Džejms Džordž Frejzer

ZLATNA GRANA

proučavanje magije i religije

DŽEJMS DŽORDŽ FREJZER

ZLATNA GRANA

proučavanje magije i religije

Prevod:
Živojin V. Simić

"IVANIŠEVIĆ"
Beograd,
2003.

Naslov originala:
THE GOLDEN BOUGH
A study in magic and religion
by
SIR JAMES GEORGE FRAZER

REČ IZDAVAČA

Zlatna grana je klasično antropološko delo. Klasična dela – u tome je izuzetnost njihovog statusa – ne zastarevaju. Ali naš odnos prema njima se menja. To pogotovo važi za dela naučnog karaktera.

Kakav je naš današnji odnos prema *Zlatnoj grani*? Koje vrednosti ove knjige imamo na umu objavljujući njeno novo srpskohrvatsko izdanje?

Pre svega, *Zlatna grana* je sačuvala ona svojstva koja su njenog autora učinila "najefikasnijim propagatorom antropologije".[1] I na savremenog čitaoca, stručnog i nestručnog, ona ostavlja dubok, nadahnjujući utisak, vezujući trajno njegovo interesovanje za svoj predmet i za svoju nauku. Ta privlačna snaga odavno je učinila ovu knjigu jednim od najčitanijih i najuticajnijih antropoloških dela. Na dugoj listi naučnika, filozofa i pisaca koji su se za istraživanje primitivnih kultura zainteresovali pod Frejzerovim uticajem, a najviše zahvaljujući *Zlatnoj grani*, nalaze se imena Frojda, Dirkema, Mosa, Levi Brila, Bergsona, Špenglera, Fransa. Susret sa ovom knjigom bio je naročito značajan za Malinovskog. On je to kasnije opisao sledećim rečima: "Jer tek što sam počeo da čitam ovo veliko delo, utonuo sam u čitanje i njime bio zarobljen. Tada sam shvatio da je antropologija, kako ju je predstavio Džejms Frejzer, velika nauka, dostojna odanosti, isto koliko i bilo koja starija egzaktna sestra nauka, i ja sam se obavezao da ću služiti frejzerovskoj antropologiji".[2]

Ono što je u *Zlatnoj grani* učinilo tako snažan utisak Malinovskog, kao i na tolike druge, ono čime ova knjiga i danas pleni, najpre je njena monumentalnost. Nije toliko reč o bogatstvu etnografske građe koja je tu izložena, mada i to čini jednu od njenih dragocenosti, koliko o monumentalnosti njene kompozicije, njene opšte perspektive. *Zlatna grana* ima oblik mozaika sastavljenog od bezbroj podataka, dokumenata, svedočanstava, koji na kraju, kad je sklopljen i osvetljen, daje uzbudljivu, grandioznu sliku ljudskih verovanja, običaja i obreda, iz čije raznovrsnosti ipak proizilazi "bitna sličnost čovekovih glavnih potreba svuda i u svim vremenima". To je jedna od najvećih knjiga koje govore o ljudskom rodu, u kojima je čovečanstvo integrisano, predstavljeno u jedinstvenoj razvojnoj liniji. To je, kako kaže Malinovski, "najveća naučna odiseja modernog humanizma".[3]

Magistralna kompozicija *Zlatne grane*, obuhvatna, sintetička slika "uspona čoveka" koju ona sadrži, u tesnoj je vezi sa njenim književnim osobinama. Da bi se otvorili

---

[1] Mercier, Paul: *Historie de l'anthropologie*, PUF, 1971, str. 54

[2] Malinovski, Bronislav: "*Magija, nauka i religija*", prevela Anđelija Todorović, "Prosveta", 1971, str. 89

[3] Navedeno prema: Kardiner, A. i Preble, E.: *They studied man* (francuski prevod: *L'introduction a l'ethnologie*, Gallimard, 1966, str. 124)

i osvetlili tako široki horizonti, pored izvanredne erudicije i ogromne građe, neophodna je snažna umetnička imaginacija. Zbog toga ovo veliko Frejzerovo delo istovremeno pripada nauci i književnosti. Prema oceni Roberta Lovija, Frejzeru je mesto u "istoriji engleske književnosti i evropske misli. Njegov stil . . . obogaćen izuzetnom erudicijom, omogućio mu je da svojim čitaocima udahne onaj smisao za perspektivu neophodan u razmatranju kulturnih pojava koji etnologija prenosi na one koji su joj posvećeni."[4]

Shvaćena u ovom, dakle ne samo kvantitativnom, smislu, monumentalnost *Zlatne grane* nije bitno umanjena ni u jednom sažetom izdanju – čiji se prevod nalazi sada pred čitaocem – koje je 1922. pripremio sam autor, sažimajući u jednu, doduše opet obimnu, knjigu dvanaest tomova osnovnog izdanja svog najznačajnijeg dela. Kao što stoji u Frejzerovom predgovoru, njegov cilj je bio da delo približi širem krugu čitalaca, a da pri tom ne zapostavi nijednu od njenih osvnovnih tema i sačuva njen jezik. Izostavio je dobar deo dokumentacije, gotovo sve napomene i bibliografske reference. Zahvaljujući tome, knjiga je postala preglednija, kroz nju se lakše i brže napreduje, čitaočev pogled lakše obuhvata njenu opštu perspektivu.

Drugim putem, težeći drugačijem cilju, išao je američki antropolog Teodor Gaster, koji je 1959. objavio svoju skraćenu verziju *Zlatne grane*.[5] On je nastojao da Frejzerovo delo oslobodi svega što je u teorijskom i naučnom pogledu u međuvremenu prevaziđeno i napušteno i da u prvi plan istakne ono što smatra njegovim čvrstim naučnim jezgrom. Tako u Gasterovom izdanju nema nekih često navođenih Frejzerovih gledišta i objašnjenja. Izostavljena je, na primer, analogija između svetog drveta u Nemiju i hrasta, pa i jedna od glavnih teza *Zlatne grane*: interpretacija odnosa između magije i religije. S druge strane, Gaster je u knjigu vratio sve beleške i reference i dodao nove, tako da one u njegovom izdanju čine otprilike jednu trećinu knjige.

Imajući u vidu, pre svega, popularizatorski, istorijski i književni značaj *Zlatne grane*, mi smo ostali pri Frejzerovom izdanju iz 1922. godine. Za to se razlozi mogu naći i u činjenici što naučna kritika nije uvek saglasna u pogledu vrednosti pojedinih Frejzerovih gledišta. Na primer, Gaster smatra da je njegovo tumačenje odnosa između magije i religije u celini prevaziđeno, "kao čist proizvod evolucionizma kasnog XIX veka, bez adekvatne osnove".[6] Međutim, Lovi, koji važi za jednog od najvećih poznavalaca antropološke teorije, izneo je mišljenje da Frejzerov stav o ovom pitanju, uprkos mnogim slabostima, ima i "jednu solidnu vrednost". Pisac *Zlatne grane*, kaže Lovi, "veoma razgovetno suprotstavlja dva antitetička odnosa... Postoje dva suprotna stava oko kojih se natprirodno razvija i Frejzerova formulacija imala je veliku vrednost za klasifikaciju fenomena u vezi sa natprirodnim i za njihovo određivanje u posebnim slučajevima... Isto tako, eksplicitna Frejzerova potpodela magije na 'imitativnu' i 'komunikativnu', mada nije iscrpna, omogućila je klasifikaciju obilja zanimljivog materijala. Najzad, njegova koncepcija tabua kao negativne magije... istovremeno je nova i podsticajna, ako ne i potpuno ubedljiva."[7]

[4] Lowie, Robert H.: *The History of Ethnological Theory* (francuski prevod: *Historie de l'ethnologie classique*, Payot, 1971, str. 96)

[5] Gaster, Theodor H.: *The New Golden Bough*, A New Abrigment of the classic Work by Sir James George Frazer, Guterimbooks, New York, 1959

[6] Ibid., str. XIV-XV

[7] Op. cit., str. 96

Ipak, potrebno je da čitalac našeg izdanja *Zlatne grane* sazna nešto više o glavnim tačkama kritike kojoj je ona podvrgnuta, a čija je žestina često posledica upravo velike popularnosti i dalekosežnog uticaja ove knjige. Osnovne kritičke primedbe usmerene su na Frejzerove izvore, na pojedina njegova gledišta, na metodološki i opšti teorijski plan *Zlatne grane*.

Primedbe upućene na račun Frejzerovih izvora najbolje je rezimirao Gaster: "Utvrđeno je da Frejzer suviše često zasniva svoje argumente na naivnim i amaterskim ocenama domorodačkih običaja i lokalnih obreda koje su dali slabo upućeni putnici ili misionari puni predrasuda... Oni, kao i sam Frejzer, ne poznaju domorodačke jezike, tako da nasilno prilagođavaju karakteristične pojmove kalupima sopstvenog mentaliteta i formama izražavanja ili pogrešno upotrebljavaju domorodačke termine."[8]

Kritičari Frejzerovog metoda uglavnom slede argumentaciju koju je, određujući se prema tradicionalnoj antropologiji, pre svega prema evolucionizmu i difuzionizmu, razvio najuticajniji američki antropolog dvadesetog veka, Franc Boas. On je prvi ukazao na granice komparativnog metoda u antropologiji, na metodološke teškoće vezane za velike, ali, po njegovom mišljenju, preuranjene i neodržive, sinteze kojima su težili evolucionisti poput Tajlora i Frejzera. Boas je posebno isticao da sličnost između pojedinih elemenata različitih kultura ne podrazumeva njihovo zajedničko poreklo, i da ta sličnost nije dovoljan razlog da se kulture u kojima se ti elementi javljaju stave na isti stupanj evolucije. Tu primedbu kasnije su preuzeli Lovi, Gaster i Mirčea Elijade,[9] zamerajući Frejzeru da je zanemario "kulturnu stratifikaciju", odnosno istoriju, stavljajući građu o verovanjima i običajima različitih naroda na uvek isto, mada ne i dovoljno određeno, rastojanje od našeg vremena.

Frejzerov komparativni metod i jednostranosti njegove verzije evolucionizma kritikovao je i Edvard Sapir. On je primetio da Frejzer koristi podatke ne vodeći računa o "psihološkom i geografskom kontekstu", da – kao i drugi evolucionisti – ne uspeva da međusobno "uskladi etnografske i lingvističke podatke". "Osuđeni smo – zaključuje Sapir – da nimalo ne razumemo istorijsku perspektivu nekog kulturnog elementa dok ga tačno ne smestimo u njegov kontekst."[10] Izdvajanje podataka iz konteksta zamera Frejzeru i Klod Levi Štros u vezi sa njegovim tumačenjem totemizma. Prema Štrosovom mišljenju, Frejzer nije uočio da totemizam predstavlja sistem, jer ga je izdvojio iz "jezičkog, taksinomijskog, mitskog i ritualnog konteksta".[11]

Rečeno je, zatim, da su osnovna Frejzerova teorijska gledišta – uostalom, kao i shvatanja drugih klasičnih evolucionista: Maklenana, Laboka i Tajlora – proizvod racionalističke i utilitarističke filozofije XVIII veka,[12] s tim što se u Frejzerovim delima racionalizam ukazuje često u neobično pojednostavljenom vidu. Elijade to ilustruje sledećim primerom: "Poznato je da poistovećenje 'duha žita' sa nekom životinjom Frejzer objašnjava vezom koju su prvobitni zemljoradnici videli između životinja skrivenih u žitu, koje su bežale kad bi poslednji otkosi pali, i magične moći vegetacije. Ali engle-

[8] Op. cit., str. XIX

[9] Up.: Eliade, Mircea: *La Nostalgie des origines*, Gallimard, 1971, str. 40-41

[10] Sapir, Edward: *Selected Writings in Language, Culture and Personality*, edited by David G. Mondelbaum, 1963, str. 325

[11] Levi-Štros, Klod: *Divlja misao*, prevod Jelene i Branka Jelića, Nolit, 1966, str. 269

[12] Up.: Evans-Pritchard, E. E.: *Essays in Social Anthropology*, Faber and Faber, 1962, str. 35

ski erudit ne uspeva da nam objasni kako su konji, bikovi i vukovi mogli da se sakriju u poljima. Isto tako, njegova pretpostavka da su antička božanstva vegetacije najpre bila zamišljena u vidu životinja (Dionis kao jarac ili bik, Atis i Adonis kao vepar itd.) samo je proizvoljna konstrukcija jednog racionalističkog duha."[13]

Svoju ocenu Frejzerovog dela Robert Lovi zaključuje konstatacijom da je pisac *Zlatne grane*, u svojoj revnosti da sakupi što obimniju građu, "donekle zanemario veliki napredak teologije".[14] Istina, treba reći i to da ni sam Frejzer nije mnogo držao do svojih teorijskih gledišta. U predgovoru trećem izdanju *Zlatne grane* on kaže: "Sudbina svih teorija je da na kraju budu odbačene . . . i ja nisam toliko uobražen da pretpostavim ili zaželim da moje budu toga poštedene. Ja im ne pridajem nikakav značaj, to su samo motke o koje ja vešam moju zbirku činjenica."

U novije vreme među istoričarima antropologije i samim istraživačima sve se glasnije izražava mišljenje da je kritika kojoj je Frejzer podvrgnut bila često preterana i neopravdana. Žan Poarije očekuje da će novo zanimanje za probleme kulturnih promena i, uopšte, za sintezu (na primer, u krilu američke "neoevolucionističke" škole), od kojih je antropologija dugo zazirala, dovesti do toga da se Frejzerov doprinos – i doprinos drugih evolucionista, ukaže u povoljnijoj svetlosti.[15] Među savremenim poštovaocima Frejzera, možda najbolje razloge u prilog nove, povoljnije ocene njegovog dela iznosi Gaster. Pošto je u predgovoru svog izdanja *Zlatne grane* ukratko izložio glavne zamerke upućene na račun ove knjige, on zaključuje da "pravilno uočavanje njenih efemernih obeležja ne bi trebalo da zatamni poštovanje prema trajnim vrednostima *Zlatne grane*, niti da stvori utisak da je ona samo korisno skladište podataka . . . Zaista, ono što je Frojd učinio za pojedinca, to je Frejzer učinio za civilizaciju kao celinu."

Ovo Frejzerovo delo prvi put je na srpskom jeziku objavljeno 1937. godine, u izdanju Gece Kona, kao prva knjiga biblioteke *Čovečanstvo*, koju je pokrenuo Svetomir Lazarević (1900-1939), osnivač i urednik još dve poznate biblioteke – *Svedočanstva* i *Karijatide*. Izdanje *Zlatne grane* koje je pred vama rađeno je prema BIGZ-ovom obnovljenom izdanju iz 1977. godine, za koje smo se opredelili zbog toga što je u njemu, za razliku od prvog i potonjih, fototipskih izdanja *Zlatne grane*, pretežan deo starih ilustracija zamenjen novima i snabdeven novim, podrobnijim objašnjenjima, a prevod Živojina V. Simića, našeg istaknutog književnog prevodioca, kome je ovo delo bilo prvi značajan rad, usklađen sa novim pravopisom i važećom naučnom terminologijom.

Stručni deo ove uvodne reči preuzet je iz BIGZ-ovog izdanja.

---

[13] Eliade, Mircea: *Traite d'historie des religions*, Payot, 1968, str. 308

[14] Op. cit., str. 95

[15] Porrier, Jean: *Historie de l'ethnologie*, PUF, 1969, str. 67

ZLATNA GRANA

PREDGOVOR

GLAVNI CILJ OVE KNJIGE je da objasni značajno pravilo kojim se određivalo naslede Dijaninog sveštenstva u Africi. Kad sam, pre više od trideset godina, prvi put preduzeo da rešim taj problem, mislio sam da ću rešenje moći da izložim sasvim ukratko, ali sam brzo uvideo da je, ako sam hteo da rešenje bude prihvatljivo pa čak i razumljivo, bilo potrebno razotkriti i pretresti izvesna opštija pitanja, od kojih neka jedva da su ranije bila i dodirnuta. U izdanjima koja su se ređala jedna za drugim, diskusija ovih i srodnih predmeta zauzimala je sve više i više prostora, a istraživanje se razgranavalo u sve veći broj pravaca, dok se dve sveske prvog dela nisu proširile u dvanaest. U međuvremenu, često je izražavana želja da se delo izda u sažetijem obliku. Ovo skraćenje je pokušaj da se ta želja zadovolji i delo učini pristupačnim širem krugu čitalaca. Mada je veličina knjige znatno smanjena, trudio sam se da zadržim njene glavne principe, sa onoliko primera koliko je dovoljno da se ti principi jasno prikažu. Jezik prvobitnog dela takođe je uglavnom sačuvan, mada je ovde-onde izlaganje nešto skraćeno. Da bih zadržao što je moguće više teksta, žrtvovao sam sve napomene i sve tačne upute na izvore. Čitaoci koji žele da doznaju izvor ma kog pojedinačnog tvrđenja moraju se poslužiti većim delom, koje je potpuno dokumentovano i snabdeveno potpunom listom upotrebljene literature.

U ovom skraćenom izdanju nisam dodavao novo gradivo niti menjao gledišta izražena u poslednjem izdanju, jer je dokazni materijal do kog sam u međuvremenu došao uglavnom ili potvrdio moje ranije zaključke, ili pružio samo nove ilustracije starih principa. Tako, na primer, o važnom pitanju prakse ubijanja kraljeva po isteku određenog roka ili čim zdravlje i snaga počnu da ih izdaju, dokazni materijal koji ukazuje na veliku rasprostranjenost tog običaja u međuvremenu se znatno povećao. Jedan ubedljiv primer ograničene monarhije te vrste pruža nam moćna srednjovekovna monarhija Hazara u južnoj Rusiji, gde su kraljevi bili stalno u opasnosti da budu ubijeni po isteku određenog roka, ili svaki put kad god je izgledalo da neka opšta nedaća, kao suša, nerodica ili poraz u ratu, ukazuje na opadanje njihovih prirodnih moći. Primere o sistematskom ubijanju hazarskih kraljeva, crpene iz opisa starih arabljanskih putnika, sakupio sam u drugom jednom delu[1]. Afrika je takođe pružila nekoliko novih primera slične prakse kraljoubistva. Među ovima je možda najupadljiviji običaj koji je nekada upražnjivan u Banioru (Uganda): svake godine je iz jednog posebnog bratstva biran prividan kralj za koga se verovalo da je u njemu ovaploćen pokojni kralj – sa čijim je udovicama

---

[1] J. G. Frazer, *The Killing of the Khazar Kings*, "Folk-lore", XXVIII (1917) str. 382-407.

vršio snošaj u kraljevom mauzoleju – i posle jednonedeljne vladavine davljen[2]. Ovaj običaj pruža blisku paralelu sa starom vavilonskom svetkovi-nom Sakai: prividnog kralja oblačili su u kraljevsko ruho i dopuštali mu da uživa sa pravim kraljevim naložnicama, a posle petodnevne vladavine skidali ga golog, šibali i ubijali. Na tu svetkovinu nedavno su opet bacili novu svetlost izvesni asirski napisi[3], koji kao da potvrđuju tumačenje koje sam ranije dao, to jest da je ta svetkovina Furim[4]. Druge, nedavno otkrivene paralele sa sveštenim kraljevima Aricije, pružaju afrički sveštenici i kraljevi koji su ubijani posle sedme ili druge godine, a pre toga stalno bili izloženi opasnosti da ih napadne i ubije kakav snažan čovek, koji posle toga nasledi sveštenstvo odnosno kraljevinu[5].

Sa ovim i drugim primerima sličnih običaja pred nama, više nije moguće da pravilo o nasleđivanju Dijaninog sveštenstva u Africi smatramo izuzetnim; jasno je da je ono samo primer jedne rasprostranjene ustanove, čiji su najbrojniji slučajevi dosad nađeni u Africi. Do koje mere te činjenice ukazuju na rani uticaj Afrike na Italiju, pa čak i na postojanje afričkog stanovništva u južnoj Evropi, ne usuđujem se da kažem. Praistorijski odnosi između ova dva kontinenta još uvek su nejasni i još uvek se istražuju.

Da li je moje objašnjenje tačno ili nije – mora se ostaviti budućnosti da reši. Uvek ću biti gotov da ga napustim ako se predloži neko bolje. U međuvremenu, predajući ovu knjigu u njenom novom obliku oceni javnosti, želim da je zaštitim od pogrešnog razumevanja njenog cilja, koje je još uvek često, mada sam se i ranije trudio da ga ispravim. Ako sam se u ovom delu podu̇že zadržao na obožavanju drveća, to nije zato što preuveličavam njegovu važnost u istoriji religije, a još manje zato što želim da iz njega izvedem ceo sistem mitologije; već je to samo zato što nisam mogao zanemariti taj predmet pri pokušaju da objasnim značaj sveštenika koji je nosio titulu kralja šume, a koji je sticao pravo na to dostojanstvo odlamanjem grane – zlatne grane – sa drveta u svetom gaju. Ali ja sam daleko od toga da obožavanju drveća pripisujem najveću važnost za evoluciju religije i mislim da je ono bilo manje važno od drugih činilaca, a naročito od straha od umrlih ljudi, za koju uglavnom verujem da je po svoj prilici bio najmoćnija sila u stvaranju primitivne religije. Nadam se da mi se posle ovog izričitog odricanja više neće prebacivati da sam prihvatio sistem mitologije koji smatram ne samo pogrešnim, već i bezrazložnim i besmislenim. Ali ja sam suviše dobro upoznat sa hidrom greške i ne očekujem da ću sečenjem jedne glave čudovišta sprečiti da druga, ili čak ista, ponovo nikne. Oslanjam se na iskrenost i inteligenciju mojih čitalaca da isprave ovu ozbiljnu grešku u razumevanju mojih gledišta poredeći ih sa mojom izričitom izjavom.

Brik Kort, Templ,
London, juna 1922. DŽ. DŽ. FREJZER

[2] Rev. J. Roscoe, *The Soul of Central Africa* (London, 1922), str. 200. Uporedi J. G. Frazer, *The Mackie Ethnological Expedition to Central Africa*, Man, XX (1920) str. 181.

[3] H. Zimmern, *Zum babylonischen Neujarhsfest* (Leipzig, 1918). Uporedi A. H. Sayce u "Journal of the Royal Asiatic Society", juli 1921, str. 440-442.

[4] *The Golden Bough*, part. VI. "The Scapegoat", str. 354 sqq., 412 sqq.

[5] P. Amaury Talbot, u "Journal od the African Society", juli, 1916, str. 309 sq.; id., u "Folk-lore", XXVI (1916), str. 79sq.; H: R. Palmer, u "Journal of the African Society", juli 1912, str. 403, 407 sq.

Ako tol'ko želiš dvaput vožnju Stigom,
I da tako dvaput crni Tartar vidiš
I da se ludome izložiš naporu,
Čuj me sada šta ćeš prethodno da radiš!
Na drvetu zlatna grana je sa lišćem
I vitkim stablom – Proserpini posvećena.
Gaj je krije, senkom dolina zatvara.
Al se sići u donji svet ne može pre
Nego što se zlatolisti ubere plod,
Poklon koji Proserpina želi lepa.
Čim otkineš prvu granu, odmah druga
Zlatna izraste, i zlatnim lišćem lista.
Očima traži, nađenu rukom beri,
Jer sama dođe – ako te sudba zove…

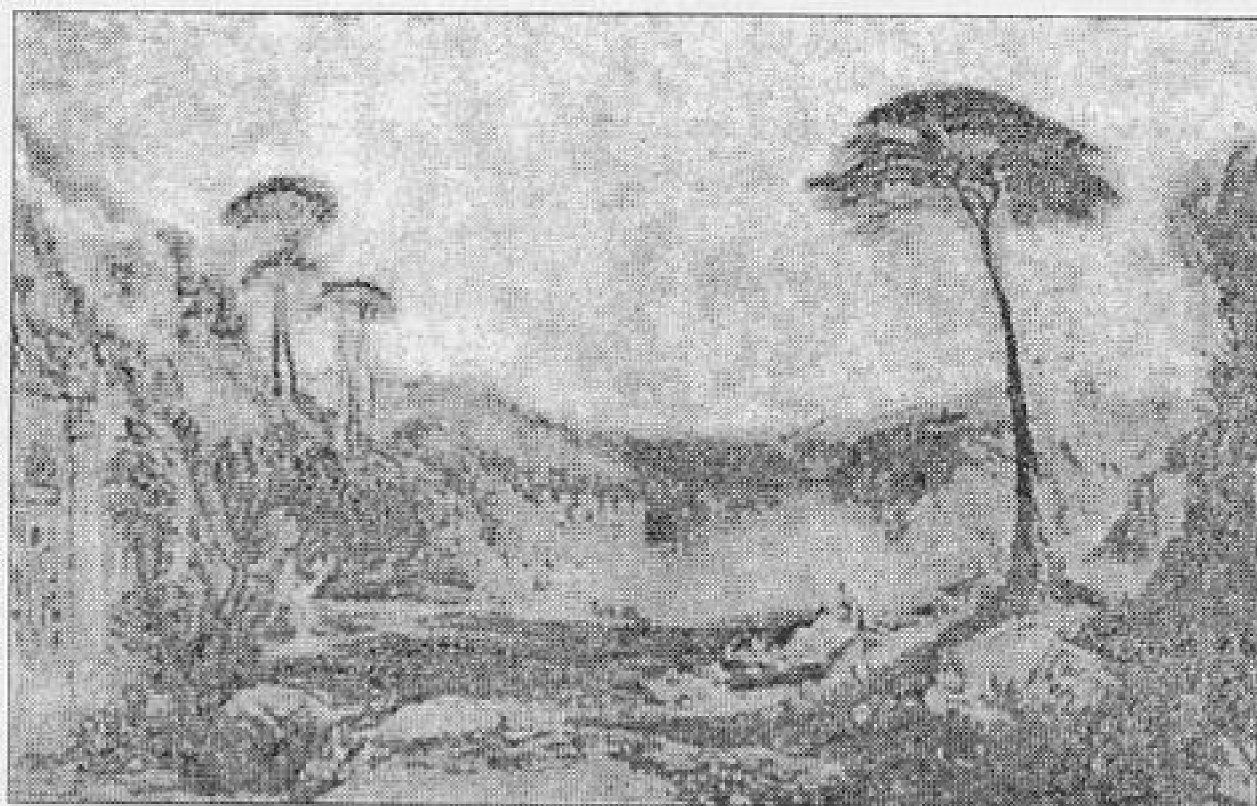
Vergilije: ENEIDA, VI, 134-147
(Prevod Mladena S. Atanasijevića)

I

KRALJ ŠUME

DIJANA I VIRBIJE

Ko još ne zna Ternerovu sliku *Zlatna grana?* Ona predstavlja kao san lepu viziju malog šumskog jezera Nemi koje su stari Rimljani zvali "Dijanino ogledalo"; na toj slici, Ternerov božanski genije uspeo je da pomoću svoje bujne mašte preobrazi čak i najlepši predeo. Ko jednom vidi tu mirnu vodu u zelenoj kotlini Albijskih gora, nikad je ne može zaboraviti. Dva karakteristična italijanska sela koja mirno dremaju na njegovim obalama i jedan isto tako tipičan italijanski dvorac čije se terasaste bašte spuštaju strmo, do jezera, gotovo nimalo ne narušavaju tišinu i usamljenost ovog pejsaža. Dijana bi još uvek mogla da se šeta po ovoj usamljenoj obali i posećuje ove divlje šume.

DŽ. M. V. TERNER (1775-1851): "ZLATNA GRANA"

U antičko doba, ovaj šumski predeo bio je poprište čudne tragedije koja se stalno ponavljala. Na severnoj obali jezera, odmah ispod strmih grebena na kojima se danas ugnezdilo selo Nemi, nalazio se sveti gaj i svetilište šumske Dijane. Jezero i gaj ponekad su nazivali Aricijsko jezero i Aricijski gaj. Ali varoš Aricija (danas La Riccia) ležala je otprilike četiri kolemetara dalje, u podnožju Albijskih gora, i bila odvojena strmom padinom od jezera koje leži u maloj uvali sličnoj krateru. U ovom svetom gaju raslo je drvo kod koga se u svako doba dana, a verovatno i dockan u noć, moglo videti kako se neka strašna ljudska prilika krije i vreba. Ona je u ruci držala isukanu sablju i oprezno gledala oko sebe, kao da je svakog momenta očekivala da je napadne neprijatelj. To je bio sveštenik i ubica, a čovek koga je tražio ubiće ga ranije ili kasnije i zauzeti njegov sveštenički položaj. Takvo je bilo pravilo ovog svetilišta. Kandidat za ovaj položaj mogao je doći do njega ubistvom postojećeg sveštenika; i pošto bi ga ubio, zadržao bi se na tom položaju dok i njega ne bi ubio neko jači ili lukaviji.

Ovaj nesiguran položaj, pun opasnosti, davao mu je i titulu kralja; ali izvesno je da nijedna krunisana glava nije nemirnije počivala, niti je imala strašnije snove od njegovih. Jer, iz godine u godinu, i leti i zimi, po lepom i ružnom vremenu, on je usamljen stražario, stavljajući život na kocku kad god bi ga, makar i na nekoliko trenutaka, savladao nemiran san. Najmanja neopreznost, najmanje slabljenje telesne snage ili mačevalačke veštine dovodili su ga u opasnost, a bele kose mogle su značiti sigurnu smrt. Nije čudo što je smernim i pobožnim poklonicima svetilišta izgledalo da njegova pojava zamračuje lepi predeo, kao kad po lepom danu oblak iznenada zakloni sunce. Sanjivo plavetnilo italijanskog neba, šarene senke letnjih šuma i svetlucanje talasa na suncu, nisu mogli biti u skladu sa ovom strogom i kobnom prilikom. Bolje je da umesto toga zamislimo scenu kakvu bi zadocneli putnik mogao videti jedne burne jesenje noći kad opada uvelo lišće, a vetrovi kao da pevaju tužbalicu godini koja odlazi. Mračna slika, praćena melanholičnom muzikom – crna i krivudava ivica šume prema oblačnom i burnom nebu, uzdisanje vetra u granama, šuštanje suvog lišća pod nogama i udaranje hladnih talasa o obalu; jedna mračna prilika korača tamo-amo, čas kroz polutamu, čas kroz potpunu tminu; u njenoj ruci zasvetli čelik kod kog se bledi mesec promoli iza natmurenih oblaka i pogleda je kroz isprepletane grane.

U antičko doba nije bilo ničega sličnog čudnom pravilu ovog sveštenstva i zato se, da bismo ga objasnili, moramo vratiti u vremena pre tog doba. Bez sumnje, niko neće poreći da taj osećaj podseća na varvarsko doba i da se, opstajući i u doba Rimskog carstva, izdvaja upadljivom usamljenošću od uglađenog italijanskog društva tog doba, kao kakva prastara stena koja se uzdiže nad ravno potkresanom travom nekog parka. Ali, upravo nam surovost i varvarizam ovog običaja pružaju nadu da ćemo ga objanisti, jer su nedavna proučavanja rane istorije čovečanstva otkrila bitnu sličnost metoda pomoću kojih, uprkos mnogih prividnih razlika, ljudski duh razvija svoju prvu, sirovu filozofiju života. Prema tome, ako ukažemo da je još negde postojao varvarski običaj sličan običaju nemijskog sveštenstva; ako otkrijemo motive zbog kojih je taj običaj bio ustanovljen; ako dokažemo da su ti motivi postojali u mnogim, možda u svim ljudskim društvima, stvarajući pod raznim okolnostima različite ustanove, drukčije u pojedinostima ali slične po svom opštem karakteru; i ako, naposletku, utvrdimo da su ovi isti motivi i izvesne ustanove koje iz njih potiču dejstvovali i u antičko doba, onda možemo opravdano zaključiti da su u nekom još starijem dobu isti motivi doveli i do osnivanja nemijskog sveštenstva. Zbog nedostatka neposrednog dokaznog materijala o tome na koji način je

sveštenstvo stvarno ustrojeno, takav zaključak nikad nije isto što i dokaz. Ali on će biti više ili manje verovatan ukoliko bude više ili manje ispunjavao uslove koje sam izneo. Cilj je ove knjige da, ispunjavajući te uslove, pruži najverovatnije objašnjenje ustanove nemijskog sveštenstva.

Počeću izlaganjem nekih činjenica i legendi o toj temi koje su nam ostale iz davnih vremena. Prema jednoj priči, obožavanje Dijane u Nemiju ustanovio je Orest, koji je, pošto je ubio Toanta, kralja Taurijskog Hersoneza (Krim), pobegao sa svojom sestrom u Italiju i doneo kip taurijske Dijane sakriven u snopu pruća. Posle smrti, njegove kosti prenesene su iz Aricije u Rim i sahranjene ispred Saturnovog hrama, na Kapitolu, pored hrama boginje sloge. Krvavi obred koji legenda pripisuje taurijskoj Dijani poznat je čitaocima klasika; priča se da je svaki stranac koji bi se iskrcao na obalu bio žrtvovan na njenom oltaru. Prenet u Italiju, taj obred je poprimio blaži oblik. U nemijskom svetilištu raslo je izvesno drvo čije se grane nisu smele lomiti. Samo je odbeglom robu dozvoljeno da, ako može, odlomi jednu granu. Uspeh u tom pokušaju davao mu je pravo da izađe na dvoboj sa sveštenikom; ako bi ga ubio, vladao bi umesto njega i postao bi kralj šume (Rex Nemorensis). Po opštem mišljenju starih Rimljana, sudbonosna grana bila je ona *zlatna grana* koju je, na zahtev Sibile, Enej odlomio pre nego što je preduzeo svoj opasan put u svet mrtvih. Bekstvo roba, kaže se, predstavljalo je Orestovo bekstvo, a njegova borba sa sveštenikom zaostatak nekadašnjeg običaja prinošenja ljudske žrtve taurijskoj Dijani. Pravilo nasleđivanja položaja pomoću sablje upražnjavano je čak i u vreme Rimskog carstva; između ostalih pustolovina u koje se upuštao, Kaligula – smatrajući da je nemijski sveštenik bio suviše dugo na svom položaju – najmi jednog snažnog razbojnika da ga pogubi. Jedan grčki putnik, koji je posetio Italiju u Antoninovo doba, kaže da je čak i u to vreme ovaj sveštenički čin bio nagrada za pobedu u dvoboju.

Izvesne glavne crte obožavanja Dijane u Nemiju mogu se još uvek nazreti. Prema darovima vernih koji su nađeni na tom mestu, izgleda da su je smatrali prvenstveno boginjom lova, a zatim boginjom koja blagosilja roditelje porodom i omogućava lak porođaj trudnim majkama. Izgleda da je vatra igrala glavnu ulogu u njenim obredima. Za vreme njene godišnje svetkovine, koja je održavana trinaestog avgusta, u najtoplije doba godine, njen gaj je blještao od mnoštva buktinja čiji se rumeni sjaj ogledao u jezeru. Širom cele Italije, taj dan se svetkovao u svakom domu. Male bronzane statue, nađene u njenom svetilištu, predstavljaju boginju Dijanu kako drži buktinju u desnoj ruci, a žene čije je molbe uslišila dolaze krunisane vencima i donose upaljene buktinje u znak ispunjenja svojih zaveta. Neko nepoznato lice postavilo je u Nemiju kandilo koje je stalno gorelo za spas i zdravlje cara Klaudija i njegove porodice. Kandila od ilovače, nađena u gaju, možda su služila istoj svrsi za nižu klasu. Ako je tako, onda je očevidna analogija između ovog običaja i katoličke prakse namenjivanja svetih kandila po crkvama. Pored toga, Dijana je u Nemiju imala titulu Veste, što jasno pokazuje da je u njenom hramu održavana večita sveta vatra. Uzdignuta na tri stepenika, velika okrugla ploča u severoistočnom uglu hrama na kojoj se vide tragovi mozaika, verovatno je služila kao podnožje okruglom hramu Dijane u njenom svojstvu Veste. Hram je ličio na okrugli Vestin hram u Rimskom forumu. Ovde su, izgleda, svetu vatru čuvale Vestalke, jer je na tom mestu nađena glava Vestalke napravljena od pečene ilovače; a obožavanje večite vatre, koju su održavale svete device, bilo je izgleda opšti običaj u Laciji od najranijeg do najsavremenijeg doba. Zatim, na dan godišnje svetkovine Dijane, krunisani

su lovački psi, a divlje životinje ostavljane na miru; mlad svet podvrgavao se u njenu čast ceremoniji čišćenja; iznosilo se vino i gozba se sastojala od jaretine, kolača koji su služeni vrući na tanjirima od lišća, i jabuka koje su još visile na otkinutim granama.

Ali Dijana nije vladala sama u svom gaju u Nemiju. Dva manja božanstva delila su s njom šumsko svetilište. Jedno je bila Egerija, nimfa biste vode koja je žuboreći izbijala iz bazaltnih stena i padala u divnim kaskadama u jezero, na mestu zvanom Le Mole zato što su tu bili podignuti mlinovi modernog sela Nemija. Ovidije pominje žuborenje ovog potoka peko šljunka i kaže da je često pio vodu iz njega. Trudne žene prinosile su žrtve Egeriji, jer se verovalo da ona, kao i Dijana, olakšava porođaj. Predanje kaže da je ta nimfa bila žena ili ljubavnica mudrog kralja Nume, da se on sastajao s njom u tajnim kutovima svetog gaja i da ga je ona inspirisala da dâ zakone Rimljanima. Plutarh upoređuje ovu legendu sa drugim pričama o ljubavi boginja sa smrtnim ljudima, kao ljubav Kibele i Meseca sa lepim mladićima Atisom i Endimionom. Prema nekima pak, mesto ljubavnih sastanaka nije bilo u Nemijskoj šumi nego u jednom gaju blizu Porta Capena u Rimu, gde drugi Egerijin sveti izvor izbija iz neke mračne pećine. Rimske Vestalke donosile su svakog dana u zemljanim loncima koje su nosile na glavama vodu sa ovog izvora i njom prale Vestin hram. U Juvenalovo doba, ova prirodna stena bila je uokvirena mramorom; ovo sveto mesto oskrnavile su grupe siromašnih Jevreja kojima je, kao i Ciganima, bilo dozvoljeno da se nastane u tom gaju. Možemo predpostaviti da je izvor koji se ulivao u Nemijsko jezero bio prvi Egerijin izvor i da su prvi naseljenici, kada su sišli sa Albijskih gora na obale Tibra, doneli su sa sobom tu nimfu i našli

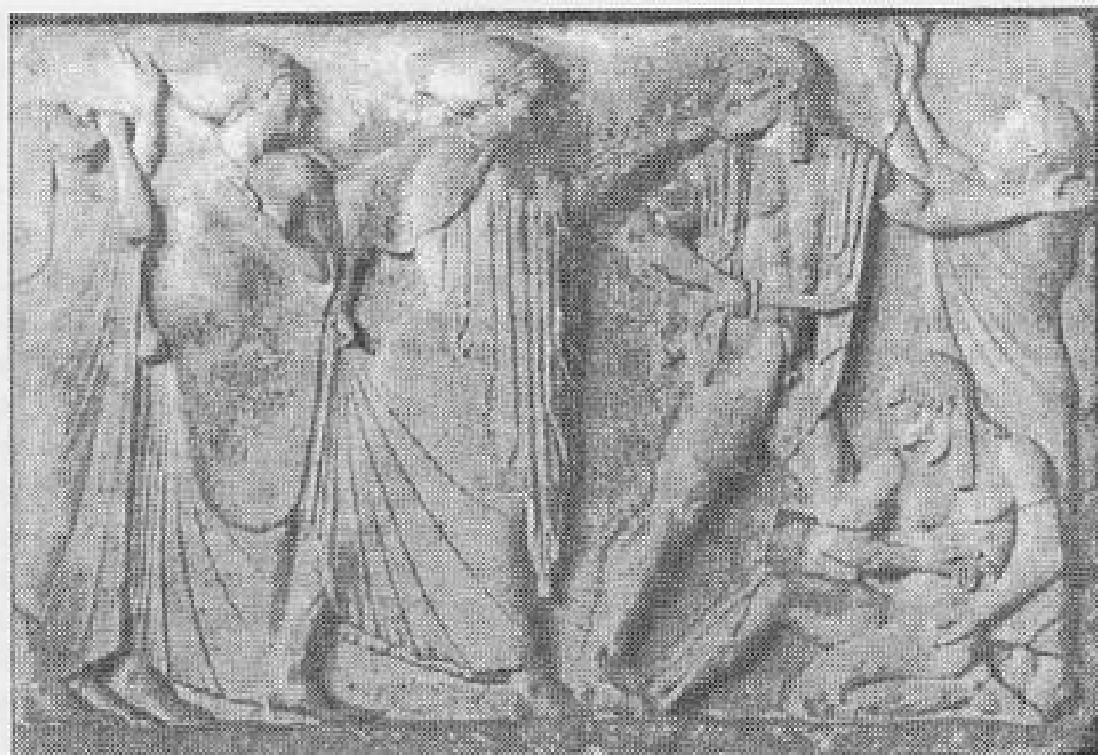
DIANA NEMORENSIS – Dijana iz Nemija.
(Fragment bronzane statue iz Aricije, Karlsberška gliptoteka, Kopenhagen)

Znaci obožavanja Dijane u njenom svetilištu u Nemiju naziru se u darovima vernika nađenim na licu mesta. Smatrali su je prvenstveno boginjom lova, a zatim i trudnoće i lakog porođaja. Imala je titulu Veste, što pokazuje da je u njenom hramu u Nemiju održavana večita vatra.

joj novo obitavalište u gaju izvan kapija. Ostaci kupatila koji su nađeni na svetilištu, zajedno sa modelima raznih delova ljudskog tela od ilovače, pokazuju da su Egerijine vode upotrebljavane za lečenje bolesnika koji su izražavali svoje nade ili potvrđivali svoju zahvalnost boginji posvećujući joj modele bolesnih udova, slično običaju koji se i danas upražnjava u mnogim krajevima Evrope. Izgleda da je taj izvor još i sada lekovit.

Drugo manje božanstvo u Nemiju bilo je Virbije. Legenda kaže da je Virbije bio mladi grčki heroj Hipolit, čedan i lep, koji je naučio lovačku veštinu od kentaura Hirona i sve vreme provodio u šumi, loveći divlje životinje sa čednom boginjom lova Artemidom koja mu je u tome bila jedini drug (Artemida je u grčkoj mitologiji ono što je Dijana u rimskoj). Ponosan zbog drugovanja s boginjom, on je prezirao ljubav žena, ali to je bilo fatalno po njega. Uvređena tim preziranjem, Afrodita učini da se njegova maćeha Fedra zaljubi u njega, a kada je Hipolit s prezrenjem odbio njene grešne namere, ona ga lažno okrivi njegovom ocu Tezeju. Tezej poveruje u klevetu i zamoli svog oca Posejdona da ga osveti za ovu izmišljenu uvredu. I tako, dok se Hipolit vozio kolima pored obale Saronskog zaliva, bog mora pošalje mu iz talasa razjarenog bika u susret. Uplašeni konji dadu se u divlje bekstvo, preture kola Hipolita i on pogine pod njihovim kopitama. Ali Dijana, iz ljubavi prema Hipolitu, nagovori vidara Eskulapa da svojim lekovima oživi mladog lovca. Jupiter, gnevan što se smrtan čovek vratio sa kapije smrti, baci u had vidara koji se mešao u tuđe poslove. Dijana, međutim, sakrije svog ljubimca od gnevnog boga u jedan gust oblak, promeni izgled njegovog lica i učini ga starijim; zatim ga odnese daleko u nemijske doline i preda da nimfi Egeriji, da živi tamo, u dubini italijanske šume, nepoznat i usamljen, pod imenom Virbije. Tamo je vladao kao kralj i podigao svetilište Dijani. Imao je lepog sina, Virbija, koji je nezastrašen očevom sudbinom otišao sa spregom konja da se pridruži Latinima u ratu protiv Eneja i Trojanaca. Virbije je obožavan kao bog ne samo u Nemiju, nego i u drugim mestima: u Kampaniji je, kažu, naročiti sveštenik bio posvećen njegovoj službi. Konji nisu puštani u Aricijski gaj i svetilište zato što su ubili Hipolita. Bilo je nezakonito dotaći njegov kip. Neki su mislili da je on bio Sunce. "Ali, on je u stvari", kaže Servije, "božanstvo združeno s Dijanom, kao što je Atis združen s majkom bogova, Erihton s Minervom, Adonis s Venerom". Sada ćemo ispitati prirodu tog združenja. Treba zapaziti da je ovo mitološko lice u svojoj dugoj i promenljivoj karijeri pokazalo izuzetnu upornost života. Jer teško da bi se moglo posumnjati da je sv. Hipolit u rimokatoličkom kalendaru, koga su konji odvukli u smrt trinaestog avgusta, na sam Dijanin dan, bio neko drugi, a ne grčki heroj istog imena koji je, pošto je dvaput umro kao neznabožački grešnik, srećno vaskrsnuo kao hrišćanski svetac.

Nije potrebno opširno dokazivanje da nas ubedi da priče, stvorene da bi se objasnilo obožavanje Dijane u Nemiju, nisu istorijski tačne. Jasno je da one pripadaju onoj velikoj grupi mitova izmišljenih da bi se objasnilo poreklo nekog vernog obreda. Ti obredi nemaju nikakvog drugog osnova izuzev sličnosti, stvarne ili zamišljene, koja se može naći između njih i nekog tuđinskog obreda. Neslaganje ovih nemijskih mitova sasvim je očigledno, jer se poreklo obožavanja pripisuje čas Orestu čas Hipolitu, u zavisnosti od toga da li treba da se objasni ova ili ona crta obreda. Stvarna vrednost takvih priča je u tome što one pokazuju prirodu obožavanja, pružajući nam merilo s kojim da ga poredimo; i što posredno dokazuju da je obožavanje postojalo i u davnoj prošlosti i da je njegovo pravo poreklo izgubljeno u tami davnih, mističnih vremena. U ovom drugom pogledu, verovatno se možemo više osloniti na nemijske legende nego na istorij-

REX NEMORENSIS – Kralj Nemija, prvosveštenik Dijaninog svetilišta.
(Mermerni reljef iz Aricije, Karlsberška gliptoteka, Kopenhagen)

U antičko doba nije bilo ničeg sličnog neobičnom načinu sticanja sveštenićkog položaja i kraljevske titule u Nemiju. To nesigurno i opasno zvanje kandidat je dobijao isključivo ubistvom postojećeg sveštenika. Samo je odbeglom robu bilo dozvoljeno da odlomi zlatnu granu sa drveta koje je raslo u svetilištu, a uspeh u tom pokušaju davao mu je pravo da izađe na dvoboj sa sveštenikom.

sko predanje, za koje jamči Katon stariji, prema kome je sveti gaj posvetio Dijani neki Egerije Bebije ili Levije Tuskulski, latinski diktator, u ime stanovnika Tuskule, Aricije, Lanuvije, Laurenta, Kore, Tibura, Pomecije i Ardeje.

Ovo predanje, istina, govori o velikoj starosti svetilišta, jer izgleda da njegovo osnivanje datira nešto pre 495. godine pre Hrista, godine kada su Rimljani opljačkali Pomeciju i kada je ona iščezla iz istorije. Ali, ne može se pretpostaviti da je jedno takvo varvarsko pravilo, kao što je pravilo aricijskog sveštenstva, namerno ustanovila liga kulturnih zajednica kakve su, nesumnjivo, imali latinski gradovi. Mora biti da je to pravilo poniklo u praistorijsko doba, kad je Italija bila u daleko primitivnijem stanju nego ikad otkako istorija zna za nju. Verovatnost predanja više pobija nego što potvrđuje jedna druga priča koja osnivanje svetilišta pripisuje nekom Maniju Egeriju, zbog koga postoji izreka: "Postoje mnogi Maniji u Ariciji". Ovu izreku neki objašnjavaju pretpostavkom da je Manije Egerije bio predak stare i čuvene porodične loze, dok drugi misle da je u Ariciji postojalo mnogo ružnih, nakaznih osoba i da ime Manius potiče od reči Mania, koja znači strašilo ili bauk za plašenje dece. Jedan rimski satiričar upotrebljava ime Manius kao tipično ime za prosjake koji na aricijskim padinama čekaju poklonike. Ove razlike u mišljenju, zajedno sa razlikom između Manija Egerija iz Aricije i Egerija Levija iz Tuskule, kao i sličnost oba imena sa mističnom Egerijom, pobuđuju

u nama sumnju. Pa ipak, predanje koje je Katon zabeležio deluje suviše dokumentovano, a njegov jamac isuviše čestito da bismo ga mogli odbaciti kao običnu izmišljotinu. Stoga radije pretpostavljamo da se to predanje odnosi na neku davnašnju obnovu ili preuređenje svetilišta, koje su savezne države stvarno izvršile. U svakom slučaju, ono bar svedoči da je postojalo verovanje kako je gaj još od ranih vremena bio zajedničko mesto bogosluženja za mnoge najstarije gradove zemlje, ako ne i za celu Latinsku konfederaciju.

ARTEMIDA I HIPOLIT

Rekao sam da aricijske legende o Orestu i Hipolitu, mada su bez vrednosti u istorijskom smislu reči, imaju izvesne vrednosti ukoliko nam mogu pomoći da bolje razumemo obožavanje u Nemiju, upoređujući ga sa obredima i mitovima drugih svetilišta. Moramo se zapitati zašto su tvorci ovih legendi izabrali baš Oresta i Hipolita da bi objasnili Virbija i kralja šume? Što se tiče Oresta, odgovor je očevidan. On i kip taurijske Dijane, koja se mogla umilostiviti samo ljudskom krvlju, uzeti su da bi se objasnilo zločinačko pravilo o nasleđivanju arcijskog svešteničkog čina. Što se tiče Hipolita, slučaj nije tako jednostavan. Način njegove smrti dovoljno jako ukazuje na razlog za isključenje konja iz gaja; ali ovo samo po sebi ne izgleda dovoljno da bi se obrazložila pomenuta istovetnost. Moramo pokušati da uđemo dublje u predmet, proučavajući kako Hipolitov kult, tako i njegovu legendu ili mit.

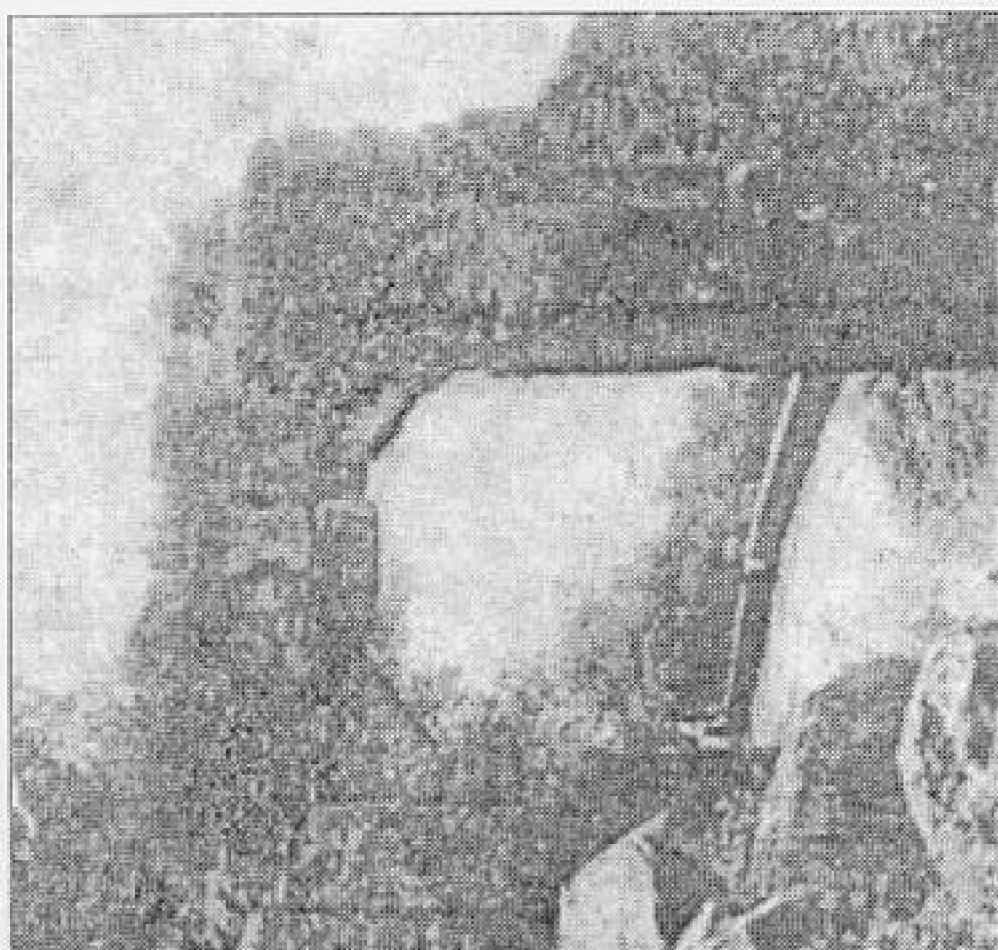
On je imao jedno čuveno svetilište u svojoj postojbini Trezenu, u onom lepom zalivu koji je gotovo zatvoren kopnom gde sada gajevi pomorandži i limunova, sa visokim čempresima koji se kao tamna kubeta dižu iznad bašte Hesperida, krase uzani pojas plodne obale u podnožju krševitih planina. Iznad plave vode mirnog zaliva, štiteći je od otvorenog mora, uzdiže se Posejdonovo sveto ostrvo, čiji su vrhovi zaogrnuti tamnim zelenilom jela. Na toj lepoj obali obožavan je Hipolit. Na njegovom svetilištu nalazio se hram sa prastarim kipom. Službu je vršio sveštenik čiji je položaj bio doživotan; svake godine održavana je žrtvena svečanost u čast Hipolita; i svake godine devojke su žalile njegovu prevremenu smrt ridajući i pevajući tužbalice. Mladići i devojke posvećivali su mu pramenove svoje kose pre venčanja u njegovom hramu. U Trezenu je postojao njegov grob, ali ga narod nije hteo pokazivati. Vrlo je verovatno tvrđenje da u lepom Hipolitu, voljenom od Artemide, preminulom u cvetu mladosti i svake godine oplakivanom od devica, nalazimo jednog od smrtnih ljubavnika boginja koji se tako često pojavljuju u antičkoj religiji, a od kojih je Adonis najpoznatiji. Suparništvo Artemide i Fedre oko Hipolitove ljubavi u stvari je, kaže se, samo prepričavanje, pod različitim imenima, suparništva Afrodite i Prozerpine oko Adonisove ljubavi, jer je Fedra samo drugo ime za Afroditu. Artemida je prvobitno bila boginja plodnosti i, prema načelima rane religije, ona koja oplođava prirodu mora i sama biti plodna, a da bi to bila ona mora imati supruga. Prema ovom shvatanju, Hipolit je bio Artemidin suprug u Trezenu, a namena odsečenih pramenova kose koje su mu pre venčanja prilagali trezenski mladići i devojke bila je da pojačaju njegovu vezu sa boginjom i tako unaprede plodnost zemlje, stoke i čovečanstva. Izvesna potvrda za ovakvo shvatanje nalazi se u činjenici da su u Hipolitovom svetilištu u Trezenu obožavane dve mistične boginje zvane Damija i Auksezija, čije su veze sa plodnošću zemlje neosporne. Kada je Epidaur stradao od suše, ljudi su po naredbi proročanstva izrezali kipove Damije i Auksezije od svetog

maslinovog drveta, i čim su to uradili zemlja je opet postala plodna. Osim toga, u samom Trezenu, a izgleda i u granicama Hipolitovog sveštenstva, praznovala se čudna svetkovina bacanja kamena u čast ovih devica, kako su ih Trezenci zvali, a lako je pokazati da su slični običaji upražnjivani u mnogim zemljama, sa izričitim ciljem da se osigura dobra žetva. U priči o tragičnoj smrti mladog Hipolita možemo da nađemo analogiju sa predanjima o drugim lepim ali smrtnim mladićima koji su životom platili kratku ljubavnu sreću sa nekom besmrtnom boginjom. Ovi nesrećni ljubavnici verovatno nisu uvek i isključivo mitske ličnosti, pa ni legende koje njihovu prolivenu krv nalaze u tamno ljubičastom cvetu ljubičice, u crvenilu sase, ili u plamenom rumenilu ruže, nisu bile samo izmišljeni poetski simboli mladosti i lepote prolaznih kao letnje cveće. Takve priče sadrže izvesnu dublju filozofiju o odnosu ljudskog života prema životu prirode – tužnu filozofiju iz koje je ponikla tragična praksa. Kakve su bile ta filozofija i ta praksa – videćemo kasnije.

KRATAK PREGLED

Sada smo možda u stanju da razumemo zašto su ljudi u antičko doba izjednačavali Hipolita, Artemidinog supruga, sa Virbijem koji je, kao što kaže Servije, bio u istom odnosu sa Dijanom kao Adonis sa Venerom, ili kao Atis sa majkom bogova; jer je Dijana, kao i Artemida, bila boginja plodnosti uopšte, a naročito boginja rađanja dece. Njoj je, kao takvoj, kao i njenoj grčkoj dvojnici, bio potreban muški partner. Taj partner, ako je Servije u pravu, bio je Virbije. U svojstvu osnivača svetog gaja i prvog nemijskog kralja, Virbije je mitski predak ili arhetip reda sveštenika koji su služili Dijani pod titulom kraljeva šume i koji su, jedan za drugim umirali nasilnom smrću. Stoga je sasvim prirodno pretpostaviti da su oni sa boginjom gaja bili u istom odnosu u kome je bio i Virbije; ukratko, da je smrtni kralj šume za svoju kraljicu imao samu šumsku Dijanu. Ako se sveto drvo koje je on branio svojim životom smatralo, što izgleda verovatno, njenim specijalnim otelovljenjem, onda ga je njen sveštenik možda ne samo obožavao kao svoju boginju, nego i grlio kao svoju ženu. U takvoj pretpostavci nema ničeg besmislenog, jer se čak i u Plinijevo doba neki rimski plemić tako ponašao prema lepoj bukvi u jednom drugom svetom gaju Dijane, onom u Albijskim gorama. Grlio ju je i ljubio, ležao u njenom hladu i sipao vino na njeno stablo. On je to drvo očigledno smatrao boginjom. Običaj fizičkog venčanja ljudi i žena sa drvećem još uvek se praktikuje u Indiji i drugim krajevima Istoka. Zašto se onda to nije moglo raditi i u staroj Laciji?

Uzevši u obzir sve činjenice, možemo zaključiti da je obožavanje Dijane u njenom svetom gaju u Nemiju bilo od velike važnosti i od praiskonske starine. Ona je poštovana kao boginja šuma i divljih životinja, a verovatno i domaće stoke i zemljinih plodova; verovalo se da ona blagosilja ljude i žene porodom i pomaže majkama pri porođaju; njena sveta vatra, koju su čuvale čedne devojke, stalno je gorela u okruglom hramu njenog svetilišta; sa njom je bila udružena vodena nimfa Egerija koja je vršila jednu od Dijaninih funkcija, to jest pomaganje ženama pri porođaju, a za koju se mislilo da se u svetom gaju udala za jednog starog rimskog kralja. Verovalo se zatim da je i sama šumska Dijana imala muškog partnera po imenu Virbije koji je njoj bio ono što je Adonis bio Veneri, ili Atis Kibeli, i najzad, da je ovaj mitski Virbije u istorijsko doba predstavljen nizom sveštenika, poznatih kao kraljevi šume, koji su redovno ginuli od sablje svo-

ULAZ U VRTOVE DIJANINOG HRAMA
NA OBALI NEMIJSKOG JEZERA

jih naslednika i čiji su životi vezani sa izvesnim drvetom u gaju, jer dokle god je to drvo bilo nepovređeno i oni su bili sigurni od napada.

Jasno je da ovi zaključci sami po sebi nisu dovoljni da objasne čudno pravilo o nasleđivanju tog svešteničkog čina, ali možda će nas ispitivanje još šire oblasti dovesti do zaključka da oni u osnovi sadrže rešenje problema. Sada se moramo posvetiti tom širem razmatranju. Ono će biti dugo i naporno, ali može biti propraćeno zanimljivošću i draži istraživačkog putovanja tokom koga ćemo videti mnoge neobične, strane zemlje, čudne strane narode i još čudnije običaje. Vetar je povoljan; razvijamo jedra i za izvesno vreme napuštamo obalu Italije.

II

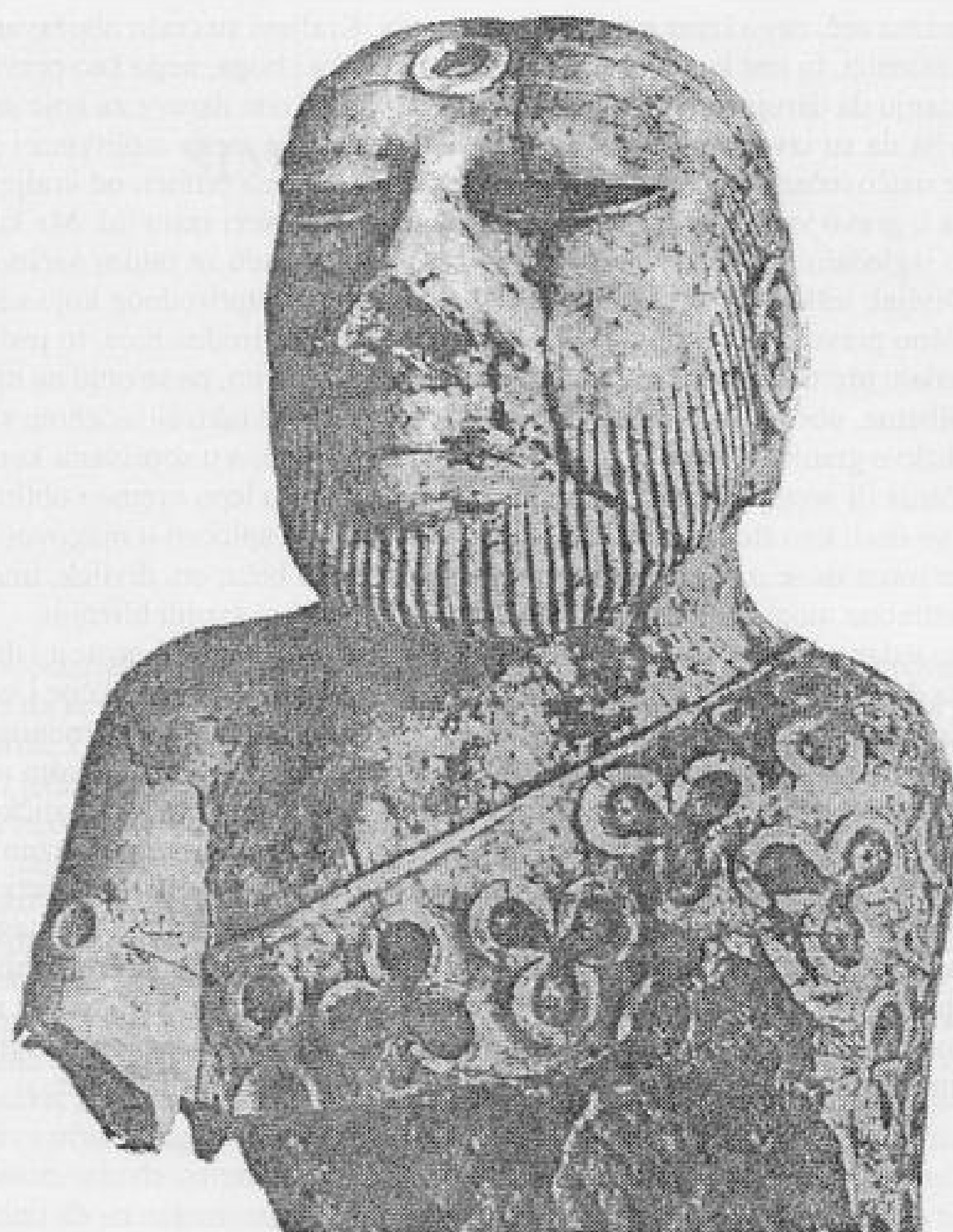
SVEŠTENI KRALJEVI

Pitanja koja smo stavili sebi u zadatak da rešimo svode se uglavnom na ova dva: prvo, zašto je Dijanin sveštenik u Nemiju, kralj šume, morao da pogubi svog prethodnika? Drugo, zašto je, pre nego što bi to učinio, morao da odlomi granu izvesnog drveta koju su ljudi u antičko doba izjednačavali sa Vergilijevom zlatnom granom?

Prvo pitanje na kome ćemo se zadržati jeste sveštenikova titula. Zašto se on zvao "kralj šume"? Zašto je njegovo zvanje nazivano kraljevskim?

Spajanje kraljevske titule sa svešteničkim dužnostima bilo je uobičajeno u staroj Italiji i Grčkoj. U Rimu i drugim gradovima Lacije postojao je sveštenik koji se zvao kralj svetih obreda, a njegova žena imala je titulu kraljice svetih obreda. U republikanskoj Atini, drugi jednogodišnji državni sudija nazivan je kraljem, a njegova žena kraljicom; njihove funkcije bile su verskog karaktera. Mnoge druge državice grčke demokratije imale su titularne kraljeve čije su dužnosti, ukoliko su poznate, izgleda bile svešteničke i usresređene oko zajedničkog ognjišta države. Neke grčke države imale su istovremeno po nekoliko ovakvih titularnih kraljeva. Predanje kaže da je u Rimu kralj svetih obreda postavljen posle ukidanja monarhije, da bi prinosio žrtve koje je ranije prinosio kralj. Izgleda da je slično gledište o poreklu sveštenih kraljeva preovladivalo i u Grčkoj. Samo po sebi, ovo mišljenje nije neverovatno i potvrđeno je primerom Sparte, gotovo jedine čisto grčke države koja je zadržala kraljevski oblik vladavine i u istorijsko doba. Naime, u Sparti su sva državna prinošenja žrtava obavljali kraljevi kao božji potomci. Jedan od dvojice spartanskih kraljeva bio je sveštenik Zevsa Lakedemona, a drugi sveštenik nebeskog Zevsa.

Ovaj spoj svešteničkih dužnosti sa kraljevskom vlašću svakome je poznat. Na primer, Mala Azija je bila sedište velikih verskih prestonica naseljenih hiljadama svetih robova, pod upravom prvosveštenika (*pontifex*) koji su istovremeno imali i svetovnu i duhovnu vlast, kao pape u srednjovekovnom Rimu. Među gradovima koji su bili pod vlašću sveštenstva bili su i Zela i Pesin. Dalje, izgleda da su tevtonski kraljevi u staro neznabožačko doba zauzimali položaj i vršili vlast visokih sveštenika. Kineski carevi prinosili su javne žrtve, čije su pojedinosti propisane u obrednim knjigama. Kralj Madagaskara bio je u isto vreme i visoki sveštenik države. Na velikoj proslavi Nove godine, kada je radi dobra kraljevine žrtvovan bik, kralj je stajao iznad žrtve prinoseći molitvu i blagodarenje, dok su njegovi pratioci klali životinju. U monarhijskim državama koje

SVEŠTENI KRALJ IZ MOHENDŽODARA (Dolina Inda, Pakistan)

Razvijenom civilizacijom doline Inda upravljali su svešteni kraljevi, kao i mnogim drugim društvima tog doba. Kralj je dolazio na vlast zahvaljujući prastarom sistemu praznoverja, to jest verovanju naroda u njegove magijske sposobnosti.

su kod Galata istočne Afrike još uvek nezavisne, kralj prinosi žrtve na planinskim vrhovima i rukovodi ubijanjem ljudskih žrtava. Prigušena svetlost predanja inače otkriva slično spajanje svetovne i duhovne vlasti, kraljevskih i svešteničkih dužnosti, kod kraljeva onog divnog predela centralne Amerike čija je prastara prestonica, sada obrasla divljim rastinjem tropske šume, obeležena veličanstvenim i tajanstvenim ruševinama Palenke.

Ako kažemo da su prastari kraljevi obično bili i sveštenici, onda nismo ni izbliza iscrpli versku stranu njihovog zvanja. U tim danima, svetlost koja je okruživala kralja

nije bila prazna reč, nego izraz ozbiljnog verovanja. Kraljevi su često obožavani ne samo kao sveštenici, to jest kao posrednici između čoveka i boga, nego kao pravi bogovi koji su u stanju da daruju svojim podanicima i vernicima one darove za koje se obično pretpostavlja da su izvan domašaja smrtnih, i koji se traže samo molitvom i prinošenjem žrtve natčovečanskim i nevidljivim bićima. Tako se, na primer, od kraljeva često očekuje da u pravo vreme daju kišu i sunce, da učine da usevi rastu itd. Ma kako nam čudnovato izgledalo ovo očekivanje, ono je potpuno u skladu sa ranim načinom rasuđivanja. Divljak teško shvata razliku između prirodnog i natprirodnog koju napredniji narodi obično prave. On veruje da svetom upravljaju natprirodna bića, to jest ličnosti koje se vladaju prema impulsima i motivima sličnim njegovim, pa se otud na njih može uticati molbama, obećanjima i pretnjama, kao i na njega. U tako shvaćenom svetu, on ne vidi nikakve granice svojoj moći uticanja na tok prirode, a u sopstvenu korist. Molitve, obećanja ili pretnje mogu da mu od bogova osiguraju lepo vreme i obilnu žetvu; a ukoliko se desi, kao što on ponekad veruje, da je bog ovaploćen u njegovoj ličnosti, onda on ne mora da se molbama obraća nikakvom višem biću; on, divljak, ima onda u sebi sve potrebne moći za unapređenje ličnog dobra i dobra svojih bližnjih.

Ovo je jedan način na koji se dolazi do ideje o čoveku-bogu, ali postoji i drugi. Pored gledišta da je svet ispunjen duhovnim silama, divljak ima i jedno drukčije i verovatno starije poimanje u kome možemo otkriti klicu modernog shvatanja prirodnog zakona ili shvatanja prirode kao niza događaja koji se odigravaju u nepromenljivom redu, bez posredovanja ličnog faktora. Klica o kojoj govorimo nalazi se u onoj simpatičkoj magiji, kako je možemo nazvati, koja igra veliku ulogu u većini sistema praznoverja. U prvobitnom društvu, kralj je često i sveštenik i mag; štaviše, on često dolazi na vlast blagodareći verovanju drugih u njegove sposobnosti u oblasti crne ili bele magije. Stoga, da bi se razumela evolucija kraljevskog zvanja i svetost koju su tom zvanju obično pridavali primitivni narodi, neophodno je potrebno upoznati principe magije i shvatiti neobičan uticaj koji je taj prastari sistem praznoverja imao na ljudski duh u svim vekovima i svim zemljama. Zbog toga ćemo podrobnije razmotriti taj predmet.

III

SIMPATIČKA MAGIJA

PRINCIPI MAGIJE

Ako analiziramo misaone principe na kojima se zasniva magija, verovatno ćemo naći da se oni svode na ova dva: prvi, da slično proizvodi slično, ili da posledica liči na uzrok; i drugi, da stvari koje su jedanput bile jedna s drugom u dodiru produžuju da deluju jedna na drugu i na razdaljini, posle prestanka fizičkog dodira. Prvi princip zvaćemo zakon sličnosti, a drugi zakon dodira ili prenosa. Na osnovu prvog od ovih principa, naime zakona sličnosti, vrač zaključuje da može proizvesti koju god hoće posledicu ako je samo imitira; na osnovu drugog on zaključuje da će, što god činio materijalnom predmetu, to podjednako uticati i na lice sa kojim je dotični predmet bio u dodiru bez obzira da li je taj predmet bio deo njegovog tela ili ne. Vradžbine zasnovane na zakonu dodira ili prenosa mogu se zvati prenosna magija. Za označenje prve od ovih dveju grana magije, izraz homeopatska možda je zgodniji nego izraz imitativna ili podražavalačka, jer ovaj poslednji podrazumeva svesnog subjekta koji imitira, pa otud suviše sužava obim magije. Vrač slepo veruje da oni isti principi koje on primenjuje u svojoj veštini takođe određuju pojave nežive prirode, drugim rečima, on prećutno uzima za istinu da su zakoni sličnosti i dodira opšti i da nisu ograničeni samo na ljudske radnje. Ukratko, magija je ne samo pogrešan sistem ponašanja, nego i pogrešan sistem prirodnog zakona; ona je i besplodna veština i lažna nauka. Posmatrana kao sistem prirodnog zakona, to jest, kao skup pravila koji određuju tok događaja u svetu, ona se može nazvati teorijskom magijom; a gledana kao skup pravila koja ljudska bića ispunjavaju da bi postigli cilj, može se nazvati praktičnom magijom. U isto vreme, mora se imati u vidu da primitivni vrač poznaje magiju samo sa njene praktične strane; on nikad ne analizira duševne procese na kojima se zasniva njegova praksa i nikad ne razmišlja o apstraktnim principima koje njegove radnje podrazumevaju. Kod njega, kao i kod ogromne većine ljudi, logika je nesvesna, on razmišlja kao što vari hrani, bez ikakvog poznavanja intelektualnih i fizioloških procesa koji su bitni i za jedno i za drugo zbivanje. Ukratko, za njega je magija uvek veština, nikad nauka. U njegovoj nerazvijenoj svesti i ne postoji predstava o nauci. To je zadatak filozofskog istraživača: da pronađe tok misli koji leži iza vračeve prakse; da izvuče ono malo prostih konaca iz kojih se sastoji zamršeno klupče; da odvoji apstraktne principe od njihove praktične primene; jednom rečju, da nazre lažnu nauku iza lažne veštine.

Ako je moja analiza vračeve logike tačna, onda iz toga proizilazi da su njena dva velika principa samo dve različite i pogrešne primene asocijacije ideja. Homeopatska magija zasnovana je na asocijaciji ideja po sličnosti; prenosna magija zasnovana je na asocijaciji ideja po dodiru. Homeopatska magija pogrešno pretpostavlja da su stvari koje liče jedna na drugu iste; prenosna magija pogrešno pretpostavlja da su stvari koje su jednom bile u dodiru jedna s drugom – uvek u dodiru. U praksi se obe vrste često spajaju; ili, tačnije, dok se homeopatska ili imitativna magija može praktikovati sama, prenosna magija obično obuhvata i primenu homeopatskog ili imitativnog principa. Ove dve stvari, izražene na ovaj opšti način, možda nije sasvim lako razumeti, ali one će postati jasnije kad ih budemo ilustrovali pojedinačnim primerima. Oba toka misli su, u stvari, vrlo jednostavna i osnovna. Drukčije ne bi ni moglo biti, jer su oni poznati u konkretnom obliku, mada ne i u apstraktnom, sirovoj inteligenciji ne samo primitivnih, već i neprosvećenih ljudi. Obe grane magije, i homeopatska i prenosna, mogu se zgodno podvesti pod opšte ime: simpatička magija; jer obe pretpostavljaju da stvari deluju jedna na drugu na razdaljini, pomoću tajne simpatije. Prenos impulsa od jedne ka drugoj vrši se pomoću nečega što se može shvatiti kao neka vrsta nevidljivog etera, nalik onome koji moderna nauka podrazumeva radi sasvim sličnog cilja, naime, da bi objasnila kako stvari mogu fizički da utiču jedna na drugu kroz prostor koji izgleda prazan.

Sledeća shema prikazuje grane magije prema zakonima mišljenja koje one podrazumevaju:

Sada ću primerima ilustrovati ove dve velike grane simpatičke magije, počevši sa homeopatskom.

HOMEOPATSKA ILI IMITATIVNA MAGIJA

Verovatno najpoznatija primena principa da slično prozvodi slično jeste pokušaj, koji su činili mnogi narodi u raznim vremenima, da se neprijatelj povredi i uništi povredom ili uništenjem njegovog kipa ili slike, u uverenju da, kao što stradaju kip ili slika tako strada i čovek, pa da otuda sa uništenjem njegovog kipa ili slike i on sam mora umreti. Od mnogih primera daćemo nekoliko da bismo dokazali široku rasprostranjenost ove prakse u celom svetu i njenu neverovatnu postojanost kroz vekove. Ona je još pre više hiljada godina bila poznata vračima stare Indije, Vavilona i Egipta, a takođe

i Grčke i Rima, a i danas joj pribegavaju domoroci u Austriji, Africi i Škotskoj. Indijanci u severnoj Americi veruju da će naneti odgovarajuću povredu izvesnom licu ako nacrtaju njegov lik u pesku, pepelu ili ilovači, ili ako zamisle da ma koji predmet predstavlja telo te osobe, pa ga bodu šiljatim štapom ili mu nanose ma kakvu drugu povredu. Na primer, Odžebvej-Indijanac, kada nekome želi da nanese zlo, napravi mali drveni kip svog neprijatelja i ubode mu iglu u glavu ili srce, ili pusti strelu u njega, verujući da će, čim igla probode ili strela rani kip, njegov neprijatelj istog momenta osetiti jak bol u odgovarajućem delu tela. Ako želi da ga sasvim ubije, on spali ili zakopa kip, izgovarajući u isto vreme bajalice. Da bi se osvetili licima koja mrze ili kojih se plaše, peruanski Indijanci prave njihove kipove od sala pomešanog sa žitom i onda spale kip na putu kojim žrtva prolazi. Ovo nazivaju spaljivanjem njene duše.

Malajske čini iste vrste vrše se ovako: uzmite otpatke noktiju, kose, obrva, pljuvačku i tako dalje, u dovoljnoj količini da se predstavi svaki deo tela onog lica kome želite da naškodite, a zatim od ovih stvari pomoću voska uzetog iz napuštenog pčelinjeg saća napravite figuru sličnu njemu. Zatim figuru postepeno prljite nad lampom, sedam noći uzastopce, govoreći:

Nije to vosak što spaljujem,
Nego su to jetra, srce i slezina toga i toga.

Posle sedmog puta izgorite figuru i vaša će žrtva umreti. Ovo vračanje očevidno spaja principe homeopatske i prenosne magije, jer se figura neprijatelja pravi od stvari koje su jednom bile u dodiru s njim, naime od njegovih noktiju, kose, pljuvačke. Drugi način malajskog vračanja koji još više liči na praksu Odžebvej-Indijanaca obavlja se ovako: napravite jednu stopu dug leš od voska uzetog iz napuštenog pčelinjeg saća, probodite oko toj figuri – i vaš neprijatelj je slep; probodite joj stomak – i on je bolestan; probodite joj glavu – i njega boli glava; probodite joj grudi – i on će patiti od grudi. Ukoliko želite da ga odmah ubijete, razrežite figuru od glave naniže, uvite je kao što biste uvili mrtvaca, molite se nad njim, kao što biste se molili nad mrtvacem; zatim je sahranite na sredini staze za koju ste sigurni da će njom proći vaša žrtva i da će prekoračiti figuru. Da njegova krv ne bi pala na vašu glavu, treba da kažete:

To nisam ja koji ga sahranjuje,
To je Gavrilo koji ga sahranjuje.

Tako će se krivica za ubistvo prebaciti na pleća arhanđela Gavrila koji je mnogo sposobniji da je nosi nego vi.

Iako se homeopatska ili imitativna magija, čija su sredstva figure i kipovi, obično praktikovala u zloj nameri da se mrska lica oteraju sa ovog sveta, ona je takođe, mada mnogo ređe, upotrebljavana i u dobroj nameri da se pomogne drugima da dođu na svet. Drugim rečima, ona je upotrebljavana da se olakša porođaj i da nerotkinje dobiju decu. Tako kod Bataka na Sumatri, nerotkinja koja želi da postane mati napravi drveni kip deteta i drži ga u krilu, verujući da će to dovesti do ispunjenja njene želje. Kad žena Barbarskog arhipelaga (Indonezija) zaželi da ima dete, ona zamoli nekog čoveka koji je otac velike porodice da se moli za nju Upuleru, duhu Sunca. Napravi se lutka od crvenog pamuka koju žena drži u naručju kao da je doji. Zatim čovek koji ima mnogo

POROĐAJ
(Crtež u steni iz Šaib Same, Jemen)

Homeopatska magija zasniva se na asocijaciji ideja po sličnosti, to jest na principu da slično proizvodi slično, ili da posledica liči na svoj uzrok. Primenjivana je prevashodno iz loših pobuda, u želji da se omražena lica oteraju sa ovog sveta, ali i mada ređe, u nameri da se drugima olakša da dođu na svet. (Dajaci na Borneu, Bataci na Sumatri).

dece uzme kakvu pernatu životinju i drži je za noge iznad ženine glave, govoreći: "O Upuleru, upotrebi pernatu životinju; pusti da padne, da se spusti dete, molim te, preklinjem te da dete padne, da se spusti na moje ruke i moje krilo". Zatim pita ženu: "Je li došlo dete?", a ona odgovara: "Jeste, već sisa". Zatim čovek drži pernatu životinju nad muževljevom glavom i mrmlja neke reči. Na kraju, životinja se ubije i stavi, zajedno sa nešto betela, na domaći žrtvenik. Posle ove ceremonije, pronese se glas kroz selo da se žena porodila i njene prijateljice dolaze da joj čestitaju. Ovo pretvaranje da se dete rodilo je čisto magijski obred koji se vrši kako bi se imitacijom ili podražavanjem učinilo da se dete zaista rodi, a da bi obred što sigurnije uspeo dodaju mu se molitve i žrtva. Drugim rečima, ovde je magija pojačana i spojena sa religijom.

Kod nekih Dajaka na Borneu, kad se žena muči pri porodaju, pozove se vrač koji pokušava da olakša porodaj razumnim rukovanjem sa telom porodilje. U isto vreme, jedan drugi vrač se napolju trudi da postigne isti cilj i to na način koji bismo mi smatrali potpuno neracionalnim. On se, ustvari, pretvara da je porodilja; veliki kamen koji mu je pričvršćen za stomak platnom omotanim oko tela predstavlja dete u materici; sledeći uputstva koja mu dovikuje njegov kolega koji stvarno pomaže porodilji, on pokreće ovo tobožnje dete na svom telu, tačno imitirajući pokrete pravog deteta sve dok se novorođenče ne rodi.

Isti princip pretvaranja, tako drag deci, naveo je neke narode da upotrebljavaju simuliranje porođaja kao formu usvajanja, pa čak i kao način povraćanja u život lica za koje se mislilo da je umrlo. Ako ste se pretvarali da rađate nekog dečaka, pa čak i odraslog, bradatog čoveka koji nema ni kapi vaše krvi u svojim venama, onda je u očima primitivnog zakona i filozofije taj dečak ili čovek u svakom pogledu stvarno vaš sin. Tako nam Diodor priča da je, kad je Zevs nagovorio svoju ljubomornu ženu Heru da usini Herkula, boginja legla u krevet, pritisla krupnog heroja na svoje grudi, proturila ga kroz svoje haljine i pustila da padne na zemlju imitirajući tako pravi porođaj. Ovaj istoričar dodaje da su u njegovo doba varvari pri usvajanju dece upotrebljavali isti me-

tod. Govori se da se taj metod još uvek upotrebljava u Bugarskoj i kod bosanskih Turaka. Žena uzme dečaka koga želi da usini i provuče ga kroz svoje odelo; posle toga on se zauvek smatra njenim sinom i nasleđuje svu imovinu onih koji su ga usinili. Kod Beravanaca u Saravaku, kada žena želi da usvoji odraslog čoveka ili ženu, onda se okupi velika gomila sveta na gozbu. Buduća pomajka sedne pred svetom na uzdignuto i pokriveno sedište i pusti da se usvojeno lice puzeći provuče odostrag između njenih nogu. Čim se ono pojavi napred, pomiluju ga mirisnim cvetovima arečke palme i privežu za pomajku. Vezani jedno za drugo, pomajka i usvojeni sin ili kćer odgegaju do kuće i natrag pred svim gledaocima. Veza stvorena između njih ovom imitacijom porođaja, vrlo je stroga; prestup učinjen protiv usvojenika smatra se gorim od prestupa protiv rođenog deteta. U staroj Grčkoj je svaki čovek za koga se pogrešno mislilo da je mrtav i za koga su u njegovom odsustvu izvršeni pogrebni obredi smatran mrtvim za društvo sve dok ne prođe kroz obred ponovnog rađanja. Stavljali su ga u ženino krilo, zatim kupali, uvijali u povoj i onda tobože dojili. Tek pošto bi ovaj obred bio pravilno obavljen, čovek je mogao da se meša sa živim svetom. U staroj Indiji, u sličnom slučaju, onaj za koga se mislilo da je mrtav morao je po povratku da provede prvu noć u kaci napunjenoj mašću i vodom; tu bi sedeo stisnutih pesnica i ne puštajući glasa od sebe, kao dete u utrobi, dok su nad njim vršeni svi obredi koji se vrše nad trudnom ženom. Idućeg jutra izađe iz kace i obavi sve verske ceremonije kroz koje je od detinjstva prošao; na primer, ženi se ili ponovo venčava sa svojom ranijom ženom po svim propisima ceremonije.

Druga dobronamerna upotreba homeopatske magije je lečenje ili sprečavanje bolesti. Stari Indusi imali su za lečenje žutice jedan složan obred, zasnovan na homeopatskoj magiji. Njegova glavna svrha bila je da otera žutu boju na žute stvorove ili žute stvari kojima ona po prirodi pripada, na primer Suncu, i da dâ bolesniku zdravu crvenu boju živog, krepkog stvora, kao što je crveni bik. U tom cilju sveštenik izgovara sledeću bajalicu: "Gore Suncu otići će bol tvog srca i tvoja žutica; uvijamo te u boju crvenog bika! Uvijamo te u crvene boje, za dug život. Neka ovo lice ostane nedirnuto i neka bude oslobođeno žute boje. Krave čije je božanstvo crvenka, one koje su štaviše i same crvene – u njihov oblik i snagu te uvijamo. Šaljemo tvoju žuticu papagajima, drozdovima, a osim njih još i žutoj pastirici". Dok izgovara ove reči, sveštenik daje požutelom bolesniku da srkuće vodu pomešanu sa dlakom crvenog bika, da bi mu ulio zdravu crvenu boju, a zatim sipa vodu preko leđa životinje i daje bolesniku da je pije; posadi ga da sedne na kožu crvenog bika i priveže parče kože za njega. Da bi mu potpuno odstranio žutu boju, on zatim nastavlja na sledeći način; prvo ga polije od glave do pete žutom kašom spravljenom od kurkume (jedna žuta biljka), stavi ga u krevet i žutim koncem priveže za nogare kreveta tri žute ptice, papagaja, drozda i pastiricu, zatim sipa vodu na bolesnika, spere s njega na ptice žutu kašu, a s njom bez sumnje i žuticu. Naposletku, da bi mu dao lepu crvenu boju, uzme nekoliko dlaka crvenog bika, zavije ih u list zlata i prilepi na bolesnikovu kožu. U antičko doba se verovalo da se lice koje boluje od žutice može izlečiti ako gleda oštro u ugaru i ako ptica netremice gleda u njega. "Takva je priroda", kaže Plutarh, "i takva narav tog stvora da kroz pogled izvlači i prima u sebe bolest". Prodavci ptica toliko su verovali u ovu korisnu osobinu ugare da bi, kad bi imali jednu od njih za prodaju, pažljivo krili pticu da je ne bi ugledalo lice bolesno od žutice i na taj način se besplatno izlečilo. Vrlina ptice nije bila u njenoj boji, nego u velikim zlatnim očima koje su same od sebe izvlačile žuticu. Plinije priča i o jednoj drugoj, a možda istoj ptici, koju su stari Grci nazvali imenom kojim nazivaju

žuticu; ako bolesnik od žutice vidi ovu pticu, bolest ga napusti i ubije pticu. On takođe pominje kamen za koji se mislilo da leči žuticu zato što je iste boje kao i bolesnikova koža.

Jedno od velikih preimućstva homeopatske magije je u tome što omogućava da se lečenje primenjuje na lekaru umesto na njegovoj žrtvi koja je tako oslobođena svake muke i nezgode dok gleda kako se lekar pred njim previja od bola. Na primer, seljaci Peršea u Francuskoj pogrešno veruju da dugo povraćanje potiče od toga što je bolesnikov želudac otkačen, kako oni kažu, i zato spada. Vidar se poziva da povrati organ na njegovo mesto. Pošto čuje simptome, on se odjednom baci u najstrašnija previjanja da bi otkačio svoj želudac. Pošto uspe u tom pokušaju, on u drugoj seriji previjanja i grimasa ponovo zakači želudac i bolesnik počne da oseća odgovarajuće olakšanje. Cena: pet franaka. Na sličan način dajački vidar, doveden kod bolesnika, legne i pretvara se da je mrtav. S njim se postupa kao s mrtvacem, uviju ga u asure, iznesu iz kuće i stave na zemlju. Posle jednog sata, drugi vidari odvijaju tobožnjeg mrtvaca i ožive ga; kako se on podigao, isto tako će se podići i bolesnik. Marsel iz Bordoa, dvorski lekar Teodosija Prvog, u svom čudnom delu o medicini propisuje lek za otok koji se sastoji u ovome: uzmite koren od vrbene, presecite ga i obesite jedan komad o vrat bolesniku, a drugi u dim iznad vatre. Kao što se vrbena suši u dimu, tako će se i otok osušiti i iščeznuti. Ako se bolesnik posle pokaže nezahvalnim prema dobrom lekaru, ovaj mu se može lako osvetiti bacanjem vrbene u vodu; jer kako koren ponovo upije vlagu, tako se povraća i otok. Isti mudri pisac preporučuje vam da, ako imate bubuljice, nastojite da ugledate zvezdu-padalicu i da odmah zatim, dok zvezda pada, obrišete bubuljice krpom ili ma čim što vam dođe do ruke. Kao što zvezda pada s neba, tako će bubuljice pasti s vašeg tela, samo morate dobro paziti da ih ne obrišete golom rukom, jer će vam u tom slučaju bubuljice preći na ruku.

Dalje, homeopatska i, uopšte, simpatička magija igra veliku ulogu u merama koje neprosvećen lovac ili ribar preduzima da bi došao do obilnog plena. Po principu da slično proizvodi slično, lovac i njegovi prijatelji čine mnogo štošta, svesno imitirajući rezultat koji žele da postignu, a s druge strane oprezno izbegavaju mnoge druge stvari za koje uobražavaju da su više ili manje slične onima koje bi stvarno bile opasne.

Nigde se teorija simpatičke magije ne upotrebljava tako sistematski pri nabavljanju namirnica kao u neplodnim predelima centralne Australije. Tu su plemena podeljena u izvestan broj totemskih klanova; svakom od njih stavljeno je u dužnost da u interesu zajednice umnoži svoj totem pomoću magijskih obreda. Većina totema su životinje i biljke koje služe za hranu i pretpostavljalo se da ovi obredi pomažu plemenu da dođe do namirnica i drugih potrepština. Obredi se često sastoje u imitiranju uspeha koji se želi postići; drugim rečima, njihova je magija homeopatska ili imitativna. Kod Varamunga, poglavica, čiji je totem beli ćubasti kakadu, pokušava da umnoži bele kakadue držeći u ruci lik te ptice i podražavajući njeno promuklo kreštanje. Kod Arunta, ljudi čiji je totem gusenica vrše obrede radi množenja gusenice koju drugi članovi plemena upotrebljavaju za hranu. Jedan od obreda je pantomima kojom se predstavlja potpuno razvijeni insekt pri procesu izlaženja iz čaure. Napravi se duga uzana struktura od grana nalik na guseničnu čauru. U nju uđe nekoliko ljudi čiji je totem gusenica, pa tu sede i opevaju razne stupnjeve guseničinog razvitka. Zatim izlaze napolje u čučećem stavu, pevajući u isto vreme o izlasku insekta iz čaure. Veruje se da ovo umnožava gusenice. Da bi umnožili australijske nojeve koji su važan deo ishrane, ljudi čiji je totem austra-

lijski noj naslikaju na zemlji sveti grb svog totema, naročito one delove koje najviše vole da jedu, naime salo i jaja, zatim posedaju oko ove slike i pevaju, a potom preruše svoje glave tako da predstavljaju dug vrat i malu glavu noja, podražavajući izgled ptice kad stoji i besciljno gleda unaokolo.

Indijanci Britanske Kolumbije poglavito žive od ribe kojom obiluju njihova mora i reke. Ako se ribe ne pojave kad im je sezona, pa Indijanci počnu da gladuju, vrač plemena Nutka napravi lik ribe koja pliva i stavi ga u vodu u pravcu odakle se ribe obično pojavljuju. Ovaj obred, praćen pozivom ribama da dođu, učiniće da se one odmah pojave. Ostrvljani Toresovog moreuza između Australije i Nove Gvineje upotrebljavaju modele dugonga i kornjače da bi lakše ulovili dugonga i kornjaču. Tорađani na centralnom Celebesu veruju da stvari iste vrste privlače jedna drugu svojim unutrašnjim duhom ili životnim eterom, pa u svojim kućama zato vešaju kosti od vilica jelena i divlje svinje, kako bi duhovi koji žive u tim kostima privukli žive stvorove iste vrste da izađu pred lovca. Na ostrvu Naisu, kad divlja svinja padne u iskopanu jamu, ljudi je izvade i trljaju joj leđa sa devet otpalih listova u nadi da će time učiniti da još devet divljih svinja padnu u jamu kao što je devet listova palo s drveta. Na istočnoindijskim ostrvima Saparua, Haruku i Nusa Laut, kad ribar hoće da postavi u moru zamku za ribu, on prvo nađe drvo čiji su plod iskljucale ptice. Od tog drveta odseče jaku granu i upotrebi je kao glavni kolac za riblju zamku, jer veruje da će, kao što je drvo privuklo mnoge ptice svom plodu, tako i odsečena grana tog drveta privući mnoge ribe u zamku.

Zapadna plemena Britanske Nove Gvineje (Melanezija) upotrebljavaju čini da bi pomogla lovcu da svojim kopljem probode dugonga ili kornjaču. Jedna mala buba koja živi na kokosovom drveću stavlja se u rupu držalje u koju se uglavljuje vrh koplja. Veruje se da ovo pomaže da se vrh koplja pripije za dugonga ili kornjaču, kao što se ta buba pripija uz kožu čoveka kad ga ujede. Kad kambodžanski lovac namesti svoje mreže i ne uhvati ništa, on se skine go, udalji se od mreže, zatim joj se vrati i, tobože ne videći je, uhvati se u nju, pa vikne: "Hej, šta je ovo? Čini mi se da sam uhvaćen". Posle toga riba će se sigurno uhvatiti u mrežu. Stariji ljudi pamte da je ista pantomima odigravana i na obali Škotske. Džejms Makdonald, sveštenik koji sada živi u Kaitnesu, priča nam kako je s društvom u detinjstvu lovio ribu u predelu oko Alajnskog jezera; kad dugo ne bi upecali ništa, bacili bi iz čamca jednog od drugova i onda ga izvlačili iz vode kao da je riba; posle toga počeli bi da se hvataju na udicu pastrmke ili bakalari, već prema tome da li je čamac u slatkoj ili slanoj vodi. Pre nego što postavi zamke za kune, Kerijer-Indijanac (Kanada) provede gotovo deset noći spavajući sam kraj vatre sa malim štapom na vratu. Ovo, naravno, čini da štap njegove zamke padne na kunin vrat. Galelarizi, stanovnici jednog kraja u severnom delu Halmahere, velikog ostrva koje se nalazi zapadno od Nove Gvineje, tvrdo veruju da kad punite pušku pri polasku u lov treba uvek da stavite metak u usta pre nego što njime napunite pušku; tako čineći, vi takoreći jedete lovinu koju vaš metak treba da pogodi, te zato on uopšte ne može promašiti cilj. Malajac, koji je stavio mamac u zamku za krokodile i očekuje rezultat, pazi da svaki obrok počne gutanjem tri zalogaja pirinča, jer ovo pomaže da mamac lakše sklizne niz gušu krokodila. On isto tako pazi da ne izvadi nijednu kost iz jela; kad bi to uradio, onda bi zacelo olabavio i kolac na kome se nalazi mamac, te bi krokodil neuhvaćen otišao sa mamcem. Stoga je u takvim slučajevima pametno da lovac, pre nego što počne obed, pusti da neko drugi povadi kosti iz njegovog jela, inače bi se on mogao začas naći u situaciji da bira: ili da proguta kost, ili da izgubi krokodila.

Ovo poslednje pravilo pripada onoj vrsti pravila koja, po principu da slično proizvodi slično, propisuju koje stvari lovac ne sme činiti da mu ne bi umakla sreća. Jer treba zapaziti da se sistem simpatičke magije ne sastoji samo od pozitivnih pravila, već sadrži i vrlo veliki broj negativnih pravila, to jest zabrana. Taj sistem vas upućuje ne samo šta da radite, nego i šta da ne radite. Pozitivna pravila su čini, a negativna tabui. Doista, izgleda da je celokupna doktrina o tabuima, ili u svakom slučaju bar njen veliki deo, samo specijalna primena simpatičke magije sa njena dva velika zakona – sličnosti i dodira. Mada primitivan čovek zacelo ne izražava ove zakone tim rečima, niti ih shvata apstraktno, on ipak prećutno veruje da oni vladaju u prirodi sasvim nezavisno od ljudske volje. On smatra da će, ukoliko postupa na izvestan način, to neminovno dovesti do određenih posledica usled jednog ili drugog od ovih zakona; ako mu izgleda da će posledice kakve radnje biti neprijatne ili opasne on je, naravno, izbegava da ne bi prouzrokovao neželjene posledice. Drugim rečima, uzdržava se da čini ono za šta, na osnovu svojih pogrešnih ideja o uzroku i posledici, veruje da bi mu naškodilo; ukratko rečeno, potčinjava se tabuima. Tabu je, dakle, negativna primena praktične magije. Pozitivna magija ili vračanje nalaže: "Radi ovo, da bi se desilo to i to". Negativna magija ili tabu propisuje: "Ne radi ovo, da se ne bi desilo to i to". Cilj pozitivne magije ili vračanja je da se prouzrokuje željeni događaj; cilj negativne magije ili tabua je da se izbegne neželjeni događaj. Međutim, za obe posledice, željenu i neželjenu, pretpostavlja se da nastaju shodno zakonima sličnosti i dodira. I kao što se željena posledica stvarno ne postiže upražnjavanjem magijske ceremonije, tako i do posledice od koje se strahuje stvarno ne dolazi zbog povrede tabua. Kad bi zlo neminovno sledilo povredi tabua, onda tabu i ne bi bio tabu, nego pravilo morala ili zdravog razuma. Nije tabu reći: "Ne stavljaju ruku u vatru", nego je to pravilo zdravog razuma; jer ova zabranjena radnja povlači za sobom stvarno, a ne uobraženo zlo. Kratko rečeno, ona negativna pravila koja nazivamo tabuima isto su onoliko uzaludna i izlišna koliko i pozitivna pravila koja nazivamo vračanjem. Ove dve stvari samo su suprotne strane ili polovi jedne velike, pogubne zablude – pogrešnog shvatanja asocijacije ideja. Vračanje je pozitivan, a tabu negativan pol te zablude. Ako opšte ime magija damo celom ovom pogrešnom sistemu, i teorijskom i praktičnom, onda se tabu može definisati kao negativna strana praktične magije. Da izrazim ovo u tabeli:

Izneo sam ova zapažanja o tabuima i njihovom odnosu prema magiji jer ću sada navesti nekoliko primera tabua (kojih se pridržavaju lovci, ribari i drugi) za koje želim da pokažem da potpadaju pod simpatičku magiju, pošto su samo posebne primene te opšte teorije. Tako je kod Eskima dečacima zabranjeno da se igraju svračijih nogu, jer ako to budu radili njihovi će se prsti docnije u životu zaplesti u kanap harpuna. Ovaj tabu je očevidno primena zakona sličnosti koji je osnova homeopatske magije; kao što se detetu prsti zapletu u konac pri igranju svračijih nogu, tako će se ono zaplesti u kanap harpuna kad odraste i počne da lovi kitove. Kod Huzula, jednog karpatskog plemena, lovčeva žena ne sme presti dok on jede, jer će se divljač okretati i vrdati kao vreteno, tako da je lovac neće moći pogoditi. Jasno je da je i ovaj tabu izveden iz zakona sličnosti. U mnogim krajevima stare Italije ženama je bilo zakonom zabranjeno da predu kad idu drumom, ili da nose otkrivena vretena, jer se verovalo da to nanosi štetu usevima. Verovatno se mislilo da bi vrtenje vretena zavrnulo stabiljke usevima i sprečilo ih da rastu pravo. Kod Aina u Sahalinu, trudna žena nije smela presti niti sukati konce na dva meseca pred porodaj, jer oni misle da se, ako majka to radi, detinja creva mogu zamrsiti kao konac. Iz sličnog razloga, U Bilasporu, jednom kraju Indije, kada se seoski prvaci skupe na savetovanje, niko od prisutnih ne sme vrteti vreteno; oni veruju da bi se savetovanje, kad bi se to desilo, vrtelo u krug kao vreteno i ne bi dovelo ni do kakvog zaključka. Na nekim ostrvima istočne Indije, ko god dođe do lovčeve kuće mora ući pravo unutra; ne sme zastati pred vratima, jer ako to uradi, onda će i divljač na sličan način zastajati pred lovčevom zamkom i zatim otići natrag, umesto da se uhvati u njih. Iz sličnog razloga, kod Toradana na centralnom Celebesu postoji pravilo da niko ne sme stajati ni zastajkivati na lestvicama kuće u kojoj se nalazi trudna žena, jer takvo oklevanje bi usporilo porodaj. U raznim krajevima Sumatre, trudnoj ženi je zabranjeno da stoji na vratima ili na gornjoj prečagi kućnih lestvica; ona može biti kažnjena da radi teške poslove ako bude tako neobazriva da se ogluši o ovo prosto pravilo. Malajci kad traže kamfor jedu suvu hranu i paze da ne istucaju so suviše sitno. Ovo rade stoga što se kamfor nalazi u obliku sitnog zrnevlja naslaganog u pukotinama stabla kamforovog drveta. Malajac tvrdo veruje da će kamfor koji bude našao biti u sitnom zrnevlju ako on, dok ga bude tražio, jede sitno samlevenu so; ako pak jede so u grumenčićima, onda će i kamfor naći u većem zrnevlju. Skupljači kamfora na Borneu upotrebljavaju koru rukavca od penangove palme kao tanjir za hranu i za sve vreme ekspedicije nikad ne operu tanjire, iz straha da će se onda kamfor rastvoriti i iščeznuti iz pukotina drveta. Očevidno misle da bi pranje njihovih tanjira ispralo kamforne kristale iz drveta u kojima se ovi nalaze. Glavni proizvod sijamske pokrajine Laos je lak. To je smolasta guma koju neki crveni insekat luči na mladim granama drveća na koje se ti insekti moraju stavljati rukom. Svi koji skupljaju gumu uzdržavaju se od pranja i umivanja, a naročito od bištanja, da ne bi uklanjanjem parazita iz kose uklonili i one druge insekte s grana. Indijanac iz plemena Crna Noga koji je namestio zamku za orlove i stražari u njenoj blizini ne bi nipošto jeo ružine pupoljke, jer misli da će, ako to uradi, a orao se spusti blizu zamke, ružini pupoljci u njegovom želucu učiniti da ptica oseti svrab, te će orao samo stati i počešati se umesto da proguta mamac. Sledeći ovakav tok misli, lovac orlova uzdržava se od toga da upotrebi šilo dok pazi na svoje zamke; jer kad bi se ogrebao šilom, onda bi ga zacelo izgrebli i orlovi. Do iste nesrećne posledice bi došlo kad bi njegove žene ili deca kod kuće upotrebili šilo dok on vreba orlove, stoga im je zabranjeno da diraju tu alatku kad on nije kod kuće, iz straha da bi mu to dovelo život u opasnost.

Od tabua kojih se divljaci pridržavaju možda su najbrojniji i najvažniji oni koji zabranjuju upotrebu izvesne hrane; od tih zabrana mnoge su očevidno proizašle iz zakona sličnosti te su, prema tome, primeri negativne magije. Kao što divljak jede mnoge životinje i biljke da bi stekao izvesne željene osobine koje im po njegovom mišljenju pripadaju, tako izbegava da jede mnoge druge životinje i biljke da ne bi stekao izvesne neželjene osobine koje po njegovom verovanju one imaju. Time što jede prve, on praktikuje pozitivnu magiju; uzdržavajući se od drugih – praktikuje negativnu magiju. Sa mnogim primerima pozitivne magije susrešćemo se kasnije; ovde ću dati samo nekoliko primera negativne magije ili tabua. Na primer, na Madagaskaru je vojnicima zabranjeno da jedu izvesnu hranu da ne bi, prema principu homeopatske magije, primili izvesne opasne ili štetne osobine za koje se misli da se nalaze u tim namirnicama. Tako oni ne smeju da okuse ježa, "jer se strahuje da će ova životinja, zbog svoje sklonosti da se savije u klupče kad se uplaši, dati plašljivu narav onima koji je jedu". Zatim, nijedan vojnik ne treba da jede koleno vola jer će, slično volu, postati slab u kolenima i nesposoban da maršira. Dalje, ratnik mora paziti da ne jede petla koji je uginuo u borbi ili ma šta drugo što je ubijeno kopljem; u kući se nipošto ne sme ubiti životinja-mužjak dok je on u ratu. Jer izgleda očevidno da bi i sam poginuo ako bi jeo petla koji je poginuo boreći se; ako bi jeo životinju koja je bila probodena kopljem i sam bi bio proboden; ako bi kakva životinja-mužjak bila ubijena u njegovoj kući dok je on odsutan, i on bi bio ubijen na sličan način, možda istog momenta. Dalje, magadaskarski vojnik ne sme jesti bubrege, jer reč za bubreg na madagaskarskom jeziku ista je kao i za "ustreljen", te bi on sigurno bio ustreljen ako bi jeo bubreg.

Čitalac je mogao zapaziti da se u nekim od navedenih tabua pretpostavlja da magijski uticaj deluje na znatnim razdaljinama; tako je kod Indijanaca iz plemena Crna Noga ženama i deci lovca orlova zabranjeno da upotrebljavaju šilo za vreme njegovog odsustva, da ne bi orlovi izgrebli muža odnosno oca koji je daleko od kuće; nikakva životinja-mužjak ne sme se zaklati u kući madagaskarskog vojnika dok on učestvuje u ratovima, da ne bi ubijanje životinje prouzrokovalo ubijanje tog čoveka. Ovo verovanje u međusobni simpatički uticaj bića ili stvari na razdaljini suština je magije. Ma kakvih sumnji imala nauka u mogućnost uticaja na razdaljini, magija nema nikakvih; vera u telepatiju je jedan od njenih prvih principa. Moderni branilac teorije da svest utiče na svest na razdaljini ne bi imao nikakve teškoće da u to ubedi primitivnog čoveka; ovaj je odavno verovao u to i, štaviše, upravljao se prema svojoj veri sa logičnom delatnošću kakvu njegov civilizovani jednomišljenik još nije, bar koliko je meni poznato, pokazao u svom ponašanju. Jer primitivan čovek je ubeđen ne samo da magijski obredi utiču na lica i stvari koje su daleko, nego i da najprostije radnje svakodnevnog života mogu to takođe učiniti. Stoga se u važnim prilikama ponašanje prijatelja i srodnika u daljini često reguliše manje-više složenim skupom pravila, i pretpostavlja se da će, ako ih oni kod kuće zanemare, to doneti nesreću ili čak smrt odsutnima. Kad grupa ljudi ode u lov ili rat, od njihovih srodnika kod kuće često se očekuje da čine izvesne stvari ili da se uzdrže od drugih da bi se osigurali u uspeh i bezbednost dalekih lovaca ili ratnika. Sada ću dati nekoliko primera ove magijske telepatije, kako u njenom pozitivnom tako i u njenom negativnom vidu.

U Laosu, lovac slonova kad polazi u lov opomene ženu da ne seče kosu i ne maže telo uljem za vreme njegovog odsustva; jer ako ona seče kosu, slon će raskinuti zamku, a ako se maže uljem slon će iskliznuti iz zamke. Kad dajačko selo ide da lovi divlje svi-

nje u prašumi, oni koji ostaju kod kuće ne smeju dotaći rukom ulje i vodu dok su njihovi prijatelji odsutni; jer ako bi to uradili, prsti lovaca bili bi "kao namazani" i plen bi im iskliznuo iz ruku.

Lovci slonova u istočnoj Africi veruju da, ako su im žene neverne za vreme njihovog odsustva, slon dobija nadmoć nad goniocem, koji će otuda biti ubijen ili opasno ranjen. Stoga kad lovac čuje da mu se žena rđavo ponaša, on napušta lov i vraća se kući. Ako vagogoški lovac nije imao uspeha, ili ako ga napadne lav, on to pripisuje ženinom neverstvu kod kuće i vraća joj se neobično srdit. Dok je on u lovu, ona ne sme pustiti nikoga da prođe iza nje ili da stoji pred njom dok ona sedi, a u krevetu mora ležati na trbuhu. Moksoški Indijanci u Boliviji misle da će lovca ujesti zmija ili jaguar ako je lovčeva žena neverna za vreme muževljevog odsustva. Prema tome, ako mu se takav slučaj desi, to neizostavno vodi kazni, a često i smrti žene, bila ona nevina ili kriva. Aleutski lovac morskih vidri veruje da ne može ubiti nijednu vidru ako mu je za vreme njegovog odsustva od kuće žena neverna ili sestra bludna.

Hvičolski Indijanci u Meksiku obožavaju kao poluboga jednu vrstu kaktusa koji baca u ekstazu onog ko ga jede. Ova biljka ne raste u njihovoj zemlji, već je ljudi donose svake godine, prelazeći radi toga put dug četrdeset i tri dana. U međuvremenu, žene kod kuće doprinose bezbednosti svojih odsutnih muževa time što nikad ne idu brzo, a pogotovo ne trče, dok su im ljudi na putu. One se takođe trude da što bolje mogu obezbede koristi koje se, u obliku kiše, dobre žetve i tako dalje, očekuju kao posledice tog svetog pohoda. One se radi toga podvrgavaju strogim ograničenjima sličnim onima koja su nametnuta njihovim muževima. Za sve vreme dok se ne održi kaktusova svetkovina, ni žene ni ljudi se ne peru izuzev u izvesnim prilikama, pa i onda samo vodom donesenom iz daleke zemlje u kojoj raste ova sveta biljka. Takođe mnogo poste, ne jedu so i strogo se uzdržavaju od čulnih uživanja. Onaj ko povredi ovaj zakon razboli se i, što je još gore, dovede u opasnost ostvarenje cilja za koji se svi bore. Zdravlje, sreća i život dobijaju se branjem kaktusa, biljke boga vatre; ali kako čista vatra ne može koristiti nečistom, ljudi i žene ne samo što moraju biti čedni za to vreme, već takođe moraju očistiti mrlje prošlih grehova. Stoga se četvrtog dana posle odlaska ljudi žene okupe i ispovede bogu vatre sa kojim su sve ljudima vodile ljubav od detinjstva do tada. Ne smeju izostaviti nijednog, jer ako to urade ljudi neće naći ni jedan jedini kaktus. Da bi se podsetile, svaka od njih spremi kanap sa onoliko čvorova koliko je imala ljubavnika. Donese ga u hram i, stojeći pored vatre, ređa glasno imena svih ljudi zbog kojih je vezala čvorove. Kad završi svoju ispovest, baci kanap u vatru, i pošto ga bog sagori u svom čistom plamenu, gresi su joj oprošteni i ona odlazi spokojna. Posle toga žene ne vole da ljudi prolaze blizu njih. Oni koji odlaze da donesu kaktus takođe ispovede sve svoje slabosti. Za svaku grešku vežu čvor na kanapu i, pošto se "izgovore pred svih pet vetrova", predaju vođi brojanice svojih grehova i on ih sagori u vatri.

Mnoga urođenička plemena u Saravaku tvrdo su ubeđena da bi, ako bi žene bile neverne dok im muževi traže kamfor u prašumi, ispario kamfor koji njihovi muževi skupe. Muževi mogu poznati, po izvesnim čvorovima na drvetu, kad su njihove žene neverne; priča se da se u staro vreme događalo da ljubomorni muževi ubiju svoje žene bez ikakvog drugog dokaza osim ovih čvorova. Žene ne smeju dotaći češalj dok njihovi muževi traže kamfor; ako bi to učinile, šupljine između vlakana drveta, umesto da budu ispunjene dragocenim kristalima, bile bi prazne kao prostori između zubaca na češlju. Na Kejskim ostrvima, jugozapadno od Nove Gvineje, čim se porine u more

brod koji terba da plovi u neko daleko pristanište, mesto na obali na kome se brod nalazio pokriva se što je moguće brže palmovim granama i postaje sveto. Niko više ne sme preći to mesto dok se lada ne vrati u luku. Ako bi se to mesto ranije prešlo, brod bi potonuo. Osim toga, za sve vreme dok traje putovanje, tri do četiri mlade devojke, naročito izabrane za tu dužnost, moraju da ostanu u simpatičkoj vezi sa moreplovcima i da svojim vladanjem doprinesu bezbednosti i uspehu plovidbe. One nipošto ne smeju, izuzev u najnužnije svrhe, napuštati sobu koja im je određena. Osim toga, dokle god se misli da je brod na moru, one moraju ostati potpuno nepokretne, zgurene na svojim asurama i sa rukama stegnutim među kolenima. Ne smeju okretati glave ni levo ni desno, niti činiti ikakve druge pokrete. Ako bi to ipak uradile, to bi prouzrokovalo da se lađa ljulja i nakreće; i ne smeju jesti ništa lepljivo, kao pirinač kuvan u mleku od kokosovog oraha, jer bi lepljivost hrane smetala prolazu broda kroz vodu. Kad se pretpostavi da su moreplovci stigli tamo kuda su pošli, strogost ovih pravila donekle popušta, ali je devojkama za sve vreme putovanja zabranjeno da jedu ribu sa oštrim kostima ili bodljama, kao na primer bodljikavu raju, da se njihovi prijatelji na moru ne bi našli u nezgodi koja para srce.

Tamo gde su rasprostranjena ovakva verovanja u sipatičku vezu između prijatelja na razdaljini, ne treba se čuditi što rat koji pobuđuje neka od najdubljih i najnežnijih ljudskih osećanja, više nego bilo šta drugo pojačava kod zabrinutih srodnika, ostavljenih kod kuće, želju da iskoriste simpatičku vezu do krajnje granice, radi dobra dragih i milih koji negde daleko mogu svakog momenta biti u borbi ili na izdisaju. Stoga, da bi se postigao cilj koji je tako prirodan i koristan, prijatelji kod kuće često pribegavaju radnjama koje nam izgledaju patetične ili besmislene, u zavisnosti od toga da li mislimo o njihovom cilju ili o sredstvima koja su preduzeta da se taj cilj postigne. Tako u nekim predelima na Borneu, kad Dajak ode u lov na ljudske glave, njegova žena ili ako je neoženjen njegova sestra danonoćno mora da nosi sablju da bi on neprestano mislio na svoje oružje; ona ne sme spavati danju niti leći pre dva sata posle ponoći da neprijatelj ne bi njenog muža odnosno brata iznenadio na spavanju. Kod Dajaka u Bantingu, u Saravaku, dok su muškarci u borbi sa neprijateljem, žene se strogo vladaju po složenom sistemu pravila. Neka od ovih pravila su negativna a neka pozitivna, ali su sva bez razlike zasnovana na principima magijske homeopatije i telepatije. Evo nekoliko takvih pravila. Žene se moraju buditi vrlo rano ujutru i otvarati prozore čim svane, inače će se njihovi odsutni muževi suviše uspavati. Ne smeju mazati svoje kose, jer će se muškarci okliznuti; ne smeju danju spavati niti dremati, jer će ljudi biti dremljivi na putu za vreme marša. Dalje, žene moraju kokati kukuruzno zrno i bacati kokice po doksatu svakog jutra, da bi ljudi bili brzi i okretni. Sobe se moraju držati u najvećem redu, svi sanduci moraju stajati blizu zidova, jer ako bi se neko spotakao o njih, odsutni muževi pali bi u ruke neprijatelja. Za vreme svakog obeda mora se malo pirinča ostaviti u loncu i staviti na stranu; tako će ljudi koji su negde daleko uvek imati nešto da jedu i neće nikad biti gladni. Žene nipošto ne smeju sedeti za razbojem tako dugo da im se noge ukoče, jer će inače i njihovi muževi biti ukočenih udova i neće moći brzo da ustanu niti da pobegnu od neprijatelja. I tako, da bi tela njihovih muževa bila gipka, žene često prekidaju svoj rad za razbojem šetanjem tamo-amo po doksatu. Pored toga, one ne smeju pokrivati lice jer bi ljudi izgubili put u visokoj travi ili prašumi. Žene ne smeju šiti iglom, da ljudi ne bi zagazili na oštre klince, koje su neprijatelji namestili na stazi. Ako je žena neverna dok je muž odsutan, on će poginuti u neprijateljskoj zemlji. Pre izvesnog broja

godina, sva ova pravila, kao i mnoga druga, ispunjavale su žene u Bantingu, dok su se njihovi muževi borili za Engleze protiv buntovnika. Ali, na žalost, ova dirljivo i obazrivo ipunjavana pravila bila su od male koristi; mnogi ljudi, čije su žene radi njih bdile kod svojih kuća, našli su večnu kuću na vojničkim grobljima.

Na ostrvu Timoru, dok se vodi rat, prvosveštenik nikad ne napušta hram; njemu se hrana donosi ili kuva u hramu; on mora i danju i noću da održava vatru, jer ako bi je pustio da se ugasi, velika nesreća bi se desila ratnicima i trajala bi dokle god je ognjište hladno. Pored toga, dok je vojska odsutna, on mora da pije samo toplu vodu, jer svaki gutljaj hladne vode ohladio bi duh vojske, pa ne bi mogla da pobedi neprijatelja. Na Kejskim ostrvima, pošto ratnici odu, žene se vrate u kuću i iznesu korpe sa voćem i kamenjem. Ovo voće i kamenje mažu i stavljaju na jednu dasku, mrmljajući: "O, gospode Sunce, Meseče, neka meci odskaču od naših muževa, braće, zaručnika i drugih rodaka, kao i što kišne kapljice odskaču od ovih predmeta koji su zamazani uljem". Čim se čuje prvi pucanj, korpe se sklone, žene zgrabe svoje lepeze i istrče iz kuća. Onda mašući lepezama u pravcu neprijatelja trče kroz selo i pevaju; "O, zlatne lepeze! Neka naši meci pogađaju, a neprijateljevi promašuju". Ovaj običaj mazanja kamenja da bi meci odskočili od ljudi kao kišne kapljice od kamenja jedan je od primera čiste homeopatske ili imitativne magije, a molitva Suncu da se smilostivi da to vraćanje bude uspešno, verovatno je kasniji verski dodatak. Izgleda da je mahanje lepezom ustvari vračanje da se meci ili uprave cilju ili odstrane od njega, već prema tome da li su iz prijateljskih ili neprijateljskih pušaka.

Jedan stari madagaskarski istoričar kaže: "Dok su muškarci u ratu, i sve do njihovog povratka, žene i devojke neprestano igraju, i danju i noću i ne ležu niti se hrane u svojim kućama. I mada su vrlo sklone polnoj nasladi, ne bi ni za šta na svetu imale bilo kakvu ljubavnu pustolovinu sa drugim čovekom dok je njihov muž u ratu, jer tvrdo veruju da bi njihov muž bio ili ubijen ili ranjen kad bi se to desilo. One veruju da igranjem daju svojim muževima snagu, hrabrost i dobru sreću; prema tome, u takvim vremenima one se ne odmaraju i vrlo religiozno se pridržavaju ovog običaja".

Kod Čia, na Zlatnoj obali (Gana), žene čiji su muževi otišli s vojskom nabele se i ukrase đinđuvama i amajlijama. Onog dana kada misle da će doći do bitke, one trče unaokolo naoružane puškama ili štapovima koji liče na puške, uzimaju pava-pave (voće koje po obliku liči na lubenicu) i seku ih noževima, kao da odsecaju neprijateljske glave. Ova pantomima je bez sumnje samo imitativno vračanje koje treba da osposobi ljude da čine neprijatelju ono što žene čive pava-pavama. U zapadnoafričkoj varoši Framinu, kad je pre nekoliko godina besneo ašanski rat, Fidžerald Mariot je posmatrao igru žena čiji su muževi otišli u rat kao nosači. One su bile nabeljene i nisu imale ničega na sebi osim kratkih suknjica. Predvodila ih je smežurana stara vračara u vrlo kratkoj beloj suknji; njena crna kosa bila je udešena u obliku dugačkog roga, a njeno crno lice, grudi, ruke i noge bili su ukrašeni mnogim belim krugovima i polumesecima. Sve su nosile dugačke bele četke napravljene od bivoljih ili konjskih repova i igrajući su pevale: "Naši muževi otišli su u ašantiju; neka zbrišu svoje neprijatelje sa lica Zemlje!"

Kod nekih Indijanaca u Britanskoj Kolumbiji, žene često priređuju igranke, kad muškarci odu u ratni pohod na neprijatelja. One veruju da te igranke osiguravaju uspeh pohoda. Igračice mašu noževima, bacaju napred dugačke zašiljene štapove, ili vuku štapove sa kukastim krajevima čas napred čas natrag. Bacanje štapova napred simbolično predstavlja probadanje ili odbijanje neprijatelja, a povlačenje štapova natrag predstav-

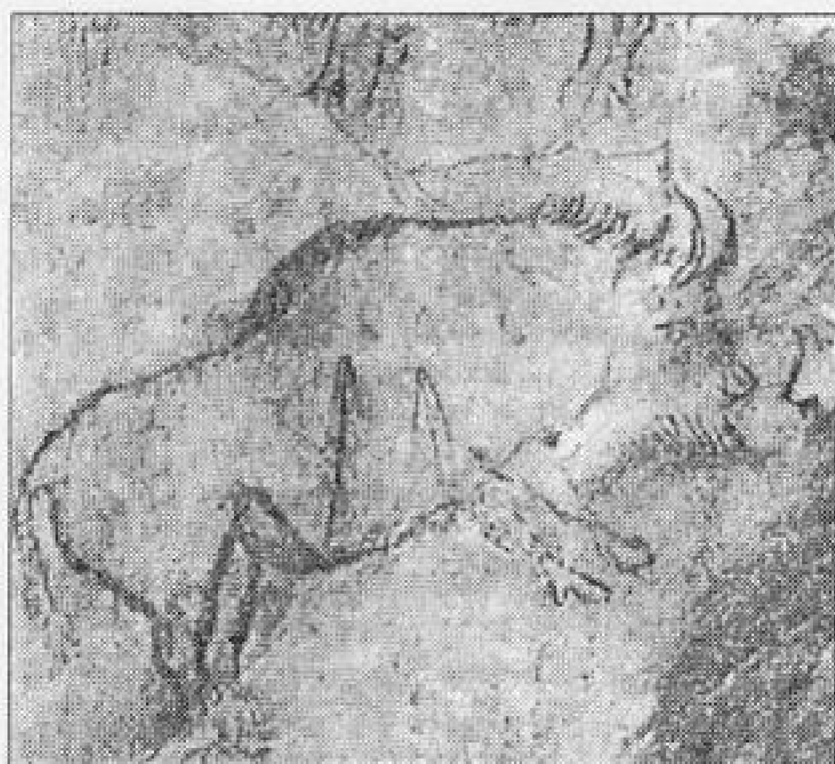
lja povlačenje njihovi ljudi pred opasnošću. Kuka na kraju štapa naročito je podesna za spasavanje života. Žene uvek upravljaju svoje oružje prema neprijateljskoj zemlji. One bojadišu lica crveno i pevaju za vreme igre, mole se oružju da čuva njihove muževe i da im pomogne da ubiju mnogo neprijatelja. Neke imaju orlovsko perje na vrhovima svojih štapova. Pošto se igranka svrši, oružje se sakrije. Ako se ženi čiji je muž u ratu učini da vidi kosu ili parče lobanje na oružju kad ga vadi, onda je sigurna da joj je muž ubio nekog neprijatelja. Ali ako joj se učini da vidi mrlju krvi na oružju, ona zna da joj je muž ili ranjen ili mrtav. Kad su muškarci plemena Juki u Kaliforniji u boju, žene koje ostaju kod kuće ne spavaju; one stalno igraju u krug, pevajući i mašući lisnatim granama. One misle da se njihovi muževi neće umoriti ako budu igrale sve vreme. Kod Haida-Indijanaca na ostrvima kraljice Šarlote (Kanada), kad ljudi idu u rat, žene ustanu rano ujutru i tobože ratuju napadajući svoju decu i zarobljavajući ih. Veruju da ovo pomaže njihovim muževima da čine to isto sa svojim neprijateljima. Ako je žena neverna svome mužu dok je on u ratnom pohodu, on će verovatno biti ubijen. Sve žene koje su ostale kod kuće leže deset noći okrenute glavom u pravcu mesta kuda su otplovili čamci. Zatim leže u suprotnom pravcu jer pretpostavljaju da se ratnici sada vraćaju kući preko mora. U Masetu, na ostrvima kraljice Šarlote (Kanada), Haida-Indijanke igraju i pevaju ratne pesme za sve vreme dok su njihovi muževi u ratu i drže sve stvari oko sebe u izvesnom redu. Mislilo se da žena može da ubije svog muža ne pridržavajući se tih običaja. Kad grupa karipskih Indijanaca ode u ratni pohod, njihovi prijatelji koji ostanu u selu izračunaju što je moguće približnije momenat napada odsutnih ratnika na neprijatelja. Tada uzmu dva mladića, polože ih na klupu i strahovito išibaju po golim leđima. Mladići se potčinjavaju ovome bez jauka; u njihovim patnjama pomaže im čvrsto ubeđenje, u kome su vaspitani od detinjstva, da od postojanosti i čvrstine sa kojom podnesu svirepi obred zavisi hrabrost i uspeh njihovih drugova u boju.

Pogrešno usmerena dovitljivost upotrebljavala je princip homeopatske ili imitativne magije za mnoge korisne svrhe, pa i za to da drveće i bilje dobro rodi. U Tiringenu, čovek koji seje lan nosi seme u dugačkoj torbi koja mu dopire od ramena do kolena, i korača krupnim koracima tako da mu se torba na leđima ljulja tamo-amo. Veruje se da će ovo učiniti da se lan talasa na vetru. U unutrašnjosti Sumatre pirinač seju žene koje pri sejanju raspuste svoje kose niz leđa, da bi pirinač rastao obilno i imao dugačke stabiljke. Slično tome, u staro doba je u Meksiku održavana svetkovina u čast boginje kukuruza ili "dugokose majke", kako su je nazivali. Svetkovina je počinjala u vreme "kad biljka potpuno naraste i kada se po kukuruznoj svili može oceniti da se već i zrnevlje potpuno zametnulo. Za vreme ove svetkovine žene odvežu svoje duge kose koje se razbaruše dok one igraju (ovo je bio najvažniji deo svetkovine); one to rade da bi kićanka kukuruza bila isto tako bujna da bi zrnevlje bilo odgovarajuće veličine i da bi žetva bila obilna". U mnogim krajevima Evrope igranje i skakanje u vis su priznate homeopatske metode koje čine da usevi rastu visoko. Tako u Franš-Konteu kažu da treba igrati na karnevalu da bi hmelj izrastao visoko. Ideja da čovek može homeopatski uticati na biljku svojim ponašanjem ili stanjem jasno je izražena u sledećoj primedbi jedne Malajke. Upitana zašto se skida do pojasa kada žanje pirinač, odgovorila je da to radi da bi ljuske pirinča bile tanje, jer joj je dosadilo da tuca pirinač sa debelom ljuskom. Jasno je da je ona mislila da će, ako nosi manje odela, i na pirinču biti manje ljuske. Magijska moć trudne žene da dâ plodnost poznata je bavarskim i austrijskim seljacima koji misle da će, ako se trudnoj ženi dâ da pojede plod drveta, drvo iduće godine roditi obilno. Ba-

gande, opet veruju da žena-nerotkinja zarazi i muževljev voćnjak svojom neplodnošću, te sprečava voćke da donesu plod; stoga se žena bez dece obično razvede. Stari Grci i Rimljani prinosili su boginjama useva i zemlje trudne žrtve da bi zemlja bila plodna rastinjem i da bi klasje bilo puno. Kad je jedan katolički sveštenik prekorevao Indijance u Orinoku što dopuštaju da im žene sa detetom na sisi seju njive po vrelom suncu, oni su mu odgovorili: "Oče, ti ne razumeš ove stvari i zato ze one ljute. Ti znaš da decu rađaju žene, a ne mi. Kad žene seju, kukuruzova stabiljka rodi po dva do tri klasa, koren juke daje po dve do tri pune korpe, i svuda ima srazmerno više berićeta. Zašto je to tako? Prosto zato što žene znaju kako da rađaju i kako da učine da i seme koje seju takođe rodi. Stoga, neka ih, neka seju; mi muškarci ne znamo o tome toliko koliko one".

I tako prema teoriji homeopatske magije, čovek može uticati na bilje ili štetno ili korisno, prema tome da li su njegove radnje ili stanja dobrog ili rđavog karaktera; na primer, plodna žena čini biljke plodnim, nerotkinje ih čini neplodnim. Otuda je ovo verovanje u štetan i zarazan uticaj izvesnih ličnih osobina ili stanja prouzrokovalo čitav niz zabrana, odnosno pravila o tome šta treba izbegavati; kada su u rđavom stanju, ljudi se uzdržavaju od izvesnih stvari da ne bi homeopatski zarazili zemljine plodove. Svi su ti običaju uzdržavanja ili pravila izbegavanja primeri negativne magije ili tabua. Tako na primer, rasuđujući na osnovu onoga što možemo nazvati zaraznošću ličnih postupaka i stanja, Galelariz kaže da ne treba da gađate strelom ispod rodnog drveta jer će plod opasti s drveta kao što strele padaju na zemlju; i da kad jedete lubenicu ne mešate semenke koje ispljunete sa semenkama koje ste ostavili za seme, jer ako to radite, mada se semenke koje ste ispljuvali mogu primiti i cvetati, ipak će cvetići pootpadati kao što su semenke ispadale iz vaših usta; i tako te semenke neće doneti ploda. Sasvim isti tok misli navodi bavarskog seljaka da veruje da će, ako kalem voćke padne na zemlju, i plod sa drveta koje poraste iz tog kalema otpasti pre vremena. Kad seju svoja suva pirinčana polja i žele da ne padne pljusak, Čami u Kočinkini (danas Južni Vijetnam) jedu suv pirinač da kiša ne bi pokvarila usev.

U navedenim primerima pretpostavlja se da čovek utiče na bilje homeopatski. On prenosi na drveće i biljke svoje rđave i dobre osobine i fizička stanja. Ali, prema principu homeopatske magije, uticaj je uzajaman; biljka utiče na čoveka isto tako kao i čovek na biljku. U magiji kao, po mom mišljenju, i u fizici, akcija i reakcija su podjednake i suprotne. Čiroki-Indijanci dobro se razumeju u praktičnu botaniku homeopatske vrste. Žilavo korenje biljke katgut tako je tvrdo da gotovo može da zaustavi plug u brazdi. Stoga Čiroki-Indijanke peru glavu vodicom od tog korenja da bi im kosa bila jaka, a Čiroki-Indijanci, igrači loptom, peru se tom vodicom da bi ojačali mišiće. Galelarizi veruju da ćete, ako jedete voće koje je palo na zemlju, i vi steći osobinu da se spotičete i padate; ako jedete nešto što je bilo zaboravljeno (kao krompir ostavljen u loncu, ili bananu ostavljenu na ognjištu) i sami ćete postati zaboravni. Galelarizi takođe misle da će žena roditi blizance ako pojede dve banane koje rastu iz jednog struka. Guaran-Indijanci u Južnoj Americi mislili su da će žena roditi blizance ako pojede duplo zrnce kukuruza. U doba Veda, jedna čudna primena ovog principa dovela je do čini pomoću kojih se izgnani vladar mogao povratiti na presto. On je morao jesti hranu skuvanu na vatri drveta izraslog iz panja odsečenog stabla. Oživljavajuća sila koju takvo drvo pokazuje prenosi se kroz vatru na hranu, te tako i na vladara koji jede hranu skuvanu na vatri drveta izraslog iz panja odsečenog stabla. Sudanci misle da će život ukućana biti trnovit i pun nezgoda ako se kuća sagradi od trnovitog drveća.

RANJENI BIZON
(Pećina Nio u Pirinejima, južno od Tuluza)

Brazgotine u blizini bizonovog srca "nanete" su kopljem. Njihov smisao je u tome da, po principu simpatičke magije, povratno deluju na životinje na koje lov tek predstoji.

Jedna od plodnih grana homeopatske magije je ona koja dejstvuje pomoću mrtvih; jer, kao što mrtvi ne mogu ni da vide, ni da čuju, ni da govore, tako i vi, po homeopatskim načelima, možete učiniti svet slepim, gluvim i nemim upotrebom mrtvačkih kostiju ili ma čega drugog što je okruženo smrću. Kod Galelariza, kad mladić ide noću na ljubavni sastanak, on uzme malo zemlje sa kakvog groba i njome pospe krov kuće svoje dragane i to tačno iznad mesta gde spavaju njeni roditelji. Ovo će ih, po njegovom mišljenju, sprečiti da se probude dok on bude razgovarao sa svojom ljubljenom, jer će zemlja sa groba učiniti da spavaju kao mrtvi. Lopovi u svim vekovima i mnogim zemljama bili su pristalice ove vrste magije, jer im je ona vrlo korisna u njihovom poslu. Tako kod Južnih Slovena lopov ponekad počinje svoj posao bacanjem mrtvačke kosti preko kuće, govoreći sarkastično: "Kao što će se ova kost probuditi, tako neka se probude i oni u kući"; posle toga nijedna duša u kući ne može držati oči otvorene. Slično tome, lopov na Javi uzme malo zemlje sa groba i pospe je oko kuće koju nameravа da pokrade; ovo baci ukućane u dubok san. Sa istom namerom Indus pospe pepeo sa lomače pred kućna vrata, a Indijanci u Peruu pospu prah od mrtvačkih kostiju; kod Rusina lopovi istisnu srž iz ljudske kolenice, sipaju loj u nju, zapale loj i sa ovom zapaljenom svećom obiđu triput oko kuće, što učini da ukućani spavaju kao mrtvi. Ili, Rusini naprave frulu od ljudske butne kosti i sviraju u nju; dremljivost odmah ovlada svim licima koja čuju ovu svirku. Meksikanski Indijanci upotrebljavaju za ovu zlu svrhu levu podlakticu žene koja je umrla pri rađanju prvog deteta, ali podlaktica se morala ukrasti. Njom udaraju po zemlji pre nego što uđu u kuću koju nameravaju da opljačkaju; ovo učini da svi u kući izgube moć govora i kretanja; ukućani postanu kao mrtvi, čuju i vide sve, ali su nemoćni; neki od njih, međutim, stvarno spavaju pa čak i hrču. U Evropi su slične osobine pripisivane "ruci slave", osušenoj i dobro očuvanoj ruci obešenog čoveka. Ako se sveća napravljena od sala krivca umrlog na vešalima zapali i stavi u "ruku slave" kao u čirak, ona učini nepokretnim sva lica kojima se pokaže; nijedno od njih ne može da mrdne ni prstom, baš kao da su mrtvi. Ponekad se i sama mrtvačka ruka upotrebljava kao sveća, ili tačnije kao nekoliko sveća; zapale se svi njeni osušeni prsti, ali ako je neko od ukućana budan, jedan od prstiju se neće zapaliti. Takve gnusne vatre mo-

gu se ugasiti samo mlekom. Često se preporučuje da lopov napravi sveću od novorođenčetovog prsta ili još bolje, od još nerođenog deteta; ponekad se smatra da je lopovu potrebna po jedna takva sveća na svakog ukućanina, jer ako ima samo jednu sveću manje, neko će se u kući probuditi i uhvatiti ga. Kad jednom ove sveće počnu da gore, ništa ih ne može ugasiti osim mleka. U sedamnaestom veku, razbojnici su ubijali trudne žene da bi iz njihovih materica izvadili te "sveće". Razbojnik ili lopov u staroj Grčkoj verovao je da može ućutkati i naterati u bekstvo i najljućeg psa ako ponese sa sobom ugarak sa pogrebne lomače. Srpske i bugarske žene kojima teško padaju ograničenja bračnog života uzimaju bakarne novčiće sa očiju mrtvaca, operu ih u vinu ili vodi i tu tečnost daju svojim muževima da popiju. Pošto je popije, muž postaje slep za sve ženine ljubavne pustolovine, kao mrtvac na čije je oči bio stavljen bakarni novčić.

Dalje, često se smatra da životinje imaju osobine ili svojstva koja mogu biti korisna čoveku, a homeopatska ili imitativna magija trudi se na razne načine da prenese ove osobine na ljudska bića. Tako neki Bečuanci nose lasicu kao amajliju jer kako je ona vrlo žilava, to će doprineti da i njih ne mogu tako lako ubiti. Drugi u istu svrhu nose kakvog insekta, osakaćenog ali žilavog. Neki bečuanski ratnici nose u kosi dlaku od vola bez rogova i žablju kožu na svom ogrtaču, jer je žaba ljigava, a vola bez rogova teško je uhvatiti, te čovek koji je snabdeven ovim činima veruje da je i njega isto tako teško uhvatiti kao i vola i žabu. Jasno je da će južnoafrički ratnik koji uplete pacovske dlake u svoje crne uvojke imati isto toliko mogućnosti da izbegne neprijateljsko koplje koliko i okretni pacov da izbegne stvari koje se bacaju na njega; zato se u ovim krajevima pacovska dlaka mnogo traži kad se očekuje rat. Jedna od drevnih indijskih knjiga propisuje da, pri prinošenju žrtve radi pobede, zemlju od koje treba da se napravi oltar treba uzeti sa mesta po kome se valjao divlji vepar, jer je veprova snaga u toj zemlji. Kad svirate u jednožičnu lautu, a prsti su vam kruti, da biste to popravili treba da uhvatite nekoliko dugonogih poljskih pauka i da ih ispečete a zatim istrljate prste tim pepelom; to će učiniti da vaši prsti postanu okretni i savitljivi kao paukove noge – bar tako misle Galelarizi. Da bi vratio odbeglog roba, Arabljanin nacrta magični krug na zemlji, udari ekser u središte kruga i koncem priveže gundelja za ekser, pazeći da gundelj bude istog pola kao i begunac. Dok gundelj mili u krug, konac se obavija oko eksera, pa se gundelj posle svakog kruga sve više približava središtu. I tako se pomoću homeopatske magije odbegli rob povrati svom gospodaru.

Kod zapadnih plemena Britanske Nove Gvineje, čovek koji ubije zmiju sagori je i njenim pepelom namaže svoje noge kad pođe u šumu; posle toga nijedna ga zmija neće ujesti za nekoliko dana. Ako Južni Sloven namerava da krade na pijaci, sve što ima da uradi to je da izgori slepu mačku, pa da baci malo njenog pepela na trgovca sa kojim se cenjka; posle toga može uzeti šta hoće sa tezge, sopstvenik neće ništa primetiti, jer je postao slep kao crknuta mačka čijim je pepelom posut. Lopov ga čak može hrabro upitati: "Jesam li ja platio za ovo?" Obmanuti piljar će odgovoriti: "Jesi, razume se". Tako isto je prosto i uspešno sredstvo koje upotrebljavaju urođenici centralne Australije da bi odgajili bradu. Oni oštrom kosti izbockaju čitavu kožu na bradi, a zatim je pažljivo miluju čarobnim štapom ili kamenom koji po obliku liči na jednu vrstu pacova sa vrlo dugačkim brkovima. Priroda ovih brkova prenosi se spontano na štap ili kamen, a odatle lako pređe na lice koje je, prema tome, uskoro ukrašeno bujnom bradom. Stari Grci su mislili da ko jede meso slavuja ne može mnogo da spava; da mazanjem očiju orlovom žuči kratkovid čovek dobija orlovski vid i da gavranova jaja povraćaju gavra-

novo crnilo osedeloj kosi. Samo onaj ko upotrebljava ovo poslednje sredstvo da bi sakrio tragove vremena mora dobro paziti da sve vreme dok jajima maže osedelu kosu drži puna usta ulja, inače će mu i zubi kao i kosa postati crni kao gavranovo perje, i nikakvo pranje ili čišćenje ne bi pomoglo da ponovo pobele. Ovo sredstvo za povraćanje boje kosi bilo je, dakle, jače nego što je trebalo i pri njegovoj upotrebi mogli ste lako dobiti više nego što ste tražili.

Hvičol-Indijanci dive se lepim šarama na zmijskim leđima. Stoga kad se Hvičol-Indijanka sprema da tka ili veze, njen muž uhvati veliku zmiju i stavi je uzduž u procep; žena je onda pogladi rukom duž leđa, a zatim istom rukom pređe preko svog čela i očiju da bi u tkanju mogla da izradi isto onako lepe šare kao što su one na zmijskim leđima.

Prema principu homeopatske magije, mrtve stvari, isto kao i biljke i životinje, mogu širiti oko sebe blagoslov ili prokletstvo, prema svojoj unutrašnjoj prirodi i veštini vrača da, u potrebnom slučaju, pusti ili zaustavi tok dobra ili zla. U Samarkandu (Uzbekistan), žene daju odojčetu da sisa šećerlemu i metnu mu u ruku tutkalo da bi kad odraste njegove reči bile slatke i da bi mu se dragocene stvari lepile za ruke kao da su zatutkalisane. Stari Grci su mislili da bi odeća napravljena od ovčijeg runa koje je vuk pocepao škodila nosiocu jer bi prouzrokovala kod njega kožno zapaljenje ili svrab. Takođe su mislili da će se, ako se kamen koji je pas glodao baci u vino, svi koji piju to vino međusobno zavaditi. Kod Arabljana u Moabu, (istočno od Mrtvog mora), nerotkinja često pozajmi haljinu od žene koja ima mnogo dece, nadajući se da će s njenom haljinom steći i njenu plodnost. Kafri u Sofali (današnji Svazi), u istočnoj Africi, mnogo su se plašili udara nečim šupljim, na primer trskom ili slamkom; mnogo više su voleli da budu mlatnuti jakom, debelom tojagom ili gvozdenom šipkom, mada ih je to mnogo bolelo. Oni su verovali da se, ako je čovek udaren nečim šupljim, njegovi unutrašnji organi počnu sušiti i da zato umire pre vremena. U istočnim morima postoji velika školjka koju Buginezi sa Celebesa zovu "starac" (kadjâvo). Svakog petka, oni obrnu ove "starce" natraške i metnu ih na svoje kućne pragove, jer veruju da će svako ko tada pređe preko kućnog praga doživeti duboku starost. Od bramanskog mladića traži se da pri posvećenju stane desnom nogom na kamen dok mu se govore one reči: "Stani na ovaj kamen; budi čvrst kao kamen"; isti obred obavlja, uz iste reči, bramanska mlada za vreme venčanja. Na Madagaskaru, da bi se zadobila naklonost sreće, zakopa se kamen u podnožju kućnog stuba. Rasprostranjeni običaj zaklinjanja na kamenu možda je delimično zasnovan na verovanju da snaga i postojanost kamena daju čvrstinu zakletvi. Tako stari danski istoričar Sakso Gramatik kaže: "U starom veku, kad se birao kralj, ljudi su pri glasanju obično stajali na kamenu učvršćenom u zemlji; ovo su radili da bi postojanost kamenja učinila da i njihovo delo bude trajno".

Ali, mada se pretpostavlja da opšta magijska moć leži u svakom kamenu zbog njegovih opštih osobina, težine i postojanosti, naročita magijska svojstva pripisuju se izvesnom kamenju, ili vrstama kamenja, prema njihovim individualnim ili specifičnim osobinama oblika i boje. Na primer, Indijanci iz Perua upotrebljavaju jednu vrstu kamenja da bi kukuruz bolje rodio, drugu da bi krompira bilo više, treću da bi se stoka množila. Kamenje upotrebljeno da bi kukuruz rastao bilo je u obliku kukuruzovog klasja, a kamenje za umnožavanje stoke imalo je oblik ovce.

U nekim krajevima Melanezije rasprostranjeno je slično verovanje da izvesno sveto kamenje ima čudotvorne moći koje po svojoj prirodi odgovaraju obliku kamena. Tako se, na primer, često nađe na morskoj obali koral vrlo sličan plodu hlebnog drveta.

JUŽNOAMERIČKI INDIJANAC IZ PLEMENA VAURA
(Dolina Amazona)

Poput svog severnoameričkog sabrata, južnoamerički Indijanac veruje da će mu posedovanje delova tela ptica i životinja omogućiti ovladavanje njihovim duhom i sposobnostima. Prenosna magija u pripremanju obrednog perja zasniva se na ideji da jednom sastavljene stvari ostaju u simpatičkom odnosu čak i pošto budu rastavljene jedna od druge.

Zato na Banksovim ostrvima između Nove Gvineje i Australije, čovek koji nađe takav koral stavlja ga pored korena jednog od svojih hlebnih drveta u nadi da će to učiniti da drvo dobro rodi. Ako se njegova nada ispuni, on onda za odgovarajuću nagradu prima od drugih ljudi kamenje manje izrazitog karaktera i stavlja ga da leži u blizini njegovog, da bi se i ono ispunilo magijskim svojstvom koje se nalazi u njegovom kamenu. Slično tome, kamen na kome se nalaze kružići donosi pare; ako čovek nađe veliki kamen ispod koga ima dosta malog kamenja, slično krmači sa prasićima, on je siguran da će mu se, ako ostavi nešto para na njemu, krmača oprasiti. U ovom i sličnim slučajevima Melanežani pripisuju čudotvornu moć ne samom kamenu, već duhu koji leži u njemu; i ponekad, kao što smo maločas videli, čovek pokušava da umilostivi tog duha ostavljajući mu dar na kamenu. Ali ideja o duhovima koje treba umilostiviti leži izvan oblasti magije i pripada religiji. Tamo gde je to shvatanje, kao ovde, u vezi sa čisto magijskim idejama i praksom, može se gotovo uvek pretpostaviti da one sačinjavaju prvobitno stablo na koje je docnije nakalemljeno religiozno shvatanje. Jer postoje jaki razlozi za to da je u evoluciji mišljenja magija prethodila religiji. Ovome ćemo se uskoro vratiti.

U starom veku ljudi su mnogo cenili magijska svojstva dragog kamenja. Mnogim argumentima se čak dokazuje da se to kamenje upotrebljavalo kao amajlija mnogo pre nego što se nosilo kao ukras. Tako su stari Grci nazvali drvenastim ahatom kamen sa belegama sličnim drvetu i mislili da će, ako privežu po dva takva draga kamena o rogove ili vratove volova u plugu, žetva sigurno biti obilna. Takođe su znali da mlečni kamen čini da doilje imaju dosta mleka, ako ga samo popiju rastvorenog u medovini. Grkinje na Kritu i Melosu i danas upotrebljavaju mlečni kamen u istu svrhu; u Albaniji

majke koje doje nose to kamenje da bi imale dovoljno mleka. Stari Grci su takođe verovali i u kamen koji leči od zmijinog ujeda i zvali su ga zmijski kamen; da bi se sa njime izlečili, trebalo je samo da ga istučete u prah i njim pospete ranu. Ametist vinske boje dobio je svoje ime koje znači "ne pijan", jer se pretpostavljalo da je onaj koji ga nosi uvek trezan. Dvojici braće koji su želeli da žive u slozi savetovano je da nose sa sobom magnete, jer će ih ovi privlačiti i tako sprečiti da se posvađaju.

Drevne induske knjige propisuju pravilo da prve bračne noći, posle sunčevog zalaska, čovek sedi ćuteći sa svojom ženom dok zvezde ne počnu da svetlucaju na nebu. Kad se pojavi Severnjača, treba da je pokaže ženi i obraćajući se zvezdi kaže: "Postojana si; vidim te, postojana zvezdo. Postojana budi sa mnom, berićetna zvezdo!" Zatim, okrećući se ženi, treba da kaže: "Tebe mi je Brihaspati dao; dobijajući porod kroz mene, tvoga muža, živi sa mnom stotinu jeseni". Jasan je cilj ovog obreda: da se čovek sačuva od nestalnosti sreće i nepostojanosti zemaljskog blaženstva pomoću postojanog uticaja zvezde-nekretnice. Ta je želja izražena u Kitsovom poslednjem sonetu:

Svetla zvezdo! Kad bih postojan kao ti bio –
Ne bih usamljen noću u visini sij'o.

Primorci su nesumnjivo impresionirani stalnom plimom i osekom te su, prema principima primitivne filozofije o simpatiji i sličnosti koju ovde razmatramo, skloni da veruju u skriveni odnos, tajnu harmoniju između morske plime i oseke i života ljudi, životinja i bilja. U plimi oni vide ne samo simbol, nego i uzrok obilja, napredka i života, dok u oseci naziru ne samo simbol tuge, nego i stvarni uzrok neuspeha, slabosti i smrti. Bretonski seljak uobražava da će detelina posejana kad dolazi plima rasti dobro, a da nikad neće sazreti ako je posejana za vreme oseke i da će se krave koje se njome hrane naduti i crći. Njegova žena veruje da se najbolje maslac pravi kad plima počne da nadolazi; da će mleko koje se penuša u bućkalici produžiti da se penuša dokle god plima dolazi, i da će voda vađena iz bunara ili mleko muženo dok plima nadolazi proključati u šerpi ili loncu i iskipeti. U starom veku su neki verovali da kože morskih pasa, čak i pošto se oderu, ostaju u tajnoj simpatiji sa morem, a zapaženo je da se skupljaju kad počne oseka. Jedno drugo antičko verovanje, koje se pripisuje Aristotelu, kaže da nijedan stvor ne umire za vreme plime nego za vreme oseke. Ako se možemo osloniti na Plinija, ovo je verovanje potvrđeno iskustvom na francuskoj obali, bar što se tiče ljudskih bića. Filostrat nas takođe uverava da u Kadizu samrtnici nikad ne ispuste dušu za vreme plime. Slično verovanje još i sad životari u nekim delovima Evrope. Na kantabrijskom primorju misli se da lica koja umiru od hronične ili akutne bolesti izdahnu u trenutku kad počinje oseka. U Portugaliji, duž cele obale Velsa i u nekim delovima obale Bretanje rasprostranjeno je, kažu, verovanje da se svet rađa sa plimom, a umire sa osekom. Dikens svedoči da ista praznoverica postoji i u Engleskoj. "Ljudi ne mogu umreti, duž obale", reče G. Pegoti, "osim za vreme oseke. Ne mogu se roditi dok ne počne plima". Verovanje da se najviše umire za vreme oseke postoji duž istočne engleske obale, od Nortamberlenda do Kenta. Ono je moralo biti poznato Šekspiru, jer on kaže da je Falstaf umro "između dvanaestog i prvog časa, baš kad počinje oseka". Ovo verovanje nalazimo i kod Haida, na severnoameričkoj obali Tihog okeana. Dobar Haid na samrti vidi čamac u kome se nalaze neki njegovi preminuli prijatelji koji dolaze sa plimom da mu požele dobrodošlicu u zemlju duhova. "Hajde s nama", kažu mu oni,

"jer će sad početi oseka pa ćemo morati otići". U pristaništu Stivens, u Novom Južnom Velsu, urođenici uvek sahranjuju mrtve za vreme plime, nikad za vreme oseke, jer bi inače voda koja se povlači odnela dušu preminulog u neku daleku zemlju.

Da bi osigurali sebi dug život, Kinezi upotrebljavaju izvesne složene čini, koje koncentrišu u sebi magijsku moć koja, prema homeopatskim principima, zrači iz vremena, godišta, lica i stvari. Za prenošenje ovih srećnih uticaja ne upotrebljavaju se nikakva druga sredstva sem mrtvačke odežde. Mnogi se Kinezi snabdeju njome još za života; većina sveta daje mrtvaču odeždu na krojenje i šivenje neudatoj devojci ili vrlo mladoj ženi, mudro računajući da će se, pošto će takva osoba verovatno živeti još veliki broj godina, jedan deo njene sposobnosti da dugo živi sigurno preneti i na odeću i tako odložiti za mnogo godina vreme kad će se to odelo upotrebiti za sahranu. Pored toga, ova odežda se najviše pravi u godini koja ima jedan mesec više od obične godine; jer prema kineskom shvatanju jasno je da će mrtvačka odežda napravljena u godini koja je izuzetno duga imati moć da izuzetno dugo produži život. Od svih odeća jednoj se naročito posvećuje veliki trud da bi joj se dala ova dragocena osobina. To je dugačak svileni ogrtač najzatvorenije plave boje na kome je reč "dugovečnost" izvezena zlatnim koncem. Pokloniti ostarelom roditelju jedan od ovih skupih i divnih ogrtača, poznatih pod imenom "ogrtač dugovečnosti", ceni se kod Kineza kao akt pobožnosti i znak nežne pažnje. Kako je svrha ovog ogrtača da produži život sopstveniku, to ga on često nosi naročito u svečanim prilikama, da bi mnogobrojna zlatna slova kojima je ukrašen, a koja daju dugovečnost, dejstvovala na njega što potpunije. On ga redovno oblači prilikom svog rođendana, jer u Kini zdrav razum nalaže čoveku da na dan svog rođenja prikupi veliku količinu životne enegrije, koja u obliku zdravlja i kreposti treba da se troši tokom cele godine. Ogrnut veličanstvenim plaštom, čiji blagoslovni uticaj prolazi kroz svaku njegovu poru, srećni sopstvenik sav blažen prima čestitanja prijatelja i srodnika koji toplo izražavaju svoje divljenje prema ovom veličanstvenom ogrtaču i prema pobožnosti koja je decu pobudila da podare tako lep i koristan poklon tvorcu svog bića.

Još jedna primena načela da slično proizvodi slično nalazi se u kineskom verovanju da na sudbinu varoši duboko utiče njen oblik i da se ona menja prema karakteru predmeta na koji taj oblik najviše podseća. Tako se priča da je pre mnogo vremena varoš Cuen Ćeu Fu, koja je oblikom podsećala na šarana, često postajala plen pljačke susedne varoši Jung-čana, koja je po svom obliku ličila na riblju mrežu, dok se stanovnici varoši Cuen Ćeu Fu nisu dosetili da podignu dve visoke pagode između ove dve varoši. Ove pagode, koje se još i sada uzdižu iznad Cuen Ćeu Fua, otada su stalno vršile najsrećniji uticaj na njegovu sudbinu, zaustavljajući zamišljenu mrežu pre nego što se mogla spustiti i uhvatiti zamišljenog šarana. Pre otprilike četrdeset godina, mudraci Šangaja su se mnogo trudili da ustanove uzrok jedne lokalne bune. Pažljivim ispitivanjem pronašli su da je buna prouzrokovana oblikom jednog novog velikog hrama, koji je na nesreću bio sagrađen u obliku kornjače, životinje najgoreg karaktera. Teškoća je bila ozbiljna, opasnost velika; srušiti hram bilo bi bezbožno, a pustiti ga da ostane kakav je značilo bi prouzrokovati čitav niz sličnih ili još gorih nevolja. Ali, genije mesnih profesora geomansije snašao se u situaciji, pobedonosno savladao teškoću i otklonio opasnost. Zatrpavanjem dvaju izvora koji su predstavljali kornjačine oči, oni su odjednom oslepeli tu ozloglašenu životinju i onesposobili je za dalja zla.

Ponekad se pribegava homeopatskoj ili imitativnoj magiji da bi se neko kobno predskazanje izbeglo pomoću njegovog prividnog ostvarenja. Na taj način se obmane sud-

bina zamenjivanjem stvarne nesreće lažnom. Na Madagaskaru je ovaj metod varanja sudbine razvijen u čitav sistem. Ovde sudbina svakog čoveka zavisi od dana i časa njegovog rođenja; ako se desi da su ovi nesrećni, njegova sudbina je zapečaćena, sem ako se nesreća može odvratiti nekom zamenom, kako se kod njih kaže. Načini odvraćanja nesreće su razni. Na primer, ako se čovek rodi na prvi dan drugog meseca (februara), njegova će kuća izgoreti kad postane punoletan. Da bi se vreme predupredilo i ova katastrofa izbegla, prijatelji novorođenčeta podignu šupu u polju i spale je. Da bi ovo zaista uspelo, treba dete i njegovu majku smestiti u šupu i u poslednjem momentu izvući ih iz zapaljene šupe kao da su pogorelci. Kišni novembar je mesec suza, i onaj ko se rodi u njemu rođen je da živi u žalosti. Ali da bi rasterao oblake koji su se nadneli nad njegovom budućnošću, on treba samo da skine poklopac sa ključalog lonca i da njime maše. Kapljice koje padnu s poklopca ispuniće njegovu sudbinu i tako sprečiti da mu suze kaplju iz očiju. Dalje, ako je sudbina odredila da mlada devojka – još neudata – vidi u viziji kako njena deca – još nerođena – tužno odlaze u grob pre nje, ona može izbeći tu nesreću ovako. Ubiće skakavca, uviće ga u krpu koja predstavlja mrtvački pokrov i plakaće nad njim kao što je Rahela neutešno plakala za svojom decom. Uzeće još dvanaestak skakavaca ili više skakavaca, otkinuće im nekoliko suvišnih nogu i krila i staviće ih oko njihovog mrtvog i pokrivenog druga. Zujanje mučenih insekata i uzrujani pokreti njihovih osakaćenih udova predstavljaju jauke i previjanje ožalošćenih na pogrebu. Pošto sahrani uginulog skakavca, ostavi ostale da i dalje žale dok ih smrt ne oslobodi bolova, a ona poveže svoje rasplетene kose, napusti grob laganim korakom i ode tužna lica kao da je stvarno u dubokoj žalosti. Posle toga može se pouzdano nadati da će je deca nadživeti; jer se ne može desiti da ih oplakuje i sahranjuje dvaput. Još jedan primer: ako se sudbina namrštila na čoveka pri njegovom rođenju i obeležila ga siromaštvom, on tu belegu može lako skinuti ako kupi dva jeftina bisera i zakopa ih. Jer ko bi, osim bogataša ovoga sveta, mogao tek tako da baca bisere?

PRENOSNA MAGIJA

Do sada smo poglavito razmatrali onu granu simpatičke magije koja se može nazvati homeopatskom ili imitativnom. Njeno glavno načelo je, kao što smo već videli, da slično proizvodi slično ili, drugim rečima, da posledica liči na svoj uzrok. Druga velika grana simpatičke magije, koju sam nazvao prenosnom magijom, zasnovana je na ideji da stvari koje su jednom bile sastavljene moraju zauvek ostati, čak i pošto se sasvim rastave jedna od druge, u takvom simpatičkom odnosu da što god se učini jednoj mora slično uticati i na drugu. Prema tome, logička osnova prenosne magije, kao i homeopatske, jeste pogrešna asocijacija ideja. A njena fizička osnova, ako možemo tako reći, kao i fizička osnova homeopatske magije, jeste neka vrsta materijalnog medijuma za koji se, kao i za etar moderne fizike, pretpostavlja da vezuje daleke predmete i da prenosi utiske s jednog na drugi. Drugi najpoznatiji primer prenosne magije je magijska simpatija za koju se pretpostavlja da postoji između čoveka i ma kog njegovog odvojenog dela, kao kose ili noktiju; te tako, ko god uzme ljudsku kosu ili nokte može izvršiti šta god hoće na osobi od koje su odsečeni, ma koliko inače udaljena ta osoba bila. Ova praznoverica rasprostranjena je širom sveta; primere za nju u vezi s kosom i noktima iznećemo kasnije u ovom delu.

PRIPREMA ZA OBRED UVOĐENJA U SVET ODRASLIH MUŠKARACA
(Domoroci u Australiji)

Najpoznatiji primer prenosne magije je magijska simpatija koja postoji između čoveka i delova njegovog tela, naročito kose, noktiju i zuba. Ustaljeni običaj australijskih plemena bilo je izbijanje nekoliko prednjih zuba prilikom obreda posvećenja. Iako je stvarno razlog za takav postupak nedovoljno jasan, izvesno je da se verovalo da između dečaka i njegovih izbijenih zuba i dalje postoji simpatički odnos.

Kod australijskih plemena bila je uobičajena praksa da se dečaku izbije jedan ili više prednjih zuba prilikom obreda posvećenja kojima se morao podvrći svaki muški član pre nego što bi dobio prava i povlastice odraslog čoveka. Razlog za ovu praksu je nejasan; nas ovde interesuje samo verovanje da simpatički odnos i dalje postoji između dečaka i njegovih izbijenih zuba. Tako se kod nekih plemena u okolini reke Darling, u Novom Južnom Velsu, izvađeni zub stavljao pod koru drveta pored reke ili bare; ako kora naraste preko zuba, ili ako zub padne u vodu, sve je dobro, ali ako ostane otkriven i mravi pređu preko njega, urođenici su verovali da će dečko patiti od bolesti usta. Kod Muringa i drugih plemena u Novom Južnom Velsu, izvađeni zub prvo je čuvao kakav starac, zatim je išao od poglavice do poglavice dok ne obiđe celu zajednicu; tada se vraćao dečakovom ocu i najzad dečaku. Ali dok je tako prenošen od ruke do ruke, nipošto nije smeo biti stavljen u vreću u kojoj se nalaze magijske stvari, jer bi u tom slučaju sopstvenik zuba bio doveden u veliku opasnost. Pokojni dr Hauit bio je jednom čuvar zuba izvađenih nekim novajlijama prilikom obreda posvećenja, i starci su ga ozbiljno molili da ne stavlja zube u kofer, pošto su znali da u njemu drži kristale kvarca. Govorili su mu da će, ako to ipak uradi, magija kristala preći na zube i naškoditi dečacima. Otprilike godinu dana posle dr Hauitovog povratka sa ceremonije došao mu je jedan od prvaka murinškog plemena, koji je putovao oko trista kilometara od svoje kuće da bi odneo zube natrag. Objasnio je da je poslat po njih jer se jedan od dečaka razboleo, i verovalo se da je zubima bila naneta neka povreda koja je uticala na dečaka.

Dr Hauit ga je uverio da su zubi držani u kutiji odvojeno od svih ostalih stvari koje bi mogle uticati na njih, uključujući i kristale kvarca: on se vratio kući noseći zube pažljivo uvijene i sakrivene.

Basuti pažljivo kriju svoje izvađene zube da ne bi pali u ruke izvesnim mitskim bićima koja posećuju grobove, a koja bi mogla naškoditi sopstveniku upotrebivši zube za magiju. U Saseksu, pre otprilike pedeset godina, jedna sluškinja je energično protestvovala protiv bacanja ispalih dečjih zuba, tvrdeći da će, ako ih neka životinja nađe i glođe, novi dečiji zubi u svakom pogledu biti kao zubi životinje koja bude grizla ispale zube. Kao dokaz je navela slučaj starog gazde Simonsa koji je imao vrlo veliki svinjski zub u gornjoj vilici; on je uvek govorio da je ovu manu prouzrokovala njegova mati, koja je slučajno bacila jedan od njegovih ispalih zuba u svinjski valov. Slično verovanje dovelo je do prakse čija je svrha da, na osnovu načela homeopatske magije, zameni stare zube novim i boljim. U mnogim krajevima sveta uobičajeno je da se izvađeni zubi ostave na nekom mestu na kome će ih naći miš ili pacov, jer se veruje da će, pomoću simpatije koja i dalje postoji između tih zuba i njihovog sopstvenika, ostali njegovi zubi dobiti čvrstinu i oštrinu zuba tih glodara. U Nemačkoj, na primer, kažu da je gotovo opšte pravilo u narodu da se izvađeni zub stavi u mišiju rupu. Ako se tako uradi sa ispalim detinjim mlečnjakom, to će učiniti da dete ne pati od zubobolje. Ili treba da odete iza peći i bacite zub preko glave, govoreći: "Mišu, daj mi tvoj gvozdeni zub, a evo ti moj koštani." Posle toga, ostali vaši zubi uvek će biti dobri. Daleko od Evrope, na ostrvu Raratonga u Tihom okeanu, kad se detetu vadio zub, pevala se ova molitva:

Pacove veliki! Pacove mali!
Evo ti moj zub stari.
Molim te nov mi daj.

Zatim se zub bacao na slamni krov kuće, jer pacovi prave svoja legla u truloj slami. Razlog za prizivanje pacova u tim prilikama je taj što su zubi pacova, po mišljenju urođenika, najjači.

Drugi delovi za koje se obično veruje da ostaju u simpatičkoj vezi sa telom i posle prestanka fizičke veze, jesu pupčanica i posteljica. Ta se veza smatra tako prisnom da se pretpostavlja da dobra ili zla sudbina pojedinca kroz ceo život zavisi od jednog ili drugog od ovih delova njegovog tela; naime, ako su njegova pupčanica i posteljica sačuvane i držane kako treba, on će biti srećan, a ako su oštećene ili izgubljene, on će patiti. Tako izvesna plemena zapadne Australije veruju da čovek pliva dobro ili rđavo prema tome da li je njegova mati, kad se rodio, bacila njegovu pupčanicu u vodu ili ne. Urođenici na reci Penefaderu, u Kvinslendu, veruju da je jedan deo detinjeg duha (čo-i) ostaje u posteljici. Stoga detinja baba uzme posteljicu i zakopa je u pesak. Ona obeleži mesto grančicama koje zabode u zemlju u krug, vezujući skupa njihove vrhove tako da to liči na kupu. Kad Andžija, biće koje prouzrokuje začeće u žena stavljajući decu od blata u njihove materice, naiđe i vidi to mesto, on izvadi duh i odnese ga u jedno od svojih skloništa, drvo, rupu u steni ili lagunu, gde može ostati godinama. Ali on će kasnije opet staviti taj duh u neko dete i duh će ponovo doći na svet. Na Ponapi, jednom od Karolinških ostrva, pupčanica se stavlja u školjku, a zatim se s njom postupa kako je najbolje da bi se dete odalo onom pozivu koji su mu roditelji izabrali; na primer, ako žele da postane dobar penjač, oni obese pupčanicu o drvo. Urođenici ostrva Kej smatraju pupča-

nicu za brata ili sestru novorođenčeta, već prema polu deteta. Oni pričvrste lonac sa pepelom između grana kakvog drveta i u njega stave pupčanicu, da bi budnim okom pazila na sudbinu svog druga. Kod Bataka na Sumatri, kao i kod mnogih drugih naroda Inijskog arhipelaga, posteljica se smatra mlađim bratom ili sestrom novorođenčeta (pol se određuje prema polu novorođenčeta) i sahranjuje ispod kuće. Po mišljenju Bataka, za nju je vezana detinja sudbina i izgleda da je ona sedište duše-selice o kojoj ćemo kasnije nešto više čuti. Karo-Bataci čak tvrde da je, od dveju čovekovih duša, istinska duša ona koja živi sa posteljicom pod kućom; ta duša, kažu oni, rađa decu.

Bagande (Uganda) veruju da se svako lice rodi s dvojnikom; oni poistovećuju tog dvojnika s posteljicom, koju smatraju drugim detetom. Mati sahrani posteljicu pored korena banane koja ostaje sveta dok plod ne sazri. Tada se uzbere i upotrebi kao sveta gozba za porodicu. Čiroki-Indijanci zakopaju pupčanicu ženskog deteta ispod mesta gde peku hleb da bi im kćerka dobro mesila i pekla, a pupčanicu muškog deteta obese o drvo u šumi da bi im sin postao lovac. Inke u Peruu su najbrižljivije čuvali pupčanicu i davali je detetu da je sisa kad god se razboli. U starom Meksiku, pupčanicu muškog deteta davali su vojnicima da je zakopaju na bojnom polju, kako bi dečak zavoleo rat. Pupčanicu ženskog deteta zakopali su pored domaćeg ognjišta, jer su verovali da to uliva ljubav prema kući i sklonost prema kuvanju i pečenju.

Čak i u Evropi mnogi i danas veruju da je sudbina čoveka manje-više skopčana sa njegovom pupčanicom i posteljicom. Tako se u Pfalcu pupčanica drži neko vreme uvijena u parče starog platna, a zatim se ili iseče u komade ili izbode iglom, u zavisnosti od toga da li je dete muško ili žensko, da bi kad odraste bilo vešt radnik ili dobra švalja. U Berlinu babica obično preda osušenu pupčanicu ocu uz strogu naredbu da je pažljivo čuva, jer dok se ona čuva dete će živeti, napredovati i biti zdravo. U Bosu i Peršu pazi se da se pupčanica ne baci u vatru ili vodu, jer se veruje da bi dete izgorelo ili se udavilo kad bi se to učinilo.

Tako se u mnogim delovima sveta pupčanica, ili još češće posteljica, smatra živim bićem, bratom ili sestrom novorođenčeta ili materijanim predmetom u kome stanuje duh-čuvar novorođenčeta ili jedan deo njegove duše. Dalje, simpatička veza koja, kako se pretpostavlja, postoji između lica i nejgove posteljice i pupčanice jasno se ističe u rasprostranjenom običaju da se sa posteljicom ili pupčanicom postupa na načine za koje se misli da će doživotno uticati na karakter i karijeru lica, čineći ga, ako je muško, okretnim penjačem, dobrim plivačem, veštim lovcem ili hrabrim vojnikom, a ako je žensko – veštom švaljom, dobrom kuvaricom itd. Verovanje i praksa u vezi sa posteljicom, a u manjoj meri i sa pupčanicom, vrlo su slična rasprostranjenoj doktrini o duši – selici ili spoljnoj duši i običajima zasnovanim u vezi s njom. Stoga se može reći da je neoprezno pretpostaviti da je ova sličnost slučajna jer u posteljici nalazimo fizičku osnovu (koja ne mora biti jedina) za teoriju i praksu u odnosu na spoljnu dušu. O ovom predmetu govorićemo kasnije u ovom delu.

Doktrina prenosne magije nalazi čudnu primenu u rasprostranjenom verovanju da postoji veza između ranjenog čoveka i prouzrokovača rane tako da, što god prouzrokovač rane uradi i što god se njemu uradi, mora slično uticati i na ranjenika, pa bilo to dobro ili zlo. Tako nam Plinije kaže: "Ako ste ranili čoveka, pa vam je žao što ste to učinili, treba samo da pljunete na ruku koja je zadala ranu i ranjenikov bol odjednom će uminuti." U Melaneziji, ako prijatelji ranjenika nađu strelu kojom je ranjen, oni je drže na vlažnom mestu ili u hladnom lišću, jer će onda zapaljenje rane biti malo i ubrzo

će iščeznuti. U isto vreme, neprijatelj koji ga je pogodio strelom trudi se da što više pogorša ranu svim sredstvima kojima raspolaže. Radi toga on i njegovi prijatelji piju ljute i vrele sokove i žvaću lišće koje pali, jer će time sigurno proizvesti zapaljenje i pozledu rane. Oni drže luk od strele blizu vatre da bi rana pekla; i iz istog razloga stavljaju strelu, ako su je našli, u vatru. Osim toga paze da drže tetivu zategnutu i pokatkad je povuku, jer ovo čini da ranjenik pati od nervne napregnutosti i kočenja mišića. "Stalno se veruje i tvrdi", kaže Bekon, "da mazanje oružja koje je zadalo ranu zaleči i samu ranu. Pri ovom eksperimentu, po pričanju ljudi kojima bi trebalo verovati (mada ja još nisam potpuno sklon da u to poverujem), treba paziti da sledeće: prvo, melem za mazanje pravi se od raznih sastojaka, od kojih su najčudniji i najređi mahovina sa lobanje nesahranjenog mrtvaca i mast divlje krmače i medvedice koje su ubijene u momentu oplođenja". Ovaj dragoceni melem napravljen od ovih i drugih sastojaka maže se, kao što filozof objašnjava, ne na ranu već na oružje, pa čak i onda kad se ranjenik nalazi negde daleko i ništa ne zna o tome. Probalo se, kaže nam on, da se melem obriše sa oružja bez znanja ranjenika i njega su odmah spopadali veliki bolovi koji nisu prestajali dok se oružje ne bi ponovo namazalo. Šta više, "tvrdi se da će, ako već ne možete da dobijete odgovarajuće oružje, a ipak stavite neku gvozdenu ili drvenu spravu koja liči na oružje u ranu tako da ova od toga prokrvari, mazanje sprave imati isto dejstvo". Lekovi ove vrste, koje je Bekon smatrao dostojnim pažnje, još uvek se upotrebljavaju u istočnim delovima Engleske. Tako, kad se u Safolku, čovek poseče sekirom ili kosom, on uvek pazi da alatka bude čista i maže je da mu rana ne bi zagnojila. Ako mu uđe trn u ranu, on namaže izvađeni trn. Jedan čovek ubode se na trn dok je pravio ogradu i ode lekaru. Kad mu je lekar rekao da mu se ruka zagnojila, on odgovori: "To nije trebalo da se desi, jer sam trn dobro namazao kad sam ga izvadio". Ako se konju zabode ekser u nogu, safonški konjušar uvek sačuva ekser, očisti ga i svakog dana maže da noga ne bi gnojila. Slično tome, zemljoradnici Kembridža misle da je, ako se konju zabode ekser u nogu, potrebno ekser namazati mašću ili uljem i ostaviti na neko sigurno mesto, jer inače konj neće ozdraviti. Pre nekoliko godina pozvan je jedan veterinar-hirurg da pregleda konja koji se rasporio o šarku na kapiji. Kad je stigao na poljsko dobro, našao je da oko ranjenog konja nije ništa preduzimano, ali je zatekao čoveka gde pokušava da skine šarku s kapije da bi je namazao i ostavio jer to bi, po mišljenju sveznalice iz Kembridža, pomoglo da konj ozdravi. Slično tome, seljaci u Eseksu misle da je za ozdravljenje čoveka ubodenog nožem bitno da nož bude namazan i stavljen na krevet na kome leži ranjenik. Tako se u Bavarskoj preporučuje da namažete parče platna mašću i da ga privežete preko oštrice sekire koja vas je posekla, pazeći da oštrica bude okrenuta nagore. Dok se mast na sekiri suši i vaša rana zarasata. Tako u Harcu kažu da, kad se posečete, treba da namažete mašću nož ili makaze i ostavite ih, "u ime oca, sina i svetoga duha", na suvo mesto. Dok se nož suši, rana zarasta. A drugi ljudi, u Nemačkoj, kažu da treba da zabodete nož u vlažnu zemlju, pa će se vaša rana zalečiti čim nož zarđa. Drugi opet u Bavarskoj preporučuju da namažete sekiru, ili ma šta drugo to bilo, i da je ostavite pod strehom.

Ovo verovanje, koje nalazimo kako kod engleskih i nemačkih seljaka tako i kod divljaka u Melaneziji i Americi, ide još jedan korak dalje kod urođenika centralne Australije. Oni smatraju da se pod izvesnim okolnostima bliski srodnici ranjenika moraju namazati, ograničiti svoju ishranu i na razne načine podesiti svoje ponašanje da bi ranjenik ozdravio. Tako, kada dečak bude obrezan i dok rana ne zaraste, njegova mati ne

sme da jede oposuma, izvesnu vrstu guštera, zmiju ćilimarku, niti ikakvu mast, jer bi u tom slučaju usporila zaraščivanje dečakove rane. Ona svakog dana maže držalje svojih alatki za kopanje i nikad ih ne ispušta iz vida; noću, kad spava, one su joj pored glave. Nikome nije dozvoljeno da ih dira. Ona, takođe, svakodnevno namaže celo telo mašću, jer se veruje da će ono na neki način pomoći njenom sinu da ozdravi. Još jedan običaj zasnovan na istom principu stvorila je dovitljivost nemačkog seljaka. Kažu da, kad prase ili ovca slomi nogu, seljak iz Pfalca ili Hesena propisno previje nogu stolice zavojima i daščicama. Nekoliko dana posle toga niko ne sme sedeti na njoj, niti je pokretati, niti udariti o nju, jer bi to zadalo bolove povređenom prasetu ili ovci i sprečilo ozdravljenje. U ovom poslednjem slučaju jasno je da smo sasvim napustili oblast prenosne magije i zašli u oblast homeopatske ili imitativne magije; noga stolice koja se leči umesto životinjske noge ni u kom slučaju ne pripada životinji; previjanje noge stolice zavojima samo je simuliranje lečenja koje bi pametan hirurg primenio na pravog bolesnika.

Simpatička veza koja kako se pretpostavlja, postoji između čoveka i oružja kojim je ranjen verovatno se zasniva na verovanju da krv na oružju i dalje saoseća sa krvlju u telu. Iz sličnog razloga, Papuanci na Tumleju, ostrvu blizu Nove Gvineje, uvek bacaju u more krvave zavoje kojima su njihove rane bile previjane, jer se boje da će neprijatelj, ako bi mu ove krpe pale u ruke, vršiti magije s njima i naškoditi im. Kad je jedan čovek s ranom u ustima koja je stalno krvarila došao misionarima da ga leče, njegova verna žena trudila se što je bolje mogla da pokupi svu krv i baci u more. Ma kako nam

UBIJANJE ČOVEKA NA DALJINU (Domoroci u Australiji)

Vrač je u daleku žrtvu uperio magičnu kost koja na protivnika treba da navuče bolest ili smrt. Magijska moć oštre kosti prodire u telo neprijatelja i prouzrokuje oštre bolove. Iako se obred vrši kriomice, žrtva po pravilu saznaje za njega i to saznanje utiče na njena osećanja i ponašanje.

neprirodno i izveštačeno izgledalo ovo shvatanje, ono je to možda ipak u manjoj meri nego verovanje da postoji magijska veza između čoveka i njegovog odela, tako da što god se učini odelu oseti i čovek, mada on u to vreme može biti vrlo daleko. U plemenu Votjobaluk u Viktoriji (Australija), vrač uzme nečiji posteljni pokrivač od oposumove kože i polako ga peče na vatri; dok on to radi sopstvenik pokrivača se razboli. Ako vrač pristane da skine ove čini, on vrati pokrivač prijateljima obolelog čoveka i kaže im da ga stave u vodu "da bi se vatra isprala". Kad se to uradi, bolesnik oseti osvežavajuću hladnoću i verovatno ozdravi. Na Tani, jednom ostrvu Novih Hebrida (Melanezija), čovek koji je kivan na nekoga i želi mu smrt pokušava da dobavi odeću koja je dodirnula znoj njegovog neprijatelja. Ako uspe, on je pažljivo istrlja lišćem i grančicama izvesnog drveta, zatim odeću, grančice i lišće uvije u valjak, poveže i polako spali. Žrtva oboli još dok je zamotuljak u plamenu, a umre u trenutku kad se valjak pretvori u pepeo. Kod ovog poslednjeg oblika magije, međutim može se pretpostaviti da magijska simpatija postoji ne toliko između čoveka i odela koliko između čoveka i znoja koji je izašao iz njegovog tela. Ali u drugim slučajevima iste vrste izgleda da je i sama odeća dovoljna da vrač stekne nadmoć nad svojom žrtvom. Po Teokritu, topeći voštani lik ili parče voska da bi se njen neverni ljubavnik topio od ljubavi za njom, veštica nije zaboravila da baci u vatru i komadić njegovog ogrtača koji je on zaboravio u njenoj kući. U Pruskoj kažu: Ako ne možete da uhvatite lopova, najbolje je da dobavite odeću koju je on bacio pri bekstvu; ako je dobro istučete, lopov će se razboleti. Ovo verovanje je čvrsto ukorenjeno kod prostog sveta. Pre nekih osamdeset ili devedeset godina, u susedstvu Berenda, čovek koga su zatekli da krade med pobegao je i ostavio za sobom svoj kaput. Kad je posle čuo da je razgnevljeni sopstvenik istukao njegov izgubljeni kaput, on se toliko uplašio da je legao u krevet i umro.

Simpatička magija može se vršiti na čoveku ne samo pomoću odela i delova njegovog tela, već takođe i pomoću otisaka njegovog tela u pesku ili zemlji. Po celom svetu rasprostranjena je praznoverica da ćete povredom otisaka nogu povrediti i noge koje su ih i načinile. Tako urođenici jugoistočne Australije misle da mogu osakatiti čoveka ako zabodu oštru parčad kvarca, stakla, kosti ili drugog uglja u njegov otisak. Reumatične bolove oni često pripisuju tom uzroku. Videći jednog hromog Tatongolunga, Hauit ga zapita šta mu je. On odgovori: "Neko je zario staklenu bocu u moju nogu". Patio je od reumatizma, a mislio je da je neki neprijatelj naišao na otisak njegove noge i zakopao u nj parče razbijene boce čiji je magijski uticaj ušao u njegovu nogu.

Slična praksa postoji u raznim delovima Evrope. U Meklenburgu se misli da će, ako nekome zabodete ekser u otisak noge, taj neko oćopaviti; u nekim krajevima se veruje da je potrebno da ekser bude izvađen iz mrtvačkog sanduka. I u izvesnim krajevima Francuske upotrebljavaju se slični metodi da bi se naškodilo neprijatelju. Priča se o jednoj starici koja je često dolazila u Stou u Safolku; kažu da je bila veštica. Ako bi, dok je ona išla, ma ko išao za njom i zabio ekser ili nož u otisak njenih nogu, ona ne bi mogla ni kročiti dok se to ne izvadi. Kod Južnih Slovena devojka iskopa zemlju na kojoj su otisnuti tragovi voljenog čoveka i stavi je u saksiju za cveće. Zatim u saksiju posadi neven, cvet za koji se misli da ne vene. I kao što nevenovi zlatni cvetovi rastu, cvetaju i nikad ne venu, tako će i ljubav njenog dragana rasti, cvetati i nikad, nikad neće uvenuti. Ljubavne čini, dakle, dejstvuju na čoveka kroz zemlju na koju je stao. Stari danski način zaključivanja ugovora zasnovan je na istoj ideji simpatičke veze između čoveka i otisaka njegovih nogu; ugovorne stranke prskale su jedna drugoj otiske stopa

svojom krvlju, dajući na taj način zalogu vernosti. Izgleda da su praznoverice iste vrste bile rasprostranjene i u staroj Grčkoj, jer se mislilo da će konja spopasti ukočenost ako stane na kurjački trag. Jedno pravilo, koje se pripisuje Pitagori, zabranjuje ljudima da bodu otiske čovečijih stopa ekserom ili nožem.

Istu praznovericu upotrebljavaju lovci u mnogim delovima sveta da bi došli do ulova. Nemački lovac zabode ekser uzet iz mrtvačkog sanduka u svež trag životinje koju goni, jer veruje da to sprečava životinju da pobegne. Urođenici u Viktoriji pospu vruć pepeo po tragu životinja koje gone. Hotentotski lovci bace u vazduh pregršt peska, uzet sa traga divljači, jer veruju da će to dovesti divljač u njihovu blizinu. Tomson-Indijanci stavljali su čini na trag ranjenog jelena; posle toga su smatrali nepotrebnim da tog dana i dalje tragaju za životinjom jer, tako začarana, ona ne može putovati daleko i uskoro će uginuti. Slično tome, Odžebvej-Indijanci stavljali su "lekove na trag jelena ili medveda, pretpostavljajući da će to uskoro dovesti životinju u njihovu blizinu, čak iako se ona udaljila dva do tri dana putovanja, jer su ove čini imale moć da omoguće da se put od nekoliko dana pređe za nekoliko časova. Lovci divljih ovaca u zapadnoj Africi bodu tragove divljači zašiljenim štapom da bi osakatili divljač i stigli je.

Ali mada je otisak noge najprirodniji, on nije jedini otisak tela pomoću koga magija dejstvuje na čoveka. Urođenici jugoistočne Australije veruju da se čoveku može naškoditi zakopavanjem oštrih komadića kvarca, stakla i tako dalje na mestu otiska koje je njegovo telo napravilo dok je ležalo; magijska moć ovih oštrih stvari ulazi u njegovo telo i prouzrokuje oštre bolove koje neobavešteni Evropljanin pripisuje reumatizmu. Sad nam je razumljivo zašto je kod pitagorejaca postojalo pravilo da pri ustajanju iz kreveta izravnaju udubljenje koje je njihovo telo ostavilo na posteljnim stvarima. Ovo pravilo bilo je prosto jedna stara opreznost zbog magije, jedan deo čitavog sistema praznovernih pravila koja je antičko doba pripisivalo Pitagori, mada su bez sumnje ona bila dobro poznata varvarskim precima Grka još mnogo pre vremena u kome je živeo ovaj filozof.

NAPREDOVANJE VRAČA

Ovim smo zaključili naše ispitivanje opštih načela simpatičke magije. Primeri kojima sam ih ilustrovao uzeti su najvećim delom iz oblasti koja se može nazvati privatnom magijom, to jest iz magijskih obreda i bajanja upotrebljavanih u korist ili na štetu pojedinaca. Ali u primitivnom društvu obično se nalazi još i takozvana javna magija, to jest čarobnjaštvo radi dobra cele društvene zajednice. Gde god se obredi ove vrste vrše radi opšteg dobra, očevidno je da vrač prestaje da bude samo privatan veštak i u izvesnoj meri postaje javni funkcioner. Razvitak ove vrste funkcionera je od velike važnosti kako za religijsku tako i za političku evoluciju društva. Jer ako se pretpostavi da dobro plemena zavisi od obavljanja magijskih obreda, vrač se uzdiže do položaja, do velikog uticaja i slave i može lako steći položaj i vlast poglavice ili kralja. Stoga ova profesija privlači u svoje redove neke od najsposobnijih i najambicioznijih ljudi plemena, jer im pruža takve mogućnosti da dođu do časti, bogatstva i moći kakve bi se teško našle u ma kojoj drugoj profesiji. Oštroumniji duhovi uvide kako je lako obmanjivati svoju slabiju sabraću i iskorišćavati njihovo praznoverje za svoje interese. To ne znači da je mag uvek nitkov i varalica: on je često iskreno uveren da stvarno ima sve te čudne moći koje mu pridaje lakovernost njegovih sugrađana. No, ukoliko je pronicljiviji utoliko će lakše prozreti logičke nedoslednosti koje se nameću onima što su siromašniji

duhom. I tako najsposobniji pripadnici profesije neizostavno teže da budu više ili manje svesni obmanjivači; i oni su baš ti ljudi koji, blagodareći svojoj većoj sposobnosti, obično dolaze do vrha i osvajaju za sebe položaje najvišeg dostojanstva i najveće vlasti. Mnogobrojne klopke nalaze se na stazi profesionalnog vrača i obično je samo čovek najjačih nerava i najoštrijeg uma u stanju da ih srećno izbegne. Jer treba uvek imati na umu da je svaka pojedina izjava i tvrdnja koju mag čini lažna; nijedna od njih ne može se zastupati bez svesne ili nesvesne obmane. Prema tome, vrač koji iskreno veruje u svoje preterane pretenzije nalazi se u mnogo većoj opasnosti i njegova se karijera mnogo brže završava nego što je to slučaj sa svesnom varalicom. Pošten vrač uvek očekuje da će njegove čini i bajanje proizvesti očekivani efekat; a kad oni pretrpe neuspeh, ne samo stvarno, kao što se uvek dešava, nego upadljivo i kategorički, katastrofalno, kao što se često događa, on je iznenađen i zbunjen. On nije, kao njegov prepredeni kolega, uvek gotov da objasni neuspeh nekim verovatnim izvinjenjem i pre nego što nađe neko podesno izvinjenje, njegovi razočarani i gnevni poslodavci mogu mu razbiti glavu.

Opšti rezultat ovoga je da na tom stupnju društvenog razvitka ljudi najoštrije inteligencije i najnesavesnijeg karaktera teže da vrhovnu vlast uzmu u svoje ruke. Kad bismo mogli da uporedimo štetu koju oni čine svojim nevaljalstvom sa koristima koje pružaju svojom oštroumnošću, verovatno bismo zaključili da je dobro znatno veće od zla. Verovatno je da su veću nesreću nanele svetu poštene budale na visokim položajima nego inteligentni nevaljalci. Kad prepredenjak najzad dostigne vrhunac svoje ambicije i više ne mora da se bori ni za kakav sebičan cilj, može se desiti i često se dešava da on onda stavlja svoj talenat, iskustvo i dovitljivost u službu društva. Mnogi ljudi, vrlo male savesti dok se bore da dođu do moći, kad je već jednom steknu upotrebljavaju je najkorisnije, pa bilo da je ta moć za koju su se borili i koju su zadobili bogatstvom, politička vlast ili ma šta drugo. Na polju politike, podmukli spletkaroš, nemislosrdni pobedilac može na kraju postati mudar i velikodušan vladar koga blagosiljaju za života, oplakuju posle smrti, poštuje i hvali potomstvo. Takvi ljudi, da uzmemo dva najslavnija primera, bili su Julije Cezar i Avgust. Ali budala ostaje budala; ukoliko je vlast koju drži u svojim rukama veća, utoliko će je verovatno štetnije upotrebiti. Do najveće nesreće u engleskoj istoriji, prekida sa Amerikom, nije moralo nikad da dođe da Džordž III nije bio pošten glupak.

Ukoliko je, dakle, bavljenje magijom kao javna profesija uticalo na sklop primitivnog društva, ono je težilo da stavi najvišu kontrolu u ruke najsposobnijih ljudi; ono je težište političke moći prenelo sa mnogih na jednoga, zamenilo demokratiju monarhijom, ili tačnije, oligarhiju staraca monarhom; jer, uopšte govoreći, primitivnim društvom ne upravlja skup svih odraslih, nego savet staraca. Ova promena, ma kakvi inače bili uzroci koji su do nje doveli i ma kakav bio karakter prvih vladara, bila je uglavnom vrlo korisna. Izgleda da je pojava monarhije jedan od uslova bez kojih čovečanstvo nije moglo izaći iz divljaštva. Nijedno ljudsko biće nije tako čvrsto vezano običajem i tradicijom kao čovek primitivnog demokratskog društva; stoga ni na kakvom drugom stupnju društva nije napredak tako spor i težak. Staro mišljenje da je od svih ljudi primitivan čovek najsposobniji – u suprotnosti je sa istinom. On je rob, doduše ne nekom vidljivom gospodaru, već prošlosti, duhovima preminulih predaka koji ga prate u korak od rođenja do smrti i drže ga pod gvozdenom disciplinom. Ono što su oni radili to je uzor dobra, to je nepisani zakon koji on sluša slepo i bez protivljenja. Tako je većem talentu pružena vrlo mala mogućnost da stare običaje zameni boljim. Najsposobnijeg čoveka

želi da zbaci najslabiji i najgluplji koji neminovno određuje standard života, jer on nema sposobnosti da se uzdigne, a onog sposobnog može da obori. Površina takvog društva je jednolika, mrtva ravnina, ukoliko je prirodnu nejednakost i nemerljive stvarne razlike među ljudima urođenih sposobnosti i naravi moguće svesti na privid jednakosti. Sve što teži da uzdigne društvo iz ovog niskog i ustajalog stanja stvari – koje su demagozi i sanjari slavili kao idealnu državu, zlatno doba čovečanstva – otvaranjem karijere talentu i proveravanjem stepena vlasti prema ljudskim sposobnostima, zaslužuje da bude svesrdno primljeno od svih onih koji iskreno žele dobra čovečanstvu. Kad jednom sile napretka počnu da dejstvuju – a one se ne mogu stalno držati potisnute – razvoj civilizacije postaje relativno brz. Uzdizanje jednog čoveka do vrhovne vlasti omogućuje mu da u toku svog života izvrši promene za koje ranije ne bi bila dovoljna mnoga pokoljenja; i ako je on, kao što se često dešava, čovek po umu i energiji iznad prosečnih ljudi, rado će iskoristiti tu priliku. Čak i ćefovi i ćudi tiranina mogu biti od pomoći pri kidanju lanca običaja koji tako teško pritiska primitivnog čoveka. Čim jedno pleme prestane da bude pod upravom plašljivog i podeljenog saveta staraca i dođe pod upravu jakog i odlučnog duha, ono postaje strah i trepet za svoje susede i otpočinje osvajačku karijeru koja je na ranom stupnju istorije često vrlo povoljna za društveni, industrijski i umni napredak. Proširenjem svoje vlasti, delimično oružanom silom, a delimično dobrovoljnom pokornošću slabijih suseda, zajednica brzo dolazi do bogatstva i robova. Ovo dvoje oslobađa izvesne klase od večite borbe za goli opstanak i pruža im mogućnost da se posvete nezainteresovanom sticanju znanja, koje je najplemenitije i najmoćnije sredstvo za poboljšanje čovekove sudbine.

Intelektualni napredak, koji se ogleda u razvitku umetnosti i nauke i širenju slobodoumnijih gledišta, ne može se odvojiti od industrijkog ili ekonomskog napretka, a ovaj opet dobija znažan podstrek od osvajanja. Nije samo slučaj što su periodi najveće aktivnosti ljudskog duha dolazili odmah za pobedom, i što su uglavnom velike osvajačke rase najviše doprinele napredku i širenju civilizacije, lečeći tako u miru rane koje su zadale u ratu. Vavilonci, Stari Grci, Rimljani i Arapi svedoče o tome u prošlosti; a možemo još doživeti da vidimo nastupanje takvog jednog perioda i u Japanu. Posmatrajući početke istorije, vidimo da nije slučajno ni to što su svi prvi veliki koraci ka civilizaciji načinjeni pod despotskim i teokratskim vladavinama, kao što su bile vlade u Egiptu, Vavilonu i Peruu, gde je vrhovni gospodar u dvostrukom dejstvu kralja i boga polagao i uživao pravo na ropsku odanost svojih podanika. Gotovo bi se moglo reći da je u ovoj ranoj epohi despotizam najbolji prijatelj čovečanstva i, ma kako paradoksalno to izgledalo, slobode. Jer, na kraju krajeva, ima više slobode u najboljem smislu te reči – slobode da mislimo prema svom ubeđenju i da izgrađujemo vlastitu sudbinu – pod najapsolutnijim despotizmom, najsvirepijom tiranijom, nego pod prividnom slobodom primitivnog života, tamo gde se sudbina pojedinaca od kolevke pa do groba lije u gvozdenom kalupu nasleđenog običaja.

Ukoliko je, dakle, magija kao javna profesija bila jedan od puteva kojim su najsposobniji ljudi dolazili do vrhovne moći, utoliko je ona doprinela oslobađanju čovečanstva od robovanja tradiciji i njegovom uzdizanju na više i slobodnije stupnjeve života sa širim pogledima na svet. Ovim nije učinjena mala usluga čovečanstvu. Kada se još ima u vidu da je magija u drugom pravcu prokrčila put nauci, onda moramo priznati da je crna veština, iako je nanela mnogo zla, bila izvor i mnogog dobra; iako dete greške, ona je ipak mati slobode i istine.

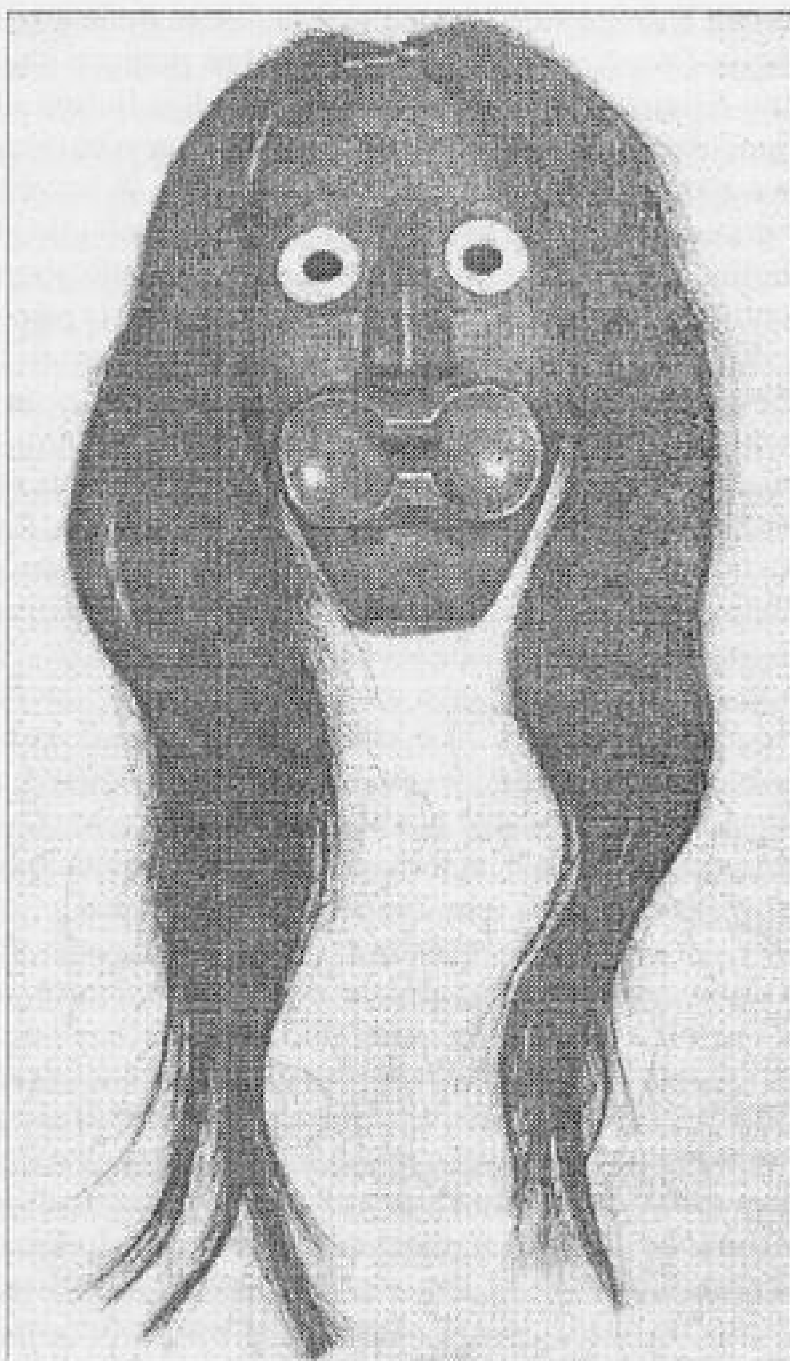
IV

MAGIJA I RELIGIJA

PRIMERI SKUPLJENI U POSLEDNJOJ glavi dovoljni su da ilustruju opšta načela simpatičke magije u njenim dvema granama koje smo nazvali homeopatskom i prenosnom. U nekim primerima magije koje smo izneli videli smo da se pretpostavlja delanje duhova i pokušava da se njihova milost zadobije molitvom i žrtvom. Ali ovo su uglavnom izuzetni slučajevi; oni prikazuju magiju obojenu i pomešanu sa religijom. Gde god se simpatička magija nalazi u svom čistom, neiskvarenom obliku, ona pretpostavlja da jedan događaj u prirodi neminovno i nepromenljivo sleduje durgom, bez posredovanja ma kakve duhovne ili lične sile. Njeno osnovno shvatanje isto je kao i osnovno shvatanje moderne nauke; osnovica celog sistema je vera, prećutna ili stvarna i snažna, u red i jednoobrazovnost prirode. Vrač ne sumnja da će isti uzroci uvek proizvesti iste posledice; da će izvršenje propisnog obreda, praćeno odgovarajućim bajanjem, neminovno doneti željeni rezultat, ako, razume se, njegova bajanja nisu sprečena i suzbijena moćnijim činima kakvog drugog maga. On ne moli nikakvu višu silu; on ne traži naklonost nikakvog ćudljivog i nestalnog bića; on se ne ponižava ni pred kakvim strašnim božanstvom. Pa ipak, njegova moć, ma kako da je on smatra velikom, nije samovoljna niti neograničena. On može njom raspolagati dok se strogo pridržava pravila svoje veštine ili, da se tako izrazimo, zakona prirode onako kako ih on shvata. Zanemariti ova pravila, prekršiti ove zakone i u najmanjoj pojedinosti znači prouzrokovati neuspeh, a to može da dovede u smrtnu opasnost i samog neveštog vrača. Iako on polaže pravo na suverenost nad prirodom, to je ustavna suverenost, strogo ograničena u svom obimu i potpuno usklađena sa drevnom praksom. Postoji analogija između magijskog i naučnog shvatanja sveta. I magija i nauka podrazumevaju da je sled događaja savršeno redovan i izvestan, određen nepromenljivim zakonima čije se dejstvo može predvideti i tačno izračunati; elementi ćudi i slučaja su isključeni iz toka prirode. Obe naizgled otvaraju niz neograničenih mogućnosti onome ko dozna uzroke stvari i ko dopre do tajnih izvora ogromnog i složenog mehanizma sveta. Zbog toga su i magija i nauka snažno privlačile ljudski duh; otuda dolazi i moćni podstrek koji su obe dale traganju za znanjem. Svojim beskonačnim obećanjima, one mame umornog ispitivača, iznemoglog istraživača, preko pustinje razočaranja u sadašnjicu; one ga vode na vrh visoke planine i pokazuju mu, iza tamnih oblaka i lelujave magle ispod njegovih nogu, viziju nebeskog grada, možda dalekog ili obasjanog nad zemaljskim sjajem i okupanog u svetlosti snova.

Fatalna greška magije ne leži u njenoj opštoj pretpostavci o toku događaja određenih zakonom, već u njenom sasvim pogrešnom shvatanju prirode pojedinih zakona koji određuju taj tok. Ako analiziramo razne slučajeve simpatičke magije koje smo naveli na prethodnim stranama i koji se mogu smatrati tačnim, naći ćemo, kao što sam već izneo, da su svi oni pogrešna primena jednog ili drugog od dva velika osnovna zakona misli, naime asocijacije ideja po sličnosti i asocijacije ideja po dodiru u prostoru ili vremenu. Pogrešna asocijacija sličnih ideja proizvodi homeopatsku ili imitativnu magiju; pogrešna asocijacija dodirnih ideja daje prenosnu magiju. Načela asocijacije su odlična sama po sebi i apsolutno neophodna za rad ljudskog uma. Pravilno primenjena, ona daju nauku, a nepravilno primenjena daju magiju, vanbračnu sestru nauke. Stoga je očigledna istina gotovo tautologija, reći da je čitava magija neminovno pogrešna i jalova; jer ako bi ikad postala istinita i plodna, ona više ne bi bila magija već nauka. Čovek je još od najranijih vremena tragao za opštim pravilima da bi pomoću njih okrenuo tok prirodnih pojava u svoju korist i u dugom traganju je napabirčio veliku gomilu takvih načela, od kojih su neka zlatna, a neka bezvredna. Istinita ili zlatna pravila sačinjavaju osnovu primenjene nauke; lažna pravila čine magiju.

Magija je, dakle, vrlo blizak rod nauci, a sada ćemo ispitati u kakvom je odnosu sa religijom. Gledište koje ćemo zastupati o ovom odnosu biće neminovno obojeno našim nazorima o prirodi same religije; stoga se može s razlogom

RITUALNA MASKA
(Severnoamerički Indijanci Irokezi)

"Lažno lice" je pravljeno od obojenog drveta i ljudske kose, a nosili su ga pripadnici irokeškog plemena prilikom obreda slavljenja dobrih i teranja zlih duhova. Obredi su bili magijskog karaktera, ali propraćeni nestašlucima i pošalicama, tako da nije neobično što su maske imale izrazito komične crte.

očekivati od pisca da definiše svoje shvatanje religije pre nego što pređe na ispitivanje njenog odnosa prema magiji. Verovatno se ni o jednom drugom predmetu na svetu mišljenja toliko ne razlikuju koliko o prirodi religije, i stoga je očevidno nemoguće dati o njoj definiciju koja bi sve zadovoljila. Sve što jedan pisac može učiniti to je, prvo, da jasno izrazi šta podrazumeva pod religijom, a zatim da ovu reč upotrebi dosledno u tom smislu kroz celo delo. Pod religijom ja podrazumevam umilostivljavanje ili pridobijanje sila viših od čoveka, za koje se veruje da vladaju i upravljaju tokom prirode i ljudskog života. Tako definisana, religija sastoji se od dva elementa, teorijskog i praktičnog, naime vere u sile više od čoveka i pokušaja da se one umilostive ili zadovolje. Od ova dva elementa na prvom mestu je vera, jer moramo najpre verovati u postojanje božanskog bića pre nego što možemo pokušati da ga zadovoljimo. Ali ako vera ne vodi odgovarajućoj praksi, onda ona nije religija već samo teologija; po rečima sv. apostola Jakova: "Vera, ako nema dela, mrtva je po sebi". Drugim rečima, nije religiozan nijedan čovek koji svojim ponašanjem ne upravlja, do izvesnog stepena, i straha ili ljubavi prema bogu. S druge strane, sama praksa, lišena svakog religioznog uverenja, takođe nije religija. Dva čoveka mogu se ponašati na potpuno isti način, pa ipak jedan od njih može biti religiozan a drugi ne. Ako jedan radi iz ljubavi ili straha prema bogu, on je religiozan; ako drugi radi iz ljubavi ili straha prema čoveku, on je moralan ili nemoralan prema tome da li se njegovo ponašanje slaže ili sukobljava sa opštim dobrom. Otuda su vera i praksa ili, da se izrazimo rečnikom teologije, vera i dela, podjednako bitni za religiju; ona ne može postojati bez obeju. Ali nije potrebno da religijska praksa uvek ima oblik obreda, to jest ona ne mora da se sastoji iz prinošenja žrtve, pevanja molitvi i drugih spoljašnjih ceremonija. Njen cilj je da zadovolji božanstvo; ako je božanstvo takvo da uživa u milosrđu, milosti i čistoti duha više nego u prinošenju žrtvi, pevanju himni i dimu tamjana, njegovi vernici neće ga zadovoljiti padajući ničice pred njim, opevanjem njegove slave i punjenjem njegovih hramova skupocenim darovima, već time što će biti čisti, mislostivi i milosrdni prema ljudima. Radeći tako oni će imitirati, ukoliko to ljudska slabost dozvoljava, savršenstvo božanske prirode. Ovo je ta etička strana religije koju su jevrejski proroci, nadahnuti plemenitim idealom božije dobrote i svetosti, neumorno propovedali. Tako prorok Miheja kaže: "Pokazao ti je, čoveče, šta je dobro, i šta Gospod ište od tebe osim da činiš što je pravo i da ljubiš milost i da hodaš smerno s Bogom svojim". I u kasnije doba, veliki deo snage kojom je hrišćanstvo osvojilo svet crpen je iz istog visokog shvatanja o božijoj moralnoj prirodi i iz dužnosti propisane ljudima da svoje ponašanje prilagode prema njoj. "Vera čista i bez mane", kaže sv. apostol Jakov, "pred Bogom i Ocem jest ova: obilaziti sirote i udovice u njihovim nevoljama i držati sebe neopoganjena od sveta".

Ali ako religija predstavlja, prvo, veru u natčovečanska bića koja upravljaju svetom i drugo, pokušaj da se pridobije njihova naklonost, onda je jasno da ona podrazumeva da je tok prirode do izvesnog stepena elastičan ili promenljiv i da mi možemo nagovoriti ili umoliti moćna bića koja njima upravljaju da radi našeg dobra skrenu tok događaja iz pravca u koga bi inače bio usmeren. Ova pretpostavljena elastičnost ili promenljivost prirode suprotna je kako načelima magije tako i načelima nauke; i jedna i druga podrazumevaju da su prirodni procesi neumitni i nepromenljivi i da se ne mogu odvratiti od svog toka ni nagovaranjem niti molbom, a isto tako ni pretnjama niti zastrašivanjem. Razlika između ova dva suprotna shvatanja vasione zavisi od njihovog odgovora na presudno pitanje; jesu li sile koje vladaju svetom svesne i lične, ili nesvesne i bezlične?

Religija, kao umilostivljavanje natčovečansih sila zastupa prvo opredeljenje. Svako umilostivljavanje podrazumeva da je biće koje se umilostivljava svesno ili lično, da je njegovo ponašanje do izvesnog stepena neizvesno i da se pametnim obraćanjem njegovim interesima, željama, ili osećanjima na njega može uticati da ga promeni u željenom pravcu. Umilostivljavanje se nikad ne upotrebljava prema stvarima koje se smatraju mrtvim, niti prema licima čije se ponašanje u datim okolnostima sa apsolutnom izvesnošću smatra za odredeno. Prema tome, ukoliko religija pretpostavlja da svetom upravljaju svesni činioci koji se nagovaranjem mogu odvratiti od svoje namere, ona je u osnovnoj oprečnosti kako sa magijom tako i sa naukom, jer obe smatraju za neosporno da je tok prirode odreden, ne strastima i ćudima ličnosti, već dejstvom nepromenljivih zakona koji funkcionišu mehanički. U magiji, doduše, ova pretpostavka je samo prećutna, dok je u nauci izrična. Istina je da i magija često ima posla sa duhovima, to jest onakvim ličnim činiocima kakve podrazumeva religija; ali kad god to radi u svom pravom obliku, ona s njima postupa potpuno na isti način kao i sa neživim činiocima, upravo primorava ih ili obuzdava umesto da ih umoljava ili umilostivljuje kao što bi činila religija. Ona pretpostavlja da su sva bića, bila ona ljudska ili božanska, na kraju krajeva potčinjena bezličnim silama koje vladaju svim stvarima, ali njih ipak može iskoristiti svako ko zna kako da njima rukuje pomoću podesnih obreda i magije. U starom Egiptu, na primer, vrači su govorili kako su u stanju da primoraju čak i najviše bogove da izvršavaju njihove zapovesti, i stvarno su im pretili uništenjem u slučaju neposlušnosti. Ponekad, da ne bi išao tako daleko, vrač bi izjavio da će razbacati Ozirisove kosti ili otkriti njegovu tajnu legendu ako se taj bog pokaže nepopustljivim. Slično tome je u Indiji i dan danas i samo veliko indijsko trojstvo – Brama, Višna i Šiva – potčinjeno vračima koji svojim bajalicama stiču takvo starešinstvo nad najmoćnijim bogovima, da su ovi prinuđeni da dole na zemlji i gore na nebu izvršavaju sve zapovesti koje njihovim gospodarima, vračima, padnu na pamet. Svuda po Indiji rasprostranjena je izreka: "Cela vasiona je potčinejna bogovima; bogovi su potčinjeni činima (mantras); čini – bramanima; otuda su bramani naši bogovi".

Radikalan sukob načela magije i religije dovoljno objašnjava neumitno neprijateljstvo kojim u istoriji sveštenik često proganja vrača. Gorda samodovoljnost maga, njegovo oholo ponašanje prema višim silama i bestidno tvrđenje da ima moć sličnu njihovoj, moraju revoltirati sveštenika kome se, zbog njegovog strahopoštovanja prema božanskom veličanstvu i smernog padanja na kolena pred njim, takve tvrdnje i takvo ponašanje čine nepobožnim i bogohulnim prisvajanjem prerogativa koji pripadaju samo bogu. A po neki put su, kao što već možemo pretpostaviti, i niži motivi podsticali sveštenikovo neprijateljstvo. On je propovedao da je on pravi medijum, pravi posrednik između boga i čoveka; i bez sumnje, ne samo njegova osećanja nego i njegove interese vređao je suparnik koji je propovedao sigurniji i ravniji put sreći od strme i klizave staze božanske milosti.

Pa ipak, izgleda da se ovo neprijateljstvo, koje nam je tako dobro poznato, pojavilo relativno kasno u istoriji religije. U rano doba religije funkcije sveštenika i vrača bile su često spojene ili, možda je tačnije reći, nisu još bile odvojene jedna od druge. Da bi došao do cilja, čovek je umilostivljavao bogove ili duhove molitvom i žrtvom i u isto vreme pribegavao obredima i bajalicama u nadi da će ovi sami od sebe doneti željeni rezultat, bez pomoći boga ili đavola. Ukratko rečeno, istovremeno je vršio religijske i magijske obrede, izgovarajući molitve i bajalice gotovo istim dahom, znajući ali ne

mareći mnogo za teorijsku nedoslednost svog ponašanja, dokle god je na ovaj ili onaj način uspevao da dobije ono što mu je trebalo. Primere ovog stapanja ili brkanja magije sa religijom već smo sreli u praksi Melanežana i drugih naroda.

Ista zbrka magije i religije ostala je i kod naroda koji su se uzdigli na više stupnjeve kulture. Ona je bila rasprostranjena u staroj Indiji i starom Egiptu; ona je daleko od izumiranja čak i kod savremenog evropskog seljaštva. Jedan istaknuti znalac sanskrita rekao mi je ovo o staroj Indiji: "Obred prinošenja žrtve u najranije doba o kome imamo podrobne podatke prožet je postupcima koji odišu duhom najprimitivnije magije". Govoreći o važnosti magije na Istoku, a naročito u Egiptu, profesor Maspero mi je rekao: "Reči *magija* ne treba da pridajemo ponižavajuću predstavu koju ona gotovo neizbežno izaziva u svesti modernog čoveka. Stara magija bila je temelj religije. Vernik koji je želeo da dobije neku milost od kakvog boga imao je mogućnosti za uspeh jedino stavljajući ruke na božanstvo, a ovo se moglo postići pomoću izvesnog broja obreda, žrtava, molitava i pesama, koje je sam bog otkrio, a koji ga obavezuju da radi ono što se traži od njega".

Kod neprosvećenih staleža moderne Evrope pojavljuje se, u raznim oblicima, ista zbrka ideja, isto mešanje religije i magije. Rečeno nam je da u Francuskoj "većina seljaka još veruje da sveštenik ima trajnu i neodoljivu moć nad elementima. Čitanjem izvesnih molitava koje samo on zna i ima pravo da izrekne, mada za izricanje istih posle mora da traži oproštaj, on u slučajevima neposredne opasnosti može zaustaviti ili preinačiti dejstvo večnih zakona fizičkog sveta. Vetrovi, bure, grad i kiša su pod njegovom komandom i povinuju se njegovoj volji. Vatra mu je takođe potčinjena, plamen požara gasi se na njegovu reč". Na primer, francuski seljaci su verovali, a možda još veruju, da sveštenici mogu da služe misu svetog Duha sa izvesnim naročitim obredima čije je dejstvo tako čudotvorno da mu se božja volja nikad ne protivi; bog je na ovaj način bio prinuđen da dâ sve što se od njega traži, ma koliko smela i nezgodna bila molba. Nikakva ideja bogohuljenja ili nepoštovanja nije pridavana ovom obredu u mislima onih koji su, u izvesnim teškim životnim nevoljama, pokušavali da pomoću ovog čudnog sredstva na juriš osvoje nebesko carstvo. Sveštenici su obično odbijali da služe misu svetog Duha; ali se kaže da su kaluđeri, naročito kapucinski fratri, sa manje ustezanja popuštali molbama brižnih i nesrećnih. Ova moć sveštenika da primoraju boga, u koju veruje katoličko seljaštvo, izgleda da se sasvim podudara sa moći koju su stari Egipćani pripisivali svojim vračima. Da uzmemo jedan drugi primer. U mnogim selima Provanse svešteniku se još pridaje moć da otkloni nepogodu. Međutim, ne uživa svaki sveštenik ovakav ugled; kada se u nekom selu promeni sveštenik, parohijani se radoznalo raspituju da li novopostavljeni ima tu moć. Na prvi znak velike nepogode oni ga probaju pozivajući ga da otera natmurene oblake, i ako rezultat zadovolji njihove nade, novi pastir osvaja simpatije i poštovanje svoje pastve. U nekim parohijama, gde je đakonov ugled u ovom pogledu bio veći od sveštenikovog, odnosi između njih su zbog toga postajali tako zategnuti da je episkop bio prinuđen da premesti sveštenika u drugu parohiju. Gaskonjski seljaci, opet, veruju da rđavi ljudi, kako bi se osvetili svojim neprijateljima, po neki put nagovore sveštenika da služi misu zvanu misa sv. Sekera. Vrlo mali broj sveštenika zna ovu misu, a tri četvrtine onih koji je znaju ne bi je nipošto služili. Samo se nevaljali sveštenici usuđuju da izvrše ovaj gnusni obred, i možete biti sasvim sigurni da će oni odgovarati za to na Strašnom sudu. Nijedan sveštenik niti episkop, pa čak ni arhiepiskop iz Oša, ne može im dati oproštaj; to pravo pripada samo

rimskom papi. Misa sv. Sekera može se služiti samo u porušenoj ili napuštenoj crkvi, gde buljine krešte i huču, gde slepi miševi proleću kroz mrak, gde Cigani katkad noćivaju i gde krastave žabe čuče pod obesvećenim oltarom. Tamo rdav sveštenik dođe noću sa svojom ljubavnicom i sa prvim otkucajem jedanaestog časa počinje da mrmlja misu natraške i završava je taman kad časovnici otkucavaju ponoć. Njegova ljubavnica služi mu kao đakon. Hleb koji blagoslovi crn je i ima tri ispupčenja; on ne osvećuje nikakvo vino, već umesto toga pije vodu iz bunara u koji je bilo bačeno telo nekrštenog novorođenčeta. On pravi znak krsta, ali na zemlji i to levom nogom, radeći mnoge druge stvari koje nijedan dobar hrišćanin ne bi mogao gledati a da ne oslepi, ogluvi i onemi za ceo život. Čovek zbog koga je misa odslužena mršavi sve više i više i niko ne zna šta mu je; čak ni lekari ne mogu to da objasne. Oni ne znaju da on polako umire zbog mise sv. Sekera.

Mada tako u raznim vremenima i mnogim zemljama nalazimo magiju pomešanu i spojenu sa religijom, postoje izvesni razlozi za mišljenje da ovo spajanje nije primitivno i da je postojalo doba kada je čovek u pogledu zadovoljenja potreba koje su prevazilazile njegove neposredne životinjske prohteve oslanjao sam na magiju. Na prvom mestu, razmatranje osnovnih pojmova magije i religije navodi nas na misao da je u istoriji čovečanstva magija starija od religije. S jedne strane videli smo da magija nije ništa drugo do pogrešna primena najprostijih i najosnovnijih procesa duha, naime asocijacije ideja po sličnosti i dodiru; s druge strane, pak, videli smo da religija podrazumeva delanje svesnih ili ličnih činilaca, viših od čoveka, iza vidljive zavese prirode. Očevidno je da je shvatanje ličnih činilaca složenije od prostog uočavanja sličnosti ili dodira ideja; teorija koja pretpostavlja da tok prirode određuju svesni činioci nedokučivija

POSMRTNA MASKA ACTEKA

Napravljena od mozaika i žada – koji u starom meksičkom simbolizmu označavaju gubitak života – ova maska je bila upotrebljena prilikom pogreba nekog dostojanstvenika.

je i neshvatljivija i iziskuje za svoje razumevanje daleko viši stepen inteligencije i rasuđivanja nego gledište da stvari slede jedna za drugom prosto zbog svoje sličnosti, ili dodira. I životinje asociraju ideje o stvarima koje su slične jedna drugoj ili koje se pojavljuju zajedno u njihovom doživljavanju; kad to ne bi radile, one bi jedva mogle ostati u životu i jedan jedini dan. Ali ko može tvrditi da kod životinja postoji verovanje da su prirodne pojave pod kontrolom mnoštva nevidljivih životinja ili jedne ogromne i neizmerno jake nevidljive životinje? Verovatno se životinjama ne nanosi nikakva nepravda pretpostavkom da čast za pronalaženje teorije ove vrste pripada ljudskom razumu. I tako, ako je magija izvedena neposredno iz osnovnih procesa rasuđivanja, i ako je ona u stvari greška u koju ljudski um spontano pada, i ako religija počiva na shvatanjima za koja životinjska inteligencija nije još dorasla, onda je verovatno da je u evoluciji naše rase magija ponikla pre religije i da je čovek pokušao da prirodu potčini svojim željama samo pomoću bajanja i čini, pre nego što je počeo da se trudi da nagovori i odobrovolji rezervisano, ćudljivo ili naprasito božanstvo umiljatim dodvorivanjem pomoću molitvi i žrtve.

Zaključak do koga smo tako došli deduktivno putem razmatranja osnovnih ideja magije i religije, potvrđen je induktivno, posmatranjem koje pokazuje da se kod urođenika u Australiji, najsirovijih primitivnih ljudi o kojima imamo tačnih podataka, magija svugde upotrebljava, dok izgleda da je religija u smislu umilostivljavanja ili pridobijanja viših sila gotovo sasvim nepoznata. Govoreći uopšte, svi su ljudi u Australiji vrači, ali nijedan nije sveštenik; svaki zamišlja da pomoću simpatičke magije može uticati na druge ljude ili na tok prirode, ali niko i ne sanja o umilostivljavanju bogova molitvom i žrtvom.

Ali ako na najnižem dosad poznatom stupnju ljudskog društva nailazimo na magiju svugde, a na religiju gotovo nigde, imamo li razloga pretpostaviti da su i civilizovane rase sveta takođe u nekom periodu svoje istorije prošle kroz sličnu intelektualnu fazu i pokušavale da primoraju prirodne sile da ispunjavaju njihove želje, pre nego što su mislile o dodvorivanju njihovoj naklonosti prinošenjem žrtava i molitvama; da je, kao što je u materijalnoj ljudskoj kulturi nekada svugde postojalo kameno doba, tako i u duhovnoj kulturi nekada svuda postojalo doba magije? Postoje razlozi koji nas navode da na ovo pitanje damo potvrdan odgovor. Kad razmotrimo postojeće rase čovečanstva od Grenlanda do Ognjene Zemlje, ili od Škotske do Singapura, zapazićemo da se one razlikuju jedna od druge velikim brojem religija i da ove razlike ne postoje samo između rasa nego i između država, varoši, sela, pa čak i porodica. Tako izgleda da je površina društva širom sveta ispucana, izbrazdana, potkopana i podrivena pukotinama, šupljinama i provalijama koje je stvorio uticaj verskog razmimoilaženja. Ali kad prodremo kroz ove razlike, koje se uglavnom odnose na prosvećeniji deo čovečanstva, dolazimo do čvrstog sloja intelektualne saglasnosti kod neobaveštenih i praznovernih koji, na žalost, sačinjavaju ogromnu većinu čovečanstva. Jedan od velikih uspeha devetnaestog veka je u tome što je otvorio mnoga okna u ovom dubokom arhajskom sloju u mnogim krajevima sveta i tako svugde otkrio njegovu istovetnost. Taj sloj je ovde, u Evropi i dan-danas, ispod naših nogu – možda i ne tako duboko ispod njih – a na površinu izbija u srcu australijske pustinje i gde god ga dolazak civilizacije nije potisnuo ispod površine. Ova opšta vera, ova zaista univerzalna dogma jeste verovanje u moć magije. Dok se verski sistemi razlikuju ne samo u raznim zemljama, nego i u istoj zemlji u raznim vekovima, sistem simpatičke magije ostaje svugde i u svim vremenima bitno isti u svojim načelima i praksi. Kod neprosvećenih i praznovernih ljudi moderne Evrope on je gotovo isti onakav kakav je bio pre mnogo hiljada godina u Egiptu i Indiji

i kakav je sada kod najprimitivnijih ljudi u najudaljenijim krajevima sveta. Ako bi merilo istine bilo u broju podignutih ruku ili u brojanju glava, sistem magije mogao bi prisvojiti, sa mnogo većim pravom nego katolička crkva, oholo geslo *"Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus"*, kao siguran i neposredan dokaz svoje nepogrešivosti.

Naš zadatak nije da ovde razmatramo kakav uticaj vrši na budućnost čovečanstva taj istrajni, čvrsti sloj koji se nalazi ispod površine društva i koji ostaje nedirnut površinskim promenama religije i kulture. Nepristrasni posmatrač, koji je, ispitujući ga, izmerio njegove dubine, ne mora uvideti da se mi izgleda krećemo po tankoj kori koju svakog momenta mogu razbiti u paramparčad podzemne sile koje dremaju ispod nje. S vremena na vreme, potmula podzemna tutnjava ili iznenadan plameni stub kazuju nam šta se dešava ispod naših nogu. Kulturni svet je ovde-onde zapanjen člankom u novinama koji izveštava kako je u Škotskoj nađen neki voštani lik izboden čiodama u cilju ubijanja kakvog vlastelina ili sveštenika, kako je neka žena u Irskoj spaljena kao veštica, ili kako je neka devojka u Rusiji ubijena i isečena na komade da bi se od ljudske masti napravile sveće čija će svetlost lopovima pomoći da neopaženo vrše svoj noćni zanat. Ali, da li će na kraju preovladati uticaji koji vode dalje napretku ili oni koji prete da unište ono što je već učinjeno; da li će se impulsivna energija manjine pokazati jačom silom koja nas nosi većim visinama, ili će nas ogromna težina većine čovečanstva gurnuti u niže dubine – to su pitanja podesnija za mudraca, moralistu ili državnika koji orlovskim pogledom posmatra budućnost, nego za skromnog istraživača sadašnjosti i prošlosti. Mi ovde želimo samo pokrenuti pitanje u kojoj meri jednoobraznost, univerzalnost i postojanost vere u magiju, u poređenju sa bezbrojnom raznolikošću i promenljivim karakterom verskih dogmi, vode pretpostavci da magija predstavlja jednu sirovinu i raniju fazu ljudskog uma kroz koju su sve ljudske mase prošle ili prolaze na svom putu ka religiji i nauci.

Ako je dobu religije svuda prethodilo doba magije, kao što se usuđujem pretpostaviti, prirodno je da se upitamo koji su uzroci naveli čovečanstvo, ili tačnije jedan njegov deo, da napusti magiju kao princip vere i prakse i da se obrati religiji. Kad pomislimo na množinu, raznolikost i složenost činjenica koje treba objasniti i oskudnost našeg znanja o njima, spremni smo da priznamo da se potpuno i zadovoljavajuće rešenje tako dubokog problema ne može za sada očekivati, i da sve što na sadašnjem stupnju našeg znanja možemo učiniti jeste da predložimo, na sopstveni rizik, više ili manje verovatnu pretpostavku. Rekao bih, iako sa razumljivom nepouzdanošću, da je postepeno uviđanje lažnosti i neplodnosti magije pobudilo obrazovaniji deo čovečanstva da potraži tačnu teoriju o prirodi i plodnije metode iskorišćavanja njenih sila i bogatstava. Pronicljivi umovi morali su vremenom zapaziti da magijske ceremonije i bajanje nisu stvarno davali plodove kojima je tobože trebalo da urode, a koje su po mišljenju većine njihovih prostijih sugrađana doista davali. Ovo veliko otkriće neuspeha magije moralo je proizvesti korenitu, mada verovatno postepenu revoluciju u mislima onih koji su bili dovoljno oštroumni da dođu do tog otkrića. Otkriće se svodilo na to da su ljudi najzad uvideli svoju nesposobnost da kako hoće rukuju izvesnim prirodnim silama za koje su do tada mislili da su potpuno u njihovoj vlasti. To je bilo priznanje ljudskog neznanja i nemoći. Čovek je uvideo da je za uzroke smatrao ono što nisu bili uzroci i da su svi njegovi napori da postupa na osnovu ovih tobožnjih uzroka bili uzaludni. Njegov mučan trud bio je uludo traćen, a njegova čudna dovitljivost besciljno rasipana. Vukao je konopce za koje nije bilo ništa privezano; mislio je da je išao pravo cilju, dok se u stvari samo vrteo

u uzanom krugu. Doduše, ne može se reći da se posledice koje se on toliko trudio da proizvede nisu i dalje pojavljivale. Do njih je još uvek dolazilo, ali on nije bio taj koji ih je proizvodio. Kiša je još uvek padala na žednu zemlju; sunce je prelazilo svoju dnevnu, a mesec svoju noćnu putanju preko neba; tiha povorka godišnjih doba kretala se preko zemlje u svetlosti i senci, u oblaku i na suncu; ljudi su se još uvek radali da rade i pate, i još uvek su, posle kratkog boravka na zemlji, odlazili svojim očevima u večnu kuću kao i ranije – ali sve je izgledalo drukčije onome sa čijih su očiju bile pale stare naočari. On se više nije mogao obmanjivati da je lično upravljao kruženjem zemlje i neba, i da bi oni prestali sa svojim ogromnim obrtanjem kad bi on digao svoju slabačku ruku s točka. U smrti svojih neprijatelja i prijatelja on više nije video dokaz neodoljive moći svog ili neprijateljskog bajanja; on je sad znao da su i prijatelji i neprijatelji morali podleći sili jačoj od ma koje kojom je on raspolagao, da su potčinjeni sudbini koju je on bio nemoćan da kontroliše.

I tako, odsečen od svog drevnog sidrišta i ostavljen da luta po uzburkanom moru sumnje i neizvesnosti, pokrenut iz temelja u svom starom, srećnom samopouzdanju i veri u svoje moći, naš primitivni filozof morao je biti strahovito zbunjen i uznemiren dok nije našao odmora, kao u tihoj luci posle burne plovidbe, a u jednom novom sistemu vere i prakse koji je izgleda pružao rešenje njegovim mučnim sumnjama, kao i zamenu, ma kako neizvesnu, za onu suverenost nad prirodom koje se on tako nerado odrekao. Ako je svet išao svojim putem bez pomoći njegove ili ostalih ljudi, mora biti da je to zato što postoje druga bića, slična njemu ali mnogo moćnija; iako nevidljiva, ona upravljaju tokom sveta i prouzrokuju sve one raznolike nizove događaja za koje je on do tada mislio da zavise od njegove sopstvene magije. Sad je verovao da su to druga bića, a ne on, činila da vetar duva, da munja seva, da grmi; ona su postavila temelje čvrstoj zemlji i odredila granice nemirnom moru da se dalje ne širi; učinila da sve veličanstvene svetiljke neba sijaju; dala nebeskim pticama hranu i divljim životinjama u pustinji plen; naredila plodnoj zemlji da rada obilno, visokim brdima da budu pokrivena šumama, penušavim izvorima da izbijaju ispod stena u dolinama i zelenoj travi da raste po livadama pored mirnih voda; udahnula u nozdrve čoveka i dala mu život, ili ga tamanila gladu, kugom i ratom. Ovim moćnim bićima, čija se rukotvorina vidi u veličanstvenoj i raznolikoj lepoti prirode, obraća se sada čovek, smerno priznajući svoju zavisnost od njihove nevidljive moći, i moli ih da se smiluju i daju mu sve dobre stvari, brane ga od pogibije i opasnosti koje ugrožavaju naš smrtni život sa svih strana, i najzad odnose njegovu besmrtnu dušu, oslobođenu tela, u neki srećniji svet, izvan domašaja bola i patnje, gde bi on mogao boraviti s njima i s dušama dobrih ljudi u večnoj radosti i sreći.

Na ovaj ili neki sličan način, veći umovi izvršili su veliki prelaz od magije ka religiji. Teško da je čak i kod njih ova promena ikad bila nagla; verovatno se dešavala vrlo polako i iziskivala mnogo vekova da se potpuno dovrši. Čovek je postepeno uviđao svoju nemoć da utiče na tok prirode u vasionskim razmerama; on nije mogao biti lišen celog svog pretpostavljenog gospodarstva jednim potezom. Mora biti da je bio gonjen korak po korak sa svog gordog položaja; mora da je sa uzdahom ustupao, stopu po stopu, zemljište koje je nekad smatrao sopstvenim. Priznavao je za vetar, za kišu, za sunčevu svetlost, za grom, da je nemoćan da upravlja njima po svojoj volji; i kako su razne oblasti prirode jedna za drugom izmicale iz njegovog domašaja, dok ono što je nekad smatrao kraljevinom nije zapretilo da se suzi na zatvor, čovek je morao sve dublje i

MISTIČNO ISKUSTVO JOGIJA

U verskoj filozofiji hinduizma, joga predstavlja spajanje duše sa univerzalnim duhom, što se postiže asketskom praksom isključivanja čula od svih spoljnih utisaka i usredsređivanjem uma na neku bitnu istinu. Tradicije asketizma su još uvek izražene kod savremenih jogija u Indiji. Njihova vežbanja tela i duha predstavljaju oblik verskog traganja za mističnim iskustvom, dakle spoj religioznog i magijskog.

dublje osećati svoju nemoć i moć nevidljivih bića kojima je po sopstvenom uverenju bio okružen. I tako religija, koja je počela kao površno i delimično priznavanje sila viših od čoveka, sa porastom znanja teži da se postepeno razvije u priznanje potpune i apsolutne zavisnosti čoveka od božanstva. Čovekovo staro slobodno držanje ustupa mesto stavu najdublje poniznosti pred tajanstvenim silama nevidljivog i njegova najviša vrlina je potčinjavanje svoje volje njihovoj; *in la sua volontade e nostra pace* (u njihovoj volji je naš mir). Ovo produbljivanje religioznog osećanja, ova potpuna potčinjenost

božanskoj volji u svim stvarima utiče samo na one više umove koji raspolažu dovoljno širokim pogledima da pojme beskonačnost svemira i sićušnost čoveka. Mali umovi ne mogu da shvate velike ideje; njihovom uskom shvatanju, njihovoj kratkovidosti, ništa ne izgleda uistinu veliko i važno sem njih samih. Takvi umovi retko se mogu uzdići do religije. Mada ih viši umovi disciplinuju da svoje vidljivo ponašanje saobraze njenim propisima i da bar na rečima ispovedaju njena načela, oni se u srcu čvrsto drže svojih starih magijskih praznoverica koje se mogu i zabranjivati, ali koje se ne mogu iskoreniti religijom dokle god imaju duboke korene u mentalnom sklopu velikog dela čovečanstva.

Čitalac bi mogao s razlogom upitati: Kako to da inteligentni ljudi nisu ranije otkrili pogrešnost magije? Kako su mogli i dalje gajiti nade koje su sve bez izuzetka bile osuđene na razočarenje? Kako su imali srca da produžavaju oveštalu igru koja nije vodila ničemu i da mrmljaju svečanu budalaštinu koja je ostajala bez efekta? Zašto su se držali verovanja koja su bila u osnovnoj protivrečnosti sa iskustvom? Kako su se usudivali da ponavljaju oglede koji su tako često bili neuspešni? Odgovor je izgleda ovaj: Grešku nije bilo nimalo lako otkriti, neuspeh niukoliko nije bio očevidan, jer bi u mnogim slučajevima, a možda i u većini, željeni događaj stvarno usledio pre ili kasnije posle izvršenja obreda čija je svrha bila da ga proizvede; stoga je bio potreban izvanredno pronicljiv um koji bi uvideo da, čak i u ovim slučajevima, obred nije bio u uzročnoj vezi sa događajem. Obredu čija je svrha da učini da vetar duva ili da kiša pada, ili da prouzrokuje

ŠTIT OD KOŽE BUFALA, UKRAŠEN PTIČJOM GLAVOM I PERIMA
(Pleme Vrana, Montana, SAD)

smrt neprijatelja, uvek će uslediti događaj kome je namenjen, pa se primitivnom čoveku može oprostiti što taj događaj smatra neposrednim rezultatom obreda i najboljim mogućim dokazom njegove uspešnosti. Obredi koji se vrše u zoru da bi doprineli rađanju sunca i u proleće da bi probudili sanjivu zemlju iz zimskog sna, neizostavno će izgledati uspešni, bar u predelima sa umerenom klimom, jer u ovim oblastima sunce svakog jutra pali svoju zlatnu lampu na istoku i iz godine u godinu se prolećna zemlja ogrće novim, bogatim, zelenim ogrtačem. Stoga se ne treba čuditi ako praktični primitivni čovek sa svojim konzervativnim instinktom, ne poklanja pažnju zamršenim i prefinjenim dokazima sumnjičavog teoretičara, filozofa-reformatora, koji se usuđuje da sugerira da rađanje sunca i dolazak proleća mogu, na kraju krajeva, i ne biti neposredne posledice tačnog vršenja izvesnih dnevnih ili godišnjih ceremonija, i da bi sunce možda produžilo da se rađa i drveće da cveta i kad bi ceremonije ponekad izostale, pa čak i sasvim prestale. Takve sumnje ovaj drugi bi, naravno, odbio s negodovanjem i prezrenjem kao maglovita maštanja, ubistvena po veru i očigledno u opreci sa iskustvom. "Zar može išta biti jasnije", mogao bi on reći, "od toga da, kad ja zapalim svoju sveću od dva groša na zemlji, onda i sunce zapali svoju veliku vatru na nebu? Voleo bih da vidim da, kad ja ogrnem moj zeleni ogrtač u proleće, i drveće posle toga ne učini to isto. Ovo su činjenice poznate svakom; na njima je zasnovan moj stav. Ja sam običan, praktičan čovek, a ne neki od tih vaših teoretičara koji cepaju dlaku na četvoro i kasape logiku. Teorije i apstraktna razmišljanja i sve te stvari mogu biti na svom mestu, u svojoj oblasti, i ja nemam baš ništa protiv toga da se vi njima bavite, naravno pod uslovom da ih ne sprovodite u delo. Ali dozvolite mi da se držim činjenica; onda znam gde sam". Pogreška ovakvog rezonovanja očevidna je, jer se tiče činjenica o kojima smo već odavno odlučili šta da mislimo. Ali kada bi se dokaz sasvim iste vrednosti primenio na stvari, koje su još uvek sporne, onda bismo se mogli pitati da li mu britanska publika ne bi odobravala kao pametnom i smatrala govornika koji ga upotrebi kao čoveka kome se pouzdano može verovati – kao čoveka koji se, možda, ne ističe i ne zasenjuje, ali koji je osoba sa smislom za praktično i zdravom pameću. Kad takva rezonovanja mogu da prođu kod nas, zašto se onda čudimo što primitivan čovek dugo nije uvidao njihovu pogrešnost.

V

MAGIJSKA KONTROLA VREMENA

JAVNI VRAČ

Čitalac će se setiti da nas je razmatranje dveju različitih vrsta čoveka-boga bilo navelo da zađemo u lavirint magije. To klupče je vodilo naše nesigurne korake kroz lavirint i najzad nas izvelo na uzvišicu odakle, odmarajući se pomalo uz put, možemo za sobom posmatrati stazu koju smo prešli, a pred sobom duži i strmiji put koji tek treba da pređemo.

Prethodna diskusija pomaže nam da razlikujemo dve vrste ljudskih bogova, verskog i magijskog čoveka-boga. U prvom slučaju, pretpostavljamo da se biće superiornije i drukčije od čoveka za duže ili kraće vreme ovaploti u ljudskom telu i otkriva svoju natčovečansku moć i znanje, čineći čuda i izričući proročanstva kroz ljudsko telo koje je inače udostojilo time što se nastanilo u njemu. Ovo se može, takođe prikladno, nazvati i nadahnutim ili ovaploćenim tipom čoveka-boga. Kod njega je ljudsko telo samo trošni zemaljski sud ispunjen božanskim i besmrtnim duhom. U drugom slučaju, čovek-bog magijske vrste nije ništa drugo do čovek koji raspolaže izuzetno visokim stepenom moći koju većina njegovih saplemenika pripisuje i sebi, iako u manjem stepenu, jer u primitivnom društvu jedva da ima koga ko se ne bavi magijom. Dok božanstvo čoveka-boga prethodno nadahnutog tipa potiče od boga koji je sakrio svoj nebeski sjaj iza tamne maske zemljanog kalupa, neobična moć čoveka-boga drugog tipa potiče od izvesne fizičke simpatije sa prirodom. On nije samo posuda božanskog duha. Celo njegovo biće, telo i duša, tako je prisno prilagođeno harmoniji sveta, da dodir njegove ruke ili osvrt njegove glave može izazvati drhtaj kroz opšti sklop stvari; i obrnuto, njegov božanski organizam je jako osetljiv i na one najmanje promene okoline prema kojima su obični smrtnici sasvim neosetljivi. Ma kako da je u teoriji jasna razlika između ova dva tipa čoveka-boga, ona se retko kad jasno ocrtava u praksi, i u onome što sledi nećemo se pozivati na nju.

Videli smo da se magijska veština u praksi može upotrebiti u korist pojedinca ili cele zajednice, i da je možemo nazvati privatnom ili javnom magijom u zavisnosti od toga da li služi jednom ili drugom od ova dva cilja. Dalje, istakao sam da javni vrač zauzima veoma uticajan položaj sa koga se, ako je mudar i sposoban, može korak po korak uzdići do ranga poglavice ili kralja. Stoga izučavanje javne magije doprinosi razumevanju najranijih kraljevstava, jer izgleda da su u primitivnom društvu mnoge poglavi-

ce i kraljevi u priličnoj meri dugovali za svoju vlast i autoritet ugledu koji su uživali kao vrači.

Među predmetima od društvene koristi radi kojih se magija može upotrebiti, najbitnije je dovoljno snabdevanje hranom. Primeri navedeni na prethodnim stranama dokazuju da nabavljači hrane – lovac, ribar, zemljoradnik – pribegavaju magiji u obavljanju raznolikih poslova; ali oni to čine kao privatni pojedinci, radi koristi svoje i svojih porodica, a ne kao javni funkcioneri koji rade u interesu celokupnog naroda. Drukčije je kad obrede vrše lovci, ribari i zemljoradnici, drukčije kad radi njih obrede vrše profesio-

VRAČ-VIDAR IZ MOZAMBIKA (Obojena ebanovina)

Da bi se pomoglo bolesnima potrebno je lečenje i duše i tela. Kao poznavalac tajni prirode, vidar se starao o telu, dok se vrač bavio magijom i nastojao da otkloni čini sa bolesnika.

nalni vrači. U primitivnom društvu, u kome jednoobraznost zanimanja predstavlja pravilo i gde podela zajednica na razne klase radnika gotovo i ne postoji, svaki čovek je više ili manje svoj lični vrač; on upotrebljava čini ili bajalice radi svog ličnog dobra i radi štete neprijatelju. Veliki korak napred je učinjen kad je ustanovljena posebna klasa vrača; kada je, drugim rečima, jedan broj ljudi izdvojen sa izričitim ciljem da koristi celoj zajednici svojom veštinom, bilo da se ta veština upotrebljava za lečenje bolesti, predskazivanje budućnosti, regulisanje vremena, ili za ma koju drugu svrhu od opšte koristi. Nemoć sredstava kojima se većina profesionalnih vrača služila da bi postigla svoje ciljeve ne treba da utiče na nas da izgubimo iz vida ogromnu važnost same ustanove. U njoj imamo skup ljudi, bar na višim stupnjevima primitivnog društva, oslobođenih potrebe da se izdržavaju teškim fizičkim radom. Njima je ne samo bilo dopušteno, nego se od njih i očekivalo i tražilo da istražuju i ispituju tajne puteve prirode. U isto vreme, njihova dužnost i njihov interes bili su da znaju više od svojih zemljaka, da se upoznaju sa svim onim što bi bilo od pomoći čoveku u njegovoj teškoj borbi sa prirodom, što bi mu moglo ublažiti patnje i produžiti mu život. Svojstvo lekova i minerala, uzroci kiše i suše, groma i munje, promene godišnjih doba, mene Meseca, dnevna i godišnja putovanja Sunca, kretanje zvezda, tajna života i tajna smrti, sve te stvari morale su ispunjavati čuđenjem ove rane filozofe, i podsticati ih da traže rešenje problema na koje su im nesumnjivo često i na najpraktičniji način skretali pažnju dosadni zahtevi njihovih klijenata, koji su od njih očekivali ne samo da razumeju, nego i da regulišu velike prirodne procese u korist čoveka. Ne treba se čuditi što su njihovi prvi meci sasvim promašili metu. Spor, večito nedovršen pristup istini sastoji se u stalnom formulisanju i probanju pretpostavki, usvajanju onih za koje u momentu izgleda da se podudaraju sa činjenicama i odbacivanjem ostalih. Gledišta primitivnog vrača o prirodnoj uzročnosti izgledaju nam očito pogrešna i besmislena; pa ipak, ona su u svoje vreme bila opravdavane pretpostavke, mada nisu izdržala probu iskustva. Podsmeh i porugu pravedno su zaslužili ne oni koji su izmislili ove primitivne teorije, već oni koji su ih se tvrdoglavo pridržavali i onda kad su bile izložene bolje teorije. Izvesno je da ljudi nisu nikad imali tako snažan podstrek u traganju za istinom kao ovi primitivni vrači. Za njih je bilo apsolutno neophodno da se bar pretvaraju da znaju; jedna jedina otkrivena greška mogla ih je koštati života. To ih je bez sumnje nagnalo da pribegavaju prevarama da bi sakrili svoje neznanje; ali to im je takođe davalo i najveći podstrek da lažno znanje zamene pravim, jer ko želi da ostavi utisak da nešto zna, najbolje mu je da to zaista i zna. I tako, ma kako da je opravdano odbaciti preterane pretenzije vrača i osuditi opsene kojima su obmanjivali čovečanstvo, prvobitno stvaranje ove klase ljudi je, uzevši sve u obzir, donelo neizmernog dobra čovečanstvu. Oni su bili neposredni prethodnici ne samo naših lekara i hirurga, nego i naših pronalazača i istraživača u svim granama prirodnih nauka. Oni su otpočeli rad koji je njihove sledbenike u kasnijim vekovima odveo do tako slavnih i korisnih tekovina; a ako je početak bio rđav i slab, to pre treba pripisati neizbežnim teškoćama koje se nalaze na stazi znanja, nego prirodnoj nesposobnosti ili hotimičnom varanju od strane tih ljudi.

MAGIJSKA KONTROLA KIŠE

Jedna od najglavnijih stvari koje javni vrač preuzima da radi u korist plemena jeste kontrola vremena, a naročito osiguravanje dovoljne količine kiše. Voda je bitna životna

potreba, a u većini zemalja snabdevanje vodom zavisi od kiše. Bez kiše – bilje se osuši, životinje i ljudi klonu i uginu. Stoga je u primitivnim zajednicama čovek koji doprinosi da pada kiša vrlo važna ličnost, a često postoji posebna klasa vrača samo za regulisanje padavina. Metodi kojima oni pokušavaju da izvrše svoju dužnost obično su, mada ne uvek, zasnovani na principu homeopatske ili imitativne magije. Ako žele da kiša padne, oni je predstavljaju prskanjem vode ili imitiranjem oblaka; ako žele da prestane ili da nastane suša, izbegavaju vodu i pribegavaju toploti i vatri da bi isušili obilnu vlagu. Takvi pokušaji ne nalaze se, kao što bi obrazovan čitalac mogao da pomisli, samo kod golih stanovnika žarkih predela kao što su centralna Australija i neki delovi istočne i južne Afrike, gde sunce sa plavog neba bez ijednog oblačka često mesecima nemilosrdno prži osušenu i ispucalu zemlju. Naprotiv oni su dosta rasprostranjeni, ili su to bili, i među naizgled civilizovanim narodima evropskih predela sa vlažnijom klimom. Sada ću ih ilustrovati primerima iz javne i privatne magije.

Tako, na primer, u jednom selu blizu Dorpata, u Rusiji, ako je kiša bila mnogo potrebna, tri čoveka pela su se na jele u jednom starom svetom gaju. Jedan od njih lupao je čekićem u bakrač ili malo bure, imitirajući tako grmljavinu; drugi je udarao dva ugarka jedan o drugi praveći iskre, da bi imitirao munju, i treći, koji je imao da izazove kišu, svežnjem grančica prskao je vodu iz jednog suda na sve strane. Da bi zaustavile sušu i dovele kišu, žene i devojke iz sela Ploske odu noću gole do na kraj sela i tamo sipaju vodu na zemlju. Na Halmehari, ili Džilolu, velikom ostrvu zapadno od Nove Gvineje (Melanezija), vrač, da bi prouzrkovao kišu umače u vodu granu sa drveta naročite vrste i njom prska zemlju. Na Novoj Britaniji (ostrvo u jugozapadnom Pacifiku), onaj koji treba da izazove kišu uvije lišće crvene i zelene prugaste puzavice u bananin list, ovlaži zamotuljak vodom i zakopa ga u zemlju; zatim ustima imitira pljuskanje kiše. Kod Omaha-Indijanaca u Severnoj Americi, kad se žito sparuši zbog suše članovi svetog "bivoljeg društva" napune veliki sud vodom i igraju oko njega četiri puta. Jedan od njih uzme malo vode u usta i ištrca je u vazduh, imitirajući izmaglicu ili sitnu kišu. Zatim prevrne sud i prospe vodu na zemlju; onda igrači polegnu po zemlji i piju vodu, iskaljavši se blatom po celom licu. Naposletku, oni štrcaju vodu u vazduh praveći finu izmaglicu. Na taj način se spasava žito. Načezi u Severnoj Americi udruživali su se s proleća da bi zajednički kupili od vrača povoljno vreme za svoje useve. Ako je trebalo kiše, vrači su postili i igrali držeći u ustima svirale pune vode. Svirale su bile izbušene kao rešetke na kanti za polivanje i kroz te rupice kišodavac je duvao vodu prema onom delu neba gde su bili najgušći oblaci. Ako je bilo potrebno lepo vreme, on se peo na krov svoje kolibe i raširenih ruku, duvajući iz sve snage, davao znake oblacima da odu. Kad kiša ne padne u pravo vreme, narod u centralnom Angonilandu (današnji Mozambik) ode na mesto zvano "hram kiše", očisti ga od trave, a vođa sipa pivo u lonac zakopan u zemlju, govoreći: "Gospodaru Čauta, tvoje srce je postalo neosetljivo prema nama, šta bi želeo da radimo? Mi ćemo zaista morati poumirati. Daruj tvojoj deci kišu, a mi ti evo dajemo piva". Zatim svi piju od preostalog piva pa čak i deca moraju srknuti. A onda uzmu grančice i uz pesmu igraju za kišu. Kad se vrate u selo, nađu sud s vodom koji jedna baba ostavi pred kapijom; zamoče grančice u njega i mašu njima razbacajući kapljice. Posle toga sigurno je da će gusti oblaci doneti kišu. U ovim običajima vidimo združivanje religije sa magijom; jer dok je prskanje kapljica pomoću grančica čisto magijski obred, molitva za kišu i prinošenje piva su čisto verski obredi. Kod plemena Mara u severnoj Australiji, kišodavac ode do vira i tamo peva svoju magijsku pesmu. Zatim

uzme malo vode u ruke, pije je i ištrcava u raznim pravcima. Onda se sav poprska vodom, prska je unaokolo i mirno se vrati u logor. Pretpostavlja se da posle toga padne kiša. Arapski istoričar Makvizi opisuje način zaustavljanja kiše kome je kažu, pribegavalo nomadsko pleme Alkamar u Hadramautu. Ljudi tog plemena odseku granu sa izvesnog drveta u pustinji, zapale je, pa onda prskaju užareni ugarak vodom. Posle toga plaha kiša prestane, kao što kaplje iščeznu kad padnu na užareni ugarak. Priča se da neki istočni Angamizi u Manipuru vrše donekle sličan obred radi suprotnog cilja, naime, da proizvedu kišu. Poglavica sela stavi užareni ugarak na grob čoveka umrlog od opekotina i ugasi ga vodom, moleći se u isto vreme da padne kiša. Ovde je gašenje vatre vodom, dakle imitiranje kiše, pojačano uticajem mrtvog čoveka koji, pošto je umro od opekotina, naravno želi da padne kiša da bi rashladila njegovo opečeno telo i umanjila njegove bolove.

I drugi narodi osim Arapa upotrebljavali su vatru kao sredstvo za zaustavljanje kiše. Tako Sulke Nove Britanije greju kamenje u vatri dok ne postane sasvim vrelo, pa ga onda iznesu na kišu ili bacaju vreo pepeo u vazduh. Oni misle da će kiša uskoro prestati jer ne voli da se opeče vrelim kamenjem ili pepelom. Teluge pošalju golu devojčicu na kišu sa užarenim ugarkom u ruci kojim ona preti kiši. Veruje se da se time zaustavlja pljusak. U Port Stivensu, u Novom Južnom Velsu, vidari-magi gonili su kišu bacajući baklje u vazduh, dok su u isto vreme duvali i vikali. Svaki čovek plemena Anula u severnoj Australiji može da zaustavi kišu samo ako na vatri zagreje zelen štap i udara njime nasuprot vetru.

Za vreme velike suše, Dijeri u centralnoj Australiji glasno oplakuju ogolelu zemlju i nestašicu namirnica, prizivajući duhove svojih dalekih predaka, koje nazivaju Mura-murasi, da im daju moć da proizvedu veliku kušu. Oni, naime, veruju, da su oblaci tela u kojima se stvara kiša kad oni ili njihova susedna plemena vrše svoje obrede uz pomoć Mura-murasa. Način na koji dobijaju kišu iz oblaka je ovaj. Iskopaju oko deset stopa dugačku i osam ili deset široku rupu i nad njom sagrade kupastu kolibu od stabala i grana. Dvojici maga za koje se misli da su primili naročito nadahnuće od Mura-murasa, jedan star i uticajan čovek pusti krv oštrim kremenom i udesi da krv puštena iz njihovih ruku ispod lakta, pada na ostale ljude plemena koji sede u kolibi zbijeni jedan do drugog. U isto vreme ta dva maga bacaju paperje unaokolo; neko paperje se zalepi za okrvavljena tela njihovih drugova, a ostalo leti po vazduhu. Krv predstavlja kišu, a paperje oblake. Za vreme obreda stave se dva velika kamena na sredinu kolibe; oni predstavljaju oblake koji se gomilaju i nagoveštavaju kišu. Zatim vrači od kojih je uzeta krv odnesu oba kamena petnaest do dvadeset kilometara daleko i stave ih što više mogu na dva najveća drveta. U međuvremenu ostali ljudi nakupe gipsa, istucaju ga sitno i bace u rupu s vodom. Ovo vide Mura-murasi i odmah učine da se oblaci pojave na nebu. Naposletku ljudi, mladi i stari, opkole kolibu, pognu se i udaraju glavama o nju, kao da su ovnovi. Tako prodru unutra, pa onda izađu napolje na drugu stranu, ponavljajući isti proces dok ne sruše kolibu. Pri ovome im je zabranjeno da se služe rukama; ali kad ostanu samo teška stabla, dozvoljeno im je da ih izvuku rukama. "Provaljivanje kolibe glavama simbolično predstavlja provalu oblaka, a padanje kolibe – padanje kiše". Jasno je da je stavljanje dva kamena na vrhove drveta koji predstavljaju oblake način da se učini da se pravi oblaci pojave na nebu. Dijeri uobražavaju da kožica skinuta prilikom obrezivanja sa polnog uda mladića ima moć da donese kišu. Zato veliki savet plemena uvek čuva izvestan broj kožica uvek spremnih za upotrebu. One se pažljivo sakriju,

uvijene u perje zajedno sa salom divljeg psa i zmije ćilimarke. Žena ne sme nipošto videti ovaj zavežljaj otvoren. Posle obreda kožica se zakopa jer je njena moć iscrpena. Posle kiše, izvestan broj članova plemena uvek se podvrgne operaciji koja se sastoji u tome što im se koža na grudima i rukama zaseca oštrim kremenom. Zatim se po rani lako udara pljosnatim štapom da bi izišlo što više krvi, i u nju se utrlja crveni oker. Tako se stvore ispupčeni ožiljci. Urođenici objašnjavaju da oni čuvaju ovaj običaj zato što su zadovoljni kišom i što postoji veza između kiše i ožiljaka. Očevidno, operacija nije naročito bolna jer se bolesnik smeje i šali dok se ona vrši. Čak se mogu videti i mala deca kako se tiskaju oko operatora i kako strpljivo podnose operaciju kad dođe red na njih; posle se brzo udalje, šireći svoje male grudi i pevajući da kiša padne na njih. Ali idućeg dana nisu tako zadovoljna kad osete bolove i žiganje u ranama. Na Javi, kad zatreba kiša, dva čoveka ponekad šibaju jedan drugog vitkim prutevima dok im ne procuri krv niz leđa; krv koja curi predstavlja kišu i bez sumnje se misli da ona čini da kiša padne. Narod u Egioju, jednoj pokrajini Abisinije, tukao se u krvavim međusobnim borbama, selo protiv sela, čitavu nedelju dana svakog januara da bi kiša pala. Pre nekoliko godina imperator Menelik (car Etiopije 1889-1913) zabranio je taj običaj. Ali, iduće godine kiše je bilo tako malo, a opšte negodovanje bilo je tako veliko, da je imperator morao popustiti i dozvoliti da se ubilačke borbe i dalje vode, ali samo dva dana godišnje. Pisac koji pominje ovaj običaj smatra krv prolivenu u tim prilikama kao otkupnu žrtvu prinetu duhovima koji upravljaju kišom; ali ona je možda, kao u australijskim i javanskim obredima, imitiranje kiše. Balovi proroci, koji su se sekli noževima dok im krv ne počne šikljati možda su postupali po istom načelu.

Postoji rasprostranjeno verovanje da blizanci imaju magičnu moć nad prirodom, naročito nad kišom i vremenom uopšte. Ovo čudno praznoverje postoji kod nekih indijanskih plemena Britanske Kolumbije i često ih navodi da nameću izvesna čudnovata ograničenja ili tabue roditeljima blizanaca, mada je tačno značenje ovih ograničenja obično nejasno. Tako Čimšijan-Indijanci u Britanskoj Kolumbiji veruju da blizanci upravljaju vremenom; stoga se mole vetru i kiši rečima: "Utišaj se, dahu blizanaca". Osim toga, oni misle da se želje blizanaca uvek ispune; i zato se plaše blizanaca jer oni mogu da naškode čoveku koga mrze. Blizanci takođe mogu da sazovu losose i ribu svećac, i stoga su poznati pod imenom koje znači "donosioci izobilja". Po mišljenju Indijanaca Kvakiutla u Britanskoj Kolumbiji, blizanci su preobraženi lososi, pa zato ne smeju ići blizu vode da se ne bi ponovo pretvorili u ribe. U detinjstvu, oni mogu dozvati ma koji vetar pokretima ruku, mogu stvarati lepo ili ružno vreme, a takođe i lečiti bolesti obrtanjem velike drvene čegrtaljke. Nutka-Indijanci u Britanskoj kolumbiji isto tako veruju da su blizanci u nekom srodstvu sa lososima. Blizanci zato ne smeju hvatati losose niti smeju jesti ili dirati svežu ribu. Oni mogu stvoriti lepo ili ružno vreme, učiniti da pada kiša mažući svoja lica crnom bojom, a zatim ih perući, što možda predstavlja padanje kiše iz crnih oblaka. Šusvap-Indijanci, kao i Tomson-Indijanci, asociraju blizance sa sivim medvedom jer ih zovu "mladi sivi medvedi". Prema njihovom mišljenju blizanci ostaju kroz ceo život obdareni natprirodnim moćima, a naročito mogu da donesu dobro ili rđavo vreme. Oni proizvode kišu prosipanjem vode iz korpe u vazduh; proizvode lepo vreme mahanjem malog pljosnatog drveta privezanog koncem za štap; dižu bure bacanjem paperja po vrhovima omorikinih grana.

Istu moć uticaja na vreme pripisuju blizancima Baronge, jedno pleme Bantu-Crnaca koji žive na obalama zaliva Delagoa u jugoistočnoj Africi. Ženi koja rodi blizance

MAGIČNA MOĆ BLIZANACA
(Drvena statueta afričkog plemena Joruba)

Verovanje da blizanci imaju magičnu moć nad prirodnim pojavama, posebno nad kišom i vremenom uopšte, bilo je rasprostranjeno kod mnogih naroda (Čimšijan, Kvakiutl, Nutka, Šusvap i Tomson Indijanci u Britanskoj Kolumbiji; Baronge, pleme Bantu-Crnaca u jugoistočnoj Africi). Jorube u Nigeriji vešto izrezbare figuru blizanaca kad jedan od njih umre i zatim je čuvaju da bi zaštitili preživelo dete. Verovali su da u svakom blizancu prebiva polovina duše, pa je figura predstavljala utočište za dušu preminulog deteta.

oni nadenu ime Tilo – to jest nebo – a same blizance zovu "deca neba". Kad se desi da se uzaludno očekuju kišne bure, koje obično dolaze u septembru i novembru, kad suša zapreti gladu i kad čitava priroda, opaljena i spržena suncem koje je šest meseci sijalo iz uvek vedrog neba, dahće za blagodetnim kišama južnoafričkog proleća, žene vrše obrede da bi dugo željena kiša pala na ožednelu zemlju. One skinu sve odelo sa sebe i umesto njega stave pojaseve i vlasulje od trave ili kratke suknjice napravljene od lišća naročite vrste puzavice. Tako opremljene, dižući čudnu dreku i pevajući nepristojne pesme idu od izvora do izvora i čiste ih od nakupljenog blata i nečistoće. Ovi izvori su, može se reći, samo rupe u pesku u kojima se nalazi nešto malo mutne, nezdrave, ustajale vode. Te žene takođe moraju otići kući jedne od svojih poznanica koja je rodila blizance i svu je politi vodom koju nose u malim testijama. Pošto ovo urade, idu dalje, pevajući nepristojne pesme i igrajući bestidne igre. Nijedan čovek ne sme videti ove u lišće obučene žene dok vrše svoju misiju. Ako sretnu čoveka, one ga izmrcvare i gurnu u stranu. Pošto očiste izvore, idu u sveti gaj i sipaju vodu na grobove svojih predaka. Često se desi da po zapovesti vrača odu i poliju grobove blizanaca, jer se misli da grob blizanaca treba uvek da bude vlažan; zbog toga se blizanci uvek sahranjuju pored jezera. Ako svi njihovi pokušaji da padne kiša ostanu bezuspešni onda se sete da je taj i taj blizanac sahranjen na suvom mestu kakve uzbrdice. "Nije čudo", izjavi mag u takvom slučaju, "što nebo gori. Izvadite njegovo telo i iskopajte mu grob na obali jezera". Njegova zapovest se odmah izvrši, jer se smatra da je to jedini način da padne kiša.

Neke od navedenih činjenica snažno podupiru tumačenje profesora Odenberga o pravilima kojih se mora pridržavati braman koji želi da nauči naročitu himnu iz drevne

indijske zbirke poznate pod imenom Samaveda. Verovalo se da ova himna, zvana Sakvari-pesma, sadrži u sebi moć Indrinog oružja, groma; zbog njenog strašnog i opasnog dejstva, odvažni čovek koji je želeo da ju nauči morao se odvojiti od svojih sunarodnika i povući iz sela u šumu. Tu je za izvesno vreme, koje je po mišljenju učenih pravnika variralo od jedne do dvanaest godina, morao živeti po utvrđenim pravilima, od kojih navodimo nekoliko. Triput dnevno morao je dodirnuti vodu; morao je nositi crno odelo i jesti crnu hranu; kad pada kiša nije smeo ići pod zaklon nego je morao sedeti na kiši i reći: "Voda je Sakvari-pesma"; kad sevne munja, govorio je: "To je kao Sakvari-pesma"; kad grom zagrmi, govorio je: "Veliki pravi veliku larmu". Nikad nije smeo preći preko potoka ili reke a da ne dodirne vodu; nikad nije smeo kročiti u lađu izuzev kad mu je život bio u opasnosti, pa čak i tada je morao paziti da pri stupanju na lađu dodirne vodu, "jer u vodi", kaže izreka, "leži svojstvo Sakvari-pesme". Kad mu se naposletku dozvoli da nauči i samu pesmu, morao je da stavi ruke u sud s vodom u koju je bilo potopljeno svakovrsno bilje. Ako se čovek vladao po svim ovim pravilima onda će, kažu, bog kiše Parjanja poslati kišu kad god on zaželi. Jasno je, kao što profesor Odenberg vrlo dobro ističe, da je "svrha svih tih pravila da dovedu bramana u vezi s vodom, da ga takoreći učine saveznikom vodenih sila i da ga štite od njihovog neprijateljstva. Crno odelo i crna hrana imaju isto značenje; niko neće sumnjati da se oni odnose na kišne oblake ako ima na umu da se crna žrtva prinosi da bi se dobila kiša; ona je crna jer takva je priroda kiše". U pogledu nekih drugih kišnih čini jasno se kaže: "On obuče crn ogrtač sa crnim porubom, jer takva je priroda kiše". Stoga možemo pretpostaviti da je ovde, u krugu ideja i propisa škole Veda, sačuvana magijska praksa iz najdavnijih vremena, čija je svrha bila da pripreme čoveka koji treba da izazove kišu za njegov poziv i da ga posvete njemu.

Interesantno je zapaziti da, tamo gde se želi suprotan rezultat, primitivna logika preporučuje ljudima koji mogu uticati na promenu vremena da se drže sasvim suprotnih pravila. Na tropskom ostrvu Javi, gde bujnost bilja dokazuje obilje vodenog taloga, obredi za dobijanje kiše su retki, ali su češće ceremonije za sprečavanje kiše. Ako neko namerava da priredi veliku gozbu za vreme kišnog doba i pozove mnoge goste, on ode čoveku koji ima moć da promeni vreme i moli ga da "podupre oblake da se ne bi spustili". Ako taj čovek pristane da upotrebi svoje profesionalne moći, on onda čim mušterija ode počne da podešava svoj život prema izvesnim pravilima. Mora da posti, ne sme piti niti se kupati; ono malo hrane što jede mora biti suva, a ni u kom slučaju ne sme dodirnuti vodu. Sa svoje strane domaćin i njegove sluge i sluškinje ne smeju prati odelo niti se kupati dokle god traje gozba, i za to vreme moraju se strogo uzdržavati od polnog opštenja. Čim otpočne gozba, doktor za vreme sedne na novu asuru u svojoj spavaćoj sobi i pored male uljane lampe šapuće ovu molitvu za bajanje: "Deda i baba Srockoel" (ime se izgleda uzima nasumice; ponekad se upotrebljavaju i druga imena), "vrati se u svoju zemlju. Akemet je tvoja zemlja. Spusti svoj vodeni sud, dobro ga zatvori, da nijedna kap ne ispadne". Dok šapuće ovu molitvu, on gleda uvis, a pored njega gori tamjan. Tako kod Torada izazivač kiše, čiji je specijalan posao da otera kišu, pazi da ne dodirne vodu pre, za vreme ili odmah posle izvršenja svojih profesionalnih dužnosti. Ne kupa se, jede nečistih ruku, ne pije ništa osim palmovog vina, i ako mora da pređe preko kakvog potoka pazi da ne stane u vodu. Pošto se tako spremi za svoj posao, sagradi mu se mala koliba izvan sela, u pirinčanom polju, i u toj kolibi on zapali malu vatru koju nipošto ne sme pustiti da se ugasi. U toj vatri on gori razne vrste drve-

ta za koje se misli da imaju svojstvo da gone kišu; duva u pravcu otkud kiša preti da dođe, držeći u ruci lišće i koru drveta koji imaju slično svojstvo gonjenja oblaka i to ne zbog svog hemijskog sastava, nego zbog svojih imena koja znače nešto suvo ili isparljivo. Ako se oblaci pojave na nebu dok radi, on uzme kreč u šaku duva ga u njihovom pravcu. Kako je kreč vrlo suv, to je očevidno vrlo podesan za rasturanje vlažnih oblaka. Ako kasnije zatreba kiša, on samo treba da sipa vodu na svoju vatru i kiša će odmah pljusnuti.

Čitalac će zapaziti da su javanski i torađanski običaji, čija je svrha da spreče kišu, sušta protivnost indijskim običajima čiji je cilj da je proizvedu. Indijskom mudracu se naređuje da dodirne vodu triput dnevno, a takođe i u naročitim prilikama; javanski i torađanski magi ne smeju je nikako dotaći. Indijanac živi u šumi, pa čak i kad pada kiša ne sme ići u zaklon; Javanac ili Torađa sedi u kući ili kolibi. Prvi izražava svoje simpatije prema vodi puštajući da kiša pada na njega i govoreći o njoj s poštovanjem; dok druga dvojica zapale lampu ili vatru i rade sve što mogu da oteraju kišu. Pa ipak, sva trojica postupaju po istom načelu; svaki od njih nekom vrstom detinjeg pretvaranja izjednačava sebe sa pojavom koju želi da proizvede. To je ona stara greška da posledica liči na svoj uzrok: ako hoćete da proizvedete vlažno vreme, morate biti vlažni; ako hoćete da proizvedete suvo vreme, morate biti suvi.

U jugoističnoj Evropi i sada se, da bi pala kiša, vrše obredi koji su ne samo zasnovani na istom principu kao navedeni, nego i u svojim pojedinostima liče na obrede koje Baronge na obali zaliva Delagoa vrše radi iste svrhe. Kod Grka u Tesaliji i Makedoniji, kad nastane duga suša postoji običaj da povorka dece obiđe sve bunare i izvore u najbližoj okolini. Na čelu povorke ide devojka okićena cvećem koju njeni pratioci polivaju vodom gde god se povorka zaustavi i u isto vreme pevaju jednu molitvu. Navodimo deo te molitve:

Perperijo, sveže orošena,
Osveži celo susedstvo;
Pored šuma, pored puta,
Gde god prolaziš,
I odnesi Bogu ovu molitvu:
O, moj Bože, pošalji nam
Na ravnicu tihu kišu;
Da bi polja bila plodna,
Da bismo videli lozu u cvetu,
Da bi žito bilo puno i dobro,
I da bi se okolni svet bogatio.

U Srba je običaj da se za vreme suše devojka sasvim svuče i obuče od glave do pete u travu, bilje i cveće; čak i lice pokrije velom svežeg zelenila. Tako prerušena devojka zove se dodola; ona ide kroz selo sa grupom devojaka. Grupa zastane pred svakom kućom; dodola se obrće i igra, dok ostale devojke stoje u krug oko nje i pevaju dodolske pesme, a domaćica izruči vedro vode na nju. Evo jedne od pesama koju pevaju:

Mi idemo preko sela,
A oblaci preko neba,

DODOLE (SRBIJA) – (Relikt magijskog obreda prizivanja kiše)

Dodola je u bilje, travu i cveće prerušena devojka koja ide selom sa grupom devojaka, zastajkujući pred svakom kućom, igrajući i pevajući dodolske pesme. U novije doba, običaja se drže samo pripadnice Roma.

A mi brže, oblak brže,
Oblaci nas pretekoše,
Žito, vino porosiše.

U Puni, u Indiji, kad zatreba kiša, dečaci obuku jednog od svojih drugova samo u lišće i nazovu ga kraljem kiše. Zatim obiđu svaku kuću u selu, gde domaćin ili domaćica poprskaju kralja kiše vodom, a grupu obdare raznovrsnom hranom. Kad tako obiđu sve kuće, skinu sa kralja kiše odelo od lišća i goste se onim što su sakupili.

U nekim delovima južne i zapadne Rusije kao čini za kišu upotrebljava se i kupanje. Ponekad, posle službe u crkvi, parohijani obore sveštenika u službenoj odeždi na zemlju i ispolivaju ga vodom. Katkad se žene, ne skidajući odelo sa sebe kupaju u grupama, na primer o sv. Jovanu Krstitelju; pri tome potapaju u vodu figuru napravljenu od grančica, trave i bilja, a ta figura treba da predstavlja sveca. U Kursku, pokrajini južne Rusije, kad je kiša veoma potrebna, žene uhvate nepoznatog prolaznika i bace ga u reku ili ga ispolivaju od glave do pete. Kasnije ćemo videti da se stranac u prolazu smatra božanstvom ili oličenjem neke prirodne sile. U zvaničnim izveštajima je zabeleženo da su seljaci iz Šurutsa i Verbutsa za vreme suše 1790. godine skupili sve žene

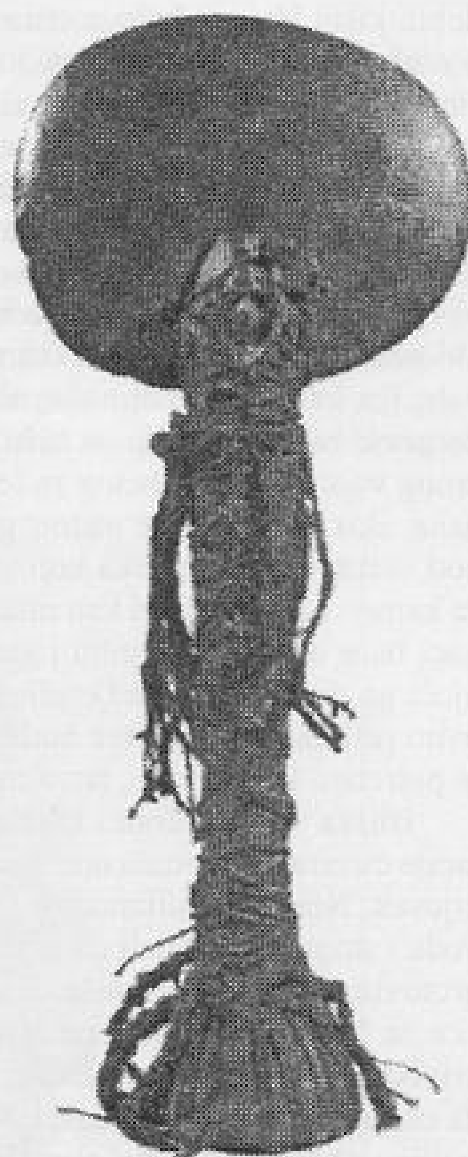
i naterali ih da se kupaju da bi pala kiša. Jedna vrsta jermenskih čini za kišu sastoji se u tome što se popadija baci u vodu. Arapi u severnoj Africi bace kakvog svetog čoveka, hteo on ili ne hteo, u izvor; to im služi kao lek protiv suše. U Minahasi, jednoj oblasti severnog Celebesa, smatra se da je sveštenikovo kupanje jedna vrsta čini za kišu. Na centralnom Celebesu, kad dugo ne padne kiša i pirinčane stabiljke počnu da venu, mnogi seljani, a naročito mladi svet, odu do obližnjeg potoka i prskaju jedan drugog vodom, podižući veliku larmu, ili štrcaju vodu jedan na drugog kroz bambusove cevi. Ponekad imitiraju pljuštanje kiše udarajući šakama po površini vode, ili stave tikvu u vodu pa udaraju po njoj prstima kao u doboš.

Ponegde se veruje da žene mogu da proizvedu kišu ako oru ili se pretvaraju da oru. Tako Pšavi i Čuzuri na Kavkazu imaju obred zvani "oranje kiše" koji vrše u doba suše. Devojke se upregnu u plug i odvuku ga u reku, gde zađu u vodu do pojasa. Pod istim okolnostima, jermenske žene i devojke postupaju na siti način. Najstarija žena, ili popadija, obuče sveštenikovo odelo, dok ostale, obučene kao muškarci, vuku plug uz vodu. U kavkaskoj pokrajini Đurđiji, ako suša dugo traje, devojke za udaju upregnu se u volovski jaram po dve i dve. Sveštenik drži ulare a one tako upregnute gaze preko reka, bara i močvara, mole se, vrište, plaču i smeju se. U jednom kraju Transilvanije, kad zemlja ispuca od suše, nekoliko devojaka skinu se gole i pod vodstvom jedne starije žene, takođe gole, ukradu jednu drljaču i odvuku je preko polja u potok, gde je nameste da plovi. Zatim sednu na drljaču, zapale po plamičak na svim njenim uglovima i čuvaju ih da gore jedan sat. Onda ostave drljaču na vodi i odu kući. Slične čini za kišu upotrebljavaju se i u nekim delovima Indije; gole žene vuku plug noću kroz polje, a ljudi se pažljivo sklone jer bi njihovo prisustvo nepovoljno uticalo na čini.

Ponekad čini za kišu dejstvuju posredstvom mrtvih. Tako se u Novoj Kaledoniji (ostrvo istočno od Australije) oni koji treba da izazovu kišu namažu crnom bojom od glave do pete, iskopaju mrtvaca, odnesu kosti u pećinu, sklope ih i obese kostur iznad gomile taro-lišća. Onda sipaju vodu na kostur tako da teče na lišće. Verovali su da duh umrlog uzme vodu, pretvori je u kišu i onda je pusti da opet pada. U Rusiji, ako se može verovati opštem pričanju, u nedavnoj prošlosti bi seljaci u ma kom kraju koji bi patio od suše iskopali leš nekoga koji je umro pijan i bacili ga u najbližu baru ili jezero, duboko uvereni da će to doneti dugo željenu kišu. Godine 1868, zbog rđavih izgleda za žetvu usled duge suše, stanovnici jednog sela u oblasti Taraščansk iskopali su telo nekog raskolnika, ili jeretika, koji je bio umro decembra prethodne godine. Zatim su nekoliko njih udarali leš, ili bolje reći ono što je bilo ostalo od njega, po glavi, vičući: "Daj nam kišu", dok su drugi sipali vodu na njega kroz sito. Izgleda jasno da je ovo sipanje vode kroz sito imitiranje pljuska i podseća nas na to kako je Aristofanov junak Strepsiad zamišljao da Zevs stvara kišu. Ponekad da bi dobili kišu, Torađe apeluju na samilost mrtvih. Tako, u selu Kalingui postoji grob čuvenog poglavice, dede sadašnjeg starešine. Kad zemlja u nevreme pati od suše, narod ode na njegov grob, sipa vodu na njega i govori: "O dedo, smiluj se na nas; ako je tvoja volja da jedemo, onda nam daj kišu". Zatim obese nad grobom bambusovu trsku punu vode; na donjem kraju trske ostave malu rupu, kroz koju voda stalno kaplje. Trska se stalno puni vodom sve dok grob sasvim ne okvasi. Ovde, kao i u Novog Kaledoniji, nailazimo na religiju spojenu s magijom, jer se molitvi upućenoj poglavici, koja je čistog verskog karaktera, dodaje magijsko imitiranje kiše na njegovom grobu. Videli smo da se kao čin za kišu kod Baronga oko Delagoa zaliva upotrebljava kvašenje grobnice predaka, a naročito grobnice bliza-

SEKIRA KIŠODAVCA (Nova Kaledonija)

Čini za kišu ponekad deluju posredstvom mrtvih. U Novoj Kaledoniji se kišodavci namažu crnom bojom i dograbe obredne sekire, a zatim iskopaju kosti mrtvaca i odnesu ih u pećinu gde ih sastave u kostur i obese iznad gomile taro-lišća. Potom sipaju vodu na kostur tako da teče na lišće, u uverenju da duh umrlog uzima vodu i pretvara je u kišu.

naca. Kod nekih indijanskih plemena u jednom kraju Orinoka bio je običaj da srodnici pokojnika iskopaju njegove kosti godinu dana posle sahrane, spale ih i razbacaju pepeo u vetar, jer su verovali da se pepeo pretvara u kišu koju preminuli šalje iz zahvalnosti za svečan pogreb. Kinezi su ubeđeni da se duše nesahranjenih pokojnika osećaju nelagodno na kiši, isto kao što bi se osećali i živi ljudi kad bi bili izloženi vremenskim nepogodama. Zato ove nesrećne duše čine sve što mogu da spreče kišu, a njihovi su napori često isuviše uspešni jer donesu sušu, najstrašniju od svih nedaća u Kini, pošto sobom donosi rđavu žetvu, nemaštinu i glad. Stoga je opšta praksa kineskih vlasti u doba suše bila da sahrane osušene kosti nezakopanih pokojnika da bi zlo prestalo i kiša pala.

Životinje, takođe, često igraju važnu ulogu u ovim vremenskim činima. Pleme Anula u severnoj Australiji dovodi zlatovranu u vezu sa kišom i zove je "kišna ptica". Čovek čiji je totem ta ptica može da proizvede kišu vršeći čini u bari. On uhvati zmiju, stavi je živu u baru i, pošto je drži pod vodom izvesno vreme, ubije je i položi pored vode. Zatim napravi luk od trave, nalik na dugu, i namesti ga nad zmijom. Posle toga sve što ima da čini to je da peva nad zmijom i veštačkom dugom, pa će kiša pasti. Oni objašnjavaju ovaj postupak pričom da je nekada, u staro vreme, zlatovrana imala u ovom mestu za supruga zmiju koja je živela u toj bari i izazivala kišu pljuvanjem uvis prema nebu dok se ne pojave oblaci i duga i ne padne kiša. Uobičajeni način prouzrokovanja kiše u mnogim krajevima Jave jeste da se okupa mačka, ili mačka i mačak; ponekad se ove životinje uz muziku nose u povorci. Čak i u Bataviji možete s vremena na vreme videti decu kako radi ovog cilja idu unaokolo s mačkom; pošto je zagnjure u baru puste je da ode.

Kod urođenika Vambugvi u istočnoj Africi, kad mag želi da proizvede kišu, on izvede crnu ovcu i crno tele na sunce i naredi da ih popnu na krov zajedničke kolibe u kojoj narod živi. Zatim im raspori trbuh i razbaca drob u svim pravcima. Onda sipa vodu i lekarije u jedan sud; ako su čini uspele, voda proključa i kiša padne. A ako vrač želi da kiša ne pada, povuče se u unutrašnjost kolibe i tu u tikvi zagreva gorski kristal. Da bi

dobili kišu, Vagogi žrtvuju crnu pernatu živinu, crne ovce i crna goveda na grobovima umrlih predaka; onaj koji daje kišu nosi crno odelo tokom kišne sezone. Kod Matabela, čini za kišu koje su upotrebljavali vrači pravljene su od krvi i žuči crnog vola. U jednom kraju Sumatre, da bi pala kiša, sve žene iz sela oskudno odevene odu na reku, gaze po njoj i prskaju jedna drugu. Puste crnu mačku u vodu i nateraju je da kraće vreme pliva, a zatim joj, prskajući je, dozvole da pobegne na obalu. Gari u Asamu (država u Indiji) za vreme suše prinose na žrtvu crnu kozu; ovaj obred vrše na vrhu vrlo visoke planine. U svim ovim slučajevima boja životinje je sastavni deo čini; kad je crna, ona će zamračiti nebo kišnim oblacima. Tako Bečuanci (Južnoafrička republika) zapale uveče drob vola, jer, kažu: "Crni dim skupiće oblake i učiniće da padne kiša". Timorezi žrtvuju crno prase boginji-Zemlji za kišu, a belo ili crno bogu-Suncu za sunce. Angoni žrtvuju crnog vola za kišu, a belog za lepo vreme. U jednom predelu u visokim planinama Japana, ako kiša dugo ne padne, grupa seljaka ide do korita planinskog korita u povorci pod vodstvom sveštenika koji vodi crnog psa. Na izabranom mestu privežu životinju za kamen i ona im služi kao nišan za kuršume i strele. Kad njena krv poprska stene, seljaci bace oružje na zemlju i glasno upućuju molbe zmaju, božanstvu potoka, opominjući ga da odmah pošalje pljusak da opere oskrnavljeno mesto. Običaj zahteva da u ovim prilikama boja žrtve bude crna, kao simbol dugo željenih kišnih oblaka. Ali ako je potrebno lepo vreme, žrtva mora biti bela bez belege.

Bliska veza običnih i krastavih žaba sa vodom donela im je rasprostranjenu reputaciju čuvara kiše; otuda one često igraju ulogu u činima čija je svrha da privuku željeni pljusak. Neki od Indijanaca u Orinoku držali su da je krastava žaba bog ili gospodar voda i stoga su se bojali da je ubiju. Poznato je da su držali žabe pod loncem i tukli ih prutovima kad zavlada suša. Priča se da Ajmari-Indijanci često prave male figure koje liče na žabe i druge vodene životinje i stavljaju ih na vrhove planina kao sredstvo za privlačenje kiše. Tomson-Indijanci u Britanskoj Kolumbiji i neki narodi u Evropi misle da ubijanje žaba prouzrokuje kišu. Da bi pala kiša, niže kaste u centralnim pokrajinama Indije vežu žabu za prut obavijen zelenim lišćem i grančicama margoze (*Azadirachta Indica*) i nose je od vrata do vrata pevajući:

Pošalji skoro, o žabo, dragoceni dažd
Da sazri pšenica i kukuruz u polju!

Kapui ili Redi su velika kasta zemljodelaca i zemljoposednika u pokrajini Madras. Kad padne kiša, njihove žene uhvate žabu i vežu je živu za novu lepezu od bambusove trske. Na ovu lepezu razastru nekoliko listova margozovog drveta i idu od vrata do vrata pevajući: "Gospoda žaba mora se kupati. O, bože kiše, daj joj makar malo vode". Dok žene Kapua pevaju ovu pesmu, domaćica polije žabu vodom i udeli nešto, ubeđena da će tim postupkom uskoro izazvati kišu u mlazevima.

Ponekad, kad suša traje isuviše dugo, ljudi sasvim napuste uobičajeni hokus-pokus imitativne magije, i pošto su isuviše ljuti da bi i dalje molili, pokušaju pretnjama i klevetama pa čak i fizičkom silom da iznude kišu od natrirodnog bića koje im je tako reći preseklo glavnu vodovodnu cev. U jednom japanskom selu, kad se bog-zaštitnik dugo oglušuje o molitve seljaka za kišu, seljaci naposletku obore njegov kip i bace ga glavačke u smrdljivo pirinčano polje uz glasne i duge klevete. "Ostani tu", kažu oni, "malo tu, da vidiš kako ćeš se ti osećati posle nekoliko dana prženja na ovom vrelom suncu

koje sagore sve živo po našim ispucalim poljima". U sličnim okolnostima Felupi u Senegambiji bace na zemlju svoje fetiše i vuku ih po poljima proklinjući ih dok kiša ne padne.

Kinezi su majstori za osvajanje nebeske kraljevine na juriš. Kad zatreba kiša, oni naprave ogromnog zmaja od hartije ili drveta da predstavlja boga kiše i nose ga u povorci; ali ako kiša ne padne, prokunu tobožnjeg zmaja i pocepaju ga u komade. Ponekad prete bogu i istuku ga ako ne da kišu; katkad mu javno oduzmu rang božanstva. A ako željena kiša padne, bog se carskim dekretom unapredi u viši rang. Aprila 1888. godine mandarini u Kantonu molili su se bogu Lung Vongu da zaustavi neprestano padanje kiše; pa kako se bio oglušio o njihove molbe, osude ga na pet dana zatvora. Ovo je imalo spasonosno dejstvo. Kiša je prestala i bog je vraćen na slobodu. Nekoliko godi-

KIŠNI POGLAVICA (Indijansko pleme Crna Noga, 1920. g.)

na pre toga, za vreme suše, isto božanstvo bilo je okovano i danima izloženo suncu u dvorištu svog hrama da bi i samo osetilo preku potrebu za kišom. Sijamci, kad im zatreba kiša, stave svoje idole da se peku na suncu, a ako im je potrebno lepo vreme, skinu krovove sa hramova i puste da kiša pada na idole. Oni misle da će neugodan položaj kome su bogovi tako izloženi naterati ove da ispune želje svojih vernika.

Čitalac se može smejati meteorologiji Dalekog istoka, ali potpuno isti metodi za dobijanje kiše upotrebljavani su u hrišćanskoj Evropi i u naše doba. Krajem aprila 1893. godine Sicilija je mnogo patila zbog oskudice u vodi. Suša je trajala šest meseci. Svakog dana sunce se radalo i zalazilo bez ijednog oblačka na nebu. Bašte Konka d' Oro, koje su okružavale Palermo veleleprim zelenim pojasom, bile su spržene. Hrane je nestajalo. Narod je bio u velikoj panici. Pokušavani su svi najbolji dozvoljeni metodi za dobijanje kiše, ali uzalud. Litije su išle ulicama i poljima. Ljudi, žene i deca, moleći se sa brojanicama u ruci, ležali su po nekoliko noći bez prestanka pred svetim ikonama. Posvećena kandila gorila su po crkvama i danju i noću. Palmove grančice, blagoslovene na Cveti, bile su obešene o drveće. U Solapariti, prema jednom vrlo starom običaju, prašina očišćena iz crkava na Cveti rasuta je po poljima. Običnih godina ova sveta prašina sačuva useve; ali te godine, ako mi verujete, nije bila ni od kakve pomoći, stanovnici u Nikoziji, gologlavi i bosi, nosili su krstove kroz sve varoške četvrti i šibali jedan drugog gvozdenim bičevima. Sve je bilo uzalud. Čak i sam veliki sv. Francis iz Paole, koji svake godine čudotvorno stvori kišu i koga svakog proleća nose kroz bašte, ili nije mogao ili nije hteo da pomogne. Mise, večernje, koncerti, iluminacije, vatrometi – ništa ga nije moglo pokrenuti. Najzad su seljaci izgubili svako strpljenje. Mnoge svece su prognali. U Palermu su bacili sv. Josifa u jednu baštu da i sam vidi stanje stvari i zakleli se da će ga ostaviti tamo na suncu sve dok ne padne kiša. Druge svece okrenuli su, kao nevaljalu decu, licem zidu. Druge opet, lišili su njihovog lepog odela i proterali ih daleko iz njihovih parohija; ili su ih, uz pretnje i teške uvrede, bacili u konjsko pojilište. U Kaltanisetu, otkinuli su zlatna krila sv. Arhangelu Mihailu i zamenili ih krilima od kartona; skinuli su mu purpurni ogrtač i zamenili ga jednim dronjkom. U Licati, svetac-zaštitnik sv. Anđelo prošao je još gore, jer su ga ostavili bez ikakvog odela; rugali su mu se, stavili ga u okove, pretili mu davljenjem i vešanjem. "Kišu ili konopac!" dovikivala mu je razjarena masa, unoseći mu pesnice u lice.

Ponekad se apeluje na sažaljenje bogova. Pripadnici Zulu plemena (Lesoto i Svazi), kad im žito sagoreva od sunca, nađu rajsku pticu, ubiju je i bace u baru. Onda se nebo topi od sažaljenja za ubijenom pticom; "ono kišom plače za njom i peva pogrebnu tužbalicu". U zemlji Zulua žene poneki put zakopaju svoju decu do vrata u zemlju, a zatim se udalje i dugo bolno nariču, pretpostavljajući da će se nebo, kad to vidi, istopiti od sažaljenja. Zatim iskopaju svoju decu i tvrdo veruju da će kiša uskoro pasti. One kažu da dozivaju "gospoda na visinama" i mole ga da pošalje kišu. Ako kiša padne, izjave da "Usondo pljušti". Za vreme suše Guanči u Tenerifi (Kanarska ostrva) oteraju ovce na sveto mesto i tu odvoje jaganjce od ovaca, da bi njihovo tužno blejanje dirnulo božije srce. U Kumaonu, da bi se zaustavila kiša, sipa se vrelo ulje u levo uvo kakvog psa. Životinja urliče od bola, njeno urlikanje čuje bog Indra, pa iz sažaljenja prema patnjama životinje zaustavi kišu. Ponekad Torade pokušaju da dođu do kiše na sledeći način: stave stabiljke izvesnih biljaka u vodu, govoreći: "Idite i molite za kišu. Dokle god kiša ne padne, neću vas ponovo saditi, nego ću vas ostaviti tu da uginete". Ili nanižu rečne puževe na kanap, obese ih o drvo i kažu puževima: "Idite i molite za kišu.

Dokle god kiša ne padne neću vas odneti natrag u vodu". Onda puževi idu i plaču, a bogovi se sažale i pošalju kišu. Navedene ceremonije su, međutim, više verske nego magijske, jer apeluju na sažaljenje viših sila.

Često se misli da kamenje ima svojstvo da donosi kišu ako se umoči u vodu ili poprska njom, ili ako se s njim postupi na neki drugi podesan način. U jednom samoanskom selu, neki kamen je pažljivo čuvan kao pretstavnik boga kiše; za vreme suše njegovi sveštenici nosili su kamen u litiji i umakali ga u potoj. Kod Ta-ta-ti plemena u Novom Južnom Velsu, onaj koji treba da izazove kišu odlomi parče kristala kvarca i ispljuje ga prema nebu; ostatak kristala uvije u nojevo perje, umoči i kristal i perje u vodu i pažljivo ih sakrije. Kod plemena Keramin u Novom Južnom Velsu, mag ode do korita potoka, kane vode na jedan okrugao, pljosnat kamen, zatim ga pokrije i sakrije. Kod nekih plemena severozapadne Australije, onaj koji treba da izazove kišu ode na zemljište naročito određeno za obred za izazivanje kiše. Tamo skupi gomilu kamenja ili peska, na vrh gomile stavi svoj čarobni kamen i šeta ili igra oko gomile, pevajući satima bajalice, dok ga umor ne primora da prestane; tada ga zameni njegov pomoćnik. Voda se prska na kamen i zapale se ogromne vatre. Nijedan se mirjanin ne sme približiti svetom mestu dok traje tajanstvena ceremonija. Kad Sulci Nove Britanije žele da dobiju kišu, oni namažu kamenje crnom bojom od pepela izvesnog voća i stave ga na sunce zajedno sa raznim biljkama i pupoljcima. Zatim, pevajući bajalice, umoče nekoliko grančica u vodu i pritisnu ih kamenjem. Posle toga kiša treba da padne. U Manipuru, na visokom bregu istočno od prestonice, postoji jedan kamen za koji narodna mašta smatra da liči na kišobran. Kad je kiša potrebna, radža donese vodu sa izvora koji se nalazi malo niže i poprska kamen. U Sagami, u Japanu, postoji kamen koji privlači kišu kad god se polije vodom. Vakondi, jedno pleme u centralnoj Africi, kad žele kišu pošalju ljude plemenu Vavambi, koje živi u podnožju snežnih planina i koje je srećno što ima "kišni kamen". Pošto im se plati koliko treba, Vavambi operu dragoceni kamen, namažu ga uljem i stave u lonac pun vode. Posle toga kiša ne može izostati. U suvim pustinjama Arizone i Novog Meksika Apači su pokušavali da proizvedu kišu donoseći vodu sa izvesnog izvora i prosipajući je na određeno mesto visoko na jednoj steni; uobražavali su da će se uskoro posle toga naoblačiti i da će kiša početi da pada.

Običaji ove vrste nisu ograničeni samo na divlje predele Afrike i Azije, ni na žarke pustinje Australije i Novog Sveta. Oni su primenjivani i u umereno hladnim predelima, pod sivim evropskim nebom. U "divljim šumama Broselianda" gde, kako legenda kaže, vrač Merlin još spava začaranim snom u hladu glogovog drveta, nalazi se izvor zvani Barenton, čija je istorija romantična. Tamo su odlazili bretanjski seljaci kad im je bila potrebna kiša. Tu su zahvatali malo vode u sud i prosipali je na kamenu ploču blizu izvora. Na Snoudenu se nalazi usamljeno gorsko jezerce zvano Dalin, ili Crno jezero, koje leži na "u tamnoj uvali opkoljenoj visokim i opasnim stenama". Jedan red stepenastog kamenja vodi jezeru, i ako neko stane na to kamenje i prska vodu tako da pokvasi najdalji kamen koji se zove "crveni oltar", onda se samo pukim slučajem može desiti da kiša ne padne pre nego što se smrkne, čak i kad je toplo vreme. Izgleda verovatno da je u ovim slučajevima, kao i u slučaju Samoe, kamen smatran manje-više božanskim. Ovo se vidi iz povremeno primenjivanog običaja da se umače krst u Barentonski izvor da bi pala kiša, jer je jasno da je ovo hrišćanska zamena starog mnogobožačkog običaja prskanja kamena vodom. U raznim mestima Francuske običaj je, ili je bar doskora bio, da se kip sveca umoči u vodu da bi pala kiša. Pored starog manastira u Ko-

manji nalazi se izvor sv. Žervea, koji stanovnici posećuju sa litijom da bi izmolili kišu ili lepo vreme, kako je kad potrebno za useve. Kad nastupi velika suša, oni bace u bazen tog izvora stari kameni kip sveca koji stoji u udubljenju iz koga izvire voda. U Kolobrijeru i Karpantri slično se postupalo sa kipovima sv. Pona i sv. Žana. U više sela u Navari molitve za kišu upućivane su sv. Petru; da bi ih potkrepili, seljaci su sa litijom nosili kip sveca na reku, gde su ga triput pozivali da ponovo razmisli o svojoj odluci i usliši njihove molitve; pa ako i dalje ostane tvrdoglav zagnjurili bi ga u vodu, i ako su se sveštenici protivili tome i dokazivali, koliko pobožno toliko i opravdano, da bi prosta opomena ili prigovor upućen kipu imali podjednako dobro dejstvo. Posle toga bilo je sigurno da će kiša pasti u roku od dvadeset i četiri sata. Katoličke zemlje nemaju monopol na proizvođenje kiše pomoću zagnjurivanja svetačkih kipova u vodu. U Mingreliji, kad usevi stradaju zbog oskudice kiše, ljudi uzmu jedan naročito svet kip i stavljaju ga u vodu svakog dana dok ne padne kiša; na Dalekom istoku, Šani ispolivaju vodom Budine kipove kad pirinač strada od suše. U svim takvim slučajevima, u osnovi ovakve prakse verovatno leže čini simpatičke magije, ma koliko da su one skrivene pod plaštom kazne ili pretnje.

Kao i ostali narodi, stari Grci i Rimljani pokušavali su da izazovu kišu pomoću magije kad se litije i molitve pokažu neuspešnim. Na primer, u Arkadiji, ako je žito i drveće opaljeno od suše, Zevsov sveštenik zamoči hrastovu granu u naročiti izvor na brdu Likeju. Iz tako zamućenog izvora podigne se oblak iz koga ubrzo kiša padne na zemlju. Kao što smo videli, sličan metod pravljenja kiše još uvek se upotrebljava na Halmahari, blizu Nove Gvineje. Ljudi u Kranonu, u Tesaliji, imali su bronzana kola koja su držali u hramu. Kad su želeli kišu oni bi prodrmali kola i kiša bi pala. Verovatno je tutnjava kola trebalo da predstavlja grmljavinu; već smo videli da imitiranje grmljavine i munje sačinjava jedan deo čini za kišu u Rusiji i Japanu. Legendarni Salmonej, kralj Elide, imitirao je grmljavinu vukući bronzane kotlove za svojim kolima, ili terajući kola preko bronzanog mosta, dok je u isto vreme bacao zapaljene buktinje, imitirajući munju. Njegova bezbožnička želja bila je da podražava Zevsa kad grmi svojim kolima preko nebeskog svoda. Čak je izjavio da je on Zevs i terao je ljude da mu kao takvom prinose žrtve. Blizu Marsovog hrama izvan zidova Rima, čuvan je kamen zvani *lapis manalis*. Za vreme suše dovlačili su kamen u Rim i mislili da ovo odmah donosi kišu.

MAGIJSKA KONTROLA SUNCA

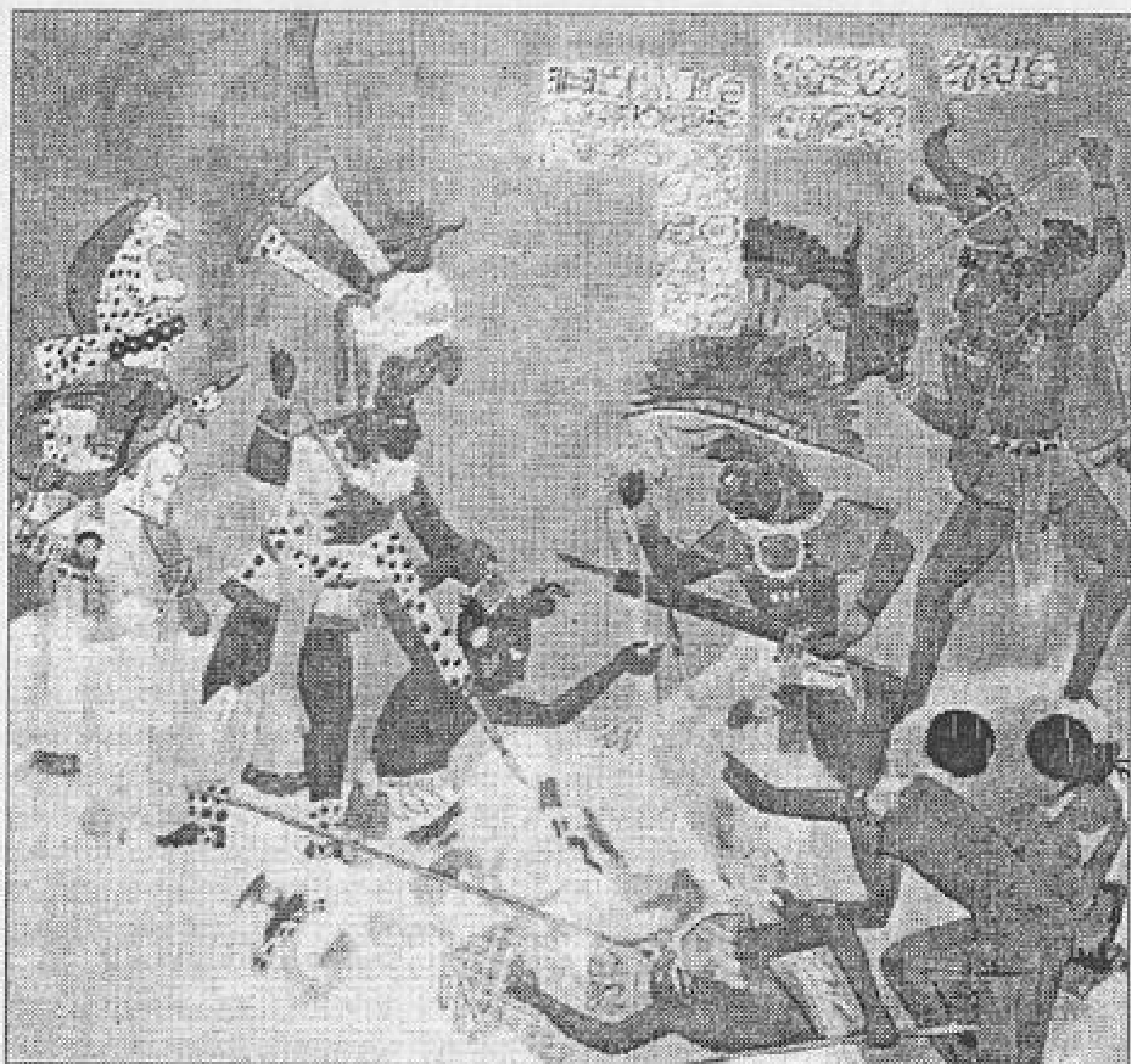
Kao što mag misli da može da proizvede kišu, tako uobražava i da može da učini da sija Sunce i da može da ubrza ili zaustavi njegovo putovanje. Odžebveji su mislili da se Sunce za vreme pomračenja gasi. Stoga su izbacivali u vazduh strele sa zapaljenim vrhovima, nadajući se da će na taj način ponovo zapaliti sunčevu svetlost koja se gasi. Senci u Peruu takođe su za vreme pomračenja gađali zapaljenim strelama u pravcu Sunca, ali očevidno su to činili ne toliko da bi ponovo zapalili njegovu lampu koliko da bi oterali divlju životinju sa kojom se po njihovom mišljenju Sunce borilo. Suprotno tome, za vreme pomračenja Meseca, neka plemena u Orinoku zakopavala su u zemlju žive ugarke; jer, "ako bi se Mesec ugasio, sva bi se vatra na Zemlji ugasila s njim, izuzev one koja je sakrivena od njegovog pogleda". Za vreme pomračenja Sunca stanovnici Kamčatke iznosili su vatru iz svojih koliba i molili se velikom svetlu da sija kao i ranije. Molitva upućena Suncu pokazuje da je ova ceremonija bila više verska nego magijska.

Međutim, ceremonija koju su u sličnim prilikama obavljali Čilkotin-Indijanci bila je čisto magijska. Ljudi i žene spakuju odeću kao kad se spremaju na put; poštapaju se kao da nose težak teret, i tako idu u krug dok ne prođe pomračenje. Oni su očevidno mislili da na taj način pomažu umornom Suncu da završi taj teški kružni put oko neba. Slično tome, u starom Egiptu je kralj kao predstavnik Sunca svečano obilazio oko zidova jednog hrama da bi osigurao Suncu da izvrši svoje dnevno putovanje oko neba bez prekida usled pomračenja ili kakve druge nesreće. Posle jesenje ravnodnevice, stari Egipćani su održavali svetkovinu zvanu "Rođenje Sunčevog štapa", jer kako je Sunce svakim danom bivalo sve niže, a njegova svetlost i toplota sve manje, mislilo se da mu je potreban štap da bi se na njega oslonilo. Na Novoj Kaledoniji, kad vrač želi da Sunce sija, on odnese nekoliko biljaka i korala na groblje, napravi od njih zamotuljak i u njega stavi dva pramena kose odsečene sa živog deteta iz svoje porodice, a takođe stavi i dva zuba ili celu vilicu sa kostura nekog svog pretka. Zatim se popne na planinu čiji vrh obasjavaju prvi zraci jutarnjeg sunca; tu stavi tri vrste bilajka na pljosnat kamen, pored njih stavi granu suvog korala i obesi zamotuljak u trenutku kad Sunce izlazi iz mora. Dok se dim diže u vis, on trlja kamen suvim koralom, priziva pretke i kaže: "Sunce! Ja radim ovo da bi ti postalo što toplije i da bi moglo da pojedeš sve oblake na nebu". Isti obred se ponavlja pri sunčevom zalasku. Žitelji Nove Kaledonije prouzrokuju sušu pomoću probušenog koturastog kamena. U trenutku kad se sunce rađa mag drži kamen u svojoj ruci i svaki čas gura u rupu užaren ugarak, govoreći: "Potpaljujem Sunce da bi pojelo oblake i osušilo našu zemlju tako da ona ne proizvede ništa". Stanovnici Banksovih ostrva prave sunčevu svetlost pomoću veštačkog Sunca. Oni uzmu okrugao kamen, zvan *vat loa* ili sunčev kamen, omotaju ga crvenom trakom i zabodu u njega sovino perje koje treba da predstavlja zrake, i uz to tiho pevaju odgovarajuću bajalicu. Zatim ga obese u svetom mestu o neko visoko drvo, na primer smokvu.

Žrtva koju braman prinosi ujutru treba da utiče na Sunce da izide pa zato kaže: "Sunce sigurno ne bi izašlo kad on ne bi prineo tu žrtvu". Stari Meksikanci smatrali su Sunce izvorom celokupne životne snage; stoga su ga zvali *Ipalnemohuani*, "onaj zahvaljujući kome ljudi žive". Mada je davalo svetu život i njemu je bilo potrebno da dobija život od sveta. Pošto je srce sedište i simbol života, krvava ljudska i životinjska srca prinošena su Suncu da bi se održalo u snazi i da bi mu se omogućilo da pređe svoj put preko neba. Prema tome, meksičke žrtve Suncu bile su pre magijske nego verske, jer im je svrha bila ne toliko da ga zadovolje i umilostive koliko da fizički obnove njegovu energiju toplote, svetlosti i kretanja. Da bi se održavala Sunčeva vatra postojala je stalna potreba za ljudskim žrtvama, a ona se svake godine zadovoljavala stupanjem u rat sa okolnim plemenima i dovođenjem čitavih grupa zarobljenika da budu žrtvovani na oltaru. I tako neprekidni ratovi Meksikanaca i njihov svirepi sistem žrtvovanja ljudskih bića, najstrahovitiji od svih poznatih, potiču velikim delom iz pogrešne teorije o Sunčevom sistemu. Ne bi se mogao naći impresivniji primer strahovitih posledica koje mogu proizići iz čisto teorijske greške. Stari Grci su verovali da se Sunce vozi u kolima preko neba; stoga su žitelji Rodosa, koji su obožavali Sunce kao svoje božanstvo, posvećivali njemu svake godine kola i četiri konja i bacali ih u more za njegovu upotrebu. Bez sumnje su mislili da posle jednogodišnjeg rada njegovi stari konji i kola više nisu bili za upotrebu. Idolopoklonički kraljevi Judeje posvećivali su kola i konje Suncu, verovatno iz sličnog motiva; Spartanci, Persijanci i Masagećani žrtvovali su mu konje. Spartanci su mu prinosili žrtvu na vrhu Tajgeta, najvišem vrhu onog lepog pla-

ninskog lanca, iza koga Sunce zalazi svako veče. Za stanovnike Spartanske doline bilo je prirodno da to čine, kao što je za ostrvljane Rodosa bilo prirodno da bacaju kola i konje u more, u koje je kao što je njima izgledalo, Sunce tonulo uveče. Na taj način, bilo na planini ili u moru, sveži konji čekali su umornog boga tamo gde su mu bili najpotrebniji, na kraju njegovog dnevnog puta.

Kao što neki misle da mogu zapaliti Sunce ili mu ubrzati hod pri njegovom putu, tako drugi uobražavaju da mu mogu hod usporiti ili zaustaviti. U jednom klancu peruanskih Anda stoje dve porušene kule na suprotnim bregovima. U njihovim stenama učvršćene su gvozdene kuke, a od jedne kule do druge razapinjana je mreža da bi se uhvatilo

TRIJUMF RATNIKA
(Mural iz Bonampaka, VIII vek)

Pripadnici Maja stupali su u rat da bi stekli zarobljenike radi žrtvovanja Suncu. Da bi se održala Sunčeva vatra, postojala je stalna potreba za ljudskim žrtvama. Meksičke žrtve Suncu bile su pre magijskog nego verskog karaktera i svrha im je bila da fizički obnove Sunčevu toplotu, svetlost i kretanje.

STOUNHENDŽ
(Dolina Solzberi, Engleska)

Neolitsko svetilište čiji graditelji nisu naučno utvrđeni. Legenda veli da su ga za obrede posvećene Suncu (tokom kojih su prinošene i ljudske žrtve) koristili keltski sveštenici Druidi, koji su imali i veliku svetovnu vlast.

Sunce. Priče o ljudima koji su uhvatili Sunce u omču nadaleko su rasprostranjeni. Kad se Sunce s jeseni udaljuje na jug i tone sve niže na severnom nebu, Eskimi u Igluliku igrali su svračijih nogu da bi ga uhvatili u mreže od kanapa i tako sprečili da iščezne. Suprotno ovome, u proleće, kad se Sunce približuje severu, igraju igre lopticom i prutićem da bi ubrzali njegov povratak. Ako želi da zaustavi Sunce da ne izađe dok se on ne vrati kući, australijski urođenik stavi busen u račvu drveta, tačno prema Suncu koje zalazi. Da bi se Sunce brže spustilo, Australijanci bacaju pesak u vazduh i duvaju ustima prema njemu, verovatno da bi oduvali sporo nebesko telo zapadu i zakopali ga u pesak, u koji, kako im se čini, Sunce tone svake noći.

Kao što neki zamišljaju da mogu da ubrzaju Sunčev hod tako drugi uobražavaju da mogu da guraju spori Mesec. Urođenici Nove Gvineje računaju mesece po Mesecu, i za mnoge od njih se zna da su bacali kamenje i koplja na Mesec da bi ubrzali njegovo kretanje, a time i povratak svojih prijatelja koji su otišli od kuće da rade dvanaest meseci na plantaži duvana. Malajci misle da je svetli sjaj sunčevog zalaska u stanju da kod nežnog lica izazove groznicu, pa zato pokušavaju da ugase taj sjaj štrcanjem vode iz usta i bacanjem pepela na Sunce. Šusvap-Indijanci veruju da mogu izazvati hladno vreme ako stave na vatru drvo u koje je udario grom. Ovo verovanje bez sumnje je zasnovano na opažanju da u njihovoj zemlji hladno vreme dolazi posle grmljavine. Stoga u proleće, kad putuju preko snežnih brdskih predela, oni stavljaju iverje takvog drveta u vatru da se snežna kora ne bi istopila.

SAVREMENI DRUIDI

Stounhendž, u dolini Solzberi (Engleska), i danas nadahnjuje mnoge okultne grupe. "Druidska" proslava letnje ravnodnevice je oblik preživljavanja drevnih misterija koje se temelje na ideji o magijskoj moći nagomilanoj u materijalnim "rezervoarima", poput ovog monumentalnog neolitskog spomenika posvećenog Suncu.

MAGIJSKA KONTROLA VETRA

Primitivan čovek misli da može da učini da vetar duva ili prestane. Kad je dan topao, a on mora da ide daleko, Jokut uzme kamen koji je našao u životinji ili ribi, omota ga nekoliko puta konjskom dlakom i priveže za štap, a zatim maše štapom i mrmlja bajalicu. Uskoro počne da duva hladan povetarac. Da bi hladan vetar potrajao devet dana,

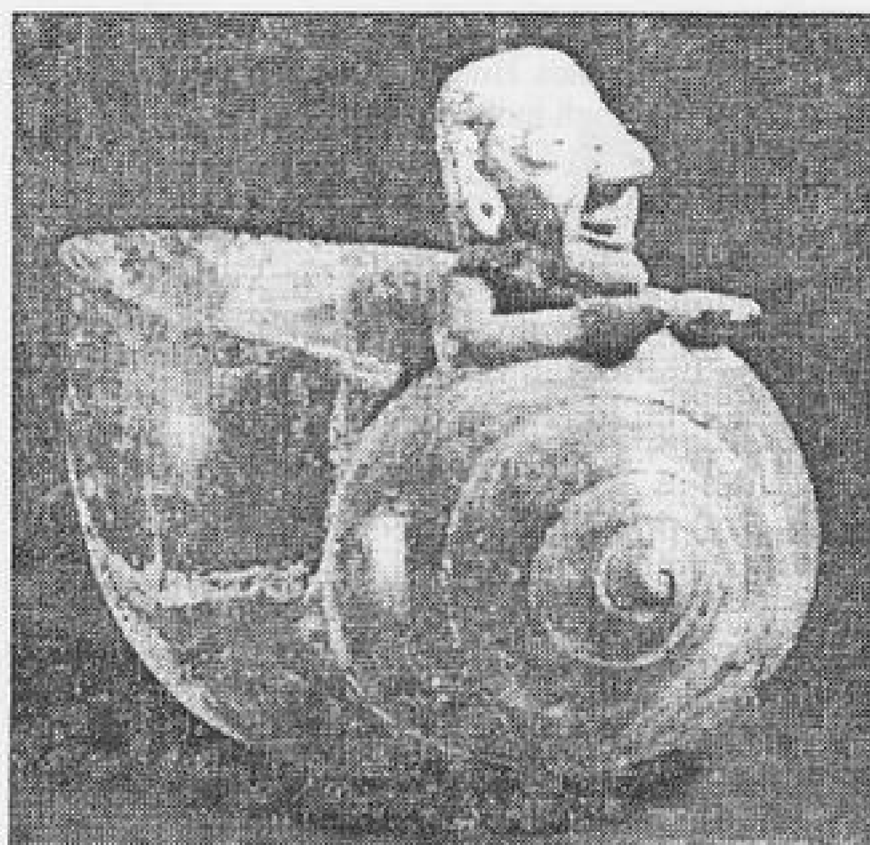
kamen se mora prvo umočiti u krv ptice ili životinje, a zatim darivati Suncu; tom prilikom vrač se triput obrne suprotno Sunčevom toku. Hotentot, ako želi da vetar stane, uzme jednu od svojih najdebljih koža i obesi je vrh motke, u nadi da će vetar obarajući kožu na zemlju malaksati te i sam pasti. Fuedanski čarobnjaci bacaju školjke prema vetru da bi ga zaustavili. Priča se da urođenici ostrva Bibili, u blizini Nove Gvineje, stvaraju vetar duvajući ustima. Ljudi iz plemena Bogadim govore: "Bibilijanci opet to rade, opet duvaju". Drugi način proizvođenja vetra, koji se praktikuje na Novoj Gvineji, jeste da se "kamen-vetar" lako udari štapom; kad bi se udarilo jako, to bi donelo orkan. Tako su nekad veštice u Škotskoj stvarale vetar zamačući krpu u vodu, udarajući njom triput po kamenu i govoreći:

Udaram ovom krpom po ovom kamenu
Da podignem vetar u ime đavola,
On se neće ponovo zaustaviti dok ja ne budem htela.

Na Grenlandu se misli da žena za vreme babinja i neko vreme posle toga ima moć da utiša buru. Samo treba da izađe napolje, napuni usta vazduhom i da ga, vrativši se u kuću, ponovo ispusti iz usta. U antičko doba postojala je porodica u Korintu za koju se govorilo da može da utiša razbesneli vetar, ali ne znamo na koji su način njeni članovi vršili tu korisnu funkciju, koja im je kod primorskog stanovništva Korintskog zemljouza verovatno donela nagradu solidniju nego što je prazna slava. Čak i u hrišćansko doba, za vreme Konstantinove vladavine, u Carigradu je neki Sopater kažnjen smrću na osnovu optužbe da je vezivao vetrove pomoću magije, jer se desilo da su brodovi sa žitom iz Egipta i Sirije bili zadržani daleko od Carigrada zbog prestanka vetra ili suprotnih vetrova, što je razočaralo i razbesnilo ogladneli narod. Finski čarobnjaci prodavali su vetar moreplovcima koje bi bura zadržala. Vetar je bio zavezan u tri čvora: ako odvežu prvi čvor, nastaje umeren vetar; ako drugi, duva jak vetar; a ako treći besni orkan. Estonci, čija je zemlja odvojena od Finske samo jednim moreuzom, još veruju u magijske moći svojih severnih suseda. Prosti estonski seljaci pripisuju oštre vetrove, koji s proleća duvaju sa severa i severoistoka i donose groznicu i reumatična zapaljenja, mahinacijama finskih čarobnjaka i veštica. Oni naročito strahuju od tri prolećna dana koje zovu "Krstovi dani"; jedan od njih pada uoči Spasovdana. Ljudi u okolini Felina tih dana ne smeju da izađu napolje jer se boje da bi ih svirepi laplandski vetrovi srušili mrtve na zemlju. Jedna estonska narodna pesma glasi:

Krstov vetre! Brz si i moćan!
Težak je udar tvojih krila kad juriš!
Divlji vetre nesreće i žalosti koji fijučeš,
Čarobnjaci Finske jezde na vihoru!

Takođe se priča da moreplovci, boreći se protiv vetra u Finskom zalivu, ponekad vide jednu čudnu jedrilicu koja se pojavi na vidiku i za tren oka prođe. Ona juri napred sa oblakom od platna – sva su joj bočna jedra razapeta – pravo uz vetar, probija se kroz zapenušane talase i odbija ih u penušavim mlazevima svojim kljunom; svako joj jedro naduveno kao da će da prsne, svaki jedek zategnut kao da će da se prekine. Moreplovci onda znaju da ona dolazi iz Finske.

BOG VETRA KOD DREVNIH MAJA

U svesti obožavalaca, bog vetra bio je povezan sa školjkastim oblicima u koje je mogao da prodre. Morski puž bio je kod Maja inače simbol smrti i vaskrsenja.

Veština vezivanja vetra u tri čvora, tako da vetar duva sve jače što se više čvorova odreši, pripisivana je čarobnjacima u Laplandu i vešticama na Šetlandskim ostrvima, Luisu i ostrvu Man. Šetlandski mornari i sad, od baba koje tvrde da upravljaju burom, kupuju vetrove u obliku maramica zavezanih u čvorove ili isto tako zavezanih konaca. Priča se da i sada u Leriku neke babe žive od prodaje vetra. Odisej je primio vetrove u kožnoj vreći od Eola, kralja vetrova. Motumoti na Novoj Gvineji misle da bure šalje vrač iz plemena Ojabu; on za svaki vetar ima po jednu bambusovu cev koju otvara kad hoće. Na vrh planine Agu u Togou, jednom predelu zapadne Afrike, boravi fetiš po imenu Bagba, za koga se veruje da upravlja vetrom i kišom. Kaže se da njegov sveštenik drži vetrove zatvorene u velikim loncima.

Često se buran vetar smatra kao zlo biće koje se može zastrašiti, oterati ili ubiti. Kad bure i rđavo vreme traju dugo i ponestane hrane, Eskimi naprave dugačke bičeve od morske trave da bi oterali buru, pa naoružani tim bičevima odu na morsku obalu, udaraju u pravcu vetra i viču: "Tava (dovoljno je)!" Jednom, kad se zbog severozapadnih vetrova led održao isuviše dugo pored obale i zbog toga nastala oskudica u hrani, Eskimi su izvršili sledeći obred da bi utišali vetrove. Ljudi su zapalili vatru na obali, i skupili se oko nje i pevali. Zatim je jedan starac prišao vatri i laskavim glasom pozvao demona vetra da priđe vatri i da se ogreje. Kad su mislili da je stigao, jedan starac izruči na plamen veliki sud pun vode u koji su svi prisutni sipali malo vode, a odmah posle toga poletele su mnoge strele prema mestu gde je bila vatra. Mislili su da demon neće ostati tu gde se s njim tako rđavo postupa. Da bi dejstvo bilo što veće, pucalo se iz pušaka u raznim pravcima, a kapetan jednog evropskog broda umoljen je da puca na vetar iz topa. Dvadeset prvog februara 1883. godine Eskimi na Rtu Barou, Aljaska, izvršili su sličan obred sa ciljem da ubiju duh vetra. Žene su terale demona iz svojih kuća tojagama i noževima, razmahujući njima po vazduhu; ljudi okupljeni oko vatre gađali su ga iz pušaka i u momentu kad se iz vatre podigao oblak pare na koju su bili izručili bure vode, zgnječili su ga teškom stenom.

Lengua-Indijanci u Gran Čaku (oblast u Argentini i Paragvaju) veruju da neki duh svojim prolaskom stvara vihor i stoga bacaju štapove na vihor da bi uplašili duha. Kad vetar obara njihove kolibe, Pojagui u Južnoj Americi uzmu užarene ugarke, trče prema vetru i prete mu usijanim ugarcima, dok drugi udaraju pesnicama po vazduhu da bi uplašili buru. Kad Gvajkurima preti velika bura, ljudi se naoružaju i izađu napolje, a žene i deca viču što mogu glasnije da bi uplašili demona. Za vreme jedne velike bure, stanovnici nekog batačkog sela na Sumatri viđeni su kako žurno izlaze iz kuća naoružani sabljama i kopljima i kako, predvođeni radžom, uz viku i urlike seku i bodu nevidljivog neprijatelja. Jedna starica bila je naročito revnosna u odbrani svoje kuće, sekući vazduh desno i levo dugačkom sabljom. Prilikom jedne jake bure, dok su gromovi pucali naokolo, Kajani na Borneu viđeni su kako preteći izvlače svoje sablje do pola iz korica, kao da hoće da uplaše demone bure. Urođenici u Australiji misle da su duhovi ogromni crveni stubovi prašine koji se dižu u pustinji. Jednom je neki mlad i snažan crnac otrčao za jednim od ovih stubova da bi ga ubio drvenom praćkom. Vratio se posle dva do tri sata vrlo umoran i ispričao da je ubio Kučija (demona), ali da je Kuči režao na njega i da on stoga mora umreti. O Beduinima istočne Afrike priča se da "nijedan vihor ne prođe, a da ga ne goni dvanaestak ljudi sa isukanim noževima koje zabadaju u sredinu prašnjavog stuba da bi oterali zlog duha za koga veruju da jaše na vihoru".

U svetlosti ovih primera, jedna Herodotova priča, za koju njegovi moderni kritičari kažu da je izmišljena, sasvim je verovatna. On kaže, mada ne jamči za istinitost priče, da je jednom u zemlji Psiljana, današnjem Tripoliju, vetar koji je duvao iz Sahare isušio sve vodene rezervoare. Ljudi se posavetuju i skupa odmarširaju u rat protiv južnog vetra. Ali kad su otišli u pustinju, simum dune na njih i zatrpa ih do poslednjeg čoveka. Sasvim je moguće da je ovu priču ispričao neko ko ih je gledao kako u bojnom stroju uz udaranje bubnjeva i zvekut cimbala, iščezavaju u crvenom oblaku uskovitlanog peska.

**FUDŽIN,
JAPANSKI BOG VETROVA**

VI

VRAČI KAO KRALJEVI

PRETHODNI PRIMERI DOVOLJAN su dokaz da je u mnogim zemljama i kod mnogih rasa magija uzela na sebe da kontroliše velike sile prirode za dobro čoveka. Stoga su predstavnici te veštine neminovno morali biti lica od važnosti i uticaja u ma kom društvu koje je verovalo u njihove preterane pretenzije, pa nije nikakvo čudo što su neki od njih, blagodareći reputaciji koju su imali i strahopoštovanju koje su ulivali, dobijali i najveću vlast nad svojim lakovernim sugrađanima. Tako su vrači, često postojali poglavice i kraljevi.

Počećemo posmatranjem australijskih urođenika, ljudi na najnižem stupnju razvoja o kojima imamo relativno potpuna i tačna obaveštenja. Ovim ljudima ne upravljaju ni poglavice ni kraljevi. Ukoliko se za njihova plemena može reći da imaju neko političko uređenje, ono je demokratija ili pre oligarhija starih i uticajnih ljudi, koji sačinjavaju savet za rešavanje svih važnih pitanja i u koji nema pristupa nijedan mlađi čovek. Ovaj njihov savet odgovara senatu kasnijih vremena; kad bismo morali da skujemo novu reč za takvu vladu staraca, mi bismo je nazvali gerontokoratija. Starci koji se u urođeničkoj Australiji tako sastaju na savetovanje i upravljaju poslovima svojih plemena većinom su prvaci totemskih klanova. U centralnoj Australiji, gde su pustoš zemlje i potpuno izdvajanje od stranih uticaja sprečili napredak i uglavnom održali urođenike u najprimitivnijem stanju, prvaci raznih totemskih klanova imaju važan zadatak da vrše magijske obrede radi umnožavanja totema, a kako veliku većinu totema čine životinje i biljke koje služe za hranu, to se od ovih ljudi obično očekuje da pomoću magije snabdevaju narod hranom. Drugima je pak dužnost da se staraju o tome da pada kiša ili da čine kakve druge usluge zajednici. Kratko rečeno, kod plemena centralne Australije prvaci su javni vrači. Dalje, njihova najvažnija funkcija je da čuvaju sveto sklonište; to je obično poveća pukotina u steni ili rupa u zemlji, gde se drže sveto kamenje i štapovi (*churinga*) sa kojima su po njihovom verovanju na neki način povezane duše svih ljudi, živih i mrtvih. I tako, mada poglavice moraju da obavljaju ono što mi nazivamo građanskim dužnostima, kao na primer kažnjavanje prestupa protiv plemenskih običaja, njihove glavne funkcije su svete ili magijske.

Kad pređemo iz Australije na Novu Gvineju (ostrvo Melanezije) opažamo da su urođenici na mnogo višem stupnju kulture od australijanskih. Njihovo društveno uređenje još uvek je demokratsko ili oligarhijsko, a sistem uprave sa poglavicama još u začetku. Tako nam ser Viljem Makgregor kaže da se na Britanskoj Novoj Gvineji još nije

pojavio nijedan dovoljno mudar, dovoljno odvažan i dovoljno jak čovek koji bi postao diktator bar jedne pokrajine. "Najbliži ovome bio je davni slučaj nekog čoveka koji je postao slavan vrač, ali i to se sve svelo samo na nametanje izvesnog ucenjivačkog danka".

Prema jednom urođeničkom objašnjenju, poreklo moći melanezijskih poglavara potiče iz verovanja da su oni u vezi sa moćnim duhovima i da imaju natprirodnu moć iskorišćavanja uticaja duhova za svoje svrhe. Kad bi poglavica nametnuo kakav danak, narod ga je plaćao, jer su se svi bojali njegove duhovne moći i tvrdo verovali da bi on mogao poslati nesreću ili bolest onima koji bi mu se oduprli. Čim dovoljan broj podanika prestane da veruje u njegov uticaj na duhove, njegova moć nametanja danka oslabi. Dr Džordž Braun kaže da na Novoj Britaniji "vladajući poglavica uvek mora da vrši i svešteničke funkcije, to jest da tvrdi kako je u stalnoj vezi sa duhovima (*teberans*) i da je, blagodareći njihovom uticaju, u stanju da daje kišu ili sunce, dobre ili rđave vetrove, bolesti ili zdravlje, uspeh ili poraz u ratu, i uopšte da zadobije ma kakav blagoslov ili prokletstvo ako je molilac voljan da plati dovoljnu cenu".

Penjući se dalje skalom kulture dolazimo u Afriku, gde je vlada poglavica i kraljeva potpuno razvijena; ovde postoji relativno obilan dokazni materijal evolucije vrača, naročito onih koji izazivaju kišu, u poglavice. Tako je kod Vambagve, jednog plemena naroda Bantu u istočnoj Africi, prvobitni oblik vladavine bila porodična republika, ali je ogromna moć vrača, koja je bila nasledna, uskoro uzdigla vrače do položaja malih gospodara ili poglavica. Od triju poglavica iz 1894. godine, dvojica su ulivali veliki strah kao vrači. Veliko bogatstvo u stoci koje su imali potiče gotovo isključivo od poklona što su im darivani za usluge koje su činili u tom svojstvu. Njihova glavna veština bila je izazivanje kiše. Za poglavice Vatatura, jednog drugog plemena istočne Afrike, kaže se da nisu ništa drugo do vrači bez ikakvog neposrednog političkog uticaja. Takođe smo izvešteni da kod Vagogoa istočne Afrike glavna moć poglavica potiče od njihove veštine da izazovu kišu. Ako poglavica ne može sam da izazove kišu, on je mora dobaviti preko nekoga ko može.

Kod plemenâ gornjeg Nila vidari su obično i poglavice. Njihov autoritet počiva na tobožnjoj moći da izazovu kišu, jer "kiša je glavna stvar u ovim predelima; ako ne padne u pravo vreme to znači bezbroj nedaća za zajednicu. Stoga nije nikakvo čudo što su ljudi lukaviji od ostalih članova zajednice prisvajali sebi moć da je izazovu, ili što su stekavši tu reputaciju iskorišćavali lakovernost svojih prostijih sunarodnika". Zato su "većina poglavica ovih plemena kišodavci i njihova slava širi se uporedo s njihovom moći da u pravo vreme daju kišu narodu. Poglavice-kišodavci uvek podižu svoja sela na padinama prilično visokih bregova, jer bez sumnje znaju da bregovi privlače oblake i da prema tome mogu biti prilično sigurni u svoje prognoze vremena". Svaki od ovih kišodavaca ima izvestan broj "kišnog kamenja", kao što su gorski kristal, liskun i ametist, koje drži u jednom loncu. Kad želi da izazove kišu, on stavi kamenje u vodu, uzme u ruku oljuštenu trsku rasečenu na vrhu i maše oblacima da dođu ili odu u pravcu u kome on želi, mrmljajući u isto vreme neku bajalicu; ili prospe vodu i creva ovce ili koze u rupu u steni, a zatim prska vodom prema nebu. Mada poglavica stiče bogatstvo upotrebom svojih tobožnih magijskih moći, on često možda gotovo uvek, umire nasilnom smrću; za vreme suše skupi se razjareni narod i ubije ga, jer veruje da on sprečava kišu da pada. Pa ipak ovaj položaj je obično nasledan i prelazi sa oca na sina. Među plemenima koja gaje ova verovanja i upražnjavaju ove običaje jesu Latuke, Bari, Lalube i Lokoje.

Takođe u centralnoj Africi, zapadno od jezera Albert, pleme Lendi tvrdo veruje kako izvesna lica imaju moć da izazovu kišu. Kod ovog plemena kišodavac je ili poglavica, ili gotovo neizostavno postane poglavica. Pleme Banjoro takođe ukazuje veliko poštovanje kišodavcima i donosi im mnogobrojne darove. Najmoćniji kišodavac, onaj koji ima apsolutnu i neograničenu moć nad kišom, jeste kralj; ali on može preneti svoju moć i na druga lica, tako da se korist raspodeli i kiša padne u raznim oblastima kraljevine.

Kako u istočnoj i centralnoj, tako i u zapadnoj Africi nailazimo na isto spajanje poglavarskih i magijskih funkcija. Tako kod plemena Fan uopšte ne postoji stroga razlika između poglavice i vrača-vidara. Poglavica je i vidar, a uz to još i kovač. Fani smatraju kovački zanat svetim, i niko se ne sme baviti njim izuzev poglavice.

AFRIČKI KIŠODAVAC (Kongo)

U Africi je javni vrač, a naročito kišodavac, često postajao kralj, zahvaljujući neograničenom strahu koji je ulivao i bogatstvu koje je nagomilavao vršeći svoju dužnost. Ipak, njegov položaj je u oba slučaja bio izložen mnogim opasnostima, pošto ga je narod okrivljavao i kažnjavao za sušu i oskudicu.

O odnosu između zvanja poglavice i kišodavca u južnoj Africi jedan dobro obavešten pisac kaže: "U prastara vremena poglavica je bio najmoćniji plemenski kišodavac. Neke poglavice nisu nikom dozvoljavale da se takmiči s njima, da uspešniji kišodavac ne bi bio izabran za poglavicu. Postojao je i jedan drugi razlog: kišodavac neizostavno postane bogat čovek ako stekne veliku reputaciju, pa očigledno nije bilo u interesu poglavice da bilo kome dozvoli da postane suviše bogat. Kišodavac ima ogroman uticaj na narod, te je stoga od najveće važnosti da se ta funkcija veže za kraljevstvo. Predanje uvek ističe moć izazivanja kiše kao glavnu slavu starih poglavica i heroja, i izgleda verovatno da je iz nje potekla vlada poglavice. Bilo je najprirodnije da čovek koji je izazivao kišu postane poglavica. Tako je Čaka (čuveni zulukaferski despot) izjavljivao da je on jedini prorok u zemlji – da je dozvolio konkurenciju, njegov bi život postao nesiguran. Govoreći o južnoafričkim plemenima uopšte, dr Mofat kaže: "Kišodavac u očima naroda nije neznatna ličnost; on ima veći uticaj i od samog kralja, koji je takođe prinuđen da se pokorava zapovestima ovog najmoćnijeg čoveka".

Po navedenim primerima možemo verovati da je u Africi kralj često postajao od javnog vrača, a naročito od kišodavca. Može se pretpostaviti da su neograničeni strah

koji je mag ulivao i bogatstvo koje je nagomilavao pri vršenju svoje profesionalne dužnosti doprinosili njegovom unapređenju. Mada karijera vrača, a naročito kišodavca, pruža uspešnom predstavniku te veštine velike nagrade, ona je izložena i mnogim klopkama u koje nevešt ili malerozan veštak može pasti. Položaj javnog vrača uistinu je izložen opasnostima; jer ako narod čvrsto veruje da je u njegovoj moći da kiša padne, sunce sija i zemlja daje plodove, on onda naravno pripisuje sušu i oskudicu njegovom nehatu ili hotimičnoj tvrdoglavosti, pa ga i kažnjava. U Africi često prognaju ili ubiju poglavicu koji ne uspe da dobavi kišu. U nekim delovima zapadne Afrike, ako molitve i darovi prineseni kralju ne donesu kišu, podanici ga vežu konopcima i silom odvedu na grobove njegovih predaka da bi od njih dobio potrebnu kišu. Bandžari u zapadnoj Africi pripisuju svom kralju moć da izazove kišu i lepo vreme. Dok god je vreme lepo oni ga obasipaju poklonima u žitu i stoci, ali ako duga suša ili kiša zapreti da upropasti useve, vređaju ga i tuku dok se vreme ne promeni. Kad je žetva rđava ili talasi isuviše veliki pa se ne može loviti riba, narod u Loangu (mesto u Gvineji) okrivi svog kralja da je "rđavog srca" i svrgne ga. Na Žitnoj obali (obala zapadne Afrike) prvosveštenik ili vrač-kralj, koji se zove Bodio, odgovoran je za zdravlje zajednice, plodnost zemlje i obilnost ribe u moru i rekama; ako zemlja oskudeva u ma kojoj od ovih stvari, narod zbaci Bodija sa položaja. U Usukumi, velikoj oblasti na južnoj obali Viktorije Njanze (Kenija), "pitanje kiše i skakavaca je nerazdvojni deo sultanove vlade. On mora znati kako da izazove kišu i kako da otera skakavce. Ako on sa svojim vračima-vidarima nije u mogućnosti da to čini u teškim prilikama, njegov život je u opasnosti. Jednom prilikom, kad kiša koju je narod željno iščekivao nije pala, sultan je prosto oteran (u Ututvi, blizu Njase). Narod veruje da vladari moraju imati moć nad prirodom i njenim pojavama". Takođe smo obavešteni da su urođenici predela Njanza uopšte "ubeđeni da kiša pada samo zahvaljujući magiji; važna dužnost izazivanja kiše pripada plemenskom poglavici. Ako kiša ne padne u pravo vreme, svi se žale. Više malih kraljeva prognano je iz svojih zemalja zbog suše". Kod Latuka oko gornjeg Nila, kad se usevi sparuše, a svi napori poglavice da privuče kišu ostanu bez uspeha, narod ga obično napadne noću, oduzme mu sve što ima i progna ga, a često ga i ubije.

U mnogim drugim delovima sveta očekivalo se od kraljeva da regulišu tok prirode za dobro svog naroda i kažnjavani su ako ne bi uspeli da to urade. Izgleda da su Skiti, kad bi nastala oskudica u hrani, stavljali svoje kraljeve u okove. U starom Egiptu su sveti kraljevi okrivljavani za nerodicu, ali su i svete životinje smatrane odgovornim za tok prirode. Kad kuga ili druge nedaće zadese zemlju usled duge suše, sveštenici izvedu noću svete životinje i prete im, a ako se zlo ne ublaži zakolju ih. Na koralnom ostrvu Njue ili Sevidž, u južnom delu Tihog okeana, vladala je jedna kraljevska loza. Ali kako su kraljevi bili i prvosveštenici i kako se pretpostavljalo da oni utiču na porast useva, u vreme oskudice narod se ljutio na njih i ubijao ih. Kako su jedan po jedan bili ubijani, naposletku niko nije hteo da bude kralj i tako je monarhija iščezla. Stari kineski pisci kažu da su u Koreji uvek krivili kralja kad god padne suviše malo ili suviše mnogo kiše pa usevi ne sazru. Neki su govorili da ga treba svrgnuti, a drugi da ga treba ubiti.

Kod američkih Indijanaca, najveći napredak ka civilizaciji učinjen je pod monarhijskim i teokratskim vladama Meksika i Perua; ali vrlo malo znamo o ranoj istoriji ovih zemalja da bismo mogli reći jesu li prethodnici njihovih kraljeva, koje su smatrali bogovima, bili vrači-vidari ili ne. Možda se trag takvog razvitka vidi u zakletvi koju su meksikanski kraljevi polagali pri stupanju na presto: da će učiniti da sunce sija, da ob-

laci daju kišu, da reke teku i da zemlja donosi plodove u izobilju. Izvesno je da je u urodeničkoj Americi vrač ili vidar, okružen tajanstvenošću i atmosferom strahopoštovanja, bio ličnost od velikog uticaja i važnosti, a sasvim je moguće da se on kod mnogih plemena iščaurio u poglavicu ili kralja, mada izgleda nema neposrednih dokaza o takvom razvitku. Tako Katlin kaže da se u severnoj Americi vidari "cene u plemenu kao dostojanstvenici i cela im zajednica ukazuje najveće poštovanje, ne samo zbog njihove veštine u *materia medica*, već naročito zbog njihove umešnosti u magiji i misterijama, kojima se svi oni u velikoj meri bave. Kod svih plemena vidari su vrači-čarobnjaci-predskazivači, a rekao bih i prvosveštenici, utoliko ukoliko nadziru i vrše sve verske obrede; svi gledaju na njih kao na narodne proroke. U svim savetima za vreme rata i mira njihovo je mesto među poglavicama, i uvek ih pitaju za savet pre nego što se preduzme ma kakav javni posao; njihovom mišljenju ukazuje se najveće poštovanje i uvažavanje". Isto tako, u Kaliforniji: "šaman je bio, a i danas je, možda najvažnija ličnost kod Maida. U nedostatku bilo kakvog određenog sistema uprave, šamanova reč je od velike važnosti; na šamane kao klasu gleda se s velikim strahopoštovanjem i ljudi ih obično slušaju mnogo više nego poglavicu".

U Južnoj Americi takođe izgleda da su vrači i vidari bili na putu da postanu poglavice ili kraljevi. Jedan od najranijih doseljenika na obalu Brazila, Francuz Teve, iz-

ŠAMAN LEČI DETE (Kitvanga, Britanska Kolumbija, 1910)

Šaman je često najvažnija ličnost u plemenima severnoameričkih Indijanaca. Njegovo je mesto među poglavicama i ne samo zbog vidarske veštine kojom raspolaže već pre svega zbog umešnosti u vračanju.

veštava da Indijanci "toliko poštuju i uvažavaju ove vidare da ih takoreći obožavaju ili upravo idoliziraju. Obični ljudi izlaze im u susret, padaju ničice pred njima i mole im se, govoreći: "Nećeš umreti, nećeš biti bolestan" i slično tome. Ali ponekad, ako se desi da vidari ne kažu istinu i stvari se izokrenu drukčije nego što su oni prorekli, narod se nimalo ne ustručava da ih ubije kao nedostojne titule i dostojanstva vidara". Kod Lengua-Indijanaca Gran Čaka svaki klan ima svog kazika ili poglavicu, ali on nema veliki autoritet. Zbog svog zvanja prinuđen je da čini mnoge poklone, te se retko obogati i obično je obučen gore od svih podanika. "Ustvari, onaj koji ima najveću moć u svojim rukama jeste vrač i on je naviknut da prima poklone umesto da ih daje". Dužnost je da pošalje nedaće i kugu neprijateljima svog plemena i čuva svoj narod od neprijateljske magije. Za ove usluge dobro je plaćen i pomoću njih dolazi na položaj od velikog uticaja i ugleda.

Na Malajskom poluostrvu, radžu ili kralja obično sujeverno obožavaju kao imaoca natprirodnih moći, i postoje razlozi za mišljenje da se i on, kao i tolike afričke poglavice, razvio iz običnog vrača. Malajci i danas čvrsto veruju da kralj ima ličnog uticaja na zbivanja u prirodi, kao što su žetveni prinosi i rod voćaka. Misli se da isto blagodetno svojstvo pripada, mada u manjem stepenu, i njegovim delegatima, pa čak i Evropljanima kojima se poveri uprava nad izvesnim oblastima. Tako se u Selangoru, jednoj od domorodačkih država na Malajskom poluostrvu, dobar ili rđav prinos pirinčane žetve pripisuje promeni činovnika u sreskim nadleštvima. Turateji južnog Celebesa smatraju da napredak pirinča zavisi od ponašanja njihovih kneževa i da rđava vlada, pod kojom oni podrazumevaju vladu koja nije saobrazna starom običaju, prouzrokuje rđavu žetvu.

Dajaci u Saravaku verovali su da je njihov čuveni engleski gospodar, radža Bruk, bio obdaren izvesnim magijskim svojstvom koje, kad se pravilno upotrebi, može da učini da pirinač obilno rodi. Stoga kad Bruk poseti neko pleme, oni mu donesu seme koje misle da poseju iduće godine i on ga oplodi mašući nad njim ženskim ogrlicama prethodno umočenim u naročitu tečnost. A kad dođe u kakvo selo, žene mu operu noge, prvo vodom pa onda mlekom mladog kokosovog oraha i naposletku opet vodom, pa svu tu vodu koja je dodirnula njegovo telo čuvaju da bi je prosule po svojim imanjima, verujući da to osigurava obilnu žetvu. Plemena suviše udaljena da bi ih on mogao posetiti slala su mu malo parče platna i malo zlata ili srebra; i pošto se ove stvari ispune njegovim oplodnim svojstvom, oni ih zakopaju u svoja polja i s pouzdanjem očekuju dobru žetvu. Jednom kada je jedan Evropljanin primetio da je pirinač u poljima plemena Samban rđavo poneo, poglavica je odmah odgovorio da drukčije ne bi ni moglo biti, jer ih radža Bruk nije nikad posetio, i zamolio je da se utiče na Bruka da poseti njegovo pleme i skine neplodnost sa zemlje.

Izgleda da je verovanje da kraljevi imaju magijsku ili natprirodnu moć, pomoću koje su u stanju da oplode zemlju i pruže druge koristi svojim podanicima, postojalo i kod predaka svih arijevskih rasa, od Indije do Irske; jasni tragovi tog verovanja nalaze se u Engleskoj i danas. Tako stara indijska knjiga zakona, *Manuov zakonik*, ovako opisuje posledice vladavine dobrog kralja: "U onoj zemlji u kojoj kralj izbegava da uzima svojinu smrtnih grešnika, ljudi se rađaju kad treba i dugovečni su. I usevi rastu kako treba, a deca ne umiru i nikad se ne rodi nakazno dete". U Homerovoj grčkoj, o kraljevima i poglavicama govorilo se da su sveti i božanski; njihove kuće bile su takođe božanske i njihova kola sveta; mislilo se da vladavina dobrog kralja utiče da dobro rode pšenica i ječam, da drveće bude opterećeno plodom, da se stada množe i da mora daju ribu. U

srednjem veku, kada je Valdemar I, kralj Danske, putovao po Nemačkoj, majke su donosile svoju decu i zemljodelci svoje seme da bi ih on dotakao rukom, misleći da će deca bolje napredovati posle kraljevskog dodira, a iz istog razloga zemljoradnici su ga molili da poseje seme umesto njih. Stari Irci su verovali da je, ako se njihovi kraljevi drže običaja predaka, onda vreme blago, žetve obilne, stoka plodna, vode bogate ribom; grane voćaka moraju se podupirati da se ne bi slomile od roda. Jedan zapis, koji se pripisuje sv. Patriku, nabraja među blagoslovima koji prate vladavinu pravednog kralja "lepo vreme, mirna mora, obilne žetve i drveće savijeno od roda". S druge strane, glad, oskudica mleka kod krava, voće opaljeno plamenjačom i slaba žetva smatrani su nepobitnim dokazima da je kralj rđav.

DRŠKA IZREZBARENOG VRAČEVOG ŠTAPA
(Obeležje moći kod Bataka na Sumatri)

Možda je poslednji ostatak takvih praznoverica koje su se zadržale u vezi sa engleskim kraljevima bilo verovanje da su oni mogli da izleče škrofule svojim dodirom. Ta bolest se stoga zvala kraljevo zlo. Kraljica Elizabeta često je upotrebljavala ovu čudotvornu moć lečenja. Na Ivandanj 1633. godine, Čarls I izlečio je odjednom oko stotinu bolesnika u kraljevskoj kapeli u Holirudu. Ali izgleda da je ta praksa dostigla svoj vrhunac pod njegovim sinom Čarlsom II. Priča se da je Čarls II u toku svoje vladavine dodirnuo blizu sto hiljada škrofuloznih lica. Narod se ponekad strašno gurao da bi mu se približio. Jednom prilikom je u gužvi zgaženo i ubijeno šestoro ili sedmoro lica od onih koja su bila došla da se izleče. Hladnokrvni Viljem III prezrivo je odbijao da učestvuje u ovom hokus-pokusu, i kad je prljava rulja na uobičajeni način opkolila njegovu palatu, zapovedio je da joj se dâ pomoć i naredio da se raziđu. Jedini put kad je popustio dosadnim molbama i stavio ruke na bolesnika, rekao mu je: "Neka ti Bog dâ bolje zdravlje i više pameti". Međutim, tu praksu opet su nastavili, kao što se moglo i očekivati, glupi fanatik Džejms II i njegova glupa kćerka kraljica Ana.

Kraljevi Francuske takođe su tvrdili da imaju istu moć lečenja dodirom; kaže se da su je dobili od Klodovika ili od sv. Luja, dok su je engleski kraljevi nasledili od Edvarda Ispovednika. Takođe se verovalo da urođeničke poglavice Tonga leče škrofule i slučajeve stvrdnute jetre dodirom svojih nogu; lek je bio strogo homeopatski, jer se mislilo da se bolest kao i ozdravljenje prouzrokuje dodirom sa kraljevom ličnošću ili ma čim što joj je pripadalo.

Uzevši sve u obzir, izgleda da je opravdano zaključiti da je u mnogim delovima sveta kralj neposredni naslednik starih vrača ili vidara. Kad se specijalna klasa maga jednom odvoji od zajednice koja joj je poverila vršenje dužnosti od kojih, kako se misli, zavise javna bezbednost i blagostanje, ti se ljudi postepeno dižu u bogatstvu i moći, dok njihove vođe ne postanu sveti kraljevi. Ali ta velika društvena revolucija, koja počinje demokratijom a završava se despotizmom, praćena je intelektualnom revolucijom koja utiče i na predstavu o kraljevstvu i na njegove funkcije. Oštoumnijim duhovima pogrešnost magije vremenom postaje sve očevidnija i postepeno se zamenjuje religijom; drugim rečima, vrač ustupa mesto svešteniku koji, odričući se pokušaja da neposredno kontroliše prirodne procese za dobro čoveka, pokušava da postigne isti cilj posredno, apelujući na bogove da rade za njega ono što on više ne uobražava da može sam da radi. Zato kralj, počevši kao vrač, postepeno zamenjuje praksu magije svešteničkim dužnostima molitve i žrtve. Dok je razlika između ljudskog i božanskog još uvek nejasna, često se uobražava da ljudi mogu uspeti da postanu bogovi, ne samo posle svoje smrti nego i za svog života, na taj način što kakav veliki ili moćan duh privremeno ili stalno zauzme celo ljudsko biće. Nijedna društvena klasa nije se toliko koristila ovim verovanjem u mogućnost ovaploćenja boga u ljudskom obliku koliko kraljevi. Doktrina tog ovaploćenja i teorije o božanstvu kraljeva u pravnom smislu te reči jesu predmet iduće glave.

VII

BOGOVI OVAPLOĆENI U LJUDSKOM OBLIKU

Primeri koje sam u prethodnim glavama naveo iz verovanja i prakse naroda u celom svetu, dovoljan su dokaz da primitivan čovek ne uviđa ona ograničenja svoje moći nad prirodom koja nama izgledaju tako očevidna. U društvu u kome se veruje da je svaki čovek više ili manje obdaren moćima koje bismo mi zvali natprirodnim, jasno je da je razlika između bogova i ljudi prilično pomućena, ili da jedva i postoji. Predstava o bogovima kao natprirodnim bićima obdarenim moćima, sa kojima se čovečije moći ne mogu ni porediti po veličini, a jedava da mogu i po vrsti, postepeno se razvijala u toku istorije. Primitivni narodi ne smatraju da su natprirodna bića mnogo, ako su iole, viša od čoveka, jer ih on može zastrašiti ili naterati da slušaju njegovu volju. Na ovom stupnju misli na svet se gleda kao na veliku demokratiju; smatra se da sva bića u njemu, bilo prirodna ili natprirodna, stoje gotovo na ravnoj nozi s drugima. Ali sa razvitkom svog znanja čovek jasnije uviđa ogromnost prirode i svoju sićušnost i slabost u poređenju s njom. Priznanje lične nemoći, međutim, ne donosi sobom odgovarajuće verovanje u nemoć onih natprirodnih bića koja po njegovoj mašti žive u vasioni. Naprotiv, to pojačava verovanje u njihovu moć. Jer pojam o svetu kao sistemu bezličnih sila, koje deluju po određenim i nepromenljivim zakonima, nije još potpuno osvetlio ili zamračio njegovu svest. Klicu tog pojma on nesumnjivo ima, i postupa prema njoj ne samo u magiji nego i u mnogim poslovima svakodnevnog života. Ali ovaj pojam ostaje nerazvijen, i ukoliko on pokuša da objasni svet u kome živi, onda ga zamišlja kao delo svesne volje i lične delatnosti. Ako se on oseća tako slabim i sićušnim, kako mu tek ogromna i moćna moraju izgledati ona bića koja po njegovom mišljenju upravljaju mašinerijom prirode! I kako ga njegovo staro osećanje jednakosti sa bogovima postepeno napušta, tako ga u isto vreme napušta i nada da upravlja tokom prirode svojim pomoćnim snagama, tj. magijom, i gleda sve više i više na bogove kao na jedine nosioce onih natprirodnih moći za koje je nekad tvrdio da ih deli s njima. Stoga, sa razvitkom znanja, molitva i žrtva zauzimaju vodeće mesto u verskim obredima, a magija, koja se nekad smatrala njima ravnom, postepeno ostaje u pozadini, dok se najzad ne svede na crnu veštinu. Otada se ona smatra kao zakoračenje, u isti mah uzaludno i nepobožno, u oblast bogova, i kao takva nailazi na stalnu opoziciju sveštenika, čiji se ugled i uticaj dižu i padaju sa ugledom i uticajem njihovih bogova. Kad se kasnije pojavila raz-

lika između religije i sujeverja, smatralo se da su žrtva i molitva sredstva pobožnog i posvećenog dela zajednice, dok je magija pribežište sujevernih i neprosvećenih. Ali kada je, još kasnije, shvatanje prirodnih sila kao ličnih bića počelo da ustupa pred saznanjem o prirodnom zakonu onda magija, zasnovana prećutno na ideji neminovnog i nepromenljivog toka uzroka i posledice, nezavisnog od lične volje, ponovo izlazi iz tame i neuglednog položaja u koji je bila zapala, i ispitivanjem uzročnih veza u prirodi neposredno priprema put nauci. Alhemija vodi hemiji.

Pojam čoveka-boga, ili ljudskog bića obdarenog božanskim ili natprirodnim moćima, bitno pripada onom ranijem dobu verske istorije kad se na bogove i ljude još gledalo kao na bića gotovo istog reda, i kada oni još nisu bili razdvojeni nepremostivim jazom koji otkriva kasnija misao. Ma kako nam čudno izgledala ideja o bogu ovaploćenom u ljudskom obliku, u njoj nema ničeg naročito čudnog za primitivnog čoveka, koji u čoveku-bogu ili bogo-čoveku vidi samo jedan viši stepen istih natprirodnih moći koje on sa punim ubeđenjem pripisuje i sebi. On ne povlači jasnu razliku između boga i moćnog vrača. Njegovi bogovi su često samo nevidljivi vrači koji iza prirodne koprene izvode istu vrstu čini i bajanja koje ljudski vrač vrši u vidljivom i telesnom obliku među svojim drugovima. Kako se veruje da se bogovi obično prikazuju svojim obožavaocima u ljudskom obliku, to je za madioničara lako da pomoću čudotvornih moći za koje smatra da ih nosi u sebi stekne glas kako je on ovaploćeno božanstvo. Počevši tako kao ličnost jedva nešto veća od prostog gatara, vidar ili vrač se istovremeno razvija u potpunog boga i kralja. Samo, govoreći o njemu kao o bogu, moramo paziti da ne uvučemo u primitivno shvatanje božanstva one vrlo apstraktne i složene ideje koje pridajemo tom izrazu. Naše ideje o ovom dubokom predmetu plod su duge intelektualne i moralne evolucije; one su tako daleko od shvatanja primitivnog čoveka da on nije u stanju da ih razume čak i kad mu se objasne. Veliki deo žustrih raspri o primitivnoj religiji potekao je prosto iz uzajamnog nerazumevanja. Primitivni čovek ne razume misli civilizovanog čoveka, a malo je civilizovanih ljudi koji razumeju misli primitivnog čoveka. Kad ovaj upotrebljava reč bog, on misli na biće sasvim drukčije vrste; a ako, kao što se obično dešava, ljudi nisu u stanju da se stave na tuđe stanovište, onda ništa sem pometnje i grešaka ne može proizići iz njihove diskusije. Ako mi, civilizovani ljudi, zahtevamo da se ime bog ograniči na ono posebno shvatanje božanske prirode koje smo mi razvili, onda moramo priznati da primitivan čovek uopšte nema boga. Ali bićemo bliži istorijskim činjenicama ako dozvolimo da većina primitivnih ljudi na relativno višem stupnju razvoja ima bar elementarne pojmove o izvesnim natprirodnim bićima koja se mogu prikladno nazvati bogovima, mada ne u onom punom smislu u kojem mi upotrebljavamo tu reč. Ti elementarni pojmovi sasvim verovatno predstavljaju klicu iz koje su civilizovani narodi postepeno razvili svoja visoka shvatanja o božanstvu; i kada bismo mogli da pratimo ceo tok verskog razvitka, možda bismo našli da je lanac koji veže našu ideju božanstva sa idejom primitivnog čoveka jedan isti i neraskinut.

Posle ovih objašnjenja i napomena navešću nekoliko bogova za koje su njihovi obožavaoci mislili da su bili ovaploćeni u ljudskim bićima, ljudima ili ženama. Lica za koja se verovalo da se bog pojavio u njima nisu uvek kraljevi ni potomci kraljeva; tobožnje ovaploćenje može se desiti čak i u ljudima najnižeg ranga. Na primer, u Indiji je jedan bog počeo život kao belilac pamuka, a drugi kao sin drvodelje. Stoga neću uzimati kao primer samo kraljevske ličnosti, pošto želim da pokažem opšte načelo obogotvorenja živih ljudi, drugim rečima ovaploćenje božanstva u ljudskom obliku. Takvi ovoploćeni

bogovi obični su u primitivnom društvu. Ovaploćenje može biti privremeno ili trajno. U prvom slučaju, ovaploćenje – obično nazivamo nadahnuće ili obuzetost – otkriva se pre u natprirodnom znanju nego u natprirodnoj moći. Drugim rečima, njegovo uobičajeno ispoljavanje jesu magijanje i proricanje više nego stvaranje čuda. S druge strane, kad ovaploćenje nije samo privremeno, kad se božanski duh stalno nastani u jednom ljudskom telu, obično se od bogo-čoveka očekuje da otkrije svoj karakter stvaranjem čuda. Samo moramo imati na umu da, na ovom stupnju verovanja, ljudi ne gledaju na čuda kao na povrede prirodnog zakona. Ne shvatajući postojanje prirodnog zakona, primitivni čovek nije mogao shvatiti ni njegovu povredu. Čudo je za njega samo izuzetno upadljivo ispoljavanje jedne opšte moći.

Verovanje u privremeno ovaploćenje ili nadahnuće rasprostranjeno je po celom svetu. Za izvesna lica se veruje da su s vremena na vreme obuzeta duhom ili božanstvom; dok oduzetost traje, njihova sopstvena ličnost je u stanju neaktivnosti, prisutnost duha ispoljava se grčevitim drhtajima i drhtanjem celog tela, divljim pokretima i uznemirenim pogledima koji se svi pripisuju ne čoveku, nego duhu koji je ušao u njega; i u ovom nenormalnom stanju, sve što on kaže smatra se kao glas boga ili duha koji obitava u njemu i govori kroz njega. Na primer, na Sendvičkim ostrvima, kralj je oličavajući boga davao proročanske odgovore sakriven u okviru opletenom od pruća. Ali na južnim ostrvima Tihog okeana bog je "često ulazio u sveštenika koji je, ispunjen božanstvom, prestajao da radi ili govori kao svestan subjekt, već se kretao i govorio kao da je potpuno pod natprirodnim uticajem. U ovom pogledu postojala je čudna sličnost između sirovih proročanstava Polinežana i proročanstava slavnih naroda antičke Grčke. Čim bog uđe u sveštenika, ovaj se silno uzbudi i dovede sebe u stanje besnila: mišići udova izgledaju kao da su u grču, telo naduveno, izraz lica strašan, crte iskrivljene, a oči divlje i izbačene. U takvom stanju on se često valjao po zemlji, zapenušenih usta, kao da se mučio pod uticajem božanstva koje ga je obuzelo, i oštrim glasom, snažnim i često nerazgovetnim zvucima, otkrivao božiju volju. Prisutni sveštenici, upućeni u misterije, primali su i objavljivali narodu izjave dobijene na taj način.

Kad sveštenik izgovori odgovor proročanstva, veliko uzbuđenje postepeno se utiša i nastupa relativna mirnoća. Bog ga, međutim, ne napušta uvek čim se izvrši saopštenje. Ponekad *taura*, ili sveštenik, ostaje dva ili tri dana obuzet duhom ili božanstvom; parče platna naročite vrste, nošeno oko jedne ruke, bilo je znak nadahnuća ili božjeg prisustva u pojedincu koji je to platno nosio. Postupci tog čoveka za vreme ovog perioda smatrani su kao božiji, stoga je celo njegovo ponašanje i sve što on kaže praćeno s najvećom pažnjom. Dok je *uruhija* (pod nadahnućem duha), sveštenik je uvek smatran svetim kao bog, i za to vreme nazivan je *atua*, bog, mada je u drugim vremenima označavan samo kao *taura*, tj. "sveštenik".

Primeri ovakvog privremenog nadahnuća toliko su obični u svim delovima sveta i sada su postali tako dobro poznati kroz etnološke radove da je nepotrebno navoditi nove primere opšteg načela. Bilo bi ipak dobro da pomenemo dva naročita načina izazivanja privremenog nadahnuća, jer su oni možda manje poznati nego neki drugi, a i zato što ćemo docnije imati prilike da se osvrnemo na njih. Jedan od ovih načina izazivanja privremenog nadahnuća jeste sisanje sveže krvi prinesene žrtve. U hramu Apolona Diradiota u Argosu, jagnje je žrtvovano jedanput mesečno; žena koja je dotle bila bez poroka okusi krv jagnjeta, i pošto na taj način dobije nadahnuće od boga, proriče ili predskazuje. U Egiri, u Ahaji, sveštenica Zemlje pila je svežu krv bika pre nego što bi

sišla u pećinu da proriče. Kuruvikarani, klasa prosjaka i lovaca ptica u južnoj Indiji, veruju da boginja Kali siđe na sveštenika i on daje proročke odgovore pošto prvo sisa krv koja šiklja iz rasečenog kozjeg vrata. O jednoj svetkovini kod Alfura iz Minahase, u severnom delu Celebesa, pošto se zakolje prase, sveštenik besno jurne na njega, uvuče glavu u trup i pije krv, zatim ga silom odvuku od praseta i stave na stolicu, a on onda počinje da predskazuje kakva će biti žetva pirinča te godine. Zatim i po drugi put jurne na prase i pije krv; i po drugi put ga silom odvuku na stolicu gde produži svoja predskazanja. Misli se da je u njemu duh koji ima moć proricanja.

Drugi metod izazivanja privremenog nadahnuća na koji ćemo se ovde osvrnuti sastoji se u upotrebi svetog drveta ili biljke. Tako se na Hindu-Kušu (planinski venac u Avganistanu) zapali vatra grančicama svetog kedra; Dainjala ili Sibila, sa platnom nad glavom, udiše gust, ljut dim dok je ne spopadnu grčevi i ne padne onesvešćena na zemlju. Uskoro ustane i počne piskavim glasom da peva jednu pesmu, koju prihvate i glasno ponove svi prisutni. Tako je Apolonova proročica jela sveti lovor i bila njime kađena pre nego što je proricala. Bahanti i bahantkinje jeli su bršljen; neki su verovali da je njihovo nadahnuto besnilo prouzrokovano nadražljivim i opojnim svojstvima te biljke. Sveštenik u Ugandi, da bi ga njegov bog nadahnuo, naglo puši lulu duvana dok ne dovede sebe u stanje besnila; glasni, uzbuđeni tonovi kojima on tada govori smatraju se glasom boga koji govori kroz njega. Na Maduri, jednom ostrvu severno od Jave, svaki duh ima svoj medijum koji je češće žena nego čovek. Da bi se pripremila za primanje duha, žena udiše dim tamjana sedeći nagnute glave nad kadionicom i postepeno pada u neku vrstu transa praćenog uzvicima, grimasama i jakim grčevima. Tada se misli da je duh ušao u nju; pošto se umiri, ona počne da govori i njene reči se smatraju proročanskim, jer su to izjave duha koji je u njoj, dok je njena sopstvena duša privremeno odsutna.

Veruje se da privremeno nadahnuto lice dobija ne samo božansko znanje nego, bar po neki put, i božansku moć. Kad u Kambodži nastupi epidemija, stanovnici više sela udruže se i idu da traže čoveka za koga se misli da ga je mesni bog izabrao za svoje privremeno ovaploćenje. Kad ga nađu, odvedu ga na božiji oltar gde se odigrava misterija ovaploćenja. On onda postaje predmet obožavanja među svojim zemljacima koji ga mole da zaštiti selo od kuge. Za izvestan Apolonov kip, koji je stajao u svetoj pećini u Hili, blizu Magnezije, verovalo se da daje natčovečansku snagu. Nadahnuti njom, sveti ljudi skakali su u provalije, čupali ogromno drveće iz korena i nosili ga na leđima kroz najuže klance. Dela koja čine nadahnuti derviši iste su vrste.

Videli smo da primitivan čovek, ne uviđajući granice svoje sposobnosti kontrolisanja prirode, pripisuje sebi i svim ljudima izvesnu moć koju bismo mi danas zvali natprirodnom. Dalje, videli smo da se, pored ovog opšteg nadnaturalizma, pretpostavlja da su neka lica za kratko vreme nadahnuta božanskim duhom i da tako privremeno imaju znanje i moć useljenog božanstva. Od ovakvog verovanja samo je mali korak do ubeđenja da su izvesni ljudi stalno nadahnuti božanstvom, ili da su na neki drugi neobjašnjiv način obdareni tako visokim stepenom natprirodne moći da se stavljaju u red bogova i prinose im se žrtve i molitve. Ponekad su ovi bogovi ograničeni na čisto natprirodne ili duhovne funkcije, a ponekad im pripada i politička vlast. U ovom drugom slučaju oni su i bogovi i kraljevi, a sistem vladavine je teokratija. Tako je na Markiskim ili Vašingtonskim ostrvima (Polinezija) postojala klasa ljudi koji su za života uvršćeni u bogove. Mislilo se da oni imaju natprirodnu moć nad elementima; mogli su dati obilnu žetvu ili učiniti zemljište neplodnim, i mogli su zadati bolest ili smrt. Prinošene su im ljudske

KRALJ AŠANTIJA KAO PREDSTAVNIK BOGA SUNCA
(Maska od čistog zlata, riznica kralja Kofija Kakarija)

Božanski položaj kralja Ašantija sa Obale Slonovače (Zapadna Afrika) bio je neposredan izraz moći kojom je raspolagao kao vojskovođa i prvosveštenik od čije nadarenosti zavisi ugled i bogatstvo naroda. Simbol životne snage kralja kao predstavnika Sunca bilo je zlato, koje je u svim oblicima bilo njegov monopol.

žrtve da bi se izbegao njihov gnev. Nije ih bilo mnogo, najviše po jedan ili dvojica na svakom ostrvu. Živeli su u tajanstvenoj usamljenosti. Njihov položaj bio je ponekad nasledan, ali ne uvek.

Jedan misionar opisao je, na osnovu svog ličnog posmatranja, jednog od ovih ljudskih bogova. Taj bog bio je vrlo star čovek; živeo je u velikoj kući čije je dvorište bilo zagrađeno. U kući se nalazila neka vrsta oltara, a na kućnim gredama i drveću oko kuće glavačke su visili ljudski kosturi. Niko nije ulazio u zagrađeni prostor izuzev lica posvećenih službi boga; samo u dane kad se prinose ljudske žrtve mogao je unutra da uđe i običan narod. Ovaj ljudski bog dobijao je više žrtava nego svi ostali bogovi; često je

sedeo na nekoj vrsti skele pred svojom kućom i zahtevao dve ili tri ljudske žrtve u isti mah. One su mu uvek donošene, jer je ulivao ogroman strah. Prizivan je u molitvama na celom ostrvu, a darovi su mu slati sa svih strana. Obavešteni smo da kad je reč o ostrvima Južnog mora uopšte svako ostrvo ima čoveka koji predstavlja ili oličava božanstvo. Takvi ljudi nazivani su bogovima, njihova ličnost nije razlikovana od božije. Čovek-bog bio je poneki put sam kralj, a češće sveštenik ili niži poglavica.

Daleko od toga da ograniče svoje obožavanje na mačke, pse i sitnu divljač, stari Egipćani su ga darežljivo proširivali i na čoveka. Jedno od tih ljudskih božanstava stanovalo je u selu Anabisu i prinošene su mu žrtve koje su spaljivane na oltaru; posle toga, kaže Porfirije, on bi jeo svoj ručak kao da je bio običan smrtnik. U antičko doba, sicilijanski filozof Empedokle objavio je da je on ne samo vrač nego i bog. Obraćajući se u stihu svojim sugrađanima on je rekao:

O prijatelji, u ovom velikom gradu,
Tvrđavi Agrigentu koja se penje uz Žuti breg,
O svi vi koji činite dobra dela,
Koji nudite strancu mirnom i lepom
Pribežište, sve vas pozdravljam!

Među vama počastvovan ja idem
Dostojanstveno. Vencima, cvetnim
Vencima vi krunišete moje plemenito
Čelo. Više nisam smrtan čovek,
Sada sam besmrtni bog.

Kud god idem, narod se skuplja i obožava me,
I hiljade me prate tražeći da nauče bolji put.
Neki žude za proročkim vizijama, neki mučeni kakvom
Ljutom boljkom žele da čuju reči utehe
I da više ne trpe bol.

On je tvrdio da je mogao naučiti svoje učenike kako će učiniti da vetar duva ili stane, da kiša pada i sunce sija, da izgnaju bolest i starost i da dižu ljude iz mrtvih. Kada je Demetrije Poliorket povratio atinsku demokratiju 307. godine pre nove ere, Atinjani su dekretom dodelili božanske počasti njemu i njegovom ocu Antigonu – obojica su tada bili u životu – nazvavši ih bogovima-spasiteljima. Spasiteljima su podignuti oltari i određen je sveštenik da rukovodi njihovim kultom. Narod je izašao u susret svom oslobodiocu sa himnama i igrama, vencima, tamjanom i žrtvenim pićem; stajao je u dva reda na ulicama i pevao kako je on jedini pravi bog, jer su ostali bogovi spavali ili boravili daleko, ili nisu postojali. Navešćemo reči pesnika, pevane javno i privatno:

Od svih bogova najveći i najmiliji
U grad su došli.
Jer Demetru i Demitrija
Vreme je zajedno dovelo.
Ona dolazi da vrši devičine

Strašne obrede,
A on radostan i lep i nasmejan,
Kao što priliči bogu.
Divna pojava, sa svim svojim prijateljima
Oko sebe.
On u njihovoj sredini, ona kao zvezde, a on kao Sunce.
Sine Posejdona moćnog, Afroditin
Sine,
Pozdravljamo te!
Ostali bogovi stanuju daleko,
Ili nemaju ušiju,
Ili ne postoje,
Ili se ne osvrću na nas.
Ali tebe vidimo prisutnog,
Nisi bog od drveta niti kamena, nego istinski bog.
Stoga se tebi molimo.

Stari Germani verovali su da u ženama ima nečeg svetog i obraćali su im se za savet kao proročicama. Priča se da su njihove svete žene posmatrale vrtloge reka i slušale žuborenje ili huku vode, i prema izgledu i zvuku proricale šta će se dogoditi. Ali često je ovo poštovanje od strane ljudi išlo i dalje, i oni su obožavali žene kao istinske i žive boginje. Na primer, za vlade Vespazijana, neka Veleda, koja je pripadala brukterskom plemenu, smtrana je za božanstvo, i u tom svojstvu vladala svojim narodom; njena vlast prostirala se na daleko i široko. Živela je u jednoj kuli na reci Lipi, pritoci Rajne, kad su stanovnici Kelna poslali izaslanike da s njom sklope ugovor, ovi nisu pušteni pred nju; pregovori su vođeni preko jednog ministra, koji je saopštavao njenu božansku volju i proročanske reči. Ovaj primer pokazuje kako su se kod naših predaka lako spajale ideje božanstva i kraljevstva. Priča se da je kod Gota sve do početka našeg doba postojao čovek koji je oličavao boga i koga je narod zvao bogom, on je živeo na svetoj planini i bio kraljev savetnik.

Prema starom portugalskom istoričaru Dos Santosu, Zimbe ili Muzimbe, narodi jugoistočne Afrike, "ne obožavaju idole i ne priznaju nikakve bogove, već odaju božansko poštovanje i počasti svom kralju, koga smatraju božanstvom i za koga kažu da je najveći i najbolji na svetu. Taj kralj kaže o sebi da je on jedini bog zemlje; stoga ako pada kiša kad on ne želi, ili ako je suviše toplo, on gađa nebo strelama zato što ga ne sluša". Mašoni u južnoj Africi obavestili su svog episkopa da su jednom imali boga, ali da su ga Matabeli oterali. "Ovo se odnosi na čudan običaj u nekim selima u kojima postoji čovek koga nazivaju bogom. Izgleda da ga je narod često pitao za savet i davao mu poklone. Jedan se nalazio u nekom selu koje je ranije pripadalo poglavici Magondi. Molili su nas da nikako ne pucamo u blizini sela, da ga ne bismo poplašili". Ovaj mašonski bog bio je ranije obavezan da daje matabelskom kralju godišnji danak, koji se sastojao od četiri crna vola i jedne igre. Jedan misionar očevidac opisao je kako taj bog vrši svoju drugu dužnost ispred kraljevske kolibe. Čitava tri sata, bez prekida, uz udaranje bubnja, zveku kastanjeta i mumlanje monotone pesme, crnpurasti bog igrao je mahnitu igru, čučeći, znojeći se kao prase i skačući unaokolo s lakoćom koja je otkrivala snagu i gipkost njegovih božanskih nogu.

Bagande u centralnoj Africi verovali su u boga jezera Njanze, koji se ponekad useljava u čoveka ili ženu. Ovaploćenog boga mnogo se plašio ceo narod, pa i sam kralj i poglavica. Kad se dogodi tajna ovaploćenja, čovek, ili bolje rečeno bog, udalji se oko dva kilometra od obale jezera i tamo čeka pojavu novog Meseca pre nego što se oda svojim svetim dužnostima. Od trenutka kada se polumesec pojavi na nebu, kralj i svi njegovi podanici su pod komandom božanskog čoveka, koga su zvali *lubare* (bog); on je imao apsolutnu vlast ne samo u stvarima vere i bogosluženja, nego i u pitanjima rata i državne politike. Pitali su ga za savet kao proročanstvo; svojom rečju mogao je naneti ili izlečiti bolest, zadržati kišu i prouzrokovati glad. Mnogi su mu pokloni donošeni kad se tražio njegov savet. Poglavica Urue, velikog predela zapadno od jezera Tanganjike, "pripisuje sebi božansku moć, traži da mu se ukazuje božansko poštovanje, i pretvara se da se danima uzdržava od hrane, jer ne oseća potrebu za njom; čak tvrdi da njemu kao bogu hrana uopšte nije ni potrebna i da on jede, pije i puši samo zbog zadovoljstva koje mu to pričinjava". Kod Galasa, kad ženi dosadi obavljanje kućnih poslova, ona počne da govori bez veze i da se ponaša neobično. To je znak da se sveti duh Kalo spustio na nju. Njen muž odmah pada ničice pred njom i obožava je; ona prestaje da nosi nisku titulu žene i zove se "gospod"; domaće dužnosti više je se ne tiču, a njena volja je božanski zakon.

Kralj Loanga je poštovan od svojih podanika "kao da je bog i zovu ga Sambi i Pango, što znači bog, verujući da im on može dati kišu kad god hoće; jedanput godišnje, u decembru – to je vreme kad im kiša treba – dođu i mole ga da im je da". Tom prilikom kralj, stojeći na prestolu, izbaci jednu strelu u vazduh; misli se da to donosi kišu. Slično se priča i o kralju Mombase. Kralj Benin bio je glavni predmet obožavanja u svojim dominionima sve do pre nekoliko godina, kad je njegova duhovna vladavina na zemlji naglo završena. "On ovde zauzima viši položaj nego papa u katoličkoj Evropi, jer je on ne samo božiji namesnik na zemlji, nego je i sam bog; njegovi podanici slušaju ga i obožavaju kao takvog, mada verujem da njihovo obožavanje potiče više iz straha nego iz ljubavi". Kralj Idaha rekao je engleskim oficirima nigerijske ekspedicije: "Bog me je stvorio po svom obličju; ja sam isto što i on i on me je postavio za kralja".

Neobično krvolični monarh Burme, po imenu Badonsahen, čije je i samo lice izražavalo urođenu, divlju svirepost njegove prirode i pod čijom je vladom više žrtava poginulo od dželata nego od zajedničkog neprijatelja, došao je na ideju da je on nešto više od smrtnika i da mu je ovo visoko odlikovanje dato kao nagrada za mnogobrojna dobra dela. U želji da se proglasi bogom, on se odrekao kraljevske titule. Imitirajući Budu koji je, pre nego što je bio uvršćen u red bogova, bio napustio svoj kraljevski dvorac i harem i povukao se od sveta, Badonsahen se povuče iz svoje palate u jednu ogromnu pagodu, najveću u carevini, koju je zidao dugo godina. Tu je sa najučenijim monasima držao sastanke na kojima je pokušao da ih ubedi da je prošlo pet hiljada godina određenih za ispunjenje Budinog zakona i da je on bog određen da se pojavi posle tog perioda i obori stari zakon zamenjujući ga svojim. Na njegovo zaprepašćenje, mnogi monasi su dokazivali suprotno; ovo razočarenje zajedno s njegovom ljubavlju za vlašću i nestrpljenjem zbog ograničenja asketskog života, brzo ga je razuverilo u njegovo uobraženo božanstvo i vratilo natrag dvorcu i haremu. Kralj Sijama "obožavan je isto kao i bog. Njegovi podanici ne smeju mu gledati u lice; oni padaju ničice pred njim kad prolazi i izlaze pred njega na kolenima, sa laktovima na zemlji". Postoji naročit jezik posvećen njegovoj svetoj ličnosti i njegovim svojstvima koji moraju upotrebljavati svi koji go-

vore njemu ili o njemu. Čak i domoroci mogu savladati ovaj rečnik samo s velikim trudom. Kose na monarhovoj glavi, tabani njegovih nogu, njegov dah i svaka pojedinost njegove ličnosti, unutrašnja i spoljašnja, imaju posebno ime. Kad jede ili pije, spava ili šeta, naročita reč označava da ove radnje vrši suveren i te je reči nemoguće primeniti na radnje ma kog drugog lica. Ne postoji reč u sijamskom jeziku kojom bi se moglo opisati neko biće višeg ranga ili većeg dostojanstva od monarha; kad govore o bogu, i misionari su prinuđeni da upotrebljavaju domorodačku reč za kralja.

Ali možda ni jedna zemlja na svetu nije toliko obilovala bogovima kao Indija; nigde božanska milost nije darežljivije izlivana na sve društvene staleže, od kraljeva pa do mlekadžija. Tako kod Toda, pastirskog naroda na Nilgeri planinama južne Indije, mlekara predstavlja sveto mesto, a mlekadžija koji je drži smatra se bogom. Upitan da li Tode pozdravljaju Sunce, jedan od ovih božanskih mlekadžija odgovorio je: "Ti siroti ljudi to čine, ali ja, ja bog, zašto bih ja pozdravljao Sunce?" Svi, pa čak i njegov otac, padaju ničice pred njim i niko mu ne bi smeo ništa odreći. Nijedno ljudsko biće, izuzev drugi mlekadžija, ne sme ga dotaći; govoreći glasom boga, on proriče svima koji ga pitaju za savet.

Dalje, u Indiji se "svaki kralj smatra gotovo kao prisutni bog". Induska knjiga zakona, *Manuov zakonik*, ide još dalje i kaže: "čak i kralj odojče ne sme se smatrati običnim smrtnikom, jer on je jedno veliko božanstvo u ljudskom obliku". Priča se da je pre više godina u Orisi postojala sekta koja je kraljicu Viktoriju za njenog života obožavala kao glavno božanstvo. Pa čak i sada se u Indiji sva živa lica, čuvena po velikoj snazi ili hrabrosti ili po tobožnjim čudotvornim moćima, izlažu opasnosti da budu obožavana kao bogovi. Tako je jedna sekta u Pendžabu poštovala božanstvo koje je zvala Nikal Sen. Nikal Sen nije bio niko drugi do ozloglašeni general Nikolson, i ma šta da je general učinio ili rekao nije moglo rashladiti žar njegovih obožavalaca. Što ih je više kažnjavao, utoliko je bilo veće versko strahopoštovanje prema njemu. U Benaresu se pre nekoliko godina jedno čuveno božanstvo ovaplotilo u licu induskog gospodina koji je imao zvučno ime Svami Baskaranandadji Sarasvati; on je neobično ličio na pokojnog kardinala Maninga, ali je delovao pametnije od njega. Oči su mu zračile toplinom i ljudskošću, a pričalo se da je osećao nedužno zadovoljstvo u božanskim počastima koje su mu ukazivali verni obožavaoci.

U Činčvadu, varošici udaljenoj oko šesnaest kilometara od Pune, u zapadnoj Indiji, živi porodica u kojoj po jedan član u svakom pokoljenju, prema verovanju velikog broja Marata, predstavlja ovaploćenje slonoglavog boga Ganputija. To slavno božanstvo prvi put se ovaplotilo oko 1640. godine u licu punskog bramana Muraba Goseina, koji se trudio da postigne svoje spasenje uzdržavanjem, mučenjem samog sebe i molitvama. Njegova pobožnost bila je nagrađena. Bog mu se javi noću u viziji i obeća da će jedan deo njega, to jest Ganputijevog svetog duha, ostati s njim i njegovim potomstvom sve do sedmog pokoljenja. Božansko obećanje se ispunilo. Sedam uzastopnih ovaploćenja, prenetih sa oca na sina, otkrivala su Ganputijevu svetlost mračnom svetu. Poslednji u direktnoj liniji, jedan tromi bog sa vrlo slabim očima, umro je 1810. godine. Stvar istine bila je isuviše sveta, a vrednost crkvenog imanja suviše velika, da bi bramani mogli mirno posmatrati neiskazani gubitak koji bi svet podnosio ako ne bi znao za Ganputija. Stoga su tražili i našli sveti sud u kome se božanski duh učitelja ponovo otkrio, i od tog vremena do danas otkrovenje je na sreću produženo u neprekidnom nizu sudova. Međutim, tajanstveni zakon duhovne ekonomije, čije dejstvo u istoriji re-

RADA I KRIŠNA U GAJU
(Slika iz XVIII veka, Muzej Viktorije i Alberta, London)

Predmet lokalnih kultova širom Indije, Krišna je najpolpularnije božanstvo huinduizma i najvažniji avatar (inkarnacija, otelotvorenje) Višnua, drugog člana trojstva (Brama-Višnu-Šiva) u razvijenom hinduizmu. Druga faza njegovog života bila je pravo slavlje polne ljubavi: služeći se magičnom moći kojom je bio obdaren, Krišna je podjednako zadovoljio sve gopije (pastirice) svoje mladosti i sve žene svoje zrelosti. Najomiljenija od devojaka zvala se Rada. Krišna je imao najpre osam, a zatim još 16.100 žena, od kojih je svaka označavala pobedu nad nekim zlim demonom. Borba sa demonima navela je Krišnu da ostane na Zemlji kao neka vrsta svetovnog kralja. Jedna sekta u centralnoj Indiji i danas smatra da su duhovni poglavari ili maharadže zemaljska ovaploćenja boga Krišne.

ligije možemo osuđivati, mada ne i promeniti, nalaže da se čuda koja bogočovek čini u ovo izopačeno doba ne mogu ni uporediti sa onima koja su činili njegovi prethodnici u minulo doba; čak se govori da jedini znak kojim on blagoizvoleva da udostoji sadašnje pokoljenje aspida jeste čudo prehranjivanja mnoštva sveta tokom obeda koji svake godine daje u Činčvadu.

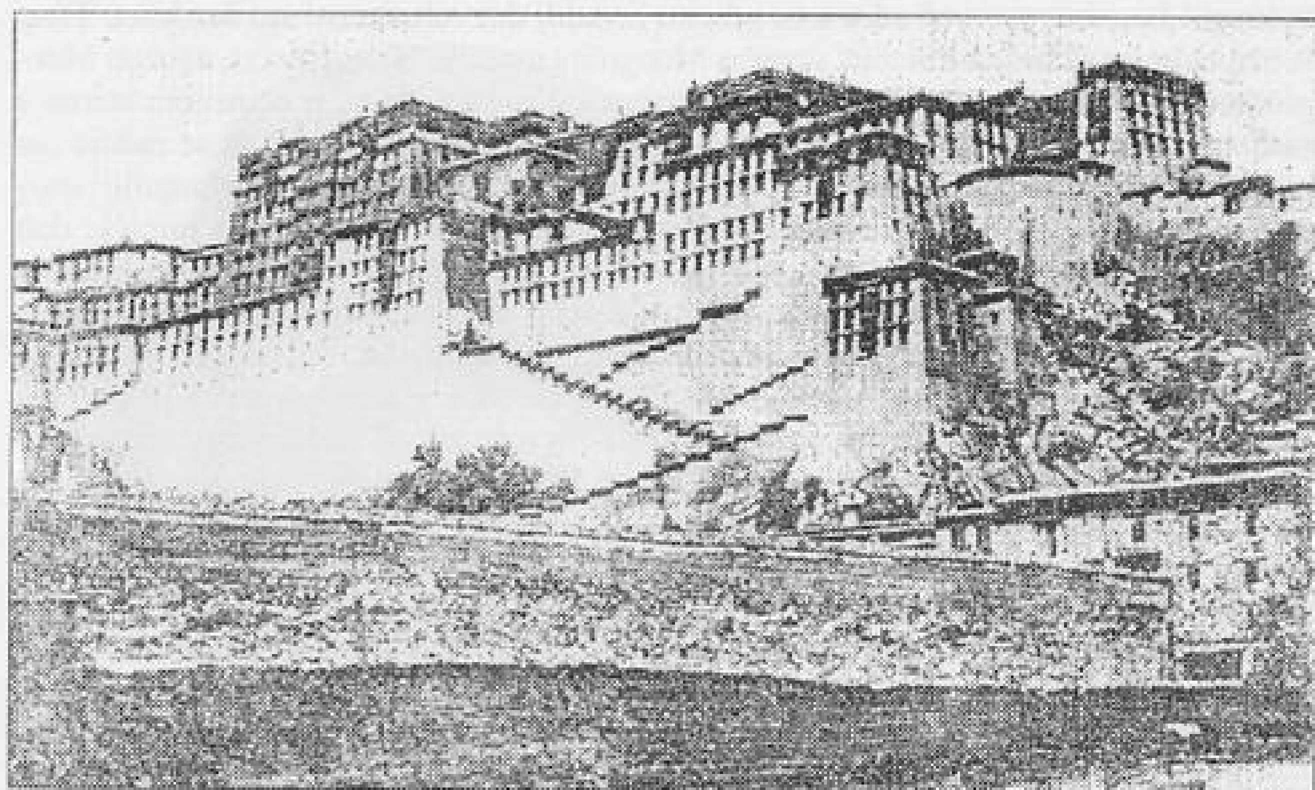
Jedna induska sekta, koja ima mnoge pristalice u Bombaju i centralnoj Indiji, smatra da su njene duhovne poglavice ili maharadže predstavnici ili čak stvarna zemaljska ovaploćenja boga Krišne. Pošto Krišna s najvećom milošću gleda s neba na one dole koji služe potrebama njegovih sledbenika i predstavnika na zemlji, to je ustanovljen čudan obred nazvan obred samopožrtvovanja, pri kome verni obožavaoci Krišne predaju svoja tela, duše i, što je možda još važnije, svoja materijalna dobra njegovim obožavanim ovaploćenjima. Žene se pak uče da veruju kako će postići najveće blaženstvo za sebe i svoje porodice ako se podadu zagrljajima ovih bića u kojima je božanska priroda na tajanstveni način spojena sa obličjem pa čak i prohtevima pravog čoveka.

I samo hrišćanstvo nije svugde izbeglo ove obmane; u njemu je uistinu često bilo preterivanja uobraženih peretendenata na božanstvo koje je ravno pa čak i više od božanstva velikog osnivača. U drugom veku, Montan Frigijac tvrdio je da je on ovaploćenje svete Trojice, sjedinjujući u svom jedinom licu Boga Oca, Boga Sina i Boga sv. Duha. Ovo nije usamljen slučaj, niti se radi o preteranim pretenzijama jednog neuravnoteženog duha. Od ranijih vremena pa sve do danas, mnoge sekte su verovale da je Hrist, pa i sam Bog, ovaploćen u svakom potpuno posvećenom hrišćaninu, pa su ljudi ovo verovanje doveli do njegovog logičkog zaključka obožavajući jedan drugog. Tertulian beleži da su to radili njegovi drugovi – hrišćani u Kartagini u drugom veku; sv. Kolumba obožavali su njegovi učenici kao ovaploćenje Hrista, a u osmom veku je Elipand iz Toleda govorio o Hristu kao o "bogu među bogovima", misleći da su svi vernici istinski bogovi kao što je i sam Isus. Uzajamno obožavanje bilo je uobičajeno kod Albižana i pomenuto je stotinama puta u zapisima inkvizicije u Tuluzi u prvoj polovini četrnaestog veka.

U trinaestom veku pojavila se sekta zvana "Braća i sestre slobodnog duha", koja je učila da se dugim i revnosnim misaonim udubljivanjem svaki čovek može sjediniti sa božanstvom na neiskazan način i postati jedno sa izvorom i tvorcem svih stvari, a da onaj koji se tako uzdigne do boga i apsorbuje u njegovoj blaženotvornoj suštini stvarno sačinjava deo božanstva; on je Bog Sin u istom smislu i na isti način kao i sam Hrist, pa time stiče oslobođenje od prepreka svih ljudskih i božanskih zakona. Ushićeni ovim srećnim ubeđenjem, mada su svojim spoljnim izgledom i držanjem ostavljali utisak ludila i rastrojstva, ovi sektaši lutali su od mesta do mesta, obučeni u najfantastičnije odelo, proseći hleb uz divlje uzvike i graju, oholo prezirući svaku vrstu poštenog rada i zanimanja kao prepreku božanskom razmišljanju i uzdizanju duše prema Ocu svih duhova. U svim njihovim lutanjima pratile su ih žene sa kojima su živeli u najintimnijim odnosima. Oni među njima koji su razmišljali da su učinili najveći napredak u višem duhovnom životu pojavljivali su se na skupovima bez ikakve odeće, smatrajući pristojnost i čednost znacima unutrašnje grešnosti, karakteristične za dušu koja još gmiže pod gospodarstvom tela i još se nije uzdigla do opštenja sa božanskim duhom, svojim središtem i izvorom. Ponekad inkvizicija ubrza njihov napredak ka ovom mističnom opštenju i oni izdahnu na lomači ne samo sa vedrom mirnoćom, nego i sa pobedonosnom veselošću i radošću.

Oko 1830. godine pojavio se u jednoj severnoameričkoj državi nekakav varalica koji je izjavio da je on božiji sin, spasitelj sveta, i da je ponovo došao na zemlju da vrati nepobožne, neverne i grešne njihovoj dužnosti. Pretio je da će, ako se oni ne poprave u izvesnom roku, dati znak, i da će se svet začas pretvoriti u prah i pepeo. Ove ekstravagantne tvrdnje blagonaklono su primila čak i lica visokog društvenog položaja. Na posletku je jedan Nemac ponizno zamolio novog Mesiju da njegovim zemljacima objavi strahovitu katastrofu na nemačkom jeziku, jer oni ne razumeju engleski, a bilo bi šteta da budu osuđeni i prokleti samo zbog toga. Tobožnji spasitelj je u svom odgovoru sasvim iskreno priznao da ne zna nemački. "Šta!" uzviknuo je Nemac, "Ti, sin boži-ji, a ne govoriš sve jezike, pa čak ne znaš ni nemački? Hej, pa ti si lupež, licemer, ludak. Ludnica je pravo mesto za tebe". Gledaoci su se nasmejali i razišli postiđeni zbog svoje lakovernosti.

Ponekad, kad umre čovek u kome je bio ovaploćen bog, božanski duh se odseli u nekog drugog čoveka. Budistički Tatari veruju u veliki broj živih Buda, koji u najvažnijim manastirima zauzimaju položaj velikog lame. Kad umre neki veliki lama, njegove se pristalice ne žaloste, jer znaju da će se on uskoro ponovo vratiti u obliku kakvog novorođenčeta. Jedina briga im je da pronađu njegovo rodno mesto. Ako u to vreme vide dugu, oni je smatraju znakom koji im je poslao preminuli lama da bi ih odveo svojoj kolevci. Ponekad i samo božansko dete otkrije svoj identitet. "Ja sam veliki lama",

PALATA POTALA (Rezidencija Dalaj Lame u Lasi, Tibet)

Besmrtni duh preminulog Dalaj Lame, verskog starešine svih lama u kome je ovaploćen bog, ponovo se rađa u nekom tibetskom detetu. Budistički poklisari traže novorođenog boga po celom Tibetu, da bi ga odneli u njegov manastir, a kad ga nađu padaju ničice pred njega. Pre nego što ga priznaju za Dalaj Lamu, dete mora da dokaže svoj božanski identitet živog Bude na Zemlji.

kaže ono, "živi Buda tog i tog hrama. Odvedite me mome manastiru. Ja sam njegov starešina". Pošto se pronađe Budino rodno mesto, bilo pomoću izjave samog Bude, bilo pomoću nebeskog znaka, tu se odmah razapnu šatori, a radosni poklonici, često vođeni kraljem ili jednim od najslavnijih članova kraljevske porodice, počnu da traže novorođenog boga da bi ga odneli u njegov manastir. On se obično rađa u svetoj zemlji Tibetu; da bi se došlo do njega, karavan često mora da prođe kroz najstrahovitije pustinje. Kad najzad nađu dete, oni ničice padaju pred njim i obožavaju ga. Pre nego što ga priznaju za velikog lamu koga traže, dete im mora dokazati svoj identitet. Pitaju ga za ime manastira za koji ono tvrdi da mu je starešina, koliko je udaljen i koliko kaluđera živi u njemu; ono takođe mora da opiše navike i način smrti velikog lame. Zatim se pred njega stave razni predmeti, molitvenici, čajnici i šolje i ono mora da pokaže koje je od njih upotrebljavalo u svom prošlom životu. Ako to učini bez pogreške, onda ga priznaju za velikog lamu i trijumfalno odvedu u manastir. Na čelu svih lama je Dalaj Lama iz Lase, tibetskog Vatikana, on se smatra za živog boga; kad umre, njegov božanski i besmrtni duh ponovo se rađa u detetu. Neki izveštaji kažu da se Dalaj Lama pronalazi na sličan, već opisan način, to jest kao i obične lame. Drugi pak govore da se njegov izbor vrši vučenjem kocke iz zlatnog lonca. Gde god se on rodi, drveće i biljke odmah pozelene, na njegovu zapovest cveta cveće i izbijaju izvori, a njegovo prisustvo širi oko sebe nebesko blaženstvo.

Ali on nije jedini čovek koga u ovim predelima smatraju bogom. Spisak svih ovaploćenih bogova u kineskoj carevini drži se u Li Fan Juanu ili Kolonijalnom odseku u Pekingu. Broj bogova koji su u tom odseku izvadili dozvolu iznosi sto šezdeset. Tibet je blagosloven sa tridesetoricom, severna Mongolija usrećila sa devetnaest, a južnu Mongoliju obasjava svetlost pedeset i sedam bogova. Kineska vlada, u očinskom staranju za dobro svojih podanika, zabranjuje bogovima uvedenim u zapisnik da se rađaju ma u kom drugom mestu osim u Tibetu. Vlada se plaši da bi rođenje boga u Mongoliji imalo ozbiljnih političkih posledica, jer bi probudilo uspavani patriotizam i ratnički duh Mongolaca, koji bi mogli da se okupe oko slavoljubivog domaćeg božanstva kraljevske loze i pokušaju da za njega sabljom osvoje kako duhovno tako i svetovno kraljevstvo. Ali osim ovih javnih i dozvoljenih bogova, postoji veliki broj malih, privatnih bogova, ili neovlašćenih predstavnika božanstva, koji čine čuda i blagosiljaju svoj narod po ćoškovima i budžacima; poslednjih nekoliko godina kineska vlada gleda kroz prste na rađanje ovih sićušnih božanstava izvan Tibeta. Ali, kad se jednom rode, vlada motri na njih kao i na redovne predstavnike; ako se neko od njih rđavo vlada, ona mu odmah oduzima zvanje, proteruje ga u kakav daleki manastir i strogo mu zabranjuje da se ponovo rodi u obliku čoveka.

Na osnovu našeg pregleda položaja koji su zauzimali kraljevi u primitivnim zajednicama možemo zaključiti da pravo koje su na božanske i natprirodne moći polagali monarsi velikih istorijskih imperija kao što su Egipat, Meksiko i Peru, nije bilo prost rezultat naduvene uobraženosti niti prazan izraz puzavačkog ulizivanja; ono je predstavljalo samo preživljavanje i proširenje starog primitivnog uvršćavanja živih kraljeva u red bogova. Tako, na primer, peruanske Inke, "deca Sunca", obožavani su kao bogovi, oni nisu mogli grešiti, i nikome nije padalo ni na pamet da se iole ogreši o lice, dostojanstvo ili svojinu monarha ili ma kog od kraljevskog roda. Stoga Inke nisu, kao većina sveta, gledali na bolest kao na zlo. Oni su je smatrali vesnikom koga je "otac Sunce" poslao da ih pozove da dođu i odmore se kod njega na nebu. Stoga su uobičajene reči

kojima je Inka objavljivao da mu se približava kraj bile ove: "Moj otac me zove da dođem i da se odmaram kod njega". Oni se nisu protivili volji svog oca prinošenjem žrtve radi ozdravljenja, nego su otvoreno izjavljivali da ih je on pozvao tamo gde je večiti mir. Kad su se iz zaparnih dolina popeli na visoravan kolumbijskih Anda, španski osvajači bili su iznenađeni kad su, suprotno divljim hordama koje su ostavili dole u sprženim džunglama, videli narod na prilično visokom stupnju civilizacije, koji se bavi poljoprivredom i živi pod upravom koju je Humbolt uporedio sa teokratijama Tibeta i Japana. To su bile Čibče, Mujke, ili Moske, podeljeni u dve kraljevine – čije su prestonice bile Bogota i Tunja – ali očevidno ujedinjeni zajedničkom duhovnom vernošću prvosvešteniku u Sogamozu ili Iraci. Govorilo se da je ovaj duhovni gospodar svojim dugim i asketskim iskušeništvom stekao takvu svetost da su ga slušale vode i kiše i da je vreme zavisilo od njegove volje. Kao što smo videli, meksikanski kraljevi su prilikom stupanja na presto polagali zakletvu da će se starati da sunce sija, oblaci daju kišu, reke teku i zemlja donosi plodove u izobilju. Kažu da je Montezuma, poslednji kralj Meksika, bio obožavan od svog naroda kao bog.

Najstariji vavilonski kraljevi, od vremena Sargona I do četvrte urske dinastije ili još kasnije, tvrdili su da su još za života bili bogovi. Naročito su monarsi četvrte dinastije Ur podizali hramove u svoju čast, stavljali svoje kipove u razna svetilišta i naređivali narodu da im prinosi žrtve; osmi mesec bio je naročito posvećen kralejvima, a žrtve su im prinošene o novom mesecu i petnaestog dana svakog meseca. Partijanski monarsi Arsakove loze nazivali su sebe braćom Sunca i Meseca i bili obožavani kao božanstva. Smatralo se za obesvećenje udariti u svađi čak i običnog člana Arsakovog roda.

SARGON AKADIJSKI
Semitski kralj-samozvanac
(2242-2186. godine pre nove ere)

Najstariji vavilonski kraljevi, od vremena Sargona I do četvrte dinastije Ur, tvrdili su da su bogovi ovaploćeni u ljudskom obliku. Podizali su hramove sebi u čast i slavu, postavljali svoje kipove u svetilištima i zahtevali od naroda da im prinosi žrtve. Sargon iz Akada je pravdao preuzimanje vlasti tvrdnjom da je sin jedne enitum *(svete prostitutke) i kralja koji je na sebe preuzeo božiju ulogu u svetom braku, pa je otuda i sam kraljevskog porekla i u vezi s bogovima.*

Egipatski kraljevi uvršćivani su u božanstva još za svog života, prinošene su im žrtve, a njihovu službu vršili su posebni sveštenici u posebnim hramovima. Obožavanje kraljeva doista je ponekad bacalo u zasenak obožavanje bogova. Tako je za vlade Merenre jedan visoki činovnik izjavio da je sagradio mnoga sveta mesta da bi duh kralja, večito živog Merenre, bio prizivan "više od svih bogova". Niko nije sumnjao u to da je kralj smatrao sebe za stvarno božanstvo; on je bio "veliki bog", "zlatni Hor", i sin boga Ra. On je polagao pravo na vlast ne samo nad Egiptom, nego nad "svim zemljama i nacijama", "ceo svet, istok i zapad", "ceo opseg Sunčevog velikog kružnog puta", "nebo i ono što je u njemu, zemlja i sve što je na njoj", "svaki stvor koji ide na dve ili četiri noge, sve što leti ili leprša, ceo svet prinosi mu svoje proizvode". Sve što se moglo tvrditi o bogu-Suncu, dogmatično se pripisivalo i egipatskom kralju. Njegove titule neposredno su izvođene iz titula boga-Sunca. "U toku svog života", priča se, "kralj Egipta iscrpi sve moguće atribute božanstva koje su Egipćani priznavali. Natčovečanski bog po svom rođenju i kraljevskom zvanju, on je postajao obogotvoreni čovek posle svoje smrti. Tako je u njemu bilo skupljeno sve što se znalo o božanstvu".

Sad smo završili našu skicu (jer to nije ništa više do skica) evolucije onog svetog kraljevstva koje je dostiglo svoj najviši oblik, svoj najapsolutniji izraz, u monarhijama Perua i Egipta. Istorijski, ova ustanova izgleda potiče iz reda javnih vrača ili vidara; logički ona počiva na zaključku pogrešno izvedenom iz asocijacije ideja. Ljudi su pogrešno mislili da je red njihovih ideja red prirode, i stoga su uobražavali da im je kontrola koju imaju (ili izgleda da imaju) nad svojim mislima dopuštala da vrše odgovarajuću kontrolu i nad stvarima. Ljudi za koje se, iz ovog ili onog razloga, zbog snage ili slabosti njihovog prirodnog sastava, pretpostavljalo da imaju te magijske moći u najvećoj meri, postepeno su se izdvajali od svojih zemljaka i postajali odvojena klasa kojoj je bilo suđeno da vrši jedan od najdalekosežnijih uticaja na političku, versku ili intelektualnu evoluciju čovečanstva. Društveni napredak, kao što znamo, sastoji se uglavnom u sve većoj diferencijaciji funkcija ili, prostije rečeno, u sve većoj podeli rada. Rad, koji u primitivnom društvu svi vrše na sličan način i više-manje podjednako rđavo, postepeno se deli na razne klase radnika i sve bolje i bolje obavlja; ukoliko materijalne i nematerijalne proizvode ovog specijalizovanog rada dele svi, onda se tom sve većom specijalizacijom koristi čitava zajednica. Vrači i vidari izgleda sačinjavaju najstariju profesiju u evoluciji društva, jer vrača ima u svakom nama poznatom plemenu; među australijskim domorocima, oni su jedina profesija. Vremenom, dok se proces diferencijacije nastavlja, stalež vidara deli se na stručnjake, kao što su iscelitelji, kišodavci itd; dok najmoćniji član staleža osvaja za sebe položaj poglavice, pretvarajući se postepeno u svetog kralja, religija polako potiskuje magiju, a njegove stare magijske funkcije idu sve više i više u pozadinu i zamenjuju se svešteničkim, pa čak i božanskim dužnostima. Još kasnije, dolazi do podele između građanskog i verskog vida kraljevstva, pri čemu svetovna vlast počinje da pripada jednom, a duhovna drugom čoveku. Međutim, vrači, koji se mogu potisnuti ali ne iskoreniti prevlašću religije, još uvek se radije odaju svojim starim okultnim veštinama nego novijem obredu žrtve i molitve; oštroumniji vrači vremenom uviđaju pogrešnost magije i pronalaze uspešniji način rukovanja prirodnim silama za dobro čoveka, to jest napuštaju magiju radi nauke. Daleko sam od toga da tvrdim da je tok razvitka svugde išao pravo ovim linijama; on je bez sumnje mnogo varirao u različitim zajednicama. Ja samo želim da u najširim crtama pokažem kakav je bio njegov opšti pravac. Posmatrana sa industrijske tačke gledišta evolucija je išla od jedno-

vrsnosti ka raznovrsnosti funkcije; gledana sa političkog stanovišta ona je išla od demokratije ka despotizmu. Kasnijom istorijom monarhije, naročito opadanjem despotizma i njegovim zamenjivanjem oblicima vladavine koje su bili bolje prilagođeni višim potrebama čovečanstva, nećemo se baviti u ovoj našoj studiji. Naša tema je razvitak, a ne opadanje, te velike i u svoje vreme korisne ustanove.

VIII

KRALJEVI RAZNIH OBLASTI PRIRODE

Dosadašnje istraživanje dokazalo je da od istog spajanja svetih funkcija s kraljevskom titulom, koje susrećemo kod kralja šume u Nemiju, žrtvenog kralja u Rimu i arhonta koji se zvao kralj u Atini, često dolazi i izvan granica klasičnog antičkog doba i da je ono zajednička karakteristika društva na svim stupnjevima razvitka. Dalje, izgleda da je, ne samo po imenu nego i stvarno, kraljevski sveštenik često kralj koji drži i spektar i episkopsku stolicu. Sve ovo potvrđuje tradicionalno gledište o poreklu i titularnih i svešteničkih kraljeva u republikama stare Grčke i Italije. Pokazavši da je spajanje duhovne i svetovne vlasti, čiju je uspomenu sačuvala grčko-rimska tradicija, stvarno postojalo u mnogim mestima, mi smo bar sprečili svaku sumnju u istinitost tradicije. Zato sad možemo s pravom pitati: zar nije kralj šume mogao biti porekla sličnog onom koje predanje pripisuje žrtvenom kralju Rima i tutularnom kralju Atine? Drugim rečima, zar nisu njegovi prethodnici na tom položaju mogli biti kraljevi koje je republikanska revolucija lišila političke vlasti, ostavljajući im samo verske funkcije i senku krune? Postoje bar dva razloga da se na ovo pitanje odgovori odrečno. Jedan razlog leži u mestu stanovanja nemijskog sveštenika, a drugi u njegovoj tituli "kralj šume". Da su njegovi prethodnici bili kraljevi u običnom smislu reči, sigurno bismo ga našli da stanuje kao i svrgnuti kraljevi Rima i Atine, u gradu čiji je skiptar izgubio. Ovaj grad morao bi biti Aricija, jer nije bilo nijednog bližeg, ali Aricija je bila pet kilometara udaljena od njegovog šumskog hrama na obali jezera. Ako je vladao, to nije bilo u gradu nego u zelenoj šumi. Pa i njegova titula, kralj šume, teško bi dozvolila pretpostavku da je ikada bio kralj u običnom smislu reči. Verovatnije je da je on bio kralj prirode, i to izvesnog dela prirode, naime šuma, kojima treba i da zahvali za svoju titulu. Ako bismo mogli naći primere kraljeva raznih prirodnih oblasti, to jest lica za koja se pretpostavljalo da su vladala nad pojedinim elementima ili vidovima prirode, verovatno bismo između njih i kralja šume našli veću sličnost od one koja postoji između kralja šume i božanskih kraljeva koje smo do sada razmatrali i čija je kontrola prirode pre opšta nego posebna. I stvarno, nimalo se ne oskudeva u primerima kraljeva raznih oblasti prirode.

Na jednom brdu kod Bome, blizu ušća Konga, živi Namvulu Vumu, kralj kiše i bure. O nekim plemenima oko gornjeg Nila izvešteni smo da nemaju kraljeva u običnom smilu reči; jedina lica koja priznaju za takva jesu kraljevi kiše, *Mata Kodou*, kojima se pripisuje moć da izazovu kišu u pravo vreme, to jest u kišno doba godine. Pre nego što kiša počne da pada krajem marta, zemlja je spržena i gola pustinja; stoka, koja je glav-

TOR
– skandinavski bog neba i nevremena.
(Statueta sa Islanda, X vek)

no bogatstvo naroda, lipsava zbog oskudice trave. Krajem marta svaki domaćin ode kralju kiše i ponudi mu jednu kravu, moleći ga da učini da blagodetna kiša padne na uvenule i sagorele pašnjake. Ako kiša nikako ne padne, narod se skupi i zahteva od kralja da mu da kišu; ostane li nebo i dalje vedro, oni mu raspore trbuh, pošto misle da u njemu drži buru. Kod plemena Bari, jedan od tih kišnih kraljeva stvarao je kišu prskanjem vode na zemlju iz ručnog zvona.

Kod plemena u pograničnim predelima Abisinije postoji slično zvanje, koje jedan posmatrač ovde ovako opisuje: "Sveštenstvo Alfajevo, kako ga zovu Bareji i Kunami, vrlo je neobično; veruje se da ono može da proizvede kišu. Ovo zvanje ranije je postojalo kod Algeda i izgleda da je još rasprostranjeno kod nubijskih Crnaca. Alfaj iz plemena Barea, koga takođe pitaju za savet severni Kunami, živi sam sa porodicom na jednoj planini blizu Tembadere. Narod mu donosi danak u odelu i voću i obrađuje mu jedno veliko polje. On je neka vrsta kralja, a njegov položaj prelazi u nasledstvo na njegovog brata ili sestrića. Od njega se očekuje da magijom dovodi kišu i tera skakavce, ali ako izneveri narodna očekivanja i nastane velika suša u zemlji, narod ga kamenuje; njegovi najbliži srodnici moraju prvi da se bace kamenom na njega. Kad smo prošli kroz zemlju, zvanje Alfaja pripadalo je tada jednom starcu, ali sam čuo da je kiša vrlo često i bez potrebe padala, a narod zbog toga bio nezadovoljan, pa je on napustio položaj, jer mu je pretila opasnost od naroda".

Duboko u šumama Kambodže žive dva tajanstvena suverena poznata kao "kralj vatre" i "kralj vode". Njihova slava prostire se širom južne Indokine, ali je samo njen slab odjek stigao do Zapada. Koliko je poznato, do pre nekoliko godina nijedan Evropljanin nije video nijednog od njih; njihovo postojanje smatralo bi se za izmišljenu priču da nije, do pre kratkog vremena, redovno održavana veza između njih i kralja Kambodže, koji je iz godine u godinu izmenjivao darove s njima. Njihove kraljevske funkcije su često mističnog ili duhovnog karaktera; oni su prosti seljaci koji žive od rada svojih ruku i poklona vernika. Prema jednom izveštaju, oni žive u apsolutnoj samoći; nikad se ne sastaju jedan s drugim i nikad ne vide ljudsko lice. Stanuju redom u svakoj od sedam kula koje stoje na sedam bregova i svake godine prelaze iz jedne kule u drugu. Ljudi

dolaze krišom i ostavljaju im potrebne namirnice. Kraljevstvo traje sedam godina, vreme potrebno da bi se stanovalo u svakoj od sedam kula, ali mnogi umru pre isteka roka. Ovi položaji su nasledni u jednoj ili (prema drugima) dve kraljevske porodice koje uživaju veliki ugled; o njima se svi staraju pa su oslobođeni potrebe da obrađuju zemlju. Naravno, za ovim dostojanstvom niko ne žudi. Kada se desi da mesto bude upražnjeno, svi kandidati (oni moraju biti snažni i imati dece) pobegnu i sakriju se. Drugi jedan izveštaj potvrđuje nesklonost naslednih kandidata prema kruni, ali ne potvrđuje izveštaj o njihovoj pustinjačkoj usamljenosti u sedam kula. Naprotiv, u njemu se opisuje kako narod pada ničice pred mističnim kraljevima kad god se pojave u javnosti, jer se misli da bi nastala strahovita bura nad zemljom ako bi izostao ovaj znak poštovanja. Kao i mnogim drugim svetim kraljevima, o kojima ćemo pisati u ovom delu, kraljevima vatre i vode nije dozvoljeno da umru prirodnom smrću, jer bi to umanjilo njihov ugled. Stoga kad se jedan od njih ozbiljno razboli, starešine održe savet i ubiju ga ako misle da ne može ozdraviti. Njegovo telo se spali, a pepeo pobožno skupi i pet godina čuva uz odavanje javnih počasti. Jedan deo pepela daje se njegovoj udovici, a ona ga drži u urni, koju mora nositi na leđima kad ide da nariče na muževljevom grobu.

Priča se da kralj vatre, koji je važniji od kralja vode i čije natprirodne moći nisu nikad bile osporavane, činodejstvuje pri venčanjima, svetkovinama i žrtvama u čast *Jana* ili duha. U tim prilikama se za njega odvaja naročito mesto, a staza kojom prolazi pokrivena je belim platnom. Kraljevsko dostojanstvo ograničeno je na jednu porodicu zato što ta porodica ima izvesne čuvene amajlije, koje bi izgubile svoje dejstvo ili nestale ako bi otišle iz njenih ruku. Ovih amajlija ima tri: plod puzavice zvane *Kui*, uzbran pre mnogo vekova za vreme poslednjeg potoka, ali još uvek svež i zelen; indijska trska, takođe vrlo stara ali sa cvetovima koji nikad ne venu i, naposletku, sablja u kojoj se nalazi *Jan* ili duh, koji je stalno čuva i čini čuda pomoću nje. Kaže se da je to duh nekog roba čija je krv slučajno kanula na oštricu dok se sablja kovala, a koji je umro hotimičnom smrću da bi okajao svoju nehotimičnu grešku. Pomoću prve dve amajlije kralj vode mogao bi proizvesti poplavu koja bi potopila celu Zemlju. Kad kralj vatre izvuče čarobnu sablju za nekoliko santimetara iz korica, Sunce se sakrije, a ljudi i životinje padnu u dobok san; a kad bi je sasvim izvadio iz korica, onda bi nastao smak sveta. Da bi se dobila kiša, ovoj čudnoj sablji žrtvuju se bivoli, prasci, kokoši i patke. Ona se drži uvijena u pamuk i svilu, a među godišnjim darovima koje je slao kralj Kambodže bili su i skupoceni materijali za uvijanje ove svete sablje.

Suprotno običajima zemlje u kojoj se mrtvi sahranjuju, tela ova dva mistična monaha se spaljuju, ali njihovi nokti, nekoliko zuba i kostiju pobožno se čuvaju kao amajlije. Dok mrtvo telo gori na lomači, srodnici umrlog vrača pobegnu u šumu i sakriju se, iz straha da ne budu uzdignuti do nezavidnog dostojanstva koje je on tek napustio. Narod ide i traži ih, i prvog čije skrovište nađe načini kraljem vatre ili vode.

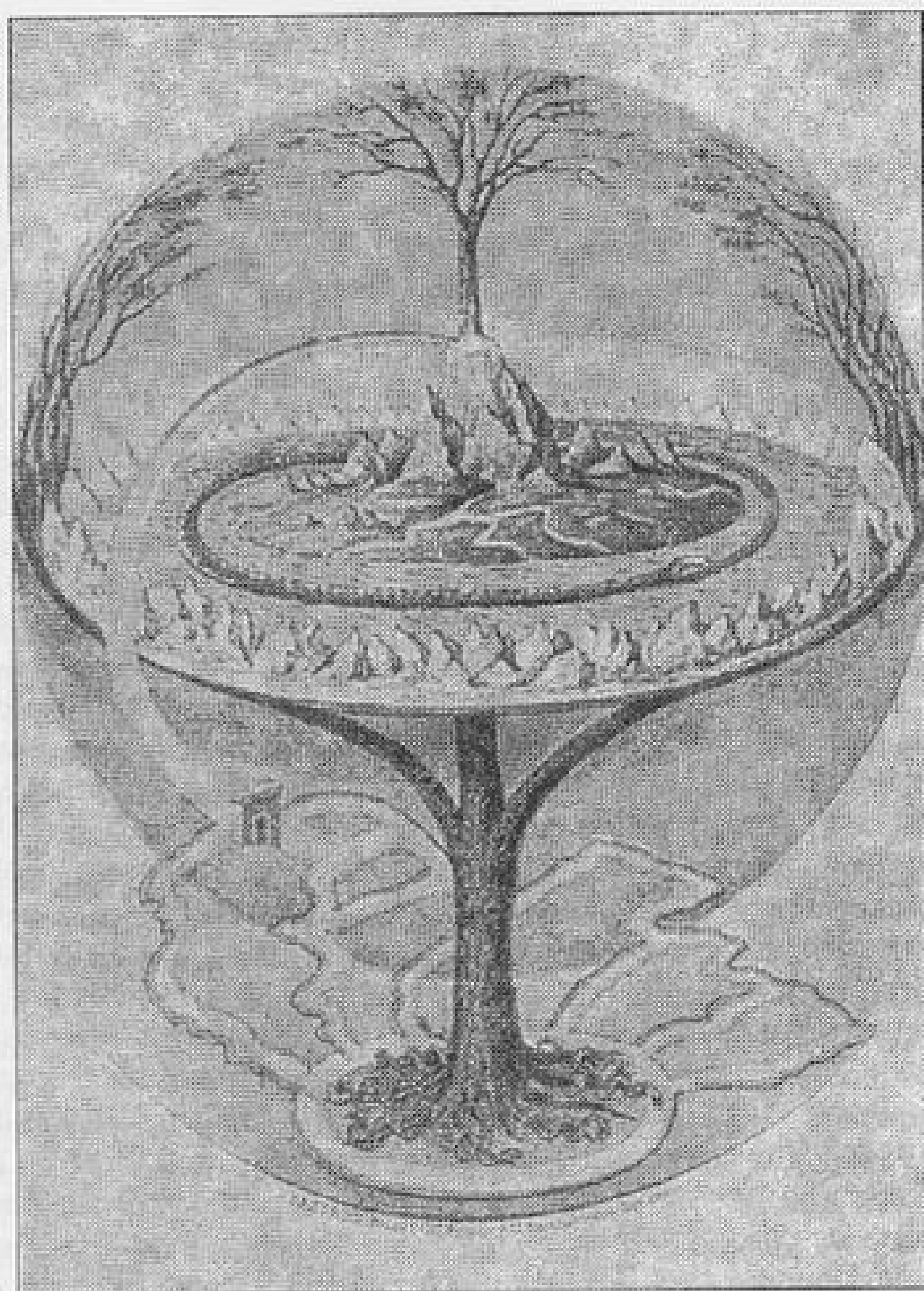
Ovo su, dakle primeri kraljeva raznih oblasti prirode, kako sam ih je nazvao. Ali od šuma Kambodže i izvora Nila dalek je put do Italije. I ako smo našli kraljeve kiše, vode i vatre, još nam ostaje da pronađemo kralja šume koji bi odgovarao aricijskom svešteniku sa tom titulom. Možda ćemo ga naći negde bliže nama.

IX

OBOŽAVANJE DRVEĆA

DUHOVI DRVEĆA

U VERSKOJ ISTORIJI ARIJEVSKE RASE u Evropi, obožavanje drveća igralo je važnu ulogu. Ništa prirodnije, jer je u praskozorje istorije Evropa bila pokrivena ogromnim prašumama, u kojima su raštrkane krčevine morale izgledati kao ostrvca u okeanu zelenila. Do prvog veka pre Hrista, Hercenska šuma prostirala se istočno od Rajne u nedoglednu i neznanu daljinu; Germani kod kojih se Cezar raspitivao govorili su kako su putovali dva meseca kroz nju a nisu joj videli kraj. Četiri stoleća kasnije posetio ju je imperator Julijan i samoća, tama i tišina šume izgleda da su ostavile dubok utisak na njegovu osetljivu prirodu. Izjavio je da nije video ništa slično u Rimskoj imperiji. U Engleskoj, šume Kenta, Sareja i Saseksa ostaci su velike šume Anderide, koja je nekad pokrivala ceo jugoistočni deo ostrva. Izgleda da se prostirala i zapadno, sve do druge šume, koja se opet širila od Hemšira do Devona. Za vlade Henrija II, Londonci su još išli u lov na divljeg bika i vepra u Hamstedske šume. Čak i pod kasnijim Plantagenetima bilo je šezdeset osam kraljevskih šuma. Priča se da je u Ardenskoj šumi sve do novijeg vremena veverica mogla preći gotovo duž cele pokrajine Vorikšira skakući s drveta na drvo. Iskopavanja starih naselja na kolju u dolini Poa pokazala su da je davno pre uspona i, verovatno, osnivanja Rima, severna Italija bila pokrivena gustim brestovim, kestenovim i hrastovim šumama. Arheologiju u ovome potvrđuje istorija; jer klasični pisci često pominju italijanske šume koje više ne postoje. Još u četvrtom veku pre nove ere Rim je bio odvojen od srednje Etrurije strašnom Kiminijanskom šumom, koju Livije upoređuje sa germanskim šumama. Ako se može verovati rimskom istoričaru, nijedan trgovac nije nikad prošao kroz njena usamljena bespuća; jednim od najsmelijih podviga smatrao se postupak rimskog generala koji je, poslavši prvo dva izvidnika da ispitaju njenu divljinu, odveo svoju vojsku u šumu i stigao na greben šumovitih planina, sa koga je video prostrana i plodna etrurska polja. U Grčkoj se divne jelove, hrastove i druge šume još nalaze po kosama visokih arkadskih planina, još krase svojim zelenilom duboki klanac kroz koji Ladon žuri da se sastane sa svetim Alfejom, i još su se do pre nekoliko godina ogledale u tamnoplavim vodama usamljenog jezera Feneja; ali one su samo ostaci velikih šuma koje su u antičko doba pokrivale prostrane predele i koje su možda u nekoj ranijoj epohi, pokrivale Grčko poluostrvo od mora do mora.

DRVO – SIMBOL ŽIVOTA

(Jigdrasil, Svetovno drvo, naslovna strana "Severnjačkih starina" od biskupa Persija, 1847)

Korenje i grane drveta dosežu od reke Tartara do neba, a plodovi su proizvod Zemljine vode i minerala, i Sunčeve energije. Vergilije je opisivao jasen kao drvo poznato po dugovečnosti, čije korenje dopire onoliko u dubinu koliko njegove grane u visinu. Stari Skandinavci su upravo jasenom predstavljali Jigdrasil, univerzalni sistem koji je opisan u "Edi", drevnoj nordijskoj zbirci mitoloških i epskih pesama. Zemlju opasuje zmija Midgard, njen vitalni princip.

Posle Grimovog proučavanja tevtonskih reči za "hram", izgleda verovatno da su i kod Germana prirodne šume bile najstarija svetilišta. Ma kako to bilo, dovoljno je dokazano da je obožavanje drveća postojalo kod svih velikih evropskih ogranaka arijevske rase. Svakome je poznato obožavanje hrasta među keltskim Druidima, a njihova stara reč za svetilište je izgleda istovetna po poreklu i značenju sa latinskom reči *nemus*

(gaj ili šumski proplanak), koja još živi u imenu Nemi. Germani su imali svete gajeve gde god su bili, a teško je da je i danas sasvim iščezlo obožavanje drveća kod njihovih potomaka. Kako je ozbiljno bilo to obožavanje u prošlim vremenima može se videti po svirepoj kazni koju su stari nemački zakoni odredili za one koji se usude da oljušte koru sa živog drveta. Pupak krivca morao se iseći i zakovati za oguljeni deo drveta, a samog krivca su terali da ide oko drveta dok se sva njegova creva ne obaviju oko stabla. Jasno je da je cilj kazne bio da se mrtva kora zameni nečim živim od krivčevog tela; kazna je bila život za život, život čoveka za život drveta. U Upsali, staroj verskoj prestonici Švedske, postojao je sveti gaj u kome je svako drvo smatrano božanskim. Mnogobožački Sloveni obožavali su drveće i gajeve. Litvanci su preobraćeni u hrišćanstvo tek pri kraju četrnaestog veka, a kod njih je još u to doba bilo rasprostranjeno obožavanje drveća. Neki od njih obožavali su izuzetno velike hrastove i drugo veliko lisnato drveće od koga su dobijali proročanske odgovore. Neki su održavali svete gajeve oko sela ili domova, a čak je bio greh prelomiti ma i jednu grančicu. Verovali su da onaj ko poseče granu u takvom gaju, ili iznenada umre ili postane sakat. Ima mnogo dokaza o rasprostranjenosti obožavanja drveća u staroj Grčkoj i Italiji. U Eskulapovom svetilištu na Kosu, na primer, bilo je zabranjeno seći čemprese pod pretnjom kazne od hiljadu drahmi. Ovaj drevni oblik religije možda nigde u antičkom svetu nije bolje sačuvan nego u srcu same velike prestonice. Na Forumu, poslovnom centru rimskog života, Romulovo sveto smokvino drvo obožavano je sve do vremena carstva, a sušenje njegovog stabla bilo je dovoljno da zaprepasti ceo grad. Dalje, na kosi Palatinskog brda rastao je dren koji je smatran jednim od najsvetijih predmeta u Rimu. Kad god se kakvom prolazniku učinilo da je drvo klonulo, podizao je graju koju je narod prihvatao po ulicama, i uskoro zatim pojavljivale su se gomile koje su, trčeći na vrat na nos sa svih strana, nosile vedra vode, kao da su se žurile (kaže Plutarh) da gase požar.

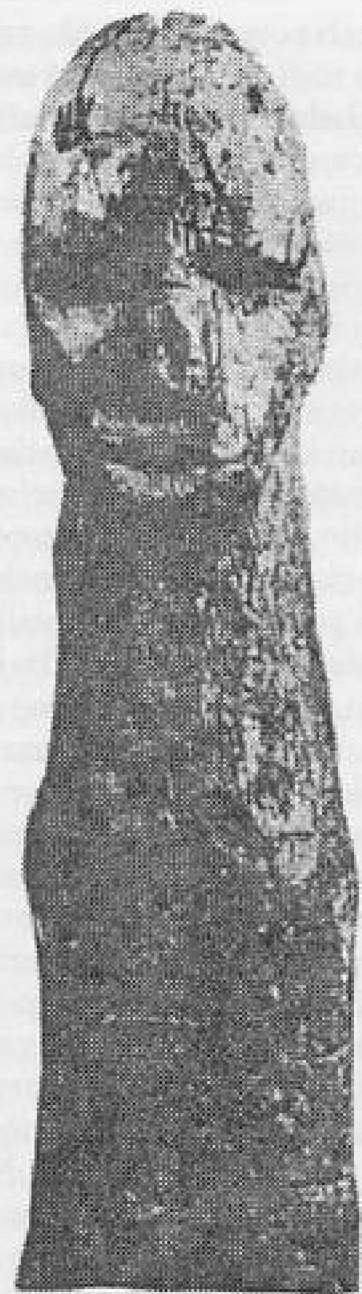
Među finsko-ugarskim plemenima u Evropi, neznabožačko bogosluženje obavljano je najvećim delom u svetim gajevima, koji su uvek bili ograđeni. Takav gaj često se sastojao samo od proplanka ili krčevine sa ponekim drvetom o koje su u davno doba vešane kože prinetih žrtava. Središna tačka gaja, bar kod plemena oko Volge, bilo je sveto drvo, dok je sve ostalo oko njega bilo bez značaja. Ispod njega su se skupljali vernici i sveštenik obavljao obred, na njegovim žilama prinosila se žrtva, a grane su ponekad služile kao predikaonica. Drveće u gaju nije se smelo seći i nijedna grana odlomiti, a ženama se obično zabranjivalo da ulaze u njega.

Potrebno je ipak malo podrobnije ispitati shvatanja na kojima se zasniva obožavanje drveća i biljki. U očima primitivnog čoveka ceo svet je živ, pa ni drveće i biljke u tom pogledu nisu izuzetak. On misli da oni imaju dušu sličnu njegovoj, pa tako i postupa s njim. "Kažu", piše stari vegeterijanac Porfirije, "da su primitivni ljudi živeli nesrećnim životom jer se njihovo sujeverje nije zaustavljalo na životinjama, nego je bilo prošireno i na biljke. Jer zašto bi klanje vola ili ovce bilo veći greh od sečenja jele ili hrasta, kad je duša usađena i u drveće?" Slično tome Hidaka-Indijanci Severne Amerike veruju da svaki prirodan predmet ima svoju dušu ili, tačnije rečeno, svoju senku. Ovim senkama pripada izvesno poštovanje ili obožavanje, ali ono nije podjednako za sve njih. Na primer, veruje se da senke severnoameričke topole, najvećeg drveta u dolini gornjeg Misurija, ima inteligenciju koja može da pomogne Indijancima u izvesnim pothvatima ako joj se priđe kako treba, ali senke žbunova i trave od male su važnosti. Kad Misuri nadođe s proleća i počne da odnosi jedan deo svojih obala i da obara u svoje

talase i veliko drveće, onda se kaže da duh drveta plače sve dok se žile još drže za zemlju i dok stablo ne pljusne u reku. Ranije su Indijanci smatrali za greh da poseku neko džinovsko drvo, pa su, kad im je trebalo velikih balvana, isključivo upotrebljavali drveće koje je samo palo. Doskora su lakoverni starci tvrdili da su mnoge nesreće njihovog naroda prouzrokovane ovim modernim nepoštovanjem prava žive topole. Irokezi su verovali da svaka posebna vrsta drveta, žbuna, biljke i trave ima svoj duh, i imali su običaj da mu zahvaljuju. Vanike istočne Afrike uobražavaju da svako drvo, a naročito kokosovo, ima svoj duh; "uništenje kokosovog drveta smatra se ravnim materoubistvu, jer im to drvo daje život i hranu, kao mati svom detetu". Sijamski monasi, verujući da dušâ ima svugde i da uništenje ma čega znači nasilno oduzimanje njegove duše, ne bi nipošto slomili granu drveta, "kao što ne bi slomili ruku nevinom licu". Ovi monasi su, naravno, budisti, ali budistički animizam nije filozofska teorija. On je samo opšta, primitivna dogma uključena u sistem jedne istorijske religije. Pretpostaviti, kao što čine Benfi i još neki, da su teorije animizma i transmigracije koje se nalaze kod primitivnih azijskih naroda uzete iz budizma, znači izvrtati činjenice.

Ponekad se samo za naročite vrste drveća pretpostavlja da su nastanjene duhovima. U mestu Grbalj, u Dalmaciji, kaže se da među velikim bukvama, hrastovima i drugim drvećem postoje neka koja imaju seni ili duše, i ko poseče jedno od njih mora umreti, ili bar postati bogalj za ceo život. Ako se drvoseča boji da drvo koje je posekao pripada toj vrsti, on mora odseći glavu žive kokoške na panju tog drveta, i to istom sekirom kojom je posekao drvo. Ovo će ga čuvati od svakog zla, čak i ako je drvo jedno od onih koja imaju dušu. Vunonosna drveta, čija gorostasna stabla narastu do ogromnih visina, visoko natrkriljujući ostalo drveće u šumi, duboko se poštuju u zapadnoj Africi, od Senegala do Nigera, i za njih se veruje da su obitavališta boga i duha. Kod Eve-Crnaca (Gana i Togo), bog koji obitava u ovom šumskog gorostasu zove se Hantin. Drveće u kome on stanuje – jer on ne udostojava time svako vunonosno drvo – obavije se pojasom od palminog lišća, a žrtve koje se prinose, pernata živina a ponekad i ljudska bića, privezuju se za stablo ili stavljaju na zemlju pored drveta. Drvo označeno pojasom od palminog lišća ne sme se seći niti oštetiti ni na koji način; čak se ni vunonosno drveće za koje se ne pretpostavlja da Hantin obitava u njemu ne sme seći dok drvoseča prvo ne prinese kao žrtvu kokoš i palmino ulje, da bi se očistio od tobožnjeg oskrnavljenja. Izostavljanje ove žrtve predstavljalo je prestup koji se mogao kazniti smrću. U Kanga planinama, u Pendžabu, svake godine je žrtvovana po jedna devojka nekom starom kedrovom drvetu; seoske porodice davale su devojke po redu. To drvo je posečeno tek pre nekoliko godina.

Ako je drveće živo, onda je ono neminovno i osetljivo i njegovo sečenje postaje delikatna hirurška operacija; ona se mora vršiti sa što je moguće većom pažnjom prema osećanjima paćenika, koji se inače može okrenuti i rastrgnuti nepažljivog ili neveštog operatora. Kad se seče hrast, "on daje od sebe neke vapaje ili krike koji se mogu čuti čitavu milju daleko, kao da to vapije genije hrasta. E. Vild čuo ih je više puta". Odžbveji "vrlo retko seku zeleno ili živo drveće, jer misle da mu to zadaje bolove; neki od njihovih vidara tvrde da su čuli jecaje drveća pod sekirom". Drveće koje krvari i pušta krike bola ili gneva kad se seče ili gori često se pominje u kineskim knjigama, pa čak i u najboljim istorijama. Stari seljaci u nekim krajevima Austrije još uvek veruju da je šumsko drveće živo i ne dozvoljavaju da se kora zaseca bez naročite potrebe; čuli su od svojih očeva da drvo oseća zasekotinu isto kao i ranjenik ranu. Pri sečenju drveta oni ga

KELTSKI DUH DRVEĆA
(Drveni idol iz Ralahama u pokrajini Kejvn, Irska)

Drveće ima prvorazredan značaj u keltskoj mitologiji. Između pojedinih bogova i izvesnog drveća postojale su tesne veze. Arheološki nalazi pokazuju da su Kelti obožavali drvene idole, što se vidi i po vrlo pažljivom izboru drveta za ovu vrstu antropomorfnog idola.

mole za oproštaj. Priča se da u Gornjoj Falačkoj drvoseča još uvek krišom moli lepo, zdravo drvo da mu oprosti što će ga poseći. Tako i u Jarkinu drvoseča moli za oproštaj drvo koje seče. Ilokani na ostrvu Luzonu, pre nego što počnu da seku drveće u netaknutim šumama ili planinama, deklamuju stihove sledeće sadržine: "Ne uzrujavaj se prijatelju moj, što sečemo ono što nam je naređeno da sečemo". Ovo čine da ne bi privukli na sebe mržnju duhova koji žive u drveću i koji su skloni da se svete na taj način što šalju teške bolesti onima koji ih obesno povrede. Basoge centralne Afrike misle da, kad se drvo poseče, naljućeni duh koji u njemu obitava može da prouzrokuje smrt poglavice i njegove porodice. Da bi sprečili ovo zlo, oni pitaju za savet vidara pre nego što poseku drvo. Ako ovaj dozvoli da se to uradi, drvoseča prvo prinese drvetu kokošku i kozu; zatim odmah posle prvog udara sekirom pritisne usta na zasek i isisa nešto soka. Na ovaj način on se zbratimi s drvetom, kao što dva čoveka postanu krva braća ako jedan drugom sišu krv. Posle toga drvoseča može nekažnjeno poseći drvo-brata.

Ali sa duhovima bilja ne postupa se uvek sa uvažavanjem i poštovanjem. Kad ih lepe reči i ljubazno ophođenje ne pokrenu, ponekad se upotrebe jače mere. Indonežansko drvo durijan, čije glatko stablo često ide osamdeset do devedeset stopa u vis pre nego što se grana, nosi plod najlepšeg ukusa i najodvratnijeg mirisa. Malajci gaje ovo drvo zbog njegovog ploda, i poznato je da pokatkad pribegnu čudnoj ceremoniji da bi podstakli njegovu plodnost. Blizu Jugre, na Selangoru, postoji jedan mali gaj drveća durijan gde su se seljaci skupljali u naročito određeni dan. Kad se okupe, jedan od lokalnih vrača uzme sekiru i preteći udari njom nekoliko puta po stablu najneplodnijeg drveta govoreći: "Hoćeš li ti odsad da donosiš rod ili nećeš? Ako nećeš, ja ću da te posečem". Na ovo pitanje drvo odgovori kroz usta čoveka koji se popeo na drvo mangostan koje je sasvim blizu (pošto je nemoguće popeti se na drvo durijan): "Da, ja ću odsad nositi plod; molim te, nemoj me poseći!" Tako u Japanu, da bi drveće rodilo, dva čoveka odu u voćnjak. Jedan od njih popne se na drvo, a drugi stoji pod njim sa sekirom. Čovek sa sekirom pita drvo da li će doneti dobar rod iduće godine i preti mu da će ga poseći ako

neće. Na ovo čovek među granama odgovara umesto drveta da će ono obilno roditi. Ma kako nam čudan izgledao ovaj način vrtlarstva, on ima dosta svojih paralela i u Evropi. Na Badnje veče, mnogi južnoslovenski seljak preteći zamahne sekirom na neplodnu voćku, dok drugi stoji pored drveta i posreduje za ugroženo drvo, govoreći: "Nemoj ga seći; ono će uskoro doneti rod". Triput se zamahne sekirom i triput se zaustavi udarac na molbu posrednika. Posle toga uplašeno drvo sigurno će roditi iduće godine.

Smatrati drveće i biljke živim bićima prirodno vodi postupanju s njima kao sa muškim i ženskim bićima koja se mogu venčati jedno s drugim u pravom, a ne samo u poetskom i figurativnom smislu reči. Ova ideja nije sasvim fantastična, jer biljke, kao i životinje, imaju svoje polove i množe se spajanjem muških i ženskih elemenata. Ali dok su kod svih viših životinja polni organi podeljeni (mužjak ima muške, a ženka ženske organe), dotle kod većine biljaka oni postoje zajedno kod svakog člana vrste. Ovo pravilo, međutim nije sveopšte; kod mnogih vrsta se muška biljka razlikuje od ženske. Ovu razliku zapažali su i neki primitivni ljudi; poznato je da Maori (Novi Zeland) "znaju za pol drveća i imaju različita imena za muško i žensko drvo iste vrste. Ljudi u antičko doba znali su za razliku između muške i ženske urme, a oplođivali su ih na veštački način, tresući polen muškog drveta nad cvetovima ženskog. Oplođivanje se vršilo u proleće. Mnogobožci u Haranu (Mesopotamija) zvali su mesec u kome su se palme oplođivale urmin mesec, i u to vreme proslavljali venčanje svih bogova i boginja. Od ovih istinskih i plodnih brakova palmi razlikuju se lažni i neplodni brakovi biljaka koji igraju izvesnu ulogu u induskom sujeverju. Na primer, kad Indus zasadi gaj drvećem mango, ni on ni njegova žena ne smeju okusiti plod dok on formalno ne venča jedno od tih drveta, kao mladoženju, sa nekim drvetom druge vrste, obično tamarindom, koje raste u gaju blizu mladoženje. Ako nema tamarinda da posluži kao nevesta, može se upotrebiti i jasmin. Troškovi takve svadbe često su znatni, jer što se više bramana ugosti na njoj, utoliko je veća slava sopstvenika gaja. Dešava se da porodica proda svoj zlatan i srebrn nakit i uzajmi sav novac koji može da bi, uz propisnu pompu i ceremoniju, venčala mango-drvo sa jasminom. Nekada su nemački seljaci na Badnje veče vezivali voćke jednu za drugu slamnim konopcima da bi rodile i govorili su da su ih tako venčali.

Na Molučkim ostrvima (Malajski arhipelag) kad su karanfilići u cvetu, sa njima se postupa kao sa trudnim ženama. Ne sme se praviti nikakva larma u njihovoj blizini; svetlost i vatra ne smeju se nositi pored njih noću; niko im se ne sme približiti sa šeširom na glavi, svi moraju biti gologlavi u njihovom prisustvu. Ove se mere predostrožnosti preduzimaju da se drvo ne bi uplašilo pa da ne rodi, ili da pusti da mu plod otpadne suviše rano, slično prevremenom porođaju žene koja je pretrpela neki strah za vreme trudnoće. Tako se na Istoku sa pirinčem koji raste postupa sa istom nežnom pažnjom kao sa bremenitom ženom. U Ambojni, kad je pirinač u cvetu, narod kaže da je trudan, te ne puca iz pušaka i ne pravi nikakvu larmu blizu polja, iz straha da tako uznemiren pirinač ne pobaci i sav plod bude samo slama bez zrna.

Ponekad se veruje da duše mrtvih oživljavaju drveće. Dijeri, pleme u centralnoj Australiji, smatraju vrlo svetim izvesno drveće za koje veruju da su njihovi preobraženi očevi; stoga govore sa poštovanjem o ovom drveću i paze da se ono ne seče i ne gori. Kad doseljenici-kolonisti zahtevaju od njih da poseku takvo drveće, oni ozbiljno protestuju protiv toga, tvrdeći da više ne bi imali sreće kad bi to učinili, da bi mogli biti kažnjeni zato što nisu zaštitili svoje pretke. Neki filipinski ostrvljani veruju da duše njihovih predaka borave u izvesnom drveću koje stoga štede. Ako su prinuđeni da poseku jedno

takvo drvo, oni mu se pravdaju da ih je sveštenik naterao da to učine. Duhovi se naročito useljavaju u visoko, lepo drveće sa velikom, razgranatom krošnjom. Kad lišće šušti na vetru, urođenici uobražavaju da je to glas duha; oni nikad ne prođu pored onog drveća a da mu se smerno ne poklone i zamole duh za oproštaj što narušavaju njegov mir. Kod Ignorota (Filipini), svako selo ima svoje sveto drvo u kome stanuju duše njegovih mrtvih predaka. Tom drvetu se prinose pokloni; ako mu se na ma kakav način naškodi, veruje se da će to doneti selu neku nesreću. Kad bi se drvo poseklo, selo i svi njegovi stanovnici bili bi neminovno uništeni.

U Koreji, duše umrlih od kuge ili pored puta i duše žena umrlih pri porođaju, uvek se nastane u drveću. Takvim duhovima prinose se kao darovi kolači, vino i prasetina, a stave se na gomilu kamenja naslaganog pod drvetom. U Kini je još od najstarijih vremena bio običaj da se sadi drveće na grobovima da bi ojačala duša preminulog i da bi se njegovo telo spaslo od truljenja; kako se smatra da zimzeleni čempresi i jele imaju više životne energije od ostalog drveća, to se oni naročito biraju za ovu svrhu. Otud se drveće koje raste na grobovima ponekad identifikuje s dušama preminulih. Kod Miao-Kia, u južnoj i zapadnoj Kini, po jedno sveto drvo stoji pri ulazu u svako selo, a stanovnici veruju da u njemu stanuje duša njihovog prvog pretka i da ono upravlja njihovom sudbinom. Ponekad se pored sela nalazi sveti gaj u kome drveće truli i umire. Popadale grane zapremaju zemljište, ali niko ih ne sme odneti ako prvo ne pita duh drveta za dozvolu i ne prinese mu žrtvu. Kod Maravija u južnoj Africi, groblje se uvek smatra kao sveto mesto gde se drvo ne sme seći ni životinja ubiti, jer se misli da je sve što se tamo nalazi nastanjeno dušama preminulih.

U većini ovih slučajeva, ako ne i u svima, smatra se da je duh utelovljen u drvetu kome daje život, pati i umire s njim. Ali, prema jednom drugom i verovatno kasnijem mišljenju, drvo nije telo već samo stan duha drveta koji ga može napustiti i vratiti mu se kad hoće. Stanovnici indonežanskog ostrva Sijau veruju u izvesne šumske duhove koji stanuju u šumama ili u kakvom velikom, usamljenom drvetu. Kad je pun mesec duh napušta skrovište i luta unaokolo. On ima veliku glavu, vrlo dugačke ruke i noge i nezgrapno telo. Da bi zadobio naklonost šumskih duhova, narod im ostavlja hranu, kokoši, koze i drugo na mestima gde misli da oni dolaze. Stanovnici Nijasa (indonežansko ostrvo) misle da, kad drvo umre, njegov duh postane demon koji ubija kokosovo drvo ako se samo spusti na njegove grane, a može da ubije svu decu u kući ako se popne na jedan od kućnih direka. Dalje, oni su mišljenja da u izvesnom drveću uvek stanuju lutajući demoni koji bi, ako se drveće ošteti, bili slobodni da lutaju i čine zla dela. Zbog toga narod poštuje ovo drveće i pazi da ga ne poseče.

Znatan broj ceremonija pri sečenju naseljenog drveća zasnovan je na verovanju da su duhovi u stanju da napuste drvo po volji ili potrebi. Kad peluski ostrvljani seku drvo, oni mole duh drveta da ga napusti i da se nastani u nekom drugom. Crnac sa obala zapadne Afrike koje želi da poseče drvo *ašorin*, a zna da to ne može uraditi dok je duh u drvetu, stavi malo palminog ulja na zemlju kao mamac i onda, kad bezazleni duh napusti drvo da bi se počastio tom poslasticom, žurno poseče njegovo obitavalište. Pripadnici plemena Tobungkus na Celebesu, kad nameravaju da iskrče jedan deo šume da bi posejali pirinač, sagrade kućicu i stave u nju malo odela i nešto hrane i zlata. Zatim pozovu sve duhove šume, ponude im kućicu i ono što je u njoj i mole ih da napuste to mesto. Posle toga mogu bezbrižno seći šumu, ne strahujući da će se pri tome poseći. Pre nego Tomori, jedno drugo pleme na Celebesu, poseku kakvo visoko drvo, oni stave

betela ispod drveta, onoliko koliko se može uzeti sa tri prsta, i pozovu duh koji stanuje u drvetu da promeni svoje obitavalište; čak naslone i male lestvice uz stablo da bi mogao lakše da siđe. Mandelinzi na Sumatri pokušavaju da za sva takva nedela prebace krivicu na holandske vlasti. Kad čovek proseca put kroz šumu, pa mora da poseče kakvo drvo koje je visoko, a koje je preprečilo put, on ne udara sekirom dok ne kaže: "Dušo koja stanuješ u ovom drvetu, nemoj mi uzeti za zlo što ću da oborim tvoje obitavalište, jer ja to ne radim po svojoj želji, već po kontrolorovoj naredbi". Kad želi da iskrči jedan deo šume radi obrađivanja, potrebno je da dođe do povoljnog sporazuma sa šumskim duhovima koji tu žive, pre nego što obori njihove lisnate stanove. U tom cilju on ode na sredinu zemljišta, sagne se i pretvara se da podiže pismo sa zemlje. Zatim otvori jedno parče hartije i čita glasno tobožnje pismo holandske vlade, kojim mu se strogo naređuje da odmah otpočne krčenje tog zemljišta. Pošto učini ovo, on kaže: "Čuli ste to, duhovi. Moram odmah početi krčenje ili ću inače biti obešen".

Čak i pošto je drvo posečeno, istesterisano u daske i upotrebljeno pri građenju kuće, može se desiti da se šumski duh još krije u upotrebljenoj građi, i zato neki pokušavaju da ga umilostive pre ili posle useljenja u novu kuću. Stoga, kad je nova kuća gotova, Torade na Celebesu zakolju kozu, prase ili bivola i namažu svu drvenariju njihovom krvlju. Ako je zgrada *lobo*, hram duha, zakolje se kokoška ili pas na grebenu krova i pusti se da krv teče na obe strane. Siroviji Tonapu u takvim slučajevima žrtvuje ljudsko biće na krovu. Ovo žrtvovanje na krovu *lobo*-a ili hrama služi istoj svrsi kojoj i mazanje krvi po drvenariji obične kuće. Cilj je da se umilostive šumski duhovi koji se mogu još nalaziti u drvenoj građi; oni se na taj način odobrovolje, te ne čine nikakvo zlo ukućanima. Iz sličnog razloga se ljudi na Celebesu i Molučkim ostrvima mnogo boje da pri građenju kuće ne uglave neki stub natraške, jer bi se šumski duh, ako je još tu, sasvim razumljivo naljutio zbog ove uvrede i poslao bolest na ukućane. Kajani na Borneu veruju da šumski duhovi paze do sitnica na pitanje časti i svete se ljudima za ma kakvo zlostavljanje. Stoga posle građenja kuće, pri čemu su bili prinuđeni da zlostavljaju mnogobrojno drveće, ovi ljudi izdržavaju jednogodišnju pokoru; za to vreme moraju se uzdržavati od mnogih stvari, kao na primer od ubijanja medveda, šarenih divljih mački i zmija.

BLAGOTVORNE MOĆI DUHOVA DRVEĆA

Dolazak na ideju da drvo nije telo duha drveta, već samo njegov stan koji on može napustiti kad god hoće, predstavlja važan napredak u verskoj misli. To znači da animizam prelazi u politeizam. Drugim rečima, umesto da na svako drvo gleda kao na živo i svesno biće, čovek sad u njemu vidi samo beživotnu, nepokretnu masu, nastanjenu za duže ili kraće vreme natprirodnim bićem koje, pošto je u stanju da slobodno prelazi s drveta na drvo, time stiče izvesno pravo svojine ili gospodarstva nad drvećem, te prestajući da bude duša drveta postaje šumski bog. Čim se na taj način duh drveta donekle oslobodi svakog pojedinačnog dreveta, on počinje da menja oblik i uzima na sebe obilik čoveka, zbog opšte tendencije rane misli da sva apstraktana duhovna bića predstavi u konkretnom ljudskom obliku. Otuda su u klasičnoj umetnosti šumska božanstva predstavljama u ljudskom obliku, a njihov šumski karakter obeležen je grančicom ili nekim drugim podjednako očevidnim simbolom, iako ova promena oblika ne utiče na osnovni karakter duha drveta. Moći koje je imao kao duh drveta utelovljen u drvetu,

on i dalje ima kao bog drveća. Pokušaću da to podrobnije dokažem. Pokazaću, prvo, da se drveću smatranom za živa bića pripisuje moć da utiče da kiša pada, sunce sija, da se stada i krda množe i žene lako porađaju; i drugo, da se iste moći pripisuju bogovima drveća koji su shvaćeni kao antropomorfna bića, dakle slična čoveku, ili kao ovaploćenja u živim ljudima.

Veruje se, dakle, da drveće ili njegovi duhovi daju kišu i sunce. Kad je misionar Jerom iz Praga nagovarao mnogobožačke Litvance da poseku svoje svete gajeve, mnoštvo žena molilo je kneza Litvanije da ga zaustavi, govoreći da on uništenjem šuma uništava dom boga od koga su dobijali kišu i sunce. Mundari u Asamu (Indija) misle da, ako se poseče drvo u svetom gaju, šumski bogovi pokazuju svoje nezadovoljstvo zadržavanjem kiše. Da bi dobili kišu, stanovnici Monja, sela u oblasti Sagaing u gornjoj Burmi, izabrali su najveće tamarindovo drvo blizu sela i nazvali ga svratištem duha (*nat*) koji kontroliše kišu. Zatim su prineli hleb, kokosove orahe, banane i kokoši duhu-zaštitniku sela i duhu koji daje kišu, moleći se: "O gospode *nate*, smiluj se na nas sirote smrtnike i nemoj zaustavljati kišu. Ako je naš dar dat od srca, pusti neka kiša pada i dan i noć". Posle toga, prineli su žrtveno piće u čast tamarindovog duha; najzad, tri starije žene, obučene u svečano odelo i ukrašene ogrlicama i minđušama, otpevale su pesmu za kišu.

Duhovi drveća čine da usevi rastu. Kod Mundara svako selo ima svoj sveti gaj; "božanstva tog gaja smatraju se odgovornim za žetvu i ukazuje im se naročita počast na svim velikim poljoprivrednim svetkovinama". Crnci Zlatne obale (Gana) imaju običaj da prinose žrtve pod visokim drvećem i misle da bi propali svi plodovi zemlje kad bi jedno od njih bilo posečeno. Gale (danas žive u Etopiji i Keniji) igraju u parovima oko svetog drveća, moleći se za dobru žetvu. Svaki par je spojen štapom; muškarac drži jedan, a žena drugi kraj. Pod miškama drže zeleno žito ili travu. Švedski seljaci zabodu po jednu lisnatu granu u svaku brazdu žitnih polja, verujući da to donosi obilnu žetvu. Ista misao je izražena i u nemačkom i francuskom običaju žetvenog venca. To je u stvari jedna velika grana ili celo drvo koje se u poslednjim kolima donese kući sa žetvenog polja i pričvrsti na krovu kuće ili ambara, gde ostane godinu dana. Manhart je dokazao da ova grana ili drvo utelovljava duh drveta shvaćen kao duh bilja uopšte, čiji životvorni i oplodni uticaj na taj način dejstvuje naročito na život. Stoga se u Švapskoj žetveni venac učvrsti među poslednje stabiljke žita koje se ostave da stoje u polju; u drugim mestima on se pobode u žitno polje i uz njega se pričvrsti poslednji požnjeveni snop.

Duh drveta čini da se stada plode i blagosilja žene porodom. U severnoj Indiji, *Emblica officinalis* je sveto drvo. Jedanaestog falguna (februara) sipa se žrtveno piće u koren drveta, oko stabla se veže crveni ili žuti konac i prinose mu se molitve za plodnost žena, životinja i useva. U severnoj Indiji kokosov orah smatra se jednim od najsvetijih plodova i zove se srifala, ili plod Srije, boginje plodnosti. On je simbol plodnosti koji se širom gornje Indije drži u skrinjama; sveštenici ga daju ženama koje žele da postanu majke. U gradu Kva, blizu starog Kalabara (Nigerija), raslo je jedno kokosovo drvo; ono je svakoj nerotkinji koja pojede jedan orah sa njegovih grana osiguravalo začeće. U Evropi se, izgleda, pretpostavlja da svako majsko drvo ili majski stub ima sličan uticaj na žene i stoku. Tako u nekim krajevima Nemačke seljaci Prvog maja stave majsko drveće ili majsko žbunje na vrata štala ili šupa, po jedno za svakog konja i kravu; misli se da ovo utiče na krave da daju dosta mleka. O Ircima se govori da "uobražavaju kako zelena grana, pričvršćena Prvog maja na kuću, čini da tog leta bude dosta mleka".

Vendi (Južnoafrička republika) su imali običaj da drugog jula postave hrast usred sela i pričvrste gvozdenog petla za njegov vrh, pa da onda oko njega igraju i teraju stoku da bi bila napredna. Čerkezi smatraju kruškovo drvo zaštitnikom stoke. Oni u šumi poseku krušku-mladicu, okite joj grane i nose je kući, gde je obožavaju kao božanstvo. Gotovo svaka kuća ima jedno takvo kruškovo drvo. U jesen, na dan svetkovine, drvo se svečano unosi u kuću, uz muziku i radosne uzvike svih ukućana koji čestitaju drvetu na njegovom srećnom dolasku. Zatim ga ukrase svećama i pričvrste sir za njegov vrh. Oko njega jedu, piju i pevaju. Zatim mu kažu "zbogom" i odnesu ga natrag u dvorište gde, lišeno svakog poštovanja, stoji uza zid do iduće godine.

Kod Tuhou-plemena Maora "smatra se da drveće ima moć da čini žene plodnim. Ovo drveće je vezano sa pupčanicama pojedinih mitskih predaka; i pupčanice sve dece vešane su o njega sve do skorih vremena. Nerotkinja je morala da zagrli takvo drvo da bi dobila muško ili žensko dete, prema tome da li je zagrlila istočnu ili zapadnu stranu". Rasprostranjeni evropski običaj da se Prvog maja stave zelene grančice na draganinu kuću potekao je po svoj prilici iz verovanja u oplodnu moć duha drveta. U nekim delovima Bavarske, zelene grančice se stavljaju u kuće mladenaca, a ovaj običaj se izostavlja samo ako je žena blizu porođaja; u tom slučaju kaže se da je muž "sam za sebe postavio majsku grančicu". Kod Južnih Slovena, nerotkinja koja želi da ima dete obesi uoči Đurđevdana novu košulju o rodno drvo. Idućeg jutra, pre sunčevog izlaska, ona pregleda košulju i, ako nađe da neki živi stvor mili po njoj, onda se nada da će zatrudneti te godine. Zatim obuče košulju, uverena da će biti plodna kao drvo na kome je košulja provela noć. Kod Kara-Kirgiza žene se valjaju po zemlji ispod usamljenog jabukovog drveta da bi dobile dete. Moć olakšavanja porođaja ženama pripisuje se drveću u Švedskoj i u Africi. U nekim delovima Švedske postojao je *bardtrad* ili drvo-čuvar (lipa, jasen ili brest) u blizini svakog majura. Sa svetog drveta nije kidan nijedan list jer je svaka uvreda nanesena drvetu kažnjavana nesrećom ili bolešću. Trudne žene imale su običaj da obgrle drvo da bi imale lak porođaj. Kod nekih crnačkih plemena u oblasti Konga, trudne žene naprave sebi odelo od kore svetog drveta, jer veruju da će ih to drvo spasti od opasnosti koje prate porođaj. Priča da je Leta obgrlila palmu i maslinovo drvo ili dva lovorova drveta, pre nego što je rodila božanske blizance Apolona i Artemidu, možda ukazuje na slično grčko verovanje u moć izvesnog drveća da olakšava porođaj.

X

OSTACI OBOŽAVANJA DRVEĆA U MODERNOJ EVROPI

IZ GORNJEG PREGLEDA blagotvornih osobina koje se obično pripisuju duhovima drveća, lako je razumeti zašto su običaji kakvi su majsko drvo ili majski stub bili tako rasprostranjeni i zašto su igrali tako vidnu ulogu u narodnim svetkovinama evropskog seljaštva. U proleće ili rano leto, ili na sam Ivanjdan, bio je i još uvek je u mnogim delovima Evrope običaj da se ode u šumu, poseče drvo i donese u selo, gde se uz opšte veselje postavi uspravno; ili se odseku grane u šumi i njima se okiti svaka kuća. Cilj ovih običaja je da se selu i svakoj kući donese blagoslov koji je duh drveta u stanju da daruje. Otuda u nekim mestima običaj da se majsko drvo postavi pred svaku kuću ili nosi od vrata do vrata, kako bi svaka kuća dobila svoj deo blagoslova. Iz obilja očiglednih primera o ovom predmetu izdvojićemo nekoliko.

Ser Hentri Piers u svom *Opisu Vestmita*, pisanom 1682. godine, kaže: "Uoči Prvog maja, svaka porodica stavi pred svoja vrata zelenu granu posutu žutim cvećem koga ima u izobilju po livadama. U krajevima koji obiluju šumom, pred kuće se postavi visoko, tanko drveće koje tu stoji gotovo preko cele godine, tako da bi stranac mogao pomisliti da su to krčmarevi znaci i da su sve kuće krčme". U engleskoj pokrajini Nortamptnširu je na dan Prvog maja ispred svake kuće sađeno mlado drvo visoko deset do dvanaest stopa, tako da je izgledalo kao da je tu raslo; na samo drvo bacano je cveće, a isto tako i oko vrata kuće. U starinske običaje koje žitelji Kornvola još održavaju, ubraja se i običaj da Prvog maja kite svoja vrata i tremove zelenim javorovim i glogovim grančicama i da stavljaju drveće ili panjeve pred kuće". U severnom delu Engleske omladina je imala običaj da Prvog maja ustane pre zore, odmah posle ponoći, i uz muziku i duvanje u rogove ode u šumu da nalomi puno grana i ukrasi ih kitama i vencima od cveća. Pošto ovo uradi, vrati se oko sunčevog izlaska i učvrsti ove cvećem okićene grane nad vratima i prozorima svojih kuća. U Abingdonu, u pokrajini Berkšir, omladina je svojevremeno, ujutru Prvog maja, išla unaokolo u grupama i pevala pesmu koja sadrži i ove dve strofe:

Lutali smo celu noć
I jedan deo današnjeg dana;
I sada, vraćajući se natrag,
Donosimo lep venac.

Lep venac vam donosimo ovde;
I stojimo pred vašim vratima;
Venac je od mladice sa mnogo pupoljaka,
Delo ruku našeg Gospoda.

U gradovima Safronu, Valdenu i Debdenu, u Eseksu, devojčice na dan Prvog maja idu u grupama od kuće do kuće, pevaju pesmu gotovo istu kao navedenu i nose vence; u sredinu svakog venca obično se stavi lutka obučena u belo. Slični običaji postojali su i još postoje u raznim delovima Engleske. Venci su obično u obliku obruča koji se presecaju pod pravim uglom. Izgleda da se obruč ovenčan jarebikom i nevenom, u kome su obešene dve lopte, još uvek nosi po selima u nekim krajevima Irske na dan Prvog maja. Priča se da su lopte, koje su ponekad uvijene u zlatnu i srebrnu hartiju, prvobitno predstavljale Sunce i Mesec.

U nekim selima Vogeza, devojke prve nedelje maja idu u grupama od kuće do kuće i pevaju pesmu u slavu maja, u kojoj se pominju "hleb i brašno koji dolaze u maju". Ako im se da novac, one okite kućna vrata zelenom grančicom; ako im se ne da, one požele porodici mnogo dece, ali da nema hleba da ih hrani. U francuskoj oblasti Majen, dečaci po imenu *Majoten* išli su Prvog maja od farme do farme i pevali prigodne pesme; za ovo su dobijali novac ili piće; oni su takođe u zemlju zabadali malo drvo ili granu. Blizu Severna u Alzasu, grupe ljudi idu unaokolo noseći majsko drveće. Među njima je i čovek nagaravljena lica, obučen u belu košulju; pred njim nose veliko majsko drvo, a svaki član grupe takođe nosi po jedno, ali manje majsko drvo. Jedan iz grupe nosi veliku korpu u koju skuplja jaja, slaninu itd.

U četvrtak pred Duhove, stanovnici ruskih sela "odu u šume, pevaju pesme, pletu vence i poseku jednu mladu brezu koju obuku u žensko odelo ili ukrase raznobojnim trakama i dronjcima. Posle toga sledi gozba, a posle gozbe uzmu obučenu brezu i odnesu je u svoje selo uz veselo igranje i pevanje, stavivši je u jednu od kuća gde ostaje kao visoko poštovani gost do Duhova. Druga dva dana pred Duhove seljaci posećuju kuću u kojoj boravi 'gost', ali trećeg dana, na Duhove, odnesu brezu i bace je u reku", a i svoje vence za njom. U ovom ruskom običaju, oblačenje breze u žensko odelo pokazuje kako je drvo jasno prikazano kao živo biće, a bacanje breze u vodu verovatno predstavlja čini za kišu.

U nekim delovima Švedske, mladići uoči Prvog maja idu unaokolo i svaki nosi po jedan svežanj brezovih grančica koje su sasvim ili delimično olistale, obilazeći sa seoskim sviračima kuće i pevajući majske pesme; suština njihovih pesama je molitva za lepo vreme, obilnu žetvu i materijalni i duhovni napredak. Jedan od njih nosi korpu u koju skuplja darivana jaja i dr. Ako ih lepo prime, oni zabodu lisnatu grančicu u krov nad kućnim vratima. U Švedskoj je Ivandanj najvažnije vreme za ove prilike. Uoči Ivanjdana (23. juni), kuće se dobro očiste i okite zelenim grančicama i cvećem. Mlade jele se postave na ulaz u kuću i po drugim mestima u dvorištu, a vrlo često se naprave mali hladnjaci u baštama. U Stokholmu se tog dana drži lisna pijaca na kojoj se mogu videti, izložene na prodaju, hiljade majskih stubova (*Maj Stanger*), visokih šest do dvanaest stopa, ukrašenih lišćem, cvećem, šarenim trakama od hartije, pozlaćenim ljuskama od jaja nanizanim na trske itd. Zapale se vatre na brdima, i narod oko njih igra i skače preko njih. Glavni događaj dana je nameštanje majskog stuba. On je prava, visoka omorika čije su grane odsečene. "Ponekad se za njega privežu obruči, a ponekad unakrst stavljeni

komadi drveta; ponekad mu se sa strane uglave lukovi, tako da izgleda kao čovek koji se podbočio. Ne samo *"Maj Stang"* (majski stub), nego i obruči, lukovi itd. ukrašeni su odozgo do dole lišćem, cvećem, komadima raznovrsne tkanine, pozlaćenim ljuskama jaja itd; na vrhu majskog stuba je veliki vetrokaz ili zastava". Postavljanje majskog stuba koji su okitile seoske devojke predstavlja veliku ceremoniju; narod se skupi sa svih strana i igra oko njega u kolu. Ivanjski običaji iste vrste postojali su i u nekim delovima Nemačke. Tako su po gradovima gornjeg Harca visoke jele, sa čijeg je donjeg stabla oljuštena kora, pobadane na otvorenim prostorima i ukrašavane cvećem i jajima obojenim u žuto i crveno. Oko njih je omladina igrala danju, a stariji uveče. I u nekim delovima Češke su se uoči Ivanjdana postavljali majski stub ili ivanjsko drvo. Mladići donesu iz šume visoku omoriku ili jelu i pobodu je na jednoj uzvišici, devojke je ukrase kitama, vencima i crvenim trakama, a posle toga je spale.

Bilo bi suviše iznositi pojedinosti običaja postavljanja seoskog majskog drveta ili majskog stuba na dan Prvog maja, jer taj je običaj postojao u raznim delovima Evrope, kao na primer u Engleskoj, Francuskoj i Nemačkoj. Nekoliko primera biće dovoljno. Puritanski pisac Filip Stabs u svojoj *Anatomiji zloupotreba*, prvi put štampanoj u Londonu 1583. godine, opisao je sa očitim gnušanjem običaj donošenja majskog stuba za vreme karaljice Elizabete. Njegov opis pruža nam živopisnu sliku stare, vesele Engleske. "U maju, o Duhovima, ili u neko drugo vreme, svi mladići i devojke, stari ljudi i žene, odskitaju noću u šume, gajeve, brda i planine, gde provedu celu noć u prijatnom zabavljanju, a ujutru se vrate, donoseći brezu i grane drveća da njima ulepšaju svoje skupove. Ovome se ne treba čuditi, jer je među njima jedan veliki gospodar koji upravlja njihovim zabavljanjem i igrom, naime Satana, gospodar pakla. Njihova najveća dika je majski stub, koji sa dubokim poštovanjem donose otuda kući, i to na sledeći način. Ujarme dvadeset ili četrdeset volova, vrhove rogova svakog vola zakite lepim kitama cveća, i ovi volovi vuku taj majski stub (bolje reči tog smrdljivog idola), koji je sav pokriven cvećem i travama, od gore do dole uvezan konopcima i ponekad išaran raznim bojama; dve ili tri stotine ljudi, žena i dece idu za njim sa velikom pobožnošću. Pošto ga donesu, pobodu ga uspravno, a maramice i zastave lepršaju se na njegovom vrhu; zatim pospu zemlju unaokolo, privežu zelene grane oko njega i u blizini podignu hladnjake, senice i lisnate zaklone. Zatim se razigraju oko njega, kao što su neznabožci radili pri posvećivanju idola, čija je ovo savršena slika; tačnije rečeno, to je ista stvar. Čuo sam sa verodostojne strane (i to *viva voce*), od ljudi velike ozbiljnosti i ugleda, da se od četrdeset, šezdeset ili stotinu devojaka koje te noći odu u šumu jedva jedna trećina vrati neoskrnavljena".

U Švapskoj je bio običaj da se Prvog maja u selo donese visoka jela, pokrije trakama i pobode; zatim narod uz muziku veselo igra oko nje. Drvo je stajalo na seoskoj utrini celu godinu dana, sve dok se ne donese novo drvo idućeg Prvog maja. U Saksoniji se "narod nije zadovoljavao samo simboličnim dovođenjem leta u selo (kao kralja i kraljice), nego su donosili sveže zelenilo iz šuma čak i u kuće; to je majsko ili ivanjsko drveće, koje se u dokumentima pominje još od trinaestog veka. Donošenje majskog drveta takođe je bilo i svetkovina. Narod je išao u šume da traži maj (*maium quaerere*), donosio u selo mlado drveće, naročito jele i breze, i postavljao ih ispred vrata kuća, štala i šupa, a stavljao ih je i u sobe. Mladići su postavljali takvo majsko drveće, kao što smo već kazali, i pred kuće svojih devojaka. Osim ovih kućnih "majeva", jedno veliko majsko drvo, ili majski stub, koji je takođe donošen u selo u svečanoj povorci, postav-

ljan je nasred sela ili, u varoši, nasred pijace. Cela ga je zajednica birala i brižno čuvala. Obično mu se odseku sve grane, samo se ostavi krošnja koja je, pored raznobojnih traka i otpadaka od sukna, kićena i raznim jestivom – kobasicama, kolačima i jajima. Omladina se trudila da dobije ove nagrade. Majski stubovi koji se još viđaju po engleskim vašarima ostaci su ovih starih majskih stubova. Za vreme Duhova često su priređivane trke, pešačke ili konjske, do majskog stuba. To je bila duhovska zabava koja je vremenom lišena svoje prvobitne namene, a i danas postoji kao narodni običaj u mnogim krajevima Nemačke". U Bordou su Prvog maja dečaci postavljali majski stub po ulicama, ukrašavali ga vencima i velikom krunom, a mladići i devojke igrali su i pevali oko stuba svake večeri u toku celog meseca maja. Još i danas se majsko drveće, ukrašeno cvećem i trakama, postavlja Prvog maja u svakom selu i seocetu vesele Provanse. Omladina se pod njim veseli, a stariji odmaraju.

SVETI I OBESVEĆENI PEJSAŽ XIX VEKA
("Džordž Herbert u Bemertonu", platno engleskog slikara Viljema Dajsa, 1861)

Sveštenik-pesnik Dž. Herbert prikazan je uz veličanstveno drvo koje zauzima središnje mesto na slici, dok se u pozadini nazire katedrala u Solzberiju. Umetnik je dočarao dvosmeran spoj duhovnog i svetovnog života koji se, sa jedne strane, ogleda u ličnosti samog Herberta (sveštenik i pesnik), a sa druge u odnosu čovek-drvo (to jest stari predmet obožavanja koji je postao deo svetovnog nasleđa) i čovek-katedrala (novi predmet pokloništva koji je već deo duhovne stvarnosti), kao i u uzajamnom odnosu drvo-katedrala.

U svim ovim slučajevima običaj je, ili je bio, da se svake godine donese novo majsko drvo. U Engleskoj, međutim, izgleda da je seoski majski stub, bar u kasnijim vremenima, obično bio stalan, a ne obnavljan svake godine. Sela gornje Bavarske obnavljaju svoj majski stub svake treće, četvrte ili pete godine. Stub je jelovo drvo doneseno iz šume: ono je okićeno vencima, zastavama i natpisima: sve su mu grane skresane, izuzev onih pri vrhu, koje svojim tamnim zelenilom "pokazuju da nemamo posla s mrtvim stubom, već sa živim drvetom iz šume". Teško se može posumnjati da je prvobitno svuda bio običaj da se svake godine postavlja novo majsko drvo. Kako je svrha običaja bila da se dovede oplodni duh bilja, novoprobuđenog u proleće, cilj bi bio promašen ako bi se umesto živog, zelenog i sočnog drveta iz godine u godinu postavljalo staro, osušeno drvo ili dozvolilo da stalno stoji. Ali, kad je zaboravljen značaj običaja i kad se na majsko drvo počelo gledati prosto kao na središte prazničnih zabava i veselja, ljudi više nisu videli nikakav razlog zašto bi svake godine sekli sveže drvo, te su ostavljali isto drvo da stalno stoji, samo su ga Prvog maja ukrašavali novim cvećem. Kad je majski stub tako postao stalan, ipak se poneki put osećala potreba da mu se da izgled zelenog drveta, a ne mrtvog stuba. Tako u Veverhamu, u pokrajini Češir, "postoje dva majska stuba koji se kite ovog dana (Prvog maja), sa svim dužnim obzirima prema starinskoj svečanosti; sa strane se obese venci, vrh se završi brezom ili kakvim drugim visokim drvetom – tankim i lisnatim; kora se oljušti, a stablo nabije na stub tako da do vrha sve izgleda kao jedno drvo". Obnova majskog drveta slična je obnovi žetvenog venca; oba služe da se osigura svež udeo oplodnog duha vegetacije i da se očuva kroz celu godinu. Međutim, dok je dejstvo žetvenog venca ograničeno na podsticanje rastenja useva, dejstvo majskog drveta ili majske grane širi se, kao što smo videli, i na žene i stoku. Naposletku, vredno je zapaziti da se staro majsko drvo ponekad spaljuje na kraju godine. Tako u okolini Praga omladina odlomi komade zajedničkog majskog drevta i stavi ih iza svetih slika u svojim sobama, gde ostanu do idućeg Prvog maja, a tada budu spaljeni na ognjištu. U Virtembergu se granje koje se na Cveti stavi na kuće ponekad i po godinu dana ostavlja na mestu, pa se onda spaljuje.

Postoji jedna grupa primera koji mnogo govore. To su slučajevi u kojima je duh drveta istovremeno predstavljen i u biljnom i u ljudskom obliku; oni se stavljaju jedan pored drugog sa izričitim ciljem da objasne jedan drugog. U ovim slučajevima je ljudski predstavnik duha drveta ponekad lutka ili figura, ponekad živo biće, ali bio lutka ili biće, on se stavlja pored drveta ili grane, tako da čovek, odnosno lutka, zajedno sa drvetom obrazuje neku vrstu dvojezičnog natpisa, pri čemu je jedan, da se tako izrazimo, prevod drugoga. Stoga ovde nema mesta sumnji da je duh drveta zaista predstavljen u ljudskom obliku. Tako u Češkoj, četvrte nedelje posta, omladina baci u vodu lutku koju zove "smrt"; zatim devojke odu u šumu, poseku mlado drvo i privežu za njega lutku obučenu u belo odelo da izgleda kao žena; s tim drvetom i lutkom one idu od kuće do kuće, skupljaju darove i pevaju pesme sa pripevom:

Smrt iz sela iznosimo,
Leto u selo donosimo.

"Leto" je ovde, kao što ćemo docnije videti, duh vegetacije koji se vraća i oživljava u proleće. U nekim krajevima Engleske deca idu unaokolo sa malim imitacijama

majskog stuba i sa lepo obučenom lutkom koju zovu "dama maja" i mole za neku paru. U ovim slučajevima drvo i lutka očevidno imaju isti značaj.

U Tanu, u Alzasu, devojka nazvana "Mala majska ruža" obučena u belo, nosi malo majsko drvo ukrašeno vencima i trakama. Njene pratilice idu od vrata do vrata, skupljaju darove i pevaju pesmu:

Mala majska ružo, triput se okreni,
Da te vidimo okolo naokolo!
Ružo moja, dođi u zelenu šumu,
Veseli ćemo biti svi.
Tako mi od maja idemo ružama.

U istoj pesmi izražava se želja da onima koji ne daju ništa kuna odnese kokoši, da im loza ne rodi grožđe, ni drveće orasima, ni polje žitom; pretpostavlja se da obilnost žetve zavisi od darova datih ovim majskim pevačicama. U ovom i u drugim pomenutim slučajevima, kad Prvog maja deca idu unaokolo sa zelenim grančicama ili vencima, pevaju i skupljaju novac, pretpostavlja se da ona sa duhom vegetacije donose obilje i dobru sreću kući, i zato očekuju da im se plati za tu uslugu. U Litvaniji je na dan Prvog maja bio običaj da se postavi zeleno drvo na ulasku u selo. Zatim seoski momci izaberu najlepšu devojku, krunišu je, uviju u brezove grane i stave pored majskog drveta, gde igraju, pevaju i viču: "O maju! O maju!" U Briju (Il d' Frans), majski stub se namesti usred sela; njegov vrh je krunisan cvećem, niže dole obavijen lišćem i grančicama, a još niže velikim zelenim granama. Devojke igraju oko njega, a neki u isto vreme vodaju unaokolo mladića zavijenog u lišće koga zovu "Otac maj". U malim gradovima Franačkih brda u severnoj Bavarskoj, na dan drugog maja se namesti "Valberovo drvo" pred krčmu; uvijen u slamu od glave do pete, jedan čovek igra oko njega i to tako da mu se žitno klasje sastaje iznad glave i obrazuje krunu. Zovu ga Valber; ranije su ga u povorci vodili kroz ulice okićene brezovim grančicama.

Kod Slovenaca u Koruškoj, omladina na Đurđevdan (23. april) okiti cvećem i vencima drvo posečeno uoči praznika. Zatim se drvo nosi u povorci uz muziku i radosne uzvike; glavna figura u povorci je "Zeleni Đorđe", mladić obučen od glave do pete u zelene brezove grančice. Pri svršetku ceremonije "Zeleni Đorđe", to jest lutak koji ga predstavlja, baci se u vodu. Cilj mladića koji igra "Zelenog Đorđa" jeste da se krišom izvuče iz svog zelenog odela i tako vešto stavi u njega lutka da niko ne primeti promenu. U mnogim mestima, međutim, mladića koji igra "Zelenog Đorđa" zagnjure u reku ili ribnjak, sa jasnim ciljem da osiguraju kišu da bi polja i livade leti bili zeleni. U nekim mestima okite stoku vencima i oteraju je iz staja uz pevanje ove pesme:

Zelenog Đorđa donosimo
Zelenog Đorđa pratimo,
Neka dobro hrani naše stado;
Ako ne u vodu s njim.

Ovde vidimo da se iste moći izazivanja kiše i gajenja stoke koje se pripisuju duhu drveta utelovljenom u drvetu takođe pripisuju i duhu drveta predstavljenom živim čovekom.

Kod Cigana u Transilvaniji i Rumuniji, praznik "Zelenog Đorđa" je glavna prolećna svetkovina. Neki od njih ga svetkuju na uskršnji ponedeljakm, a drugi na Đurđevdan (23. april). Uoči praznika poseku mladu vrbu, okite je vencima i cvećem i pobodu u zemlju. Trudne žene stave neki deo svog odela ispod drveta i tu ga ostave prekonoć; ako idućeg jutra nađu list tog drveta kako leži na odeći, onda su sigurne da će imati lak porođaj. Bolesni i stariji uveče priđu drvetu, pljunu triput na njega i kažu: "Ti ćeš uskoro umreti, ali pusti nas da živimo". Idućeg jutra Cigani se okupe oko vrbe. Glavna figura svetkovine je "Zeleni Đorđe", mladić pokriven od glave do pete zelenim lišćem i cvećem. On baci nekoliko rukoveti trave stoci da u toku godine ne bi bila oskudica u stočnoj hrani. Zatim uzme tri eksera koji su tri dana i tri noći stajali u vodi i zabije ih u vrbu, pa ih onda izvadi i baci u potok da bi umilostivio vodene duhove. Najzad, tobože se pokušava da se "Zeleni Đorđe" baci u vodu, ali se to u stvari učini samo sa lutkom napravljenim od grana i lišća. U ovom običaju se moć davanja lakog porođaja ženama i moć prenošenja životne energije na bolesne i stare sasvim jasno pripisuje vrbi, dok "Zeleni Đorđe", ljudski dvojnik drveta, daje hranu stoci i osigurava naklonost vodenih duhova stavljajući ih u posrednu vezu sa drvetom.

Bez daljeg ređanja primera istog značenja, rezultate prethodnih strana možemo izraziti Manhartovim rečima: "Navedeni običaji dovoljni su da sa sigurnošću dokažu zaključak da je u ovim proletnjim povorkama duh vegetacije često predstavljen i majskim drvetom i čovekom obučenim u zeleno lišće ili cveće, ili slično obučenom devojkom. To je isti duh koji oživljava duh, koji aktivno postoji u nižem bilju i koga smo poznali u majskom drvetu i majskom vencu. Sasvim dosledno ovome pretpostavlja se da je duh takođe prisutan u prvom prolećnom cvetu i da se otkriva kako u devojci koja predstavlja majsku ružu, tako i u licu "Valbera" kao davaoca žetve. Mislilo se da povorka sa ovim predstavnikom božanstva utiče na isti blagotvoran način na živinu, voćke i useve, kao i prisustvo samog božanstva. Drugim rečima, prerušeno lice smatralo se ne kao imitacija nego kao stvarni predstavnik duha vegetacije; otuda pratioci majske ruže i majskog drveta izražavaju želju da oni koji im ne daruju jaja, slaninu itd., nemaju udela u blagoslovima koje je ovaj putujući duh u stanju da pruži. Možemo zaključiti da su ove povorke sa majskim drvećem ili majskim granama, koje su prosile od vrata do vrata ("donoseći maj ili leto"), prvobitno svugde imale ozbiljan karakter i, takoreći, sveti značaj; narod je stvarno verovao da je bog vegetacije bio nevidljivo prisutan; povorka ga je vodila od kuće do kuće "da bi izlio svoj blagoslov". Imena "Maj", "Otac maj", "Majska dama", "Kraljica maja", kojima je antropomorfski duh vegetacije često označavan, pokazuju da je ideja duha vegetacije spojena sa oličenjem godišnjeg doba u kome su njegove moći ispoljene.

Do sada smo videli da je duh drveta ili duh vegetacije uopšte predstavljen ili samo u biljnom obliku (na primer drvetom, granom ili cvetom), ili istovremeno u biljnom i ljudskom obliku (na primer drvetom, granom ili cvetom, zajedno s lutkom ili živim bićem). Ostaje nam još samo da pokažemo da se predstavljanje duha drvetom, granom ili cvetom ponekad sasvim napušta, dok predstavljanje duha živim licem ostaje. U ovom slučaju se karakter lica kao predstavnika duha obično obeležava time što se ono oblači u lišće ili cveće, a ponekad je obeleženo takođe i imenom koje mu se daje.

Tako u nekim delovima Rusije o Đurđevdanu obuku mladića u lišće i cveće, kao što Englezi rade sa "Džekom u zelenom". Slovenci ga zovu "Zeleni Đorđe". Sa zapaljenom buktinjom u jednoj i pitom u drugoj ruci, on ide u žitna polja praćen devojkama

koje pevaju prigodne pesme. Zatim se zapali sitnogorica, nameštena u krug u čiju sredinu je stavljena pita. Svi učestvuju u ovoj ceremoniji i posedaju oko vatre pa podele pitu među sobom. Jasno je da je u ovom običaju "Zeleni Đorđe" obučen u lišće i cveće istovetan sa slično prerušenim "Zelenim Đorđem" koji je spojen sa drvetom u običajima koji postoje u Koruškoj, Transilvaniji i Rumuniji, a održavaju se istog dana. Takođe smo videli da u Rusiji o Duhovima obuku brezu u žensko odelo i stave je u kuću. Ovom običaju sasvim odgovara običaj ruskih devojaka u Pinskoj oblasti o duhovskom ponedeljniku. One izaberu najlepšu među sobom, uviju je u brezovo i javorovo lišće i nosaju unaokolo kroz selo.

U Ruhli, čim drveće s proleća počne da zeleni, deca se skupe jedne nedelje i idu u šumu, gde nekog od svojih drugova izaberu da bude "Mali lisnati čovek". Oni nalome grana s drveća i uviju ih oko deteta tako da mu samo cipele vire iz zelenog ogrtača, na kome se naprave rupe da bi mogao da gleda kroz njih. Dvoje dece vode "Malog lisnatog čoveka" da se ne bi spotakao ili pao. Uz pesmu i igru vode ga od kuće do kuće, tražeći poklone u hrani, kao jaja, skorup, kobasice i kolače. Naposletku poprskaju "Malog lisnatog čoveka" vodom i goste se dobijenom hranom. U Friktalu (Švajcarska) dečaci odu o Duhovima u šumu i uviju jednog od svojih drugova u lisnato granje. Nazovu ga "Duhovski klipan", popnu ga na konja, stave mu grančicu u ruku i vode ga natrag u selo. Zaustave se kod seoskog izvora, skinu "Duhovskog klipana" s konja i zagnjure ga u korito. Time on stiče pravo da prska vodom svakoga, a to pravo naročito iskorišćava u odnosu na devojke i uličnu dečurliju. Dečurlija ide pred njim u grupama i moli ga da im da "duhovski tuš".

U Engleskoj je najbolji primer ovih u lišće prerušenih lica "Džek u zelenom", dimničar koji uđe u pleter u obliku piramide, pokriven zelenikom i bršljenom i krunisan vencem od grančica i travka. Tako opremljen, on na dan Prvog maja igra na čelu jedne grupe dimničara koji skupljaju novac. U Friktalu se sličan pleter zove "duhovska korpa". Čim drveće napupi, izabere se mesto u šumi gde seoski mladići pletu pleter u najvećoj tajnosti da ih ne bi drugi preduhitrili. Zelene grane pletu se oko dva obruča, jedan je na ramenima nosioca, a drugi oko njegovih golenica; naprave se rupe za oči i usta, a na vrh se stavi kita cveća. On se u ovoj opremi iznenada pojavi u selu u vreme večernja; tri mladića idu pred njim i duvaju u rogove od vrbove kore. Glavni cilj njegovih pratilaca jeste da stave "duhovsku korpu" na seoski izvor i da tu drže i nju i njenog nosioca, uprkos pokušaja mladića iz okolnih sela da je odnesu i stave na svoj izvor.

U gore navedenim slučajevima očevidno je da je u lišće obučeno lice koje se voda unaokolo po svojoj ulozi isto što i majsko drvo, majska grana ili majska lutka, koje deca nose od kuće do kuće proseći darove. Svi su predstavnici blagotvornog duha vegetacije, čija se poseta kući nagrađuje poklonom u novcu ili hrani.

Često se u lišće obučeno lice koje predstavlja duha vegetacije zove kralj ili kraljica; tako se, na primer, ono zove "Majski kralj", "Duhovski kralj", "Kraljica maja" itd. Ove titule, kao što zapaža Manhart, podrazumevaju da je duh utelovljen u bilju vladar čije se stvaralačke moći prostiru nadaleko i naširoko.

U jednom selu blizu Salcvedela, o Duhovima se postavi majsko drvo i deca se trkaju do njega; onaj ko prvi stigne postaje kralj; oko vrata mu se stavi venac od cveća, a u ruci nosi majsku granu kojom skida rosu dok povorka ide. Deca pevaju kod svake kuće pesmu kojom žele ukućanima dobru sreću, i da "crna krava u staji daje dosta bela mleka, a crna kokoš u gnezdu dosta belih jaja", i prose jaja, slaninu itd. U selu Elgot,

u Šleziji, o Duhovima postoji običaj nazvan "kraljeva trka". Stub sa privezanim parčetom platna pobode se na livadi; mladići jašu na konjima pored stuba, pokušavajući da u galopu skinu platno s njega. Onog koji uspe da ga skine, odnese i umoči u obližnju reku Odru proglase kraljem. Ovde je stub očevidna zamena majskog drveta. U nekim selima Braunšvajga se o Duhovima "Majski kralj" potpuno uvije u majsko granje. U nekim krajevima Tiringije takođe imaju "Majskog kralja" o Duhovima, ali ga oblače nešto drukčije. Naprave okvir od drveta u koji može da stane čovek; potpuno ga pokriju brezovim granama i završe krunom od brezovih grančica i cveća u koje učvrste jedno zvono. Zatim ostave okvir u šumi i "Majski kralj" uđe u njega. Ostali idu da ga traže, a kad ga nađu vode ga natrag u selo predsedniku, svešteniku i drugima, a ovi moraju da pogađaju ko je u zelenom ramu. Ako ne pogode, "Majski kralj", tresući glavom, zazvoni u zvono i neuspeli pogađač mora da dâ zalog u vidu piva i sličnog. U Varštedu dečaci o Duhovima kockom izaberu "Kralja" i "Upravnika dvora". Ovaj drugi je potpuno sakriven majskim granjem, na glavi mu je drvena kruna okićena cvećem i nosi drvenu sablju. Kralj se, međutim, poznaje samo po kiti cveća na kapi i po trsci u ruci; za trsku je privezana crvena traka. Dečaci prose jaja od kuće do kuće, a tamo gde ništa ne dobiju prete da kokoške neće sneti nijedno jaje za celu godinu. Izgleda da je "Upravnik dvora" u ovom običaju iz nekog razloga uzurpirao počasna obeležja kraljevskog čina. U Hildeshajmu pet od šest mladića na duhovski ponedeljak posle podne pucaju

KARNEVAL U KELNU

Savremena "kraljica maja" jaše na Duhovski ponedeljak u karnevalskoj povorci.

bičevima po određenom taktu i skupljaju jaja po kućama. Glavna ličnost grupe je "Lisnati kralj", mladić sav uvijen u brezove grančice tako da mu se vide samo noge. Ogromna vlasulja od brezovih grančica čini ga višim. U ruci nosi dugačak, kukast štap kojim pokušava da uhvati zalutale pse i decu. U nekim krajevima Češke, mladići se o duhovskom ponedeljniku preruše u dugačke kape od brezove kore ukrašene cvećem. Jednog između sebe obuku kao kralja i vuku na saonicama do seoske utrine, a ako usput prođu pored kakve bare uvek prevrnu saonice u nju. Kad stignu na utrinu skupe se oko "Kralja"; seoski birov stane na kamen ili se popne na drvo i deklamuje pošalice o svakoj kući i njenim ukućanima. Zatim skinu odelo od kore i idu po selu u prazničnom odelu, nose majsko drvo i kupe darove. Ponekad im se daju kolači, jaja i žito. U Grosvarguli, pored Langenzalca, u osamnaestom veku je o duhovima "Kralj trave" vođan unaokolo u povorci. Stavljali su ga u piramidu načinjenu od grana topole; vrh piramide bio je ukrašen kraljevskom krunom od grančica i cveća. Jahao je na konju pokriven lisnatom piramidom, čiji je donji kraj dodirivao zemlju i na kojoj je ostavljen samo otvor za lice. Okružen grupom mladića na konju, jahao je u povorci do opštinske većnice, sveštenikove kuće itd., gde su svi dobijali po čašu piva. Zatim ispod sedam lipa susednog Zomerberga skinu piramidu sa kralja trave; krunu predaju predsedniku opštine, a grančice pobodu u polja zasejana lanom, da bi lan visoko narastao. Jasno je da je ovaj poslednji čin zasnovan na verovanju u oplodnu moć predstavnika duha drveta. U okolini Pilzena (Čehoslovačka), o Duhovima se u sredini sela napravi kupasta koliba od zelenih grana, bez ikakvih vrata. Prema ovoj kolibi jaše grupa seoskih mladića sa "Kraljem" na čelu. On o bedru nosi sablju, a na glavi kupast šešir od rogozine. U njegovoj su pratnji sudija, birov i lice zvano "Žaboderac" ili "Dželat". Ovaj poslednji je neka vrsta komedijaša koji nosi zarđalu sablju i jaše bednu ragu. Kad stigne do kolibe, birov sjaše i ide oko nje tražeći vrata. Pošto ih ne nađe, on kaže: "O, ovo je možda neki čarobni zamak; vešticama nisu potrebna vrata, one se uvuku kroz lišće". Zatim izvadi sablju i proseče sebi put u kolibu; unutra je jedna stolica, on sedne na nju i u stihu kritikuje devojke, seljake i poljske radnike tog mesta. Posle toga, "Žaboderac" stupi napred, pokaže kavez sa žabama i namesti vešala o koje obesi žabe, sve u jednom nizu. U okolini Plasa ova se ceremonija razlikuje u nekim pojedinostima. "Kralj" i njegovi "vojnici" potpuno su obučeni u koru ukrašenu cvećem i trakama; svi nose sablje i jašu konje okićene zelenim grančicama i cvećem. Za vreme kritikovanja seoskih žena i devojaka kod hladnjaka, vikač krišom štipa i bocka žabu dok ne krekne. Onda "Kralj" izrekne smrtnu kaznu nad žabom, "Dželat" joj odrubi glavu i baci krvavo telo među gledaoce. Naposletku, "vojnici" oteraju "Kralja" od kolibe i jure za njim. Štipanje i pogubljenje žabe bez sumnje su, kao što kaže Manhart, čini za kišu. Videli smo da neki Indijanci u Orinoku tuku žabe sa izričitim ciljem da izazovu kišu, a videli smo da se i u Evropi ubijaju žabe da bi pala kiša.

Često se duh vegetacije u proleće predstavlja kraljicom umesto kraljem. U okolini Libkovica (Češka), četvrte nedelje posta, devojke obučene u belo, sa prvim prolećnim cvećem u kosi, kao ljubičicom i krasuljkom, vodaju po selu devojku krunisanu cvećem i zovu je kraljicom. Za vreme ove povorke, koja se obavlja vrlo svečano, nijedna devojka ne sme stajati mirno, nego se mora stalno okretati u krug i pevati. U svakoj kući "Kraljica" objavljuje dolazak proleća i želi ukućanima sreću i blagostanje i za to dobija poklone. U Mađarskoj devojke izaberu najlepšu da im bude duhovska kraljica, pričvrste joj visok venac na glavu, nose je kroz ulice i pevaju. Zaustave se pred svakom kućom, pevaju stare balade i primaju poklone. U jugoistočnoj Irskoj, Prvog maja bira-

ju najlepšu devojku za kraljicu okruga za dvanaest meseci. Krunišu je cvećem; zatim nastaje gozba, igranje, seljačke igre, a uveče se sve završava jednom velikom, svečanom povorkom. Za vreme svog kraljevanja "Kraljica" predsedava skupovima i zabavama seoske mladeži. Ako se uda pre idućeg Prvog maja, njena vlast odmah prestaje, ali se niko ne bira na njeno mesto dok ne dođe taj dan. Običaji sa "Majskom kraljicom" rasprostranjeni su u Francuskoj, a dobro su poznati i u Engleskoj.

Duh vegetacije takođe se ponekad predstavlja kraljem i kraljicom, lordom i ledi, ili mladoženjom i mladom. I ovde postoji paralelizam između antropomorfnog i biljnog predstavljanja duha drveta, jer smo prethodno videli da se drveće ponekad venčava jedno s drugim. U Halfordu, u južnom Vorikširu, deca predvođena "Kraljem" i "Kraljicom" idu na dan Prvog maja po dvoje i dvoje u povorci od kuće do kuće. Dva dečaka nose majski stub visok šest do sedam stopa, pokriven cvećem i zelenilom. Pri vrhu stuba pričvršćene su unakrsno dve palice pod pravim uglom. I one su okićene cvećem, a sa krajeva im vise slično ukrašeni obruči: deca idu po kućama i pevaju majske pesme; novac koji dobiju upotrebi se da im se posle podne spremi čaj u školskom domu. U jednom Češkom selu blizu Kenigreca, deca se u duhovski ponedeljak igraju kraljeve igre, u kojoj "Kralj" i "Kraljica" paradiraju unaokolo pod baldahihom; "Kraljica" ima venac na glavi, a najmlađa devojka nosi iza njih dva venca na poslužavniku. U njihovoj pratnji su dečaci i devojčice koji se zovu "deveri" i "deveruše"; svi idu od kuće do kuće skupljajući poklone. Redovna crta narodnih duhovskih svetkovina u Šleziji bila je, a i sada je do izvesnog stepena, borba za kraljevstvo. Ova borba odigravala se na razne načine, ali obično joj je cilj bio majski stub ili majsko drvo. Ponekad je mladić koji uspe da se popne uz glatki stub i skine dole nagradu proglašavan duhovskim kraljem, a njegova devojka duhovskom nevestom. Posle toga je "Kralj", noseći majski žbun odlazio sa ostalim društvom do krčme, gde se veselje završavalo igrankom i gozbom. Često su se mladi seljaci i nadničari utrkivali na konjima do majskog stuba okićenog cvećem, trakama i krunom. Ko stigne prvi do stuba postajao je duhovski kralj, a ostali su toga dana morali da slušaju njegove zapovesti. Najgori jahač je klovn. Kod majskog drveta svi sjašu i podignu "Kralja" na ramena. On se hitro uspne uz stub i skine majski žbun i krunu koji su pričvršćeni na vrhu. U međuvremenu, "klovn" odjuri do krčme i pokuša da što brže može pojede trideset zemički i popije četiri litra rakije. Noseći majski žbun i krunu, "Kralj" ode za njim na čelu ostalog društva. Ako "klovn" svrši sa zemičkama i rakijom pre nego što oni stignu i pozdravi "Kralja" govorom i čašom piva, njegov ceh plaća "Kralj", u protivnom mora sam da ga plati. Posle crkvene službe, ova ponosna povorka ide kroz selo. "Kralj", okićen cvećem, jaše na čelu povorke i nosi majski žbun. Odmah za njim ide "klovn" u prevrnutom odelu, sa velikom bradom od lana i duhovskom krunom na glavi. Zatim dolaze dva jahača prerušena kao stražari. Povorka uđe u svako dvorište; oba "stražara" sjašu, zatvore "klovna" u kuću i traže od domaćice prilog da kupe sapun da operu klovnovu bradu. Običaj im je dozvoljavao da odnesu svu hranu koja nije pod katancem i ključem. Naposletku dođu kući u kojoj živi "Kraljeva" devojka. Pozdrave je kao duhovsku kraljicu i daju joj prikladne darove – šaren pojas, maramu i kecelju. "Kralj" dobije kao nagradu prsluk, šalče itd., a imao je pravo da postavi majski žbun ili duhovsko drvo pred dvorištem svog gazde, gde ostaje kao počasni znak sve do istog dana iduće godine. Naposletku povorka ode u krčmu, gde "Kralj" i "Kraljica" otvore igranku. Ponekad duhovski kralj i kraljica dođu do svog čina na sledeći način. Čoveka od slame, u prirodnoj veličini i krunisanog crvenom kapom, odvezu ko-

lima u pratnji dvojice ljudi, naoružanih i prerušenih kao stražari, do mesta gde lažni sud čeka da mu sudi. Za kolima obično ide velika gomila. Posle formalnog suđenja, slamni čovek bude osuđen na smrt i privezan za stub na gubilištu. Mladići zavezanih očiju pokušavaju da ga ubodu kopljem. Onaj ko uspe postane "Kralj", a njegova devojka, "Kraljica". Slamnog čoveka zvali su "Golijat".

U izvesnoj parohiji u Danskoj nekad je bio običaj da se o Duhovima jedna devojčica obuče kao duhovska nevesta i jedan dečak kao njen mladoženja. Devojčica je imala na sebi svadbeno odelo kao odrasla mlada, a na glavi krunu od najsvežijeg prolećnog cveća. Njen mladoženja bio je sav iskićen cvećem, trakama i gajtanima. Ostala deca kitila su se što su bolje mogla đurđevskim cvećem. Zatim su u velikoj žurbi išla od kuće do kuće: dve devojčice idu na čelu povorke kao deveruše, a šest ili osam izvidnika odgalopiraju na štapovima da objave njihov dolazak. Dobijali su jaja, puter, hleb, kajmak, kafu, šećer i lojane sveće i odnosili ih u kotaricama. Pošto obiđu sve kuće, neke od žena pomognu im da spreme svadbeni ručak; deca veselo igraju u drvenoj obući po utabanom podu od ilovače dok se sunce ne rodi i ptice ne zapevaju. Sve ovo sad pripada prošlosti. Samo se stariji još sećaju male duhovske neveste i njene gizdave opreme.

Videli smo da se običaji, koji su na drugim mestima spojeni sa Prvim majem ili Duhovima, u Švedskoj obično održavaju o Ivanjdanu. Tako u švedskoj oblasti Bleking još uvek biraju ivanjsku nevestu, kojoj se ponekad pozajmljuje "crkvena kruna". Devojka izabere sebi "mladoženju"; za njih dvoje se skupljaju prilozi i na njih se za to vreme gleda kao na muža i ženu. Ostali mladići izaberu sebi po jednu nevestu. Izgleda da se sličan običaj još uvek održao u Norveškoj.

U okolini Brijansona (Dofine) mladići na dan Prvog maja uviju u zeleno lišće momka koga je devojka napustila ili se udala za drugog. On legne na zemlju i pretvara se da spava. Onda devojka koja ga voli i želi da se uda za njega dođe i probudi ga, a dižući ga ponudi mu svoju ruku i zastavu. Onda svi idu u krčmu gde njih dvoje otvore igranku. Oni se moraju venčati u toku godine, jer se inače s njima postupa kao sa starim bećarom i usedelicom koje ne puštaju u društvo mladeži. Momak se zove "Mladoženja meseca maja". On u krčmi skine svoje odelo od lišća, pa od tog lišća i cveća njegova drugarica u igri napravi kitu i nosi je na svojim grudima idućeg dana, kad je on opet vodi u krčmu. Sličan ovome je ruski običaj koji se u četvrtak pred Duhove održava u Nerehtinskoj oblasti. Devojke odu u brezovu šumu, obaviju pojas ili traku oko jedne lepe breze, upletu njene donje grane u venac i po dve i dve se ljube kroz venac. Devojke koje se poljube kroz venac zovu jedna drugu kumicama. Zatim jedna od devojaka istupi napred i, imitirajući pijanog čoveka, baci se na zemlju, valja po travi, a zatim pretvara da je u dubokom snu. Druga devojka probudi je iz tobožnjeg sna i poljubi je; zatim cela grupa skakućući ide kroz šumu i plete vence koje baci u vodu. Devojke čitaju svoju sudbinu iz sudbine venaca koji plivaju po potoku. U ovom običaju ulogu spavača verovatno je nekad igrao mladić. U ovim francuskim i ruskim običajima imamo napuštenog mladoženju, a u sledećem napuštenu nevestu. U utorak uveče, o Mesojeđama, Slovenci oko Kranjske Gore vuku gore-dole po selu slamenog lutka veselo podvriskujući; zatim ga bace u vodu, ili spale i po visini plamena ocenjuju obilnost iduće žetve. Za ovom bučnom gomilom ide prerušena devojka koja vuče jedek i dasku privezanu za njega i tako objavljuje da je napuštena nevesta.

Buđenje napuštenog spavača u svetlosti onoga što smo dosad videli, verovatno predstavlja oživljavanje bilja u proleće. Ali nije lako odrediti uloge napuštenog mladoženje

i devojke koja ga budi iz sna. Da li je spavač bezlisna šuma ili gola zimska zemlja? Da li je devojka koja ga budi sveže zelenilo ili prolećna sunčeva svetlost? Teško da je moguće odgovoriti na ova pitanja na osnovu podataka koji su pred nama.

Oživljavanje bilja u proleće nekada je u Škotskom pobrđu predstavljano na dan sv. Bride, prvog februara. Tako u svakoj kući na Hebridima (škotska ostrva) domaćica i sluge uzmu snop zobi, obuku ga u žensko odelo, stave u veliku kotaricu i stave drvenu tojagu pored njega; ovo nazivaju Bridin krevet. Zatim domaćica i sluge triput viknu: "Brida je došla, Brida je dobrodošla". Ovo čine neposredno pred spavanja, a ujutro kad ustanu traže po pepelu, očekujući da u njemu vide otisak Bridine tojage; ako im se desi da ga vide, smatraju to kao istinski znak dobre žetve i berićetne godine, a ako ga ne vide uzimaju to kao rđav znak. Isti običaj jedan drugi očevidac ovako opisuje: "Običaj je da se uoči Sretenja, u onom delu kuće koji je blizu vrata, napravi krevet od žita i sena preko koga se stavi nekoliko pokrivača. Kad je krevet nameštěn, jedno lice izađe i triput kaže: Bridžet, Bridžet, uđi; tvoj krevet je nameštěn. Jedna ili više sveća ostave se blizu kreveta da gore celu noć". Slično tome, na ostrvu Man je ranije "uoči prvog februara održavana svetkovina koja je na jeziku stanovnika ostrva Man zvana **Laal Briši**, u čast irske ledi koja je prešla na ostrvo Man u Irskom moru da primi veo od sv. Mogolde. Običaj se sastojao u tome da se skupi svežanj zelene site i da se, stojeći s njim u ruci na pragu kuće, pozove sv. Bridžet da dođe i da te noći konači u kući. Na jeziku stanovnika ostrva Man poziv je glasio: **Brede, Brede, tar gys ma thie tar dyn thie ayms noght. Foshil jee yn dorrys da Brede, as lhig da Brede a heet staigh**, što u prevodu znači: "Bridžet, Bridžet, dođi mojoj kući, dođi mojoj kući noćas. Otvorite vrata Bridžeti i pustite Bridžetu da uđe". Posle ovih reči sita se rasturi po podu da bi služila kao ćilim ili krevet sv. Bridžeti. Običaj vrlo sličan ovom održavan je na nekim udaljenijim ostrvima drevne kraljevine Man". U ovim običajima ostrva Man i Škotskog pobrđa očevidno je da je sv. Brida, ili sv. Bridžet, stara neznabožačka boginja plodnosti prerušena u hrišćanku. Verovatno ona nije niko drugi do Brigita, keltska boginja vatre i useva.

Kad nije neposredno predstavljeno, venčanje duha vegetacije u proleće često se nagoveštava nadevanjem imena "nevesta"* ljudskom predstavnika duha i njegovim oblačenjem u žensko odelo. U nekim selima Altmarka, dečaci o Duhovima idu unaokolo noseći majsko drvo ili vodeći dečaka obučenog u lišće i cveće, a devojke vodaju majsku nevestu, devojku obučenu kao nevestu sa velikom kitom cveća u kosi. One idu od kuće do kuće; majska nevesta peva pesmu kojom traži poklon i kaže ukućanima u svakoj kući da će, ako joj nešto daju, i sami imati nešto tokom cele godine; ali da neće imati ništa ako joj ne budu ništa dali. U nekim krajevima Vestfalije, dve devojke vode od vrata do vrata cvećem krunisanu devojku koju zovu "Duhovska nevesta" i pevaju pesmu kojom traže jaja.

* Na engleskom jeziku: *"bride"*. – *Prim. prev.*

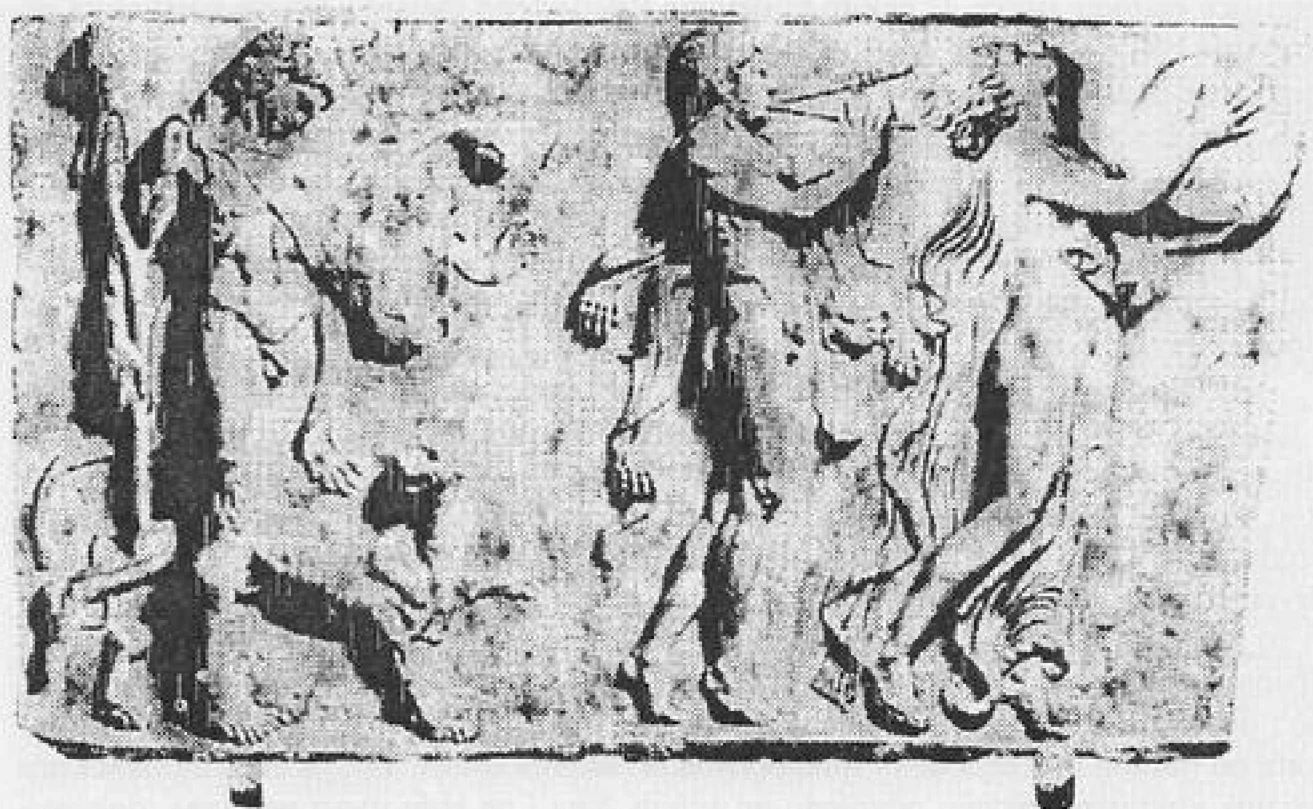
XI

UTICAJ POLOVA NA BILJE

Iz prethodnog ispitivanja prolećnih i letnjih svetkovina u Evropi možemo zaključiti da su naši preci personifikovali sile bilja kao muška i ženska bića i pokušavali, po principu heomeopatske ili imitativne magije, da podstaknu rastenje drveća i biljki predstavama braka šumskih božanstava u ličnostima kralja i kraljice maja, trojičkog mladoženje i mlade itd. Prema tome, te predstave nisu bile proste simbolične ili alegorične drame, pastorale za zabavu i pouku seoskih slušalaca. One su bile čini čija je svrha bila da učine da šume ozelene, nikne nova trava, porastu usevi i cveta cveće. Bilo je prirodno pretpostaviti da će, ukoliko gluma u lišće obučenih i cvećem okićenih maski tačnije podražava stvarni brak šumskih duhova, čini biti utoliko uspešnije. Stoga je vrlo verovatno da opšte poznati razvrat na ovim svetkovinama nekad nije bio slučajna razuzdanost strasti, već bitan deo obreda i da, po mišljenju učesnika, brak drveća i biljki ne bi mogao biti plodan bez stvarnog spajanja ljudskih polova. Uzalud bi bilo u današnjoj Evropi tražiti običaje ove vrste, koji se primenjuju sa izričitom željom da se podstakne rastenje bilja. Međutim, narodi u ostalim delovima sveta svesno su upotrebljavali polno opštenje kao sredstvo za osiguranje plodnosti zemlje; neki obredi koji se još održavaju, ili su do skora održavani u Evropi, mogu se razložno objasniti samo kao zakržljali ostaci slične prakse. Sledeće činjenice to jasno pokazuju.

Četiri dana pre setve, Pipili srednje Amerike ne opšte polno sa svojim ženama "da bi one noći uoči sejanja mogli zadovoljiti svoje strasti do najpotpunije mere; čak se priča da se izvesna lica naročito određuju da obave polni snošaj baš u trenutku kad se prvo seme stavlja u zemlju": sveštenici su učili da je verska dužnost da ljudi u to vreme polno opšte sa svojim ženama i da je nezakonito sejati seme ako se ta dužnost ne ispuni. Izgleda da je ovaj običaj jedino moguće objasniti time što su Indijanci mešali proces kojim se ljudska bića množe sa procesom kojim biljke vrše tu istu funkciju, te su uobražavali da pribegavajući prvom procesu podstiču i drugi. U nekim krajevima Jave, pred samo cvetanje pirinča, zemljoradnik i njegova žena noću odlaze u svoja polja i tamo polno opšte da bi ubrzali rastenje useva. Na Leti, Sarmati i nekim drugim ostrvima koja leže između zapadnog dela Nove Gvineje i severnog dela Australije, veruje se da je Sunce muški princip kojim se oplođava Zemlja ili ženski princip. Oni ga zovu Upu-lera, ili gospodin Sunce, a predstavljaju ga lampom napravljenom od kokosovog lišća, koja se može videti kako visi svugde po kućama i na svetom smokvinom drvetu. Pod tim drvetom leži veliki ravan kamen koji služi kao žrtvenik. Na njega su stavljane, a na ne-

kim ostrvima i sad se stavljaju, glave pogubljenih neprijatelja. Jedanput godišnje, početkom kišnog doba, g. Sunce se spušta na sveto smokvino drvo da oplodi zemlju; da bi mu olakšali silazak s drveta, oni mu ljubazno stave na raspolaganje lestvice sa sedam prečaga. Stave ih ispod drveta i ukrase drvenim figurama ptice koja svojim glasnim kreštanjem objavljuje izlazak sunca na istoku. Ovom prilikom žrtvuje se veliki broj svinja i pasa; ljudi i žene podjednako učestvuju u saturnalijama; mistično ujedinjenje Sunca i Zemlje predstavlja se dramski, javno, uz pesmu i igru, stvarnim spajanjem polova ispod drveta. Rečeno nam je kako je cilj svetkovine da se od dede Sunca dobije kiša, dosta hrane i pića, veliki broj stoke i dece. Oni mu se mole da svaka koza ojari dvoje ili troje jaradi, da se narod množi, da žive svinje zamene mrtve svinje, da prazne korpe za pirinač budu pune itd. Da bi ga privoleli da im ispuni molbe, nude mu svinjetinu, pirinač i piće i pozivaju ga da jede. Na Barbarskim ostrvima (Indonezija) se prilikom ove svetkovine ističe naročita zastava kao simbol stvaralačke energije Sunca; ona je od belog platna, široka oko tri metra i na njoj je slika golog čoveka u odgovarajućem stavu. Bilo bi nepravedno gledati na ove orgije kao proste izlive neobuzdane strasti, jer one su, nema sumnje, namerno i svečano organizovane kao neophodno potrebne za plodnost zemlje i dobro čoveka.

DIONIS, PAN I BAHANTKINJE
(Bareljef, Narodni muzej, Napulj)

"Velike Dionisije", martovske svečanosti u čast boga životne snage i plodnosti, behu čuvene po orgijama. Razvrat na tim svetkovinama nije bio slučajna razuzdanost strasti, već bitan deo obreda. Njegova svrha je bila da se podstakne rastenje bilaj čije razmnožavanje ne bi urodilo plodom bez stvarnog spajanja ljudskih polova.

Prirodno je što se sredstva za podsticanje rastenja useva upotrebljavaju i za osiguranje plodnosti drveća. U nekim krajevima Ambojne, kad karanfilić pokaže da će berba biti oskudna, ljudi odu goli noću u polja i tamo pokušaju da oplode drveće na isti način na koji oplođavaju i žene, vičući u isto vreme: "Više karanfilića!" Pretpostavlja se da to utiče na drveće da bolje rodi.

Bagande u centralnoj Africi (Uganda) tako čvrsto veruju u blizak odnos između seksualnog opštenja i plodnosti zemlje, da obično teraju ženu nerotkinju, jer pretpostavljaju da ona sprečava bilje u muževljevoj bašti da rodi. Smatra se da je bračni par koji je dokazao svoju izuzetnu plodnost dobivši blizance obdaren odgovarajućom sposobnošću da poveća i plodnost banane, glavne hrane Baganda. Uskoro posle rođenja blizanaca drži se svetkovina čiji je očevidan cilj da se plodnost roditelja prenese i na banane. Majka legne na leđa u gustu travu blizu kuće i stavi bananin cvet između nogu, a muž dođe i odgurne cvet svojim polnim udom. Osim toga, roditelji idu i igraju u baštama svojih omiljenih prijatelja, očevidno s ciljem da doprinesu obilnijem rodu banane.

U raznim delovima Evrope, s proleća i jeseni se primenjuju običaji za koje je jasno da su zasnovani na istoj primitivnoj ideji: odnos ljudskih polova može se upotrebiti da se ubrza rastenje biljaka. Na primer, u Ukrajini, sveštenik na Đurđevdan ide u službenoj odeždi i praćen svojim pomagačima kroz zasejana seoska polja i blagosilja ih. Posle toga mladi bračni parovi poležu po zasejanim poljima i valjaju se, verujući da to podstiče rastenje useva. U nekim krajevima Rusije žene valjaju i samog sveštenika po usevima koji su tek izbili iz zemlje, i to čine ne obzirući se na blato i rupe u koje sveštenik može upasti. Ako se sveštenik opire ili protestuje, njegova pastva mrmlja: "Baćuška, ti nam stvarno ne želiš dobro, ne želiš nam da imamo žita, mada želiš da živiš od našeg žita". U nekim krajevima Nemačke, za vreme žetve, ljudi i žene koji su požnjeli žito zajedno se valjaju po polju. Ovo verovatno predstavlja ublaženi oblik jednog starijeg i sirovijeg običaja, čija je svrha bila da se da plodnost poljima pomoću metoda sličnim onima kojima su se Pipili srednje Amerike služili pre mnogo vremena, a koje danas upotrebljavaju odgajivači pirinča na Javi.

Za istraživača koji želi da prati krivudavi tok ljudskog duha u njegovom tumaranju i traganju za istinom, od interesa je da zapazi kako je ista teorijska vera u simpatički uticaj polova na bilje, koja je navela neke narode na neobuzdano zadovoljavanje strasti kao sredstva za oplođavanje zemlje, druge navela da traže isti cilj sasvim suprotnim sredstvima. Od trenutka kad su posejali kukuruz, pa sve do žetve, Indijanci u Nikaragvi živeli su čedno, bili odvojeni od svojih žena i spavali odvojeno od njih. Nisu jeli so, niti su pili kakao ili *čiču*, piće koje se pravi od kukuruza pošto prevri; po rečima jednog španskog istoričara, čitavo to vreme je za njih bilo vreme uzdržavanja od strasti. Čak se i danas neka indijanska plemena srednje Amerike u izvesno godišnje doba uzdržavaju od polnog opštenja da bi time podstakla rastenje useva. Tako Kekči-Indijanci pre sejanja kukuruza spavaju odvojeno od svojih žena i ne jedu meso pet dana, dok god Lankvinera i Kajabonera period uzdržavanja od ovih telesnih uživanja traje trinaest dana. Kod nekih Nemaca u Transilvaniji pravilo je da čovek ne spava s ženom sve vreme dok seje svoja polja. Isto pravilo važi i u Kalotasegu, u Mađarskoj; tamošnji svet misli da žito postane glavničavo ako se prekrši to pravilo. Slično tome, poglavica Kaitskog plemena u centralnoj Australiji strogo se uzdržava od polnog opštenja sa svojom ženom sve vreme dok vrši magijske obrede za rastenje trave, jer veruje da bi povreda tog pravila sprečila travu da dobro raste. Na nekim ostrvima Melanezije, kad se gaji mlada

jamova loza, ljudi spavaju blizu vinograda i ne dolaze u dodir sa svojim ženama, jer bi se po njihovom mišljenju plod pokvario kad bi ušli u vinograd posle povrede ovog pravila o uzdržavanju.

Za onog ko poznaje shvatanja primitivnog duha nije teško naći uzrok zbog koga slična verovanja kod raznih naroda logično dovode do tako suprotnih načina ponašanja kao što su stroga čednost i više ili manje javan razvrat. Ako primitivan čovek u izvesnom smislu izjednačava sebe sa prirodom, ako ne razlikuje nagone i procese u sebi od metoda kojima priroda osigurava razmnožavanje biljaka i životinja, onda on dolazi do jednog od ova dva zaključka: ili zaključuje da, popuštajući svojim prohtevima, pomaže množenju biljaka i životinja, ili pak uobražava da onaj deo snage koji ne utroši na množenje svog poroda stvara rezervnu energiju kojom će se ostali svet, bilo biljni ili životinjski, na neki način koristiti pri množenju svoje vrste. Tako iz iste sirove filozofije, istih primitivnih shvatanja prirode i života, primitivni čovek različitim putevima izvodi ili pravilo razvata ili pravo asketizma.

Čitaocima odgajenim u religiji prožetim asketskim idealizmom Istoka ovo moje objašnjenje pravila uzdržljivosti, koga se u izvesnim okolnostima drže neki narodi, može izgledati usiljeno i neverovatno. Oni mogu pomisliti da moralna čistota, koja je u njihovim mislima tako blisko spojena sa održavanjem takvog pravila, pruža dovoljno objašnjenje; oni se mogu slagati sa Miltonom da je čednost sama po sebi plemenita vrlina; da uzdržljivost, koju ona nameće jednom od najjačih nagona naše životinjske prirode, uzdiže iznad obične gomile ljude koji joj se potčine, i da je stoga dostojna da nosi na sebi pečat božanskog odobravanja. Ma kako nam prirodan izgledao ovakav način razmišljanja, on je primitivnom čoveku potpuno stran i neshvatljiv. Ako ponekad obuzdava seksualni instinkt, on to ne čini zbog nekog idealizma, zbog neke uzvišene težnje za moralnom čistotom, već zbog jednog drugog, potpuno određenog i konkretnog cilja, radi kojeg je spreman da žrtvuje trenutno zadovoljenje svojih čula. Tačnost ovoga sasvim dovoljno dokazuju navedeni primeri. Oni pokazuju da ako se nagon za samoodržanjem, koji se uglavnom ispoljava u traženju hrane, stvarno ili naizgled sukobi sa nagonom za razmnožavanje, onda on kao prvobitniji i osnovniji može da nadvlada ovaj drugi. Kratko rečeno, primitivan čovek je voljan da obuzda svoju seksualnu sklonost radi hrane. Druga stvar radi koje pristaje na istu samokontrolu jeste pobeda u ratu. Ne samo ratnik na frontu, nego i njegovi prijatelji kod kuće, često obuzdavaju svoje čulne prohteve jer veruju da će tako lakše pobediti neprijatelja. Pogrešnost takvog verovanja, kao i verovanja da polna uzdržljivost sejača doprinosi rastenju semena, za nas je isuviše jasna; pa ipak, samokontrola koju su ova i slična verovanja, ma kako besmislena i pogrešna, nametnula čovečanstvu, možda nije bila bez koristi za jačanje i očvršćavanje rase, jer se čvrstina karaktera, kako kod pojedinca tako i kod rase, uglavnom sastoji u sposobnosti žrtvovanja sadašnjice budućnosti, u odupiranju trenutnim iskušenjima prolaznih uživanja radi daljih i trajnijih izvora zadovoljstva. Što se ova sposobnost više upotrebljava i vežba, to karakter postaje sve viši i čvršći, dok se najzad ne postigne vrhunac heroizma kod ljudi koji se odriču životnih zadovoljstava, pa čak i samog života, da bi sačuvali ili osvojili za druge, možda za neka daleka pokoljenja, blaženstvo slobode i istine.

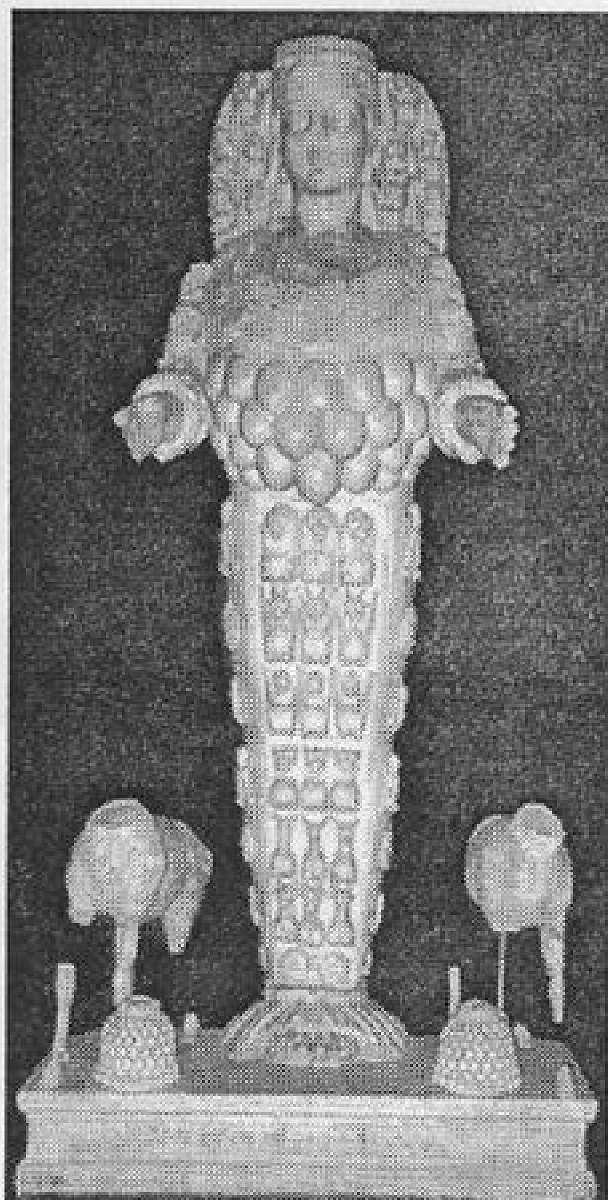
XII

SVETI BRAK

DIJANA KAO BOGINJA PLODNOSTI

VIDELI SMO DA BILJKE, prema rasprostranjenom verovanju koje nije bez ikakvog osnova u stvarnosti, reprodukuju svoje vrste polnim spajanjem muških i ženskih elemenata, i da se na osnovu principa homeopatske ili imitativne magije pretpostavljalo da se ovo razmnožavanje podstiče stvarnim ili prividnim venčanjem ljudi i žena koji za izvesno vreme predstavljaju duhove vegetacije. Magijske drame igrale su veliku ulogu u narodnim svetkovinama u Evropi i, zasnovane na vrlo sirovom shvatanju prirodnog zakona, jasno je da su morale biti predavane s pokoljenja na pokoljenje još od prastarih vremena. Stoga nećemo pogrešiti ako pretpostavimo da one potiču iz vremena kad su preci kulturnih evropskih naroda još bili varvari, čuvali stoku i obrađivali žito po malim krčevinama ogromnih šuma, koje su onda pokrivale veći deo kontinenta, od Sredozemnog mora do Severnog ledenog okeana. Pošto su se ova stara bajanja i čini za rastenje lišća i pupoljaka, trave, cveća i voća održali sve do naših vremena u obliku pastoralnih drama i narodnih zabava, zar nije opravdano pretpostaviti da su ih prastara vremena pre dve hiljade godina predala civilizovanim narodima antičkog doba u nešto sirovijem obliku? Ili, da se drukčije izrazimo, zar nije verovatno da ćemo u izvesnim svetkovinama antičkog doba uspeti da otkrijemo ekvivalente naših prvomajskih duhovskih i ivandanjskih svetkovina, s tom razlikom što se u ono doba ti običaji još nisu bili izmetnuli u drame i maskarade, nego su bili verski i magijski obredi u kojima su učesnici svesno preuzimali na sebe velike uloge bogova i boginja? U prvoj glavi ove knjige smatrali smo da možemo s pravom pretpostaviti da je sveštenik u Nemiju, čija je titula bila "Kralj šume" imao za suprugu boginju gaja, samu Dijanu. Nije li moguće da su on i ona, kao kralj i kraljica šume, ozbiljni prauzorci veselih prerušenih lica koja igraju kralja i kraljicu maja i duhovskog mladoženju i nevestu u modernoj Evropi? Nije li njihov brak svake godine proslavljan u *teogamiji* ili božanskom venčanju? Takva dramska venčanja bogova i boginja, kao što ćemo sad videti, održavana su kao ozbiljni verski obredi u mnogim delovima antičkog sveta; stoga pretpostavka da je sveti gaj u Nemiju mogao biti pozornica godišnje svetkovine ove vrste nije nimalo neverovatna. Istina, nema ni neposrednih dokaza da je bilo baš tako, ali analogija podupire ovo gledište, kao što ćemo sada pokušati da pokažemo.

Dijana je bila boginja šuma, kao što je Cerera bila boginja žita i Bah bog vinove loze. Njena svetilišta obično su se nalazila u gajevima; u stvari, svaki gaj je bio njoj posvećen i u posvetama je često spajana sa šumskim bogom Silvanom. Ma kakvo bilo njeno poreklo, Dijana nije uvek bila samo boginja drveća. Kao i njena grčka sestra Artemida, i ona se izgleda razvila u oličenje obilnog života prirode, kako životinjskog tako i biljnog. Kako je bila gospodarica šume, ljudi su je prirodno smatrali i sopstvenicom divljih i pitomih životinja koje su živele u šumi, vrebale svoj plen u njenim tamnim dubinama, pohlepno brstile sveže lišće i mladice, ili pasle travu po proplancima i dolinama. Kao što je Silvan bio ne samo bog šume nego i stoke, tako je i ona postala boginja-zaštitnica lovaca i pastira. Slično tome, u Finskoj su se divlje šumske životinje smatrale stadom šumskog boga Tapija i njegove stasite i lepe žene. Niko nije smeo ubiti nijednu od ovih životinja bez milostive dozvole njihovih božanskih sopstvenika. Stoga se lovac molio ovim šumskim božanstvima i obećavao im bogate darove ako nateraju divljač njemu u susret. I stoka je, izgleda, takođe uživala zaštitu ovih duhova šume, kako dok je u štalama tako i dok je lutala po šumi. Gaji na Sumatri, pre nego što u šumi sa kerovima love jelene, divlje koze ili divlje svinje, smatraju za potrebno da dobiju dozvolu od nevidljivog gospodara šume. Prema određenoj formuli, to čini čovek koji je izuzetno vešt lovac. Pored stuba koji je izrezan na naročit način da bi predstavljao boga šume, on stavi nešto betela, zatim moli duha da dâ svoj pristanak ili nepristanak. U svom delu o lovu, Arian kaže da su Kelti svake godine prinosili žrtvu Artemidi o njenom rođendanu. Žrtvenu životinju kupovali su novcem od globe koju su plaćali njenoj blagajni za svakog zeca, lisicu i jelena koje bi ubili u toku godine. Ovaj običaj jasno pokazuje da su divlje životinje pripadale boginji i da joj se morala dati naknada za njihovo ubijanje.

EFESKA ARTEMIDA
– boginja plodnosti u Maloj Aziji.

Dijana, rimska dvojnica Artemide, boginja prirode uopšte i plodnosti posebno, predstavljena je u hramu na Aventinu (jednom od sedam brežuljaka na kojima je podignut Rim) kipom koji je bio verna kopija efeske Artemide, sa mnogim dojkama i ostalim simbolima plodnosti.

Dijana nije bila samo zaštitnica divljih životinja, gospodarica šuma i brda, usamljenih proplanaka i hučnih reka; shvaćena kao Mesec, a izgleda naročito kao žuti žetveni Mesec, ona je punila ratareve ambare dragocenim plodovima i uslišavala molitve že-

na pri porođaju. U njenom svetom gaju u Nemiju, kao što smo videli, naročito su je obožavali kao boginju porođaja koja je davala decu ljudima i ženama. Tako se Dijana, kao i grčka Artemida sa kojom je stalno identifikovana, može opisati kao boginja prirode uopšte i plodnosti. Stoga se ne treba čuditi što je ona u svom hramu na Aventinu predstavljena kipom koji je bio kopija idola efeske Artemide, sa mnogim dojkama i ostalim simbolima bujne plodnosti. Razumljivo je takođe zašto je jedan stari rimski zakon, koji se pripisuje kralju Tuliju Hostiliju, propisivao da sveštenici prinesu pokajnu žrtvu u Dijaninom gaju ako neko učini rodoskvrnjenje. Poznato je da se obično misli kako zločin rodoskvrnjenja prouzrokuje nerodicu, pa je otuda prikladno što se za taj zločin prinosi pokajna žrtva boginji plodnosti.

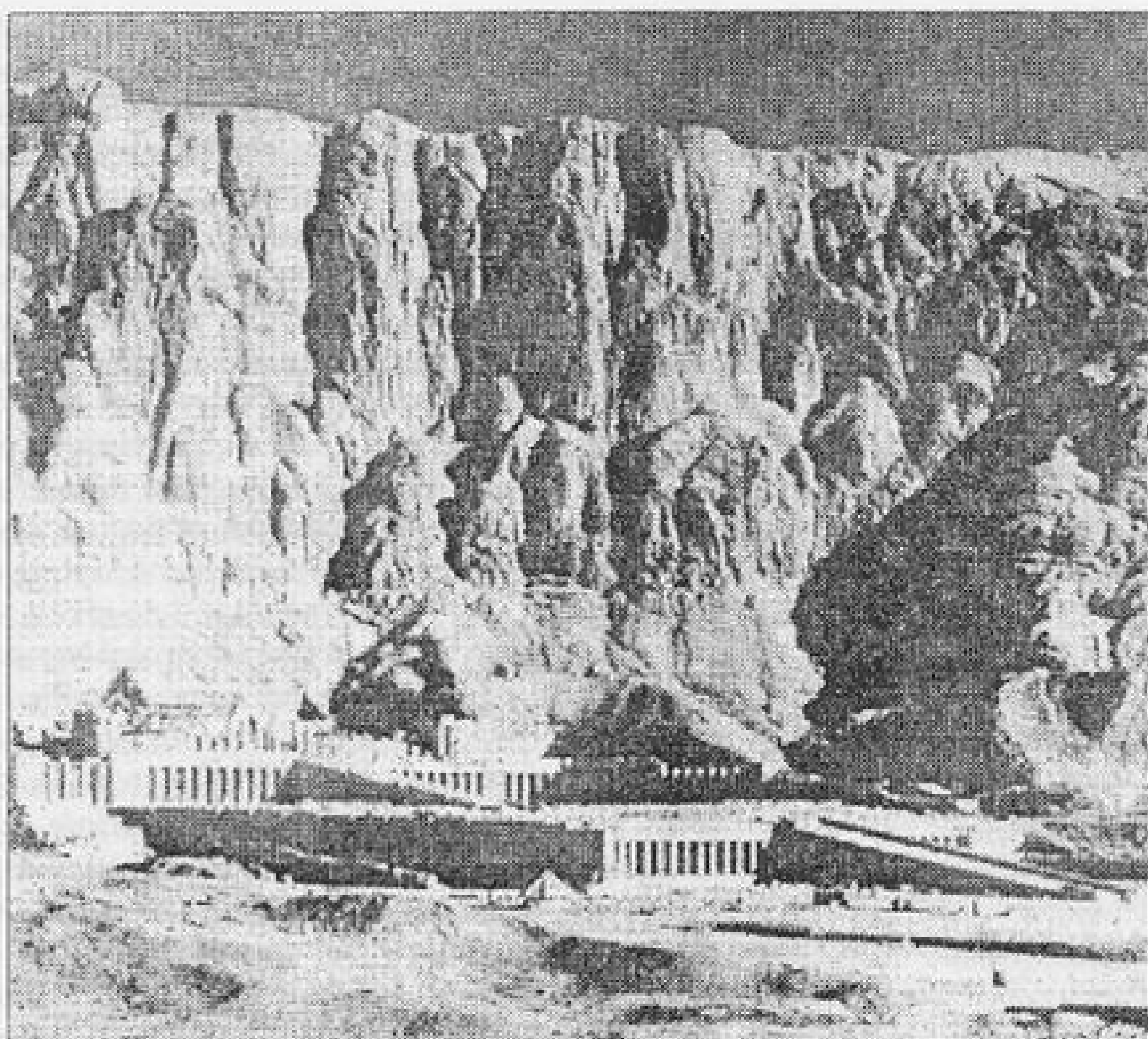
Prema načelu da boginja plodnosti mora i sama biti plodna, i Dijana je morala imati muškog saradnika. Njen suprug, ako se možemo osloniti na Servijevo tvrđenje, bio je onaj Virbije koji je imao svog predstavnika, ili je možda tačnije reći svoje ovaploćenje, u kralju šume u Nemiju. Cilj njihove ljubavne veze bio bi da podstaknu plodnost zemlje, životinja i čovečanstva; moglo se, sasvim prirodno, pomisliti da bi se ovaj cilj sigurnije postigao kad bi se sveto venčanje proslavljalo svake godine, i kad bi uloge božanske neveste i mladoženje igrali njihovi kipovi ili živa bića. Nijedan antički pisac ne pominje da se to radilo u gaju u Nemiju, ali naše znanje aricijskog rituala tako je oskudno da se nedostatak podataka u tom smislu teško može smatrati kao primedba fatalna za tu teoriju. U nedostatku neposrednog dokaznog materijala, ta teorija mora neizbežno počivati na analogiji sa sličnim običajima koji postoje u drugim mestima. Nekoliko modernih primera takvih običaja, više ili manje izopačenih naveli smo u predhodnoj glavi. Sada ćemo razmotriti njihove antičke paralele.

BRAK BOGOVA

U Vavilonu se ogromni Belov hram uzdizao nad gradom u obliku piramide na osam kula koje su bile postavljene jedna na drugu kao spratovi. U najvišoj kuli – a do nje se dolazilo spiralnim stepenicama koje su obavijale sve ostale kule – nalazio se prostran hram, u hramu veliki krevet sa divnim zavesama, prostirkama i jastucima, a pored njega zlatan sto. U hramu nije bilo nikakvih kipova i u njemu nijedno ljudsko biće nije provodilo noć, izuzev jedne jedine žene, koju je, po tvrđenju haldejskih sveštenika, bog izabrao između svih vavilonskih žena. Govorilo se da bog dolazi noću u hram i spava u velikom krevetu; ta žena, kao božja supruga, nije smela polno opštiti ni s jednim smrtnim čovekom.

U Tebi, u Egiptu, spavala je u hramu boga Amona jedna žena kao božija supruga i za nju se, kao i za Belovu ljudsku suprugu u Vavilonu, govorilo da ne održava polni odnos sa čovekom. U egipatskim tekstovima ona se često pominje kao "božanska supruga", a to obično nije bio niko drugi do sama kraljica Egipta. Po verovanju Egipćana, njihovi monarsi rođeni su od boga Amona koji je povremeno uzimao na sebe oblik vladajućeg kralja i u tom obliku polno opštio sa kraljicom. Božansko oplođavanje i rađanje izvajano je i naslikano u pojedinostima na zidovima dva najstarija hrama u Egiptu. Deir el Baharia i Luksora; natpisi ispod slika ne ostavljaju nikakvu sumnju o značenju tih scena.

U Atini je bog vinove loze Dionis svake godine venčavan sa kraljicom; izgleda da su ne samo venčanje, nego i čin božanskog spajanja, odigravani pri obredu, ali ne znamo da li je ulogu boga igrao čovek ili kip. Aristotel kaže da se ovaj obred održavao u

HRAM DEIR EL BAHARI (Dolina Kraljeva, Egipat)

Egipćani su verovali da njihovi monarsi potiču od boga Amona koji je povremeno uzimao na sebe obličje vladajućeg kralja i tako opštio sa kraljicom. Božansko spajanje i rađanje izvajani su ili naslikani – sa svim pojedinostima i natpisima koji ne ostavljaju mesta nikakvoj sumnji – na zidovima Deir El Baharija i Luksora, dva najstarija hrama u Egiptu.

starom, zvaničnom kraljevom dvoru, koji se zvao "stočna štala" i nalazio u blizini Pritaneja (opštinske kuće) na severoistočnoj strani Akropolja. Cilj ovog braka verovatno je bio osiguravanje plodnosti vinove loze i drugih voćaka čiji je bog bio Dionis. Tako ovaj obred i po obliku i po značenju odgovara venčanju kralja i kraljice maja.

Za vreme velikih, tajanstvenih svetkovina održavanih u Eleuzini septembra meseca, izgleda da je venčanje nebeskog boga Zevsa sa žitnom boginjom Demetrom predstavljano spajanjem prvosveštenika sa Demetrinom sveštenicom – njih dvoje su, dakle, igrali ulogu boga i boginje. Njihov snošaj bio je samo dramski ili simboličan, jer se sveštenik privremeno lišavao svoje muškosti upotrebom otrova od kukute. Kad se ugase buktinje, ovaj par ode na jedno tamno mesto, dok gomila vernih s napetom i brižnom pažnjom očekuje ishod mističnog obreda od koga, po njihovom verovanju, zavisi njihovo spasenje. Posle izvesnog vremena prvosveštenik se pojavljuje i u blještavoj svetlosti

nemo pokazuju skupu požnjeveno klasje, plod božanskog braka. Zatim glasno izjavljuje: "Kraljica Brima rodila je svetog dečaka Brima", što je značilo "Moćna je rodila moćnog". U stvari, majka žita rodila je dete, žito, i njene porođajne muke odigrane su u svetoj drami. Izgleda da je pokazivanje požnjevenog žita predstavljalo vrhunac tajanstvene svetkovine. I tako se, kroz čarobni sjaj kojim su u kasnijim vekovima pesništvo i filozofija okružili ove obrede, još uvek nazire, kao daleki predeo kroz suncem obasjanu maglu, prosta seoska svetkovina, čiji je cilj da Eleuzinska ravnica donese obilnu žetvu venčanjem boginje žita sa bogom neba, koji golu zemlju čini plodnom time što pušta osvežavajuću kišu. Svakih nekoliko godina narod u Plateji, u Beotiji, održavao je svetkovinu zvanu Mala Dedala, prilikom koje je sekao hrastovo drvo u jednoj staroj hrastovoj šumi. Od tog drveta pravili su kip, oblačili ga kao nevestu i stavljali u volovska kola zajedno sa deverušom. Zatim su, izgleda, vozili kip do obale reke Azopa i natrag u varoš; gomila je pratila kola uz svirku i igru. Svake šezdesete godine, sav narod Beotije proslavljao je svetkovinu Velike Dedale; tom prilikom su svi kipovi, četrnaest na broju, pokupljeni sa manjih svetkovina, voženi kolima u Litiji do reke Azopa, odatle do vrha brda Kiterona i tu spaljivani na velikoj lomači. Priča koja objašnjava ove svetkovine kaže da se time proslavlja venčanje Zevsa i Here, koji su predstavljani hrastovim kipom obučenim u svadbeno ruho. U Švedskoj je svake godine kip čovečije veličine, koji je predstavljao Freja, boga životinjske i biljne plodnosti, vožen kroz zemlju u kolima u kojima se nalazila i jedna lepa devojka, nazivana "božijom suprugom". Ona je bila i njegova sveštenica u njegovom velikom hramu u Upsali. Gde god bi došla kola sa kipom boga i njegovom divnom mladom nevestom, svet je u gomilama dolazio da ih vidi i prinosi žrtve za rodnu godinu.

Običaj venčavanja bogova sa kipovima ili ljudskim bićima bio je rasprostranjen kod starih naroda. Ideje na kojima je taj običaj zasnovan toliko su primitivne da su ih bez sumnje civilizovani Vavilonci, Egipćani i Stari Grci nasledili od svojih predaka. Ovu pretpostavku potvrđuje činjenica da su slični obredi vrlo rasprostranjeni kod nekih ljudi na nižem stupnju razvoja. Tako, na primer, kaže se da su jednom Votjaci u Malmijskoj pokrajini u Rusiji bili jako zabrinuti zbog niza rđavih žetvi. Nisu znali šta da rade; najzad su dokonali da mora biti kako je njihov moćni ali osvetoljubivi bog Kermet ljut što je neoženjen. Zato izaslanstvo staraca poseti Votjake u Kuri i sporazume se s njima o tom pitanju. Zatim se izaslanici vrate kući, spreme veliku količinu rakije, svečano okite kola i konje i odvezu se u povorci, uz zveket praporaca, kao što čine kad idu po mladu, u sveti gaj u Kuri. Tamo su jeli, pili i veselili se celu noć, a idućeg jutra iseku četvrtasto parče ledine u gaju i odnesu ga sa sobom. Posle toga, narodu u Malmijskoj pokrajini je bilo dobro, ali je narodu u Kuri bilo rđavo; malmijski hleb je bio dobar, a kurski rđav. Zbog toga su ljudi u Kuri, koji su pristali na to venčanje, dobili prekore i batine od svojih ozlojađenih zemljaka. "Šta su oni hteli ovim venčanjem", kaže pisac koji izveštava o ovom slučaju, "nije lako pogoditi. Možda, su kao što misli Behterov, hteli da ožene Keremeta dobroćudnom i plodnom Mikilćinom, zemljom-ženom, da bi ona vršila povoljan uticaj na njega". Kad se kopaju bunari u Bengalu, napravi se drveni kip boga i oženi boginjom vode.

Često nevesta određena za boga nije ni klada ni komad zemlje, već živa žena od krvi i mesa. Poznato je da su Indijanci u jednom selu u Peruu udavali lepu devojku od četrnaest godina za kamen istesan da liči na čoveka, koji su smatrali za boga (huaca). Svi stanovnici sela učestvovali su u proslavi venčanja, koje je, uz razuzdano veselje, tra-

jalo tri dana. Devojka je posle toga ostajala devica i za narod prinosila žrtve idolu. Narod joj je ukazivao najveće poštovanje i smatrao ju božanskom. Svake godine, sredinom marta, kad počne sezona hvatanja ribe mrežom, Algonkin-Indijanci (Kanada) i Huron-Indijanci (Oklahoma) venčavali su svoje mreže sa dvema devojčicama od šest do sedam godina. Za vreme svadbene gozbe, mrežu su stavljali između te dve devojčice i govorili joj da bude hrabra i da uhvati mnogo ribe. Neveste su birali tako mlade da bi bili sigurni da su device. Kažu da je poreklo tog običaja u sledećem: jedne godine, kad je otpočela sezona ribolova, Algonkini bace svoje mreže kao i obično, ali ne uhvate ništa. Iznenađeni ovim neuspehom, nisu znali kako da ga objasne, dok im se duh ili genije (oki) mreže nije javio u obliku visokog lepo razvijenog čoveka koji im srdito izjavi: "Izgubio sam svoju ženu i ne mogu da nađem drugu koja nije znala za drugog čoveka osim mene; zato niste uspeli i zato nećete uspeti dokle god me ne zadovoljite u ovome". Algonkini se onda posavetuju i reše da umilostive duh mreže time što će ga oženiti dvema tako mladim devojkama da više neće imati razloga da se žali zbog toga. Tako su i uradili i od tog doba ribolov je bio kakav se samo mogao poželeti. Njihovi susedi Huroni čuju o ovome i uvedu isti običaj. Jedan deo lova uvek se davao porodicama dveju devojaka koje su bile mrežine mlade za tu godinu.

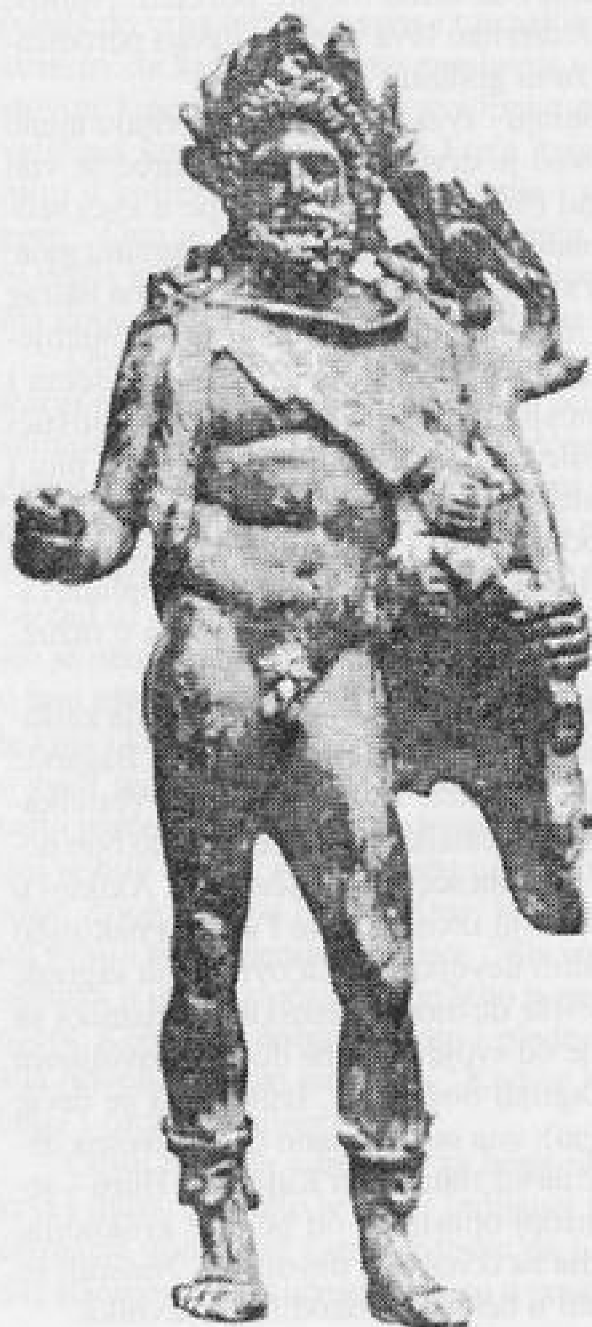
Oraoni u Bengalu obožavaju Zemlju kao boginju i svake godine proslavljaju njeno venčanje sa Darmom, bogom-Suncem, u doba kad je drvo sal u cvetu. Obred se vrši ovako. Svi se okupaju, zatim ljudi odu u sveti gaj (Sarna), a žene se skupe u kući seoskog sveštenika. Pošto žrtvuju izvestan broj pernate živine bogu-Suncu i demonu gaja, ljudi jedu i piju. "Zatim jedan snažan čovek nosi sveštenika na svojim ramenima natrag u selo. Pred selom žene presretnu ljude i operu im noge. Praćeni udaranjem u bubnjeve, pevajući, igrajući i skačući, svi idu sveštenikovoj kući koja je okićena lišćem i cvećem. Zatim se sveštenik i njegova žena venčaju na uobičajen način, simbolišući pretpostavljeni brak između Sunca i Zemlje. Posle tobožnjeg venčanja svi jedu, piju i vesele se. Igraju i pevaju sramne pesme i naposletku se odaju najrazuzdanijim orgijama. Svrha toga je da majka Zemlja postane plodna". Tako se sveto venčanje Sunca i Zemlje, koje sveštenik i njegova žena predstavljaju, proslavlja kao čini za oplođavanje zemljišta, a radi istog cilja, po načelu homeopatske magije, svet se upušta u razuzdane orgije.

Činjenica da je natprirodno biće za koje se žene udaju često bog ili duh vode zaslužuje pažnju. Tako je Mukasa, bog jezera Viktorija Njanza (Kenija), kome su se Bagande molili kad god idu na dalek put, dobijao device da mu služe kao žene. Slično Vestalkama, one su bile obavezne na čednost, ali su, suprotno Vestalkama, izgleda često bile neverne. Običaj je trajao dok Mvanza (Tanzanija), nije obraćena u hrišćanstvo. Akikuji u britanskoj istočnoj Africi (Kenija), obožavaju zemlju izvesne reke i svakih nekoliko godina žene zmiju-boga ženama, a naročito mladim devojkama. Za ovu svrhu sagrade se kolibe po naredbi vidara-vrača koji u njima izvrše dužnost božanskih supružnika sa lakovernim pobožnim ženama. Ako devojke same od svoje volje ne dođu u dovoljnom broju u te kolibe, uhvate ih i silom odvuku u zagrljaj božanstva. Izgleda da se deca, plod ovih mističnih venčanja, pripisuju bogu (Ngai); zna se pouzdano da se izvesna deca kod Akikuja smatraju božjom decom. Priča se da su stanovnici Kajele na Buru – jednom ostrvu Indonezije – kad su se našli u smrtnoj opasnosti od gomile krokodila, pripisali tu nesreću požudnoj želji princa krokodila za izvesnom devojkom. Naterali su devojčinog oca da je obuče u venčano ruho i pusti u čeljusti krokodila-ljubavnika.

Kažu da je sličan običaj postojao i na Maldivskim ostrvima u Indijskom okeanu, pre nego što su stanovnici prešli u islamsku veru. Čuveni arapski putnik Ibn Batuta opisao je ovaj običaj i način na koji je ukinut. Nekoliko domorodaca, kojima se moglo verovati i čija imena on navodi, pričali su mu kako se, u vreme kad su stanovnici ostrva bili idolopoklonici, svakog meseca javljao zao duh koji je dolazio preko mora u vidu lađe osvetljene mnoštvom svetiljki. Čim ga vide, stanovnici uzmu jednu devicu, ukrase je i vode u neznabožački hram koji je stajao na obali, sa prozorom okrenutim prema moru. Tamo je ostave prekonoć, a kad se ujutro vrate nađu je deflorisanu i mrtvu. Svakog meseca su vukli kocku, a onaj na koga padne kocka davao je svoju kćerku duhu mora. Poslednju devicu koja je tako data demonu spasao je jedan pobožan Berber, koji je recitovanjam Korana uspeo da otera duh natrag u more.

Ibn Batutin opis demonskog ljubavnika i njegovih smrtnih nevesta mnogo podseća na dobro poznati tip narodne priče, čije se varijante nalaze od Japana i Anama na istoku, do Senegambije, Skandinavije i Škotske na zapadu. Ova priča razlikuje se u pojedinostima kod raznih naroda, ali ovo je njen najrasprostranjeniji oblik U izvesnoj zemlji pojavi se višeglava zmija, zmaj ili neko drugo čudovište, koje bi uništilo sav narod kad mu se ne bi periodično davala ljudska žrtva, obično devica. Mnoge se device žrtvuju i najzad dolazi red na kraljevu kćerku. Nju ostavljaju čudovištu, ali junak priče, obično mladić niskog roda, pritiče joj u pomoć, ubija čudovište i za nagradu dobija princezinu ruku. U mnogim pričama čudovište, ponekad opisano kao zmija, živi u moru, jezeru ili izvoru. U drugim varijantama čudovište je zmija ili zmaj koji zauzme izvor vode i dopušta da voda teče ili da je svet uzima samo pod uslovom da mu se prinosi ljudska žrtva.

Verovatno bi bilo pogrešno odbaciti sve ove priče kao gole izmišljotine pripovedača. Tačnije je pretpostaviti da one potiču iz stvarnog običaja žrtvovanja devojaka ili žena da budu supruge vodenih duhova koji se obično zamišljaju kao velike zmije ili zmajevi.

SILVAN
– rimski bog šume,
čuvar pašnjaka, međa i stada.

XIII

KRALJEVI RIMA I ALBE

NUMA I EGERIJA

Iz prethodnog pregleda običaja i legendi možemo zaključiti da su sveti brak sila, kako vegetacije tako i vode, proslavljali mnogi narodi da bi podstakli plodnost zemlje od koje zavisi život životinja i ljudi, i da su u takvim obredima ulogu božanskog mladoženje ili mlade često preuzimali muškarci i žene. Ovaj pokazatelj može, prema tome, pružiti izvesnu potporu pretpostavci da se u svetom gaju u Nemiju, gde su se sile vegetacije i vode manifestovale u divnim oblicima hladovitih šuma, brzih vodopada i glatkog jezera, svake godine proslavljalo venčanje smrtnog kralja šume i besmrtne kraljice šume, Dijane, slično našem venčanju kralja i kraljice maja. U vezi s ovim, jedna važna figura u gaju bila je vodena nimfa Egerija, koju su obožavale trudne žene zato što je, kao i Dijana, mogla da im da lak porođaj. Iz ovog se može sa priličnom sigurnošću zaključiti da je, kao i mnogim drugim izvorima, Egerijinoj vodi pripisivana moć olakšavanja kako porođaja tako i začeća. Zavetni darovi nađeni na ovom mestu, koji se jasno odnose na rađanje dece, možda su bili posvećeni pre Egeriji nego Dijani, ili je možda tačnije reći da je vodena nimfa Egerija samo drugi oblik same Dijane, velike boginje prirode, gospodarice lisnatih šuma i hučnih reka, koja je imala svoje boravište pored jezera, a svoje ogledalo u njegovim mirnim vodama, i čija je grčka dvojnica Artemida volela da posećuje jezera i izvore. Poistovećivanje Egerije sa Dijnom potvrđuje Plutarhovo mišljenje da je Egerija bila jedna od hrastovih nimfi za koju su Rimljani verovali da upravlja svakim zelenim hrastovim gajem; mada je Dijana bila boginja šuma uopšte, izgleda da je bila blisko vezana sa hrastovima, naročito u svetom gaju u Nemiju. Možda je, onda, Egerija bila vila izvora koji je izbijao ispod žila svetog hrasta. Priča se da je jedan takav izvor izbijao iz podnožja svetog hrasta u Dodoni i da je sveštenica proricala po njegovom žuboru. Grci su verovali da gutljaj vode sa izvesnih svetih izvora ili bunara daje proročku moć. Ovo bi objasnilo natprirodnu mudrost kojom je, po predanju, Egerija nadahnula svog kraljevskog muža ili ljubavnika Numu. Ako se setimo kako su često, na ranom stupnju društvenog razvitka, kraljevi smatrani odgovornim za padanje kiše i plodnost zemlje, onda nam neće izgledati neoprezno pretpostaviti da je legenda o venčanju Nume i Egerije potekla iz svetog braka koji su stari rimski kraljevi redovno zaključivali sa boginjom bilja i vode da bi se osposobili da vrše svoje božanske ili magijske funkcije. U takvom obredu ulogu boginje mogli su igrati ili kip ili

žena; ako se radilo o ženi, onda je to verovatno bila kraljica. Ako ima iole istine u ovoj pretpostavci, onda se takođe može pretpostaviti da su se kralj i kraljica Rima prilikom svog venčanja prerušavali kao bog i boginja, isto kao što su, izgleda, radili kralj i kraljica Egipta. Legenda o Numi i Egeriji ukazuje pre na sveti gaj nego na kuću kao pozornicu bračne veze, koja je, slično venčanju kralja i kraljice maja ili boga vinove loze i kraljice Atine, mogla biti svetkovana svake godine kao čini za osiguranje plodnosti ne samo zemlje, nego i čoveka i životinje. Prema nekim podacima, pozornica venčanja bila je sveti gaj u Nemiju, a na osnovu razloga sasvim nezavisnoh od tih podataka bili smo došli do pretpostavke da je u toj istoj šumi kralj šume bio venčan sa Dijanom. Susretanje ovih dveju različitih linija istraživanja ukazuje na to da je legendarna veza rimskog kralja sa Egerijom mogla biti odraz ili duplikat veze kralja šume sa Egerijom ili njenom dvojnicom Dijanom. Ovo ne podrazumeva da su rimski kraljevi ikad služili kao kraljevi šume u Aricijskom gaju, već samo da im je prvobitno pripisivan sveti karakter iste opšte vrste, i da su verovatno držali svoj položaj pod sličnim uslovima. Da budemo jasniji: moguće je da su oni vladali ne po pravu rođenja, nego na osnovu svoje tobožnje božanstvenosti kao predstavnici ili ovaploćenja boga, i da su se kao takvi ženili boginjom, a s vremena na vreme morali da dokažu sposobnost za vršenje svojih božanskih funkcija ulazeći u oštru fizičku borbu, koja je često mogla biti fatalna po njih, pošto bi morali da prepuste krunu svom pobedonosnom protivniku. Naše znanje o rimskom kraljevstvu isuviše je oskudno da bismo sa sigurnošću mogli zastupati ma i jednu od ovih pretpostavki. Ipak, u najmanju ruku je sigurno da postoji nekoliko razbacanih tragova ili znakova sličnosti u svim ovim pogledima između nemijskih sveštenika i rimskih kraljeva, ili je možda tačnije reći između njihovih dalekih prethodnika u tamnim vekovima koji su prethodili zori legende.

KRALJ KAO JUPITER

Na prvom mestu, dakle, izgleda da je rimski kralj oličavao samog Jupitera, a ne neko manje božanstvo. Sve do doba carstva, pobedonosni generali pri proslavljanju kakvog trijumfa i magistrati prilikom predsedavanja igrama u cirkusu nosili su Jupiterovo odelo, koje je u tim prilikama uzimano iz njegovog velikog hrama na Kapitolu; sasvim je verovatno mišljenje antičkih i modernih pisaca da su oni pri tome podražavali tradicionalnu opremu i oznake rimskih kraljeva. Vozili su se trijumfalnim kolima, koja su kroz grad vukla četiri lovorom ovenčana konja – svi ostali išli su peške; nosili su purpurno odelo izvezeno i ukrašeno zlatom; u desnoj ruci držali su lovorovu granu, a u levoj skiptar od slonove kosti sa likom orla na vrhu; lovorov venac krunisao im je čelo. Lice im je bilo narumenjeno cinoberom, a nad njihovim glavama rob je držao tešku krunu od masivnog zlata iskovanog u obliku hrastovog lišća. U ovoj opremi je sličnost dotičnog čoveka s bogom najviše isticana skiptrom sa orlovim likom, hrastovom krunom i narumenjenim licem, jer orao je bio Jupiterova ptica, hrast njegovo sveto drvo, a lice njegovog kipa koji je stajao na Kapitolu u kolima sa četiri konja redovno bi narumeneli o svetkovinama; zaista, smatralo se da je tako važno da se božansko lice održava propisno narumenjeno da je jedna od prvih dužnosti cenzora bila staranje da se to uredno radi. Kako se trijumfalna povorka obično završavala u Jupiterovom hramu na Kapitolu, bilo je naročito prikladno da pobediočevu glavu krasi kruna od hrastovog lišća, jer ne samo da je svaki hrast bio posvećen Jupiteru, nego se govorilo da je Romul

JUPITER (ZEVS)
– vrhovni bog u rimskoj (grčkoj) mitologiji

podigao kapitolski hram boga pored jednog svetog hrasta koji su pastiri obožavali i o koji su kraljevi vešali trofeje što bi ih u bici zadobili od neprijateljskog vojskovode. Izričito se kaže da je hrastova kruna bila posvećena kapitolskom Jupiteru; jedan Ovidijev pasus dokazuje da je ona smatrana specijalnim božijim amblemom.

Prema predanju koje nemamo razloga da odbacimo Rim su osnovali doseljenici iz Albe Longe, grada koji je ležao na padini Albijskih gora, odakle su se mogli videti jezero i Kampanija. Stoga ako su rimski kraljevi tvrdili da su oni predstavnici ili ovaploćenja Jupitera, boga neba, groma i hrasta, prirodno je pretpostaviti da su kraljevi Albe, od kojih vode poreklo osnivači Rima, tvrdili to isto za sebe pre njih. Ime albijske dinastije bilo je *Silvii* ili Šu-

me i verovatno nije bez značaja što u viziji slavne budućnosti Rima otkrivenoj Eneju u podzemnom svetu, Vergilije – koji je bio ne samo pesnik nego i poznavalac predanja – predstavlja celu lozu Silvija kao krunisanu hrastom. Izgleda, dakle, da je venac od hrastovog lišća bio jedan deo oznake starih kraljeva Albe Longe, kao i njihovih naslednika, kraljeva Rima; u oba slučaja on je označavao monarha kao ljudskog predstavnika boga hrasta. Rimski anali zabeležili su da se jedan od kraljeva Albe, Romul, Rem ili Amulije Silvije izdavao za boga ravnog Jupiteru ili više od njega. Da bi podupro svoje pretenzije i ulio strahopoštovanje u svoje podanike, napravio je mašine pomoću kojih je podražavao grmljavinu i sevanje munja. Diodor priča da je u doba sazrevanja voća, kad je grmljavina vrlo jaka i česta, kralj zapovedao svojim vojnicima da zagluše riku nebeske artiljerije udarajući sabljama po štitovima. Međutim, on je kažnjen za nepobožnost, jer su za vreme jedne strahovite bure od groma poginuli i on i sva njegova porodica. Albijsko jezero, nadošlo od kiše, potopilo je njegov dvorac. Jedan antički istoričar piše da se, kad je voda niska i površina neuznemirena povetarcem, na dnu tog bistrog jezera mogu još uvek videti ruševine dvora. Zajedno sa sličnom pričom o Salmoneju, kralju Elide, ova legenda ukazuje na stvarni običaj koga su se pridržavali rani kraljevi Grčke i Italije, od kojih se možda očekivalo, kao što se od njihovih kolega u Africi očekuje još i danas, da izazovu kišu i grmljavinu radi dobrih useva. Sveštení kralj Numa smatran je za majstora u veštini izazivanja munja. Znamo da su razni narodi modernih vremena upotrebljavali prividnu grmljavinu kao čini za kišu; zašto to takođe ne bi radili kraljevi antičkog doba?

I tako, ako su kraljevi Albe i Rima podražavali Jupitera kao boga hrasta noseći krunu od hrastovog lišća, izgleda da su ga takođe imitirali i u njegovom svojstvu boga vremena, pretvarajući se da stvaraju grmljavinu i munje. Ako su zaista tako radili, verovatno je da su, kao Jupiter na nebu, i mnogi kraljevi na zemlji istupali i kao javni vrači koji mogu da izazovu kišu, izmamljujući je svojim činima od namračenog neba kad god je osušena zemlja vapila za osvežavajućom vlagom. U Rimu su svetim kamenom pravljeni otvori na nebu; ovaj obred izgleda da je sačinjavao jedan deo rituala Jupitera-Izmamljivača, koji je od oblaka izmamljivao blještave munje i kišu što je lila kao iz kabla. I ko bi drugi bio tako podesan da vrši ovaj obred ako ne kralj, živi predstavnik boga neba?

Ako su kraljevi Rima podražavali kapitolskog Jupitera, njihovi prethodnici, kraljevi Albe, verovatno su se trudili da imitiraju velikog lacijskog Jupitera, čije je sedište bilo iznad grada na vrhu Albijskih gora. Priča se da se Latin, legendarni osnivač dinastije, pretvorio u lacijskog Jupitera, pošto je iz sveta iščezao na tajanstven način, karakterističan za stare latinske kraljeve. Svetilište tog boga na vrhu Albijskih gora bilo je verski centar Latinskog saveza, kao što je Alba bila njegova politička prestonica dok Rim nije dobio prevlast nad svojim starim suparnikom. Po svoj prilici nikakav hram, u našem smislu reči, nije podizan Jupiteru na ovoj njegovoj svetoj planini; kao bog neba i groma on je, kao što i pristoji, primao obožavanje svojih vernih pod otvorenim nebom. Masivni zid, čiji pojedini ostaci još zagrađuju staru baštu pasionističkog manastira, bio je izgleda deo svetog mesta koje je Tarkvinije Oholi, poslednji kralj Rima, odredio za svečani godišnji skup Latinskog saveza. Najstarije svetilište na vrhu ovog brda bilo je gaj; imajući na umu ne samo specijalno posvećenje hrasta Jupiteru, nego takođe i tradicionalnu hrastovu krunu albijskih kraljeva i analogiju sa kapitolskim Jupiterom u Rimu, možemo opravdano pretpostaviti da je drveće u gaju bilo hrastovo. Znamo da je u antičko doba brdo Algid, ogranak albijskih bregova, bilo pokriveno gustom hrastovom

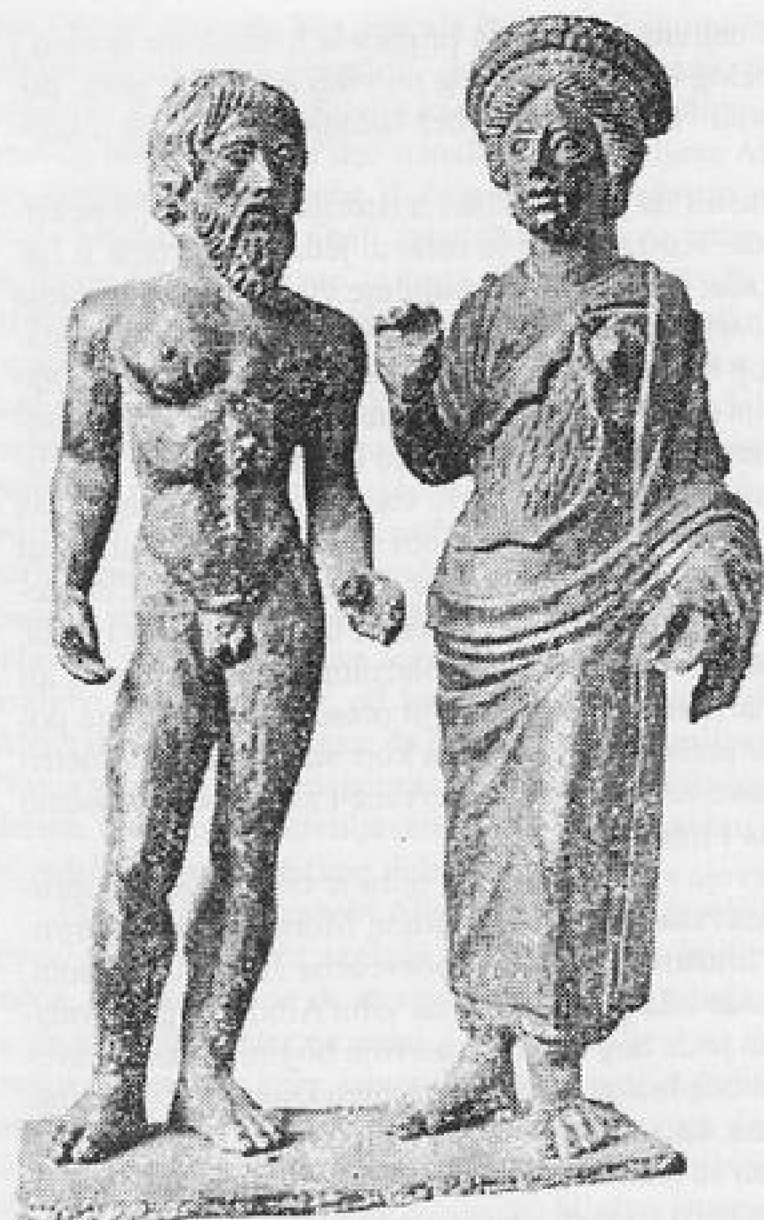
šumom; među plemenima koja su u najranijim danima pripadala Latinskom savezu i imala pravo na jedan deo mesa od belog bika žrtvovanog na vrhu Albijskih gora, postojalo je i jedno čiji su se članovi zvali "Ljudi hrasta", bez sumnje zbog šuma u kojima su živeli.

Ali pogrešili bismo ako bismo mislili da je ta zemlja i u istorijsko doba bila pokrivena nedoglednom hrastovom šumom. Teofrast nam je ostavio jedan opis šuma u Laciji u četvrtom veku pre Hrista. On kaže: "Zemlja Latina obiluje vlagom. U ravnicama rastu lovor, mirta i gorostasne bukve; sekli su tako velike bukve da je jedno jedino stablo bilo dovoljno za kobilicu tirenskog broda. Borovi i jele rasli su po planinama. Ono što oni zovu Kirkina zemlja, to je visija gusto pošumljena hrastom, mirtom i bujnim lovorima. Domoroci kažu da je tamo stanovala Kirka i pokazuju Elpenorov grob, na kome rastu mirte od kojih se prave venci, dok su ostale mirte visoke". Tako se pogled sa vrha Albijskih gora u ranim danima Rima morao u izvesnom smilu znatno razlikovati od današnjeg. Istina, purpurni, večito mirni Apenini s jedne strane i sjajno, večito nemirno Sredozemno more s druge, bez sumnje su onda izgledali uglavnom kao i sada, bilo da su se kupali u sunčevoj svetlosti ili bili prošarani prolaznim senkama oblaka; ali umesto preko puste, žute ravnice malarične Kampanije, koju presecaju duge linije porušenih vodovoda, mora biti da je oko prelazilo preko šuma koje su se širile kilometrima unaokolo, dok se razni tonovi njihove zelene ili jesenje crvene i zlatne boje neosetno ne izgube u plavetnilu dalekih planina i mora.

Jupiter nije vladao sam na vrhu svoje svete planine. S njim je bila njegova supruga, boginja Junona, koja je ovde obožavana pod istom titulom, Moneta, kao i na rimskom Kapitolu. Kako je na Kapitolu hrastova kruna bila posvećena Jupiteru i Junoni, to se može pretpostaviti da je ona takođe bila posvećena i na vrhu Albijskih gora, odakle je potekao kapitolski kult. Prirodno je da bog hrasta ima svoju boginju hrasta u svetom hrastovom gaju. Tako je u Dodoni bog hrasta Zevs bio oženjen Dionom, čije je ime samo dijalektski oblik Junoninog imena; kao što smo videli, izgleda da je i na vrhu planine Kiterona bio periodično venčavan sa jednim Herinim hrastovim kipom. Mada se ne može pozitivno dokazati, verovatno je da su sveto venčanje Jupitera i Junone proslavljali svi latinski narodi u mesecu junu, koji su tako nazvali po imenu boginje.

Ako su u ma koje doba Rimljani proslavljali sveto venčanje Jupitera i Junone, kao što su Grci proslavljali odgovarajuće venčanje Zevsa i Here, može se pretpostaviti da je u vreme republike ova ceremonija vršena ili sa kipovima božanskom para, ili su je vršili Flamen Dialis i njegova žena Flaminka. Flamen Dialis je bio Jupiterov sveštenik; antički i moderni pisci tvrde, verovatno tačno, da je on smatran živim obličjem Jupitera, ovaploćenjem boga neba u ljudskom obliku. U ranijim vremenima je rimski kralj, kao Jupiterov predstavnik, verovatno igrao ulogu božanskog mladoženje na svetom venčanju, a njegova žena ulogu nebeske neveste, kao što su u Egiptu kralj i kraljica igrali ulogu božanstava u obrednoj maskaradi, i kao što se kraljica u Atini svake godine venčavala sa Dionisom, bogom vinove loze. Pretpostavka da su rimski kralj i kraljica igrali uloge Jupitera i Junone utoliko je prirodnija što su i sama ova božanstva imala titulu kralja i kraljice.

Bilo tako ili ne, izgleda da je u legendi o Numi i Egeriji ostao trag ovog vremena kad je sveštenì kralj igrao ulogu božanskog mladoženje. I mi imamo razloga da pretpostavimo da su rimski kraljevi oličavali boga hrasta; uz to, za Egeriju se izričito kaže da je bila nimfa hrasta. Stoga priča o njihovoj bračnoj vezi u svetom gaju pobuđuje misao da je u Rimu u doba kraljeva periodično obavljana ceremonija sasvim analogna

JUPITER I JUNONA
(Etrurska statueta od bronze, Luvr)

Sveto venčanje Jupitera i Junone proslavljano je u vreme Rimske republike ili sa kipovima božanskog para, ili uz pomoć Jupiterovog sveštenika Flamena Dialisa i njegove žene Flaminike. Antički pisci tvrde da je Flamen Dialis smatran živim obličjem Jupitera, ovaploćenim u ljudskom obliku.

onoj koja je svake godine, sve do Aristotelovog doba, proslavljana u Atini. Cilj venčanja kralja u Rimu sa boginjom hrasta, kao i venčanja boga vinove loze sa kraljicom Atine, bio je podsticanje rastenja bilja pomoću homeopatske magije. Teško bi se moglo posumnjati da je od ova dva oblika obreda rimski stariji; mnogo ranije nego što su severni osvajači našli vinovu lozu na obalama Sredozemnog mora, njihovi preci venčavali su boga drveta sa boginjom drveta u ogromnim hrastovim šumama centralne i severne Evrope. U Engleskoj našeg doba šume su gotovo iščezle. Pa ipak su se u narodnim običajima o Prvom maju na mnogim seoskim utrinama i u mnogim seoskim sokacima održali bledi tragovi svetog venčanja.

XIV

NASLEĐIVANJE KRALJEVSKOG PRESTOLA U STAROJ LACIJI

Što se tiče rimskog kralja, čije su svešteničke dužnosti i funkcije kasnije prešle na njegovog naslednika, kralja svetih obreda, prethodno razmatranje dovelo nas je do sledećih zaključaka. On je predstavljao pa čak i oličavao Jupitera, velikog boga neba, groma i hrasta, i u tom svojstvu izazivao kišu, grom i munju radi dobra svojih podanika, kao i mnogi drugi kraljevi vremena u ostalim delovima sveta. Dalje, on ne samo što je podražavao boga hrasta nošenjem hrastovog venca i ostalih znakova božanstva, nego je bio oženjen nimfom hrasta, Egerijom, koja je izgleda bila samo lokalni oblik Dijane u njenom svojstvu boginje šuma, voda i porođaja. Svi ovi zaključci do kojih smo poglavito došli razmatranjem rimskih podataka, mogu se s velikom verovatnoćom primeniti i na ostale latinske zajednice. I one su izgleda od vajkada imale svoje božanske ili sveštene kraljeve, koji su verske funkcije bez svetovne vlasti prenosili na svoje naslednike, kraljeve svetih obreda.

Ali još uvek nam ostaje pitanje: kakvo je bilo pravilo o nasleđivanju kraljevskog prestola kod starih latinskih plemena? Prema predanju, bilo je svega osam kraljeva Rima i, bar što se tiče poslednjih pet, teško da bismo mogli sumnjati da su stvarno i bili na prestolu i da je tradicionalna istorija njihove vladavine u glavnim linijama tačna. Značajno je da nijednog od rimskih kraljeva nije nasledio na prestolu neposredno njegov sin, mada su mnogi ostavili za sobom sinove i unuke i mada se priča kako je prvi kralj Rima, Romul, bio potomak albijskog kraljevskog doma, u kome je, po predanju, kraljevstvo bilo nasledno po muškoj liniji. Jedan od kraljeva vodio je poreklo po majci, a ne po ocu, od jednog predašnjeg kralja, a trojicu kraljeva, Tacija, Tarkvinija Starijeg i Servija Tulija, nasledili su na prestolu njihovi zetovi, koji su svi bili stranci ili stranog porekla. Ovo vodi pretpostavci da je kraljevski presto nasleđivan po ženskoj liniji i da su se na taj položaj uzdizali stranci koji su se ženili kraljevskim princezama. Da se izrazimo naučnim jezikom, nasleđivanje kraljevskog prestola u Rimu, a verovatno i u celoj Laciji, izgleda da je bilo određeno izvesnim pravilima koja su dala oblik ranom društvu u mnogim delovima sveta, naime egzoganijom, domazetstvom i ženskim srodstvom ili materinskim pravom. Egzogamija je pravilo koje obavezuje čoveka da uzme ženu iz drugog bratstva a ne iz svog; domazetstvo je kad on mora da napusti dom svojih roditelja i živi među narodom kome pripada njegova žena, a žensko srodstvo ili materin-

sko pravo je sistem po kome se srodstvo i porodično ime vodi preko ženske linije umesto preko muške. Ako su ovi principi regulisali i nasleđivanje kraljevskog prestola kod starih Latina, onda bi stanje stvari u ovom pogledu otprilike bilo sledeće. Politički i verski centar svake zajednice bio bi večna vatra na kraljevom ognjištu, koje su odžavale Vestalke kraljevskog roda. Kralj bi bio čovek nekog drugog roda, možda iz druge varoši ili čak i drugog naroda, koji se ženio kćerkom svog prethodnika i uz nju dobio kraljevinu. Deca koju je imao s njom nasledila bi ime svoje majke, a ne očevo; kćerke bi ostale kod kuće, a sinovi, pošto odrastu, otišli bi u svet, oženili se i nastanili u zemlji svojih žena, bilo kao kraljevi ili kao obični građani. Od kćerki koje ostanu kod kuće, neke ili sve posvetile bi se kao Vestalke duže ili kraće vreme službi vatre na ognjištu, a jedna od njih bi vremenom postala supruga naslednika svog oca.

Preimućstvo ove hipoteze je u tome što na prost i prirodan način objašnjava izvesne nejasne momente u tradicionalnoj istoriji latinskog kraljevstva. Legende u kojima se priča kako su latinski kraljevi rođeni od devica i božanskih očeva postaju tako bar razumljivije. Lišene svog mitskog elementa, priče ove vrste ne znače ništa drugo nego da je žena zatrudnela sa nekim nepoznatim čovekom; ova neizvesnost u pogledu oca potpunije se slaže sa sistemom srodstva koji zanemaruje očinstvo nego s onim koji mu pridaje veliku važnost. Ako su pri rođenju latinskih kraljeva njihovi očevi bili stvarno nepoznati, ta činjenica pokazuje ili da je postojala opšta razuzdanost u životu kraljevske porodice, ili naročita labavost morala u izvesnim prilikama, kad su se ljudi i žene za izvesno vreme vraćali razuzdanosti ranijih vremena. Takve saturnalije nisu retke na izvesnim stupnjevima društvenog razvitka. U Engleskoj su se njihovi tragovi dugo održali u običajima o Prvom maju i Duhovima, ako ne i o Božiću. Sasvim je prirodno što je očinstvo dece koja su ponikla iz tog više ili manje promiskuitetnog opštenja, karakterističnog za svetkovine ove vrste, pripisivano bogu kome je dotična svetkovina bila posvećena.

U vezi s tim može biti od značaja što su plebejci i robovi u Rimu o Ivanjdanu proslavljali svetkovinu veselosti i pijanstva i što je svetkovina bila naročito povezana s kraljem Servijem Tulijem, rođenim od vatre, jer je držana u čast Fortune, boginje koja je volela Servija kao što je Egerija volela Numu. Među ostalim narodnim zabavama o toj svetkovini bila su i utrkivanja pešice i čamcima; Tibar je izgleda veselo izgledao, pun cvećem okićenih čamaca u kojima je mladež sedela i pila vino. Izgleda da je ova svetkovina bila neka vrsta letnjih saturnalija koje su ličile na prave saturnalije održavane sredinom zime. U modernoj Evropi, kao što ćemo kasnije videti, velika svetkovina o dugodnevici bila je pre svega svetkovina ljubavnika i vatre; jedna od njenih glavnih crta bila je skupljanje ljubavnih parova, koji skaču preko vatre držeći se za ruke ili preko plamena bacaju jedno drugom cveće. Mnogi predznaci o ljubavi i venčanju čitani su iz cveća koje cveta u ovo tajanstveno vreme. To je sezona ruža i ljubavi. Nevinost i lepota takvih svetkovina u moderno vreme ipak ne treba da nas navedu da zaboravimo kako su one u ranijim vremenima po svoj prilici bile obeležene grubljim crtama koje su verovatno sačinjavale jedan od najbitnijih delova obreda. Istina, kod estonskih seljaka ove crte su se održale sve do naše generacije, a možda i sad postoje. Druga jedna karakteristika rimske proslave dugodnevice zaslužuje da bude naročito primećena. Običaj da se tog dana vozi po reci u cvećem okićenom čamcu dokazuje da je to donekle bila i svetkovina vode, a voda je uvek, sve do modernih vremena, igrala važnu ulogu u obredima o dugodnevici. To objašnjava zašto je crkva, bacivši svoj ogrtač preko ove stare mnogobožačke svetkovine, izabrala da je posveti sv. Jovanu Krstitelju.

Pretpostavka da su latinski kraljevi začeti na godišnjoj svetkovini ljubavi samo je prosto nagađanje, mada se možda može smatrati da to daje izvesnu verovatnoću tradicionalnom predanju po kome se Numa rodio o Parilijama, kad su pastiri preskakali prolećne vatre, kao što su ljubavnici preskakali vatru o proslavi dugodnevice. Sasvim je moguće da se neizvesnost o njihovim očevima prvi put pojavila tek mnogo kasnije, posle smrti kraljeva, kad su njihove ličnosti počele da iščezavaju u oblacima legendi, u kojima su oni na svom putu od zemlje do neba uzeli na sebe fantastične oblike i divne boje. Ako su kraljevi bili strani doseljenici, stranci i došljaci, u zemlji kojom su vladali, bilo bi sasvim prirodno da narod zaboravi njihovu lozu i da im, zaboravljajući je, da drugu koja je nadoknađivala sjajem ono što je gubila u istini. Konačna apoteoza, koja je predstavljala kraljeve ne samo kao lica koja potiču od bogova nego ovaploćena božanstva, bila bi umnogome olakšana ako su oni za svog života, kao što imamo razloga da pretpostavimo, stvarno tvrdili da su božanski.

Ako su kod Latina žene kraljevske krvi uvek ostajale kod kuće i uzimale za supruge ljude iz drugog plemena, a često i iz druge zemlje, i ako su oni vladali kao kraljevi blagodareći svom braku sa domaćom princezom, onda možemo razumeti ne samo zašto su stranci nosili krunu u Rimu, nego takođe zašto se i strana imena nalaze u listi albijskih kraljeva. Na društvenom stupnju na kome se plemstvo računa samo po ženskoj liniji – drugim rečima, na kome je poreklo po majci sve, a poreklo po ocu ništa – ne može se imati ništa protiv udavanja devojaka najvišeg ranga za ljude niskog porekla, pa čak i za strance i robove, ako su oni sami po sebi izgledali podesni supružnici. Ono što je od stvarne važnosti to je da kraljevski soj, od koga, kako se pretpostavlja, zavisi blagostanje, pa čak i sam opstanak naroda, bude snažan i valjan, a za ovo je potrebno da žene kraljevske porodice rađaju decu sa ljudima koji su, prema merilima ranog društva, fizički i umno sposobni da vrše važnu funkciju stvaranja potomstva. Na ovom stupnju društvenog razvitka smatra se da su lične osobine kraljeva od bitne važnosti. Ako su i oni, kao i njihove supruge, kraljevskog i božanskog porekla, utoliko bolje; ali nije bitno da tako zaista i bude.

U Atini, kao i u Rimu, nalazimo tragove nasleđivanja prestola na osnovu ženidbe s kraljevskom princezom, jer se priča da su se dvojica od najstarijih antinskih kraljeva, Kekrop i Amfiktion, oženili kćerkama svojih prethodnika. Ovo predanje donekle je potvrđeno činjenicama koje vode zaključku da je i u Atini nasleđivanje prestola po ženskom srodstvu prethodilo nasleđivanju po muškom.

Dalje, ako je tačna moja pretpostavka da su u staroj Laciji kraljevske porodice držale svoje kćerke kod kuće, a svoje sinove slale od kuće da se žene stranim princezama i vladaju narodom svojih žena, iz nje bi proizilazilo da su muški potomci u uzastopnim generacijama vladali u raznim kraljevinama. Izgleda da je tako i bilo u staroj Grčkoj i u staroj Švedskoj; iz ovog možemo sa sigurnošću zaključiti da je taj običaj postojao ne samo kod jedne grane arijevske rase u Evropi, nego i kod više njih. Mnoga grčka predanja govore kako je taj i taj princ napustio svoju otadžbinu, otišao u daleku zemlju, tamo se oženio kraljevom kćerkom i nasledio kraljevinu. Antički grčki pisci pripisuju razne uzroke ovim seobama prinčeva. Jedan od najčešćih je progonstvo kraljevog sina zbog ubistva. Ovo bi sasvim dobro objasnilo zašto je pobegao iz svoje zemlje, ali to nikako nije razlog zbog koga bi postao kralj neke druge. Čini nam se da su te razloge pisci izmislili kasnije, jer su bili navikli na pravilo da sin nasleđuje svojinu i kraljevinu svog oca, te im je stoga bilo teško da objasne tolika predanja o kraljevim sinovima

koji su napuštali svoju postojbinu da bi vladali tuđom kraljevinom. U skadinavskoj tradiciji nailazimo na tragove sličnih običaja; tu čitamo o zetovima koji su dobijali deo kraljevine od svojih kraljevskih tastova, čak i kad su tastovi imali sinove. *Heimskringla* ili *Skaske o norveškim kraljevinama* kažu da su za vreme vlade pet pokoljenja koja su prethodila Haroldu Plavom, muški članovi Inglingarske porodice, za koju se misli da je došla iz Švedske, dobili najmanje šest pokrajina u Norveškoj ženidbom sa kćerima lokalnih kraljeva.

Izgleda, dakle, da je na izvesnom stupnju društvenog razvitka kod nekih arijevskih naroda bio običaj da žene a ne ljude smatraju kanalima kroz koje teče kraljevska krv, i da u svakoj narednoj generaciji daju kraljevinu čoveku iz druge porodice (a često i iz druge zemlje) koji se oženi jednom od princeza i vlada narodom svoje žene. Dobro poznati tip narodne priče o avanturisti koji dođe u stranu zemlju, dobije ruku kraljeve kćeri, a s njom i polovinu kraljevine ili čak i celu, verovatno je potekao iz stvarnog običaja.

Tamo gde postoje običaji i ideje ove vrste, očevidno je da je kraljevstvo samo miraz koji se daje uz devojku kraljevske krvi. Stari danski istoričar Sakso Gramatik sasvim jasno izražava ovo gledište o kraljevstvu kroz usta Hermutrude, legendarne škotske kraljice. "Ona je zaista bila kraljica", kaže Hermutruda, "i da joj pol to nije zabranjivao mogla se smatrati i kraljem; štaviše (ovo je cela istina), onaj koga je smatrala dostojnim svog kreveta, taj je odmah postajao kralj, a ona je sa sobom davala i svoju kraljevinu. Njen skiptar i njena ruka išli su zajedno". Ove reči su utoliko značajnije jer izgleda izražavaju stvarni običaj piktijskih kraljeva. Iz Bidovih spisa znamo da su Pikti, starosedeoci Škotske, kad god je postojala sumnja u pogledu toga ko treba da nasledi presto, birali kraljeve pre iz ženske nego iz muške loze.

Lične osobine koje su preporučivale čoveka za brak sa princezom kraljevske krvi i za nasledstvo prestola varirale bi, naravno, prema idejama vremena i karakteru kralja ili njegovog zamenika, ali je opravdano pretpostaviti da su u ranom drštvu fizička snaga i lepota igrale vrlo važnu ulogu.

Ponekad je pravo na princezinu ruku i presto odlučivala trka. Alitemnijski Libijci davali su kraljevinu najbržem trkaču. Kod starih Prusa, kandidati za plemstvo trkali su se na konjima do kralja, i onaj koji prvi stigne do njega uvršćivan je u plemstvo. Prema predanju, najranije olimpijske igre ustanovio je Endimion, koji je pustio da se njegovi sinovi utrkuju za kraljevinu. Priča se da je njegova grobnica bila mesto odakle su trkači počinjali trku. Čuvena priča o Pelopsu i Hipodamiji možda je samo druga verzija legende koja kaže da su nagrade za prve trke u Olimpiji bile kraljevine.

Ova predanja verovatno potiču iz stvarnog običaja utrkivanja da bi se dobila nevesta, jer izgleda da je taj običaj postojao kod raznih naroda, mada se u praksi izmetnuo u prostu formalnost ili izgovor. Tako "postoji u Kirgiza trka zvana 'ljubavni lov', koja se može smatrati kao jedan deo venčanja. U toj trci nevesta, naoružana jakim bičem, uzjaše brzog konja, a svi mladići koji žele njenu ruku jure za njom. Ona se daje kao nagrada onome ko je uhvati, ali ima pravo ne samo da tera svog konja što brže može, nego i da što bolje može upotrebi bič protiv onih ljubavnika koje ne želi; ona po svoj prilici udostoji onog koga je već u svom srcu izabrala". Trka za nevestom postoji takođe i u Korjaka severnoistočne Azije. Ona se održava pod velikim šatorom oko koga se nameste u krug mnoga odvojena odeljenja zvana "polozi". Devojka se pusti napred i ne mora se udati ako protrči kroz sva odeljenja a mladoženja je ne uhvati. Žene u logoru stavljaju sve moguće prepreke ispred njega, sapliću ga, udaraju prutovima itd., tako da on

ima malo mogućnosti da uspe osim ako devojka to želi i čeka ga. Slične običaje su izgleda praktikovali svi tevtonski narodi, jer nemački, anglosaksonski i nordijski jezici imaju reč za venčanje koja jednostavno znači "nevestina trka". Tragovi ovog običaja održali su se do danas.

Tako izgleda da je pravo na ženidbu devojkom, a naročito princezom, često dobijano kao nagrada u atletskom nadmetanju. Stoga se ne treba čuditi što su rimski kraljevi pre nego što bi dali ruku svoje kćerke, pribegavali ovom starom načinu oprobavanja ličnih osobina svojih budućih zetova i naslednika. Ako je moja teorija tačna, rimski kralj i kraljica oličavali su Jupitera i njegovu božansku suprugu, i u tom svojstvu igrali ulogu mlade i mladoženje na godišnjoj svetkovini svetog venčanja, kako bi učinili da usevi rastu, a da ljudi i stoka budu plodni i da se množe. Oni su dakle radili ono što se u severnijim zemljama bez sumnje verovalo da su nekad činili kralj i kraljica maja. Videli smo da se o pravu na ulogu kralja maja i na ženidbu s kraljicom maja ponekad odlučivalo atletskim nadmetanjem, naročito trkom. Ovo je možda ostatak starog svadbenog običaja koji pripada onoj vrsti koju smo razmotrili, običaja čiji je cilj bio da se stavi na probu sposobnost kandidata za brak. Bilo bi razumljivo ako se takva proba sa naročitom strogošću primenjivala na kralja, kako bi se osiguralo da ga nikakav lični nedostatak ne onesposobljava za vršenje onih svetih obreda i ceremonija od kojih su po opštem verovanju čak više nego i od vršenja njegovih građanskih i vojnih dužnosti, zavisili bezbednost i blagostanje zajednice. Bilo bi prirodno zahtevati od njega da se s vremena na vreme ponovo potčini istoj probi da bi javno pokazao kako je još uvek sposoban da vrši svoju visoku funkciju. Trag te probe možda se zadržao u ceremoniji zvanoj kraljevo bekstvo (*regifugium*), održavanoj svake godine u Rimu sve do doba carstva. Na dan 24. februara prinošena je žrtva u Komiciji, posle koje je kralj svetih obreda bežao sa Foruma. Možemo pretpostaviti da je kraljevo bekstvo prvobitno bilo trka za godišnje kraljevstvo koje se davalo kao nagrada najbržem trkaču. Na kraju godine kralj je mogao opet trčati za još jednu godinu kraljevskog položaja; tako je činio svake godine dok nije bio pobeđen i svrgnut ili možda ubijen. Na taj način je ono što je nekad bilo trka težilo da uzme na sebe karakter bekstva i gonjenja. Kralja bi pustili napred; on je trčao, a njegovi takmaci trčali su za njim; ako bi ga prestigli, morao je najbržem trkaču da preda krunu a možda i svoj život. Moglo se desiti da čovek jake zapovedničke volje zauzme presto za stalno i svede godišnju trku ili bekstvo na praznu formalnost, kao što je izgleda i bilo u istorijsko doba. Ovaj obred je ponekad tumačen kao proslava godišnjice progonstva kraljeva iz Rima, ali izgleda da je ovo objašnjenje izmišljeno kasnije da bi se objasnio obred čije je staro značenje bilo zaboravljeno. Mnogo je verovatnije da je kralj svetih obreda radeći tako samo održavao jedan stari običaj koji su u doba kraljevstva njegovi preci, kraljevi, održavali svake godine. U čemu je bila prvobitna svrha te ceremonije verovatno će ostati manje-više stvar nagađanja. Sadašnje objašnjenje se predlaže sa jakim osećanjem da je ovo pitanje i teško i zamršeno.

Dakle, ako je moja teorija tačna, godišnje bekstvo rimskog kralja je relikt iz vremena kad je kraljevstvo bilo jednogodišnje zvanje, davano zajedno s princezinom rukom kao nagrada pobedonosnom atleti ili gladijatoru, koji je posle toga zajedno sa svojom nevestom igrao ulogu boga i boginje na svetom venčanju, čija je svrha bila da osigurava plodnost zemlje pomoću homeopatske magije. Ako sam u pravu što pretpostavljam da su u najranijim vremenima stari latinski kraljevi oličavali boga i redovno bili ubija-

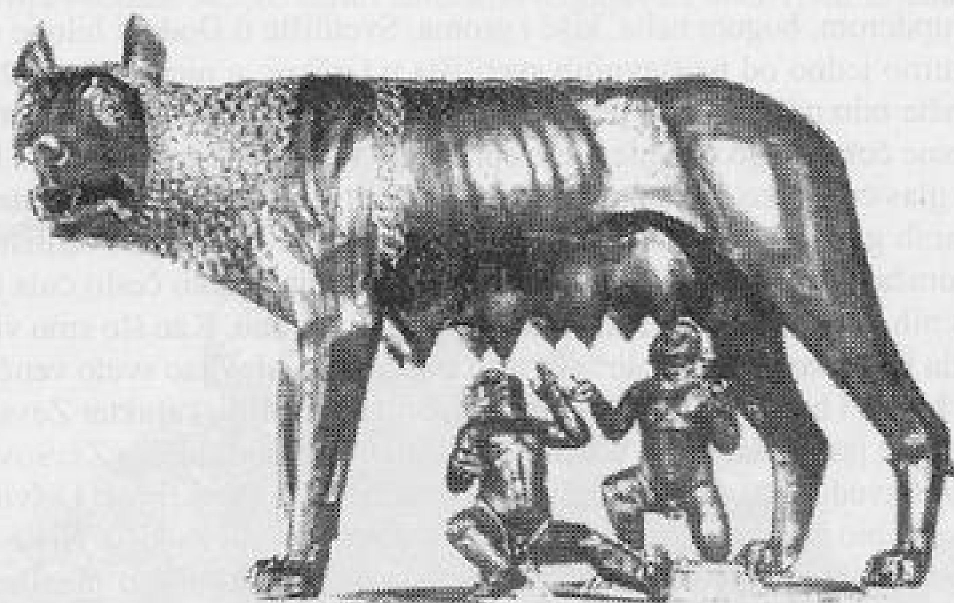

FORUM ROMANUM

Središte javnog života starog Rima, gde je svakog 24. februara održavana svečanost regifugium (kraljevo bekstvo), relikt iz vremena kad je kraljevska titula bila jednogodišnje zvanje. Titulu je dobijao pobednik naročite trke, koji je zatim igrao ulogu boga na svetom venčanju sa princezom boginjom. Svrha venčanja je bila da se, pomoću homeopatske magije, osigura plodnost zemlje.

ni u tom svojstvu, onda možemo bolje razumeti tajanstvenu ili nasilnu smrt kojom su, kaže se, mnogi od njih završili. Videli smo da je, prema predanju, jedan od kraljeva Albe poginuo od groma zato što se bogohulno drznuo da podražava Jupiterovu grmljavinu. Za Romula se priča da je tajanstveno iščezao kao Enej, a priča se i da su ga isekli na komade patriciji koje je bio uvredio; sedmi juli, dan njegove pogibije, bio je svetkovina koja je donekle ličila na saturnalije. Toga dana dozvoljavalo se robinjama da sebi

uzmu izvesne čudne slobode. Oblačile su se kao slobodne žene u odelo otmenih matrona i devojaka, i ovako prerušene odlazile iz grada, rugale se i podsmevale svakom koga bi srele, a i upuštale se u međusobnu tuču, udarajući se i gađajući se kamenjem. Drugi jedan rimski kralj koji je umro nasilnom smrću bio je Tacije, Romulov sabinski kolega. Priča se da su ga neki ljudi kojima je bio naneo uvredu ubili žrtvenim noževima i ražnjevima uzetim sa oltara dok je u Laviniji prinosio javnu žrtvu svojim precima bogovima. Mesto i način njegove smrti pokazuju da je to ubistvo bilo pre žrtvovanje nego umorstvo. Za Tulija Hostilija, Numinog naslednika obično se pričalo da ga je ubila munja, ali su mnogi držali da je bio ubijen po nagovoru Anka Marcija, koji je vladao posle njega. Govoreći o više ili manje legendarnom Numi, tipu sveštenog kralja, Plutarh zapaža: "Njegova slava bila je uvećana sudbinom kasnijih kraljeva, jer je od njih pet koji su vladali posle njega poslednji svrgnut i umro u izgnanstvu, a od ostale četvorice nijedan nije umro prirodnom smrću; trojica su bila ubijena, a Tulija Hostilija uništili su gromovi".

VUČICA
– prema legendi, ona je othranila Romula i Rema, utemeljivače grada Rima.
(Bronza, Muzej na Kapitolu, Rim)

Ove legende o nasilnoj smrti rimskih kraljeva sugerišu da je nadmetanje kojim su dolazili na presto ponekad moglo biti pre borba na život i smrt nego trka. Ako je bilo tako, onda je analogija koju smo otkrili između Rima i Nemija još bliža. U oba ova mesta je svete kraljeve, žive predstavnike božanstva, mogao svrgnuti i ubiti ma koji običan čovek koji bi snažnom mišicom i oštrom sabljom dokazao svoje božansko pravo na sveto zvanje. Ne treba se čuditi što je kod starih Latina pravo na kraljevinu često rešavano dvobojem, jer su umbri sve do istorijskih vremena rešavali svoje privatne sporove bitkom; smatralo se da onaj ko preseče grlo protivniku time dokazuje da je pravednost njegove stvari izvan svake sumnje.

XV

OBOŽAVANJE HRASTA

IZGLEDA DA JE OBOŽAVANJE hrasta ili boga hrasta postojalo kod svih grana arijevske rase u Evropi. I stari Grci i Rimljani povezivali su to drvo sa svojim najvišim bogom, Zevsom ili Jupiterom, bogom neba, kiše i groma. Svetilište u Dodoni bilo je možda najstarije, a sigurno jedno od najslavnijih svetilišta u Grčkoj; u njemu je obožavan Zevs, čije je boravište bilo u hrastu koji je proricao. Oluje su grmljavinom, za koje se kaže da u Dodoni besne češće nego ma gde u Evropi, činile su ovo mesto podesnim boravištem boga, čiji se glas čuo kako u šuštanju hrastovog lišća tako i u tutnjavi groma. Možda je svrha bronzanih gongova kojima je održavano brujanje u vetru oko svetilišta bila u tome da se podražavaju gromovi čija se grmljavina i tutnjava tako često čula u klancima surih i ogoljenih planina koje su zatvarale tu sumornu dolinu. Kao što smo videli, u Beotiji je izgleda jedan verski savez država vrlo svečano proslavljao sveto venčanje Zevsa i Here, boga hrasta i boginje hrasta. Na brdu Likeju u Arkadiji, karakter Zevsa kao boga hrasta i boga kiše jasno je izražen u činima za kišu koje upotrebljava Zevsov sveštenik; kad želi da proizvede kišu, on umoči hrastovu grančicu u sveti izvor. U svom drugom svojstvu Zevs je bio bog kome su se stari Grci redovno molili za kišu. Ništa nije moglo biti prirodnije, jer je njegovo sedište često, mada ne i uvek, bilo u planinama gde se oblaci skupljaju i hrastovi rastu. Na Akropolju u Atini postojao je kip Zemlje koja se moli Zevsu za kišu. Za vreme suše i sami Atinjani su molili: "Pusti kišu, pusti kišu, o dragi Zevse, na ravnice i žitna polja Atinjana".

Zevs je upravljao kako kišom tako i gromom i munjom. U Olimpiji i drugde obožavan je pod nadimkom Gromovnik, a u Atini je na gradskom zidu postojalo žrtveno ognjište Zevsa Munje; tu su neki sveštenici u izvesno doba godine čekali da vide munju iznad brda Parnasa. Dalje, stari Grci su redovno zagrađivali mesta pogođena gromom i posvećivali ih Zevsu Silazitelju, to jest bogu koji je u munji silazio s neba. U tim zagrađenim mestima podizani su oltari i na njima prinošene žrtve. Po natpisima se zna da je u Atini postojalo više takvih mesta.

Možemo s pravom pretpostaviti da su stari grčki kraljevi, kad su tvrdili da potiču od Zevsa, pa čak nosili i njegovo ime, takođe pokušavali da vrše i njegove božanske funkcije, da izazovu grom i kišu da bi koristili svom narodu ili zaplašili i zbunili neprijatelje. U tom pogledu legenda o Salmoneju verovatno izražava pretenzije čitave jedne klase malih suverena koji su u starim vremenima vladali, svaki u svojoj maloj oblasti, u hrastom pošumljenim pobrdima Grčke. Kao i od njihovih rođaka irskih kraljeva, i od

njih se očekivalo da budu izvor rodnosti zemlje i plodnosti stoke; a kako su mogli bolje ispuniti ova očekivanja nego igranjem uloge svog srodnika Zevsa, velikog boga hrasta, groma i kiše? Oni su ga, izgleda, oličavali upravo onako kao što su rimski kraljevi oličavali Jupitera.

U staroj Italiji je svaki hrast bio posvećen Jupiteru, rimskom dvojniku Zevsa; i na Kapitolu u Rimu, obožavan je ne samo kao bog hrasta, nego i kao bog kiše i groma. Jedan rimski pisac iznosi suprotnosti između pobožnosti starih dobrih vremena i skepticizma onog doba kad niko nije mislio da je nebo nebo, niti mario za Jupitera. On kaže da su u prošlim vremenima plemenite matrone išle bose, raspletenih vlasi i čistih duša uz dugu kapitolsku kosu, moleći se Jupiteru za kišu. I odmah zatim, kaže pisac, kiša bi pala kao iz kabla, tad ili nikad, i svi su se vraćali pokisli kao miševi. "Ali sada", kaže on, "mi više nismo pobožni, zato nam njive leže sparušene".

Prelazeći od južne ka srednjoj Evropi još uvek se srećemo sa velikim bogom hrasta i groma kod varvarskih Arijevaca koji su živeli u ogromnim prašumama. Tako, među Keltima u Galiji, Druidi nisu smatrali ništa tako svetim kao imelu i hrast na kome je rasla; za svoje svečane službe birali su hrastove gajeve i nisu vršili nijedan obred bez

VELIKI HRAST U ŠERVUDSKOJ ŠUMI (Nortingamšir, Engleska).

Poslednji od starih hrastova, primer pretvaranja drveta u popularno, "sveto" mesto koje o praznicima posećuje prosečno 15 hiljada turista.

hrastovog lišća. "Kelti", kaže jedan grčki pisac, "obožavaju Zevsa, a keltski kip Zevsa je visoki hrast". Kelti koji su se nastanili u Aziji u trećem veku pre Hrista izgleda da su u svoju novu postojbinu sa sobom doneli i obožavanje hrasta, jer se u srcu Male Azije galatski senat sastajao u mestu koje je nosilo čisto keltsko ime *Drvnemetum*, "sveti hrastov gaj" ili "hrastov hram". Čak i samo ime Druidi, po mišljenju verodostojnih autoriteta, ne znači ništa drugo do "ljudi hrasta".

U religiji starih Germana, obožavanje svetih gajeva izgleda da je dolazilo na prvo mesto. Prema Grimu, hrast je bio najglavnije od njihovih svetih drveta. Izgleda da je bio naročito posvećen bogu groma, Donaru ili Tunaru, ekvivalentu skadinavskog Tora, jer su mnogobošci sveti hrast blizu Gajzmara u Hesu, koji je Bonifacije posekao u osmom veku, zvali Jupiterov hrast (*robur Jovis*), što bi na germanskom jeziku bilo *Donares eih*, "Donarov hrast". Da je tevtonski bog groma Donar, Tunar, Tor, bio poistovećen sa rimskim bogom groma Jupiterom, vidi se po engleskoj reči za četvrtak – *Thursday*, Tunarov dan – koja je samo prevod latinskog izraza *dies Jovis*. Tako je kod starih Tevtona, kao i kod Grka i Rimljana, bog hrasta bio i bog groma. Uz to, on je smatran i kao velika oplodna sila koja šalje kišu i čini da zemlja rodi, jer Adam iz Bremena kaže: "Tor gospodari vazduhom; on vlada gromom i munjom, vetrom i kišom, lepim vremenom i usevima". Dakle, i u ovom pogledu, tevtonski bog groma ličio je na svoje južne dvojnike, Zevsa i Jupitera.

Izgleda da je hrast i kod Slovena bio sveto drvo boga groma Peruna, Zevsovog i Jupiterovog dvojnika. Priča se da je u Novgorodu nekada stajao Perunov kip u obliku čoveka sa gromovnim kamenom u ruci. Vatra ložena hrastovim drvetom gorela je i danju i noću u njegovu čast; ako bi se ikad ugasila, njeni čuvari kažnjavani su smrću za svoj nehat. Perun je, izgleda, kao Zevs i Jupiter, bio glavni bog Slovena. Jer Prokopije nam kaže da Sloveni "veruju da je jedan bog, stvaralac munje, jedini gospodar svih stvari i prinose mu na žrtvu volove i ostale životinje."

Glavni bog Litvanaca bio je Perkunas ili Perkuns, bog groma i munje; njegova sličnost sa Zevsom i Jupiterom često je isticana. Hrastovi su bili posvećeni njemu; kad su hrišćanski misionari počeli da ih seku, narod je energično protestovao što se uništavaju njegova šumska božanstva. Večite vatre u kojima je gorelo hrastovo drvo održavane su u čast Perkunasa; ako bi se takva vatra ugasila, paljena je ponovo na taj način što bi se parčad svetog drveta trljala jedno o drugo. Da bi usevi bili dobri, muškarci su prinosili žrtve hrastovom drveću, a žene lipama; iz ovoga možemo zaključiti da su smatrali da je hrast muško, a lipa žensko. Za vreme suše, kad im je trebalo kiše, žrtvovali su bogu groma, duboko u šumi, crnu junicu, crnog jarca i crnog petla. U takvim prilikama skupljale su se velike gomile naroda iz okolnih krajeva, jele, pile i prizivale Perkunasa. Ljudi su nosili veliki kondir piva triput oko vatre, a zatim sipali tečnost na vatru, moleći boga da pošalje pljusak. Glavni litvanski bog bio je vrlo sličan Zevsu i Jupiteru, jer je i on bio bog hrasta, groma i kiše.

Ovaj pregled pokazuje da su sve glavne grane arijevske rase u Evropi obožavale boga hrasta, groma i kiše i da je on bio glavni bog njihovog Panteona.

XVI

DIJAN I DIJANA

U OVOJ GLAVI PONOVIĆEMO zaključke do kojih nas je istraživanje do sada dovelo, i skupivši razbacane zrake svetlosti, usmerićemo ih prema tamnoj figuri nemijskog sveštenika.

Našli smo da su ljudi na ranom stupnju društvenog razvitka, ne znajući tajne procese prirode i uske granice naših moći da njima upravljamo i vladamo, obično pripisivali sebi funkcije koje bismo mi na sadašnjem stupnju znanja smatrali natčovečanskim ili božanskim. Ovu iluziju gajili su i održavali isti uzroci koji su je i stvorili, naime, čudni red i jednoobraznost kojima priroda obavlja svoje radnje; točkovi njene velike mašine okreću se sa glatkošću i preciznošću, što strpljivom posmatraču omogućava da predvidi godišnje doba, ako ne i sam čas, kad će oni doneti ostvarenje njegovih nada ili ispunjenje njegovih strepnji. Događaji koji se redovno ponavljaju u ovom velikom kružnom toku prirode, ili tačnije u nizovima kružnih tokova, ubrzo se utisnu u svest primitivnog čoveka. On ih predviđa i, predviđajući ih, pogrešno zaključuje da je željeni događaj posledica njegove sopstvene volje, a neželjeni događaj je posledica volje njegovih neprijatelja. Mada su sile koje stavljaju ovu ogromnu mašinu u pokret daleko izvan našeg znanja, okružene tajanstvenim velom kroz koji nećemo moći nikad prodreti, neupućenom čoveku se čini da su one u njegovom domašaju; on uobražava da ih može dosegnuti i tako pomoću magije proizvesti raznovrsna dobra za sebe i zla za svoje neprijatelje. Vremenom, on uviđa pogrešnost takvog verovanja, otkriva da ima stvari koje nije u stanju da radi, da ima zadovoljstava koja nije u stanju da stvori po svojoj volji, da ima bolova koje ni najmoćniji vrač nije u stanju da izbegne. Tada nedostižno dobro i neizbežno zlo počinje da pripisuje delatnosti nevidljivih sila, čija naklonost znači radost i život, a srdžba jad i smrt. Tako magiju postepeno zamenjuje religija, a maga sveštenik. Na ovom stupnju misli, krajnji uzroci stvari shvaćeni su kao lična bića, mnogobrojna i često nesaglasna po karakteru, čija je priroda slična čovekovoj, pa su čak i njihove slabosti slične njegovoj, mada im je moć veća od njegove, a život daleko duži od njegove kratkoveke egzistencije. Njihove jasno obeležene individualnosti i jasno ocrtane konture nisu još bile počele da se, pod moćnim razornim dejstvom filozofije, tope i ujedinjuju u onaj jedinstven, nepoznat supstrat pojava koji, prema osobinama koje mu naša mašta prida, nosi ovo ili ono značenje, time što ga je čovečiji um izmislio da bi sakrio svoje neznanje. Prema tome, dokle god ljudi gledaju na bogove

kao na bića slična sebi, kao na bića koja nisu uzdignuta iznad njih do nedostižne visine, oni veruju da je onim ljudima koji se uzdignu iznad svoje sredine moguće da dostignu božanski rang posle smrti ili čak i za života. O ovim bogovima u ljudskom obliku može se reći da se nalaze na sredini između doba magije i doba religije. Mada nose imena bogova i mada su okruženi njihovim sjajem i počastima, ipak su moći koje im se pripisuju obično iste kao i moći njihovog prethodnika maga. Kao i od njega, i od njih se očekivalo da štite svoj narod od neprijatelja i neprijateljskih čini, da ga leče od bolesti, blagosiljaju porodom i snabdevaju obilnim namirnicama, podešavajući vreme i vršeći druge obrede koji se smatraju potrebnim da bi zemlja bila plodna i da bi se životinje množile. Ljudi kojima se pripisuju tako visoke i dalekosežne moći imaju, naravno, najveći položaj u zemlji, i dok se pukotina između duhovne i svetone sfere isuviše ne proširi, oni su vrhovni gospodari kako u verskim tako i u svetovnim stvarima; jednom rečju, oni su i bogovi i kraljevi. Božanstvenost koja je okružavala kralja pustila je svoj koren duboko u ljudsku istoriju, a mnogo je vekova prošlo pre nego što ga je iščupalo dublje razumevanje prirode i čoveka.

U klasičnom periodu grčkog i rimskog doba vladavina kraljeva bila je uglavnom stvar prošlosti; pa ipak, priče o njihovoj lozi, titulama i pretenzijama dovoljno dokazuju da su i oni tvrdili kako vladaju po božanskom pravu i kako im pripadaju natčovečanske moći. Stoga možemo bez velikog ustezanja pretpostaviti da je kralj šume u Nemiju – mada je u kasnijim vremenima, lišen svoje slave, preživljavao teške dane – predstavljao dugi niz svetih kraljeva koje su nekada njihovi podanici ne samo poštovali nego i obožavali u znak blagodarnosti za mnogostruke blagoslove koje su oni tobože davali narodu. Ono malo što znamo o Dijaninim funkcijama u Aricijskom gaju izgleda dokazuje da se o njoj tu mislilo kao o boginji plodnosti, a naročito kao o boginji porodaja. Stoga je opravdano pretpostaviti da joj je u vršenju tih važnih dužnosti pomagao njen sveštenik, i da je njihov tobožnji brak svečano proslavljen kao venčanje kralja i kraljice šume. Cilj ove svetkovine bio je da zemlja bude okićena u proleće cvećem i u jesen plodovima, a da se ljudi i žene obraduju zdravim porodom.

Ako se nemijski sveštenik izdavao ne samo za kralja, nego i za boga gaja, onda se još moramo upitati kojeg boga je oličavao? Odgovor antičkog doba jeste da je on predstavljao Virbija, Dijaninog supruga ili ljubavnika, što nam nije od velike pomoći, jer o Virbiju malo šta znamo osim njegovog imena. Ključ ove misterije možda ćemo naći u vestalskoj vatri koja je gorela u gaju. Izgleda da su večite vatre Arijaca u Evropi obično bile paljene i održavane hrastovim drvima. U samom Rimu, koji nije tako mnogo udaljen od Nemija, hrastove cepanice i oblice upotrebljavane su kao gorivo za vestalske vatre, kao što je dokazano mikroskopskom analizom ugljenisanih žiški vestvalske vatre, koje je pronašao g. Boni u toku značajnih iskopavanja vršenih krajem devetnaestog veka pod njegovim vodstvom u rimskom Forumu. Izgleda da je ritual raznih latinskih naroda bio vrlo sličan. Stoga je opravdano zaključiti da je svuda u Laciji gde je održavana, vestalska vatra bila ložena drvima svetog hrasta, kao u Rimu. Ako je tako bilo i u Nemiju, onda postaje verovatno da je i sveti gaj bio prirodna hrastova šuma, i da je prema tome drvo koje je kralj šume morao da čuva po cenu svog života i samo bilo hrast; Enej je, prema Vergiliju, odlomio zlatnu granu jednog zimzelenog hrasta. Hrast je bio sveto drvo Jupitera, vrhovnog boga Latina. I stoga proizlazi da je ključ šume, čiji je život bio takoreći skopčan sa hrastom, oličavao samog Jupitera, a ne neko manje božanstvo. Mada oskudni, podaci izgleda upućuju na takav zaključak. Stara albijska dina-

stija *Silvili* ili Šume, sa svojom krunom od hrastovog lišća, očevidno je imitirala izgled i svojstva lacijskog Jupitera, koji je stanovao na vrhu Albijskih gora. Nije moguće da je kralj šume, koji je nešto malo niže ispod planinskog vrha čuvao sveti hrast, bio zakoniti naslednik i predstavnik ove stare dinastije Silvija ili Šuma. U svakom slučaju, ako sam u pravu što pretpostavljam da su ga smatrali za Jupitera u ljudskom obliku, onda izgleda da Virbije, sa kojim ga je legenda poistovetila, nije ništa drugo do lokalni oblik Jupitera, uzet možda u svom prvobitnom vidu kao bog zelene šume.

Hipoteza da je, bar u kasnije doba, kralj šume igrao ulogu boga hrasta, Jupitera, potvrđena je razmatranjem njegove božanske drugarice Dijane. Dve odvojene linije argumenata susreću se u dokazivanju da je Dijana, ako je uopšte bila kraljica šume, u Nemiju onda bila posebno boginja hrasta. Na prvom mestu, nosila je titulu Veste, i kao takva bila boginja večite vatre, za koju imamo razloga da verujemo da je održavana hrastovim drvima. Boginja vatre nije mnogo udaljena od boginje goriva koje gori u vatri; primitivna misao možda nije pravila jasnu razliku između plamena i drveta koje plamti. Na drugom mestu, izgleda da je nimfa Egerija u Nemiju bila samo jedan oblik Dijane, a za Egeriju se određeno kaže da je bila Drijada, nimfa hrasta. U drugim mestima u Italiji boginja je stanovala po bregovima obraslim hrastovom šumom. Tako je brdo Algid, jedan ogranak Albijskih gora, u antičko doba bilo pokriveno gustom hrastovom šumom i to kako zimzelenom tako i listopadnom. Zimi je sneg dugo ležao po ovim hladnim bregovima, i verovalo se da su njihove mračne hrastove šume bile omiljeno šetalište Dijanino, kao što su bile i omiljeno skrivalište razbojnika u moderno doba. Breg Tifata, onaj drugi strmi greben Apenina, koji gleda na Kompanijsku ravnicu iza Kapue, bio je u staro doba pošumnjen zimzelenim hrastovima među kojim je ležao Dijanin hram. Ovde je Sula zahvalio boginji na pobedi nad Marijevcima u ravnici, izražavajući svoju blagodarnost u natpisima koji su se mogli dugo posle toga videti u hramu. Naš je opšti zaključak, dakle, da je u Nemiju kralj šume oličavao boga hrasta Jupitera i da je u svetom gaju imao supružanske odnose sa Dijanom, boginjom hrasta. Jedan odjek ove tajanstvene veze dopro je do nas preko legende o ljudima Nume i Egerije koji su se, prema nekima, sastajali u ovim svetim šumama.

Ovoj teoriji moglo bi se, naravno, primetiti da božanska Jupiterova supruga nije bila Dijana nego Junona i da bi se, ako je Dijana uopšte imala supruga, moglo očekivati da njegovo ime ne bude Jupiter, nego Dijan ili Jan (ovo drugo ime samo je iskvaren oblik prvog). Sve je ovo istina, ali se primedba može odbiti zapažanjem da su ova dva para božanstva, Jupiter i Junona s jedne, i Dijan i Dijana, ili Jan i Jana, s druge strane, samo duplikati jedan drugog, jer su njihova imena i funkcije u suštini i po poreklu identični. Što se tiče njihovih imena, sva četiri potiču od istog arijevskog korena *Di*, koji znači "svetao", i koji se nalazi u imenima odgovarajućih grčkih božanstava, Zevsa i njegove stare supruge Dione. Što se tiče njihovih funkcija i Junona i Dijana bile su boginje plodnosti i porođaja, a obe su ranije ili kasnije poistovećene sa Mesecom. Što se tiče Janove prave prirode i funkcija i sami antički pisci bili su u nedoumici; nije na nama da sa pouzdanošću rešavamo ono o čemu su se oni kolebali. Ali gledištu da je Jan bio bog neba, koje pominje Varon, ide u prilog ne samo etimološka istovetnost njegovog imena sa imenom boga neba, Jupitera, nego takođe i odnos u kome je on izgleda stajao prema dvema Jupiterovim suprugama, Junoni i Juturni. Janov nadimak Junonski ukazuje na bračnu vezu između ova dva božanstva; prema jednoj verziji, Jan je bio muž vodene nimfe Juturne, koju je, prema drugim verzijama, voleo Jupiter. Štaviše, Jan je,

JAN (DIJAN)
– rimski bog vrata. (Reljef na rimskom novcu, Nacionalna biblioteka, Pariz)

kao i Jupiter, redovno prizivan i obično nazivan imenom Otac. Njega je poistovetila sa Jupiterom ne samo logika učenog sv. Avgustina, nego i pobožnost nekog mnogobožačkog poštovaoca koji je posvetio jedan poklon Jupiteru Dijanu. Trag njegovog odnosa prema hrastu može se naći u hrastovim šumama Janikula, brda na desnoj obali Tibra, gde je prema predanju Jan vladao kao kralj u najstarije doba rimske istorije.

I tako, ako sam u pravu, isti stari par božanstva bio je poznat kod starih Grka i Rimljana kao Zevs i Diona, Jupiter i Junona, ili Dijan (Jan) i Dijana (Jana); imena ovih božanstava bila su u suštini istog značaja, mada su se razlikovala po obliku zbog dijalekta posebnih plemena koja su ih obožavala. U početku, dok su plemena živela blizu jedna drugom, razlika između božanstava bila je poglavito samo u imenu; drugim rečima, bila je gotovo čisto dijalektska. Postepeno razilaženje i udaljavanje plemena jednih od drugih dovelo je do razvitka različitih načina shvatanja i obožavanja bogova koje su plemena ponela sa sobom iz stare postojbine, te su se tako vremenom pojavile neskladnosti u mitu i ritualu koje su nominalnu razliku između božanstava pretvorile u stvarnu. Prema tome, kad je sa postepenim napretkom kulture počeo da iščezava dugi period odvojenosti i kad je sve veća politička moć jedne jake zajednice počela da privlači ili gura slabije susede u jednu naciju i državu, prisajedinjeni narodi sastavili bi zajedno svoje bogove, kao i svoje dijalekte; tako se moglo dogoditi da ista stara božanstva,

koja su njihovi preci zajedno obožavali pre rasturanja, sada budu toliko prerušena, zahvaljujući združenom dejstvu jezičkih i verskih razmimoilaženja, da njihova prvobitna istovetnost prođe nezapaženo, i da ona u nacionalnom Panteonu zauzima svoja mesta jedna pored drugih kao nezavisna božanstva.

Ovo udvostručavanje božanstava, posledica konačnog spajanja srodnih plemena koja su dugo živela odvojeno, objasnilo bi u rimskoj religiji pojavu Jana pored Jupitera, i Dijane ili Jane pored Junone. Ovo bar izgleda verovatnija teorija od gledišta, koje su prihvatili neki moderni stručnjaci, da Jan prvobitno nije bio ništa drugo do bog vrata. Izgleda vrlo neverovatno da je božanstvo njegovog dostojanstva i važnosti, koje su Rimljani poštovali kao boga bogova i kao oca svog naroda, počelo karijeru kao ponizan, mada bez sumnje častan vratar. Tako uzvišen kraj teško se može dovesti u sklad sa tako niskim početkom. Verovatnije je da su vrata (*janua*) dobilo ime po Janu, nego da je on dobio svoje ime po njima. Ovo gledište dobija u verodostojnosti ispitivanjem porekla reči *janua*. Uobičajena reč za vrata ista je u svim jezicima arijevske rase, od Indije do Irske. Ona je *dur* u sanskritu, *thura* u grčkom, *tür* na nemačkom, *door* na engleskom, *dorus* na staroirskom i *foris* na latinskom. Pored ovog običnog imena za vrata, koji su delili sa svom svojom arijevskom braćom, Latini su takođe imali i ime *janua*; ni u jednom indoevropskom jeziku ne postoji izraz koji odgovara ovome. Ova reč ima izgled pridevskog oblika dobijeno od imenice *Janus*. Ja pretpostavljam da je moglo biti uobičajeno da se Janov kip ili simbol postavi na glavnim vratima kuće kako bi se ulaz stavio pod zaštitu velikog boga. Tako zaštićena vrata mogla su se zvati *janua foris*, to jest janovska vrata, a ovaj izraz mogao se vremenom skratiti u *janua*, tako da se imenica *foris* podrazumevala i ako se nije pominjala u govoru. Od ovoga do upotrebe reči *janua* za vrata uopšte, bez razlike da li ih čuva Janov kip ili ne, bio bi lak i prirodan prelaz.

Ako bi bilo iole istine u ovoj pretpostavci, ona bi na vrlo prost način objasnila poreklo Janove duple glave, koja je tako dugo mučila dovitljive mitologe. Pošto se uobičajilo da se ulaz u kuće i varoši štiti Janovim kipom, moglo se lako doći na ideju da je potrebno da bog-čuvar u isto vreme gleda u oba pravca, i napred i nazad, da ništa ne bi promaklo njegovom budnom oku. Ako bi božanski čuvar uvek gledao samo u jednom pravcu, lako je zamisliti kolika bi se sve nedela mogla nekažnjeno izvršiti iza njegovih leđa. Ovo objašnjenje dvoglavog Jana u Rimu potvrđuje dvoglavi idol koga Bušmani u unutrašnjosti Surinama redovno postavljaju kao čuvara na ulazu u selo. Idol je napravljen od drveta sa dva nevešto izrezana ljudska lica okrenuta u suprotnim pravcima; on stoji u kapiji napravljenoj od dva uspravna i jednog poprečnog direka. Pored idola obično leži parče belog platna koje treba da otera đavola, a ponekad i štap koji izgleda predstavlja buzdovan ili neko drugo oružje. O poprečnom direku visi mala oblica koja služi korisnoj svrsi: da se njome udari po glavi svaki zao duh koji bi pokušao da prođe kroz kapiju. Jasno je da ovaj dvoglavi fetiš na kapijama crnačkih sela u Surinamu ima bliske sličnosti sa dvoglavim Janovim kipovima koji su, sa štapom u jednoj i ključem u drugoj ruci, čuvali stražu na rimskim kapijama i vratima; teško da se može sumnjati da su u oba slučaja glave okrenute u dva pravca zato da bi se izrazila budna pažnja boga-čuvara, koji svojim okom motri napred i nazad na duhovne neprijatelje, gotov da ih isprebija čim se približe. Stoga ne moramo ulaziti u dosadna i neuspešna objašnjenja kojima je, ako je verovati Ovidiju, sam lukavi Jan zavarao jednog radoznalog rimskog istraživača. Primenjujući ove zaključke na nemijskog sveštenika, možemo pretpostaviti da je on kao Dijanin suprug prvobitno predstavljao pre Dijana ili Jana nego Jupitera,

ali da je razlika između ova dva božanstva bila isprva samo površinska, zadirući jedva nešto dublje od imena i ostavljajući gotovo nedirnute bitne funkcije boga, kao što je moć neba, groma i hrasta. Stoga je bilo umesno što je njegov ljudski predstavnik u Nemiju, kao što imamo razloga da verujemo, stanovao u hrastovom gaju. Njegova titula kralja šume jasno ističe šumski karakter božanstva kome je služio; pošto ga je mogao napasti samo onaj ko odlomi granu sa izvesnog drveta u gaju, to se može reći da je njegov sopstveni život bio skopčan sa životom tog svetog drveta. Tako je on ne samo služio, nego i otelovljavao velikog arijevskog boga hrasta, i kao bog hrasta on bi se oženio boginjom hrasta, bilo njeno ime Egerija ili Dijana. Njegovo združenje, ma kako se ostvarilo, smatralo bi se bitnim za plodnost zemlje, čoveka i životinje. Dalje, kako je bog hrasta takođe bio i bog neba, groma i kiše, to se i od njegovog ljudskog predstavnika očekivalo, kao i od tolikih drugih božanskih kraljeva, da čini da se oblaci skupljaju, grmi i kiša pada u pravo godišnje doba, da bi polja i voćnjaci rodili i da bi ispaše obrasle bujnom travom. Uvaženi posednik tako visokih moći morao je biti vrlo važna ličnost, a ostaci zgrada i zavetnih darova koji su nađeni na mestu gde je bilo svetilište, zajedno sa svedodžbama klasičnih pisaca, dokazuju da je u poznije doba ono bilo jedno od najvećih i najpopularnijih svetilišta u Italiji. Čak i u ranije doba, kad je okolna ravnica bila još uvek podeljena na mala plemena koja su sačinjavala Latinski savez, zna se da je sveti gaj bio predmet njihovog zajedničkog obožavanja i staranja. I kao što su kraljevi Kambodže slali darove tajanstvenim kraljevima vatre i vode daleko u tamne dubine tropske šume, tako možemo sa razlogom verovati da su sa svih strana široke Latinske ravnice oči i koraci rimskih poklonika bili upravljeni prema ovom mestu gde su se, oštro odudarajući od bledo-plave linije Apenina ili od zagasitijeg plavetnila dalekog mora, ispred njih uzdizale Albijske gore, boravište tajanstvenog nemijskog sveštenika, kralja šume. Tamo, među zelenim šumama i pored mirnih voda usamljenih bregova, prastaro arijevsko obožavanje boga hrasta, groma i neba iz koga pada kiša, održalo se u svom ranom, gotovo druidskom obliku, još dugo posle velike političke i intelektualne revolucije, kad je prestonica latinske religije preneta iz šume u grad, iz Nemija u Rim.

XVII

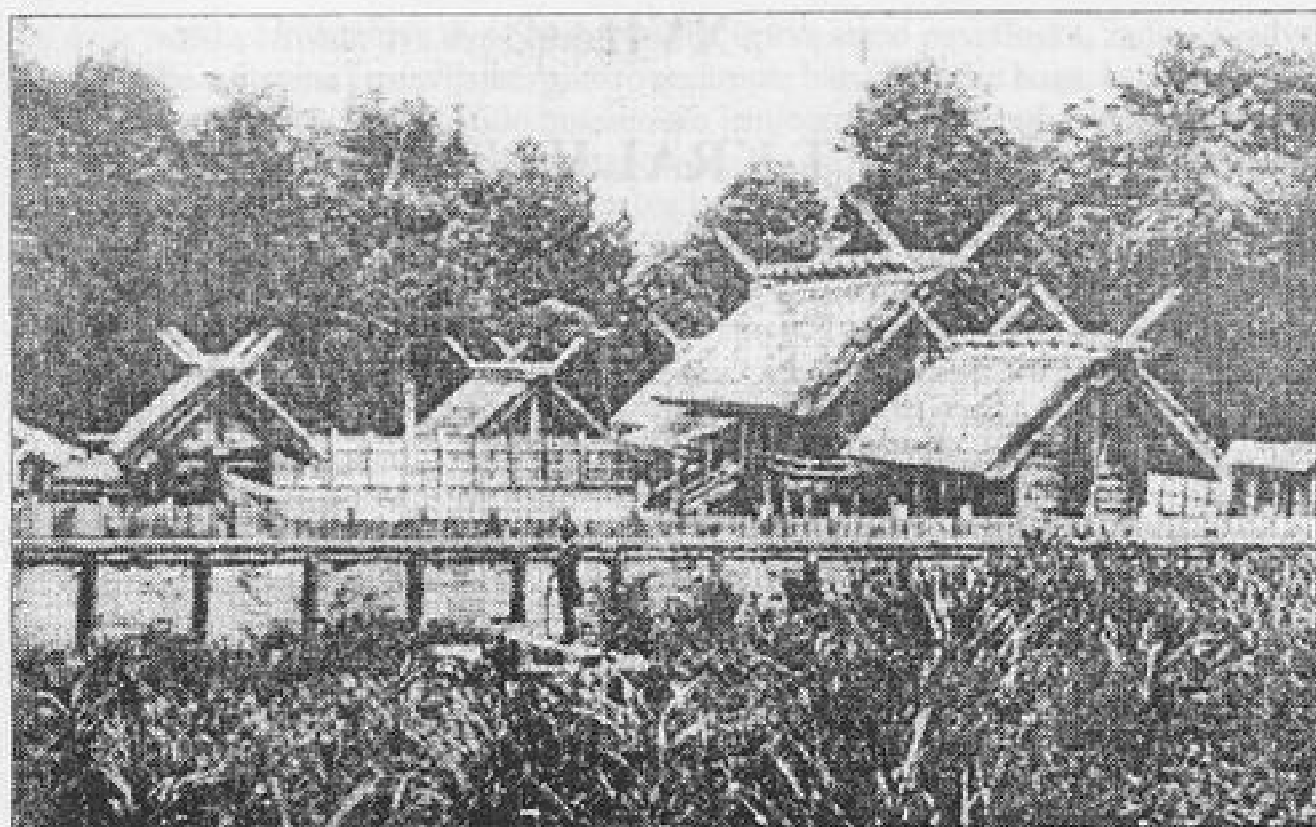
TERET KRALJEVSTVA

KRALJEVSKI I SVEŠTENIČKI TABUI

NA IZVESNOM STUPNJU RAZVITKA ranog društva često se mislilo da je kralj ili sveštenik obdaren natprirodnim silama ili da je ovaploćenje božanstva; dosledno ovom verovanju, smatralo se da je tok prirode više ili manje pod njegovom kontrolom te je držan odgovornim za rđavo vreme, rđavu žetvu i druge nedaće. Izgleda da se pretpostavljalo da se kraljeva vlast nad prirodom, kao i nad njegovim podanicima i robovima, izvršavala određenim odlukama volje; stoga ako nastane suša ili glad, ako se pojavi kuga ili se desi bura, narod pripisuje nesreću kraljevom nehatu ili krivici, i kažnjava ga šibom i zatvorom, a ako i dalje ostane uporan, svrgnućem s prestola i smrću. Ponekad, međutim, mada se drži da je tok prirode zavisan od kralja, ipak se pretpostavlja da je delimično i nezavisan od njegove volje. Njegova se ličnost smatra, ako se može tako izraziti, dinamičkim centrom vasione, od koga linije sile zrače u svim pravcima, tako da svaki njegov pokret – okretanje glave, dizanje ruke – odmah utiče na neki deo prirode i može da ga ozbiljno poremeti. On je tačka oslonca od koje zavisi ravnoteža sveta, i najmanja nepravilnost s njegove strane može da poremeti tu osetljivu ravnotežu. Stoga on mora uvek biti na oprezu, a i drugi se moraju budno starati o njemu; ceo njegov život, do najmanjih pojedinosti, mora biti tako regulisan da nijedan njegov čin, hotimičan ili nehotičan, ne naruši ili poremeti postojeći red prirode. Tipičan primer ove vrste monarha jeste, ili tačnije bio je, mikado, duhovni car Japana. On je ovaploćenje boginje Sunca, božanstva koje upravlja vasionom, uključujući i bogove i ljude; jedanput godišnje svi bogovi ga služe i provode mesec dana na njegovom dvoru. Za vreme tog meseca, čije ime znači "bog bogova", niko ne posećuje hramove, jer se smatra da su ih bogovi napustili. Narod naziva mikada "otkrivenim ili ovaploćenim bogom"; on uzima tu titulu u svojim zvaničnim proglasima i ukazima, a takođe prisvaja i opštu vlast nad bogovima Japana. Na primer, u jednom zvaničnom ukazu od 646. godine car se zove ovaploćeni bog koji vlada vasionom".

Sledeći opis mikadovog načina života potiče otprilike od pre dvesta godina:

"Čak i danas prinčevi koji potiču iz te porodice, a naročito oni koji su na prestolu, smatraju se kao najsvetija bića i kao pape po rođenju. Da bi održali ovo korisno verovanje svojih podanika, oni su prinuđeni da najbrižljivije čuvaju svoje svete ličnosti i da rade izvesne stvari koje bi, u poređenju sa običajima drugih naroda, izgledale sme-

HRAMOVI U IZI (JAPAN)

Posvećeni su boginji Sunca, Amaterasi, od koje potiču japanski carevi, mikadi, "ovaploćeni bogovi koji vladaju vasionom".

šne i nepristojne. Neće biti neumesno ako damo nekoliko primera. Mikado smatra da bi bilo vrlo štetno po njegovo dostojanstvo i svetost da dodirne zemlju nogom; zbog toga ga, kad god namerava da negde ode, ljudi nose na ramenima. Još manje mu se dozvoljava da napolju izloži svoje telo vazduhu, pa se čak misli da Sunce nije dostojno da obasja njegovu glavu. Takva se svetost pripisuje svim delovima njegovog tela: on ne sme seći ni kosu, ni bradu, ni nokte. Da ne bi postao suviše prljav, dozvoljeno je da ga očiste noću kad spava, jer kažu da je ono što je uzeto od njegovog tela u to vreme u stvari ukradeno od njega, pa ta krada ne može škoditi njegovoj svetosti i dostojanstvu. U stara vremena bila mu je dužnost da svakog jutra sedi na prestolu nekoliko sati, sa carskom krunom na glavi, i to da sedi kao kip, bez ikakvog pokretanja ruku i nogu, glave i očiju, ili ma kog drugog dela tela, jer se smatralo da on na taj način čuva mir i red svoje carevine; jer ako bi se, nesrećom, okrenuo na jednu ili drugu stranu, ili ako bi poduže gledao u pravcu ma koje od svojih pokrajina, strahovalo se da bi nastupio rat, glad, požar ili neka druga velika nesreća koja bi opustošila zemlju. Kako je kasnije pronađeno da je carska kruna svojom nepokretnošću u stanju da sačuva mir u carevini, smatralo se umesnim da se njegova carska ličnost, posvećena samolenstvovanju i uživanjima, oslobodi ove dosadne obaveze i zato se sada kruna stavlja na presto svakog jutra po nekoliko sati. Jela za mikada moraju se svaki put kuvati u novim loncima i služiti na stolu u novim zdelama; ovo posuđe je vrlo čisto i lepo, ali se pravi samo od obi-

čne ilovače da bi se moglo bez velike štete baciti ili razbiti posle jedne upotrebe. Ono se obično razbija, iz straha da ne bi došlo u ruke svetovnjaka, jer se pobožno veruje da bi ma kom svetovnjaku, koji bi se usudio da jede iz tih svetih zdela, otekla i upalila se usta i guša. Veruje se da mikadove svete odežde izazivaju slične posledice, jer ako bi ih bez izričite careve dozvole ili zapovesti nosio laik, one bi prouzrokovale podnadulost i bolove u svim delovima njegovog tela". U jednom starijem opisu mikadovog života piše isto: "Smatralo se da je za njega sramno poniženje čak i da dotakne zemlju nogom. Suncu i mesecu nije bilo dozvoljeno da obasjavaju njegovu glavu. Nijedan nepotreban deo njegovog tela nije se smeo uzeti od njega; kosa, brada i nokti nisu mu sečeni. Sve što je jeo kuvano je u novom posuđu".

Slični sveštenі ili, tačnije, božanski kraljevi nađeni su na nižem stupnju varvarstva, na zapadnoj obali Afrike. Na Ajkulinom rtu blizu Rta Padrona, u donjoj Gvineji, živi sam u šumi sveštenі kralj Kukolo. On ne sme dotaći ženu niti napustiti kuću; čak ne sme napustiti ni svoju stolicu u kojoj je prinuđen da spava sedeći jer, ako bi legao, svi bi vetrovi prestali i moreplovstvo bi se zaustavilo. On reguliše bure i, uopšte, održava mirno i postojano stanje atmosfere. Na Planini Agu u Togou živi fetiš ili duh po imenu Bagba, koji je od velike važnosti za celu pokrajinu. Njemu se pripisuje moć davanja ili zaustavljanja kiše, on je gospodar vetrova, uključujući harmatan, suvi, topli vetar koji duva iz unutrašnjosti. Njegov sveštenik stanuje na najvišem vrhu planine, gde drži vetrove zatvorene u velikim loncima. Njemu se takođe obraćaju za kišu; on pravi dobar posao sa amajlijama koje se sastoje od leopardovih zuba i kandži. Pa ipak, mada je njegova moć velika i mada je on stvarni gospodar zemlje, zakon fetiša mu zabranjuje da napušta planinu; ceo svoj život mora provesti na njenom vrhu. Samo jedanput godišnje može sići da izvrši nabavke; čak ni tada ne sme kročiti u kolibu nijednog smrtnog čoveka i mora se istog dana vratiti u svoje mesto izgnanstva. Upravu u selima vrše potčinjene poglavice koje on postavlja. U Kongou, postojao je vrhovni sveštenik nazivan "čitom" ili "čitomb", koga su crnci smatrali za boga na zemlji i svemogućeg na nebu. Pre nego što bi pojeli novu letinu, oni su mu zato nudili prve plodove, plašeći se da bi ih zadesile mnoge nesreće ako bi prekršili ovo pravilo. Kad je napuštao obitavalište da bi obišao ostala mesta pod svojom upravom, svi koji su bili u braku morali su se strogo uzdržavati od polnog opštenja dokle god je on na putu, jer se pretpostavljalo da bi neuzdržanost sa bilo čije strane bila fatalna po njega. Verovalo se da bi svet propao kada bi on umro prirodnom smrću i da bi zemlja, koju je on sam održavao svojom moći i vrlinom, tog trenutka bila uništena. Kod poluvarvarskih naroda Novog Sveta u doba španskog osvajanja zatečene su hijerarhije ili teokratije slične onoj u Japanu; izgleda da je naročito položaj prvosveštenika kod Zapotek-Indijanaca u Meksiku bio sličan mikadovom. Moćan suparnik i samog kralja, ovaj duhovni gospodar je apsolutistički vladao Jopom, jednim od najglavnijih gradova kraljevine. Bilo je nemoguće, kažu, preuveličati poštovanje koje mu je ukazivano. On je smatran za boga koga zemlja nije bila dostojna da drži, niti sunce da obasjava. On bi oskrnavio svoju svetost kad bi se makar i dotakao zemlje nogom. Časnici koji su nosili na ramenima njegovu nosiljku pripadali su najboljim porodicama; on je retko kad ma šta udostojavao svojim pogledom; svi koji bi ga sreli padali bi ničice, licem prema zemlji, strahujući da će umreti ako pogledaju makar i u njegovu senku. Pravilo uzdržavanja od polnog opštenja redovno je važilo za zapotečke sveštenike, naročito za prvosveštenike; ali "u izvesne dane svake godine, koji su obično proslavljani uz gozbe i igre, bilo je uobičajeno da se prvosveštenik opije.

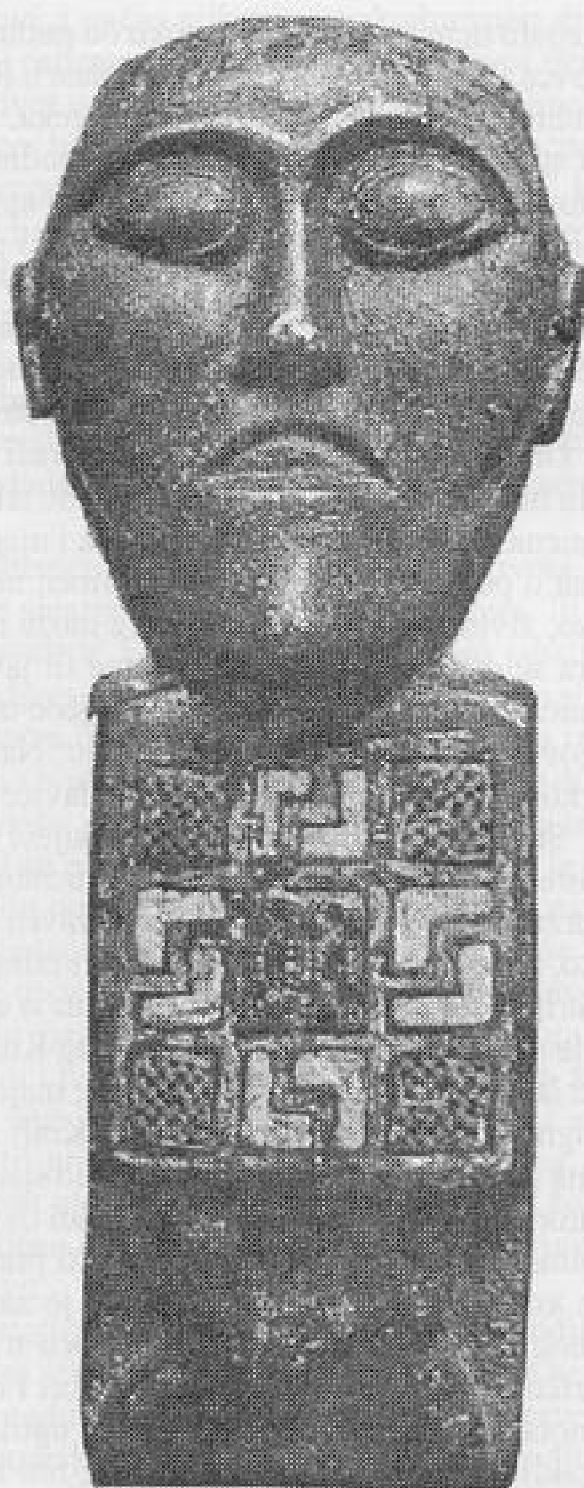
Dok je u ovom stanju, u kome je izgledao kao da ne pripada ni nebu ni zemlji, dovođena mu je jedna od najlepših devica posvećenih službi bogova". Ako bi dete koje bi mu ona rodila bilo muško, ono se odgajalo kao rođeni princ, a najstariji sin nasleđivao je prvosveštenički presto oca. Natprirodne moći pripisivane ovom prvosvešteniku nisu označavane poimence, ali su verovatno bile slične mikadovim i čitomovim.

Gde god se (kao u Japanu i zapadnoj Africi) misli da su tok prirode, pa čak i postojanje sveta, vezani za život kralja ili sveštenika, jasno je da ga njegovi podanici moraju smatrati izvorom neograničenog blagostanja i neograničene opasnosti. S jedne strane narod mu duguje zahvalnost za kišu i sunčevu svetlost bez kojih plodovi zemlje ne bi uspevali, za vetar koji dovodi brodove u luke, pa čak i za čvrsto tle pod nogama. Ali s druge strane, on može i odreći ono što daje; priroda je u tako neposrednoj zavisnosti od njega, a ravnoteža sistema sila, čije je on središte, toliko je osetljiva, da bi i najmanja nepravilnost s njegove strane mogla prouzrokovati drhtaj koji bi iz temelja uzdrmao zemlju. Ako priroda može biti poremećena i najmanjim nehotičnim aktom kralja, lako je zamisliti kakav bi ogroman poremećaj izazvala njegova smrt. Kao što smo videli, smatralo se da bi čitomova prirodna smrt prouzrokovala uništenje svih stvari. Stoga, iz obzira prema sopstvenoj bezbednosti, koju bi mogao ugroziti svaki kraljev nepromišljeni akt, a još više njegova smrt, narod iziskuje od svoga kralja ili sveštenika strogu potčinjenost onim pravilima čije se upražnjavanje smatra potrebnim za njegovu ličnu sigurnost, pa prema tome i za sigurnost njegovog naroda i sveta. Mišljenje da su najstarije kraljevine despotstva u kojima narod postoji samo radi suverena, niukoliko ne odgovara monarhijama o kojima je ovde reč. Naprotiv, suveren kod njih postoji samo radi svojih podanika; njegov život je od vrednosti samo dok izvršava dužnosti svog položaja, uređujući tok prirode u korist naroda. Čim prestane ili ne uspe da to čini, staranje, odanost i versko obožavanje kojima su ga do tada okruživali prestaju i pretvaraju se u mržnju i preziranje; on bude sramno otpušten i može biti zahvalan ako ostane živ. Obo-žavan kao bog jednog dana, ubijen je kao zločinac idućeg. U ovoj promeni stava kod podanika nema ničeg kapricioznog i nedoslednog. Naprotiv, njihovo ponašanje je sasvim dosledno. Ako je njihov kralj njihov bog, on jeste ili bi trebalo da bude njihov zaštitnik, a ako neće da ih štiti, mora ustupiti mesto drugome koji hoće. Dokle god ispunjava očekivanja svojih podanika, nema granice njihovom staranju o njemu niti njihovim zahtevima da se i on o sebi brine. Kralj ove vrste živi okružen ceremonijalnom etiketom, mrežom zabrana i propisa čija svrha nije da doprinesu njegovom dostojanstvu, a još manje njegovoj udobnosti, već da ga odvrate od ponašanja koje bi moglo poremetiti harmoniju prirode i tako dovesti njega, njegov narod i vasionu do opšte katastrofe. Daleko od toga da služe njegovoj udobnosti, ovi propisi sputavaju mu svaku radnju, uskraćuju slobodu i često čine da mu je i sam život koji oni treba da čuvaju – težak i žalostan.

O natprirodno obdarenim kraljevima Loanga (Gvineja) se kaže da su utoliko ograničeniji tabuima ukoliko su moćniji; tabui regulišu sve kraljeve radnje, njegovo kretanje i stajanje, njegovo jedenje i pijenje, njegovo spavanje i buđenje. Naslednik prestola potčinjen je ovim ograničenjima od ranog detinjstva; sa brojem godina raste i broj zabrana i ceremonija, "dok se u doba stupanja na presto ne izgubi u okeanu obreda i tabua". U krateru ugašenog vulkana, okruženog brdima obraslim travom, leže raštrkane kolibe i jamova polja Riabe, prestonice urođeničkog kralja kraljevine Fernando Po (ostrvo u Gvinejskom zalivu). Ovo tajanstveno biće živi u najnižim dubinama kratera, okru-

ženo haremom od četrdeset žena i iskićeno starim srebrnim novcem. Ono ima mnogo veći uticaj na ostrvu nego španski guverner u glavnom gradu Santa Izabeli. U njemu je otelovljen konzervativni duh Bubija, ostrvskih urođenika. On nikad nije video belog čoveka i, prema dubokom ubeđenju svih Bubija, pogled na bledo lice odmah bi prouzrokovao njegovu smrt. On ne može da gleda more; čak se kaže da ga ne sme nikad videti ni iz daljine, i da stoga provodi život sa okovima na nogama u polutami svoje kolibe. Sigurno je da nikad nije kročio na obalu. Izuzev puške i noža, on ne upotrebljava nešto što potiče od belih ljudi; evropske tkanine nikad ne dodiruju njegovo telo, prezire duvan, rum, pa čak i so.

Na obalama zapadne Afrike, kod plemena koja govore Eve-jezikom (Togo i Gana) "kralj je u isto vreme i prvosveštenik. U ovom svojstvu on je, naročito u ranijim vremenima, bio nepristupačan svojim podanicima. Samo mu je noću bilo dozvoljeno da napusti stan da bi se okupao, itd. Niko nije mogao govoriti s njim izuzev njegovog predstavnika, takozvanog "vidljivog kralja", i trojice naročito izabranih starešina, pa i oni su morali sedeti na volovskoj koži okrenuti leđima kralju. On nije smeo videti Evropljanina niti konja, niti je smeo gledati more; zbog toga mu nije dozvoljavano da napušta prestonicu čak ni za nekoliko trenutaka". Ova pravila su u poslednje vreme zanemarena. I kralju Dahomeja zabranjeno je da gleda more, a takođe i kraljevima Loanga i Velike Ardre u Gvineji. More je fetiš Ejea koji žive severozapadno od Dahomeja; njima i njihovim kraljevima sveštenici prete smrću ako se ikad usude da pogledaju more. Veruje se da bi kralj Kajora u

STARI KRALJEVI IRSKE
(Drška posude u obliku ljudske glave, poreklom iz Irske, ali nađena u vikinškoj grobnici u Miklbostadu, Norveška)

Funkcija starih kraljeva bila je da se, u ime zajednice, identifikuju sa prirodnim silama. Uprkos velikoj moći, behu podvrgnuti izvesnim zabranama ili tabuima kojih su se morali strogo pridržavati, jer se verovalo da od toga zavisi blagostanje naroda i zemlje.

Senegalu neminovno umro u roku od godinu dana ako bi prešao preko reke ili morskog rukavca. U Mašonalandu, (danas oblast u Rodeziji), poglavice sve do nedavne prošlosti nisu htele da prelaze preko izvesnih reka, naročito preko Rurikve i Niadire; ovog običaja strogo se pridržavao poslednjih godina bar jedan poglavica. "Ni po koju cenu ne bi poglavica prešao preko reke. Ako je apsolutno potrebno da to uradi, onda mu vežu oči i prenesu ga na drugu stranu uz viku i pevanje. Ako bi peške prešao preko reke, oslepio bi ili umro, a sigurno bi izgubio vlast". Tako je kod Mahafala i Sakalava na južnom Madagaskru nekim kraljevima zabranjeno da plove morem ili prelaze preko izvesnih reka. Kod Sakavala se poglavica smatra svetim bićem, ali "on je, slično kineskom caru, okružen mnogobrojnim strogim pravilima koja regulišu njegovo vladanje. On ne može ništa preduzeti dok vrači ne objave da su znaci povoljni; ne sme jesti toplu hranu; u izvesnim danima ne sme izlaziti iz svoje kolibe itd." Kod nekih brdskih plemena u Asamu (Indija), poglavica i njegova žena moraju da se pridržavaju izvesnih tabua u pogledu hrane; tako, na primer, ne smeju jesti bivolje meso, svinjetinu, pseće meso, živinu i paradajz. Poglavica može imati samo jednu ženu i mora joj biti veran; mora se odvojiti od nje uoči opšteg ili javnog upražnjavanja tabua. Kod jedne grupe plemena poglavici je zabranjeno da jede u tuđem selu, i ni na kakvo izazivanje ne sme odgovoriti nijednom pogrdnom rečju. Narod očevidno uobražava da bi prekoračenje ma kog od ovih tabua od strane poglavice donelo nedaće celom selu.

Stari kraljevi Irske, a takođe i kraljevi četiri pokrajine (Lajnstera, Manstera, Konota i Alstera), bili su podvrgnuti izvesnim zabranama ili tabuima, kojih su se morali strogo pridržavati jer se mislilo da od toga zavisi blagostanje naroda i zemlje, pa i njih samih. Tako, na primer, sunce nije smelo pri izlasku obasjati kralja Irske u njegovom krevetu u Tari, staroj prestonici Irske; bilo mu je zabranjeno da sredom sjaši u Mag Brigu, da posle sunčevog zalaska ide preko Mag Kuilina, da mamuza konja u Fan Komeru, da se vozi lađom u ponedeljak posle Prvog maja, i da ostavi trag boravka svoje vojske na At Maignu u utorak posle Svih Svetih. Kralj Lajnstera nije smeo ići sredom oko Tuat Leghina sa svoje leve strane, niti je smeo spavati između Dodera i Dablina sa glavom nagnutom na jednu stranu, niti logorovati devet dana na ravnicama Kualana, niti putovati dablinskim putem ponedeljnikom, niti preko Mag Mestina jahati prljavog konja sa crnim kopitama. Kralju Manstera bilo je zabranjeno da učestvuje u gozbi Loh Lena od jednog ponedeljka do drugog; da noću u početak žetve daje bankete pred Gemom u Letriču; da logoruje devet dana na Šuri i da drži pogranični sastanak u Gabrani. Kralj Konota nije smeo zaključiti nikakav ugovor u svom starom zamku u Kruačanu pošto je zaključio mir na dan Svih Svetih, niti u šarenom ogrtaču na grošastom konju ići u pustaru Dal Česa, niti prisustvovati skupu žena u Sigezu, niti u jesen sedeti na grobnoj humci Meinove žene, niti se u At Galti sa jahačem sivog ćoravog konja trkati između dva direka. Kralju Alstera nije bilo dozvoljeno da prisustvuje konjskom vašaru u Rat Lajnu među mladićima iz Dal Areide, da posle sunčevog zalaska sluša lepršanje jata ptica u Lan Seilišu, da proslavlja svetkovinu bika od Dere-Mik-Dere, da ide u Mag Kobu meseca marta i da pije vodu iz Bo Neimida između dva mraka. Ako bi se kraljevi Irske pridržavali ovih i mnogih drugih propisa koje su im nametali prastari običaji, verovalo se da im se ne bi desila nikakva nezgoda ni nesreća, i da bi živeli devedeset godina bez ikakvog znaka starosti; ne bi se desila nikakva epidemija niti smrt za vreme njihove vladavine; godišnja doba bila bi povoljna i zemlja bi pružala obilne plodove; ako bi ipak zanemarili ove prastare običaje, zemlju bi snašla kuga, glad i rđavo vreme.

Kraljevi Egipta obožavani su kao bogovi, i način njihovog svakodnevnog života bio je u svim detaljima regulisan preciznim i nepromenljivim pravilima. "Život egipatskih kraljeva", kaže Diodor, "nije ličio na život ostalih monarha koji su neodgovorni i mogu da rade šta hoće; naprotiv, za njih je sve bilo utvrđeno zakonom, ne samo zvanične dužnosti, nego i pojedinosti svakodnevnog života. Bili su određeni časovi, kako danju tako i noću, kad je kralj morao da čini ne ono što je hteo, nego ono što mu je bilo propisano. Ne samo da je bilo određeno vreme kad treba da vrši javne poslove i da donosi presude, nego čak i časovi za šetnje, kupanje i spavanje sa ženom; časovi za vršenje svake radnje njegovog života bili su tačno određeni. Običaj je nametao jednostavnu hranu; od mesa, jedino je mogao jesti teletinu i guščetinu, a mogao je piti samo propisanu količinu vina". Ali postoji razlog za mišljenje da se ovih pravila nisu pridržavali stari faraoni nego svešteni kraljevi koji su vladali u Tebi i Etiopiji pri kraju dvadesete dinastije.

Zgodan primer za tabue nametnute sveštenicima nalazimo u pravilima života propisanim za Flamena Dialisa u Rimu, koji je smatran kao živo obličje Jupitera, ili kao ovaploćenje duha neba. Ta su pravila bila ovakva: Flamen Dialis nije smeo jahati, pa čak ni dotaći konja, ni videti vojsku pod oružjem, ni nositi kakav prsten koji nije slomljen, ni imati čvor na svom odelu; nikakva vatra izuzev svete vatre nije se smela izneti iz njegove kuće; nije smeo dodirnuti pšenično brašno niti kvasni hleb. Nije smeo dodirnuti, pa čak ni pomenuti, kozu, psa, sirovo meso, pasulj i bršljan; nije smeo proći ispod vinove loze; nogari njegovog kreveta morali su biti oblepljeni blatom; kosu mu je mogao seći samo slobodan čovek i to bronzanim nožem, a odsečenu kosu i nokte morali su zakopati pod srećno drvo. On nije smeo dotaći mrtvo telo, niti ući tamo gde se spaljuje mrtvo telo; nije smeo videti da se radi u svete dane; nije smeo biti gologlav kad je napolju; ako bi vezan čovek bio doveden u njegovu kuću, tog zarobljenika morali su odvezati, konopce izvući kroz rupu na krovu i pustiti ih dole na ulicu. Njegova žena, Flaminika, morala je da se pridržava gotovo istih pravila, a i drugih koja su važila samo za nju. Ona je smela da se popne samo na tri praga takozvanih grčkih stepenica; nije se smela češljati o izvesnim praznicima; koža njenih cipela nije mogla biti od životinje koja je sama uginula, nego samo od ubijene ili žrtvovane; ako bi čula grmljavinu, bila je tabuisana dok ne prinese pokajnu žrtvu.

Kod Grebo-plemena Sijera Leonea postoji prvosveštenik čija je titula "bodija" i koji se poredi, mada bez dovoljne osnove, sa jevrejskim prvosveštenikom. On se postavlja na zahtev proročišta. Pri složenom obredu ustoličenja miropomažu ga, stave mu prsten oko članka kao znak dostojanstva i poprskaju dovratke njegove kuće krvlju žrtvovane koze. On se stara o javnim amajlijama i idolima, koje hrani pirinčom i uljem o svakom novom mesecu, i u ime grada prinosi žrtve mrtvima i demonima. Njegova moć je nominalno vrlo velika, ali u praksi vrlo ograničena; on se ne sme suprotstaviti javnom mnjenju i odgovara, čak i svojim životom, za svaku nedaću koja zadesi zemlju. Od njega se očekuje da učini da zemlja rodi obilno, da narod bude zdrav, da ne bude rata i da se onemoguće vradžbine neprijatelja. Njegov život je sputan izvesnim ograničenjima ili tabuima. On ne sme spavati ni u jednoj kući izuzev u svojoj zvaničnoj rezidenciji koja se zove "miropomazana kuća" zbog njegovog miropomazanja pri ceremoniji ustoličenja. Ne sme piti vodu na glavnom drumu, niti jesti dok se leš nalazi u varoši, i ne sme izražavati tugu za umrlim. Ako umre dok je na tom položaju, mora biti sahranjen u gluvo doba noći; samo mali broj ljudi sme znati za pogreb, a niko ne sme žaliti

za njim kad se njegova smrt objavi. Ako bi pao kao žrtva mazije sa otrovom, morao je biti sahranjen ispod tekuće vode.

Kod Toda u južnoj Indiji, sveti mlekar koji vrši dužnost sveštenika svete mlekare podvrgnut je raznim neugodnim i tegobnim ograničenjima za sve vreme svoje službe, koja može trajati godinama. On mora živeti u svetoj mlekari i ne sme nikad posetiti svoju kuću niti kakvo obično selo. Mora biti neženja; ako je oženjen mora napustiti svoju ženu. Obično lice ne sme ni pod kakvim okolnostima dodirnuti svetog mlekara ili svetu mlekarku; takav dodir tako bi oskrnavio njegovu svetost da bi morao napustiti svoj položaj. Samo dva dana u nedelji, ponedeljnikom i četvrtkom, mogao se običan laik približiti mlekaru; drugim danima, ako bi imao kakva posla s njim, morao je stajati na velikoj razdaljini od njega (neki kažu četvrt milje) izvikujući svoju poruku. Sveti mlekar nikad se ne šiša niti seče nokte dok je na položaju; nikad ne prelazi reku preko mosta, već gazi preko plićaka, i to samo preko određenih plićaka; ako u njegovom bratstvu dođe do smrtnog slučaja, on ne sme prisustvovati nijednoj od pogrebnih ceremonija ako prethodno ne da ostavku i spusti se sa uzvišenog položaja mlekara na položaj običnog smrtnika. Izgleda da je u staro vreme morao da preda svoj zvanični pečat, ili tačnije rečeno svoja zvanična vedra, kad god se dešavalo da umre neki član njegovog bratstva. Doduše, ova teška ograničenja se nameću u potpunosti samo mlekarima najviše klase.

ODVAJANJE DUHOVNE OD SVETOVNE VLASTI

Teški propisi vezani za kraljevski i sveštenički položaj imali su svoje prirodno dejstvo. Ljudi su bili odbijali da se prime tog položaja, što je, prirodno, vodilo njegovom iščezavanju; ili su, primajući ga se, pod njegovom težinom postajali malodušna stvorenja, zatvoreni usamljenici iz čijih su labavih prstiju uzde uprave prelazile u snažnije ruke ljudi koji su se često zadovoljavali time da imaju stvarnu, iako ne i nominalnu suverenost. U nekim zemljama ovaj rascep vrhovne vlasti produbio se u potpunu i stalnu podelu duhovne i svetovne vlasti, pri kojoj je stara kraljevska porodica zadržala čisto verske funkcije, dok je upravljanje državom prešlo u ruke mlađeg i jačeg soja.

Da navedemo primere. U prethodnom delu knjige videli smo da su se u Kambodži kraljevstva vatre i vode često morala silom nametnuti naslednicima i da je na ostrvu Sevidž monarhija prestala zato što se najzad niko nije mogao privoleti da se primi opasnog dostojanstva. Kad u nekim delovima zapadne Afrike umre kralj, održi se tajni porodični savet da bi se odredio naslednik. Onoga na koga padne izbor iznenada ščepaju, vežu i bace u fetiški dom, gde ga drže uhapšenog dok ne pristane da primi krunu. Ponekad naslednik nađe načina da izbegne čast koju pokušavaju da mu nametnu; zna se kako je jedan namrgođen poglavica stalno išao naoružan, gotov da se silom odupre svakom pokušaju da ga stave na presto. Timi Sijera Leonea, koji biraju svoga kralja, zadržavaju sebi pravo da ga istuku uoči krunisanja; oni ovu ustavnu privilegiju koriste tako predano da nesrećni monarh ponekad ne preživi svoj dolazak na presto. Stoga kad su glavne poglavice kivne na nekog čoveka ili žele da ga se oslobode, oni ga izaberu za kralja. Ranije je bio običaj da, pre nego što kakvog čoveka proglase za kralja Sijera Leonea, okuju ovog u lance i istuku ga. Zatim mu skinu okove, ogrnu ga kraljevskim plaštom i on prima u ruke simbol kraljevskog dostojanstva koji nije bio ništa drugo do dželatova sekira. Stoga nas ne iznenađuje kad čitamo da je u Sijera Leoneu, gde takvi običaji

preovlađuju, "izuzev kod Mandinga i Suza, malo kraljeva koji su domoroci zemalja kojima vladaju. Toliko su njihove ideje različite od naših, da je vrlo mali broj onih koji žele tu čast i retko se kad čuje da se iko takmiči za nju".

Izgleda da su mikadoi u Japanu vrlo rano pribegli prenošenju počasti i tereta vrhovne vlasti na svoju nedoraslu decu; uzdizanje Tajkuna, koji su dugo bili svetovni suvereni zemlje, potiče od abdikacije jednog mikada u korist njegovog trogodišnjeg sina. Nekakav uzurpator oteo je suverenu vlast od nedoraslog princa; ali se tada na stranu mikada stavi Joritomo, čovek pun duha i energije, koji obori uzurpatora i povrati mikadu spoljni sjaj, a za sebe zadrži stvarnu vlast. On je ostavio u nasledstvo svojim potomcima dostojanstvo koje je bio osvojio, i tako je bio postao osnivač Tajkunske dinastije. Tajkuni su energično i uspešno vladali sve do druge polovine šesnaestog veka, ali ih je snašla ista sudbina kao i mikadoe. Zapleteni u istu nerazmrsivu mrežu običaja i zakona,

PTICA FENIKS IZ NARE (JAPAN)

oni su se degenerisali u pajace koji se gotovo nisu micali iz svojih dvorova, provodeći vreme u neprekidnom nizu praznih ceremonija, dok su stvarni poslovi oko upravljanja zemljom bili u rukama državnog saveta. U Tonkinu je monarhija imala sličan razvitak. Kralja, koji je živeo u mekuštvu i lenjosti, kao i njegovi prethodnici, oterao je sa prestola jedan vlastoljubivi avanturista po imenu Mak, koji se uzdigao od ribara do velikog mandarina. Ali kraljev brat Tring obori uzurpatora i povrati kralja, a za sebe i svoje potomke zadrži položaj zapovednika celokupne vojske. Od tada su kraljevi, mada okruženi titulama i sjajem suverenosti, prestali da vladaju. Dok su oni živeli povučeno u svojim dvorcima, stvarna politička vlast pripadala je naslednim zapovednicima vojske.

Na Mangaji, jednom ostrvu Polinezije, verska i građanska vlast bile su različito podeljene; duhovne funkcije obavljala je loza naslednih kraljeva, dok je svetovna vlast

s vremena na vreme davana pobedonosnom vojskovodi, ali je njegovo postavljanje ipak zavisilo od kraljeve potvrde. Slično tome, na ostrvima Tonga u jugozapadnom pacifiku, pored svetovnog vladaoca (čije je pravo na presto bilo delimično nasledno, a delimično poticalo iz njegove ratničke reputacije i broja njegovih boraca), postojao je i veliki božanski poglavica, po rangu viši od kralja i ostalih poglavica zbog svog tobožnjeg porekla od jednog od glavnih bogova. Jednom godišnje o svečanom obredu donošeni su mu na dar prvi plodovi zemlje; verovalo se da bi se osveta bogova izlila ako mu se ovi darovi ne bi dali. Kad se govorilo o njemu upotrebljavan je naročit način govora koji se nije primenjivao na druge ljude, a sve što bi on dodirnuo postojalo je sveto ili tabuisano. Kad bi se on i kralj sreli, monarh je u znak poštovanja morao sesti na zemlju dok njegova svetost ne prođe. Mada je uživalo najveće poštovanje usled svog božanskog porekla, ovo sveto lice nije imalo nikakve političke vlasti, i ako bi se usudilo da se umeša u državne poslove izložilo bi se opasnosti da dobije oštar ukor od kralja, kome je pripadala stvarna moć, i koji je naposletku uspeo da se oslobodi svog duhovnog suparnika.

U nekim delovima zapadne Afrike vladaju u isto vreme dva kralja, fetiški ili verski kralj i građanski kralj, ali fetiški kralj je stvarni vrhovni gospodar. On upravlja vremenom i u stanju je sve da zaustavi. Kad stavi svoj crveni štap na zemlju, niko ne sme proći tim putem. Ova podela vlasti između duhovnog i svetovnog vladara može se naći svuda gde je prava crnačka kultura ostavljena sama sebi, ali tamo gde je crnački oblik društva poremećen, kao u Dahomeju i Ašantiju, postoji tendencija da se ove dve vlasti spoje u ličnost jednog kralja.

U nekim delovima istočno indijskog ostrva Timora nailazimo na podelu vlasti sličnu podeli između građanskog kralja i fetiškog kralja u zapadnoj Africi. Neka timorska plemena priznaju dve radže, običnog ili građanskog radžu koji upravlja narodom, i fetiškog ili tabu radžu koji kontroliše sve što se odnosi na zemlju i njene proizvode. Ovaj drugi gospodar ima pravo da stavi tabu na šta god hoće; od njega se mora dobiti dozvola za obdelovanje novog zemljišta, a pri početku obrađivanja je neophodno potrebno da on izvrši izvesne ceremonije. Ako suša ili insekti zaprete usevima, narod ga moli da spase useve. Mada je njegov čin niži od čina građanskog radže, on vrši ogroman uticaj na tok događaja, jer njegov svetovni kolega mora da ga pita za savet o svim važnim stvarima. Na nekim okolnim ostrvima, kao na Roti i istočnom Floresu, duhovni vladar iste vrste dobija razne urođeničke nazive, koji svi znače "gospodar zemljišta". U pokrajini Mikeo britanske Nove Gvineje takođe postoji dvostruko poglavarstvo. Narod je po porodicama podeljen u dve grupe i svaka grupa ima svog poglavicu. Jedan od ove dvojice je ratni poglavica, a drugi je tabu poglavica. Čin ovog poslednjeg je nasleđen; njegova dužnost je da stavi tabu na ma koji od plodova, kao na kokosove orahe ili orahe areka palme, kad god nalazi za korisno da zabrani njihovu upotrebu. U njegovom zvanju možda se može nazreti početak svešteničke dinastije, ali njegove funkcije su još uvek više magijske nego verske, jer se više bave kontrolisanjem žetve nego umilostivljenjem viših sila.

XVIII

OPASNOSTI PO DUŠU

DUŠA KAO ČOVEČULJAK

PRETHODNI PRIMERI POKAZALI su nam da je položaj svetog kralja ili sveštenika često okružen nizom tegobnih ograničenja ili tabua, čija je izgleda glavna svrha da sačuvaju život božanskog čoveka radi dobra njegovog naroda. Ali ako je cilj tabua da mu spasu život, pitanje je kako se tabuima postiže taj cilj? Da bismo to razumeli, moramo znati prirodu opasnosti koja ugrožava kraljev život, a od koje ova čudna ograničenja treba da ga zaštite. Stoga moramo pitati: šta primitivan čovek razume pod smrću? Kojim je uzrocima pripisuje i kako misli da se može čuvati od nje?

Kao što primitivan čovek obično objašnjava procese mrtve prirode pretpostavkom da njih proizvode živa bića koja delaju u pojavama ili iza njih, tako on objašnjava i samu pojavu života. Ako životinja živi i kreće se, to može da bude, misli on, samo zato što je unutra u njoj jedna mala životinja koja je pokreće; ako čovek živi i kreće se, to je zbog toga što unutra u sebi ima malog čoveka ili životinju koji ga pokreću. Ta mala životinja u životinji, ili mali čovek u čoveku, jeste duša. Kao što se aktivnost životinje ili čoveka objašnjava prisustvom duše, tako se spavanje ili smrt objašnjavaju njenim odsustvom; spavanje ili trans su privremeno, a smrt stalno odsustvo duše. Ako smrt znači stalno odsustvo duše, da bismo se sačuvali nje potrebno je ili sprečiti dušu da ostavi telo ili, ako ga je ostavila, osigurati njen povratak. Mere predostrožnosti koje primitivan čovek preduzima da bi postigao jedan ili drugi od ovih ciljeva izražene su u obliku izvesnih zabrana ili tabua, koji nisu ništa drugo do pravila čija je svrha da osiguraju ili stalno prisustvo ili povratak duše. Ukratko, to su sredstva za održavanje i čuvanje života. Ova opšta tvrdenja sada ćemo objasniti primerima.

Obraćajući se nekim austrijskim Crncima, jedan evropski misionar rekao je: "Ja nisam jedan, kao što mislite, nego dvojica". Oni su se smejali na to. "Možete se smejati koliko hoćete", nastavi misionar, "ali ja vam kažem da su u meni jednom dvojica; ovo veliko telo koje vidite je jedan, a u njemu je jedan drugi, mali, koji je nevidljiv. Veliko telo umre i zakopaju ga, ali malo telo odleti kad veliko umre". Na ovo su neki Crnci odgovorili: "Da, da. I mi smo takođe dvoje, i mi takođe imamo jedno malo telo u grudima". Upitani gde malo telo ode posle smrti, neki su rekli da ode iza žbuna, drugi da ode u more, a neki su rekli da ne znaju. Huron-Indijanci (Oklahoma) su mislili da duša ima glavu i telo, ruke i noge; ukratko, da je ona potpuni mali model čoveka. Eskimi ve-

JEDAN ČOVEK – ČETIRI DUŠE
(2.500 godina stara figurina od steatita)

Indijanska plemena u dolini reke Frejzer verovala su da svaki čovek ima četiri duše, od kojih je najvažnija ona u obliku čovečuljka, dok su ostale njene senke.

ruju da "duša ima isti oblik kao i telo kome pripada, ali je finije, uzvišenije prirode". Po mišljenju Nutka-Indijanaca (ostrvo Vankuver, Kanada), duša ima oblik majušnog čoveka; njeno sedište je u temenu. Dok ona stoji uspravno, njen sopstvenik je zdrav i srčan; ali kad iz ma kog uzroka izgubi svoj uspravni položaj, njen sopstvenik izgubi pamet. Indijanska plemena u donjem toku reke Frejzer veruju da svaki čovek ima četiri duše; najglavnija od njih ima oblik čovečuljka, dok su ostale tri njene senke. Malajci zamišljaju ljudsku dušu kao malog čoveka, veličine palca i većinom nevidljivog, koji po obliku, srazmeri, pa čak i boji kože tačno odgovara čoveku u čijem telu stanuje. Ovaj čovečuljak je od retke, nematerijalne građe, ali ne toliko vazdušaste da ne može da prouzrokuje pomeranje pri ulasku u neki fizički predmet; sem toga, u stanju je da brzo leti iz mesta u mesto. On je privremeno odsutan iz tela za vreme spavanja, transa i bolesti, a stalno odsutan posle smrti.

Tako čovečuljak potpuno odgovara čoveku, drugim rečima, duša telu. Kao što ima debelih i mršavih tela, tako ima debelih i mršavih duša; kao što ima teških, lakih, dugačkih i kratkih tela, tako ima i teških, lakih, dugačkih i kratkih duša. Narod na Nijasu (Indonezija) misli da svakog čoveka pre rođenja pitaju koliko dugačku ili tešku dušu želi, pa mu se odmeri duša one dužine i težine koju želi. Najteža duša koja je ikad data teži oko 10 grama. Dužina čovečijeg života odgovara dužini njegove duše; deca koja umru mlada imala su kratke duše. Fidžijansko shvatanje duše kao majušnog ljudskog bića jasno je izraženo u običajima koje pleme Nakelo vrši posle smrti poglavice. Kad poglavica umre, određeni ljudi, nasledni nosači leševa, zovu ga dok leži na finim asurama namazanim uljem i ukrašen: "Ustani, gospodaru, poglavico, i hajdemo. Svanulo je". Zatim ga odnesu na obalu reke, gde duhovni skeledžija dolazi da prevozi nakelske duše preko reke. Prateći poglavicu na njegovom poslednjem putovanju, oni drže velike lepeze nisko prema zemlji da bi ga zaklonili jer, kao što je neki od njih objasnio jednom misionaru, "njegova duša je samo malo dete". Narod koji se u Pendžabu tetovira veruje da duša, "ceo mali čovek ili mala žena" u smrtnom okviru, posle smrti ide na nebo ukrašena istim istetoviranim šarama što su krasile telo za života. Ponekad, međutim, kao što ćemo videti, ljudska duša se ne poima u ljudskom nego u životinjskom obliku.

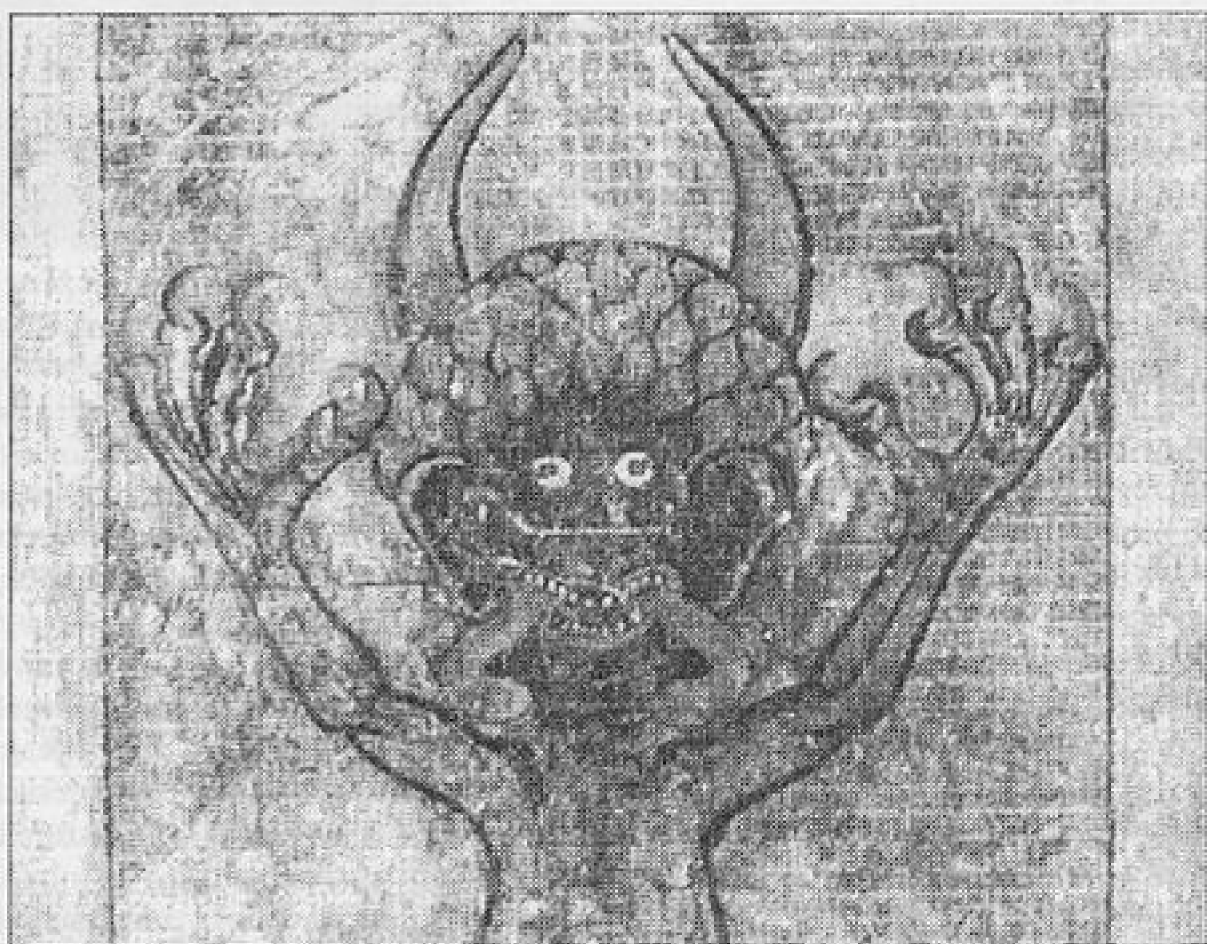
ODSUTNOST I PRIZIVANJE DUŠE

Obično se misli da duša pobegne kroz prirodne otvore tela, naročito kroz usta i nozdrve. Stoga na Celebesu ponekad pričvrste udice za bolesnikov nos, pupak i stopala, da bi se njegova duša, ako pokuša da pobegne, tu zakačila i ostala. Jedan Turik iz oblasti oko reke Baram, na Borneu, odbio je da se rastavi sa nekim kamenjem koje je ličilo na kuke, jer ono je, tako reći, zakačinjalo njegovu dušu za telo, i tako sprečavalo da se njegov duhovni deo odvoji od materijalnog. Za obred uvođenja u vrače ili vidare, primorski Dajak mora snabdeti prste udicama kojima će docnije hvatati ljudsku dušu kad pokuša da pobegne i vraćati je telu paćenika. Jasno je da se udice i kuke mogu upotrebiti i za hvatanje duša neprijatelja, a ne samo prijatelja. Postupajući po ovom načelu, lovci ljudskih glava na Borneu obese drvene kuke pored lobanje pogubljenih neprijatelja u nadi da će im to pomoći da u novim pohodima ulove nove glave. Jedna od sprava haidskog vidara jeste šuplja kost, u koju on zatvori odbegle duše i povrati ih njihovim sopstvenicima. Kad neko zeva u njihovom prisustvu, Indusi uvek puckaju prstima, verujući da to sprečava dušu da izađe kroz otvorena usta. Stanovnici Markiskih ostrva u južnom Pacifiku držali su usta i nos čoveku na izdisaju da bi ga održali u životu sprečavajući njegovu dušu da iziđe. Priča se da isti običaj imaju i stanovnici Kaledonije; u istom cilju Bagobi na Filipinskim ostrvima stavljaju svojim bolesnicima prstenje od bakarne žice na ruke i noge. Itoname u Južnoj Americi zapečate oči, nos i usta samrtniku, da njegova duša ne bi izašla i odnela i ostale; iz sličnog razloga ljudi na Nijasu, koji se boje nedavno preminulih duhova i identifikuju ih sa dahom, zapuše nos i zavežu vilice pokojniku da bi zadržali dušu u njenom telesnom stanju. Pre nego što ostave leš, Vakelbure u Australiji stavili su mu vruće ugljevlje u uši da bi zadržali duh u telu dok ne odmaknu toliko da ih on ne može stići. Na južnom Celebesu, da duša trudne žene ne bi pobegla dok je žena na porođaju, bolničarka joj zaveže što čvršće može vrpcu oko tela. Minankabaueri na Sumatri imaju sličan običaj; kanura konca ili kanap veže se ponekad oko zglavka na ruci ili oko bedra žene koja je pred porođajem, da bi njena duša, ako pokuša da ode za vreme porođajnih muka, naišla na prepreku pri izlazu. Da duša novorođenčeta ne bi pobegla i izgubila se čim se ono rodi, Alfuri na Celebesu pred sam porođaj pažljivo zatvore svaki otvor na kući, čak i ključaonicu; takođe zapuše svaku rupu i pukotinu u zidovima, pa zavežu usta svim životinjama u kući i oko kuće, iz straha da neka od njih ne proguta dušu novorođenčeta. Iz sličnog razloga sva lica prisutna u kući, čak i mati, moraju da drže usta zatvorena sve vreme dok traje porođaj. Kad im je postavljeno pitanje: zašto nisu zapušili i nozdrve, da dete ne bi ušlo u nečiji nos, oni su odgovorili da se dah ne samo udiše nego i izdiše kroz nozdrve, pa bi duša bila izbačena pre nego što bi imala vremena da se nastani. Uobičajeni izrazi civilizovanih naroda: "srce mu je u grlu", "duša mu je u nosu" ili "na usnama" – pokazuju kako je prirodna ideja da život ili duša može da izađe na usta ili nozdrve.

Često se duša zamišlja kao ptica, gotovo da odleti. Ovo shvatanje verovatno je ostavilo traga u većini jezika, a održalo se i kao metafora u pesništvu. Malajci na čudan način primenjuju shvatanje da je duša ptica. Ako je duša ptica u telu, ona se može primamiti pirinčem i tako ili sprečiti da odleti ili namamiti da se vrati sa svog opasnog leta. Na Javi, kad se dete prvi put stavi na zemlju (momenat koji neprosvećeni svet smatra naročito opasnim), stave ga u kokošinjac i onda mati kvoče kao kokoška kad zove piliće. I u Sintangu, jednom predelu na Borneu, kad neko lice, bilo ono čovek,

žena ili dete, padne napolje iz kuće ili s drveta i unese se u kuću, njegova žena ili druga srodnica što brže može ode na mesto gde se dogodio nesrećan slučaj i tu pospe žuto obojenog pirinča govoreći: "Ko-ko! Ko-ko! Dušo! Taj i taj je opet u kući. Ko-ko! Ko-ko! Dušo! Zatim skupi pirinač u jednu korpu, odnese ga stradalniku i pospe mu glavu pirinčem govoreći ponovo: "Ko-ko! Ko-ko! Dušo!" Jasno je da je cilj ovoga da se ptica-duša namami da se vrati u telo sopstvenika.

Veruje se da duša spavača odluta iz njegovog tela, posećuje razna mesta, viđa lica i izvršuje radnje o kojima on sanja. Na primer, kad se Indijanac u Brazilu ili Gvineji, probudi iz dubokog sna, on je tvrdo ubeđen da je njegova duša, dok mu je telo ležalo nepokretno u visećoj postelji, bila u lovu, ili ribolovu, ili u šumi sekla drva ili radila ma šta drugo što je on sanjao da radi. Sve stanovništvo sela Borora bilo je u panici i umalo nije napustilo selo zato što je neko sanjao da je video neprijatelje kako se krišom približavaju. Jedan Makusi-Indijanac slabog zdravlja, koji je sanjao da ga je njegov poslodavac naterao da vuče čun uz velike brzake, idućeg jutra je ogorčeno prekoreo svog gospodara što je tako nečovečan pa ga bolesnog tera da ide noću da radi. Indijanci u Gran Čaku (oblast u Argentini) pričaju najneverovatnije priče o tome šta su videli i

ĐAVO (Minijatura iz "Gigas Kodeksa", Boemija, XIII vek)

Verovanje u đavola staro je koliko i ljudski rod. Strah od đavola oduvek je dolazio do izražaja u načinu dočaravanja Sataninog lika, ali ovde je on prikazan kao komična figura – smeh pomaže da se potisne strah.

čuli; stranci koji ih slušaju, a ne poznaju ih dobro, zaključe na prvi pogled da su ti Indijanci lažovi. U stvari, Indijanci su apsolutno ubeđeni u istinitost onoga što pričaju, jer su ti čudni doživljaji samo njihovi snovi koje oni ne razlikuju od jave.

Odsutnost duše za vreme spavanja ima svojih opasnosti, jer ako bi iz ma kog razloga duša bila stalno zadržana da se ne vrati telu, osoba na taj način lišena životnog principa morala bi umreti. Postoji jedno nemačko verovanje da duša izađe iz spavačevih usta u obliku belog miša ili male ptice, i da bi sprečavanje povratka te ptice ili životinje bilo pogubno po spavača. U Transilvaniji se kaže da ne treba pustiti dete da spava otvorenih usta, jer će mu duša izaći u obliku miša i dete se neće nikad probuditi. Mnogi uzroci mogu zadržavati spavačevu dušu. Može se desiti da se njegova duša sretne sa dušom kakvog drugog spavača i da se one potuku; ako se gvinejski Crnac probudi ujutru sa bolovima u kostima, on misli da je za vreme spavanja neka druga duša izudarala njegovu dušu. Spavačevu dušu može sresti duša nedavno preminulog i odneti je sa sobom; zbog toga na ostrvima Aru (Indonezija) ukućani ne spavaju prve noći posle smrtnog slučaja u porodici, jer se pretpostavlja da je duh umrlog još uvek u kući, pa se boje da će ga za vreme spavanja njihove duše sresti. Isto tako nezgodan slučaj ili fizička sila mogu sprečiti spavačevu dušu da se vrati u njegovo telo. Kad Dajak sanja da je pao u vodu, on misli da se to zaista desilo njegovoj duši, i pošalje po maga koji ručnom mrežicom traži dušu u koritu vode dok je ne uhvati sopstveniku. Santali pričaju kako je neki čovek zaspao; kad je u snu ožedneo, njegova duša u obliku guštera izađe iz tela i uđe u krčag s vodom da se napije. Desilo se da baš tada sopstvenik zatvori krčag; duša se nije mogla vratiti telu i čovek umre. Dok su se prijatelji pokojnika spremali da mu spale telo, neko otvori krčag da pije vode. Gušter izađe i vrati se u telo koje odmah oživi; onda čovek ustane i zapita svoje prijatelje zašto plaču. Kažu mu kako su mislili da je mrtav, pa su se spremali da mu spale telo. On im ispriča kako je bio sišao u bunar za vodu, pa je jedva izašao iz njega i maločas se vratio. Kad su ovo čuli, oni su razumeli celu stvar.

Kod primitivnih naroda rasprostranjeno je pravilo da se spavač ne budi, jer je njegova duša izašla i možda nema vremena da se vrati; stoga ako se čovek probudi bez duše, on se razbolio. Ako je neophodno potrebno da se spavač probudi, to se mora učiniti postepeno, kako bi duša imala vremena da se vrati. On je pre toga sanjao da je bio čak u Tongi i strahovito se uplašio kad se iznenada probudio i video svoje telo u Matuku. Smrt mu je bila za vratom, jedini spas je bio da mu se duša, ako je ikako moguće privoli da se brzo vrati preko mora i oživi napušteno obitavalište. Taj bi čovek verovatno i umro od straha da se tu nije našao misionar koji mu je ublažio strah.

Još opasnije je, po mišljenju primitivnog čoveka, premeštati spavača ili mu menjati izgled, jer ako bi se to uradilo duša po povratku ne bi mogla da nađe ili pozna svoje telo, te bi spavač umro. Minankabaueri smatraju da je vrlo neumesno obojiti crnim ili uprljati spavačevo lice, jer bi se odsutna duša mogla plašiti da uđe u tako nagrđeno telo. Malajci Patani misle da, ako se spavačevo lice oboji belim, duša koja je izašla iz njega neće poznati spavača i on će spavati sve dok mu se lice ne opere. U Bombaju se smatra kao greh ravan ubistvu promeniti izgled spavaču, na primer bojadisanjem njegovog lica fantastičnim šarama ili lepljenjem brkova zaspaloj ženi. Kad se duša vrati, one neće poznati svoje sopstveno telo i to lice će umreti.

Da bi čovečija duša napustila telo, nije potrebno da čovek zaspi. Ona ga može napustiti i kad je budan; posledica ovoga je bolest, ludilo ili smrt. Tako je neki čovek vu-

runjerskog plemena u Australiji bio na izdisaju jer je duša bila otišla iz njega. Vidar ode u poteru za dušom i uhvati je baš u trenutku kad je htela da se zagnjuri u večernje rumenilo, jer tu svetlost zrače duše umrlih ulazeći i izlazeći iz podzemnog sveta, kada Sunce ide na odmor. Pošto uhvati odbeglu dušu, vidar je donese natrag u pokrivaču od oposumove kože; zatim legne na umirućeg čoveka, stavi dušu natrag u njega i bolesnik uskoro zatim ozdravi. Kareni u Burmi stalno se brinu da im duše ne odlutaju iz tela i ostave ih da umru. Kad čovek ima razloga da strahuje da njegova duša namerava da preduzme taj fatalan korak, onda se, uz učešće cele porodice, obavi ceremonija da se duša zadrži ili dozove natrag. Spremi se obed koji se sastoji od petla ili kokoške, naročite vrste pirinča i svežih banana. Onda domaćin kuće uzme zdelu koja se upotrebljava za pravljenje pirinča i, udarajući njome triput po vrhu kućnih stepenica, kaže: "Prrrroo! Vrati se dušo, nemoj da ostaješ napolju! Ako pada kiša, pokisnućeš. Ako sunce sija, biće ti vrućina. Komarci će te ujesti, pijavice će te sisati, tigrovi će te požderati, grom će te smrviti. Prrrroo! Vrati se dušo! Ovde će ti biti dobro. Nećeš ni u čemu oskudevati. Dođi i jedi zaklonjena od vetra i bure". Posle toga porodica jede spremljeni obed i ceremonija se završi time što svako veže oko zglavka desne ruke kanap koji je vrač obajao. Slično tome, Loli u jugozapadnoj Kini veruju da duša ostavlja telo za vreme hronične bolesti. U takvom slučaju oni čitaju neku vrstu složenog molepstvija, prizivajući dušu po imenu i moleći je da se vrati iz brda, dolina, reka, šuma, polja ili gde već bude bila. U isto vreme ostave se ispred vrata sudovi s vodom, vinom i pirinčem da bi se umorna duša osvežila posle lutanja. Posle ceremonije, vežu crvenu traku oko ruke bolesnika da bi spasli dušu i on nosi tu uzicu sve dok ona sama ne istruli i otpadne.

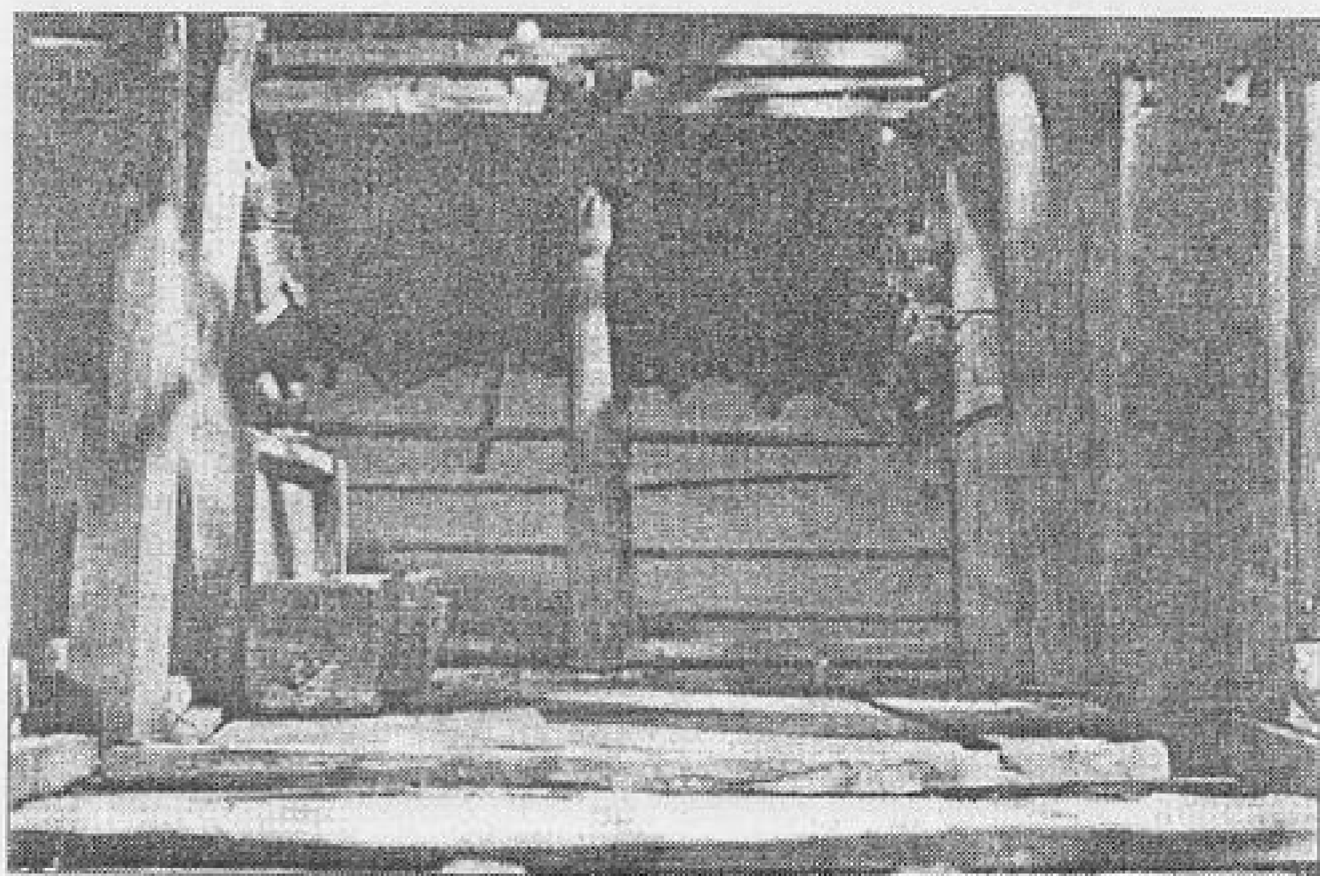
Neka plemena u Kongu veruju da duša ostavlja telo i luta kad je čovek bolestan. Onda se vidar-mag zove u pomoć da uhvati odbeglu dušu i povrati je bolesniku. Vidar-mag obično izjavi kako je uspeo da otera dušu na granu drveta. Na to cela varoš izađe i ode sa vračem-vidarom do drveta; odrede se najjači ljudi da odlome granu u koju se tobož uselila bolesnikova duša. Pošto ovo urade, oni odnesu granu u varoš, praveći se da im je teret koji nose vrlo težak. Kad se grana donese bolesnikovoj kolibi, bolesnika usprave pored nje i vrač odaje bajalice koje, po njihovom verovanju, vraćaju dušu sopstveniku.

Bataci na Sumatri pripisuju tugu, bolest, veliki strah i smrt odsutnosti duše iz tela. Oni prvo pokušaju da dozovu natrag odbeglu dušu i da je primame, kao živinu, bacanjem pirinča. Zatim obično izgovaraju ove reči: "Vrati se, o dušo, bilo da si se zabavila u šumi, brdima ili dolinama. Vidi, ja te pozivam sa *toemba bras*; jajetom kokoške radže *moelije*, sa jedanaest lekovitih listova. Ne zadržavaj je, pusti je da dođe pravo ovamo, ne zadržavaj je ni u šumi, ni na bregu, ni u dolini. To ne sme biti. O, dođi pravo kući!" Kad je nekakav omiljen putnik jednom napuštao jedno kajansko selo, majke, bojeći se da će duše njihove dece otići da ga prate na njegovom putovanju, donele su mu daske na kojima nose svoju decu i zamolile ga da se moli da se duše mališana vrate svojim daskama i da ne idu s njima u daleku zemlju. Za svaku dasku bio je privezan po jedan kanap na kojem je bila napravljena omča da bi se saplele duše-lutalice i svako odojče moralo je proturiti svoj punački prstić kroz zamku kako bi se osiguralo da njegova majušna duša ne odluta.

U jednoj indijskoj priči kaže se kako je kralj preneo svoju dušu u mrtvo telo jednog bramana, a nekakav grbavko preneo svoju dušu u napušteno kraljevo telo. Sada je grbavko kralj, a kralj braman. Ali grbavka nagovore da pokaže svoju veštinu prenošenjem svoje duše u mrtvo telo papagaja; on to učini, a kralj ulući priliku te ponovo postane

sopstvenik svog tela. Priča iste vrste, sa varijacijama u pojedinostima, pojavljuje se i kod Malajaca. Kralj neoprezno prenese svoju dušu na majmuna; vezir brzo uvuče svoju dušu u kraljevo telo i tako zadobije kraljicu i kraljevinu, dok pravi kralj pati na dvoru kao majmun. Ali jednog dana lažni kralj, koji se kladio u velike sume, posmatrao je borbu ovnova, i desi se da ovan na koga se on kladio padne mrtav. Svi napori da se povrati u život bili su uzaludni dok nije lažni kralj, sa instinktom pravog sportiste, preneo svoju sopstvenu dušu u telo poginulog ovna i tako obnovio borbu. Pravi kralj u majmunskom telu uluči priliku i sa velikom prisebnošću duha jurne u svoje telo, koje je vezir bio nepromišljeno napustio. Tako on opet dođe do onoga što mu je i pripadalo, a uzurpator u ovnovom telu dobije kaznu koju je potpuno i zaslužio. Stari Grci takođe pričaju kako je duša Hermotima iz Klazomene imala običaj da napušta telo i luta po dalekim krajevima, donoseći mu vesti o tome šta je videla na svojim putovanjima. Kad mu je duša bila otišla, njegovi neprijatelji ščepaju napušteno telo i predaju ga plamenu.

Odlaženje duše nije uvek hotimično. Iz tela ju bez njene volje mogu izvaditi duhovi, demoni ili vrači. Stoga, kad pratnja prolazi pored kuće, Kareni u severnoj Burmi vežu svoju decu naročitom vrstom traka za određeni deo kuće, da ne bi dečije duše ostavile svoja tela i otišla u mrtvo telo koje pronose. Deca se drže tako vezana sve dok

REKONSTRUKCIJA KUĆE DUHOVA
– Nijas, Indonezija, 1880. (Etnografski muzej, Prag)

Od duhova predaka, dočaranih u duborezu, očekivalo se da žive u ovoj kući ili da je bar povremeno posećuju. Za razliku od dobrodošlih duhova predaka, stanovnici ostrva Nijasa bojali su se duhova nedavno preminulih osoba i izjednačavali ih sa dahom. Zato su, to jest da bi zadržali dušu u njenom telesnom stanju, imali običaj da pokojniku zapuše nos i podvežu vilice.

pratnja ne prođe. Pošto se telo stavi u grob, a pre nego što se zatrpa zemljom, ožalošćena lica i prijatelji poređaju se oko groba, svaki sa uzduž procepljenom bambusovom trskom u jednoj ruci i štapićem u drugoj; svaki od njih gurne svoju trsku u grob i vukući štap uz procep trske pokazuje svojoj duši da tim putem može lako izaći iz grobnice. Dok se zemlja ubacuje, svi sklone trske u stranu, jer ako su duše još u njima, moglo bi se desiti da budu zatrpane zemljom koja se baca u grob; kad odlaze s groblja oni ponesu i trske, moleći svoje duše da pođu s njima. Pri povratku s groblja, svaki Karen se snabde sa tri male kuke napravljene od grana i, pozivajući u kratkim razmacima svoju dušu da ide s njim, pravi pokrete kao da je zakačinje kukom; zatim zabode kuku u zemlju. To se čini da bi se duša živih sprečila da ostane sa dušom umrlog. Kad Karo-Bataci sahranjuju nekog i zatrpavaju grob, vračara trči unaokolo udarajući štapom po vazduhu. Ona to čini da bi oterala duše onih koji su ostali u životu, jer ako bi se desilo da jedna od tih duša sklizne u grob i bude zatrpana, njen sopstvenik bi umro.

Na Uei, jednom od ostrva Lojalti, u južnom Pacifiku, izgleda da je dušama mrtvih pripisivana moć da ukradu duše živih. Kad se neki čovek razboli, vidar duša ide sa velikom gomilom ljudi i žena na groblje. Muškarci sviraju u frule, a žene polako zviždе da bi duše primamile kući. Ovo rade neko vreme, zatim obrazuju povorku i vraćaju se; muškarci celim putem sviraju a žene zvižde, vodeći natrag odbeglu dušu i gurajući je nežno napred otvorenim šakama. Pošto stignu u bolesnikovo prebivalište, oni glasno zapovede duši da uđe u njegovo telo.

Često se nasilno odvođenje duše pripisuje demonima. Nastupe ludila i grčenja Kinezi obično pripisuju dejstvu izvesnih zluradih duhova koji vole da izvlače ljudske duše iz tela. U Amoju, duhovi koji na taj način postupaju sa odojčadi i decom imaju zvučne titule "nebeske sile na galopirajućim konjima" i "diplomirani studenti književnosti koji stanuju na polovini puta za nebo". Kad se dete previja u grčevima, uplašena mati pojuri na krov kuće i, mašući bambusovom trskom za koju je privezana jedna detinja haljina, vikne nekoliko puta: "Moje dete to i to, dođi natrag, vrati se kući!" U međuvremenu, drugi ukućanin udara u bubanj u nadi da će privući pažnju odletele duše koja treba da pozna svoju haljinu i da se uvuče u nju. Zatim se haljina s dušom stavi na dete ili pored njega i, ako dete ne umre, ozdravljenje će sigurno doći, ranije ili kasnije. Slično tome neki Indijanci uhvate čovečiju izgubljenu dušu u njegovu obuću i, stavljanjem nogu u nju, povrate dušu telu.

Na Molučkim ostrvima, kad se čovek razboli misli se da mu je neki đavo odneo dušu na drvo, planinu ili brdo gde on (đavo) stanuje. Pošto vrač pokaže gde je đavolje obitavalište, bolesnikovi prijatelji odnesu tamo kuvan pirinač, voće, ribu, jaja, kokošku, pile, svileni ogrtač, zlato, grivne itd. Kad poređaju hranu, oni se mole: "Došli smo da ti ponudimo, o đavole, ove darove u hrani, odelu, zlatu itd. Uzmi ih i oslobodi dušu bolesnikovu za koju se mi molimo. Pusti da se ona vrati njegovom telu, i onaj koji je sad bolestan biće zdrav". Zatim malo jedu, pa onda puste kokošku kao otkupninu za bolesnikovu dušu; takođe ostave jaja, a svileni ogrtač, zlato i grivnu ponesu kući. Čim dođu kući, oni uz glavu bolesnika stave plitku zdelu sa darovima koje su vratili i kažu mu: "Sada je tvoja duša oslobođena, dobro će ti ići i doživećeš sede kose".

Demona se naročito plaše lica koja su se nedavno uselila u novu kuću. Stoga kod Alfura u Minahasi, na Celebesu, sveštenik pri naseljavanju vrši naročit obred da bi ukućanima povratio njihove duše. On obesi vreću nad žrtvenikom i nabraja listu bogova. Njih ima tako mnogo da to nabrajanje traje celu noć bez prekida. Ujutro on ponudi bo-

govima jedno jaje i nešto pirinča. Do tog vremena duše ukućana treba da su se skupile u vreću. Onda sveštenik skine vreću, drži je nad domaćinovom glavom i kaže: "Ovde imaš svoju dušu; idi (dušo) opet sutra". Zatim izgovarajući iste reči čini isto sa domaćicom i svim ostalim članovima porodice. Kod istih Alfura jedan od načina vraćanja bolesnikove duše jeste da se zdela vezana pojasom spusti kroz prozor i da se njom lovi duša dok se ne uhvati i privuče gore. Kod istog naroda, kad sveštenik donosi natrag bolesnikovu dušu koju je uhvatio u platno, pred njim ide devojka koja drži veliki palmov list nad njegovom glavom kao kišobran da bi njega i dušu sačuvala da u slučaju kiše ne pokisnu, a za njim ide čovek koji vitla sabljom da bi omeo druge duše da pokušaju da spasu uhvaćenu dušu.

Ponekad se izgubljena duša donese natrag u vidljivom obliku. Sališi-Indijanci u Oregonu (zvani "pljosnatoglavi") veruju da se čovečija duša može za izvesno vreme odvojiti od tela a da ne nastupi smrt i da čovek ne oseti gubitak, ali je potrebno da izgubljena duša bude uskoro nađena i vraćena sopstveniku jer bi on inače umro. Ime čoveka koji je izgubio dušu sazna vrač za vreme sna, i požuri da izvesti stradalnika o njegovom gubitku. Obično se desi da više ljudi pretrpi sličan gubitak u isto vreme; imena sviju njih vrač dozna u snu, i oni mu se svi obrate da im spase duše. Celu celcatu noć ovi ljudi bez duša idu kroz selo od kuće do kuće, pevajući i igrajući. Pred svitanje odu u jednu odvojenu kolibu, koja je zatvorena tako da je u njoj potpun mrak. Zatim se napravi mala rupa na krovu, kroz koju vrač metlicom od perja pomete unutra duše u obliku parčića od koske i tome slično i uhvati ih na parčetu asure. Zatim se zapali vatra; pri njenoj svetlosti vrač razvrsta duše. Prvo izdvoji duše preminulih, kojih obično ima priličan broj; pri tom mora dobro paziti, jer ako bi dao dušu mrtvog lica živom čoveku, taj čovek bi odmah umro. Zatim izdvoji duše prisutnih lica; njima naredi da svi posedaju dole pred njim; onda uzmu dušu svakog lica pojedinačno u obliku parčenceta koske, drveta ili školjke, i stavljajući je na sopstvenikovu glavu, tapka je šakom uz mnoge molitve i pregibanja dok se ona ne spusti u srce i tako opet zauzme svoje pravo mesto.

Duše mogu izvaditi iz tela ili zadržati u njihovom lutanju ne samo duhovi preminulih i demoni, nego takođe i ljudi, naročito vrači. Na ostrvima Fidži, kad krivac neće da prizna svoje delo, poglavica pošalje po šal da njime "uhvati nevaljalčevu dušu". Čim vidi šal, ili čim čuje da se spomene, krivac obično odmah kaže sve što zna. Ako on to ne bi uradio, mahali bi mu šalom nad glavom dok se njegova duša ne uhvati u njega, a onda bi pažljivo savili šal i zakovali ga za kraj poglavičinog čuna; zločinac bi bez svoje duše venuo i umro. Magi na ostrvu Deindžeru postavljali su zamke za duše. Zamke su pravljene od jakog "cineta" dugačkog petnaest do trideset stopa; imale su sa obe strane omče, veće i manje, za duše raznih veličina; za debele duše bile su velike, a za mršave duše male omče. Kad se razboli čovek na koga su magi kivni, oni postave ove zamke blizu njegove kuće i čekaju na let njegove duše. Ako se ona uhvati u zamku kao ptica ili insekt, onda će njen sopstvenik neminovno umreti. U nekim delovima zapadne Afrike, vrači stalno postavljaju zamke da uhvate duše koje napuštaju tela svojih sopstvenika za vreme sna; kad uhvate neku dušu, vežu je nad vatrom i kako se ona suši na toploti, tako vene i njen sopstvenik. Ovo se ne radi iz kakve mržnje prema stradalniku, nego iz poslovnih interesa. Vraču je svejedno čiju je dušu uhvatio, i gotov je da ju vrati njenom sopstveniku, samo ako mu se plati da to uradi. Neki magi drže redovna skloništa za zalutale duše, i ko god izgubi ili zaturi svoju dušu može uvek dobiti drugu iz skloništa ako plati uobičajenu cenu. Nikakva se krivica ne pripisuje ljudima koji drže

ova privatna skloništa i postavljaju zamke za lutajuće duše; to je njihovo zanimanje koje oni vrše bez ikakvih svirepih ili nemilostivih osećanja. Ali ima i nitkova koji iz čiste pakosti ili radi zarade postave mamce i zamke sa svesnom namerom da uhvate dušu nekog čoveka; na dnu lonca, sakriveni mamcem, nalaze se noževi i oštre udice koje cepaju i rastržu sirotu dušu, te je ili odmah ubiju ili je tako izmrcvare da ona upropasti zdravlje svog sopstvenika ako uspe da pobegne i da mu se vrati. Gospođica Kingslej poznavala je jednog Krumana koji je bio mnogo zabrinut za svoju dušu, jer je nekoliko noći u snu osećao privlačni miris suvog raka začinjenog crvenom paprikom. Bilo mu je jasno da je neko ko mu želi zlo postavio zamku sa ovim delikatesom kao mamcem za njegovu dušu, ciljajući da mu nanese veliku telesnu ili duševnu štetu; idućih nekoliko noći činjeni su veliki napori da mu se duša zadrži da ne odleti dok on spava. U zaparnoj vrućini tropske noći ležao je pod ćebetom znojeći se i dahćući; nos i usta bili su mu vezani maramicom da bi se sprečilo bekstvo njegove dragocene duše. Na Havajskim ostrvima postojali su vrači koji su hvatali duše živih ljudi, zatvarali ih u tikve i davali svetu da ih jede. Stežući uhvaćenu dušu rukama pronalazili su mesta gde su ljudi bili tajno sahranjeni.

Veština odvođenja ljudskih duša možda nigde nije tako pažljivo negovana niti dovedena do tako velikog savršenstva kao na Malajskom poluostrvu. Ovde su metodi kojima mag ostvaruje svoju volju različiti, kao što su različiti i njegovi motivi. Ponekad želi da uništi neprijatelja, ponekad da zadobije ljubav hladne ali stidljive lepotice. Uzmimo jedan primer ove druge vrsti čini; sledeća uputstva su data da bi se osvojila duša onoga za koga želite da luduje od ljubavi. Kad se Mesec pojavi i zacrveni na istočnom horizontu, izađite i stojeći na mesečini sa palcem desne noge na palcu leve, skupite desnu šaku kao trubu i deklamujte kroz nju sledeće reči:

OM. Puštam svoju strelu, puštam je i Mesec zalazi za oblak,
Puštam je, i Sunce je ugašeno.
Puštam je, i zvezde tamne.
Ali ja ne streljam Sunce, Mesec i zvezde,
Već stabiljku srca deteta u parohiji, ...
Ko-ko! Ko-ko! Dušo... (ime)... (ime)... dođi i šetaj sa mnom,
Dođi i sedi sa mnom,
Dođi i spavaj zajedno sa mnom na mom jastuku.
Ko-ko! Ko-ko! Dušo.

Ponovite ovo triput i posle svakog ponavljanja duvajte kroz šuplju pesnicu. Dušu možete uhvatiti i u svoj turban, i to na ovaj način. Izađite napolje jedne noći kad je pun mesec, a i dve iduće noći; sedite na mravinjak okrenut Mesecu, zapalite tamjan i izdeklamujte ovu bajalicu:

Donosim ti list betela da žvaćeš,
Namaži ga tutkalom, prinče mrgodni,
Da ga neko, prinče kćerke bezumlja, žvaće,
Neko pri sunčevom izlasku neka luduje od ljubavi za mnom.
Neko pri sunčevom zalasku neka luduje od ljubavi za mnom.
Kao što se sećaš svojih roditelja, sećaj se mene;

Kao što se sećaš svoje kuće i kućnih lestvica, sećaj se mene;
Kad god grmi, sećaj me se;
Kad vetar fijuče, sećaj me se;
Kad pada kiša s neba, sećaj me se;
Kad pevci kukuriču, sećaj me se;
Kad svraka priča svoje priče, sećaj me se;
Kad gledaš gore u Sunce, sećaj me se;
Kad gledaš gore u Mesec, sećaj me se;
Jer ja sam u tom istom Mesecu.
Ko-ko! Ko-ko! Dušo nečija dođi ovamo meni.
Ja ne mislim da ti dam svoju dušu,
Neka tvoja duša dođe ovamo mojoj.

Zatim mahnite krajem vašeg turbana prema Mesecu sedam puta svake noći. Vratite se kući i stavite ga ispod jastuka, a ako želite da ga nosite danju, zapalite tamjan i recite: "Ne nosim u pojasu turban, nego nečiju dušu".

Indijanci u okolini reke Nas, u Britanskoj Kolumbiji (Kanada), tvrdo veruju da vidar može da pogreši i da proguta bolesnikovu dušu. Vidaru, za koga se veruje da je to uradio, ostale njegove kolege vidari narede da se nagne nad bolesnikom, pa jedan od njih ugura svoje prste u vidarevo grlo, drugi mu zglavkovima prstiju gnječi stomak, a treći ga udara po leđima. Ako duša ipak nije u njemu, i ako se ceo proces ponovi bezuspešno na svim vidarima, zaključuje se da duša mora biti u kutiji glavnog vidara. Stoga ga grupa vidara sačeka kod njegove kuće i traži od njega da pokaže svoju kutiju. Pošto on to uradi i poređa sve što je u njoj na jednu asuru, vidari uzmu ovog Eskulapovog sledbenika za noge i podignu ga uvis tako da mu je glava u jednoj rupi u patosu. Držeći ga u tom položaju operu mu glavu i "svu vodu koja ostane posle ovog pranja uzmu i prospu na bolesnikovu glavu". Nema sumnje da je izgubljena duša u toj vodi.

DUŠA KAO SENKA I ODRAZ

Nabrojane duševne opasnosti nisu jedine koje muče primitivnog čoveka. On često smatra svoju senku ili odrazom svoje duše ili bar njenim bitnim delom; kao takva, ona je neminovno izvor opasnosti za njega. Jer ako se ona zgazi, udari ili ubode, on će osećati povredu isto kao da je njemu naneta; a ako se sasvim razdvoji od njega (kao što se, po njegovom verovanju, može desiti) on će umreti. Na indonežanskom ostrvu Veter misli se da ima vrača koji mogu učiniti čoveka bolesnim ako ubodu njegovu senku kopljem ili je zaseku sabljom. Pošto je Sankara uništio budiste u Indiji, priča se da je otišao u Nepal, gde se razmimoišao sa Dalaj Lamom u nekim gledištima. Da bi dokazao svoje natprirodne moći, on se vine u vazduh. Ali kad je uzleteo, Dalaj Lama spazi njegovu senku kako se njiše i koleba u vazduhu, zabode svoj nož u nju i Sankara padne i slomi vrat.

Na Banksovim ostrvima između Australije i Nove Gvineje nalazi se kamenje vrlo duguljastog oblika koje nazivaju "duhovima koji jedu", jer se veruje da izvesni moćni i opasni duhovi stanuju u njemu. Ako čovekova senka padne na jedan ovakav kame, opasni duh će mu izvući dušu i on će umreti. Kamen te vrste stavlja se u kuću da bi je čuvao; glasnik koga šalje odsutni sopstvenik pre ulaska u kuću glasno izgovori ime

onoga koji ga je poslao, da ne bi duh-čuvar u kamenu pomislio da on dolazi sa nekom rđavom namerom i učinio mu kakvo zlo. U Kini, pri pogrebu, pre nego što se poklopac stavi na sanduk, većina prisutnih, izuzev najbližih srodnika, povuče se nekoliko koraka ili čak ode u drugu sobu, jer se veruje da je čovečije zdravlje u opasnosti ako dopusti da mu se senka zatvori u mrtvački sanduk. Takođe, pre nego što se sanduk spusti u raku, većina gledalaca malo se odmakne da im senke ne bi pale u raku jer bi im to nanelo neko zlo. Geomant i njegovi pomoćnici stanu na onu stranu rake koja je dalje od sunca, a grobari i nosači sanduka opašu se čvrsto pojasom od platna da bi privezale svoje senke uza se. Ljudska bića nisu jedina koja mogu da nastradaju zbog svojih senki. Životinje su do izvesnog stepena u istoj nezgodi. Postoji verovanje da mali puževi koji se nalaze u okolini krečnih brda u Peraku, sišu krv stoci kroz njene senke; stoka mršavi od toga, a ponekad i ugine usled gubitka krvi. U antičko doba neki su verovali da u Arabiji čovek izgubi moć govora i kretanja ako mu hijena stane na senku, i da pas, ako mu hijena stane na senku dok on stoji na krovu na mesečini, padne kao da je povučen konopcem. Jasno je da se u ovim slučajevima senka smatra, ako ne ravnom duši, a ono bar bitnim delom čoveka ili životinje, tako da povredu nanetu senci čovek i životinja osećaju kao da je naneta njihovim telima.

Obrnuto, ako je senka bitan deo čoveka ili životinje, onda pod izvesnim okolnostima može biti isto tako opasno ako ona nekoga dodirne, kao što bi bilo ako bi se došlo u dodir sa dotičnim licem ili životinjom. Stoga primitivan čovek smatra pravilom da izbegava senku izvesnih lica za koje iz raznih uzroka veruje da su izvori opasnog uticaja. U opasne kategorije on obično uvršćuje ožalošćena lica i žene uopšte, a naročito svoju taštu. Šusvap-Indijanci misle da se mora razboleti svako na koga padne senka ožalošćenog lica. Kurnaji u Viktoriji (Australija) pri obredu posvećenja opomenu mladiće da paze da senka kakve žene ne pređe preko njih, jer bi ih to učinilo mršavim, lenjim i glupim. Priča se kako jedan australijski urođenik umalo nije umro od straha što mu je senka njegove tašte pala na noge dok je spavao pod drvetom. Strah i trepet sa kojim neupućeni primitivan čovek gleda na svoju taštu spada među najpoznatije činjenice antropologije. Kod juinskih plemena u Novom Južnom Velsu (Australija) pravilo koje zabranjuje čoveku da ima ma kakve veze i odnose sa svojom taštom bilo je vrlo strogo. Nije smeo gledati u nju, pa čak ni u njenom pravcu. Jedan od razloga za razvod braka bio je pad njegove senke na taštu; u tom slučaju ostavljao je svoju ženu i ona se vraćala roditeljima. Na Novoj Britaniji, ostrvu u jugozapadnom Pacifiku, urođenička mašta teško bi mogla i zamisliti kakve bi sve nesreće proizišle ako bi čovek slučajno razgovarao sa svojom taštom; samoubistvo jedne ili obe ličnosti verovatno bi bilo jedini izlaz za njih. Najozbiljnija zakletva koju žitelj Nove Britanije može položiti je ova: "Gospodine, ako ne govorim istinu, neka mi se desi da se rukujem sa svojom taštom".

Sasvim je prirodno što se tamo gde se smatra da je senka tako blisko vezana sa čovečijim životom da njen gubitak vodi slabosti ili smrti, na smanjivanje senke gleda sa brigom i strahom, jer se misli da to predstavlja odgovarajuće smanjenje sopstvenikove životne snage. Na Ambojni i Uliasi, ostrvima blizu ekvatora, gde je u podne senka neminovno mala ili nikakva, narod je postavio pravilo da se u podne ne izlazi iz kuća, jer veruje da bi čovek koji to uradi izgubio senku svoje duše. Mangajani pričaju o moćnom ratniku, Tukajtavi, čija je snaga rasla i opadala sa dužinom njegove senke. Ujutru, kad mu je senka bila najduža, snaga mu je bila najveća; ali kako se senka skraćivala sa približavanjem podneva i njegova snaga opadala je s njom, dok tačno u podne ne dostigne

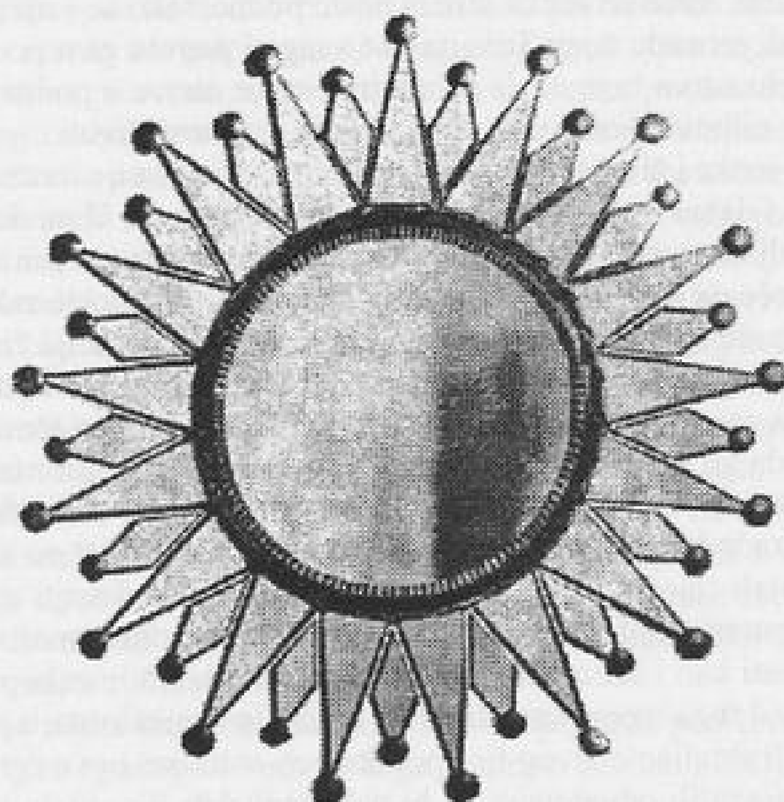
najnižu tačku; zatim, kako se senka dužila posle podne, tako se i njegova snaga povećavala. Neki junak pronađe tajnu Tukajtavine snage i pogubi ga u podne. Divlji Besisi na Malajskom poluostrvu boje se da sahranjuju svoje mrtve u podne, jer veruju da bi se usled kratkoće njihovih senki u to doba skratili i njihovi životi.

Istovrednost senke i života ili duše možda nigde nije jasnije izražena nego u nekim običajima koji se i danas upražnjavaju u jugoistočnoj Evropi. U modernoj Grčkoj, kad se postavlja temelj nove zgrade, običaj je da se zakolje petao, ovan ili jagnje, i da se pusti da mu krv teče na kamen temeljac pod koji se životinja posle zakopa. Cilj ove žrtve je da zgrada bude čvrsta i postojana. Ponekad, umesto ubijanja životinje, zidar navede kakvog čoveka da dođe blizu kamena temeljca, krišom mu izmeri telo, deo tela ili senku i zakopa meru pod kamen temeljac, ili postavi kamen temeljac na čovečiju senku. Veruje se da taj čovek mora umreti u toku iste godine. Rumuni u Transilvaniji misle da onaj čija se senka tako uzida mora umreti u roku od četrdeset dana; prolaznicima pored zgrade koja se zida ponekad doviknu: "Pazi da ti ne uzmu senku!" Još nedavno su postojali trgovci senki čiji je posao bio da snabdevaju arhitekte senkama potrebnim za osiguranje njihovih zidova. U ovim slučajevima smatralo se da je mera senke iste vrednosti kao i sama senka, i zakopati je značilo je zakopati život ili dušu čoveka koji je usled toga morao umreti. Ovaj običaj je zamenio staru praksu uziđivanja živog lica u zid, ili stavljanje živog lica pod kamen-temeljac nove zgrade da bi zgrada bila čvrsta i postojana ili određenije, da bi naljućeni duh posećivao to mesto i branio ga od napada neprijatelja.

Kao što neki narodi veruju da je čovečija duša u njegovoj senci, tako drugi (ili isti) narodi veruju da je ona u njegovom odrazu u vodi ili u ogledalu. Tako u Bengalskom zalivu "Andamanezi smatraju ne svoju senku već odraz (u ma kom ogledalu) za svoju dušu". Kad su Motumoti Nove Gvineje prvi put videli svoja lica u ogledalu, mislili su da se radi o odrazu njihovih duša. Na Novoj Kaledoniji, ostrvu istočno od Australije starci veruju da je čovečiji odraz u vodi ili ogledalu njegova duša, ali mlađi ljudi, naučeni od katoličkih sveštenika, tvrde da je to odraz i ništa više, sličan odrazu palme u vodi. Pošto je duša-odraz izvan čovaka, ona je izložena sličnim opasnostima kao i duša-senka. Pripadnici plemena Zulu nikad ne gledaju u dubok vir jer veruju da se u njemu nalazi životinja koja bi im odnela odraz i oni bi onda morali umreti. Basuti, stanovnici Lesota, kažu da krokodil može da ubije čoveka odvlačenjem njegovog odraza u vodu. Kad neko umre iznenada bez ikakvog vidljivog razloga, njegovi srodnici tvrde da mu je neki krokodil morao uzeti senku kad je prelazio preko reke. Na ostrvu Sedlu, u Melaneziji, postoji jezerce "u koje ko god pogleda umre; zao duh oduzme mu život pomoću njegovog odraza u vodi".

Sad možemo razumeti zašto je u staroj Indiji i u staroj Grčkoj postojalo pravilo da se ne gleda u sopstveni odraz u vodi, i zašto su Grci smatrali da je predznak smrti kad čovek sanja da to ipak čini. Bojali su se da bi vodeni duhovi odvukli čovečiji odraz ili dušu u vodu, ostavljajući ga da umre. U tome verovatno leži poreklo klasične priče o lepom Narcisu, koji je venuo i umro zato što je video svoj odraz u vodi.

Sada takođe možemo objasniti rasprostranjeni običaj da se ogledala pokriju ili okrenu prema zidu kad se desi smrt u kući. Strahuje se da bi dušu, koja se projektuje iz čoveka u obliku njegovog odraza u ogledalu, mogao odneti duh preminulog, za koga se obično veruje da se nalazi oko kuće sve do sahrane. Ovaj običaj tačno odgovara običaju na ostrvima Aru (Indonezija) da se prve noći ne spava u kući u kojoj se desila smrt, iz

ODRAZ U OGLEDALU – ODRAZ DUŠE
(Tradicionalno, zrakasto meksičko ogledalo, Meksiko Siti)

Istovrednost odraza ili senke, i života ili duše, bila je vrlo rasprostranjeno uverenje mnogih naroda, od starih Grka i Indusa, preko Motumota sa Nove Gvineje i afričkih plemena Zulua i Basuta, do Eskima na obalama Beringove prevlake i Tepehuana u Meksiku. Otuda i strah od svega što "sadrži dušu" neke osobe, to jest od odraza sopstvenog lika na mirnoj površini vode ili u ogledalu, a u novije vreme čak i od objektiva foto-aparata ili kamere.

straha da bi dušu, koja se projektuje iz tela u snu, duh preminulog mogao susresti i odneti. Razlog zbog koga bolesnici ne treba da se ogledaju i zbog koga se ogledalo u bolesničkoj sobi drži pokriveno, takođe je jasan; za vreme bolesti, kad duša ionako može lako odleteti, naročito je opasno projektovati je iz tela pomoću odraza u ogledalu. Ovo pravilo, prema tome, sasvim odgovara pravilu nekih naroda da se bolesna lica ne puštaju da zaspe; jer u spavanju duša se projektuje iz tela, a uvek postoji opasnost da se ne vrati.

Fotografije igraju istu ulogu kao senke i odrazi. Često se nailazi na verovanje da fotografija sadrži dušu fotografisanog lica. Ljudi koji veruju u ovu praznovericu ne vole da se slikaju; jer ako je slika duša, ili bar bitan deo naslikanog lica, ko god ima sliku biće u stanju da vrši fatalan uticaj na njen original. Tako Eskimi na obalama Beringovog moreuza veruju da su oni koji se bave gatanjem u stanju da uzmu čovečiju senku tako da on bez nje vene i umre. Jednom je u nekom selu u donjem toku reke Jukon neki istraživač namestio svoj fotografski aparat da bi slikao svet koji se kretao pored kuća. Dok je on podešavao aparat, poglavica sela mu priđe i zatraži da pogleda ispod pokrivača. Istraživač mu dozvoli i on je nekoliko minuta pažljivo gledao kako se figure kre-

ću na mutnom staklu; zatim je iznenada uzdignuo glavu i viknuo svom narodu što je glasnije mogao: "On ima sve vaše senke u ovoj kutiji". Nastala je panika i svi su na vrat na nos pobegli u kuće. Tepehuani u Meksiku bili su u samrtnom strahu od fotografskog aparata i trebalo je pet dana da se nagovore da poziraju pred njim. Kad su najzad pristali, izgledali su kao zločinci pred vešalima. Verovali su da je umetnik fotografišući ih mogao odneti njihove duše i progutati ih u dokonim časovima. Rekli su mu da će, kad slike stignu u njegovu zemlju, oni umreti ili će im se desiti kakvo drugo zlo. Kada je dr Katat sa još nekoliko istraživača proučavao zemlju Bara na zapadnoj obali Madagaskara, narod je odjednom postao neprijateljski raspoložen prema njima. Dan pre toga istraživači su, ne bez teškoća, fotografisali kraljevsku porodicu i sada su bili okrivljeni da uzimaju duše urođenika da bi ih prodali kad se vrate u Francusku. Poricanje je bilo uzaludno; prinudili su ih da shodno običaju zemlje pohvataju duše koje su zatim stavljene u jednu korpu, pa im je onda Katat naredio da se vrate sopstvenicima.

Neki seljaci u Sikimu pokazivali su veliki strah i krili su se kad god se na njih okrene sočivo kamere ili, kako su ga oni zvali, "zlo kutijino oko". Mislili su da ono sa njihovim slikama uzima i njihove duše i da ih tako dovodi pod uticaj čini sopstvenika slika; takođe su tvrdili da fotografisanje okoline sparuši slikane predele. Sve do vlade pretposlednjeg sijamskog kralja, sijamski novac nije bio žigosan kraljevim likom "jer je postojala jaka predrasuda protiv pravljenja likova u ma kojem medijumu. Evropljani koji putuju u džunglu mogu čak i sada da nateraju urođenike u bekstvo ako samo uprave na njih fotografski aparat. Kad se slika nečijeg lica uzme i odnese, onda i jedan deo njegovog života ode s njim. Ako suveren nije imao Metuzalemovu dugovečnost, on nije mogao dozvoliti da mu se život rasparčava u sitne deliće zajedno sa državnim novcem".

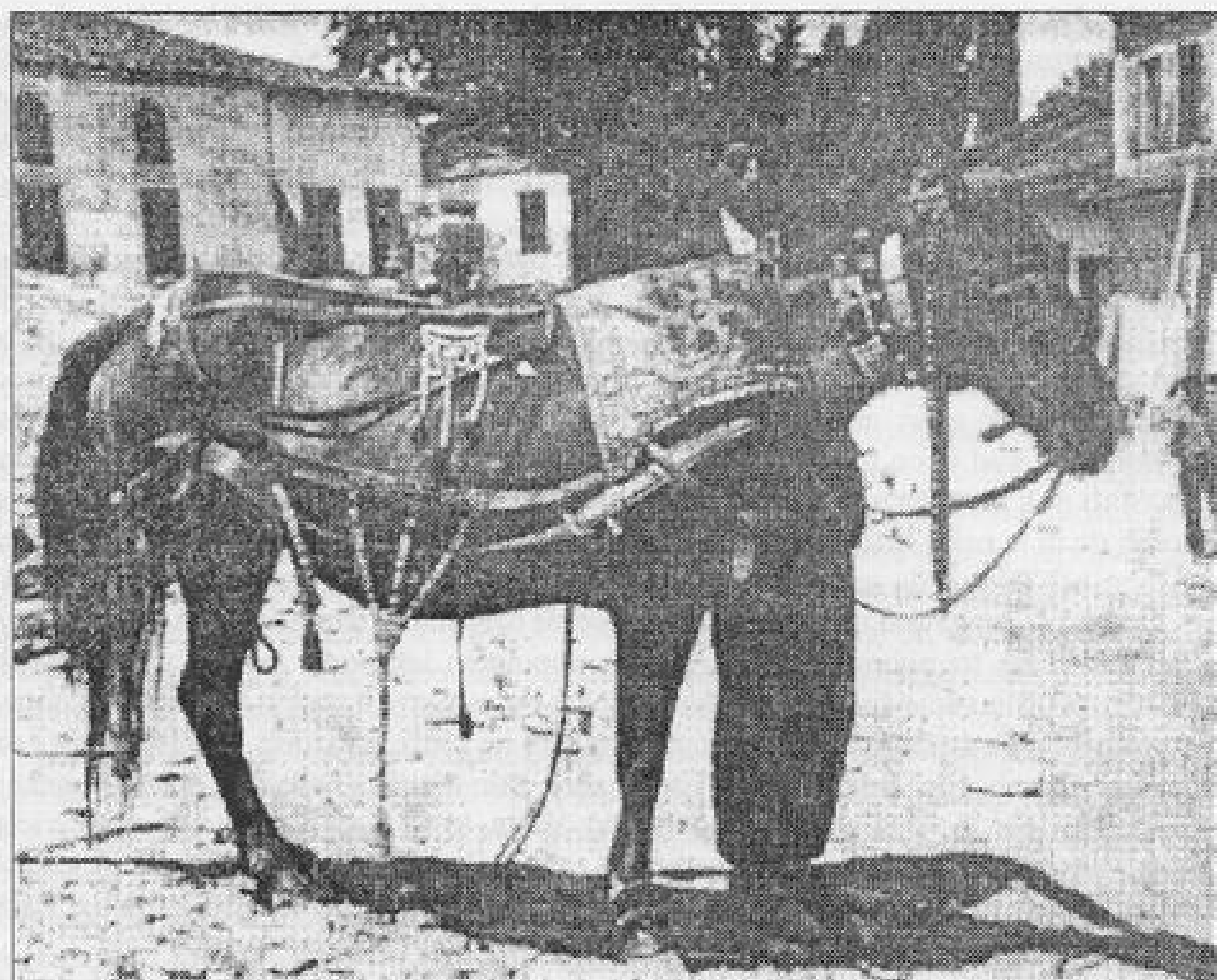
Verovanja iste vrste još uvek se održavaju u raznim delovima Evrope. Nedavno su se neke starice na grčkom ostrvu Karpatosu mnogo naljutile što su ih skicirali, jer su uobražavale da će se zbog toga razboleti i umreti. U zapadnoj Škotskoj ima lica "koja odbijaju da se snime da im to ne bi donelo nesreću, i navode kao primere slučajeve svojih prijatelja koji posle fotografisanja nisu bili zdravi ni jedan dan".

XIX
TABUISANE RADNJE

TABUI U OPŠTENJU SA STRANCIMA

TOLIKO O PRIMITIVNIM SHVATANJIMA duše i opasnostima kojima je ona izložena. Ova shvatanja nisu ograničena na jedan narod ili jednu zemlju; sa razlikama u pojedinostima, ona se nalaze širom celog sveta i, kao što smo videli, održala su se u životu i u modernoj Evropi. Tako duboko ukorenjena i tako rasprostranjena verovanja sveta i, kao što smo videli, održala se u životu i u modernoj Evropi. Tako duboko ukorenjena i tako rasprostranjena verovanja morala su uticati na oblik u koji je rano kraljevstvo bilo ukalupljeno. Ako se svako lice toliko trudilo da spase sopstvenu dušu od opasnosti koje su joj pretile sa svih strana, koliko je pažljivije morao biti čuvan onaj od čijeg je života zavisilo blagostanje, pa čak i postojanje celog naroda i koji se stoga morao čuvati zbog opšteg interesa sviju? Stoga očekujemo da nađemo da je kraljev život zaštićen nizom mera predostrožnosti, još brojnijim i detaljnijim od onih koje u primitivnom društvu svaki čovek upotrebljava radi bezbednosti sopstvene duše. U stvari, život kraljeva i jeste regulisan, kao što smo videli i kao što ćemo sada još jasnije sagledati, potpuno određenim sistemom pravila. Zašto onda ne bismo pretpostavili da ova pravila u stvari predstavljaju one zaštitne mere koje su primenjivane radi bezbednosti svoje duše. Mnoga, ako ne sva od onih koja izgledaju svojstvena kralju, mogu se najlakše objasniti hipotezom da nisu ništa drugo do zaštitne mere ili predohrana za čuvanje kraljevskog života. Sada ću navesti neke od ovih kraljevskih pravila ili tabua, uz napomene i objašnjenja koja treba da pokažu prvobitnu namenu pravila u njenoj pravoj svetlosti.

Kako je svrha kraljevskih tabua da zaštite kralja od svih opasnosti, to se njihovo opšte dejstvo svodi na to da primoraju kralja da živi u usamljenosti, više ili manje potpunoj, zavisno od broja i strogosti pravila po kojima se vlada. Od svih opasnosti, primitivan čovek se najviše plaši magije i gatanja i sumnjiči sve strance da se bave tim crnim veštinama. Čuvanje od hotimičnog ili nehotimičnog štetnog uticaja stranaca osnovni je motiv njegove opreznosti. Stoga, pre nego što se strancima dozvoli da uđu u zemlju, ili bar pre nego što im se dozvoli da se slobodno mešaju sa stanovnicima, domoroci dotične zemlje često obave izvesne ceremonije da bi oduzeli strancima njihovu magijsku moć i otklonili štetan uticaj za koji se verovalo da zrači iz njih, ili da bi, tako reći, dezinfikovali kužnu atmosferu kojom su oni, kako se verovalo, okruženi. Tako kad su ambasadori Justina II, cara Istoka, došli da zaključe mir sa Turcima, primili su ih šamani i

BAJANJE PROTIV UROKA
(Ohrid. Snimak Etnografskog muzeja, Beograd)

Konj u opremi koja štiti od zlih očiju.

podvrgli obrednom čišćenju da bi uništili svaki štetan uticaj. Robu koju su ambasadori doneli stavili su na otvoreno mesto, oko nje su vrači nosili zapaljene grane tamjana, zvonili u zvono i udarali u doboš, dahćući i padajući u zanos pri svojim pokušajima da rasteraju sile zla. Posle su očistili i same ambasadore vodeći ih kroz plamen. Na ostrvu Nanumeji (južni Tihi okean) strancima sa brodova ili sa drugih ostrva nije bilo dopušteno da opšte sa narodom dok se svi, ili nekoliko njih kao predstavnici ostalih, ne dovedu u sva četiri hrama na ostrvu, gde se održe molepstvija da bog otkloni svaku bolest i podvalu koju bi ovi stranci mogli doneti sa sobom. Meso je takođe prinošeno na oltar, uz pesmu i igre, u čast boga. Za vreme tih ceremonija sav narod se skloni, izuzev sveštenika i njihovog pomagača. Kod Ot Danoma na Borneu, običaj je da stranci na ulazu u teritoriju plate urođenicima izvesnu sumu; ona se utroši na bivole i svinje koji se žrtvuju zemaljskim i vodenim duhovima, da bi ih pomirili sa prisustvom stranaca i privoleli ih da ne postanu nemilostivi prema narodu, nego da blagoslove žetvu pirinča itd. Ljudi jedne oblasti na Borneu, bojeći se da gledaju u nekog evropskog putnika da ih ne bi učinio bolesnim, opomenuli su svoje žene i decu da ne idu blizu njega. Oni koji nisu

mogli da obuzdaju svoju radoznalost klali su živinu da bi umilostivili zle duhove i mazali se njenom krvlju. "Oni se", kaže jedan čovek koji je putovao po centralnom Borneu, "više plaše zlih duhova iz drugih krajeva koji prate putnike nego zlih duhova svoje okoline. Kada je jedno društvo iz srednjeg toka reke Mahakam došlo da me poseti među Bluu Kajanima 1897. godine, nijedna žena nije izlazila iz kuće bez zapaljenih *plehiding* kora, čiji smrdljivi dim tera zle duhove".

Kada je Krevo putovao po Južnoj Americi, ušao je u jedno selo Apalaj-Indijanaca. Nekoliko trenutaka posle njegovog dolaska, Indijanci su mu doneli izvestan broj velikih crnih mrava čiji ujed pričinjava jake bolove; mravi su bili pričvršćeni za palmovo lišće. Zatim su mu prilazili svi stanovnici sela, oba pola i svih godina starosti, i on je morao da ih sve dodiruje mravima da bi ih ovi izujedali po licu, butinama i ostalim delovima tela. Ponekad, kad je on to radio isuviše nežno, oni su mu govorili, "još, još", i nisu se zadovoljili dok im koža nije postala pokrivena majušnim plikovima sličnim onima koje bi dobili da ih je neko šibao koprivama. Cilj ove ceremonije jasno je objašnjen običajem na Ambojni i Ulijasi da se bolesnici poprskaju ljutim začinima, kao na primer đumbirom i karanfilićem, sitno ižvakanim, da bi osećaj ožarenosti oterao demona bolesti koji se možda pripija uz njihovo telo. Na Javi je popularan lek protiv bolova u kostima ili reumatizma utrljavanje španskog bibera u nokte bolesnikovih prstiju na rukama i nogama; pretpostavlja se da kostobolja ili reumatizam ne može da izdrži ljutinu bibera i da stoga odmah pobegne. Tako na obali Gvinejskog zaliva majka bolesnog deteta ponekad veruje da je neki zao duh uhvatio telo njenog deteta, te da bi ga oterala ona zaseče telo malog bolesnika na nekoliko mesta i utisne u rane zelene paprike ili kakve druge začine verujući da će time naškoditi zlom duhu i naterati ga da ode. Siroto dete, naravno, vrišti od bola, ali majka ostaje tvrda srca, jer veruje da i demon podjednako pati.

Verovatno da je sličan strah od stranaca, pre nego želja da im se učini čast, motiv izvesnih prijemnih ceremonija čija svrha nije neposredno izražena. Na Ongtonskim ostrvima Jave, koja su naseljena Polinežanima, sveštenici ili vrači izgleda imaju veliki uticaj. Njihov glavni posao je da prizivaju ili teraju duhove da bi izbegli ili oterali bolest, prouzrokovali povoljne vetrove, dobar ribolov itd. Kad se stranci iskrcaju na jedno od ostrva, prvo ih prime vrači i poprskaju vodom, namažu uljem i opašu suvim pandanovim lišćem. U isto vreme u svim pravcima bacaju pesak i vodu, a došljaci i njihov čamac izbrišu se zelenim lišćem. Posle ove ceremonije, vrači privedu strance poglavici. U Avganistanu i u nekim delovima Persije putnik, pre nego što uđe u selo, često bude dočekan žrtvovanjem životinje, ili hranom, ili paljenjem vatre i tamjana. Avganistanskoj pograničnoj misiji, kad je prolazila kroz sela u Avganistanu, često su izlazili u susret sa vatrom i tamjanom. Ponekad se vatralj sa žiškama baci pod kopite putnikovog konja sa rečima: "Dobro došli". Dve koze su bile prinete na žrtvu kad je Emin-paša ulazio u jedno selo u centralnoj Africi; njihovom krvlju poprskana je staza kojom je poglavica prišao da pozdravi Emina. Ponekad je strah od stranaca i njihove magije tako veliki da se oni ne primaju ni pod kakvim uslovima. Tako kad je Spek stigao u izvesno selo, urođenici su se pozatvarali u kuće, "jer nikad ranije nisu videli belog čoveka niti limene kutije koje su ljudi nosili. "Ko zna", rekli su, "možda su baš te kutije pljačkaški Vatuti koji su tako prerušeni došli da nas pobiju? Ne možemo vas primiti". Nikakvo nagovaranje nije pomoglo, te je društvo moralo produžiti za iduće selo".

Strah pri dolasku stranaca često je uzajaman. Dolazeći u stranu zemlju primitivan čovek oseća da stupa po začaranom zemljištu i preduzima mere da se brani od demona

koji su u njoj i od magijskih veština njenih stanovnika. Tako Maori, na Novom Zelandu, ulazeći u nepoznatu zemlju, vrše izvesne obrede da bi je učinili "opštom", za slučaj da je pre toga bila "sveta". Kada se baron Mikluho-Maklaj približavao jednom selu na Maklajevoj obali Nove Gvineje, jedan od urođenika koji ga je pratio odlomi granu sa drveta, ode u stranu i šapne joj nešto; zatim prilazeći svakom članu društva, jednom po jednom, ispljuje mu nešto na leđa i udari ga nekoliko puta granom. Naposletku ode u šumu i zakopa granu ispod suvog lišća u najgušćem delu džungle. Verovalo se da će ova ceremonija štititi društvo od svake izdaje i opasnosti u selu kome su se približavali. Smisao toga je verovatno bio da su tim vračanjem zli uticaji odvraćeni od ljudi na granu i da su sa njom zakopani u dubini šume.

U Australiji, strano pleme pozvano da dođe kod nekog drugog plemena kad se približi logoru domaćina "nosi zapaljene kore ili zapaljene štapove u rukama da bi, kao što kaže, raščistilo i očistilo vazduh". Kad Toradži (Celebes) idu u lov na ljudske glave i uđu u neprijateljsku zemlju, oni ne smeju da jedu nikakvo voće koje je neprijatelj posadio niti životinje koje je neprijatelj odgajio, dok prvo ne izvrše neki akt neprijateljstva, kao na primer paljenje kuće ili ubijanje čoveka. Oni veruju da bi, ako bi se oglušili o ovo pravilo, primili u sebe nešto od duše ili duhovnog svojstva neprijatelja, što bi uništilo mistično svojstvo njihovih amajlija.

Takođe se veruje da čovek koji je na putu može da primi neko magijsko zlo od stranaca sa kojima se druži. Stoga, kad se putnik vrati, on mora da prođe kroz izvesne ceremonije čišćenja pre nego što bude ponovo primljen u društvo svog plemena i prijatelja. Tako se Bečuanci (Južnoafrička republika) "očiste posle putovanja brijanjem glave itd., za slučaj da su primili neko zlo od stranaca kroz magiju ili vračanje". U nekim delovima zapadne Afrike, čovek koji se vrati kući posle dugog odsustva, pre nego što mu se dozvoli da poseti svoju ženu, mora se oprati naročitom tečnošću i dobiti od vrača izvesnu belegu na čelo da bi se uništile magijske čini koje je strana žena mogla baciti na njega dok je bio na putu i koje bi se preko njega mogle preneti na žene njegovog sela. Kad su se dva indijska ambasadora koje je njihov princ bio poslao u Englesku vratila u Indiju, smatralo se da su se toliko uprljali dodirom sa strancima da ih ništa sem ponovog rođenja ne može vratiti u stanje čistote. "Radi ponovnog rođenja mora se od čistog zlata napraviti kip ženske moći prirode, u obliku žene ili krave. Lice koje treba ponovo da se rodi zatvori se u taj kip i izvuče kroz uobičajeni kanal. Pošto bi kip od suvog zlata i propisnih dimenzija bio isuviše skup, dovoljno je da se napravi kip svete Jone kroz koji mora da prođe lice koje treba ponovo da se rodi." Po prinčevoj zapovesti, takav kip napravljen je od čistog zlata i njegovi su se ambasadori ponovo rodili, to jest provukli su ih kroz kip.

Kad se za običan svet preduzimaju ovakve zaštitne mere protiv zlog uticaja, koji kako se pretpostavlja vrše stranci, nije nikakvo čudo što se upotrebljavaju naročite mere da bi se od istih podmuklih okolnosti zaštitio kralj. U srednjem veku, izaslanici koji su posetili jednog tatarskog kana morali su proći kroz dve vatre pre nego što su pušteni njemu, a i darovi koje su bili doneli proneti su između dve vatre. Kao razlog za ovaj običaj naveli su da vatra otklanja svaki magijski uticaj koji bi stranci nameravali da vrše nad kanom. Kad potčinjene poglavice dođu sa svojom svitom da posete Kalambu (najmoćnijeg poglavicu Bašilanga u slivu Konga) i to ili prvi put ili posle kakve svoje pobune protiv njega, muškarci i žene zajedno moraju da se kupaju, provodeći noći pod vedrim nebom na trgu. Posle drugog kupanja, odu potpuno goli Kalambovoj kući, gde

on svakom od njih stavi dugačak beo znak na grudi i čelo. Zatim odu na trg, tu se obuku i podvrgnu maziji sa biberom. Svakom od njih baci se biber u oči i tom prilikom stradalnik mora da prizna sve svoje grehe, da odgovori na sva pitanja koja mu se postave i da učini izvesne zavete. Time se ceremonija završi i stranci su onda slobodni da se nastane u poglavičinom mestu koliko god žele da ostanu.

TABUI O JELU I PIĆU

Po mišljenju primitivnog čoveka, naročita opasnost prati uzimanje jela i pića, jer u tim momentima duša može da pobegne kroz usta, a i prisutan neprijatelj može da je izvadi pomoću magije. Kod Eve-Crnaca "izgleda da postoji opšte verovanje da čovečiji duh napušta telo i vraća mu se kroz usta; stoga, ako je izašao, čovek treba da bude pažljiv pri otvaranju usta da ne bi neki beskućni duh iskoristio priliku i ušao mu u telo. Smatra se da se to najlakše dešava dok čovek jede". Zato se preduzimaju izvesne mere protiv ovih opasnosti. Tako se o Batacima (Sumatra) priča da, "pošto duša može da napusti telo, oni uvek paze da je spreče da ne ode onda kad im najviše treba. Ali duša se može sprečiti da ne ode samo kad je čovek u kući. Pri gozbama, cela kuća se zatvori da bi duša ostala i uživala u đakonijama koje su iznesene pred nju". Cafimaneloi na Madagaskaru zaključavaju vrata kad jedu; teško da ih je iko ikad video kad jedu. Varue ne puštaju nikoga da ih vidi kad jedu i piju, a osobito paze da ih tada ne vide lica suprotnog pola. "Morao sam da platim čoveku da bi mi dozvolio da ga vidim kad pije, a nisam mogao privoleti nijednog muškarca da dozvoli da ga vidi žena kad pije". Kad im se ponudi piće, Varue često mole da se podigne kakvo platno da bi se mogli sakriti iza njega dok piju.

Ovo su predostrožnosti prostog naroda; još su čudnije predostrožnosti koje preduzima kralj. Čovek ili životinja koji bi videli kralja Loanga kako jede kažnjavani su smrću. Kad je kraljev omiljeni pas ušao u sobu gde je kralj ručao, on je naredio da ga odmah ubiju. Jednom je kraljev rođeni sin, dečak od dvanaest godina, nehotice video oca kako pije. Kralj je odmah naredio da ga lepo obuku i ugoste, posle toga je zapovedio da ga iseku na četiri dela i pronesu kroz varoš objavljujući da je kažnjen zato što je video kralja da pije. "Kad kralj želi da pije donese mu se kupa vina; onaj koji je donese drži zvono u ruci i čim preda kupu kralju okrene se na drugu stranu i zazvoni zvonom. Na taj znak svi prisutni padnu ničice licem okrenuti zemlji i ostanu u tom položaju dok kralj pije. Slična pravila važe i kad on jede; za tu svrhu ima naročitu kuću u kojoj mu ostavljaju hranu na "bensi" ili stolu. On ode tamo i zaključa vrata; pošto svrši, kuca na vrata i izađe. Tako nikad niko ne sme da vidi kralja kad jede ili pije, jer se veruje da bi kralj odmah umro kad bi to neko uradio". Ostaci njegove hrane se zakopaju, bez sumnje zato da ne bi pali u ruke vračima koji bi pomoću tih ostataka mogli baciti fatalne čini na kralja. Susedni kralj Kakonga (Gvineja) vladao se po sličnim pravilima; mislilo se da bi kralj umro ako bi ga iko od njegovih podanika video da pije. Smrtna kazna sleduje onome ko vidi kralja Tahomeja pri obedu. Kad pije među narodom, kao što čini u izuzetnim prilikama, on se sakrije iza zavese, ili mu se drže maramice oko glave i sav narod padne licem okrenut zemlji. Kad kralj Baniora u centralnoj Africi ode da pije mleko u mlekari, svi muškarci moraju napustiti kraljevsko dvorište, a žene moraju pokriti glavu dok se kralj ne vrati. Niko ga ne sme videti kad pije. Jedna od njegovih žena otprati ga u mlekaru i doda mu lonac s mlekom, ali se okrene na drugu stranu dok on pije.

TABUI O POKAZIVANJU LICA

U nekim od prednjih slučajeva cilj uzimanja jela i pića u strogoj usamljenosti možda je pre bio sprečavanje zlih uticaja da uđu u telo nego sprečavanje bekstva duše. Ovo je sigurno motiv izvesnih običaja o pijenju koje upražnjavaju urođenici oblasti Konga. Kažu da "ne postoji nijedan urođenik koji bi smeo da pije pre nego što otera duhove. Jedan zvoni u zvono sve vreme dok pije; drugi čučne i stavi svoju levu šaku na zemlju; treći zavije glavu; četvrti stavi travku ili list u kosu ili ilovačom prevuče liniju preko čela. Ovaj fetiški običaj nalazi se u različitim oblicima. Crnac je zadovoljan objašnjenjem da je to siguran način za teranje duhova". U ovom delu sveta poglavica obično zvoni pri svakom gutljaju piva; u isto vreme, dečak koji stoji pred njim maše kopljem "da bi držao na razdaljini duhove koji bi pokušali da se uvuku u telo starog poglavice istim putem kao i pivo".

Isti motiv otklanjanja zlih duhova verovatno objašnjava običaj nekih afričkih sultana da pokrivaju lice. Sultan Darfura zavije lice belim muslinom, koji omota nekoliko puta oko glave, pokrivajući prvo usta i nos, a zatim čelo, tako da mu se vide samo oči. Kažu da se isti običaj umotavanja lica, kao znak suverenosti upražnjava i u drugim delovima centralne Afrike. Sultan Vadaja uvek govori iza zavese; niko ne vidi njegovo lice izuzev ukućana i nekoliko povlašćenih osoba.

TABUI O NAPUŠTANJU KUĆE

Proširenje slične predostrožnosti dovelo je do toga da je nekim kraljevima zabranjeno da napuštaju svoje dvorce, ili ako im se dopusti da to učine, njihovi podanici ne smeju ih videti izvan dvorca. Fetiški kralj Benin, koga su podanici obožavali kao božanstvo, nije smeo napustiti svoj dvor. Posle krunisanja kralj Loanga zatvori se u svoju palatu i ne sme je napuštati. Kralj Oniča "ne izlazi iz svog doma u varoš dok se ne prinese ljudska žrtva da se umilostive bogovi; zbog toga on nikad ne ide izvan granica svog poseda". Čak se priča da će, ako napusti svoju palatu, ili morati da bude kažnjen smrću ili da dozvoli da se jedan ili više njegovih robova ubiju u njegovom prisustvu, a kako se bogatstvo u toj zemlji računa po broju robova, kralj dobro pazi da ne prekrši zakon. Jedanput godišnje, o svetkovini Jamova, običaj ne samo dopušta nego i nalaže kralju da igra pred narodom izvan visokog zemljanog zida svoje palate. Pri igranju kralj nosi veliki teret na leđima, obično džak zemlje, kako bi dokazao da je još uvek sposoban da nosi teret i brige države. Ako ne bi bio u stanju da izvrši ovu dužnost, odmah bi ga svrgli ili možda kamenovali.

Kraljevi Etiopije obožavani su kao bogovi, ali su većinom držani zatvoreni u svojim palatama. Na brdovitoj obali Ponta živeo je u antičko doba jedan sirov, ratnički narod po imenu Mosini ili Mosinoeci, kroz čiju je kršnu zemlju prošlo njih "Deset hiljada" na slavnom povratku iz Azije za Evropu. Ovi varvari držali su svog kralja u strogom zatvoru na vrhu visoke kule, sa koje mu posle njegovog izbora nije bilo dozvoljeno da ikad siđe. Tu je delio pravdu svojim podanicima; ali ako bi ih uvredio, kažnjavali su ga time što mu nisu davali hranu ceo dan, ili bi ga čak umorili glađu. Kraljevima Sabe ili Šebe, zemlje u Arabiji bogate začinom, nije bilo dozvoljeno da napuštaju svoje palate; ako bi to učinili rulja bi ih kamenovala. Ali blizu krova palate bio je prozor sa koga je visio jedan lanac. Ko god je smatrao da mu je naneta nepravda, povukao bi za lanac, kralj bi ga primetio, pozvao unutra i izrekao presudu.

TABUI O PREOSTALOJ HRANI

Čoveku se takođe može naneti zlo ako se začaraju ostaci hrane koju je jeo ili zdele iz koje je jeo. Prema principu simpatičke magije, stvarna veza između hrane u čovečijem stomaku i hrane koja je ostala nedirnuta postoji i dalje, i stoga nanošenjem povrede ostacima hrane možete u isto vreme povrediti i onoga koji je tu hranu jeo. Kod Narinjera u južnoj Australiji, svi odrasli stalno tragaju za kostima životinja, ptica ili riba čije je meso neko jeo, da bi od njih napravili smrtonosne čini. Stoga svako pazi da zakopa kosti životinja koje je jeo da ne bi pale u vračeve ruke. Često, međutim, mag uspe da dođe do takve koske, i kad u tome uspe veruje da je stekao moć nad životom i smrću čoveka, žene ili deteta koji su jeli meso te životinje. Da bi stavio čini u dejstvo, on napravi testo od crvenog okera i ribljeg zejtina, stavi u njega oko bakalara i malo parče mesa sa leša, uvalja smesu u loptu i nabode je na vrh koske. Pošto se ostavi neko vreme u grudima mrtvog tela, da bi u dodiru sa truleži primilo smrtnost, magijsko oruđe zabode se u zemlju pored vatre; kako se lopta topi, tako se i lice kome su čini namenjene suši od bolesti; ako se lopta sasvim istopi, žrtva umre. Kad omađijani čovek dozna o činima bačenim na njega, on pokuša da kupi kosku od vrača, i ako je dobije, skine čini bacanjem koske u reku ili jezero. Na Tani, ostrvu iz grupe Novih Hebrida, narod zakopa ili baci u more ostatke hrane da ne bi pali u ruke izazivačima bolesti. Ako izazivač bolesti nađe ostatke obeda, recimo koru od banane, on je uzme i sagoreva lagano na vatri. Dok ona gori lice koje je jelo bananu razboli se i pozove izazivača bolesti, nudeći mu poklone da bi prestao sa gorenjem bananine kore. Na Novoj Gvineji urođenici sa najvećom pažnjom unište ili sakriju ostatke svoje hrane da ih ne bi našli neprijatelji i upotrebili da povrede ili unište one koji su tu hranu jeli. Stoga oni spale ostatke hrane, ili ih bace u more, ili na neki drugi način unište da ne bi mogli da prouzrokuju nikakvo zlo.

ZAŠTITA HRANE
(Zbirka De Grin, Belgija)

Izrezbareni stub naroda Abelama, iz Maprik Hilsa, na Novoj Gvineji, potiče iz XX veka, a napravljen je da bi svojom magijskom moći štitio proizvodnju hrane.

Bez sumnje iz istog straha od vračanja niko ne sme dodirnuti hranu koju je kralj Loanga ostavio na svom tanjiru; ona se zakopa u zemlju. Niko ne sme piti iz kraljevog suda. U antičko doba, Rimljani su odmah razbijali ljuske od jaja i puževa koje su pojeli da bi sprečili neprijatelje da vračaju s njima. Uobičajena praksa, koja se još održava kod Engleza, razbijanja ljuski od jajeta pošto se jaja pojedu, verovatno je potekla iz iste praznoverice.

Sujeverno strahovanje od magijskog dejstvovanja na čoveka ostacima njegove hrane vršilo je koristan uticaj; naterivalo je primitivne ljude da uništavaju otpatke koji su, ostavljeni da trunu, mogli postati stvaran, a ne samo zamišljen izvor bolesti i smrti. Ova praznoverica nije bila plemenu od koristi samo sa zdravstvene strane; mada izgleda čudno, činjenica je da je ovaj isti neosnovani strah, isto pogrešno shvatanje uzročnosti, posredno pojačalo moralne veze gostoprimstva, časti i poverenja među ljudima. Jer očevidno niko ko namerava da naškodi čoveku bajanjem sa ostacima njegove hrane neće okusiti od te hrane; ako bi to učinio on bi, prema principima simpatičke magije, i sam podnosio, kao i njegov neprijatelj, svaku povredu koja se nanese otpacima. U primitivnom društvu ova ideja daje svetost vezi koja se stvara zajedničkom hranom; uzimanjem iste hrane oba čoveka daju, takoreći, zalogu za dobro ponašanje; svaki jamči drugome da mu neće činiti nikakvo zlo jer, pošto je fizički ujedinjen sa njim zajedničkom hranom u stomaku, ma kakvo zlo koje bi učinio svom drugu vratilo bi se i njemu sa istim dejstvom sa kojim je palo na njegovu žrtvu. Po strogoj logici, međutim, simpatička veza traje samo dok je hrana u stomaku obe ličnosti. Stoga je ugovor stvoren zajedničkim uzimanjem hrane manje svečan i manje trajan od ugovora stvorenog uzajamnim prenošenjem krvi u vene ugovorenih strana, jer izgleda da ih ovo prenošenje spaja za ceo život.

XX
TABUISANA LICA

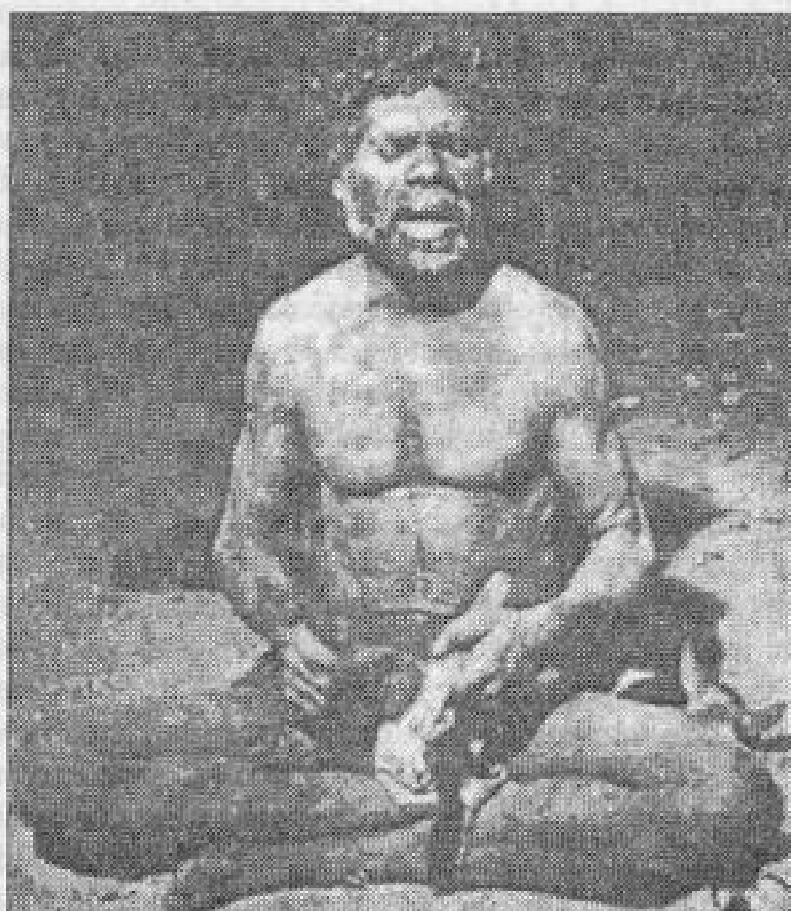
TABUISANI KRALJEVI I POGLAVICE

Videli smo da je mikadova hrana kuvana svakog dana u novim loncima i služena u novom posuđu; i lonci i ostalo posuđe bili su od obične ilovače, da bi se mogli razbiti ili ostaviti na stranu posle jedne jedine upotrebe. Obično su razbijani, jer se verovali da bi ma kome drugom ko bi jeo iz tih svetih sudova otekla i upalila se usta i guša. Mislilo se da bi iste rđave posledice iskusio i svako ko bi nosio mikadovo odelo bez njegove dozvole; dobio bi opekotine i bolove po celom telu. Na ostrvima Didži postoji naročito ime (*kana lama*) za bolest koja je, veruje se, prouzrokovana uzimanjem jela iz poglavičinih sudova ili nošenjem njegovih odela. "Guša i telo oteknu i nepobožno lice umre. Jedan čovek poklonio mi je lepu asuru jer nije smeo da je upotrebljava zato što je na nju bio seo Takombov najstariji sin. Uvek postoji neka niža porodica ili rod koji su izuzeti od ove opasnosti. Jednom sam govorio o tome sa Takombom. 'Pa da', reče on. 'Hej, ti i ti! Dođi da mi počešeš leđa'. Jedan čovek priđe i počeše ga; on je bio jedan od onih koji je to mogao nekažnjeno raditi". Ime tako visoko povlašćenih ljudi bilo je *Nanduka ni*, ili poglavičina prljavština.

U rđavim posledicama, za koje se pretpostavlja da potiču od upotrebe posuda i odela mikadoa i fidžijskog poglavice, vidimo onu drugu stranu bogočovekovog karaktera na koju smo već bili skrenuli pažnju. Božansko lice je izvor kako blagoslova tako i opasnosti; ne samo da ono mora biti čuvano, nego se i ljudi moraju čuvati njega. Njegov sveti organizam, tako osetljiv da ga čak i dodir može poremetiti, takođe je, tako reći, naelektrisan moćnom magijskom ili duhovnom silom, koja se može izliti sa fatalnim dejstvom na sve što dođe u dodir s njom. Prema tome, izolovanje čoveka-boga potrebno je radi bezbednosti ostalih koliko i radi njegove lične. Njegova magijska moć je u najstrožem smislu reči prenosna; njegova božanstvenost je vatra koja, ako se sa njom postupa obazrivo, pruža beskrajne koristi i donosi blagoslov; međutim, ako se neoprezno dodirne ili pusti izvan dozvoljenih granica, izgori i uništi sve što dodirne. Otuda pretpostavka da prekršaj tabua donosi strahovite posledice; prestupnik je stavio svoju ruku u božansku vatru koja ga odmah sagori i uništi.

Nubijci, stanovnici šumovitog i plodnog pobrežja Džebel Nube u istočnoj Africi, veruju da bi umrli ako bi ušli u kuću svog sveštenog kralja; oni mogu izbeći tu strašnu kaznu za bespravno ulaženje ako razgolite svoje levo rame, a kralj stavi ruku na njega.

Ako bi ma ko seo na kamen koji služi za kraljevu ličnu upotrebu, taj prestupnik bi umro u toku iste godine. Kazembi u Angoli smatraju svog kralja tako svetim da ga niko ne može dodirnuti a da ne bude ubijen magijskom moći kojom je ispunjena njegova sveta ličnost. Kako je dodir sa njim ponekad neizbežan, oni su izmislili način na koji grešnik može sačuvati život. On klekne pred kralja i svojom nadlanicom dodirne kraljevu, onda pucka prstima, zatim stavi svoj dlan na kraljev, pa opet pucka prstima. Ovu ceremoniju ponovi četiri do pet puta i ona otkloni smrtnu opasnost. Na pacifičkim ostrvima Tonga se verovalo da bi svako ko bi jeo rukama, a prethodno je dodirnuo sveto telo višeg poglavice ili ma šta mu pripada, otekao i umro; poglavičina svetost, slično jakom otrovu, zarazi ruke potčinjenog i, pošto pređe sa njih na hranu, postaje fatalna po onoga ko jede tu hranu. Običan smrtnik koji je sebe doveo u tu opasnost može se dezinfikovati vršenjem izvesne ceremonije; ona se sastoji u tome da dodirne poglavičin taban svojim dlanovima i nadlanicama i da posle opere ruke u vodi. Ako nema vode u blizini, treba da istrlja ruke sočnom korom od banane. Posle toga mogao je slobodno da jede rukama bez opasnosti da će ga snaći bolest koja bi inače nastupila ako bi jeo tabuisanim ili osvećenim rukama. Ako je pak želeo da jede pre no što se ovaj pokajni obred ili dezinfekcija izvrši, morao je imati nekoga da ga hrani, ili se spustiti na kolena i ustima dohvatiti hranu sa zemlje kao životinja. On nije smeo držati ni čačkalicu, već je samo mogao upravljati rukom drugog lica koje mu pridržava čačkalicu. Tongani su bili skloni oboljenju jetre i izvesnim oblicima škrofula, što su često pripisivali neizvršenju pokajnog obreda posle slučajnog dodira sa poglavicom ili njegovim stvarima. Stoga su često vršili taj obred iz predostrožnosti i kad nisu bili sasvim sigurni da su učinili nešto što bi ga iziskivalo. Kralj Tonge nije mogao odbiti da vrši svoju ulogu pri obredu, naime odbiti da pruži taban onima koji su želeli da ga dodirnu, čak i kad bi mu se obratili u nepodesno vreme. Debeli, nezgrapni kralj, kad primeti da mu se podanici približavaju s tom namerom dok je u šetnji, mogao se ponekad videti kako se gega na svojim debelim nogama što brže mo-

TABU ZA NEPOSVEĆENE
(Starosedelac Australije)

Primitivni narodi verovali su da je božansko lice (po pravilu poglavica) izvor kako blagoslova tako i opasnosti. Zato se takvo lice mora čuvati, ali se i ljudi moraju čuvati njega, pa ono onda predstavlja tabu.

že, da bi izbegao dosadnu i ne sasvim nezainteresovanu manifestaciju njihove lojalnosti. Ako neko uobrazi da je nesvesno jeo tabuisanim rukama, on sedne pred poglavicu, uzme poglavičinu nogu i pritisne je na svoj stomak, da mu hrana u želucu ne bi škodila, i da ne bi otekao i umro. Pošto su Tongani mislili da škrofule potiču od uzimanja hrane tabuisanim rukama, možemo pretpostaviti da su oni koji su patili od ove bolesti često pribegavali dodiru ili pritisku kraljeve noge kao leku. Sličnost ovog običaja sa starim engleskim običajem dovođenja škrofuloznih bolesnika kralju da ih izleči svojim dodirom sasvim je očevidna i primorava nas da zaključimo, kao što sam već na drugom mestu istakao, da je kod naših dalekih predaka škrofuloza verovatno dobila ime "kraljevo zlo" zbog verovanja, sličnog verovanju Tongana, da nju ne samo leči nego i prouzrokuje dodir sa božanskim veličanstvom kraljeva.

Na Novom Zelandu strah od svetosti poglavica bio je isto toliko veliki kao i u Tongi. Njihova duhovna moć, koja je poticala od duha nekog pretka, širila se putem zaraze na sve što bi oni dodirnuli, i mogla je odmah ubiti svakog koji bi je neoprezno ili neznalački dotakao. Na primer, desilo se da na Novom Zelandu jedan poglavica visokog ranga i velike svetosti spusti ostatke svog ručka pored puta. Jedan snažan, gladan rob, koji je naišao posle poglavičinog odlaska, spazi nedovršen ručak i pojede ga ne pitajući čiji je. Tek što je svršio, neki užasnut posmatrač mu kaže da je od te hrane jeo poglavica. "Dobro sam poznavao nesrećnog krivca. Bio je neobično snažan i istakao se u ratovima plemena", ali "čim je čuo fatalnu vest, spopadnu ga strahoviti grčevi i bolovi u stomaku koji nisu prestajali dok nije umro, oko sunčevog zalaska istog dana. Bio je jak čovek, u cvetu mladosti, i ako bi kakav Evropljanin, slododan mislilac, kazao da ga nije ubio poglavičin tabu, dodirom prenet na hranu, slušali bi ga s prezrenjem zbog njegovog neznanja i nesposobnosti da razume jednu prostu i očevidnu stvar". Ovo nije usamljen slučaj. Jedna Maorka, koja je jela neko voće i posle čula da je to voće bilo uzeto sa tabuisanog mesta, uzviknula je da će je ubiti poglavičin duh čiju je svetost tako obesvetila. To se dogodilo jednog popodneva, a sutradan oko dvanaest časova bila je mrtva. Jednom je kremenjača nekog maorskog poglavice prouzrokovala smrt nekoliko lica; on ju je bio izgubio, neki ljudi su je našli i palili njom lule, a kad su čuli kome je pripadala, umrli su od straha. Odelo kakvog visokog novozelandskog poglavice takođe ubija svakog onog koji bi ga nosio. Jednom je neki misionar spazio nekog poglavicu kako baca u provaliju ćebe koje mu je bilo teško za nošenje. Misionar ga zapita zašto ćebe nije ostavio na drvetu gde bi ga mogao videti i upotrebiti kakav putnik. Poglavica mu na to odgovori da ga je "strah da neko drugi ne upotrebi ćebe nagnao da ga baci, jer ako bi ga neko drugi upotrebio, njegov tabu (tj. njegova duhovna moć dodirom preneta na ćebe, a preko ćebeta na čoveka) ubio bi to lice". Iz sličnog razloga jedan maorski poglavica nije hteo da duva u vatru ustima; njegov sveti dah bi preneo svoju svetost na vatru, ona na lonac na vatri, ovaj na meso u loncu, a meso na čoveka koji ga jede, jer je ono bilo u loncu koji je stajao na vatri u koju je duvao poglavica, tako da bi se onaj koji bi jeo to meso zarazio poglavičinim dahom prenetim na ovaj način, i sigurno bi umro.

Tako je kod Polinežana, kojima Maori pripadaju, sujeverje podiglo oko svetih poglavica stvarnu, mada u isto vreme čisto imaginarnu ogradu; prelaz preko te ograde donosio je smrt prestupniku kad god bi on postao svestan toga što je uradio. Ova fatalna moć mašte koja dejstvuje kroz sujeverni strah nije ni iz daleka ograničena samo na jednu rasu; ona je, izgleda, opšta kod primitivnih ljudi. Na primer, kod starosedelaca u Australiji urođenik umre i od najmanje rane, samo ako veruje da je oružje koje je zada-

lo ranu bilo "opevano" i tako steklo magijsku svojstvo. On jednostavno legne, odbije da jede bilo kakvu hranu i umre. Slično tome, kod nekih indijanskih plemena u Brazilu, ako vidar prorekne smrt nekome ko ga je uvredio, "nesrećnik se odmah uvuče u svoju viseću postelju, tako čvrsto ubeđen da će umreti, da niti jede niti pije; predskazanje je prema tome presuda koju verovanje izvršava".

TABUISANA OŽALOŠĆENA LICA

Smatrajući da su njegove svete poglavice i kraljevi ispunjeni tajanstvenom duhovnom silom koja tako reći eksplodira pri dodiru, primitivan čovek ih naravno svrstava u opasne ljude i nameće im ista ograničena životna pravila kao ubicama, ženama za vreme menstruacije i ostalim licima koja gleda sa izvesnim strahom i užasom. Na primer, svetim kraljevima i sveštenicima u Polineziji nije bilo dozvoljeno da dodiruju hranu rukama i stoga su ih drugi morali hraniti; kao što smo maločas videli, njihovo posude, odelo i ostale stvari drugi ljudi nisu smeli upotrebljavati iz straha od bolesti i smrti. Neki primitivni ljudi određuju sasvim ista pravila ponašanja devojkama za vreme prvog mesečnog pranja, ženama posle porođaja, ubicama, ožalošćenim licima i svima koji dođu u dodir sa mrtvacem. Da počnemo, na primer, sa poslednjom klasom lica kod Maora. Svakome koji je bio oko mrtvaca, pomagao da se leš odnese na groblje, ili dodirnuo kosti mrtvog čoveka, zabranjeno je svako opštenje i gotovo svaka veza sa čovečanstvom. On nije mogao ući ni u jednu kuću niti doći u dodir ma sa kojom stvari ili licem a da ih pri tom sasvim ne upropasti. On nije smeo čak ni dodirnuti hranu rukama, koje su postale tako strahovito tabuisane ili nečiste da su bile sasvime neupotrebljive. Hrana bi mu se stavila na zemlju, a on bi onda seo ili kleknuo i pažljivo držeći ruke na leđima glabao kako je najbolje mogao. U izvesnim slučajevima hranilo bi ga neko drugo lice koje bi to radilo ispruženom rukom, trudeći se da ne dotakne tabuisanog čoveka; ali i sam hranitelj bio je podvrgnut mnogim strogim ograničenjima, nešto malo manjim od onih koja su bila nametnuta licu koje je hranio. Gotovo u svakom povećem selu nalazio se po jedan nesrećnik, najniži od najnižih, koji je služeći nečiste dolazio do zlehude zarade. Obučen u dronjke, namazan od glave do pete crvenim okerom i smrdljivim zejtinom od morskog psa, uvek usamljen i ćutljiv, mršav i smežuran, često polulud, mogao se videti kako nepomično sedi po ceo dan podalje od glavne seoske staze ili puta, posmatrajući mutnim očima užurbano poslovanje ljudi u kome on ne može nikad sudelovati. Dvaput dnevno baci mu se nešto hrane na zemlju da je pojede kako najbolje može, ali ne dodirujući je rukama; uveče, skupljajući oko sebe svoje masne dronjke, odvuče se u neko bedno ležište od lišća i đubreta, gde prljav, ozebao i gladan provede u nemirnom, duhovima prekidanom snu tešku noć kao predigru još jednom bednom danu više. Takvo je bilo jedino ljudsko biće koje se smatralo podesnim da se druži, na domašaj ruke, sa onim koji je ispunio poslednje dužnosti poštovanja i prijateljstva prema preminulom. I pošto prođe tužni rok njegove usamljenosti i ožalošćeni treba da počne da se druži sa svojim drugovima, sve posuđe koje je upotrebljavao za vreme usamljenosti revnosno se razbije, a sve odelo koje je do tada nosio pažljivo se baci, da se ne bi širila zaraza njegove oskrnavljenosti među druge; isto kao što se i posuđe i odelo svetih kraljeva i poglavica iz sličnog razloga uništi ili baci. Tako u ovom pogledu, po primitivnog čoveka, postoji potpuna sličnost između duhovnih uticaja koji zrače iz bogova i onih koji zrače iz mrtvih, između mirisa svetosti i smrada truleži.

Izgleda da je pravilo kojim se licima koja su bila u dodiru sa mrtvim zabranjuje da dodirnu hranu rukama bilo opšte važeće u Polineziji. Na ostrvu Samoa, "oni koji su se starali oko preminulog lica strogo su pazili da ne dotaknu hranu rukama i danima su ih hranili drugi, kao da su bili bespomoćna odojčad. Verovalo se da su ćelavost i gubitak zuba kazne koje kućni bog dosuđuje onima koji prekrše to pravilo". U Tonagi "nijedno lice ne može dodirnuti mrtvog poglavicu a da ne bude tabuisano deset meseci, izuzev poglavica, koji se tabuišu samo tri, četiri ili pet meseci, prema rangu preminulog poglavice, osim ako je to telo Tuitonge (velikog božanskog poglavice); u tom slučaju bi i najveći poglavica bio tabuisan deset meseci. Dok je čovek tabuisan ne sme se sam hraniti, nego ga mora hraniti neko drugi; čak ne sme sam da upotrebljava ni čačkalicu, nego mora upravljati rukom lica koje mu drži čačkalicu. Ako je gladan, a nema nikoga da ga hrani, on se mora spustiti na ruke i kolena i uzimati hranu ustima; ako prekrši ma koje od ovih pravila, čvrsto se veruje da će oteći i umreti".

Kod Šusvapa u Britanskoj Kolumbiji (Kanada) udovica i udovac u žalosti odvajaju se i zabranjuje im se da dodiruju glavu ili telo; šolje i sudove za kuvanje koje oni upotrebljavaju ne sme upotrebljavati niko drugi. Moraju podići kuću pored potoka, preznojavati se u njoj celu noć i redovno se kupati, posle čega moraju trljati telo grančicama omorike. Iste se grančice mogu upotrebiti samo jedanput; pošto se upotrebe, pobodu se u zemlju svuda oko kolibe. Nijedan lovac ne prilazi ovim ožalošćenim licima, jer njihovo prisustvo donosi nesreću. Na koga god padne njihova senka, on se odmah razboli. Ožalošćeni upotrebljavaju trnovito žbunje kao krevet i jastuke da bi oterali duh preminulog, a trnovito žbunje takođe stavljaju svuda oko svojih kreveta. Ova poslednja predostrožnost jasno pokazuje duhovnu opasnost koja vodi izdvajanju ovih lica iz običnog društva; to je prosto strah od duha preminulog, za koga se veruje da lebdi u njihovoj blizini. U Mekejskoj oblasti Britanske Nove Gvineje udovac gubi sva građanska prava i postaje društveni izgnanik, predmet straha i užasa, biće koga se svi klone. On ne sme obdelavati baštu, niti se pokazivvati pred svetom, niti prolaziti selom, niti ići putevima i stazama. On se mora kriti u visokoj travi i žbunju kao divlja životinja, a ako čuje ili vidi nekoga da dolazi, naročito kakvu ženu, mora se sakriti iza drveta ili u čestar. Ako želi da hvata ribu ili da ide u lov, to mora činiti sam i to noću. Ako želi da se posavetuje s kim, s misionarem ili s kim drugim, on to čini krišom noću; izgleda kao da je izgubio glas i govori samo šapatom. Ako bi se pridružio grupi ribara ili lovaca, njegovo prisustvo donelo bi nesreću; duh njegove preminule žene poplašio bi ribu ili divljač. Svuda i u svako doba naoružan je ubojnom sekirom da bi se branio, ne samo od divljih veprova u džungli, nego i od užasnog duha svoje preminule supruge koja bi mu rado učinila kakvo zlo kad bi mogla, jer sve duše umrlih su zlurade; njihova jedina radost je da čine zlo živima.

ŽENE TABUISANE ZA VREME MENSTRUACIJE I POROĐAJA

Uopšte uzevši, zabrana upotrebe posuda, odela i drugih stvari izvesnih lica, i posledice koje se očekuju usled prekršenja ove zabrane, sasvim su iste, bilo da su lica kojima stvari pripadaju sveta ili nečista i oskrnavljena. Kao što odeća koju je dodirnuo sveti poglavica ubije onoga ko rukuje njom, tako čine i stvari koje je dodirnula menstrualna žena. Jedan australijski Crnac ubio je svoju ženu jer je doznao da je ležala na nje-

govom ćebetu za vreme menstruacije; ali je i sam umro od straha u roku od dve nedelje. Kad imaju menstruaciju, Australijankama je pod pretnjom smrtne kazne zabranjeno da diraju ma šta što upotrebljavaju muškarci ili da idu istim putem kojim oni idu. One su takođe izdvojene i za vreme porođaja, a sve posuđe koje upotrebe za vreme izdvojenosti spaljuje se. U Ugandi se moraju uništiti lonci koje žena dodirne dok je još nečista zbog porođaja ili menstruacije; koplja i štitovi oskrnavljeni njenim dodirom ne unište se, već se samo očiste. "Kod svih Dena i većine ostalih američkih plemena, nijedno drugo biće nije zadavalo toliki strah kao menstrualna žena. Čim bi se znaci menstruacije pojavili kod mlade devojke, ona je pažljivo izdvajana iz muškog društva i morala je živeti sama u maloj kolibi, daleko od pogleda seoskih stanovnika. Dok je u tom strašnom stanju, morala je paziti da ne dodirne ništa što pripada kakvom muškarcu; nije se smela dotaći ni mesa od divljači i drugih životinja, da ih ne bi na taj način oskrnavila i osudila lovce na neuspeh usled gneva ponižene divljači. Suva riba bila joj je hrana, a hladna voda uzimana kroz naročitu cev jedino piće. Kako je za društvo bilo opasno i da je samo pogleda, naročita kožna kapa, čije su rese padale preko lica do grudi, krila ju je od tuđih pogleda, čak i za izvesno vreme posle povratka u normalno stanje". Kod Bribri-Indijanaca Kostarike, žena za vreme menstruacije smatra se nečistom. Jedini tanjir koji može upotrebiti jeste lišće banane, koje posle upotrebe baca na neko ograđeno mesto, jer ako bi ga našla i pojela krava, osušila bi se i uginula. Iz istog razloga ona pije iz naročitog suda, jer ako bi neko pio iz istog suda posle nje, sigurno bi umro.

Kod mnogih naroda slična ograničenja nametnuta su ženama u babinjama i to očito iz istih razloga; smatra se da su žene u to vreme u stanju da okuže svako lice i stvar kojih bi se dotakle; stoga moraju da izdrže karantin dok im se ne povrati zdravlje i snaga i ne prođe uobražena opasnost. Tako je na Tahitiju jedna žena posle porođaja bila odvojena dve ili tri nedelje u privremenu kolibu podignutu na svetom zemljištu; za vreme usamljenosti bilo joj je zabranjeno da dodiruje hranu, već je pored nje bila ostavljena druga žena da je hrani. Ako bi neko drugi dodirnuo dete za to vreme, on se podvrgavao istim ograničenjima kao i mati, sve dok ona ne prođe kroz obred čišćenja. Na ostrvu Kadijaku, blizu Aljaske, žena pred porođajem povuče se u bednu, nisku kolibu od trske, gde mora ostati dvadeset dana posle porođaja, ma koje godišnje doba bilo; ona se smatra tako nečistom da niko neće da je dodirne, a hrana joj se dodaje štapovima. Bribri-Indijanci smatraju da je obesvećenje za vreme babinja mnogo opasnije od onog za vreme menstruacije. Kad žena oseti da joj se približava vreme porođaja, ona to saopšti svom mužu koji požuri da za nju napravi kolibu na usamljenom mestu. Tu ona mora živeti sama, ne opšteći ni s kim izuzev sa svojom majkom ili nekom drugom ženom. Posle porođaja vidar je očisti duvajući svojim dahom na nju i stavljajući ma kakvu životinju na nju. Ali čak i ova ceremonija samo smanji nečistoću porodilje i svede je na stupanj ravan nečistoći menstrualne žene; još ceo mesec dana ona mora živeti odvojeno od svojih ukućana, pridržavajući se istih pravila pri uzimanju hrane i pića kao i za vreme menstruacije. Slučaj je još teži i oskrnavljenje još strašnije ako je pobacila ili rodila mrtvo dete. U tom slučaju ona se ne sme približiti nikom živom; i sam dodir sa stvarima koje je upotrebila vrlo je opasan; hrana joj se dodaje dugačkim štapom. To obično traje tri nedelje, posle čega može ići kući, gde se potčinjava samo ograničenjima koja važe za običan porođaj.

Neka Bantu plemena imaju još preteranije pojmove o opasnoj zarazi koja dolazi od žene koja je prikrila svoj pobačaj. Jedan iskusan posmatrač života ovih plemena

POTPUN SEKSUALNI TABU
Pokrivka za glavu – od kose, trske i školjki – pripadala je taupi sa ostrva Samoa, krajem XIX veka. (Britanski muzej, London.)

Taupo je poglavičina kćerka koja stavlja pokrivku na glavu dok pravi društvo posetiocima sela koje pripada njenom ocu. Upravo zbog svog viskog društvenog položaja, ona je bila potpuni seksualni tabu.

kaže da krv od porođaja "izgleda u očima Južnoafrikanca okružena još opasnijim oskrnavljenjem nego što je menstrualna krv. Muž se odstrani iz kolibe za vreme babinja koje traje osam dana, poglavito iz straha da ne bude zaražen tim odlivom. On ne sme uzeti svoje dete u ruke prva tri meseca posle porođaja. Lučenje za vreme babinja osobito je opasno ako je posledica pobačaja, naročito "prikrivenog pobačaja". U tom slučaju ne samo da čoveku preti opasnost ili bude ubijen, nego pati i cela zemlja, pa i samo nebo. Blagodareći čudnoj asocijaciji ideja, fiziološka činjenica tako prouzrokuje kosmičke nezgode!" Kakve strahovite posledice pobožaj tobože može imati po celu zemlju pokazuju reči vidara i kišodavca plemena Ba-Pedi (Rodezija): "Kad žena pobaci, kad pusti da joj teče krv i kad sakrije dete, ti slučajevi su dovoljni da prouzrokuju vruće vetrove koji isuše zemlju. Kiša više ne pada, jer na zemlji nije sve kako treba. Kad se kiša približi mestu gde je krv, ona ne sme da priđe, već se uplaši i ostane na odstojanju. Takva žena učinila je veliku grešku. Pokvarila je poglavičinu zemlju, jer je sakrila krv koja se još nije bila dobro zgusnula da bi se od nje stvorio čovek. Ta krv je tabuisana. Ona ne sme nikad kanuti na put! Poglavica skupi svoje ljude i pita ih: 'Je li sve u redu u vašem selu?' Neko dogovori: 'Ta i ta žena bila je trudna, ali mi još nismo videli dete koje je porodila'. Zatim odu i uhapse ženu. Kažu joj: 'Pokaži nam gde si ga sakrila'. Onda odu i kopaju na označenom mestu; poprskaju rupu tečnom mešavinom od dve vrste korenja spravljenom u naročitom loncu. Uzmu malo zemlje sa tog groba, bace je u reku, a zatim donesu vode iz reke i poprskaju mesto gde je kapala krv. Žena se i sama mora prati

svakog dana tom medicinom. Posle toga zemlja će opet biti natopljena (kišom). Zatim mi (vidari) pozovemo žene iz cele pokrajine, zapovedimo im da naprave loptu od zemlje u koju se stavi i malo te krvi. One nam je donesu jednog jutra. Ako želimo da spremimo medicinu kojom treba da se poprska cela pokrajina, mi isitnimo tu zemlju u prah; petog dana pošaljemo po dečake i devojčice, devojčice koje još ne znaju ništa o ženskim stvarima i koje još nisu imale odnose sa muškarcima. Naspemo medicinu u volovske rogove i deca odu na sve raskrsnice i na sve ulaze u pokrajinu. Jedna devojčica odgrne zemlju motikom, druga deca umoče granu u rog i poprskaju rupu govoreći: 'Padaj kišo! Padaj!' Na ovaj način mi otklonimo nesreću koju su žene donele; kiša će odmah moći da padne. Zemlja je očišćena".

TABUISANI RATNICI

Primitivan čovek zamišlja da se i ratnici kreću u atmosferi duhovne opasnosti koja ih primorava da se podvrgnu čitavom nizu sujevernih običaja, po svojoj prirodi sasvim različitih od onih racionalnih mera predostrožnosti koje oni, naravno, preduzimaju protiv neprijatelja od krvi i mesa. Opšta posledica ovih običaja je da se ratnik usami, kako pre tako i posle pobede, ili, drukčije rečeno, izdrži duhovni karantin u koji, radi lične bezbednosti, primitivni čovek stavlja ljudske bogove i ostale opasne ličnosti. Tako su Maori, kad bi išli u ratni pohod, bili sveti ili tabuisani do najvećeg stepena; i oni i njihovi prijatelji kod kuće morali su da se pridržavaju mnogih specijalnih običaja, pored mnogobrojnih tabua običnog života. Oni su bili "tabuisani za čitava 2-3 santimetra debljine", kako su se na svom nepobožnom jeziku izražavali Evropljani koju su ih znali iz starih ratnih vremena. Što se tiče vođe ratničkog pohoda, on je bio sasvim nepristupačan. Slično tome, Izraelci su se polazeći u rat obavezivali na držanje izvesnih pravila ritualne čistoće, identičnih sa pravilima kojih su se pridržavali Maori i australijski Crnci kad su polazili u ratni pohod. Posude koje su upotrebljavali bilo je sveto; morali su obuzdavati svoje strasti i pridržavati se običaja lične čistoće čiji je prvobitni motiv, ako možemo suditi po priznatom motivu primitivnih ljudi koji upražnjavaju isti običaj, bio strah da bi neprijatelj mogao da se dokopa kakve prljavštine sa njihovog tela i tako bio u mogućnosti da putem magije radi na njihovoj propasti. Kod nekih indijanskih plemena Severne Amerike, mlad ratnik na svom prvom pohodu morao je da se drži izvesnih običaja, od kojih su dva bila ista kao i običaji koje su ti isti Indijanci nametali devojkama za vreme prve menstruacije: posude iz kojeg je jeo i pio nije smelo dotaći nijedno drugo lice, a bilo mu je zabranjeno da se prstima češe po glavi ili po kom drugom delu tela; ako se baš morao češati, morao je da upotrebi štap. Izgleda da ovo drugo pravilo, kao i ono koje zabranjuje tabuisanom licu da se hrani svojim rukama počiva na pretpostavci o svetosti ili obesvećenosti tabuisanih ruku. Osim toga, kod ovih indijanskih plemena ljudi u ratnom pohodu morali su uvek noću spavati okrenutim licem prema svojoj postojbini; ma kako da je taj položaj bio neugodan oni ga nisu smeli menjati. Nisu smeli sedeti na goloj zemlji, niti kvasiti noge, niti ići utabanom stazom, ako se to iole moglo izbeći. Kad nije bilo drugog izlaza, nego se moralo ići takvom stazom, oni su se trudili da preduprede rđave posledice takvog postupka mažući noge izvesnim lekovima, ili upotrebljavajući čini koje su nosili sobom za tu svrhu. Nijedan član grupe nije smeo prelaziti preko nogu, ruku ili tela ma kog drugog člana koji bi sedeo ili ležao na zemlji; takođe je bilo zabranjeno prelaziti preko njegovog ćebeta, puške, ubojne se-

kire ili ma čega drugog što je njemu pripadalo. Ako bi se ovo pravilo slučajno prekršilo, bila je dužnost člana preko čijeg se tela ili stvari prešlo da udari onog člana koji je prešao tako da ovaj padne na zemlju, a njegova dužnost je bila da ovo otrpi mirno i bez otpora. Sudovi iz kojih su ratnici jeli bili su obično male zdele od drveta ili brezove kore, sa različitim oznakama na suprotnim krajevima; kad su marširali od kuće Indijanci su uvek pili s jednog kraja zdele, a kad su se vraćali pili su s drugog. Pri povratku kući, kad dođu na dan hoda od svog sela, vešali su zdele o drveće ili ih bacali po preriji, bez sumnje zbog toga da bi sprečili da njihova svetost ili obesvećenost ne pređe sa strahovitim posledicama na njihove prijatelje, isto kao što smo videli da se posuđe i odelo svetog mikada, žena pri porođaju i menstruaciji, i lica uprljanih dodirom sa pokojnikom, uništavaju ili stavljaju u stranu iz sličnog razloga. Indijanac Apač u prva četiri ratnička pohoda mora da se uzdržava od češanja prstima po glavi i ne sme da dozvoli da mu voda dodirne usne. Zato češe glavu štapićem i pije kroz trsku. Štapić i trska privezani su za ratnički pojas, a između sebe kožnom uzicom. Odžebveji su se u ratnom pohodu uvek uzdržavali od češanja glave prstima, pa su se u tu svrhu služili štapićem.

O Krik-Indijancima i sličnim plemenima priča se da "ne opšte polno sa ženama dok su u ratu; oni se strogo uzdržavaju od svakog polnog opštenja čak i sa svojim ženama, na tri dana i tri noći pred odlazak u rat, a takođe za isto vreme i pošto se vrate kućama, jer treba da budu sveti". Kod Ba-Peda i Ba-Tonga u južnoj Africi, ne samo da se ratnici moraju uzdržati od opštenja sa ženama, nego se i narod koji ostane u selima takođe mora uzdržavati; oni veruju da bi ne uzdržavanje s njihove strane učinilo da poraste trnje po zemljištu preko koga ratnici moraju da pređu i da ratni pohod ne bi uspeo.

Ne možemo sa sigurnošću reći zašto su primitivni ljudi stvorili pravilo da se uzdržavaju od odnosa sa ženama za vreme rata, ali nam izgleda najverovatniji da je njihov motiv bio sujeveran strah da bi ih, prema principima simpatičke magije, blizak dodir sa ženama zarazio ženskom slabošću i plašljivošću. Neki divljaci takođe misle da dodir sa ženom u babinjama omekša ratnike i oslabi im oružje. Kajani na centralnom Borneu idu tako daleko da misle da bi doticanje razboja ili ženskog odela toliko oslabilo čoveka da više ne bi imao uspeha u lovu, ribolovu i ratu. Primitivni ratnik, kad je u ratu, ne izbegava samo polno opštenje, već se trudi da uopšte izbegne žene. Tako je kod brdskih plemena u Asamu ljudima ne samo zabranjeno da polno opšte sa svojim ženama za vreme i posle pohoda, već im se zabranjuje i hrana koju je žena skuvala; šta više, zabranjeno im je da upute i jednu reč čak i svojim ženama. Jednom se jedna žena, koja je nehotice prekršila pravilo i govorila svome mužu dok je bio pod ratnim tabuom, razbolela i umrla kad je saznala kakav je strahovit zločin učinila.

TABUISANI POBEDNICI

Ako je čitalac još u nedoumici da li su pravila vladanja koja smo od sada razmatrali zasnovana na sujevernim strahovanjima ili na razumnoj opreznosti, njegove sumnje verovatno će iščeznuti kad sazna da su pravila iste vrste često nametana, čak i sa većom strogošću, ratnicima i posle zadobijene pobede, kad više nije postojao nikakav strah ni opasnost od živog, telesnog neprijatelja. U takvim slučajevima jedini motiv zbog koga se neugodna ograničenja stavljaju ratnicima u času njihovog trijumfa verovatno je strah od gnevnih duhova pogubljenih; često se izričito tvrdi da strah od osvetoljubivih duhova utiče na ponašanje pobedioca. Opšti cilj tabua nametnutih svetim poglavi-

cama, ožalošćenim licima, ženama pri porođaju, ljudima u ratnom pohodu itd., jeste da se tabuisana lica izdvoje ili izoluju od običnog društva; ovaj cilj se postiže raznim pravilima koja obavezuju ljude i žene da žive u odvojenim kolibama ili pod vedrim nebom, da se klone polnog opštenja, da izbegavaju upotrebu posuđa koje su drugi upotrebljavali itd. Isti cilj se postiže sličnim sredstvima i u slučaju uspeha ratnika, naročito onih koji su prolili krv svojih neprijatelja. Na ostrvu Timor, kad se ratnici u trijumfu vraćaju, donoseći glave pobeđenog neprijatelja, religija i običaj zabranjuju vođi ratnog pohoda da se odmah vrati kući. Za njega se spremi naročita koliba u kojoj mora da živi dva meseca, prolazeći kroz telesno i duhovno čišćenje. Za to vreme ne sme ići svojoj ženi niti se hraniti svojim rukama; neko drugo lice mora mu stavljati hranu u usta. Izgleda očevidno da ovi običaji potiču iz straha od pogubljenih ljudi, jer iz jednog drugog izveštaja o ceremonijama koje se vrše na istom ostrvu po povratku ratnika koji je odsekao mnogo neprijateljskih glava saznajemo da se tom prilikom prinose žrtve da bi se umilostivila duša čoveka čija je glava uzeta; narod misli da bi pobednika zadesila neka nesreća kada bi se to žrtvovanje izostavilo. Šta više, jedan deo obreda sastoji se iz igre; uz nju se peva pesma kojom se oplakuje smrt pogubljenog čoveka i on se moli za oproštaj. "Nemoj se ljutiti", kažu oni, "što je tvoja glava ovde kod nas; da smo mi bili manje srećni, naše bi glave sada bile izložene u tvom selu. Prineli smo žrtvu da te odobrovoljimo. Tvoj duh se sad može odmarati i ostaviti nas na miru. Zašto si ti bio naš neprijatelj? Zar ne bi bilo bolje da smo ostali prijatelji? Onda se tvoja krv ne bi prolila, niti bi tvoja glava bila posečena". Narod u Palu, na centralnom Celebesu, uzima glave svojih neprijatelja u ratu, a posle u hramu umilostivljava duše pogubljenih.

Kod plemena na ušću reke Vanigele, na Novoj Gvineji, "čovek koji je nekog ubio smatra se nečistim sve dotle dok ne prođe kroz izvesne obrede. Posle izvršenog dela, on očisti sebe i svoje oružje što brže može. Pošto ovo lepo uradi, vrati se u svoje selo i sedne na skelu žrtvenika. Niko mu ne prilazi niti mu poklanja ikakvu pažnju. Jedna kuća spremi se za njega; o njoj se staraju dvojica ili trojica dečaka kao sluge. On može jesti jedino pečene banane, i to samo srednji deo – krajevi se bacaju. Trećeg dana izdvojenosti njegovi prijatelji spreme malu gozbu i naprave mu nove stidne pantljike. To se zove *ivi poro*. Idućeg dana on stavi na sebe sav svoj najbolji nakit i onoliko značaka koliko je ljudi pogubio; izađe potpuno naoružan i šepuri se po selu. Sledećeg dana organizuje se lov; od uhvaćene divljači izaberu jednog kengura, rasporc ga i njegovom slezinom i džigericom trljaju čovekova leđa. Zatim on svečano odšeta do najbliže vode, stane u nju raširenih nogu i pere se. Svi mladi neoprobani ratnici plivaju između njegovih nogu. Pretpostavlja se da im ovo daje hrabrost i snagu. Sutradan u ranu zoru, on izjuri iz svoje kuće potpuno naoružan i glasno viče ime svoje žrtve. Pošto stekne uverenje da je potpuno zastrašio duh ubijenog čoveka, vrati se kući. Udaranje po daskama poda i paljenje vatre takođe je siguran metod zastrašivanja duha. Dan kasnije njegovo čišćenje je završeno. Posle toga može ući u kuću svoje žene.

U Vindesi, Holandska Nova Gvineja (današnji Zapadni Irijan), kad se stanovnici posle uspeha u ratu sa neprijateljem približavaju kući, oni objave svoj dolazak i uspeh duvanjem u Tritonove školjke. Njihovi čunovi su ukrašeni grančicama. Lice svakog koji je odsekao glavu nagaravljeno je drvenim ugljem. Ako je nekoliko njih učestvovalo u ubijanju iste žrtve, oni podele glavu između sebe. Uvek udese tako da stignu kući u zoru; prilaze selu veslajući uz veliku huku i buku, a žene čekaju spremne da igraju po verandama. Čunovi plove pored *room sram* ili kuće gde žive mladi ljudi; u prolazu

ubice bace na zid ili krov onoliko zašiljenih štapova ili bambusovih trski koliko su neprijatelja ubili. Dan provode vrlo mirno, ali povremeno udaraju ili duvaju u školjke; pokatkad uz veliku graju udaraju po kućnim zidovima da bi oterali duhove ubijenih. Tako Jabimi na Novoj Gvineji veruju da duh ubijenog čoveka goni svog ubicu i trudi se da mu učini neko zlo. Stoga oni teraju duhove vikom i udaranjem u bubnjeve. Kad stanovnici ostrva Fidži sahrane živog čoveka kao što su često činili, oni noću pomoću bambusovih trski, Tritonovih rogova itd., dignu veliku graju da bi poplašili njegov duh da se ne vrati svojoj staroj kući. Da bi mu učinili njegovu kuću neprivlačnom, oni iznesu sav nameštaj i obložе samu kuću svim onim što je po njihovim pojmovima najodvratnije. Uveče, na dan kad su mučili zarobljenika sve dok nije umro, američki Indijanci imali su običaj da trče kroz selo dižući groznu dreku, udarajući štapovima po nameštaju, zidovima i krovovima koliba da bi sprečili razjareni duh njihove žrtve da se tu nastani i osveti za muke koje je njegovo telo pretrpelo u njihovim rukama. "Jednom", priča jedan putnik, "ulazeći noću u nekakvo otavsko selo, zatekao sam sve stanovnike u pometnji; svi su bili zauzeti dizanjem paklene larme. Kad sam se raspitao, doznao sam da je nedavno vođena bitka između Otava i Kikapua i da je cilj te larme bio da spreči duhove palih ratnika da uđu u selo".

Kod Basuta (Lesoto) se "po povratku iz boja obavlja naročito pranje. Neophodno je potrebno da se ratnici što je moguće pre očiste od krvi koju su prolili, jer bi ih inače seni njihovih žrtava stalno gonile i uznemiravale u snu. Zato oni pod potpuno ratnom opremom odu u povorci do najbližeg potoka. Onog trenutka kad uđu u vodu, vrač koji stoji malo više njih baci u potok neke supstance za čišćenje. Ovo, međutim, nije neophodno potrebno. Koplja i ubojne sekire takođe se operu". Kod Bagešua u istočnoj Africi, čovek koji je ubio drugoga ne sme se istog dana vratiti svojoj kući, mada može ući u selo i provesti noć u kući nekog prijatelja. On zakolje ovcu i namaže grudi, desnu ruku i glavu sadržinom njenog želuca. Dovedu mu njegovu decu, te i njih namaže na sličan način. Zatim namaže obe strane kućnih vrata drobom i crevima i najzad ostatak želuca baci na krov svoje kuće. Celog dana ne sme dodirnuti hranu rukama, nego je uzima sa dva štapića i tako prinosi ustima. Njegova žena se ne podvrgava takvim ograničenjima. Ona čak može, ako hoće, da ide i ožali čoveka koga je njen muž ubio. Kod Angona, severno od reke Zambezi, ratnici koji uspeju da pogube neprijatelje pri ratnom pohodu, namažu tela i lica pepelom, obese o ramena odelo svojih žrtava i vežu sebi oko vrata užeta od kore, tako da im krajevi padaju preko ramena ili na grudi. Ovaj kostim nose tri dana posle svog povratka, ustaju u zoru i trče kroz selo strahovito vičući da bi oterali duhove pogubljenih, koji bi ako se na taj način ne isteraju iz kuća mogli doneti bolest i nesreću ukućanima.

U nekim od ovih opisa ništa se ne kaže o prirodnoj usamljenosti, bar posle obrednog čišćenja, ali se pouzdano zna da neka južnoafrička plemena zahtevaju od čoveka koji je u ratu pogubio vrlo hrabrog neprijatelja da se, pošto se opere u tekućoj vodi, desetak dana odvoji od svoje žene i dece. Osim toga, on dobije od plemenskog vidara medicinu koju uzima sa hranom. Kad Nandi, stanovnik istočne Afrike, ubije nekog člana drugog plemena, on jednu stranu svog tela, koplja i sablje oboji crvenom, a drugu belom bojom. Četiri dana posle ubistva smatra se nečistim i ne može ići kući. Zato mora da napravi mali zaklon pored reke i tu da živi; ne sme se družiti sa svojom ženom ili draganom i ne sme jesti ništa osim ovsene kaše, govedine i jaretine. Pri kraju četvrtog dana mora se iščistiti uzimanjem jakog leka za čišćenje napravljenog od kore drveta

segetet i ispijanjem čaše kozjeg mleka pomešanog sa krvlju. Kod Bantu plemena oko zaliva Kavironda (Kenija), kad ubije neprijatelja u ratu, da ga duh pogubljenog ne bi mučio, čovek obrije glavu kad se vrati kući, a prijatelji mu istrljaju telo medicinom koja se obično sastoji od kozijih brabonjaka. Isti običaj iz istog razloga održavaju u Vageji u istočnoj Africi. Kod Ja-Luoa u Kavirondu običaj je nešto drukčiji. Ratnik brije glavu tek trećeg dana posle povratka iz boja, ali pre nego što uđe u svoje selo mora obesiti o vrat živu kokošku; zatim se životinja zakolje, a njena glava ostavi da i dalje visi o njegovom vratu. Uskoro posle povratka daje se daća ubijenom čoveku, da njegov duh ne bi gonio pobedioca. Na ostrvima Pelu, kad se vrate iz ratnog pohoda u kome su ubili kakvog neprijatelja, mladi ratnici kojima je to bila prva borba i svi koji su dotakli pogubljenog, zatvore se u prostranu seosku većnicu i postanu tabuisani. Oni ne smeju napuštati tu zgradu, niti se kupati, niti doticati žene, niti jesti ribu; njihova hrana je ograničena na kokosove orahe i sirup. Oni se trljaju obajanim lišćem i obajanim betelom. Posle tri dana odu zajedno da se okupaju i to na mestu najbližem onome na kome su ubili čoveka.

Kad među Načez-Indijancima Severne Amerike mladi, hrabri ljudi prvi put uzmu skalp neprijatelju, oni moraju šest meseci da se vladaju po izvesnim pravilima uzdržljivosti. Nisu smeli spavati sa svojim ženama niti jesti meso; njihova jedina hrana bila je riba i kaša od brašna. Verovali su da bi im duša čoveka koga su ubili radila o glavi pomoću magije ako bi prekršili ova pravila, da više ne bi imali uspeha u boju i da bi i najmanja rana koja im se nanese bila smrtna. Kada bi neki Čoktau ubio neprijatelja i uzeo mu skalp, bio bi posle toga mesec dana u žalosti; za to vreme nije se smeo češljati, a ako bi ga glava zasvrbela mogao se počešati samo štapićem koji mu je za tu svrhu bio privezan za zglavak ruke. Ovo ritualno žaljenje za pogubljenim neprijateljima nije bilo retko kod severnoameričkih Indijanaca.

Tako vidimo da se ratnicima koji u boju oduzmu život neprijatelju privremeno uskraćuje slobodno opštenje sa drugovima, a naročito sa ženama, i da moraju da prođu kroz izvesno ritualno čišćenje pre nego što ponovo budu primljeni u društvo. Ako cilj njihovog izolovanja i pokajnih obreda koje moraju da vrše nije, kao što smo skloni da verujemo, ništa drugo nego da oteraju, uplaše ili umilostive razjareni duh ubijenog čoveka, onda možemo pouzdano pretpostaviti da je slično čišćenje domaćih ubica koji su uprljali ruke krvlju ljudi svog plemena imalo u početku isto značenje, i da je ideja moralnog ili duhovnog preporoda, simbolisanog pranjem, postom itd., bila samo kasnije tumačenje koje su starom običaju pridali ljudi koji su usled svog razvitka zaboravili primitivne načine mišljenja iz kojih je taj običaj potekao. Ova pretpostavka biće potvrđena ako budemo u stanju da pokažemo kako su primitivni ljudi stvarno nametali ubici saplemenika izvesna ograničenja iz straha da ga ne bi gonio duh njegove žrtve. Ovo možemo pokazati kod Indijanaca iz Omahe, Severna Amerika. Kod ovih Indijanaca, srodnici ubijenog čoveka imali su pravo da ubiju ubicu, ali su ponekad odustajali od svog prava i primali darove u naknadu za smrt ubijenog. Ako se ubici oprosti život, on se dve do četiri godine mora vladati po izvesnim strogim pravilima. Mora ići bos, ne sme jesti toplu hranu ni govoriti glasno, niti gledati unaokolo. Mora biti stalno uvijen u ogrtač koji mu mora biti vezan oko vrata čak i kad je toplo vreme; ne sme ga nositi otvorenog. Ne sme mahati rukama, nego ih mora držati uz telo. Ne sme se češljati, niti dozvoliti da mu se kosa razbaruši na vetru. Kad pleme ode u lov, on mora da podigne svoj šator na trećinu kilometra od šatora ostalog naroda "da ne bi duh njegove žrtve podigao jak vetar koji bi mogao naneti štete". Samo je jedan od njegovih srodnika mo-

gao ostati s njim u šatoru. Niko nije želeo da jede s njim; govorili su: "Ako jedemo s onim koga Vakanda mrzi, Vakanda će mrzeti nas". Ponekad je ubica lutao noću plačući i jadikujući zbog svog prestupa. Na kraju njegove duge izdvojenosti, srodnici ubijenog saslušaju njegovo jadikovanje i kažu mu: "Dovoljno je. Idi i budi sa svetom. Obuci cipele i ogrni se dobrim ogrtačem". Navedeni razlog zbog koga se ubica drži na znatnoj razdaljini od lovaca objašnjava nam i razlog svih ostalih ograničenja koja se stavljaju na njega; njega je progonio duh i zato je on bio opasan. Stari Grci su verovali da je duša nedavno ubijenog čoveka gnevna na svog ubicu i da ga muči; stoga je bilo potrebno da čak i nehotični ubica ode iz svoje zemlje na godinu dana dok se gnev ubijenog čoveka ne utiša; ubica se nije mogao vratiti dok se ne prinese žrtva i ne obave obredi čišćenja. Ako bi se desilo da je njegova žrtva stranac, ubica je morao izbegavati kako svoju zemlju tako i zemlju ubijenog. Legenda o materoubici Orestu, koja priča kako je on, gonjen furijama ubijene majke, lutao od mesta do mesta i kako niko nije hteo da jede s njim niti da ga primi u kuću dok se nije očistio od greha, verno izražava veliki strah starih Grka od onih koje progoni gnevni duh ubijenog lica.

TABUISANI LOVCI I RIBARI

U primitivnom društvu lovac i ribar često su se morali vladati po pravilima uzdržljivosti i podvrgavati obredima čišćenja sličnim onima koji su bili obavezni za ratnika i pobedioca. Mada nismo u stanju da u svim slučajevima jasno sagledamo čemu ova pravila i obredi treba da služe, ipak nam izgleda najverovatnije da, kao što je strah od duhova neprijatelja najglavniji motiv za izolovanje i čišćenje ratnika koji se nada da će im oduzeti život ili im ga je već oduzeo, tako i lovca ili ribara koji se podvrgava sličnim običajima uglavnom podstiče strah od duhova životinja, ptica ili riba koje je ubio ili namerava da ubije. Primitivan čovek obično zamišlja da i životinje imaju dušu i razum kao i on i stoga se ophodi prema njima sa sličnim poštovanjem kao i prema ljudima. Kao što pokušava da umilostivi duhove ljudi koje je ubio, tako se trudi da odobrovolji i duhove životinja koje je ubio. Ove obrede umilostivljenja opisaćemo kasnije u knjizi; ovde ćemo se pozabaviti, prvo, tabuima po kojima se ponašaju lovac i ribar pre ili za vreme sezone lova i ribolova i, drugo, obredima čišćenja kojima se ovi ljudi podvrgavaju kad se sa plenom vrate iz uspešnog lova.

Mada divljak više ili manje poštuje duše svih životinja, on pokazuje naročito poštovanje prema dušama onih koje su ili vrlo korisne za njega ili vrlo opasne zbog svoje veličine, snage ili svireposti. Prema tome, hvatanje i ubijanje tih korisnih ili opasnih životinja potčinjeno je pravilima i obredima složenijim nego što je ubijanje relativno beskorisnih i beznačajnih stvorova. Tako su se Indijanci oko moreuza Nutke (Kanada) spremali za lov na kitove održavanjem jednonedeljnog posta, za vreme koga su jeli vrlo malo, kupali se nekoliko puta dnevno, pevali i trljali tela, udove i lica školjkama i grančicama dok nisu izgledali kao trnjem izgrebani. Od njih se takođe zahtevalo da se nedelju dana uzdržavaju od polnog opštenja sa ženama; ovaj poslednji uslov smatrao se neophodnim za uspeh. Kad poglavica ne uspe da ulovi kita, on ponekad pripisuje taj neuspeh prekršaju pravila čednosti od strane njegovih ljudi. Treba zapaziti da je ovo ponašanje, propisano kao priprema za lov na kitove, potpuno isto kao ponašanje koje se kod istog indijanskog plemena zahteva od ljudi koji se spremaju u ratni pohod. Pravila ove vrste važila su, a možda još važe, kod madagaskarskih lovaca na kitove. Osam

GLAVA DEMONA LOVA
(Gornji tok reke Koravari, Nova Gvineja.
Zbirka F. Goldman, London)

Pošto zamišlja da i životinje imaju dušu, primitivan lovac se prema njima ophodi kao prema ljudima, trudeći se da ih odobrovolji. Zato je lov na korisne ili opasne zveri potčinjen složenim obredima i strogim tabuima.

dana pre nego što se otisnu na more, članovi posade kitolovaca postili su, uzdržavali se od žena i alkoholnih pića i ispovedali jedan drugom svoje najskrivenije grehove; ako bi zaključili da je neko isuviše grešio, zabranjivali su mu da učestvuje u pohodu. Na ostrvu Mabujagu, uzdržavanje od polnog opštenja nametano je ljudima pre odlaska u lov na dugonge, kao i za vreme parenja kornjača. Kornjače se pare krajem oktobra i početkom novembra; ako u to vreme nebračna lica polno opšte jedno s drugim verovalo se da će se, kad se čun približi kornjačama koje plivaju mužjak odvojiti od ženke i da će oboje zaroniti u različitim pravcima. Tako u Movatu, na Novoj Gvineji, ljudi ne opšte polno sa ženama kad se kornjače pare, mada inače postoji znatna labavost morala u ostalim vremenima. Na Uapu, jednom iz grupe Karolinških ostrva, svaki ribar koji se aktivno bavi svojim poslom nalazi se pod najstrožijim tabuom za vreme cele sezone ribolova koja traje šest do osam nedelja. Kad god je na obali, sve vreme mora provoditi u muškom društvu; ni pod kakvim izgovorom ne sme otići svojoj kući, pa čak ni pogledati u lice svoje žene i ostalih žena. Kad bi krišom pogledao u njihova lica, veruje se da bi mu krilata riba noću iskopala oči. Ako njegova žena, mati ili kćerka želi da mu donese nešto ili da govori s njim, ona mora ostati dole kod obale, leđima okrenuta muškarcima. Onda ribar može izaći i govoriti s njom, ili njoj okrenut leđima može primiti ono što mu je donela; zatim se odmah mora vratiti svom strogom zatvoru. Ribari čak ne smeju sudelovati u igri i pesmi sa ostalim ljudima u zajedničkoj kući; oni moraju ćutati i živeti odvojeno. U Mirzapuru (mesto u indijskoj državi Utar Pradeš), kad se jaja svilene bube donesu u kuću, Kol ili Buijar stave ih na mesto pažljivo oblepljeno svetom balegom da bi to donelo sreću. Posle toga sopstvenik mora paziti da izbegne sve što bi ga moglo učiniti nečistim: mora prekinuti polno opštenje sa svojom ženom; ne sme spavati u krevetu, niti se brijati, ni seći nokte, ni mazati se uljem, ni jesti hranu ku-

vanu na buteru, ni lagati, ni raditi ono što smatra rđavim. On se zavetuje Singarmati Devi da će joj prineti neki dar ako se gusenice dobro izlegu. Kad se čaure otvore i svilene bube pojave, on skupi žene iz kuće i one pevaju istu pesmu kao i pri rađanju deteta; razdeljak na glavi svih udatih žena u susedstvu namaže se cinoberom. Kad se gusenice pare pravi se veselje kao o svadbi. Tako se sa svilenim bubama postupa koliko god je moguće kao sa ljudskim bićima. Otuda je običaj koji zabranjuje polno opštenje dok se gusenice legu možda samo proširenje pravila, koje upražnjavaju mnoge rase, da muž ne sme polno opštiti sa svojom ženom dok je trudna i dok doji.

Na indonežanskom ostrvu Niasu lovci ponekad iskopaju jame, pokriju ih grančicama, travom i lišćem i onda nateraju divljač na njih. Dok kopaju jame, moraju se podvrgnuti izvesnom broju tabua. Ne smeju pljuvati, jer bi se divljač s gnušanjem okrenula od jame. Ne smeju se smejati, jer će se strane jame odroniti. Ne smeju jesti so, niti spremati hranu za svinje, i ne smeju se češati u jami, jer ako bi to uradili zemlja bi se odronila i zatrpala jamu. Prve noći posle kopanja jame ne smeju polno opštiti sa ženom jer bi sav njihov rad bio uzaludan.

Ovo pravilo stroge čednosti kao uslov uspeha u lovu i ribolovu vrlo je rasprostranjeno kod primitivnih rasa; ceneći po primerima koje smo naveli, izgleda da je to pravilo zasnovano pre na sujeverju nego na želji da se izbegne privremena malaksalost koju prekršaj tog običaja može proizvesti kod lovca ili ribara. Izgleda da se obično pretpostavlja da rđav efekat seksualne neuzdržljivosti nije toliko u tome što ona slabi lovca koliko u tome što on iz ovog ili onog razloga vređa životinje koje onda zbog toga ne dopuštaju da budu uhvaćene. Jedan Kerijer-Indijanac Britanske Kolumbije odvajao se od svoje žene po čitav mesec dana pre nego što je postavljao klopke za medvede, i za to vreme nije pio iz istog suda iz kojeg i njegova žena, nego je upotrebljavao poseban sud napravljen od brezove kore. Zanemarivanje ovih predostrožnosti učinilo bi da divljač pobegne iz klopke. Kad se spremao da lovi kune, rok polnog uzdržavanja svođen je na deset dana.

Bilo bi interesantno ispitati sve mnogobrojne slučajeve u kojima primitivan čovek obuzdava svoje strasti i ostaje čedan iz sujevernih razloga, ali se sada ne možemo upuštati u to ispitivanje. Samo ću dodati nekoliko raznovrsnih običaja pre nego što pređem na obrede čišćenja koje lovac i ribar preduzimaju posle lova. Radnici u sonim barama blizu Sifuma, u Laosu, ne smeju se upuštati ni u kakve polne odnose u mestu gde rade; ne smeju pokrivati glave niti se zaklanjati suncobranom od toplih sunčevih zrakova. Kod Kačina u Burmi, kvasac koji se upotrebljava pri pravljenju piva spremaju dve žene, izabrane kockom, koje tri dana dok traje taj proces ne smeju jesti ništa kiselo niti smeju polno opštiti sa svojim muževima, jer se misli da bi inače pivo bilo kiselo. Kod Masaia medeno vino vare čovek i žena koji žive u odvojenoj kolibi, dok vino ne bude gotovo za piće, ali im je strogo zabranjeno da za to vreme polno opšte jedno s drugim; smatra se neophodnim da budu čedni dva dana pre nego što počnu variti i svih šest dana dok traje pravljenje medenog vina. Masai (pleme u Keniji) veruju da ne samo što bi vino bilo sasvim nepitko, već bi i pčele koje prave med zauvek odletele kad bi taj bračni par prekršio ovo pravilo polne uzdržanosti. Oni takođe zahtevaju od čoveka koji pravi otrov da spava sam i da se podvrgne i drugim tabuima koji ga skoro čine društvenim izganikom. Vandorobi, pleme nastanjeno u istoj oblasti kao i Masai, veruju da bi i sama prisutnost žene u blizini čoveka koji spravlja otrov lišila otrov njegovog dejstva i da bi se ista stvar desila i kad bi žena proizvođača otrova izvršila preljubu dok njen muž spravlja otrov. U ovom poslednjem slučaju je očevidno da je racionalističko obja-

šnjenje tabua nemoguće. Kako bi gubitak dejstva mogao biti fizička posledica gubitka vrline žene proizvođača otrova? Jasno je da je pretpostavka tobožnjeg dejstva ženinog neverstva na otrov zasnovana na simpatičkoj magiji; prema principu simpatičke magije, njeno rđavo ponašanje utiče na muža i njegov rad i ako je on udaljen od nje. Stoga možemo sa izvesnom sigurnošću zaključiti da je pravilo polnog uzdržavanja koje je nametnuto i samom proizvođaču otrova takođe jedan prost slučaj simpatičke magije a ne, kao što bi obrazovan čitalac mogao biti sklon da pretpostavi, mudra predostrožnost čija je svrha da ga spreči da slučajno ne otruje svoju ženu.

Kod Ba-Peda i Ba-Tonga u južnoj Africi, pošto se izabere novo mesto za selo i kuće počnu da se zidaju, svi bračni parovi moraju se privremeno uzdržavati od bračnih odnosa. Ako bi se pronašlo da je neki par prekršio ovo pravilo, građenje kuća bi se odmah obustavilo i tražilo bi se neko drugo mesto za selo, jer se misli da bi prekršaj čednosti upropastio selo koje se podiže, da bi poglavica omršavio a možda i umro, i da grešna žena više nikad ne bi imala dece. Kod Čama u Kočinkini (današnji Južni Vijetnam), kad se radi navodnjavanja pravi ili popravlja ustava na reci, poglavica koji prinosi tradicionalne žrtve i moli božanstva da zaštite rad mora da ostane sve vreme u bednoj kolibi-njari od slame, ne učestvujući u radu i podvrgnut najstrožijog polnoj uzdržanosti, jer narod veruje da bi prekršaj pravila čednosti s njegove strane prouzrokovao provalu brane. Jasno je da ovde ne može biti reči o ideji čuvanja poglavičine telesne snage radi izvršenja radova u kojima on i ne učestvuje.

Ako su tabui ili uzdržavanja kojima se podvrgavaju lovci i ribari pre i za vreme lova potekli, kao što imamo razloga da pretpostavimo, iz sujevernih motiva i poglavito iz straha da se ne uvrede ili uplaše duhovi onih stvorenja koja lovci i ribari nameravaju da ubiju, možemo takođe očekivati da su ograničenja nametnuta posle ubijanja divljači isto toliko stroga, jer lovac i njegovi prijatelji sada strahuju još i od razjarenih duhova žrtvi. Dok, međutim, po hipotezi da su pomenuta uzdržavanja, ubrajajući i ona od hrane, pića i spavanja, samo korisne mere predostrožnosti da ljudi očuvaju zdravlje i snagu kako bi mogli da izvrše svoj posao, podvrgavanjem ovim uzdržavanjima ili tabuima kad se posao svrši, to jest pošto je divljač ubijena i riba uhvaćena, mora biti potpuno izlišno, besmisleno i neobjašnjivo. Ali, kao što ću sada pokazati, ovi tabui često se primenjuju pa čak i sa još većom strogošću, posle smrti životinja, drugim rečima, pošto je lovac ili ribar ostvario svoj cilj, ubio divljač ili uhvatio ribu. Stoga racionalistička teorija o njima potpuno pada. Hipoteza da ovi tabui potiču iz sujeverja je, prema tome, jedina koju možemo usvojiti.

Kod Inuita ili Eskima Beringovog moreuza, "lovac mora vrlo pažljivo postupati sa mrtvim telima raznih životinja, da se njihove seni ne bi uvredile i nanele nesreću pa čak i smrt njemu ili njegovim ukućanima". Stoga inuitskom lovcu koji je sudelovao u ubijanju belog kita, ili pomagao da se kit izvuče iz mreže, nije dopušteno da bilo šta radi iduća četiri dana, jer se misli da za to vreme sen ili duh kita ostaje sa telom. U isto vreme, niko u selu ne sme upotrebljavati oštar ili zašiljen instrument iz straha da ne rani kitovu sen za koju se veruje da lebdi nevidljiva u blizini; takođe se ne sme praviti larma da se duh ne bi uplašio ili uvredio. Ko god seče kitovo telo gvozdenom sekirom – umreće. Za ova četiri dana uopšte je zabranjena upotreba gvozdenih instrumenata u selu.

Ovi isti Eskimi proslavljaju jednu veliku godišnju svetkovinu u decembru; tad se u seosku zbornicu donesu svi mehuri morskih pasa, kitova, morskih konja i belih medveda ubijenih te godine. Oni se tu ostave nekoliko dana i za to vreme lovci izbegava-

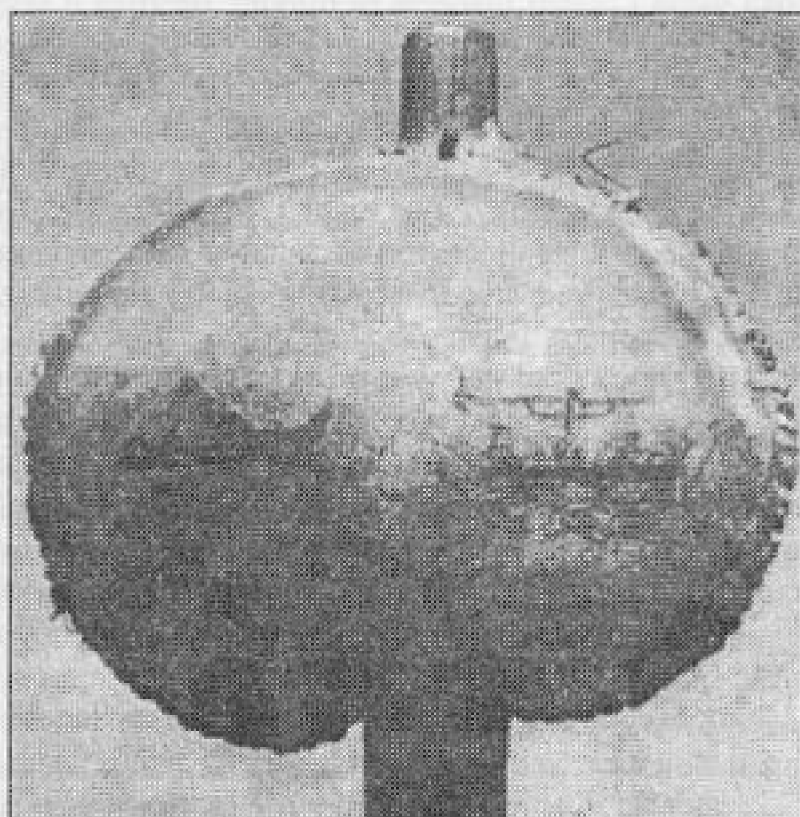
ju svako opštenje sa ženama, jer misle da bi se seni ubijenih životinja uvredile ako bi oni bili labavi u tom pogledu. Kod Aleuta na Aljasci, lovac koji je ubo kita obajanim harpunom ne gađa ga ponovo, nego se odmah vrati kući, odvoji od ukućana u jednu kolibu naročito napravljenu za tu svrhu, i tu ostane tri dana bez hrane, pića i svake veze ili dodira sa ženama. Za vreme ove izdvojenosti on povremeno dahće imitirajući ranjenog kita na umoru; on to radi da bi sprečio pogođenog kita da napusti obalu. Četvrtog dana izađe i okupa se u moru, vrišteći promuklim glasom i udarajući rukama po vodi. Zatim uzme jednog druga sa sobom i ode onom delu obale gde misli da se kit nasukao. Ako je životinja mrtva, on odmah iseče mesto na kome joj je zadao smrtonosnu ranu. Ako je životinja živa, on se ponovo vrati kući i produži da se pere dok kit ne ugine. Cilj lovčevog imitiranja ranjenog kita verovatno je da se pomoću homeopatske magije učini da životinja zaista ugine. Duša namrgođenog belog medveda takođe je uvređena ako se ne ispunjavaju tabui koji se odnose na njega. Njegova duša ostaje tri dana u blizini mesta gde je napustila telo, i za to vreme Eskimi naročito paze da se strogo pridržavaju tabua, jer veruju da kazna stiže prestupnika koji se ogreši o medvedovu dušu mnogo brže nego onoga koji se ogreši o morske životinje.

Kad Kajani ubiju krvožednog borneanskog pantera, oni su u velikoj brizi za bezbednost svojih duša, jer misle da je duša pantera gotovo moćnija od čovečije. Oni zato osam puta prekorače mrtvu životinju, izgovarajući ovu bajalicu: "Panteru, tvoja duša pod mojom dušom". Po povratku kući namažu sebe, kerove i oružje krvlju pernate živine da bi umirili svoje duše i sprečili ih da pobegnu; jer pošto sami vole meso pernate živine, to pripisuju isti ukus i svojim dušama. Osam dana posle toga moraju se kupati danju i noću pre nego što ponovo odu u lov. Kod Hotentota, kad neko ubije lava, leoparda, slona ili nosoroga, smatra se velikim junakom, ali mora tri dana ostati kod kuće ne radeći ništa; za to vreme žena mu se ne sme približavati; ona je sem toga obavezna da se ograniči na mršavu dijetu i da ne jede više nego što je neophodno za održavanje zdravlja. Laponci smatraju za najveću slavu da ubiju medveda, jer ga smatraju kraljem životinja. Pa ipak, svi koji učestvuju u ubijanju medveda smatraju se nečistim i moraju tri dana živeti odvojeno u kolibi ili šatoru podignutom naročito za njih, gde seku i kuvaju medveđe meso. Nijedna žena godinu dana ne sme terati irvasa koji dovuče ubijenog medveda u saonicama, a prema nekim izveštajima niko ga uopšte ne sme upotrebljavati za to vreme. Pre nego što se povuku u šator, muškarci skinu odelo u kome su ubili medveda, a njihove žene ispljuju im lice crvenim sokom od jovine kore. Oni ne ulaze u šator na obična vrata nego na otvor sa suprotne strane. Pošto se medveđe meso skuva, dva čoveka odnesu u rukama jedan deo ženama koje se ne smeju približavati šatoru dok traje kuvanje. Dva čoveka koji nose meso pretvaraju se da su stranci i da donose poklone iz strane zemlje, žene se pretvaraju da im veruju i obećaju da će vezati strancima crvene konce oko nogu. Medveđe meso ne sme se dodati ženama kroz vrata na šatoru, već im se mora ubaciti kroz naročit otvor koji se napravi dizanjem šatorskog krila. Kad prođu tri dana usamljenosti, muškarci mogu da se vrate svojim ženama. U šatoru oni jedan za drugim trče oko vatre, držeći verige o koje se vešaju kotlovi nad vatrom. Ovo se smatra kao obred čišćenja, posle koga mogu izaći na obična vrata i pridružiti se ženama, ali vođa družine mora se još dva dana uzdržati od polnog opštenja sa svojom ženom.

Priča se da se Kafri, koji žive u jugoistočnoj Africi, mnogo boje zmije boa-konstriktor ili jedne ogromne zmije slične ovoj; "i pod uticajem izvesnih sujevernih ideja

čak se plaše i da je ubiju. Čovek koji bi je ubio, bilo u samoodbrani ili inače, morao je ležati preko dana u tekućoj vodi, iz dana u dan nekoliko nedelja, i u njegovom zaseoku se nije smela ubiti nijedna životinja dok se ta dužnost propisno ne ispuni. Zatim se telo zmije uzme i pažljivo sahrani u šancu koji se iskopa u blizini tora gde se njeni ostaci, slično poglavičinim, više nikad ne uznemiruju. Rok pokore, kao i u slučaju žalosti za mrtvim, danas je srećom sveden na nekoliko dana". U Madrasu se smatra za veliki greh ubiti naočarku. Kad se ovo desi, narod obično spali zmijino telo, kao što spaljuje mrtva tela ljudskih bića. Ubica se smatra nečistim za tri dana. Drugog dana zmijini ostaci pospu se mlekom. Trećeg dana grešni nesrećnik ponovo postaje čist.

U ovim poslednjim slučajevima je životinja za čije ubistvo mora da se izdrži pokora sveta, to jest ona je jedna od onih koje se iz sujeverja ne ubijaju. Pa ipak, postupak sa grešnim ubicom toliko je sličan postupku sa lovcima i ribarima, čije je redovno zanimanje ubijanje životinja radi hrane, da se može pretpostaviti da su ideje na kojima su zasnovana ova dva niza običaja u suštini iste. Te ideje su, ako sam u pravu, poštovanje koje primitivan čovek oseća prema dušama životinja, naročito korisnih i opasnih životinja, i strah od njihovih osvetoljubivih duhova. Izvesnu potvrdu ovog gledišta pružaju nam obredi koje vrše ribari u Anamu (Južni Vijetnam) kad more izbaci na obalu ubijenog kita. Ovaj ribarski narod, izvešteni smo, obožava kita zbog koristi koje ima od njega. Gotovo svako selo pored morske obale ima svoju malu pagodu u kojoj se nalaze kitove kosti, više ili manje autentične. Kad more izbaci mrtvog kita, narod ga svečano sahrani. Čovek koji ga prvi ugleda igra ulogu glavnog ožalošćenog i vrši obrede koje bi kao glavni ožalošćeni i naslednik vršio za svog srodnika. On se obuče kao da je u dubokoj žalosti, natakne slamni šešir, ogrne beli ogrtač sa dugačkim, prevrnutim rukavima itd. Kao najbližem srodniku umrlog, njemu se daje prvo mesto pri pogrebnom obredu. Gore se mirisi, pali tamjan, baca se zlatno i srebrno lišće unaokolo, prave se vatrometi. Kad se meso iseče i izvadi ulje, ostaci kita sahrane se u pesak. Docnije se tu podigne zaklon i pod njim se prinose darovi. Neko vreme posle sahrane, duh mrtvog kita obično uđe u neko lice u selu i izjavi kroz njegova usta da li je muško ili žensko.

ZVEČKA ESKIMSKOG ŠAMANA

XXI

TABUISANE STVARI

ZNAČENJE TABUA

Kod primitivnog društva, dakle, pravila o ritualnoj čistoti po kojima se vladaju božanski kraljevi, poglavice i sveštenici, slažu se u mnogim pogledima sa pravilima koja važe za ubice, ožalošćena lica, žene u babinjama, devojke u doba puberteta, lovce, ribare itd. Nama ova lica izgledaju potpuno različita po karakteru i položaju; neka od njih smatrali bismo svetim, druga pak nečistim i obesvećenim, ali primitivan čovek ne pravi takvu moralnu razliku između njih; pojmovi svetosti i grešnosti nisu još diferencirani u njegovoj svesti. Za njega je zajedničko svojstvo svih tih lica da su ona opasna ili u opasnosti, a opasnost u kojoj se nalaze i kojoj izlažu druge mi bismo nazvali spiritualnom ili utvarnom, dakle uobraženom opasnošću. Opasnost, međutim, nije manje stvarna zato što je uobražena; mašta deluje na čoveka isto tako stvarno kao i gravitacija, i može ga ubiti tako isto sigurno kao i doza cijanovodonične kiseline. Odvojiti ova lica od ostalog sveta tako da ih ta strašna duhovna opasnost ne zahvati niti se prenese sa njih na druge, jeste cilj tabua po kojima oni moraju da se vladaju. Ovi tabui deluju, tako reći, kao električni izolatori; oni duhovnu silu kojom su ova lica ispunjena čuvaju da ne strada i ne pričini štetu dodirom sa spoljnim svetom.

Sada ću ilustracijama ovih opštih principa koje su već date dodati još neke, uzimajući svoje primere prvo, iz tabuisanih stvari i, drugo, iz tabuisanih reči, jer prema mišljenju primitivnog čoveka i stvari i reči, kao i lica, mogu biti ispunjene ili naelektrisane, privremeno ili stalno, tajanstvenim svojstvom tabua, i stoga može biti potrebno da se za duže ili kraće vreme izbace iz uobičajene upotrebe svakidašnjeg života. Primere ćemo izabrati s posebnim osvrtom na one svete poglavice, kraljeve i sveštenike koji više nego iko drugi žive ograđeni tabuom kao zidom. U ovoj glavi navešćemo tabuisane stvari, a u idućoj tabuisane reči.

TABUISANO GVOŽĐE

Na prvom mestu treba zapaziti da velika svetost kraljeva prirodno vodi zabrani dodirivanja njihovih svetih lica. Tako je, na primer, bilo nezakonito staviti ruku na spartanskog kralja; niko nije smeo dotaći telo tahićanskog kralja ili kraljice; zabranjeno je, pod pretnjom smrtne kazne, dodirnuti sijamskog kralja; niko ni iz kakavog razloga ne

sme dodirnuti kralja Kambodže bez njegove izričite zapovesti. U julu 1874. godine, kralj je bio ispao iz svojih kola i ležao je onesvešćen na zemlji, ali niko iz pratnje nije smeo da ga dodirne; jedan Evropljanin naiđe tuda i odnese povređenog monarha u njegov dvorac. Ranije niko nije smeo dodirnuti kralja Koreje, a ako bi se on smilovao da dodirne kakvog podanika, dodirnuto mesto postajalo je sveto, i lice počastvovano na taj način moralo je do kraja života nositi neki vidan znak (obično gajtan od crvene svile). Naročito gvožđe nije smelo dodirnuti kraljevo telo. Godine 1800, kralj Tjeng Cong Taj-oang umro je od otekline na leđima, jer niko nije smeo ni pomisliti da upotrebi lancetu koja bi mu verovatno spasla život. Priča se da je neki kralj strahovito patio od čira na usni, dok njegov lekar nije pozvao dvorsku budalu, čijim se šalama kralj toliko smejao da mu je čir prsnuo. Rimski i sabinjanski sveštenici nisu se smeli brijati gvozdenim brijačem, već samo bronzanim ili makazama, a kad god se gvozdeno dleto donosilo u sveti gaj Arvalske braće u Rimu radi urezivanja natpisa u kamenu, moralo se prinositi jagnje i prase kao pokajna žrtva, koja se morala ponoviti čim je dleto bilo izneto iz gaja. Po opštem pravilu, gvožđe se nije smelo unositi u starogrčke hramove. Na Kritu su žrtve Menedemu prinošene bez upotrebe gvožđa, jer je postojala legenda da je Menedem ubijen gvozdenim oružjem u trojanskom ratu. Platejski arhont nije smeo dodirnuti gvožđe; ali jedanput godišnje, pri godišnjem pomenu ljudima palim u bici kod Plateje, bilo mu je dozvoljeno da nosi sablju kojom je imao da žrtvuje bika. Čak i danas hotentotski sveštenik pri žrtvovanju životinje ili obrezivanju mladića nikad ne upotrebljava gvozdeni nož, nego oštar belutak. Kod Ovamba u jugozapadnoj Africi, običaj zahteva da se mladići obrezuju oštrim kremenom; ako takav kamen ne može da se nađe, operacija se može izvršiti gvožđem, ali se posle toga gvozdena sprava mora zakopati. Kod Mokvija u Arizoni, kameni noževi, sekire i druge alatke od kamena izašle su iz obične upotrebe, ali se još uvek upotrebljavaju pri verskim obredima. Kad su prestali da upotrebljavaju kamene vrhove strela za obične svrhe, još uvek su ih upotrebljavali za ubijanje žrtava, bilo da su žrtve zarobljenici ili bivoli i jeleni. Jevreji nisu upotrebili nikakvu gvozdenu alatku pri građenju jerusalimskog hrama, niti pri građenu oltara. Stari drveni most (*Pons Sublicius*) u Rimu, koji se smatrao svetim, napravljen je i opravljen bez upotrebe gvožđa i bronze. Zakon je izričito propisivao da se hram Jupitera Slobodnog u Furfu može opravljati gvozdenim alatkama. Zbornica saveta u Kiziku bila je napravljena od drveta bez ijednog eksera; grede su bile tako postavljene da se zgrada mogla rasturiti i ponovo sastaviti.

Ovo sujeverno izbegavanje gvožđa možda potiče iz onog ranog vremena u istoriji ljudskog društva kad je gvožđe još bilo nova stvar, i kad su ga kao takvo mnogi gledali sa sumnjom i mržnjom. Jer sve što je novo može da izazove strah i strahopoštovanje kod primitivnog čoveka. "Dusuni imaju čudno sujeverje", kaže jedan pionir na Borneu, "da pripisuju sve što im se desi – bilo dobro ili rđavo, srećno ili nesrećno – nečemu novom što je tek stiglo u njihovu zemlju. Na primer, moj boravak u Kindramu prouzrokovao je suviše toplo vreme koje smo imali ovih dana". Izuzetno velike kiše, koje su padale posle engleskog premeravanja Nikobarskih ostrva (severoistočno od Sumatre) u zimu 1886-1887. godine, prestrašeni urođenici pripisali su gnevu duhova zbog teodolita, teleskopskih libela i drugih čudnih instrumenata u mnogim njihovim omiljenim posetilištima, pa su neki predlagali da se gnev duhova zbog toga umiri žrtvovanjem svinjčeta. U sedamnaestom veku je niz rđavih godišnjih doba izazvao uzbunu kod estonskih seljaka, koji su uzrok ovom zlu našli u jednoj vodenici koja je dovela potok u priličnu nezgodu smetajući njegovom toku. Desilo se da su u Poljskoj bile nastale rđave žetve posle prvog uvođenja gvozdenih

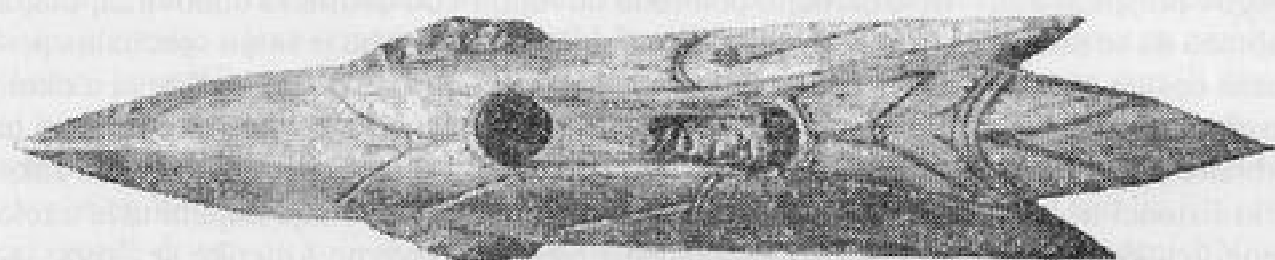
plugova; seljaci su te rđave žetve pripisali gvozdenim plugovima, te su ih odbacili i ponovo uzeli stare drvene plugove. Još i danas primitivni Baduvi na Javi, koji uglavnom žive od zemljoradnje, neće da upotrebljavaju gvozdene alatke pri obdelovanju polja.

Opšta odvratnost prema novotarijama, koja se uvek jako oseća u oblasti religije, dovoljna je sama po sebi da objasni sujevernu odvratnost prema gvožđu koju pokazuju kraljevi i sveštenici, pripisujući je u isto vreme i bogovima; moguće je da je ova odvratnost u izvesnim mestima bila pojačana i nekim takvim slučajnim povodom kao što je niz rđavih godišnjih doba u Poljskoj, koji je kod tamošnjeg naroda stvorio nepoverenje prema gvozdenim plugovima. Ali negodovanje sa kojim bogovi i njihovi sveštenici gledaju na gvožđe ima i svoju drugu stranu. Njihova odvratnost prema ovom metalu pruža ljudima oružje koje se može okrenuti i protiv duhova kad to prilike zahtevaju. Pošto se pretpostavlja da je njihova mržnja prema gvožđu tako velika da oni neće da se približe licima ili stvarima koji su zaštićeni tim mrskim metalom, to se gvožđe može korisno upotrebiti za proterivanje aveti i ostalih opasnih duhova. Ono se često u tu svrhu i upotrebljava. Tako je u Škotskom pobrđu glavno sredstvo protiv vilenjaka gvožđe ili, još bolje, čelik. Ovaj metal u ma kom obliku, bilo kao sablja, nož, puščana cev ili ma šta drugo, svemoćan je. Kad god uđete u neko vilenjačko obitavalište, treba uvek da se setite da zabodete u vrata parče čelika, na primer nož, iglu ili udicu, jer onda vilenjaci neće moći da zatvore vrata pre nego što vi izađete. Takođe, kad ubijete jelena pa ga noću nosite kući, nemojte zaboraviti da mu zabodete nož u telo, jer to spreči vilenjake da dodaju i svoju težinu njegovoj. Nož ili ekser u vašem džepu sasvim su dovoljni da vas vilenjaci noću ne podignu i ne odnesu. Ekseri u prednjem delu kreveta čuvaju žene u babinjama i njihovu odojčad od vilenjaka, ali da biste bili sasvim sigurni najbolje je da stavite peglu pod krevet i srp u prozor. Ako bik padne preko stene i pogine, ekser zaboden u njega sačuvaće meso od vilenjaka. Sviranje u drombulju goni vilenjačke žene od lovca, jer je drombuljin jezičak od čelika. U Maroku se smatra da gvožđe pruža sigurnu zaštitu od demona; stoga se pod bolesnikov jastuk obično stavlja nož ili potajac. Singalezi veruju da su stalno okruženi zlim duhovima koji ih vrebaju da im učine neko zlo. Seljak se ne bi usudio da prenese kakvu dobru hranu, kao kolače ili pečenje, od jednog mesta do drugog, a da na nju ne stavi gvozdeni ekser kako bi sprečio demona da uđe u hranu, jer ako bi demon to učinio, onaj koji pojede tu hranu razboleo bi se. Nijedno bolesno lice, bilo čovek ili žena, ne bi se usudilo da izađe iz kuće bez svežnja ključeva ili noža u ruci, jer se boji da bi đavo, ako bi ga našao bez takve amajlije, iskoristio njegovo bolesno stanje i uvukao mu se u telo. Ako čovek ima veliku ranu na telu, on se trudi da drži parče gvožđa na njoj kao zaštitu protiv demona. Na Robovskoj obali, kad majka primeti da joj se dete postepeno suši, zaključi da je demon ušao u dete i preduzme potrebne korake. Da bi izmamila demona iz tela svog deteta, ona mu prinese kao žrtvu hranu i, dok je đavo proždrljivo guta, stavi detetu gvozdene alke i zvonca na članke i obesi mu o vrat gvozdene lančiće. Misli se da zveket gvožđa i zvonjenje zvončića sprečavaju demona da, pošto pojede hranu, ponovo uđe u telo malog bolesnika. Stoga se u ovom delu Afrike mogu videti mnoga deca sa teškim gvozdenim ukrasima.

TABUISANO OŠTRO ORUŽJE

Severno od Cengviha u Burmi vlada jedan svešteni kralj koga Sotihi obožavaju kao najvišu duhovnu i svetovnu vlast, i u čiju se kuću ne sme uneti nikakvo oružje niti se-

čivo. Ovo se pravilo možda može objasniti običajem koji razni narodi upražnjavaju posle smrtnog slučaja: ne upotrebljavaju oštre instrumente dokle god misle da je duh preminulog u blizini, da ga ne bi ranili. Tako kod Eskima Beringovog moreuza, "kad neko lice umre u selu, toga dana nikome nije dozvoljeno da radi, a srodnici ne smeju raditi nikakav posao ni iduća tri dana. Naročito je zabranjeno za to vreme seći ma kakvim oštrim instrumentom, kao nožem ili sekirom; takođe je zabranjeno upotrebljavati šiljate predmete, kao igle i šila. Kaže se da se ovo zabranjuje da bi se izbeglo sečenje ili povreda seni koja tada može biti prisutna u svako doba i, ako bi slučajno bila povređena nekom od svih stvari, mnogo bi se naljutila i donela bolest ili smrt ljudima. Srodnici moraju takođe paziti da za to vreme ne prave larmu i ciku koje bi mogle uplašiti ili naljutiti sen". Takođe smo videli da se ovi Eskimi na sličan način posle ubijanja belog kita uzdržavaju četiri dana od upotrebe oštrih i šiljatih instrumenata, da ne

ESKIMSKI HARPUN

Sastavljen poput moderne višestepene rakete, sa glavom koja se odvaja od trupa i ostaje u telu pogođene životinje, harpun je pravo produženje ruke eskimskog lovca, ali je, upravo zato, ponekad i tabu. Posle ubijanja belog kita, Eskimi se nekoliko dana uzdržavaju od upotrebe oštrog i šiljatog oružja, da ne bi posekli, odnosno, uboli kitov duh.

bi nehotice posekli ili uboli duha kita. Oni se ponekad podvrgavaju istom tabuu kad je neko u selu bolestan, verovatno iz straha da ne povrede njegovu sen koja možda lebdi izvan tela. Rumuni u Transilvaniji paze da posle smrtnog slučaja ne ostave nož okrenut oštricom gore dokle god je leš u kući, "jer bi inače duša bila prinuđena da jaše na oštrici". Kod Kineza leš umrlog ostaje u kući sedam dana i za sve to vreme oni ne upotrebljavaju noževe i igle, pa čak ni štapiće za jelo, nego jedu hranu prstima. Trećeg, šestog, devetog i četrnaestog dana posle sahrane, stari Prusi i Litvanci imali su običaj da spreme obed i da stojeći pred vratima pozivaju dušu preminulog da dođe da jede. Pri ovim obedima oni su sedeli oko stola ćuteći i nisu upotrebljavali noževe; a i žene koje su služile hranu takođe nisu uzimale noževe. Ako bi delići hrane pali na zemlju, oni su ih tu i ostavljali za usamljene duše koje nisu imale živih srodnika i prijatelja da ih hrane. Posle obeda sveštenik uzme metlu i počisti duše iz kuće, govoreći: "Drage duše, vi ste jele i pile. Idite, idite". Sada možemo razumeti zašto se nikakvo sečivo nije smelo unositi u kuću burmanskog prvosveštenika. Kao i toliki sveštenі kraljevi, i on je verovatno smatran za božanskog, i stoga je pravo da njegov sveti duh ne bude izložen opasnosti da se poseče ili rani kad napušta telo da bi nevidljivo lebdeo u vazduhu ili da bi odleteo negde daleko da izvrši kakav zadatak.

TABUISANA KRV

Videli smo da je Flamenu Dialisu bilo zabranjeno da dodirne, pa čak i da pomene sirovo meso. Od bramanskog učitelja iziskuje se u izvesnim prilikama da ne gleda sirovo meso, krv i lica kojima su odsečene ruke. U Ugandi otac blizanaca mora da živi po pravilima tabua neko vreme posle dečijeg rođenja; između ostalih pravila, zabranjeno mu je da ma šta ubije i da vidi krv. Na ostrvima Pelu, kad se izvrši napad na selo i odnese glava, srodnici ubijenog čoveka su tabuisani i moraju da se potčine izvesnim pravilima da bi izbegli gnev duha ubijenog. Oni se zatvore u kuću, ne dodiruju sirovo meso i žvaću betel koji je obajao isterivač duhova. Posle ovoga, duh ubijenog čoveka ide u neprijateljevu zemlju da goni svog ubicu. Ovaj tabu je verovatno zasnovan na opštem verovanju da je duša ili duh životinje u krvi. Kako se za tabuisana lica veruje da su u opasnosti – na primer, srodnici ubijenog čoveka izloženi su opasnosti da ih napadne njegov razjareni duh – to je naročito potrebno odvojiti ih od dodira sa duhovima; otuda zabrana da se dodiruje sirovo meso. Ali kao i obično, i ovaj tabu je samo specijalna primena opšteg pravila; drugim rečima, njegovo upražnjavanje naročito se zahteva u okolnostima u kojima njegova primena izgleda preko potrebna, ali i bez takvih okolnosti ta zabrana se primenjuje, mada ne tako strogo, kao jedno od opštih pravila života. Tako neki Estonci neće da okuse krv, jer veruju da je u njoj duša životinje koja bi ušla u telo onog lica koje bi okusilo krv. Neka indijanska plemena Severne Amerike se "zbog jakog verskog načela najstrože uzdžavaju da piju krv ma koje životinje, jer krv sadrži život i duh životinje". Jevrejski lovci prosipali su krv ubijene divljači i pokrivali je prašinom. Nisu okušali krv, jer su verovali da je duša ili život životinje bio u njenoj krvi, ili da je krv bila njena duša.

Opšte je pravilo da se kraljevska krv ne sme proliti na zemlju. Stoga, kad treba da se pogubi kralj ili neko iz njegove porodice, pogubljenje se izvrši tako da kraljeva krv ne kane na zemlju. Oko 1688. godine, vrhovni zapovednik vojske digne bunu protiv sijamskog kralja i pogubi ga "na onaj način na koji se vrši pogubljenje kraljevskih zločinaca, ili prinčeva kraljevske krvi, kad su osuđeni za zločin koji se kažnjava smrću; to jest, stave ih u veliki gvozdeni kotao i tucaju ih drvenim tučkovima, jer ni kap njihove kraljevske krvi nije smela pasti na zemlju, pošto njihova religija smatra za veliku nepobožnost da se ta božanska krv uprlja mešanjem sa zemljom". Kada je Kublaj Kan pobedio i zarobio svog ujaka Najana, koji je bio digao bunu protiv njega, naredio je da Najana uviju u ćilim i njišu tamo-amo dok ne izdahne, "jer nije hteo da krv njegove carske loze kane na zemlju, niti da bude izložena oku neba i suncu". "Opat Rikold pominje tatarsku maksimu: 'Jedan kan ubiće drugog da bi se dočepao prestola, ali on najstrože pazi da se ne prospe krv, jer kažu da je vrlo nepristojno da se krv kakvog velikog kana prospe na zemlju; stoga se žrtva uguši na ovaj način'. Isto osećanje preovlađuje i na dvoru u Burmi, gde je osoben način pogubljenja bez krvoprolića rezervisan za prinčeve kraljevske krvi".

Izgleda da je odvratnost prema prolivanju kraljevske krvi samo poseban slučaj opšte nesklonosti da se proliva krv, ili da se pusti da padne na zemlju. Marko Polo priča da su u njegovo vreme hapsili lica koja uhvate kasno na ulicama Kambaluka (Pekinga), i ako se nađe da su učinila neko rđavo delo, tukli su ih štapom. "Od ove kazne ljudi su ponekad umirali, ali Kinezi upotrebljavaju taj metod da bi izbegli prolivanje krvi, jer njihov *Bacsis* kaže da je rđava stvar prolivati čovečiju krv". U Engleskoj, u zapadnom

Saseksu, narod veruje da je zemljište na koje se prolije ljudska krv prokleto i da ostaje večito neplodno. Kod nekih primitivnih naroda, kad krv saplemenika mora da se prolije, ne pušta se da padne na zemlju, već je ostali saplemenici prime na svoja tela. Tako se kod nekih australijskih plemena dečaci koji se obrezuju stavljaju na platformu načinjenu od živih tela saplemenika, a kad se dečaku pri ceremoniji posvećivanja izbija zub, postave ga na ramena kakvog čoveka na čije grudi curi krv koja se ne sme brisati. "Gali su takode pili krv svojih neprijatelja i mazali se njom". Priča se i da su stari Irci imali taj običaj, ali oni ne piju krv svojih neprijatelja već prijatelja. Na primer, "pri pogubljenju jednog čuvenog izdajice u Limeriku, koji se zvao Marog O'Brajen, video sam staricu, njegovu maćehu, kako mu je podigla glavu dok su ga čerečili i posisala svu krv koja je tekla iz nje, govoreći da zemlja nije dostojna da je pije; zatim je njom namazala lice i grudi, čupala kose, plakala i strahovito naricala". Kod Latuka u centralnoj Africi, zemlja na koju kane krv pri porođaju pažljivo se sastruže gvozdenom lopatom, stavi u lonac zajedno s vodom kojom se oprala majka i zakopa prilično duboko u zemlju s leve strane kuće. U zapadnoj Africi, ako kap vaše krvi kane na zemlju, morate je pažljivo pokriti, trljati nogom i utabati u zemlju; ako padne na čun ili drvo, to se mesto iseče i isečak spali. Jedan od razloga za ove afričke običaje je želja da se spreči da krv padne u ruke maga koji bi je mogli upotrebiti u zle svrhe.To je priznat razlog zbog koga narod u zapadnoj Africi utaba svoju krv koja je pala na zemlju ili iseče ono parče drveta na koje je krv kanula. Zbog sličnog straha od magije, urođenici Nove Gvineje spale štapove, lišće i dronjke umrljane ljudskom krvlju; ako je krv kapala na zemlju, oni je prekopaju i ako je moguće zapale vatru na tom mestu. Isti strah objašnjava čudne dužnosti koje kod Betsilea na Madagaskaru vrši jedna klasa ljudi zvanih *ramanga* ili "plava krv". Njihova dužnost je da pojedu sve odsečke nokriju i poližu svu prolivenu krv plemića. Kad plemići seku nokte, *ramange* skupe sve ostatke i progutaju ih. Ako su otpaci isuviše veliki, oni ih iseckaju na sitne delove i onda ih progutaju. Ako se plemić rani, recimo kad seče nokte ili kad stane na nešto, *ramanga* što brže može poliže krv. Plemići visokog ranga gotovo nikud ne idu bez ovih poniznih pratilaca, ali ako bi se desilo da nijedan od njih nije prisutan, odsečci noktiju i prolivena krv pažljivo se skupe da bi ih *ramanga* docnije progutao. Ne postoji nijedan plemić većeg položaja koji se ne vlada strogo po ovom običaju, čija je svrha da spreči da ti delovi njegovog tela padnu u ruke vrača koji bi mu, prema principu prenosne magije, mogli pomoću njih naškoditi.

Opšte objašnjenje nesklonosti prolivanja krvi na zemlju verovatno se nalazi u verovanju da je duša u krvi, i da stoga svako zemljište na koje krv padne neminovno postaje tabu ili sveto. Na Novom Zelandu sve na šta padne makar i jedna kap krvi visokog poglavice za njega postaje tabu ili sveto. Na primer, jednom neka grupa urođenika dođe u posetu poglavici u lepom novom čunu; poglavica uđe u njega, ali mu se pri tom zabode cepka u nogu i krv počne da kaplje na čun, koji je samim tim odmah postao njegova svojina i svetinja. Sopstvenik iskoči i odvuče čamac na obalu naspram poglavičine kuće i ostavi ga tamo. Drugi neki poglavica ulazeći u misionarevu kuću udari glavom o gredu i krv mu pocuri. Urođenici su na to rekli da bi u takvom slučaju u prošlim vremenima kuća odmah pripala poglavici. Kao što je obično slučaj sa tabuima od opšte važnosti, zabrana prolivanja saplemenikove krvi na zemlju primenjuje se sa osobenom strogošću kad se tiče poglavica i kraljeva, a za njih je važila i pošto je već odavno prestala da važi za druge ljude.

TABUISANA GLAVA

Mnogi narodi smatraju glavu naročito svetom; osobena svetost koja joj se pridaje objašnjava se ponekad verovanjem da je u njoj duh, vrlo osetljiv na povredu ili nepoštovanje. Tako Jorube (Niger) drže da svaki čovek ima tri duhovna ukućanina, od kojih prvi, po imenu Olori, stanuje u glavi i on je čovekov zaštitnik, čuvar i vođ. Ovom duhu prinose se žrtve, uglavnom pernata živina, čijom se krvlju, pomešanom sa palmovim uljem, namaže čelo. Kareni (Burma) su verovali da biće zvano *tso* stanuje u gornjem delu glave, i dokle god je ono tamo svi pokušaji sedam *Kelahs*-a, ili personifikovanih strasti, ne mogu ništa nauditi dotičnom licu. "Ali ako *tso* postane nehatan ili slab, izvesno zlo mora snaći čoveka. Stoga se naročita pažnja posvećuje glavi i čini se sve što je moguće da se nabavi takvo odelo i oprema kakvo će se dopasti *tso*-u". Sijamci misle da duh zvani *khuan* ili *kwun* stanuje u ljudskoj glavi i da je on njen duh-čuvar. Duh se mora pažljivo čuvati od svake povrede; stoga je brijanje i šišanje propraćeno mnogim ceremonijama. *Kwun* je vrlo osetljiv u pitanjima časti i bio bi smrtno uvređen ako bi glavu u kojoj on stanuje dotakla ruka kakvog stranca. Kambodžanci smatraju ozbiljnom uvredom dodirnuti čovečju glavu; neki od njih neće da uđu tamo gde bi ma šta bilo obešeno nad njihovim glavama; ni najniži Kambodžanac ne bi nikad pristao da stanuje ispod naseljenog sprata. Stoga oni zidaju samo jednospratnice, pa čak i vlada poštuje ovu predrasudu i ne stavlja zatvorenike ispod kućnog poda, mada su kuće visoko uzdignute nad zemljom. Ista praznoverica postoji i kod Malajaca; jedan putnik iz prošlih vremena piše da na Javi ljudi "ne nose ništa na glavi, i kažu da ništa ne sme biti na glavi; ako bi im neko stavio ruku na glavu, oni bi ga ubili; ne zidaju kuće na spratove da ne bi išli jedan drugom preko glava".

Ista praznoverica o glavi razvijena je u velikoj meri u celoj Polineziji. O Gatanevi, jednom markezanskom poglavici, kaže se "da dodirnuti mu teme ili ma šta što je bilo na njegovoj glavi predstavlja oskrnavljenje. Preći preko njegove glave bilo je uvreda koja se nikad nije zaboravljala". Sina jednog markezanskog visokog sveštenika videli su kako se valja po zemlji u besu gneva i razočarenja i moli da ga ubiju, jer mu je neko obesvetio glavu i lišio ga božanstvenosti time što mu je poprskao nekoliko kapi vode na kosu. Ali markezanske poglavice nisu bile jedini ljudi čije su glave bile svete. Glava svakog Markežanina bila je tabu i nije se smela dodirnuti niti prekoračiti; čak ni otac ne sme prekoračiti preko glave svog deteta koje spava; ženama je bilo zabranjeno da nose ili dodiruju ma šta što je bilo u dodiru sa glavom njihovog muža ili oca, ili što je samo visilo nad njihovim glavama. Nikome nije bilo dozvoljeno da stoji nad glavom kralja Tonge. Na Tahitiju je svako ko bi stao iznad kralja ili kraljice ili prešao rukom preko njihovih glava mogao biti osuđen na smrt. Tahićansko novorođenče, dok se nad njim ne izvrše izvesni obredi, bilo je tabu; šta god bi dodirnulo detinju glavu, dok je dete bilo u tom stanju, postajalo je sveto i ostavljalo se na sveto mesto naročito pregrađeno za tu svrhu u detinjoj kući. Ako bi grana kakvog drveta dodirnula detinju glavu, drvo se seklo, a ako ono u padu povredi drugo drvo tako da mu oguli koru, i to drugo drvo se seklo kao nečisto i neupotrebljivo. Pošto se izvrše obredi, ovi naročiti tabui prestaju, ali glava Tahićanina bila je uvek sveta; on nikad ništa nije nosio na njoj i bilo je uvreda dodirnuti je. Glava maorskog poglavice bila je tako sveta da "kad bi je samo dodirnuo prstima, morao je odmah da ih prinese nosu da bi udahnuo svetost koju su prsti primili dodirom i tako je povratio onom delu od koga je bila uzeta". Zbog svetosti svoje glave,

PREPARIRANA GLAVA MLADOG MAORSKOG POGLAVICE
(Zbirka Džejmsa Hupera, Votersfild)

Glava je tetovirana u skladu sa društvenim rangom nekadašnjeg nosioca, a u kosi je pero huija, simbol ratničkog statusa poglavice. Mnogi narodi smatraju glavu osobito svetim delom tela, verujući da u njoj boravi duh koji je osetljiv na svaku povredu ili nepoštovanje. Glava je zato često tabu kod Markežana, Tahićana, Malajaca, Sijamaca, Joruba i drugih naroda.

maorski poglavica "nije mogao duvati u vatru, jer kako je njegov duh svet, njegova svetost prenela bi se na vatru, a ugarak bi mogao uzeti rob ili čovek iz drugog plemena, ili bi se vatra mogla upotrebiti za druge svrhe, kao na primer kuvanje, i tako prouzrokovati njegovu smrt."

TABUISANA KOSA

Kako se glava smatrala tako svetom da se čak nije mogla ni dodirnuti bez velike uvrede, očevidno je da je šišanje kose moralo predstavljati delikatnu i tešku operaciju. Teškoće i opasnosti koje, prema primitivnom shvatanju, okružuju ovu operaciju dvojake su. Prvo, postoji opasnost da se uznemiri duh glave, koji može biti povređen pri tom

LJUDSKA KOSA NA IDOLU

Jedan od retkih stojećih idola Maora, ovaj je verovatno predstavljao nekog boga i bio postavljen u sredini sela. Šišanje kose je kod mnogih naroda predstavljalo tešku operaciju, zato što se glava smatrala tako svetom da se nije smela ni dodirnuti, pošto bi se na taj način uznemirio njen duh.

poslu i može se osvetiti licu koje mu je zadalo bol. Drugo, postoji teškoća u tome šta da se uradi sa odsečenom kosom, odnosno pramenovima. Primitivan čovek veruje da simpatička veza između njega i svakog dela njegovog tela postoji čak i pošto se fizička veza prekine, i da će stoga i on trpeti svako zlo koje se desi odsečenim delovima njegovog tela, kao što su odsečena kosa ili odsečci noktiju. Stoga on pazi da se ovi njegovi odsečeni delovi ne ostave na mesta gde bi bili izloženi slučajnoj povredi ili gde bi pali u ruke zluradim licima koja bi mogla vračati s njima i tako mu naneti zlo ili smrt. Takve opasnosti su zajedničke svima, ali sveta lica izložena su im više nego prost svet, te su utoliko veće i predostrožnosti koje ona preduzimaju. Najprostiji način da se izbegne opasnost jeste da se kosa uopšte ne šiša; ovom načinu se pribegava u slučaju kad se misli da je rizik veći nego obično. Franačkim kraljevima nije nikad dopušteno da potkraćuju kosu; još od detinjstva nisu je šišali. Potkresati svoje duge kose koje su im padale na ramena značilo je odreći se prava na presto. Kad su grozna braća Kloter i Hildeber pokušala da se dočepaju kraljevine svog preminulog brata Klodomira, oni domame sebi svoje male sinovce, dva Klodomirova sina; zatim pošalju izaslanika sa makazama i sabljom u Pariz dečijoj babi, kraljici Klotildi. Izaslanik pokaže Klotildi makaze i sablju i kaže joj da bira: ili da deca budu ošišana i ostanu u životu, ili da ostanu neošišana i umru. Gorda kraljica odgovori da, ako njeni unuci neće doći na presto, ona bi ih radije videla mrtve nego ošišane. Ubio ih je sopstvenim rukama njihov svirepi stric Kloter. Kralj Ponapija, jednog od Karolinskih ostrva, mora nositi dugačku kosu, a takođe i njegovi velikaši. Kod Hosa, jednog crnačkog plemena u zapadnoj Africi, "postoji sveštenik čijoj se glavi ne prinosi brijač celog života. Bog koji živi u čoveku zabranjuje pod pretnjom smrtne kazne ši-

šanje njegove kose. Ako kosa najzad postane suviše duga, sopstvenik mora moliti svog boga da mu dozvoli da bar podseče krajeve. Stvarno se zamišlja da je kosa sedište i stan boga, te ako bi se ošišala bog više ne bi imao svoj stan u svešteniku". Članovi klana Masai, za koje se veruje da znaju način izazivanja kiše, ne smeju iščupati bradu, jer se misli da bi sa gubitkom brade izgubili i moć izazivanja kiše. Vrhovni poglavica i vrači klana Masai iz istog razloga ne upravljaju po istom pravilu; oni misle da bi izgubili svoje natprirodne moći ako bi iščupali bradu.

Ljudi koji su se svečano zavetovali da će se osvetiti ponekad takođe ne šišaju kosu dok ne ispune svoj zavet. Priča se o Markežanima da "ponekad sasvim ošišaju glavu, izuzev jednog pramena na temenu koji se nosi neupleten ili se uvije u punđicu. Ovaj poslednji način nošenja kose upotrebljavaju samo kad uzimaju kakav svečan zavet, kao na primer da osvete smrt nekog bliskog srodnika itd. U takvim slučajevima pramen se nikako ne seče dok se zavet ne ispuni". Sličan običaj postojao je ponegde i kod Germana. Kod Čatija mladi ratnici nikad ne podrezuju ni kosu ni bradu dok ne ubiju po jednog neprijatelja. Toradži na Celebesu kad šišaju dete da bi ga očistili od vašiju, ostave nekoliko pramenova na temenu kao sklonište za jednu od detinjih duša, jer duša inače ne bi imala mesto u kome bi mogla stanovati i dete bi se razbolelo. Karo-Bataci (Indonezija) strogo paze da ne uplaše i oteraju detinju dušu, te zato kad šišaju dete uvek ostave neošišan jedan deo u koji se duša može povući ispred makaza. Taj pramen obično ostaje neošišan celog života, ili bar do doba zrelosti.

OBREDI PRI ŠIŠANJU KOSE

Kad postane potrebno da se kosa podšiša, preduzimaju se mere da se umanje opasnosti koje, veruje se, prate tu operaciju. Kad god se ošiša, poglavica Namoza na ostrvima Fidži, iz predostrožnosti pojede čoveka. "Postojao je jedan klan koji ga je morao snabdevati žrtvom; njegovi članovi držali su sednice i svečano većali koga da izaberu. To je bila žrtvena gozba sa svrhom da se otkloni zlo od poglavice". Kod Maora su pri šišanju kose izgovarane mnoge bajalice; jedna je, na primer, služila za to da posveti nož od vulkanske stene kojim se kosa sekla; druga se izgovarala da bi otklonila grom i munju za koje se verovalo da ih šišanje kose prouzrokuje. "Onaj koji se ošišao dospevao je pod neposrednu zaštitu Atue (duha); on ne sme dolaziti u dodir sa svojom porodicom i plemenom; ne sme dotaći hranu; drugo lice stavlja mu hranu u usta i nekoliko dana se ne sme baviti uobičajenim poslovima niti se družiti sa drugovima". Lice koje šiša kosu takođe je tabuisano; pošto su mu ruke bile u dodiru sa svetom glavom, ono ne sme njima dodirnuti hranu niti se baviti ma kakvim poslom; drugo lice ga hrani hranom kuvanom na svetoj vatri. Ne može se osloboditi tabua do idućeg dana, kad istrlja ruke krompirom ili papratovim korenom kuvanim na svetoj vatri; a pošto se ova hrana zatim odnese najstarijoj domaćici zadruge i ona je pojede, njegove ruke se oslobode tabua. U nekim delovima Novog Zelanda, najsvečaniji dan u godini bio je dan određen za šišanje kose; tog dana narod se skupljao u velikim gomilama iz cele okoline.

UKLANJANJE ODSEČENE KOSE I NOKTIJU

Čak i onda kad su kosa i nokti srećno odsečeni, ostaje teškoća gde da se sklone, jer njihov sopstvenik veruje da će i sam trpeti svako zlo koje se njima desi. Verovanje

da se čovek može opčiniti pomoću odsečene kose, odsečaka noktiju ili ma kog drugog dela odvojenog od njegovog tela, rasprostranjeno je gotovo širom sveta i potvrđeno isuviše obilnim, isuviše poznatim i svojom jednolikošću isuviše dosadnim dokazima da bismo ih ovde nadugačko raščlanjivali. Opšta ideja na kojoj ova praznoverica počiva jeste pretpostavka da simpatička veza produžuje da postoji između ljudskog bića i svega onog što je nekad bilo deo njegovog tela ili što je na neki način bilo blisko povezano s njim. Nekoliko primera biće dovoljno. Oni pripadaju onoj grani simpatičke magije koja se može nazvati dodirnom ili prenosnom. Priča se da je u staro vreme strah od vračanja bio jedna od najglavnijih karakteristika markezanskih ostrvljana. Mag uzme nešto kose, pljuvačke ili neki drugi telesni otpadak od čoveka kome želi da naškodi, uvije ga u list i stavi u torbicu napravljenu od konaca ili vlakana koji su bili zamršeno upleteni jedan s drugim. Zatim sve zakopa uz izvesne obrede, a posle toga žrtva umre od bolesti koja traje dvadeset dana. Život se može spasiti ako se pronađe i iskopa zakopana kosa, pljuvačka ili već šta bude, jer čim se ovo uradi prestaje moć čini. Kad želi nekog da opčini, maorski vrač pokuša da dobije pramen njegove kose, odsečke noktiju ili parčence odeće. Pošto dobije ono što je tražio, ma šta to bilo, on nad tim otpeva bajalice i kune tankim glasom, pa to zakopa u zemlju. Verovalo se da kako ta stvar trune tako se i lice kome je pripadala suši i umire. Kad australijski Crnac želi da se oslobodi svoje žene, on odseče pramen njene kose dok ona spava, uveže ga za dršku svog koplja, odnese u susedno pleme i da nekom prijatelju. Njegov prijatelj svake noći zabode dršku pored logorske vatre; kad ona padne na zemlju, to je znak da je ta žena umrla. Jedan Virajur objasnio je dr Houitu način na koji ove čini dejstvuju: "Vidite", rekao je on, "kad crnački vidar dođe do nečega što pripada jednom čoveku i bajući zagreva to na vatri, vatra uhvati miris tog čoveka i to dođe glave ovom jadniku".

Huzuli, jedno pleme na Karpatima, uobražavaju da će čovek patiti od glavobolje, ili čak postati kretenast, ako mu miševi uzmu odsečenu kosu i naprave gnezdo od nje. U Nemačkoj je takođe rasprostranjeno verovanje da će, ako ptice nađu nečiju odsečenu kosu i naprave od nje gnezdo, to lice patiti od glavobolje; neki pak misle da će dobiti ospice po glavi. Ista praznoverica je postojala, a možda još i sad postoji, u zapadnom Saseksu.

Takođe se misli da odsečena ili iščešljana kosa može pokvariti vreme prouzrokujući kišu i grad, grmljavinu i sevanje. Videli smo da se na Novom Zelandu pri šišanju kose mrmlja bajalica da bi se izbegla grmljavina i sevanje munja. U Tirolu se pretpostavlja da veštice upotrebljavaju odsečenu ili iščešljanu kosu da bi njom proizvele grad ili oluju s grmljavinom. Za Tlinkit-Indijance se zna da burno vreme ponekad pripisuju neopreznom postupku devojke koja se očešljala napolju umesto u kući. Rimljani su izgleda imali slično gledište, jer je kod njih postojalo pravilo da se niko na brodu ne šiša i ne seče nokte sem za vreme bure, to jest kad se nesreća već dogodila. U Škotskom pobrđu se kaže da sestra ne treba da se češlja noću ako joj je brat na moru. U zapadnoj Africi, kad umre mani iz plemena Čitomba ili Jumba, narod u gomilama trči lešu i čupa mu kosu, zube i nokte, koje čuva kao čini za kišu, verujući da kiša inače ne bi pala. Makoki iz Anzikosa molili su misionare da im daju polovinu brade kao čini za kišu.

Ako odsečena kosa i nokti ostaju u simpatičkoj vezi sa ličnošću od koje su odsečeni, onda je jasno da te stvari može upotrebiti kao jemstvo za dobro ponašanje te ličnosti svako ko ih ima, jer prema načelima prenosne ili dodirne magije on treba samo da povredi kosu ili nokte da bi u isto vreme povredio i njihovog prvobitnog sopstvenika. Sto-

ga Nandi u Ugandi i Keniji briju glavu zarobljeniku i zadržavaju odsečenu kosu kao jemstvo da on neće pokušati da pobegne; ali kad je zarobljenik otkupljen, oni predaju i njega i njegovu kosu njegovom narodu.

Da bi se odsečena kosa i nokti sačuvali od povreda i da ih vrači ne bi upotrebili u zle svrhe, potrebno je skloniti ih na kakvo sigurno mesto. Odsečeni pramenovi kose maorskog poglavice pažljivo su skupljani i ostavljani na obližnje groblje. Tahićani su zakopavali svoju odsečenu kosu po hramovima. Jedan savremen putnik ili savremenik zapazio je na ulicama Sokua, pored zidova, mogile od velikog kamenja sa pramenovima ljudske kose koja je virila iz šupljina. Kad je zapitao šta to znači, objašnjeno mu je da svaki urođenik pošto se ošiša pažljivo skupi svu odsečenu kosu i stavi je u jednu od tih magila koje su sve posvećene fetišu i stoga neprikosnovene. Dalje je saznao da su ove mogile od svetog kamenja bile samo zaštitne mere protiv magije, jer ako čovek ne bi pazio gde ostavlja svoju odsečenu kosu, ona bi mogla pasti u ruke njegovim neprijateljima, koji bi pomoću nje mogli da bace čini na njega i tako prouzrokuju njegovu smrt. Kad se sijamskom detetu uz velike ceremonije odseče pramičak kose sa temena, kratke dlake se stave u mali sud napravljen od platanovog lišća i puste da otplove najbližom rekom ili kanalom. Veruje se da zajedno s dlakama otplovi i sve što je bilo rđavo ili štetno u detinjim sklonostima. Dugačke dlake se čuvaju dok dete ne ode na hadžiluk svetom Budinom Stopalu na svetom bregu Prabatu. Tu ih poklone sveštenicima, koji od njih treba da naprave četke kojima čiste Stopalo, ali se u stvari tako mnogo kose donese svake godine da sveštenici ne mogu svu da je upotrebe, te krišom spale suvišnu kosu čim hodočasnici odu. Odsečenu kosu i nokte Flamena Dialisa zakopavali su pod srećnim drvetom. Odsečene pramenove Vestalki vešali su o jedno staro lotosovo drvo.

Često se odsečena kosa i nokti stave na ma koje tajno mesto koje ne mora biti hram, groblje ili drvo, kao što je slučaj kod već navedenih primera. U Švapskoj preporučuju da odsečenu kosu ostavite na nekom mestu koje ne obasjava ni sunce ni mesec, na primer u zemlju ili pod kamen. U Dancingu, ona se stavi u kesicu i zakopa pod kućni prag. Na Ugi, jednom od Solomonskih ostrva, ljudi zakopaju svoju odsečenu kosu da ne bi pala u ruke neprijatelju koji bi mogao vračati s njom i tako im naneti bolest ili nesreću. Isti strah izgleda da je opšti i u Melaneziji; on je doveo do redovne prakse skrivanja odsečene kose i noktiju. Mnoga plemena južne Afrike rade isto, iz straha da magi ne nađu njihove odsečene delove i učine neko zlo s njima. Kafri idu još dalje; plaše se da neki deo njihovog tela ne padne u neprijateljske ruke i zato ne samo što zakopavaju svoju odsečenu kosu i nokte na neko tajno mesto, već kad jedan od njih čisti glavu drugome, on sačuva vaši koje uhvati i "savesno ih preda licu kome su prvobitno pripadale, pretpostavljajući, prema njihovoj teoriji, da su one živele od krvi čoveka od koga su uzete te bi, ako bi ih neko drugi ubio, krv prvoga postala svojina ovog drugog, koji bi tako došao do izvesne natprirodne moći".

Ponekad se odsečena kosa i nokti ne čuvaju zato da bi se sprečilo da padnu u ruke vrača, već da bi ih sopstvenik imao pri vaskrsenju tela koje neki iščekuju. Tako su Inke u Peruu "najstrožije pazili da sačuvaju odsečke noktiju i odsečenu kosu ili češljem izvučenu kosu, ostavljajući ih u rupama i udubljenjima u zidovima; ako bi ispale, ma koji Indijanac koji bi ih video dizao ih je i ponovo stavljao na mesto. Da bih čuo šta će reći, često sam i u različitim periodima pitao mnoge Indijance zašto su to radili, a oni su mi svi odgovarali istim rečima: – Znaj da će se sva lica koja su rođena ponovo vratiti životu (oni nemaju reč za vaskrsenje), i duše moraju ustati iz grobova sa svim onim što

je pripadalo njihovim telima. Da ne bismo morali da tražimo našu kosu i nokte onda kad bude nastala velika žurba i pometnja, mi ih zato stavljamo na jedno mesto, tako da ih možemo lakše skupiti i, kad god je moguće, pazimo da pljujemo na jedno mesto". Turci takođe nikad ne bacaju odsečke noktiju, već ih pažljivo ostavljaju u pukotine zidova i dasaka, verujući da će im biti potrebno o vaskrsenju. Jermeni ne bacaju odsečenu kosu, nokte i izvađene zube, nego ih kriju na mesta koja smatraju svetim, kao na primer u pukotine crkvenih zidova, kućnih stubova ili u kakvo šuplje drvo. Oni misle da će im svi ovi delovi tela biti potrebni pri vaskrsenju i da će onaj ko ih nije ostavio na sigurnom mestu morati da ih traži na dan vaskrsenja. U selu Dramkonrat u Irskoj, kad su se neke starice na osnovu *Svetog pisma* uverile da je svemogući izbrojao svaku dlaku na njihovoj glavi, one su mislile da će morati da polože račun o njima na "strašnom sudu", pa su zato stavljale otpalu kosu u krovinu svojih koliba.

Neki narodi spaljuju odsečenu i otpalu kosu da ne bi pala u ruke vračima. To čine Patagonci i neka plemena u Viktoriji (Australija). U Gornjim Vogezima ljudi kažu da ne treba da ostavljate odsečenu kosu i nokte gde bilo, već treba da ih spalite da ih ne bi našle vračare i upotrebile protiv vas. Iz istog razloga Italijanke ili spale opale kosu, ili je bace tamo gde misle da je niko neće tražiti. Gotovo sveopšti strah od magija navodi zapadnoafričke Crnce, Makolole južne Afrike i Tahićane da spaljuju ili zakopavaju odsečenu kosu. U Tirolu mnogi spale kosu da je veštice ne bi upotrebile za postavljanje svojih gnezda, što bi prouzrokovalo glavobolju kod lica čija je kosa.

U ovom uništavanju kose i noktiju jasno se vidi nedoslednost u rasuđivanju. Cilj uništavanja je, prema izjavi onih koji to rade, da se spreče vrači da upotrebljavaju ove odvojene delove tela. Mogućnost da se oni tako i upotrebe zavisi od pretpostavljene simpatičke veze između njih i čoveka od čijeg su tela odvojeni. Ako ova simpatička veza i dalje postoji, onda se ti odvojeni delovi ne mogu uništiti a da se pri tom ne naškodi onome kome su pripadali.

TABUISANA PLJUVAČKA

Isti strah od magije koji je učinio da toliki ljudi kriju ili uništavaju odsečenu i opalu kosu i odsečke noktiju naveo je druge ili iste ljude da postupaju na sličan način i sa svojom pljuvačkom. Prema principu simpatičke magije, pljuvačka je deo čoveka i sve što se njoj učini imaće odgovarajuće dejstvo i na njega. Kad nađe pljuvačku svog neprijatelja, Indijanac Čilot je stavi u krompir, obesi krompir u dim nad vatrom i mrmlja pri tom izvesne bajalice, verujući da će se njegov neprijatelj sušiti kao što se krompir suši na dimu. Ili stavi pljuvačku u žabu i baci životinju u kakvu nepristupačnu, neplodnu reku, što učini da se žrtva grči i trese od groznice. Urođenici Urevere, jedne oblasti Novog Zelanda, bili su čuveni po svojoj veštini u magiji. Pričalo se da su bili u stanju da opčine ljude vračanjem sa njihovom pljuvačkom. Stoga su posetioci pažljivo krili pljuvačku, da ovim vračima ne bi pružili sredstvo da im naškode. I kod nekih plemena južne Afrike niko ne pljuje kad je neprijatelj u blizini, da neprijatelj ne bi našao njegovu pljuvačku i dao je vraču koji bi je onda pomešao sa magijskim sastojcima i tako naškodio licu koje ju je ispljuvalo. Iz sličnog razloga, pljuvačka se pažljivo pomete i uništi čak i u sopstvenoj kući.

Kad je prost narod tako oprezan, prirodno je što su kraljevi i poglavice dvaput oprezniji. Na Sendvičkim ostrvima svakog poglavicu prati po jedan poverljiv sluga sa ru-

čnom pljuvaonicom, čija se sadržina pažljivo zakopava svakog jutra da bi bila izvan domašaja vrača. Iz istog razloga, na Robovskoj obali, kad god kralj ili poglavica pljune, pljuvačka se pažljivo sakupi i sakrije ili zakopa. Iste predostrožnosti sa pljuvačkom preduzimaju poglavice Tabala u južnoj Nigeriji.

Mogućnost upotrebe pljuvačke u magiji čini je (kao i krv i odsečke noktiju) zgodnom materijalnom osnovom za ugovore, jer izmenjivanjem pljuvački ugovorene stranke daju jedna drugoj jemstvo vernosti. Ako jedna od njih kasnije pogazi ugovor, druga može kazniti verolomstvo vračanjem sa verolomnikovom pljuvačkom koju čuva kao zalog. Tako kad Vajage u istočnoj Africi žele da sklope ugovor, obe strane ponekad sednu pored zdele mleka ili piva, i pošto izreknu bajalicu nad pićem svaka uzme gutljaj mleka odnosno piva i ispljuje ga u usta drugoj. U slučajevima preke nužde, kad se nema vremena za ceremoniju, stranke pljunu jedna drugoj u usta, što isto tako dobro zapečati ugovor.

TABUISANA HRANA

Kao što se moglo i očekivati, kod divljaka je pitanje hrane preplavljeno praznovericama; divljak ne jede mnoge životinje i biljke, mada su dobre za jelo, ako iz ovog ili onog razloga uobražava da bi to bilo opasno ili fatalno po njega. Primeri ovog uzdržavanja isuviše su dobro poznati i mnogobrojni da bismo ih morali sve navesti. Sujeverni strah nametnuo je običnom čoveku mnoge zabrane u pogledu hrane, ali ograničenja ove vrste nametnuta svetim ili tabuisanim licima, kao što su kraljevi i sveštenici, još su mnogobrojnija i strožija. Već smo videli da je Flamenu Dialisu bilo zabranjeno da jede, pa čak i da izgovara imena nekih biljaka i životinja, i da je mesnata hrana egipatskih kraljeva bila ograničena na teletinu i guščetinu. U antičko doba mnogi sveštenici i kraljevi varvarskih naroda nisu uopšte jeli mesnatu hranu. *Gangima* ili tetiškim sveštenicima Loanga zabranjeno je da jedu, pa čak i da vide, veliki broj životinja i riba, usled čega je njihova riblja dijeta vrlo stroga; oni često žive samo od trava i korenja, mada mogu piti svežu krv. Nasledniku prestola u Loangu od detinjstva je zabranjeno da jede svinjetinu; od ranog detinjstva on ne sme u društvu jesti voće zvano *kola*; kad uđe u doba puberteta, sveštenik ga uči da ne jede meso od pernate živine izuzev one koju sam zakolje i skuva; i tako broj tabua raste sa brojem njegovih godina. U Fernandu Pou, kralju je zabranjeno da posle krunisanja jede *koko* (*arum acaule*), jelena i bodljikavo prase, koji su obična hrana naroda. Poglavica Masaija ne sme jesti ništa sem mleka, meda i pečene kozje džigerice, jer bi izgubio moć proricanja i pravljenja čini ako bi okusio ma kakvu drugu hranu.

TABUISANI ČVOROVI I PRSTENOVI

Videli smo da je među mnogim tabuima, po kojima se morao vladati Flamen Dialis u Rimu, bio i jedan koji mu je zabranjivao da ima čvor na ma kom delu odela, i drugi koji mu nije dopuštao da nosi bilo kakvo prstenje izuzev slomljenog. Muslimani koji idu na hadžiluk u Meku takođe su u stanju svetosti ili tabua i ne smeju nositi na sebi ni čvorove ni prstenje. Ova pravila su bez sumnje srodnog značenja, te ih je najbolje zajedno razmotriti. Da počnemo sa čvorovima. Mnogi ljudi u raznim delovima sveta ne vole da imaju oko sebe bilo kakve čvorove u izvesnim kritičnim prilikama, naročito za

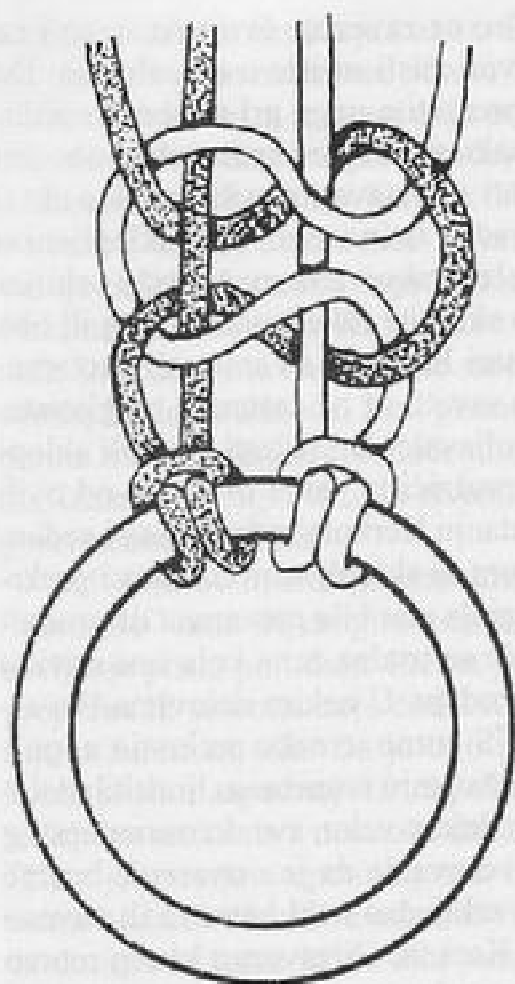
vreme porođaja, venčanja i na samrti. Tako se kod Saksonaca u Transilvaniji, kad je žena u porođajnim mukama, odreše svi čvorovi na njenom odelu, jer se veruje da joj ovo olakšava porođaj, a u istom cilju otključaju se sve brave u kući, na vratima i sanducima. Laponci misle da žena pri porođaju ne treba da ima nikakav čvor na odelu, jer bi čvor učinio porođaj teškim i bolnim. U Indiji je ova praznoverica proširena na ceo period trudnoće; kad bi trudna žena zavezala čvorove ili plela, ili pravila ma šta tvrdo, narod veruje da bi dete usled toga bilo stegnuto, ili bi ona u času porođaja bila "zavezana". Neki nameću ovo pravilo ne samo majci, nego čak i ocu nerođenog deteta. Kod primorskih Dajaka ni muž ni žena ne smeju vezivati ništa uzicom, niti praviti bilo šta tvrdo za vreme ženine trudnoće. Kod plemena Tumbuluh, na severnom Celebesu, u četvrtom ili petom mesecu ženine trudnoće obavlja se izvesna ceremonija posle koje se njenom mužu, između mnogih drugih stvari, zabranjuje da vezuje ma kakve čvorove i da sedi s prekrštenim nogama.

U svim ovim slučajevima ideja je da bi vezivanje čvora, kao što se kaže u Indiji, "zavezalo" ženu ili, drugim rečima, otežalo a možda i sprečilo porođaj, ili usporilo oporavljanje posle porođaja. Prema principima homeopatske ili imitativne magije, fizička prepreka ili smetnja koju čini čvor na uzici stvorila bi odgovarajuću prepreku ili smetnju u ženinom telu. Da je ovo pravo objašnjenje pravila vidi se po jednom običaju kome Hosi u zapadnoj Africi pribegavaju u slučaju teškog porođaja. Kad je žena u porođajnim mukama a ne može da rodi, pozovu joj vrača u pomoć. On gleda u nju i kaže: "Dete je vezano u upotrebi, zato ona ne može da se porodi". Na molbu njenih srodnica on onda obeća da će odrešiti svezu tako da žena može da rodi. On radi toga naredi da donesu iz šume jednu žilu puzavicu i njom veže ženine ruke i noge na leđa. Zatim uzme nož i zove ženu po imenu, a kad se ona odazove on preseče puzavicu nožem i kaže: "Danas presecam tvoje sveze i sveze tvog deteta". Posle toga sitno isecka puzavicu, stavi parčiće u sud vode i tom vodom okupa ženu. Ovo sečenje puzavice kojom su vezane ženine ruke i noge jeste prost akt homeopatske ili imitativne magije: vrač uobražava da oslobađanjem njenih udova od sveza istovremeno oslobađa i dete u utrobi od prepreka koje smetaju njegovom rođenju. Na istim mislima počiva i običaj izvesnih naroda da otključaju sve brave, otvore sva vrata itd., dok se u kući odvija porođaj. Videli smo da u takvim prilikama Nemci u Transilvaniji otključaju sve brave; isto se radi i u Voktlandu i Meklenburgu. U severozapadnom Argilširu (pokrajina u Engleskoj) sujeveran svet otključavao je sve brave na kući za vreme porođaja. Na ostrvu Salset, blizu Bombaja, kad se žena muči pri porođaju, otključavaju se sve brave na vratima i fijokama da bi joj se olakšao porođaj. Kod Mandelinga na Sumatri podignu se poklopci svih ormana, sanduka, lonaca itd., i ako ovo ne proizvede željeni cilj, brižni muž udara po krajevima kućnih greda da bi ih olabavio, jer se misli da "sve mora biti otvoreno i labavo da bi se olakšao porođaj". U Čitagongu (Bangladeš), kad žena ne može da se porodi, babica naredi da se sva vrata i prozori širom otvore, da se otpuše sve boce, izvade čepovi iz svih buradi, odvežu krave u štali, konji u konjušnici, pas u kućici, i da se puste na slobodu ovce, kokoši, guske itd. Ova opšta sloboda data životinjama pa čak i mrtvim stvarima, prema verovanju naroda, apsolutno je sigurno sredstvo da se ženi olakša porođaj. Na ostrvu Sahalin, kad je žena na porođaju, njen muž odreši sve što se može odrešiti. Odreši pletenice svoje kose i pertle na cipelama. Zatim odreši sve što je vezano u kući ili u ženinoj blizini. U dvorištu izvadi sekiru iz cepanice; odveže čamac ako je vezan za drvo i izvadi metke iz puške i strele iz luka.

Takođe smo videli da Tumbuluhanac ne samo što ne zavezuje čvorove, nego i ne sedi prekrštenih nogu dok mu je žena trudna. Osnovne misli su iste u oba slučaja. Da li prekrstite konce pri zavezivanju čvora, ili samo prekrstite noge pri udobnom sedenju, vi prema principu homeopatske magije podjednako zaplićete i sputavate slobodan tok stvari, i vaša akcija neminovno mora zaustavljati i sputavati sve što se događa u vašoj blizini. Rimljani su bili potpuno svesni ove važne istine. Sedeti sa sklopljenim rukama pored trudne žene ili bolesnika podvrgnutog lekarskoj nezi znači, kaže ozbiljni Plinije, bacati štetne čini na to lice, a još je gore ako sklopite ruke ispod jednog ili oba kolena ili prekrstite nogu preko noge. Takve poze stari Rimljani su smatrali kao smetnju i prepreku svakom poslu, pa se stoga u ratnom savetu ili na sastanku magistrata, pri molitvama i prinošenju žrtava, nije nikome dozvoljavalo da prekrsti noge ili sklopi ruke. Tipičan primer opasnih posledica koje mogu proizići iz jedne ili druge od ovih radnji bio je slučaj Alkmene, koja se mučila pri porađanju Herkula sedam dana i sedam noći, jer je boginja porođaja Lucina sedela pred kućom sa sklopljenim rukama i prekrštenim nogama i dete se nije moglo roditi sve dok boginja nije bila prevarena da promeni svoju pozu. Kod Bugara postoji praznoverica da će se trudna žena koja ima naviku da sedi sa prekrštenim nogama mnogo mučiti pri porođaju. U nekim delovima Bavarske, kad razgovor prestane i nastane tišina, kaže se: "Sigurno je neko prekrstio noge".

Verovalo se da se magijsko dejstvo čvorova u otežavanju i ometanju ljudskih delatnosti pokazuje pri venčanju kao i pri porođaju. U srednjem veku, sve do osamnaestog stoleća, izgleda da je u Evropi bilo rasprostranjeno verovanje da je ostvarenje bračne veze mogao sprečiti svako ko bi za vreme venčanja zaključao neki katanac ili zaveao čvor na kakvom kanapu, pa onda katanac ili kanap. Katanac ili zavezan kanap morao se baciti u vodu, i dok se ne nađe i ne otključa, odnosno odveže, stvarno sjedinjenje bračnog para bilo je nemoguće. Stoga je bio ozbiljan prestup činiti takve čini, a takođe ukrasti ili sakriti njihov materijalni instrument – katanac ili kanap zavezan u čvor. Godine 1718. parlament u Bordou osudi jednog čoveka da bude živ spaljen zato što je unesrećio čitavu jednu porodicu kanapom na kome je bio zavezao čvorove; 1705. godine dva lica su bila osuđena na smrt u Škotskoj zato što su ukrala izvesne obajane čvorove koje je jedna žena bila svezala da bi na taj način pokvarila bračnu sreću Spaldinga od Ašintilija. Izgleda da se verovanje u dejstvo ovih čini održalo u pobrđu Pertšira sve do kraja osamnaestog veka, jer je u to vreme u lepoj parohiji Logjeret, između reka Tamela i Teja, još bio običaj da se pažljivo odreši svaki čvor na odelu mlade i mladoženje pre nego što se obavi venčanje. Ista praznoverica i isti običaj postoje i sada u Siriji. Lica koja pomažu sirijskom mladoženji da se obuče u svadbeno ruho paze da nijedan čvor ne bude vezan na njemu i nijedno dugme zakopčano, jer veruju da bi zakopčano dugme ili vezan čvor omogućili njegovim neprijateljima da ga vračanjem liše supružanskih prava. Strah od takvih čini i danas je rasprostranjen u celoj severnoj Africi. Sve što mag treba da radi da bi mladoženju učinio impotentnim jeste da veže čvor na maramici koju je ranije krišom stavio na neki deo mladoženjinog tela dok se ovaj peo na konja da ide po mladu; dokle god čvor na maramici ostane vezan, mladoženja će ostati nemoćan da ispuni bračnu vezu.

Štetno dejstvo čvorova takođe se može pokazati i u prouzrokovanju slabosti, bolesti i drugih nesreća. Tako kod Hosa zapadne Afrike vrač ponekad prokune svog neprijatelja i zaveže čvor na stabiljci kakve travke, govoreći: "Zavezao sam (toga i toga) u ovaj čvor. Neka ga snađe svako zlo! Kad ide u polje, neka ga zmija ujede! Kad ide u

lov, neka ga divlja zver napadne! Kad kroči u reku, neka ga voda odnese! Kad pada kiša, neka ga grom udari! Neka rđave budu noći njegove!" Veruje se da je vrač u čvoru zavezao život svog neprijatelja . U Koranu se nalazi aluzija na nevaljalstvo "onih koji duvaju u čvorove". Objašnjavajući ovaj pasus, jedan arapski pisac kaže da se te reči odnose na žene koje gataju pomoću vezivanja čvorova na kanapu i onda duvaju i pljuju na njih. On dalje priča kako je neki nevaljali Jevrejin jednom opčinio i samog proroka Muhameda vezavši devet čvorova na jednom kanapu koji je zatim sakrio u bunar. Prorok se razboli, i ko zna šta se moglo desiti da arhanđel Gavrilo nije na vreme otkrio svetom čoveku mesto gde je sakriven kanap sa čvorovima. Verni Alija brzo je izvadio kobnu stvar iz bunara; prorok onda izgovori nad njom izvesne bajalice koje su mu bile naročito otkrivene za tu svrhu. Na svršetku svakog stiha bajalice drešio se po jedan čvor sam od sebe, i prorok je svaki put osetio izvesno olakšanje.

Ako se za čvorove pretpostavlja da ubijaju, takođe se pretpostavlja i da leče. Ovo sledi iz verovanja da drešenje čvorova koji prouzrokuju bolest donosi olakšanje bolesniku. Osim negativnog svojstva štetnih čvorova, postoje izvesni blagotvorni čvorovi kojima se pripisuje lekovitost. Plinije kaže da su neki, da bi izlečili bolesti u preponama, izvlačili konac iz tkanine, vezivali sedam do devet čvorova na njemu i privezivali ga za bolesnikove prepone, ali da bi lek uspeo bilo je potrebno pomenuti ime neke udovice pri vezivanju svakog čvora. O'Donovan opisuje lek za groznicu koji su upotrebljivali Turkmeni. Mag uzme nešto kamilje dlake i uprede je u jaku uzicu, mrmljajući pri tom bajalicu. Zatim veže sedam čvorova na uzici, duvajući u svaki čvor pre nego što ga čvrsto stegne. Bolesnik nosi ovu uzicu sa čvorovima na svom ručnom zglavku kao grivnu. Svaki dan se odreši po jedan čvor i duva se u njega, a kad se odreši sedmi čvor, uzica se namota u klupče i baci u reku. Ona (kao što oni uobražavaju) odnese sa sobom i groznicu.

Vračara može upotrebiti čvorove da osvoji ljubavnika i da ga priveže čvrsto za sebe. Kod Vergilija zaljubljena devojka bajalicama i vezivanjem po tri čvora na svakom od tri kanapa različite boje pokušava da domami sebi Dafnisa iz grada. Tako je jedna mlada Arabljanka, koja se bila zaljubila u nekog čoveka, pokušala da zadobije njegovu ljubav vezivanjem čvorova na njegovom biču, ali je njena ljubomorna suparnica odvezala čvorove. Po istom principu, magijski čvorovi se mogu upotrebiti i da se zaustavi begunac. U Svazilendu (današnji Svazi) se često pored puta vide travke zavezane u čvorove. Svaki od ovih čvorova govori o nekoj domaćoj tragedini. Žena je pobegla od muža, a on i njegovi prijatelji otišli su u poteru za njom, vezujući staze – kako oni to kažu – da bi na taj način sprečili beguncu da im zavara trag i pobegne. U Rusiji se mreža,

zbog svojih mnogobrojnih čvorova, uvek smatrala vrlo efikasnim sredstvom protiv vrača; stoga se u nekim mestima, kad mlada obuče venčanu haljinu, preko nje baci riblja mreža da joj se ne bi dogodilo neko zlo. Iz sličnog razloga se mladoženja i njegovi pratioci često opašu delovima mreže, ili dobro pritegnu pojaseve, jer pre nego što im vrač može naškoditi on mora da odreši sve čvorove na mreži, ili da im skine pojaseve. Ruska amajlija često se sastoji samo iz konca vezanog u čvorove. Veruje se da uzica od crvene vune vezana oko ruku i nogu čuva od drhtavice i groznice; devet uzica, obavijenih oko dečijeg vrata, smatraju se kao predohrana protiv šarlaha. U Tverskoj guberniji torbica naročite vrste obesi se o vrat kravi koja predvodi stado da ga ne bi vuci napali; moć torbice ukoči čeljusti divlje životinje. Po istom principu, pre nego što se u proleće puste konji u polje, oko ergele se triput nosi katanac i nosilac ga u isto vreme zaključava, otključava i govori: "Ovim čeličnim katancem zaključavam usta sivih vukova da ne bi napali konje".

Čvorovi i katanci služe ne samo da se izbegnu vrači i vuci, već da se izbegne i sama smrt. Kad su u Sv. Endrjusu (Škotska) 1572. godine doveli jednu ženu na lomaču da je spale kao vešticu, našli su na njoj belo platno slično okovratniku, sa uzicama i mnogim čvorovima na njima. To su joj oduzeli, protiv njene volje, jer je ona izgleda mislila da ne može izgoreti dokle god je na njoj to platno sa uzicama zavezanim u čvorove. Kad su joj to uzeli, rekla je: "Sad sam izgubila svaku nadu". U mnogim krajevima Engleske misli se da čovek može umreti dok su u kući neke brave zaključane ili reze spuštene. Stoga je uobičajeno da se otključaju sve brave i podignu sve reze kad je već jasno da se bolesnik približio kraju, da agonija ne bi isuviše dugo trajala. Na primer, U Tontonu je 1863. godine jedno dete ležalo bolesno od šarlaha i smrt je izgledala neizbežna. "Porota starijih žena, da se tako izrazimo, sastane se i, da bi sprečila da dete umre u 'teškim mukama', otvori širom sva vrata na kući, sve fijoke, sve sanduke i sve ormane, povadi iz brava sve ključeve i detinje telo stavi ispod jedne kućne grede; time mu je bio obezbeđen siguran, bezopasan i lak prelaz u večnost". Ma koliko to čudno izgledalo, dete se ne htede koristiti olakšicama za umiranje koje su mu mudrost i iskustvo Engleskinja u Tontonu bili ljubazno stavili na raspolaganje; ono je više volelo da živi nego da ispusti dušu upravo tada.

Pravilo koje propisuje da pri izvesnim magijskim i verskim obredima kosa treba da visi raspletena i noge da budu bose verovatno potiče iz istog straha da se ono što ima da se radi, ma šta da je u pitanju, ne oteža i ne omete kakvim čvorom ili petljom, bilo na glavi ili na nogama izvršitelja. Sličnu moć vezivanja i sputavanja kako telesnih tako i duhovnih radnji neki narodi pripisuju prstenju. Tako na ostrvu Karpatos u Kritskom moru ljudi nikad ne zakopčaju odelo u koje obuku mrtvaca i paze da skinu sve prstenje sa njega, "jer se duša, kažu oni, može zaustaviti čak i u malom prstu, i tako ne biti mirna". Mada se ovde ne pretpostavlja da duša pri čovečijem umiranju izlazi kroz vrhove prstiju, ipak se smatra da prsten vrši izvestan ograničavajući uticaj koji zadržava i hapsi besmrtnu dušu uprkos njenim pokušajima da pobegne iz svog stana od ilovače; ukratko, prsten, kao i čvor, dejstvuje kao duhovni okov. U tome je možda bio povod za jednu staru grčku maksimu koja se pripisuje Pitagori, a koja je zabrinjivala svetu da nosi prstenje. Niko nije mogao ući u drevno Arkadsko svetilište gospodarice u Likosuri sa prstenom na ruci. Lica koja su tražila savet od Faunovog proročišta morala su biti čedna, nisu smela jesti meso, niti nositi prstenje.

Isto ono stezanje koje sprečava izlazak duše može sprečavati i ulazak zlih duhova, pa otud nalazimo da se prstenje upotrebljava i kao amajlija protiv demona, veštica i

vampira. U Tirolu se kaže da žena u babinjama ne treba nikad da skida svoj venčani prsten, jer će inače duhovi i veštice imati nad njom vlast. Kod Laponaca, lice koje se sprema da stavi leš u mrtvački sanduk dobija od muža, žene ili dece pokojnika bakarni prsten koji mora nositi na desnoj ruci dok se leš ne položi u grob. Veruje se da mu prsten služi kao amajlija koja ga štiti da mu duh preminulog ne bi na neki način naškodio. Vredelo bi ispitati koliko je običaj nošenja prstenja bio pod uticajem verovanja u njihovu moć kao amajlije koja čuva dušu u telu i sprečava da demoni uđu u njega, i koliko je taj običaj ponikao iz tog verovanja. Nas to verovanje ovde interesuje samo utoliko ukoliko baca svetlost na pravilo da Flamen Dialis ne može nositi prsten ako ovaj nije napuknut. Ako ovo pravilo razmotrimo zajedno sa pravilom koje mu zabranjuje da ima čvorove na svom odelu, onda je jasno da oba potiču iz straha da bi moćni duh koji je ovaploćen u njemu mogao u svojim dolaženjima i odlaženjima biti sputavan i ometan takvim telesnim i duhovnim okovima kao što su prstenje i čvorovi.

XXII
TABUISANE REČI

TABUISANA LIČNA IMENA

NESPOSOBAN DA JASNO RAZLIKUJE reči od stvari, primitivan čovek obično zamišlja da veza između imena i lica ili stvari koje ono označuje nije samo proizvoljna i idealna asocijacija, nego realna i konkretna veza koja ih ujedinjuje na takav način da vračanje može dejstvovati na čoveka isto tako lako kroz njegovo ime kao i kroz njegovu kosu, nokte ili ma koji drugi materijalni deo njegove ličnosti. Uistinu, primitivni čovek smatra svoje ime kao bitni deo sebe samog i stara se o njemu. Tako, na primer, severnoamerički Indijanac "gleda na svoje ime kao ne na prostu oznaku, već kao na poseban deo svoje ličnosti, kao što su oči i zubi, i veruje da povreda dolazi isto onako sigurno od zlobne upotrebe njegovog imena kao od rane zadane ma kom delu njegovog fizičkog organizma. Ovo verovanje postoji kod raznih plemena od Atlantskog do Tihog okeana, a dovelo je do čitavog niza čudnih pravila o sakrivanju i menjanju imena". U nadi da će im to produžiti život, neki Eskimi kad ostare uzmu nova imena. Tolampui na Celebesu veruje da mu, ako zapišete njegovo ime, sa imenom možete odneti i dušu. Mnogi primitivni ljudi i sada smatraju ime za bitan deo sopstvene ličnosti i stoga se trude da što bolje sakriju prava imena, da ih zlurada lica ne bi upotrebila kao sredstvo kojim bi im naškodila.

Izvešteni smo da se kod australijskih domorodaca lična imena često čuvaju u tajnosti, što u velikoj meri potiče iz verovanja "da neprijatelj koji dozna vaše ime time stiče nešto što može magijski upotrebiti na vašu štetu". "Australijski Crnac", kaže jedan drugi pisac, "uvek nerado pristaje da vam kaže svoje pravo ime, što nema sumnje potiče iz straha da mu vrači ne naškode pomoću njegovog imena". Kod plemena centralne Australije svaki čovek, žena i dete imaju, pored ličnog imena koje je u opštoj upotrebi, i jedno tajno ili sveto ime koje im stariji ljudi daju odmah posle rođenja i koje niko ne zna sem potpuno posvećenih članova grupe. Tajno ime se nikad ne pominje, izuzev u najsvečanijim prilikama; pomenuti ga u prisustvu žena ili ljudi neke druge grupe bio bi najozbiljniji prekršaj plemenskog običaja; to bi bio isto tako težak prestup kao što je najsramnije skrnavljenje u Engleskoj. Ako se tajno ime kadgod pomene, to se radi samo šapatom, i to tek pošto se prvo preduzmu sve mere predostrožnosti da bi se osiguralo da ga neće niko čuti izuzev članova grupe kojoj dotično lice pripada. "Urođenik misli da bi stranac koji bi mu doznao ime zadobio naročitu moć da mu naškodi pomoću magije".

Izgleda da je strah doveo do iste vrste običaja kod starih Egipćana, čija je relativno visoka civilizacija bila čudno prošarana ostacima najnižeg divljaštva. Svaki Egipćanin je imao dva imena koja su bila poznata kao pravo ime i dobro ime, veliko ime i malo ime; i dok je dobro ili malo ime bilo javno objavljeno, pravo ili veliko ime se izgleda pažljivo krilo. Bramansko dete dobija dva imena, jedno za opštu upotrebu, a drugo je tajno ime koje niko sem njegovog oca i majke ne treba da zna. Ovo drugo se upotrebljava samo pri obredima kao što je venčanje. Svrha ovog običaja je da se lice zaštiti od magije, jer čini deluju samo kad su združene sa pravim imenom. Urođenici na Nijasu veruju da demoni mogu naškoditi licu čije ime čuju. Stoga se nikad ne izgovaraju imena odojčadi koja je naročito izložena napadima zlih duhova; iz sličnog razloga i ljudi se često uzdržavaju da jedan drugog zovu po imenu na mestima gde se misli da ima duhova, kao što su tamne dubine šume, rečne obale ili mesta pokraj izvora koji žubori.

Indijanci na Čilou čuvaju svoja imena u tajnosti i ne vole da im se ona glasno izgovaraju, jer kažu da na kontinentu i okolnim ostrvima postoje vile i đavolčići koji bi im naškodili kad bi znali njihova imena; ali ti zluradi duhovi su nemoćni dokle god ih ne znaju. Araukanianci (Kolumbija) gotovo nikad neće da kažu svoje ime strancu jer se boje da bi on onda stekao natprirodnu moć nad njima. Ako bi kakav stranac, koji ne zna njihove praznoverice, upitao Araukanianca za ime, ovaj bi odgovorio: "Ja nemam imena". Kad Odžebveja pitaju za ime, on moli nekog od prisutnih da odgovori. "Ovo oklevanje dolazi otuda što im je, dok su bili deca, rečeno da neće porasti već će ostati malog rasta ako ponavljaju svoje ime. Zbog toga što oni ne žele da kažu svoja imena, mnogi stranci su pogrešno mislili da ili nemaju imena, ili su ih zaboravili". Prisutni se nimalo ne ustručavaju da kažu strancu ime svog druga, niti strahuju da će iz toga proizaći kakve rđave posledice; zlo dolazi samo ako svako kaže svoje ime. Zašto je tako? I zašto se misli da dete sprečava svoje rašćenje ako izgovori sopstveno ime? Pretpostavljamo da se primitivnim ljudima koji tako rade i misle, ime izvesnog lica čini kao deo tog lica samo kad ga ono izgovara svojim dahom; a izgovoreno dahom drugih lica, ono nema životnu vezu s njim, te mu nikakvo zlo i ne može doći od toga. Ovi primitivni filozofi možda su to ovako dokazivali: kad čovek pusti da mu ime pređe preko usana, on se rastaje sa jednim živim delom samog sebe, a ako produži sa takvim nesmotrenim postupcima, on će rasuti svu svoju energiju i upropastiti zdravlje. Ovi naivni moralisti možda su svojim impresioniranim učenicima ukazalivali na mnoge iznurene sladostrasnike, mnoge ljude čije je telo oslabljeno bolešću, kao na strašne primere sudbine koja ranije ili kasnije stigne razvratnika koji se neumereno odaje primamljivoj navici da pominje svoje ime.

Kako god to objašnjavali, ostaje činjenica da mnogi primitivni ljudi pokazuju veliko oklevanje da izgovore svoje ime, dok u isto vreme nemaju ništa protiv toga da ga drugi izgovaraju, pa im čak i kažu da to urade za njih da bi zadovoljili radoznalost ljubopitljivog stranca. Tako je u nekim delovima Madagaskara za čoveka tabu da kaže svoje ime, ali njegov rob ili pratilac može odgovoriti umesto njega. Ista čudna nedoslednost, kao što to nama izgleda, postoji i kod nekih plemena američkih Indijanaca. Kaže se: "Ime američkog Indijanca je sveta stvar koju sosptvenik lično ne sme olako otkriti. Kad čovek upita ratnika ma kog plemena za njegovo ime, ovaj jednostavno odbije da odgovori na pitanje ili ga diplomatski izbegne, pretvarajući se da ne razume šta se traži od njega. Ali čim se približi kakav prijatelj, ratnik mu šapne šta se traži od njega, i prijatelj može da kaže ratnikovo ime, a ovaj opet to isto učini za njega". To važi, na pri-

mer, za indijanska plemena Britanske Kolumbije o kojima se kaže: "Jedna od njihovih najčudnijih predrasuda, koja izgleda vlada kod svih plemena podjednako, jeste oklevanje da kažu svoja imena – tako nikad ne doznate čovekovo pravo ime od njega samog, ali oni bez ikakvog ustezanja saopštavaju imena onog drugog". U celom Istočnoindijskom arhipelagu vladaju isti propisi. Opšte je pravilo da niko ne kazuje svoje ime. U urođeničkom društvu vrlo je nepristojno pitati: "Kako se zovete?" Kad je u toku administrativnog ili sudskog postupka urođenik upitan za ime, on umesto da odgovori gleda u svog druga da bi označio da će on odgovoriti za njega, ili direktno kaže: "Pitajte njega". Ova praznoverica rasprostranjena je u celoj Indiji, a takođe postoji i kod Motua i motumotskih plemena na Novoj Gvineji, Papuanaca u Finč Hevenu u severnoj Novoj Gvineji, kod Nufara u Holandskoj Novoj Gvineji i Melanežana Bizmarkovog arhipelaga. Kod mnogih plemena južne Afrike ljudi i žene nikad ne pominju svoja imena ako ima koga drugog da to uradi za njih, ali oni to i sami čine kad ne mogu to da izbegnu.

Ponekad zabrana stavljena na lična imena nije stalna; ona je uslovljena izvesnim okolnostima i kad se one promene ona prestaje da važi. Kad Nandi odu u ratni pohod, niko od onih kod kuće ne sme izgovarati ime odsutnih ratnika; kad se o njima govori pominju se kao ptice. Ako bi se neko dete toliko zaboravilo da nekog odsutnog pomene po imenu, majka bi ga prekorila rečima: "Nemoj govoriti o pticama koje su na nebu". Kod Bangala oko gornjeg Konga, dok čovek lovi ribu i dok se vraća sa svojim plenom, niko ne izgovara njegovo pravo ime. Ma koje da je pravo ime ribarevo, on se zove *muele*. Ovo se radi zato što je reka puna duhova koji bi, ako bi čuli ribarevo ime, mogli raditi protiv njega tako da on ne bi ništa ulovio, ili bi ulovio vrlo malo. Pa čak i pošto uhvati ribu i iskrca se s njom, kupac ga i tad ne sme oslovljavati njegovim pravim imenom, već ga mora zvati *muele*, jer čak i tada, ako bi duhovi čuli njegovo pravo ime, oni bi ga zapamtili i osvetili mu se drugom prilikom, ili bi tako pokvarili ribu koju je uhvatio da bi dobio vrlo malo novaca za nju. Stoga ribar može izvući veliku odštetu od svakog ko pomene njegovo ime, ili može naterati neopreznog govornika da ga po dobroj ceni oslobodi ribe da bi mu na taj način povratio sreću. Kad se Sulke Nove Britanije (ostrvo u jugozapadnom Pacifiku) približe granici svojih neprijatelja Gakteja, oni paze da im ne pomenu pravo ime, jer veruju da bi ih njihovi neprijatelji napali i poubijali kad bi to učinili. Stoga u takvim prilikama oni govore o Gaktejima kao o *lapsiek*, to jest, "istrulelim stablima", uobražavajući da će, nazivajući ih tako, učiniti da udovi njihovih opasnih neprijatelja budu teški i glomazni kao klade. Ovaj primer pokazuje kako primitivni ljudi imaju potpuno materijalističko shvatanje prirode reči; oni misle da će i samo izgovaranje izraza koji označava nezgrapnost preneti nezgrapnost i na udove njihovih dalekih neprijatelja. Drugi jedan primer ovog čudnog i pogrešnog shvatanja pruža nam praznoverica Kafra, naime da se karakter mladog lopova može popraviti ako se njegovo ime glasno izgovori nad bakračem u kome ključa lekovita voda, pa se zatim stavi poklopac na bakrač i ostavi da se ime nekoliko dana natapa vodom. Uopšte nije potrebno da lopov zna šta se radi sa njegovim imenom iza njegovih leđa; moralno reformisanje izvršiće se i bez njegovog znanja.

Kao što smo videli, kad se smatra potrebnim da se nečije ime drži u tajnosti, često je običaj da ga zovu po nadimku. Za razliku od pravih ili prvobitnih imena, ova sporedna imena izgleda nisu smatrana delom samog čoveka, tako da su se mogla slobodno upotrebljavati i reći svakome bez straha da će se dotičnom licu naškoditi. Da bi izbegao upotrebu svog pravog imena, čovek se ponekad predstavljao po svom detetu. Tako

smo izvešteni da se "Crnci u Gipslandu energično protive tome da ma ko izvan njihovog plemena dozna njihova imena, iz straha da bi ih neprijatelji, doznavši ih, upotrebili kao sredstva u bajanju koje bi im donelo smrt. Kako se smatralo da deca nemaju neprijatelja, oni su govorili o čoveku kao o "ocu, ujaku toga i toga", pominjući ime deteta, ali su se uvek uzdržavali od pominjanja imena odraslog lica". Alfur iz Posa na Celebesu neće da kaže svoje ime. Ako je to nemoguće zato što, na primer, nema nikog drugog u blizini, onda ga pitajte za ime njegovog deteta i zovite ga kao "otac toga i toga", a devojčicu "strina toga i toga". Priča se da u čisto malajskom društvu čoveka nikad ne pitaju za ime, a običaj da se roditelji nazivaju po deci primenjuje se samo kao sredstvo da bi se izbegla upotreba imena roditelja. Pisac koji je ovo izneo dodaje kao potvrdu da se lica bez dece zovu po imenu mlađe braće. Kod Dajaka, deca se kad odrastu zovu prema polu, otac ili majka deteta očevog ili majčinog mlađeg brata ili sestre, to jest, oni se zovu otac ili majka njihovih prvih rodaka. Kafri su smatrali za nepristojno zvati mladu njenim imenom, te su je zvali "majka toga i toga", čak i dok je samo zaručena; još je nepristojnije bilo zvati je njenim imenom kad postane supruga i majka. Kod Kukuja i Zemija ili Kaša Naga u Asamu, roditelji napuste svoja imena pošto dobiju dete i zovu se otac i majka toga i toga. Parovi koji nemaju dece zovu se "otac bez dece", "majka bez dece", "otac koji nema dece", "majka koja nema dece". Katkad se pretpostavljalo da rasprostranjeni običaj nazivanja oca po imenu njegovog deteta potiče iz očeve želje da istakne svoje roditeljstvo, da bi došao do prava nad svojom decom koje je ranije, u sistemu matrijarhata, pripadalo majci. Ova pretpostavka ne objašnjava paralelni običaj nazivanja majke po detetu koji izgleda obično postoji tamo gde postoji praksa nazivanja oca po detetu. Još manje se ona, ako je to moguće, podudara sa običajem nazivanja parova bez dece ocem i majkom bez dece koja ne postoje, sa nazivanjem lica po njihovoj mlađoj braći i označavanjem dece stričevima i strinama toga i toga, ili očevima i majkama njihovih prvih rodaka. Svi ovi običaji mogu se objasniti na prost i prirodan način ako pretpostavimo da oni potiču iz oklevanja da se upotrebljavaju prava imena lica kad im se direktno obraća ili kad se govori o njima. To oklevanje verovatno delimično počiva na strahu od privlačenja pažnje zlih duhova, a delimično na bojazni od otkrivanja imena vračima, koji bi u tom slučaju došli do sredstva pomoću koga bi mogli naškoditi licu čije ime znaju.

TABUISANA IMENA SRODNIKA

Prirodno bi bilo očekivati da bi ova tako opšta rezervisanost u pogledu ličnih imena bila napuštena ili bar umanjena među srodnicima i prijateljima, ali se često događa upravo suprotno. Ovo pravilo primenjuje se s najvećom strogošću baš na lica blisko vezana krvnim srodstvom, a naročito brakom. Takvim licima je često zabranjeno ne samo da pominju međusobna imena, već i da izgovaraju obične reči koje liče na njihova imena ili u kojima se nalazi slog isti kao i u njihovim imenima. Lica kojima je uzajamno zabranjeno da pominju imena jedna drugih jesu naročito muževi i žene, muž i roditelj njegove žene, i žena i otac njenog muža. Na primer, kod Kafra, žena ne sme pomenuti pravo ime svog muža ili ma kojeg od njegove braće, niti sme upotrebljavati zabranjenu reč u običnom značenju. Ako se njen muž zove, recimo, *u-Mpaka*, od *impaka* – jedna mala životinja koja pripada rodu mačaka – ona mora govoriti o toj životinji pod nekim drugim imenom. Udatoj pripadnici Kafra takođe je zabranjeno da izgovara, makar i u mislima,

imena svekra i muških srodnika svog muža koji su stariji od njega; kad god se neki važan slog ma kojeg takvom imena nalazi u kakvoj drugoj reči, ona je mora izbeći zamenjivanjem ili potpuno novom rečju ili, bar, kakvim drugim slogom. Otuda je ovaj običaj stvorio gotovo poseban jezik među ženama koji Kafri zovu "ženski govor". Tumačenje "ženskog govora" vrlo je teško, "jer ne postoje određena pravila za obrazovanje ovih reči-zamenica, niti je moguće sastaviti rečnik od njih; njihov je broj tako veliki – jer može biti veliki broj žena, čak i u istom plemenu, kojima se zabranjuje da upotrebljavaju zamene koje druge žene upotrebljavaju, isto onako kao što im se zabranjuje i da upotrebljavaju originalne reči". Muški pripadnik Kafra sa svoje strane ne sme pomenuti ime tašte, niti ona njegovo; ali on je slobodan da upotrebljava reči u kojima se nalazi naglašeni slog njenog imena. Kirgiskinja ne sme pominjati imena starijih srodnika svog muža, pa čak ni upotrebljavati reči koje su im slične po zvuku. Na primer, ako se jedan od tih srodnika zove Ovčar, ona ne sme pominjati ovce, već ih mora zvati "blejala"; ako mu je ime Jagnje, ona mora jaganjce zvati "mlada blejala". U južnoj Indiji žene veruju da bi – kad bi kazale ime svog muža ili ga izgovorile makar i u snu – njemu to donelo prevremenu smrt. Kod primorskih Dajaka čovek ne može izgovoriti ime svoga tasta ili tašte, a da ne prouzrokuje gnev duhova. Kako on tastom i taštom smatra ne samo oca i majku svoje žene, nego takođe i očeve i majke žena svoje braće i muževa svojih sestara, a takođe i očeve i majke svih rodaka, to broj tabuisanih reči može biti vrlo veliki i mogućnost grešenja isto tako velika. Da bi zbrka bila još veća, imena lica su često imena običnih stvari, kao na primer, meseca, mosta, ječma, naočarke, leoparda, te kad se ma ko od njegovih tastova i tašta zove takvim imenom, ove obične reči ne smeju preći preko njegovih usana. Kod Alfura u Minchasi na Celebesu, ovaj običaj ide tako dalekod a zabranjuje čak i upotrebu reči koje samo po zvuku liče na lična imena. Ova zabrana naročito se strogo primenjuje na tastovo ime. Ako se on, na primer, zove Kalala, njegov zet ne može govoriti o konju pod uobičajenim imenom *kavalo*, nego ga mora zvati "životinja za jahanje" (*sasakajan*). Tako je kod Alfura na indonežanskom ostrvu Bur zabranjeno pominjati imena roditelja, tastova, tašta, svekrova i svekrvi, pa čak i govoriti o običnim predmetima rečima koje po zvuku podsećaju na ta imena. Tako, ako se vaša tašta zove Dalu, što znači "betel", vi ne smete upotrebiti uobičajeno ime kad tražite betel, već morate tražiti "crvena usta"; ako tražite betelov list ne smete reći betelov list (*dalu mun*), već *karon fenna*. Na istom ostrvu takođe je zabranjeno pominjati ime starijeg brata u njegovom prisustvu. Prekršaji ovih pravila kažnjavaju se novčanim kaznama. Na indonežanskom ostrvu Sundi, veruje se da bi žetva izvesnog useva propala ako bi čovek pomenuo ime svog oca ili majke.

Kod Nufura Holandske Nove Gvineje, tazbini je zabranjeno da međusobno pominje imena. U srodnike čija imena predstavljaju tabu spadaju supruga, tast, tašta, svekar, svekrva, ženini ujaci, ujne, a takođe braća i sestre njenog dede i njene babe i svi članovi ženine ili muževljeve porodice koji pripadaju istoj generaciji kao muž, izuzev što muškarci mogu pominjati imena svojih zetova, a žene ne mogu. Ovaj tabu stupa na snagu odmah posle veridbe, a pre svadbe. Porodicama koje se tako orode veridbom dvaju svojih članova zabranjeno je ne samo da izgovaraju međusobna imena, već i da gledaju jedni druge; ovo pravilo dovodi do najkomičnijih scena kad se dogodi da se prijatelji neočekivano susretnu. Ne samo imena, već i sve reči koje zvuče slično njima pažljivo se izbegavaju i zamenjuju drugim rečima. Ako bi se desilo da neko slučajno pomene zabranjeno ime, on se mora odmah prućiti na pod i reći: "Pomenuo sam pogrešno ime. Bacam ga kroz pukotine poda da bih mogao dobro da jedem".

Na zapadnim ostrvima Toresovog moreuza muškarac nikad ne pominje lična imena tasta, tašte, šuraka i svastike; žena je podvrgnuta istim ograničenjima. O šuraku se moglo govoriti kao mužu ili bratu nekoga čije ime nije bilo zabranjeno da se pominje, a svastika se mogla zvati ženom toga i toga. Ako bi muškarac slučajno pomenuo ime svog šuraka, on bi se postideo i pognuo glavu. Njegov stid prestaje tek pošto je kao naknadu dao kakav poklon čoveku čije je ime nepotrebno pomenuo. Ista naknada se čini svastici, tastu i tašti ako se slučajno pomenu njihova imena. Kad urođeniku koji živi na obali Gazelskog poluostrva na Novoj Britaniji pomenete ime njegovog šuraka, to predstavlja najveću uvredu koju mu možete naneti; to je zločin kažnjiv smrću. Na Banksovim ostrvima u Melaneziji, tabui nametnuti imenima lica u prijateljskom srodstvu vrlo su strogi. Muškarac neće pomenuti ime svog tasta, još manje tašte, ne sme pomenuti ime bratovljeve žene, ali može pomenuti ime ženine sestre – ona mu nije ništa. Žena ne sme pomenuti ime svog svekra, a ni u kom slučaju ime svog zeta. Roditelji čija se deca međusobno venčaju ne smeju jedni drugima pominjati imena. Ne samo što je svim ovim licima zabranjeno da izgovaraju međusobna imena, već ne smeju izgovarati ni obične reči koje su identične sa tim imenima, ili imaju neke slogove iste kao i ona. Tako smo slušali o jednom urođeniku ovih ostrva koji nije smeo upotrebljavati obične reči za "prase" i za "umreti", jer su se ove reči nalazile u višesložnom imenu njegovog zeta, a čuli smo i o jednom drugom nesrećniku koji nije smeo izgovarati svakidašnje reči za "ruku" i "vruće" zbog imena svog šuraka, niti je mogao pominjati broj "jedan", jer je ta reč bila deo imena jednog rodaka njegove žene.

Oklevanje govornika da pominje imena, pa čak i slogove iz imena lica koja sa njim nisu u krvnom srodstvu, teško da se može odvojiti od oklevanja koje mnogi ispoljavaju u pogledu pominjanja svojih imena, ili imena preminulih, ili imena poglavica i kraljeva; ako prećutkivanje ovih drugih imena potiče uglavnom iz sujeverja, možemo zaključiti da i prećutkivanje prvih nema nikakvu bolju podlogu. Već smo pokazali da je oklevanje primitivnog čoveka da pominje svoje ime bar delimično zasnovano na sujevernom strahu da ga njegovi neprijatelji, bilo ljudski ili duhovni, mogu upotrebiti za zlo. Ostaje da ispitamo slične običaje u pogledu imena preminulih i kraljevskih lica.

TABUISANA IMENA MRTVIH

Običaj uzdržavanja od svakog pominjanja imena mrtvih postojao je u antičko doba kod Albanaca sa Kavkaza, a i sada je na snazi kod mnogih plemena. Jedan od običaja koji se najstrože primenjuje kod australijskih urođenika jeste da se nikad ne pomene ime preminulog lica, bilo muškog ili ženskog; glasno pomenuti ime nekoga ko je otišao sa ovog sveta bila bi gruba povreda najsvetijih predrasuda, i oni se pažljivo uzdržavaju od toga. Izgleda da je glavni motiv ovog uzdržavanja strah da se time ne prizove duh, ali i prirodno oklevanje da se oživljava minula žalost bez sumnje takođe utiče na to da se preko imena preminulih stavi koprena zaborava. Jednom je g. Oldfild toliko uplašio nekog urođenika viknuvši ime jednog pokojnika, da je ovaj pobegao i nije se smeo pojaviti nekoliko dana. Na idućem sastanku on je gorko prebacivao neopreznom belom čoveku njegovu neobazrivost. "I nisam ga", dodaje g. Oldfild, "mogao nikako privoleti da izgovori strašni zvuk pokojnikovog imena, jer ako bi to učinio, on bi potpao pod vlast zlih duhova". Urođenici Viktorije vrlo retko su pominjali mrtve, i to nikad po imenu; o njima se govorilo šapatom upotrebljavajući izraze "izgubljeni" i "jadnik

koga nema više". Kad bi se govorilo o njima po imenu, to bi, verovalo se, izazvalo srdžbu *Kouit-gila*, duha preminulog lica, koji lebdi u blizini zemlje neko vreme pre nego što zauvek ode u pravcu Sunca koje zalazi. Priča se da, kad kod plemena u donjem toku australijske reke Mareja neko umre, "ljudi pažljivo izbegavaju da pominju njegovo ime; ali ako su prinuđeni da to učine, oni ga izgovaraju šapatom da duh ne bi čuo njihov glas". Kod plemena centralne Australije niko ne sme izgovoriti ime preminulog dokle god traje žalost, osim ako je to apsolutno potrebno, a i onda se to čini samo šapatom, iz straha da se ne uznemiri i ne naljuti pokojnikov duh koji ide unaokolo u obliku utvare. Ako duh čuje da mu se pominje ime, on zaključi da ga srodnici ne žale kako treba, jer da je njihova žalost istinita oni ne bi tako olako potrzali njegovo ime. Duboko uvređen njihovom neosetljivom ravnodušnošću, naljućeni duh dođe i muči ih u snu.

Isto oklevanje da se pominju imena mrtvih vlada kod svih indijanskih plemena u Americi, od Hadsonovog zaliva do Patagonije. Kod Goajira u Kolumbiji, pomenuti ime preminulog pred njegovim srodnicima jeste strašna uvreda koja se često kažnjava smrću; ako se to desi u kolibi preminulog, u prisustvu njegovog nećaka ili ujaka, oni ako mogu odmah ubiju prestupnika na licu mesta; ali ako on pobegne, kazna se svede na plaćanje velike globe, obično na to da krivac da dva ili više volova.

Slično oklevanje da se pominju imena mrtvih postoji i kod međusobno znatno udaljenih naroda, kao na primer kod Samojeda u Sibiru i Toda južne Indije, Mongola u Tatarskoj i Tuarega u Sahari, Aina u Japanu i Akamba i Nanda u istočnoj Africi, Tingvijana na Filipinskim ostrvima i stanovnika Nikobarskih ostrva, Bornea, Madagaskara i Tasmanije. U svim slučajevima, čak i tamo gde to nije izričito rečeno, osnovni razlog za ovo izbegavanje jeste strah od duhova. Raspolažemo pouzdanim izveštajima da je ovo stvarni motiv kod Tuarega. Oni se plaše povratka pokojnikovog duha i rade sve što mogu da bi ga izbegli: posle smrtnog slučaja presele svoj logor, nikad ne pominju ime preminulog i izbegavaju sve za šta se smatra da bi moglo prizvati dušu ili probuditi da se vrati. Stoga oni ne označavaju pojedince, kao Arabljani, dodavanjem ličnim imenima imena njihovih očeva; oni nikad ne govore o tome i tome, sinu toga i toga, već svakom čoveku daju ime koje će s njim živeti i umreti. Tako su se i kod nekih viktorijanskih plemena u Viktoriji (Australija) lična imena retko obnavljala, jer su domoroci verovali da onaj ko dobije ime preminulog lica ne živi dugo; verovatno se pretpostavljalo da njegov duhovni imenjak dođe i odnese ga u zemlju duhova.

Isti strah od duha preminulog koji pobuđuje ljude da odbace njegovo staro ime takođe navodi sva lica koja imaju slično ime da ga zamene drugim, da izgovaranje tog imena ne bi privuklo pažnju duha od koga se ne može očekivati da razlikuje sve primene istog imena. Tako se priča da odvratnost južnoaustralijskih plemena u Adelaidi i oko Enkaunter zaliva prema pominjanju imena nedavno preminulih ide tako daleko da lica koja imaju isto ime kao i pokojnik napuste to ime i privremeno uzmu sebi drugo, ili upotrebljavaju ma koje drugo ime koje im pripada. Sličan običaj postoji i kod nekih kvinslandskih plemena, ali zabrana upotrebe imena umrlih nije stalna, mada može trajati mnogo godina. Kod nekih australijskih plemena, promena imena prouzrokovana na taj način ostaje stalna; staro ime se zauvek napušta i čovek se zove novim imenom do kraja života, ili bar dok ne bude prinuđen da ga opet promeni iz sličnog razloga. Kod severnoameričkih Indijanaca sva lica, bila ona ljudi ili žene, koja nose ime nedavno preminulog, morala su ga napustiti i uzeti drugo; to se ranije radilo pri prvom obredu žalosti za preminulim. Kod nekih plemena istočno od Stenovitih planina, ova promena imena

trajala je samo za vreme žalosti, ali izgleda da je bila stalna kod ostalih plemena na severnoameričkoj obali Tihog okeana.

Ponekad, na osnovu istog rezonovanja, svi bliski srodnici preminulog promene imena, ma kakva da su ona, bez sumnje iz straha da bi zvuk poznatih imena mogao primamiti lutajućeg duha natrag u staru kuću. Tako se kod nekih viktorijanskih plemena obična imena svih najbližih srodnika ne upotrebljavaju za vreme žalosti, već se zamenjuju izvesnim opštim terminima koje nalaže običaj. Zvati ožalošćeno lice njegovim imenom smatralo se uvredom za preminulog i često je dovodilo do tuče i krvi. Kod indijanskih plemena severozapadne Amerike, bliski srodnici preminulog često promene imena "pod utiskom da će duhovi biti privučeni natrag zemlji ako često čiju poznata imena". Kod Kiova-Indijanaca se ime preminulog nikad ne izgovara u prisustvu srodnika, a po smrti ma kog člana porodice svi ostali uzmu nova imena. Ovaj običaj zapazili su pre više od tri veka Ralejevi kolonisti na ostrvu Roanoku u Virdžiniji, SAD. Kod Lengua-Indijanaca ne samo što se ime umrlog lica nikad ne pominje, nego i svi koji ostanu u životu takođe promene imena. Oni kažu da im je smrt dolazila i odnela listu živih, i da će se uskoro vratiti za nove žrtve. Da bi osujetili njenu strašnu nemeru oni zato promene imena, verujući da smrt kad se vrati neće moći da ih identifikuje zbog novih imena (mada ih ima sve na listi), te će otići da ih traži na nekom drugom mestu. Nikobarezi kad su u žalosti uzmu nova imena da bi izbegli neželjenu pažnju duha; iz istog razloga preruše se obrijavši glavu, tako da duh nije u stanju da ih pozna.

Kad ime preminulog označava neki običan predmet, kao na primer neku životinju ili biljku, vatru ili vodu, ponekad se smatra potrebnim da se ta reč isključi iz običnog govora i zamenu drugom. Jasno je da običaj ove vrste može biti moćan činilac u promeni jezika, jer gde on vlada u velikoj meri broj neupotrebljivih reči stalno raste i zamenjuje se novim rečima. Posmatrači koji su pisali o ovom običaju u Australiji, Americi i drugde, zapazili su ovu tendenciju. Na primer, u pogledu australijskih urođenika zapaženo je da "gotovo svako pleme ima različit dijalekt. Neka plemena zovu svoju decu imenima prirodnih predmeta, a kad lice sa takvim imenom umre, ta reč se više nikad ne pominje; stoga se mora pronaći druga reč za predmet po kome je dete bilo nazvano". Pisac navodi kao primer slučaj čoveka čije je ime *Karla* značilo "vatra"; kad je *Karla* umro, morala se uvesti nova reč za vatru. "Stoga se" dodaje pisac, "jezik stalno menja". Kod plemena oko Enkaunter zaliva, Južna Australija, kad bi umro čovek čije je ime *Ngnke*, što znači "voda", celo pleme bi posle njegove smrti bilo duže vremena prinuđeno da upotrebljava neku drugu reč za vodu. Pisac koji iznosi ovaj običaj pretpostavlja da se time može objasniti postojanje velikog broja sinonima u jeziku tog plemena. Ovu pretpostavku potvrđuje ono što znamo o nekim viktorijanskim plemenima čiji je jezik sadržavao stalne grupe sinonima koji su za vreme trajanja žalosti upotrebljavali umesto običnih izraza svi članovi plemena. Na primer, ako umre čovek po imenu *Vaa* ("vrana"), za vreme žalosti za njim niko nije smeo zvati vranu *vaa*; svi su morali zvati tu pticu *narapart*. Ako lice sa zvučnom titulom Prstenorepi Oposum (*vearn*) ode na onaj svet, njegovi ožalošćeni srodnici i celo pleme prinuđeni su da neko vreme nazivaju prstenorepog oposuma još zvučnijim imenom *manuungkuurt*. Ako zajednica utone u žalost zbog gubitka kakve cenjene žene čije je časno ime bilo Droplja, odmah izlazi iz upotrebe uobičajeno ime za pticu droplju, koje je glasilo *barim barim*, i zamenjuje se imenom *tillit tilliitsh*. I tako, *mutatis mutandis*, sa imenom Crnog Ćubastog Papagaja, Sivog Patka, Giganstkog Ždrala, Kengura, Orla, Divljeg Psa itd.

Sličan običaj neprekidno je menjao jezik Abipona u Paragvaju, kod kojih se reč nikad više ne vraća kad se jednom izbaci iz upotrebe. Nove reči, kaže misionar Dobrishofer, nicale su svake godine kao pečurke posle kiše, jer su se sve koje su ličile na imena mrtvih ukidane proklamacijom i druge kovane umesto njih. Kovnica reči bila je u rukama plemenskih starica; koju god su reč one odobrile i stavile u promet, odmah su je bez ikakvog roptanja primali veliki i mali i ona se širila kao požar kroz svaki logor i svaku naseobinu plemena. Iznenadili biste se, veli isti misionar, kad biste videli kako pokorno ceo narod prima odluku uvenule stare veštice, i kako stare, uobičajene reči odmah potpuno izlaze iz upotrebe i nikad se više ne pomenu čak ni iz navike ili zaborava. Za sedam godina koje je Dobrichofer proveo među ovim Indijancima, triput je menjana urođenička reč za jaguara, a reči za krokodila, trn i klanje stoke prošle su kroz slične, mada ređe promene. Kao rezultat ovog običaja, rečnici misionara bili su puni izbrisanih mesta, jer su se stare reči morale stalno izbacivati kao neupotrebljive i umetati nove na njihovo mesto. Kod mnogih plemena Britanske Nove Gvineje imena lica su takođe imena običnih stvari. Ljudi veruju da će se, ako se pomene ime umrlog lica, njegov duh vratiti, a kako ne žele da ga opet vide među sobom, pominjanje njegovog imena se zabranjuje i stvori se nova reč da je zameni, kad god se desi da je ime neki opšti termin. Usled toga se mnoge reči zauvek izgube ili ožive sa izmenjenim ili novim značenjem. Na Nikobarskim ostrvima slična praksa je takođe uticala na jezik urođenika. "Vrlo čudan običaj", kaže g. de Ropstorf, "postoji kod njih, i on ozbiljno sprečava sastavljanje njihove istorije, ili bar prenošenje istorijskog gradiva sa pokolenja na pokolenje. Prema jednom strogom pravilu, kome i nikobarsko sujeverje daje potporu, ne sme se pomenuti ime nijednog lica posle njegove smrti! U ovome se ide tako daleko da se – ako se, kao što se često desi, čovek zove "Kokoš", "Vatra", "Put" itd., na nikobarskom jeziku – ove reči ubuduće pažljivo izbegavaju ne samo kao lične oznake preminulih nego čak i kao imena običnih stvari koje označavaju; takve reči iščezavaju iz jezika, te se ili kuju nove ili se zamena za izbačenu reč nađe u neko drugom nikobarskom narečju ili u nekom stranom jeziku. Ovaj čudni običaj ne samo što daje jeziku element nepostojanosti, nego uništava kontinuitet političkog života i čini istoriju nesigurnom i neodređenom, ako ne i nemogućom".

I drugi istraživači u ovoj oblasti zapazili su da sujeverje koje ukida imena mrtvih mora podrivati i sam temelj istorijske tradicije. "Klamatski narod", kaže A. C. Gačet, "nema istorijskih predanja koja idu u prošlost dalje od jednog veka, iz prostog razloga što je postojao strog zakon koji je zabranjivanje pominjanje lica ili dela preminuog pojedinca uz upotrebu *njegovog imena.* Ovaj zakon primenjivan je kod Kalifornijaca sa istom strogošću kao i kod Oregonaca; prestup protiv njega mogao se kazniti smrću. Ovo je sigurno dovoljno da onemogući svako istorijsko znanje kod jednog naroda. Kako se može pisati istorija bez imena?"

Kod mnogih plemena međutim, moć sujeverja koje hoće da izbriše sećanje na prošlost oslabljena je i umanjena do izvesnog stepena prirodnom tendencijom ljudskog duha. Vreme, koje slabi i najdublje utiske, neminovno otupi, ako i sasvim ne izbriše, utisak koji tajna i užas smrti ostave na svest primitivnog čoveka. Ranije ili kasnije, kako sećanje na njegove mile polako vene, on počinje da govori o njima, te tako njihova primitivna imena po nekiput može spasti od zaborava filozofski istraživač, pre nego što sasvim iščeznu u ogromnom, zamršenom lavirintu prošlosti kao jesenje lišće ili zimski sneg. Kod nekih viktorijanskih plemena, zabrana pominjanja imena mrtvih ostaje

na snazi samo za vreme žalosti; kod plemena oko pristaništa Linkoln u južnoj Australiji ona je trajala više godina. Kod Činuk-Indijanaca severne Amerike "običaj zabranjuje pominjanje imena umrlog lica, bar dok ne prođe duži niz godina posle njegove smrti". Kod Pujalup-Indijanaca ovaj tabu popušta posle nekoliko godina, kad ožalošćeni zaborave svoju žalost, a ako je preminuli bio slavan ratnik, jedan od njegovih potomaka, na primer praunuk, može se nazvati po njemu. Kod ovog plemena taj tabu se ne primenjuje mnogo, izuzev kod srodnika preminulog. Jezuitski misionar Lafito kaže da se ime preminulog i slična imena onih koji ostanu u životu tako reći zakopaju sa lešom dok, pošto oštrina bola otupi, srodnici ne "usprave drvo i podignu umrlog". Dizanje mrtvih kod njih je značilo davanje imena preminulog nekom drugom, koji na taj način postane u svakom pogledu ovaploćenje preminulog, jer je prema principu primitivne filozofije ime bitan deo, ako ne i duša čoveka.

Kod Laponaca, kad je žena bila trudna i blizu porođaja, jedan od preminulih predaka ili srodnika javio bi joj se u snu i saopštio joj koje će se preminulo lice ponovo roditi u vidu njenog novorođenčeta, i čije ime prema tome treba dati detetu. Ako žena ne bi imala takav san, onda bi otac ili srodnici određivali ime proricanjem ili traženjem saveta od vrača. Kod Konda oko jezera Njase rođenje se proslavlja sedmog dana gozbom koja se priredi svešteniku i celom selu. Da bi odredio detinje ime, sveštenik stavlja zrna pirinča u šolju vode, pominjući uz svako zrno ime po jednog preminulog pretka. Na osnovu kretanja zrna u vodi i njegovih zapaženja u novorođenčetu, on izjavi koji se od detinjih predaka ponovo pojavio u njemu i dete obično, bar kod severnih plemena, dobije ime tog pretka. Kod Joruba (Niger i Dahomej), uskoro po detinjem rođenju sveštenik Ife, boga proricanja, pojavi se na sceni da utvrdi koga se pretka duša ponovo rodila u novorođenčetu. Čim se ovo reši, roditeljima se kaže da se dete u svakom pogledu mora prilagoditi načinu života pretka koji sada oživljava u njemu i ako, kao što se često događa, roditelji izjave da ne znaju kako je taj predak živeo, sveštenik im da potrebno objašnjenje. Dete obično dobije ime pretka koji je ponovo rođen u njemu.

TABUISANA IMENA KRALJEVA I DRUGIH SVETIH LICA

Kad se u primitivnom društvu imenima običnih ljudi, kako živih tako i mrtvih, poklanja toliko brižna pažnja, ne treba da nas čudi što se preduzimaju velike mere predostrožnosti da bi se imena svetih kraljeva i sveštenika zaštitila od zla. Ime kralja Dahomeja uvek se drži u tajnosti da mu, saznavši mu ime, kakvo zlurado lice ne bi naškodilo. Nazivi po kojima su razni kraljevi Dahomeja bili poznati Evropljanima nisu njihova prava imena, već samo proste titule, ili kako urođenici kažu "jaka imena". Urođenici, izgleda, misle da nikakvo zlo ne može doći od toga što se ta imena znaju, jer ona nisu tako bitno spojena sa ličnostima koja ih imaju kao rođena imena. Kod Gala u kraljevini Geri, podanik se može kazniti smrću ako pomene suverenovo ime, a obične reči koje liče na to ime zamene se drugima. Kad umre kralj Bahima u centralnoj Africi, njegovo se ime izbacuje iz jezičke upotrebe, a ako je njegovo ime bilo ime kakve životinje, za nju se mora odmah naći nov naziv. Na primer, kralj se često zove Lav; stoga kad umre kralj čije je ime Lav, mora se skovati novo ime za lavove uopšte. U Sijamu je bilo teško doznati kraljevo pravo ime, jer se ono pažljivo držalo u tajnosti iz straha od vradžbina; svako ko bi ga pomenuo bio bi bačen u zatvor. O kralju se moglo govoriti samo

izvesnim zvučnim titulama, kao što su "uzvišeni", "savršeni", "vrhovni", "veliki car", "potomak anđela", itd. U Burmi se smatralo za najgoru nepobožnost pomenuti ime vladajućeg suverena; burmanski podanici, čak i kad su bili daleko od svoje zemlje, nisu se mogli privoleti da to učine; posle stupanja na presto, kralj je bio poznat samo po svojim kraljevskim titulama.

Kod Zulua nijedan čovek ne pominje ime poglavice svog plemena niti imena poglavičinih predaka, ukoliko ih pamti, niti pominje obične reči koje se podudaraju sa tabuisanim imenima ili samo liče na njih po zvuku. Kod plemena Dvandves postojao je poglavica po imenu Langa, što znači Sunce; zbog toga je ime Sunca promenjeno od *langa* u *gala*, i tako je ostalo do danas, mada je Langa umro pre više od sto godina. Kod plemena Ksnumajo, reč koja znači "skupiti stoku u krdo" promenjena je od *alusa* ili *ajusa* u *kagesa*, jer je U-Majusi bilo ime poglavici. Osim ovih tabua, koje je svako pleme posebno primenjivalo, sva Zulu plemena su udruženo tabuisala ime kralja koji je vladao celim narodom. Stoga, na primer, kad je Panda bio kralj Zululanda, reč za "koren drveta", *impando*, promenjena je u *nxabo*. Reč za "laži" ili "klevetu" promenjena je od *amacebo* u *amakvata*, jer *amacebo* sadrži jedan slog iz imena slavnog kralja Cečveja. U ovom zamenjivaju, međutim, muškarci ne idu tako daleko kao žene koje izostavljaju svaki zvuk koji makar i iz daleka podseća na neki zvuk u tabuisanom imenu. U kraljevom selu zaista je ponekad teško razumeti govor kraljevih žena, jer one postupaju na ovaj način ne samo sa imenima kralja i njegovih predaka, nego čak i sa imenima njegove i njihove braće za nekoliko generacija unazad. Kad ovim plemenskim i nacionalnim tabuima dodamo one porodične tabue o imenima srodnika po tazbini koje smo već opisali, onda ćemo lako razumeti otkuda to da u Zululandu svako pleme ima svojstvene reči samo o sebi, i da žene imaju veliki rečnik koji samo njima pripada. Čak i članovima jedne porodice može biti zabranjeno da upotrebljavaju reči koje upotrebljavaju reči druge porodice. Žene jednog sela, na primer, mogu zvati hijenu njenim običnim imenom; one iz drugog sela mogu upotrebljavati uobičajenu zamenu za tu reč; dok u trećem selu i sama zamena može biti nezakonita, te se umesto nje mora skovati neki drugi termin. Stoga gotovo izgleda da je zuluski govor dvojezičan; za mnoštvo stvari on ima po tri do četiri sinonima, koji su, blagodareći mešavini plemena, poznati širom celog Zululanda.

Na Madagaskaru svuda vlada isti običaj, koji je, kao i kod Zulua, doveo do izvesne dijalektske razlike u govoru raznih plemena. Na Madagaskaru ne postoje porodična imena, a gotovo sva lična imena uzimaju se iz svakodnevnog govora i označavaju neki običan predmet, radnju ili osobinu, kao pticu, životinju, drvo, biljku itd. Kad god je jedna od ovih običnih reči i ime ili deo imena plemenskog poglavice, ona postaje sveta i ne sme se više upotrebljavati u običnom značenju kao ime drveta, insekta ili bilo čega drugog. Stoga se za taj predmet mora naći novo ime da zameni ono odbačeno. Lako je shvatiti kakva se pometnja i neizvesnost tako mogu uneti u jezik kad njime govore mnogo mala, mesna plemena, od kojih svakim upravlja mali poglavica (svetog imena). Pa ipak, ima plemena i naroda koji se potčinjavaju ovoj tiraniji reči kao što su činili i njihovi preci, još od nezapamćenih vremena. Nezgodne posledice ovog običaja naročito su upadljive na zapadnoj obali ovog ostrva, gde su, zbog velikog broja nezavisnih poglavica, imena stvari, mesta i reka, pretrpela tolike promene da često dolazi do pometnje; jer kad jednom poglavice zabrene neke obične reči, urođenici više neće da priznaju da su ih bilo kad znali u njihovom starom smilu.

Ali nisu jedino imena živih kraljeva i poglavica tabuisana na Madagaskaru; imena umrlih suverena takođe su pod zabranom, bar na nekim delovima ostrva. Kad kod Sakalava umre kralj, plemići i narod drže veće oko mrtvog tela i svečano izaberu novo ime kojim će se umrli monarh otada zvati. Pošto se usvoji novo ime, staro ime po kome je kralj bio poznat za života postaje sveto i ko ga izgovori može biti kažnjen smrću. Reči u običnom jeziku koje iole liči na zabranjeno ime takođe postaju svete i moraju se zameniti drugim. Na lica koja bi izgovarala te zabranjene reči gledalo se ne samo kao na vrlo nepristojna, već kao na zločince čija su nedela kažnjiva smrću. Promene u rečniku bile su ograničene samo na pokrajinu kojom je vladao preminuli kralj; u susednim pokrajinama reči su se i dalje upotrebljavale u svom starom značenju.

Svetost pripisivana poglavicama u Polineziji takođe se proširivala i na njihova imena; ona su, prema primitivnom gledištu, gotovo nerazdvojna od ličnosti koje ih nose. Stoga u Polineziji, kao i u Zululandu i na Madagaskaru, nalazimo isto sistematsko zabranjivanje izgovaranja imena poglavica i običnih reči koje liče na njih. Na Novom Zelandu je ime poglavice tako sveto da se, ako se desi da je ono neka obična reč, ne može upotrebljavati u govoru i mora se naći neka druga reč da ga zameni. Na primer, poglavica južno od Ist Kejpa zvao se Maripi, što znači nož, pa je zato uvedena nova reč (*nekra*) za nož, a stara je izbačena iz upotrebe. Na jednom drugom mestu za reč vodu (*vai*) morala se promeniti, jer se desilo da je ona bila ime poglavice, i bila bi obesvećena kad bi bila primenjena i na vulgarnu tečnost, a ne samo na poglavičinu svetu ličnost. Ovaj tabu proizveo je obilje sinonima u maorskom jeziku, pa se putnici koji tek stignu u zemlju ponekad zapanje kad čuju da se kod susednih plemena iste stvari zovu različitim imenom. Kad na Tahitiju kralj stupi na presto, sve reči u jeziku koje po zvuku liče na njegovo ime moraju biti zamenjene drugim. U ranijim vremenima, ako bi neko bio tako neoprezan da zanemari ovaj običaj i upotrebi zabranjene reči, ne samo on nego i svi njegovi srodnici bili bi odmah poubijani. Ali tako uvedene promene bile su samo privremene; posle kraljeve smrti nove reči izlaze iz upotrebe, a prvobitne ponovo ožive.

U staroj Grčkoj se imena sveštenika i drugih visokih dostojnika koji su činodejstvovali u Eleuzinskim misterijama nisu smela izgovarati za njihova života. Bilo je protiv zakona izgovarati ih. Pedant u Lukijanu priča kako je sreo ove uzvišene ličnosti kad su vodile na sud jednog čoveka koji se bio usudio da im pomene imena, mada je vrlo dobro znao da je to bilo nezakonito činiti posle njihovog posvećenja, jer su oni postali anonimni pošto su izgubili svoja stara imena i dobili nove i svete titule. Sudeći po dva natpisa koji su nađeni u Eleuzini, izgleda da su imena sveštenika bacana u morske dubine: prvo su urezivana u ploče od bronze ili olova, a ove su zatim bacane u dubine Salaminskog zaliva. Cilj ovoga je verovatno bio da se imena sačuvaju u dubokoj tajnosti, a zar se to moglo uraditi na bolji način nego da se ona potope u more? Zar ima ljudskih očiju koje bi ih mogle videti kako svetlucaju u tamnim dubinama zelene vode? Teško bi se mogao naći jasniji primer zbrke između netelesnog i telesnog, između imena i njegovog materijalnog ovaploćenja, od ovog koji nam pruža civilizovana Grčka.

TABUISANA IMENA BOGOVA

Primitivni čovek stvara svoje bogove po sopstvenom obličju. Ksenofon je pre mnogo vekova kazao da su crnački bogovi crna lica i pljosnatih noseva; da su trački bogovi rumena lica i plavih očiju; da bi konji, volovi i lavovi, samo kad bi verovali u bogove

i imali ruke da ih slikaju, bez sumnje predstavili svoje bogove u obliku konja, volova i lavova. Tako nepoverljivi primitivan čovek, koji krije svoje pravo ime iz straha da ga vrači ne zloupotrebe, zamišlja da i njegovi bogovi moraju čuvati svoja prava imena u tajnosti, da ne bi drugi bogovi ili čak i ljudi doznali za njih i bajali s njima. Nigde ovo primitivno shvatanje tajnosti i magijskog svojstva božanskog imena nije bilo tako duboko ukorenjeno ni tako rasprostranjeno kao u starom Egiptu, gde su praznoverice drevne prošlosti bile tako isto postojano urezane u ljudskim srcima kao što su tela mačaka, krokodila i ostale božanske menanžerije bila urezana u njihovim u steni usečenim grobnicama. Ovo shvatanje jasno je izraženo u priči koja govori kako je dovitljiva Izida izmamila od velikog egipatskog boga Sunca Ra njegovo tajno ime. Izida je, tako kaže

EGIPATSKI BOG SUNCA RA
(Anijev papirus, 19. dinastija. Britanski muzej, London)

U starom Egiptu bilo je duboko uvreženo shvatanje o tajnosti i magijskom svojstvu božanskog imena. Iz priče o načinu na koji je dovitljiva Izida izmamila tajno ime od Ra, boga Sunca, proizilazi da su Egipćani verovali da je pravo ime boga, sa kojim je nerazdvojno povezana čitava njegova moć, smešteno u božanskim grudima. Kako onaj ko poseduje pravo ime samim tim poseduje i biće, dakle moć, boga ili čoveka, svaki egipatski vrač je težio da ga se po bilo koju cenu dočepa.

priča, bila žena velike besedničke moći; njoj je bio postao dosadan svet ljudi, pa je žudela za svetom bogova. I razmišljala je u sebi, govoreći: "Zar ne bih ja mogla pomoću velikog imena boga Ra postati boginja i vladati kao on na nebi i na zemlji?" Jer Ra je imao mnogo imena, ali veliko ime koje mu je dalo svu vlast nad bogovima i ljudima nije znao niko sem njega. Bog je u to vreme već bio ostario; pljuvačka mu je curila iz usta i padala na zemlju. Izida skupi pljuvačku zajedno sa zemljom, napravi od toga zmiju i stavi je na stazu kojom je veliki bog prolazio svaki dan idući po svojoj želji kroz svoje dve kraljevine. Kad je naišao kao i obično, u pratnji cele svite bogova, sveta zmija ga ujede; bog otvori usta i jauknu, a njegov jauk se čuo do neba. Svita bogova zapita ga: "Šta te boli?" i bogovi začuđeni rekoše jedan drugom: "Gle, pogledaj!" Ali bog Ra nije mogao progovoriti; vilice su mu se tresle, telo drhtalo, a otrov mu je jurio kroz telo brzo kao što Nil teče kroz Egipat. Kad se veliki bog umirio, on viknu svojim pratiocima: "Dođite meni, o deco moja, porode tela mog. Ja sam princ, sin princa, božansko seme boga. Moj otac mi je smislio ime; moj otac i moja mati nadenuli su mi ime i ono je ostalo skriveno u mom telu od rođenja, da nijedan mag ne bi imao magijsku moć nadamnom. Pošao sam da posmatram ono što sam ostvario, šetao sam kroz dve zemlje koje sam stvorio i gle! Nešto me ujede. Šta je to bilo, ne znam. Da li je to bila vatra? Da li voda? Srce mi je na vatri, telo mi drhti, svi mi se udovi tresu. Dovedite mi decu bogova čije reči leče, čije usne razumeju, čija moć doseže do neba". I deca bogova mu dođoše, vrlo žalosna. Došla je i Izida da pokaže svoju veštinu. Izida, čija su usta puna životnog duha, čije čini leče bol, čije reči oživljavaju mrtve. Ona upita: "Šta je to, božanski oče? Šta je to?" Sveti bog otvori usta i reče: "Išao sam svojim putem, šetao po svojoj želji po svojim dvema kraljevinama da posmatram ono što sam stvorio, i gle! Zmija koju nisam video ujede me. Je li to vatra? Je li to voda? Hladniji sam od vode, topliji od vatre, svi mi se udovi znoje, drhtim, pogled mi nije siguran, ne vidim nebo, vlaga mi kvasi lice kao u letnje doba". Onda Izida reče: "Reci mi tvoje ime, božanski oče, jer onaj će čovek živeti koga zovu njegovim pravim imenom". Ra odgovori: "Stvorio sam nebo i zemlju, uredio planine, stvorio veliko i široko more, raširio dva horizonta kao ćilim. Ja sam onaj koji otvori svoje oči – i nastane svetlost, zatvori ih – i nastane mrak; onaj po čijoj zapovesti Nil nadolazi, ali kome bogovi ne znaju ime. Ja sam Kepera ujutru, Ra u podne, Tum uveče". Ali otrov ne izađe iz njega, nego je prodirao sve dublje, i veliki bog više nije mogao ići. Onda mu Izida reče: "Ti mi nisi kazao pravo ime. Ah, kaži mi ga, da bi otrov mogao izaći; jer onaj će živeti čije se pravo ime zna". Otrov je pekao kao vatra, bio je topliji od plamena. Bog reče: "Pristajem da me Izida pretraži i da moje ime pređe iz mojih grudi u njene". Zatim se bog sakri od bogova, i njegovo mesto na brodu večnosti bi prazno. Tako su uzeli ime velikom bogu i veštica Izida reče: "Otidi otrove, otidi od Ra. Ja, baš ja, pobeđujem otrov i bacam ga na zemlju, jer je velikom bogu oduzeto ime. Neka Ra živi i neka otrov umre". Tako je rekla velika Izida, kraljica bogova, ona koja poznaje Ra i njegovo pravo ime".

Prema ovoj priči izgleda da se pretpostavljalo da je pravo ime boga, sa kojim je njegova moć nerazdvojno vezana, gotovo u fizičkom smislu smešteno u njegovim grudima, iz kojih ga je Izida izvadila kao hirurškom operacijom i prenela na sebe sa svim njegovim natprirodnim moćima. Pokušaji, slični Izidinom, da se zadobije moć kakvog visokog boga saznavanjem njegovog imena u Egiptu nisu bili samo legende o mitskim bićima iz daleke prošlosti; svaki egipatski vrač težio je da se sličnim sredstvima dočepa moći. Verovalo se da onaj ko poseduje pravo ime samim tim poseduje i samo biće boga

ili čoveka, i može da prisili čak i božanstvo da ga sluša kao što rob sluša svog gospodara. Prema tome, veština vrača sastojala se u tome da učini da mu bogovi otkriju svoja sveta imena; da bi ovo postigao, on nije prezao ni od čega što je bilo u njegovoj moći. Kad već jednom neki bog u trenutku slabosti ili neopreznosti otkrije vraču svoje čudesno ime, onda mu ne ostaje ništa drugo do da se ponizno potčini čoveku ili bude kažnjen za svoju nepokornost.

I Rimljani su verovali u magijsko svojstvo božanskih imena. Kada opkole neki grad, sveštenici se obrate bogu zaštitniku mesta odrešenom molitvom ili bajalicom, pozivajući ga da napusti opkoljeni grad i pređe Rimljanima, koji bi s njim postupali isto tako dobro ili još bolje nego što se s njim postupalo u njegovom starom obitavalištu. Ime boga zaštitnika Rima čuvano je kao najveća tajna, da ga ne bi neprijatelji republike primamili sebi, kao što su i sami Rimljani privoleli mnoge bogove da napuste, kao pacovi, tešku sudbinu gradova u kojima su živeli u srećnijim danima. Štaviše, ne samo pravo ime boga zaštitnika, nego i samog grada, uvijeno je u misteriju i nije se smelo nikad pomenuti, čak ni za vreme svetih obreda. Neki Valerije Soranus, koji se usudio da oda dragocenu tajnu, ili je kažnjen smrću ili je završio na neki drugi nesrećan način. Slično tome, izgleda, bilo je zabranjeno i starim Asircima da pominju mistična imena svojih gradova; čak i danas Čeremisi na Kavkazu iz praznovernih pobuda čuvaju u tajnosti imena svojih sela.

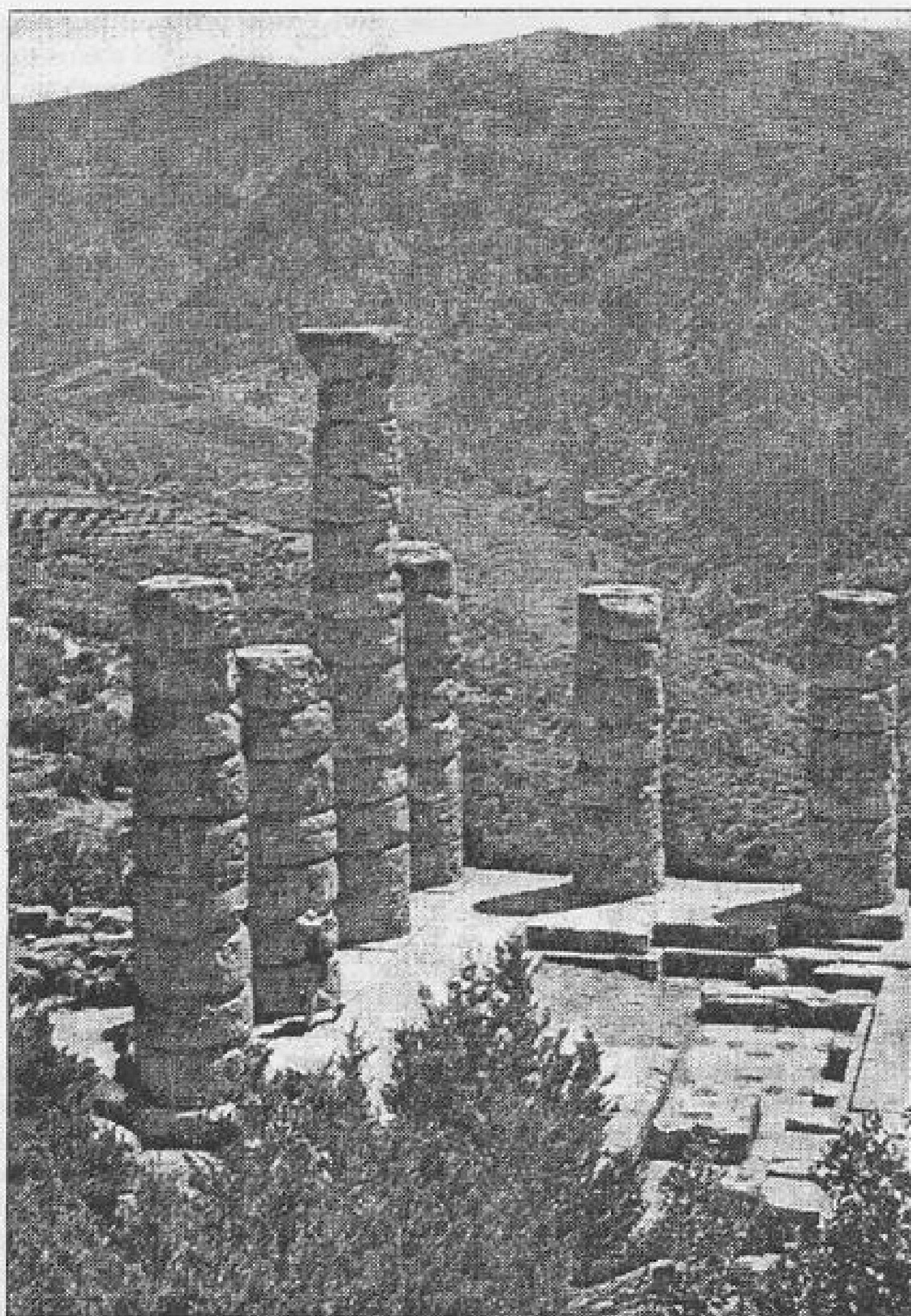
Ako je čitalac imao strpljenja da prati ovaj pregled praznoverica vezanih za lična imena, verovatno će se saglasiti da tajanstvenost kojom su tako često obavijana imena kraljevskih lica nije usamljena pojava, nije izveštačeni izraz dvorske servilnosti i laskanja, već samo posebna primena opšteg zakona primitivne misli koji se odnosi kako na kraljeve i sveštenike, tako i na prost narod i bogove.

XXIII

NAŠ DUG PRIMITIVNOM ČOVEKU

Bilo bi lako proširiti listu kraljevskih i svešteničkih tabua, ali primeri izneti na prethodnim stranama dovoljni su kao uzorci. Da bismo zaključili ovaj deo našeg predmeta, ostaje samo da ukratko izložimo opšte zaključke do kojih su nas istraživanja do sada dovela. Videli smo da se u primitivnom društvu često nalaze ljudi kojima sujeverje ostalih pripisuje moć da kontrolišu opšti tok prirode. Takvi ljudi se obožavaju kao bogovi i sa njima se tako i postupa. Da li ova ljudska božanstva imaju i svetovnu vlast nad životima i sudbinama svojih obožavalaca, ili su njihove funkcije čisto duhovne i natprirodne, drugim rečima, da li su oni kraljevi i bogovi, ili samo ovo poslednje, to nas se ovde ne tiče mnogo. Njihova pretpostavljena božanstvenost je bitna činjenica kojom možemo da se pozabavimo. Oni su na osnovu nje svojim obožavaocima zalog i jemstvo da će fizičke pojave od kojih zavise životne potrebe čovečanstva produžiti da se redovno zbivaju. Stoga je prirodno što su život i zdravlje takvog bogočoveka predmet brižnog narodnog staranja, jer narodno blagostanje, pa i samo postojanje, skopčano je s njegovim; zato ga narod prinudava da se podvrgne onim pravilima koja je um primitivnog čoveka izumeo za izbegavanje zala koja snalaze ljudsko telo, uključujući i poslednje zlo, smrt. Ova pravila nisu ništa drugo do maksime po kojima se, prema primitivnom gledištu, svaki čovek zdravog razuma mora vladati ako želi da živi dugo na zemlji. Ali dok se kod običnih ljudi vladanje po ovim pravilima ostavlja na volju pojedincu, bogočoveku su ona nametnuta pod pretnjom da će, ako im se ne pokorava, biti svrgnut sa svog božanskog položaja, pa čak i ubijen. Od njegovog života zavise suviše veliki interesi njegovih obožavalaca da bi mu oni mogli dozvoliti da se neoprezno igra sa životom. Stoga sve čudne praznoverice, maksime starog sveta, poštovane mudrolije koje je dovitljivost primitivnih filozofa izumela i nagomilala još od davnih vremena, a koje babe još saopštavaju kao dragocenosti svojim potomcima okupljenim oko ognjišta u zimske večeri – sve ove stare fantazije grupisane su, sve ove paučinaste mreže mozga ispletene su oko staze starog kralja, ljudskog boga. On se, zapleten u njih kao muva u paukovoj mreži, jedva mogao i kretati zbog konaca običaja, "lakih kao vazduh, a jakih kao gvozdene karike", koji su ga, isprepletani u beskrajnoj zbrci, čvrsto držali u mreži pravila, iz koje su ga mogli osloboditi samo smrt ili svrgnuće s položaja.

Za istraživače prošlosti život starih kraljeva i sveštenika kipti obaveštenjima. U njemu je skupljeno sve što se smatralo za mudrost kad je svet bio mlad. On je bio savršen uzor po kome su se ljudi trudili da žive; model bez mane, izgrađen sa strogom

DELFI

Izmislivši bogove prema sopstvenom obličju, čovek je pretpostavljao da ni oni nisu pošteđeni ljudske sudbine, to jest da stare, boluju i umiru poput njega. Tako je Dionisovo telo sahranjeno pored Apolonove statue u Delfima, grčkom svetilištu koje je još pre VI veka pre n. e. bilo posvećeno majci Zemlji po imenu Gea. Na Dionisovoj grobnici je bio natpis: "Ovde leži mrtav Dionis, sin Semelin." Prema jednom predanju, i sam Apolon je bio sahranjen u Delfima.

DRVENA MASKA DAJAKA

tačnošću, prema propisima varvarske filozofije. Ma kako nam sirova i pogrešna izgledala ta filozofija, bilo bi nepravedno odreći joj vrlinu logičke doslednosti. Počevši sa shvatanjem životnog principa kao majušnog bića ili duše koja postoji u živom biću, mada je drukčija i od njega odvojiva, ta filozofija izvela je, radi praktičnog upravljanja životom, jedan sistem pravila koji je uglavnom dobro povezan i sačinjava prilično potpunu i skladnu celinu. Greška sistema – i to fatalna – ne leži u njegovim zaključcima, već u njegovim premisama; u njegovom shvatanju prirode života, a ne u nekoj nedoslednosti zaključaka koje on izvodi iz tog shvatanja. Žigosati ove premise kao besmislene zato što smo mi u stanju da lako uvidimo njihovu pogrešnost, bilo bi nefilozofski i nezahvalno. Mi stojimo na temelju koji su izgradila prošla pokoljenja i u stanju smo da samo nejasno shvatimo mučne i duge napore koje je čovečanstvo podnelo da bi se došlo do stupnja, uostalom ne suviše visokog, na kome se mi sada nalazimo. Mi dugujemo zahvalnost bezimenim i zaboravljenim radnicima: njihova strpljiva misao i naporan rad najviše su doprineli da budemo ono što smo. Količina novog znanja koje jedno doba, a pogotovu jedan čovek, može dodati opštoj tekovini vrlo je mala, te je sto-

ga glupo i nepošteno, pored toga što je i nezahvalno, ignorisati gomilu i razmetati se sa nekoliko zrnaca koja smo mi dodali. Nema bojazni da naše doba potceni doprinos modernog antičkog doba napretku ljudske rase, ali slučaj je drukčiji kad pređemo ove granice. Preziranje je ismevanje, gnušanje i kritika često su jedino priznanje koje se ukazuje primitivnom čoveku i njegovom načinu života. Pa ipak, od dobrotvora kojih treba da se sećamo sa zahvalnošću, mnogi, a možda i većina, bili su primitivni ljudi. Jer, na kraju krajeva, uzevši sve u obzir, naše sličnosti sa primitivnim čovekom još uvek su mnogobrojnije od naših razlika od njega; i ono što imamo zajedničko s njim i što svesno zadržavamo kao istinito i korisno, dugujemo našim dalekim precima koji su postupno, iskustvom stekli i predali nam u nasleđe one na izgled osnovne ideje koje smo mi skloni da smatramo samoniklim i intuitivnim. Mi smo poput naslednika bogatstva koje je predavano s kolena na koleno kroz tolike vekove, da je sećanje na one koji su ga stvorili iščezlo, pa njegovi sadašnji sopstvenici smatraju da je ono bilo originalna i nepromenljiva imovina njihove rase od početka sveta. Razmišljanje i ispitivanje dovoljno nam dokazuju da našim precima dugujemo mnogo šta što smo smatrali najvećom sopstvenošću, i da njihove greške nisu bile hotimične nastranosti niti buncanje u ludilu, već samo hipoteze, opravdane s obzirom na vreme u kome su iznete, a čiju je nedovoljnost kasnije dokazalo veće iskustvo. Samo neprekidnim testiranjem hipoteza jedne za drugom i odbacivanjem pogrešnih dolazi se najzad do istine. Na kraju krajeva, ono što mi nazivamo istinom samo je hipoteza koja nam, u svetlosti našeg znanja, izgleda najpodesnija. Stoga, pri razmatranju mišljenja i postupaka sirovijih doba i rasa, bolje je da na njihove greške gledamo blago, kao na neizbežna spoticanja pri traganju za istinom, i da ih ocenjujemo sa onom prijateljskom naklonošću koja i nama može zatrebati jednog dana: *cum excusatione i taque veteres audiendi sunt.*

XXIV

UBIJANJE BOŽANSKOG KRALJA

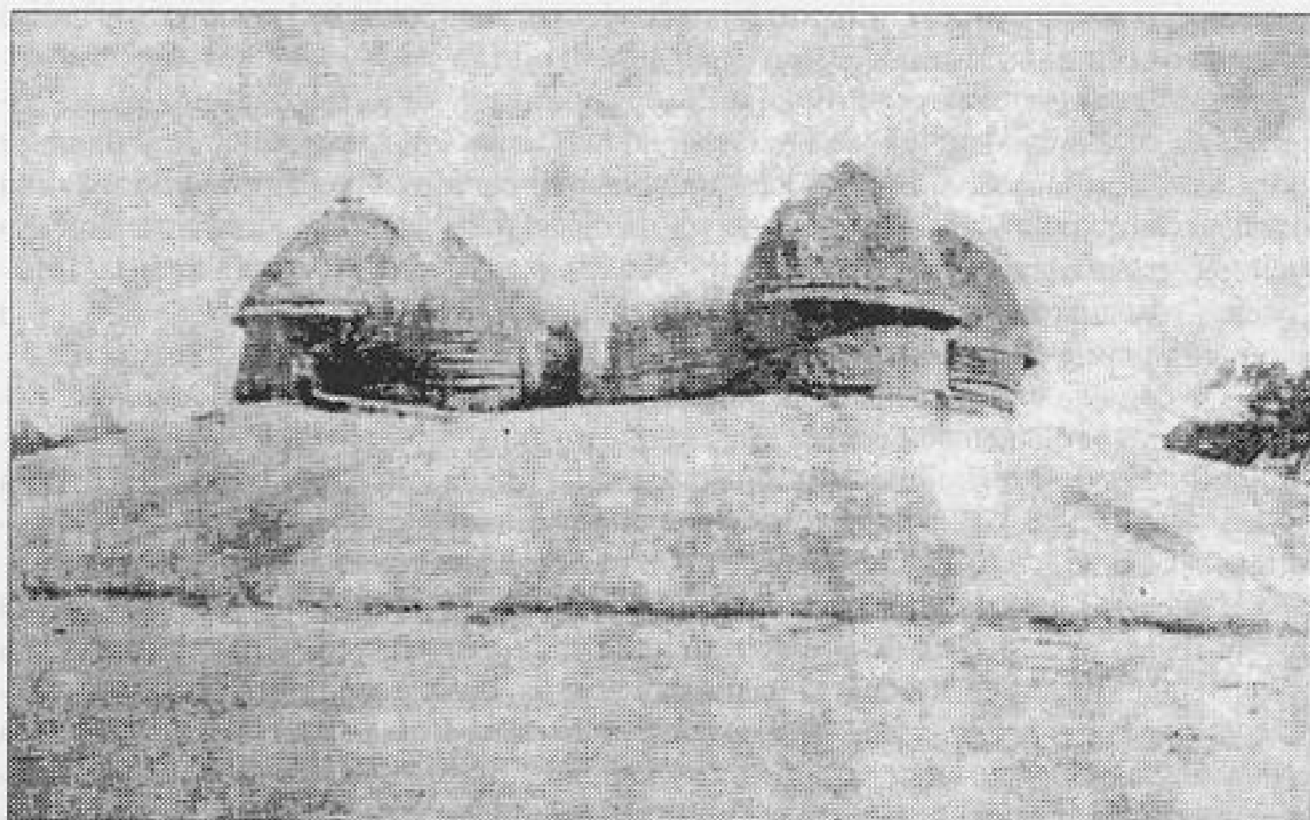
SMRTNOST BOGOVA

Čovek je stvorio bogove po svom obličju, a kako je on smrtno biće, pretpostavio je, prirodno, da su i njegove tvorevine iste žalosne sudbine. Tako su Grenlanđani mislili da vetar može ubiti i najmoćnijeg boga i da bi on sigurno umro ako bi dodirnuo psa. Kad su čuli o hrišćanskom bogu, raspitivali su se da li je istina da on neće nikad umreti, a kad im je rečeno da neće, bili su veoma iznenađeni i rekli su da on uistinu mora biti vrlo veliki bog. Na pitanje pukovnika Dodža, jedan severnoamerički Indijanac odgovorio mu je da je veliki duh stvorio svet. Upitan na kog velikog duha misli, dobrog ili rđavog, odgovorio je: "O, ni na jednog od njih; veliki duh koji je stvorio svet odavno je umro. On nije mogao živeti tako dugo". Jedno pleme na Filipinskim ostrvima reklo je španskim zavojevačima da se grob tvorca nalazi na vrhu planine Kabuniana. Heici-eibib, bog ili božanski heroj Hotentota, umirao je nekoliko puta i vraćao se ponovo u život. Njegovi grobovi obično se nalaze u uskim planinskim klancima. Kad prođu pored jednog od grobova, Hotentoti bace kamen na njega da bi imali dobru sreću, a ponekad i promrmljaju: "Daj nam dosta stoke". Grob Zevsa, vrhovnog boga Grčke, pokazivan je posetiocima Krita sve do samog početka naše ere. Dionisovo telo sahranjeno je u Delfima pored zlatne Apolonove statue, i na njegovoj grobnici bio je natpis: "Ovde leži mrtav Dionis, sin Semelin". Prema jednom predanju, i sam Apolon bio je sahranjen u Delfima, jer se priča da je Pitagora uklesao natpis na njegovoj grobnici, iznoseći kako je bog ubijen od pitona i sahranjen pod tronošcem.

I sami veliki bogovi Egipta nisu bili pošteđeni opšte sudbine. I oni su starili i umirali. Kad je kasnije pronalazak veštine balsamovanja produžio život dušama preminulih, čuvajući njihova tela od truljenja za neograničeno vreme, bogovima je bilo dozvoljeno da se koriste blagodetima pronalaska koji je pružao opravdanu nadu u besmrtnost kako ljudima tako i bogovima. Svaka pokrajina je tada imala grobnicu i mumiju svog mrtvog boga. Ozirisova mumija mogla se videti u Mendesu; Tunis se ponosio mumijom Anhura, a Heliopolis se radovao što je imao grobnicu Tumua. Visoki bogovi Vavilona, mada su se svojim obožavaocima javljali samo u snovima i vizijama, bili su zamišljeni u ljudskom obliku, sa ljudskim strastima i ljudskom sudbinom; slično ljudima, i oni su rođenjem dolazili na svet, i oni su voleli, borili se i umirali.

UBIJANJE IZNEMOGLIH KRALJEVA

Pošto se veruje da čak i veliki bogovi, koji obitavaju daleko od jada i muka ovozemaljskog života, najzad umiru, to se ne može očekivati da bog koji stanuje u trošnom ljudskom telu izbegne tu sudbinu, mada smo čuli o afričkim kraljevima koji su uobražavali da su postali besmrtni blagodareći svojoj magiji. Kao što smo videli, primitivni narodi ponekad veruju da je njihov opstanak, pa čak i opstanak sveta, vezan sa životom jednog od ovih bogova-ljudi ili božanstava ovaploćenih u ljudima. Stoga je prirodno što se oni, da bi produžili sopstveni život, najbrižljivije staraju o životu boga. Ali nikakva pažnja ni opreznost ne mogu sprečiti čoveka-boga da stari, slabi i najzad umire. Njegovi obožavaoci moraju da računaju sa ovom žalosnom neminovnošću i da se snađu kako najbolje umeju. Opasnost je velika i ozbiljna; jer ako tok prirode zavisi od života čoveka-boga, kakve sve katastrofe mogu nastupiti usled postepenog slabljenja njegovih moći i njihovog konačnog gašenja u momentu njegove smrti? Postoji samo jedan način da se ove opasnosti izbegnu. Čovek-bog mora biti ubijen čim se pokažu simptomi da su njegove moći počele da opadaju, i njegova se duša mora preneti na snažnog naslednika pre nego što je ozbiljno oštećena nastalim slabljenjem. Primitivnom čoveku izgleda sasvim jasno zašto je korisno ubiti čoveka-boga umesto da mu se dozvoli

DVOR ŠILUČKOG KRALJA (SUDAN)

Poštovanje koje Šiluci oko Belog Nila ukazuju svom kralju potiče iz ubeđenja da je on ovaploćenje duha Najakanga, polubožanskog heroja-osnivača dinastije. Iako su ga obožavali kao boga, Šiluci su ubijali kralja čim bi ispoljio prve znake slabosti ili starosti, kako sa opadanjem njegove snage ne bi oboleli ljudi i stoka. Čak i kad je bio najboljeg zdravlja, šilučki kralj je mogao da bude napadnut i prinuđen da brani krunu u borbi na život i smrt.

da umre od starosti ili bolesti. Jer ako čovek-bog umre prirodnom smrću, to po shvatanju primitivnog čoveka znači da je njegova duša ili hotimično napustila njegovo telo i neće se vratiti ili, što je većinom slučaj, da ju je demon ili mag izvadio ili zadržao pri njenom lutanju. U ma kom od ovih slučajeva, duša čoveka-boga je izgubljena za njegove obožavaoce, a s njom je otišlo i njihovo blagostanje, pa im je ugrožen i opstanak. Čak i da su mogli udesiti da uhvate dušu boga kad je u trenurku smrti izlazila na usta ili nozdrve i da su je preneli na naslednika, to ne bi ostvarilo njihov cilj, jer pošto je umro od bolesti, njegova duša je neizbežno napustila telo veoma oslabljena i iscrpljena, i tako oslabljena ona bi samo produžila da životari lenjo i mlitavo u ma kom telu u koje je bila preneta. Međutim, ubijajući ga, njegovi obožavaoci mogli su, prvo biti sigurni da će uhvatiti njegovu dušu pri izlasku i preneti je na podesnog naslednika; i, drugo, ubijajući ga pre nego što mu je prirodna snaga oslabila, osiguravali su da sa propašću čovaka-boga ne propadne i svet. Prema tome, svi se ciljevi postignu i sve opasnosti izbegnu ubijanjem čoveka-boga i prenošenjem njegove duše, dok je još u punoj snazi, na jakog naslednika.

Mističnim kraljevima vatre i vode u Kambodži nije dozvoljeno da umru prirodnom smrću. Stoga kad se jedan od njih ozbiljno razboli i poglavice misle da neće moći ozdraviti, oni ga ubiju. Kao što smo videli, narod u Kongou je verovao, kad bi njegov prvosveštenik čitom umro prirodnom smrću, da bi svet propao i da bi zemlja, koju samo on drži svojom moći i vrlinom, bila odmah uništena. Stoga kad se on razboli i kad izgleda da će umreti, čovek određen da ga nasledi ulazi u prvosveštenikovu kuću sa konopcem ili tojagom i davi ga ili ubija. Etiopski kraljevi Meroje obožavani su kao bogovi; ali sveštenici, kad god su hteli, slali su izaslanika kralju naređujući mu da umre i navodeći proročanstvo bogova kao razlog svojoj naredbi. Ovu zapovest kraljevi su uvek slušali sve do vlade Ergamena, savremenika egipatskog kralja Ptolomeja II. Kako je imao grčko obrazovanje, koje ga je oslobodilo praznoverica njegovih zemljaka, Ergamen se usudi da ne uvaži zapovest sveštenika, već prodre u Zlatni hram sa trupom vojnika i pobije sveštenike.

Običaji ove vrste izgleda da su postojali u tom delu Afrike sve do modernih vremena. Kod nekih plemena u Fazoklu kralj je svakog dana morao da izriče pravdu pod jednim drvetom. Ako zbog bolesti ili nekog drugog razloga nije bio u stanju tri dana da vrši svoju dužnost, vešali su ga o drvo; na omči su bila dva brijača udešena tako da kralju poseku vrat kad se konopac zategne zbog težine njegovog tela.

Običaj da se kraljevi ubijaju čim se kod njih pokažu prvi znaci slabosti ili starosti postojao je doskora (a možda i danas nije iščezao nego je samo pritajen) kod Šiluka oko Belog Nila; dr Č. G. Seligman nedavno ga je pažljivo proučio. Poštovanje koje Šiluci odaju svome kralju izgleda da potiče uglavnom iz ubeđenja da je on ovaploćenje duha Najakanga, polubožanskog heroja koji je osnovao dinastiju i naselio to pleme na sadašnjoj teritoriji. Osnovno načelo vere Šiluka jeste da je duh božanskog ili polubožanskog Najakanga ovaploćen u vladajućem kralju i da stoga i njemu pripada do izvesnog stepena karakter božanstva. Mada Šiluci poštuju svog kralja gotovo kao boga i preduzimaju sve mere predostrožnosti da ga sačuvaju od izvesne smrti, oni su ipak "ubeđeni da se ne sme dozvoliti da se kralj razboli ili ostari, da ne bi sa opadanjem njegove snage stoka obolela i prestala da se množi, usevi istruleli u polju, a ljudi, zaraženi bolešću, umirali u sve većem broju". Da bi se sprečila ova zla, kod Šiluka je postojao redovan običaj da osude kralja na smrt čim se pojave znaci rđavog zdravlja ili opadanja snage.

Jedan od fatalnih simptona opadanja bila je nesposobnost da zadovolji seksualne strasti svojih žena, kojih je imao vrlo mnogo i koje su bile smeštene u velikom broju kuća u Fašodi. Kad se ova zlokobna nemoć pokaže, žene to saopšte poglavicama, koje, kao što se priča, saopšte kralju njegovu zlu sudbinu stavljanjem belog platna preko njegovog lica i kolena dok on spava u toplo, zaparno popodne. Izvršenje smrtne presude ubrzo sledi. Za tu svrhu se sagradi naročita koliba; kralj se odvede u nju i on legne stavljajući glavu u krilo device zrele za udaju; zatim se vrata kolibe zazidaju, a njih dvoje ostanu unutra bez hrane, vode i vatre, da umru od gladi ili da se uguše. Takav je bio stari običaj, ali je pre nekih pet generacija ukinut zbog strahovitih patnji jednog od kraljeva koji je poginuo na taj način. Priča se da poglavice saopšte kralju njegovu sudbinu i da ga zatim udave u kolibi koja je naročito sagrađena za tu priliku.

Dr Sligmanova istraživanja pokazuju da je šilučki kralj ne samo mogao biti ubijen, uz propisan ceremonijal, čim se pokažu prvi znaci starenja, nego da je čak i dok je bio u najboljoj snazi i zdravlju mogao u svako doba biti napadnut od suparnika i prinuđen da brani svoju krunu u borbi na život i smrt. Prema opštoj šilučkoj tradiciji, ma koji kraljev sin imao je pravo da napadne oca i, ako uspe da ga ubije, vlada umesto njega. Kako je svaki kralj imao veliki harem i mnogo sinova, broj mogućih kandidata za presto u ma koje doba bio je znatan, pa je život vladajućeg monarha visio o koncu. Ali njega je bilo moguće napasti sa izgledom na pobedu samo noću, jer je danju kralj bio okružen svojim prijateljima i telesnom gardom, te se pretendent na presto nije mogao nadati da će se lako probiti kroz njih i uspeti da ga ubije. Ali drukčije je bilo noću. Tada je garda otpuštana i kralj je bio sam u konačištu sa svojim najomiljenijim ženama; u blizini nije bilo nijednog čoveka da ga brani, izuzev nekoliko pastira čije su se kolibe nalazile u okolini. Stoga su časovi noći bili časovi opasnosti za kralja. Kažu da ih je on provodio u stalnoj opreznosti, naoružan se šunjao i vrebao oko svojih koliba, oprezno motreći svaku tamnu senku, ili je u nekom mračnom kutu stajao nepomično i budno motrio kao stražar na dužnosti. Kad se najzad njegov suparnik pojavi, borba počinje bez reči; u groznoj tišini samo se čuju sudari kopalja i štitova, jer je za kralja bilo pitanje časti da ne poziva pastire u pomoć.

Kao i sam Najakang, njihov osnivač, svaki kralj Šiluka posle svoje smrti obožavan je u svetilištu, koje se podigne nad njegovim grobom, a kraljev grob je uvek u selu u kome je rođen. Grob-svetilište kralja ličilo je na Najakangovo svetilište, koje se sastojalo od nekoliko koliba ograđenih ogradom; jedna od koliba podignuta je nad kraljevim grobom, ostale zauzimaju čuvari svetilišta. U stvari, Najakangova svetilišta i svetilišta ostalih kraljeva jedva se mogu razlikovati jedna od drugih; verski obredi koji se vrše u svim njima istovetni su po obliku i razlikuju se samo u pojedinostima. Izgleda da je do ove razlike došlo otuda što se veća svetost pripisuje Najakangovim svetilištima. O svetilištima kraljeva staraju se čuvari, starci i žene, slični čuvarima Najakangovih svetilišta. Oni su obično stare sluge ili udovice preminulog kralja, a kad umru, njihovo mesto nasleđuju njihovi potomci. Štaviše, stoka se posvećuje svetilištima kraljeva i žrtve se prinose na njima isto kao i na Najakangovim svetilištima.

Uopšte uzevši, izgleda da je glavni elemenat, u religiji Šiluka obožavanje njihovih svetih ili božanskoh kraljeva, kako mrtvih tako i živih. Veruje se da je u svima njima ovaplоćen jedan isti kožarski duh, koji se manifestuje počev od polumitskog, ali u suštini verovatno istorijskog, osnivača dinastije, kroz sve njegove potomke do današnjeg dana. Stoga, smatrajući svoje kraljeve za ovaploćena božanstva od kojih bezuslovno zavisi

napredak ljudi, stoke i useva, Šiluci im ukazuju najveće poštovanje i staraju se o njima što bolje mogu; ma kako nam čudno to izgledalo, njihov običaj ubijanja božanskog kralja čim pokaže znake rđavog zdravlja ili iznemoglosti potiče neposredno iz dubokog poštovanja prema njemu i iz želje da ga sačuvaju, ili još tačnije da sačuvaju u najsavršenijem stanju božanski duh koji mu daje život. Možemo ići čak i dalje i reći da je njihova praksa kraljoubistva najbolji dokaz visokog poštovanja koje su osećali prema svojim kraljevima. Jer oni veruju, kao što smo videli, da je kraljev život ili duh tako simpatički vezan sa blagostanjem cele zemlje da bi se – kad bi se on razboleo ili ostario – i stoka razbolela i prestala da se množi, usevi istrulili u poljima i ljudi poumirali od neke rasprostranjene bolesti. Stoga, po njihovom mišljenju, jedini način da se izbegnu ove nesreće jeste da se kralj ubije dok je još zdrav i snažan, da bi dok je još u punoj snazi, neoštećen bolešću i starošću, mogao preneti božanski duh koji je nasledio od svojih prethodnika na svog naslednika. U vezi sa ovim, specijalni simptom za koji se obično kaže da zapečati kraljevu smrtnu presudu vrlo je značajan; kad kralj ne može više da zadovolji strasti svojih mnogobrojnih žena, drugim rečima, kad delimično ili potpuno prestane da bude sposoban da umnožava svoje potomstvo, vreme je za njega da umre i ustupi mesto snažnijem nasledniku. Zajedno sa ostalim razlozima koji se navode kao potrebni za ubijanje kralja, ovaj razlog navodi nas na misao da se verovalo da plodnost ljudi, stoke i useva zavisi, prema principima simpatičke magije, od kraljeve oplodne moći, tako da bi potpuno gašenje te moći u njemu proizvelo odgovarajuću nemoć kod ljudi, životinja i biljki, i najzad uskoro dovelo do potpunog gašenja celokupnog života, ljudskog, životinjskog i biljnog. Nije čudo što Šiluci, imajući pred očima takvu opasnost, nisu dopuštali da kralj umre takozvanom prirodnom smrću od bolesti ili starosti. Karakteristično je za njihov stav prema smrti kraljeva da oni ne govore o tome kao o smrti: oni ne kažu da je kralj umro, već prosto da je "otišao" kao i njegovi božanski preci Najakang i Dag, prva dva kralja dinastije, o kojima se priča da nisu umrli već da su iščezli. Slične legende o tajanstvenom iščezavanju ranih kraljeva u drugim zemljama, na primer, u Rimu i u Ugandi, verovatno ukazuju na sličan običaj ubijanja kraljeva da bi se sačuvao njihov život.

Šilučka teorija i praksa božanskih kraljeva u celini sasvim odgovara teoriji i praksi sveštenika u Nemiju, kraljeva šume, ako je moje gledište o ovim poslednjima tačno. Kod oba slučaja vidimo niz božanskih kraljeva od čijeg života, veruje se, zavisi plodnost ljudi, stoke i bilja, a koji su ubijani, bilo u dvoboju ili na neki drugi način, da bi se njihov božanski duh mogao preneti na njihove naslednike u punoj snazi, neokužen slabošću i nemoći usled starosti, jer bi svako takvo opadanje kraljevih moći, prema mišljenju njegovih obožavalaca, povuklo sa sobom odgovarajuće opadanje snage čovečanstva, stoke i useva. O nekim tačkama u ovom objašnjenju običaja ubijanja božanskih kraljeva, naročito o metodi prenošenja njihovih božanskih duša na naslednike, govorićemo podrobnije malo kasnije, a sada ćemo preći na druge primere opšte prakse.

Dinke su skup nezavisnih plemena u dolini Belog Nila. Oni su pastirski narod, strasno odani gajenju mnogobrojnih krda goveda, mada takođe drže ovce i koze; žene gaje proso i sezam u malim količinama. Njihove žetve, a naročito ispaše, zavise od kiše: u doba dugih suša stanovnici se nalaze u velikoj nezgodi. Stoga je kišodavac čak i danas vrlo važna ličnost kod njih; ljudi u čijim je rukama vlast i koje putnici nazivaju poglavicama ili šeicima zapravo su stvarni ili potencijalni kišodavci plemena ili zajednice. Veruje se da je svaki od njih ovaploćenje duha jednog velikog kišodavca koji je

na njega prešao kroz niz kišodavaca; zahvaljujući ovom nadahnuću, uspešan kišodavac ima vrlo veliku moć i pleme ga pita za savet o svim važnim stvarima. Pa ipak, uprkos ili pre zahvaljujući velikom ugledu koji uživa, nijednom kišodavcu plemena Dinka ne dozvoljava se da umre prirodnom smrću od bolesti ili starosti, jer Dinke veruju da bi pleme patilo od bolesti i gladi, i da se krda ne bi množila kad bi se odigrao takav događaj. Zato kad kišodavac oseti da stari i slabi, on kaže svojoj deci da želi da umre. Kod Agar-Dinka se iskopa veliki grob i kišodavac legne u njega, okružen prijateljima i srodnicima. On s vremena na vreme govori ljudima o prošlosti plemena, podsećajući ih kako je vladao i kako ih je savetovao i uči ih kako treba da rade ubuduće. Zatim, pošto završi svoju propoved, zapovedi im da ga zatrpaju. Dok leži u grobu, zemlja se baci na njega i on se ubrzo uguši. S malim izmenama, izgleda da je po pravilu svršetak časne karijere kišodavca takav kod svih Dinka plemena. Pripadnici plemena Kor-Adar Dinka pričali su dr Seligmanu da prvo iskopaju grob za kišodavca, pa ga onda udare u njegovoj kući. Otac i ujak jednog od dr Seligmanovih sagovornika bili su kišodavci i obojica su ubijeni na uobičajen i prost način. Čak i kad je kišodavac sasvim mlad, oni ga ubiju ako izgleda da će umreti od bolesti. Preduzimaju se sve mere predostrožnosti da se spreči iznenadna smrt kišodavca, jer takav svršetak, mada ni izbliza nije toliko ozbiljna stvar kao smrt od bolesti ili starosti, neizostavno bi doneo bolest plemenu. Čim je kišodavac ubijen, veruje se da njegov dragoceni duh pređe na podesnog naslednika, bilo na sina ili nekog drugog bliskog krvnog srodnika.

U kraljevini Bonioru (u današnjoj Ugandi), u centralnoj Africi, običaj je sve do nedavno nalagao da kralj sam sebi oduzme život čim ozbiljno oboli ili iznemogne od starosti, jer bi, prema jednom starom proročanstvu, presto izmakao iz ruku dinastije ako bi kralj umro prirodnom smrću. On bi se ubio popivši otrov iz pehara. Ako bi oklevao ili bio isuviše bolestan da traži otrovni pehar, dužnost njegove žene je bila da mu da otrov. Kad bi se videlo da se kralj Kibamge, na gornjem Kongu, približio kraju, vrači su mu stavljali konopac oko vrata i postepeno ga zatezali dok ne bi umro. Ako se desi da kralj plemena Gingiro bude ranjen u ratu, njegovi ga ratnici ubiju ili, ako oni ne uspeju, to urade kraljevi srodnici, ma koliko on molio za milost. Oni kažu da to čine da kralj ne bi umro od ruku neprijatelja. Jukoi su neznabožačko pleme oko reke Benue, velike pritoke Nigera. U njihovoj zemlji "gradom Gatri upravlja kralj koga velikaši grada biraju na sledeći način. Kad je po mišljenju velikaša kralj vladao dosta dugo, oni puste vest da je kralj bolestan – to je formula za koju svi znaju da označava njihovu nameru da ga ubiju, mada se ta namera nikad jasno ne izražava. Zatim reše ko će da ga nasledi. Velikaši održe sastanak na kome reše koliko kralj ima da vlada; to se pitanje postavi i na njega se odgovori tako što svaki čovek baci onoliko štapića na zemlju koliko godina misli da kralj treba da vlada. Zatim se kralj izvesti o tome; spremi se velika gozba na kojoj se on opije pićem od sirka. Posle toga probodu ga kopljem, a čovek koga su izabrali postane kralj. Tako svaki kralj Jukoa zna da mu ne ostaje još mnogo da živi i da ća ga sigurno zadesiti sudbina njegovog prethodnika. Međutim, izgleda da to ne plaši kandidate. Kažu da isti običaj ubijanja kralja postoji i u Kvondi i Vukari". U trima Hauza kraljevinama – Gobiru, Kacini i Dauri, u severnoj Nigeriji – čim kralj pokaže znake slabog zdravlja ili iznemoglosti, funkcioner čija je titula slonoubica dođe i udavi ga.

Matiamvo je veliki kralj ili car u unutrašnjosti Angole. Jedan od nižih kraljeva te zemlje, po imenu Čala, dao je jednoj portugalskoj ekspediciji sledeći opis načina na koji matiamvo završava svoj život. "Uobičajeno je", rekao je on, "da naši matiamvi umru

ili u ratu ili nasilnom smrću; i sadašnjeg matiamva čeka ta sudbina, koja će ga uskoro zadesiti zbog velikih globa koje je nametnuo. Kad se sporazumemo i rešimo da matiamvo treba da bude ubijen, pozovemo ga da stupi u rat protiv naših neprijatelja i tom prilikom svi idemo s njim i njegovom porodicom u rat, u kome izgubimo nešto ljudi. Ako on izađe iz boja nepovređen, mi se ponovo vratimo u boj i borimo se tri do četiri dana. Zatim iznenada prepustimo njega i njegovu porodicu sudbini ostavljajući ih neprijatelju. Kad vidi da je napušten, on naredi da mu se podigne presto, sedne na njega i pozove porodicu da se skupi oko njega. Zatim zapovedi majci da mu priđe; ona klekne pored njegovih nogu, a on joj odseče glavu; onda odseče glave sinovima, ženama i srodnicima i naposletku svojoj najmilijoj ženi, zvanoj *anakulo*. Pošto završi ovo klanje, matiamvo u svojoj najsvečanijoj opremi čeka smrt koja odmah sledi; ubija ga velikaš poslan od moćnih susednih poglavica, Kanikvinha i Kanika. Ovaj velikaš mu prvo odseče noge i ruke u zglavkovima i naposletku glavu; posle toga odseče se glava i tom velikašu. Svi velikaši povuku se iz logora da ne bi gledali njegovu smrt. Moja je dužnost da ostanem i prisustvujem vladarevoj smrti i da obeležim mesto gde dve velike poglavice, njegovi neprijatelji, ostave njegovu glavu i ruke. Oni uzmu sve što je pripadalo ubijenom monarhu i njegovoj porodici i odnesu kućama. Ja se zatim postaram za sahranu unakaženih ostataka pokojnog matiamva, posle čega se povučem u njegovu prestonicu i proglasim novu vladu. Zatim se vratim tamo gde su ostavljene glava, noge i ruke i za četrdeset robova otkupim ih zajedno sa robom i ostalom imovinom koja je pripadala preminulom, pa sve to predam novoizabranom matiamvi. Ovo se desilo mnogim matiamvima, pa se mora dogoditi i sadašnjem".

Izgleda da je kod Zulua bio običaj da ubiju kralja čim dobije bore ili osedi, tako se bar tvrdi u sledećem navodu koji je pisao čovek koji je početkom devetnaestog veka proveo neko vreme na dvoru zloglasnog zuluanskog tiranina Čake: "Uzrok kraljevom izuzetno žestokom besu protiv mene bilo je uglavnom tajno sredstvo, ulje za kosu, za koje mu je g. Feruel kazao da je naročiti lek za otklanjanje svakog znaka starosti. Kad je čuo da se takvo sredstvo može dobiti, on je još od prvog momenta pokazivao žarku želju da ga nabavi i nije propuštao nijednu priliku da nam istakne svoju brigu o tome; pri našem polasku u jednu misiju naročito nam je izdao naređenja u tom pogledu. Jedan od varvarskih običaja kod Zulua pri biranju kraljeva jeste da kralj ne sme imati bore ni sede kose; onaj koji ima te znake ne može postati monarh jednog ratničkog naroda. Isto je tako neophodno da kralj nikad ne pokaže kako je postao nesposoban i nemoćan da vlada, pa je stoga za kraljeve važno da ove znake nemoći kriju što duže mogu. Čaka se bio mnogo uplašio što će uskoro osedeti; to bi za njega odmah bio znak da se spremi da napusti ovozemaljski život, jer čim se pokaže taj znak monarhu sleduje neizbežna smrt". Pisac ove infortmativne anegdote o ulju za kosu ne kaže na koji je način osedeli i izborani zuluanski poglavica morao da "napusti ovozemaljski život", ali na osnovu analogije možemo pretpostaviti da je bio običaj da ga ubiju.

Običaj ubijanja kraljeva čim se kod njih pojavi neka telesna mana postojao je pre dva veka u kafirskoj kraljevini Sofali. Videli smo da su kraljeve Sofale njihovi podanici smatrali za bogove, molili ih za kišu ili sunce. Kako im je šta trebalo. Pa ipak, najmanja telesna mana, na primer gubitak zuba, smatrala se kao dovoljan razlog za ubijanje ovih bogova-ljudi, kao što vidimo iz sledećeg navoda jednog starog portugalskog istoričara: "Ranije je bio običaj kraljeva ove zemlje da izvrše samoubistvo uzimajući otrov kad ih snađe kakva nedaća ili kakav prirodan fizički nedostatak, kao polna nemoć, za-

razna bolest, gubitak prednjih zuba, ili ma šta drugo što ih nagrdi ili oslabi. Da bi izbegli takve nedostatke oni su se ubijali, jer su smatrali da kralj treba da bude bez ikakve mane, a ako nije, bolje je za njegovu čast da umre i potraži drugi život u kome će opet postati potpuno zdrav, jer je tamo sve savršeno. Kviteve (kralj) koji je vladao kad sam ja bio u tim krajevima nije hteo da sledi ovaj primer svojih prethodnika; bio je oštrouman i ulivao je strah podanicima; kad je izgubio jedan prednji zub, on naredi da se objavi kroz celu kraljevinu da bi svi znali da je izgubio jedan zub i da će ga po tome poznati kad ga vide; da su njegovi prethodnici, ako su se ubijali zbog takvih stvari, bili velike budale, i da on ne misli da uradi tako nešto; naprotiv, on će mnogo žaliti kad dođe vreme da umre prirodnom smrću, jer je njegov život potreban da bi čuvao kraljevinu i branio je od neprijatelja, pa je preporučivao i svojim naslednicima da slede njegov primer".

Kralj Sofale koji se usudio da preživi gubitak svog prednjeg zuba bio je, dakle, smeo reformator kao i Ergamen, kralj Etiopije. Može se pretpostaviti da je razlog za ubijanje etiopskih kraljeva bio, kao i u slučaju zuluanskih i sofalskih kraljeva, pojava neke telesne mane ili znaka opadanja, i da je proročanstvo koje su sveštenici navodili kao ovlašćenje za ubijanje kraljeva tvrdilo da će nastupiti velike nedaće ako vlada kralj koji ima ma kakvu telesnu manu; baš kao što je jedno proročanstvo u Sparti negodovalo protiv "ćopave vladavine", to jest protiv vladavine ćopavog kralja. Ovoj pretpostavci pruža izvesnu potvrdu činjenica da su kraljevi Etiopije birani zbog svoje veličine, snage i lepote mnogo pre nego što je ukinut običaj ubijanja kraljeva. Čak i danas sultan Vadaje ne sme imati nikakav vidan telesni nedostatak, a kralj Angoja ne može biti krunisan ako ima ma kakvu manu, kao naprimer slomljen ili opravljen zub, ili ožiljak od kakve stare rane. Prema Akailovoj knjizi i mnogim drugim izvorima, nijedan kralj koji je imao neku telesnu manu nije mogao vladati Irskom iz Tare. Kada je veliki kralj Kormak Mak Art nesrećnim slučajem izgubio jedno oko, on je zato odmah abdicirao.

Severoistočno od Abomeja, stare prestonice Dahomeja, udaljene mnogo dana putovanja, nalazi se kraljevina Ejeo. "Ejeima vlada kralj, ništa manje apsolutistički od kralja Dahomeja, pa ipak podvrgnut jednom pravilu koliko čudnom toliko i ponižavajućem. Kad narod stekne mišljenje da kralj ne upravlja dobro – ponekad to mišljenje krišom šire u narodu lukavi i nezadovoljni ministri – on mu pošalje izaslanike koji mu kao dokaz ovlašćenja donesu na dar papagajeva jaja, i izjave mu da ga je teret upravljanja državom toliko umorio da oni smatraju da je krajnje vreme da se odmori od briga i dozvoli sebi malo sna. On zahvali podanicima na njihovom staranju za njega, povuče se u svoju odaju kao da hoće da spava i naredi ženama da ga udave. One ovo odmah izvrše, i njegov sin mirno stupi na presto pod uobičajenim uslovom da vlada samo dotle dokle uživa odobravanje svog naroda". Oko 1774. godine, kralj Ejea, koga su njegovi ministri pokušali da uklone na uobičajeni način, izričito je odbio da primi papagajeva jaja iz njihovih ruku i rekao im je da on uopšte nema nameru da ide na spavanje, nego da je, naprotiv, rešen da bdi radi dobra svojih podanika. Ministri, iznenađeni i ogorčeni njegovim opiranjem, podugnu bunu, ali su bili pobeđeni i stradali su u velikom pokolju. Takvim držanjem kralj se oslobodio tiranije svojih savetnika i ustanovio nov presedan za svoje naslednike. Ali, izgleda da je stari običaj opet bio obnovljen i da je trajao sve do pred kraj devetnaestog veka, jer jedan katolički misionar, pišući 1884. godine, govori kao da je taj običaj još postojao. Drugi jedan misionar u svom spisu iz 1881. godine ovako opisuje praksu Egba i Joruba zapadne Afrike: "Neosporno je da je

jedan od najčudnijih običaja ove zemlje običaj suđenja i kažnjavanja kralja. Kad kralj prekoračenjem svog prava izazove mržnju kod naroda, jedan od njegovih savetnika, kome je taj teški zadatak stavljen u dužnost, zatraži od kralja da 'ide da spava', što stvarno znači da 'uzme otrov i umre'. Ako kralja u odlučnom momentu izda hrabrost, jedan od njegovih prijatelja učini mu ovu poslednju uslugu; i mirno, bez izdavanja tajne, ministri pripreme narod za vest o kraljevoj smrti. U Jorubi se ovo obavlja malo drukčije. Kad se kralju Ojoa rodi sin, napravi se od ilovače model novorođenčetove desne noge i čuva u kući starešina (*ogboni*). Ako se kralj ne vlada po običajima zemlja, jedan glasnik, ne govoreći ni reči, pokaže mu model noge njegovog sina. Kralj zna šta to znači; uzme otrov i ode da spava". Stari Prusi priznavali su za svog vrhovnog gospodara vladara koji je upravljao njima u ime bogova i koji je nazivan Božija Usta. "Kad se osećao slabim ili bolesnim, a želeo je da za sobom ostavi dobro ime, on bi zapovedio da se napravi velika gomila od granja i slame, popeo bi se na nju i održao dugu propoved narodu, savetujući ga da služi bogovima. On sam obećao bi da će ići bogovima i govoriti im u korist naroda. Zatim bi uzeo malo večite vatre koja je gorela pred svetim hrastovim drvetom, zapalio gomilu i spalio samog sebe".

UBIJANJE KRALJEVA PO ISTEKU ODREĐENOG ROKA

U slučajevima koje smo do sada naveli, podanici puste božanskog kralja ili sveštenika da ostane na svom položaju, dok ih neka spoljašnja mana, neki vidljiv simptom slabljenja zdravlja ili starenja ne opomene da on više nije sposoban da vrši svoje božanske dužnosti; kralj se ne ubija dok se ti simptomi ne pojave. Međutim, izgleda da su neki narodi mislili da je opasno čekati čak i na najmanji simptom slabljenja zdravlja, te su ubijali kralja dok je još bio u punoj životnoj snazi. Prema tome, oni su određivali rok posle koga nije mogao vladati i po isteku tog roka morao je umreti; rok koji se određuje dovoljno je kratak da isključi verovatnoću njegove fizičke degeneracije. U nekim delovima južne Indije određivan je rok od dvanaest godina. Tako jedan stari putnik, u pokrajini Kvilikare, piše: "Ovde postoji neznabožački hram u kome se nalazi idol koga neznabošci visoko cene; svake dvanaeste godine oni drže veliku svetkovinu u njegovu čast, i svi se na njoj okupe kao na kakvom jubileju. Hram ima mnogo zemlje i velike prihode; on je vrlo važna ustanova. Pokrajina ima svog kralja koji ne može vladati duže od dvanaest godina, od jubileja do jubileja. Kad se navrši dvanaest godina, na dan proslave skupi se mnoštvo naroda i mnogo se novaca potroši pri davanju hrane bramanima. Za kralja se napravi drveno postolje i pokrije svilom; tog dana on se uz velike svečanosti i muziku okupa u rezervoaru vode, zatim priđe idolu i moli mu se, a onda se popne na postolje i pred celim narodom uzme nekoliko oštrih noževa, njima odseče nos, zatim uši, usne i sve udove, a odseca sa sebe i meso dokle god može; on sve to baca vrlo brzo dok ne izgubi toliko krvi da počne da pada u nesvest; najzad se sam zakolje. Tako on žrtvuje sebe idolu, i ko god želi da vlada narednih dvanaest godina i da umre ovom mučeničkom smrću iz ljubavi prema idolu, mora biti prisutan i mora posmatrati ovaj čin; sa tog mesta proglase ga kraljem".

Titula kralja Kalikuta, na Malabarskoj obali (Indija), jeste *samorin* ili *samori*. On "pretenduje na to da je višeg ranga od bramana, a da je niži samo od nevidljivih bogova; ovu su pretenziju njegovi podanici priznavali, ali bramani su je smatrani besmislenom i gnusnom i ophodili su se prema njemu kao prema kakvom *sudri*". Ranije je

samorin morao javno preseći sebi grkljan kad navrši dvanaest godina vladavine, ali je pri kraju sedamnaestog veka to pravilo bilo izmenjeno, kao što se vidi iz sledećih redova: "Mnogi čudni običaji vladali su u ovoj zemlji u prošlim vremenima, a neki od njih se još i sada upražnjavaju. Prema jednom starom običaju, samorin je vladao dvanaest godina, ni dana duže. Ako umre pre nego što mu istekne rok, to mu uštedi mučnu ceremoniju pri kojoj mora sam sebi da preseče grkljan na javnom gubilištu, naročito podignutom za tu svrhu. Ako ne, onda on priredi gozbu celom plemstvu i višem staležu, čijih predstavnika ima mnogo. Posle gozbe on pozdravi goste, popne se na gubilište i vrlo pristojno preseče grkljan pred celim skupom; uskoro zatim njegovo se telo spali uz veliku svečanost i ceremoniju, a posle toga velikaši izaberu novog samorina. Da li je taj običaj bio verski ili državni obred ne znam, ali on je sada ukinut. Nov običaj je uveden za moderne samorine. Pri kraju dvanaeste godine, kroz celu kraljevinu se razglasi da će se držati taj jubilej. Za samorina se podigne šator u jednoj prostranoj ravnici i drži se velika svetkovina koja traje deset-dvanaest dana, sa gozbama, veseljem i zabavama, uz danonoćnu pucnjavu topova. Na kraju svetkovine, bilo koja četiri gosta koja žele da osvoje krunu mogu pokušati očajni pothvat, krčenje puta kroz trideset do četrdeset hiljada kraljevih gardista da bi ubili samorina u njegovom šatoru. Onaj koji ga ubije nasledi njegovu kraljevinu. Godine 1695. proslavljao se jedan od ovih jubileja. Šator je bio podignut blizu pristaništa Penanija, oko petnaest morskih milja južno od Kalikuta. Samo tri čoveka bila su se rešila na ovaj beznadežni korak; oni su sa sabljama i štitovima upali u gardu i, pošto su mnoge ubili i ranili, bili su i sami ubijeni. Jedan od smelih napadača imao je nećaka od petnaest do šesnaest godina koji se za vreme napada na gardiste nalazio blizu svog ujaka; kad je video da mu je ujak pao, ovaj mladić se probije kroz gardiste, uđe u šator i zamahne sabljom da odseče glavu njegovom veličanstvu, i sigurno bi je odsekao da velika bronzana lampa koja je gorela nad samorinovom glavom nije zaustavila njegov udarac; pre nego što je mogao ponovo zamahnuti, ubio ga je jedan od gardista. Mislim da isti samorin još i sada vlada. Desilo se da sam u to vreme prolazio pored te obale, pa sam slušao topovsku pucnjavu dva ili tri dana i noći uzastopce".

Engleski putnik čiji sam izveštaj naveo nije prisustvovao svetkovini koju opisuje, mada je čuo pucnjavu iz daljine. Srećom, tačni izveštaji o ovim svetkovinama i broju poginulih na njima sačuvani su u arhivi kraljevske porodice u Kalikutu. G. V. Lovan, uz ličnu pomoć vladajućeg kralja, proučio ih je u drugoj polovini devetnaestog veka; iz njegovog spisa može se dobiti tačna slika tragedije i scene na kojoj se ona odigravala sve do 1743. godine, kad je održana poslednja svetkovina.

Svetkovina na kojoj su život i kruna kralja Kalikuta zavisili od ishoda bitke zvala se "velika žrtva". Ona se održavala svake dvanaeste godine kad je planeta Jupiter u svom povratnom toku stajala u znaku Raka, i trajala je dvadeset osam dana, dostižući vrhunac u mesecu makaramu. Kako je datum svetkovine određivan po položaju Jupitera na nebu, a razmak između dve svetkovine bio dvanaest godina, što približno predstavlja trajanje Jupiterovog obrtaja oko Sunca, opravdano je pretpostaviti da se mislilo da je ova sjajna planeta kraljeva zvezda, da ona upravlja njegovom sudbinom i da je stoga period kraljeve vladavine na Zemlji odgovarao periodu Jupiterovog obrtaja na nebu. Ma kako to bilo, svetkovina je proslavljana uz veliki sjaj i raskoš u hramu Tirunavaji, na severnoj obali reke Ponani. Ovo je mesto blizu sadašnje železničke pruge. Prolazeći vozom, možete za trenutak videti hram koji je gotovo skriven među drvećem

na obali reke. Od zapadne kapije hrama savršeno prav put, jedva nešto viši od okolnih pirinčanih polja, sa lepim drvećem i s jedne i s druge strane, pruža se oko pola milje u dužinu do jednog visokog grebena sa strmom nizbrdicom na kojoj se još i sada mogu videti tragovi tri ili četiri terase. Na najvišoj od ovih terasa kralj je stajao sudbonosnog dana. Vidik je odatle veličanstven. Preko široke ravnice pirinčanih polja kroz koja vijuga široka, spora reka, pogled prelazi istočno, ka visijama čije su niže padine obrasle šumama, dok se u daljini vidi veliki lanac zapadnih Gauta, a na granici vidika naziru se Nolgeri ili Plave planine, koje se jedva razlikuju od nebeskog plavetnila.

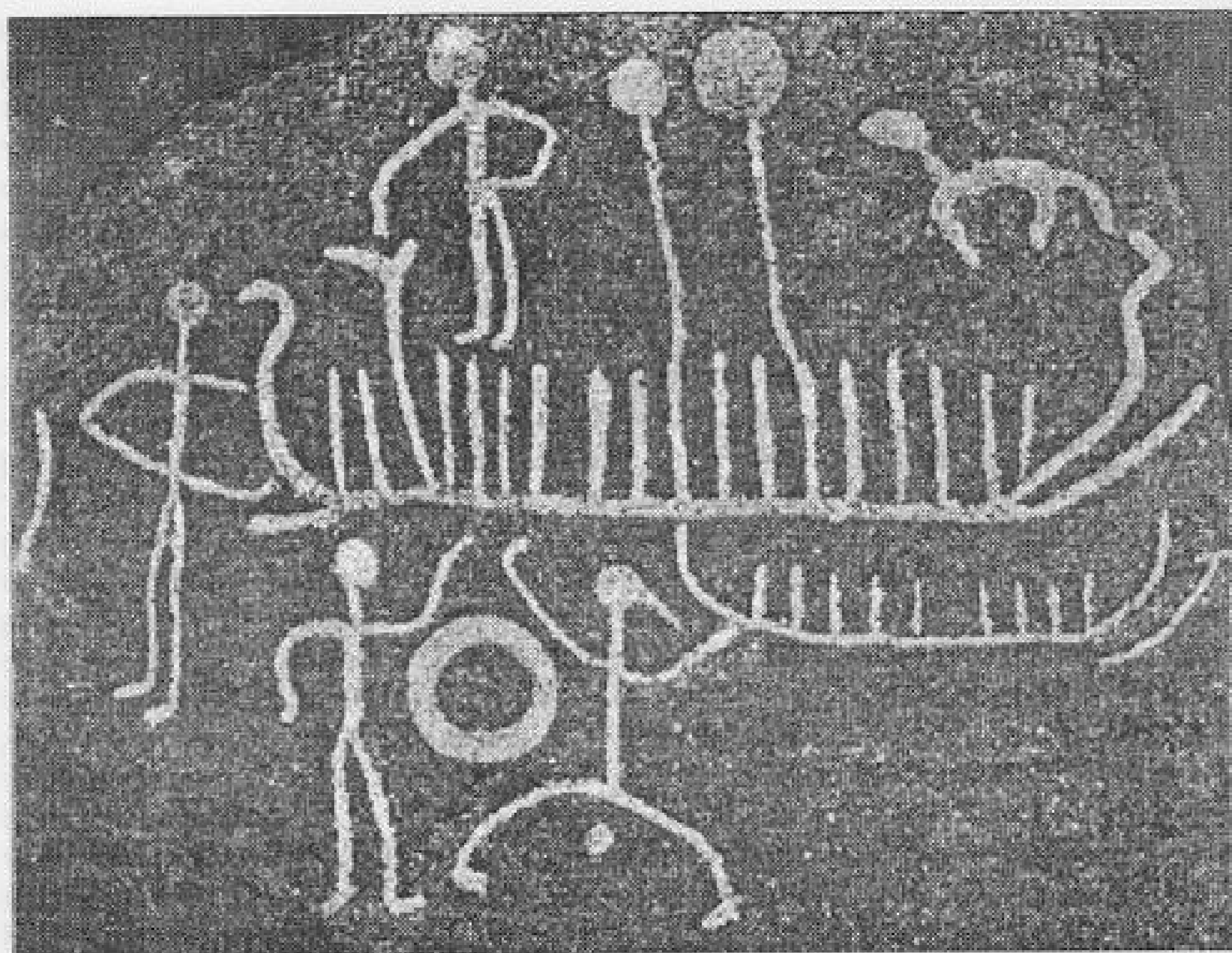
U ovom sudbonosnom času kraljevo oko nije posmatralo daleke pejsaže. Jedan bliži prizor privlačio je njegovu pažnju. U celoj ravnici ispod njega vrvele su trupe, zastave su veselo lepršale na suncu, beli šatori mnogobrojnih logora jasno su se ocrtavali prema zelenim i zlatnim bojama pirinčanih polja. Četrdeset hiljada ratnika, a možda i više, skupili su se tu da brane kralja. Ali mada je ravnica bila preplavljena vojnicima, put od hrama do kraljeve terase koji ju je presecao bio je slobodan. Nijedno živo biće nije se kretalo po njemu. Obe strane puta bile su ograđene palisadama, a sa obe strane palisada mnoge snažne ruke pružale su koplja čiji su se vrhovi dodirivali nad sredinom praznog puta i obrazovali blistav svod od čelika. Sve je bilo gotovo. Kralj zamahnu sabljom. U istom trenutku veliki lanac od masivnog zlata, sa bogatim ukrasima, stavljen je na slona koji je stajao pored kralja. To je bio signal. Tog trenutka na daljini od pola milje moglo se videti komešanje pred kapijom hrama. Grupa ratnika sa isukanim sabljama, zakićenih cvećem i namazanih pepelom, izdvajala se iz gomile. Oni su baš završili svoj poslednji obed na zemlji, i sada primaju poslednji blagoslov i opraštaju se sa prijateljima. Jedan trenutak kasnije oni već jure putem zaštićenim kopljima; desno i levo seku i bodu kopljanike, okreću se, uvijaju i savijaju između kopalja kao da nemaju kostiju u telu, ali sve je uzalud. Jedan po jedan pada, neki bliže kralju, neki dalje, zadovoljni što umiru, ne zbog neke daleke nade da će doći do krune, već da bi pokazali svetu svoju hrabrost i veštinu u rukovanju sabljom. Poslednjih dana svetkovine nekoliko se puta ponovi isti veličanstveni prizor hrabrosti, isto beskorisno žrtvovanje života. Pa ipak, možda nijedna žrtva nije potpuno beskorisna kad dokazuje da ima ljudi koji više vole čast od života.

"Zahvaljujući čudnom običaju", kaže jedan stari domorodački istoričar Indije, "u Bengalu se retko kad desi da presto naslede sinovi suverena". Ko god ubije kralja i uspe da se popne na presto, odmah se priznaje za kralja; svi emiri, veziri, vojnici i seljaci odmah mu se pokore, slušaju ga, smatraju svojim suverenom isto kao što su smatrali i vladara pre njega, i izvršavaju njegove zapovesti bez pogovora. Bengalci kažu: "Mi smo verni prestolu; ko god je na prestolu mi smo mu poslušni i odani". Običaj iste vrste vladao je nekada u maloj kraljevini Pasijer, na severnoj obali Sumatre. Stari portugalski istoričar De Baros, koji piše o tome, kaže da je tamo tako čudna situacija da nijedan pametan čovek ne bi želeo da bude kralj Pasijera, jer podanici nisu dozvoljavali monarhu da dugo živi. S vremena na vreme, narod je spopadala neka vrsta besa i on je marširao ulicama grada glasno pevajući fatalne reči: "Kralj mora da umre!" Kad kralj čuje tu pesmu smrti, on onda zna da mu je došao suđeni čas. Onaj koji mu zada smrtni udarac od kraljevske je loze i smatra se zakonitim kraljem čim izvrši ovo krvavo delo i popne se na presto, ako uspe da ga zdrži jedan jedini dan. Ali kraljoubica nije uvek uspevao u tome. Kad se Fernao Peres d'Andrijed na putu za Kinu zaustavio u Pasijeru radi jednog tovara začina, dva kralja su ubijena i to bez ikakvog nemira i nereda, bez i

najmanjeg znaka bune i uzbune u gradu, gde je sve išlo svojim redovnim tokom, kao da je ubijanje kralja svakodnevan događaj. Jednom prilikom su se tri čoveka uzdigla na opasni kraljevski presto i jedan za drugim još istog dana otišli prašnjavim putem smrti. Narod je branio ovaj običaj, koji je, po njegovom mišljenju, dostojan hvale i čak bogom ustanovljen, govoreći da bog nikad ne bi dozvolio da tako visoko i moćno biće kao što je kralj, koji je vladao kao njegov namesnik na zemlji, umre nasilnom smrću ako on to svojim grehovima nije potpuno zaslužio. Daleko od tropskog ostrva Sumatre, izgleda da je isto pravilo važilo i kod starih Slovena. Kada su zarobljenici Gan i Jarmerik uspeli da ubiju kralja i kraljicu Slovena i da pobegnu, varvari su trčali za njima i vikali im da će oni, ako se samo vrate, vladati umesto ubijenog monarha, jer prema jednom starom propisu presto prelazi u ruke kraljoubici. Ali kraljoubice nisu slušale obećanja, već su ih smatrale samo mamcem koji je trebalo da ih primami natrag u sigurnu smrt; oni su produžili da beže sve dok se uzvici i vika varvara nisu postepeno izgubili u daljini.

Sasvim je prirodno što su se kraljevi, prinuđeni da se ubiju ili da budu ubijeni po isteku određenog broja godina, trudili da prenesu tu mučnu dužnost, zajedno sa izvesnim privilegijama suverenosti, na kakvog zamenika koji bi stradao umesto njih. Ovom izlazu iz situacije izgleda da su pribegavali izvesni vladari Malabara (Indija). Tako jedan urođenički autoritet o toj zemlji kaže: "U nekim mestima suveren je na određen rok prenosio na urođenike celokupnu izvršnu i sudsku vlast. Ovaj običaj zvao se *Thalavettiparothiam* ili vlast dobijena po cenu glave. Taj čin trajao je pet godina; za to vreme onaj koji ga je dobio imao je vrhovnu despotsku vlast u svom delokrugu. Po isteku roka od pet godina, odseku mu glavu i bace uvis iznad velike grupe ljudi; svaki od njih se bori da je uhvati pri padu. Onaj koji uspe dolazi na taj položaj za idućih pet godina".

Kad jednom kraljevi, do tada obavezni da umru nasilnom smrću po isteku određenog broja godina, dođu na srećnu misao da uzimaju zamenika koji umire umesto njih, oni naravno tu misao odmah i uvedu u praksu; stoga se ne treba čuditi što taj običaj, ili njegove tragove, nalazimo u mnogim zemljama. Skandinavska tradicija sadrži izvesne znake koji pokazuju da su u staro vreme skandinavski kraljevi vladali samo po devet godina, posle čega su ubijani ili su morali naći zamenika da umre umesto njih. Tako se priča da je Aun, kralj Švedske, prinosio žrtve Odinu nekoliko dana uzastopce i da mu je taj bog zatim odgovorio da će živeti dokle god bude žrtvovao po jednog sina svake devete godine. On je na taj način žrtvovao devet sinova i žrtvovao bi i poslednjeg, desetog, ali mu Šveđani nisu dozvolili da to uradi. Tako je umro i sahranjen je na jednom brežuljku kod Upsale. Drugi trag sličnog čuvanja krune nalazi se u čudnoj legendi o svrgnuću Odina s položaja i o njegovom progonstvu. Uvređeni njegovim nedelima, ostali bogovi stave ga van zakona i prognaju, a na njegovo mesto postave zamenika, lukavog čarobnjaka Olera i daju mu obeležja kraljevstva i božanstva. Zamenik uzme Odinovo ime i vladao je blizu deset godina; tada je oteran sa prestola, a pravi Odin ponovo dođe na svoj položaj. Njegov pobeđeni suparnik povuče se u Švedsku i kasnije pogine u pokušaju da povrati izgubljeni položaj. Kako su bogovi često samo ljudi koje je tradicija uveličala, to se može pretpostaviti da je ova skandinavska legenda sačuvala neko tamno sećanje na stare švedske kraljeve koji su vladali po devet ili deset godina uzastopce, pa onda abdicirali, prenoseći na druge privilegiju da umru za svoju zemlju. Velika svetkovina koja se svake devete godine održavala u Upsali možda je

SIMBOLI SKANDINAVSKOG BOGA ODINA
(Crtež iz bronzanog doba urezan u stenu)

Skandinavska legenda kazuje da su kraljevi vladali samo po devet godina, a zatim bili ubijani ili primorani da nađu zamenika koji bi umro umesto njih. Velika svetkovina koja je svake devete godine održavana u Upsali (Švedska) možda je predstavljala priliku kada je ubijan kralj ili, njegov zamenik, pošto se zna da je žrtvovanje ljudskih bića činilo deo obreda na tim svetkovinama.

predstavljala priliku kad je ubijen kralj ili njegov zamenik. Znamo da je žrtvovanje ljudskih bića sačinjavalo jedan deo obreda na tim svetkovinama.

Postoje izvesni razlozi za verovanje da je vladavina mnogih starogrčkih kraljeva bila ograničena na period od osam godina, ili da je bar pri svršetku svakog takvog perioda bilo potrebno novo posvećenje, nov izliv božanske milosti, da bi kraljevi mogli i dalje vršiti svoje građanske i verske dužnosti. Tako je, na primer, stari spartanski ustav propisivao da efori svake osme godine, jedne vedre noći bez mesečine, ćuteći posmatraju nebo. Ako za vreme tog posmatranja vide meteor ili zvezdu-padalicu, oni zaključe da se kralj ogrešio o božanstvo i razreše ga od njegovih funkcija dok mu ih Delfijsko ili Olimpsko proročište ponovo ne povrati. Ovaj običaj, koji ima na sebi sve znake velike starosti, nije bio mrtvo slovo čak ni u poslednjem periodu spartanske monarhije; u trećem veku pre naše ere jedan kralj koga je mrzela reformistička stranka bio je svrgnut

s prestola na osnovu raznih izmišljenih optužbi, među kojima je istaknuto mesto zauzimala tvrdnja da je na nebu viđeno loše znamenje.

Ako je kod Spartanaca vladavina kralja bila ograničena na osam godina, nameće se pitanje zašto je baš taj period izabran za meru kraljeve vladavine? Razlog ovome verovatno se nalazi u astronomskim shvatanjima koja su određivala rani grčki kalendar. Teškoća dovođenja u sklad Mesečevog vremena sa Sunčevim jeste jedan od stalnih problema koji muči dovitljivost ljudi koji tek izlaze iz varvarstva. Osmogodišnji ciklus je najkraći period na kraju koga su Sunce i Mesec stvarno naporedo, pošto su se tako reći utrkivali sve ostalo vreme. Tako, na primer, pun mesec se samo jedanput svakih osam godina podudara sa najdužim ili najkraćim danom; i kako se ovo podudaranje može opaziti i pomoću prostog sunčanog časovnika, ono je jedno od prvih zapažanja koje daje osnovu za kalendar koji dovodi Mesečevo i Sunčevo vreme u dosta približnu, mada ne i potpunu harmoniju. Ali u rano doba je pravilno podešavanje kalendara bilo stvar koja se tiče religije, jer se pomoću njega doznavalo kad je pravo vreme za umilostivljavanje božanstva čija je naklonost neophodno potrebna za blagostanje zajednice. Stoga nije čudo što je kralj, kao glavni sveštenik države ili kao bog, izložen mogućnosti da bude svrgnut s prestola ili ubijen pri završetku jednog astronomskog perioda. Kad velike nebeske svetiljke završe svoj tok i spremaju se da obnove nebesku trku, moglo se sasvim prirodno misliti da i kralj treba da obnovi svoje božanske snage, ili da dokaže da su ostale neumanjene, pod pretnjom da u protivnom slučaju mora ustupiti mesto snažnijem nasledniku. U južnoj Indiji kao što smo videli, kraljeva vladavina i život završavaju se sa obrtanjem planete Jupitera oko Sunca. Međutim, izgleda da je u staroj Grčkoj kraljeva sudbina svakih osam godina ležala na tasu terazija, spremna da se digne uvis i svrši svoje čim se na suprotni tas stavi zvezda-padalica.

Ma kakvo da je bilo poreklo ovog običaja, rok od osam godina izgleda da se podudarao sa dužinom kraljeve vladavine i u drugim delovima Grčke, a ne samo u Sparti. Tako se priča da je Minos, kralj Knososa na Kritu, čija je velika palata nedavno iskopana, zauzimao kraljevski položaj za vreme od osam godina. Pri kraju svakog takvog perioda on se za izvesno vreme povlačio u proročansku pećinu na bregu Idi, i tamo opštio sa svojim božanskim ocem Zevsom, izveštavajući ga o svom kraljevanju za vreme proteklih godina i dobijajući od njega uputstva kako da se upravlja u idućem periodu. Ovo predanje jasno podrazumeva da je pri kraju svakih osam godina kralj morao obnoviti svoje svete moći opštenjem sa božanstvom, i da bi bez te obnove izgubio pravo na presto.

Mislimo da nije isuviše smelo pretpostaviti da je danak od sedam mladića i sedam devojaka, koje su Atinjani bili obavezni da šalju Minosu svake osme godine, bio u nekoj vezi sa obnavljanjem kraljevih moći za naredni osmogodišnji ciklus. Predanja se razlikuju u tome kakva je sudbina čekala mladiće i devojke prilikom njihovog dolaska na Krit, ali izgleda da je najrasprostranjenije gledište bilo da su oni zatvarani u lavirint, gde ih je proždirao Minotaur, ili su ostajali u doživotnom zatvoru. Možda su ih žrtvovali na taj način što su ih pekli žive u bronzanom kipu bika ili čoveka sa glavom bika, da bi se obnovila snaga kralja i Sunca koje je on oličavao. Ovo bar nagoveštava legenda o Talosu, bronzanom čoveku koji je pritiskao ljude na svoje grudi, skakao s njima u vatru i tako ih žive pekao. Priča se da ga je Zevs dao Evropi, ili Hefest Minosu, da brani ostrvo Krit; to čudovište obilazilo je Krit triput dnevno. Prema jednom predanju ono je bilo bik, prema drugom Sunce. Ono je verovatno bilo identično sa Minotaurom, a lišeno mitskih crta nije bilo ništa drugo do bronzani kip Sunca u obliku čoveka sa gla-

TEZEJ UBIJA MINOTAURA

Prema kritskom predanju, kralj Minos se svakih osam godina savetovao sa svojim božanskim ocem Zevsom, a sa obnavljanjem njegovih kraljevskih moći bio je povezan i danak u krvi (7 devojaka i 7 mladića) koji su Atinjani morali da šalju Minosu u istom vremenskom razmaku. Žrtve su zatvarane u lavirint u kome ih je proždiralo čudovište Minotaur. Predanje pokazuje da je kralj po isteku osam godina vladavine morao da obnavlja svetu moć opštenjem sa božanstvom i da bi, u protivnom, izgubio pravo na presto.

vom bika. Da bi se obnovila Sunčeva vatra, verovatno su idolu prinošene ljudske žrtve na taj način što su pečene u njegovom šupljem telu ili stavljene na njegove nagnute ruke sa kojih bi skliznule u jamu u kojoj je gorela vatra. Na ovaj drugi način Kartaginjani su žrtvovali svoj porod Molohu. Deca su stavljana na ruke bronzanog kipa sa telećom glavom, sa kojih bi skliznula u zažarenu peć, dok je narod igrao uz frule i cimbala da bi zaglušio jauke žrtava koje su gorele. Sličnost kritskih predanja sa kartaginskom praksom navodi nas na misao da je na obožavanje vezano za imena Minosa i Minotaura možda jako uticao kult semitskog Bala. U predanju o Falarisu, tiraninu Agrigenta, i njegovom bronzanom biku možda se nalazi odjek sličnih obreda na Siciliji, gde je kartaginska moć imala dubokog korena.

U pokrajini Lagos, pleme Ajdžibu jorubske rase podeljeno je u dva bratstva koja se zovu Ajdžibu Ode i Ajdžibu Remon. Bratstvom Ajdžibu Ode upravlja poglavica; on snosi tutulu *avudžale* i okružen je velikom tajanstvenošću. Sve do nedavnih vremena njegovo lice nisu smeli videti čak ni njegovi sopstveni podanici; kad su ga prilike primoravale da opšti s njima, on je to radio iza zavese koja ga je skrivala od pogleda. Drugim bratsvom vladao je poglavica po rangu niži od avudžale. G. Džonu Parkinsonu rečeno je da je u prošlim vremenima ovaj potčinjeni poglavica ceremonijalno ubijan posle vladavine od tri godine. Kako je ta oblast sada pod britanskom upravom, običaj ubijanja poglavice na kraju trogodišnje vladavine odavno je ukinut te g. Parkinson nije mogao da utvrdi nikakve pojedinosti o tome.

U Vavilonu, u istorijsko doba, kraljevski položaj bio je u praksi doživotan, ali izgleda da je u teoriji bio samo godinu dana. Svake godine o Zagmukovoj svetkovini kralj je morao da obnovi svoje moći držeći za ruke Mardukov kip u velikom hramu Esagilu

u Vavilonu. Čak i kad je Vavilon potpao pod Asiriju, od monarha te zemlje se očekivalo da svake godine ozakoni svoje pravo na presto dolaženjem u Vavilon i vršenjem prastare ceremonije o svetkovini Nove godine. Neki od njih smatrali su ovu obavezu tako tegobnom da su, da bi je izbegli, radije napuštali titulu kralja i zadovoljavali se nižom titulom guvernera. Izgleda da su u prastarim vremenima, pre istorijskog doba, kraljevi Vavilona ili njihovi varvarski prethodnici gubili ne samo krunu nego i život na završetku jednogodišnjeg kraljevanja. Ovo je bar zaključak na koji izgleda ukazuje sledeće obaveštenje. Prema istoričaru Berosu, koji je kao vavilonski sveštenik govorio na osnovu običnog znanja, u Vavilonu se svake godine proslavljala svetkovina zvana *Sakaea*. Ona je počinjala šesnaestog dana meseca lousa i trajala pet dana. Za vreme te svetkovine gospodari i sluge menjali su uloge: sluge su zapovedale, a gospodari slušali. Sužanj osuđen na smrt obuče se u kraljevo odelo, postavi na kraljev presto i dozvoli mu se da izdaje kakve god hoće zapovesti, da jede, pije, da se veseli i zabavlja sa kraljevim naložnicama. Po isteku tih pet dana, skinu mu kraljevsko odelo, išibaju ga i obese ili nabiju na kolac. Za vreme svog kratkotrajnog kraljevanja imao je titulu *zoganes*. Ovaj običaj možda se može objasniti kao svirepa šala izvedena u vreme opšte veselosti na štetu nesrećnog zločinca. Ali jedna okolnost – dozvola koja se daje zoganesu da opšti sa kraljevim naložnicama – odlučno pobija to tumačenje. Uzevši u obzir sa kakvom se ljubomorom čuva harem istočnjačkog despota, možemo biti sasvim sigurni da jedan despot ne bi nikad dozvolio da se u njega uđe, a najmanje da u njega uđe jedan osuđeni zločinac, izuzev iz nekog vrlo ozbiljnog razloga. Ovaj razlog teško da je bio ikakav drugi do taj što je osuđeni čovek imao da umre umesto kralja, i što je, da bi ova zamena bila potpuna, trebalo da zločinac ima puna kraljevska prava za vreme svoje kratke vladavine. Nema ničeg čudnog u ovoj zameni. Pravilo da kralj mora biti ubijen kad se pojavi neki simpton telesnog slabljenja ili po isteku određenog roka, navelo je kraljeve da ranije ili kasnije pokušaju da ga ukinu ili izmene. Videli smo da su u Etiopiji, Sofali i Ejeou prosvećeni monarsi smelo ukinuli to pravilo i da je u Kalikutu stari običaj ubijanja kralja po navršetku dvanaest godina promenjen u dozvolu koja se na kraju dvanaeste godine daje svakome da napadne kralja i, ako ga ubije, da vlada umesto njega, ali kako se kralj uvek starao da u to vreme bude okružen svojim gardistima, ova dozvola bila je samo formalnost. Drugi jedan način izmene ovog strogog starog pravila vidi se u vavilonskom običaju koji smo gore opisali. Kad se približi vreme da kralj bude ubijen (izgleda da je to u Vavilonu bilo na kraju svake godine kraljevanja), on abdicira za nekoliko dana, i za to vreme privremeni kralj vlada i strada umesto njega. U prvo vreme privremeni kralj je mogao biti neko nedužno lice, možda neki član same kraljevske porodice; sa razvitkom kulture, žrtvovanje nevinog lica postalo je gnusno u očima naroda, te je stoga kratkoročna i fatalna suverenost davana kakvom osuđenom zločincu. Malo kasnije naići ćemo i na druge primere zločinaca koji su umirali u svojstvu bogova. Jer ne smemo zaboraviti da se, kao što jasno pokazuje slučaj Šilučkih kraljeva, kralj ubija u svojstvu boga ili poluboga, zato što se njegova smrt i vaskrsenje, kao jedini način da se božanski život očuva neoštećen, smatraju potrebnim za spasenje njegovog naroda i sveta.

Trag običaja ubijanja kralja po navršetku jednogodišnje vladavine izglada da je sačuvan u svetkovini zvanoj Makahiti, koja je poslednjeg meseca u godini bila proslavljana na Havajima. Pre nekih sto godina, jedan ruski putnik ovako je opisao taj običaj: "Tabu Makahiti nije bez sličnosti sa našim proslavljanjem Božića. On traje ceo mesec;

za to vreme narod se zabavlja igrankama, predstavama i svakovrsnim prividnim borbama. Kralj, ma gde se nalazio, mora otvoriti ovu svetkovinu. Tom prilikom kralj stavi na sebe svoj najbogatiji ogrtač i šlem i vozi se u čunu pored obale. Ponekad u pratnji mnogih podanika. On se ukrca pre zore i mora završiti svoj izlet o sunčevom izlasku. Izabere se najjači i najveštiji ratnik da ga dočeka pri iskrcavanju. Ovaj ratnik pazi s obale na čun; čim se kralj iskrca i baci ogrtač, on baci koplje na njega, sa daljine od oko trideset koraka, i kralj mora ili uhvatiti koplje rukom, ili poginuti od njega; u ovome nema šale. Pošto ga uhvati, on ga stavi ispod pazuha sa oštrim vrhom okrenutim naniže i odnese u hram ili *heavoo*. Kad on uđe, skupljena gomila počne svoje razne borbe, pa se vazduh odmah zamrači oblacima od kopalja koja se za ovu priliku prave sa tupim vrhovima. Hamamea (kralj) je često dobijao savet da ukine tu besmislenu ceremonju u kojoj svake godine izlaže opasnosti svoj život, ali uzalud. On je uvek odgovarao da je isto toliko sposoban da uhvati koplje koliko je ma ko na ostrvu sposoban da ga baci na njega. Za vreme Makahitija, u celoj zemlji se oproste sve kazne i nijedno lice ne može napustiti mesto u kome kralj otvori ove svetkovine sve dok se ne završe, ma kako da je važna stvar zbog koje bi trebalo da ide".

Da je kralj redovno ubijan po navršetku jednogodišnje vladavine bez sumnje nam neće izgledati neverovatno kad saznamo da čak i danas postoji jedna kraljevina u kojoj su vladavina i život suverena ograničeni na jedan jedini dan. U Ngojou, jednoj pokrajini stare kraljevine Konga, važi pravilo da se poglavica koji uzme znak suverenosti, kapu, ubije prve noći posle krunisanja. Pravo nasledstva pripada poglavici Musuronga; ali se ne treba čuditi što ga on ne koristi i što presto stoji prazan. "Niko ne voli da izgubi život za nekoliko časova slave na Ngojanskom prestolu".

XXV

PRIVREMENI KRALJEVI

U NEKIM MESTIMA JE IZMENJENI oblik starog običaja kraljoubistva koji je izleda postojao u Vavilonu još više ublažen. U njima kralj takođe abdicira svake godine za kratko vreme i njegovo mesto zauzima više ili manje nominalan suveren, ali ovoga po završetku njegove kratke vlade više ne ubijaju, mada se ponekad izvrši prividno pogubljenje, što predstavlja ostatak običaja iz vremena kad je on stvarno ubijan. Navešćemo nekoliko primera. Svake godine u mesecu meaku (februar) kralj Kambodže abdicirao je za tri dana. Za to vreme nije vršio nijedan akt vlasti, nije dodirivao pečate, pa čak nije primao ni prispele prihode. Umesto njega vladao je privremeni kralj zvan Sdah Meak, to jest, kralj februar. Čin privremenog kralja bio je nasledan u porodici koja je bila u dalekom srodstvu sa kraljevskom porodicom; sinovi su nasleđivali očeve, a mlađa braća stariju braću isto kao i pri nasledstvu prave suverenosti. Jednog povoljnog dana, koji odrede astrolozi, mandarini vode privremenog kralja u trijumfalnoj povorci. On jaše jednog od kraljevih slonova, sedeći u kraljevom palankinu i praćen vojnicima koji, obučeni u odgovarajuće odelo, predstavljaju susedne narode Sijama, Anama, Laosa itd. Umesto zlatne krune, on nosi šiljatu belu kapu, a njegova kraljevska obeležja, umesto od zlata ukrašenog dijamantima, bila su napravljena od neuglađenog drveta. Pošto ukaže poštu pravom kralju, od koga primi suverenost za tri dana, zajedno sa svim prihodima koji stignu za to vreme (mada je ovaj poslednji običaj pre izvesnog vremena izostavljen), on ide u povorci oko dvorca i kroz ulice prestonice. Trećeg dana, posle uobičajene povorke, privremeni kralj izda zapovest da slonovi izgaze "planinu od pirinča" koju je predstavljala gomila bambusove trske pokrivene snopovima pirinča. Narod skupi pirinač, pa svaki čovek odnese malo svojoj kući da bi imao dobru žetvu. Nešto pirinča se odnese i kralju, koji naredi da se pirinač skuva, pa ga zatim pokloni kaluđerima.

U Sijamu se šestog Mesečevog dana u šestom mesecu (krajem aprila) postavlja privremeni kralj, kome za tri dana pripadaju kraljevski prerogativi, dok pravi kralj ostaje zatvoren u svom dvorcu. Ovaj privremeni kralj pošalje mnogobrojne stražare na sve strane da uzapte i konfiskuju sve što nađu u bazarima i otvorenim dućanima; čak i brodovi i dereglije koji stignu u pristanište za tri dana uzapćivani su i morali su biti otkupljeni. On ode u polje u sredini varoši, gde se donese pozlaćeni plug koji vuku okićeni volovi. Pošto se plug namaže uljem i volovi istrljaju tamjanom, privremeni kralj izore devet brazda plugom, a za njim idu stare dvorske dame i bacaju prvo seme. Čim se izo-

re devet brazda, gomila posmatrača jurne i grabi se za tek posejano seme, jer veruje da će ono, pomešano sa pirinčanim semenom, dati obilnu žetvu. Zatim se volovi izjarme i pred njih se stave pirinač, kukuruz, sezam, sago, banane, šećerna trska, bostan itd.; misli se da će ono što volovi prvo jedu biti skupo iduće godine, mada neki tumače taj znak suprotno. Za to vreme privremeni kralj stoji naslonjen na drvo sa desnom nogom na levom kolenu. Zato što tako stoji na jednoj nozi, narod ga obično zove kralj Hop, ali njegova zvanična titula je *Phaya Phollathep*, "Gospodar nebeskih vojski". On je neka vrsta ministra poljoprivrede; svi sporovi o poljima, pirinču itd., podnose se njemu. Postoji i druga ceremonija u kojoj on oličava kralja. Ona se održava u drugom mesecu (koji pada u hladno godišnje doba) i traje tri dana. Privremenog kralja vode u povorci na otvoreno mesto nasuprot bramanskom hramu, gde se nalazi više stubova okićenih kao majski stubovi, na kojima se bramani ljuljaju. Sve vreme dok se oni ljuljaju i igraju, gospodar nebeskih vojski mora da stoji na jednoj nozi na sedištu napravljenom od malterisanih cigala i pokrivenom belim pokrivačem niz čije strane vise ćilimi. On se naslanja na drveni okvir sa pozlaćenim svodom; dva bramana stoje pored njega, jedan s jedne, a drugi s druge strane. Bramani-igrači nose bivolje rogove kojima uzimaju vodu iz velikog bakarnog bakrača i prskaju gledaoce; pretpostavlja se da ovo donosi sreću i čini

ŠAMBA, KRALJ BUŠONGA U KONGU
(oko 1600. godine)

Prema legendi, Šamba je bio čuven po mudrom rasuđivanju. Često je putovao u susedne zemlje da bi svom narodu donosio nove žitarice i pronalaske.

da narod živi spokojno i mirno u zdravlju i blagostanju. Gospodar nebeskih vojski mora da stoji na jednoj nozi oko tri sata. Misli se da to "stavlja na probu naklonosti Devata i duhova". Ako spusti nogu, "gubi svu imovinu i kralj mu uzme celu porodicu sebi za robove, jer se veruje da je to rđav znak koji predskazuje propast države i nestabilnost prestola, ali ako stoji čvrsto smatra se da je postigao pobedu nad zlim duhovima; šta više, daje mu se pravo, bar na izgled, da uzapti ma koji brod koji stigne u pristanište za ta tri dana i da uzme sve što je u njemu, a takođe i da uđe u ma koju otvorenu radnju u varoši i da odnese šta izabere.

Takve su bile dužnosti i privilegije sijamskog kralja Hopa odprilike sve do sredine devetnaestog veka ili još kasnije. Pod vladom prošlog prosvećenog monarha, ta čudna ličnost bila je u izvesnom stepenu lišena svoje slave i oslobođena tereta svog položaja. On još uvek, kao i u staro vreme, posmatra bramane kako se ljuljaju na ljuljašci obešenoj o dva visoka stuba, od kojih je svaki visok nekih devedeset stopa, ali mu je dozvoljeno da sedi umesto da stoji i, mada javno mnjenje još uvek očekuje da on drži desnu nogu na levom kolenu za sve vreme ceremonije, ne bi navukao na sebe nikakvu zakonsku kaznu ako bi, na veliko nezadovoljstvo naroda, spustio umornu nogu na zemlju. I drugi znaci takođe govore o prodiranju zapadnjačkih ideja i civilizacije na Istok. Putevi koji vode mestu svetkovine zakrčeni su kolima: direci sa fenjerima i telegrafski direci, na kojima radoznali gledaoci vise kao majmuni, uzdižu se nad gustom gomilom; i dok starovremski orkestar odrpanaca, u odelu drečave crvene i žute boje, udara u bubnjeve i duva u trube starog tipa, povorka bosih vojnika u sjajnim uniformama žustro maršira uz muziku modernog vojnog orkestra koji svira "Marširajući kroz Džordžiju".

Prvog dana šestog meseca, koji se smatra kao početak godine, kralj i narod Samarkanda (grad u Uzbekistanu) oblačili su novo odelo, šišali kosu i podsecali bradu, a zatim odlazili u šumu u blizini prestonice, gde su sedam dana gađali strelama jašući na konjima. Poslednjeg dana meta je bila jedan zlatan novčić; onaj koji ga pogodi imao je pravo da jedan dan bude kralj. U gornjem Egiptu, prvog dana Sunčeve godine prema koptskom računjanju, to jest desetog septembra, kad Nil obično dostiže vrhunac, redovna vlada se ukine za tri dana i svaka varoš izabere sebi upravljača. Ovaj privremeni gospodar nosi neku vrstu visoke ludačke kape i dugačku bradu od lana, a ogrnut je čudnim ogrtačem. Sa službenim štapom u ruci, praćen ljudima koji se preruše u naučnike, dželate itd., on ode u guvernerovu kuću. Ovaj dozvoli da ga svrgnu s položaja; tobožnji kralj popne se na presto i predsedava sudu čijim se odlukama moraju pokoravati čak i guverner i njegovi činovnici. Posle tri dana, tobožnji kralj bude osuđen na smrt; njegov ogrtač baci se u vatru, a iz njegovog pepela izmili felah. Ovaj običaj možda ukazuje na staru praksu stvarnog spaljivanja pravog kralja. U Ugandi su kraljeva braća ranije spaljivana, jer je bilo nezakonito prolivati kraljevsku krv.

Studentima muhamedanstva u Fezu, u Maroku, dozvoljeno je da postave svog sultana, koji vlada nekoliko nedelja, a poznat je pod imenom *Sultan-tulba*, "sultan naučenjaka". Ova kratka vlast stavi se na licitaciju i proda onom ko ponudi najviše. Ona donosi sa sobom izvesne stvarne privilegije, jer onaj koji je dobije otada je oslobođen poreza i ima pravo da moli pravog sultana za neku milost. Ta milost se retko kad odbija, a obično se sastoji u pomilovanju kakvog osuđenika. Osim toga, poverenici studenta-sultana razrežu novčane kazne na trgovce i kućevlasnike protiv kojih izmisle razne smešne optužbe. Privremeni sultan okružen je sjajem pravog dvora i svečano paradira ulicama uz muziku i uzvike, dok mu nad glavom drže kraljevski suncobran. Sa tako-

zvanim novčanim kaznama i dobrovoljnim prilozima, kojima pravi sultan dodaje veliku količinu namirnica, studenti imaju dovoljno sredstava za veličanstven banket i uopšte lepo se provedu i provesele, uživajući u svakovrsnim igrama i zabavama. Prvih sedam dana tobožnji sultan ostaje u koledžu; zatim ode jednu milju izvan varoši i ulogori se na obali reke, praćen studentima i priličnim brojem građana. Sedmog dana njegovog logorovanja izvan varoši poseti ga pravi sultan, usliši mu molbu i dozvoli mu da vlada još sedam dana, tako da vlada "sultana naučenjaka" nominalno traje tri nedelje. Kad prođe šest dana poslednje nedelje, tobožnji sultan otrči noću u varoš. Ovo privremeno sultanstvo uvek pada u proleće, otprilike početkom aprila. Kažu da je taj običaj ovako nastao: kad se Mula Rašid II borio za presto 1664. ili 1665. godine, jedan Jevrejin uzurpira kraljevsku vlast u Tazi, ali je buna ubrzo bila ugušena blagodareći lojalnosti i odanosti studenata. Da bi postigli svoj cilj, oni pribegnu lukavstvu. Četrdeset njih puste da ih zatvore u sanduke koji budu poslati uzurpatoru kao poklon. U gluvo doba noći, dok je Jevrejin, ništa ne sumnjajući mirno spavao među sanducima, zaklopci se tiho podignu, četrdeset hrabrih mladića izađu, ubiju uzurpatora i preuzmu upravu nad gradom u ime pravog sultana koji, u znak zahvalnosti za pomoć koju su mu oni pružili u vremenu nužde, da studentima pravo da svake godine postavljaju svog sultana. Ova priča ima sva obeležja zbivanja izmišljenog da bi se objasnio jedan stari običaj čiji su stvarno značenje i poreklo zaboravljeni.

Običaj postavljanja kralja za jedan dan svake godine postojao je u Lostvidilu i Kornvolu (pokrajine u Engleskoj) sve do šesnaestog veka. Na "malu uskršnju nedelju" skupe se zemljoposednici iz varoši i sela ili pošalju svoje delegate, i jedan od njih, na koga je došao red, u iskićenoj opremi, na vatrenom konju, sa krunom na glavi, skiptrom u ruci i sabljom koju su nosili pred njim, projaše kroz glavnu ulicu do crkve, a za njim poslušno jašu i svi ostali. Sveštenik ga u najlepšoj odeždi dočeka na ulazu u crkvenu portu i odvede da čuje službu božiju. Kad izađe iz crkve, on sa istom povorkom ode u kuću u kojoj mu je spremljen doček. Tu je za njega i njegovu svitu spremljena gozba; pošto sedne u začelje, služe ga na kolenima i u svemu se ophode prema njemu kao prema princu. Sa obedom se završava i svečanost i svi se vrate kućama.

Ponekad privremeni kralj zauzme presto ne jedanput godišnje, već jednom za svagda u početku vladavine svakog kralja. Tako je u kraljevini Jambi na Sumatri običaj da u početku nove vlade jedan čovek iz naroda zauzme presto i vrši kraljevsku vlast jedan dan. Poreklo ovog običaja objašnjava se predanjem da je nekada živelo petoro braće prinčeva; četiri starija brata odreknu se prestola zato što su imali razne telesne nedostatke, i ostave ga najmlađem bratu. Ali najstariji brat bio je na prestolu jedan dan i rezervisao za svoje potomke slično pravo u početku svake nove vladavine. Tako je položaj privremenog kralja nasledan u porodici koja je u srodstvu sa kraljevskom porodicom. Izgleda da je u Bilaspuru (grad u Indiji) posle radžine smrti običaj da braman jede pirinač iz ruke preminulog radže, a zatim da zauzme presto za godinu dana. Na kraju godine braman dobije darove i bude proteran iz zemlje; izgleda da mu je zabranjeno da se vrati. "Misli se da radžin duh uđe u bramana koji jede *khir* (pirinač i mleko) iz radžine ruke pošto ovaj umre, jer bramana pažljivo čuvaju preko cele godine i ne dozvoljavaju mu da ode". Veruje se da isti ili sličan običaj postoji i u brdskim državicama oko Kengre. Progonstvo bramana koji predstavlja kralja verovatno je ustanovljeno umesto pogubljenja. Pri ustoličenju vladara u Koruškoj, seljak u čijoj je porodici to pravo bilo nasledno popne se na mermerni kamen koji se nalazio u prostranoj dolini; s desne stra-

ne mu je stajala crna krava, a s leve mršava, ružna kobila. Gomila seljaka skupi se oko njega. Zatim se pojavi budući princ, u seljačkom odelu, sa pastirskim štapom, praćen dvorjanima i višim činovnicima. Kad ga ugleda, seljak poviče: "Ko je ovaj koji dolazi tako ponosno?" Narod mu odgovori: "Princ zemlje". Zatim nagovore seljaka da ustupi princu mermerno sedište pod uslovom da primi šezdeset novčića, kravu i kobilu i da bude oslobođen poreza. Pre nego što napusti svoje mesto, on opali princu jedan slab šamar.

Neke pojedinosti u vezi sa ovim privremenim kraljevima zaslužuju našu naročitu pažnju pre nego što pređemo na idući niz dokaza. Na prvom mestu, kambodžanski i sijamski primeri jasno pokazuju da se naročito kraljeve božanske i magijske funkcije prenose na njegovog privremennog zamenika. Ovo se vidi po verovanju da držanjem leve noge na desnom kolenu privremeni kralj Sijama postiže pobedu nad zlim duhovima, dok spuštanjem noge na zemlju ugrožava postojanje države. Kambodžanski običaj gaženja "planine pirinča" i sijamska ceremonija otvaranja sezone oranja i sejanja jesu čini za dobijanje obilne žetve, kao što se vidi iz verovanja da će oni koji odnesu kući malo pogaženog pirinča ili posejanog semena time osigurati dobru žetvu. Kad sijamski predstavnik kralja upravlja plugom, narod ga brižno posmatra, ne da bi video da li on ore pravu brazdu, nego da bi tačno zapazio dokle mu niz nogu dopire svileni ogrtač; smatra se da od toga zavisi kakvi će biti usevi i vreme iduće sezone. Ako "Gospodar nebeskih vojski" uzdigne svoj ogrtač iznad kolena, vreme će biti kišovito i velike kiše će pokvariti žetvu. Ako pusti da mu padne do članka, posledica toga biće suša, a biće lepo vreme i usevi će obilno roditi ako ivica ogrtača dopire tačno do polovine lista njegove noge. Tako je tok prirode, a s njim i sreća i nesreća naroda, u bliskoj zavisnosti od najmanjih radnji i pokreta kraljevog predstavnika. Dužnost da se učini da usevi rastu, koja je prenesena na privremene kraljeve, jeste jedna od redovnih magijskih funkcija kraljeva primitivnih zajednica. Pravilo da privremeni kralj mora stajati na jednoj nozi na uzdignutom postolju u pirinčanom polju možda je prvobitno sačinjavalo čini da usevi visoko narastu; to je bar bio cilj slične ceremonije koja je postojala kod starih Prusa. Najviša devojka stajala je na jednoj nozi na postolju, sa puno kolača u krilu, peharom rakije u desnoj ruci i parčetom brestove ili lipove kore u levoj i molila se bogu Vajzgantosu da lan bude tako visok kao ona kad stoji na postolju. Zatim, pošto ispije pehar, pruži da joj ga ponovo napune, a onda tu rakiju prospe na zemlju kao dar Vajzgantosu i baci dole kolače za njegove potčinjene duhove. Ako ona ostane čvrsto na jednoj nozi za vreme cele ceremonije, to je bio znak da će žetva lana biti dobra, ali ako spusti nogu, bojali su se da će usevi sasvim podbaciti. Možda se isti značaj pripisuje ljuljanju bramana koje je "Gospodar nebeskih vojski" posmatrao stojeći na jednoj nozi. Prema principima homeopatske ili imitativne magije, mislilo se da će pirinač više narasti što god se sveštenici više zaljuljaju. Ova ceremonija se zove žetvena svetkovina; Letonci se ljuljaju sa izričitim ciljem da utiču na rastenje useva. Priča se da se u proleće i rano leto, između Uskrsa i Ivanjdana (dugodnevica), svaki letonski seljak u dokonim časovima revnosno ljulja, jer što se više digne u vazduh to će lan više narasti te sezone.

U ranije pomenutim slučajevima privremeni kralj se postavlja svake godine prema ustaljenom običaju. Ali u nekim drugim slučajevima to se postavljanje čini samo kad nastupi neka naročita potreba, kao na primer da se pravi kralj oslobodi nekog stvarnog ili pretećeg zla time što će se ono preneti na zamenika koji na kraće vreme dođe na njegov presto. Istorija Persije pruža nam primere ovih privremenih zamenika šaha. Tako je šah Abas Veliki, kad su mu astrolozi 1591. godine predočili da mu preti ozbiljna opa-

snost, pokušao da ju izbegne abdikcijom i postavljanjem izvesnog nevernika po imenu Jusuf, verovatno hrišćanin, da vlada umesto njega. Zamenik je bio krunisan i, ako se možemo osloniti na persijske istoričare, tri dana je imao ne samo ime i položaj nego i vlast kralja. Na kraju svoje kratke vladavine bio je ubijen: predskazanje zvezda ispunilo se ovom žrtvom, a Abasu koji se ponovo popeo na presto u najpovoljnijem času, astrolozi su prorekli dugu i slavnu vladavinu.

XXVI

ŽRTVOVANJE KRALJEVOG SINA

U VEZI SA IZBOROM PRIVREMENIH kraljeva pomenutih u prethodnoj glavi važno je zapaziti činjenicu da se u dva mesta (Kambodži i Jambi) oni biraju iz porodice za koju se veruje da je u krvom srodstvu sa kraljevskom porodicom. Ako je tačno gledište koje smo ovde izneli o poreklu ovih privremenih kraljeva, onda je lako razumeti zašto je kraljev zamenik pokatkad istog roda kao i kralj. Kad je kralju prvi put uspelo da se život nekog drugog lica primi kao žrtva umesto njegovog, on je morao pokazati da smrt tog drugoga služi cilju isto tako dobro kao što bi poslužila i njegova smrt. Kralj je morao da umre u svojstvu boga ili poluboga; stoga su se zameniku koji umire za njega morala, bar za tu priliku, pridati božanska svojstva kralja. Ovo je, kao što smo malo pre videli, sigurno bio slučaj sa privremenim kraljevima Sijama i Kambodže; njima su pripisivane natprirodne funkcije, koje sačinjavaju osobena svojstva kralja na nižem stupnju društvenog razvitka. Ali niko nije mogao tako dobro predstavljati kralja u njegovom božanskom svojstvu kao njegov sin, jer se moglo pretpostaviti da on sudeluje u božanskom nadahnuću svog oca. Stoga niko nije bio tako podesan da umre za kralja i preko njega za ceo narod, kao kraljev sin.

Videli smo da je prema predanju, kralj Švedske Aun žrtvovao u Upsali devet sinova Odinu da bi sačuvao svoj život. Pošto je žrtvovao drugog sina dobio je odgovor od boga da će živeti dokle god mu bude žrtvovao jednog od svojih sinova svake devete godine. Pošto je žrtvovao sedmog sina, još je bio u životu, ali je bio tako slab da nije mogao ići, već su ga morali nositi u nosiljci. Zatim je žrtvovao osmog sina i živeo još devet godina ležeći u krevetu. Posle toga je žrtvovao devetog sina, i živeo je još devet godina, ali je bio toliko slab da je pio iz roga kao dete odbijeno od sise. Naposletku je hteo da žrtvuje Odinu i poslednjeg sina, ali mu Švеđani nisu dozvolili. Onda je umro i sahranjen je na bregu u Upsali.

Izgleda da je u staroj Grčkoj postojala jedna vrlo stara kraljevska porodica čiji je najstariji sin uvek bio izložen opasnosti da bude žrtvovan umesto kralja, svog oca. Kad je Kserkses na čelu svoje moćne vojske prolazio kroz Tesaliju da bi napao Spartance kod Termopila, on uđe u varoš Alus. Tu mu pokažu svetilište Lafistijskog Zevsa, o kome mu njegovi vođi ispričaju jednu čudnu priču. Priča je bila ovakve sadržine. U staro vreme kralj zemlje, po imenu Atamas, uzme sebi za ženu Nefelu i s njom dobije sina Friksusa i kćerku Helu. Kasnije se oženi Inom, sa kojom dobije dva sina, Learhusa i

Melikertesa. Ali ova njegova druga žena bila je ljubomorna na pastorčad, Friksusa i Helu, i stalno im je radila o glavi. Da bi postigla svoju zlu nameru ona postupi vrlo lukavo. Prvo nagovori žene u celoj zemlji da krišom ispeku seme za useve pre nego što se ono poseje. Iduće godine ne nikoše nikakvi usevi. Kralj pošalje izaslanike proročištu u Delfima da pitaju za uzrok nerodice, ali nevaljala maćeha podmiti zlatom izaslanike da kažu kako su bogovi odgovorili da nestašica neće prestati dokle god se Atamasova deca od prve žene ne žrtvuju Zevsu. Kad Atamas to čuje, on pošalje po decu koja su bila sa ovcama, ali zlatoruni ovan otvori usta i, gororeći čovečijim glasom, otkrije deci opasnost u kojoj se nalaze. Ona uzjašu ovna i pobegnu s njim preko kopna i mora. Dok su leteli nad morem, devojka spadne s ovna u vodu i udavi se. Njen brat Friksus srećno stigne u zemlju Kolhidu, gde je vladalo dete Sunca. Friksus se oženi kraljevom kćerkom i ona mu rodi sina Kitizorusa. I tu je žrtvovao zlatorunog ovna Zevsu, bogu bekstva; neki kažu da je on žrtvovao tog ovna Lafistijskom Zevsu. Zlatno runo da svom tastu; ovaj prikuje runo za jedno hrastovo drvo koje je u svetom areskom gaju čuvao jedan večito budan zmaj. U međuvremenu, u njegovoj postojbini proročanstvo naredi da se kralj Atamas ubije kao pokajna žrtva za celu zemlju. Narod ga okiti cvećem i vencima kao žrtvu i dovede na oltar; gde su taman hteli da ga žrtvuju, ali ga spase ili njegov unuk Kitizorus, koji u poslednjem času stigne iz Kolhide, ili Herkul koji donese vest da kraljev sin Friksus još živi. Tako je Atamas spasen, ali kasnije poludi i u ludilu ubije svog sina Learhusa, misleći da je on divlja životinja. Zatim je pokušao da ubije drugog sina Melikertesa, ali dete spase majka Ino, koja pobegne i s jedne visoke stene skoči zajedno s detetom u more. Majka i sin pretvore se u morska božanstva; sin je naročito obožavan na ostrvu Tenedu, gde su mu odojčad prinošena na žrtvu. Ostavši tako bez žene i dece, nesrećni Atamas napusti svoju zemlju; kad je upitao jedno proročište gde treba da se nastani, rečeno mu je da se nastani tamo gde mu divlje životinje budu dale hranu. On naiđe na čopor vukova koji su žderali jednu ovcu; oni se razbeže kad ga vide, ostavivši mu krvave ostatke svog plena. Tako se proročanstvo ispunilo. Pošto kralj Atamas nije žrtvovan kao pokajna žrtva za celu zemlju, bogovi narede da se najstariji muški potomak njegove porodice svakog pokoljenja žrtvuje ako ikad kroči nogom u gradsku kuću, gde jedan od Atamasovih potomaka prinosi žrtve Lafistijskom Zevsu. Kserksesu je rečeno da su mnogi iz te porodice bežali u strane zemlje da bi izbegli tu sudbinu; neki su se vraćali posle dugog vremena, ali kad ih stražari uhvate na ulasku u gradsku kuću, oni ih okite cvećem kao žrtvu, zatim ih narod vodi u povorci i prinese na žrtvu.

Ovi slučajevi bili su nadaleko čuveni, a bili su i česti, jer pisac jednog dijaloga koji se pripisuje Platonu, pošto je govorio o prinošenju ljudskih žrtava kod Kartaginjana, dodaje da takvi običaji nisu bili nepoznati starim Grcima i sa gnušanjem pominje žrtve prinošene na brdu Likeju, kao i one koje su prinosili Atamasovi potomci.

Sumnja da ovaj varvarski običaj nije ukinut ni u kasnije vreme pojačana je jednim slučajem prinošenja ljudske žrtve u Plutarhovo vreme u Orhomenusu, staroj varoši u Beotiji, udaljenoj samo nekoliko kilometara ravnog puta od istoričarevog rodnog mesta. Tu je živela jedna porodica čiji su ljudi poznati pod imenom *Psoloeis* ili "Čađavi", a žene *Oleae* ili "Rušilačke". Svake godine pri svetkovini Agrionije, Dionisov sveštenik je gonio te žene sa isukanom sabljom i ako bi stigao jednu od njih imao je pravo da ju pogubi. U Plutarhovo vreme ovo pravo je stvarno koristio sveštenik Zoilus. Porodica koja je na taj način bila obavezna da dâ bar jednu ljudsku žrtvu svake godine bila

je kraljevskog porekla, jer je njena loza poticala od Minijasa, slavnog starog kralja Orhomenusa, basnoslovno bogatog monarha, čija veličanstvena blagajna, kako su je zvali, još stoji u ruševinama na mestu gde dugi stenoviti breg Orhomenus postepeno prelazi u ogromnu ravan Kopajske nizije. Predanje kaže da su tri kraljeve kćerke dugo prezirale ostale žene u zemlji što su se podavale bahovskom pomamnom zanosu i da su, nipodaštavajući ta veselja, sedele u kraljevom dvorcu, marljivo plele i tkale, dok su ostale, ukrašene cvetnim vencima, sa raspletenim kosama koje su se lepršale na vetru, lutale u ekstazi po golim planinama što se dižu nad Orhomenusom, a odjek divlje muzike njihovih cimbala i doboša razlegao se udaljenim bregovima. Vremenom je božansko besnilo zarazilo čak i ove princeze u njihovoj mirnoj sobi; bila ih je spopala vatrena želja da okuse ljudsko meso i bacile su kocku da reše koja od njih da dâ svoje dete da bi se spremila ljudožderska gozba. Kocka padne na Leukipu i ona da svog sina Hipasusa, koga njih tri rastrgnu ud po ud. Od ovih grešnih žena potekli su *Oleae* i *Psoloeis*; priča se da su ljudi te loze tako zvani zato što su nosili odela tamne boje u znak žalosti i tuge.

Ovaj običaj u Orhomenusu da se uzimaju ljudske žrtve od porodice kraljevskog porekla utoliko je značajniji što se priča da je i sam Atamas vladao u zemlji Orhomenusu još pre Minijasovog doba, i što se nad gradom uzdiže brdo Lafistijus, na kome se, kao na Alusu u Tesaliji, nalazilo svetilište Lafistijskog Zevsa, gde je prema predanju Atamas nameravao da žrtvuje svoje dvoje dece Friksusa i Helu. Upoređujući predanja o Atamasu sa običajem koji je važio za njegove potomke u istorijsko doba, možemo s priličnom pouzdanošću zaključiti da je u Tesaliji i verovatno u Beotiji vladala jedna stara dinastija, čiji su kraljevi bili obavezni da se za dobro zemlje žrtvuju bogu zvanom Lafistijski Zevs, ali da su uspeli da prenesu fatalnu odgovornost na svoj narod, tako da je kraljev najstariji sin redovno prinošen na žrtvenik. Svirepi običaj bio je vremenom toliko ublažen da se kao otkupna žrtva primao ovan umesto kraljevske žrtve, ali pod uslovom da kraljev sin ne uđe u gradsku kuću gde neki od njegovih srodnika prinosi žrtve Lafistijskom Zevsu. Ali ako je bio tako neoprezan da uđe u to sudbonosno mesto, da se tako reći nametne pažnji boga koji se blagonaklono pomirio sa ovom zamenom s ovnom, stara obaveza koja je bila izašla iz upotrebe povraćala je svu svoju snagu i drugog izlaza nije bilo, on je morao umreti.

Predanje koje je dovodilo u vezu žrtvovanje kralja ili njegove dece sa velikom nerodicom jasno ukazuje na verovanje, vrlo rasprostranjeno kod primitivnog sveta, da je kralj odgovoran za vreme i useve, i da je pravo da on plati svojim životom za rđavo vreme ili nerodicu. Kratko rečeno, Atamas i njegova loza izgleda da su bili spojili božanske ili magijske funkcije sa kraljevskim; ovo gledište snažno potvrđuje predanje da se Salmoneus, Atamasov brat, izdavao za boga. Videli smo da je ovaj uobraženi smrtnik tvrdio da je on ništa manje nego Zevs i da gospodari gromom i minjom, koje je inače bedno imitirao zvečećim kotlovima i blještavim buktinjama. Ako možemo suditi po analogiji, njegova tobožnja grmljavina i munje nisu bile prosta gluma koja je trebalo da obmane i utiče na prisutne, već čini koje kraljevski mag upotrebljava da bi proizveo nebeske pojave koje njegove čini bledo podražavaju.

Kod Semita u zapadnoj Aziji, kralj u doba opasnosti za narod da svog rođenog sina da umre kao žrtva za narod. Tako Filo iz Biblusa piše u svom delu o Jevrejima:

"Bio je prastari običaj da u vreme velike opasnosti gospodar varoši ili naroda da svog omiljenog sina da umre za ceo narod, kao otkupninu koja se daje osvetoljubivim demonima; deca data na taj način ubijana su uz mistične obrede. Tako je Kronus, koga

Feničani zovu Izrael, bio kralj zemlje i imao jedinca sina koji se zvao Jeoud (na feničanskom jeziku *Jeoud* znači 'jedinorodni'). Za vreme rata, kad je zemlja bila u velikoj opasnosti, on je obukao svog sina u kraljevsko ruho i žrtvovao ga na oltaru". Moabski kralj, kad su ga Izraelci bili opkolili i doveli u veliku opasnost, uzme svog najstarijeg sina, koji je trebalo da ga nasledi na prestolu, i spali ga na gradskom zidu kao žrtvu.

XXVII

NASLEĐIVANJE DUŠE

GLEDIŠTU DA SU U DAVNA VREMENA kod varvasrkih rasa kraljevi često ubijani na kraju kratke vladavine može se staviti primedba da bi takav običaj vodio gašenju kraljevske loze. Na ovu primedbu može se odgovoriti, prvo, da kraljevstvo vrlo često nije ograničeno samo na jednu porodicu, već da može naizmenično pripadati većem broju porodica; drugo, da taj položaj često nije nasledan, već je pristupačan ljudima ma koje porodice, čak i strancima, koji ispune potrebne uslove, kao na primer da su oženjeni princezom ili da su ubili kralja u bici; i treće, čak i ako je običaj vodio gašenju dinastije, to nije razlog zbog koga bi svet, koji se za budućnost manje starao i manje cenio ljudski život nego mi, odustao od njegovog izvršenja. Mnoge rase i mnogi pojedinci odavali su se praksi koja ih je vodila konačnom uništenju. Polinežani su, izgleda, redovno ubijali dve trećine svoje dece. Priča se da je u nekim delovima istočne Afrike procenat dece ubijene pri rođenju isto toliko veliki. Samo deci rođenoj na određen način dozvoljeno je da žive. Postoje izveštaji da su Jage, jedno osvajačko pleme u Angoli, poubijali svu svoju decu bez izezetka, da im žene ne bi bile opterećene decom za vreme marša. Oni su popunjavali svoje redove usvajanjem dečaka i devojčica od trinaest do četrnaest godina starosti čije su roditelje ubili i pojeli. Kod Mbaja-Indijanaca Južne Amerike žene su ubijale svako svoje dete izuzev poslednjeg, ili onog za koje su mislile da je poslednje. Ako neka od njih dobije još jedno dete posle toga, ona ga ubije. Ne treba da se čudimo što je ovaj običaj potpuno uništio jedan ogranak Mbajskog naroda, koji je dugo vremena bio najopasniji neprijatelj Španjolaca. Kod Lengua-Indijanaca u oblasti Gran Čakoa, misionari su otkrili ono što oni opisuju kao "pažljivo planiran sistem rasnog samoubistva pomoću čedomorstva, pobačaja i drugih sredstava". Čedomorstvo, međutim, nije jedini način na koji pleme vrši samoubistvo. Česta upotreba magije s otrovom može biti podjednako efikasna. Pre izvesnog vremena jedno malo pleme po imenu Uvet, spusti se s brda i nastani pored levog rukavca reke Kalabara u zapadnoj Africi. Kad su misionari prvi put posetili taj kraj, stanovnici su bili brojni i podeljeni u tri sela, ali je kasnije stalna upotreba magije s otrovom gotovo uništila to pleme. Jednom prilikom celo pleme je uzelo otrov da bi dokazalo svoju nevinost. Otprilike polovina stanovnika umrla je na licu mesta – kaže se u izveštaju – a ostatak, pošto se i dalje pridržava te sujeverne prakse, moraće takođe uskoro da izumre. Sa takvim primerima pred očima ne treba da se ustežemo da verujemo kako mnoga plemena nisu osećala ni najmanju grižu savesti pri upražnjavaju običaja koji vodi uništenju jedne porodice.

Pripisivati im takvu savesnost znači pasti u uobičajenu, stalno ponavljanu grešku ocenjivanja primitivnih ljudi merilima evropske kulture. Ako je ma ko od mojih čitalaca zamišljao da sve ljudske rase misle i postupaju uglavnom na isti način kao i prosvećeni Englezi, podaci o sujeverju i običajima sakupljeni u ovom delu trevalo bi da mu budu dovoljni da uvidi pogrešnost te pretpostavke.

Izloženo objašnjenje običaja ubijanja božanskih lica pretpostavlja ideju, ili se bar lako podudara s njom, da duša ubijenog božanstva prelazi na njegovog naslednika. O ovom prelaženju ili prenošenju nemam neposrednog dokaza izuzev u slučaju Šiluka, čiji je običaj ubijanja božanskog kralja tipičan i u čijoj je veri osnovni princip da je duša osnivača dinastije bitna u svakom od njegovih pogubljenih naslednika. Iako je to jedini

KOTARICE S DUŠOM UMRLIH KRALJEVA

Bagande u istočnoj Africi verovali su da duše umrlih kraljeva borave u ovim kotaricama koje se zato brižljivo čuvaju.

izrazit primer takvog verovanja koji sam u stanju da navedem, analogija čini verovatnom da se slično nasleđivanje duše ubijenog boga pretpostavljalo i u drugim slučajevima, mada nemamo neposrednog dokaza za to. Već smo pomenuli kako se često pretpostavlja da duša ovaplоćenog božanstva pređe posle smrti u neko drugo ovaploćenje; ako se ovo dešava u slučajevima prirodne smrti, izgleda da nema razloga zašto se to ne bi dešavalo i u slučajevima nasilne smrti. Izvesno je da je ideja da se duša umirućeg lica može preneti na njegovog naslednika savršeno poznata primitivnim narodima. Na Nijasu, najstariji sin obično nasleđuje oca u poglavištvu, ali ako je zbog neke telesne ili umne mane najstariji sin nesposoban da bude poglavica, otac odredi za života koji će ga od sinova naslediti. Da bi osigurao svoje nasledno pravo, potrebno je da sin na koga je pao izbor uhvati u usta ili vreću poslednji dah, a sa njim i dušu, poglavice koji umire. Jer ko god uhvati njegov poslednji dah takođe postaje poglavica sa istim pravima kao i određeni naslednik. Otuda se naslednikova braća, a ponekad i stranci, tiskaju oko čoveka koji umire da bi uhvatili njegovu dušu. Kuće na Nijasu podignute su iznad zemlje na kolje i dešava se, kad samrtnik leži licem prema podu, da jedan od kandidata probuši rupu na podu i usisa poglavičin poslednji dah kroz bambusovu trsku. Kad poglavica nema sina, njegova duša se uhvati u vreću, pričvršćenu za kip koji predstavlja pokojnika; veruje se da onda duša pređe u kip.

Ponekad izgleda da duhovna veza između kralja i duše njegovih prethodnika zavisi od posedovanja nekog dela njihovog tela. Na južnom Celebesu kraljevska obeležja često se sastoje od telesnih delova preminulih radža, koji se čuvaju kao svete mošti i onome ko ih ima daju pravo na presto. Slično tome, kod Sakalava na južnom Madagaskaru, vratni pršljen, nokat i pramen kose preminulog kralja stave se u zub krokodila i pažljivo čuvaju, zajedno sa sličnim ostacima njegovih prethodnika, u kući naročito određenoj za tu svrhu. Posedovanje ovih ostataka daje pravo na presto. Zakoniti naslednik koji bi bio lišen njih izgubio bi svaku vlast nad svojim narodom, a uzurpator koji bi se dočepao tih ostataka bio bi bez ikakvih pogovora priznat za kralja. Kad umre Alake, kralj Abeokuta u zapadnoj Africi, velikaši mu odseku glavu, stave je u veliki zemljani sud i predaju novom suverenu; ona postane njegov fetiš i on je obavezan da joj ukazuje počasti. Ponekad se, bez sumnje da bi novi suveren što sigurnije nasledio magijske i ostale vrline kraljevske loze, zahteva od njega da pojede parče mesa sa tela preminulog prethodnika. Tako u Abeokuti ne samo što se glava preminulog kralja pokloni njegovom nasledniku, već se preminulom odseče i jezik i da nasledniku da ga pojede. Stoga, kad urođenici žele da kažu da suveren vlada, oni kažu: "On je pojeo kralja". Običaj iste vrste još postoji u Ibadanu, velikoj varoši u unutrašnjosti Lagosa, zapadna Afrika. Kad kralj umre, njegova glava se odrubi i pošalje nominalnom suverenu, Alafinu od Ojoa, vrhovnom kralju zemlje Jorube, a srce pojede njegov naslednik. Ova ceremonija je izvršena pre nekoliko godina pri stupanju na presto novog kralja Ibadana.

Uzevši u obzir sav prethodni dokazni materijal, možemo s razlogom pretpostaviti da primitivni narodi veruju da, kad se ubije božanski kralj ili sveštenik, njegova duša prelazi u njegovog naslednika. Šiluci oko Belog Nila redovno ubijaju svoje božanske kraljeve; kod njih svaki kralj pri stupanju na presto mora da izvrši obred čija je očita svrha da prenese na sebe isti sveti i obožavani duh koji je pripadao svim njegovim prethodnicima na prestolu.

XXVIII
UBIJANJE DUHA DRVETA

DUHOVSKE MASKE

Ostaje još da vidimo kakvu svetlost baca običaj ubijanja božanskog kralja ili sveštenika na specijalni predmet našeg istraživanja. U jednoj ranijoj glavi ovog dela našli smo za opravdano da pretpostavimo da je kralj šume u Nemiju smatran ovaploćenjem duha drveta ili duha vegetacije i da su mu kao takvom njegovi obožavaoci pripisivali magijsku moć da učini da drveće rodi plodom, da usevi rastu itd. Stoga su njegovi obožavaoci morali smatrati njegov život vrlo dragocenim i on je verovatno bio okružen čitavim sistemom mera predostrožnosti ili tabua sličnim onima kojima se, u mnogim mestima, život čoveka-boga štitio od zlih uticaja demona i vrača. Ali videli smo da je baš zbog te velike vrednosti koja se pripisuje životu čoveka-boga potrebno da on umre nasilnom smrću, jer je to jedini način da se njegova duša sačuva od inače neizbežnog starenja. Isto bi rezonovanje važilo i za kralja šume; i on je takođe morao biti ubijen da bi božanski duh, ovaploćen u njemu, mogao neoštećen preći na njegovog naslednika. Možda se pretpostavljalo da pravilo po kome se on drži na položaju dok ga jači ne pogubi služi tome da se njegov božanski život sačuva u punoj snazi i da se prenese na podesnog naslednika čim ta snaga počne da opada. Jer dokle god je održavao položaj svojom čvrstom rukom moglo se misliti da je njegova prirodna snaga neumanjena, dok njegov poraz i smrt od ruke drugoga dokazuju da mu je snaga počela da opada i da je bilo vreme da se njegov božanski život nastani u jednom manje trošnom stanu. Ovo objašenjenje pravila po kome kralja šume ubija njegov naslednik čini to pravilo sasvim razumljivim. Ono je snažno poduprto teorijom i praksom Šiluka, koji ubijaju svog božanskog kralja čim se kod njega pojave prvi znaci rđavog zdravlja, i to zato da njegova oronulost ne bi prouzrokovala odgovarajuće opadanje životne snage kod žita, stoke i ljudi. Osim toga, ono se slaže i sa slučajem čitoma, od čijeg života, kako se verovalo, zavisi opstanak sveta i koga je njegov naslednik zato ubijao čim bi pokazao znake oronulosti. Uslovi pod kojima je u kasnije doba kralj Kalikuta držao krunu bili su istovetni sa uslovima zvanja kralja šume, izuzev što je ovoga kandidat mogao napasti u svako doba, dok se kralj Kalikuta mogao napasti samo jedanput svakih dvanaest godina. Ali, kao što je dozvola da kralj Kalikuta može vladati dokle god je u stanju da se brani od svih došljaka predstavljala ublaženje starog pravila koje je propisivalo određen rok

njegovom životu, možemo pretpostaviti da je i slična dozvola data kralju šume predstavljala ublaženje jednog starijeg običaja da se on ubije po isteku određenog roka. U oba slučaja novo pravilo pružalo je bar neku mogućnost bogočoveku da se održi u životu, što je prema starom pravilu bilo nemoguće; narod se, verovatno, pomirio s tom promenom, uviđajući da nema razloga strahovanju da je fatalno opadanje otpočelo dokle god je bogočovek u stanju da se brani sabljom od svakog napada.

Pretpostavka da je kralj šume ubijan po isteku određenog roka, a da mu nije pružana nikakva mogućnost da spase život, biće potvrđena ako budemo u stanju da navedemo dokazni materijal za običaj periodičnog ubijanja njegovih dvojnika, ljudskih predstavnika duha drveta, koji postoji u severnoj Evropi. Ustvari, taj običaj je zaista ostavio tragove u seoskim svetkovinama. Navešćemo nekoliko primera.

U Niderperingu, u donjoj Bavarskoj, duhovski predstavnik duha drveta – koji se zvao *Pfingstl* – bio je obučen od glave do pete u lišće i cveće. Na glavi je nosio visoku, zašiljenu kapu koja mu je padala na ramena i imala dve rupe za oči. Kapa je bila pokrivena vodenim cvetovima, a na vrhu je imala kićanku od božura. Rukavi kaputa takođe su bili napravljeni od vodenih biljki, a celo njegovo telo bilo je uvijeno u jovovo i leskovo lišće. Pored njega, s obe strane, išao je po jedan dečak; dečaci su držali Pfingstla za ruke. Ova dva dečaka nosila su isukane sablje, a tako su radili gotovo i svi ostali koji su učestvovali u povorci. Zaustavljali su se pred svakom kućom gde su očekivali da će dobiti kakav poklon, a ukućani su vrebali priliku da poliju vodom dečaka obučenog u lišće. Svi su se radovali kad ga neko dobro pokvasi. Naposletku on zagazi u potok do pojasa; tada mu jedan od dečaka, stojeći na mostu, tobože odrubi glavu. U Vurmlingelu, u Švabiji, dvadesetak mladića obuku na duhovski ponedeljak bele košulje i bele pantalone, sa crvenim šalovima oko pojasa i sabljama. Oni odjašu u šumu predvođeni dvojicom trubača koji sviraju u trube. U šumi naseku lisnatih hrastovih grana. U njih od glave do pete uviju onoga koji je poslednji dojahao iz sela. Njegove noge, međutim uviju odvojeno da bi mogao da jaše. Zatim mu naprave dugački veštački vrat, sa veštačkom glavom i licem. Potom odseku majsko drvo, obično jasiku ili bukvu visoku desetinu stopa, okite ga raznobojnim maramicama i pantljikama i predaju naročitom "majskom nosaču". Grupa konjanika se onda uz muziku i pesmu vrati u selo. Među učesnicima povorke nalaze se i jedan mavarski kralj sa nagaravljenim licem i krunom na glavi, doktor "Gvozdena Brada", kaplar i dželat. Svi se zaustave na seoskoj utrini i svaki od njih održi govor u stihu. Dželat objavi da je čovek obučen u lišće osuđen na smrt i odseče njegovu lažnu glavu. Zatim se jahači trkaju do majskog drveta koje je postavljeno malo dalje od tog mesta. Prvi koji uspe da ga u galopu iščupa iz zemlje uzme ga sa svim njegovim dekoracijama. Ovaj običaj se održava svake druge ili treće godine.

U Saksoniji i Tiringiji postoji duhovski običaj koji se zove "isterivanje divljeg čoveka iz šume", ili "dovođenje divljeg čoveka iz šume". Uviju mladića u lišće ili mahovinu i zovu ga "divlji čovek". On se sakrije u šumi, a ostali seoski mladići idu da ga traže. Nađu ga, zarobe, izvedu iz šume i pucaju na njega iz pušaka napunjenih ćorcima. On padne na zemlju kao da je mrtav, ali drugi mladić, koji predstavlja lekara, pusti mu krv i on oživi. Tome se svi obraduju; zatim ga često vežu, stave u kola i odvezu u selo, gde pričaju svima kako su uhvatili "divljeg čoveka". U svakoj kući dobiju po neki poklon. U Eregebirgu je početkom sedamnaestog veka svake godine o pokladama pred veliki post održavan sledeći običaj. Dva čoveka prerušena kao "divlji ljudi" (jedan u lisnate grane i mahovinu, drugi u slamu) vodaju ulicama i naposletku ih odvedu na trg, gde ih

gone gore-dole i tobože ubiju noževima. Pre nego što padnu, oni posrću unaokolo praveći čudne gestove i na narod štrcaju krv iz mehura koje nose sa sobom. Kad padnu, lovci ih stave na daske i nose u krčmu, a rudari marširaju pored njih duvajući u svoje pištaljke kao da su ulovili neku krupnu životinju. Vrlo sličan pokladni običaj još postoji u blizini Šlukenaua u Češkoj. Čoveka koji je obučen kao "divlji čovek" gone kroz nekoliko ulica dok ne dođe u jedan uski sokak preko koga je zategnut konopac. On se spotakne o konopac i padne, a njegovi gonioci ga stignu i uhvate. Dželat pritrči i probode sabljom mehur napunjen krvlju koji divlji čovek nosi oko tela; tako on tobože umre, dok mlaz krvi oboji zemlju. Idućeg dana napravi se čovek od slame, nalik na divljeg čoveka, stavi se na nosila i uz pratnju velike gomile odnese do bare u koju ga dželat baci. Ova ceremonija zove se "sahrana karnevala".

U Semiku (Češka), običaj sečenja glave "kralju" održava se na duhovski ponedeljak. Nekoliko mladića se preruše, svaki se opaše pojasom od kore i nosi drvenu sablju i trubu od vrbove kore. "Kralj" ima odelo od kore drveta ukrašeno cvećem, na glavi mu je kruna od kore okićena cvećem i grančicama, noge su mu uvijene u paprat, maska mu krije lice, a glogov prut u ruci služi mu kao skiptar. Jedan mladić vodi ga kroz selo držeći konopac privezan za "kraljevu" nogu, dok ostali igraju unaokolo, duvaju u trube i zviždе. U svakoj kući "kralja" jure po sobi, i jedan od mladića, uz veliku larmu i viku, udari sabljom po "kraljevom" odelu od kore tako da se udar čuje što glasnije. Zatim traže napojnicu. Obred odrubljivanja glave, preko koga se ovde olako prelazi, sličan je pravom odrubljivanju u drugim delovima Češke. Tako se u nekim selima Kenigracke oblasti na duhovski ponedeljak skupe devojke pod jednom lipom, a mladići pod drugom, svi obučeni u praznično odelo i okićeni pantljikama. Mladići ispletu venac za "kraljicu", a devojke za "kralja". Kad izaberu kralja i kraljicu, svi odu u povorci, dvoje i dvoje, do krčme, sa čijeg balkona "vikač" objavi imena "kralja" i "kraljice". Zatim im predaju obeležja njihovog zvanja i krunišu ih vencima, uz sviranje muzike. Onda se neko popne na klupu i optuži "kralja" za razne krivice, na primer za zlostavljanje stoke. "Kralj" se pozove na svedoke i otpočne suđenje. Na završetku suđenja "sudija", koji nosi beo štap kao znak svog zvanja, izrekne presudu koja glasi "kriv" ili "nije kriv". Ako presuda glasi "kriv", "sudija" slomi štap, "kralj" klekne na belo platno, svi skinu šešire i jedan vojnik stavi na glavu "njegovog veličanstva" tri do četiri šešira, jedan na drugi. "Sudija" onda triput glasno izgovori reč "kriv" i zapovedi "vikaču" da odseče glavu kralju. "Vikač" posluša obarajući kraljeve šešire drvenom sabljom.

Ali za našu svrhu od ovih mimičkih izvršenja smrtne presude možda je najvažnije sledeće. U nekim mestima Pilzenske oblasti (Češka), na duhovski ponedeljak "kralj" se obuče u koru od drveta i ukrasi cvećem i pantljikama; on nosi krunu od pozlaćene hartije i jaše konja, takođe okićenog cvećem. Prate ga "sudije", "dželat" i ostali tobožnji dostojanstvenici, a za njima su "vojnici", svi na konjima; "kralj" jaše do seoske utrine, na kojoj su podignuti koliba ili hladnjak od zelenih grana pod majskim drvećem, jelama, sveže odsečenim, oljuštenim do vrha i uvijenim u cveće i pantljike. Pošto se seoske žene i devojke iskritikuju i žabi odseče glava, povorka konjanika odjaše do ranije ugovorenog mesta, do jednog pravog, širokog sokaka. Ovde se oni uvrste u dva reda i "kralj" počne da beži. Puste ga da malo odmakne; on jaše punom brzinom, a cela trupa juri za njim. Ako ne uspeju da ga uhvate, on ostaje "kralj" još jednu godinu i njegovi drugovi moraju da mu plate ceh u krčmi te večeri. Ali ako ga stignu i uhvate, šibaju ga leskovim prutovima ili udaraju drvenim sabljama i nateraju ga da sjaše. Zatim "dže-

lat" pita: "Hoću li da odsečem glavu ovome kralju?" Odgovor glasi: "Odseci mu"; dželat zamahne sekiru i pošto izgovori reči: "Jedan, dva, tri, neka kralj bude bez glave", obori kraljevu krunu. "Kralj" uz veliku graju gledalaca padne na zemlju, a zatim ga polože na trnje i odnesu u najbližu kuću.

Nemoguće je u ovim licima koja se mimički ubijaju ne videti predstavnike duha drveta ili duha bilja, u vidu u kome se taj duh, kako se pretpostavlja, pojavljuje u proleće. Kora, lišće i cveće u koje su maškare obučene i doba godine kad se pojavljuju, pokazuju da one pripadaju istoj klasi kao i "kralj trave", "kralj maja", "Džek u zelenom" i ostali predstavnici prolećnog duha bilja koje smo proučili u ranijem delu ove knjige. Svaka sumnja u ovom pogledu otpada, jer smo našli da su u dva slučaja svi mimički ubijani ljudi dovedeni u neposrednu vezu sa majskim drvećem koje je bezlično, kao što su "kralj maja", "kralj trave" itd., lični predstavnici duha drveta. Prema tome, polivanje Pfingstla vodom i njegovo ulaženje u potok do pojasa predstavlja čini za kišu slične onima koje smo već opisali.

Ali ako ova lica predstavljaju, kao što zaista i čine, duh vegetacije u proleće, postavlja se pitanje: zašto ih ubijati? Šta je svrha ubijanja duha bilja u ma koje vreme, a naročito u proleće, kad su njegove usluge najpotrebnije? Jedini verovatan odgovor na ovo pitanje izgleda da je dat u već predloženom objašnjenju običaja ubijanja božanskog kralja ili sveštenika. Božanski život, ovaploćen u materijalnom i smrtnom telu, izložen je opasnosti da ga korumpira i degeneriše slabost ljudskog tela u kome je privremeno zatvoren, pa da bi božanski život ovaploćen u njemu bio spasen od tog postupnog slabljenja u kome i on mora neminovno učestvovati, on mora biti odvojen od tog tela pre svakog opadanja, ili bar čim to telo pokaže znake opadanja, da bi mogao biti prenet na snažnog naslednika. Ovo se vrši ubijanjem starog predstavnika boga i prenošenjem njegovog božanskog duha u novu inkarnaciju. Prema tome, ubijanje boga, to jest čoveka u kome je ovaploćen, samo je jedan neophodan korak za njegovo oživljavanje ili vaskrsenje u boljem obliku. Daleko od toga da bude uništenje božanskog duha, ono je samo početak njegovog čistijeg i jačeg ovaploćenja. Ako ovo objašnjenje običaja ubijanja božanskih kraljeva i sveštenika može zadovoljiti, ono se očevidno još više može primeniti na običaj ubijanja predstavnika duha drveta ili duha bilja svake godine u proleće. Jer primitivan čovek je vrlo sklon tome da opadanje biljnog života u zimu protumači kao oronulost duha bilja; on misli da je duh ostario i oslabio i da se stoga mora obnoviti ubijanjem i dovođenjem u život u mlađem i svežijem obliku. Ubijanje predstavnika duha drveta u proleće smatra se, dakle, kao sredstvo koje podstiče i ubrzava rastenje bilja, jer se mora pretpostaviti da je ubijanje duha drveta uvek vezano prećutno, a ponekad i izričito, sa njegovim oživljavanjem ili vaskrsenjem u mlađem i snažnijem obliku. Tako, po saksonskom i tiringijskom običaju, pošto se "divlji čovek" ubije, "doktor" ga oživi; u virmlingenskoj ceremoniji učestvuje i izvesni dr Gvozdena Brada, koji je nekada verovatno vršio istu ulogu; u jednom drugom prolećnom običaju, dr Gvozdena Brada se pretvara da oživljava mrtvog čoveka. Ali o ovom oživljavanju ili vaskrsenju boga imaćemo kasnije više da kažemo.

Dodirne tačke između ovih severnoevropskih lica i predmeta našeg istraživanja – kralja šume ili nemijskog sveštenika – dovoljno su upadljive. U ovim severnim maskama vidimo kraljeve, čije odelo od kore drveta i lišća zajedno sa šeširom od zelenih grana i jele pod kojima oni drže sabor sa svojim dvorjanima jasno kazuju da su oni, kao i njihov italijanski dvojnik, kraljevi šume. Slično njemu, i oni umiru nasilnom smrću, ali

je, kao i on, i oni mogu izbeći za izvesno vreme svojom telesnom snagom i okretnošću, jer u nekolicini ovih severnih običaja bekstvo i gonjenje kralja sačinjavaju važan deo ceremonija i, bar u jednom slučaju, ako kralj pobegne od svojih gonitelja, sačuva život i zvanje za još jednu godinu. U ovom poslednjem slučaju "kralj" se u stvari održava na položaju pod uslovom da se jedanput godišnje trka za svoj život, kao što se kralj Kalikuta u kasnijim vremenima održavao na položaju pod uslovom da odbrani život od svih napadača jedanput svakih dvanaest godina, i kao što se nemijski sveštenik održavao na položaju pod uslovom da se odbrani od svakog napada u ma koje doba. U svakom od ovih slučajeva, život bogočoveka se produžava pod uslovom da pokaže, u ozbiljnom fizičkom nadmetanju kao što je borba ili bekstvo, da njegova telesna snaga nije oronula i da se stoga nasilna smrt, ranije ili kasnije neminovno, može privremeno odložiti. Što se tiče bekstva, pada u oči da je ono imalo vidnu ulogu i u legendi i u praksi kralja šume. On je morao biti odbegli rob u spomen na bekstvo Oresta, tradicionalnog osnivača kulta; stoga jedan antički pisac u opisu kraljeva šume kaže da su im "i jake ruke i brze noge". Kad bismo potpuno poznavali obred Aricijskog gaja, možda bismo našli da je kralju ostavljena mogućnost da spase život bekstvom, kao njegov češki brat. Već sam izneo pretpostavku da je ovakvo godišnje bekstvo sveštenog kralja u Rimu (*regifugium*) bilo u početku bekstvo iste vrste; drugim rečima, da je on prvobitno bio jedan od onih božanskih kraljeva koji su ili ubijani po isteku određenog roka, ili im se dopuštalo da jačinom ruku ili brzinom nogu dokažu da je njihovo božanstvo snažno i neoštećeno. Ovde možemo istaći još jednu crtu sličnosti između italijanskog kralj šume i njegovih severnih dvojnika. U Saksoniji i Tiringiji, predstavnika duha drveta posle njegovog pogubljenja lekar ponovo oživi. Ovo tačno odgovara legendi da je prvog kralja šume u Nemiju, Hipolita ili Virbija, pošto su ga pogazili konji, ponovo vratio u život lekar Eskulap. Takva legenda dobro se slaže sa teorijom da je ubijanje kralja šume bilo samo sredstvo za njegovo oživljavanje ili vaskrsenje u njegovom nasledniku.

SAHRANJIVANJE KARNEVALA

Objasnili smo pravilo koje je nalagalo da nemijskog sveštenika ubije njegov naslednik. Zbog nedovoljnog znanja o tom običaju i njegovoj istoriji, ovo naše objašnjenje je samo verovatno, ali njegova verovatnoća biće utoliko veća ukoliko se dokaže da su motivi i misli koje ono podrazumeva dejstvovali u primitivnom društvu. Do sada je bog, za čiju smo se smrt i vaskrsenje poglavito interesovali, bio bog drveta. Ako budem mogao pokazati da su običaj ubijanja boga i verovanje u njegovo vaskrsenje nastali, ili bar postojali, na lovačkom i pastirskom stupnju društvenog razvitka, kad je ubijeni bog bio neka životinja, i da su otuda prešli na poljoprivredni stupanj, kad je bog koga su ubijali bio žito ili ljudsko biće koje je predstavljalo žito, verovatnoća mog objašnjenja biće znatno povećana. To ću pokušati da uradim u onome što sledi, i nadam se da ću uspeti da razjasnim izvesne nejasnosti koje su još preostale i da odgovorim da izvesne primedbe koje su se mogle nametnuti čitaocu.

Počećemo opet sa prolećnim običajima evropskog seljaštva. Osim običaja koje smo već opisali, postoje još dva slična postupka u kojima simulirana smrt božanskog ili natprirodnog bića predstavlja važnu karakteristiku. U jednoj od njih, biće čija je smrt dramski predstavljena jeste personifikacija karnevala; u drugoj, ono je sama smrt. Prva ceremonija održava se, prirodno, na kraju karnevala, to jest mesojeda, ili poslednjeg

dana te vesele sezone, naime pokladnog utornika, ili prvog dana velikog posta, naime pepeljave srede. Datum druge ceremonije – iznošenja ili isterivanja smrti, kao što se ona obično zove – nije tako jednoobrazno određen. Obično je to četvrta nedelja velikog posta, koja se otuda zove nedelja isterivanja smrti ili mrtva nedelja; u nekim mestima ova proslava pada nedelju dana ranije, u drugim, kao kod Čeha, nedelju dana kasnije, dok

СТАРИ НАРОДНИ ОБИЧАЈИ У ПТУЈСКОМ ПОЉУ

»Куренти« протерали зиму

Традиционалним карневалским свечаностима присуствовало више од 50 хиљада посетилаца

Птуј, 20. фебруара

Великим пустним карневалом — курентовањем, праисконским паганским обичајем који се код нас очувао до данашњих дана једино овде, Птуј, градић стар више од две хиљаде година, отворио је овогодишњу „Карневалску недељу Словеније". Данашњу птујску параду неколико хиљада „курената", орача, копљаша, вила, пицека и других карневалских ликова, одевених у оригиналне јединствене шаљиве маске, посматрало је више од 50.000 посетилаца који су се у Птуј сјатили из целе Словеније, оближњих крајева Хрватске, а међу гостима је запажено и подоста Аустријанаца који ниједне године нису пропустили прилику да виде јединствене прастаре обичаје у Европи који се традиционално и с великим ентузијазмом негују баш овде, на широком птујском пољу.

Централна фигура птујских карневалских свечаности, без сумње је атрактивни „курент". Обучен у бели овчји кожух, „курент" око појаса носи велики ланац, а на глави огромну капу од овчје грубе коже, има дугачке магареће уши, велики црвени језик застрашујуће немани. „Курент", ипак, делује на околину мирољубиво. Заједно са орачима, копљашима, пицекима, вилама и осталим друштвом, његов превасходни задатак састоји се у томе да протера овогодишњу зиму с подравских плодних поља као могућним орачима да крену са својим плуговима у прву овогодишњу бразду на њивама. Пицеки, деца с ликом пилића, посетама сеоским домаћинствима треба и ове године да донесу благостање и много добре и плодне стоке. Копљаши су ту да се брину о реду, да се боре против зла и насиља, док виле — девојке у белом, симболишу потребу срећног размножавања, подстичу женидбу момака у селима птујског поља и његове шире околине и подсећају стидљиве младожење да још има доста младих и лепих девојака које управо њих чекају да их запросе.

Птујско „курентовање" је последњих година превазишло локалне оквире, претворило се у карневалско стециште у којем се окупљају учесници ове забаве из шире околине. Тако се и данас, у бескрајним карневалским поворкама овог града, виде „куренти" и многи други интересантни ликови, „покаче" из Марковаца, машкаре из околине Чаковца, пустне „гробари" из околине Хајдоша итд.

Поента овог јединственог обичаја, који се у Југославији очувао једино још овде у Птују и у околини Литије у словеначком Засављу, огледа се у спаљивању смрзнутог „пуста" на великој ломачи. Другим речима, „куренти" и њихова сабраћа симболично „протерују" зиму и сва зла која она људима овог краја доноси и отварају земљорадницима нову, срећну и плодну годину са жељом да јој све буде плодно и берићетно.

С. Петровић

ČLANAK OBJAVLJEN U "POLITICI" OD 21. FEBRUARA 1977.

se u nekim nemačkim selima u Moravskoj drži prve nedelje posle Uskrsa. Možda je prvobitno, kao što smo već pomenuli, datum bio pokretan, zavisan od pojave prve laste ili nekog drugog vesnika proleća. Neki pisci smatraju da je ova svetkovina slovenskog porekla. Grim je mislio da je to bila proslava Nove Godine kod starih Slovena, kod kojih je godina počinjala u martu. Prvo ćemo navesti nekoliko primera mimičke smrti karnevala koja u kalendaru uvek prethodi onoj drugoj ceremoniji.

U Frosinoni, u Laciji, koja se nalazi otprilike na pola puta između Rima i Napulja, dosadnu monotoniju života u ovoj provincijskoj italijanskoj varoši poslednjeg dana karnevala prijatno narušava svetkovina poznata pod imenom *Radica.* Oko četiri sata posle podne, gradski orkestar, svirajući vesele melodije i praćen velikom gomilom, ode na *Piazza del Plebiscito*, gde se nalaze uprava grada i ostala nadleštva. Tu, u sredini skvera, gomila čeka da vidi dolazak ogromnih kola koja su okićena raznobojnim vencima, a vuku ih četiri konja. Na kolima je ogromna stolica na kojoj sedi veličanstvena figura karnevala, čovek od gipsa visok oko devet stopa, crvenog i nasmejanog lica. Ogromne čizme, tanak šlem, kao oni koji krase glave oficira italijanske mornarice, i kaput sa čudnim šarama ulepšavaju spoljni izgled ove veličanstvene figure. Leva ruka mu leži na naslonu stolice, dok desnom elegantno pozdravlja gomilu. Da bi mogao tako učtivo da se ponaša, čovek koji se od pogleda publike skromno sakrio ispod stolice vuče uzicu i tako pokreće gipsanu figuru. Tiskajući se uzrujano oko kola, gomila divljim uzvicima radosti daje oduška svojim osećanjima; svi su staleži izmešani i svi besno igraju *saltarello.* Naročito obeležje svetkovine je u tome što svako mora nositi u ruci takozvanu *radicu* ("koren"), to jest veliki list aloja ili agave. Ko god bi se usudio da uđe u gomilu bez takvog lista bio bi odmah najuren odatle; mogao je ostati samo ako je nosio kao zamenu veliku glavicu kupusa nabijenu na dugačak štap, ili kiticu čudno upletene trave. Gomila zatim isprati ova kola, koja se lagano kreću, do vratnica uprave grada i tu stane, a kola, kloparajući preko neravne kaldrme, s tutnjavom uđu u dvorište. Sada nastane tajac u gomili, ali su ipak, prema opisu jednog učesnika, njeni utišani glasovi ličili na hučanje dalekog uzburkanog mora. Svi su pogledi okrenuti vratima kroz koja treba da se pojave upravnik grada i ostali predstavnici kraljevske vlasti i odaju poštu heroju tog časa. Nekoliko trenutaka napetog iščekivanja i zatim bura klicanja i pljeskanja pozdravi pojavu zvaničnih lica, dok ona izlaze, spuštaju se niz stepenice, i zauzimaju svoje mesto u povorci. Tada zagrmi himna karnevala, posle koje se u zaglušujućoj larmi bacaju u vis lišće od aloja i glavice kupusa koji nasumice padaju na glave pravednih i nepravdenih; ovi dodaju svežu crtu celoj stvari upuštajući se u slobodnu tuču. Kad se ovo završi na opšte zadovoljstvo, povorka produži dalje. Zadnjem delu povorke pridruže se jedna teretna kola natovarena buradima vina i policajcima, koji su zauzeti prijatnim poslom davanja vina svakom ko god zatraži, dok se u gomili, koja sve više pridolazi za ovim kolima, vodi žestoka borba uz povike, udarce i psovke, jer svi žele da iskoriste zgodnu priliku i opiju se o opštinskom trošku. Naposletku, pošto je povorka prošla glavnim ulicama na ovako veličanstven način, kip karnevala odnese se na sredinu jednog skvera, tu mu skinu gizdavo odelo, stave ga na gomilu drva i spale uz viku gomile, koja još jednom zagrmi pesmu karnevala, pobaca takozvane "korene" na lomaču i oda se zanosnom zadovoljstvu igranke.

U Abruciju figuru karnevala napravljenu od kartona nose četiri grobara sa lulama u ustima i bocama vina privezanim za pojas. Napred ide karnevalova žena, obučena u crninu i sva uplakana. S vremena na vreme povorka stane i, dok žena svojim govorom

pokušava da izazove sažaljenje kod publike, grobari se osvežavaju gutljajima vina iz boca. Na trgu, mimičkog pokajnika stave na lomaču i, uz udaranje doboša, piskavo jadikovanje žena i hrapave glasove ljudi, zapale lomaču. Dok figura gori, među narod se baca kestenje. Ponekad karneval predstavlja čovek od slame nataknut na motku, koga gomila maškara nosi po varoši gotovo celo poslepodne. Kad nastupi veče, četiri maškare raširc pokrivač ili čaršav i drže ga za krajeve, a karnevalova figura baci se u njega. Povorka zatim ide dalje, a učesnici liju krokodilske suze ističući svoju veliku žalost lupanjem u šerpe i zvonjenjem zvončića. Ponekad, opet u Abruciju, mrtvog karnevala predstavlja živ čovek koji leži u mrtvačkom sanduku; pored njega drugi jedan čovek predstavlja sveštenika i neštedimice škropi gledaoce svetom vodicom iz kade za kupanje.

U Leridi, u Kataloniji, sahranu karnevala posmatrao je jedan engleski putnik 1877. godine. Poslednje nedelje o mesojeđama, velika povorka pešadije, konjice i svakovrsnih maškara, nekih na konjima, a drugih na kolima, svečano je pratila kroz glavne ulice velika kola Njegove Visosti Pau Pia, kako su zvali karnevalsku figuru. Tri dana je veselje teklo burno, a u ponoć poslednjeg dana mesojeđa ista povorka opet je prošla ulicama, ali je sad drukčije izgledala i imala drugi cilj. Trijumfalna kola bila su zamenjena mrtvačkim kolima u kojima je ležao kip mrtve Visosti; maškare koje su u prvoj povorci igrale ulogu "studenata ludorije" uz mnoge vesele podvike i šale, sada su, obučene kao sveštenici i episkopi, lagano koračale noseći ogromne upaljene sveće i pevajući tužbalicu. Sve maske nosile su krep, a svi konjanici držali su zapaljene buktinje. Žalosna povorka je lagano prolazila glavnom ulicom između visokih, višespratnih zgrada i kuća sa balkonima, gde je svaki prozor, svaki balkon, svaki krov bio načičkan gledaocima prerušenim u fantastična odela. Pokretne buktinje ulepšavale su prizor ukrštajući svetlost i senke; crvene i plave bengalske vatre svaki čas su se palile i gasile; iznad topota konja i odmerenog bata gomile dizali su se glasovi sveštenika koji su pevali pogrebnu pesmu, uz pratnju tihog, svečanog lupanja vojnih doboša. Na glavnom trgu povorka je stala, održala smešan posmrtni govor nad umrlim Pau Piem i pogasila svetlosti. Odmah zatim đavo i njegovi pomoćnici jurnuli su iz gomile, dočepali telo i počeli da beže s njim, a za njima je jurio sav skup vičući, vrišteći i radosno kličući. Naravno, gomila je stigla i rasterala đavole, a tobožnji leš, otrgnut iz njihovih kandži, stavila u grob spremljen za njega. Tako je umro karneval 1877. godine u Leridi i tako je sahranjen.

Ceremonija iste vrste drži se u Provansi na pepeljavu sredu. Čudno obučenu figuru, koju zovu *karamantran*, voze u kolima ili nose u nosiljci; za njom ide narod u smešnim i čudnim kostimima, mnogi nose tikve pune vina, koje ispijaju sa svim znacima stvarnog ili afektiranog pijanstva. Na čelu povorke je nekoliko ljudi prerušeno u sudije i advokate, i visok mršav čovek maskiran tako da predstavlja post; za njima mladi svet, obučen u crninu, jaše na bednim ragama i pretvara se da oplakuje sudbinu koja čeka *karamantrana*. Na glavnom trgu povorka stane i obrazuje se sud pred koji izvedu *karamantrana*. Posle formalnog suđenja, osude ga na smrt uz jadikovanje gomile; advokat koji ga je branio zagrli svog klijenta poslednji put; policija izvrši svoju dužnost; osuđeni se stavi uza zid i pošalju ga u večnost bacajući na njega kišu kamenja. More ili reka prime njegove unakažene ostatke. Gotovo u svim krajevima Ardena bilo je i još je uobičajeno da se na pepeljavu sredu spali figura za koju se pretpostavlja da predstavlja karneval i da se, dok figura gori u plamenu, pevaju prigodne pesme. Često se pokuša da se ta figura napravi tako da liči na onoga za koga se misli da je najneverniji muž u selu. Kao što se već može lako zamisliti, ova počast lako prouzrokuje domaću svađu,

naročito kad se portret spaljuje pred kućom veselog nevernika koga figura predstavlja, dok glasan hor mauče, cvili i izvodi razne druge melodične zvuke, javno izražavajući mišljenje koje prijatelji i susedi dotičnog lica imaju o njegovom supružanskom poštenju. U nekim selima Ardena, mladić uvijen u seno i slamu igrao je ulogu pokladnog utornika (*Mardi Gras*), jer se personifikacija karnevala u Francuskoj često naziva po poslednjem danu perioda koji on oličava. Izvedu ga pred prividni sud, osude na smrt, stave ga leđima uza zid, kao kad se ubija osuđeni vojnik, i pucaju na njega ćorcima. U Vrinj-o-Bua, jedan od ovih nevinih lakrdijaša, po imenu Tjeri, ubijen je metkom koji je bio slučajno ostao u pušci jednog od onih koji su pucali na njega. Kada je siroti pokladni utorak pao pod puščanom vatrom, aplauz je bio dug i oduševljen, jer je on to uradio sasvim prirodno, ali kad su videli da ne ustaje, pritrče mu i nađu ga mrtvog. Od tada su u Ardenima prestala ova prividna izvršenja smrtne presude.

U Normandiji je nekad bio običaj da se na pepeljavu sredu uveče drži svetkovina koja se zvala "Sahrana pokladnog utornika". Bedna figura, oskudno obučena u rite, s otrcanim šeširom nataknutim na lice, sa velikim okruglim stomakom napunjenim slamom, predstavljala je starog, grešnog propalicu koji posle dugog i razuzdanog života najzad mora da plati za svoje grehe. Nošeno na ramenima jednog jakog čoveka, koji se pretvarao da posrće pod teretom, ovo popularno oličenje karnevala šećkalo se ulicama na način suprotan trijumfalnom. Pred njim je išao dobošar, a za njim gomila koja mu se rugala; u toj gomili bili su gotovo svi varoški šatrovci i odrpanci; figura je nošena uz žmirkavu svetlost baklji i neskladnu lupu ašova, mašica, lonaca, tiganja, rogova i kotlova, uz viku, ječanje i zviždanje. S vremena na vreme povorka stane i branilac morala okrivljuje oronulog starog grešnika za sve grehove koje je učinio i za koje će sada biti živ spaljen. Pošto žrtva nema ništa da kaže u svoju odbranu, bace je na gomilu slame kojoj prinesu baklju i veliki plamen sukne uvis, na opštu radost dece koja trče unaokolo pevajući stare narodne stihove o smrti karnevala. Ponekad se figura, pre nego što se spali, valja niz padinu brda. U Sen Lou, odrpanu figuru pokladnog utornika prati njegova udovica, veliki, krupan, nezgrapan čovek obučen kao žena sa velom od krepa, koji gromkim glasom pušta krike tuge i bola. Pošto se pronese ulicama na nosiljci u pratnji gomile maškara, figura se baci u reku Viru. Poslednji čin opisala je gospođa Oktav Feje onako kako ga je videla u detinjstvu pre nekih šezdeset godina. "Moji roditelji pozovu prijatelje da sa vrha kule Žan Kujar posmatraju pratnju. I odatle, pijuckajući limunadu – jedino piće dozvoljeno za vreme posta – gledali smo te večeri prizor koga ću se uvek živo sećati. Pod našim nogama je tekla Vira ispod starog kamenog mosta. Na sredini mosta ležala je figura pokladnog utonika na nosiljci od lišća, okružena gomilom maski koje su igrale, pevale i nosile baklju. Neke od njih su u svojim šarenim kostimima trčale po zidanoj ogradi mosta kao zli duhovi. Ostali učesnici, umorni od orgijanja, sedeli su na ogradi i dremali. Igranka je uskoro prestala; nekoliko ljudi uzeli su baklju, zapalili figuru i bacili je u reku uz udvostručene poklike i žagor. Čovek od slame, natopljen smolom, plivao je niz Viru goreći u plamenu i osvetljavajući svojom pogrebnom vatrom šume pored obala i utvrđenja starog zamka u kome su nekada spavali Luj XI i Fransoa I. Kad je i poslednji odsev zapaljenog fantoma iščezao sa vidika poput zvezde-padalice, svi su se razišli, kako maškare tako i gomila, pa i mi siđosmo s kule s našim gostima".

U okolini Tbingena na pokladnim utornik naprave čoveka od slame, koga zovu "pokladni medved"; obuku ga u stare pantalone i stave mu za vrat svežu krvavicu ili dve

štrcaljke napunjene krvlju. Posle formalne osude, odseku mu glavu, stave ga u mrtvački sanduk i sahrane na pepeljavu sredu u crkvenom dvorištu. To se zove "sahranjivanje karnevala". Kod nekih Saksonaca u Transilvaniji karneval se veša. Tako u Braleru, u pepeljavu sredu ili pokladni utorak, dva bela i dva kestenjasta konja vuku saonice na koje je stavljen čovek od slame uvijen u belo platno; pored njega je kolski točak stalno u pokretu. Dva mladića, prerušena kao starci, idu za saonicama i nariču. Ostali seoski mladići, okićeni pantljikama, prate povorku na konjima; na čelu povorke su dve devojke krunisane zimzelenom; one se voze kolima ili saonicama. Suđenje se održi pod kakvim drvetom, gde momci prerušeni u vojnike izreknu smrtnu presudu. Dva starca pokušaju da spasu čoveka od slame i da pobegnu s njim, ali uzalud; one dve devojke uhvate ga i predaju "dželatu" koji ga obesi o drvo. Uzalud starci pokušavaju da se uspužu uz drvo i da ga spasu; oni se uvek okliznu i padnu, i najzad se u očajanju bace na zemlju, pa plaču i jauču za obešenim čovekom. Onda jedno od zvaničnih lica održi govor u kome izjavi da je karneval osuđen na smrt zato što im je naneo štetu, jer su pocepali svoje cipele, zamorili se i postali dremovni. Pri "sahrani karnevala" u Lehrajnu, žensku figuru obučenu u crninu nose u nosiljci četiri čoveka; oplakuju je ljudi prerušeni kao žene u crnini. Zatim je bace pored seoskog đubrišta, poliju vodom, sahrane u đubre i pokriju slamom. Na pokladni utorak uveče, Estonci naprave slamnu figuru koju zovu *metsik* ili "šumski duh"; jedne godine obuku je u muški kaput i stave joj šešir na glavu, iduće godine stave joj suknju i kapuljaču. Ovu figuru nabodu na dugačku motku, prenesu uz radosne uzvike preko granice seoskog atara i privežu za vrh drveta u šumi. Veruju da ih ova ceremonija čuva od svakovrsnih nedaća.

Ponekad se na ovim ceremonijama za vreme mesojeđa ili velikog posta odigra i uskrsnuće prividno mrtvog čoveka. Tako se u nekim krajevima Švabije, na pokladni utorak, dr Gvozdena Brada pretvara da pušta krv bolesnom čoveku, koji odmah padne kao mrtav na zemlju, ali ga doktor najzad povrati u život duvajući kroz cev vazduh u njega. Na Harcu, posle mesojeđa, čoveka stave u naćve i odnesu ga do groba uz tužbalice, ali umesto njega sahrane u grob bocu rakije. Održi se govor i zatim se narod vrati na seosku utrinu ili na mesto gde se obično sastaje; ljudi tu puše na dugačke lule od ilovače koje se razdaju na pogrebima. Iduće godine, na pokladni utorak ujutru, iskopaju bocu s rakijom i svetkovina počne time što svaki okusi od duha koji se, kako se kaže, opet vratio u život.

IZNOŠENJE SMRTI

Običaj "iznošenja smrti" ima gotovo ista obeležja kao i "sahranjivanje karnevala", samo što iznošenju smti obično sleduje ceremonija dovođenja leta, proleća ili života, ili, ako već ne ceremonija, a ono bar izjava u tom smislu. Tako su nekad u srednjem Frankenu, jednoj pokrajini u Bavarskoj, četvrte nedelje velikog posta, seoski dečaci pravili slamnu figuru smrti koju su nosili kroz sokake sa komičnom svečanošću, a zatim je uz glasne povike spaljivali izvan seoskog atara. Jedan pisac iz šesnaestog veka ovako opisuje taj frankenski običaj: "Sredinom velikog posta, kad nas crkva poziva da se veselimo, mladež u mojoj domovini napravi od slame figuru smrti, pričvrsti je za motku i uz klicanje nosi u susedna sela. Neki prime mlade ljubazno i, pošto ih ugoste mlekom, pasuljem i suvim kruškama, što predstavlja uobičajenu hranu u to doba godine, pošalju ih natrag kući. Drugi, pak, postupaju s mladima vrlo negostoprimljivo, jer, videći u nji-

ma donosioce nesreće, naime smrti, teraju ih iz svog atara oružjem i psovkama". U selima blizu Erlangena, kad dođe četvrta nedelja velikog posta, devojke su se oblačile u najbolje odelo i kitile cvećem kosu. Tako opremljene išle su u susednu varoš, noseći lutke ukrašene lišćem i pokrivene belim platnom. Išle su sa lutkama po dve i dve, od kuće do kuće, zaustavljajući se pred svakim vratima gde su očekivale da dobiju po nešto i tu su pevale nekoliko stihova kojima su objašnjavale da je sredina posta i da nameravaju da bace smrt u vodu. Pošto dobiju nešto malo novaca, one odu na reku Regnic i bace u nju lutke koje su predstavljale smrt. Ovo se radilo da bi godina bila rodna i napredna, a smatralo se takođe i kao zaštitna mera protiv kuge i iznenadne smrti. U Nirnbergu devojke od sedam do osamnaest godina idu ulicama noseći mali, otvoren mrtvački sanduk u kome se nalazi lutka sakrivena pod mrtvačkim pokrovom. Druge nose u otvorenoj kutiji bukovu grančicu, sa jabukom pričvršćenom za nju, što predstavlja glavu. One pevaju: "Nosimo smrt u vodu, dobro je to", ili "Nosimo smrt u vodu, bacaćemo je u vodu i vaditi iz nje". U nekim delovima Bavarske se, sve do 1780. godine, verovalo da bi zavladala opasna epidemija ako se običaj "iznošenja smrti" ne bi održao.

U nekim selima Tiringije, četvrte nedelje velikog posta, deca su nekad nosila kroz selo lutku od brezovih grančica, a zatim je bacala u baru, pevajući: "Mi nosimo smrt napolje, čak iza stočareve stare kuće; dobili smo leto, Krodenova moć je uništena". U Debšvicu (ili Dobšvicu), blizu Gere, ceremonija "isterivanja smrti" održava se ili se održavala, svake godine prvog marta. Mladež napravi figuru od slame ili sličnog materijala, obuče je u staro odelo koje je isprosila u selu, nosi je izvan sela i baci u reku. Pri povratku u selo mladi objave radosnu vest narodu i kao nagradu dobiju jaja i druga jestiva. Verovalo se, a možda se i sada veruje, da ova ceremonija očisti selo i čuva stanovnike od bolesti i kuge. U drugim selima Tiringije, u kojima je stanovništvo bilo prvobitno slovenskog porekla, iznošenje figure praćeno je pevanjem pesme koja ovako počinje: "Sad nosimo smrt iz sela, a proleće u selo". Pri kraju sedamnaestog i početkom osamnaestog veka, taj običaj je ovako održavan u Tiringiji. Dečaci i devojke naprave figuru od slame ili sličnog materijala, ali oblik figure menjan je iz godine u godinu. Jedne godine ona predstavlja starca, iduće staricu, treće mladića, a četvrte devojku; odelo figure variralo je prema ličnosti koju je ona predstavljala. Bivalo je oštre borbe oko toga gde da se pravi figura, jer se mislilo da kuću iz koje se figura iznese te godine neće zadesiti smrtan slučaj. Pošto naprave figuru, pričvrste je za motku; ako predstavlja starca nosi je devojka, a ako predstavlja staricu nosi je dečak. Tako je nošena u povorci, a mladež je držala štapove u rukama i pevala pesmu o isterivanju smrti. Kad dođu do vode, bace figuru u nju i vrate se trčeći natrag, jer se boje da im ona ne skoči na leđa i ne zavrne im vrat. Takođe paze da je ne dodirnu da se ne bi osušili. Po povratku tuku stoku štapovima, verujući da je to čini debelom i plodnom. Posle toga posete kuću ili kuće iz kojih su izneli figuru smrti; tu dobiju nešto polukuvanog graška. Običaj "iznošenja smrti" takođe je održavan u Saksoniji. U Lajpcigu su vanbračna deca i prostitutke pravili slamnu figuru smrti svake godine sredinom velikog posta i nosili je kroz sve ulice, pevajući pesme i pokazujući je mladim udatim ženama. Naposletku su je bacali u reku Part. Verovalo se da ta ceremonija čini mlade žene plodnim, čisti varoš i štiti stanovnike za tu godinu od kuge i drugih epidemija.

Ceremonije iste vrste održavaju se sredinom velikog posta u Šleziji. Tako u mnogim mestima odrasle devojke uz pomoć mladića obuku figuru od slame u žensko odelo i nose je izvan sela u pravcu sunca koje zalazi. Na granici atara skinu joj odelo, rasko-

madaju je i razbacaju parčad po poljima. To se zove "sahranjivanje smrti". Dok nose figuru, pevaju da će sahraniti smrt pod jednim hrastom da ne bi više dolazila narodu. Ponekad pesma kaže da oni nose smrt preko brda i dolina da se više ne vrati. U blizini Gros Strelica figura se zove Gojk. Nose je na konju i bace je u najbližu vodu. Narod veruje da ga ta ceremonija čuva do kraja godine od svake bolesti. U pokrajinama Volau i Gurau figura smrti bacana je u atar najbližeg sela. Kako su se susedi plašili da prime tu zlokobnu figuru, oni su bili na oprezu i pazili su da odbiju svakog ko bi je nosio u pravcu njihovog atara, a između dveju grupa često je dolazilo do tuče. U nekim delovima gornje Šlezije figura koja predstavlja staricu zove se Marcana, boginja smrti. Ona se pravi u kući u kojoj je došlo do poslednjeg smrtnog slučaja i nosi se na motci do granice seoskog atara; tu se zatim baci u baru ili spali. U Polkvici je običaj "iznošenja smrti" bio izašao iz upotrebe, ali je pojava jedne opasne zarazne bolesti posle napuštanja ceremonije navela narod da ga opet prihvati.

U Češkoj deca idu sa čovekom od slame koji predstavlja smrt do kraja sela i tu ga spale, pevajući:

Sada nosimo smrt iz sela,
A novo leto u selo,
Dobro došlo, drago leto,
I zeleno, malo žito.

U Taboru, u Češkoj, figura smrti odnese se van varoši i sa visoke stene baci u vodu, uz pesmu:

Smrt po vodi pliva,
Leto će skoro biti ovde,
Odneli smo smrt radi vas,
Doneli smo leto,
I ti, o sveti Marketa,
Daj nam dobru godinu
Za pšenicu i za raž.

U drugim delovima Češke odnesu smrt na kraj sela, pevajući:

Mi iznosimo smrt iz sela,
A unosimo novu godinu u selo.
Drago proleće, dobro došlo,
Zelena travo, dobro došla.

Iza sela podignu lomaču na kojoj spale figuru od slame, grdeći je i rugajući joj se. Zatim se vrate pevajući:

Odneli smo smrt,
A doneli život.
On se nastanio u selu.
Zato pevajte vesele pesme.

U nekim nemačkim selima u Moravskoj, kao u Jasnicu i Sajtendorfu, mladež se skupi treće nedelje velikog posta i napravi čoveka od slame, koga obično ukrasi krznenom kapom i starim kožnim čakširama, ako takve mogu da se dobiju. Figuru zatim nabodu na motku, a momci i devojke je nose u polja izvan sela. Usput pevaju pesmu kojom kažu da odnose smrt i donose milo leto u kuću, a sa letom maj i cveće. Kad stignu do ugovorenog mesta, oni uz uzvike i ciku igraju oko figure; zatim iznenada jurnu na nju i raskidaju je u komade. Naposletku parčiće bace na gomilu, motku izlome i sve zapale. Dok vatra gori, oni veselo igraju oko nje, radujući se pobedi proleća; kad vatra počne da se gasi, odu domaćinima i mole da im daju jaja kako bi spremili gozbu; u isto vreme paze da pomenu da taj poklon traže zato što su odneli smrt daleko izvan sela.

Prethodni primeri pokazuju da se na figuru smrti često gleda sa strahom i postupa s njom sa mržnjom i gnušanjem. Tako, na primer, želja seljana da prenesu figuru iz svog atara u susedni i nesklonost njihovih suseda da prime zlokobnog gosta, dovoljan su dokaz straha koji figura uliva. U Lužici i Šleziji ponekad prinesu figuru prozoru neke kuće da pogleda unutra kroz prozor; veruje se da će neko u toj kući umreti u toku te godine ako novcem ne otkupi svoj život. Pošto bace figuru, nosioci ponekad trče kući da smrt ne bi pošla za njima, a ako neko od njih padne pri trčanju, veruje se da će umreti u toku te godine. U Krudimu, u Češkoj, figura smrti napravi se od krsta, sa glavom i maskom nataknutom na vrh i košuljom razapetom na njemu. U petu nedelju velikog posta dečaci odnesu ovu figuru do najbližeg potoka ili ribnjaka i, stojeći svi u jednom redu, bace je u vodu. Zatim svi skoče u vodu za njom, ali čim je uhvate niko više ne sme ući u vodu. Dečak koji nije ušao u vodu, ili je ušao poslednji, umreće u toku godine i on je obavezan da nosi smrt natrag u selo. Potom se figura spali. S druge strane, pak, veruje se da niko neće umreti u toku te godine u kući iz koje je iznesena figura smrti; ponekad se veruje da je i selo iz koga je smrt isterana zaštićeno od bolesti i kuge. U nekim selima Šlezije u subotu pre mrtve nedelje napravi se figura od starog odela, sena i slame, da bi se smrt isterala iz sela. U nedelju se svet, naoružan štapovima i kaišima, okupi pred kućom u kojoj je figura. Četiri mladića vuku jedecima figuru kroz selo uz radosne uzvike, dok je svi ostali biju štapovima i kaišima. Kad stignu do polja koje pripada susednom selu, spuste figuru na zemlju, dobro je izlupaju i razbacaju ostatke po polju. Narod veruje da je selo iz koga je smrt tako iznesena zaštićeno od svake zarazne bolesti tokom cele godine.

DONOŠENJE LETA

U navedenim običajima povratak proleća, leta ili života, koji dolaze kao posledica isterivanja smrti, samo se prećutno podrazumeva ili u najboljem slučaju objavljuje. U sledećim ceremonijama on se sasvim jasno izvodi. Tako u nekim krajevima Češke figuru smrti bace u vodu za vreme sunčevog zalaska i ona se udavi; zatim devojke odu u šumu, odseku mladicu sa zelenom krunom, obese o nju lutku obučenu kao žena i sve okite zelenim, crvenim i belim pantljikama. Onda idu u povorci, noseći svoje *Lito* (leto) u selo, skupljajući darove i pevajući:

Smrt pliva u vodi,
Proleće nam dolazi,
Sa jajima crvenim,

Palačinkama žutim.
Odneli smo smrt iz sela,
Doneli smo leto u selo.

U mnogim šleskim selima figuri prvo ukazuju poštovanje, a posle joj skinu odelo i, proklonjući je, bace je u vodu, ili raskomadaju i razbacaju po polju. Zatim mladež ode u šumu, odseče malu jelu, oguli joj stablo i okiti ju vencima od zimzelena, ružama od hartije, obojenim ljuskama od jaja, šarenim krpama itd. Tako okićeno drvo zove se "Leto" ili "Maj". Dečaci ga nose od kuće do kuće, pevajući prigodne pesme i proseći poklone. Među njihovim pesmama je i sledeća:

Izneli smo smrt,
Donosimo natrag drago leto,
Leto i maj
I sve cveće šareno.

Ponekad donesu iz šume i lepo okićenu figuru koja se zove "Leto", "Maj" ili "Nevesta"; Poljaci iz nekih krajeva zovu je Djevana, boginja proleća.

U Ajzenahu je mladež nekada na četvrtu nedelju velikog posta pričvršćivala čoveka od slame, koji predstavlja smrt, za točak koji bi izgurala na vrh brda. Tu zapale figuru i puste je da se s točkom otkotrlja niz brdo. Potom odseku visoku jelu, okite je pantljikama i pobodu u ravnici. Ljudi se onda penju da skinu pantljike. U Gornjoj Lužici figuru smrti, napravljenu od slame i dronjaka, obuku u veo koji dobiju od mlade koja se poslednja venčala i u košulju koju dobiju iz kuće u kojoj je došlo do poslednjeg smrtnog slučaja. Tako opremljenu figuru nabiju na dugačku motku i predaju najvišoj i najjačoj devojci da je nosi što brže može, dok ostali bacaju na figuru štapiće i kamenčiće. Ko god je pogodi sigurno će ostati u životu cele te godine. Na taj način iznesu smrt iz sela i bace je u vodu ili preko granice atara u susedno selo. Pri povratku svaki odlomi zelenu grančicu i nosi je dok ne stigne u selo, pa je onda baci. Ponekad mladež iz susednog sela, na čiju je zemlju bačena figura, trči za njima i baci figuru natrag, ne želeći da ima smrt kod sebe. Ponekad se desi da dođe do tuče između dve grupe.

U ovim slučajevima smrt je predstavljena lutkom koja se baca, a leto ili život grančicama koje se donose natrag. Ponekad se nova životna moć pripisuje i samoj figuri smrti, i ona nekom vrstom vaskrsenja postaje sredstvo opšteg oživljavanja. Tako se u nekim krajevima Lužice samo žene bave iznošenjem smrti, i ne dozvoljavaju da se nijedan muškarac meša u to. Obučene u crninu, koju nose celog dana, one naprave figuru od slame, obuku je u belu košulju i stave joj metlu u jednu, a kosu u drugu ruku. Pevajući pesme i gonjene dečurlijom koja baca kamenje na njih, one odnesu figuru na granicu seoskog atara, gde je raskomadaju u paramparčad. Potom odseku jedno lepo drvo, obese košulju o njega i pevajući nose ga kući. Saksonci u Bralaru, jednom selu u Transilvaniji nedaleko od Hermanštata, na Spasovdan održavaju ceremoniju "iznošenja smrti" na sledeći način. Posle jutarnje službe sve učenice odu u kuću jedne svoje drugarice i tamo naprave figuru smrti. To se ovako radi: veže se izmlaćen snop žita tako da liči na glavu i telo, a drška od metle se proturi horizontalno da predstavlja ruke. Figura se obuče u praznično odelo mlade seljanke, sa crvenom maramom, srebrnim broševima i obiljem pantljika na rukavima i grudima. Učenice rade užurbano, jer će uskoro zvona

zvoniti za večernju, a smrt mora biti gotova da bi se na vreme stavila u otvoren prozor, tako da je sav narod može videti kad bude išao u crkvu. Kad se završi večernja, dolazi dugo željeni momenat da se učestvuje u prvoj povorci sa smrću; to je privilegija koja pripada samo učenicama. Dve starije učenice uzmu figuru za ruke i idu napred; sve ostale idu za njima po dve i dve. Dečaci ne smeju učestvovati u povorci, ali idu za povorkom i, otvorenih usta, sa divljenjem gledaju "lepu smrt". Povorka prođe kroz sve ulice sela, a učenice pritom pevaju jednu staru crkvenu pesmu koja počinje ovako:

Gott mein Vater, deine Liebe
Reicht so weit der Himmel ist,

Pesma se peva na ariju koja se razlikuje od obične. Kad povorka prođe kroz sve ulice, učenice odu u drugu kuću, zatvore vrata radoznaloj gomili dečaka koja ih je pratila u stopu, skinu odelo sa figure smrti i kroz prozor proture goli denjak slame dečacima; ovi ga ščepaju, otrče s njim iz sela i bace rasklimatanu figuru u susedni potok. Zatim počinje drugi čin ove male drame. Dok su dečaci iznosili smrt iz sela, učenice su ostale u kući, i sada se jedna od njih obukla u gizdavu opremu koju je nosila figura. Tako opremljenu vode je u povorci kroz sve ulice uz pevanje iste crkvene pesme. Pošto se povorka završi, sve devojke odu kući one drugarice koja je igrala glavnu ulogu. Ovde ih očekuje gozba na koju dečaci takođe nemaju pristupa. Prema narodnom verovanju, od onog dana kad je smrt izneta iz sela deca mogu bez opasnosti da jedu ogrozd i ostalo voće, jer smrt, do tog vremena prikrivena u ogrozdu, sada je uništena. Dalje, deca se sada mogu bez brige kupati napolju. U nekim nemačkim selima Moravske održavana je, sve doskora, vrlo slična svetkovina. Dečaci i devojke sastanu se prve nedelje po Uskrsu, posle podne, i zajedno naprave figuru od slame koja predstavlja smrt. Okite je svetlo obojenim pantljikama i tkaninama, pričvrste za vrh dugačke motke, pa je onda uz pesmu i žagor odnesu na najbliži breg; tu joj skinu šarenu opremu i bace je ili odvaljaju nizbrdo. Zatim se jedna od devojaka obuče u sjanu opremu skinutu sa figure smrti, a povorka se s njom na čelu vrati u selo. U nekim selima običaj je da se figura zakopa na mestu koje je najzloglasnije u celoj okolini; u drugim selima bace je u tekuću vodu.

U gore opisanoj lužičkoj ceremoniji, jasno je da je drvo koje se odnese kući posle uništenja figure smrti ekvivalenat drveću ili granama koje je, u prethodnom običajima, posle bacanja ili uništenja smrti, donošeno natrag kao predstavnik leta ili života. Ali prenošenje košulje koju je nosila figura smrti na drvo jasno pokazuje da je drvo neka vrsta oživljavanja uništene figure, samo u novom obliku. Ovo se vidi i u transilvanijskim i moravskim običajima: oblačenje devojke u odelo koje je nosila smrt i vođanje te devojke kroz selo uz istu pesmu koja se pevala kad je smrt nošena unaokolo pokazuje da se misli kako je ona neka vrsta uskrsnuća onog bića čija je figura maločas bila uništena. Stoga ovi primeri navode na misao da se smrt, čije se uništenje predstavlja u ovim ceremonijama, ne može smatrati kao čisto rušilačka sila, koju mi pod smrću uvek podrazumevamo. Cilj oblačenja drveta, koje se donosi natrag kao oličenje oživelog prolećnog bilja, u košulju koju je nosila malo pre uništena smrt, zacelo nije da se spreči i omete oživljavanje bilja, već samo da se pomogne i podstakne. Stoga se za maločas uništeno biće – takozvanu smrt – mora pretpostaviti da je obdareno životodavnim i oživljavajućim uticajem, koji ono može preneti na biljni pa čak i životinjski svet. Ovo pripisivanje životodavnog svojstva figuri smrti jasno je izraženo u običaju koji se upražnjava u ne-

kim mestima, da se delovi slamne figure smrti uzmu i rasture po poljima kako bi usevi rasli, ili da se stave u jasle kako bi stoka napredovala. Tako se u Špahendorfu, jednom mestu u Šleziji, figura smrti napravljena od slame, granja i dronjaka, uz divlje pesme odnese na neko otvoreno mesto izvan sela i tamo spali, a dok ona gori nastane opšta borba oko njenih delova, koje golim rukama izvlače iz plamena. Svaki koji dobije delić figure priveže ga za granu najvećeg drveta u svom voćnjaku, ili ga zakopa u polju, verujući da to čini da usevi bolje rastu. U oblasti Tropau u Šleziji, figuru od slame, koju dečaci prave četvrte nedelje velikog posta, devojke obuku u žensko odelo i ukrase pantljikama, ogrlicama i vencima. Pričvrste je za dugačku motku i odnesu iz sela, u pratnji gomile mladih oba pola, koji naizmenično jadikuju, pevaju pesme i šale se. Kad stignu na cilj – neko polje izvan sela – skinu sa figure odelo i ukrase; zatim gomila jurne na nju i iscepa je u paranparčad otimajući se za parčiće. Svako prisutno lice pokuša da dočepa rukovet slame od koje je figura bila napravljena, jer se veruje da takva slama, stavljena u jasle, čini da stoka napreduje. Ta se slama stavi i u kokošinje gnezdo, jer se misli da to sprečava kokoši da nose jaja na drugo mesto, a čini da se pilići mnogo bolje legu. Isto pripisivanje oplodne moći figuri smrti javlja se i u verovanju da će nosači figure, pošto je bace i ako tuku stoku štapovima, postići da stoka bude debela i plodna. Možda su štapovi upotrebljavani pri udaranju figure smrti sticali oplodnu moć koja se pripisuje toj figuri. Videli smo da se slamna figura smrti i u Lajpcigu pokazuje mladim ženama da bi bile plodne.

Izgleda gotovo nemoguće odvojiti od majskog drveća drveće ili granje koje se donosi u selo posle uništenja smrti. Donosioci izjavljuju da donose leto, stoga drveće očevidno predstavlja leto; u Šleziji se ono obično i zove "Leto" ili "Maj", a lutka koja se ponekad obesi o drvo koje predstavlja leto takođe je predstavnik leta, isto kao što se maj ponekad predstavlja u isto vreme majskim drvetom i majskom gospođom. Drveće koje oličava leto ukrašeno je kao i majsko drveće pantljikama; kao i majsko drveće, ako je veliko, i ono se pobode u zemlju i uz njega se penje; kao i majsko drveće, ako je malo, tako i njega devojke i dečaci nose od vrata do vrata pevajući pesme i skupljajući pare. I kao da žele da pokažu identičnost ova dva niza običaja, nosioci drveta koje predstavlja leto ponekad objavljuju da oni donose leto i maj. Prema tome, običaji donošenja maja i donošenja leta u suštini su isti; letnje drvo samo je jedan drugi oblik majskog drveta; jedina razlika između njih (pored imenske) je u vremenu u koje se ona donosi; jer dok se majsko drvo obično donosi Prvog maja ili o Duhovima, letnje drvo obično se donosi četvrte nedelje velikog posta. Stoga, ako je majsko drvo ovaploćenje duha drveta ili duha bilja, letnje drvo mora takođe biti ovaploćenje duha drveta ili duha bilja. Ali videli smo da je letnje drvo u nekim slučajevima oživljavanje figure smrti. Iz toga proizlazi da u tim slučajevima figura koja se zove "Smrt" mora biti ovaploćenje duha drveta ili duha bilja. Ovaj zaključak potvrđuje, prvo, životodavni i oplodni uticaj koji, veruje se, delići figure smrti vrše na život bilja i životinja; jer se, kao što smo videli u jednom ranijem delu ove knjige, pretpostavlja da je taj uticaj specijalno svojstvo duha drveta. Drugo, njega potvrđuje činjenica da se figura smrti ponekad kiti lišćem ili pravi od grančica, grana, konoplje ili izmlaćenog snopa žita, i da se ona ponekad obesi o malo drvo, pa je devojke nose unaokolo skupljajući novac, isto kao što se radi sa majskim drvetom i majskom gospodom, sa letnjim drvetom i lutkom pričvršćenom za njega. Ukratko rečeno, prinuđeni smo da isterivanje smrti i donošenje leta, bar u nekim slučajevima, smatramo samo drugim oblikom onog umiranja i oživljavanja duha bilja u

proleće koje je predstavljeno u ubijanju i vaskrsavanju divljeg čoveka. Sahrana i vaskrsnuće karnevala verovatno su samo drugi način izražavanja iste ideje. Zakopavanje predstavnika karnevala u đubre za đubrenje polja sasvim je prirodno ako se pretpostavlja da on ima životodavno i oplodno dejstvo, slično onom koje se pripisuje figuri smrti. Estonci, koji odnose figuru od slame iz sela na pokladni utorak, ne zovu je karnevalom već duhom drveta (*Metsik*); da oni identifikuju tu figuru sa duhom drveta vidi se jasno iz toga što je pričvrste za vrh kakvog drveta u šumi, gde ona ostaje godinu dana; ispod tog drveta skupljaju se gotovo svakodnevno i prinose joj molitve i darove da bi štitili stoku, jer *Metsik* je, kao pravi duh drveta, zaštitnik stoke. Ponekad se *Metsik* pravi od snopova žita.

Stoga je opravdana pretpostavka da su imena "Karneval", "Smrt" i "Leto" relativno pozne i nepotpune oznake bića personifikovanih ili izraženih u običajima koje smo izneli. I sama apstraktnost imena govori o njihovom modernom poreklu, jer personifikacije vremena i godišnjih doba, kao što su "Karneval" i "Leto", i apstraktan pojam kao što je smrt, nisu primitivna shvatanja, dok, međutim, same ceremonije nose u sebi obeležje prastarih vremena. Stoga se ne možemo odupreti pretpostavci da su ideje koje one podrazumevaju prvobitno bile prostije i konkretnije prirode. Pojam drveta, možda naročite vrste drveta (jer neki primitivni narodi nemaju reč za drvo uopšte), ili čak i pojedinačnog drveta, dovoljno je konkretan da postavi temelj sa koga se postepenim uopštavanjem može doći do šire ideje duha bilja. Ali ova opšta ideja bilja lako bi se pomešala sa godišnjim dobom u kome se manifestuje; otuda bi zamenjivanje duha drveta ili duha bilja sa prolećem, letom ili majem bilo lako i prirodno. Konkretan pojam o drvetu ili bilju koje umirè, sličnim procesom uopštavanja pretvorio bi se u pojam smrti uopšte; tako bi se praksa iznošenja bilja koje umire ili mrtvog bilja u proleće, kao predznak njegovom oživljavanju, vremenom razvila u pokušaj da se izagna smrt uopšte iz sela ili kraja. Gledište da je u ovim prolećnim ceremonijama smrt prvobitno značila bilje koje umire ili umrlo bilje zime, zastupa i jedan tako veliki autoritet kao što je V. Manhart; on ga potvrđuje isticajem činjenice da se ime "Smrt" katkad primenjuje na duh zrelog žita. Obično se o duhu zrelog žita ne misli kao o mrtvom duhu, već kao o starom, i stoga se on naziva "Starac" ili "Starica". U nekim mestima, poslednji požnjeveni snop, za koji se obično veruje da je sedište žitnog duha, zove se "mrtvi"; decu opominju da ne idu u žitna polja jer smrt sedi u žitu, a u jednoj igri koju igraju saksonska deca u Transilvaniji za vreme berbe kukuruza, smrt predstavlja dete potpuno pokriveno kukuruzovim lišćem.

BITKA LETA I ZIME

Ponekad u narodnim običajima kontrast između uspavanih sila bilja u zimu i njihove probuđene vitalnosti u proleće uzima oblik dramske borbe između glumaca koji igraju uloge zime i leta. Tako su se u varošima u Švedskoj Prvog maja sukobljavale dve grupe mladića na konjima, kao da su spremne da se bore na život i smrt. Jednu od njih predvodio je predstavnik zime obučen u krzno, koji je bacao grudve snega i parčad leda da bi produžio hladno vreme. Drugoj grupi zapovedao je predstavnik leta pokriven svežim lišćem i cvećem. U tobožnjoj borbi koja je sledila, grupa leta je odnosila pobedu i ceremonija se završavala gozbom. U predelima srednje Rajne, predstavnik leta, obučen u bršljen, bori se sa predstavnikom zime, obučenim u slamu ili mahovinu, i najzad ga

pobeđuje. Pobeđenog neprijatelja obore na zemlju, slamni okvir mu skinu, pocepaju i rasture unaokolo, dok mladi drugovi dvojice boraca pevaju pesmu kojom opevaju pobedu leta nad zimom. Posle toga, oni nose od kuće do kuće letnji venac ili granu i skupljaju poklone u jajima i slanini. Ponekad se borac koji igra ulogu leta obuče u lišće i cveće, a nosi i na glavi venac od cveća. U Pfalcu se ovaj dramski sukob odigrava četvrte nedelje velikog posta. U svim krajevima Bavarske odigravana je nekada ista drama istog dana, a u nekim mestima, održala se sve do sredine devetnaestog veka, pa i kasnije. "Leto" se pojavljivalo obučeno u zelenilo, ukrašeno lepršavim pantljikama; u ruci je nosilo procvetalu granu ili malo drvo okićeno jabukama i kruškama; "Zima" je bila uvijena u krzneni ogrtač, na glavi je imala krznenu kapu, a u ruci držala lopatu za razgrtanje snega ili mlat. Praćeni svaki svojom svitom obučenom u odgovarajuće kostime, išli su kroz sve seoske sokake, zaustavljali se pred kućama i pevali strofe iz starih pesama, a ukućani su ih darivali hlebom, jajima i voćem. Najzad, posle kratke borbe, "Leto" bi pobedilo "Zimu"; oni bi je umočili u seoski izvor, ili uz viku i smeh oterali iz sela u šumu.

U Geopfricu, u donjoj Austriji, dva muškarca koji su predstavljali leto i zimu išli su na pokladni utorak od kuće do kuće; deca su ih svugde radosno dočekivala. Predstavnik leta bio je obučen u belo i nosio je srp; njegov drug, koji je igrao ulogu zime, imao je krznenu kapu na glavi, ruke i noge bile su mu uvijene u slamu i nosio je mlat. U svakoj kući naizmence su pevali stihove. U Dremlongu, u Braunšvajgu, borbu između leta i zime predstavlja još i sada svake godine grupa mladića i devojaka. Da bi oterali zimu, dečaci jure od kuće do kuće pevajući, vičući i zvoneći zvončićima; za njima tiho pevajući dolaze devojke, predvođene majskom nevestom, sve obučene u haljine svetle boje i okićene cvećem i vencima da bi predstavljale radosni dolazak proleća. Ranije je ulogu zime igrao čovek od slame koga su mladići nosili sa sobom, a sada tu ulogu igra pravi čovek, samo prerušen.

Kod Eskima severne Amerike, borba između predstavnika leta i zime, koja se u Evropi već odavno degenerisala u dramsku predstavu, još se održava kao magijski obred sa izričitom svrhom da utiče na vreme. U jesen, kad bure objave dolazak hladne severne zime, Eskimi se podele u dve grupe, u bele jarebice i patke; jarebice su sva lica rođena u zimu, a patke sva lica rođena u leto. Svaka od ovih grupa uhvati za jedan kraj konopac načinjen od kože morskog psa, pa ga svom snagom vuče sebi da bi privukla drugu grupu na svoju stranu. Ako bele jarebice izgube, onda je leto dobilo igru, te se može očekivati da će lepo vreme preovlađivati preko cele zime.

SMRT I USKRSNUĆE KOSTRUBONKE

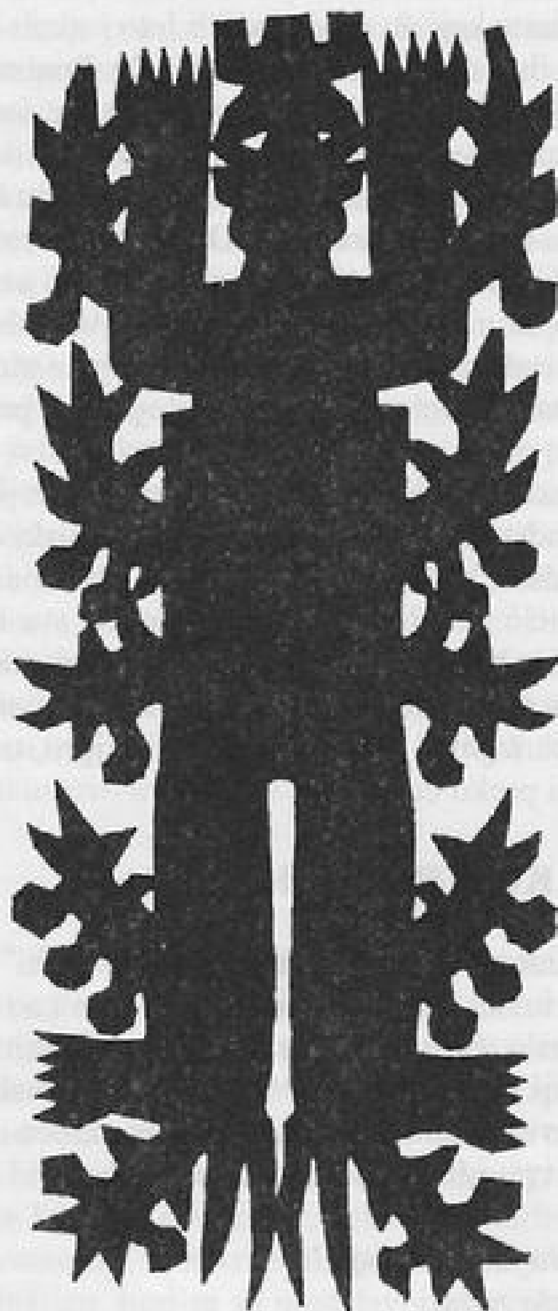
U Rusiji se pogrebne ceremonije kao "sahrana karnevala" i "iznošenje smrti" ne drže pod imenom smrti ili karnevala, već pod imenom izvesnih mitskih figura kao što su Kostrubonka, Kostroma, Kupala, Lada i Jarilo. Ove ruske ceremonije održavaju se i u proleće i sredinom leta. Tako je u Malorusiji bio običaj da se o Duhovima proslavlja pogreb Kostrubonke, božanstva proleća. Pevači stanu u krug i polako se okreću oko jedne devojke koja leži na zemlji kao da je mrtva; idući oko nje oni pevaju:

Mrtva je, mrtva naša Kostrubonka!
Mrtva je, mrtva, naša mila!

dok devojka iznenada ne skoči, a hor na to radosno poviče:

Oživela je, oživela naša Kostrubonka!
Oživela je, oživela, naša mila!

Uoči Ivanjdana (uoči dugodnevice) napravi se figura od slame koja predstavlja Kupalu. Ova slamna figura "obučena je u žensko odelo, sa ogrlicom i krunom od cveća. Zatim se poseče drvo i pošto se okiti pantljikama, postavi se na neko izabrano mesto. Blizu onog drveta, nazvanog Marena (zima ili smrt), stavi se figura od slame i sto na kome stoji piće i jestivo. Zatim se zapali vatra koju parovi mladića i devojaka preskaču, noseći figuru sa sobom. Idućeg dana oni skinu ukrase sa drveta i figure i oboje bace u potok". O Petrovdanu, dvadeset devetog juna, ili u iduću nedelju, proslavlja se u Rusiji "pogreb Kostrome", ili Lade, ili Jarila. U Gubernijama Penza i Simbirsk, pogreb se ovako obavlja. Dvadeset osmog juna zapali se vatra, a idućeg dana devojke izaberu jednu od svojih drugarica da igra ulogu Kostrome. Njene drugarice pozdrave je dubokim poklonom, stave na dasku i odnesu na obalu reke. Tamo je okupaju u vodi, dok najstarija devojka napravi korpu od lipove kore i udara u nju kao u doboš. Zatim se vrate u selo i završe dan povorkom, igrama i igrankom. U Muromskoj oblasti, Kostromu je predstavljala figura od slame obučena u žensko odelo i zakićena cvećem. Ovu figuru stave u korito i nose uz pesmu na obalu jezera ili reke. Tu se gomila podeli na dve strane, jedna napada figuru, a druga je brani. Napadači najzad nadvladaju, skinu sa figure odelo i ukrase, iscepaju je na parčiće, izgaze slamu od koje je bila napravljena i bace je u reku. Za to vreme branioci figure pokriju lice rukama i pretvaraju se da oplakuju Kostrominu smrt. U Kostromskoj oblasti sahrana Jarila obavlja se dvadeset devetog ili tri-

MEKSIČKI "ZELENI ČOVEK"

Papirni čovek iz Meksika pravi se i danas, a u vreme setve iznosi u polja. Predstavlja duh bilja koji je u Evropi poznat kao "zeleni čovek".

desetog juna. Narod izabere jednog starca i da mu mali mrtvački sanduk u kome se nalazi figura, slična Prijapu, koja predstavlja Jarila. On ga nosi van varoši, praćen ženama koje pevaju tužbalice i svojim držanjem izdržavaju žalost i očajanje. Na otvorenom polju iskopa se grob i u njega spusti figura uz plač i naricanje, posle čega otpočnu igranka i igre, "koje podsećaju na stare pogrebne igre neznabožačkih Slovena". U Malorusiji je Jarilova figura stavljana u mrtvački sanduk i posle sunčevog zalaska nošena kroz ulice, okružena pijanim ženama, koje su žalosno ponavljale: "On je mrtav! On je mrtav!" Ljudi su dizali i tresli figuru kao da su pokušavali da ožive mrtvaca. Zatim su govorili ženama: "Žene, ne plačite. Znam šta je slađe od meda". Ali žene su produžavale da nariču i zapevaju, kao što rade na pogrebima. "Šta je skrivio? Bio je tako dobar. Više se neće podići. Ah, kako ćemo se rastati s tobom! Šta je život bez tebe? Ustani, bar za časak. Ah, on ne ustaje, on ne ustaje". Naposletku bi sahranili Jarila u grob.

SMRT I OŽIVLJAVANJE BILJA

Jasno je da su ovi ruski običaji iste vrste kao i oni koji se u Austriji i Nemačkoj zovu "iznošenje smrti". Stoga, ako je izloženo tumačenje ovih poslednjih tačno, onda su i ruski Jarilo, Kostrobonka i ostali takođe prvobitno morali biti ovaploćenja duha bilja, a njihova smrt morala se smatrati kao potrebna prethodna mera za njihovo oživljavanje. Oživljavanje kao posledica smrti predstavljeno je u prvoj od opisanih ceremonija, ceremoniji smrti i uskrsnuća Kostrubonke. U nekim od ovih ruskih ceremonija smrt duha bilja proslavlja se o dugodnevici, verovatno zato što opadanje leta počinje od Ivanjdana, posle koga dani kraćaju i sunce otpočne da silazi:

U mračne rupe
Gde zimski mrazevi počivanju.

Prirodno bi bilo da primitivan čovek izabere to doba godine, kad se može pretpostaviti da i bilje sudeluje u tek počctom, jedva primetnom opadanju leta, kao podesan momenat za upotrebu magijskih obreda kojima se nada da zaustavi opadanje života bilja ili bar da osigura njegovo oživljavanje.

Ali dok je smrt bilja, izgleda, bila predstavljena u svim, a njegovo oživljavanje u nekim od ovih prolećnih i letnjih običaja, neki običaji imaju izvesna obeležja koja bi se teško mogla objasniti samo ovom hipotezom. Svečan pogreb, naricanja i crnina, koji često karakterišu ove obrede, sasvim su na svom mestu pre smrti dobrotvornog duha bilja. Ali šta da kažemo o radosti koja često prati iznošenje figure, o štapovima i kamenju kojima je napadaju, o uvredama i kletvama na njen način? Šta da kažemo o strahu od figure, izraženu činjenicom da njeni nosioci, čim je bace, plašljivo beže kući, kao i o verovanju da neko mora umreti u svakoj od kuća u koju je ona pogledala? Ovaj strah možda bi se mogao objasniti verovanjem da postoji izvesna zaraza kod umrlog duha bilja, koja čini opasnim njegovo približavanje. Ali ovo objašnjenje, pored toga što je suviše usiljeno, ne objašnjava radost koja često prati iznošenje smrti. Stoga moramo razlikovati dve posebne i naizgled suprotne grupe obeležja ovih ceremonija; u jednoj su žalost zbog smrti, ljubav i poštovanje prema umrlom; u drugoj strah od umrlog, osećanje mržnje prema umrlom i radost zbog njegove smrti. Pokušao sam da pokažem

kako treba objasniti prve od ovih crta, a na pitanje kako su ove druge crte postale blisko vezane sa prvima pokušaću da odgovorim u sledećim redovima.

SLIČNI OBREDI U INDIJI

U Indijskoj oblasti Kangari postoji jedan običaj koji mlade devojke upražnjavaju u proleće i koji mnogo liči na neke od već opisanih evropskih prolećnih običaja. On se zove *Ralî Ka melâ*, ili Ralijev vašar. *Ralî* je mali, našaran zemljani kip Šive ili Parvatija. Ovaj običaj se održava u celoj Kanagri i njegovo proslavljanje, u kome učestvuju samo mlade devojke, traje gotovo ceo čet (mart-april), sve do Baisakovog sankrata (april). Jednog martovskog jutra, sve mlade devojke iz sela odnesu male kotarice od trave i cveća na određeno mesto, gde ih bace na gomilu. One stanu u krug oko te gomile i pevaju. To rade svakodnevno deset dana, dok gomila od trave i cveća ne dostigne priličnu visinu. Zatim odseku u džungli dve grane, od kojih svaka ima tri račve na jednom kraju i stave ih, sa račvama dole, na gomilu cveća, tako da naprave dva tronošca ili piramide. Zatim zovnu vajara da na dva gornja vrha ovih grana napravi dva kipa od ilovače; jedan predstavlja Šivu, drugi Parvatija. Devojke se zatim podele u dve grupe, jedne za Šivu, a druge za Parvatija i udaju se za kipove na uobičajeni način, ne izostavljajući nijedan deo obreda. Posle venčanja učestvuju u gozbi za koju su svi njihovi roditelji dali po nešto. Idućeg sankrata (Baisaka) sve odu zajedno na obalu reke, bace kipove u dubok vir i plaču nad virom, kao da su na pogrebu. Mladići iz okoline, da bi ih zadirkivali, rone u vodu za kipovima, vade ih i mašu njima na sve strane dok devojke plaču. Kaže se da je cilj ovog običaja da se dobije dobar muž.

Da se u ovim indijskim ceremonijama božanstva Šiva i Parvati smatraju duhovima bilja izgleda da je dokazano time što se njihovi kipovi stavljaju na grane preko gomile trave i cveća. Ovde, kao što je često slučaj i u evropskim narodnim običajima, božanstva bilja predstavljena su dvojako, i biljem i lutkama. Venčanje ovih indijskih božanstava u proleće odgovara evropskim ceremonijama u kojima venčanje prolećnih duhova bilja predstavljaju "kralj i kraljica maja", "majska nevesta" i "majski mladoženja" itd. Bacanje kipova u vodu i žaljenje za njima ekvivalenti su evropskim običajima bacanja u vodu umrlog duha bilja, pod imenom Smrti, Jarila, Kostrome i ostalih i žaljenja za njima. U Indiji, kao često i u Evropi, ovaj obred vrše isključivo žene. Ideja da ta ceremonija pomaže devojkama da dođu do muževa može se objasniti oživljavajućim i oplodnim uticajem koji, veruje se, duh bilja vrši kako na biljke tako i na čoveka.

MAGIJSKO PROLEĆE

Opšte objašnjenje koje smo usvojili za ove i mnoge druge slične ceremonije jeste da su one, ili su po svom poreklu bile, magijski obredi sa svrhom da osiguraju oživljavanje prirode u proleće. Mislilo se da one postižu ovaj cilj pomoću imitacije i simpatije. Zaveden svojim neznanjem pravih uzroka stvari, primitivni čovek je verovao da sve što je imao da radi da bi proizveo prirodne pojave od kojih mu je zavisio život, jeste da ih imitira, pa će onda moćniji glumci, usled tajne simpatije ili mističnog dejstva, odmah prihvatiti i ponoviti na većoj sceni malu dramu koju je on igrao na šumskom proplanku ili u planinskom klancu, na pustinjskoj ravnici ili vetrovitoj obali. Uobražavao je da je, maskirajući se u lišće i drveće, pomogao goloj zemlji da se obuče u zele-

nilo i da je predstavljajući smrt i sahranu zime terao to sumorno godišnje doba i tako krčio put povratku proleća. Mada nam je teško, da se čak i u mašti prenesemo u duševno stanje u kome takve stvari izgledaju moguće, ipak možemo sa manje teškoća predstaviti sebi brigu kojom je primitivan čovek bio ispunjen kad je prvi put počeo da uzdiže svoje misli iznad zadovoljenja svojih životinjskih potreba i da razmišlja o uzrocima stvari pitajući se da li će funskcionisanje onoga što mi zovemo zakonima prirode biti stalno ili ne. Nama, koji smo dobro upoznati sa shvatanjem o jednolikosti i tačnosti sa kojima velike kosmičke pojave slede jedna drugu, izgleda da ima malo razloga za bojazan da će uzroci koji proizvode te efekte prestati da delaju, bar što se tiče bliske budućnosti. Ali ova vera u postojanost prirode stiče se samo iskustvom koje potiče od širokog opažanja i duge tradicije, primitivan čovek sa svojim uskim krugom posmatranja i kratkovečnom tradicijom oskudeva baš u ovim elementima tog iskustva koji su jedini u stanju da umire njegov duh okružen stalno promenljivim i često pretećim vidovima prirode. Stoga se ne treba čuditi što ga pomračenja Sunca ili Meseca dovode u paniku, i što misli da bi Sunce ili Mesec sigurno stradali ako on ne bi podigao graju i puštao majušne strele u vazduh u odbranu ovih nebeskih svetiljki od čudovišta koja prete da ih prožderu. Nije čudo što se uplaši kad u mračnoj noći sjaj meteora iznenada osvetli duguljasto parče neba, ili kada ceo nebeski svod obasja promenjiva severna svetlost. Čak i na pojave koje se dešavaju u određenim, istim intervalima on gleda sa strahom, sve dok ne zapazi kako se redovno zbivaju. Brzina ili sporost njegovog saznavanja takvih periodičnih ili cikličkih promena u prirodi zavise poglavito od dužine pojedinog perioda. Na primer, ciklus dana i noći, izuzev u polarnim predelima, svugde je tako kratak i stoga tako čest, da su ljudi verovatno ubrzo prestali da se ozbiljno brinu o mogućnosti njegovog prestanka, mada su stari Egipćani, kao što smo videli, svakodnevno upotrebljavali čini da povrate ujutru na istok plamenu loptu koja je uveče bila potonula u crvenilo zapada. Stvar je stajala sasvim drukčije sa godišnjim ciklusom godišta. Za svakog čoveka godina predstavlja znatan period, jer je broj godina čovečijeg života mali čak i kad je život duži od prosečnog. Primitivnom čoveku, sa kratkim pamćenjem i nesavršenim sredstvima za beleženje prolaska vremena, godina je mogla biti tako duga da uopšte nije zapažao njenu kružnu periodičnost, te je posmatrao promenljivost zemlje i neba sa stalnim čuđenjem, čas radostan, čas zabrinut, čas ohrabren, čas snužden, već prema tome da li su promene svetlosti i toplote, biljnog i životinjskog života, služile njegovoj ugodnosti ili ugrožavale njegovu egzistenciju. U jesen, kad je hladan vetar terao uvelo lišće po šumi i kad je posmatrao ogolele grane, zar je mogao pouzdano verovati da će one ikad ponovo ozeleneti? Kad je iz dana u dan Sunce bivalo sve niže i niže na nebu, zar je mogao biti siguran da će se ono ikad ponovo pojaviti na svom visokom nebeskom putu? Čak i Mesec, čiji je bledi srp svake noći bivao sve tanji i tanji nad istočnim horizontom, mogao mu je uliti strah da će sasvim iščeznuti i da ga nikad više neće biti.

Ove i hiljade drugih sličnih briga ispunjavale su maštu i remetile spokojstvo čoveka kad je prvi put počeo da razmišlja o tajnama sveta u kome je živeo, i da se stara za budućnost dalju od sutrašnjice. Stoga je sasvim prirodno što je, imajući takve misli i strahovanja, činio sve što je bilo u njegovoj moći da povrati cvet ogoleloj grani, da vrati nisko zimsko Sunce na njegovo staro mesto na letnjem nebu i da povrati veličinu srebrnom Mesecu. Na ove njegove uzaludne pokušaje mi se danas možemo nasmešiti, ali je samo dugim nizom eksperimenata, od kojih su neki bili gotovo neminovno osuđeni

na neuspeh, čovek uvideo uzaludnost nekih svojih pokušanih metoda i uspeh drugih. Magijski obredi, na kraju krajeva, nisu ništa drugo do eksperimenti koji su pretrpeli neuspeh i koji se i dalje ponavljaju samo zato što, iz razloga koji smo već naveli, vršilac nije svestan njihove uzaludnosti. S napretkom znanja, ovi obredi ili sasvim prestanu da se obavljaju ili se usled navike održavaju još dugo nakon što je svrha zbog koje su ustanovljeni zaboravljena. Pošto tako padnu sa visokog položaja, na njih se više ne gleda kao na svečane i važne obrede od čijeg tačnog i urednog obavljanja zavisi blagostanje, pa čak i opstanak zajednice, i oni se postepeno srozaju na stupanj prostih parada, maskarada i zabava, dok ih u poslednjem stadijumu degeneracije prosvećeni narodi sasvim ne odbace; tako od nekadašnjeg najozbiljnijeg zanimanja mudraca oni najzad postanu dečija dokolica. U ovom poslednjem stadijumu opadanja, većina starih magijskih obreda naših evropskih predaka životari i danas, ali će oni i iz ovog svog poslednjeg pribežišta biti uskoro isterani sve većim talasom mnogobrojnih sila, moralnih, intelektualnih i društvenih, koje nose čovečanstvo novom i nepoznatom cilju. Možemo osećati izvesnu prirodnu setu zato što iščezavaju čudni običaji i živopisne parade, koji su sačuvali i za naše doba, često smatrano monotonim i prozaičnim, nešto od atmosfere i svežine starih vremena, neki dah proleća čovečanstva. Ipak, naša će seta biti manja ako se setimo da su ove lepe parade, ove sada nevine zabave, potekle iz neznanja i sujeverja; mada su rezultat ljudskog stremljenja, one su takođe i spomenik neplodnog dovijanja,

EDIP I SFINGA

straćenog truda i razočaranih nada, i uprkos njihovoj veseloj opremi – njihovom cveću, pantljikama i muzici – u njima ima mnogo više tragedije nego komedije.

Tumačenje ovih obreda koje sam, sledeći V. Manharta, pokušao da dam, u velikoj meri je potvrđeno otkrićem učinjenim pošto je ova knjiga bila prvi put napisana, da urođenici srednje Australije redovno obavljaju magijske ceremonije da bi probudili uspavane energije prirode pred dolazak godišnjeg doba koje možemo nazvati australijskom prolećem. Izgleda da promene godišnjih doba nisu nigde tako iznenadne niti je kontrast između njih tako veliki kao u pustinjama srednje Australije, gde se, na kraju dugog perioda suše, peskovita i kamenita pustinja, nad kojom kao da lebde tišina i pustoš smrti, posle nekoliko dana kiše koja lije kao iz kabla odjednom peobrazi u veseo predeo pokriven zelenilom i preplavljem mnogobrojnim insektima i gušterima, žabama i pticama. Čudnu promenu, koja se u takvim vremenima izvrši u prirodi, čak su i evropski posmatrači poredili sa dejstvom magije, pa nije čudo što primitivan čovek smatra da je ona uistinu rezultat magije. I baš u vreme pred sam dolazak tog povoljnog godišnjeg doba, domoroci srednje Australije najviše vrše magijske ceremonije, čija je izričita svrha da umnože biljke i životinje koje im služe za hranu. Ovi obredi su vrlo slični prolećnim običajima evropskog seljaštva, ne samo po vremenu u kome se drže, nego i po svom cilju. Nema sumnje da naši preci, pri uvođenju obreda čija je svrha da pomognu oživljavanje biljnog života u proleće, nisu bili pod uticajem sentimentalne želje da mirišu rane ljubičice ili da beru prvu jagorčevinu, već pod uticajem vrlo praktričnih ciljeva, koji doduše nisu bili izraženi u apstraktnim terminima, da je čovečiji život nerazdvojno skopčan sa životom bilja, i da se on ne bi mogao održati kad bi biljke uginule. I kao što je vera australijskog domoroca u moć svojih magijskih obreda potvrđena opažanjem da posle njihovog izvršenja bez izuzetka sledi, ranije ili kasnije, ono povećanje biljnog i životinjskog života koje je njihov cilj da proizvedu, tako je (možemo pretpostaviti) bilo i sa stanovnicima Evrope u staro doba. Pojavu svežeg zelenila u trnju i čestaru, lelujanje prolećnog cveća na obalama obraslim mahovinom, dolazak lasta s juga i sunčevo svakodnevno penjanje, oni su radosno dočekivali kao vidljive znake dejstva svojih bajalica; te pojave ispunjavale su ih optimističkom verom da je sve dobro u svetu koji su oni u stanju da tako prilagode svojim željama. Samo u jesenjim danima, kada leto počne polako da iščezava, njihovo pouzdanje opet bi razbile sumnje i brige prouzrokovane znacima opadanja koji su im pokazivali kako su uzaludni svi njihovi napori da zauvek zaustave dolazak zime i smrti.

XXIX
MIT O ADONISU

PRIZOR VELIKIH PROMENA koje svake godine pređu preko lica zemlje moćno je uticao na ljudske duhove u svim vremenima i pobudio ih da razmišljaju o uzrocima tako ogromnih i čudnih preobražaja. Njihova radoznalost nije bila sasvim nezainteresovana, jer čak i primitivan čovek ne može a da ne opazi kako je njegov život blisko skopčan sa životom prirode i kako isti procesi koji zamrznu reku i liše zemlju njenog bilja ugrožavaju i njegov opstanak. Izgleda da su na izvesnom stupnju razvitka ljudi uobražavali kako su sredstva za izbegavanje nesreće koja preti u njihovim sopstvenim rukama i da oni mogu pomoću magije usporiti ili ubrzati tok godišnjih doba. Prema tome, oni su vršili obrede i izgovarali bajalice da bi učinili da kiša padne, da sunce sija, da se životinje množe i da voćke donose plodove. Vremenom je spori razvitak znanja, koji je razbio mnoge drage iluzije, ubedio bar misleniji deo čovečanstva da naizmenični dolazak leta i zime, proleća i jeseni, nije bio rezultat njihovih magijskih obreda, već da su neki dublji uzrok ili neka moćnija sila dejstvovali na promenljivost prirode. Oni su tada sebi predstavljali rastenje i umiranje bilja, rođenje i smrt živih bića, kao posledice rastenja ili opadanja snage božanskih bića, bogova i boginja, koji su se rađali i umirali, venčavali i rađali decu, živeći po svim pravilima ljudskog života.

Tako je stara magijska teorija bila potisnuta ili, tačnije, dopunjena verskom teorijom. Jer mada su sada ljudi pripisivali godišnji ciklus promene prvenstveno odgovarajućim promenama u svojim božanstvima, oni su još mislili da su obavljanjem izvesnih magijskih obreda mogli pomoći bogu, koji je bio princip života, u njegovoj borbi sa suprotnim principom smrti. Oni su uobražavali da su u stanju da ojačaju njegovu klonulu snagu, pa čak i da ga podignu iz mrtvih. Ceremonije koje su vršili u tu svrhu bile su u suštini dramsko predstavljanje prirodnih procesa koje su želeli da podstaknu, jer dobro poznati princip magije uči da se pomoću imitiranja željenog cilja može postići svaki takav cilj. Kako su oni sada rastenje i opadanje, rasplođavanje i umiranje objašnjavali brakom, smrću i ponovnim rađanjem ili oživljavanjem bogova, njihove verske ili, tačnije, magijske drame bavile su se poglavito ovim temama. One su iznosile plodno sparivanje sila plodnosti, žalosnu smrt bar jednog od božanskih ortaka i njegovo radosno uskrsnuće. Tako je verska teorija bila spojena i sa magijskom praksom. Ovo spajanje je dobro poznato u istoriji. Stvarno, malo je religija koje su uspele da se sasvim oslobode starih okova magije. Ma koliko da je nedoslednost radnje zasnovane na dva suprotna principa mučila dušu filozofa, ona retko kad smeta običnom čoveku; štaviše,

on je retko kad nje i svestan. Njegovo je da bude aktivan, a ne da analizira motive svojih postupaka. Da je čovečanstvo uvek bilo logično i mudro, istorija ne bi bila duga hronika ludosti i zločina.

U umerenom pojasu, od promena koje godišnja doba donose sa sobom najupadljivije su one koje se dešavaju na bilju. Uticaj godišnjih doba na životinje, mada veliki, nije ni blizu tako očigledan. Stoga je prirodno što se u magijskim dramama, čiji je cilj da oteraju zimu i povrate proleće, naročita pažnja posvećuje bilju, i što drveće i ostalo bilje igraju vidniju ulogu u njima od životinja i ptica. Pa ipak, ove dve strane života, biljna i životinjska, nisu bile odvojene u mislima onih koji su obavljali obrede. Štaviše, oni su obično verovali da je veza između životinjskog i biljnog sveta bliža nego što je u stvari; stoga su često spajali dramsko predstavljanje oživljavanja bilja sa stvarnim ili dramskim sparivanjem polova da bi u isto vreme i istim aktom podstakli množenje biljnih plodova, životinja i ljudi. Za njih je princip života i plodnosti, bilo životinjskog ili biljnog, bio jedan i nedeljiv. Živeti i prouzrokovati život, jesti hranu i rađati decu – to su bile osnovne potrebe čoveka u prošlosti, i one će biti osnovne potrebe čoveka u budućnosti, dokle god svet postoji. Mogu se dodati mnoge druge stvari da bi se ljudski život obogatio i ulepšao, ali ako se ne zadovolje prvo ove potrebe i samo čovečanstvo mora prestati da postoji. Prema tome, ljudi su se poglavito trudili da vršenjem magijskih obreda za regulisanje godišnjih doba dobiju dve stvari: hranu i decu.

Izgleda da ovi obredi nisu nigde bili tako rasprostranjeni ni tako svečano proslavljani kao kod naroda na istočnim obalama Sredozemnog mora. Pod imenima Oziris, Tamuz, Adonis i Atis, narodi Egipta i zapadne Azije predstavljali su godišnje opadanje i oživljavanje života, naročito biljnog, za koji su smatrali da je oličen u bogu koji je svake godine umirao i ustajao iz mrtvih. Po imenu i pojedinostima, obredi su bili različiti u raznim mestima, ali su po suštini bili isti. Sada ćemo ispitati tobožnju smrt i uskrsnuće ovog istočnjačkog božanstva, boga mnogih imena, ali u suštini jedne iste prirode. Počećemo sa Tamuzom i Adonisom.

Obožavanje Adonisa postojalo je kod semitskih naroda Vavilonije i Sirije, a Grci su ga primili od njih već u sedmom veku pre Hrista. Pravo ime božanstva bilo je Tamuz; ime Adonis je ustvari samo semitska reč *Adon*, "gospod", počasna titula kojom su ga nazivali njegovi obožavaoci. Grci su, ne znajući to, pretvorili počasnu titulu u lično ime. U verskoj književnosti Vavilonije, Tamuz je predstavljen kao mladi suprug ili ljubavnik velike boginje-majke Istar, ovaploćenja plodnih sila prirode. Njihov međusobni odnos izložen je u mitu i kultu samo fragmentarno i nejasno, ali se iz njih ipak vidi kako se verovalo da je Tamuz umirao svake godine i odlazio sa radosne zemlje u tamni podzemni svet, i da je svake godine njegova božanska ljubavnica, da bi ga našla, išla u "zemlju iz koje nema povratka, u dom mraka gde prašina leži na vratima i rezi". Za vreme njenog odsustva ljubavna strast prestaje da dejstvuje; ljudi i životinje zaborave da se umnožavaju; uništenje preti celokupnom životu. Seksualne funkcije celog životinjskog sveta u takvoj su bliskoj vezi sa boginjom da se one bez njenog prisustva nisu mogle obaviti. Stoga se slao vesnik boga Ea da izbavi boginju od koje je tako mnogo zavisio ceo život na zemlji. Stroga kraljica podzemnog sveta, Alatu ili Ereš-Kigala, nerado dozvoli da se Istar poprska vodom života i da, verovatno zajedno sa ljubavnikom Tamuzom, ode u gornji svet, gde sa njihovim povratkom oživi sva priroda.

Tužbalice za odsutnim Tamuzom nalaze se u nekoliko vavilonskih pesama; one ga porede sa biljkama koje brzo venu.

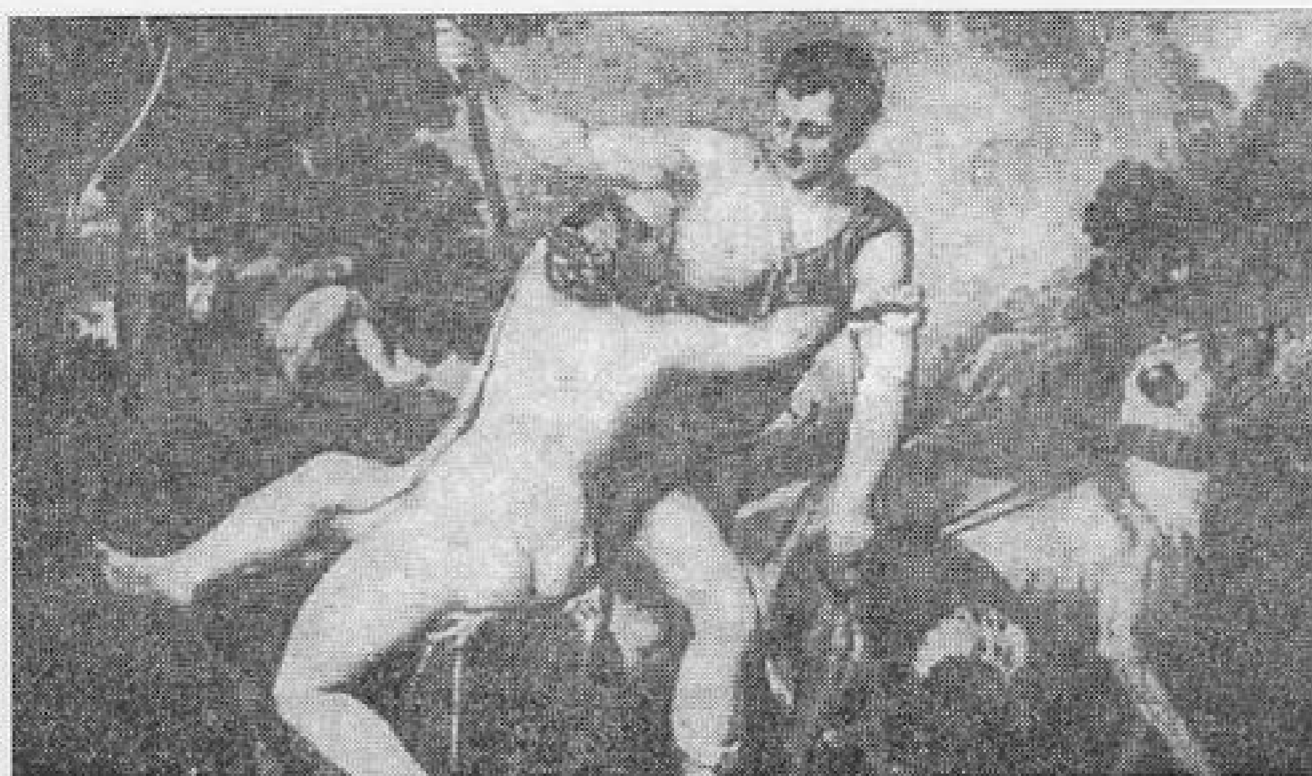
Tamuz je:

Tamariska koja u vrtu nije pila vode,
Čija kruna u polju nije donela cvet.
Vrba koja se ne raduje pored potoka,
Vrba čije je korenje iščupano.
Biljka koja u vrtu nije pila vode.

Izgleda da su ljudi i žene svake godine oplakivali njegovu smrt uz piskavu muziku frula, za vreme dugodnevice u mesecu koji je po njemu nazvan tamuz. Tužbalice su, izgleda, pevane nad kipom umrlog boga, koji je bio opran čistom vodom, namazan uljem i ogrnut crvenim ogrtačem. Dok su se pevale tužbalice, dim tamjana dizao se uvis, kao da je hteo da probudi njegova uspavana čula svojim oštrim mirisom i da ga podigne iz sna smrti. U jednoj od ovih tužbalica, koja se zove *Tužaljka frulâ za Tamuzom*, kao da još čujemo glasove pevača koji pevaju tužni pripev i kao da slušamo, kao daleku muziku, žalosne tonove frula:

Zbog njegovog nestanka ona tuži,
"O, dete moje!" zbog njegovog nestanka ona tuži;
"Moj Damu!" zbog njegovog nestanka ona tuži.
"Moj čarobniče i sveštenice!" zbog njegovog nestanka ona tuži;
Pored svetlog kedra, koji raste na prostranom mestu,
U Eani, na visinama i u nizinama, ona tuži.
Slično tužaljci koja se u domu nariče za gospodarom doma, ona tuži,
Slično tužalici koja se u gradu nariče za gospodarom grada, ona tuži.
Njena tužaljka je tužaljka za biljkom koja ne raste u leji,
Njena tužaljka je tužaljka za žitom koje ne vlata.
Njena odaja je posed, koji ništa ne donosi,
Umorna žena, umorno dete, prerano klonulo.
Njena tužaljka je za velikom rekom, gde vrbe ne rastu,
Njena tužaljka je za poljem, u kome žito i biljke ne rastu.
Njena tužaljka je za virom, u kome nema ribe.
Njena tužaljka je za čestarom od trske, u kome trska ne raste.
Njena tužaljka je za šumama, u kojima tamariska ne raste.
Njena tužaljka je za pustinjom, gde kiparisi ne rastu.
Njena tužaljka je za velikim vrtom, gde nema meda i grožđa.
Njena tužaljka je za livadama, gde biljke ne rastu.
Njena tužaljka je za dvorom, gde život kratko traje.

Adonisova tragična priča i njegov melaholični kult bolje su nam poznati iz spisa helenskih pisaca nego iz fragmenata vavilonske književnosti i kratkih napomena proroka Jezekilja, koji je video Jerusalimke gde plaču za Tamuzom pored severnih vratnica hrama. U ogledalu grčke mitologije, ovo istočnjačko božanstvo prikazano je kao divan mladić u koga se zaljubila Afrodita. Kad je još bio dete, boginja ga sakrije u kovčeg koji preda na čuvanje Persefoni, kraljici podzemnog sveta. Ali kada je Persefona otvorila kovčeg i videla lepotu tog deteta, odbila je da ga vrati Afroditi, mada je boginja lju-

LJUBAV BOGINJE I SMRTNOG ČOVEKA (Ticijan)
(Afrodita odvraća Adonisa od lova u kome će naći smrt od divljeg vepra)

Adonis (Tamuz kod semitskih naroda Vavilonije i Sirije) je bio divan mladić u koga se zaljubila Afrodita. Dok je još bio dete, boginja ga sakrije u kovčeg koji preda na čuvanje Persefoni, kraljici podzemnog sveta, ali ova odbije da joj ga vrati. Njihov sukob rešio je Zevs tako što je Adonis pola godine provodio u donjem, a pola u gornjem svetu.

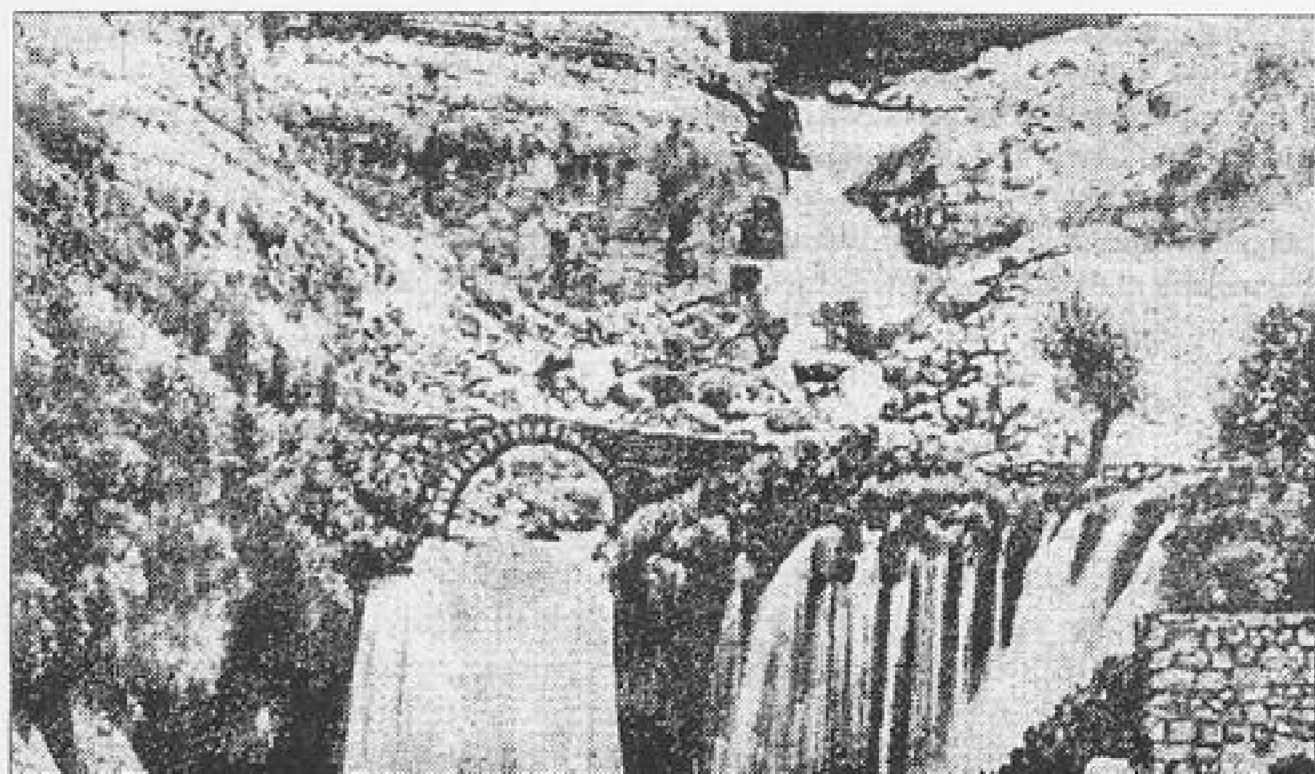
bavi bila lično sišla u pakao da otkupi svog milog i odvede ga iz podzemne tame. Zevs reši spor između boginje ljubavi i boginje smrti i naredi da Adonis bude sa Persefonom u donjem svetu jedan deo godine, a drugi deo sa Afroditom u gornjem svetu. Naposletku lepog mladića ubije u lovu divlji vepar, ili ljubomorni Ares koji se pretvorio u divljeg vepra da bi ubio svog suparnika. Afrodita je gorko žalila za svojim ljubljenim i izgubljenim Adonisom. U ovom obliku mita, borba između Afrodite i Persefone oko Adonisa jasno prikazuje borbu između Istar i Alatue u zemlji mrtvih, dok Zevsova odluka da Adonis provede jedan deo godine pod zemljom, a drugi na zemlji, nije ništa drugo do helenska verzija Tamuzovog godišnjeg iščezavanja i ponovnog vraćanja.

XXX

ADONIS U SIRIJI

Mit o Adonisu bio je ograničen na dva mesta u zapadnoj Aziji, gde su njegovi obredi održavani vrlo svečano. Jedno od njih bio je Biblus na obali Sirije, a drugo Pafos na Kipru. Oba su bili veliki centri obožavanja Afrodite ili, tačnije, njene semitske dvojnice Astarte, i u oba je, ako je verovati legendama, vladao kralj Kinira, Adonisov otac. Od ovih dveju varoši Biblus je bio stariji; on je čak polagao pravo na to da je najstarija varoš u Fenikiji i da ga je u najranije doba osnovao veliki bog El, koga su Grci i Rimljani poistovetili sa Kronom odnosno Saturnom. Bilo tako ili ne, u istorijsko doba on je bio sveto mesto, verska prestonica zemlje, Meka ili Jerusalim Feničana. Varoš je stajala na jednoj uzvišici pored mora, a u njoj je bilo veliko svetilište Astarte, gde se u sredini prostranog otvorenog dvorišta, opkoljenog manastirima, do koga se dolazilo stepenicama, dizala visoka kupa ili obelisk, sveti kip boginje. U ovom svetilištu održavani su Adonisovi obredi. U stvari, cela varoš je bila posvećena njemu, a reka Nar Ibrahim, koja utiče u more nešto južnije od Biblusa, zvala se u staro vreme Adonis. Ovo je bila Kinirina kraljevina. Od najranijih do najkasnijih vremena kraljevi su upravljali ovom varoši, verovatno uz pomoć senata ili veća starešina.

Poslednuji kralj Biblusa nosio je staro ime Kinira; zbog njegove preterane tiranije ubio ga je Pompej Veliki. Priča se da je njegov legendarni imenjak Kinira osnovao svetilište Afrodite, to jest Astarte, na jednom mestu na brdu Libanu, udaljenom jedan dan putovanja od prestonice. To mesto je verovatno bilo Afaka, na izvoru reke Adonis, na pola puta izmedu Biblusa i Balbeka, jer je u Afaci postojao čuveni Astartin gaj i svetilište koje je Konstantin porušio zbog bestidnosti kulta. Mesto na kome je bio hram pronašli su moderni putnici blizu jednog bednog sela, koje još uvek nosi ime Afaka i nalazi se na ulazu u divlji, romantični, pošumljeni Adonisov klanac. To seoce leži pored potoka u gaju divnih orahovih drveta. Malo dalje reka izbija iz jedne pećine u podnožju ogromnog prirodnog amfiteatra okruženog visokim grebenima, i u kaskadama pada u strašne dubine doline. Što se dublje spušta, to je sve bujnije i gušće bilje koje raste iz pukotina i rupa u stenama i obrazuje zeleni pokrivač nad hučnom rekom koja žubori u ogromnoj, dubokoj provaliji. Ima nečeg zanosnog, gotovo opojnog u svežini ovih kaskada, u mirisu i čistoći planinskog vazduha, u živom zelenilu rastinja. Hram, čije nekolike masivne, istesane stene i jedan lep stub od sijenitskog granita još obeležavaju mesto gde je on nekada stajao, zauzimao je terasu sa koje se video izvor reke i pružao uistinu

ADONISOVA REKA, NAR IBRAHIM

Na izvoru reke, u Afaki, bio je čuveni hram Astarte (semitske dvojnice Afrodite) u kome su održavani Adonisovi obredi.

veličanstven vidik. Preko pene hučnih vodopada vidi se pećina, a nad njom strmi, veličanstveni vrhovi. Planinski greben toliko je visok da koze koje se pužu uz njegove litice i brste žbunje izgledaju kao mravi posmatraču koji stoji stotinama stopa niže. Vidik u pravcu mora naročito je impresivan kad sunce preplavi duboki klanac zlatnom svetlošću, osvetljavajući sve fantastične potporne stubove i zaokrugljene kule planinskog bedema i nežno grleći raznoliko zelenilo šuma kojima su obrasle njegove dubine. Na ovom se mestu, kako kaže legenda, Adonis susreo s Afroditom prvi ili poslednji put, i ovde je njegovo izmrcvareno telo bilo sahranjeno. Teško bi se mogla zamisliti lepša scena za priču o tragičnoj ljubavi i smrti. Mada je ova dolina u zabačenom kraju, ipak nije potpuno nenaseljena. Ovde-onde vidi se manastir ili selo kako se diže na stenovitom visu koji strči prema nebu, ili kako stoji priljubljen uz gotovo okomitu stenu visoko nad penušavom i hučnom rekom; i večernja svetlost koja svetluca u tami svedoči da na strmenima koje bi mogle izgledati nepristupačne čoveku postoje ljudska obitavališta. Izgleda da je u stara vremena cela ova lepa dolina bila posvećena Adonisu; još i danas se u njoj nalaze tragovi koji podsećaju na njega, jer se na vrhovima brda koja je zatvaraju nalaze porušeni spomenici njegovog kulta, od kojih su neki nagnuti nad strašnim ponorima, tako da bi onaj ko bi gledao kako daleko dole orlovi krstare oko svojih gnezda dobio vrtoglavicu. Jedan takav spomenik nalazi se u Ginehu. U jednoj velikoj steni, nad rapavo istesanim udubljenjem, uklesane su figure Adonisa i Afrodite. On je predstavljen sa kopljem u ruci, kako čeka napad divljeg vepra, dok ona sedi ožalošće-

na. Njena bolna figura lako je mogla biti ožalošćena libanska Afrodita koju opisuje Makrobije, a udubljenje u steni možda je grobnica njenog ljubavnika. Svake godine, po verovanju njegovih obožavatelja, Adonis je smrtno ranjavan u planinama, i svake godine i samo lice prirode bojeno je njegovom svetom krvlju. Iz godine u godinu sirijske devojke oplakivale su njegovu preranu smrt, u doba kad je crvena sasa, njegov cvet, cvetala među libanskim kedrovima i reka, sva crvena, tekla u more, praveći duž krivudave obale plavog Sredozemnog mora crvenu vijugavu ivicu kad god bi vetar duvao prema kopnu.

XXXI
ADONIS NA KIPRU

Ostrvo Kipad udaljeno je samo jedan dan plovidbe od Sirije. U lepe letnje večeri mogu se videti njegove planine, niske i mračne spram crvenih vatri sunčevog zalaska. Prirodno je što je ovo ostrvo, svojim bogatim rudnicima bakra, jelovim šumama i divnim kedrovima, privuklo trgovački, pomorski narod kao što su Feničani; zbog obilnosti žita, vina i ulja ono je moralo u njihovim očima izgledati kao obećana zemlja u poređenju sa škrtom prirodom njihove stenovite obale, pritešnjene planinama i morem. Stoga su se oni naselili na Kipru još u najranije doba svog istorijskog života i ostali na njemu dugo posle nastanjivanja Grka na njegovim obalama; po natpisima i novcu znamo da su feničanski kraljevi vladali u Kitiumu (koji su Jevreji zvali Čitim) sve do vremena Aleksandra Velikog. Semitski naseljenici doneli su svoje bogove iz otadžbine. Oni su obožavali libanskog boga Bala, koji je verovatno bio Adonis, i u Amatusu, na južnoj obali, ustanovili kult Adonisa i Afrodite, ili tačnije, Astarte. Ovde, kao i u Biblusu, ovaj kult toliko je ličio na egipatsko obožavanje Ozirisa, da su neki čak poistovetili Adonisa u Amatusu sa Ozirisom.

Glavno središte obožavanja Afrodite i Adonisa na Kipru bio je Pafos, na jugozapadnoj strani ostrva. Među malim kraljevinama na koje je Kipar bio podeljen još od najranijih vremena pa sve do kraja četvrtog veka pre Hrista, Pafos je morala biti jedna od najboljih. To je zemlja brda i talasastih planinskih prevoja, polja i vinograda, ispresecana rekama, koje su u toku vekova tako duboko izgubile svoja korita da je putovanje po unutrašnjosti teško i naporno. Visoki greben planine Olimpa, čiji je vrh pokriven snegom većim delom godine, zaklanja Pafos od severnih i istočnih vetrova i odvaja ga od ostalog ostrva. Po padinama Olimpa još se nalaze ostaci poslednjih jelovih šuma na Kipru, u kojima se ovde-onde nalaze manastiri okruženi prirodnim lepotama koje ne zaostaju za lepotama Apenina. Stari Pafos ležao je na vrhu brda udaljenog jednu milju od mora; novija varoš podignuta je oko pristaništa na deset milja od mora. Afroditin hram u starom Pafosu (moderna Kuklija) bio je jedno od najslavnijih svetih mesta starog sveta. Prema Herodotu, njega su osnovali feničanski naseljenici iz Askalona, ali je moguće da je domaća boginja plodnosti obožavana na tom mestu pre dolaska Feničana i da su je doseljenici poistovetili sa svojom Balatom ili Astartom na koju je verovatno mnogo ličila. Ako su ova dva božanstva bila tako spojena u jedno, onda možemo pretpostaviti da su obe varijante one velike boginje materinstva i plodnosti čije se obožavanje izgleda bilo rasprostrlo preko cele zapadne Azije još od najranijih vremena. Ovu pretpostav-

ku potvrđuje kako arhaični oblik njenog kipa, tako i razuzdanost njenih obreda, jer su i taj oblik i ti obredi pripadali kako njoj tako i ostalim azijskim božanstvima. Njen kip je jednostavno bio bela kupa ili piramida. Kupa je bila simbol Astarte u Biblosu i domaće boginje u Pergi, u Pamfiliji, koju su Grci zvali Artemidom, a takođe i boga sunca Heliogabala u Emesi, u Siriji. Kupasto kamenje, koje je očevidno služilo kao idoli, takođe je nađeno u Golgiju na Kipru i u feničanskim hramovima na Malti; kupe od kamena-peščara nađene su u hramu "Gospodarice Torkuaze" među golim brdima i mračnim provalijama Sinaja.

GLAVA ASTARTE (Drvo)

Svetilište i gaj semitske boginje plodnosti nalazili su se na brdu Libanu u Afaki, na pola puta između luke Biblusa i Balbeka. Porušio ih je Konstantin, zbog bezbednosti kulta čiji je centar bio Biblus.

Izgleda da je na Kipru postojao običaj da se sve žene pre stupanja u brak odaju bludu sa nepoznatim ljudima u hramu boginje čije je ime moglo biti Afrodita, Astarta ili ma koje drugo. Slični običaji postojali su u mnogim krajevima zapadne Azije. Ma šta da je bio motiv toga, jasno je da se na tu praksu nije gledalo kao na orgiju strasti, već kao na ozbiljnu versku dužnost koja se vrši u službi one velike boginje-majke zapadne Azije, čije se ime razlikovalo u raznim mestima, dok je njen tip ostajao isti. Tako je u Vavilonu svaka žena, bogata ili siromašna, morala jednom u životu da se preda zagrljajima nepoznatog čoveka u hramu Milite, to jest Istar ili Astarte, i da posveti boginji zaradu dobijenu ovim osvećenim bludom. Sveto mesto bilo je prepuno žena koje su čekale da izvrše ovaj običaj. Neke od njih su morale čekati godinama. U Heliopolisu ili Balbeku u Siriji, slavnom zbog veličanstvenosti njegovih porušenih hramova, običaj zemlje je nalagao da se svaka devojka prostituiše sa nepoznatim čovekom u Astartinom hramu; i matrone su kao i devojke dokazivale svoju odanost boginji na isti način. Car Konstantin ukinuo je ovaj običaj, porušio hram i na njegovom mestu sagradio crkvu. U feničanskim hramovima žene su se odavale bludu za novac, verujući da će ovakvim ponašanjem umilostiviti boginju i zadobiti njenu naklonost. "Kod Amarićana je postojao zakon da svaka devojka pred stupanje u brak mora provesti u bludu sedam dana, pored kapije". U Biblusu je narod brijao glave prilikom godišnje svetkovine žalosti za Adonisom. Žene koje odbiju da žrtvuju svoju kosu morale su se podati strancima u određeni dan proslave i novac koji su na taj način dobijale posvećivan je boginji. Grčki natpis nađen u Tralu, u Lidiji, dokazuje da je praksa verske prostitucije postojala u toj zemlji sve do drugog veka posle Hrista. Pominjući izvesnu ženu, Aureliju Emiliju, taj natpis kaže da ona ne samo što je služila boga u svojstvu bludnice po njegovoj izričitoj zapovesti, nego su i njena mati i ostali njeni ženski preci činilo to isto pre nje. Ovaj natpis bio je na javnom mestu, urezan na mramornom stubu oltara za zavetovane darove, što pokazuje da nikakva sramota nije pripisivana takvom životu i takvoj porodičnoj lozi. U Jeremeniji su najplemenitije porodice posvećivale svoje kćerke službi boginje Anaitis u njenom hramu u Aciliseni, gde su devojke živele kao bludnice dugo vremena pre no što su se udavale. Niko se nije ustručavao da uzme za ženu jednu od ovih devojaka po isteku roka njene službe. Boginji Ma služilo je mnoštvo svetih bludnica u Komani na Pontu, a gomile ljudi i žena dolazile su u njen hram iz okolnih gradova i sela da prisustvuju dvogodišnjim svetkovinama ili da učine zavete boginji.

Ako razmotrimo sve podatke o ovom predmetu, od kojih neke treba da izložimo čitaocu, moći ćemo da zaključimo da je velika boginja-majka, oličenje svih oplodnih energija prirode, bila obožavana pod raznim imenima, ali sa bitnom sličnošću mita i obreda, kod raznih naroda zapadne Azije; da je sa njom bio spojen ljubavnik – ili tačnije niz ljubavnika – božanstven, a ipak smrtan, sa kojim je ona stupala u ljubavne odnose iz godine u godinu, a ovi odnosi su smatrani bitnim za rasplođavanje životinja i bilja; i dalje, da je mitska ljubavna veza božanskog para predstavljana i tako reći umnogostručavana na zemlji stvarnom, mada privremenom, polnom vezom između muškaraca i žena u hramu boginje, da bi se time osigurali plodnost zemljišta i množenje ljudi i životinja.

Priča se da je versku prostituciju u Pafosu ustanovio kralj Kinira, a da su u njoj učestvovale i njegove kćerke, Adonisove sestre, koje su se, pošto su nanele na sebe Afroditin gnev, sparivale sa nepoznatim ljudima i završile svoj život u Egiptu. U ovom obliku predanja Afroditin gnev je verovatno crta koju je dodao neki kasniji autoritet,

jer je na ponašanje koje je bunilo njegovo sopstveno moralno osećanje mogao gledati samo kao na kaznu nametnutu od strane boginje, umesto kao na žrtvu koju ona redovno zahteva od svojih vernica. U svakom slučaju, ova priča pokazuje da su se i princeze Pafosa morale povinovati tom običaju isto kao i žene niskog roda.

Neke od priča o Kiniri, pretku sveštenih kraljeva Pafosa i Adonisovom ocu, zaslužuju našu pažnju. Priča se da je on dobio svog sina Adonisa u rodoskrvnom odnosu sa svojom kćerkom Mirom o proslavi žitne boginje, o čijoj su proslavi žene obučene u belo imale običaj da prinose žitne vence kao prve plodove žetve i da se devet dana podvrgavaju strogoj čednosti. Slične priče o rodoskrvnjenju sa kćerkom postoje o mnogim starim kraljevima.

Verovatno je da u tim pričama ima neke istine i da se one ne odnose samo na proste, slučajne izlive neprirodne požude. One su po svoj prilici zasnovane na praksi kojoj se u izvesnim, naročitim prilikama, stvarno pribegavalo i to iz određenih razloga. U zemljama gde se kraljevska loza vodila samo po ženama i gde se, prema tome, kralj držao na položaju samo na osnovu svog braka sa naslednom princezom koja je bila stvarni suveren, izgleda da se često dešavalo da se princ oženi rođenom sestrom, kraljevskom princezom, da bi uz njenu ruku dobio i krunu koja bi inače pripala drugom čoveku, možda strancu. Nije li isto pravilo o poreklu moglo pružiti i motiv za rodoskrvnjenje sa kćerkom? Jer je, izgleda, prirodna posledica takvog pravila bila da je kralj obavezan da napusti presto posle smrti svoje žene, kraljice, pošto ga je on zauzimao samo na osnovu braka s njom. Kad prestane taj brak, prestaje i njegovo pravo na presto i odmah prelazi na muža njegove kćerke. Stoga, ako je kralj želeo da vlada posle smrti svoje žene, jedini način na koji je mogao zakonito produžiti vladavinu bio je da se oženi svojom kćerkom, i tako pomoću nje produži titulu koja je ranije bila njegova blagodareći njenoj majci.

Priča se da je Kinira bio slavan po svojoj izvanrednoj lepoti i da je i sama Afrodita vodila ljubav s njim. Iz ovog izlazi, kao što su naučnici već zapazili, da je Kinira u izvesnom smilu bio dvojnik svog lepog sina Adonisa u koga se vatrena boginja takođe zaljubila. Ove priče o Afroditinoj ljubavi sa dvojicom članova kraljevske kuće u Pafosu teško se mogu sasvim odvojiti od slične legende o Pigmalionu, feničanskom kralju Kipra, za koga se priča da se zaljubio u Afroditin kip i da ga je stavio u svoj krevet. Kad se uzme u obzir da je Pigmalion bio Kinirin tast, a Adonis Kinirin sin, i da su, kako se priča, sva trojica u sukcesivnim generacijama bili u ljubavnim odnosima sa Afroditom, onda je teško izbeći zaključak da su rani feničanski kraljevi Pafosa ili njihovi sinovi redovno tvrdili da su oni ne samo sveštenici boginje već i njeni ljubavnici, drugim rečima, da su oni u svom zvaničnom svojstvu oličavali Adonisa. Za Adonisa se priča da je vladao na Kipru, a izgleda sigurno da su titulu Adonisa redovno nosili sinovi svih feničanskih kraljeva ovog ostrva. Istina, titula nije značila ništa više do "gospodar"; ali, sudeći po legendama koje dovode u vezu ove kiparske prinčeve sa boginjom ljubavi, izgleda verovatno da su tvrdili kako njima pripada ne samo Adonisovo ljudsko dostojanstvo, već i njegova božanska priroda.

Priča o Pigmalionu ukazuje na obred svetog venčanja u kome se kralj ženi Afroditinim, ili tačnije Astartinim kipom. Ako je tako bilo, onda je ta priča u izvesnom smislu istinita ne samo za jednog čoveka, već za čitav niz ljudi, i sasvim je prirodno što je ona usredsređena na Pigmaliona, jer je to izgleda bilo zajedničko ime semitskih kraljeva uopšte i kiparskih kraljeva posebno. Zna se sigurno da je Pigmalion bilo ime čuvenog

tirskog kralja od koga je pobegla njegova sestra Didona, a i kralj Kitiuma i Idaliuma na Kipru, koji je vladao u doba Aleksandra Velikog, takođe se zvao Pigmalion, ili tačnije Pumijaton, što je feničansko ime koje su Grci preobratili u Pigmalion. Takođe treba zapaziti da se imena Pigmalion i Astarta nalaze zajedno u jednom punskom natpisu na zlatnom ordenu nađenom u nekom grobu u Kartagini; slova u ovom natpisu su najranijeg tipa.

Kako se priča da je versku prostituciju u Pafosu ustanovio kralj Kinira i da su je upražnjavale i njegove kćerke, to možemo pretpostaviti da su kraljevi Pafosa igrali ulogu božanskog mladoženje i u manje nevinom obredu nego što je venčanje sa statuom; da se, ustvari, o izvesnim svetkovinama svaki od njih sparivao sa jednom ili nekoliko bludnica hrama koje su igrale ulogu Astarte prema svom Adonisu. Ako je tako bilo, onda u prekoru hrišćanskih očeva da je Astarta, koju je obožavao Kinira, bila obična bludnica ima više istine nego što se obično misli. Plodovi njihove veze smatrani su sinovima i kćerkama božanstva, a i ovi su vremenom postajali roditelji bogova i boginja, kao što su to i njihovi očevi i majke bili pre njih. Na taj način su Pafos, a možda i svi hramovi velike azijske boginje u kojima se praktikovala sveta prostitucija, mogli biti dobro snabdeveni ljudskim božanstvima, porodom božanskog kralja sa njegovim ženama, naložnicama i bludnicama hrama. Ma koji od njegovih tako dobijenih sinova verovatno je mogao naslediti oca na prestolu ili biti žrtvovan umesto njega kad god su rat ili sticaj kakvih drugih ozbiljnih okolnosti nalagali kraljevsku žrtvu. Ova žrtva, nametnuta ovde-onde na kraljevo mnogobrojno potomstvo radi dobra zemlje, niti je mogla uništiti božanski soj, niti zadati neizgladivu bol srcu oca koji je svoju očinsku ljubav delio na tako mnogobrojni porod. Ako su semitski kraljevi, kao što ima razloga da se misli, često smatrani i naslednim božanstvima, onda je bar lako razumeti često obnavljanje semitskih ličnih imena, jer to znači da su njihovi nosioci bili sinovi ili kćerke, braća ili sestre, očevi ili majke izvesnog boga, pa nemamo potrebe da pribegavamo okolišnim tumačenjima koja izvesni naučnici upotrebljavaju da bi zaobišli prosto značenje reči. Slična egipatska praksa potvrđuje ovo tumačenje, jer se u Egiptu, gde su kraljevi obožavani kao bogovi, kraljica zvala "božija žena" ili "božija mati", a titulu "božiji otac" nosio je ne samo kraljev otac već i njegov tast. Slično tome, možda je kod Semita svakom čoveku koji pošalje svoju kćerku da poveća broj žena u kraljevskom haremu bilo dozvoljeno da se zove "božiji otac".

Sudeći po imenu, semitski kralj koji se zvao Kinira bio je harfist kao i kralj David, jer je jasno da je ime Kinira u vezi sa grčkom rečju *cinyra*, "lira", koja opet potiče od semitske reči *kinnor*, "lira", reči kojom je nazivan instrument na kome je David svirao pred Saulom. Verovatno se nećemo prevariti ako pretpostavimo da u Pafosu, kao i u Jerusalimu, muzika lire ili harfe nije bila samo zabava sa svrhom da ispuni dokone časove, nego je sačinjavala deo božije službe; uticaj njenih melodija je verovatno, kao i uticaj vina, pripisivan neposrednom nadahnuću od boga. Zna se sigurno da su u Jerusalimu redovni sveštenici hrama proricali uz muziku harfi, psalteriona i cimbala; izgleda da je i neredovno sveštenstvo, da tako nazovemo proroke, pribegavalo nekom takvom nadražaju da bi došlo u stanje zanosa koje se smatralo neposrednim opštenjem s bogom. Tako čitamo o grupi proroka koji su, došavši iz nekog planinskog mesta, išli sa psalterionom, dobošem, frulom i harfom i proricali. Kad su ujedinjene vojske Efraima i Jude prelazile preko Moavske pustinje goneći neprijatelja, one nisu mogle tri dana naći vode, te je izgledalo da će i ljudi i stoka poumirati od žeđi. U ovoj nezgodi prorok Jelisije,

koji je bio s vojskom, pozove svirača i naredi mu da svira. Pod uticajem muzike on naredi vojnicima da iskopaju šančeve u peskovitom koritu presušenog potoka duž koga je vodio pravac njihovog marša. Oni urade tako i idućeg jutra šančevi su bili puni vode koja se iscedila u njih ispod zemlje iz pustih, nepristupačnih planina s obe strane. Prorokov uspeh u pronalaženju vode u pustinji podseća na uspeh modernih pronalazača izvora, mada je njegov metod bio drukčiji od njihovog. Sticajem okolnosti, on je time učinio još jednu uslugu svojim zemljacima, jer su Moavci, kad su iz svojih busija iza stena videli vodu koja se od sunca crvenela kao krv, pomislili da je to krv njihovih međusobno zavađenih neprijatelja, ili su je možda pre uzeli za znak da će se krv njihovih neprijatelja proliti, te se ohrabre, napadnu na logor i budu potučeni do nogu.

Kao što je melanholija, koja je s vremena na vreme pomračivala Saulov ćudljivi um, smatrana za zlog duha poslatog od gospoda da ga muči, tako su svečani zvuci harfe, koji su umirivali i uspokojavali njegove uznemirene misli, izmučenom kralju lako mogli izgledati kao glas boga ili glas njegovog dobrog anđela koji šapuće o miru. Čak i u naše vreme jedan veliki verski pisac, i sam duboko osetljiv prema magiji muzike, rekao je da muzički tonovi, sa svojom moći da zapale krv i raskrave srce, ne mogu biti samo prazni zvuci i ništa više; ne, oni dolaze iz neke više sfere, oni su izlivi večite harmonije, glas anđela, pohvalnica gospodu koju pevaju sveci. Tako su sirova zamišljanja primitivnog čoveka preobražena u muzičku prozu Njumana u kojoj u zvučnim rečenicama odjekuje primitivno mucanje.

Bilo bi korisno ispitati uticaj muzike na razvitak religije, jer je van sumnje da je ova najintimnija i najduhovnija umetnost učinila mnogo ne samo za izražavanje nego i za stvaranje verskih osećanja i da je na taj način menjala više ili manje duboki sklop vere, kojoj ona na prvi pogled izgleda kao da samo služi. Muzičar je, isto kao i prorok i mislilac, doprineo svoj deo izgradnji religije. Svaka vera ima svoju odgovarajuću muziku i razlika između dogmi mogla bi se gotovo izraziti u muzičkim notama. Na primer, interval koji odvaja divlje bahanalije Kibele od umerenog, veličanstvenog rituala katoličke crkve, može se izmeriti jazom koji odvaja udaranje cimbala i doboša od ozbiljnih harmonija Palestrine i Hendla. U različitosti muzike oseća se različit duh.

XXXII

ADONISOV KULT

Na svetkovinama Adonisa koje su proslavljene u zapadnoj Aziji i u grčkim zemljama, smrt ovog boga oplakivana je svake godine uz gorko jadikovanje, naročito od strane žena; njegovi kipovi, obučeni tako da liče na telo mrtvaca, nošeni su kao za pogreb i zatim bacani u more ili izvore, a u nekim mestima njegovo uskrsnuće proslavljano je idućeg dana. Ali u raznim mestima ova svetkovina se razlikovala po načinu na koji je vršena, a takođe i po godišnjem dobu u kome je držana. U Aleksandriji su kipovi Afordite i Adonisa bili postavljani na dva kreveta; pored njih su bili svakovrsno zrelo voće, kolači, biljke u saksijama i zeleni hladnjaci opleteni onajzom. Venčanje ovo dvoje zaljubljenih proslavljano je jednog dana, a sutradan bi žene obučene u crninu, raspletenih kosa i razgolićenih grudi nosile kip mrtvog Adonisa na morsku obalu i bacale ga u talase. U njihovom tugovanju bilo je ipak neke nade, jer su pevale da će se izgubljeni opet vratiti. Nije izričito navedeno kad je ova svetkovina držana, ali zato što se u vezi s njom pominje zrelo voće misli se da se ona održavala u pozno leto. U velikom feničanskom svetilištu Astarte u Biblusu, Adonisova smrt je oplakivana svake godine uz piskave, žalosne zvuke frule, ridanje, jadikovanje i busanje u grudi, ali se verovalo da se on već sutradan vraća u život i u prisustvu svojih vernika odlazi na nebo. Neutešni vernici, ostavljeni na zemlji, brijali su svoje glave, kao što su Egipćani radili posle smrti božanskog bika Apisa; one žene koje se nisu mogle odlučiti na to da žrtvuju svoje lepe vitice morale su se podati strancima određenog dana svetkovine i posvetiti Astarti zaradu od svog bluda.

Izgleda da je feničanska svetkovina održavana u proleće, jer je njen datum određivan po bojadisanju reke Adonisa, a moderni putnici zapazili su da se ovo dešava s proleća. U to vreme crvena zemlja koju kiša spere sa brda oboji reku, pa čak donekle i more, bojom krvi. Verovalo se da je ova crvena boja krv Adonisa, koga bi svake godine na bregu Libanu ranio vepar. Priča se da je crvena sasa nikla iz Adonisove krvi, ili da je njom obojena, a kako sasa cveta u Siriji oko Uskrsa, može se uzeti da ovo znači da je Adonisova svetkovina, ili bar jedna od tih svetkovina, držana u proleće. Ime cveta verovatno je izvedeno iz imena *Naaman* ("dragan") koje je, izgleda, bilo jedan od Adonisovih epiteta. Arabljani još i sada zovu sasu "Naamanove rane". Govorilo se da i crvena ruža duguje svoju boju istom žalosnom događaju, jer je Afrodita žureći svom ranjenom ljubavniku zgazila na žbun belih ruža; svirepo trnje raskrvarilo je njeno nežno telo i

ADONIS
(Antička statua u Napuljskom muzeju)

njena sveta krv zauvek je obojila bele ruže u crveno. Možda je besposlica pridavati isuviše veliku važnost podacima uzetim iz cvetnog kalendara, a naročito podvlačiti tako nepostojan argumenat kao što je cvet ruže. Pa ipak, ukoliko on uopšte vredi, priča koja vezuje damasku ružu sa Adonisovom smrću ukazuje pre na leto nego na proleće kao doba proslavljanja njegovog stradanja. U Atici je svetkovina sigurno držana sredinom leta, jer je flota koju je Atina opremila protiv Sirakuze i čije je uništenje zauvek osaka-

tilo njenu moć otplovila sredinom leta i, blagodareći zlokobnoj podudarnosti, tužni Adonisovi obredi bili su baš tada proslavljani. Dok su trupe marširale ka pristaništu da se ukrcaju, ulice kroz koje su prolazile bile su pune mrtvačkih sanduka i figura koje su ličile na mrtvace, a vazduh se prolamao od naricanja žena za mrtvim Adonisom. Ovaj događaj bacio je senku na plovidbu najbolje naoružane mornarice koju je Atina ikad poslala na more. Mnogo vekova posle toga, kada je imperator Julijan prvi put došao u Antioh, on je zatekao veselu, raskošnu prestonicu Istoka u prividnoj žalosti za godišnjom smrću Adonisa i, ako je uopšte slutio da će se desiti neko zlo, moralo mu se učiniti da ridanje i jadikovanje koje je čuo oglašava njegovu smrt.

Sličnost ovih obreda sa indijskim i evropskim običajima koje smo ranije opisali sasvim je očevidna. Naročito je aleksandrijska svetkovina, izuzev njenog datuma, koji se i ne zna sasvim pouzdano, gotovo identična sa indijskom. U obema se venčanje dvaju božanskih bića, čija je bliskost sa biljem izražena svežim biljkama kojima su okružena, proslavlja sa kipovima; kipovi bi se posle ožalili i bacili u vodu. Iz sličnosti ovih običaja sa prolećnim i letnjim običajima moderne Evrope možemo izvući zaključak da za sve njih važi jedno opšte objašnjenje. Stoga, ako je obješnjenje koje smo usvojili za ove poslednje običaje tačno, obred Adonisove smrti i uskrsnuća takođe je moralo biti dramsko predstavljanje uginuća i oživljavanja biljnog života. Ovaj zaključak, zasnovan na sličnosti običaja, potvrđen je sledećim crtama u legendi i kultu Adonisa. Njegova srodnost sa biljem sasvim je jasno izražena u priči o njegovom rođenju. Priča se da ga je rodilo mirovo drvo, čija je kora pukla posle desetomesečne bremenitosti i rodilo se jedno divno dete. Po nekima, divlji vepar je rascepio koru svojim zubom i tako napravio prolaz za dete. Ova legenda je nešto malo racionalistički obojena tvrđenjem da je Adonisova mati bila žena i da se zvala Mira, a da je pretvorena u mirovo drvo čim je zatrudnela. Upotreba izmirne umesto tamjana na Adonisovoj svetkovini možda je poslužila kao povod ovoj priči. Videli smo da se tamjan upotrebljavao pri odgovarajućim obredima u Vaviloniji, a i idolopoklonički Jevreji palili su ga u čast boginje neba koja nije bila niko drugi do Astarta. Priča da je Adonis provodio polovinu, prema nekima trećinu godine u donjem, a ostali deo godine u gornjem svetu, najlakše se i najprirodnije objašnjava pretpostavkom da je on predstavljao bilje, naročito žito, koje leži zakopano u zemlji pola godine, a pola godine raste nad zemljom. Uistinu, od svih godišnjih prirodnih pojava nijedna druga ne predstavlja tako očito ideju smrti i vaskrsnuća kao iščezavanje i pojavljivanje bilja u jesen i proleće. Adonis je smatran za Sunce. Ali u Sunčevom godišnjem toku u umerenom i žarkom pojasu nema ničega što bi pokazivalo da je ono mrtvo pola ili trećinu godine, a živeo samo druge polovine ili ostale dve trećine godine. Ono je, stvarno, moglo biti smatrano oslabljenim zimi, ali ni u kom slučaju mrtvim; njegovo dnevno pojavljivanje oborilo bi tu pretpostavku. U hladnim podnebljima u kojima Sunce svake godine iščezne za period koji prema geografskoj širini varira od dvadeset i četiri časa do šest meseci, njegova godišnja smrt i uskrsnuće bili bi sasvim očevidna ideja, ali niko sem nesrećnog astronoma Bejlija nije tvrdio da je Adonisov kult došao iz arktičkih krajeva. S druge strane, godišnje umiranje i oživljavanje bilja je misao koja se nameće ljudima na svakom stupnju civilizacije; ogromnost srazmera u kojima se odigrava ovo večito umiranje i obnavljanje, zajedno sa bliskom zavisnošću čoveka od njega, zajednički ih čine najimpresivnijim događajem u prirodi, ber u umerenim pojasevima. Nije čudo što je tako važna, upečatljiva i univerzalna pojava, izazivajući slične ideje, dovela do sličnih obreda u mnogim zemljama. Stoga mo-

žemo usvojiti kao verovatno naše objašnjenje Adonisovog kulta, koji se tako dobro podudara sa činjenicama prirode i sa analogijom sličnih obreda u drugim zemljama. Pored toga, ovo objašnjenje poduprli su mnogi autoriteti iz davnih vremena, koji su toliko puta tumačili umrlog i vaskrslog boga kao požnjeveno i izniklo žito.

Karakter Tamuza ili Adonisa kao duha žita jasno je izražen u opisu njegove svetkovine kod jednog arabljanskog pisca desetog veka. Opisajući obrede i žrtve koje u raznim godištima obavljaju neznabožački Sirijci u Haranu, on kaže: "Tamuz (Juli). Sredinom ovog meseca je svetkovina el-Bugât, to jest, svetkovina žena koje plaču; ovo je Ta-uzov praznik koji se proslavlja u čast boga Ta-uza. Žene ga oplakuju, jer ga je njegov gospodar svirepo pogubio, samleo njegove kosti u mlinu, pa ih onda razbacao na vetru. Žene (za vreme ove svetkovine) ne jedu ništa što je mleveno u mlinu, već ograniče svou hranu na ukvašenu pšenicu, slatku grahoricu, urme, suvo grožđe i tome slično". Ta-uz, koji nije niko drugi do Tamuz, ovde liči na Bernsovog Džona Ječmenca:

Sagoreli su nad žarkim plamenom
Srž njegovih kostiju;
Ali mlinar je postupio s njim najgore,
Jer ga je smrvio između dva kamena.

Ovo usredsređenje, da se tako izrazimo, Adonisove prirode na žitne useve karakteristično je za stupanj kulture koji su njegovi vernici dostigli u istorijsko doba. Oni su bili ostavili daleko za sobom nomadski život lutajućih lovaca i pastira; vekovima su već bili stalno nastanjeni, a ishrana je zavisila poglavito od obdelavanja zemlje. Bobice i korenje pustinje, trava po pašnjacima, sve je to bilo od životne važnosti za njihove sirove pretke, ali je za njih sada bilo od malog značaja; njihove misli i energiju sve je više obuzimalo snabdevanje glavnom hranom, žitom, te je stoga umilostivljavanje božanstva plodnosti uopšte i duha žita posebno sve više težilo da postane središna karakteristika njihove religije. Cilj koji su sebi postavili pri održavanju obreda bio je sasvim praktičan. Nije to bilo nikakvo neodređeno pesničko osećanje koje ih je pobudivalo da sa radošću pozdravljaju ponovno rađanje bilja i da oplakuju njegovo umiranje. Glad koju su osećali ili koje su se plašili bila je glavni motiv obožavanja Adonisa.

Otac Lagranž je mislio da je žaljenje za Adonisom bio u suštini žrtveni obred čija je svrha bila da se umilostivi bog žita, koji je tada ili ginuo od srpova žetelaca ili umirao pod papcima volova na guvnu. Dok su ga ljudi ubijali, žene su kod kuće lile krokodilske suze da bi pokazivanjem žalosti zbog njegove smrti ublažile njegov opravdani gnev. Ova teorija slaže se vrlo dobro sa datumima svetkovina, koje su padale u proleće i leto, jer su proleće i leto, a ne jesen, doba ječmenih i pšeničnih žetvi u zemljama koje su obožavale Adonisa. Osim toga, ova hipoteza potvrđena je praksom egipatskih žetelaca koji su jadikovali prizivajući Izidu kada su želi prvo žito, a podupiru je i slični običaji mnogih lovačkih plemena koja pokazuju veliko poštovanje prema životinjama koje ubijaju i jedu.

Tako protumačena, Adonisova smrt nije prirodno propadanje bilja uopšte usled toplote leta ili hladnoće zime, već nasilno rušenje žita od strane čoveka koji ga žanje u polju, gazi na guvnu i melje u prah u mlinu. Možemo priznati da su poljoprivredni narodi Levanta uglavnom gledali Adonisa u ovoj svetlosti, ali sumnjamo da je on od početka bio žito i ništa više do žito. U jedno ranije doba, on je pastiru mogao prvenstveno biti

nežna trava koja niče posle kiše, pružajući bogatu pašu mršavoj i gladnoj stoci. Još ranije, on je mogao ovaploćivati duh oraha, lešnika i bobica koje šume u jesen pružaju divljem lovcu i njegovoj ženi. I kao što zemljoradnik mora umilostiviti duh žita koje jede, tako pastir mora odobrovoljiti duh trave i lišća koje njegova stoka žvaće, a lovac mora umiriti duh korenja koje kopa iz zemlje i voća koje bere sa grane. U svim slučajevima, umilostivljavanje povređenog i naljućenog duha sadržavalo bi složena izvinjenja i molbe za oproštaj, praćene glasnim jadikovanjem zbog njegove smrti kad god bi on, slučajno ili iz nužde, bio ne samo opljačkan već i ubijen. Samo moramo imati na umu da primitivni lovac i pastir u to rano doba, verovatno nisu još bili dospeli do apstraktne ideje bilja uopšte, i da je Adonis prema tome, ukoliko je uopšte postojao za njih, morao biti *Adon* ili gospodar svakog pojedinačnog drveta ili biljke pre nego oličenje biljnog života kao celine. Tako bi bilo onoliko Adonisa koliko je bilo drveta i žbunova, i svaki od njih mogao je očekivati da mu se pruži zadovoljenje za nanetu povredu njegovoj ličnosti ili za oštećenje njegove svojine. Iz godine u godinu, kad je lišće opadalo s drveća, izgledalo je da svaki Adonis izgubi krv i umre sa crvenim jesenjim lišćem i da se ponovo vraća u život sa svežim zelenilom proleća.

Postoji izvestan razlog za mišljenje da je u ranim vremenima Adonis pokatkad oličavan živim čovekom koji je u svojstvu tog boga umirao nasilnom smrću. Dalje, ima pokazatelja da su kod poljoprivrednih naroda na istočnim obalama Sredozemnog mora duh žita, ma kako da se zvao, često predstavljale, iz godine u godinu, ljudske žrtve pogubljene na požnjevenom polju. Ako je bilo tako, onda izgleda verovatno da bi umilostivljavanje duha žita težilo da se do izvesnog stepena spoji sa obožavanjem mrtvih. Jer se moglo misliti da se duhovi ovih žrtava vraćaju u život sa klasjem koje su ojačali svojom krvlju, i da ponovo umiru pri žetvi žita. Duhovi onih koji su poginuli nasilnom smrću gnevni su i skloni da se svete svojim pogubiteljima kad god im se ukaže prilika. Otuda pokušaj da se odobrovolje duše ubijenih žrtava prirodno teži da se spoji, bar u mislima običnog naroda, sa pokušajem da se umiri ubijeni duh žita. I kako se mrtvi vraćaju u izniklom žitu, tako se moglo misliti da se oni vraćaju i u prolećnom cveću, probuđenom iz svog dugog sna blagim prolećnim povetarcima. Oni su bili stavljeni pod zemlju da tu počivaju. I šta je prirodnije neko pomisliti da su ljubičice i zumbul, ruže i sase iznikli iz praha mrtvih, da ih je njihova krv obojila purpurno i crveno i da ti cvetovi sadrže jedan deo njihovog duha.

Ponekad mislim da ruža nigde nije tako crvena
Kao tamo gde je neki cezar poginuo;
Da je svaki zumbul u bašti
Iznikao iz kakve nekad lepe glave.

I ova oživela trava čije nežno zelenilo
Oivičava rečnu obalu po kojoj gazimo –
Ah, gazite nežno po njoj, jer ko zna
Iz kakvih je nekad lepih usana nevidljivo ponikla?

U leto posle bitke kod Landena, najkrvavije bitke u Evropi u sedamnaestom veku, iz zemlje natopljene krvlju dvadeset hiljada pogubljenih iznikli su milioni bulki, i putnik koji bi prošao pored tog mora crvenila mogao je lako pomisliti da je to zemlja izbacila

svoje mrtve. U Atini se veliki pomen mrtvima držao u proleće, sredinom marta, kad je rano cveće u cvetu. Verovalo se da tada mrtvi ustaju iz svojih grobova i idu ulicama, uzaludno pokušavajući da uđu u hramove i stanove čiji su ulazi bili zaštićeni od ovih uznemirenih duhova konopcima, trnjem i smolom. Ime svetkovine, po najočevidnijem i najprirodnijem tumačenju, znači svetkovina cveća; ovaj naziv se dobro slaže sa suštinom tih obreda, ako se zaista verovalo da u to vreme siroti duhovi preminulih izmile iz svojih uskih grobova kroz cveće čiji se cvet otvori. Stoga može biti nešto istine u teoriji Renana, koji je u obožavanju Adonisa video sanjalačko-sladostrasni kult smrti shvaćene ne kao kraljica užasa, nego kao vešta čarobnica koja mami sebi svoje žrtve i uspavljuje ih večitim snom. On je mislio da je čarobna lepota prirode u Libanu naročito podesna za verska osećanja ove strasne sanjalačke vrste, koja neodređeno lebdi između bola i zadovoljstva, između sna i suza. Bilo bi, bez sumnje, pogrešno pripisati sirijskim seljacima obožavanje tako čisto apstraktnog pojma kao što je smrt uopšte. Pa ipak, moguće je da je u njihovim prostim umovima misao o oživljenom duhu bilja bila spojena sa vrlo konkretnim pojmom duhova preminulih, koji su se u proleće ponovo vraćali u život, sa ranim cvećem, nežnim zelenilom žita i raznobojnim cvetovima drveća. Tako su njihova gledišta o smrti i vaskrsenju prirode mogla biti obojena njihovim gledištima o smrti i vaskrsenju čoveka, njihovim ličnim žalostima, nadama i strahovanjima. Nema sumnje da je i sama Renanova teorija o Adonisu takođe bila obojena strasnim sećanjem, sećanjem na san sličan smrti koji je bio zatvorio njegove očne kapke na padinama Libana, sećanjem na sestru koja je zaspala u Adonisovoj zemlji da se nikad više ne probudi sa sasama i ružama.

XXXIII

ADONISOVE BAŠTE

Najbolji dokaz da je Adonis bio božanstvo bilja, a naročito žita, pružaju nam Adonisove "bašte". To su bile korpe ili saksije napunjene zemljom, u kojima su poglavito ili isključivo žene sadile i osam dana gajile pšenicu, ječam, zelenu salatu, komorač i raznovrsno cveće. Pod dejstvom sunčeve toplote, biljke su brzo rasle, ali kako su bile bez korena brzo su i venule, i posle osam dana iznošene su sa kipovima mrtvog Adonisa i bacane s njima u more ili izvore.

Najprirodnije tumačenje ovih Adonisovih bašti jeste da one predstavljaju Adonisa ili manifestacije njegove moći; one su ga predstavljale, shodno njegovoj prvobitnoj prirodi, u biljnom obliku, dok su ga njegovi kipovi sa kojima su one iznošene i bacane u vodu predstavljali u kasnijem, ljudskom obliku. Sve ove Adonisove svetkovine, ako je moje mišljenje tačno, prvobitno su smatrane činima čija je svrha da podstaknu rastenje ili oživljavanje bilja, a princip pomoću koga se mislilo da one proizvode taj efekat bila je homeopatska ili imitativna magija. Neprosvećeni ljudi veruju da, podražavajući efekat koji žele da proizvedu, stvarno pomažu da se on i proizvede; tako prskanjem vode izazivaju kišu, paljenjem vatre stvaraju sunčevu svetlost itd. Slično tome, podražavajući rastenje useva, oni se nadaju da će osigurati dobru žetvu. Mislilo se da brzo rastenje pšenice i ječma u Adonisovim baštama čini da žito dobro izraste, a bacanje bašti i kipova u vodu predstavljalo je čini koje je trebalo da osiguraju dovoljnu količinu plodne kiše. Pretpostavljam da su u odgovarajućim obredima moderne Evrope figure smrti i karnevala bacane u vodu u istom cilju. Sasvim je sigurno da je izazivanje kiše izričiti cilj radi koga se u Evropi još uvek kvasi vodom lice obučeno u lišće, koje nesumnjivo oličava bilje.

Slično tome, običaj sipanja vode na poslednje požnjeveno žito ili na lice koje ga donese kući (ovaj običaj još se upražnjava u Nemačkoj i Francuskoj, a doskora je postojao i u Engleskoj i Škotskoj), praktikuje se u izvesnim mestima sa izričitim ciljem da se osigura kiša za useve iduće godine. Tako u Vlaškoj i kod Rumuna u Transilvaniji, kad devojka nosi kući krunu napravljenu od poslednjih klasova požnjevenog žita, svi koji je sretnu požure da je pospu vodom, i radi toga se pored vrata postave dve sluge, jer se veruje da bi usevi iduće godine uginuli od suše kad se to ne bi uradilo. Za vreme prolećnog oranja u Pruskoj, kad su se orači i sejači vraćali uveče sa rada u polju, domaćica i sluge posipali su ih vodom. Na to su ih orači i sejači hvatali, bacali u vir i zagnjurivali u vodu. Samo je domaćinova žena mogla ovo izbeći plaćanjem globe, a svi ostali

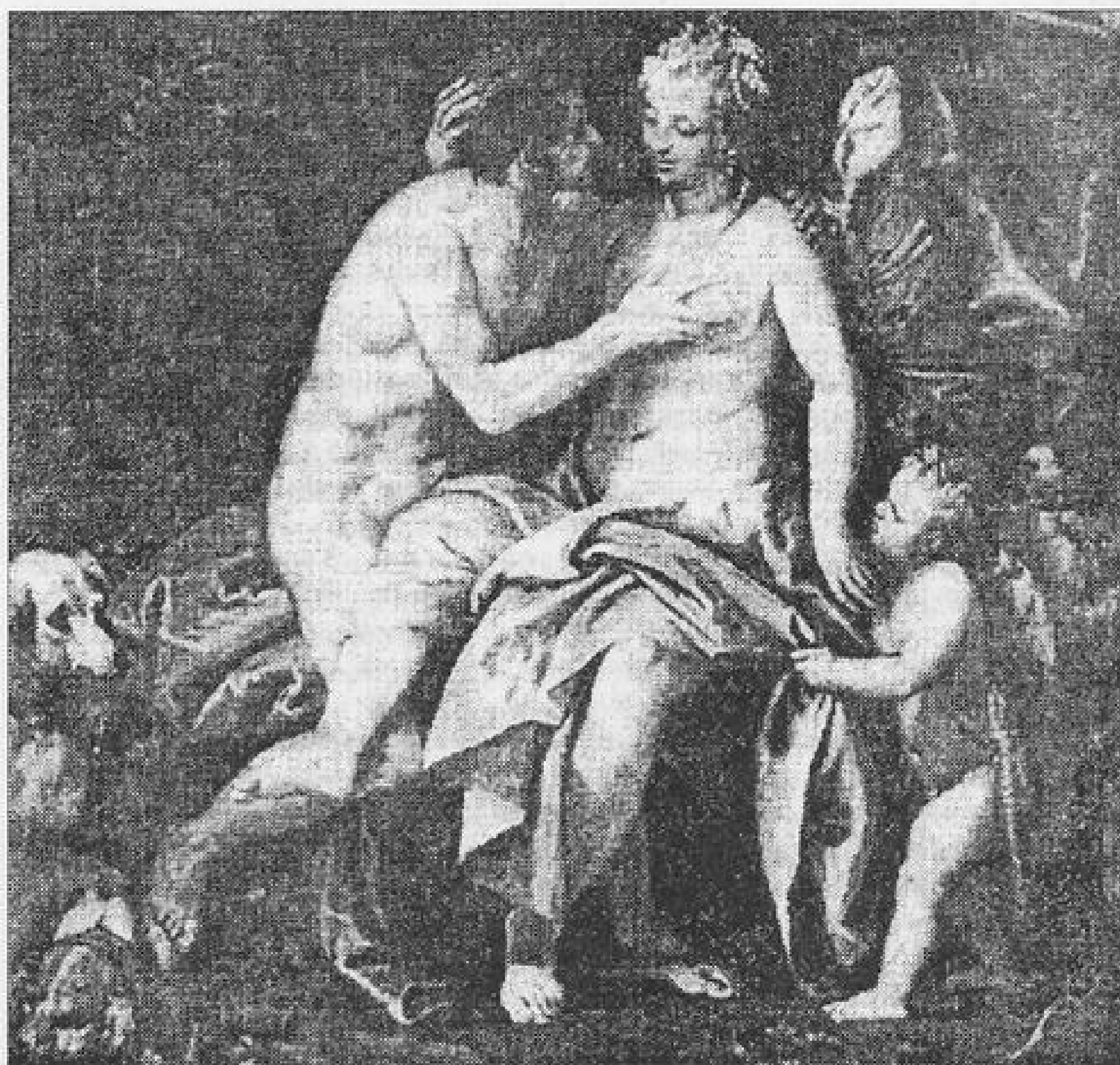
morali su biti zagnjureni u vodu. Oni su se nadali da ovim običajem obezbeđuju dovoljno kiše za seme.

Mišljenje da su Adonisove bašte u suštini čini za podsticanje rastenja bilja, naročito useva, i da one pripadaju istoj vrsti običaja kao i prolećni i letnji narodni običaji moderne Evrope koje sam opisao, ne počiva samo na verovatnoći. Jer, srećom, u stanju smo da pokažemo da Adonisove bašte (ako možemo upotrebiti ovaj izraz u opštem smislu) još uvek sade, prvo, primitivna plemena u doba setve, i drugo, evropski seljaci o dugodnevici. Kod Oraona i Munda u Bengalu, kad dođe vreme da se pirinač presađuje iz leja, mladež oba pola ode u šumu i poseče mlado karmovo drvo ili jednu njegovu granu. Zatim se vrati, noseći ga trijumfalno uz igru, pesmu i udaranje u doboš, i posadi ga u sredini seoskog igrališta. Prinese se žrtva drvetu; idućeg jutra mladež oba pola igra u velikom krugu oko karmovog drveta, ukrašenog komadima šarene tkanine, lažnim grivnama i ogrlicama ispletenim od slame. Kao pripremu za svetkovinu, kćerke starešine sela na poseban način gaje stabljike ječma. Seme se posadi u vlažnu, peskovitu zemlju pomešanu sa kurkumom. Stabljike niknu i razviju se; one su bledo-žute ili boje jagorčevine. Na dan svetkovine, devojke uzmu ove stabljike i nose ih u korpama na igralište, gde se pobožno poklone i stave neke biljke pored karmovog drveta. Najzad, karmovo drvo se odnese i baci u reku ili rezervoar. Sasvim je jasno zašto se ove stabljike ječma sade i zatim poklanjaju karmovom drvetu. Veruje se da drveće ubrzava rastenje useva, i baš kod naroda o kome je ovde reč – Munda ili Mundara – "božanstva gaja smatraju se odgovornim za useve". Stoga, kad u vreme rasađivanja pirinča Mundi donesu drvo i ophode se prema njemu sa velikim poštovanjem, njihov cilj može samo biti da podstaknu rastenje pirinča koji treba da se rasadi; mora biti da običaj da se drvetu poklanjaju brzo izrasle stabljike ječma služi istoj svrsi, možda podsećanju duha drveta na njegovu dužnost prema usevima i podsticanje njegove aktivnosti ovim vidljivim primerom brzog biljnog rastenja. Bacanje karmovog drveta u vodu treba tumačiti kao čini za kišu. Ne kaže se da li se i stabljike ječma bacaju u vodu, ali ako je moje tumačenje ovog običaja tačno, verovatno se i one bacaju. Razlika između ovog bengalskog običaja i grčkih Adonisovih obreda je u tome što se u prvom duh drveta pojavljuje u svom prvobitnom obliku kao drvo, dok se u Adonisovom kultu pojavljuje u ljudskom obliku, predstavljen kao mrtav čovek, mada je njegova biljna priroda obeležena Adonisovim baštama koje su, da se tako izrazimo, drugorazredna manifestacija njegove prvobitne moći kao duha drveta.

Adonisove bašte takođe gaje Indusi, sa očitim ciljem da osiguraju plodnost i zemlje i čovečanstva. Tako se u Udejpuru, u Radžputani, drži svetkovina u čast Gure, ili Isane, boginje obilja. Obredi počinju u početku induske godine, to jest kad Sunce uđe u znak Ovna. Napravi se od zemlje kip boginje Gure i jedan manji kip njenog muža Isvare, i stave se jedan pored drugog. Zatim se iskopa mali šanac, u njega se posadi ječam i zemljište se zaliva i veštački greje dok ječam ne iznikne. Onda se žene uhvate za ruke i igraju oko njega, prizivajući Gurin blagoslov na svoje muževe. Posle toga žene uzmu mlad ječam i razdele ga muškarcima koji ga zatim nose u turbanima. U ovim obredima razdavanje ječmenih stabljika ljudima i prizivanje blagoslova od strane žena na muževe jasno ukazuje na želju za porodom kao na jedan od motiva ovog običaja. Isti motiv verovatno objašnjava upotrebu Adonisovih bašti pri venčanju bramana u Madraskoj oblasti. Seme od pet ili devet vrsta pomeša se i posadi u zemljane lonce koji su naročito napravljeni za tu svrhu i napunjeni zemljom. Mlada i mladoženja četiri dana zalivaju

seme ujutru i uveče, a petog dana mlade stabljike bace, kao i prave Adonisove bašte, u rezervoar ili reku.

Na Sardiniji se još sade Adonisove bašte u vezi sa velikom letnjom svetkovinom o Ivanjdanu. Krajem marta ili prvog aprila seoski mladić dođe devojci i pita je hoće li da bude njegova *comare* (drugarica ili dragana), nudeći da joj bude *compare*. Devojčina porodica smatra takav predlog za častan i rado ga prihvata. Krajem maja devojka napravi lonac od kore plutaša, napuni ga zemljom i poseje u nju pregršt pšenice i ječma. Lonac se stavi na sunce i često zaliva, žito brzo izraste i već uoči ravnodnevice (u oči Ivanjdana, dvadeset trećeg juna) ima lep klas. Loncu se nadene ime *Erme* ili *Nenneri*. Na Ivanjdan mladići i devojke, obučeni u najlepše odelo, idu u povorci do crkve izvan

VENERA I ADONIS (Paolo Veroneze)

Adonisova božanska ljubavnica, Astarta, identifikovana je sa planetom Venerom, čije su promene iz Jutarnje u Večernju zvezdu pratili vavilonski astronomi i predskazivali događaje po njenom naizmeničnom pojavljivanju i iščezavanju.

sela; pred njima idu deca koja se šale i vesele. Kad stignu do crkve, razbiju lonac o crkvena vrata. Zatim sednu u krug na travu i uz svirku frula jedu jaja i lekovite trave. Vino se sipa u pehar koji ide od ruke do ruke i svako pije malo iz njega. Zatim se uzmu za ruke i uz svirku frula pevaju, više puta: "Dragani i dragane sv. Jovana" (*compare e comare di San Giovanni*). Kad se umore od pevanja ustanu i veselo igraju u kolu do mraka. Ovo je opšti običaj na Sardiniji. U Ozieriju on ima naročite karakteristike. U maju se naprave lonci od plute i zaseju žitom, kao što smo već opisali. Onda se o Ivanjdanu raširc preko prozorske daske bogate tkanine na koje se postave lonci, ukrašeni crvenom i plavom svilom i raznobojnim pantljikama. Ranije su na svaki lonac stavljali mali kip ili lutku od krpa obučenu kao žena, ili gipsanu figuru sličnu Prijapu, ali je ovaj običaj izašao iz upotrebe jer ga crkva strogo zabranjuje. Seoski mladići idu u gomili i razgledaju lonce i njihove ukrase i čekaju devojke, koje se sklupljaju na seoskoj utrini da bi proslavile svetkovinu. Tu se zapali velika vatra oko koje igraju i vesele se. Oni koji žele da budu dragan i dragana sv. Jovana postupaju na sledeći način. Mladić stane na jednu stranu vatre a devojka na drugu i između sebe drže za krajeve dugačak štap koji vuku kroz plamen čas na njegovu stranu čas na njenu, tako da i njihove ruke triput začasak uđu u plamen. To zapečati njihovu uzajamnu vezu. Igra se i svira do kasno u noć. Ovi sardinijski lonci sa žitom izgleda potpuno odgovaraju Adonisovim baštama, a kipovi, nekad stavljani u njih, odgovaraju Adonisovim kipovima koju su pratili njegove bašte.

Običaji iste vrste drže se u isto vreme na Siciliji. Parovi mladića i devojaka postanu na Ivanjdan dragani i dragane sv. Jovana na taj način što se iščupaju dlake iz glave momka i devojke i sa njima vrše razni obredi. Tako, na primer, oni vežu dlake zajedno i bace ih u vazduh, ili ih razmene nad crepom koji posle razbiju na dvoje, i svako od njih čuva vrlo pažljivo svoje parče. Smatra se da veza stvorena na ovaj poslednji način traje celog života. U nekim krajevima Sicilije dragan i dragana sv. Jovana poklone jedno drugom tanjire sa izniklim žitom, sočivom i semenom za ptice posađenim četrdeset dana pre svetkovine. Onaj ko primi tanjir iščupa po jednu stabljku mladih biljaka, zaveže ih pantljikom i čuva tamo gde i svoje najveće dragocenosti, a tanjir vrati. U Kataniji dragani i dragane razmene lonce sa bosiljkom i krastavcima; devojke gaje bosiljak koji se utoliko više ceni ukoliko gušće raste.

U ovim letnjim običajima Sardinije i Sicilije moguće je, kao što misli R. Vinš, da je sv. Jovan zamenio Adonisa. Videli smo da su obredi Tamuza ili Adonisa obično vršeni sredinom leta; prema Žeromu, oni su držani u junu.

Na Siciliji se još sade Adonisove bašte, kako u leto tako i u proleće, iz čega se možda može zaključiti da je Sicilija kao i Sirija u staro vreme proslavljala prolećnu svetkovinu umrlog i uskrslog boga. Pred Uskrs, Sicilijanke posade pšenicu, sočivo i seme za ptice u tanjire koje drže na mračnom mestu i zalivaju svakog drugog dana. Biljke uskoro porastu; stabljike se vežu zajedno crvenim pantljikama, a tanjiri u kojima su one stave se na grobnice, kao što su Adonisove bašte stavljene na grob umrlog Adonisa: grobnice sa kipovima umrlog Hrista prave se u katoličkim i grčkim crkvama na Veliki petak. Ova praksa nije ograničena na Siciliju; ona se takođe vrši i u Kozenci i Kalabriji, a možda i u drugim mestima. Ceo običaj – grobnice i tanjiri sa izniklim žitom – možda nije ništa drugo do produženje obožavanja Adonisa pod drugim imenom.

Nisu ovi sicilijanski i kalabrijski običaji jedine uskršnje ceremonije koje liče na Adonisove obrede. "Na Veliki petak voštani kip umrlog Hrista izložen je na sred crkve

(grčke crkve), gde ga gomila celiva žarkim poljupcima dok crkvom odjekuju melanholične, jednolike tužbalice. Kasno uveče, kad se sasvim smrači, sveštenici iznesu na ulicu ovaj voštani kip na nosiljci ukrašenoj limunovima, ružama, jasminom i drugim cvećem, i odatle polazi velika povorka koja ide u redovima, laganim, svečanim korakom kroz celu varoš. Svaki čovek nosi sveću i tužno jadikuje. Pred svim kućama pored kojih povorka prolazi žene čekaju sa kadionicama da bi okadile povorku. Tako zajednica sahrani svog Hrista kao da je uistinu baš tada umro. Naposletku se voštana figura opet ostavi u crkvi i opet počnu iste žalosne pesme. Ove tužbalice, praćene strogim postom, nastavljaju se sve do ponoći u subotu. Kad časovnik iskuca dvanaest, episkop se pojavi i objavi radosnu vest, "Hristos vaskrese", našta gomila odgovori, "Vaistinu vaskrese", i odmah se cela varoš oda bučnoj radosti koja nalazi oduška u usklicima i povicima, u neprestanom pucanju prangija i pušaka, i u eksploziji svakovrsnih vatrometa. Istog časa prestaje stega posta, narod jede uskršnje jagnje i pije vino.

Na sličan način katolička crkva uobičajila je da pokaže svojim sledbenicima u vidljivom obliku smrt i uskrsnuće Spasitelja. Takve svete drame ostavljaju dubok utisak na živu maštu i bude topla osećanja osetljive južnjačke rase, kojoj su spoljašnji sjaj i blistava ceremonijalnost katolicizma mnogo bliskiji nego što su hladnijem temperamentu tevtonskih severnjačkih naroda.

Imajući u vidu kako je crkva često vešto uspevala da nakalemi biljke nove vere na staro stablo paganizma, može se pretpostaviti da je uskršnje proslavljanje umrlog i uskrslog Hrista nakalemljeno na sličnu proslavu umrlog i uskrslog Adonisa, koja je, kao što imamo razloga da mislimo, držana u isto godišnje doba u Siriji. Tip tužne boginje koja na rukama drži ljubavnika koja umire, a koji su stvorili grčki umetnici, liči u hrišćanskoj umetnosti na dela koja predstavljaju oplakivanje Hrista (*Pieta*), Devicu sa mrtvim telom svog božanskog Sina na krilu, a možda joj je služio i kao model. Najslavniji primer ove umetnosti je Mikelanđelova "Pieta" u crkvi Sv. Petra. Ta plemenita grupa, kod koje je tako dirljivo izražen kontrast između žive žalosti majke i smrtne malaksalosti njenog sina, jedna je od najlepših kompozicija u mramoru. Stara grčka umetnost ostavila nam je malo tako lepih radova, a nijedan koji bi bio tako patetičan.

U vezi s ovim, Žeromova dobro poznata izjava nije bez značaja. On kaže da je Vitlejem, tradicionalno rodno mesto Gospoda, bio osenčen gajem još starijeg sirijskog gospoda, Adonisa, i da je tamo, gde je novorođeni Isus plakao, bio oplakivan ljubavnik Venere. Mada to izričito ne kaže, izgleda da Žerom misli da su mnogobošci zasadili Adonisov gaj posle Hristovog rođenja kako bi oskrnavili sveto mesto. On je, izgleda, pogrešio u tome. Ako je Adonis zaista bio, kao što sam ja dokazivao, duh žita, jedva bi se moglo naći podesnije ime za njegovo obitavalište od Vitlejema, "doma hleba", i on je lako mogao biti obožavan tu, u svom "domu hleba", mnogo vekova pre rođenja onoga koji je rekao: "Ja sam hleb života". Čak i pod pretpostavkom da je Adonis sledio, a ne prethodio Hristu u Vitlejemu, obožavanje njegove tužne ličnosti, da bi se odstranila privrženost hrišćana prema njihovom Spasitelju, mora nam izgledati vrlo podesno kad uzmemo u obzir sličnost obreda proslavljanja smrti i uskrsnuća njih dvojice. Jedno od najranijih sedišta obožavanja novog boga bilo je Antioh, a u Antiohu je, kao što smo videli, svake godine vrlo svečano proslavljana smrt starog boga. Jedna okolnost koja je pratila Julijanov dolazak u varoš u vreme Adonisove proslave možda može baciti izvesnu svetlost na datum te svetkovine. Kad se imperator približio varoši narod ga je dočekao molitvama kao da je on bio neki bog i on se čudio glasovima mnoštva koje je

objavljivalo da je zvezda spasenja zasjala na njega sa istoka. Ovo možda nije bilo ništa više do odvratno laskanje pokorne gomile rimskom imperatoru, ali takođe je moguće da je pojava jedne sjajne zvezde redovno služila kao signal za svetkovinu, i da se slučajno desilo da se ta zvezda pojavi na istočnom horizontu baš u momentu imperatorovog dolaska.

Ova podudarnost, ako je do nje zaista došlo, morala je uticati na maštu sujeverne i uzbuđene gomile, koja je mogla pozdraviti velikog čoveka kao božanstvo čiji je dolazak objavljen znakom na nebu. A moguće je i da je imperator pogrešno mislio da oni kliču njemu dok su oni pozdravljali zvezdu. Astarta, Adonisova božanska ljubavnica bila je poistovećena sa planetom Venerom, i njene promene od jutarnje u večernju zvezdu pažljivo su pratili vavilonski astronomi, koji su po njenom naizmeničnom pojavljivanju i iščezavanju predskazavali događaje. Na osnovu ovoga možemo pretpostaviti da je Adonisova svetkovina redovno podešavana da se podudari sa pojavom Venere kao jutarnje ili večernje zvezde. A zvezda koju je narod Antioha pozdravio o svetkovini viđena je na istoku: prema tome ako je to zaista bila Venera, to je samo mogla biti Zornjača. U Afaci, u Siriji, gde se nalazio slavni Astaritin hram, znak za počinjanje svetkovine izgleda da je bio blesak meteora, koji u izvestan dan padne kao zvezda sa vrha brega Libana u reku Adonis. Mislilo se da je meteor sama Astarta, a njegov let kroz vazduh verovatno se tumačio kao silazak zaljubljene boginje u zagrljaj svog ljubavnika. U Antiohu i drugde, pojava Zornjače na dan svetkovine možda je na sličan način pozdravljana kao boginja ljubavi koja dolazi da probudi umrlog dragana da ustane iz svog zemaljskog kreveta. Ako je tako bilo onda možemo pretpostaviti da je to bila Zornjača koja je odvela mudrace sa istoka u Vitlejem, to osvešteno mesto koje je, kako to Žerom kaže, čulo i plakanje novorođenog Hrista i ridanje za Adonisom.

XXXIV

ATISOV MIT I KULT

Verovanja o smrti i vaskrsenju boga Atisa takođe su duboko uticala na veru i obrede zapadne Azije. On je za Frigiju bio ono što je Adonis bio za Siriju. Kao i Adonis, i on je izgleda bio bog bilja; svake godine njegova smrt je oplakivana, a njegovo vaskrsenje radosno proslavljano jednom svetkovinom u proleće. Legende i obredi ovih dvaju bogova bili su tako slični da su ih i stari narodi ponekad smatrali jednim istim. Priča se da je Atis bio lep, mlad pastir koga je volela Kibela, majka bogova, velika azijska boginja plodnosti, čije je glavno sedište bilo u Frigiji. Neki su govorili da joj je Atis bio sin. Priča se da je njegovo rođenje, kao i rođenje mnogih drugih heroja, bilo čudotvorno. Njegova majka Nana bila je devica, a začela je stavivši zreo badem ili nar u nedra. U frigijskoj kosmogoniji badem je igrao ulogu oca svih stvari, možda zato što je njegov nežni ljubičasti cvet jedan od prvih vesnika proleća i pojavljuje se na golim granama pre nego što se razvije lišće. Takve priče o devicama-majkama jesu ostaci iz doba detinjskog neznanja, kad ljudi još nisu znali da je polno opštenje pravi uzrok poroda. Postojale su dve različite priče o Atisovoj smrti. Prema jednoj, njega je kao i Adonisa ubio divlji vepar. Prema drugoj, on je odsekao svoj polni ud pod jednom jelom i tu i umro usled gubitka krvi. Ova poslednja bila je lokalna priča rasprostranjena kod naroda u Pesinusu, velikom središtu obožavanja Kibele; cela legenda, od koje je ova priča samo odlomak, obeležena je surovošću koja jasno potvrđuje njenu drevnost. Obe priče mogu naći podrške u običaju, a možda je verovatnije da su obe izmišljene da bi se objasnili izvesni običaji obožavalaca. Jasno je da priča o Atisovom samoosakaćenju predstavlja pokušaj da se objasni samoosakaćivanje njegovih sveštenika, koji su se redovno škopili pri stupanju u službu boginje. Priča da ga je ubio divlji vepar možda je izmišljena da bi se objasnilo zašto njegovi obožavaoci, naročito narod Pesinusa, ne jedu svinjetinu. I obožavaoci Adonisa nisu jeli svinjetinu, jer je divlji vepar ubio njihovog boga. Priča se da se Atis posle smrti pretvorio u jelu.

Obožavanje frigijske majke bogova Rimljani su usvojili 204. godine pre Hrista, pri kraju svoje duge borbe sa Hanibalom. Tada su njihovi klonuli duhovi bili u zgodan čas okuraženi proročanstvom koje se pripisuje onoj mešavini besmislica, sibilskim knjigama, da će strani napadač biti oteran iz Italije ako se velika istočnjačka boginja donese u Rim. Zato ambasadori budu poslati u njenu svetu varoš Pesius u Frigiji. Poveren im je mali crni kamen u kome je moćno božanstvo bilo ovaploćeno i oni ga donesu u Rim, gde je primljen sa velikim poštovanjem i postavljen u hram pobede na Palatinskom

brdu. Bila je sredina aprila kada je boginja stigla i odmah pristupila poslu. Žetva je te godine bila takva kakva odavno nije viđena, i odmah iduće godine Hanibal i njegovi veterani ukrcali su se za Afriku. Gledajući poslednji put obalu Italije koja je iščezavala u daljini, on nije mogao predvideti da će Evropa, koja je pobedila oružje Istoka, ipak podleći bogovima Istoka. Avangarda osvajača već se bila ulogorila u srcu Italije pre nego što je zaštitnica potučene vojske mrzovoljno napustila njene obale.

Možemo pretpostaviti da je majka bogova donela sa sobom u novu domovinu na Zapadu i kult svog mladog ljubavnika ili sina. Sigurno je da su Rimljani pred kraj republike dobro znali galije, Atisove uškopljene sveštenike. Ova kastrirana bića, u svom istočnjačkom ruhu, sa malim kipovima koji su im visili na grudima, izgleda da su bila obična pojava na ulicama Rima, kroz koje su prolazila u povorci, noseći kip boginje i pevajući svoje himne uz muziku cimbala, doboša, frula i rogova, dok im je narod, impresioniran fantastičnim prizorom i pokrenut divljom muzikom, bacao obilnu milostinju i obasipao kip i njegove nosioce ružama. Jedan korak dalje učinio je imperator Klaudije kad je u zvaničnu religiju Rima uveo frigijsko obožavanje svetog drveta, a sa njim verovatno i Atisove orgijske obrede. Velika prolećna svetkovina Kibele i Atisa najbolje nam je poznata u obliku u kome je proslavljana u Rimu, ali kako nam je poznato da su rimske ceremonije bile takođe frigijske, to možemo pretpostaviti da su se one jedva razlikovale, ako je razlike i bilo, od svog azijskog originala. Svetkovina se izgleda obavljala na sledeći način.

Dvadeset drugog marta isekla bi se jela u šumi i donela u Kibelin hram, gde se s njom postupalo kao sa velikim božanstvom. Dužnost nošenja svetog drveta pripadala je esnafu nosilaca drveta. Stablo je uvijano kao leš u vunene zavoje i pokrivano vencima od ljubičica, jer se govorilo da su ljubičice nikle iz Atisove krvi, kao ruže i sase iz Adonisove; kip mladog čoveka, bez sumnje samog Atisa, vezivan je za sredinu stabla. Na drugi dan svetkovine, dvadeset trećeg marta, glavna ceremonija je izgleda bila sviranje u trube. Treći dan, dvadeset četvrti mart, zvao se dan krvi: arhigal ili prvosveštenik puštao je krv iz svojih ruku i prinosio je kao žrtvu. Ali nije on jedini prinosio ovu krvavu žrtvu. Uzbuđeni divljom muzikom, koja se sastojala od zveketa cimbala, tutnjave bubnjeva, jeke rogova i piske frula, niži sveštenici obrtali su se u igri vrteći glavom, pri čemu im je raspuštena kosa letela na sve strane; najzad su u izbezumljenom zanosu, neosetljivi prema bolu, ranjavali svoja tela parčadima razbijenog posuđa ili se sekli noževima da bi svojom krvlju poprskali oltar i sveto drvo. Ovaj grozni obred verovatno je sačinjavao jedan deo žaljenja za Atisom, a svrha mu je možda bila da ga ojača za vaskrsenje. Australijski domoroci seku se na sličan način nad grobovima svojih prijatelja, verovatno da bi ih osposobili da se ponovo rode. Iako nam to nije nigde izričito rečeno, možemo pretpostaviti da su baš na taj isti dan krvi i za istu svrhu početnici žrtvovali svoju muškost. Dovedeni do vrhunca verskog zanosa, oni su bacali svoje odsečene delove na kip svirepe boginje. Zatim su ovi odsečeni polni organi pobožno uvijani i sahranjivani u zemlju ili u Kibeline svete podzemne odaje; za njih se, kao i za žrtvovanje krvi, verovatno mislilo da pomažu Atisovom vraćanju u život i da ubrzavaju opšte vaskrsenje prirode, koja je tada listala i cvetala na prolećnom suncu. Izvesnu potvrdu ove pretpostavke pruža nam priča da je Atisova majka začela stavivši u svoja nedra nar iznikao iz odsečenih polnih organa Agdesta, čoveka-čudovišta, koji je bio neka vrsta Atisovog dvojnika.

Ako ima iole istine u hipotetičnom objašnjenju ovog običaja, onda je lako razumeti zašto su i drugim azijskim boginjama plodnosti služili uškopljeni sveštenici. Ovim

ženskim božanstvima bilo je potrebno da dobiju od svojih muških sveštenika, koji su personifikovali božanske ljubavnike, sredstva za obavljanje svojih korisnih funkcija; ona su i sama morala biti oplođena životodavnom energijom pre nego što su je mogla preneti na svet. Boginje kojima su tako služili evnusi sveštenici bile su velika Artemida u Efezu i velika sirijska Astarta u Hijerapolisu, čiji je hram, posećivan od mnogobrojnih poklonika i obogaćen darovima Asirije i Vavilonije, Arabije i Fenikije, možda bio u danima svoje slave najpopularniji na Istoku. Uškopljeni sveštenici ove sirijske boginje toliko su ličili na Kibeline sveštenike da su ih neki smatrali istim. I način na koji su se posvećivali verskom životu bio je isti. Najveća svetkovina u Hijerapolisu bila je početkom proleća; tada je mnogo naroda iz Sirije i okolnih oblasti dolazilo u hram. Dok su frule svirale, doboši bubnjali i evnusi sveštenici sekli sebe noževima, verski zanos postepeno se kao talas širio na gomilu posmatrača; mnogi od njih radili su ono što im ni na um nije padalo kad su kao turistički posmatrači pošli na svetkovinu. Čovek za čovekom, dok su im bila udarala uz muziku, a oči bile zasenjene prizorom krvi koja je šikljala iz ljudskih vena, bacali su odelo sa sebe, skakali napred sa uzvikom, dohvatali jednu od sablji spremljenih za tu svrhu i škopili se na licu mesta. Zatim su jurili kroz varoš, noseći krvave delove u ruci dok ih nisu bacili u jednu od kuća pored kojih su prolazili u svom sumanutom trku. Tako počastvovana kuća morala je uškopljenika da snabde ženskim odelom i ženskim nakitima koje je nosio do kraja života. Kad se bura uzbuđenja utiša i kad čovek ponovo dođe sebi, bespovratni gubitak morao je često biti uzrok gorke tuge i

KIBELA, VELIKA MAJKA BOGOVA

Azijsko božanstvo zemlje i plodnosti, čije je glavno sedište bilo u Frigiji i za koje behu vezane svečanosti orgijskog karaktera.

doživotnog kajanja. Ovaj preokret ka prirodnom ljudskom osećanju, posle fanatične verske pomahnitalosti, snažno je opisan u slavnoj Katulovoj pesmi.

Paralela sa ovim sirijskim fanaticima potvrđuje gledište da je u sličnom obožavanju Kibele žrtvovanje muškosti vršeno na dan krvi prilikom prolećnih obreda posvećenih boginji, kad su ljubičice, za koje se mislilo da su iznikle iz crvenih kapi krvi njenog ranjenog ljubavnika, bile u punom cvetu pod jelama. Jasno je da je priča kako je Atis uškopio samog sebe pod jelovim drvetom izmišljena da bi se objasnilo zašto su sveštenici za vreme njegove svetkovine radili to isto pod svetim drvetom okićenim vencima od ljubičica. U svakom slučaju, ne možemo sumnjati da je na dan krvi žaljenje za Atisom izražavano nad njegovim kipom koji je posle sahranjivan. Kip koji je stavljan u grobnicu bio je verovatno onaj isti koji je visio o drvetu. Dokle god je trajala žalost vernici nisu okušali hleb, nominalno zato što Kibela to nije radila u svojoj tuzi za umrlim Atisom, a stvarno možda iz istog onog razloga koji je naveo žene iz Harana da se uzdrže i da ne jedu ništa što je mleveno u mlinu dok su plakale za Tamuzom. Jesti hleb ili brašno u to vreme možda se smatralo bezočnim skrnavljenjem izubijanog i izmrcvarenog božijeg tela, a možda je ovaj post bio priprema za sveti obed.

Ali kad padne noć, žalost vernika pretvarala se u radost. Jer iznenada svetlost zasija u mraku i grobnica se otvori: bog je ustao iz mrtvih. I dok je sveštenik dodirivao usne uplakanih ožalošćenika balsamom, on im je polako šaptao na uvo radosnu vest spasenja. Vaskrsenje boga njegovi učenici pozdravljali su kao jemstvo da će i oni izaći pobedonosni iz truleži groba. Sutradan, dvadeset petog marta, koji se smatrao prolećnom ravnodnevicom, božansko vaskrsenje proslavljano je sa divljim izlivom radosti. U Rimu, a verovatno i drugde, svetkovina je uzimala oblik karnevala. To je bio praznik radosti (*Hilaria*). Vladala je opšta razuzdanost. Svaki čovek je mogao reći i raditi šta je hteo. Svet je išao ulicama prerušen. Nikakvo zvanje nije bilo suviše visoko ili suviše sveto da ga i najniži građanin nije mogao nekažnjeno glumiti. Za vlade Komodusa, jedna grupa zaverenika reši da se koristi maskaradom, te se preruši u uniforme carske garde, pomeša sa gomilom maškara i pokuša da se približi caru da bi ga ubila noževima. Zavera je ipak propala. Čak i strogi Aleksandar Sever toliko je popuštao u disciplini tog radosnog dana da je dozvoljavao da se donese fazan na njegovu štedljivu trpezu. Idući dan, dvadeset šesti mart, posvećivan je odmoru koji je morao biti vrlo potreban posle raznih uzbuđenja i napora prethodnih dana. Naposletku, rimska svetkovina završavala se dvadeset sedmog marta povorkom do potoka Alma. Srebrni kip boginje, sa licem od rapavo otesanog crnog kamena, vožen je u kolima koja su vukli volovi. Na čelu povorke bili su plemići koji su išli peške bosonogi. Povorka se kretala lagano, uz svirku frula i udaranje doboša, izlazila na južna gradska vrata i spuštala se do obale Alma koji se ispod rimskih zidova uliva u Tibar. Prvosveštenik, obučen u purpur, prao je tu u potoku kola, kip i ostale svete predmete. Pri povratku, volovi i kola obasipani su svežim prolećnim cvećem. Svi su bili veseli i radosni, Niko nije mislio o krvi koja je nedavno prolivena. Čak i uškopljeni sveštenici zaboravljali su svoje rane.

Tako je otprilike izgledalo godišnje proslavljanje smrti i vaskrsenja Atisa u proleće. Ali pored ovih javnih obreda, njegov kult je sadržao izvesne tajne ili mistične obrede, čija je svrha verovatno bila da dovedu vernika, a naročito početnika, u bliži dodir sa bogom. Na žalost, vrlo malo znamo o prirodi tih misterija i datumu kad su obavljane; izgleda da su se one pored ostalog sastojale iz svetog obeda i krštenja krvlju. Pri svetom obedu početnik postaje učesnik u misterijama na taj način što jede iz doboša i

pije iz cimbala, dva muzička instrumenta koja su igrala vidnu ulogu u dirljivom Atisovom orkestru. Post za vreme žalosti za umrlim bogom možda je imao za cilj da, čisteći vernika od svega onoga što bi svojim dodirom moglo oskrnaviti svete elemente, pripremi njegovo telo da primi blagosloveni sakrament. Pri krštenju, početnik sa zlatnom krunom na glavi i trakama oko čela siđe u jedno okno čiji je otvor pokriven drvenom rešetkom. Zatim jednog bika, okićenog vencima od cveća i sa sjajnim zlatnim listom na čelu, nateraju na rešetku i tu ga ubiju svetim kopljem. Njegovu vruću krv, koja se pušila i lila u mlazevima kroz otvore na rešetci, vernik je pobožno i revnosno dočekivao i ona je kapala na svaki deo njegovog tela i odela, tako da je iz okna izlazio sav mokar i crven od glave do pete, a njegovi drugovi ukazivali su mu poštovanje i divili mu se kao čoveku koji je ponovo rođen da bi večito živeo i koji je oprao svoje grehe u krvi bika. Izvesno vreme posle toga, fikcija novog rođenja održavana je time što je hranjen mlekom kao da je novorođenče. Obnova rođenja vernika dešavala se u isto vreme kad i ponovno rođenje njegovog boga, o prolećnoj ravnodnevici. U Rimu su novo rođenje i oproštaj grehova prolivanjem bikove krvi izgleda obavljani poglavito u hramu frigijske boginje na Vatikanskom brdu, na mestu ili blizu mesta gde sada stoji velika bazilika Sv. Petra; jer kad je ova crkva proširena 1608. godine nađeni su mnogi natpisi koji se odnose na te obrede. Izgleda da su se oni sa Vatikana kao središta proširili i na ostale delove Rimskog carstva. Natpisi nađeni u Galiji i Germaniji pokazuju da je ritual provincijskih svetilišta vršen po ugledu na vatikanski. Iz istih izvora saznajemo da su kako bikova krv tako i njegove mošnice igrale važnu ulogu u obredima. Verovatno se na njih gledalo kao na moćne čini za podsticanje plodnosti i ubrzavanje novog rođenja.

XXXV

ATIS KAO BOG BILJA

PRVOBITNI KARAKTER ATISA kao duha drveta jasno je izražen u ulozi koju jela ima u njegovoj legendi, njegovom ritualu i njegovim spomenicima. Priča da je on ljudsko biće pretvoreno u jelu samo je jedan od onih providnih pokušaja da se stara verovanja učine razumljivijim, koje tako često susrećemo u mitologiji. Donošenje jele iz šume, okićene ljubičicama i vunenim trakama, slično je donošenju majskog ili letnjeg drveta u modernim narodnim običajima, a figura pričvršćena uz jelu bila je samo još jedan simbol Atisa, duha drveta. Pošto figuru pričvrste za drvo, držali su je osam dana i zatim je spaljivali. Izgleda da se ponekad postupalo na isti način i sa majskim stubom, a i figura duha žita, koja je pravljena o žetvi, često je čuvana dok se ne zameni novom figurom o žetvi iduće godine. Prvobitna svrha takvih običaja bez sumnje je bila da se duh bilja sačuva u životu preko cele godine. Zašto su Frigijci obožavali jelu više od ostalog drveća ostaje nam samo da nagađamo. Možda im se ona zbog svog nepromenljivog, mada tamnog zelenila, koje je krasilo grebene visokih planina i posle uvenule velelepnosti jesenjeg drveća u dolini, činila najpodesnijom za sedište božanstvenijeg života, nečeg izuzetog od žalosnih promena godišnjih doba, stalnog i večitog kao nebo koje joj se spuštalo u susret. Možda je iz istog razloga i bršljan bio posvećen Atisu; njegovi uškopljeni sveštenici imali su na sebi tetoviran znak bršljanovog lista. Drugi jedan razlog svetosti jele možda je bila njena korisnost. Šišarke jele sadrže jezgra koja se jedu i ta jezgra su se upotrebljavala za hranu još u prastaro doba; još ih jede, na primer, siromašniji svet u Rimu. Od tih jezgra pravilo se i vino, što možda delimično objašnjava orgijsku prirodu Kibelinih obreda koji su u tom pogledu upoređivani sa Dionisovim. Dalje, jelove šišarke smatrane su simbolima ili, tačnije, instrumentima plodnosti. Stoga su pri svetkovinama zvanim Tesmoforije one bacane, zajedno sa prasićima i ostalim instrumentima ili simbolima plodnosti, u svete Demetrine podzemne odaje da bi podstakle rodnost zemlje i materica u žena.

Kao o duhovima drveća uopšte, i o Atisu se izgleda mislilo da ima moć nad plodovima zemlje, pa čak i da je identičan sa žitom. Jedan od njegovih nadimaka bio je "vrlo plodni"; njemu su se obraćali sa nazivom "požnjeveni zeleni (ili žuti) klas žita", a priča o njegovom stradanju, smrti i vaskrsenju tumačena je tako kao da predstavlja sudbinu zrelog žita koje žetelac rani, pa ga onda sahrani u ambar i ponovo vrati u život kad ga poseje u zemlju. Njegova statua u Lateranskom muzeju u Rimu jasno pokazuje njegovo srodstvo sa plodovima zemlje, a naročito sa žitom, jer ga predstavlja sa ru-

ATIS – frigijski bog vegetacije.

Ljubavnik, a po nekima i sin, velike azijske boginje i majke bogova Kibele, čije je glavno sedište bilo u Frigiji. Zbog sličnosti legendi i obreda vezanih za njega, stari narodi su ga izjednačavali sa Adonisom. Kibelin i Atisov mit i kult preneti su u Rimsko Carstvo krajem III veka pre n. e. i tu je svakog proleća održavana velika svetkovina u njihovu čast. Vrhunac svetkovine predstavljalo je samoosakaćenje arhigala (prvosveštenika) i nižih sveštenika koji su, u verskom zanosu, bacali na boginjin kip odsečene delove sopstvenog tela.

koveti žitnog klasja i voćem u ruci, kao i vencem od jelovih šišarki, nara i drugih plodova na glavi, dok kroz vrh njegove frigijske kape viri izniklo klasje žita. Na jednoj kamenoj urni, u kojoj se nalazio prah arhigala ili Atisovog prvosveštenika, izražena je ista ideja na nešto drukčiji način. Vrh urne ukrašen je žitnim klasjem izvajanim u reljefu, a nad njim je petao sa repom od žitnog klasja. Kibela je takođe smatrana boginjom plodnosti i ona je plodove zemlje mogla stvoriti ili onemogućiti; stanovnici Avgustodunuma (Antuna) u Galiji imali su običaj da voze njen kip unaokolo u kolima kako bi polja i vinogradi rodili, i idući ispred kola igrali su i pevali; videli smo da je i u Italiji jedna izuzetno plodna žetva pripisivana nedavnom dolasku velike majke. Kupanje boginjinog kipa u reci verovatno je predstavljalo čini za kišu čija je svrha bila da osiguraju obilnu vlagu za useve.

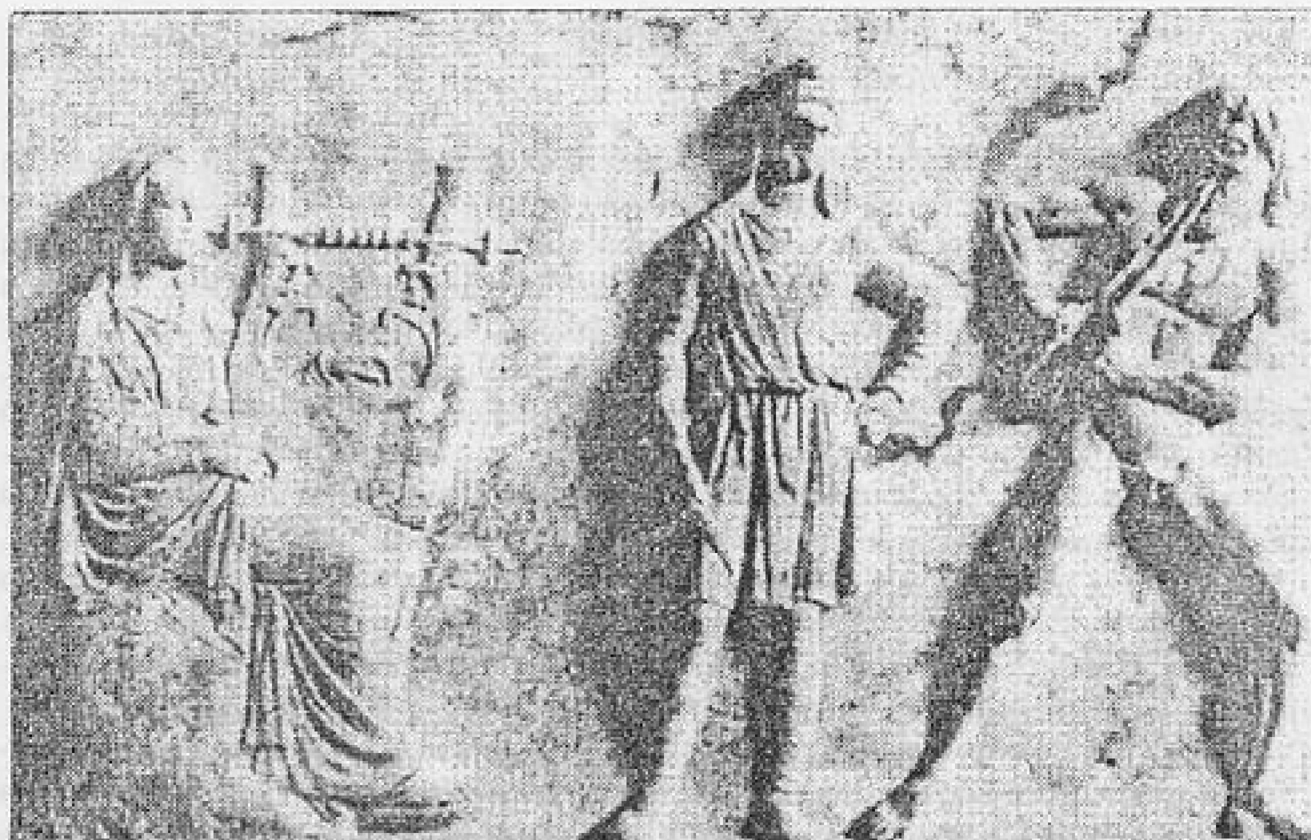
XXXVI

LJUDSKI PREDSTAVNICI ATISA

Iz natpisa se vidi da je i u Pesinu i u Rimu Kibelin prvosveštenik redovno nosio ime Atis. Stoga je opravdano pretpostaviti da je on na godišnjoj svetkovini igrao ulogu svog imenjaka, legendarnog Atisa. Videli smo da je on na dan krvi puštao krv iz svojih ruku; ovo je mogla biti imitacija Atisovog samoubistva pod jelom. Sa ovom pretpostavkom nije u opreci činjenica da je Atis na tim svetkovinama takođe predstavljen i jednom figurom, jer se mogu navesti mnogi primeri u kojima je božanske biće prvo predstavljeno živim licem, a zatim figurom koja se posle spali ili uništi na neki drugi način. Možda možemo ići jedan korak dalje i pretpostaviti da je ovo dramsko ubijanje sveštenika, praćeno stvarnim prolivanjem njegove krvi, bilo u Frigiji, kao i drugde, zamena za ljudsku žrtvu koja je u ranijim vremenima stvarno prinošena.

Uspomena na način na koji su ovi stari predstavnici božanstva ubijani možda je sačuvana u čuvenoj priči o Marsiji. Priča se da je on bio frigijski satir ili silen, a neki opet kažu da je bio pastir koji je divno svirao u frulu. Kao prijatelj Kibele, lutao je kroz zemlju sa ucveljenom boginjom da bi ublažio njen bol zbog Atisove smrti. Stanovnici Celene u Frigiji pripisivali su mu komponovanje majčine arije, melodije koja se svirala u frulu u čast velike boginje-majke. Ponosan zbog svoje veštine, on pozove Apolona da se nadmeću: on da svira u frulu, a Apolon u liru. Pošto je Marsija bio pobeđen, pobedonosni Apolon ili jedan skitski rob veže ga za jelu, odere mu kožu i odseče udove, jedan po jedan. Njegova koža pokazivana je u Celeni u istorijsko doba. Ona je visila u podnožju neke tvrđave, u jednoj pećini iz koje je reka Marsija jurila u silnom i hučnom toku da bi se ujedinila sa Meandrom. Tako i reka Adonis izbija u punoj snazi iz provalija Libana; tako i plava reka Ibriz izbija u kristalnom mlazu iz crvenih Taurusovih stena; tako se i reka koja sada huči duboko pod zemljom, nekada prelivala danju u svom toku u tamnoj svetlosti Koricijske pećine. U svim ovim obilnim izvorima, sa njihovim radosnim obećanjem plodnosti i života, ljudi starih vremena videli su prst božiji i obožavali su boga pored reke, slušajući muziku žuborenja njene brze vode. U Celeni, ako je verovati predanju, svirač Marsija je viseći u svojoj pećini čak i mrtav imao osećanje za harmoniju, jer se priča da je na zvuk frigijskih melodija, to jest melodija njegove domovine, koža mrtvog satira podrhtavala, a ostajala je mrtva i nepokretna kad bi se svirala kakva arija u slavu Apolona.

Kod ovog frigijskog satira, ili pastira, koji je bio u prijateljstvu sa Kibelom, svirao muziku svojstvenu njenim obredima i umro nasilnom smrću na njenom svetom drve-

APOLON I MARSIJA
(Bareljef sa piedestala Praksitelove statue "Boginja Leta")

Marsija je bio satir koji je divno svirao u frulu. Pratilac Kibele, lutao je Frigijom sa neveljenom boginjom da bi ublažio njen bol zbog Atisove smrti. Ohrabren pohvalama za svoju svirku, satir prihvati izazov razgnevljenog Apolona i pristane na muzičko takmičenje. Na bareljefu je prikazan Apolon s lirom kako sluša Marsiju. U sredini stoji rob koji je poraženom satiru živom odrao kožu i odsekao udove.

tu, jeli, ne bismo li mogli otkriti blisku sličnost sa Atisom, omiljenim pastirom ove boginje, koji je i sam opisan kao svirač u frulu, i za koga se kaže da je umro pod jelom, a svake godine je predstavljan figurom obešenom, kao Marsija, o jelu? Možemo pretpostaviti da je u prastarim vremenima sveštenik koji je nosio Atisovo ime i igrao njegovu ulogu u prolećnoj svetkovini Kibele redovno vešan o sveto drvo ili na neki drugi način ubijan na njemu, i da je ovaj varvarski običaj ublažen i preobražen u oblik koji nam je poznat iz kasnijih vremena, kad je sveštenik samo puštao sebi krv pod jelom i vezivao za njeno stablo kip umesto sebe. U svetom gaju u Upsali, ljudi i životinje žrtvovani su vešanjem o sveto drvo. Ljudske žrtve prinošene Odinu redovno su ubijane vešanjem ili kombinovanjem vešanja i bodenja: vešali su žrtvu o drvo ili na vešala, pa su je onda boli kopljem. Stoga se Odin zvao gospod vešala ili bog obešenih, i predstavljen je kako sedi pod vešalima. Čak se priča da je on na uobičajen način žrtvovan samom sebi, kao što vidimo iz čudnih stihova *Havamala*, u kojima bog opisuje kako je dobio svoju božansku moć učenjem magijskih spisa:

Znam da sam visio o drvetu na vetru
Devet dugih noći,

Ranjen kopljem, posvećen Odinu,
Ja samom sebi.

Bagaboi na Mindanau, jednom od Filipinskih ostrva, nekada su na sličan način svake godine prinosili ljudske žrtve da bi usevi dobro rasli. Rano u decembru, kad se sazvežđe Orion pojavi u sedam sati uveče, ljudi su znali da je došlo vreme da pripreme polja za setvu i da žrtvuju jednog roba. Žrtvu su prinosili izvesnim moćnim duhovima kao nagradu za dobru godinu koju su imali, a takođe i da bi osigurali naklonost duhova za iduću sezonu. Žrtvu su vodili do jednog velikog drveta u šumi; tu su je vezivali, prislonivši je leđima uz drvo i izdignuvši joj ruke visoko iznad glave (stav u kome su antički umetnici predstavljali Marsiju kako visi obešen o fatalno drvo). Dok je žrtva tako visila o rukama, probodu joj kopljem grudi u visini pazuha. Zatim joj preseku telo oko pojasa, i gornji deo ostave da visi neko vreme, dok je donji deo ležao u krvi na zemlji. Naposletku se oba dela bace u plitak šanac pored drveta. Pre nego što se ovo uradi, ko god je hteo mogao je odseći sa leša parče mesa ili pramen kose i odneti ga na grob kakvog srodnika čije je telo jeo zao duh. Primamljen svežim lešom, zao duh bi ostavio istruleli stari leš na miru. Još i danas ima živih ljudi koji su prinosili te žrtve.

Izgleda da je u Grčkoj figura velike boginje Artemide vešana svake godine u njenom svetom gaju u Kondileji u brdima Arkadije, pa je ona zbog toga zvana "obešena boginja". Trag sličnog obreda može se, izgleda, otkriti čak i u Efezu, najslavnijem njenom svetilištu, u legendi o ženi koja se obesila i koju je posle sažaljiva boginja obukla u svoje božanske odelo i nazvala Hekatom. Slično tome, u Meliti u Ftiji, postojala je priča o devojci Aspalidi koja se obesila, ali koja je izgleda bila sama Artemida. Jer posle njene smrti telo joj se nije moglo naći, već je pronađen njen kip pored Artemidinog kipa, i narod ju je nazvao Hekerga ili "dobra streljačica"; to je bio jedan od stalnih epiteta boginje. Svake godine device su vešanjem žrtvovale kipu mladu kozu, jer se pričalo da se i Aspalida obesila. Ova žrtva možda je zamenila vešanje Artemidinog kipa ili njenog ljudskog predstavnika. Na Rodosu, lepa Jelena obožavana je pod nazivom Jelena drveta, jer je kraljica ostrva bila naredila svojim devojkama prerušenim kao Furije da je obese o granu. Da su azijski Grci žrtvovali životinje na taj način vidi se po novcu Ilijuma, na kome je predstavljen vo (ili krava) obešen o drvo dok ga probada nožem čovek koji sedi među granama ili na vratu životinje. U Hijerapolisu su žrtve takođe vešane o drvo pre nego što su spaljivane. Sa ovim grčkim i skandinavskim paralelama pred nama, ne možemo odbiti kao sasvim neverovatnu pretpostavku da su i u Frigiji svake godine vešali po jednog čoveka-boga o sveto ali fatalno drvo.

XXXVII

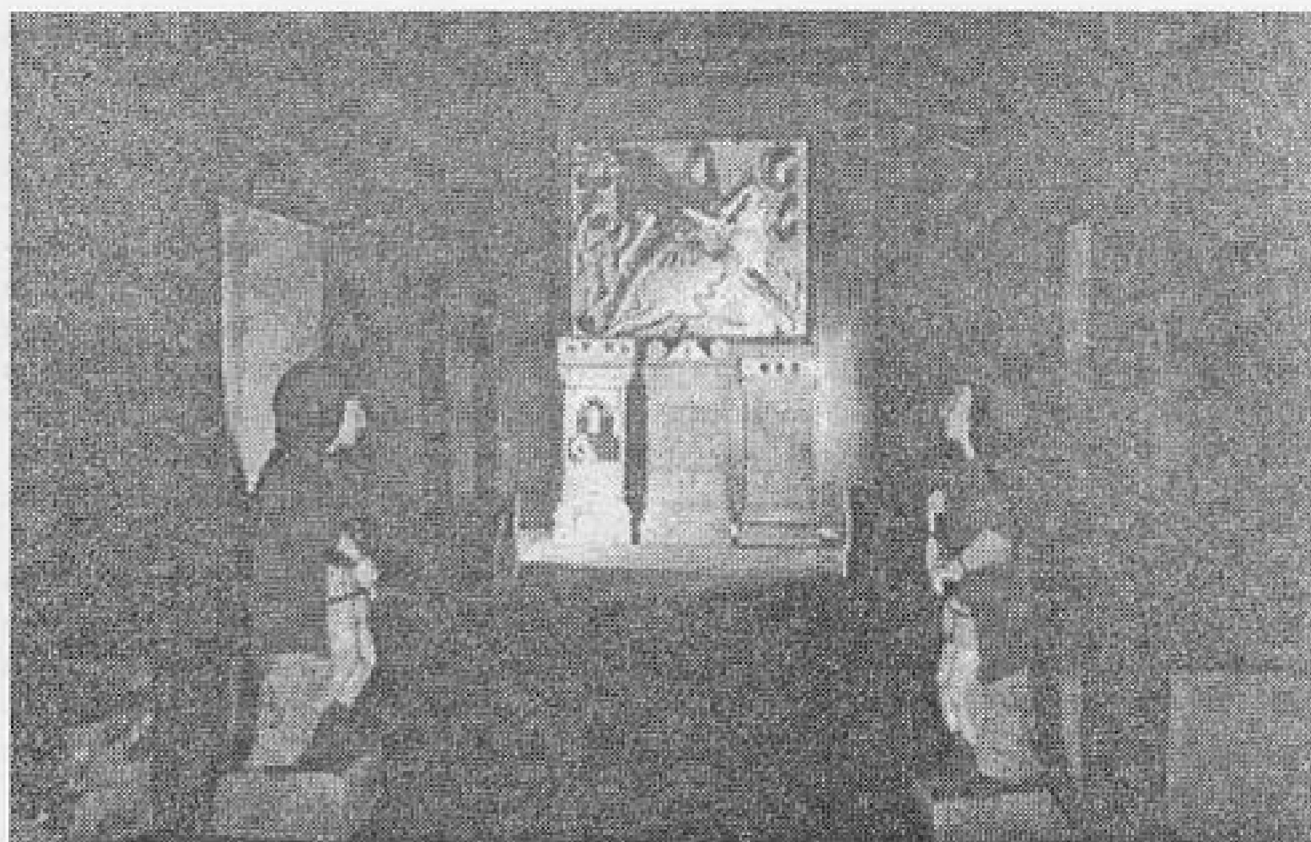
ISTOČNJAČKE RELIGIJE NA ZAPADU

Obožavanje Velike majke bogova i njenog ljubavnika ili sina bilo je vrlo rasprostranjeno u Rimskoj imperiji. Natpisi dokazuju da su njima dvoma odavane božanske počasti, odvojeno ili zajedno, ne samo u Italiji i naročito u Rimu, već takođe i u provincijama, osobito u Africi, Španiji, Portugaliji, Francuskoj, Nemačkoj i Bugarskoj. Njihov kult održao se i pošto je Konstantin proglasio hrišćanstvo državnom verom, jer Simah piše o povratku svetkovine Velike majke, a u doba Avgustina njeni razneženi sveštenici još su paradirali ulicama i trgovima Kartagine, koračajući lagano sa nabeljenim licem i namirisanom kosom i, kao kaluđeri-prosjaci srednjeg veka, proseći milostinju od prolaznika. Izgleda da su krvave orgije azijske boginje i njenog supruga naišle na slab prijem u Grčkoj. Svirep karakter ovog kulta, sa njegovim bezumnim preteranostima, bio je bez sumnje isuviše odvratan za razvijeni ukus i čovečnost Grka, koji su izgleda, više voleli srodne ali nežnije obrede Adonisovog kulta. Možda su baš te karakteristike koje su odbijale Grke i vređale njihova osećanja, privlačile manje oplemenjene Rimljane i varvare Zapada. Bezumni zanos, pogrešno smatran božanskim nadahnućem, unakažavanje tela, teorija o novom rođenju i oslobođenju od grehova pomoću prolivanja krvi, imaju svoje poreklo u primitivnom društvu, i svi su, naravno, bili primamljivi za narode kod kojih su primitivni instinkti bili još jaki. Njihov pravi karakter, doduše, često je bio maskiran velom alegorijskog ili filozofskog tumačenja, koje je verovatno bilo dovoljno da zanesene i oduševljene vernike obmane, pa čak i da obrazovanije među njima pomiri sa stvarima koje bi ih inače ispunile užasom i gnušanjem.

Religija Velike majke, sa svojom čudnom mešavinom sirovog divljaštva i duhovnih stremljenja, bila je samo jedna od mnogih sličnih istočnjačkih vera koje su se u kasnije doba paganizma raširile u Rimskoj imperiji i koje su, napajajući evropske narode tuđinskim idealima života, postepeno potkopale celokupnu zgradu antičke civilizacije. Grčko i rimsko društvo bilo je sagrađeno na ideji potčinjenosti pojedinca društvenoj zajednici, građanina državi; ono je uzdizalo sigurnost državne zajednice kao vrhovni cilj ponašanja, iznad sigurnosti pojedinca bilo na ovom ili na onom svetu. Od detinjstva zadojeni ovim nesebičnim idealom, građani su posvećivali život javnoj službi i bili gotovi da ga žrtvuju radi opšteg dobra; a ako bi se ustezali od ove vrhovne žrtve, onda su osećali da čine nešto nisko, jer pretpostavljaju lični opstanak interesima svoje zemlje. Sve je ovo izmenjeno prodiranjem istočnjačkih religija, koje su učile da su opštenje duše s bogom i njeno večno spasenje jedine stvari radi kojih vredi živeti; u poređenju sa

tim ciljevima, napredak pa čak i postojanje države prestaju biti važni. Neminovna posledica ove sebične i nemoralne doktrine bila je da se vernik sve više i više povlačio iz javne službe, usredsređivao misli na sopstvena duhovna osećanja i u sebi gajio preziranje sadašnjeg života koji je smatrao samo kao pripremu za bolji večni život. Svetac i usamljenik, koji zaneseni ushićenom kontemplacijom neba preziru zemlju, postali su u javnom mnjenju najviši ideali čovečanstva, potiskujući stari ideal patriote i heroja koji, zaboravljajući sebe, živi radi dobra svoje zemlje i gotov je da umre za nju. Zemaljski grad izgledao je bedan i za preziranje ljudima čije su oči nazirale božiji grad u nebeskim oblacima. Tako je centar gravitacije, da se tako izrazimo, prenet sa ovozemaljskog na zagrobni život, i ma šta da je onaj svet tom promenom dobio, nema sumnje da je ovaj svet njom mnogo izgubio. Nastalo je opšte raspadanje političkog organizma. Spone države i porodice bile su olabavile; sklop društva težio je da se raspadne na svoje individualne elemente i da se tako vrati u varvarstvo, jer civilizacija je moguća samo ako građani aktivno sarađuju i ako su voljni da potčine privatne interese opštem dobru. Ljudi su odbijali da brane svoju zemlju, pa čak i da se množe. U brizi da spasu sopstvenu dušu i duše ostalih, oni su bili voljni da dozvole propadanje čitavog materijalnog sveta koji su poistovetili sa principom zla. Ovo zanesenjaštvo trajalo je hiljadu godina. Oživljavanje rimskog prava, Aristotelove filozofije, antičke umetnosti i književnosti krajem srednjeg veka, obeležavalo je povratak Evrope svojim domaćim idealima života i ponašanja, zdravijim, srčanijim pogledima na svet. Duga pauza u maršu civilizacija bila je prošla. Plima istočnjačke najezde najzad je prestala. Oseka još uvek traje.

Među bogovima istočnog porekla koji su se u doba opadanja antičkog sveta takmičili među sobom za vernost Zapada bilo je i staro persijsko božanstvo Mitra. Ogromnu popularnost njegovog kulta dokazuju spomenici koji ga predstavljaju, a nađeni su u obilju širom cele Rimske imperije. U pogledu doktrina i obreda, izgleda da je Mitrin kult imao mnoge dodirne tačke ne samo sa religijom Majke bogova već i sa hrišćanstvom. Ova sličnost pala je u oči i samim hrišćanskim teolozima i oni su je objašnjavali kao delo đavola koji se trudio da odvrati duše ljudi od prave vere lažnom i lukavom imitacijom. Tako su španskim osvajačima Meksika i Perua mnogi neznabožački obredi domorodaca izgledali kao đavolska izopačenja svetih hrišćanskih obreda. Moderni istraživač uporedne religije sa većom verovatnoćom objašnjava takve sličnosti sličnim i nezavisnim naporima ljudskog uma u njegovim iskrenim, mada sirovim, pokušajima da prodre u tajnu vasione i prilagodi svoj slabi život njenim strašnim misterijama. Ma kako to bilo, nema sumnje da je mitraizam bio opasan suparnik hrišćanstvu, jer je spajao u sebi svečan ritual sa stremljenjima za moralnom čistotom i nadom u besmrtnost. Ishod sukoba između ove dve vere izgleda da je neko vreme bio sasvim neizvestan. Jedan poučan ostatak te duge borbe sačuvan je u našem proslavljanju Božića; ovu svetkovinu je crkva, izgleda, preuzela neposredno od svog neznabožačkog suparnika. U julijanskom kalendaru, dvadeset peti decembar obeležen je kao kratkodnevica i smatran danom rađanja Sunca, jer posle ovog datuma dani počinju da dužaju i moć Sunca da jača. Svetkovina rađanja proslavljana u Siriji i Egiptu bila je značajna. Proslavljači se povuku u izvesne unutrašnje svete odaje, iz kojih izađu u ponoć i viču: "Devica je rodila! Svetlost raste!" Egipćani su čak predstavljali novorođeno sunce kipom odojčeta koji su o njegovom rođendanu, o kratkodnevici, iznosili i pokazivali vernicima. Nema sumnje da je devica koja je tako rađala sina dvadeset petog decembra bila velika istočnjačka boginja koju su Semiti zvali nebeskom devicom ili prosto nebeskom boginjom; u

REKONSTRUKCIJA MITREUMA (MITRINOG HRAMA).
(Njukastl na Tajnu, Engleska)

Hram je tako sagrađen i osvetljen da podseća na kosmičku pećinu u kojoj je bog Mitra ubio bika – izvor čitavog materijalnog života – i tako izvršio čin oslobađanja i stvaranja. Hiljadama godina star, kult persijskog božanstva Mitre bio je raširen u mnogim zemljama, od Engleske na Zapadu do Indije na Istoku. Njegovu veliku popularnost dokazuju spomenici širom Rimskog Carstva u kome je do kraja II veka mitraizam postao jedan od najvažnijih državnih kultova. Imao je mnoge dodirne tačke i sa religijom Kibele i sa hrišćanstvom. Spajajući u sebi atraktivnost obreda i asketizam stremljenja ka moralnoj čistoti, mitraizam je postao opasan protivnik antičkoj državi. Učeći da su opštenje duše sa bogom i njeno večito spasenje jedini razlog postojanja i prenoseći težište življenja sa ovozemaljskog na zagrobni život, mitraizam i ostale istočnjačke religije su postepeno potkopavali civilizaciju čiji je ideal bio antički heroj, a ideja vodilja podređenost pojedinca društvu, građanina državi.

semitskim zemljama ona je bila neka vrsta Astarte. Mitru su njegovi obožavaoci poistovećivali sa Suncem, i zvali ga "Nepobedivim Suncem"; otuda je i njegov dan rođenja bio dvadeset peti decembar. Jevanđelja ne kažu ništa o danu Hristovog rođenja, te ga prema tome crkva u najranije doba nije ni proslavljala. Međutim, hrišćani u Egiptu su vremenom počeli da smatraju šesti januar danom Hristovog rođenja, a običaj proslavljanja Spasiteljevog rođenja toga dana postepeno se širio i u četvrtom veku bio primljen svugde na Istoku. Krajem trećeg ili početkom četvrtog veka, zapadna crkva, koja nije nikad bila priznala šesti januar kao dan Hristovog rođenja, usvojila je dvadeset peti decembar kao istinski datum, a vremenom je njenu odluku primila i istočna crkva. U Antiohu je ova promena usvojena tek oko 375. godine posle Hrista.

Koji su obziri naveli crkvene vlasti da uvedu Božić kao praznik? Motive za uvođenje ove novine izložio je sa velikom iskrenošću jedan sirijski pisac, i sam hrišćanin. "Razlog", kaže on, "zbog koga su oci pomerili proslavu od šestog januara na dvadeset peti decembar je ovaj. Običaj neznabožaca bio je da tog istog dana, dvadeset petog decembra, proslavljaju rođenje Sunca, i tom prilikom su palili svetlost u znak svečanosti. Hrišćani su takođe učestvovali u ovim svetkovinama. Kad su crkveni oci zapazili da su hrišćani naklonjeni ovom prazniku, oni se posavetuju i reše da se Hristovo rođenje proslavlja tog dana, a Bogojavljenje šestog januara. Prema tome, u vezi s tim običajem, zadržala se i praksa da se vatra pali do šestog". Ovakvo poreklo Božića jasno nagoveštava i prećutno priznaje Avgustin, opominjući hrišćansku braću da ne proslavljaju taj svečan dan kao neznabošci zbog Sunca, već zbog onoga koji je stvorio Sunce. Na sličan način je Leo Veliki kritikovao đavolsko verovanje da se Božić proslavlja zbog rođenja takozvanog novog Sunca, a ne zbog Hristovog rođenja.

Tako izgleda da je hrišćanska crkva izabrala da proslavlja rođenje svoga osnivača dvadeset petog decembra da bi prenela odanost neznabožaca sa Sunca na onoga koji se zvao "Sunce pravde". Ako je tako bilo, onda nema ničega neverovatnog u pretpostavci da su motivi iste vrste naveli crkvene vlasti da prilagode uskršnju proslavu smrti i vaskrsenja svog boga proslavi smrti i vaskrsenja jednog drugog azijskog boga koja se držala u istoj sezoni. Uskršnji obredi u Grčkoj, Siciliji i južnoj Italiji i sada su u izvesnim tačkama vrlo slični Adonisovim obredima, i mišljenja sam da je crkva namerno prilagodila novi praznik njegovom neznabožačkom prethodniku da bi primamila duše Hristu. Ovo prilagođavanje verovatno je izvršeno pre u grčkom nego u latinskom svetu, jer obožavanje Adonisa, mada je cvetalo u Grčkoj, izgleda da je napravilo neznatan utisak na Rim i Zapad. Ono nikada nije postalo deo zvanične rimske religije. Mesto koje je ono moglo zauzeti u osećanjima nižeg staleža bilo je već zauzeto sličnim, mada više varvarskim kultom Atisa i velike majke. Smrt i vaskrsenje Atisa zvanično su proslavljani u Rimu dvadeset četvrtog i dvadeset petog marta; kako je ovaj drugi datum smatran prolećnom ravnodnevicom, mislilo se da je on najpodesniji za oživljavanje boga bilja, koji je preko zime bio mrtav ili je spavao. Ali, prema jednom starom i rasprostranjenom predanju, Hristos je stradao dvadeset petog marta, te su stoga neki hrišćani redovno proslavljali raspeće toga dana bez obzira na stanje Meseca. Ovaj običaj sigurno je održavan u Frigiji, Kapadokiji i Galiji, a ima razloga verovanju da je on jedno vreme održavan i u Rimu. Prema tome, predanje da se Hristova smrt desila dvadeset petog marta bilo je staro i duboko ukorenjeno. Ono je utoliko čudnije što astronomski obziri dokazuju da nije moglo imati nikakve istorijske osnove. Stoga je, izgleda, neminovan zaključak da je Hristovo stradanje namerno preneseno na taj datum da bi bilo u skladu sa starijom svetkovinom prolećne ravnodnevice. Ovo je gledište učenog crkvenog istoričara, prečasnog Dičezna, koji iznosi da je na taj način učinjeno da smrt Spasiteljeva padne baš u onaj dan u koji je, prema opštem verovanju, svet stvoren. Ali i vaskrsenje Atisa, koji je spajao u sebi svojstva božanskog oca i božanskog sina, zvanično je proslavljano u Rimu istog dana. Kad se ima u vidu da je Đurđevdan u aprilu zamenio staru neznabožačku svetkovinu Parilije; da je svetkovina sv. Jovana Krstitelja u junu nasledila neznabožačku srednjoletnju svetkovinu vode; da je Velika Gospoda u avgustu potisla Dijaninu svetkovinu; da je praznik Svih Svetih u novembru produženje jedne stare neznabožačke svetkovine u spomen mrtvih, i da se samo rođenje Hrista proslavlja o kratkodnevici u decembru jer je taj dan smatran danom rođenja Sunca, onda

nam se ne može prebaciti da je neoprezno i neopravdano što pretpostavljamo da je i drugi glavni praznik hrišćanske crkve – proslavljanje Uskrsa – možda na sličan način i iz sličnih motiva snaženja religije prilagođen sličnoj proslavi frigijskog boga Atisa o prolećnoj ravnodnevici.

Ako ništa drugo, bar je značajna podudarnost da su se hrišćanske i paganske proslave božanske smrti i vaskrsenja držale u isto vreme i u istim mestima. Mesta u kojima je svetkovana Hristova smrt o prolećnoj ravnodnevici bila su Frigija, Galija i Rim, to jest baš oni predeli u kojima je Atisov kult ili ponikao ili uhvatio dubokog korena.

BOGOČOVEK IZ ANATOLIJE

Opremljen kao Mitra, sa frigijskom kapom i nogom na ubijenom biku, bogočovek iz Anatolije nosi Bahova obeležja: tirzos (štap od trske sa jelovom šišarkom na vrhu) i još jednu šišarku. Njegov kult jedan je od mnogih koji su prihvaćeni u Rimskom Carstvu.

Ovu podudarnost ne treba smatrati slučajnom. Ako je prolećna ravnodnevica, vreme u kome se u umerenim zonama u prirodi ogleda svež izliv životne energije, još od starina smatrana vremenom kad je svet svake godine ponovo stvaran u vaskrsenju boga, onda ništa nije moglo biti prirodnije nego da se i vaskrsenje novog božanstva veže za istu važnu tačku godine. Samo treba zapaziti da se, pošto je Hristova smrt datirana dvadeset petog marta, njegovo vaskrsenje (prema hrišćanskom predanju) onda moralo desiti dvadeset sedmog marta, što je dva dana kasnije od prolećne ravnodnevice julijanskog kalendara i Atisovog vaskrsenja. Slično pomeranje od dva dana imamo i u prilagođenju hrišćanskih praznika sv. Georgija i Velike Gospođe paganskim svetkovinama. Međutim, jedna druga hrišćanska tradicija, koju je primio Laktancije a možda i crkva u Galiji, datirala je Hristovu smrt dvadeset trećeg, a njegovo vaskrsenje dvadeset petog marta. Ako je tako, onda se njegovo vaskrsenje tačno podudaralo sa Atisovim.

Iz spisa jednog anonimnog hrišćanina, koji je pisao u četvrtom veku, vidi se da su i hrišćani i pagani bili pod velikim utiskom značajne podudarnosti između smrti i vaskrsenja njihovih odnosnih božanstava, i da je ta podudarnost bila tema ogorčenih ras-

MITRA UBIJA BIKA

prava između pristalica suparničkih religija; mnogobošci su dokazivali da je Hristovo vaskrsenje bilo falsifikovanje i imitacija Atisovog vaskrsenja, dok su hrišćani sa istom vatrenošću tvrdili da je Atisovo vaskrsenje đavolsko izopačenje Hristovog. U ovim neuljudnim čarkama mnogobošci su zauzeli gledište, koje je površnom posmatraču moglo izgledati neoborivo, da je njihov bog stariji i prema tome original, a ne izopačena imitacija, jer je prema opštem pravilu original stariji od svoje kopije. Hrišćani su lako pobili ovaj slabi argumenat. Oni su priznali da je sa gledišta vremena Hristos mlađe božanstvo, ali su trijumfalno dokazali njegovo stvarno starešinstvo napadanjem lukavosti Satane koji je u toj važnoj prilici prevazišao samog sebe izvrnuvši uobičajeni red prirode.

Uzevši sve u obzir, podudarnosti hrišćanskih svetkovina sa paganskim isuviše su velike i brojne da bi bile slučajne. One obeležavaju kompromis koji je crkva u času svog trijumfa bila prinuđena da načini sa svojim pobeđenim ali još uvek opasnim suparnicima. Nesavitljivi protestantizam prvih misionara i njihovi vatreni napadi na neznaboštvo zamenjeni su savitljivom politikom, lakom tolerancijom, širokogrudom ljubaznošću lukavih duhovnika, koji su jasno uviđali da je hrišćanstvo moglo osvojiti svet samo ako olabavi isuviše krute principe svog osnivača, ako malo proširi isuviše uzana vrata koja su vodila spasenju. U ovom pogledu može se povući poučna paralela između istorije hrišćanstva i istorije budizma. Oba sistema bila su po svom poreklu u suštini etičke reforme iznikle iz plemenite revnosti, uzvišenih težnji i nežnog sažaljenja svojih plemenitih osnivača, onih dvaju divnih duhova, od onih koji se u retkim vremenima pojavljuju na zemlji, kao bića koja su došla iz jednog boljeg sveta da osnaže i vode našu slabu i grešnu prirodu. Oba su učila da je moralna vrlina sredstvo kojim se postiže ono što su oni smatrali vrhovnim ciljem života, večno spasenje individualne duše, ali je nekom čudnom antitezom jedan tražio spasenje u blaženoj večnosti, a drugi u konačnom oslobođenju od patnji, u uništenju.

Ali strogi ideali svetosti koje su oni propovedali bili su u suviše velikoj opreci ne samo sa slabostima nego i sa prirodnim instinktima čovečanstva da bi ih ikad mogli primeniti u praksi mnogi ljudi, a ne samo mali broj pristalica što su dosledno napustili veze porodice i države da bi postigli sopstveno spasenje u tihoj usamljenosti manastira. Da bi takve vere nominalno primili čitavi narodi, pa čak i ceo svet, bilo je neophodno da se one prvo izmene ili preobraze tako da se do izvesnog stepena dovedu u sklad sa predrasudama, strastima i sujeverjem širokih masa. Ovaj proces prilagođavanja izvršili su u kasnijim vekovima sledbenici koji su, baš zato što su bili načinjeni od manje plemenitog tkiva nego njihovi učitelji, bili podesniji da posreduju između njih i mase.

I tako su vremenom ove dve religije, u pravoj srazmeri sa svojom sve većom popularnošću, primale u sebe sve više od onih elemenata radi čijeg su iskorenjavanja bile i osnovane. Takve duhovne dekadencije su neminovne. Svet ne može da živi na onoj visini na kojoj žive njegovi veliki ljudi. Pa ipak, bilo bi neljubazno prema većini našeg roda pripisati isključivo njegovoj intelektualnoj i moralnoj slabosti postepeno udaljavanje budizma i hrišćanstva od njihovih prvobitnih uzora. Jer ne treba nikad zaboraviti da su ove dve religije svojim slavljenjem i uzdizanjem siromaštva i neženstva udarile u koren ne samo građanskog društva već i ljudske rase. Ovaj udar odbijen je mudrošću ili ludošću ogromne većine čovečanstva, koja je odbila da kupi mogućnost spasenja svoje duše sigurnim uništenjem ljudske vrste.

XXXVIII

MIT O OZIRISU

BOG ČIJU SU SMRT I VASKRSENJE proslavljali svake godine u starom Egiptu sa naizmeničnom žalošću i radošću bio je Oziris, najomiljenije od svih egipatskih božanstava; postoji dovoljno razloga da se on u jednom od svojih vidova smatra, uz Adonisa i Atisa, oličenjem velikih godišnjih promena prirode, naročito žita. Njegova ogromna popularnost, koja je trajala vekovima, navela je njegove odane vernike da ga obaspu svojstvima i moćima mnogih drugih bogova; stoga nije tako lako oduzeti mu pozajmljeno perje i vratiti ga njegovim pravim sopstvenicima.

Ozirisovu istoriju izložio je povezano samo Plutarh; njegovo izlaganje je u novije vreme potvrđeno i prošireno izučavanjem spomenika.

Oziris je bio plod jedne ljubavne pustolovine između boga zemlje Seba (Keb ili Geb, kao što se već ovo ime ponekad transkribuje) i boginje neba Nut. Grci su poistovetili njegove roditelje sa svojim božanstvima Kronosom i Reom. Kad je Ra, bog Sunca, primetio da mu je žena Nut neverna, on je prokune da rodi dete "nijednog meseca nijedne godine". Ali boginja je imala još jednog ljubavnika, boga Tota ili Hermesa, kako su ga zvali Grci; on u igri dame sa Mesecom dobije od njega sedamdeset drugi deo svakog dana, i pošto je od tih delova sastavio pet celih dana doda ih egipatskoj godini od tri stotine i šezdeset dana. Ovo je mitsko poreklo pet dopunskih dana koje su Egipćani dodavali svakoj godini da bi doveli u sklad Mesečevo i Sunčevo vreme. Za ovih pet dana, za koje se smatralo da su izvan godine od dvanaest meseci, kletva boga Sunca nije važila, te se prema tome Oziris rodio prvog dana od ovih pet. Prilikom njegovog rođenja jedan glas zvonko objavi da je gospod svih došao na svet. Neki kažu da je izvesni Pamil čuo u hramu u Tebi glas koji mu je naredio da objavi da je rođen veliki kralj, dobri Oziris. Oziris nije bio jedinac u majke. Drugog dopunskog dana njegova majka rodi Hora, trećeg dana boga Seta koga su Grci zvali Tifon, četvrtog boginju Izidu i petog boginju Neftidu. Kasnije se Set oženi svojom sestrom Neftidom, a Ozirds drugom sestrom Izidom.

Vladajući na zemlji kao kralj, Oziris je izveo Egipćane iz divljaštva, dao im zakone i naučio ih obožavanju bogova. Pre njegovog vremena Egipćani su bili ljudožderi, ali Izida, sestra i žena Ozirisova, pronađe pšenicu i ječam, a Oziris uvede gajenje tih žitarica kod Egipćana, koji odmah napuste ljudožderstvo i zavedu žitnu hranu. Takođe se priča da je Oziris prvi brao plodove s drveća, pokazao da se vinova loza penje uz štapove i cedio grožđe. U želji da ove korisne pronalaske saopšti celom čovečanstvu, on

OZIRISOVI RODITELJI – bog Zemlje Geb i boginja neba Nut.
(Bojeni sarkofag Butehamona)

Najomiljenije božanstvo u egipatskoj mitologiji, Oziris je u celom Egiptu bio prihvaćen kao glavni bog i sudija mrtvih. Umirao je zajedno sa biljem i rastinjem i ponovo se rađao u proleće, kada je čitava priroda oživljavala. Legenda o Ozirisu – sastavljena iz grčkih spisa i fragmenata iz egipatske književnosti – potiče iz vrlo ranog perioda, pre Starog Kraljevstva (2780--2280). To je priča o bogu koji je vladao na Zemlji kao dobri kralj i mudri upravljač. Izveo je Egipćane iz zaostalosti, dao im zakone, naučio ih da obožavaju bogove i gaje žitarice, ali je time izazvao ljubomoru svog brata Seta. Set je skovao zaveru protiv Ozirisa i na lukav način ga ubio, bacivši sanduk sa njegovim telom u Nil.

preda svu vlast nad Egiptom svojoj ženi Izidi, a on je putovao po svetu, šireći blagodeti civilizacije i poljoprivrede gde god je došao. U zemljama gde su oštra klima ili siromašno zemljište onemogućavali gajenje vinove loze, on je učio stanovnike da nadoknade oskudicu u vinu pravljenjem piva od ječma. Pun blaga kojim su ga bili obasuli zahvalni narodi, on se vrati u Egipat i zbog mnogih koristi koje je pružio čovečanstvu svi su ga pozdravljali i obožavali kao boga. Međutim, njegov brat Set kovao je sa sedamdeset i dva čoveka zaveru protiv njega. Pošto je krišom uzeo meru tela svog dobrog brata, rđavi Tifon napravi mrtvački sanduk iste veličine i bogato ga ukrasi, i jednom kad su svi pili i bili veseli unese sanduk unutra i kao šaleći se obeća ga onome kome bude taman. Svi su ga probali jedan po jedan, ali nikome nije bio taman. Naposletku Oziris zakorači u njega i legne. Na to zaverenici pritrče, zatvore poklopac, čvrsto ga zakuju, zaleme istopljenim olovom i bace sanduk u Nil. To se desilo sedamnaestog dana meseca atira, kad je Sunce u znaku Škorpije, a u dvadeset osmoj godini Ozirisovog

života ili vladavine. Kad je Izida čula za to, odseče pramen kose, obuče crninu i neutešna počne lutati gore-dole, tražeći telo.

Po savetu boga mudrosti, ona se skloni u papirusove močvare delte Nila. Prilikom njenog bekstva pratilo ju je sedam škorpija. Jedne večeri, ona vrlo umorna stigne do kuće neke žene, ali ova se uplašila od škorpija i zalupi vrata pred Izidom. Onda se jedna škorpija uvuče ispod vrata, ujede dete ove žene i dete umre. Ali kad Izida čuje majčino ridanje, sažali se, stavi ruke na dete i izgovori svoje moćne bajalice, koje isteraju otrov iz deteta i ono oživi. Kasnije je i sama Izida rodila sina u močvarama. Ona ga je začela dok je lebdela u obliku sokolice nad lesom svog umrlog muža. Novorođeni sin bio je mladi Hor, koji je u svojoj mladosti nosio ime Harpokrat, to jest dete Hor. Buto, boginja severa, sakrije ga od gneva njegovog zlog ujaka Seta, ali ipak nije mogla da ga sačuva od nesreće. Jednog dana, kad je Izida došla u skrivalište svog malog sina, našla ga je gde leži na zemlji mrtav i ukočen; bila ga je ujela jedna škorpija. Izida se onda pomoli za pomoć bogu Sunca Ra. Bog usliši njenu molitvu, zaustavi svoju barku na nebu i pošalje dole Tota da je nauči bajalici kojom će moći da oživi svog sina. Čim je izgovorila moćne reči, otrov izađe iz Horovog tela, vazduh uđe u njega i on oživi. Zatim se Tot popne na nebo i opet zauzme svoje mesto u Sunčevoj barci, pa sjajna povorka produži radosno svoj put.

U međuvremenu, sanduk sa Ozirisovim telom otplovi niz reku u more i plovio je sve dok nije bio izbačen na sirijsku obalu kod Biblusa. Tu odjednom iznikne lepo drvo vres, koje okruži sanduk svojim stablom. Kralju te zemlje dopadne se ovo veliko drvo, pa naredi da se poseče i da se od njega napravi stub za njegovu kuću, ali nije znao da je sanduk sa mrtvim Ozirisom u njemu. Izida čuje o tome i otputuje u Biblus, gde uplakana lica sedne pored izvora, prerušena u sirotinjsko odelo. Ni sa kim nije htela da govori dok nisu došle kraljeve služavke; ona ih pozdravi ljubazno, oplete im kose i dune na njih divan miris svog božanskog tela. Kad kraljica opazi pletenice svojih služavki i oseti zanosni miris koji je dolazio od njih, ona pošalje da joj se dovede nepoznata žena, primi je u svoj dom i uzme za dojilju svom detetu. Izida da odojčetu da sisa njen prst umesto sise, i kad je pala noć zapali sve što je bilo smrtno na njemu, dok je ona u vidu laste letela oko stuba u kome je bio njen umrli brat i žalosno cvrkutala. Kraljica, koja je uhodila Izidu da bi videla šta radi, cikne kad vidi svoje dete u plamenu i tako ga spreči da postane besmrtno. Tada boginja kaže ko je i zamoli za stub krova; oni joj ga dadu, a ona iseče sanduk iz njega, padne na sanduk i zagrli ga i tako je glasno naricala da je mlađe kraljevo dete odmah umrlo od straha. Zatim Izida uvije stablo u fino platno, pospe ga uljem i da ga kralju i kraljici. Ono i sada stoji u Izidinom hramu, a narod u Biblusu ga i danas obožava. Izida stavi sanduk u čamac, uzme sa sobom najstarije kraljevo dete i otplovi. Čim su bili sami, ona otvori sanduk i stavivši svoje lice na bratovljevo, ljubila ga je i plakala. Dete joj polako priđe s leđa i primeti šta ona namerava. Ona se onda okrene i pogleda ga ljutito, a dete, ne mogavši podneti njen pogled, umre; neki pak kažu da nije bilo tako, već da je dete palo u more i udavilo se. O njemu Egipćani pevaju na banketima nazivajući ga Manerom.

Izida skloni sanduk i ode da vidi svog sina Hora u gradu Butou. Jedne noći dok je lovio divljeg vepra po mesečini, Tifon nađe sanduk, pozna telo, raskomada ga u četrnaest delova i razbaca ih. Izida je plovila gore-dole kroz močvare u lađici od papirusa, tražeći razbacane komade; kad ljudi plove u lađicama od papirusa, krokodili im zato neće ništa, iz straha ili poštovanja prema boginji. U Egiptu ima mnogo Ozirisovih grobova;

to je zato što je Izida sahranjivala ud po ud kako je gde koji našla. Drugi pak kažu da je ona sahranjivala po jedan njegov kip u svakoj varoši, pretvarajući se da je to njegovo telo, da bi Oziris bio obožavan u mnogim mestima, i da Tifon ne bi našao pravi grob ako ga bude tražio. Međutim, Ozirisove genitalije pojele su ribe, te Izida umesto njih napravi kip; Egipćani upotrebljavaju taj kip i sada o svojim svetkovinama. "Izida je", piše istoričar Diodor Sikulus, "našla sve delove tela izuzev genitalija; zato što je želela da grob njenog muža bude neznan i poštovan od svih koji žive u Egiptu, ona pribegne sledećem lukavstvu. Oko svakog dela njegovog tela ona napravi od voska i začina ljudske kipove koji su odgovarali Ozirisovoj veličini. Zatim pozove sebi sveštenike i oni joj svi polože zakletvu da nikom neće izdati ono što im bude poverila. Zatim je svakom od njih rekla u četiri oka da samo njima poverava sahranu tela, i podsećajući ih na koristi koje su imali zamoli ih da sahrane telo u svojoj zemlji i da poštuju Ozirisa kao boga. Takođe ih zamoli da mu posvete jednu od životinja svoje postojbine, koju oni hoće, i da je poštuju dok je živa kao što su nekad poštovali Ozirisa, a kad životinja ugine da joj prirede isto onako svečan pogreb kao i njemu. Da bi od ove dužnosti sveštenici imali i lične koristi, ona im je dala trećinu zemlje da je upotrebljavaju u slavu i službu bogova. Priča se da su sveštenici, sećajući se Ozirisovih dobročinstava i u želji da zadovolje kraljicu, a i zbog lične koristi, poslušali sve Izidine zapovesti. Stoga i danas svaki sveštenik uobražava da je Oziris sahranjen u njegovoj zemlji, i svi poštuju životinje koje su mu bile posvećene u početku, a kad one uginu sveštenici ponove pri njihovoj sahrani žaljenje za Ozirisom. I sveti bikovi, od kojih se jedan zvao Apis, a drugi Mnevis, bili su posvećeni Ozirisu, i bilo je naređeno da ih svi Egipćani obožavaju kao bogove, jer su ove životinje više od svih ostalih pomogle pronalazačima žita u sejanju semena i u postizanju opštih koristi od poljoprivrede".

Takav je mit ili legenda o Ozirisu, sastavljen iz spisa grčkih pisaca i više ili manje fragmentarnih beležaka i aluzija iz domaće egipatske književnosti. Jedan dug natpis u hramu u Denderahu i sad sadrži listu božijih grobova, a drugi tekstovi pominju delove njegovog tela koji su čuvani kao svete mošti u svakom hramu. Tako, na primer, srce mu je bilo u Atribisu, kičma u Busirisu, vrat u Letopolisu, glava u Memfisu. Kao što se često dešava u takvim slučajevima, njegovi božanski udovi bili su čudesno umnoženi. Njegova glava, na primer, bila je kako u Memfisu tako i u Abidosu; mnogobrojne noge bile bi dovoljne za poveći broj običnih smrtnika. Pa ipak, u ovom pogledu Oziris nije ništa u poređenju sa sv. Denisom, čijih ništa manje no sedam glava, sve podjednako istinske, još uvek postoje.

Prema egipatskim spisima, koji dopunjuju Plutarha, kad je Izida našla telo svog muža Ozirisa, ona i njena sestra Neftida sele su pored njega i naricale tužaljku koja je u kasnijim vekovima postala obrazac svih egipatskih tužbalica za mrtvacem. "Dođi svojoj kući", jadikovale su, "dođi svojoj kući. O, bože, dođi! Dođi svojoj kući, ti koji nemaš neprijatelja. O, lepi mladiću, dođi svojoj kući da bi me video. Ja sam tvoja sestra koju voliš; ti me nećeš ostaviti. O, lepi mladiću, dođi svojoj kući... Ne vidim te, ali moje srce žudi za tobom i moje te oči žele. Dođi onoj koja te voli, koja te voli, Uneferu, ti blagosloveni! Dođi svojoj sestri, dođi svojoj ženi, svojoj ženi, ti čije srce miruje. Dođi svojoj domaćici. Ja sam tvoja sestra od iste majke, ti ne treba da budeš daleko od mene. Bogovi i ljudi okrenuli su svoja lica prema tebi i zajedno plaču za tobom. Ja vičem za tobom i plačem, moj poziv se čuje do neba, ali ti ne čuješ moj glas, mada sam ja tvoja sestra koju si voleo na zemlji; ti nisi voleo nikoga sem mene, moj brate!" Ova

tužaljka za lepim mladićem pokošenim u cvetu mladosti podseća nas na tužalfke za Adonisom. Titula Unefer ili "dobro biće", data Ozirisu, označava dobročinstvo koje mu predanje univerzalno pripisuje; to je u isto vreme bila njegova najuobičajenija titula i jedno od njegovih imena kao kralja.

IZIDA ŠIRI KRILATE RUKE, udahnjujući njima život Ozirisu.
(Teba, grobnica Seta I)

Neutešna zbog smrti svog supruga, sestra i žena Ozirisova, Izida, lutala je Egiptom tražeći sanduk sa njegovim telom. Sanduk je otplovio Nilom u more i bio izbačen na sirijsku obalu kod Biblusa. Izida skloni sanduk, ali ga opaki Set pronađe, raskomada telo na 14 delova i razbaca ih. Izida je zatim plovila po močvarama, tražeći razbacane udove i sahranjujući ih jednog po jednog na mestima na kojima bi ih zatekla. (U Egiptu zato ima mnogo Ozirisovih grobnica). Mašući krilima nad telom ubijenog boga koje je Anubis sastavio, Izida je oživela Ozirisa koji je od tada vladao na onom svetu kao kralj mrtvih.

Tugovanje dveju nesrećnih sestara nije bilo uzaludno. Sažalivši se na njihovu žalost, bog Sunca Ra pošalje dole s neba Anubisa, boga sa glavom šakala, koji uz pomoć Izide i Neftide, Tota i Hora, sastavi ujedno raskomadano telo ubijenog boga, povije ga u platnene zavoje i izvrši sve druge obrede koje su Egipćani vršili nad telom umrlog. Zatim je Izida mahala krilima nad hladnom ilovačom. Oziris oživi, i od tada je vladao kao kralj nad mrtvima u drugom svetu. Tamo su njegove titule bile gospod podzemnog sveta, gospod večnosti, gospodar mrtvih. Tamo je, u velikoj sudnici Dveju Istina, sa četrdeset i dva pomoćnika, po jednim iz svake glavne pokrajine Egipta, predsedavao kao sudija pri suđenju dušama preminulih koje su se svečano ispovedale pred njim i, pošto se njihova srca izmere na terazijama pravde, dobijale kao nagradu za svoju vrlinu večni život ili odgovarajuću kaznu za grehove.

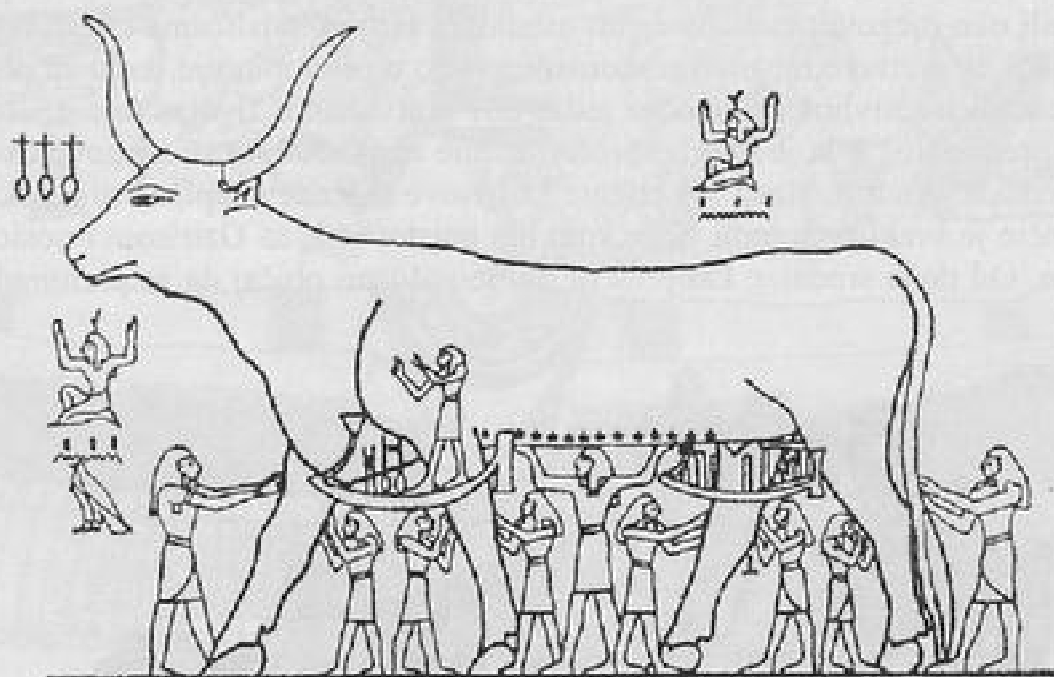
U Ozirisovom vaskrsenju Egipćani su videli jemstvo da će i sami imati večni život s one strane groba. Verovali su da će svaki čovek živeti večito na onom svetu samo ako prijatelji koji ga nadžive učine za njegovo telo ono što su bogovi učinili za Ozirisovo. Stoga su egipatski pogrebni obredi bili verna kopija onih koje su Anubis, Hor i ostali izvršili nad mrtvim bogom. "Pri svakom pogrebu predstavljan je akt božanske misterije koji je u prastaro vreme izvršen nad Ozirisom, kad su se njegov sin, sestre i prijatelji bili skupili oko njegovih raskomadanih ostataka i svojim bajalicama i veštim rukovanjem uspeli da pretvore njegovo raskomadano telo u prvu mumiju, koju su posle oživeli i snabdeli sredstvima da otpočne jedan nov individualni život, s one strane groba. Mumija preminulog bila je Oziris; profesionalne narikače bile su njegove dve sestre Izida i Neftida; Anubis, Hor i svi bogovi Ozirisove legende skupljali su se oko lesa". Na taj način je svaki preminuli Egipćanin bio poistovećen sa Ozirisom i nosio je njegovo ime. Od doba srednjeg kraljevstva bio je redovan običaj da se preminulom čo-

SPAJANJE IZIDE KAO SOKOLICE I MRTVOG ALI OŽIVLJENOG OZIRISA
(Skulptura od crnog granita, Abidos)

Plod ove veze bio je Hor (mladi), bog Sunca koji je bio identifikovan sa Adonisom. Izida ga je začela lebdeći u obliku sokolice nad lešom svog muža. Nastojeći da sina ukloni od gneva zlog ujaka Seta, ona ipak nije uspela da ga sačuva od nesreće: Hora ujede škorpija i on umre, ali ga majka bajanjem oživi.

veku obraćaju imenom Oziris, kao da je on zaista bog Oziris, i da mu se uvek doda epitet "istinoljubavi", jer je Ozirisova karakteristična osobina bila da govori istinu. Hiljade grobnica sa natpisima i slikama koje su otvorene u dolini Nila dokazuju da je tajna vaskrsenja primenjivana na svakom umrlom Egipćaninu, kao što je Oziris umro i ponovo ustao iz mrtvih; tako su se svi ljudi nadali da će kao i on preći iz smrti u večni život.

OZIRISOVA MAJKA NUT – boginja neba, kao krava.

Prema opštem egipatskom predanju, Oziris je bio dobar i omiljen kralj Egipta koji je umro nasilnom smrću, ali je ustao iz mrtvih i posle toga bio obožavan kao božanstvo. U skladu sa ovom tradicijom, vajari i slikari predstavljali su ga u ljudskom i kraljevskom obliku kao mrtvog kralja, uvijenog u zavoje mumije; na glavi je imao kraljevsku krunu, a u jednoj ruci, koja je bila izvan zavoja, držao je kraljevski skiptar. Više od svih ostalih, dve varoši bile su vezane za njegov mit i uspomene na njega. Jedna od njih bila je Buziris u Donjem Egiptu, koja je tvrdila da se kod nje nalazi njegova kičma; druga, Abidos u Gornjem Egiptu, hvalila se da poseduje njegovu glavu. Okružen oreolom umrlog, a ipak živog boga, Abidos, prvobitno neznatno mesto, postao je posle doba Starog kraljevstva najsvetije mesto u Egiptu. Ozirisova grobnica u tom mestu izgleda da je bila za Egipćane ono što je crkva Svetog groba u Jerusalimu za hrišćane. Svaki pobožan čovek želeo je da mu mrtvo telo počiva u osveštanoj zemlji blizu groba slavnog Ozirisa. Ali vrlo je malo onih koji su bili dovoljno bogati da bi mogli imati tu dragocenu privilegiju, jer je osim visoke cene grobnica u svetoj varoši i sam prenos mumija sa velike daljine bio težak i skup. Pa ipak, mnogi su toliko želeli da upiju u sebe u smrti blagosloveni uticaj koji je zračio iz svetog groba, da su ostavljali u amanet svojim prijateljima da odnesu njihove posmrtne ostatke u Abidos da tamo budu izvesno vreme, pa da ih onda prenesu natrag rekom i sahrane u grobnice spremljene za njih u njihovom zavičaju. Drugi su podizali sebi spomenike ili spomen ploče u blizini grobnice svog umrlog i uskrslog gospoda, da bi zajedno s njim mogli učestvovati u blaženstvu radosnog uskrsnuća.

XXXIX

OBREDI POSVEĆENI OZIRISU

NARODNI OBREDI

Polaznu tačku za istraživanje prvobitne prirode nekog boga ili boginje često nam pruža saznanje u koje se godišnje doba proslavlja njegova ili njena svetkovina. Tako, na primer, ako se svetkovina drži o novom ili punom Mesecu, postoje izvesna verovatnoća da je božanstvo kome se odaje ta počast Mesec ili da je bar srodno njemu. Ako se svetkovina drži o kratkodnevici ili dugodnevici, onda je prirodno pretpostaviti da je dotični bog Sunce ili da je sigurno u nekom bliskom odnosu sa tim svetlilom. Ako se, pak, svetkovina podudara sa vremenom setve ili žetve, skloni smo da zaključimo da je božanstvo ovaploćenje zemlje ili žita. Ovi zaključci ili pretpostavke, uzeti sami za sebe, daleko su od toga da budu konačni, ali ako ih potvrđuju i druge indikacije onda su prilično ubedljivi.

Na žalost, pri izučavanju egipatskih bogova gotovo nam je nemoguće koristiti se tom tačkom posmatranja, ne zato što su datumi svetkovina uvek nepoznati, već zato što su pomerani iz godine u godinu, tako da vremenom prođu kroz sva godišnja doba. Ovo postepeno obrtanje kruga egipatskih svetkovina dolazilo je od upotrebe kalendarske godine koja niti je tačno odgovarala Sunčevoj godini, niti je periodično ispravljana umetanjem.

Ako egipatskom zemljoradniku u staro vreme zvanični ili sveštenički kalendari nisu bili od pomoći, izuzev samo u vrlo retkim slučajevima, to je on, onda, morao biti prinuđen da sam zapaža one prirodne znake koji su označavali doba za vršenje raznih zemljoradničkih poslova. U svim vekovima o kojima smo iole obavešteni, Egipćani su bili zemljoradnički narod čija je ishrana zavisila od gajenja žita. Oni su gajili ova žita: pšenicu, ječam i po svoj prilici sirak (*Holcus sorghum, Linnaeus*), *Doora* sadašnjih egipatskih felaha. Tada kao i sada, cela zemlja, izuzev uskog pojasa na obali Sredozemnog mora, bila je gotovo bez kiše i dugovala je svoju ogromnu plodnost gotovo jedino godišnjem izlivanju Nila, koji je, regulisan složenim sistemom brana i kanala, plavio polja i obnavljao zemlju iz godine u godinu novom naslagom mulja nanetog sa velikih ekvatorskih jezera i abisinskih planina. Stoga su stanovnici uvek sa najvećom zabrinutošću posmatrali nadolaženje reke; jer ako ona bude ispod ili iznad izvesne visine, nemaština i glad su neminovne. Voda počinje da nadolazi početkom juna, ali tek u drugoj polovini jula nastaje ogromna poplava. Krajem septembra izliv je na vrhuncu. Tada je

sva zemlja preplavljena i izgleda kao uzburkano more iz koga se varoši i sela, podignuti na uzvišicama, dižu kao ostrva. Otprilike mesec dana voda je na istoj visini; zatim opada sve više i više, da se u decembru ili januaru reka vrati u prvobitno korito. Sa dolaskom leta voda nastavlja da opada. Početkom juna Nil je upola uži nego obično i Egipat, spržen suncem i osušen vetrom koji mnogo dana duva iz Sahare, izgleda samo kao produžetak pustinje. Drveće je pokriveno debelom naslagom sive prašine. Mestimično se u neposrednoj blizini sela vide oskudne baste povrća koje se navodnjavaju sa velikom teškoćom i koje se očajno bore za opstanak. Nešto malo zelenila održava se pored kanala i u uvalama iz kojih vlaga nije još sasvim isparila. Ravnica dahće na nemilosrdnoj žezi, gola, prašnjava, pepeljaste boje, ispucana i izbrazdana nepreglednom mrežom pukotina. Od sredine aprila do sredine juna zemlja Egipta samo upola živi u očekivanju novog izliva Nila.

Bezbroj vekova ovaj točak prirodnih događaja određivao je godišnje radove egipatskih poljoprivrednika. Prvi posao poljoprivredne godine jeste prosecanje brana koje su do tada sprečavale nabujalu reku da plavi kanale i polja. Ovaj rad, koji se vrši u toku prve polovine avgusta, oslobodi zadržanu vodu i ova izvrši svoj korisni zadatak. U novembru, kad voda opadne, seju se pšenica, ječam i sirak. Vreme žetve je različito u raznim oblastima; uglavnom je oko mesec dana kasnije na severu nego na jugu. U gornjem ili južnom Egiptu ječam se žanje početkom marta, pšenica početkom aprila, a sirak krajem aprila.

Sasvim je opravdano pretpostaviti da je razne događaje poljoprivredne godine egipatski poljoprivrednik proslavljao izvesnim jednostavnim verskim obredima, čiji je cilj bio da umilostivi bogove da blagosiljaju njegove radove. Ove proste obrede on je nastavljao da vrši u isto godišnje doba iz godine u godinu, dok su svečani obredi sveštenika produžili da se pomeraju, sa promenljivim kalendarom, od leta kroz proleće do zime i natrag kroz jesen do leta. Obredi poljoprivrednika imali su stalan datum, jer je on određivan na osnovu neposrednog posmatranja prirode; obredi sveštenika bila su pokretni jer nisu bili zasnovani na pogrešnom računanju vremena, mada verovatno mnoge svešteničke svetkovine nisu bile ništa drugo do stare, proste narodne svetkovine preobražene tokom vekova svešteničkim ceremonijalom i odsečene, greškom kalendara, od svojih korena u prirodnom toku godišta.

Ono malo što znamo o narodnoj i zvaničnoj egipatskoj religiji potvrđuje ove pretpostavke. Tako, na primer, znamo da su Egipćani održavali Izidinu svetkovinu u vreme kad Nil počinje da nadolazi. Oni su verovali da je tada boginja žalila za izgubljenim Ozirisom, i da je reka nadolazila zbog suza koje su lile iz njenih očiju. Ako je Oziris u jednom od svojih svojstava bio bog žita, najprirodnije je da on bude ožaljen sredinom leta, jer u to vreme žetva je već završena, polja su bila gola, reka mala; izgledalo je da je život zaustavljen, da je bog žita mrtav. U takvom trenutku narod koji je video prst božanskih bića u svim radnjama prirode sasvim je lako mogao pripisati nadolaženje svete reke suzama koje je boginja lila zbog smrti dobrotvornog boga žita, svog muža.

Znak nadolaženja vode na zemlji praćen je znakom na nebu. U rano doba egipatske istorije, nekih tri do četiri hiljade godina pre Hrista, divna zvezda Sirijus, najsjajnija od svih zvezda-nekretnica, pojavljivala se na istoku u zoru baš pred Sunčevo rađanje oko dugodnevnice, kada Nil počinje da nadolazi. Egipćani su ga zvali Sotis, i smatrali su da je on Izidina zvezda, kao što su Vavilonci verovali da je planeta Venera Astartina zvezda. I jedni i drugi su mislili da je svetla pojava na jutarnjem nebu boginja života i

ljubavi koja je došla da ožali svog preminulog ljubavnika-muža i da ga podigne iz mrtvih. Stoga je pojavljivanje Sirijusa označavalo početak svete egipatske godine i redovno je proslavljano svetkovinom koja se nije pomerala sa promenljivom zvaničnom godinom.

Prosecanje brana i puštanje vode u kanale i polja je veliki događaj u egipatskoj godini. U Kadru se ovo obično obavljalo između, šestog i šesnaestog avgusta, i sve do skora radilo uz izvesne obrede koji zaslužuju pažnju, jer verovatno potiču iz najstarijih vremena. Jedan prastari kanal, poznat pod imenom Kalij, prolazio je nekad kroz Kairo. Blizu ulaza u grad, preko kanala je bila načinjena brana od zemlje, vrlo široka pri dnu, a sužena pri vrhu; ona je pravljena pred nadolaženje Nila ili odmah posle toga. Ispred brane, prema reci, pravljena je zatupasta kupa od zemlje koja se zvala *arooseh* ili "nevesta"; na njenom je vrhu obično sejano malo kukuruza ili prosa. Ovu "nevestu" nadošla bujica je odronjavala i odnosila nedelju ili dve dana pre prosecanja brane. Predanje kaže da je stari običaj bio da opreme jednu mladu devicu u svečano ruho i da je bace u reku kao žrtvu kako bi voda što više nadošla. Bilo tako ili ne, svrha tog običaja izgleda da je bila da "se reka, shvaćena kao muška sila, oženi svojom nevestom, zemljom žita, koja je uskoro imala da bude oplođena njenom vodom. Ovaj obred je prema tome služio kao čini za rastenje useva. U modernim vremenima je tom prilikom bacan novac u kanal i gomila je ronila u vodu za njim. Izgleda da je i ovaj običaj bio vrlo star, jer Seneka kaže da su na mestu zvanom Vene Nila, nedaleko od File, sveštenici bacali novac i zlato u reku o svetkovini koja je, kako izgleda, držana u vreme nadolaženja vode.

Drugi veliki događaj poljoprivredne godine u Egiptu je setva u novembru, kad se izlivena voda vrati s polja. Kod Egipćana, kao i kod mnogih naroda starog doba, sejanje semena u zemlju imalo je karakter svečanog i žalosnog obreda. Pustićemo Plutarha da govori o ovom predmetu. "Kako", pita on, "da protumačimo ove mračne, nevesele i tužne svetkovine, ako ne želimo ni da iz našeg opisa izostavimo ustanovljene obrede, ni da zbunimo i uznemirimo svoja shvatanja o bogovima besmislenim sumnjama? Jer Grci takođe vrše mnoge obrede koji liče na ove egipatske i održavaju ih otprilike u isto vreme. Tako o Tesmoforijama u Atini žene sede na zemlji i poste. I Beoćani otvore podzemne odaje Ožalošćene, i nazivaju tu svetkovinu tužnom, jer Demetra žali za kćerkom koja je otišla u podzemni svet. Mesec sejanja počinje kad Plejade iščeznu. Egipćani ga zovu Atir, Atinjani Pianepsion, Beoćani Demetrin mesec. Jer u to vreme godine gledali su kako plodovi opadaju i nestaju sa drveća, dok su oni druge sadili mrzovoljno i s velikim trudom, razgrćući zemlju rukama i ponovo je zgrćući, u neizvesnosti da li će ono što stavljaju u zemlju ikad iznići i sazreti. Stoga su u mnogim pogledima postupali kao oni koji sahranjuju i oplakuju svoje mrtve".

Egipatska žetva, kao što smo videli, bila je ne u jesen već u proleće, u mesecima martu, aprilu i maju. Za poljoprivrednika je vreme žetve, bar kad je godina rodna, bilo vreme radosti: donoseći kući snoplje, on se osećao nagrađenim za svoj dug i brižan rad. Ali mada je stari egipatski poljoprivrednik osećao tajnu radost pri žnjevenju i gomilanju žita u ambar, bilo je potrebno da on to svoje prirodno osećanje radosti sakrije pod vidom duboke utučenosti. Jer, nije li on sekao telo boga žita srpom i puštao da ga njegova stoka izgazi na guvnu? Stoga je, kako smo obavešteni, kod egipatskih žetelaca postojao prastari običaj da se udaraju u grudi i ridaju nad prvim požnjevenim snopom, dok su u isto vreme prizivali Izidu. Ovo priznanje bilo je u obliku melanholične melodije koju su Grci zvali *Maner*. Slične tužne pesme pevali su žeteoci u Fenikiji i drugim delovima zapadne Azije. Verovatno su sve te tužne pesme bile tužbalice za bogom

žita koga su žeteoci ubili svojim srpovima. U Egiptu je ubijeno božanstvo bio Oziris, a ime *Maner*, primenjeno na tužbalicu, izgleda da je izvedeno iz izvesnih reči koje znače "dođi svojoj kući", a inače se često nalaze u tužbalicama za mrtvim bogom.

Obrede iste vrste održavali su i drugi narodi, verovatno u istom cilju. Tako, na primer, obavešteni smo da od sveg bilja žito, pod kojim se očevidno podrazumeva kukuruz, zauzima najglavnije mesto u domaćem gazdinstvu i svečanim obredima Čiroki-Indijanaca koji ga prizivaju pod imenom "baba" u aluziji na mit prema kome je ono izniklo iz krvi jedne babe koju su ubili njeni neposlušni sinovi. Pošto se usev obradi poslednji put, sveštenik i njegov pomoćnik odu u polje i pevaju pesme kojima prizivaju duh žita. Posle toga čuje se jasan šum, za koji se mislilo da ga proizvodi baba donoseći žito u polje. Staza koja je vodila u polje od kuće stalno je održavana u redu, "da bi žito ostalo kod kuće i da ne bi odlutalo na neko drugo mesto". Druga jedna čudna ceremonija, za koju sad retko ko zna i da je postojala, vršena je posle prve obrade useva: sopstvenik ili sveštenik zastane na svakom od četiri ugla polja, plače i glasno jadikuje. Čak ni sveštenici ne mogu sada da objasne zašto je to rađeno; izgleda da je to bila tužbalica zbog krvave smrti "Selu", babe žita. Dalje, staranje Čirokija da održavaju u redu stazu od polja do kuće liči na egipatsko prizivanje Ozirisa: "Dođi svojoj kući". Tako u Indiji narod i sada vrši izvesne složene obrede da bi vratio dušu pirinča iz polja u ambar. Nandi u istočnoj Africi vrše jedan obred u septembru kad sazreva eleuzinsko žito. Svaka žena koja ima plantažu ode sa kćerkama u žitna polja i napravi poljsku vatru od granja i lišća izvesnog drveća. Zatim naberu malo eleuzinskog žita, i svaka od njih naniže jedno zrno na svoju ogrlicu, a jedno zrno ižvaće pa ga onda trlja po čelu, guši i grudima. "U ovoj prilici ženskinja ne pokazuje nikakvu radost, već tužna lica naseče jednu korpu žita, odnese je kući i stavi u ambar da se suši".

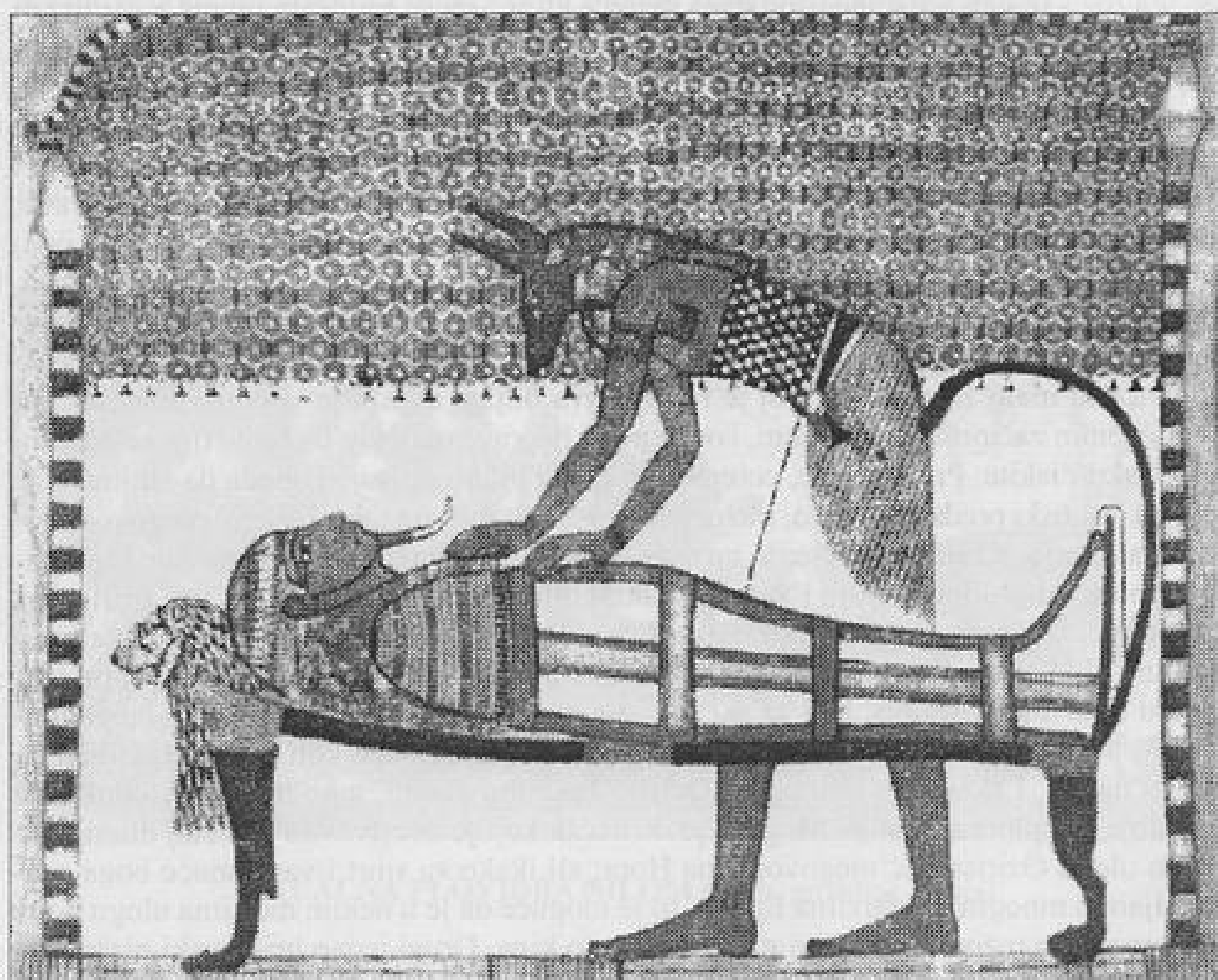
Verovanje da je duh žita star i mrtav u vreme žetve jasno je izraženo u jednom običaju moabskih Arapa. Kad su žeteoci već pri kraju posla i kad ostane samo mali deo polja da se požanje, sopstvenik uzme jednu rukovet pšenice zavezane kao snop. Zatim se iskopa rupa u obliku groba, i postave uspravno dva kamena, jedan na gornjoj a drugi na donjoj strani groba, kao što se radi i pri običnoj sahrani. Zatim se rukovet pšenice stavi u grob i šeik kaže: "Starac je mrtav". Onda se, da bi se pokrila rukovet, zemlja baci unutra uz molitvu: "Neka nam Alah donese natrag pšenicu mrtvog".

ZVANIČNI OBREDI

To su, dakle, bili glavni događaji poljoprivrednikovog kalendara u starom Egiptu i to su bili prosti verski obredi kojima ih je on svetkovao. Ali ostaje nam još da razmotrimo Ozirisove svetkovine po zvaničnom kalendaru, kako su ih opisali grčki pisci i kako su one zabeležene na spomenicima. Pri ispitivanju ovih svetkovina treba imati na umu da su zbog pokretne godine starog egipatskog kalendara njihovi pravi ili astronomski datumi varirali iz godine u godinu, bar dok nije bila usvojena stalna aleksandrijska godina 30. godine pre Hrista. Od tada su, izgleda, datumi svetkovina bili utvrđeni novim kalendarom, i tako su prestali da se pomeraju kroz celu Sunčevu godinu. Jasno je da je Plutarh, pišući krajem prvog veka, smatrao da su oni tada bili stalni, a ne pokretni, jer mada ne pominje aleksandrijski kalendar, on po njemu datira svetkovine. Pored toga, drugi praznični kalendar Esna, jedan važan dokumenat iz doba carstva, očevidno je zasnovan na utvrđenoj aleksandrijskoj godini; po njemu Nova godina počinje dvadeset

devetog avgusta, koji je bio prvi dan aleksandrijske godine, i sve njegove napomene o nadolaženju Nila, položaju Sunca i poljskim radovima u skladu su sa ovom pretpostavkom. Stoga možemo smatrati kao prilično sigurno da su od 30. godine pre Hrista egipatske svetkovine bile nepokretne u Sunčevoj godini.

Herodot kaže da se Ozirisov grob nalazio u Saisu, u donjem Egiptu, i da je tamo bilo jedno jezero na kome je stradanje boga predstavljano noću kao misterija. Ovaj pomen božanskog stradanja držan je jedanput godišnje; tom prilikom je narod tugovao i udarao se u grudi kako bi iskazao svoju žalost zbog božije smrti; kip krave, napravljen od pozlaćenog drveta, sa zlatnim suncem između rogova, iznošen je iz odaje u kojoj je stajao preko cele godine. Krava je, bez sumnje, predstavljala Izidu, jer su krave bile posvećene njoj; i sama Izida je redovno predstavljana sa kravljim rogovima na glavi, ili čak kao žena sa kravljom glavom. Iznošenje njenog kipa u obliku krave verovatno je

ANUBIS PRIPREMA MUMIJU (Teba, grobnica Senepsema)

Antropomorfni bog sa glavom šakala, četvrti sin boga Sunca Ra (ili Hora), Anubis je tvorac i pokrovitelj pogrebnih obreda i veštine balsamovanja koja je prvi put primenjena na Ozirisovom telu. Kult Anubisa ponikao je u Srednjem Egiptu, ali je to božanstvo, prvobitno zaštitnik nekropola, vremenom dobilo podređenu ulogu zbog procvata legende o Ozirisu u kojoj se Anubis pojavljuje samo kao glavni organizator pogreba proslavljenog boga.

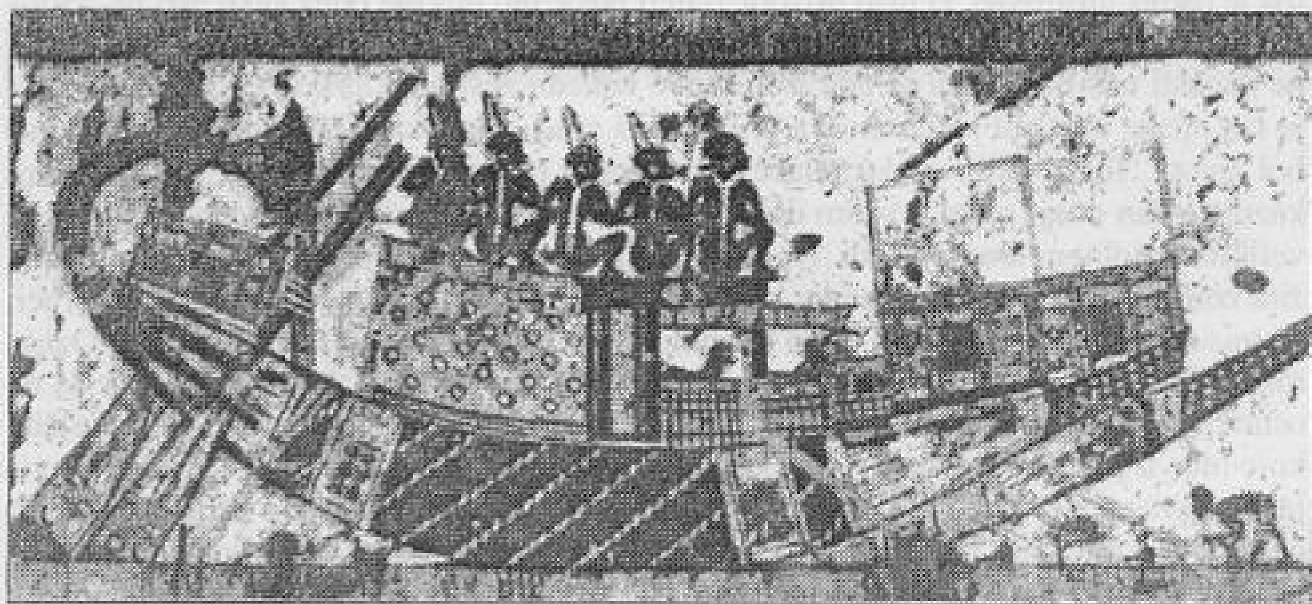
simbolisalo boginju kad je tražila Ozirisovo mrtvo telo, jer je takvo domorodačko egipatsko tumačenje slične ceremonije koja je držana u Plutarhovo vreme oko kratkodnevice, kad je pozlaćena krava nošena sedam puta oko hrama. Važna crta svetkovine bila je noćna iluminacija. Narod je vešao redove uljanih lampi spolja na kućama i te lampe gorele su celu noć. Ovaj običaj nije bio ograničen samo na Sais, već je bio upražnjavan u celom Egiptu.

Ovo sveopšte osvetljavanje kuća jedne noći u godini navodi nas da mislimo da je ta svetkovina možda bila pomen ne samo mrtvom Ozirisu, nego i svim mrtvima uopšte, drugim rečima, da je ona možda bila noć Zadušnica. Postoji vrlo rasprostranjeno verovanje da duše umrlih posećuju svoje stare domove jedne noći u godini; za tu posetu duhova narod im ostavi hrane da jedu i zapali lampu da bi im osvetlila mračni put iz groba i natrag u grob. Herodot, koji ukratko opisuje ovu Svetkovinu, ne pominje njen datum, ali mi ga možemo odrediti sa izvesnom verovatnoćom iz drugih izvora. Plutarh kaže da je Oziris ubijen sedamnaestog dana meseca atira, i da su Egipćani prema tome držali žalosne obrede četiri dana počevši od sedamnaestog atira. U aleksandrijskom kalendaru, koji je Plutarh upotrebljavao, ova četiri dana odgovarala su trinaestom, četrnaestom, petnaestom i šesnaestom novembru; ovaj datum slaže se i sa ostalim indikacijama koje daje Plutarh: on, na primer, kaže da je u vreme svetkovine Nil opadao, severni vetrovi prestajali, noći dužale i lišće opadalo s drveća. Za vreme ta četiri dana pozlaćena krava, uvijena u crni plašt, pokazivana je kao Izidina predstavnica. Ona je, bez sumnje, onaj kip koji Herodot pominje u svom opisu svetkovine. Devetnaestog dana toga meseca, narod i sveštenici išli su do mora; sveštenici su nosili kovčeg u kome je bila zlatna kotarica. U tu kotaricu oni sipaju slatku vodu; na to narod poviče da je Oziris nađen. Posle toga uzmu malo zemlje na kojoj je rasla kakva biljka, ovlaže je vodom, pomešaju sa dragocenim začinima i tamjanom, i od te mase naprave mali kip u obliku meseca; zatim ga obuku i iskite. Prema tome, ceremonije koje Plutarh opisuje izgleda da su imale za cilj da dramski predstave, prvo, traženje Ozirisovog mrtvog tela i, drugo, njegovo radosno nalaženje, a zatim vaskrsenje mrtvog boga koji se vraća u život u novom kipu načinjenom od plodne zemlje i začina. Laktancije opisuje kako su se u tim prilikama sveštenici obrijanog tela udarali u grudi i jadikovali, imitirajući na taj način žalosno Izidino traganje za izgubljenim sinom Ozirisom, i kako se zatim njihova žalost pretvarala u radost kad Anubis, bog sa psećom glavom, ili tačnije maska umesto njega, dovede i pokaže jednog malog dečaka, živog predstavnika boga koji je bio izgubljen pa zatim nađen, Laktancije je smatrao Ozirisa Izidinim sinom, a ne mužem, i uopšte ne pominje kip plodne zemlje. Moguće je da dečak koji je učestvovao u svetoj drami nije igrao ulogu Ozirisa već njegovog sina Hora; ali ikako su smrt i vaskrsnuće boga proslavljani u mnogim gradovima Egipta, to je moguće da je u nekim mestima ulogu boga koji se vratio u život igrao živi glumac umesto kipa. Drugi jedan hrišćanski pisac opisuje kako su Egipćani ošišanih glava svake godine naricali nad sahranjenim Ozirisovim idolom, busali se u grudi, sekli se po ramenima i otvarali stare rane; posle nekoliko dana žaljenja, objavljivali su da su našli božije raskomadane ostatke i veselili se. Ma kako da su se pojedinosti ceremonije razlikovale u raznim mestima, tobožnje nalaženje božijeg tela, a verovatno i tobožnje povraćanje boga u život, bilo je veliki praznik kod Egipćana. Radosna klicanja koja su pozdravljala taj čin opisuju ili pominju mnogi stari pisci.

Pogrebni obredi u čast Ozirisa, kakvi su vršeni o njegovoj velikoj svetkovini u šesnaest pokrajina Egipta, opisani su u jednom dugom natpisu iz doba Ptolomeja, ureza-

nom na zidovima božijeg hrama u Denderi, koju su Grci zvali Tentira, varoši gornjeg Egipta na zapadnoj obali Nila, oko šezdeset kilometara severno od Tebe. Na žalost, mada je obaveštenje pruženo na taj način vrlo opširno i sasvim detaljno o mnogim tačkama, raspored natpisa je tako zamršen i izrazi često tako nejasni da bi bilo teško izvući iz njega jasnu i doslednu sliku obreda kao celine. Osim toga, iz tog natpisa vidimo da su se obredi donekle razlikovali u raznim gradovima; na primer, ritual u Abidosu razlikovao se od rituala u Buzirisu. Ne zalazeći u sve pojedinosti lokalnih običaja, izneću ukratko ono što izgleda da su bile glavne karakteristike svetkovine, ukoliko se one mogu utvrditi sa dovoljnom izvesnošću.

Obredi su trajali osamnaest dana, od dvanaestog do tridesetog dana meseca kojaka, a izlagali su prirodu Ozirisa u njegovom trojnom vidu kao mrtvog, raskomadanog i najzad ponovo sklopljenog spajanjem razbacanih udova. U prvom od ovih vidova on se zvao Čent-Ament (Kenti-Amenti), u drugom Oziris-Sep, u trećem Sokari (Seker). Mali kipovi boga pravljeni su od peska ili plodne zemlje i žita, a ponekad je dodavan i tamjan; lica kipova bojadisana su žutom bojom, a jagodice zelenom. Kipovi su stavljani u kalupe od čistog zlata; predstavljali su boga u obliku mumije, sa belom egipatskom krunom na glavi. Svetkovina je počinjala dvanaestog dana meseca kojaka obredom oranja i sejanja. Dve crne krave upregli bi u plug napravljen od tamariskovine; raonik je bio od crnog bakra. Jedan dečak je sejao seme. U jednom kraju polja sejan je ječam,

RITUALNA PLOVIDBA NILOM (Teba, grobnica Huaja)

Egipat duguje plodnost svojih njiva godišnjem izlivanju Nila koji još od aluvijuma nanosi naslage mulja sa velikih ekvatorijalnih jezera i planina Abisinije. Egipatski poljoprivrednik je proslavljao nadolaženje Nila verskim obredima, posebno Izidinom svetkovinom, verujući da se sveta reka izliva zbog suza koje je boginja prolivala žaleći za izgubljenim Ozirisom. Ritualna plovidba Nilom bila je vezana za pogrebne obrede u čast Ozirisa koji su trajali 18 dana i dočaravali prirodu boga u njegovom trojnom vidu mrtvog, raskomadanog i vaskrslog božanstva. Iz velikog natpisa urezanog na zidovima hrama u Denderi proizlazi da je u drevnom Egiptu nada u zagrobni život ponikla upravo u mitu o Ozirisu, čiji su kipovi pre polaganja u grobnice plovili Nilom u čamcima od papirusa.

drugom pir, a u sredini lan. Za to vreme glavni sveštenik deklamovao je himnu "Sejanje semena". U Buzirisu, dvadesetog kojaka, pesak i ječam stavljani su u božiju "baštu", koja je izgleda bila neka vrsta velike saksije. To je obavljano u prisustvu boginje-krave Šenti, predstavljene kipom krave napravljenim od pozlaćene egipatske javorovine sa bezglavim ljudskim kipom u njemu. "Zatim je voda, ostavljena od poslednjeg Nilovog izliva, sipana iz jedne vaze na boginju i na 'baštu'"; ječam se ostavljao da raste kao simbol vaskrsenja boga posle njegove sahrane u zemlju, "jer rastenje bašte je rastenje božanske supstance". Dvadeset drugog kojaka, u osam časova, Ozirisovi kipovi, u pratnji trideset i četiri kipa raznih božanstava, odu na tajanstveno putovanje u trideset i četiri majušna čamca napravljena od papirusa i osvetljena sa tri stotine šezdeset i pet svetiljki. Dvadeset četvrtog kojaka, posle sunčevog zalaska, Ozirisov kip u sanduku od dudovine stavljan je u grob, a u devet časova noću kip koji je bio napravljen i ostavljen pre godinu dana vaden je i stavljan na javorove grane. Naposletku, tridesetog kojaka, išli su na sveti grob koji je bio u jednoj podzemnoj odaji; nad njom je, izgleda, raslo avokadovo drveće. Ulazeći u kriptu na zapadna vrata, oni su pobožno polagali sanduk sa kipom mrtvog boga na leju od peska. Tu su ga ostavljali u miru i izlazili iz kripte na istočna vrata. Tako su se završavale svetkovine držane meseca kojaka.

U gornjem opisu svetkovine, uzetom iz velikog natpisa u Denderi, Ozirisov pogreb igra vidnu ulogu, dok se njegovo vaskrsenje više prećutno podrazumeva nego izražava. Ovaj nedostatak u tom dokumentu, međutim, obilno je nadoknađen nizom reljefa kojima je natpis ilustrovan. U nizu prizora, reljefi pokazuju umrlog boga kako leži na nosiljci uvijen kao mumija, zatim kako se postepeno diže sve više i više, dok najzad sasvim ne napusti nosiljku i vidi se gde stoji pravo između zaštitničkih krila verne Izide koja je iza njega, dok mu jedna muška prilika drži pred očima *crux ansata*, egipatski simbol života. Teško da bi se uskrsnuće boga moglo plastičnije predstaviti. Još više nam kazuje jedan drugi reljef o istom događaju koji se nalazi u odaji posvećenoj Ozirisu, u velikom Izidinom hramu u Fili. Na njemu vidimo mrtvo Ozirisovo telo sa stabljikama žita izniklim iz njega i sveštenika koji zaliva stabljike vodom iz suda koji drži u ruci. Natpis na tome reljefu glasi: "Ovo je oblik onoga čije se ime ne sme pomenuti. Oziris misterija, koji niče iz voda što se vraćaju". Reljef i reči, uzeti zajedno, izgleda da ne ostavljaju nikakvu sumnju da je Oziris ovde shvaćen i predstavljen kao oličenje žita koje niče u poljima pošto ih oplodi Nilov izliv. Ovo je, prema natpisu, jezgro misterija, najskrivenija tajna koja se otkriva samo posvećenima. Tako je i pri Demetrinim obredima u Eleuzini požnjeven klas žita pokazivan vernicima kao središna misterija njihove religije. Sada potpuno razumemo zašto su o velikoj svetkovini setve u mesecu kojaku sveštenici zakopavali Ozirisove kipove načinjene od zemlje i žita. Kada su ovi kipovi vađeni posle godinu dana ili kraćeg perioda, nalazilo se da je žito izniklo iz Ozirisovog tela, i ovo nicanje žita pozdravljano je kao predznak, ili pre kao uzrok, rastenja useva. Bog žita proizvodio je žito iz samog sebe; on je dao svoje sopstveno telo da bi hranio narod; on je umro da bi narod mogao živeti.

Iz smrti i vaskrsenja svog velikog boga Egipćani su ne samo crpli zaštitu i sredstva za opstanak u ovom životu, već takođe i nadu u večni, zagrobni život. Ova nada izražena je na najjasniji način u Ozirisovim kipovima nađenim u egipatskim grobljima. Tako je u Dolini Kraljeva kod Tebe nađena grobnica jednog kraljevog nosioca lepeze koji je živeo oko 1500. godine pre Hrista. Među dragocenostima grobnice nađena je jedna asura od rogozine pokrivena sa tri sloja platna. Na gornjoj strani platna bila je

Ozirisova slika u prirodnoj veličini; u unutrašnjosti figure, koja je bila nepromočiva, nalazila se smesa od plodne zemlje, ječma i lepljive tečnosti. Ječam je bio iznikao za dva do tri palca. U groblju kod Kinopolisa "sahranjene su mnoge Ozirisove figure. One su bile napravljene od žita uvijenog u platno; po obliku ličile su na Ozirisa, i stavljane su u uzidano udubljenje sa strane u grobnici, ponekad u malim mrtvačkim sanducima od ilovače, ponekad u drvenim mrtvačkim sanducima u obliku sokolove mumije, a ponekad bez ikakvih mrtvačkih sanduka". Ove figure, ispunjene žitom, uvezivane su ovde-onde kao mumije pozlaćenim pantljikama, verovatno da bi ličile na zlatne kalupe u koje su stavljane Ozirisove figure pri svetkovini setve. Ozirisovi kipovi, sa licima od zelenog voska i ispunjeni žitom, nađeni su sahranjeni u groblju grada Tebe. I najzad, doznali smo od profesora Ermana, da između nogu mumija "ponekad leži Ozirisova figura napravljena od mulja; ona je ispunjena zrnevljem žita čije klijanje treba da simboliše uskrsnuće boga". Nema sumnje da je, kao što je zakopavanje u zemlju žitom ispunjenih Ozirisovih kipova o svetkovini setve imalo za cilj da oživi seme, tako i sahranjivanje sličnih kipova u grob imalo za cilj da oživi mrtve, drugim rečima, da osigura besmrtnost njihovim dušama.

HOR – sin Izide i Ozirisa, gospodar neba čije je jedno oko bilo Sunce, a drugo Mesec.

XL

OZIRISOVA PRIRODA

OZIRIS KAO BOG ŽITA

PRETHODNI PREGLED OZIRISOVOG MITA i kulta dovoljan je dokaz da je u jednom od svojih vidova ovaj bog bio oličenje žita, za koje se može reći da umire i da se vraća u život svake godine. Uprkos svoj blistavosti i sjaju kojima su u kasnijim vremenima sveštenici okružili njegovo bogosluženje, shvatanje njega kao boga žita jasno se vidi u svetkovini njegove smrti i vaskrsenja; ova svetkovina proslavljana je prvo u mesecu kojaku, a kasnije u mesecu atiru. Izgleda da je ta svetkovina prvenstveno bila svetkovina setve koja je, kao što i treba, držana u vreme kad su zemljoradnici sejali. Tom prilikom kip boga žita, napravljen od zemlje i žita, sahranjivan je u zemlju sa uobičajenim obredima da bi se, umirući tu, mogao ponovo vratiti u život sa novim usevima. Ova ceremonija je u stvari bila čini koje su pomoću simpatičke magije imale da osiguraju rastenje žita; može se pretpostaviti da ju je u prostijem obliku obavljao svaki egipatski poljoprivrednik na svojim poljima mnogo pre nego što su je sveštenici usvojili i preobrazili u veličanstven crkveni kult. U sadašnjem, mada u stvari prastarom arapskom običaju sahranjivanja "starca", to jest pšeničnog klasa, u požnjevenom polju i molitve za njegov povratak iz mrtvih, nalazimo klicu iz koje se verovatno razvilo obožavanje Ozirisa, boga žita.

Pojedinosti mita o Ozirisu dobro se slažu sa ovim tumačenjem boga. Za njega se govorilo da je sin neba i zemlje. Zar bi se mogli pronaći podesniji roditelji za žito koje niče iz zemlje oplođene nebeskom vodom? Istina je da je egipatska zemlja dobijala svoju plodnost neposredno od Nila, a ne od kiša, ali stanovnici su sigurno znali ili nagađali da je ta velika reka nadolazila usled kiša koje su padale u dalekoj unutrašnjosti. Najprirodnije je da se legenda o tome kako je Oziris prvi naučio ljude da upotrebljavaju žito odnosi na samog boga žita; a i priča da su njegovi raskomadani ostaci bili razbacani gore-dole po zemlji i sahranjeni u raznim mestima možda je mitski način predstavljanja sejanja ili vejanja žita. Ovo drugo tumačenje poduprto je pričom da je Izida stavila odsečene Ozirisove udove na rešeto za žito. Još je verovatnije da je ova legenda ponikla iz sećanja na običaj ubijanja ljudske žrtve, možda predstavnika duha žita, i razdavanje njegovog mesa ili bacanje njegovog pepela po poljima da bi bila plodna. U modernoj Evropi figura smrti se ponekad raskomada u parčiće koji se zakopaju u ze-

mlju da bi usevi dobro rasli; u drugim delovima sveta postupa se na isti način sa ljudskim žrtvama. Što se tiče starih Egipćana, autoritet kao što je Maneto tvrdi da su oni spaljivali crvenokose ljude i razbacivali njihov pepeo pomoću vejalica; vrlo je značajno da su ovu varvarsku žrtvu kraljevi prinosili na Ozirisovom grobu. Možemo pretpostaviti da su žrtve predstavljale samog Ozirisa koji je svake godine ubijan, raskomadavan i sahranjivan u njihovoj ličnosti da bi oživeo seme u zemlji.

Moguće je da su u preistorijskim vremenima kraljevi igrali ulogu boga i da su u tom svojstvu ubijani i komadani. Za Seta se priča, kao i za Ozirisa, da je raskomadan posle vladavine od osamnaest dana; ovaj događaj je proslavljan svake godine svetkovinom koja je trajala isto toliko dana. Prema jednoj priči, senatori su isekli u komade Romula, prvog kralja Rima, i sahranili njegove ostatke u zemlju; tradicionalni dan njegove smrti, sedmi juli, proslavljan je uz izvesne čudne obrede, koji su izgleda bili u vezi sa veštačkim oplođavanjem smokve. Jedna grčka legenda kaže kako su se Pentej, kralj Tebe, i Likurg, kralj tračkih Edonaca, suprotstavljali bogu vinove loze Dionisu, i kako su nepobožni monarsi rastrgnuti u komade; prvog su rastrgle pomahnitale bahantkinje, a drugog konji. Sasvim je moguće da su ova grčka predanja izvitoperena sećanja na običaj žrtvovanja ljudskih bića, a naročito božanskih kraljeva, kao predstavnika Dionisa, boga koji je u mnogome ličio na Ozirisa, i za koga se pričalo da je kao i Oziris bio rastrgnut ud po ud. Priča se da su nekada na Hiosu ljudi rastrzani na komade kao žrtve Dionisu; pošto su umirali istom smrću kao i njihov bog, opravdano je pretpostaviti da su ga oni oličavali. Predanje da su bahantkinje rastrgle tračkog Orfeja ud po ud pokazuje, izgleda, da je i on poginuo u svojstvu boga čijom je smrću umro. Značajno je da je trački Likurg, kralj Edonaca, kako kaže predanje, ubijen da bi zemlja koja je bila izgubila svoju plodnost ponovo postala plodna.

Takođe smo čitali o norveškom kralju, Halfdanu Crnom, čije je telo isečeno i sahranjeno u raznim delovima njegove kraljevine da bi se osigurala plodnost zemlje. Priča se da se on udavio u svojoj četrdesetoj godini na taj način što je propao kroz led koji se lomio u proleće. Ono što se desilo posle njegove smrti ovako opisuje stari skandinavski pisac Snori Sturluson: "On je bio najbogatiji od svih kraljeva. Tako su ga mnogi ljudi cenili da su, kad je stigla vest da je umro i da mu je telo radi sahrane preneseno u Hringariki, velikaši iz Raumarike, Vestfolda i Hajtmerka došli i svi tražili dozvolu da odnesu njegovo telo i sahrane ga u svojim pokrajinama; mislili su da će ono doneti obilje pokrajini koja ga dobije. Najzad bude rešeno da se telo raskomada i sahrani na četiri mesta. Glava bude sahranjena u grob u Štajnu, u Hringariki, a svaka od ostalih grupa uzme svoj deo i sahrani ga. Svi ti grobovi zovu se Halfdanovi grobovi". Treba zapaziti da je taj Halfdan pripadao porodici Inglinga koji su tvrdili da vode poreklo od Freja, velikog skandinavskog boga plodnosti.

Urođenici Kivaja, jednog ostrva blizu Britanske Nove Gvineje, pored ušća reke Flaj, pričaju o nekom čarobnjaku po imenu Segeri, čiji je totem bio sago. Kad je ostario i razboleo se, Segera saopšti narodu da će uskoro umreti, ali da će ipak učiniti da njihovi vrtovi dobro uspevaju. Onda im kaže da ga, kad umre, iseku i zakopaju parčad njegovog tela u svoje vrtove, ali da mu glavu sahrane u njegovoj sopstvenoj bašti. O njemu se priča da je nadživeo običan ljudski vek, da mu niko nije poznavao oca, i da je on učinio da sago uvek dobro uspeva, te tako niko više nije bio gladan. Starci koji su bili u životu do pre nekoliko godina pričali su da su u svojoj mladosti znali Segeru; izgleda da je opšte mišljenje Krivajaca da je Segera umro najviše pre dva pokoljenja.

Ove legende, uzete sve skupa, pokazuju kako je postojala široko rasprostranjena praksa da se telo kralja ili vrača raskomada i da se komadi sahrane u raznim delovima zemlje da bi se osigurala plodnost zemlje, a verovatno i plodnost ljudi i životinja.

Da se vratimo ljudskim žrtvama čiji su pepeo Egipćani rasipali vejalicama; crvena kosa tih nesrećnika verovatno je bila značajna, jer su u Egiptu i volovi koji su žrtvovani takođe morali biti crveni; jedna jedina crna ili bela dlaka nađena na životinji učinila bi ju nepodesnom za žrtvu. Ako su, kao što pretpostavljam, ove ljudske žrtve imale za cilj da podstaknu rastenje useva – razvejavanje njihovog pepela izgleda da podupire ovo gledište – onda su crvenokose žrtve možda birane kao najpodesnije za oličenje duha crvenkastog zrnevlja. Kad je bog predstavljen živim bićem, prirodno je da se ljudski predstavnik bira na osnovu njegove pretpostavljene sličnosti sa božanskim originalom. Stoga su stari Meksikanci, shvatajući kukuruz kao lično biće koje prođe ceo tok života između setve i žetve, žrtvovali novorođenčad u doba setve kukuruza, stariju decu kad kukuruz iznikne, i sve tako dok sasvim ne sazri, kad su žrtvovali starce. Jedno od Ozirisovih imena bilo je "usev" ili "žetva"; antički pisci objašnjavali su ga ponekad kao oličenje žita.

OZIRIS KAO DUH DRVETA

Oziris je bio više nego duh žita; on je takođe bio duh drveta. To je, možda, bio njegov primitivni karakter, jer je obožavanje drveća, naravno, starije u istoriji religije od obožavanja cerealija. Karakter Ozirisa kao duha drveta predstavljen je vrlo plastično u obredu koji opisuje Firmikus Maternus. Posečenu jelu izdube kroz sredinu, i od izdubljenog dela naprave Ozirisov kip, pa ga zatim sahrane kao mrtvaca u šupljinu jele. Teško bi bilo zamisliti da bi se shvatanje drveta kao obitavališta ličnog bića moglo jasnije izraziti. Tako napravljen Ozirisov kip držan je godinu dana a zatim spaljivan, isto kao što se radilo sa Atisovim kipom koji je pričvršćivan uz jelu. Na obred sečenja drveta, kao što ga opisuje Firmikus Maternus, izgleda da pravi aluziju i Plutarh. On je verovatno bio obredni dvojnik mitskog otkrića Ozirisovog tela zatvorenog u vresu. U Ozirisovoj sali u Denderi, mrtvački sanduk u kome je bila božija mumija sa sokolovom glavom tako je napravljen da izgleda kao da je u unutrašnjosti drveta, očevidno četinara, čije se stablo i grane vide iznad i ispod sanduka. Ova scena dovoljno odgovara i mitu i obredu koje opisuje Firmikus Maternus.

Sa karakterom Ozirisa kao duha drveta slaže se to što je njegovim vernicima bilo zabranjeno da povređuju voćke, a takođe i sa njegovim karakterom boga bilja uopšte, jer vernicima nije bilo dozvoljeno ni da zaustavljaju izvore vode, koji su tako važni za navodnjavanje toplih južnih predela. Prema jednoj legendi, on je naučio ljude da gaje lozu uz štapove, da je podrezuju i da cede sok iz grožđa. U Nepsenskom papirusu, pisanom oko 1550. godine pre Hrista, Oziris je predstavljen kako sedi u škrinji sa čijeg krova vise grozdovi, a u papirusu kraljevskog hroničara Nekta vidimo boga na prestolu ispred jednog jezerca, sa čijih obala bujna loza, sa mnogim grozdovima, raste prema zelenom licu božanstva. Bršljan je bio posvećen njemu i nazivan je njegovom biljkom jer je uvek zelen.

OZIRIS KAO BOG PLODNOSTI

Kao bog bilja Oziris je, naravno, shvaćen kao bog stvaralačke energije uopšte, jer ljudi na izvesnom stupnju evolucije ne razlikuju oplodne moći životinja i biljki. Otuda

OZIRIZ DOČEKUJE TUTANKAMONA (Tutankamonova grobnica, Teba)

Bog pozdravlja Tutankamona (u sredini), dok treća prilika drži u ruci ankh (crux ansata, *egipatski simbol života). Dočaravanje Ozirisovog obličja unutar faraonove grobnice predstavlja likovno jasno izražen cilj – osiguravanje besmrtnosti duše.*

je upadljiva crta u Ozirisovom kultu bila sirov ali izrazit simbolizam, koji je ovu stranu njegove prirode iznosio pred oči ne samo posvećenih nego i masa. O njegovoj svetkovini žene su išle kroz sela pevajući pesme u njegovu slavu, noseći njegove bestidne kipove i pokrećući ih pomoću uzica. Ovaj običaj verovatno su bile čini sa ciljem da osiguraju rastenje useva. Priča se da je jedan sličan njegov kip, okićen svim plodovima zemlje, stajao u hramu pred Izidinom figurom, a u njemu posvećenim odajama u Fili bog je predstavljen kako leži na mrtvačkoj nosiljci u stavu koji na najjasniji način pokazuje da čak i posle smrti njegova oplodna moć nije ugašena već samo obustavljena, gotova da bude izvor života i plodnosti u svetu čim se za to ukaže prilika. Himne koje se pevaju Ozirisu aludiraju na ovu važnu stranu njegove prirode. U jednoj od njih kaže se da sve ozeleni njegovom pomoću; a jedna druga izjavljuje: "Ti si otac i majka čovečanstva; ono živi od tvog daha i održava se mesom tvoga tela." Možemo pretpostaviti da se mislilo da on u ovoj svojoj roditeljskoj ulozi, slično ostalim bogovima plodnosti, blagosilja ljude i žene porodom, i da povorke o njegovoj svetkovini služe kako oživljavanju semena u zemlji tako i ostvarenju ovog cilja. Oglasiti bludničkim i razvratnim simbole i obrede koje su Egipćani upotrebljavali da bi stavili u dejstvo tu božansku moć, značilo bi pogrešno razumeti antičku religiju. Ciljevi koje su oni postavili sebi pri ovim obredima bili su prirodni i pohvalni; samo su sredstva koja su primenjivali da bi ih postigli bila pogrešna. Slična greška navela je Grke da uvedu sličan simbolizam u svoje dionizijske svetkovine, i površna ali upadljiva sličnost koja je na taj način proizvedena između ovih dveju religija, možda više nego išta drugo, zavela je i antičke i moderne istraživače da poistovete kultove koji su, mada zaista slični po prirodi, potpuno različiti i nezavisni po poreklu.

OZIRIS KAO BOG MRTVIH

Videli smo da je Oziris u jednom od svojih vidova bio gospodar i sudija mrtvih. Narodu kao što su Egipćani, koji ne samo što su verovali u zagrobni život nego i trošili dosta vremena, truda i novca u pripremanju za njega, ova funkcija boga morala je izgledati gotovo isto toliko važna koliko i njegova funkcija da čini da zemlja donese svoje plodove u pravo vreme. Možemo pretpostaviti da su njegovi vernici verovali kako su ove dve njegove oblasti bile blisko povezane. Stavljanjem svojih mrtvih u grob, oni su ih predavali na čuvanje onome koji ih je mogao podići iz prašine u večni život, isto kao što je činio da žito iznikne iz zemlje. O toj veri pružaju nam rečit i nesumnjiv dokaz Ozirisove figure ispunjene žitom, nađene u egipatskim grobnicama. One su u isti mah bile i simbol i sredstvo vaskrsenja. Egipćani su, dakle, u nicanju žita videli predskazanje ljudske besmrtnosti. Oni nisu jedini narod koji je iste uzvišene nade zasnovao na istom slabačkom temelju.

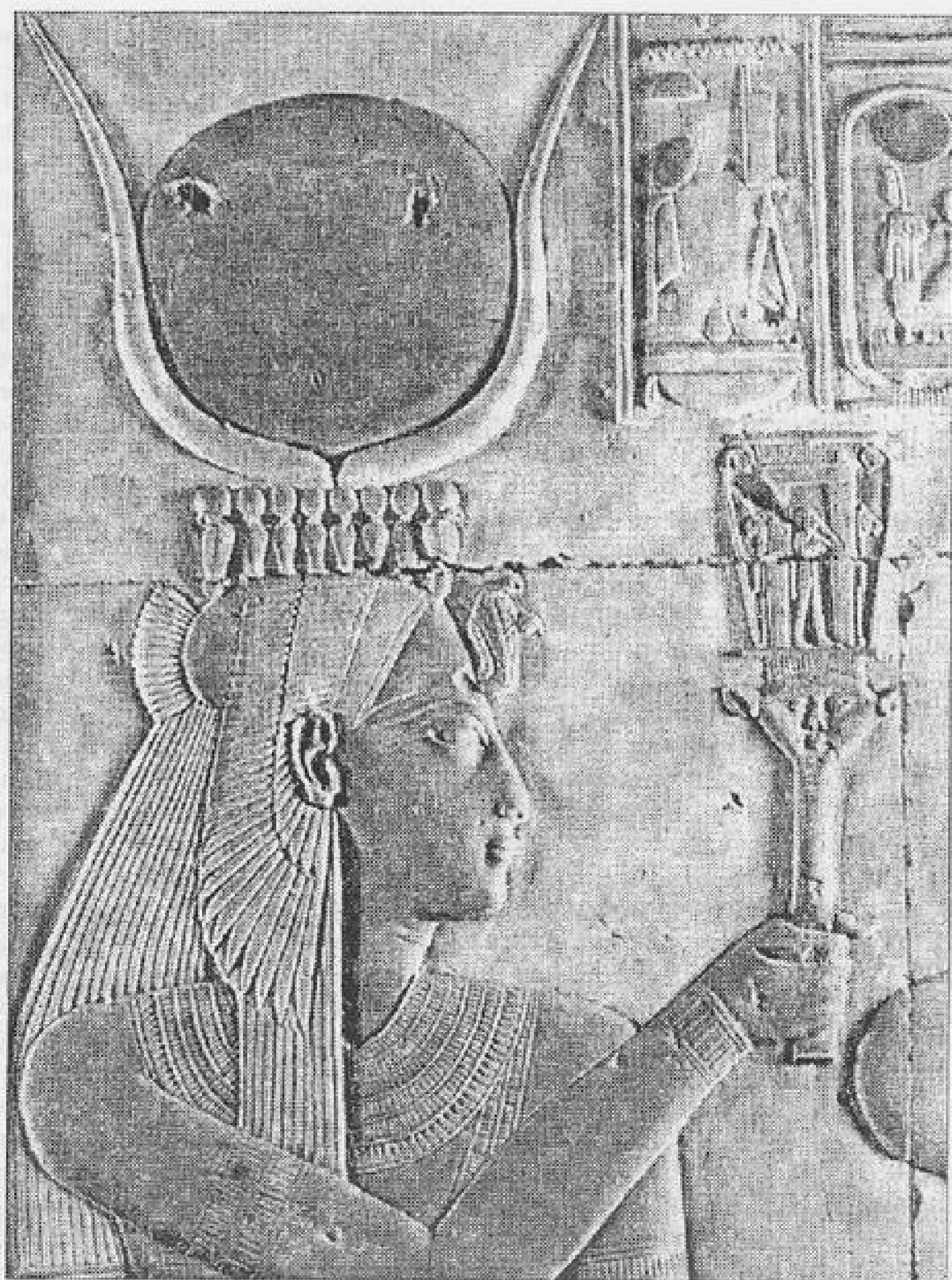
Sasvim je prirodno što je bog koji je tako u ovom životu hranio svoj narod raskomadanim telom, i koji mu je pružao obećanje blažene večnosti u drugom, boljem svetu, zauzimao prvo mesto u narodnom srcu. Stoga se nije čuditi što je u Egiptu obožavanje Ozirisa zasenilo obožavanje ostalih bogova, i što su on i njegova božanska drugarica Izida obožavani u svim krajevima, dok su ostali bogovi obožavani samo svaki u svom kraju.

XLI

IZIDA

PRVOBITNO ZNAČENJE BOGINJE IZIDE još je teže utvrditi nego prvobitno značenje njenog brata i muža Ozirisa. Njeni atributi i epiteti bili su tako mnogobrojni da se ona u hijeroglifima naziva "mnogoimena", "hiljaduimena", a u grčkim natpisima "mirijadoimena". Ipak, možda je još uvek moguće u njenoj složenoj prirodi otkriti originalno jezgro oko kojeg su se sporim procesom nagomilavanja skupili ostali elementi. Ako je njen brat i muž Oziris bio u jednom od svojih vidova bog žita, onda je i ona sigurno morala biti boginja žita. Postoje bar izvesni razlozi za ovo mišljenje. Ako je verovati Diodoru Sikulusu, čiji je izvor izgleda bio egipatski istoričar Maneto, otkriće pšenice i ječma pripisivano je Izidi, i o njenim svetkovinama stabljike tog žita nošene su u povorci u spomen na to veliko dobročinstvo koje je ona učinila za čovečanstvo. Avgustin dodaje još jedan detalj. On kaže da je Izida otkrila ječam u momentu kad je prinosila žrtvu svojim i muževljevim zajedničkim precima, koji su svi bili kraljevi, i da je pokazala novonađeno klasje ječma Ozirisu i njegovom savetniku Totu ili, kao što su ga rimski pisci zvali, Merkuru. Zbog ovoga, kaže Avgustin, oni identifikuju Izidu sa Cererom. Osim toga, o žetvi, egipatski žeteoci kad požanju prvo klasje stave ga na zemlju i udaraju se u grudi, jadikujući i prizivajući Izidu. Ovaj običaj već je objašnjen kao naricanje za duhom žita koji je ubijen srpom. Među epitetima kojima se u natpisima označava Izida nalaze se i ovi: "tvorac zelenih stvari", "zelena boginja čija je zelena boja slična zelenilu zemlje", "gospodarica hleba", "gospodarica piva", "gospodarica obilja". Prema Brugšu, ona je "ne samo tvorac svežeg biljnog zelenila koje pokriva zemlju, već u stvari i samo zeleno žitno polje, koje je oličeno u boginji". Ovo je potvrđeno njenim epitetom *Sochit* ili *Sochet*, što znači "žitno polje"; ta reč još je zadržala ovo značenje u koptskom jeziku. Grci su Izidu zamišljali kao boginju žita jer su je poistovetili sa Demetrom. U jednom grčkom epigramu opisana je kao "ona koja je rodila plodove zemlje", i kao "majka žitnog klasja"; u himni sastavljenoj u njenu čast ona govori o sebi kao "kraljici pšeničnog polja", prikazana je kao "ona pod čijim je staranjem plodna brazda pšenične bogate staze". Grčki i rimski umetnici često su je predstavljali sa žitnim klasjem na glavi ili u ruci.

Takva je, izgleda nam, bila u staro vreme Izida, narodna seljačka boginja žita, u čiju su čast egipatski seljaci vršili sirove, neuglađene obrede. Ali neuglađene crte boginje jedva se mogu nazreti u uglađenom, svetiteljskom obliku oduhovljenom u toku verske evolucije koja je trajala vekovima, obliku u kome se boginja javlja svojim vernicima

IZIDA SA SIMBOLIMA (Hram u Abidosu)

Boginja nosi na glavi povezaču od perja i simbole Hatora – kravlje rogove koji obuhvataju Sunčev disk. Na čelu ima ureus, lik svete zmije, duhovnog i svetovnog simbola moći koji se pojavljuje i na božanskim i na kraljevskim krunama. U ruci joj je sistram (muzički instrument) čiji središnji deo ima oblik širokog kravljeg lica Hatora.

kasnijih dana kao verna supruga, nežna mati, darežljiva kraljica prirode, okružena oreolom moralne čistote vajkadašnje i tajanstvene svetosti. Tako oplemenjena i preobražena, ona je osvojila mnoga srca daleko izvan granica svoje domovine. U onom vrtlogu religija koji je pratio opadanje nacionalnog života u antičko doba, njen kult bio je jedan od najpopularnijih u Rimu i celoj imperiji. Čak su i neki rimski imperatori otvoreno ispoljavali svoju privrženost njenoj veri. Ma koliko da su Izidinu religiju, kao i svaku drugu, ljudi i žene razvratnog života upotrebljavali kao masku, njeni obredi uzeti kao celina časno su se isticali dostojanstvom, mirnoćom, svečanošću i pristojnošću dobro prilagođenim da uteše brižnu dušu i olakšaju ucveljenom srcu. Oni su stoga imali veliku privlačnu snagu za nežne prirode, a naročito za žene, koje su krvavi i razuzdani obredi ostalih istočnjačkih boginja odbijali i ispunjavali gnušanjem. Stoga se ne treba čuditi što je u doba dekadencije, kad su tradicionalne vere bile uzdrmane, kad su se sistemi sudarali, kad su ljudski duhovi bili uznemireni, kad je i sama zgrada imperije, koja je nekada smatrana večnom, počela da pokazuje zloslutne pukotine, blaga Izidina figura sa svojom duhovnom mirnoćom, svojim plemenitim obećanjem besmrtnosti, izgledala mnogima kao zvezda na tamnom nebu, i što je izazivala u njihovim srcima ushićeno obožavanje, ne bez sličnosti sa onim koje je u srednjem veku ukazivano Devici Mariji. Stvarno, njen dostojanstveni ritual, sa obrijanim sveštenicima, čije je i teme bilo obrijano kao kod katoličkih sveštenika, jutrenjima i večernjima, zvonkom muzikom, krštenjem i poškropljivanjem svetom vodicom, svečanim litijama, nakitima ukrašenim kipovima majke božije, pokazivao je mnogo sličnosti sa pompama i ceremonijama katolicizma. Ova sličnost ne mora biti samo slučajna. Moguće je da je stari Egipat doprineo svoj deo velelepnom simbolizmu katoličke crkve, a takođe i bledim apstrakcijama njene teologije. Zaista, u umetnosti, Izida predstavljena kako doji malog Hora toliko je slična ikonama Bogorodice i deteta, da su je neki hrišćani obožavali, pogrešno misleći da ona predstavlja Bogorodicu. Izidi u njenom kasnijem svojstvu zaštitnice moreplovaca Devica Marija možda duguje svoj lepi naziv *Stella Maris*, "Zvezda Mora", pod kojim je obožavaju burom gonjeni mornari. Atribute morskog božanstva Izidi su verovatno pridali grčki moreplovci iz Aleksandrije. Ovi atributi su sasvim strani njenom prvobitnom karakteru i navikama Egipćana koji nisu marili za more. Prema ovoj hipotezi, Sirijus – sjajna Izidina zvezda koja se u julskim zorama diže iznad kristalnih talasa istočnog Sredozemnog mora – vesnik tihog vremena za moreplovce, bio je istinska *Stella Maris*, "Zvezda Mora".

XLII

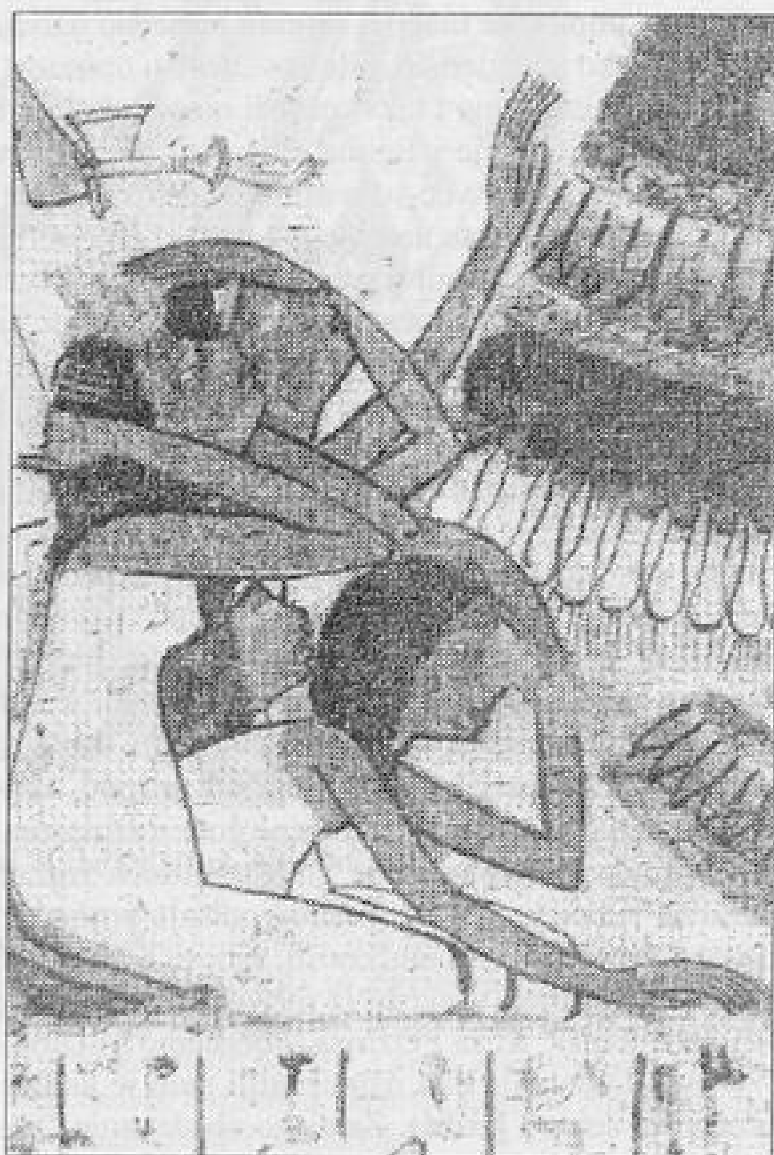
OZIRIS I SUNCE

Oziris je ponekad bio tumačen kao bog Sunca, a i u modernim vremenima ovo gledište zastupali su toliki istaknuti pisci da zaslužuje da ga ukratko razmotrimo. Ako se upustimo u ispitivanje na osnovu kog dokaznog materijala je Oziris bio poistovećen sa Suncem ili sa bogom Sunca, podrobna analiza pokazaće nam da je taj materijal po kvantitetu neznatan, a po kvalitetu ili sumnjiv ili bez ikakve vrednosti. Marljivi Jablonski, prvi moderni istraživač koji je skupio i raščlanio tvrđenja klasičnih pisaca o egipatskoj religiji, kaže da se na mnogo načina može pokazati da je Oziris Sunce, i da bi on kao dokaz za to mogao navesti čitav niz svedoka ali nema potrebe da to radi, jer ta činjenica nije nepoznata nijednom učenom čoveku. Od antičkih pisaca, koje je on naveo, Ozirisa sa Suncem izričito poistovećuju jedino Diodor i Makrobije. Ali njihovim tvrdnjama ne može se pridavati velika vrednost: Diodorovo tvrđenje je nejasno i besedničko, a razlozi koje Makrobije, jedan od očeva Sunčeve mitologije, navodi za to poistovećenje isuviše su slabi.

Temelj na kome neki moderni pisci izgleda poglavito zasnivaju poistovećenje Ozirisa sa Suncem je taj što se njegova smrt slaže bolje sa Sunčevim pojavama nego sa bilo kojom drugom pojavom u prirodi. Odmah ćemo priznati da se dnevno pojavljivanje i iščezavanje Sunca može sasvim prirodno izraziti mitom o njegovoj smrti i vaskrsenju; pisci koji smatraju Ozirisa Suncem uvek podvlače da oni podrazumevaju da se mit odnosi na dnevni, a ne na godišnji tok Sunca. Renouf, koji je smatrao da Oziris predstavlja Sunce, priznao je da se egipatsko Sunce nikako nije moglo opisati kao mrtvo zimi. Ako je njegova svakodnevna smrt bila predmet legende, zašto je onda proslavljana godišnja svetkovina? Sama ova činjenica izgleda fatalna za tumačenje da se mit odnosi na sunčev zalazak i izlazak. Dalje, mada se može reći da Sunce umire svakodnevno, u kom smislu bi se moglo reći da je ono rastrzano u komade?

U toku našeg istraživanja postalo je, nadam se, jasno da postoji i druga jedna prirodna pojava na koju je shvatanje o smrti i vaskrsenju isto toliko primenljivo kao i na Sunčev zalazak i izlazak i koja je, zaista, tako shvaćena i predstavljena u narodnom običaju. Ta pojava je godišnje rastenje i umiranje bilja. Jedan jak razlog za tumačenje Ozirisove smrti kao umiranja bilja a ne kao Sunčevog zalaska nalazi se u opštem, mada ne jednoglasnom mišljenju antičkog doba, koje je zajedno svrstalo kultove i mitove Ozirisa, Adonisa, Atisa, Dionisa i Demetre kao religija bitno istog tipa. Saglasnost antičkog mišljenja o ovom predmetu izgleda isuviše velika da bi se mogla odbaciti kao ne-

osnovana maštarija. Ozirisovi obredi toliko su ličili na Adonisove obrede u Biblusu da su neki stanovnici Biblusa i sami tvrdili da su oplakivali Ozirisovu, a ne Adonisovu smrt. Takvo gledište ne bi se moglo držati da rituali ta dva boga nisu bili toliko slični da su se jedva razlikovali. Herodot je našao tako veliku sličnost između Ozirisovih i Dionisovih obreda da je smatrao kao nemoguće da su ovi drugi mogli nezavisno ponići; stoga je mislio da su ih Grci sa malim izmenama morali primiti od Egipćana. Plutarh, vrlo revnostan istraživač uporedne religije, takođe tvrdi da postoji detaljna sličnost između Ozirisovih i Dionisovih obreda. Ne možemo odbaciti svedočenje tako inteligentnih i pouzdanih ljudi o očevidnim činjenicama koje su oni neposredno posmatrali. Njihovo tumačenje bogosluženja može se i odbaciti, jer je značenje verskih kultova često nerešeno pitanje, ali sličnosti rituala jesu stvar opažanja. Stoga su oni koji objašnjavaju Ozirisa kao Sunce prisiljeni da se opredele za jednu od ove dve odluke: ili da odbace kao pogrešnu svedodžbu antičkog doba o sličnosti obreda Ozirisa, Adonisa, Atisa, Dionisa i Demetre, ili da tumače sve ove obrede kao obožavanje Sunca. Niko od modernih naučnika nije ozbiljno razmatrao niti usvojio ijednu stranu ovog opredeljenja. Usvojiti prvu značilo bi tvrditi da mi znamo obrede tih božanstava bolje od ljudi koji su ih praktikovali, ili bolje od onih koji su ih posmatrali. Usvojiti drugu značilo bi izvitoperiti, potkresati, raskomadati i izopačiti mit i ritual; i sam Makrobije ustručavao se da uradi tako nešto. S druge strane, gledište da je suština svih tih obreda bila mimička smrt i mimičko oživljavanje bilja, objašnjava ih pojedinačno i skupno na lak i prirodan način, i slaže se sa tvrđenjem antičkog doba o njihovoj bitnoj sličnosti.

PROFESIONALNE NARIKAČE DOČARAVAJU IZIDINU TUŽBALICU ZA OZIRISOM
(Teba, grobnica Userhat)

Narikače se nadaju da će preminulog vaskrsnuti izjednačavajući ga sa Ozirisom. Tužbalica Ozirisovih sestara Izide i Neftide je postala obrazac kasnijih egipatskih lamenata. Hiljade grobnica sa natpisima i slikama u dolini Nila pokazuju da je vera u vaskrsenje primenjivana na svakom umrlom Egipćaninu kome su se, od doba Srednjeg Kraljevstva, narikače obraćale imenom "Oziris, taj i taj."

XLIII

DIONIS

U PRETHODNIM GLAVAMA VIDELI SMO da su u antičko doba civilizovani narodi zapadne Azije i Egipta predstavljali sebi promene godišta, a naročito godišnje rastenje i umiranje bilja, kao epizode iz života bogova, čiju su žalosnu smrt i srećno vaskrsenje proslavljali dramskim obredima naizmeničnog tugovanja i veselja. Mada po svom obliku dramska, svetkovina je u suštini bila magijska; to jest, imala je za cilj da, na osnovu principa simpatičke magije, osigura prolećno oživljavanje biljaka i množenje životinja koje su, kako je izgledalo, bile dovedene u opasnost dolaskom zime. U antičkom svetu, međutim, takve ideje i takvi obredi nisu niukoliko bili ograničeni samo na narode Vavilona, Sirije, Frigije i Egipta; one nisu bile proizvod svojstven verskom misticizmu sanjalačkog Istoka, već su u njima sudelovale rase bujnije mašte i aktivnijeg, življeg temperamenta koje su naseljavale obale i ostrva Egejskog mora. Ne treba se složiti sa pretpostavkom izvesnih ispitivača antičkih i modernih vremena da su ti zapadni narodi primili od starije istočne civilizacije shvatanje o bogu koji umire i vaskrsava, zajedno sa svečanim ritualom i kome je to shvatanje dramatski predstavljeno vernicima. Verovatnije je da sličnost koja se zapaža u ovom pogledu između religija Istoka i Zapada nije ništa drugo do ono što mi obično, mada pogrešno, nazivamo slučajnom podudarnošću, dakle, posledicom sličnih uzroka koji slično dejstvuju na približno iste sklopove ljudskog duha u raznim zemljama i pod raznim podnebljima. Grk nije imao potrebe da putuje u daleke zemlje da bi se upoznao sa menama godišnjih doba, da bi zapazio prolaznost lepote ruže mesečarke, prolaznu slavu zlatnog žita, trenutnu divotu purpurnih grozdova. Iz godine u godinu u svojoj rođenoj zemlji on je sa razumljivom žalošću posmatrao kako sjajna, raskošna lepota leta vene i prelazi u pustoš i mrtvilo zime, i iz godine u godinu posmatrao je, sa razumljivim ushićenjem, naglo buđenje novog života u proleće. Naviknut da personifikuje sile prirode, da bojadiše njene hladne apstrakcije toplim bojama mašte, da oblači njene gole stvarnosti u sjajno, gizdavo ruho mitologije, on je iz promenljive panorame godišnjih doba izgradio za sebe svet bogova i boginja, duhova, vilenjaka i vila, i pratio godišnje promene njihovih sudbina sa naizmeničnim osećanjima veselosti i utučenosti, radosti i žalosti. Razmatranje nekih grčkih božanstava koja su umrla i vaskrsla iz mrtvih pružiće nam niz slika koje odgovaraju žalosnim licima Adonisa, Atisa i Ozirisa. Počećemo sa Dionisom.

Bog Dionis ili Bah najpoznatiji nam je kao oličenje vinove loze i veselosti koju proizvodi sok od grožđa. Zanosno obožavanje Dionisa, karakterisano divljim igrama,

uzbudljivom muzikom i pijanim preteranostima, izgleda da je prvo poniklo kod sirovih plemena Trakije, čija je sklonost ka pijanstvu bila nadaleko čuvena. Mistične doktrine tog kulta i čudni, neumereni obredi bili su potpuno strani jasnoj inteligenciji i trezvenom temperamentu grčke rase; ali zbog ljubavi prema misteriji i one sklonosti vraćanja divljaštvu koja je, izgleda, urođena kod većine ljudi, ta religija se širila kao požar kroz

DIONIS (BAH). (Bareljef iz Herkuluma, Narodni muzej, Napulj)

Bog životne snage i plodnosti u levoj ruci drži kantarus (pehar), a u desnoj tirzus (štap od trske obavijen bršljanom i vinovom lozom, na čijem vrhu je šišarka sa pitomog bora).
Prvobitno samo bog vina čiji je karakter vremenom obogaćivan novim svojstvima. Kasnije je bog vegetacije i uživanja, a konačno – u orfičkim misterijama – i neka vrsta vrhovnog boga. Dionisovi veseli i bučni pratioci bili su niža šumska božanstva: panovi i satiri (u rimskoj mitologiji fauni), sileni i silvani, zatim nimfe, menade, tijade i bahantkinje.

Grčku, dok bog, koga je Homer jedva hteo i primetiti, nije postao najpopularnija figura Panteona. Sličnost njegove priče i njegovih ceremonija sa Ozirisovim navela je izvesne istraživače, kako u antičko tako i u moderno doba, da tvrde kako je Dionis bio samo prerušeni Oziris koji je prenet neposredno iz Egipta u Grčku. Obilan dokazni materijal ukazuje na njegovo tračko poreklo, a sličnost ova dva kulta dovoljno je objašnjena sličnošću ideja i običaja na kojima su zasnovani.

Mada je vinova loza sa svojim grozdovima bila najkarakterističnija manifestacija Dionisa, on je takođe bio i bog drveća uopšte. Gotovo svi Grci prinosili su žrtve "Dionisu drveta". U Beotiji je jedna od njegovih titula bila "Dionis u drvetu". Njegov kip često je bio samo uspravan stub, bez ruku, ali ogrnut ogrtačem, sa bradatom maskom koja je predstavljala njegovu glavu i lisnatim granama koje su se širile od njegove glave ili tela da bi obeležile prirodu božanstva. Na jednoj vazi predstavljen je kako izlazi iz niskog drveta ili žbuna. Priča se da je u Magneziji pored reke Meandra nađen jedan Dionisov kip u platanu koga je vetar bio slomio. On je bio zaštitnik pitomog drveća. Prinošene su mu molitve da učini da drveće raste; naročito su ga poštovali poljoprivrednici, poglavito voćari; oni su mu u svojim voćnjacima podizali kipove u obliku prirodnog panja. Za njega se kaže da je pronašao sve voćke, među kojima se naročito pominju jabuke i smokve; zvali su ga "onaj koji obiluje voćem", "zelenovoćasti", "onaj koji čini da voće rodi". Jedna od njegovih titula bila je "onaj koji se preliva", ili "rascvetali"; u Atici, i u Patri u Ahaji, postojao je cvetni Dionis. Atinjani su mu prinosili žrtve radi napretka voća i useva. Među drvećem, naročito posvećenim njemu, pored vinove loze bila je i jela. Delfijsko proročište naredilo je Korinćanima da obožavaju izvesnu jelu "isto kao boga", te su oni napravili dva Dionisova kipa od nje, sa crvenim licem i pozlaćenim telom. U umetnosti, palicu sa vrhom od jelove šišarke obično nosi bog ili njegovi vernici. Bršljan i smokvino drvo bili su naročito vezani s njim. U atičkoj varoši Aharni postojao je Dionis Bršljan; u Lakedemonu Smokva Dionis, a u Naksosu, gde su smokve zvane *meilicha*, postojao je Dionis Meilihije; lice njegovog kipa bilo je napravljeno od smokvinog drveta.

Dalje, postoje malobrojne ali značajne indikacije da je Dionis bio shvaćen kao božanstvo poljoprivrede i žita. Priča se da je on i sam radio poslove poljoprivrednika; da je prvi ujarmio volove u plug, koji je ranije vučen samo rukom; neki su pretpostavljali da ovo predanje objašnjava zašto se često mislilo da se on svojim vernicima pokazuje u volovskom obliku. Priča se da je Dionis, upravljajući plugom i pri tom sejući seme, olakšao rad poljoprivredniku. Dalje smo čuli da je u postojbini Bizalta, jednog tračkog plemena, postojalo veliko i lepo Dionisovo svetilište, gde je o njegovoj svetkovini sijala noću jaka svetlost kao znak obilne žetve koju božanstvo milostivo daruje; ali ako usevi neće dobro roditi te godine, tajanstvena svetlost se ne pokazuje, a mrak obavija svetilište kao i u ostalo vreme. Među Dionisovim simbolima bila je i vejalica, jedna velika otvorena kotarica u obliku lopate, koju su sve do modernih vremena poljoprivrednici upotrebljavali za odvajanje zrnevlja od pleve bacajući žito u vazduh. Ova prosta poljoprivredna alatka upotrebljavana je u Dionisovim mističnim obredima; štaviše, predanje kaže da je bog, kad se rodio, bio stavljen u vejalicu umesto u kolevku; umetnost ga predstavlja kao odojče u vejalici. Zbog ovog predanja i ovakvog predstavljanja on je dobio epitet *Liknites* to jest "onaj iz vejalice".

Kao i o drugim bogovima bilja, i o Dionisu se verovalo da je umro nasilnom smrću, ali da je posle povraćen u život; njegova stradanja, smrt i vaskrsenje proslavljani su

u svetim obredima. Njegovu tragičnu istoriju ovako opisuje pesnik Nonus. Zevs u obliku zmije poseti Persefonu i ona mu rodi Zagreja, to jest Dionisa, rogato dete. Odmah pošto je rođeno, dete se popelo na presto svog oca Zevsa i imitiralo velikog boga razmahujući munjom koju je držalo u svojoj maloj ruci. Zagrej nije bio dugo na prestolu; podmukli Titani nabele svoja lica kredom i napadnu ga noževima dok se ogledao u ogledalu. Izvesno vreme on je uspevao da izbegne napade uzimajući na sebe jedan za drugim oblike Zevsa, Kronosa, mladića, lava, konja i zmije. Najzad, kad je bio u obliku bika, ubilački noževi njegovih neprijatelja iseku ga u komade. Njegov kritski mit, kao što ga priča Firmikus Maternus, ima sledeću sadržinu. On je bio nezakoniti sin Jupitera, kritskog kralja. Jupiter, pre nego što je otišao na put van zemlje, prenese presto i skiptar na mladog Dionisa, ali znajući da njegova žena Junona mrzi dete, poveri staranje o Dionisu stražarima na čiju se vernost, mislio je, može osloniti. Junona, međutim, podmiti stražare, i zavaravši dete zvečkama i vešto napravljenim ogledalom primami ga u zasedu, gde njeni pratioci Titani jurnu na njega, iseku ga ud po ud, skuvaju sa raznim travama i pojedu; ali njegova sestra Minerva, koja je sudelovala u tom delu, sačuva detinje srce i da ga Jupiteru kad se ovaj vratio, ispričavši mu celu istoriju zločina. U svom gnevu Jupiter naredi da se Titani ubiju mučenjem, a da bi ublažio tugu za izgubljenim sinom napravi kip u koji zatvori sinovljevo srce, a zatim podigne hram u njegovu čast. U ovoj verziji mitu je dat euhemeristički obrt predstavljanjem Jupitera i Junone (Zevsa i Here) kao kralja i kraljice Krita. Pomenuti stražari su mitski Kureti koji su igrali ratnu igru oko deteta Dionisa, kao što se priča da su radili oko deteta Zevsa. Važno je zapaziti legendu, koju su zabeležili i Nonus i Firmikus, a po kojoj je Dionis u ranom detinjstvu kratko vreme zauzimao presto svog oca Zevsa. Tako Proklus kaže: "Dionis je bio poslednji kralj bogova koga je Zevs postavio. Njegov otac postavio ga je na kraljevski presto, stavio mu Skiptar u ruku i učinio ga kraljem nad svim bogovima sveta". Takvo predanje ukazuje na običaj davanja privremenog kraljevskog dostojanstva kraljevom sinu kao predigru činu u kome će on biti žrtvovan umesto svog oca. Verovalo se da je nar iznikao iz Dionisove krvi, kao što su šaše iznikle iz Adonisove, a ljubičice iz Atisove krvi; stoga žene nisu jele narovo seme o Tesmoforijama. Neki kažu da je, po zapovesti Zevsa, Apolon sastavio odsečene Dionisove udove i sahranio ih na Parnasu. Dionisov grob pokazivan je u Delfijskom hramu pored zlatne Apolonove statue. Međutim, prema drugom jednom predanju, Dionisov grob nalazio se u Tebi, jer je tu, kako se priča, on bio rastrgnut u komade. U ovim verzijama vaskrsenje ubijenog boga još se ne pominje, a druge verzije mita različito ga predstavljaju. Prema jednoj verziji, koja predstavlja Dionisa kao sina Zevsa i Demetre, njegova mati sastavila je zajedno njegove raskomadane udove i učinila ga ponovo mladim. Druge verzije prosto kažu da je on uskoro posle svoje sahrane ustao iz mrtvih i uzdigao se na nebo; ili da ga je Zevs podigao kad je ležao smrtno ranjen; ili da je Zevs progutao Dionisovo srce i onda ga ponovo rodio sa Semelom, koja je u narodnoj legendi predstavljena kao Dionisova mati; ili da je njegovo srce bilo istucano u prah i dato Semeli u jednom napitku, i da ga je ona na taj način začela.

Okrećući se od mita ritualu, nalazimo da su Krićani proslavljali dvogodišnju svetkovinu na kojoj je Dionisovo stradanje predstavljeno u svim detaljima. Sve što je on radio ili patio u svojim poslednjim momentima predstavljano je pred očima njegovih vernika, koji su svojim zubima razdirali u komade živog bika, a zatim lutali kroz šume uz pomamne uzvike. Pred njima je nošena škrinjica za koju se verovalo da sadrži Dio-

nisovo sveto srce, i uz divlju svirku frula i cimbala oni su imitirali zvečke pomoću kojih je dete-bog odmamljeno u propast. Tamo gde je vaskrsenje bilo jedan deo mita, ono je takođe predstavljano pri obredima; čak je, izgleda, opšta doktrina vaskrsenja, ili bar besmrtnosti, propovedana vernicima, jer Plutarh, pišući da bi utešio svoju ženu posle smrti njihove male kćerke, hrabri je idejom o besmrtnosti duše koju propoveda predanje i koja je otkrivena u Dionisovim misterijama. Drugi jedan oblik mita o Dionisovoj smrti i vaskrsenju kaže da se on spustio u had da bi doveo svoju majku Semelu iz sveta mrtvih. Mesno argivsko predanje kaže da je on otišao dole kroz Alkionsko jezero; njegov povratak iz podzemnog sveta, drugim rečima njegovo vaskrsenje, proslavljali su svake godine na tom mestu Argivljani koji su ga pozivali iz vode zvucima truba, dok su bacali jagnje u jezero kao žrtvu čuvaru mrtvih. Ne zna se da li je kod njih ta svetkovina držana u proleće, ali Liđani su sigurno proslavljali dolazak Dionisa u proleće; mislilo se da bog donosi to doba sa sobom. Sasvim je prirodno što su božanstva bilja, za koja se verovalo da provode izvestan deo godine pod zemljom, smatrana bogovima podzemnog sveta ili mrtvih. Tako se mislilo i o Dionisu i Ozirisu.

Jedna crta u mitskom karakteru Dionisa, koja na prvi pogled izgleda nesaglasna sa njegovom prirodom božanstva bilja, jeste ta da je on često shvaćen i predstavljen u životinjskom obliku, naročito u obliku bika, ili bar s rogovima. On se pominje kao "oteljeni", "bik", "onaj u obliku bika", "onaj s bikovskim licem", "onaj s bikovskim čelom", "onaj s bikovskim rogovima", "onaj što nosi rogove", "dvorogi", "rogati". Verovalo se da se on bar ponekad pojavljuje kao bik. Njegovi kipovi često su, na primer u Kiziku, pravljeni u obliku bika, ili sa bikovskim rogovima, a i slikan je s rogovima. Primeri rogatog Dionisa nalaze se među preostalim spomenicima antičkog doba. Jedna mala statua predstavlja ga obučenog u bikovu kožu, a glava, rogovi i papci životinje vise mu na leđima. Druga jedna statua predstavlja ga kao dete sa grozdovima oko čela i sa telećom glavom i rogovima. Na jednoj crvenoj vazi bog je naslikan kao dete sa telećom glavom koje sedi u krilu žene. Narod u Kineti proslavljao je Dionisovu svetkovinu zimi; tom prilikom ljudi namažu telo uljem, izaberu bika iz krda i odnesu ga božijem svetilištu. Pretpostavljalo se da ih je svakom prilikom Dionis inspirisao kog bika da izaberu; izabrani bik je verovatno predstavljao samo božanstvo, jer se verovalo da se on o svojim svetkovinama pojavljuje u obliku bika. Elidanke su ga pozdravljale kao bika i molile ga da dođe sa bikovskim papkom. One su pevale: "Dođi ovamo, Dionise, tvome svetom hramu pored mora; dođi sa Gracijama svome hramu, jureći bikovskim nogama, o dobri biče, o dobri biče!" Bahantkinje u Trakiji nosile su rogove imitirajući na taj način svog boga. Prema mitu, Titani su ga rastrgli u komade kad je bio u obliku bika, a Krićani, predstavljajući Dionisove patnje i smrt, zubima su rastrzali živog bika u komade. Izgleda da je rastrzanje i jedenje živih bikova i teladi bilo stalna karakteristika Dionisovih obreda. S obzirom na praksu slikanja boga kao bika ili sa izvesnim crtama te životinje i na verovanje da se on o svetim obredima pojavljivao svojim vernicima u obliku bika, kao i na legendu da je on u obliku bika rastrgnut u komade, jasno je da su pri rastrzanju i jedenju živog bika o njegovoj svetkovini Dionisovi vernici verovali da ubijaju boga, jedu njegovo meso i piju njegovu krv.

Druga životinja čiji je oblik Dionis uzimao na sebe bila je koza. Jedno od njegovih imena bilo je "Jare". U Atini i Hermionu on je obožavan pod titulom "onaj sa crnom kozjom kožom". Legenda kaže da je dobio tu titulu zato što se jednom prilikom pojavio u kozjoj koži. U vinogradskim predelima Fliusa, tamo gde je u jesen ravnica

gusto zaogrnuta crvenim i zlatnim lišćem vinove loze koja vene, stajao je još od davnina jedan stari bronzani kip koze koji su vinogradari oblepili zlatnim lišćem da bi zaštitili svoju lozu od plamenjače. Taj kip je verovatno predstavljao samog boga vinove loze. Da bi mladog Dionisa sačuvao od Herinog gneva, njegov otac Zevs ga pretvori u jare, a kad su bogovi bežali u Egipat da bi izbegli Tifonovu srdžbu, Dionis je bio pretvoren u kozu. Stoga kad su njegovi vernici rastrzali u komade živu kozu i jeli njeno sirovo meso, oni su, mora biti, verovali da jedu telo i krv boga. Običaj da se tela životinja i ljudi rastržu u komade i jedu presna primitivni ljudi su praktikovali kao verski obred čak i u modernim vremenima. Svedodžbu antičkog doba o postojanju sličnih obreda kod pomahnitalih Bahovih vernika zato ne treba odbaciti kao basnu.

Običaj ubijanja boga u životinjskom obliku, koji ćemo podrobnije ispitati malo kasnije, pripada najranijem stupnju ljudske kulture, te se u kasnijim vremenima obično pogrešno razume. Napredak misli teži da skine starim životinjskim i biljnim bogovima njihovu životinjsku i biljnu ljušturu i da im ostavi ljudske osobine (koje su uvek jezgro pojma) kao krajnji i jedini ostatak. Drugim rečima, životinjski i biljni bogovi teže da postanu čisto antropomorfni. Kad postanu sasvim ili skoro takvi, životinje i biljke koje su u početku bile božanstva još zadržavaju neodređenu i polushvaćenu vezu sa antropomorfnim bogovima koji su se razvili iz njih. Pošto se poreklo odnosa između božanstva i životinje ili biljke zaboravi, izmisle se razne priče da bi se ono objasnilo. Ova objašnjenja slede jednu od dveju linija prema tome da li su zasnovana na uobičajenom ili izuzetnom postupanju sa svetom životinjom ili biljkom. Sveta životinja obično se štedela i ubijala samo izuzetno, te se prema tome mit izmišlja da bi se objasnilo ili zašto je pošteđena ili zašto je ubijena. Izmišljen radi prvog cilja, mit govori o izvesnoj usluzi koju je životinja učinila božanstvu; izmišljen radi drugog cilja, mit govori o izvesnoj povredi koju je životinja nanela bogu. Razlog koji se daje za žrtvovanje koza Dionisu jeste primer mita ove druge vrste. Kaže se da mu se one žrtvuju zato što su povredile vinovu lozu. Koza je, kao što smo već videli, prvobitno bila ovaploćenje samog boga. Ali kad se bog oslobodio svog životinjskog karaktera i postao u suštini antropomorfan, ubijanje koze pri njegovom bogosluženju nije se više smatralo kao ubijanje samog boga, već kao ubijanje žrtve koja mu se prinosi; a kako se morao navesti neki razlog zašto se žrtvuje baš koza, to se tvrdilo kako je to kazna zato što je koza povredila vinovu lozu, predmet naročitog božijeg staranja. Tako se dolazi do čudnog prizora da se bog žrtvuje samom sebi zato što je bio svoj sopstveni neprijatelj. I kako se pretpostavljalo da bog jede od žrtve koja mu se prinese, proizlazi da on, kad je žrtva božije staro ja, jede svoje sopstveno telo. Stoga je bog-koza Dionis predstavljen kako pije kozju krv, a bog-bik Dionis zove se "onaj koji jede bikove". Po analogiji sa ovim primerima možemo zaključiti da je, gde god je bog opisan kao onaj koji jede izvesnu životinju, ova životinja nekad bila taj isti bog. Kasnije ćemo videti da neki primitivni ljudi umilostivljavaju mrtve medvede i kitove time što im prinose delove njihovog sopstvenog tela.

Ali sve ovo ipak ne objašnjava zašto se božanstvo bilja javlja u životinjskom obliku. No biće bolje da razmatranje tog pitanja odložimo dok ne ispitamo karakter i osobine Demetre. U međuvremenu ostaje da pomenemo da su pri Dionisovim obredima u nekim mestima umesto životinje rastrzali u komade ljudsko biće. To je bila praksa na Hiosu i Tenedosu, a u Potniji u Beotiji predanje kaže da je nekada bio običaj da se pogubitelju koza Dionisu žrtvuje dete koje je kasnije zamenjeno kozom. U Orhomenu, kao što smo videli, ljudska žrtva uzimana je od žena jedne stare kraljevske porodice.

Kao što su ubijeni bik i koza predstavljali ubijenog boga, možemo pretpostaviti da ga je tako predstavljala ljudska žrtva.

Legende o smrti Penteja i Likurga, dvaju kraljeva za koje se priča da su ih rastrgli na komade (prvog Bahantkinje, a drugog konji) zato što su bili protiv Dionisovog kulta, možda su, kao što smo već napomenuli, izvitoperena sećanja na običaj žrtvovanja božanskih kraljeva u ulozi Dionisa i rasturanje parčadi njihovih raskomadanih tela po poljima da bi postala plodna. Verovatno nije slučajna podudarnost priča da je i sam Dionis bio rastrgnut na komade u Tebi, mestu u kome je, prema legendi, ista sudbina zadesila kralja Penteja u rukama pomahnitalih obožavateljki boga vinove loze.

Predanje o ljudskoj žrtvi možda je ponekad bilo samo pogrešno tumačenje žrtvenog obreda u kome je sa životinjskom žrtvom postupano kao sa ljudskim bićem. Na primer, u Tenedosu je tek oteljeno tele koje se žrtvovalo Dionisu bilo obuvano u cipele, a kravu-majku pazili su kao ženu u babinjama. U Rimu su prinosili na žrtvu Vedijovisu kozu kao da je ona bila ljudska žrtva. Ipak, isto je toliko moguće, a možda i verovatnije, da su ovi čudni obredi i sami bili ublaženja starijeg i surovijeg običaja žrtvovanja ljudskih bića, i da je kasnije pretvaranje, koje se sastojalo u postupanju sa žrtvama kao da su bile ljudska bića, samo deo pobožne i milostive prevare, kad su bogu podmetane manje dragocene žrtve kao da su živi ljudi i žene. Ovo tumačenje potvrđuju mnogi nesumnjivi slučajevi u kojima su ljudske žrtve bile zamenjene životinjama.

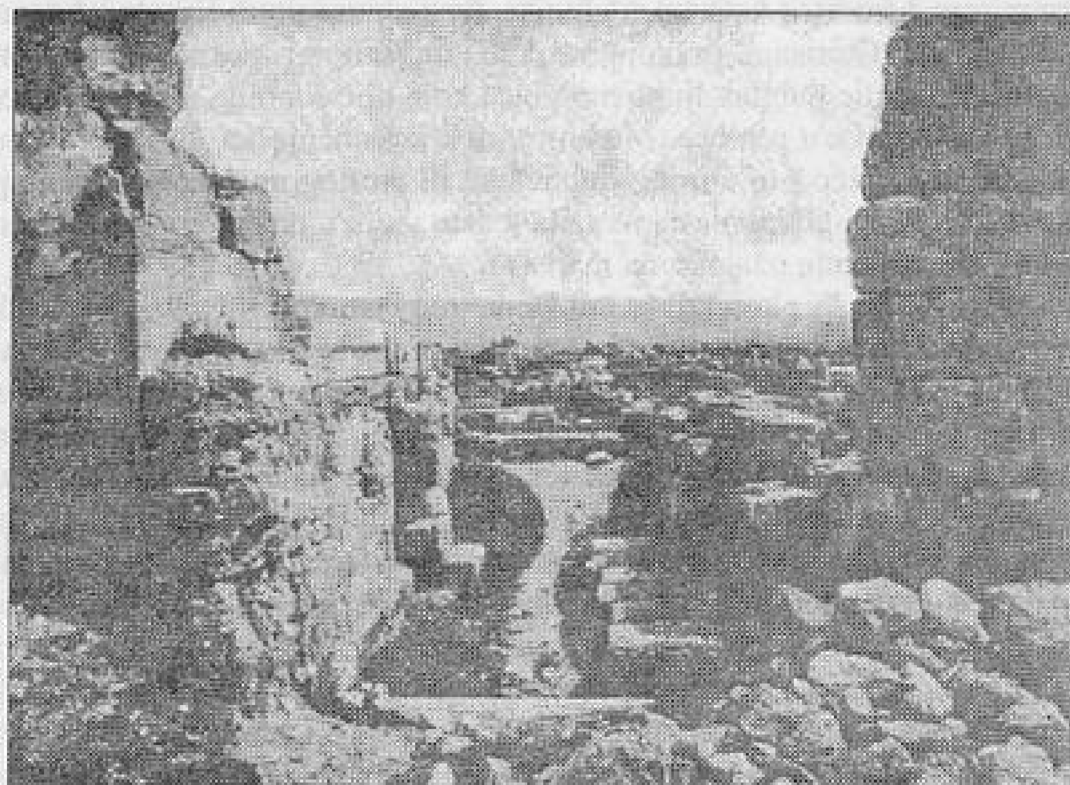
XLIV

DEMETRA I PERSEFONA

DIONIS NIJE BIO JEDINO grčko božanstvo čija su tragična priča i kult izgleda predstavljali umiranje i oživljavanje bilja. U drugom obliku i sa drugom primenom, stara priča ponovo se javlja u mitu o Demetri i Persefoni. U suštini, njihov mit je identičan sa sirijskim mitom Afrodite (Astarte) i Adonisa, frigijskim mitom Kibele i Atisa, i egipatskim mitom Izide i Ozirisa. U grčkoj priči, kao i u njenim azijskim i egipatskim dvojnicima, boginja oplakuje gubitak ljubljenog bića koje oličava bilje, naročito žito, koje umire u zimu i oživljava u proleće. Međutim, dok je istočnjačka mašta predstavljala ljubljeno i izgubljeno biće kao umrlog ljubavnika ili umrlog muža koga oplakuje njegova ljubavnica ili žena, grčka mašta izrazila je istu ideju u nežnijem i čistijem obliku mrtve kćerke koju oplakuje ožalošćena majka.

Najstariji književni spis koji izlaže mit Demetre i Persefone je divna homerska *Himna Demetri* koju kritičari pripisuju sedmom veku pre naše ere. Cilj pesme je da objasni poreklo Eleuzinskih misterija; pesnikovo potpuno ćutanje o Atini i Atinjanima, koji su u kasnijim vekovima igrali vidnu ulogu u svetkovini, čini verovatnim mišljenje da je himna sastavljena u davno doba kad je Eleuzina još bila mala nezavisna država, i pre no što je veličanstvena litija misterija bila počela da defiluje, za vreme vedrih dana meseca septembra, preko niskog lanca golih kamenitih bregova koji dele ravna eleuzinska žitna polja od prostranije, maslinom obrasle Atinske ravnice. Bilo tako ili ne, himna nam otkriva piščevo shvatanje karaktera i funkcija dveju boginja: njihovi prirodni oblici dovoljno se jasno vide kroz tanki veo pesničke mašte. Mlada Persefona, tako kaže priča, brala je ruže i klinove, šafrane i ljubičice, zumbule i sunovrate u jednoj bujnoj livadi, kad se odjednom zemlja otvori, bog mrtvih Pluton izađe iz ambisa i odveze je u svojim zlatnim kolima da mu bude žena i kraljica u mračnom podzemnom svetu. Njena ožalošćena majka Demetra, sa žutom kosom pokrivenom crnim velom, tražila ju je preko zemlje i mora i, saznavši od Sunca sudbinu svoje kćerke, u velikom gnevu napusti bogove i nastani se u Eleuzini. Tamo se pokaže kraljevim kćerkama prerušena u staricu koja je žalosno sedela u hladu jednog maslinovog drveta pored devojačkog izvora, gde su princeze bile došle da uzmu vode u bronzane krčage. Gnevna zbog svog teškog gubitka, boginja nije puštala da seme iznikne, već ga je držala sakrivenog pod zemljom, i zaklela se da nikad neće kročiti nogom na Olimp niti pustiti žito da iznikne dok joj izgubljena kćerka ne bude vraćena. Uzalud su volovi vukli plugove tamo-ovamo po poljima, uzalud je sejač bacao ječmeno seme u mrke brazde, ništa nije nicalo iz

isušene i ispucale zemlje. Čak je i Rariska ravnica blizu Eleuzine, širom koje su se nekad talasali žuti zreli usevi, ležala gola i pusta. Čovečanstvo bi umrlo od gladi i bogovi bi bili lišeni žrtava koje im pripadaju da zabrinuti Zevs nije naredio Plutonu da na površinu zemlje vrati majci Demetri svoj plen, svoju nevestu Persefonu. Mračni bog mrtvih nasmeši se i posluša, ali pre nego što je svoju kraljicu u zlatnim kolima poslao natrag on joj dâ da pojede seme nara, što je učinilo da se ona opet morala vratiti njemu. Zevs zapovedi da Persefona otada provodi dve trećine godine sa majkom i bogovima u gornjem svetu, a jednu trećinu godine sa mužem u donjem svetu, iz koga se morala vraćati svake godine onda kad se zemlja okiti prolećnim cvećem. Tada se kćerka radosno vrati sunčevoj svetlosti; njena majka je radosno dočeka i zagrli, i u svojoj radosti što je dobila natrag izgubljenu kćerku, Demetra učini da žito iznikne iz busenja pooranih njiva i da sva zemlja bude prekrivena lišćem i cvećem. Odmah zatim ona ode i pokaže ovaj srećan prizor prinčevima Eleuzine: Triptolemu, Eumolopu, Dioklu i kralju Keleju, i otkrije im svoje svete obrede i misterije. Blagosloven je, kaže pesnik, smrtnik koji je video ove stvari, ali onaj ko nije učestvovao u njima u životu neće biti srećan u smrti kad se spusti u mrak groba. Tako ove dve boginje odu da žive u blaženstvu sa bo-

ELEUZINA (Zidine)

Sedište najsvetijih obreda starogrčke kulture do kraja perioda paganstva Eleuzina je 23 kilometra udaljena od Atine. U oltarima i natpisima ispunjenom svetilištu postojala je velika dvorana Telesterion, u kojoj su održavana liturgijska dramska prikazivanja o Demetri i Persefoni, uz pouke o životu, smrti i uskrsnuću. Iako se o eleuzinskim misterijama malo zna, pošto su predstavljale strogo čuvanu tajnu poznatu samo posvećenima, svedočenje antičkih pisaca kazuje da prvobitno jezgro mita, koji se tek kasnije javlja u ruhu misterija, treba tražiti u uverenju da Demetra i Persefona personifikuju žito u njegovom dvostrukom vidu – prošlogodišnjeg žita za seme i ovogodišnjeg zrelog klasja.

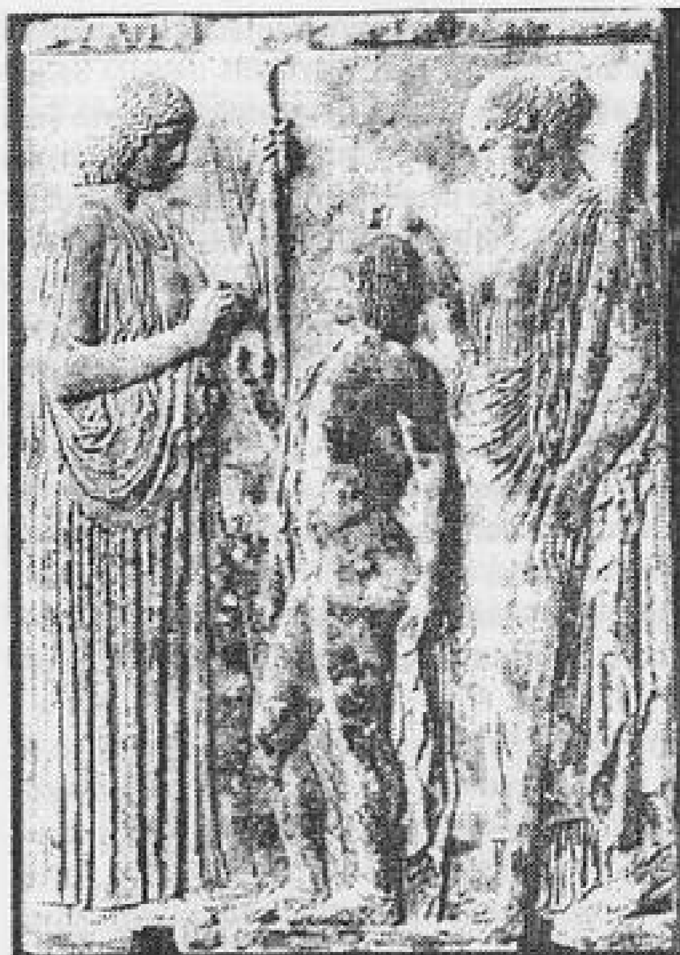
govima na Olimpu. Pesnik završava himnu pobožnom molitvom Demetri i Persefoni da mu one kao nagradu za njegovu pesmu daruju sredstva za život.

Opšte je priznato, i izgleda van sumnje, da je glavni cilj koji je pesnik postavio sebi pri sastavljanju te himne bio da opiše tradicionalno osnivanje Eleuzinskih misterija od strane boginje Demetre. Cela pesma prikazuje scenu preobraženja u kojoj se gola, bezlisna Eleuzinska ravnica odjednom pretvara, po odluci boginje, u ogromno more crvenkastog žita, posle čega dobrotvorna boginja pokazuje prinčevima Eleuzine šta je učinila, nauči ih svojim mističnim obredima i iščezne sa svojom kćerkom u nebo. Otkrivanje misterija je trijumfalan završetak pesme. Ovaj zaključak potvrđen je podrobnim ispitivanjem pesme, što pokazuje da je pesnik dao ne samo opšti opis osnivanja misterija, već takođe, u više ili manje zavijenom obliku, i mitska objašnjenja porekla pojedinih obreda, za koje imamo jakog razloga da verujemo da su sačinjavali bitne crte svetkovine. Među obrede o kojima nam pesnik daje važne nagoveštaje spadaju: prethodni post kandidata za posvećenje, povorka sa bakljama, bdenje cele noći, sedenje kandidata pod velovima i u tišini, na stolicama pokrivanim ovčijim kožama, upotreba nepristojnih izraza, pravljenje masnih šala, svečano opštenje sa božanstvom, sudelovanje u otpijanju ječmene vode iz svetog putira.

Ali postoji jedna druga i dublja tajna ovih misterija koju je pesnik izgleda otkrio u svojoj pesmi. On nam priča kako je boginja, čim je preobrazila golu, mrku Eleuzinsku ravnicu u polje zlatnog žita, obradovala Triptolema i ostale eleuzinske prinčeve pokazujući im odraslo žito. Kad uporedimo ovaj deo priče sa tvrđenjem Hipolita, hrišćanskog pisca drugog veka, koji kaže da se jezgro misterija sastojalo u pokazivanju požnjevenog žitnog klasja posvećenima, onda teško možemo sumnjati da je i pesnik himne bio dobro upoznat sa tim svečanim obredom i da je svesno ciljao da objasni njegovo poreklo na sasvim isti način na koji je objasnio i ostale obrede misterija, naime tvrdnjom da je Demetra lično pokazala kako se taj obred vrši. Tako mit i ritual uzajamno objašnjavaju i potvrđuju jedan drugog. Pesnik sedmog veka pre naše ere daje nam mit – on ne bi mogao bez obesvećenja otkriti ritual: hrišćanski otac otkriva ritual, i njegovo otkrovenje savršeno se slaže sa zavijenim nagoveštajem starog pesnika. Zajedno sa mnogim modernim naučnicima, možemo zato bez ustezanja prihvatiti tvrđenje učenog hrišćanskog oca Klementa Aleksandrijskog, da je mit Demetrin i Persefonin igran kao sveta drama u eleuzinskim misterijama.

Ali ako je mit igran kao jedan deo, možda kao glavni deo, najslavnijih i najsvečanijih verskih obreda Grčke, onda treba još da se zapitamo šta je u stvari bilo, bez ikakvih kasnijih dodataka, prvobitno jezgro mita koji se u kasnijim vekovima pojavljuje preobražen i okružen oreolom strahopoštovanja i misterije, a koji osvetljavaju neki od najsvetlijih zrakova grčke književnosti i umetnosti?

Ako sledimo nagoveštaje koje nam pruža najstariji književni autoritet po tom predmetu, pisac homerske himne Demetri, tu zagonetku nije teško odgonetnuti: figure obeju boginja, i majke i kćerke, svode se na personifikacije žita. Ovo je bar prilično sigurno što se tiče kćerke, Persefone. Boginja koja sa mrtvima pod zemljom svake godine provodi tri meseca ili, prema drugoj verziji mita, šest meseci, a ostatak godine sa živima na zemlji; u čijem je odsustvu ječmeno seme sakriveno u zemlji i polja leže gola i pusta; pri čijem povratku u gornji svet u proleće žito nikne i zemlja se obuče u lišće i cveće – ova boginja ne može biti ništa drugo do mitsko ovaploćenje bilja, a naročito žita, koje leži zakopano pod zemljom nekoliko meseci svake zime i vraća se svakog

ELEUZINSKA BOŽANSTVA, DEMETRA I PERSEFONA (KORE), SA MLADIM KRALJEM TRIPTOLEMOM
(Bareljef, Nar. muzej, Atina)

Grčki mit o Demetri i Persefoni je u suštini identičan sa sirijskim (Afrodita--Astarta i Adonis), frigijskim (Kibela i Atis) i egipatskim (Izida i Oziris). Razlika je u tome što je grčka mašta izrazila istu ideju u nežnijem obliku materinske, a ne telesne ljubavi. Ožalošćena majka (Demetra) oplakuje gubitak voljenog bića (kćerke Persefone) koje je ugrabio bog podzemlja Had ili Pluton. Zabrinut da će zbog Demetrinog gneva zemlja opusteti i bogovi biti lišeni žrtava koje im pripadaju, Zevs naredi Hadu da Persefonu vrati Demetri. Radosna, boginja preobrazi ogolelu Eleuzinsku ravnicu u žitno polje, a Triptolema i ostale kraljeve Eleuzine uputi u svoje svete obrede i misterije.

proleća ponovo u život, kao iz groba, u visokim stabljikama, otvorenim cvetovima i lišću. Nijedno drugo objašnjenje Persefone ne bi izgledalo razumno i verovatno. Ako je boginja-kćerka bila personifikacija ovogodišnjeg mladog žita, zar ne bi boginja-majka mogla biti personifikacija prošlogodišnjeg žita koje je rodilo nove useve? Jedina alternativa ovom shvatanju Demetre bila bi pretpostavka da je ona personifikacija zemlje, iz čijih širokih grudi niče žito i sve druge biljke, koje se prema tome mogu smatrati kao kćerke. Ovo tumačenje Demetrine prvobitne prirode stvarno su zastupali izvesni pisci, kako antički tako i moderni, i ono se može razumno braniti. Ali izgleda da ga je odbacio autor homerske himne Demetri, jer on ne samo što razlikuje Demetru od personifikovane Zemlje, već ih stavlja u najoštriju uzajamnu opoziciju. On nam kaže da je Zemlja, po želji Zevsa, a da bi zadovoljila Plutona, odvukla Persefonu u propast, učinivši da izniknu sunovrati koji su namamili mladu boginju da luta bujnom livadom i ode tako daleko da joj se u nesreći nije moglo pomoći. I tako je Demetra, daleko od toga da bude identifikovana sa boginjom Zemljom, morala smatrati to božanstvo svojom najgorom neprijateljicom jer je zbog njenog podmuklog lukavstva izgubila kćerku. Ali ako Demetra u ovoj himni ne može biti oličenje Zemlje, onda izgleda da je jedina alternativa zaključak da je ona personifikacija žita.

Ovaj zaključak potvrđuju spomenici, jer su u antičkoj umetnosti Demetra i Persefona podjednako okarakterisane kao boginje žita, i to žitnim krunama na glavi i žitnim klasjem u rukama. Dalje, Demetra je prva otkrila Atinjanima tajnu žita i raširila ovaj korisni pronalazak nadaleko i naširoko pomoću Triptolema, koga je poslala kao putujućeg misionara da saopšti ovaj dragoceni pronalazak celom čovečanstvu. Na umetničkim

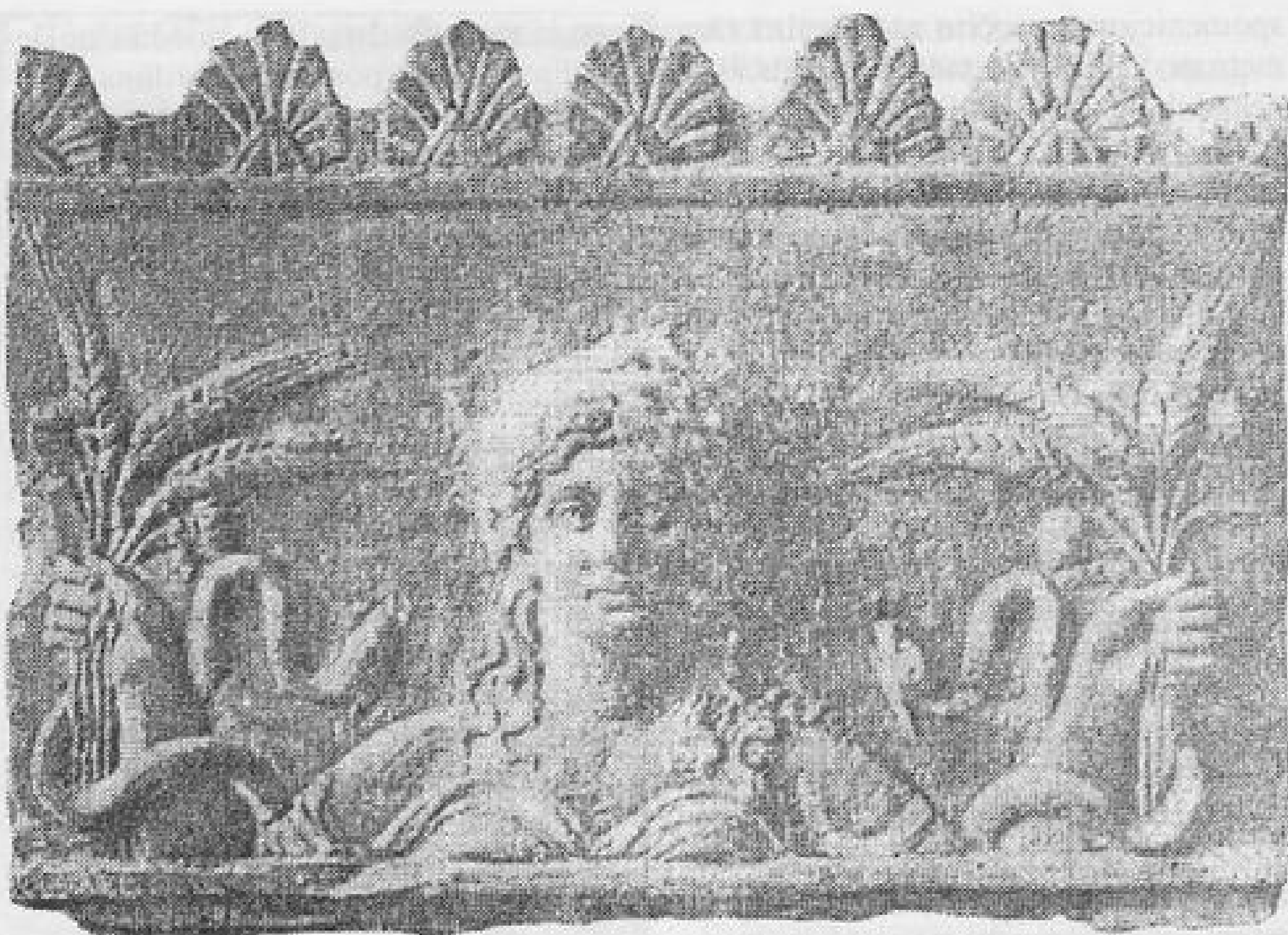
spomenicima, naročito na bojenim vazama, on je uvek predstavljen, zajedno sa Demetrom, kako drži žitno klasje u ruci i sedi u kolima koja su ponekad sa krilima, a ponekad ih vuku zmajevi, i sa kojih je, kako se priča, jureći kroz vazduh sejao seme dole na ceo svet. Iz zahvalnosti za dragoceni dar, mnogi grčki gradovi slali su prve plodove ječmenih i pšeničnih žetvi kao žrtvu zahvalnicu dvema boginjama, Demetri i Persefoni u Eleuzini, gde su bili sagrađeni podzemni ambari za ostavljanje obilnih priloga. Teokrit opisuje kako je na ostrvu Kosu, u mirisno letnje doba, jedan poljoprivrednik doneo prve plodove žetve Demetri koja je napunila njegovo gumno ječmom, i kako je njen prost kip držao u rukama snopove i bulke. Mnogi epiteti, pridati Demetri u antičko doba, na najjasniji način obeležavaju njen blizak odnos sa žitom.

Koliko je ova vera u Demetru kao boginju žita bila duboko usađena kod Grka vidi se po tome što je ta vera ostala u životu i kod njihovih hrišćanskih potomaka u starom Demetrinom svetilištu u Eleuzini sve do početka devetnaestog veka. Kad je engleski putnik Dodvel ponovo posetio Eleuzinu, stanovnici su mu se žalili zbog gubitka ogromnog Demetrinog kipa koji je Klark odneo 1802. godine i poklonio Univerzitetu u Kembridžu gde se i sad nalazi. "Za vreme mog prvog putovanja u Grčku", kaže Dodvel, "ova boginja-zaštitnica je u svojoj punoj slavi stajala u središtu gumna, među ruševinama svog hrama. Seljaci su bili uvereni da su njihove obilne žetve posledica njene izdašnosti i uveravali su me da je obilnost žetve prestala otkako je ona odnesena". Tako vidimo boginju žita, Demetru, kako stoji na eleuzinskom gumnu i daje žito svojim vernicima u devetnaestom veku hrišćanske ere, isto kao što je njen kip stajao i davao žito njenim vernicima na gumnu na Kosu u Teokritovo doba. I kao što je narod u Eleuzini u devetnaestom veku pripisivao slabije žetve gubitku Demetrinog kipa, isto su se tako u antičko doba Sicilijanci, narod koji se poglavito bavio gajenjem žita i obožavao ove dve žitne boginje, tužili da su usevi u mnogim varošima propali zato što je beskrupulozni rimski guverner Ver nepobožno odneo Demetrin kip iz njenog čuvenog hrama u Heni. Zar bi mogli imati jasniji dokaz da je Demetra zaista bila boginja žita od ovog verovanja, koje je postojalo kod Grka sve do modernog doba, naime da su žitni usevi zavisili od njenog prisustva i njene darežljivosti, a da su propadali kad se njen kip odnese?

PERSEFONA U ULOZI BEZBRIŽNE DEMETRINE KĆERKE
(Bronzana statueta, Britanski muzej)

Osmomesečni zajednički život boginje plodnosti i Persefone značio je doba izobilja na Zemlji. Bogovi su odredili da Persefona provodi sa Hadom trećinu godine u podzemlju iz koga se morala vraćati kad se zemlja okiti prolećnim cvećem.

DEMETRA SA ATRIBUTIMA: klasjem, makovim cvetom i zmijama.

Ako se, ne osvrćući se na teorije, držimo svedočenja antičkih pisaca o eleuzinskim obredima, verovatno ćemo biti skloni da se složimo sa najučenijim antičkim starinarom, Rimljaninom Varonom, koji je, da navedemo Avgustinov izveštaj o njegovom mišljenju, "objašnjavao sve eleuzinske misterije tvrdnjom da se one odnose na žito koje je Cerera (Demetra) pronašla i na Prozerpinu (Persefonu) koju je Pluton odveo od nje. I sama Prozerpina, kaže on, znači plodnost semenja, čiji je prestanak za izvesno vreme učinio da zemlja tuguje zbog svoje golotinje. Usled ovog neuspeha pojavilo se mišljenje da je Cererinu kćerku, to jest samu plodnost, Pluton silom odveo i zadržao u donjem svetu; glad je bila zavila sve u tugu, ali kad se plodnost vratila, nastala je radost zbog povratka Prozerpine i ustanovljeni su svečani obredi". "Zatim on kaže", nastavlja Avgustin svoj izveštaj o Varonovom mišljenju, "da se mnoge stvari propovedane u njenim misterijama nisu odnosile ni na šta drugo do na otkriće žita".

Pretpostavio sam, dakle, da su prirode Demetre i Persefone identične, da božanska majka i kćerka personifikuju žito u njegovom dvostrukom vidu prošlogodišnjeg žita za seme i zrelog klasja od ove godine, i ovo gledište o bitnom jedinstvu majke i kćerke potvrđeno je portretima u grčkoj umetnosti, koji su često tako slični da ih je nemoguće razlikovati. Ova velika sličnost između umetničkih tipova Demetre i Persefone odlučno govori protiv gledišta da su ove dve boginje mitska ovaploćenja dveju stvari tako upadljivo različitih kao što su zemlja i bilje koje niče iz nje. Da su grčki umetnici usvojili to gledište o Demetri i Persefoni, oni bi ih sigurno predstavljali tipovima koji bi iz-

ražavali duboku razliku između dveju boginja. Ako Demetra nije oličavala Zemlju, zar se može opravdano sumnjati da je ona, kao njena kćerka, oličavala žito koje je obično nazivano njenim imenom još od Homerovog doba? Bitnu identičnost majke i kćerke nagoveštava ne samo velika sličnost njihovih umetničkih kipova, već takođe i njihova zvanična titula "dve boginje", koja im je redovno pridavana u velikom svetilištu u Eleuzini bez ikakvog posebnog označavanja individualnih osobina i titula, kao da su njihove odvojene individualnosti bile gotovo spojene u jednu jedinstvenu božansku supstancu.

Posmatrajući dokazni materijal kao celinu, možemo zaključiti da su u mislima običnog Grka ove dve boginje bile u suštini oličenje žita, i da ta klica svakako objašnjava sav procvat njihove religije. Ali zastupati ovo gledište ne znači poricati da su u dugom toku verske evolucije visoko moralna i duhovna shvatanja bila nakalemljena na to prvobitno stablo i da su se rascvetala u lepše cvetove nego što je cvet ječma i pšenice. Iznad svega, misao o semenu, zakopanom u zemlju da bi izniklo u nov i viši život, lako je odvela poređenju sa ljudskom sudbinom i pojačala nadu da je i za čoveka grob možda samo početak boljeg i srećnijeg života u nekom svetlijem, nepoznatom svetu. Ovo prosto i prirodno razmišljanje izgleda sasvim dovoljno da objasni vezu boginje žita u Eleuzini sa misterijom smrti i nadom u blaženu besmrtnost. Jer činjenica da se u antičko doba posvećenje u eleuzinske misterije smatralo ključem za otključavanje rajskih vrata izgleda da je dokazana aluzijama dobro obaveštenih antičkih pisaca na sreću koja očekuje posvećenje posle smrti. Bez sumnje, za nas je lako da uvidimo slabost logičkog temelja na kome su izgrađene tako visoke nade. Ali davljenik se hvata i za slamku, te se stoga ne treba čuditi što se Grci, kao uostalom i mi, sa smrću pred sobom i velikom ljubavlju prema životu u srcu, nisu trudili da sa savršenom tačnošću odmeravaju argumente za i protiv mogućnosti ljudske besmrtnosti. Rasuđivanje koje je zadovoljilo sv. Pavla i pružilo utehu nebrojenim hiljadama ožalošćenih hrišćana, koji su stajali pored samrtničke postelje ili otvorenog groba svojih milih, bilo je dobro i za antičke mnogobošce kad su pognute glave nosili teret žalosti, posmatrali dogorevanje sveće života i gledali pred sobom pomrčinu nepoznatog. Stoga ne umanjujemo dostojanstvo mita o Demetri i Persefoni – jednog od nekoliko mitova u kojima preko svetlosti i jasnosti grčkog genija prelazi senka i misterija smrti – time što njegov uzrok nalazimo u najobičnijim, pa ipak večito uzbudljivim prizorima prirode, u jesenjoj melanholičnoj tami i umiranju i prolećnoj svežini, svetlosti i zelenilu.

DEMETRA

XLV

MAJKA ŽITA I DEVOJKA ŽITA U SEVERNOJ EVROPI

V. Manhart je tvrdio da je prvi deo Demetrinog imena izveden iz tobožnje kritske reči *deai*, "ječam", i da prema tome Demetra ne znači ništa drugo do "majka ječma" ili "majka žita", jer izgleda da su koren te reči razne grane Arijevaca upotrebljavale za razne vrste žita. Kako je, izgleda, Krit bio jedno od najstarijih središta Demetrinog kulta, ne bi bilo ništa čudno ako bi njeno ime bile kritskog porekla. Ovom etimološkom argumentu mogle bi se staviti ozbiljne primedbe, te je stoga sigurnije ne naglašavati ga. Bilo kako bilo, mi smo našli nezavisne razloge za identifikovanje Demetre kao majke žita; i od dveju vrsta žita vezanih za nju u grčkoj religiji, naime ječma i pšenice, ječam možda ima veće pravo da bude njen originalni element, izgleda da je on jedna od najstarijih vrsta žita, ako ne i najstarija, koju je arijevska rasa gajila. Izvesno je da upotreba ječma u verskom ritualu kako Grka tako i starih Indusa pruža jak dokaz u prilog velike starosti njegovog gajenja, za koje se zna da su ga praktikovali i prijezerci kamenog doba u Evropi.

Više sličnosti sa grčkom majkom žita ili majkom ječma pronašao je V. Manhart u folkloru moderne Evrope. Navešćemo nekoliko tipičnih primera.

U Nemačkoj se žito obično personifikuje pod imenom "majka žita". U proleće, kad se žito talasa na vetru, seljaci kažu: "Eno ide majka žita", ili "Majka žita trči preko polja", ili "Majka žita ide kroz žito". Kad deca žele da idu u polje da beru različke i bulke kaže im se da to ne rade, jer će ih uhvatiti majka žita koja sedi u žitu. Ona se takođe zove, prema usevu, majka raži ili majka graška; njom deci prete da ne bi išla u raž ili grašak. Veruje se da majka žita čini da usev raste. U okolini Magdeburga ponekad se kaže: "Biće dobra godina za lan; viđena je majka lana". U jednom selu u Štajerskoj kažu da se majka žita, u obliku lutke načinjene od poslednjeg snopa žita i obučene u belo, može videti oko ponoći u žitnim poljima koja oplođava prolazeći kroz njih; ali ako je ljuta na nekog seljaka, ona učini da mu sve žito uvene.

Majka žita takođe igra važnu ulogu u žetvenim običajima. Veruje se da se ona nalazi u rukoveti žita koje je ostavljeno da stoji poslednje u polju; kad se požnju te poslednje rukoveti, ona se uhvati i otera ili ubije. U prvom od tih slučajeva, poslednji snop se radosno nosi kući i obožava kao božansko biće. On se ostavi u ambaru, a pri vršidbi se duh žita opet pojavi. U hanoverskoj oblasti Hadelnu žeteoci stanu oko posle-

dnjeg snopa i udaraju ga štapovima da bi iz njega isterali majku žita. Oni dovikuju jedan drugom: "Eto je! Udri je! Pazi da te ne uhvati!" Ovo udaranje traje dok se sve zrnevlje ne istrese; onda se veruje da je majka žita oterana. U okolini Danciga lice koje požnje poslednje klasove žita napravi od njih lutku koju nazovu majka žita ili baba žita i dovezu je kući na poslednjim kolima. U nekim delovima Holštajna, poslednji snop se obuče u žensko odelo i nazove majka žita. On se odnese kući na poslednjim kolima i zatim sav polije vodom. Polivanje vodom bez sumnje predstavlja čini za kišu. U okolini Bruka u Štajerskoj, najstarija udata žena napravi lutku u obliku žene od poslednjeg snopa koji se zove majka žita. Od najlepših klasova tog snopa napravi se venac i ukrasi cvećem, pa ga najlepša devojka stavi na glavu i tako odnese gazdi ili posedniku, a majka žita se stavi na pod ambara da bi oterala miševe. U drugim selima te oblasti, dva mladića pri kraju žetve nose majku žita na vrhu motke. Oni idu za devojkom koja nosi venac gazdinoj kući; gazda primi venac i obesi ga u kući, a majka žita stavi se na gomilu drva; oko nje žeteoci večeraju i igraju. Posle je obese u ambar gde ostane dok se ne završi vršidba. Čovek koji pri vršidbi učini poslednji udarac zove se sin majke žita; njega uvežu u majku žita, izudaraju i nose kroz selo. Venac se iduće nedelje osveti u crkvi, a uoči Uskrsa sedmogodišnja devojčica istrlja zrnevlje iz njega i rasturi ga u mladom žitu. O Božiću se slama od tog venca stavi u jasle da bi stoka bila napredna. Oplodna moć majke žita jasno je izražena u rasturanju semena uzetog iz njenog tela među novo žito (jer je venac napravljen od majke žita), a stavljanje slame u jasle ukazuje na njen uticaj na životinje. Kod Slovena se takođe poslednji snop zove majka raži, majka pšenice, majka zobi, majka ječma itd., u zavisnosti od useva. U okolini Tarnova, Galicija, venac napravljen od poslednjih stabljika zove se majka pšenice, majka raži ili majka graška. On se stavi na glavu devojke, a zatim čuva do proleća, kad se nekoliko zrna pomeša sa semenom. I ovaj običaj ukazuje na oplodnu moć majke žita. I u Francuskoj se, u okolini Oksera, poslednji snop zove majka pšenice, majka ječma, majka raži ili majka zobi. Ostavi se da stoji u polju dok se i poslednja kola ne spreme da krenu kući. Zatim naprave od njega lutku, obuku je u odelo koje pripada sopstveniku žita i ukrase krunom i plavim ili belim šalom. Grana sa drveta zabode se u grudi lutke koja se sada zove Cerera. Uveče, za vreme igranke, Cerera se stavi na sredinu poda i žetelac koji je najbrže žnjeo igra oko nje sa najlepšom devojkom. Posle igre napravi se lomača. Sve devojke, a svaka nosi venac, učestvuju u skidanju lutke, raskomadaju je i stave na lomaču zajedno sa cvećem kojim je bila okićena. Zatim devojka koja je prva završila žnjevenje zapali lomaču i svi se mole da Cerera da rodnu godinu. U ovom slučaju, kao što primećuje Manhart, stari običaj ostao je nedirnut, mada je ime Cerera posledica učiteljske učenosti. U Gornjoj Bretanji, poslednji snop se uvek uobliči u ljudsku formu, ali ako je posednik oženjen naprave se dve figure, pa se manja stavi u veću. Ovo se zove majka snop. Snop se preda posednikovoj ženi koja ga odreši i da bakšiš donosiocima.

Ponekad se poslednji snop ne zove majka žita, već majka žetve ili velika majka. U provinciji Osnabriku, Hanover, on se zove majka žetve; napravi se u ženskom obliku i onda žeteoci igraju unaokolo s njim. Kad se u nekim delovima Vestfalije žanje raž, poslednji snop naprave naročito teškim tako što u njega stave kamenje. Dovuku ga kući na poslednjim kolima i zovu ga velika majka, mada ga ne uobličavaju ni u kakvu naročitu formu. U Erfurtskoj oblasti izuzetno težak snop, koji ne mora biti poslednji, zove se velika majka i donosi na poslednjim kolima do ambara, gde ga svi žeteoci skidaju uz čitav pljusak šala.

Ponekad poslednji snop zovu staramajka; okite ga cvećem i pantljikama i prikače mu žensku kecelju. U istočnoj Pruskoj, o žetvi raži ili pšenice, žeteoci doviknu ženi koja vezuje poslednji snop: "Ti dobijaš staramajku". U okolini Magdeburga, muška i ženska posluga utrkuje se ko će dobiti poslednji snop, nazvan staramajka. Ko ga dobije venčaće se iduće godine, ali njegova supruga, ili njen suprug, biće stari; ako ga dobije devojka, udaće se za udovca, ako ga dobije muškarac, oženiće se ružnom babetinom. U Šleziji je staramajka – ogroman snop koji napravi onaj koji je vezao poslednji snop – ranije približno uobličavana u neku ljudsku formu. U okolini Belfasta poslednji snop se ponekad zove staramajčica. On se ne žanje na uobičajen način, već svi žeteoci bacaju srpove na njega i tako ga obore. On se isplete i čuva do jeseni. Ko ga dobije venčaće se te godine.

Često se poslednji snop zove starica ili starac. U Nemačkoj se on ponekad uobliči i obuče kao žena, i za lice koje ga požnje ili veže kaže se da "dobija staricu". U Altišajmu, u Švabiji, kad se požnje sve žito na nekom imanju i ostane nepožnjeveno samo jedno uzano parče njive, svi žeteoci stanu u red pored njega, i svaki žanje svoj deo što brže može; onaj koji bude poslednji "dobije staricu". Kad se snopovi stavljaju u krstine, licu kome dođe u ruke starica (najveći i najgušći snop) ostali se rugaju i kažu: "On je dobio staricu i mora je čuvati". Ženu koja poveze poslednji snop ponekad zovu staricom i kažu da će se udati tokom iduće godine. U Nojsasu, zapadna Pruska, i poslednji snop – koga opreme u žaket, šešir i pantljike – i žena koja ga veže zovu se oboje starica. Oni se zajedno donesu kući na poslednjim kolima i dobro poliju vodom. U raznim delovima severne Nemačke, poslednji snop o žetvi napravi se u obliku ljudske figure i zove "starac"; za ženu koja ga je vezala kaže se da je "dobila starca".

U zapadnoj Pruskoj, kad se poslednja raž zgrće na gomilu, žene i devojke žure sa radom, jer nijedna ne voli da bude poslednja i da dobije "starca", to jest lutka napravljenog od poslednjeg snopa, koga lice koje je poslednje završilo svoj posao mora nositi ispred ostalih žetelaca. U Šleziji se poslednji snop zove starica ili starac i predmet je mnogih šala; prave ga izuzetno velikog i ponekad stave kamen u njega da bi bio teži. Kod Venda se za muškarca ili ženu koji pri pšeničnoj žetvi vežu poslednji snop kaže da su "dobili starca". Od pšenične slame i klasja napravi se u obliku čoveka lutak i okiti cvećem. Lice koje je vezalo poslednji snop mora odneti starca kući, dok mu se ostali smeju i rugaju. Lutak se obesi u kući i tu ostane dok se iduće žetve ne napravi nov starac.

U nekim od ovih običaja, kao što zapaža Manhart, lice koje se zove istim imenom kao i poslednji snop i sedi pored njega na poslednjim kolima očevidno je identifikovano s njim; ono predstavlja duh žita uhvaćen u poslednjem snopu; drugim rečima, duh žita predstavljen je u duplikatu ljudskim bićem i snopom. Identifikacija lica sa snopom izražena je još jasnije u običaju uvijanja u snop lica koje ga je požnjelo ili vezalo. Tako je u Hermsdorfu u Šleziji nekad postojala redovna praksa da se u poslednji snop uveže žena koja ga je zavezala. U Vajdenu, u Bavarskoj, zavežu u snop njegovog žeteoca, a ne vezača. Lice umotano u žito predstavlja duh žita, isto kao što lice uvijeno u granje i lišće predstavlja duh drveta.

Poslednji snop, nazvan starica, često se razlikuje od ostalih snopova svojom veličinom i težinom. U nekim selima zapadne Pruske starica je dvaput duža i deblja od običnog snopa, a u nju se stavlja i kamen. Ponekad je naprave tako teškom da je čovek jedva može podići. U Alt-Pilau, u Samlandu, često se osam ili devet snopova vežu za-

jedno da bi činili staricu, i čovek koji je tovari gunđa zbog njene težine. U Iegrundu, u Saksen-Koburgu, poslednji snop, koji se zove starica, napravi se veliki sa izričitim ciljem da se time osigura dobra žetva iduće godine. Prema tome, običaj da poslednji snop bude neobično veliki ili težak predstavlja čini koje, pomoću simpatičke magije, treba da donese krupan i težak plod iduće žetve.

U Škotskoj, kad je poslednji snop bio požnjeven posle Svih svetih, ženska figura napravljena od njega ponekad se zvala Karlin ili Karlina, to jest starica. Ako je požnjeven pre Svih svetih, zvao se devojka; ako je požnjeven posle sunčevog zalaska, zvao se veštica i verovalo se da donosi nesreću. Kod planinaca u Škotskoj poslednje požnjeveno žito o žetvi zvalo se ili stara supruga (*Cailleach*) ili devojka; prvo ime izgleda preovladuje u zapadnim, a drugo u središnim i istočnim oblastima. O devojci ćemo govoriti malo kasnije, a sad ćemo se pozabaviti starom suprugom. Sledeći opis tog običaja napisao je pažljivi i dobro obavešteni istraživač, prečasni Dž. G. Kembel, sveštenik dalekog hebridskog ostrva Tire: "Žetvena stara supruga (*Cailleach*). – Pri žetvi, svaki se borio da ne ostane poslednji, i kad je usev bio zajednička svojina, dešavalo se da se jedna ivica ostavi nepožnjevena (niko nije hteo da je uzme) zato što je ostala poslednja. Plašili su se da ne dobiju 'majursku gladnicu' (*gort a bhaile*) u obliku imaginarne starice (*Cailleach*) koju bi morali hraniti do iduće žetve. Strah od te starice bio je povod mnogim takmičenjima i šalama. Onaj ko prvi završi posao napravi lutku od pšeničnih stabljika koja se zvala 'stara supruga' i preda je svom najbližem susedu. Ovaj pak, kad bude gotov, preda je drugom, još sporijem, a lice sa kojim ona ostane naposletku moralo je izdržavati 'staricu' te godine".

Na ostrvu Ajleu poslednje požnjeveno žito zovu "stara supruga" (*Cailleach*), i kad ona završi svoju dužnost o žetvi, obese je o zid gde ostane dok ne dođe vreme da se polja oru za useve iduće godine. Onda je skinu i gazdarica je razdeli među orače prvog dana kad pođu na oranje. Oni je stave u džepove i kad stignu na oranje daju je konjima da jedu. Misli se da to donosi dobru sreću za iduću žetvu i smatra se da je to najpodesniji završetak "stare supruge".

Običaji iste vrste postoje u Velsu. Tako u severnom Pembrokširu rukovet poslednjeg požnjevenog žita upletu i zovu ga babuskera (*wrach*); mnogi starci još i sada pamte čudne običaje koji su praktikovani u vezi sa tim. Kad ostane još samo malo parče da se požnje, nastajalo je veliko uzbuđenje među žeteocima. Svi po redu bacaju srpove na njega, i onaj koji uspe da ga na taj način požnje dobije vrč domaćeg piva. Babuskera (*wrach*) se onda brzo napravi i odnese na susedno imanje gde žeteoci još žanju. Ovo obično uradi orač; samo je morao dobro da vodi računa da ga ne opazi neko od suseda, jer ako bi ga videli da dolazi i setili se šta je cilj njegove posete, oni bi ga brzo primorali da se vrati. On se prikrade iza ograde i čeka dok mu susedov glavni žetelac ne dođe nadomak; onda iznenada baci babuskeru preko ograde i to, ako je moguće, na srp glavnog žeteoca. Zatim beži što brže može, i srećan je ako uspe da im pobegne i ako ga ne poseku srpovi koje naljućeni žeteoci bacaju za njim, U drugim slučajevima jedan od žetelaca donosio je babuskeru gazdinoj kući. On se trudio da je donese kući nepoliven i neprimećen; ukućani su bili skloni da postupaju s njim surovo ako primete zašto dolazi. Ponekad su mu skidali gotovo sve odelo, ponekad su ga svog polivali vodom koju su pažljivo čuvali za tu svrhu u krčazima i loncima. Ali, ako uspe da donese babuskeru nepoliven i neprimećen, domaćin mu je za kaznu morao isplatiti manju sumu; ponekad je, umesto toga, donosilac tražio da mu se da krčag piva iz "balona koji stoji

ŽETVENA LUTKA
(Balkan, XIX vek;
Muzej Horniman, London)

Od poslednjeg snopa požnjevenog žita Bugari su pravili lutku zvanu "kraljica žita". Oblačili su je u žensku odeću, nosili oko sela i bacali u reku da bi imali dovoljno kiše, dakle dobre useve i povoljnu žetvu naredne godine.

do zida", jer se u njemu, izgleda, obično držalo najbolje pivo. Babuskera se onda pažljivo obesi o ekser u gostinskoj ili nekoj drugoj sobi i tu drži cele godine. Običaj da se babuskera (*wrach*) donese u kuću i obesi još postoji na nekim majurima severnog Pembrokšira, ali ovi starinski običaji su inače izumrli.

U grofoviji Antrim, sve do pre nekoliko godina kad je srp konačno zamenjen žetelicom, nekoliko stabljika žita koje ostanu poslednje na polju upletene su zajedno, zatim su žeteoci zavezanih očiju bacali srpove na upleteno žito; onaj koji bi ga presekao

nosio ga je svojoj kući i stavljao iznad vrata. Ova rukovet žita zvala se Karlej – verovatno ista reč kao Karlin.

Slični običaji postoje i kod slovenskih naroda. Tako se u Poljskoj poslednji snop obično zove baba. "U poslednjem snopu", kažu, "sedi baba". A i sam snop se zove baba, i ponekad se sastoji od dvanaest manjih snopova povezanih ujedno. U nekim delovima Češke baba, napravljena od poslednjeg snopa, ima oblik žene i veliki slamni šešir. Nose je kući na poslednjim kolima i dve devojke predaju je gazdi, zajedno sa jednim vencem. Pri vezivanju snopova svaka žena se trudi da ne ostane poslednja, jer će ona koja poslednja veže snop iduće godine dobiti dete. Ponekad žeteoci kažu za ženu koja veže poslednji snop: "Ona je dobila babu", ili "Ona je baba". U Krakovskoj oblasti, kad čovek veže poslednji snop, kažu: "Deda sedi u njemu", a kad ga veže žena, kažu" "Baba sedi u njemu", i tu ženu uviju u snop, tako da joj se vidi samo glava. Tako uvijenu u snop odnesu je u poslednjim kolima gazdinoj kući, gde je svi ukućani ispolivaju vodom. Ona ostane u snopu dok igranka ne prođe, a godinu dana zovu je babom.

U Litvaniji se poslednji snop zove boba (baba). Kaže se da boba sedi u žitu koje ostane da se požnje naposletku. Lice koje veže poslednji snop ili iskopa poslednji krompir postaje predmet mnogih šala, i dobije ime stara ražuša ili stara krompiruša koje mu dugo ostane. Poslednji snop – bobu – naprave u obliku žene zatim ga svečano voze kroz selo u poslednjim kolima, kod gazdine kuće ga ispolivaju vodom, pa onda svi igraju s njim.

U Rusiji takođe poslednji snop često naprave u obliku žene obuku u žensko odelo i nose kući uz igranje i pevanje. Od poslednjeg snopa Bugari naprave lutku koju zovu kraljica žita ili majki žita; obuku je u žensku košulju, nose oko sela i onda bace u reku da bi imali dosta kiše i rose za useve iduće godine, ili je spale i rasture pepeo po poljima, bez sumnje da bi ih učinili plodnim. Ime kraljica, dato poslednjem snopu, ima svojih analogija u srednjoj i severnoj Evropi. Tako u Salcburškoj oblasti, u Austriji, narod po završetku žetve ide u velikoj povorci, a mladići u malim kolima vuku kraljicu žitnog klasja (*Ährenkönigin*). I u Engleskoj su nekad imali kraljicu žetve u većini mesta. Milton je morao znati za taj običaj, jer u Izgubljenom raju piše:

Međutim, Adam,
Željno očekujući njen povratak, opleo je
Od najlepšeg cveća venac da ukrasi
Njenu kosu i kruniše njen rad u polju,
Kao što žeteoci često čine svojoj kraljici žetve.

Često se običaji ove vrste ne vrše na žetvenom polju, već na gumnu. Duh žita, bežeći ispred žetelaca dok žanju zrelo žito, napusti zrelo žito i nađe pribežište u ambaru, gde se pojavi u snopu koji se poslednji mlati, te ili pogine pod udarcima mlatila ili odatle pobegne u još neovršeno žito na susednom majuru. Poslednje žito koje ima da se ovrše zove se majka žita ili baba. Ponekad lice koje zada poslednji udarac mlatilom nazovu baba i uviju ga u slamu od poslednjeg snopa, ili mu privežu svežanj slame na leđa, pa ga uz opšti smeh vuku u kolima kroz selo. U nekim krajevima Bavarske, Tiringije i drugde, za čoveka koji omlati poslednji snop kaže se da je dobio babu ili babu žita; vežu ga u slamu i nose ili vuku u kolima kroz selo; najzad ga stave na dubrište ili odnesu na gumno susednog seljaka koji još nije gotov sa vršidbom. U Poljskoj, čoveka

koji učini poslednji udarac pri vršidbi zovu babom; uviju ga u žito i vuku u kolima kroz selo. U Litvaniji se poslednji snop ponekad ne ovrše, već se napravi u obliku žene i odnese u ambar suseda koji još nije završio svoju vršidbu.

U nekim krajevima Švedske, kad se nepoznata žena pojavi na gumnu, stave joj mlatilo oko tela, uviju stabljike žita oko vrata, stave krunu od klasja na glavu i vršaoci poviču: "Gle, evo žene žita!" U ovom slučaju se nepoznata žena koja se tako iznenada pojavi smatra duhom žita koji je baš tada isteran mlatilima iz žitnih stabljika. U drugim slučajevima domaćinova žena predstavlja duh žita. Tako u Salinjskoj opštini (u Vaindeji) domaćinovu ženu zajedno sa poslednjim snopom uviju u čaršav, stave na nosiljku, odnesu i gurnu pod vršalicu. Zatim ženu izvuku a snop ovrhu, ali ženu stave u čaršav i ljuljaju tamo-ovamo, kao da je veju. Bilo bi nemoguće jasnije izraziti identifikovanje žene sa žitom nego što to čini ovo plastično imitiranje vršanja i vejanja žita.

U ovim običajima duh zrelog žita smatra se starim, ili bar zrelim. Otuda imena majka, staramajka, baba itd. U drugim slučajevima, duh žita je shvaćen kao mlad. Tako u Saldemu, blizu Volfenbutela, kad požanju raž, tri snopa povežu zajedno konopcem tako da naprave lutku čiju glavu predstavljaju klasovi. Ova lutka se zove devojka ili devojka žita. Ponekad je duh žita shvaćen kao dete koje je udar srpa odvojio od majke. Ovo poslednje gledište izraženo je u poljskom običaju da se čoveku koji požnje poslednju rukovet žita dovikne: "Ti si presekao pupčanicu". U nekim krajevima zapadne Pruske figuru napravljenu od poslednjeg snopa zovu kopile i u nju uvijaju dečaka. Ženi koja veže poslednji snop i predstavlja majku žita kažu da će sada da bude u babinjama; ona jauče kao da se porađa, a jedna baba u svojstvu staramajke igra ulogu babice. Najzad poviču da se dete rodilo; na to dečak uvezan u snop počne da plače i cvili kao novorođenče. Staramajka uvije džak umesto pelena oko tobožnjeg novorođenčeta koje radosno odnesu u ambar da ne bi napolju ozeblo. U drugim delovima severne Nemačke poslednji snop, ili lutak napravljen od njega, zove se dete, dete žetve, itd.; ženi koja vezuje poslednji snop dovikne se: "Ti dobijaš dete!"

U nekim delovima Škotske, a takođe i u severnoj Engleskoj, poslednja požnjevena rukovet žita zvala se *kirn*, a za lice koje ga odnese govorilo se da je "dobilo kirn". Zatim su tu rukovet oblačili kao dečiju lutku i zvali je kirn-beba, kirn-lutka ili devojka. U engleskoj pokrajini Berikširu je sve do sredine devetnaestog veka postojalo žustro takmičenje među žeteocima oko toga ko će požnjeti poslednju rukovet žita. Skupljali su se na maloj razdaljini oko nje i redom bacali srpove na nju; onaj ko uspe da je preseče, dâ je devojci koju voli. Ona od tako požnjevenog žita napravi kirn-lutku i obuče je; lutka se zatim unosi u kuću gde se obesi i tu ostavi do iduće žetve, kad njeno mesto zauzme nova kirn-lutka. U Spotisvudu u Berikširu žnjevenje poslednjeg žita o žetvi često se zvalo "sečenje kraljice" umesto "sečenje kirna". Samo ono se žnjelo drukčije, a ne bacanjem srpova. Jednom od žetelaca koji na to pristane zavežu oči, stave srp u ruku, obrnu ga dva-triput i kažu mu da ide i poseče kirn. Njegovo tumaranje unaokolo i zamahivanje srpom naprazno izazivalo je veliku veselost. Kad se on uzalud zamori i napusti taj zadatak kao nemoguć, vežu oči drugom žeteocu koji pokušava da to uradi, i tako se ređaju jedan za drugim, dok se najzad ne poseče kirn. Toga žeteoca njegovi drugovi žeteoci bace u vazduh uz tri poklića. Da bi se u Spotisvudu ukrasila soba u kojoj se obavljala kirn-večera, a takođe i ambar gde se držala igranka, dve žene pravile su kirn-lutke ili kraljice; mnoge od ovih prostih figura duha žita mogu se videti kako vise zajedno.

U nekim krajevima Škotskog pobrđa poslednja rukovet žita koju žeteoci požnju na ma kom majuru zove se devojka, ili na gelskom *Maidhdeanbuain*, bukvalno "ostrižena devojka". Postoje mnoge praznoverice o osvajanju devojke. Ako je dobije mlada osoba, to se smatra kao znak da će se ta osoba venčati pre iduće žetve. Zbog tog razloga i zbog nekih drugih, svako lice se trudi da dobije devojku, a neka pribegavaju raznim lukavstvima da bi u tome uspela. Jedno od njih, na primer, ostavi rukovet nepožnjevenog žita i pokrije je zemljom da bi je sakrilo od ostalih žetelaca dok se ne požnje ostalo žito u polju. Ponekad više njih pokušaju isti trik, i ono lice koje je najhladnokrvnije i najuzdržljivije postigne željeni cilj. Kad se ta rukovet požnje, "devojku" iskite pantljikama i opreme kao lutku, pa je zatim pričvrste uz kućni zid. U severnoj Škotskoj devojku od žita pažljivo čuvaju do božićnog jutra, kad je razdele stoci "da bi dobro napredovala preko cele godine". U okolini Balkidera, Pertšir, poslednju rukovet žita požnje najmlađa devojka koja je radila na njivi; od te rukoveti napravi se prosta lutka, obuče u odelo od hartije i ukrasi pantljikama. Zovu je devojka i dugo drže u kući, obično nad ognjištem, ponekad sve dok se ne donese devojka iduće godine. Pisac ove knjige bio je očevidac obreda žnjevenja devojke u Balkideru septembra 1888. godine. Jedna prijateljica pričala mi je da je kao mlada devojka nekoliko puta žnjela "devojku" po želji žetelaca u okolini Perta. Ime devojke davano je poslednjoj rukoveti nepožnjevenog žita; jedan žetelac držao je vrh rukoveti dok ju je ona žnjela. Posle toga rukovet se uplete, ukrasi pantljikama i obesi na vidno mesto na zidu u kuhinji, gde ostane dok se ne donese nova devojka. Žetvena večera u ovom susedstvu takođe je nazivana devojkom; posle večere žeteoci su igrali.

Na nekim majurima u Garlohu, u Dambartonširu, oko 1830. godine, poslednju rukovet nepožnjevenog žita zvali su devojka. Podele je u dvoje, upletu i onda ju jedna devojka požnje srpom. Za devojku koja to uradi mislilo se da će biti srećna i da će se skoro udati. Pošto se rukovet požnje, žeteoci se skupe i bace srpove uvis. Devojku od žita okite pantljikama, prikače joj datum i obese je o tavan u kuhinji gde je drže nekoliko godina. Po gdegde se mogu videti pet do šest devojaka kako vise sve zajedno o kukama. Žetvena večera zvala se kirn. Na drugim poljskim dobrima u Garlohu, poslednja rukovet žita nazivana je devojčina glava ili glava; bila je lepo opletena, ponekad ukrašena pantljikama, a visila je u kuhinji godinu dana, pa je onda zrnevlje iz nje davano živini.

U Aberdinširu "poslednji požnjeveni snop ili devojku" žeteoci nose kući u veseloj povorci. Tu je predaju domaćici, koja je obuče i čuva dok se ne oždrebi prva kobila. Devojku zatim skinu i daju kobili kao prvu hranu. Izostavljanje ovog običaja "imalo bi ozbiljnih posledica po ždrebe i fatalno bi uticalo na sve poljske radove tog godišta". U severoistočnom Aberdinširu poslednji snop obično se zove *clyack* snop. Njega je žnjela najmlađa od prisutnih devojaka, a oblačili su ga kao ženu. Pošto se donese kući u trijumfu, čuva se do božićnog jutra, pa se onda da suždrebnoj kobili ako takve ima na majuru, a ako je nema, onda najstarijoj steonoj kravi. Na drugim mestima snop bi se podelio svim kravama i njihovoj teladi ili svim konjima i stoci na majuru. U Fajfširu, poslednju rukovet žita zvanu devojka požnje mlada devojka; zatim od nje naprave običnu lutku, uvežu je pantljikama i obese na zidu u kuhinji gde ostane do idućeg proleća. Običaj žnjevenja devojke o žetvi takođe je postojao u Invernesširu i Saderlandširu.

Nešto zrelije, ali još uvek mlado doba pripisuje se duhu žita nazivima mlada, mlada zobi, mlada pšenice, koji se u Nemačkoj ponekad daju poslednjem snopu i ženi koja ga veže. O pšeničnoj žetvi, blizu Miglica, u Moravskoj, mali deo pšenice ostavi se da

stoji pošto se sva ostala požnje. Zatim taj ostatak požnje, uz opštu veselost žetelaca, jedna mlada devojka koja nosi venac od pšeničnog klasja na glavi i koju zovu nevesta pšenice. Pretpostavlja se da će ona postati prava nevesta te iste godine. Blizu Roslina i Stounhevna, u Škotskoj, poslednja rukovet požnjevenog žita "dobije ime mlada i stave je iznad *bress*-a ili ognjišta; ona je imala jednu pantljiku ispod svojih mnogobrojnih glava (klasova) i jednu oko pasa".

Ponekad je ideja, obuhvaćena u imenu mlada, potpunije izražena predstavljanjem produktivnih moći bilja kao mlade i mladoženje. Tako u Forharcu čovek zobi i žena zobi, uvijeni u slamu, igraju pri žetvenoj gozbi. U južnoj Saksoniji mlada zobi i mladoženja zobi pojavljuju se zajedno na žetvenoj svetkovini. Mladoženja zobi je čovek potpuno uvijen u zobnu slamu; mlada zobi je muškarac obučen u žensko odelo, ali nije uvijen u slamu. Odvezu ih kolima do krčme, gde se održi igranka. U početku igre igrači čupaju rukoveti zobne slame, jednu po jednu, sa mladoženje zobi; on se bori da ih sačuva, ali mu oni najzad iščupaju sve i on ostane ogolićen, izložen smehu i šalama društva. U austrijskoj Šleziji običaj "mlade pšenice" obavlja mladoženja pri kraju žetve. Žena koja veže poslednji snop igra ulogu pšenične mlade; ona nosi na glavi žetvenu krunu od pšeničnog klasja i cveća. Tako nagizdana stoji u volovskim kolima pored svog mladoženje i, okružena deverušama kao u pravoj svadbenoj povorci, odveze se do krčme, gde igranka traje do ujutru. Nešto kasnije, venčanje mlade zobi proslavlja se sa sličnom seoskom pompom. U okolini Neisa, u Šleziji, kralj zobi i kraljica zobi, čudno obučeni kao mlada i mladoženja, sednu na drljaču u koju su upregnuti volovi i odvezu se u selo.

U ovim poslednjim primerima duh žita je personifikovan u dvostrukom obliku kao muško i žensko. Duh se ponekad javlja u dvostrukom ženskom obliku kao mlad i kao star, tačno odgovarajući grčkoj Demetri i Persefoni, ako je moje tumačenje ovih boginja tačno. Videli smo da se u Škotskoj, naročito kod stanovništva koje govori gelski, poslednje požnjeveno žito ponekad zove baba, a ponekad devojka. Ima krajeva u Škotskoj gde se i stara supruga (*Cailleach*) i devojka žanju o žetvi. Izveštaji o ovom običaju nisu sasvim jasni ni dosledni, ali izgleda da je opšte pravilo da se tamo gde se i devojka i stara supruga (*Cailleach*) prave od požnjevenog žita o žetvi, devojka pravi od žita koje ostane poslednje, a čuva je domaćin na čijem je imanju požnjevena, dok se stara supruga pravi od drugih stabljika, ponekad od onih koje se prve požnju, i redovno nose sporom domaćinu koji još žanje dok je njegov brži sused požnjeo sve svoje žito. Svaki domaćin čuva svoju devojku kao ovaploćenje mladog i plodnog duha žita, a gleda da pošalje staru suprugu što skorije svome susedu, te se tako dešava da stara gospođa obiđe sva poljska dobra jednog kraja pre nego što nađe mesto da odmori stare kosti. Domaćin kod koga se ona najzad nastani je naravno onaj koji je u celom kraju poslednji završio žetvu, pa zato nije nikakva zavidna čast imati je za gošću. Za takvog domaćina se misli da je za iduću godinu osuđen na siromaštvo ili da je pod obavezom "da se stara o gladnima u opštini". U Pembrokširu, gde se poslednje požnjeveno žito ne zove devojka, već babuskera, šalju je što brže susedu koji još nije završio rad na svojim poljima; on primi tu staru gošću sa osećanjima koja su daleko od radosnog ushićenja. Ako stara supruga predstavlja duh žita od prošle godine, kao što verovatno i čini gde god je suprotstavljaju devojci, onda je sasvim prirodno što su njene uvenule čari manje privlačne za domaćina nego primamljivi oblik njene kćerke, koja će takođe u svoje vreme postati majka zlatnog zrnevlja kad godina donese na svom kružnom putu iduću jesen. Želja da se oslobode iznemogle majke žita i da je odmah podmetnu drugi-

ma, jasno je izražena u nekim običajima koji se obavljaju odmah posle vršidbe, naročito u običaju da se ružna slamna lutka pošalje susedu koji još vrše žito.

Gore opisani žetveni običaji neobično su slični prolećnim običajima koje smo razmatrali u jednom ranijem delu ove knjige. (1) Kao što je u prolećnim običajima duh drveta predstavljen i drvetom i licem, tako je u žetvenim običajima duh žita predstavljen i poslednjim snopom i licem koje ga žanje, veže ili vrše. Ekvivalentnost lica sa snopom pokazuje se time što mu se daje isto ime kao i snopu; što se ono uvija u njega i što u mnogim mestima postoji običaj da, ako se snop zove majka, onda ga u ljudski oblik mora uobličiti najstarija udata žena, a ako se zove devojka mora ga požnjeti najmlađa devojka. Ovde doba ličnog predstavnika duha žita odgovara pretpostavljenom dobu duha žita, isto kao što su ljudske žrtve koje su Meksikanci prinosili da bi podstakli rastenje kukuruza varirale po starosti prema dobu kukuruza. U meksikanskom, kao i u evropskom običaju, ljudska bića verovatno su pre bila predstavnici duha žita nego žrtve koje su mu prinošene. (2) Isti oplodni uticaj koji je, kako se pretpostavljalo, duh drveta vršio nad biljem, stokom, pa čak i ženama, pripisuje se i duhu žita. Njegov pretpostavljeni uticaj na bilje pokazuje praksa da se uzme nešto zrnevlja iz poslednjeg snopa (u kome je, po pretpostavci, duh žita uvek prisutan) i da se ono razbaca po mladom usevu u proleće ili da se pomeša sa žitom za seme. Njegov uticaj na životinje izražen je davanjem poslednjeg snopa suždrebnoj kobili, steonoj kravi, ili konjima pri prvom oranju. Naposletku, njegov uticaj na žene izražen je u običaju o predavanju domaćici majke snopa, napravljene u obliku trudne žene, i u verovanju da će žena koja veže poslednji snop roditi dete iduće godine, a možda takođe i u ideji da će se lice koje ga dobije uskoro venčati.

Prema tome, jasno je da su ovi prolećni i žetveni običaji zasnovani na istom prastarom načinu razmišljanja, i da sačinjavaju delove istog primitivnog neznabоštva u kome su se naši preci nalazili mnogo pre svitanja istorije. Među znacima primitivnog rituala treba zapaziti sledeće:

1. Ne postoji posebna kategorija lica posvećenih vršenju obreda; drugim rečima, nema sveštenika. Obrede može, po potrebi, vršiti svako.

2. Ne postoje naročita mesta posvećena vršenju obreda; drugim rečima, nema hramova. Obredi se mogu, po potrebi, vršiti ma gde.

3. Veruje se u duhove, a ne u bogove. (a) Za razliku od bogova, duhovi su ograničeni u svojim funkcijama na određene oblasti prirode. Njihova imena su opšta, a ne osobena. Njihovi atributi su pre opšti nego individualni; drugim rečima, postoji neodređen broj duhova, a pojedinci izvesne kategorije su svi gotovo isti; oni nemaju određeno označene individualnosti, ne postoje nikakve usvojene tradicije o njihovom poreklu, životu, doživljajima i karakteru. (b) Bogovi, pak, za razliku od duhova, nisu ograničeni na određene oblasti prirode. Istina, obično postoji neka posebna oblast kojom vladaju kao svojim specijalnim delokrugom, ali oni nisu strogo ograničeni na nju; oni mogu vršiti svoj uticaj (za dobro ili zlo) i u mnogim drugim sferama prirode i života. Oni imaju individualna osobena imena, kao na primer Demetra, Persefona, Dionis, a njihovi individualni karakteri istorije određeni su opštepoznatim motivima i umetničkim radovima.

4. Obredi su zasnovani na magiji, a ne na umilostivljavanju. Drugim rečima, željeni ciljevi se ne postižu zadobijanjem naklonosti božanskih bića žrtvama, molitvama i slavopojkama, već obredima za koje se, kao što sam već objasnio, veruje da neposre-

dno utiču na tok prirode, putem fizičke simpatije ili sličnosti između obreda i efekta koji obred treba da proizvede.

Sa gledišta ovih merila, prolećni i žetveni običaji našeg evropskog seljaštva moraju se smatrati primitivnim, jer ne postoje ni naročita kategorija ljudi niti naročita mesta određena isključivo za njihovo vršenje; njih može vršiti svako, gazda ili sluga, gazdarica ili sluškinja, mladić ili devojka; oni se ne vrše u hramovima i crkvama, već u šumama i na livadama, pored potoka, u ambarima, na žetvenim poljima i u kolibama. Natprirodna bića, čije postojanje oni pretpostavljaju, pre su duhovi nego božanstva; njihove funkcije su ograničene na izvesne jasno definisane oblasti prirode; njihova imena su opšta, kao majka ječma, baba, devojka, a ne osobena kao Demetra, Persefona, Dionis. Njihovi opšti atributi su poznati, ali o njihovim individualnim istorijama i karakterima mitovi ne kažu ništa. Ti atributi su kategorijske a ne individualne prirode, dok se članovi pojedinih kategorija međusobno ne razlikuju. Na primer, svaki majur ima svoju majku žita, ili babu ili devojku, ali svaka majka žita je gotovo ista kao i svaka druga majka žita; isti je slučaj i sa babama i devojkama. Naposletku, kod ovih žetvenih običaja, kao i kod prolećnih, ritual je pre magijski nego molitveni. To se vidi u bacanju majke žita u reku da bi usevi imali dovoljno kiše i rose; u pravljenju teške babe da bi i usevi bili teški iduće godine; u razbacivanju zrnevlja poslednjeg snopa po mladim prolećnim usevima i u davanju poslednjeg snopa stoci da bi napredovala.

XLVI

MAJKA ŽITA U RAZNIM ZEMLJAMA

MAJKA ŽITA U AMERICI

Evropski narodi, antički i moderni, nisu jedini personifikovali žito kao majku boginju. Na ovu istu prostu ideju došle su i druge poljoprivredne rase u dalekim delovima sveta, koje su je primenjivale na svoja domaća žita, a ne na ječam i pšenicu. Evropa ima svoju majku pšenicu i majku ječma, Amerika ima svoju majku kukuruza, a Indija svoju majku pirinča. Sada ću ilustrovati te personifikacije, počevši sa američkim personifikovanjem kukuruza.

Videli smo da kod evropskih naroda postoji opšti običaj da se u majurskoj kući čuvaju od žetve do žetve upletene stabljike žita od poslednjeg snopa, ili lutka napravljena od njih. Cilj ovoga je bez sumnje, ili je bar prvobitno bio, da se čuvanjem predstavnika duha žita i sam duh održi u životu i aktivnosti preko cele godine, da bi žito raslo i usevi bili dobri. Ovo tumačenje tog običaja je utoliko verovatnije što su i stari Peruanci imali sličan običaj, koji stari španski istoričar Akosta ovako opisuje: "Oni uzmu izvesnu količinu najplodnijeg kukuruza koji raste na njihovim poljima, stave ga uz izvesne ceremonije u naročitu žitnicu koju zovu Pirua i provedu u bdenju tri noći. Onda obuku taj kukuruz u najbogatije odelo koje imaju, i pošto ga tako uviju i opreme, obožavaju tu žitnicu (*Pirua*) i ukazuju joj najveće poštovanje, jer kažu da je ona majka kukuruza koji raste na njihovim poljima i da takvo postupanje čini da se kukuruz množi i održava. Toga meseca (šesti mesec, odgovara našem maju) oni prinesu naročitu žrtvu, i veštice pitaju *Pirua* da li ima dovoljno snage da živi do iduće godine. Odgovori li ona da nema, oni onda uzmu taj kukuruz, svaki onoliko koliko može da ponese, odnesu ga u polje odakle su ga i doneli i tamo ga spale. Zatim naprave drugu *Piru*-u uz iste ceremonije, i kažu da je obnavljaju da kukuruzovo seme ne bi uginulo; ako ona odgovori da ima snage da živi i dalje, oni je ostave do iduće godine. Ovo ludo praznoverje postoji i danas, i običaj pravljenja *Pirua* vrlo je rasprostranjen kod Indijanaca".

U ovom opisu običaja izgleda da postoji neka greška. Peruanci verovatno nisu obožavali i smatrali majkom kukuruza žitnicu (*Pirua*), već obučen svežanj kukuruza. To je potvrđeno i onim što znamo o peruanskom običaju iz jednog drugog izvora. Peruanci su, kao što smo izvešteni, verovali da sve korisne biljke održava u životu ono božansko biće koje prouzrokuje njihovo rastenje. Prema pojedinim biljkama, ta božanska bića su se zvala majka kukuruza (*Zara-mama*), majka pirinčane lobode (*Quinoa-mama*), maj-

INKA SA KLIPOM KUKURUZA

Stari Peruanci obožavali su i smatrali majkom kukuruza obučeni svežanj klipova, verujući da sve korisne biljke održava u životu božansko biće koje prouzrokuje njihovo rastenje.

ka biljke taro (*Coca-mama*) i majka krompira (*Axo-mama*). Figure ovih božanskih majki pravljene su od kukuruznog klasja ili lišća pirinčane lobode, ili pak od lišća biljke taro; one su oblačene u ženska odela i obožavane. Majka žita predstavljena je lutkom napravljenom od kukuruzovih stabljika obučenih u žensko odelo. Indijanci su verovali da ona "kao majka ima moć da proizvodi i rađa mnogo kukuruza". Stoga je verovatno da je Akosta pogrešno razumeo svog izvestioca i da majka žita koju on opisuje nije bila žitnica (*Pirua*), već svežanj kukuruza obučen u bogato ruho. Peruanska majka kukuruza, kao i devojka žetve u Balkideru, čuvana je godinu dana da bi njenom pomoći žito raslo i množilo se. Pošto se moglo desiti da njena snaga ne bude dovoljna da istraje do iduće žetve, pitali su je u toku godine kako se oseća, pa ako bi odgovorila da se oseća slabom, spaljivali su je i pravili novu majku kukuruza, "da kukuruzno seme ne bi uginulo". Treba zapaziti da ovde imamo jaku potvrdu već datog objašnjenja običaja periodičnog i prigodnog ubijanja bogova. Obično se puštalo da majka kukuruza živi godinu dana, jer se moglo opravdano očekivati da će njena snaga ostati neoštećena u tom periodu, ali čim bi se pojavio neki simptom opadanja ona je ubijana, a njeno mesto je zauzimala nova i krepka majka kukuruza, jer bi inače kukuruz, čiji opstanak zavisi od nje, uvenuo i uginuo.

MAJKA PIRINČA U ISTOČNOM DELU INDIJSKOG OKEANA

Ako čitalac još uvek ima izvesne sumnje u pogledu značenja žetvenih običaja evropskog seljaštva kojih se ljudi još sećaju, te sumnje će možda rasterati poređenje sa običajima Malajaca i Dajaka o žetvi pirinča. Jer ovi istočni narodi nisu se, kao naše seljaštvo, uzdigli iznad intelektualnog stupnja na kome su ti običaji ponikli; njihova te-

orija i praksa još uvek su u skladu; za njih čudni obredi, koji su se u Evropi odavno pretvorili u fosile, zabave klovnova i problem naučnika, još uvek predstavljaju živu stvarnost o kojoj nam oni mogu pružiti razumljivo i istinito obaveštenje. Stoga izučavanje njihovih verovanja i običaja u vezi sa pirinčem može baciti izvesnu svetlost na pravo značenje rituala u vezi sa žitom u Grčkoj i modernoj Evropi.

Celokupni ritual koji Malajci i Dajaci vrše u vezi s pirinčem zasnovan je na jednostavnom shvatanju da pirinču daje život duša slična onoj koju ovi narodi pripisuju čoveku. Oni objašnjavaju pojavu rasplođavanja, rastenja, opadanja i umiranja pirinča istim principima kojima objašnjavaju odgovarajuće pojave kod ljudskih bića. Oni zamišljaju da u vlaknima biljke, kao i u ljudskom telu, postoji izvestan vitalni elemenat, toliko nezavisan od biljke da izvesno vreme može biti sasvim odvojen od nje bez fatalnih posledica, ali ako njegovo odsustvo bude produženo preko izvesnih granica, biljka će uvenuti i umreti. Ovaj vitalan, mada odvojiv elemenat moramo zvati duša biljke pošto nemamo bolju reč, kao što se obično pretpostavlja da sličan, odvojiv elemenat sačinjava dušu čoveka. Na ovoj teoriji ili mitu o biljnoj duši izgrađeno je svako obožavanje žita, kao što je na teoriji ili mitu o ljudskoj duši izgrađeno svako obožavanje mrtvih – visoka građevina podignuta na slabom i nesigurnom temelju.

Kako Indonežani veruju da pirinač dobija život od duše slične ljudskoj, oni naravno postupaju s njim sa poštovanjem i pažnjom koju ukazuju ljudskim bićima. Prema pirinču u cvetu ponašaju se kao prema trudnoj ženi; ne pucaju iz puške i ne viču glasno u polju da ne bi uplašili dušu pirinča tako da ona pobaci i ne rodi zrnevlje; iz istog razloga ne govore o mrtvacima i zlim duhovima kad su u pirinčanim poljima. Štaviše, oni hrane pirinač u cvetu raznim jestivom za koje misle da je dobro za trudne žene, ali čim počnu da se obrazuju pirinčani klasovi, na njih se gleda kao na novorođenče, pa žene idu kroz polja i hrane ih pirinčanom kašom kao da su deca. U takvim prirodnim i očiglednim poređenjima biljke u cvetu i trudne žene, mladog useva i mladog deteta, treba tražiti poreklo srodnom grčkom shvatanju majke žita i kćerke žita, Demetre i Persefone. Ako plašljivu žensku dušu pirinča može čak i glasna vika toliko da uplaši da ona pobaci, lako je zamisliti kakva moraju biti njena osećanja prilikom žetve, kad je narod prinuđen da seče pirinač nožem. U tako kritičnom momentu moraju se preduzeti sve mere predostrožnosti da bi potrebna hirurška operacija žnjevenja bila što neprimetnija i što bezbolnija. Zbog toga se žnjevenje pirinča vrši noževima naročitog oblika, tako da su oštrice sakrivene u rukama žetelaca te ne plaše dušu pirinča sve do poslednjeg momenta, kad joj se glava odrubi gotovo pre nego što postane svesna šta se zbiva. Iz sličnog delikatnog motiva žeteoci pri radu u polju upotrebljavaju naročit način govora, za koji se misli da ga duh pirinča ne razume, tako da on nema pojma o tome šta se zbiva sve dok se glave pirinča uspešno ne stave u korpe.

Od indonežanskih naroda koji na taj način personifikuju pirinač, uzećemo Kajane ili Bahause centralnog Bornea kao tipične. Da bi uhvatili i zadržali hitru dušu pirinča, Kajani pribegavaju raznim metodama. Među instrumentima koji se upotrebljavaju za ovaj cilj nalaze se majušne lestve, lopatica, korpa sa kukama, trnje i kanap. Sveštenica lopaticom blago tera dušu pirinča niz lestve u korpu, gde je zadrže kuke, trnje i kanap; pošto tako zarobi i uhapsi dušu, sveštenica je odnese u pirinčani ambar. Za istu svrhu ponekad se upotrebljavaju bambusova kutija i mreža. Da bi se osigurala dobra žetva za iduću godinu, potrebno je ne samo zadržati dušu sveg pirinčanog zrnevlja koje je srećno smešteno u ambar, već takođe primamiti i povratiti dušu sveg pirinča koji je izgu-

bljen bilo zato što je pao na zemlju ili stoga što su ga pojeli jeleni, majmuni i svinje. U tom cilju sveštenici su izmislili raznovrsne sprave. Jedna od "njih je, na primer, sud od bambusa sa četiri kuke napravljene od drveta kakve voćke; tim kukama se odsutna duša pirinča zakači i privuče natrag u sud koji se onda obesi u kući. Ponekad se za istu svrhu upotrebljavaju dve ruke napravljene od drveta kakve voćke. Kad god kajanska domaćica uzima pirinač iz ambara radi kućevne upotrebe, ona mora da umilostivi duše pirinča u ambaru da se ne bi naljutile što ih lišava njihove supstance.

Kareni u Burmi takođe smatraju da je za napredovanje useva neophodno potrebno da se zadobije duša pirinča. Kad pirinač u polju ne uspeva, oni pretpostavljaju da je duša pirinča (*kelah*) na neki način sprečena da bude u pirinču. Ako se duša ne bude mogla prizvati natrag, žetva će propasti. Da se duša pirinča (*kelah*) prizove natrag upotrebljava se sledeća formula: "O dođi, pirinčeva dušo, dođi! Dođi u polje. Dođi pirinču. Sa semenom svakog roda dođi. Dođi sa reke Kho, dođi sa reke Kau; sa mesta gde se one sastaju dođi. Dođi sa zapada, dođi sa istoka. Iz ptičije guše, iz majmunske šape, iz slonove guše. Dođi sa rečnih izvora i njihovih ušća. Dođi iz zemlje Šana i Burmana. Iz dalekih kraljevina dođi. Iz svih ambara dođi. O pirinčeva dušo, dođi pirinču!"

SVETKOVINA SETVE PIRINČA (Svetilište Sumijuši, Osaka, Japan)

Celokupan ritual koji narodi Dalekog istoka obavljaju u vezi sa pirinčem zasniva se na starom shvatanju da pirinču daje život duša slična čovekovoj. Na mitu o duši biljke izgrađeno je svako obožavanje žita.

Majka žita našeg evropskog seljaštva ima svog parnjaka u majci pirinča kod Minankabauera na Sumatri. Minankabaueri izričito pripisuju dušu pirinču, i ponekad tvrde da je pirinač tucan na uobičajeni način ukusniji od pirinča mlevenog u mlinu, jer se u mlinu telo pirinča toliko izmrvi i izubija da duša pobegne iz njega. Oni misle, kao i Javanci, da je pirinač pod naročitom zaštitom ženskog duha zvanog Saning Sari, o kome se misli da je tako blisko vezan sa biljkom da se i pirinač često zove tim imenom, kao što se kod Rimljana žito moglo zvati Cerera. Saning Sari je naročito predstavljena izvesnim stabljikama ili zrnevljem zvanim *indoea padi*, što bukvalno znači "majka pirinča", ime koje se često daje i samoj zaštitnici. Ova takozvana majka pirinča povod je čitavom nizu obreda koji se vrše pri sađenju i žnjevenju pirinča, a takođe i za vreme njegovog čuvanja u ambaru. Kad dođe vreme da se pirinčano seme poseje u rasadniku ili lejama, gde se prema sistemu vlažnog gajenja redovno pušta da proklija pre nego što se presadi u polje, izabere se najbolje zrnevlje da obrazuje majku pirinča. Ono se posadi u sredini leje, a obično seme se posadi oko njega. Pretpostavlja se da stanje majke pirinča vrši najveći uticaj na rastenje pirinča; ako ona klone ili uvene, žetva će usled toga biti rđava. Žena koja sadi majku pirinča u rasadniku rasplete kosu, a posle se okupa da bi žetva bila obilna. Kad dođe vreme da se pirinač presadi iz rasadnika u polje, majka pirinča dobija naročito mesto ili u sredini ili u kraju polja, a izgovara se sledeća molitva ili bajalica: "Saning Sari, neka se dobije pregršt pirinča sa jedne pirinčane stabljike, a puna kotarica sa jednog korena; nemoj se uplašiti ni od munje, ni od prolaznika! Neka te veseli sunčeva svetlost; budi u miru sa burom i neka ti kiša pere lice!" Dok pirinač raste, posebna biljka sa kojom se tako postupalo kao sa majkom pirinča izgubi se iz vida; ali pred žetvu se nađe druga majka pirinča. Kad usev sazri za žetvu, najstarija žena u porodici ili vrač ode da je traži. Prve stabljike koje ona vidi kako se povijaju na povetarcu odrede se za majku pirinča; one se vežu zajedno, ali se ne žanju dok se prvi plodovi polja ne odnesu kući da posluže za svečan obed za porodicu i prijatelje, pa čak i za domaće životinje, jer Saning Sari želi da i životinje okuse od njenih dobrih darova. Posle tog obeda, majku pirinča donesu kući lica obučena u šarenu opremu; onda je vrlo pažljivo odnesu pod kišobranom u lepo izrađenoj torbici u ambar, gde joj se da mesto u sredini. Svi veruju da se ona stara o pirinču u ambaru i da često čak i poveća njegovu količinu.

Kad se Tomori centralnog Celebesa spremaju da sade pirinač, oni zakopaju u polje nešto betela kao dar duhovima koji čine da pirinač raste. Pirinač koji se posadi oko tog mesta žanje se poslednji. Pri početku žnjevenja, pirinčane stabljike na tom mestu povezu se zajedno u snop, nazvan "majka pirinča" (*ineno pae*), a darovi koji se sastoje od pirinča, kokošije džigerice, jaja i drugog stave se dole pored njega. Pošto se požnje sav ostali pirinač u polju, požnje se i "majka pirinča" i nosi sa svim počastima u ambar, gde se stavi na pod, a svi ostali snopovi naslažu se na nju. Kažu da Tomori smatraju majku pirinča kao naročiti dar koji se prinosi duhu pirinča Omongi koji živi na Mesecu. Ako se prema tom duhu ne postupa sa propisnim poštovanjem, ako na primer oni koji uzimaju pirinač iz ambara nisu uljudno obučeni, on se naljuti i kazni prestupnike time što pojede dvaput više pirinča u ambaru nego što oni uzmu iz njega; neki su ga čuli kako mljacka žderući pirinač. Međutim, Torade centralnog Celebesa, koji o žetvi takođe upražnjavaju običaj majke pirinča, smatraju je stvarnom majkom cele žetve i stoga je pažljivo čuvaju, da u njenom odsustvu ne bi iščezao sav pirinač skupljen u ambaru.

Kao što su u Škotskoj stari i mladi duh žita predstavljeni kao stara supruga (*Cailleach*) i devojka, tako su na Malajskom poluostrvu majka pirinča i njeno dete predstavljeni različitim snopovima ili svežnjevima klasja na žetvenom polju. Ceremoniju žnjevenja i donošenja duše pirinča kući posmatrao je V. V. Skit u Čodoji na Selangoru, dvadeset osmog januara 1897. godine. Prvo su našli i pomoću oznaka ili oblika klasja identifikovali naročiti svežanj ili snop koji je imao da služi kao majka duše pirinča. Od tog snopa jedna stara vračara je vrlo svečano odsekla mali svežanj od sedam klasova, namazala ih uljem, uvezala raznobojnim koncem, nakadila tamjanom, uvila u belo platno i stavila u malu ovalnu korpu. Ovih sedam klasova bili su novorođena duša pirinča, a mala korpa njena kolevka. Nju je odnela domaćinovoj kući druga žena; ova je držala suncobran da bi nežno novorođenče zaštitila od toplih sunčevih zrakova. Pirinčevo dete dočekale su dobrodošlicom sve žene te porodice i stavile ga zajedno sa kolevkom na novu asuru za spavanje na čijem su uzglavlju bili jastuci. Posle toga domaćinovoj ženi je rečeno da se tri dana mora vladati po izvesnim tabuima; ti tabui su u mnogim crtama bili identični sa onima koji se upražnjavaju tri dana posle rođenja pravog deteta. Naravno, nežna pažnja koja se ukazuje novorođenom pirinčevom detetu proširi se unekoliko i na njegovog roditelja, na snop iz čijeg je tela ono uzeto. Sa ovim snopom, koji se ostavi da stoji u polju pošto se pirinčeva duša odnese kući i stavi u krevet, postupa se kao sa mladom majkom. Mladi izdanci od drveća istucaju se i razbacaju svake večeri, tri uzastopna dana; kad prođu ta tri dana, uzme se jezgro kokosovog oraha i pomeša sa takozvanim "kozjim cvećem"; to se pojede sa malo šećera, a jedan deo mešavine ispljuje se na pirinač. Tako se i posle pravog porođaja pomešaju izdanci indijskog hlebnog drveta, jabuka rumenka, izvesne vrste banana i jezgro mladih kokosovih oraha sa suvom ribom, solju, sirćetom, morskim rakovima i sličnim delikatesima; ova se salata služi majci i detetu tri uzastopna dana. Poslednji snop žanje domaćica; zatim ga odnese kući, gde se ovrše i pomeša sa pirinčevom dušom. Domaćin zatim uzme pirinčevu dušu i korpu i ostavi ih, zajedno sa zrnevljem poslednjeg snopa, u veliki okrugao sanduk koji upotrebljavaju Malajci. Nešto zrnevlja duše pirinča pomeša se sa semenom koje će se posejati iduće godine. U majci pirinča i detetu pirinča Malajskog poluostrva vidimo dvojnike i u izvesnom smislu prototip Demetre i Persefone stare Grčke.

Evropski običaj predstavljanja duha žita u dvostrukom vidu, kao mlade i mladoženje, ima svoju paralelu u obredu koji se na Javi vrši o žetvi. Pre nego što žeteoci počnu da žanju pirinač, sveštenik ili vrač odabere nekoliko pirinčanih klasova, uveže ih zajedno, namaže uljem i ukrasi cvećem. Tako opremljeni klasovi zovu se *padi-penganten*, to jest pirinčeva mlada i pirinčev mladoženja. Održi se njihova svadbena gozba, pa se onda odmah počne sa žnjevenjem pirinča. Kasnije, kad počnu da donose pirinač, pregradi se u ambaru bračna odaja i snabde novom asurom, lampom i raznim stvarima za toaletu. Snopovi pirinča postave se, kao svadbeni gosti, pored pirinčeve mlade i pirinčevog mladoženje. Tek pošto se ovo uradi može se sva žetva uneti u ambar. Prvih četrdeset dana pošto se pirinač unese niko ne sme ulaziti u ambar da se ne bi uznemirio novovenčani par.

Na ostrvima Baliju i Lomboku, kad dođe vreme žetve, sopstvenik polja lično otpočne sa žnjevenjem "glavnog pirinča" koji veže u dva snopa; svaki snop se sastoji od sto osam stabljika na kojima je ostalo lišće. Jedan soop predstavlja muškarca, drugi ženu, a zovu se "suprug i supruga". Muški snop se uvije u konce tako da se ne vidi nijedan list, a lišće ženskog snopa povije se naniže i uveže tako da liči na uvojke ženske kose. Pone-

kad, da bi se postigla još veća razlika, oko ženskog snopa se veže ogrlica od pirinčane slame. Kad se pirinač donese kući iz polja, ova dva snopa koja predstavljaju supruga i suprugu donese jedna žena na glavi, i oni se poslednji stave u ambar. Tu se ostave da se odmaraju na malom uzvišenju ili na jastuku od pirinčane slame. Cilj svega ovoga je da se učini da se količina pirinča poveća i umnoži u ambaru, kako bi sopstvenik mogao izvaditi iz ambara više nego što je stavio u njega. Kad stanovnici Balija donesu u ambar ta dva snopa, supruga i suprugu, oni kažu: "Množite se i razmnožavajte bez prestanka". Kad se sav pirinač iz ambara potroši, ta dva snopa koja predstavljaju supruga i suprugu ostanu u praznoj zgradi dok postepeno ne iščeznu ili dok ih ne pojedu miševi. Glad ponekad natera pojedince da pojedu zrnevlje ova dva snopa, ali na nesrećnike koji to urade ostali gledaju sa gnušanjem i nazivaju ih svinjama i psima. Niko ne bi nipošto prodao ove svete snopove.

Ista ideja množenja pirinča pomoću muške i ženske sile postoji i kod Šija u Gornjoj Burmi. Kad se neoljušten padi, to jest neoljušten pirinač, osuši i stavi na gomilu radi vršidbe, svi prijatelji porodice pozovu se na guvno, na koje se iznesu hrana i piće. Gomila padija se podeli; jedna polovina se raširi da se ovrše, a druga se ostavi na gomilu. Hrana i piće stave se na tu gomilu i jedan od starijih ljudi, obraćajući se "ocu i majci pirinčeve biljke", moli ih za obilnu žetvu u budućnosti i da seme mnogo rodi. Zatim celo društvo jede, pije i veseli se. Ova ceremonija na gumnu je jedina prilika kad oni prizivaju "oca i majku pirinčeve biljke".

DUH ŽITA OVAPLOĆEN U LJUDSKIM BIĆIMA

Prema tome, teorija koja u evropskoj majci žita, devojci žita, itd., vidi ovaploćenje duha koji oživljava useve, dovoljno je potvrđena dokazima koje nam pružaju narodi u drugim delovima sveta. Ti narodi su, baš zato što su zaostali iza evropskih naroda u umnom razvitku, sačuvali jasnije osećanje originalnih motiva zbog kojih se vrše ti prosti obredi što su kod nas spali na položaj beznačajnih ostataka iz prošlosti. Čitalac će se možda setiti da se prema Manhartu, čiju teoriju ovde izlažem, duh žita manifestuje ne samo u biljnom obliku već takođe i u ljudskom; lice koje žanje poslednji snop ili čini poslednji udar pre vršidbe smatra se privremenim ovaploćenjem duha žita, isto toliko koliko i svežanj žita koji ono žanje ili ovrše. U paralelama, pak, koje smo do sada izveli iz običaja naroda izvan Evrope, duh useva pojavljuje se samo u biljnom obliku. Stoga ostaje da se dokaže kako su i druge rase sem evropskog seljaštva verovale da je duh useva ovaploćen ili predstavljen u živim ljudima i ženama. Podsetiću čitaoca da je takav dokaz povoljan za glavnu temu ove knjige, jer što više pronađemo primera u kojima ljudska bića predstavljaju život bilja ili životodavni duh bilja, utoliko će nam lakše biti da među njih uvrstimo kralja Nemijske šume.

Mandani i Minitari u Severnoj Americi držali su s proleća svetkovinu koju su zvali ženska svetkovina žitne medicine. Verovali su da jedna baba koja nikad neće umreti čini da usevi rastu i da ona, živeći negde na jugu, šalje u proleće vodene ptice selice kao svoje simbole i predstavnike. Svaka pojedina vrsta ptica predstavljala je naročitu vrstu useva koju su Indijanci gajili: divlja guska predstavljala je kukuruz, divlji labud bundevu, divlja patka pasulj. Kad ovi babini pernati vesnici počnu da stižu u proleće, Indijanci su proslavljali žensku svetkovinu žitne medicine. Podizali su skele o koje su vešali suvo meso i ostale stvari kao žrtvene darove babi; određenog dana se babe ple-

mena, kao predstavnice babe koja neće nikad umreti, skupe kod skela i svaka drži u ruci kukuruzov klas pričvršćen za štap. Prvo zabodu štapove u zemlju, onda igraju oko skela, zatim opet uzmu štapove. Za to vreme starci udaraju u doboše i vrte čegrtaljke, prateći tako svirkom igru baba. Zatim dođu mlade žene i stave suvo meso babama u usta, a ove im opet daju osvećeno kukuruzno zrnevlje da jedu. Tri ili četiri zrna svetog žita takođe stave u činije mladih žena, koje one posle pažljivo pomešaju sa kukuruzovim semenom da bi se oplodilo. Suvo meso obešeno o skele pripadalo je babama, jer su one predstavljale babu koja nikad neće umreti. Slična svetkovina žitne medicine držana je i u jesen da bi se primamila bivolja stada, te da bi bilo dosta mesa. U to vreme svaka žena nosila je u rukama jednu iz korena izvađenu kukuruznu biljku. Indijanci su dali ime "baba koja nikad ne umire" i kukuruzu i pticama koje su smatrali simbolima plodova zemlje, i molili su im se u jesen govoreći: "Majko, smiluj se na nas, nemoj nam poslati oštru hladnoću isuviše rano jer bismo oskudevali u mesu! Ne puštaj da ode sva divljač, da bismo mi imali nešto za zimu!" U jesen, kad su ptice letele na jug, Indijanci su mislili da one idu babi i da joj nose žrtvene darove obešene o svetkovini za skele, naročito suvo meso koje je ona volela da jede. Ovde je, dakle, duh ili božanstvo žita shvaćeno kao baba i predstavljeno u ljudskom obliku babama koje u svojstvu predstavnica dobiju bar neke od njoj namenjenih žrtvenih darova.

U nekim krajevima Indije žetvena boginja Gaura predstavljena je u isto vreme devojkom i svežnjem divljih balsamovih biljčica, od kojih narod napravi žensku figuru, obuče je u žensko odelo i stavi joj nakite i masku. Obožavaju se i ljudska i biljna predstavnica boginje, a izgleda da je cilj cele ceremonije da se osigura dobra pirinčana žetva.

DVOSTRUKA PERSONIFIKACIJA ŽITA KAO MAJKE I KĆERKE

U poređenju sa majkom žita u Nemačkoj i devojkom žetve u Škotskoj, Demetra i Persefona Grčke su pozni proizvodi verskog razvitka. Pa ipak, kao članovi arijevske porodice, Grci su morali nekad upražnjavati žetvene običaje slične onima koje još i sada praktikuju Kelti, Tevtoni i Sloveni, a koje su, daleko izvan granica arijevskog sveta, praktikovali Indijanci u Peruu i mnogi narodi istočnog dela Indijskog okeana – što je dovoljan dokaz da ideje na kojima su ovi običaji zasnovani nisu ograničene ni na jednu rasu; na njih su spontano došli svi neprosvećeni narodi koji su se bavili zemljoradnjom. Stoga je verovatno da su Demetra i Persefona, veličanstvene i lepe figure grčke mitologije, izrasle iz istih prostih verovanja i postupaka koji još postoje kod našeg današnjeg seljaštva, i da su bile predstavljene prostim lutkama pravljenim od žitnih snopova na mnogim žetvenim poljima, mnogo pre nego što su stvaralačke Fidijine i Praksitelove ruke pravile njihove kipove od bronze i mramora, tako da su izgledale kao žive. Sećanje na to staro vreme – ili, da se tako izrazim, miris žetvenog polja – zadržalo se sve do danas u tituli devojke (*Kore*) pod kojom je Persefona bila opšte poznata. Tako ako je u Nemačkoj majka žita Demetrin prauzor, Persefonin prauzor je devojka žetve koju još uvek, svake jeseni, prave od poslednjeg snopa u poljima Balkidera. Kad bismo znali više o seljacima stare Grčke, verovatno bismo našli da su oni produžili svake godine, čak i u klasičnim vremenima, da na žetvenim poljima prave od zrelog žita majku žita (Demetru) i devojku (Persefanu). Ali, na žalost, Demetra i Persefona koje mi znamo bile su stanovnice gradova, dostojanstvene stanovnice veličanstvenih hramova. Prosve-

ćeni pisci antičkog doba imali su oči samo za takva božanstva; oni su smatrali da sirovi običaji koje su seljaci vršili na žitnim poljima nisu bili vredni njihove pažnje. Čak i ako su ih zapažali, verovatno im nikad nije padalo na um da bi mogla postojati kakva veza između lutki od žitnih stabljika na sunčanom strništu i mermernog božanstva u hladovitom hramu. Pa ipak, čak i spisi gradskih i prosvećenih ljudi pružaju nam ponekad pogled na jednu Demetru koja je isto onoliko sirova koliko i ona koju možemo naći u kakvom zabačenom nemačkom selu. Priča da je Jason dobio sina Pluta ("bogatstvo", "obilje") sa Demetrom na triput pooranom polju, može se uporediti sa tobožnjim rođenjem deteta na zapadnopruskim žetvenim poljima. U ovom pruskom običaju tobožnja majka predstavlja majku žita, tobožnje dete predstavlja dete žita, a ceo obred služi kao čini za osiguranje dobre žetve u idućoj godini. I običaj i legenda ukazuju na jedan stariji običaj da se, među izniklim usevima u proleće ili na strništu u jesen, izvrši jedan od onih stvarnih ili mimičkih snošaja pomoću kojih je primitivni čovek, kao što smo videli, često pokušavao da prenese svoju veliku energiju na malaksale ili umanjene sile prirode. Drugi jedan pogled na primitivku koja se krije iza civilizovane Demetre imaćemo kasnije, kad budemo govorili o drugoj strani ovih poljskih božanstava.

Čitalac je mogao zapaziti da je u modernim narodnim običajima duh žita obično predstavljen ili majkom žita (babom, itd.) ili devojkom (detetom žetve, itd.), a ne i majkom žita i devojkom. Zašto su onda Grci predstavljali žito istovremeno kao majku i kćerku?

POLEVIK (I. Bilibin)

Staroslavensko božanstvo polja i žita.

U bretanjskom običaju majka-snop – velika figura napravljena od poslednjeg snopa sa malom žitnom lutkom u njoj – jasno predstavlja obe, i majku žita i kćerku žita; kćerka je još nerođena. I u maločas navedenom pruskom običaju, žena koja igra ulogu majke žita predstavlja zrelo žito; dete, izgleda, predstavlja žito od iduće godine; na njega se sasvim prirodno može gledati kao na dete ovogodišnjeg žita, jer iz semena ovogodišnje žetve niče usev iduće godine. Dalje, videli smo da Malajci, a ponekad i planinci u Škotskoj, predstavljaju duh žita u dvostrukom ženskom obliku, kao mladog i starog, zrelim klasovima. U Škotskoj, stari duh žita pojavljuje se kao Karlina ili *Cailleach*, a mladi duh kao devojka, dok su kod Malajaca dva duha pirinča u međusobnom srodstvu majke i kćerke. Sudeći po ovim analogijama, Demetra bi bila ovogodišnje zrelo žito, a Persefona žitno seme uzeto od njega i posejano u jesen, koje će nići u proleće. Silazak Persefone u donji svet bio bi, prema tome, mitski izraz za sejanje semena; njeno vraćanje u proleće predstavljalo bi nicanje mladog žita. Na taj način Persefona ove godine postaje Demetra iduće, i sasvim je moguće da je takav i bio prvobitni oblik mita. Kad je sa razvitkom verske misli došlo i personifikovanje žita, ne više kao bića koje je prolazilo kroz ceo tok rođenja, rastenja, množenja i smrti u roku od jedne godine, već kao besmrtne boginje, – doslednost je zahtevala da se žrtvuje jedna od dveju personifikacija, majka ili kćerka. Ipak, dvostruko shvatanje žita kao majke i kćerke moglo se pokazati suviše starim i suviše duboko ukorenjenim u narodnoj svesti da bi ga logika mogla iskoreniti, te se stoga u izmenjenom mitu moralo naći mesto i za majku i za kćerku. Ovo je učinjeno tako što se Persefoni dao karakter žita posejanog u jesen i izniklog u proleće, dok je Demetri ostavljeno da igra donekle nejasnu ulogu majke žita koja oplakuje njegovo iščezavanje pod zemlju u jesen i raduje se njegovom povratku u proleće. Tako umesto redovnog nasleđivanja božanskih bića, od kojih je svako živelo jednu godinu i rađalo svog naslednika, izmenjeni mit pokazuje dva božanska ili besmrtna bića, od kojih jedno svake godine iščezava u zemlji i opet se pojavljuje iz nje, dok je drugom ostavljeno samo da plače i da se veseli u odgovarajuće godišnje doba.

Ova teorija dvostruke personifikacije žita u grčkom mitu podrazumeva da su obe personifikacije (i Demetra i Persefona) prvobitne. Ali ako pretpostavimo da je grčki mit počeo jednom personifikacijom, kasnija pojava druge personifikacije možda se može objasniti na sledeći način. Pregled žetvenih običaja koje smo do sada ispitali pokazuje da oni sadrže dva različita shvatanja duha žita. Dok se kod nekih običaja postupa sa duhom žita kao da je bitan u žitu, u drugima se smatra da je on izvan njega. Kad neki snop nazovu imenom duha žita, obuku ga u odelo i postupaju s njim s poštovanjem, jasno je da se u tom slučaju smatra da je duh bitan u žitu. Ali kad se kaže da duh čini da usevi rastu na taj način što on prolazi kroz njih, ali da upropasti žito onih na koje je kivan, onda je očevidno da se on smatra različitim od žita, mada je ono pod njegovom vlašću. Shvaćen na ovaj poslednji način, duh žita je na dobrom putu da postane božanstvo žita, ako to već nije postao. Od ova dva shvatanja, shvatanje da je duh žita bitan u žitu bez sumnje je starije, jer je gledište da prirodu oživotvoravaju duhovi koji su u njoj izgleda gotovo uvek prethodilo gledištu da je ona pod kontrolom spoljnih božanstava; ukratko, animizam prethodi deizmu. U žetvenim običajima našeg evropskog seljaštva, izgleda da je duh žita shvaćen ponekad kao bitan u žitu, a ponekad kao izvan njega. U grčkoj mitologiji, pak, na Demetru se gleda pre kao na božanstvo žita, nego kao na duh bitan u njemu. Proces misli koji vodi prelazu od jednog načina shvatanja ka drugom jeste antropomorfizam, ili postepeno snabdevanje bitnih duhova sve većim i

većim brojem ljudskih osobina. Ukoliko ljudi brže napuštaju primitivni stupanj, utoliko je jača njihova sklonost da svoja božanstva prilagode čoveku, a što su ona bliža čoveku, to je sve dublji jaz koji ih razdvaja od prirodnih objekata kojima su prvobitno pripadala kao njihovi životvorni duhovi ili duše. U napretku od divljaštva ka višem stupnju, ljudi istog pokoljenja ne idu naporedo, te iako novi antropomorfni bogovi zadovoljavaju verske potrebe razvijenijih umova, nazadniji članovi zajednice više vole da se drže starih animističkih ideja. Kad se duh ma kog prirodnog predmeta, kao na primer žita, snabde ljudskim osobinama, odvoji od svog predmeta i pretvori u božanstvo koje upravlja njime, onda taj predmet usled odlaska svog duha postane beživotan; on tako reći postaje duhovna praznina. Ali narodna mašta, koja ne trpi takve praznine ili, drugim rečima, nije u stanju da shvati ma šta kao beživotno, odmah stvara nova mitska bića i njima ispunjava prazni predmet. Tako dolazi do toga da je isti predmet predstavljen u mitologiji dvama različitim bićima: prvo, starim duhom koji je sada odvojen od njega i podignut na rang božanstva; drugo, novim koje je stari duh upraznio podigavši se u višu sferu. U takvim slučajevima problem mitologije je šta da radi sa ova dva različita oličenja istog predmeta? Kako da uredi njihove međusobne odnose i da za oba nađe mesta u mitološkom sistemu? Kad je stari duh, ili novo božanstvo, shvaćen kao biće koje stvara ili proizvodi dotični predmet, onda se problem lako rešava. Pošto se veruje da stari duh proizvodi predmet a novi ga oživljava, onda ovaj drugi, kao duša predmeta, takođe duguje svoje postojanje prvome; dakle, stari duh stoji u odnosu prema novome kao proizvođač prema onome što je proizvedeno, a to u mitologiji znači kao roditelj prema detetu, a ako su oba duha shvaćena kao ženska, njihov odnos je odnos majke i kćerke. Na taj način, počevši sa jednim oličenjem žita u ženskom obliku, mitska uobrazilja može vremenom doći do dvostrukog oličenja žita kao majke i kćerke. Bilo bi vrlo neoprezno tvrditi da je mit o Demetri i Persefoni nastao na ovaj način, ali ipak izgleda da je sasvim opravdana pretpostavka da udvostručavanje božanstava, za koje nam Demetra i Persefona pružaju primer, može ponekad da nastane na izloženi način. Na primer, govoreći o parovima božanstava u jednom prethodnom delu ove knjige, pokazali smo da postoje razlozi za mišljenje da su i Izida i njen ljubavnik, bog Oziris, oličenje žita. Po pretpostavci koju smo maločas izneli, Izida bi bila stari duh žita, a Oziris novi čije je srodstvo sa starim duhom različito objašnjavano kao srodstvo brata, muža i sina jer je, naravno, mitologija uvek slobodna da objasni istovremeno postojanje dvaju božanstava na više načina. Ali ne sme se zaboraviti da je predloženo objašnjenje takvih božanskih parova kao što su Demetra i Persefona ili Izida i Oziris samo nagađanje i da je ovde i izloženo samo kao takvo.

XLVII

LITJERSES

PESME ŽETELACA

NA PRETHODNIM STRANAMA pokušali smo da pokažemo da u majci žita i devojci žetve u severnoj Evropi imamo prauzore Demetre i Persefone. Ali nedostaje jedna bitna crta da bi sličnost bila potpuna. Glavni događaj u grčkom mitu je smrt i vaskrsenje Persefone. Ovaj događaj, udružen sa prirodom boginje kao božanstva bilja, vezuje taj mit sa kultovima Adonisa, Atisa, Ozirisa i Dionisa, i zbog ovog događaja taj mit je našao mesto u našoj diskusiji o umirućem bogu. Stoga ostaje da vidimo da li se poreklo ili analogija ideje o svakodnevnom umiranju i vaskrsavanju boga, koja igra tako vidnu ulogu u ovim velikim grčkim i istočnjačkim kultovima, može naći i u prostim seoskim obredima koje su žeteoci i berači grožđa vršili među krstinama i čokotima.

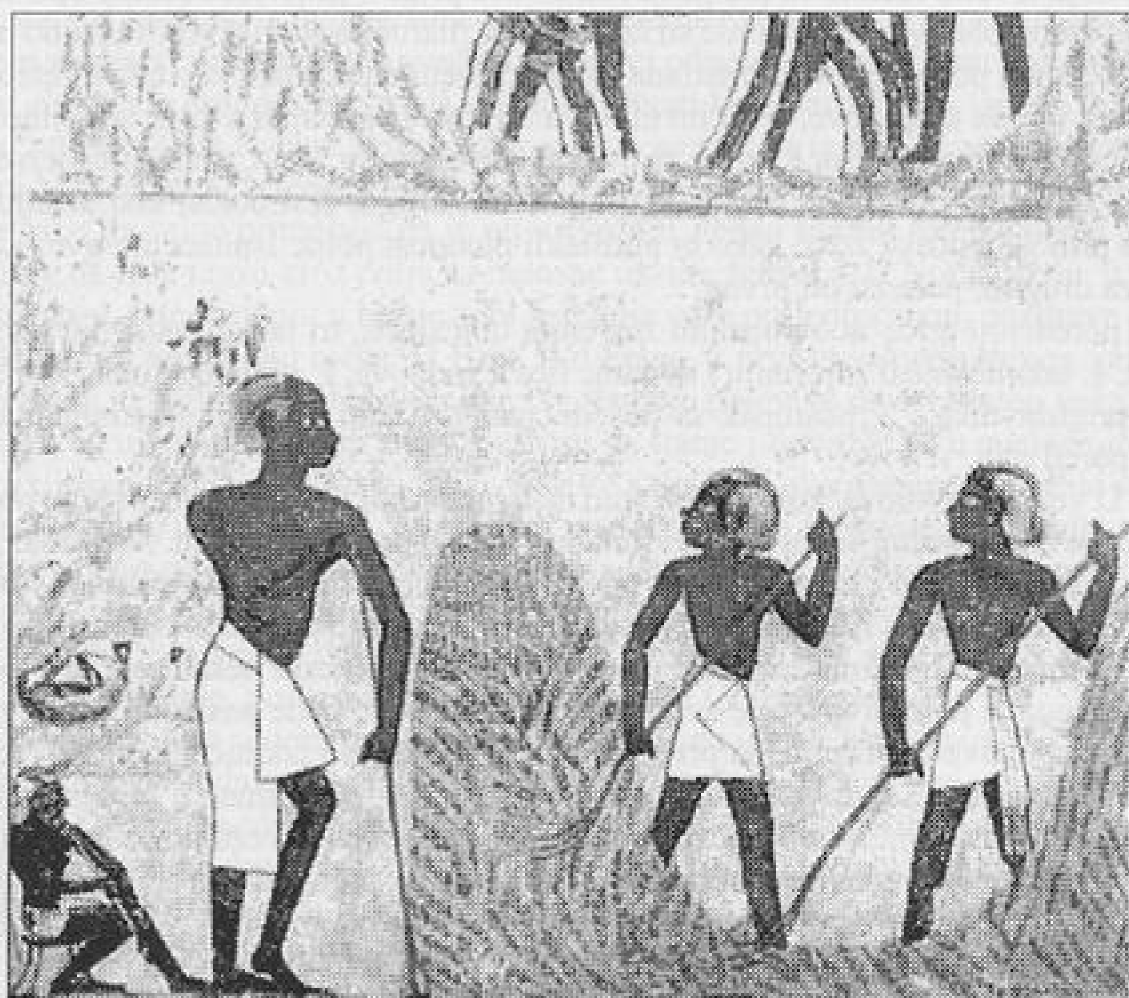
Već smo ranije priznali naše opšte neznanje narodnih praznoverica i običaja u starom veku. Tama koja obavija prve početke antičke religije donekle je, srećom, rasterana u slučaju o kome je reč. Kultovi Ozirisa, Adonisa i Atisa imali su odgovarajuće centre, kao što smo videli, u Egiptu, Siriji i Frigiji. U svakoj od ovih zemalja postojali su izvesni običaji o žetvi i berbi grožđa, čijoj su se međusobnoj sličnosti, kao i njihovoj sličnosti sa nacionalnim obredima, čudili i sami klasični pisci. Ti običaji, upoređeni sa žetvenim običajima sadašnjih seljaka i varvara, izgleda bacaju izvesnu svetlost na obrede o kojima govorimo.

Već smo pomenuli da su, prema Diodoru, žeteoci u Egiptu imali običaj da nariču nad prvim požnjevenim snopom, prizivajući Izidu kao boginju kojoj su dugovali pronalazak žita. Tužbalici ili naricanju egipatskih žetelaca Grci su dali ime Maner, a to ime su objasnili pričom da je Maner, jedinac prvog egipatskog kralja, pronašao poljoprivredu i, pošto je umro prevremenom smrću, narod ga je tako oplakivao. Izgleda, međutim, da je ime Maner poteklo iz pogrešnog razumevanja formule *maa-ne-hra* ("dođi svojoj kući") nađene u raznim egipatskim spisima, na primer u Izidinoj tužbalici u Knjizi mrtvih. Stoga možemo pretpostaviti da su uzvik *maa-ne-hra* pevali žeteoci nad požnjevenim žitom kao tužbalicu zbog smrti duha žita (Izide ili Ozirisa) i kao molitvu za njegov povratak. Kako je ova tužbalica pevana nad prvim požnjevenim klasjem, to su Egipćani izgleda verovali da je duh žita bio prisutan u prvom požnjevenom klasju i da je umirao pod srpom. Videli smo da se na Malajskom poluostrvu i Javi smatra da prvi pirinčani klasovi predstavljaju ili dušu pirinča ili mladu pirinča i mladoženju pirinča. U

nekim delovima Rusije sa prvim snopom se postupa gotovo isto kao drugde sa poslednjim. Žanje ga sama domaćica; zatim se on donese kući i stavi na počasno mesto blizu ikone; posle se ovrše odvojeno, i jedan deo njegovog zrnevlja pomeša se sa semenom za iduću godinu. Mada se poslednje požnjeveno žito u Aberdinširu obično upotrebljavalo za pravljenje *"clyck"* snopa, ponekad je, iako retko, prvo požnjeveno žito oblačeno kao žena i uz velike ceremonije nošeno kući.

U Fenikiji i zapadnoj Aziji jedna tužna pesma, slična onoj koju su pevali egipatski žeteoci, pevana je pri berbi grožđa i verovatno (sudeći po analogiji) o žetvi. Ovu feničansku pesmu Grci su zvali Lin ili Elin i objašnjavali su je, slično Maneru, kao tužbalicu zbog smrti mladića Lina. Prema priči, Lina je odgajio jedan pastir ali su ga njegovi psi rastrgli. Kao i Maner, ime Lin ili Elin izgleda potiče iz verbalnog nesporazuma i ono je samo uzvik *ai lanu*, to jest "teško nama", koji su Feničani verovatno izgovarali pri žaljenju za Adonisom; izgleda da je bar Safo smatrala Adonisa i Lina istovetnim.

U Bitiniji su sličnu žalosnu pesmu, zvanu Bormus ili Borimus, pevali marijandinski žeteoci. Priča se da je Bormus bio jedan lep mladić, sin kralja Upisija ili jednog bogatog i istaknutog čoveka. Jednog letnjeg dana posmatrao je žeteoce na radu u svom polju; tom prilikom ode da im donese vode i od tada se o njemu više nikad ništa nije

ŽETEOCI U EGIPTU (Grobnica Mene, Teba)

Naricali su nad prvim požnjevenim snopom, uzvikujući "mââ-ne-hra" ("Dođi svojoj kući!"), kao tužbalicu zbog smrti duha žita i kao molitvu za njegov povratak.

čulo. Žeteoci su ga tražili i dozivali žalosnim pesmama koje su posle produžili da pevaju o svakoj žetvi.

UBIJANJE DUHA ŽITA

U Frigiji se odgovarajuća pesma koju su žeteoci pevali i o žetvi i o vršidbi zvala Litjerses. Prema jednoj priči, Litjerses je bio vanbračni sin Midasa, kralja Frigije, i živeo je u Keleni. On je žnjeo žito i imao je ogroman apetit. Kad se desi da neki stranac uđe u žitno polje ili prođe pored njega, Litjerses mu dâ da jede i pije koliko hoće; zatim ga odvede u žitna polja na obalama Meandra i natera ga da žanje zajedno s njim. Naposletku, imao je običaj da uvije stranca u snop, da mu odseče glavu srpom i odnese telo uvijeno u žitne stabljike. Ali najzad Herkul preduzme da žanje s njim, odseče mu glavu srpom i baci telo u reku. Pošto se priča da je Herkul ubio Litjersesa na isti način na koji je Litjerses ubijao druge, možemo zaključiti da je Litjerses bacao tela svojih žrtava u reku. Prema jednoj drugoj verziji priče, Litjerses, sin Midasa, imao je običaj da poziva ljude da se takmiče s njim u žnjevenju i, ako bi ih pobedio, on bi ih obično istukao, ali jednog dana sretne se sa jačim žeteocem koji ga ubije.

Postoje izvesni razlozi za pretpostavku da ove priče o Litjersesu sadrže opis frigijskog žetvenog običaja prema kome su izvesna lica, naročito stranci koji slučajno prođu pored žetvenog polja, redovno smatrana ovaploćenjem duha žita, i kao takva žeteoci su ih hvatali, uvijali u snopove, sekli im glave, a njihova tela uvijali u žitne stabljike i bacali u vodu kao čini za kišu. Razlozi za ovu pretpostavku su, prvo, sličnost Litjersesove priče sa žetvenim običajima evropskog seljaštva i, drugo, čest običaj kod primitivnih rasa da prinose ljudske žrtve kako bi podstakli plodnost polja. Ispitaćemo ove razloge jedan za drugim, počevši od prvog.

U poređenju priče sa evropskim žetvenim običajima, tri tačke zaslužuju naročitu pažnju: 1. takmičenje u žnjevenju i uvijanje lica u snopove; 2. ubijanje duha žita ili njegovih predstavnika i 3. postupak sa posetiocima žetvenih polja ili sa strancima koji prođu pored njih.

1. U vezi sa prvom tačkom, videli smo da u modernoj Evropi sa licem koje požnje, sveže ili ovrše poslednji snop, njegovi saradnici često surovo postupaju. Na primer, uviju ga u poslednji snop i tako uvijenog nose ili vuku na kolima, tuku, polivaju vodom, bacaju na đubrište, itd. Ako ga, pak, poštede ovih surovih postupaka, onda teraju šegu s njim. U mnogim mestima se veruje da će mu se sigurno desiti neka nesreća u toku te godine. Stoga je pojmljivo što se svaki žetelac stara da ne bude poslednji u žnjevenju, vezivanju snopova ili vršanju, pa pri kraju rada nastane živo takmičenje među radnicima, jer se svaki trudi da završi svoj posao što brže može. Na primer, u Mitelmarku, jednoj oblasti u Pruskoj, pošto se požnje raž i ostane da se još povežu poslednji snopovi, vezačice stanu u dva reda licem okrenute jedna drugoj, a pred svakom stoji snop i slamno uže. Na dati znak sve počnu da vezuju snopove, a sa onom koja poslednja svrši ostale teraju šegu. Osim toga, njen snop naprave u ljudskom obliku i zovu ga starac; ona mora da ga nosi u dvorište majura, gde žeteoci igraju u krugu oko nje i njega. Zatim odnesu starca domaćinu i predaju mu ga sa rečima: "Donosimo starca gazdi. Neka ga on čuva dok ne dobije novog". Posle toga prislone starca uz jedno drvo, gde ostane dugo vremena, služeći kao povod za razne šale. U Ašbahu, u Bavarskoj, pri samom kraju žnjevenja, žeteoci kažu: "Sad ćemo da isteramo starca". Svaki od njih žanje svoje parče što

brže može; onome koji požnje poslednju rukovet ili poslednju stabljiku ostali radosno dovikuju: "Kod tebe je starac". Ponekad stave tom žeteocu masku na lice i obuku ga u žensko odelo ili, ako je žena, obuku je u muško odelo. Zatim sleduje igranka. O večeri starac dobija dvaput veći obrok od ostalih. Sličan je postupak i pri vršidbi; kaže se da je starac kod onoga ko poslednji udari mlatilom. O večeri koja se daje vršiocima on mora da jede kutlačom i da pije što više može. Svi mu se rugaju i zadirkuju ga na razne načine dok im on ne da rakije ili piva.

Ovi primeri pokazuju nadmetanje u žnjevenju, vršanju i vezivanju snopova među žeteocima, koje dolazi otuda što svaki želi da izbegne podsmehe i neugodnosti koji sleduju onome koji poslednji završi svoj rad. Videli smo da se lice koje bude poslednje u žnjevenju, vezivanju ili vršanju smatra predstavnikom duha žita; ova ideja je još jasnije izražena u običaju da se to lice uvije u žitne stabljike. Ovaj običaj već smo ilustrovali, ali ćemo dodati još nekoliko primera. U Kloksinu, blizu Štetina, žeteoci doviknu ženi koja vezuje poslednji snop: "Kod tebe je starac, moraš ga čuvati". Čak je i u prvoj polovini devetnaestog veka bio običaj da tu ženu uviju u stabljike graška i da je uz muziku donesu posednikovoj kući, gde žeteoci igraju s njom dok stabljike ne padnu s nje. U drugim selima u okolini Štetina nastane prava trka među ženama kad se tovare poslednja kola, jer se svaka trudi da ne bude poslednja. Onu koju stave poslednju u kola zovu starac i potpuno je uviju u žitne stabljike i okite cvećem, a na glavu joj stave slamni šlem zakićen cvećem. Ona u svečanoj povorci odnese žetvenu krunu posedniku, nad čijom glavom je drži dok ne izreda sve dobre stvari koje mu želi. Pri igranci koja sledi starac ima pravo da izabere svog igrača; smatra se za čast igrati s njim. U Gomernu, u blizini Magdeburga, žeteoca koji požnje poslednje snopove žita često uviju u žitne stabljike tako da se ne primećuje da je on u svežnju. Jedan snažan žetelac uzme ga tako uvijenog na leđa i nosi kroz polje uz radosne uzvike žetelaca. U Nojhauzenu, u blizini Merseburga, žeteoci uviju u klasje zobi lice koje veže poslednji snop, pozdrave ga kao čoveka zobi i igraju oko njega. U Briu, Il d Frans, u prvi snop uviju samog gazdu; U Dingelštetu, u Erfurtskoj oblasti, bio je sve do prve polovine devetnaestog veka običaj da se čovek uvije u poslednji snop. Zvali su ga starac i dovozili ga u poslednjim kolima uz klicanje i muziku. Kad stignu u dvorište valjaju ga oko ambara i polivaju vodom. U Nerdlingenu, u Bavarskoj, čoveka koji poslednji udari mlatilom pri vršidbi uviju u slamu i valjaju po gumnu. U nekim delovima Oberpfalca, Bavarska, za njega kažu da je "dobio starca", uviju ga u slamu i odnesu susedu koji još nije ovrhao. U Šleziji, žena koja veže poslednji snop izložena je mnogim grubim šalama. Guraju je, obore na zemlju i uvežu u snop, posle čega je zovu žitna lutka (*Kornpopel*).

"Osnovna ideja u svim ovim slučajevima jeste da je duh žita – starac bilja – isteran iz žita koje je poslednje požnjeveno ili poslednje ovršeno, i da on živi u ambaru za vreme zime. O setvi on ide u polja, gde ponovo dela kao sila koja oživljava žitno seme".

2. Prelazeći na drugu tačku poređenja između priče o Litjersesu i evropskih žetvenih običaja, videćemo da ti običaji često pretpostavljaju da je duh žita ubijen pri žnjevenju ili vršidbi. U Romsdalu i drugim delovima Norveške, kad se završi kosidba, narod kaže: "Starac-seno je ubijen". U nekim delovima Bavarske, za čoveka koji učini poslednji udar pri vršidbi kažu da je ubio čoveka-žito, čoveka-zob, ili čoveka-pšenicu, prema usevu koji se vrše. U kantonu Tilotu, u Lorenu, ljudi mlate poslednje žito po taktu, pevajući: "Mi ubijamo staricu! Mi ubijamo staricu!" Ako se u kući nalazi baba, opomenu je da se čuva, jer će inače biti premlaćena. Blizu Ragnita, u Litvaniji, poslednjih ne-

koliko stabljika žita ostave se da stoje, uz reči: "Starica (baba) sedi u njima". Zatim jedan mlad žetelac naoštri svoju kosu i snažnim zamahom poseče preostale stabljike. Za njega se kaže da je "odsekao staričinu glavu"; domaćin ga časti, a domaćica mu prospe krčag vode na glavu. Prema drugom izveštaju, svaki litvanski žetelac žuri da završi svoj posao, jer starica-raž živi u poslednjim stabljikama i onaj koji žanje poslednje stabljike ubija staricu-raž, a ubijajući je nanosi sebi nesreću. U Vilkiškenu, u Tilzitskoj oblasti, čoveka koji požnje poslednje žito zovu "ubica žene-raži". U Litvaniji, opet, veruje se da se duh žita ubija kako pri žetvi, tako i pri vršidbi. Kad ostane samo još jedna krstina žita da se ovrše, svi vršioci kao po komandi stupe natrag nekoliko koraka. Zatim se bace na posao, udarajući mlatilima sa najvećom brzinom i žestinom dok ne dođu do poslednjeg svežnja. Onda ga besomučno mlate, napinjući i poslednju snagu, sve dok vođa ne vikne oštro "stoj". Čoveka čije mlatilo poslednje udari posle zapovesti da se stane svi ostali opkole, vičući da je "on ubio staricu-raž". Ponekad je u Litvaniji ubijeni duh žita predstavljen lutkom. Od žitnih stabljika napravi se ženska figura, obuče u odelo i stavi na gumno pod onu gomilu žita koja će se poslednja ovrći. Ko učini poslednji udarac pri vršanju, taj je "ubio staricu". Već smo nailazili na primere spaljivanja figure koja predstavlja duh žita. U Ist Rajdingu, u Jorkširu, poslednjeg dana žetve održava se običaj "paljenja stare veštice". Jedan mali snop žita izgori se u polju na vatri od strnjike. Na toj vatri se peče i jede grašak, a uz jelo se pije i velika količina piva; mladići i devojke igraju i skaču oko plamena i garave lica jedno drugom. Ponekad, opet, duha žita predstavlja čovek koji legne ispod poslednjeg snopa; vršioci vršu to žito na njegovom telu, a narod kaže da "ubijaju starca". Videli smo da ponekad domaćinovu ženu gurnu, zajedno sa poslednjim snopom, ispod vršalice, kao da hoće da je ovrhu, i da je zatim tobože veju. U Voldersu, u Tirolu, vršaoci gurnu plevu za vrat čoveku koji je učinio poslednji udar pri vršanju, i tobože ga udave slamnim uzetom. Ako je on visok, veruje se da će i žito biti visoko iduće godine. Zatim ga vežu u snop i bace u reku. U Koruškoj, vršaocu koji učini poslednji udar i licu koje odveže poslednji snop na gumnu vežu noge i ruke slamnim užetima i stave im slamne krune na glavu. Zatim ih vezane stave na saonice, tako da budu licem okrenuti jedan prema drugom, vuku ih kroz selo i bace u potok. Običaj bacanja predstavnika duha žita u potok, kao i običaj polivanja tog duha vodom, predstavlja čini za kišu.

3. U dosad navedenim primerima predstavnik duha žita obično je bilo lice koje žanje, veže ili vrše poslednje žito. Sada ćemo izneti slučajeve u kojima duha žita predstavlja ili stranac, slučajni prolaznik pored žetvenog polja (kao u priči o Litjersesu), ili posetilac koji prvi put uđe u polje. U celoj Nemačkoj običaj je da žeteoci ili vršioci uhvate nepoznate prolaznike, vežu ih slamnim uzetom i oslobode tek pošto ovi daju otkup; na isti način se postupa kad i sam sopstvenik ili neko od njegovih gostiju prvi put dođe u polje ili na gumno. Ponekad mu se uže veže samo oko ruke, nogu ili vrata, a ponekad ga sasvim uviju u žito. Tako u Soleru, u Norveškoj, svakog ko uđe u polje, bio on sopstvenik ili nepoznat prolaznik, žeteoci uviju u snop i on mora da dâ otkupninu. U okolini Soesta, kad gazda prvi put poseti žene koje čupaju lan, one ga potpuno uviju u lan. One takođe opkole i prolaznike, uviju ih u lan i nateraju da ih časte rakijom. U Nerdlingenu strance uhvate pomoću slamnih užeta, uvezu u snop i drže ih tako dok ne daju otkup. Kod Nemaca u Hazelbergu, čim gazda da poslednje žito da se ovrše na gumnu, vršaoci uviju gazdu u njega i oslobode ga tek pošto im obeća kolače. U kantonu Pitanžu, u Normandiji, tobožnje vezivanje sopstvenika imanja u poslednji snop pšenice

verovatno se još praktikuje, a sigurno je da je praktikovano bar do pre četvrt veka. Ovaj zadatak pripada samo ženama. One jurnu na sopstvenika, uhvate ga za noge i ruke, obore na zemlju i polože na poslednji snop. Zatim se pretvaraju da ga vezuju i diktiraju mu uslove kojih se mora pridržavati pri žetvenoj večeri. Pošto on primi te uslove, oslobode ga i puste da ustane. U Briu, Il d Frans, kad neko ko ne pripada porodici gazde dotičnog imanja prođe pored polja na kome se žanje, žeteoci jure za njim. Ako ga uhvate, vežu ga u snop i jedan za drugim ujedaju za čelo, govoreći mu: "Ti ćeš nositi ključ od polja". "Imati ključ" je izraz koji žeteoci upotrebljavaju u smislu žnjevenja, vezivanja ili vršanja poslednjeg snopa; stoga je on ekvivalentan frazama "kod tebe je starac", "ti si starac", koje se upućuju žeteocu, vezaču ili vršaocu poslednjeg snopa. Zato kad, kao u Briu, vežu stranca u snop i kažu mu da će on "nositi ključ od polja", to je isto kao da kažu da je on starac, to jest da je on ovaploćenje duha žita. Ako dobro obučeni stranac za vreme berbe hmelja prođe pored hmeljnika, žene ga uhvate, stave u bure, pokriju lišćem i ne puštaju dok im ne plati kaznu.

I tako su moderni evropski žeteoci, slično starom Litjersesu, imali običaj da uhvate nepoznatog prolaznika i da ga vežu u snop. Ali oni nisu dovršavali tu sličnost odrubljivanjem njegove glave. No, mada nisu preduzimali tako drastičnu meru, njihove reči i gestovi bili su takvi kao da su želeli da to urade. Na primer, u Meklenburgu, ako na prvi dan žnjevenja gazda ili gazdarica ili kakav stranac uđu u polje, ili samo prođu pored njega, svi se žeteoci okrenu prema njima i oštre svoje kose, udarajući brusovima po taktu, kao da se spremaju da žanju. Zatim žena koja predvodi žeteoce priđe tom licu i veže mu traku oko leve ruke. Ono mora da se otkupi. U okolini Raceburga, kad sopstvenik ili neka druga važna ličnost uđe u polje ili prođe pored njega, svi žeteoci zaustave rad i marširaju prema njemu u grupi; pri tome muškarci drže kose pred sobom. Kad mu se približe, svi stanu u jedan red, i muškarci i žene. Ljudi zabodu drške kosa u zemlju, kao što rade kad ih oštre; zatim skinu kape i stave ih na kose, a njihov vođa stupi napred i održi govor. Pošto on završi, oni svi vrlo glasno oštre kose po taktu, a zatim stave kape na glave. Posle toga dve vezačice stupe napred; jedna od njih veže gazdu, odnosno stranca, žitnim klasjem ili svilenom trakom, a druga izgovori nekoliko stihova. Sledeći navodi su tipični primeri govora koje žeteoci drže u ovim prilikama. U nekim krajevima Pomeranije žeteoci zaustave svakog prolaznika time što mu preprečе put žitnim užetom, okupe se u krug oko njega i oštre kose, dok njihov vođa govori:

Ljudi su gotovi,
Kose su savijene,
Žito je veliko i malo,
Gospodin mora biti pokošen.

Zatim se ponovi oštrenje kosa. U Kaminu, u oblasti Štetin, žeteoci opkole stranca i ovako mu govore:

Pogladićemo gospodina
Našom golom sabljom,
Kojom strižemo livade i polja.
Mi strižemo prinčeve i velikaše.
Radnici su često žedni.

Ako nam gospodin da
Piva i rakije
Šala će se brzo završiti.
Ali ako mu se naše molbe ne sviđaju,
Sablja ima pravo da udari.

I na gumnu se stranci smatraju kao ovaplоćenja duha žita i s njima se postupa shodno tome. U Vidinghardu, u Šleziji, kad stranac dođe na gumno, pitaju ga: "Hoćeš da te učim igri mlatila?" Ako kaže da hoće, stave mu krakove mlatila oko vrata kao da je on snop žita, i tako jako ih stegnu da ga umalo ne udave. U nekim parohijama u Vermlandu (Švedska), kad stranac dođe na gumno vršaoci mu kažu da će ga naučiti "vršidbenoj pesmi". Zatim mu stave mlatilo oko vrata i slamno uže oko tela. Ako na gumno dođe nepoznata žena vršaoci joj, kao što smo videli, stave mlatilo oko tela i venac žitnih stabljika oko vrata i viču: "Gle žene žita! Gle! Tako izgleda devojka žita!"

U ovim žetvenim običajima moderne Evrope sa licem koje žanje, veže ili vrše poslednje žito postupa se kao sa ovaploćenim duhom žita; ono se uvija u snop, tobože ubija poljoprivrednim alatkama i baca u vodu. Ove podudarnosti sa Litjersesovom pričom izgleda da dokazuju da je ona istinit opis jednog starog frigijskog žetvenog običaja. Pošto je u modernim paralelama ubijanje ličnog predstavnika duha žita naravno izostavljeno ili se samo imitira, treba pokazati da su u primitivnom društvu ljudska bića obično ubijana pri svetkovinama čiji je cilj bio da podstaknu plodnost polja. Sledeći primeri to pokazuju vrlo jasno.

ŽRTVOVANJE LJUDI RADI DOBRE ŽETVE

Indijanci u Gvajakilu, u Ekvadoru, žrtvovali su ljudsku krv i ljudska srca kad su sejali svoja polja. Narod u Kanaru (sada Kuenka u Ekvadoru) žrtvovao je svake godine za vreme žetve stotinu dece. Kraljevi Kvita, Inke u Peruu, pa ni sami Španjolci, dugo nisu bili u stanju da ukinu ovaj krvavi obred. O meksikanskoj žetvenoj svetkovini, kad su prvi godišnji plodovi darivani Suncu, stavljan je kakav zločinac između dva ogromna kamena koji bi ga, susrećući se, smrvili između sebe. Njegovi ostaci su sahranjivani, a zatim je sledila gozba i igranka. Ovo žrtvovanje zvalo se "susretanje kamenova". Videli smo da su i stari Meksikanci takođe žrtvovali ljudska bića za vreme svih stupnjeva rastenja kukuruza, pri čemu je starost žrtava odgovarala starosti useva: novorođenčad su žrtvovali pri sejanju, stariju decu kad seme iznikne, pa sve tako dok usev potpuno ne sazri, a tada su žrtvovali starce. Bez sumnje su mislili da slaganje doba starosti žrtava sa stanjem useva čini žrtvovanje uspešnijim.

Poi su svake godine prinosili ljudsku žrtvu s proleća, kad su sejali svoja polja. Verovali su da im je ovo žrtvovanje stavila u dužnost Jutarnja Zvezda, ili izvesna ptica koju im je Jutarnja Zvezda poslala kao svog glasnika. Oni su pticu ispunili i čuvali kao moćnu amajliju. Mislili su da bi izostavljanje ove žrtve prouzrokovalo potpunu nerodicu kukuruza, pasulja i bundeva. Za žrtvu se upotrebljavao zarobljenik ili zarobljenica. Žrtvu su oblačili u najlepše i najskupocenije odelo, gojili najboljom hranom i pažljivo krili od nje njenu sudbinu. Kad bi je dovoljno ugojili, vezivali bi je za krst u prisustvu gomile, a zatim bi joj, pošto odigraju svečanu igru, rascepili glavu sekirom i gađali je strelama. Posle toga, po pričanju jednog trgovca, žene seku parčiće mesa sa žrtve i

njima mažu motike, ali drugi jedan trgovac, koji je prisustvovao obredu, poriče ovo. Odmah posle prinošenja žrtve narod ide da seje svoja polja. Sačuvan je opis kako su Poi žrtvovali jednu Sijuks-Fudžijanku aprila 1837. ili 1838. godine. Devojka je imala četrnaest do petnaest godina; čuvali su je šest meseci i lepo postupali s njom. Dva dana pre žrtvovanja vodena je od kolibe do kolibe, praćena celim savetom poglavica i ratnika. U svakoj kolibi davali su joj dve male cepanice i malo boje, koje je ona predavala poglavici koji je stajao sasvim uz nju. Tako je posetila sve kolibe, dobijajući u svakoj malo drva i boje. Dvadeset drugog aprila izveli su je da ju žrtvuju; u njenoj pratnji bili su ratnici, od kojih je svaki nosio po dve cepanice koje je dobio od nje. Pošto su joj obojili telo pola crno pola crveno, digli su je na neku vrstu vešala i pekli izvesno vreme na tihoj vatri, a zatim ju ubili strelama. Posle toga glavni prinosilac žrtve iščupao joj je srce i pojeo ga. Dok je telo bilo još vruće, odsecali su parčiće mesa sa njega dok nisu ostale samo kosti; meso su stavljali u male kotarice i odneli u obližnje kukuruzovo polje. Tamo bi vrhovni poglavica izvadio iz kotarice jedno parče mesa i iz njega iscedio kap krvi na skoro posejano kukuruzovo zrno. Ostali su sledili njegov primer, tako da je sve seme bilo poprskano krvlju; zatim su ga zatrpali zemljom. Prema jednom izveštaju, telo žrtve postalo je kao žitko testo koje su posipali ne samo po kukuruzu nego i po krompiru, pasulju i drugom semenju da bi ih učinili plodnim. Pomoću ove žrtve nadali su se da će dobiti obilnu žetvu.

Jedna zapadno-afrička kraljica žrtvovala je muškarca i ženu svakog marta. Oni su ubijani ašovima i motikama, a njihova tela sahranjivana na sredini tek pooranog polja. U Lagosu, u Gvineji, bio je običaj da se mlada devojka nabode živa na kolac odmah posle prolećne ravnodnevnice da bi usevi dobro rodili. Zajedno s njom žrtvovane su ovce i koze koje su, sa jamom, kukuruznim klipovima i bananama, vešane o stubove levo i desno od nje. Ove devojke gajene su za tu svrhu u kraljevom haremu; vrači su ih dovodili u takvo duševno stanje da su one radosno išle u susret svojoj sudbini. Slična žrtva prinošena je svake godine u Beninu, u Gvineji. Marimosi, jedno bečuansko pleme, žrtvuju ljudsko biće da bi usevi dobro rodili. Za žrtvu se obično uzima mali, debeo čovek. Odnose ga silom ili opijenog u polje, gde ga ubiju u pšenici da bi služio kao "seme" (kako oni to kažu). Pošto mu se krv zgruša na suncu, izgori se zajedno sa čeonom kosti sa koje se ne skida meso i sa mozgom; zatim razbacaju pepeo po polju da bi ono bilo plodno. Ostatak tela pojedu.

Bagobosi na Mindanau, jednom od Filipinskih ostrva, prinose ljudsku žrtvu pre nego što seju pirinač. Za žrtvu uzmu roba koga u šumi iseku u komade. Urođenici u Bontoku, u unutrašnjosti Luzona, jednog od Filipinskih ostrva, strasni su lovci ljudskih glava. Njihova glavna sezona lova na ljudske glave pada u vreme sejanja i žnjevenja pirinča. Da bi pirinač dobro rodio, svako imanje mora imati bar jednu ljudsku glavu za vreme sejanja i jednu za vreme rasađivanja. Lovci ljudskih glava odu, po dvojica ili trojica, sakriju se i čekaju žrtvu (bilo muškarca ili ženu), odseku joj glavu, ruke i noge i odnesu ih što brže mogu u selo, gde ih ostali dočekaju sa velikim veseljem. Odsečene glave prvo okače o grane dva ili tri osušena drveta koja stoje na otvorenom prostoru u svakom selu i oko kojih je poređano veliko kamenje; to kamenje služi umesto sedišta. Narod zatim igra oko njih, gosti se i opija. Kad meso na odsečenoj glavi istruli, čovek koji ju je odsekao odnese je svojoj kući i čuva je kao svete mošti; njegovi drugovi urade isto sa nogama i rukama. Slični običaji postoje i kod Apojaosa, jednog drugog plemena u unutrašnjosti Luzona.

Kod Lota Naga, jednog od mnogih primitivnih plemena koja žive u dubokim, krševitim lavirintskim uvalama što se gube u planinama iznad bogate doline reke Bramaputre, bio je opšti običaj da sekirom odseku glavu, ruke i noge licima koja sretnu i da odsečene delove nataknu na motke u svojim poljima kako bi imali dobru žetvu. Oni nisu pokazivali nikakvu zlovolju prema licima koja su operisala na tako grub način. Jednom su odrali živog dečaka, isekli ga u komade i razdelili meso svim seljacima, a ovi su ga stavili u svoje merice da bi izbegli nesreću i osigurali obilnu žetvu. Gondi u Indiji, pleme dravidske rase, krali su bramanske dečake i čuvali ih radi žrtvovanja u raznim prilikama. Pri sejanju ili žnjevenju, posle svečane povorke, oni ubijaju jednog od dečaka ustrelivši ga otrovnom strelom. Zatim njegovom krvlju poprskaju poorano polje ili sazrele useve, a telo mu pojedu. Oraoni ili Uraoni u Čota Nagpuru obožavaju boginju po imenu Ana Kuari, koja može da dâ dobru žetvu i učini čoveka bogatim, ali da bi se privolela da to uradi potrebno je prineti joj ljudske žrtve. Uprkos budnoj pažnji britanske vlade, kažu da se ove žrtve još tajno prinose. Žrtve su skitnice i napuštena deca čiji nestanak ne privlači pažnju. April i maj su meseci kad hvatači vrebaju da nekog uhvate. U to vreme stranci ne putuju po zemlji sami, a roditelji ne puštaju decu da idu u džunglu niti da čuvaju stoku. Kad nađe žrtvu, hvatač je zakolje i odnose sobom gornji deo domalog prsta i nos. Boginja se nastani u kući ma kog čoveka koji joj prinese žrtvu, i od tada njegova polja dvostruko rađaju. Ona u kući uzme na sebe oblik malog deteta. Kad

ŽETVENA MASKA "LAŽNO LICE"

(Irokezi, država Njujork, oko 1870. godine; Muzej američkih Indijanaca, Njujork)

donese neoljušten pirinač, domaćin valja boginju po gomili pirinča da bi ga udvostručio. Ali ona uskoro postane nemirna i može se umiriti samo krvlju novih ljudskih žrtava.

Najpoznatiji primer žrtvovanja ljudskih bića, koje se sistematski vrši da bi se osigurala dobra žetva, pružaju nam Kondi ili Kandi, jedno drugo pleme dravidske rase koje živi u Bengalu. Naše znanje o tome potiče iz pismenih izveštaja britanskih oficira koji su sredinom devetnaestog veka radili na tome da iskorene ovaj običaj. Žrtve su prinošene boginji Zemlji, Tari Penu ili Bera Penu, i verovalo se da one osiguravaju dobru žetvu i štite od svih bolesti i nesrećnih slučajeva. Žrtve su naročito smatrane potrebnim za gajenje kurkume, jer su Kondi rezonovali da kurkuma ne bi mogla imati tamno crvenu boju bez prolivanja krvi. Žrtva ili merija, kako su je zvali, primana je od boginje samo ako je bila kupljena ili ako je rođena žrtva, to jest ako je bila sin čoveka koji je bio žrtvovan, ili ako ju je otac ili tutor namenio za žrtvu još kao dete. Kondi su u bedi često prodavali svoju decu za žrtvovanje, "smatrajući da će se njihove duše sigurno uvrstiti u red svetih, i da je njihova smrt, učinjena u korist čovečanstva, najčasnija od svih". Jednom je neki pripadnik plemena Panua grdio i psovao jednog Konda i naposletku mu pljunuo u lice, jer je Kond bio prodao za žrtvu svoje žensko dete kojim je Panua nameravao da se oženi. Jedna grupa Konda, koji su ovo primetili, odmah je prišla da uteši prodavca deteta, govoreći mu: "Tvoje dete je umrlo da bi ceo svet mogao živeti; i sama boginja Zemlja obrisaće ti pljuvačku sa lica!" Žrtve su često držane godinama pre nego što su žrtvovane. Na njih se gledalo kao na sveta bića, s njima se postupalo s velikom ljubavlju i poštovanjem i svugde su dočekivane dobrodošlicom. Mladiću-žrtvi, kad postane punoletan, obično su davali ženu koja je takođe bila merija ili žrtva, i uz nju je dobijao jedan deo imanja ili stoke. Njihova deca takođe su bila žrtve. Ljudske žrtve prinosila su boginji Zemlji plemena, bratstva i sela o porodičnim svetkovinama i u izvanrednim prilikama. Plemena i bratstva obično su tako raspoređivala periodična žrtvovanja da svaki starešina porodice bude omogućen da, bar jedanput godišnje, dobije komadić mesa za svoja polja, obično u vreme kad poseje glavni usev.

Ove plemenske žrtve prinošene su na sledeći način. Deset ili dvanaest dana pre žrtvovanja posvete žrtvu šišanjem kose koja do tada nije nikad bila šišana. Gomile ljudi i žena skupe se da posmatraju ovaj obred; niko se ne sme isključiti, jer se smatra da se žrtva prinosi za celo čovečanstvo. Nekoliko dana pre žrtvovanja provode se u divljem veselju i razvratu. Na dan uoči žrtvovanja, žrtvu, obučenu u novu odeću, odvedu iz sela u svečanoj povorci, uz muziku i igru, u žrtvin gaj – zabran blizu sela čija su visoka šumska drveta netaknuta sekirom. Tamo je vežu za direk, koji se ponekad stavlja između dva sankisarova drveta. Zatim je namažu uljem, maslom i kurkumom, i okite cvećem; celog dana ukazuju joj "jednu vrstu poštovanja koje nije lako razlikovati od obožavanja". Zatim nastaje velika borba da se dođe bar i do najmanje stvarčice koja joj pripada; delić kurkumovog testa kojim je bila namazana ili kap njene pljuvačke bili su od neprocenjive vrednosti, naročito u očima žena. Gomila je uz muziku igrala oko direka i, obraćajući se zemlji, govorila: "O bože, ovu žrtvu prinosimo tebi; daruj nam dobru žetvu, dobra godišnja doba i dobro zdravlje". Zatim su govorili žrtvi: "Mi smo te kupili, nismo te silom uzeli; sada te žrtvujemo prema običaju, i nikakav greh ne leži na nama".

Poslednjeg jutra, orgije koje su se za vreme noći jedva nešto malo utišale, nastavljaju se do podne, kad prestaju i skup pristupa žrtvovanju. Žrtva se ponovo maže uljem; svako lice dodirne namazani deo tela i briše ulje o svoju glavu. U nekim mestima žrtvu

vode u povorci kroz selo, od vrata do vrata, gde neki iščupaju dlaku s njene glave, a neki mole za kap njene pljuvačke kojom namažu glavu. Kako žrtva ne sme biti vezana niti se sme opirati, izlome joj ruke, a ako je potrebno i noge; ali ova predostrožnost često nije potrebna jer je umrtve opijumom. Način na koji je ubijaju razlikuje se u raznim mestima. Jedan od najuobičajenijih metoda izgleda da je bio davljenje ili gnječenje. Podeblja grana zelenog drveta prošeće se u sredini; vrat žrtve (u nekim mestima grudi) stavi se u procep koji sveštenik, uz potporu svojih pomoćnika, pokušava svom snagom da zatvori. Zatim sekirom zada žrtvi malu ranu i onda gomila jurne na nesrećno stvorenje i odseca mu meso sa kostiju, ostavljajući glavu i drob nedirnute. Ponekad su žrtvu sekli živu. U Kina Kimediju žrtva je vučena kroz polja, opkoljena gomilom koja je, ne dirajući joj glavu i creva, noževima sekla meso s njenog tela dok ne umre. Drugi jedan vrlo rasprostranjen način žrtvovanja u istom kraju bio je ovaj: privežu žrtvu za surlu drvenog slona koji se obrće na jakom stubu; dok se žrtva okreće, gomila odseca meso s nje dokle god je života u njoj. U nekim selima major Kembel nailazio je i na po četrnaest ovakvih drvenih slonova koji su upotrebljavani pri žrtvovanjima. U jednom kraju žrtvu su pekli na tihoj vatri dok ne umre. Pravili su malu uzvišicu koja se spuštala sa dve strane kao krov; na nju polože žrtvu i vežu joj ruke i noge konopcem da se ne bi borila. Zatim zapale vatre, iz njih uzimaju vrele ugarke i njima prlje žrtvu, da bi je naterali da se valja gore-dole po uzvišici, dokle god može; jer što više suza prolije kiša će biti obilnija. Idućeg dana iseku telo u komade.

Meso odsečeno sa žrtve odmah su odnosili delegati poslati iz svakog sela. Da bi meso stiglo što pre, ponekad se organizuju štafete i ono se nosi poštanskom brzinom na daljine od 80 do 100 kilometara. Svi koji ostanu u selu održavaju strog post sve dok meso ne stigne. Donosilac ga donese na zborište, gde ga čekaju sveštenik i starešine porodice. Sveštenik podeli meso u dva dela: jedan deo prinese boginji Zemlji, zatrpavši ga u rupu okrenutih leđa, ne gledajući. Zatim svaki od prisutnih ljudi baci na to mesto malo zemlje i sveštenik sipa na njega vodu iz tikve. Drugi deo mesa sveštenik podeli u onoliko delova koliko ima prisutnih starešina porodica. Svaki starešina porodice uvije svoje parčence mesa u lišće i zatrpa ga u svoje najbolje polje, stavljajući ga u zemlju iza svojih leđa i ne gledajući šta radi. U nekim mestima svaki čovek odnese svoj delić mesa do potoka koji navodnjava njegova polja, i tamo ga obesi o motku. Tri dana posle toga nijedna kuća se ne čisti; u jednom kraju održavalo se strogo ćutanje, vatra se nije davala nikome, drva se nisu smela seći i stranci se nisu primali. Ostatke ljudske žrtve (glavu, utrobu i kosti) čuvaju jake straže celu noć posle žrtvovanja, a idućeg jutra spale se na pogrebnoj lomači, zajedno sa jednom ovcom. Pepeo se razveje po poljima, baci na kuće i ambare u obliku testa ili se pomeša sa novim žitom da bi se sačuvalo od insekata. Ponekad se glava i kosti ne spale nego sahrane. Pošto je ukinuto žrtvovanje ljudskih bića, u nekim mestima upotrebljavaju se životinje. U prestonici Kina Kimedija ljudsku žrtvu je zamenila koza. Neki, pak, žrtvuju bivola. Vežu ga za drveni stub u svetom gaju, igraju pomamno oko njega mašući noževima, zatim napadnu živu životinju i za tren oka iseku je u parčiće, gušajući se i boreći se između sebe za svaki delić mesa. Kako koji dođe do parčeta mesa, on odjuri u svoja polja da ga zakopa pre sunčevog zalaska, po starom običaju; oni koji imaju daleko da idu do svojih polja trče iz sve snage. Žene se bacaju busenjem na ljude koji trče, i poneka dobro pogodi. Sveti gaj, do malo pre poprište buke, brzo postane tih i usamljen; u njemu ostane samo nekoliko lica koja čuvaju sve što je ostalo od bivola, naime glavu, kosti i burag koji se svečano sahrane u podnožju stuba.

Engleske vlasti kažu da u ovim kondskim prinošenjima žrtvi merije predstavljaju žrtve koje se prinose da bi se umilostivila boginja Zemlja, ali sudeći po postupku sa žrtvama pre i posle smrti, izgleda da se ovaj običaj ne može objasniti samo kao žrtva za umilostivljavanje. Istina, jedan deo mesa prinosi se boginji Zemlji, ali drugi deo domaćini zakopaju u svojim poljima; pepeo ostalih delova tela razbaca se po poljima, baci se u obliku testa na ambare ili pomeša sa novim žitom. Ovi drugi običaji pokazuju da je merijinom telu pripisivana neposredna ili unutrašnja moć da čini da usevi rastu, sasvim nezavisno od posrednog dejstva koje ono može imati kao žrtva koja se prinosi da bi se zadobila milost božanstva. Drugim rečima, verovalo se da meso i pepeo žrtve imaju magijsku ili fizičku moć oplođavanja zemlje. Ista unutrašnja moć pripisivana je merijinoj krvi i suzama: merijina krv prouzrokuje crvenilo kurkume, a njene suze kišu; ne može se sumnjati da se, bar prvobitno, mislilo da suze donose kišu, a ne samo da je predskazuju. Običaj sipanja vode na zakopane merijine ostatke bez sumnje je predstavljao čini za kišu. Verovanje da naročito svojstvo pripada svemu onome što potiče od merijine osobe, kao njenoj kosi i pljuvački, takođe pokazuje da se meriji pripisivala magijska moć. Pripisivanje te moći meriji pokazuje da je ona smatrana nečim mnogo višim, a ne samo bićem žrtvovanim da se umilostivi božanstvo; neobično poštovanje koje joj je ukazivano vodi istom zaključku. Major Kembel govori o meriji kao "biću koje se smatra višim od smrtnih bića", a major Makferson kaže: "Ukazivana joj je jedna vrsta poštovanja koju nije lako razlikovati od obožavanja". Kratko rečeno, izgleda da se merija smatrala božanskom. Kao takva, ona je prvobitno možda oličavala boginju Zemlju ili kakvo božanstvo bilja, mada je u kasnije doba pre smatrana žrtvom prinetom božanstvu nego ovaploćenjem božanstva. Ovo kasnije shvatanje merije više kao žrtve nego kao božanstva možda su preuveličali evropski pisci koji su opisali kondsku religiju. Naviknuti na ovu kasniju ideju žrtve kao nečega što se prinosi bogu da bi se zadobila njegova naklonost, evropski posmatrači skloni su da u ovom smislu objasne svako religiozno klanje, da predstave da, gde god se takvo klanje desi, prinosioci žrtve veruju da postoji božanstvo kome su takvi darovi ugodni. Tako njihova predubeđenja mogu nesvesno bojadisati njihove opise primitivnih obreda.

Isti običaj ubijanja predstavnika boga, čiji se tragovi jasno vide u žrtvama kod Konda, možda se može otkriti i kod nekih drugih gore opisanih ljudskih žrtava. Pepeo ubijenog Marimoa rasturan je po poljima; krv bramanskog dečaka stavljana je na useve i polja, meso pogubljenog Nage ostavljano je u okno za žito, a krv Sijuks devojke puštana je da curi na seme. Izjednačavanje žrtve sa žitom, drugim rečima gledište da je žrtva ovaploćenje ili duh žita, jasno je izraženo u staranju da se osigura fizička podudarnost između nje i prirodnog predmeta koji ona oličava. Meksikanci su prinosili mlade žrtve za mlad usev, a stare za zreo usev; Marimi žrtvuju, kao "seme", malog, debelog čoveka; njegov mali rast odgovara rastu mladog useva, a njegova punoća odgovara stanju koje se želi za useve. Poi su verovatno gojili svoje žrtve u istom cilju. Izjednačavanje žrtve sa žitom takođe se vidi u afričkom običaju ubijanja žrtve ašovima i motikama i u meksikanskom običaju mlevenja žrtve, kao žita, između dva kamena.

Još jednu stvar treba zapaziti u vezi s ovim običajima. Poglavica Poija jeo je srce Sijuks devojke, a Marimi i Gondi jeli su meso žrtve. Ako je, kao što pretpostavljamo, žrtva smatrana božanstvom, onda sleduje da su vernici jedući njeno meso verovali da jedu telo svog boga.

UBIJANJE DUHA ŽITA U NJEGOVIM LJUDSKIM PREDSTAVNICIMA

Varvarski običaji koje smo maločas opisali imaju izvesne sličnosti sa evropskim žetvenim običajima. Vera u oplodnu moć duha žita izražena je kako u primitivnom običaju mešanja žrtvine krvi ili pepela sa žitnim semenom, tako i u evropskom običaju mešanja zrna iz poslednjeg snopa sa mladim žitom u proleće. Izjednačavanje lica sa žitom vidi se u primitivnom verovanju da žrtvina starost i rast odgovaraju postojećem ili očekivanom dobu i rastu useva; u škotskim i štajerskim običajima da poslednji snop, ako se duh žita zamišlja kao devojka, požnje mlada devojka, a ako se zamišlja kao majka žita da ga požnje baba; u opomeni datoj babama u Lorenu da se čuvaju kad budu ubijali babu žita, to jest kad se bude vršalo poslednje žito, i u tirolskom verovanju da će žito biti visoko iduće godine ako je visok čovek koji zada poslednji udarac pri vršidbi. Isto izjednačavanje se podrazumeva u divljačkom običaju ubijanja predstavnika duha žita motikama ili ašovima, u mlevenju predstavnika između kamenja i u evropskom običaju tobožnjeg ubijanja predstavnika duha žita kosom ili mlatilom. Kondski običaj sipanja vode na zakopano meso žrtve paralelan je evropskim običajima da na ličnog predstavnika duha žita sipaju vodu ili da ga zagnjure u potok. I kondski i evropski običaji jesu čini za kišu.

Da se vratimo Litjersesovoj priči. Pokazali smo kako su u primitivnom društvu ljudska bića obično ubijana da bi se podstaklo rastenje useva. Stoga je sasvim moguća pretpostavka da su ona nekada ubijana u istom cilju u Frigiji i Evropi; frigijska legenda i evropski narodni običaj, vrlo slični jedno drugom, vode zaključku da su ljudi ubijani na taj način, te smo, bar zasada, prinuđeni da usvojimo taj zaključak. Dalje, i Litjersesova priča i evropski žetveni običaji slažu se u tome da je žrtva ubijana kao predstavnik duha žita; to se slaže sa verovanjem nekih primitivnih ljudi da se žrtva ubija da bi usevi napredovali. Stoga s pravom možemo pretpostaviti da je i u Frigiji i u Evropi predstavnik duha žita ubijan svake godine na žetvenom polju. Već smo izneli razloge za verovanje da je u Evropi predstavnik duha drveta takođe ubijan svake godine. Dokazi za ova dva značajna i vrlo srodna običaja sasvim su nezavisni jedan od drugog. Njihova podudarnost je dokaz više u prilog njihove verovatnoće.

Na pitanje kako je predstavnik duha žita biran, jedan odgovor već je dat. I Litjersesova priča i evropski narodni običaj pokazuju da su nepoznati prolaznici smatrani za manifestacije duha žita koji je pobegao iz požnjevenog ili ovršenog žita, i da su kao takvi hvatani i ubijani. Ali to nije jedini odgovor koji nam podaci nameću. Prema frigijskoj legendi, Litjersesove žrtve nisu bile samo nepoznati prolaznici, već lica koja je on pobedio pri takmičenju u žnjevenju, posle čega ih je uvijao u žitne snopove i odsecao im glave. Ovo navodi na misao da je predstavnik duha žita mogao biti biran na žetvenom polju takmičenjem, u kome je poraženi takmičar bio prinuđen da primi fatalnu počast. Evropski žetveni običaji podupiru ovu pretpostavku. Videli smo da u Evropi ponekad nastane utakmica među žeteocima u kojoj se svaki bori da ne bude poslednji gotov s poslom, i da se sa licem koje ostane poslednje često surovo postupa. Doduše, nemamo dokaza da su se pretvarali da ga ubijaju ali, s druge strane, naišli smo na slučajeve u kojima tobože ubijaju čoveka koji učini poslednji udarac pri vršidbi, to jest koji je pobeđen u utakmici pri vršidbi. Pošto je onaj koji ovrše poslednje žito tobože ubijan u vidu predstavnika duha žita, pošto se isti predstavnički karakter pridaje (kao što smo

videli) žeteocu i vezaču kao i vršaocu poslednjeg žita, i pošto nijedan žetelac ne želi da bude poslednji u ma kom od ovih poslova, to možemo pretpostaviti da su nekada tobože ubijali kako vršaoca poslednjeg žita tako i žeteoca i vezača, a da je u davnim vremenima ovo ubijanje stvarno i vršeno. Ovu pretpostavku pojačava rasprostranjena praznoverica da ko god požnje poslednje žito mora skoro umreti. Ponekad se misli da će lice koje veže poslednji snop u polju umreti u toku iduće godine. Razlog što se žetelac, vezač ili vršalac poslednjeg snopa smatraju predstavnikom duha žita možda leži u tome što se pretpostavlja da duh žita ostaje u žitu dokle god može, povlačeći se postepeno ispred žetelaca, vezača i vršalaca. Ali kad je nasilno isteran iz svog pribežišta u poslednjem požnjevenom žitu, ili poslednjem vezanom snopu, ili poslednjem ovršanom žitu, onda on, naravno, uzme na sebe neki drugi oblik umesto žitnih stabljika, koje su dotada bile njegov ogrtač ili telo. I šta bi bilo prirodnije nego da izgnani duh žita uzme oblik osobe koja se, u trenutku kad je on isteran, nalazi najbliže žitu. Ta osoba je neminovno žetelac, vezač ili vršalac poslednjeg žita. Stoga se ta osoba uhvati i s njom se postupa kao da je ona duh žita.

Prema tome, lice ubijano na žetvenom polju kao predstavnik duha žita moglo je biti ili nepoznati prolaznik ili žetelac koji je bio poslednji u žnjevenju, vezivanju ili vršanju. Postoji i treća mogućnost na koju ukazuje kako drevna legenda tako i moderan narodni običaj. Litjerses ne samo što je ubijao strance, nego je i sam bio ubijen, i to izgleda na isti način na koji je i on ubijao druge, naime uvijen je u snop, odsečena mu je glava i bačen je u reku; kaže se da se to Litjersesu desilo na njegovom sopstvenom imanju. I u modernim žetvenim običajima lica koja su tobože ubijana nisu bila samo stranci već i sopstvenici imanja. Ako imamo na umu da se za Litjersesa govorilo da je bio sin kralja Frigije, i da je u jednoj priči i sam nazvan kraljem, i ako ovo dovedemo u vezu sa predanjem da je on ubijen kao predstavnik duha žita, onda ćemo doći do zaključka da i ovde imamo trag običaja da se svake godine ubije jedan od onih božanskih ili sveštenih kraljeva za koje se zna da su imali vrhovnu duhovnu vlast u mnogim krajevima zapadne Azije, a naročito u Frigiji. Ovaj običaj je, kao što smo videli, bio promenjen u mnogim mestima, tako da je ubijan kraljev sin umesto kralja. Priča o Litjersesu je, bar u jednoj od svojih verzija, sećanje na taj izmenjeni običaj.

Ako se sada okrenemo odnosu frigijskog Litjersesa prema frigijskom Atisu, setićemo se da je u Pesinu – sedištu sveštenog kraljevstva – prvosveštenik izgleda ubijan svake godine u svojstvu Atisa, boga bilja, i da je Atisa jedan stari autoritet nazvao "požnjevenim klasom žita". I tako se Atis kao ovaploćenje duha žita, ubijan svake godine u licu svog predstavnika, možda može smatrati identičnim sa Litjersesom koji je verovatno samo primitivan prauzor iz koga se kasnije razvila Atisova državna religija. Možda je bilo tako; ali, s druge strane, evropski narodni običaji opominju nas da kod istog naroda dva različita božanstva bilja mogu imati svoje posebne lične predstavnike, od kojih se oba ubijaju u svojstvu bogova u različito doba godine. Jer u Evropi, kao što smo videli, jedan čovek je obično ubijan u proleće u svojstvu duha drveta, a drugi u jesen u svojstvu duha žita. Tako je moglo biti i u Frigiji. Atis je bio prvenstveno duh drveta i njegova veza sa žitom možda je bila samo proširenje moći duha drveta kakvo nalazimo u običajima kao što je žetveni maj. Atisov predstavnik je izgleda ubijan u proleće, dok je Litjerses ubijan u leto ili u jesen, prema dobu žetve u Frigiji. Prema tome, mada nije opravdano smatrati Litjersesa Atisovim prauzorom, oni se mogu smatrati paralelnim proizvodima iste verske ideje, i možda su bili jedan prema drugom ono

što je u Evropi starac žetve prema divljem čoveku proleća, lisnatom čoveku proleća itd. Oba su bili duhovi ili božanstva bilja, a lični predstavnici i jednog i drugog ubijani su svake godine. Ali dok se Atisova religija uzdigla do dostojanstva državne religije i raširila i u Italiji, Litjersesovi obredi, izgleda, nisu nikad prešli granice svoje postojbine Frigije, i trajno su zadržali svoj karakter primitivnih seoskih ceremonija koje su vršili seljaci na žetvenom polju. Možda se, kao kod Konda, najviše nekoliko sela udruživalo radi nabavke ljudske žrtve, ubijane kao predstavnik duha žita radi njihovog opšteg dobra. Te žrtve možda su uzimane iz porodica sveštenih kraljeva ili kneževa; ovo objašnjava legendarni karakter Litjersesa kao sina frigijskog kralja, ili kao kralja. Kad se sela ne udruže, onda je verovatno svako selo dolazilo do svog predstavnika duha žita osudivanjem na smrt nepoznatog prolaznika ili žeteoca koji požnje, veže ili ovrše poslednji snop. Možda je u staro vreme praksa lovljenja glava u cilju podsticanja useva na rastenje bila isto tako rasprostranjena kod surovih stanovnika Evrope i zapadne Azije kao što je sada, ili je bar do nedavno bila, kod primitivnih poljoprivrednih plemena Azama, Burme, Filipinskih ostrva i Indijskog arhipelaga. Jedva je potrebno dodati da je u Frigiji, kao i u Evropi, stari varvarski običaj ubijanja čoveka na žetvenom polju ili na gumnu postao samo prividno pretvaranje bez sumnje mnogo pre klasičnog doba, i da su ga verovatno i sami žeteoci i vršaoci smatrali samo kao surovu šalu koja se mogla primeniti na nepoznatog prolaznika, druga, pa i samog gazdu jedino za vreme razuzdane veselosti o žetvi.

Zadržali smo se duže na Litjersesovoj pesmi jer nam ona pruža mnoge tačke sličnosti sa evropskim i primitivnim narodnim običajima. Preko ostalih žetvenih pesama zapadne Azije i Egipta kojima smo gore posvetili pažnju, možemo preći mnogo brže. Sličnost bitinskog Bormusa sa frigijskim Litjersesom čini još jasnijim značenje koje smo pridali ovom drugom. Bormus, čiju su smrt ili tačnije iščeznuće žeteoci oplakivali svake godine jednom setnom pesmom, bio je kao i Litjerses kraljev sin, ili bar sin bogatog i viđenog čoveka. Žeteoci koje je posmatrao radili su na njegovim poljima i on je iščezao kad je bio otišao da im donese vode; prema jednoj verziji priče, njega su odnele nimfe, bez sumnje nimfe izvora, jezera ili reke kuda je otišao po vodu. Posmatrano u svetlosti Litjersesove priče i narodnog evropskog običaja, ovo iščezavanje Bormusa možda izražava sećanja na običaj vezivanja gazde u snop i bacanja u reku. Tužna arija koju su žeteoci pevali bila je verovatno tužbalica zbog smrti duha žita, ubijenog ili u požnjevenom žitu ili u licu ljudskog predstavnika, a reči kojima su ga zvali možda su sačinjavale molbu da se on iduće godine vrati sa novom snagom.

Po onome što kaže Homer, feničanska pesma o Linusu pevala se o berbi grožđa, bar u zapadnom delu Male Azije. Ova okolnost, dovedena u vezu sa Sileusovom legendom, navodi na misao da su u prastarim vremenima berači grožđa i kopači vinograda postupali sa nepoznatim prolaznicima gotovo na isti način kao što je, kako se priča, postupao sa njima žetelac Litjerses. Legenda kaže da je lidijski Sileus prisiljavao prolaznike da kopaju u njegovom vinogradu, dok nije došao Herkul koji ga ubije i iskopa njegovu lozu iz korena. Ovo je kontura legende slične Litjersesovoj, ali ni antički pisci ni moderni narodni običaji ne omogućuju nam da popunimo detalje. Linusovu pesmu verovatno su pevali i feničanski žeteoci, jer je Herodot upoređuje sa Manerosovom pesmom koja je, kao što smo videli, bila tužbalica, a Egipćani su je pevali nad požnjevenim žitom. Dalje, Linus je bio identifikovan sa Adonisom, a Adonis je smatran žitnim božanstvom. Prema tome, Linusova tužbalica pevana o žetvi verovatno je identična sa

Adonisovom tužbalicom; i jedna i druga su tužbalice koje su žeteoci pevali nad umrlim duhom žita. Ali dok se Adonis, slično Atisu, razvio u dostojanstvenu figuru mitologije koja je obožavana i oplakivana u divnim varošima daleko izvan granica Fenikije, Linus je izgleda ostao prosta pesmica koju su žeteoci i berači grožđa pevali u žitnim poljima i vinogradima. Sličnost Litjersesove priče sa narodnim običajem, evropskim i primitivnim, navodi na pomisao da je u Fenikiji ubijeni duh žita – umrli Adonis – možda nekada predstavljan ljudskom žrtvom. Ovu sugestiju možda potvrđuje haranska legenda da je Tamuza (Adonisa) ubio njegov svirepi gospodar koji je samleo njegove kosti u mlinu i rasuo ih na vetru. Kao što smo videli, u Meksiku je bio običaj da se ljudska žrtva o žetvi smrvi između dva kamena, a i u Africi i Indiji pepeo i drugi ostaci žrtve rasturani su po poljima. Ali haranska legenda je možda samo mitski opis mlevenja žita u mlinu i sejanja semena. Izgleda vredno istaći da je tobožnji kralj, koji je svake godine ubijan o vavilonskoj svetkovini Sakei, šesnaestog dana meseca lousa, možda predstavljao samog Tamuza. Istoričar Beros, koji je pisao o ovoj svetkovini i njenom datumu, verovatno je upotrebio makedonski kalendar, jer on posvećuje svoju istoriju Antiohu Soteru, a u njegovo vreme je makedonski mesec *lous* izgleda odgovarao vavilonskom mesecu *tamuzu*. Ako je ova pretpostavka tačna, onda bi bilo dokazano mišljenje da je tobožnji kralj ubijan o Sakei u svojstvu boga.

Ima još dosta dokaza da je u Egiptu ubijenog duha žita – mrtvog Ozirisa – predstavljala ljudska žrtva koju su žeteoci ubijali na žetvenom polju i čiju su smrt oplakivali u tužbalici, kojoj su Grci, pogrešno razumevajući reči, dali ime Manera. Jer Busirisova legenda, izgleda, sadrži u sebi sećanje na ljudske žrtve koje su Egipćani nekad prinosili u vezi sa obožavanjem Ozirisa. Priča se da je Oziris bio egipatski kralj koji je žrtvovao sve strance na Zevsovom oltaru. Poreklo ovog običaja nalazi se u gladi koja je devet godina vladala u Egiptu. Jedan čarobnjak sa Kipra kazao je Busirisu da će nerodica prestati ako se Zevsu svake godine žrtvuje po jedan čovek. Busiris onda ustanovi to žrtvovanje. Kada Herkul dođe u Egipat, pokušaju da ga odvuku na oltar da ga žrtvuju, ali on pokida veze i pogubi Busirisa i njegovog sina. Ova legenda, dakle, kaže da je u Egiptu svake godine žrtvovano ljudsko biće kako bi se sprečila nerodica; legenda u isto vreme podrazumeva verovanje da bi izostavljanje ove žrtve učinilo da opet nastane nerodica. Tako su Poni, kao što smo videli, verovali da njihovi usevi ne bi nikako rodili ako bi se izostavilo prinošenje ljudske žrtve o setvi. Ime Busiris bilo je u stvari ime varoši, *pe-Asar*, "Dom Ozirisa"; varoš se tako zvala zato što se u njoj nalazio Ozirisov grob. Neki veliki moderni autoriteti veruju da je Busiris Ozirisova prvobitna domovina iz koje se njegov kult raširio u ostale krajeve Egipta. Priča se da su ljudske žrtve prinošene na njegovom grobu i da su žrtve bile crvenokosi ljudi čiji je pepeo rasturan vejalicama. Ovo predanje o prinošenju ljudskih žrtava na Ozirisovoj grobnici potvrđuju spomenici.

U svetlosti gornje diskusije o egipatskom predanju o Busirisu moguće je pružiti dosledno i dosta verovatno objašnjenje. Ozirisa, duha žita, predstavljao je svake godine kakav stranac, koga je njegova crvena kosa činila podesnim predstavnikom zrelog žita. Takav čovek ubijan je na žetvenom polju u ulozi predstavnika i žeteoci su ga oplakivali, moleći u isto vreme da duh žita oživi i da se vrati *(maa-ne-rha*, Maneros) sa obnovljenom snagom iduće godine. Naposletku je spaljivana žrtva, ili neki njen deo, a pepeo je vejalicama rasipan po poljima da bi bila plodna. Izbor žrtve na osnovu njene sličnosti sa usevom koji je imala da predstavlja slaže se sa već opisanim meksikanskim i afričkim običajima. Slično tome, lice žene koju su u Meksiku prinosili na žrtvu sredinom

leta u svojstvu majke žita bilo je obojeno crveno i žuto u znak boja žita. Žena je nosila na glavi i neku vrstu mitre na čijem je vrhu bilo perje koje je imitiralo kukuruznu kićanku. S druge strane, o svetkovini majke belog kukuruza Meksikanci su žrtvovali gubavce. Rimljani su u proleće žrtvovali crvene kučiće da bi otklonili tobožnji pustošni uticaj zvezde Psa (Sirijusa), te da bi tako usevi sazreli i bili crvenkasti. Neznabošci u Haranu prinosili su Suncu, Mesecu i planetama ljudske žrtve, birane na osnovu njihove pretpostavljene sličnosti sa nebeskim telima kojima su bile žrtvovane; na primer, sveštenici obučeni u crveno i namazani krvlju žrtvovali su čoveka crvene kose i lica "crvenoj planeti Marsu" u hramu obojenom crveno i ukrašenom crvenim draperijama. Ovi i slični slučajevi podešavanja žrtve prema bogu, ili prema prirodnom fenomenu koga je ona predstavljala, zasnovani su na principu homeopatske ili imitativne magije; prema njemu, željeni cilj najlakše se postiže žrtvom koja liči na efekat radi koga se prinosi.

Priča da su delovi Ozirisovog tela bili rastureni po celoj zemlji i da ih je Izida sahranila u mestima u kojima ih je našla, verovatno predstavlja sećanje na običaj, sličan običaju Konda, da se ljudska žrtva razdeli u komade i da se ti komadi zakopaju u polja, često na razmacima koji su iznosili veliki broj kilometara.

Ako ne grešim, ključ Ozirisovih misterija nalazimo u setnom vapaju egipatskih žetelaca koji se iz godine u godinu, sve do rimskih vremena, mogao čuti preko polja kako oglašava smrt duha žita, primitivnog Ozirisovog prauzora. Slični vapaji, kao što smo videli, čuli su se nekada na svim žetvenim poljima zapadne Azije. Antički pisci zvali su ih pesmama; ali sudeći po analizi imena Linus i Maneros, oni su se verovatno sastojali samo iz nekoliko reči pevanih u otegnutoj muzičkoj noti koja se mogla čuti na daleko. Ti zvučni, otegnuti uzvici koje su istovremeno pravili mnogi glasovi, morali su proizvoditi jak utisak i privlačiti pažnju svakog putnika koji bi ih čuo. Glasovi, ponavljani više puta, mogli su se verovatno lako razlikovati čak i na daljini; ali grčkom putniku u Aziji ili Egiptu te strane reči nisu mogle značiti ništa, te ih je mogao, sasvim prirodno, uzeti za ime nekoga lica (Maneros, Linus, Litjerses, Bormus) koga su žeteoci dozivali. Ako bi ga njegov put odveo kroz više zemalja, (kao Bitiniju i Frigiju, ili Fenikiju i Egipat) dok se žito žnjelo, on bi imao prilike da uporedi različite žetvene uzvike raznih naroda. Stoga je razumljivo što su Grci ove žetvene uzvike tako često primećivali i poredili. Da su, međutim, oni bili prave pesme, ne bi se mogli čuti na tim daljinama, te ne bi mogli privući pažnju tolikih putnika; čak i kad bi ih putnik čuo, on ne bi tako lako mogao da razlikuje reči.

Sve do nedavnih vremena, kod žetelaca u Devonširu čuli su se uzvici iste vrste, a u polju je održavana ceremonija sasvim slična onoj iz koje su, ako ne grešim, ponikli Ozirisovi obredi. Te uzvike i tu ceremoniju ovako opisuje jedan posmatrač koji je pisao u prvoj polovini devetnaestog veka. "Pošto se požnje sva pšenica, na većini imanja u severnom Devonširu žeteoci održavaju običaj "oplakivanja vrata". Mislim da u ovom delu zemlje retko kad jedan veći majur izostavi ovu praksu. Ona se vrši na ovaj način. Jedan starac, ili ma ko drugi, dobro upoznat sa ceremonijama koje se obavljaju u toj prilici (kad radnici žanju poslednje pšenično polje), obiđe krstine i snopove i skupi mali svežanj najboljih klasova koje je mogao naći; on ovaj svežanj uveže što lepše može i vrlo ukusno oplete slamke. To se zove "vrat" pšenice. Pošto se polje požnje i pošto krčag još jednom prođe kroz sve ruke, žeteoci, vezači i žene stanu u krug. Lice s "vratom" stane u sredinu, držeći "vrat" obema rukama. Zatim se sagne i drži "vrat" blizu zemlje; svi ljudi obrazuju krug oko njega, skinu šešire, sagnu se i drže ih prema zemlji.

Zatim svi viču otegnuto i harmonično "vrat!", polako se ispravljajući i dižući ruke i šešire iznad glava; lice s "vratom" takođe podiže "vrat" uvis. To se uradi triput. Zatim promene uzvik u *"vej jen"* toliko isto puta, i svi se glasno i radosno smeju, bacaju uvis šešire i kape, skaču unaokolo i eventualno ljube devojke. Onda jedan od njih uzme "vrat" i trči što brže može majurskoj kući, gde mlekarica ili jedna od mladih sluškinja stoji na vratima sa vedrom vode. Ako onaj s "vratom" uspe da uđe u kuću neprimećen, ili javno, ali na neki drugi ulaz, a ne na vrata na kojima stoji devojka s vedrom vode, onda on ima pravo da je poljubi, ali ako ne uspe ona na njega sruči vodu iz vedra. Lepog, tihog jesenjeg večera "oplakivanje vrata" čini čudan efekat u daljini, mnogo lepši nego efekat turskog mujezina koji lord Bajron toliko hvali i za koji kaže da je prijatniji od svih zvona hrišćanstva. Čuo sam jedanput ili dvaput više od dvadeset ljudi kad su to radili; ponekad ih je pratio isti broj ženskih glasova. Pre tri godine, na jednom pobrežju, gde je naš svet žnjeo, čuo sam šest ili sedam "vratova" vikanih iste noći, mada su neki bili u daljini od preko šest kilometara. Kroz miran večernji vazduh oni se ponekad mogu čuti na velikoj daljini. Gospođa Brej priča kako je putujući kroz Devonšir videla grupu žetelaca kako stoje u krug na jednoj uzvišici, držeći srpove uvis. Žetelac koji je stajao u sredini podigao je uvis nekoliko žitnih klasova uvezanih cvećem i grupa je triput viknula (kao što ona piše): "Arnack, arnack, arnack, we haven, we haven, we haven!" Otišli su kući praćeni ženama i decom, noseći vence od cveća, vičući i pevajući. Sluga koji je pratio gospođu Brej rekao je: "To su samo igre koje narod uvek čini *u čast 'duha žetve'*". Kao što gospođica Bern kaže, "Arnack, we haven!" na devonskom dijalektu znači "Vrat! Imamo jedan!"

U jednom drugom opisu ovog starog običaja, pisanom u Truru 1893. godine piše: "Kad se u Heliganu požnje sve žito, svi poljski radnici i radnice skupe se pred kućom i donesu mali snop žita koji je poslednji požnjeven, iskićen pantljikama i cvećem; jedan njegov deo je čvrsto vezan tako da liči na 'vrat'. Zatim viču što glasnije mogu: 'Naša (moja) strana, moja strana', a onda mlekarica dâ 'vrat' nadzorniku radnika. On ga uzme i triput vikne sasvim glasno: 'Imam ga, imam ga, imam ga!' Zatim jedan poljski radnik viče iz glasa: 'Šta imaš, šta imaš, šta imaš?!' Nadzornik odgovori: 'Vrat, vrat, vrat'. Pošto on ovo kaže, svi uglas triput viknu to isto; zatim večeraju, a posle večere igraju i pevaju pesme". Drugi jedan opis kaže: "Svi odu u polje kad se žanje poslednje žito, 'vrat' uvežu pantljikama i upletu, igraju oko njega, a zatim ga odnesu u kuhinju gde večeraju". Reči su iste kao i u prethodnom opisu, a takođe i "Ej, ej, ura, ura! Imam te, imam te, imam te!" Naposletku obese "vrat" u glavnoj sobi. Prema jednom drugom opisu, jedan od ljudi pojuri iz polja sa poslednjim snopom, dok ga ostali jure sa vedrima vode koju pokušavaju da prospu na snop pre nego što se unese u ambar.

U gornjim običajima izvesno klasje, obično ono koje ostane poslednje u polju, smatra se kao "vrat" duha žita kome se, prema tome, glava odseče kad se ono požnje. Slično tome, u Šropširu se ime "vrat" ili "gusanov vrat" obično davalo poslednjoj rukoveti klasja ostavljenoj u sredini polja pošto se sve ostalo žito požnje. Upletali su ga zajedno, pa su onda žeteoci, stojeći deset do dvadeset koraka daleko, bacali na njega srpove. Za onoga ko ga preseče govorilo se da je presekao "gusanov vrat". "Vrat" su nosili gazdinoj ženi koja ga je, sreće radi, čuvala u kući do iduće žetve. Blizu Treva, čovek koji požnje poslednje žito "presekao je kozji vrat". U Fazlejnu, pored Garloha (Dambartonšir), poslednja rukovet žita ponekad se zvala "glava". U Aurihu, u istočnoj Friziji, čovek koji požnje poslednje žito "odseče rep zecu". Pri žnjevenju poslednjeg dela

njive, francuski žeteoci kažu: "Uhvatili smo mačka za rep". U Bresu (Burgundija) poslednji snop predstavlja lisicu. Pored njega se ostavi dvanaestinu klasova da obrazuju rep, i svaki žetelac, pošto se malo odmakne, baci srp na njega. Onaj koji uspe da ga preseče "presekao je lisičiji rep"; ostali viču u njegovu čast "ju ku ku". Ovi primeri ne ostavljaju mesta sumnji o značenju devonskog i kornskog izraza "vrat" primenjenog na poslednji snop. Duh žita je shvaćen u ljudskom ili životinjskom obliku i žito koje se ostavi da stoji poslednje jeste deo njegovog tela – njegov vrat, glava ili rep. Ponekad se, kao što smo videli, na poslednji snop gleda kao na pupčanu vrpcu. Devonski običaj polivanja vodom lica koje donese "vrat" predstavlja čini za kišu, kao i mnogi drugi već pomenuti slučajevi polivanja lica vodom. Paralela tog običaja u Ozirisovim misterijama bio je običaj sipanja vode na Ozirisove kipove ili na lice koje ga je predstavljalo.

XLVIII

DUH ŽITA U OBLIKU ŽIVOTINJE

OVAPLOĆENJE DUHA ŽITA U ŽIVOTINJAMA

U NEKIM PRIMERIMA KOJE SAM NAVEO da bih utvrdio značenje izraza "vrat" primenjenog na poslednji snop, duh žita pojavljuje se u životinjskom obliku kao gusan, koza, zec, mačka i lisica. To nas dovodi do novog vida duha žita koji ćemo sada ispitati. Pri tome ćemo naići ne samo na nove primere ubijanja boga, već ćemo, nadamo se, objasniti i izvesne pojedinosti koje su ostale nejasne u mitovima i kultovima Adonisa, Atisa, Ozirisa, Dionisa, Demetre i Virbija.

Među mnogim životinjama za koje se pretpostavlja da njihove oblike uzima na sebe duh žita nalaze se vuk, pas, zec, lisica, petao, guska, prepelica, mačka, koza, krava (vo, bik), svinja i konj. Često se veruje da je duh žita u nekom od ovih oblika prisutan u žitu i da se on uhvati ili ubije u poslednjem snopu. Kako se žito žanje, životinja beži ispred žetelaca; ako se neki žetelac razboli na polju, veruje se da se nehotice spotakao o duh žita koji je na taj način kaznio profanog uljeza. Kaže se: "Vuk raži ga je uhvatio", "koza žetve zadala mu je udarac". Lice koje požnje poslednje žito ili veže poslednji snop dobije ime životinje, na primer vuk raži, krmača raži, koza zobi itd., i ponekad zadrži to ime godinu dana. Životinja se često predstavlja lutkom (napravljenom od poslednjeg snopa ili od drveta, cveća itd.) koja se uz veliko veselje sa žetvenog polja nosi kući na poslednjim kolima. Čak i tamo gde se poslednji snop ne pravi u životinjskom obliku, često ga zovu vuk raži, zec, koza itd. Obično svaka vrsta useva ima svoju naročitu životinju koja se uhvati u poslednjem snopu i zove, prema usevu, vuk raži, vuk ječma, vuk zobi, vuk graška ili vuk krompira; ali ponekad se figura životinje napravi jednom za svagda pri žnjevenju ili branju poslednjeg useve cele letine. Ponekad se veruje da je taj stvor ubijen pri poslednjem udaru srpa ili kose, ali češće se misli da on živi dokle god ima još neovršenog žita, i da bude uhvaćen u snopu koji se poslednji vrše. Stoga se čoveku koji učini poslednji udar mlatilom kaže da je dobio krmaču žita, psa vršidbe itd. Kad se vršidba završi, napravi se lutka u obliku životinje; tu lutku vršalac poslednjeg snopa odnese u susedni majur gde vršidba još traje. Ovo takođe pokazuje kako se veruje da duh žita živi gde god se žito još vrše. Ponekad vršalac poslednjeg snopa predstavlja životinju; ako ga uhvate ljudi sa obližnjeg majura koji su još pri vršidbi, oni s njim postupaju kao sa životinjom koju on predstavlja: zatvore ga u svinjac i zovu ga onako kako se obično vabe svinje itd. Sada ćemo ova opšta tvrđenja objasniti primerima.

DUH ŽITA KAO VUK ILI PAS

Počećemo sa duhom žita shvaćenim kao vuk ili pas. Ovo shvatanje je rasprostranjeno u Francuskoj, Nemačkoj i slovenskim zemljama. Tako, kad vetar zatalasa žito, seljaci često kažu: "Vuk ide preko pšenice (ili kroz pšenicu)", "vuk raži juri preko polja", "vuk je u žitu", "besan pas je u žitu", "veliki pas je tamo". Kad deca žele da idu u žitna polja da beru klasje ili cveće, opomenu ih da to ne čine, jer "veliki pas sedi u žitu", ili "vuk sedi u žitu, iskidaće vas u komade", "vuk će vas pojesti". Vuk kojim se deca plaše nije običan vuk, jer se često naziva vukom žita, vukom raži itd; tako se kaže: "Deco, vuk raži će doći i pojesti vas", "vuk raži će vas odneti" itd. Pa ipak, on izgleda kao svaki drugi vuk. U okolini Fajlenhova (istočna Pruska), kad seljaci vide vuka kako trči preko polja, oni gledaju da li drži rep visoko ili ga vuče po zemlji. Ako ga vuče po zemlji, išli su za njim i zahvaljivali mu što im je doneo blagoslov; čak su ostavljali i poslastice za njega; a ako je držao rep visoko, psovali su ga i pokušavali da ga ubiju. Ovde je vuk duh žita čija je oplodna moć u repu.

I pas i vuk pojavljuju se u žetvenim običajima kao ovaploćenja duha žita. Tako se u nekim krajevima Šlezije lice koje požnje ili veže poslednji snop zove pas pšenice ili kuće graška. Ideja o psu žita najjasnije je izražena u žetvenim običajima severoistočne Francuske. Kad žetelac usled bolesti, umora, ili lenjosti ne može ili neće da ide naporedo sa ostalim žeteocima, oni kažu: "Beli pas je prošao pored njega", "on ima belu kučku", ili "bela kučka ga je ujela". U Vogezima, žetveni maj zove se "pas žetve", i za lice koje pokosi poslednju rukovet trave ili požnje poslednju rukovet pšenice kaže se da je "ubio psa". Oko Lon-l-Solnia, u Juri, poslednji snop zove se kučka. U susedstvu Verdena, redovan izraz za završavanje žnjevenja je: "Oni ubijaju psa"; a u Epinalu se, zavisno od useva, kaže "ubićemo psa pšenice", ili psa raži, ili psa krompira. U Lorenu se o čoveku koji žanje poslednje žito kaže: "On ubija psa žetve". U Duksu, u Tirolu, za čoveka koji poslednji udara pri vršanju kaže se da "ubija psa", a u Anebergenu, blizu Stada, zovu ga, prema usevu, mops žita, mops raži, mops pšenice.

Tako isto je i sa vukom. U Šleziji, kad se žeteoci skupe da požnju poslednje parče žitnog polja, kaže se da se spremaju da "uhvate vuka". U raznim delovima Meklenburga, gde je verovanje u vuka žita naročito rasprostranjeno, svako se boji da žanje poslednje žito jer se veruje da vuk sedi u njemu, pa stoga svaki žetelac zapne iz sve snage da ne bude poslednji. Žene se, opet, boje da vežu poslednji snop, jer je "vuk u njemu". Stoga se, kako među žeteocima tako i među vezačicama, svako trudi da ne bude poslednji. U gotovo celoj Nemačkoj uobičajen je izraz: "Vuk sedi u poslednjem snopu". U nekim mestima dovikuju žeteocu: "Pazi se vuka"; ili kažu: "On isteruje vuka iz žita". U Meklenburgu, žito koje ostane da stoji poslednje u polju obično se zove vuk, a čovek koji ga žanje "ima vuka"; životinja se, prema usevu, zove vuk raži, vuk pšenice, vuk ječma, itd. Žetelac poslednjeg žita takođe se zove vuk, ili vuk raži ako je usev raž, i on u mnogim krajevima Meklenburga mora da igra tu ulogu, pretvarajući se da ujeda ostale žeteoce ili urličući kao vuk. I poslednji snop žita zove se vuk ili, prema usevu, vuk ječma, vuk zobi itd., a za ženu koja ga veže kažu: "Vuk je ujeda", "ona ima vuka", "ona mora izvući vuka" (iz žita); pa i nju zovu vuk i dovikuju joj: "Ti si vuk". To ime nosi godinu dana; ponekad, zavisno od useva, zovu je vuk raži ili vuk krompira. Na ostrvu Rigenu, žena koja veže poslednji snop ne samo da se zove vuk, već kad se vrati kući mora ujesti domaćicu i kuvaricu, i za to dobije veliko parče mesa. Pa ipak, niko ne voli da

bude vuk. Ista žena može biti vuk raži, vuk pšenice i vuk zobi, ako se desi da veže poslednji snop raži, pšenice i zobi. U Buiru, u okolini Kelna, nekada je bio običaj da se poslednjem snopu da oblik vuka. Ovaj snop držan je u ambaru dok se ne ovrše sve žito. Zatim je donošen domaćinu koji ga poškropi pivom ili rakijom. U Brunshauptenu, u Meklenburgu, žena koja veže poslednji snop pšenice uzimala bi rukovet stabljika iz njega i pravila od njih "vuka pšenice", figuru vuka dugačku oko dve i visoku pola stope; krute stabljike predstavljale su noge životinje, a žitno klasje rep i grivu. Ovog vuka pšenice ona je nosila u selo, idući na čelu povorke žetelaca. Vuk je ostavljan negde na visokom mestu u gostinskoj sobi majurske kuće i tamo je dugo držan. U mnogim mestima snop koji se zove vuk napravi se u ljudskom obliku i obuče u odelo. Ovde imamo zbrku ideja o duhu žita shvaćenom u ljudskom i u životinjskom obliku. Obično se vuk donosi kući sa žetvenog polja u poslednjim kolima uz radosne uzvike žetelaca. Stoga se i poslednji tovar naziva vuk.

Takođe se pretpostavlja da se vuk krije u požnjevenom žitu u ambaru, sve dok ga udarcima mlatila ne oteraju i iz poslednjeg svežnja. U Vanclebenu, blizu Magdeburga, posle vršidbe seljaci idu u povorci i vode na lancu čoveka uvijenog u ovršenu slamu i nazvanog vuk. On predstavlja duh žita uhvaćen pri bežanju iz žita koje se vršalo. U oblasti Treva veruje se da se pri vršidbi ubija vuk žita. Ljudi mlate poslednji snop dok sasvim ne isitne slamu. Onda su sigurni da su ubili vuka žita koji se krio u poslednjem snopu.

U Francuskoj se vuk žita takođe pojavljuje o žetvi. Tamo žeteocu poslednjeg žita kažu "uhvatićeš vuka". Blizu Šamberija postoji običaj da žeteoci stanu u krug oko poslednjeg žita i viču: "Vuk je tu!" U Finisteru, kad se žnjevenje približi kraju, žeteoci viču: "Tamo je vuk, uhvatićemo ga!" Svaki uzme da požnje jednu rukovet, i onaj koji poslednji završi viče "uhvatio sam vuka". U Gijeni vode uškopljenog ovna kroz polja kad žanju poslednje žito. Zovu ga "vuk polja". Rogove mu okite vencem od cveća i klasja, a i oko vrata i tela stave mu vence i pantljike. Svi žeteoci marširaju za njim i pevaju, a zatim ga zakolju u polju. U ovom delu Francuske poslednji snop zovu *coujoulage*, što na pokrajinskom narečju znači uškopljeni ovan. Prema tome, ubijanje jalovca predstavlja smrt duha žita koji je prisutan u poslednjem snopu; ovde su pomešana dva različita shvatanja duha žita – kao vuka i kao uškopljenog ovna.

Ponekad se, izgleda, misli da vuk uhvaćen u poslednjem snopu žita živi preko zime u majurskoj kući, gotov da u proleće obnovi svoju aktivnost kao duh žita. Stoga se vuk opet pojavi sredinom zime, kad odužali dani počnu da nagoveštavaju dolazak proleća. U Poljskoj, o Božiću, čoveku stave vučiju kožu preko glave i vodaju ga unaokolo ili nose napunjenog vuka i skupljaju pare. Izvesne činjenice ukazuju na postojanje jednog starog običaja da se čovek koga obuku u lišće i zovu vuk voda unaokolo, dok njegovi vođi skupljaju novac.

DUH ŽITA KAO PETAO

Drugi jedan oblik koji duh žita često uzima na sebe jeste oblik petla. U Austriji opominju decu da ne idu u žitna polja, jer tamo stoji petao koji će im iskopati oči. U severnoj Nemačkoj se kaže: "Petao sedi u poslednjem snopu" i pri žnjevenju poslednjeg žita žeteoci viču: "Sad ćemo isterati petla". Kad ga požnju kažu: "Uhvatili smo petla". U Braleru, u Transilvaniji, žeteoci kad dođu do poslednjeg žita kažu: "Ovde ćemo uhvatiti petla". U Firstenvaldu, pre nego što se veže poslednji snop, gazda izvadi petla koga

je doneo u kotarici i pusti ga da trči preko polja. Svi žeteoci jure za njim dok ga ne uhvate. U drugim mestima svi žeteoci se trude da ščepaju poslednje požnjeveno žito; onaj koji uspe u tome mora da kukuriče, a ostali ga zovu petao. Kod Venda je običaj, ili je bar bio, da gazda sakrije živog petla pod poslednji snop u polju; kad se žito tovarilo, žetelac koji naiđe na taj snop imao je pravo da uzme petla ako ga uhvati. To je bio kraj žetvene proslave koji se zvao "hvatanje petla", a pivo koje se u to vreme služilo žeteocima zvalo se "petlovo pivo". Poslednji snop nazivao se petao, petlov snop, žetvin petao, žetvina kokoška, kokoška jeseni. Pravi se razlika, prema usevu, između petla pšenice, petla pasulja itd. U Vinšenzulu, u Tiringiji, poslednji snop se napravi u obliku petla i zove se žetvin petao. Petlova figura, napravljena od drveta, kartona, žitnog klasja ili cveća, nosi se ispred kola u koja je natovarena žetva; to se naročito radi u Vestfaliji, gde petao nosi u kljunu raznovrsne zemaljske plodove. Ponekad se petlov kip pričvrsti za vrh majskog drveta na poslednjim kolima natovarenim žetvom. U nekim drugim mestima se živ petao, ili petlov kip, pričvrsti za žetveni venac i nosi na motki. U Galiciji i drugde, ovaj živi petao se pričvrsti za venac od žitnog klasja ili cveća koji voda ženskih žetelaca nosi na glavi dok ide na čelu žetvene povorke. U Šleziji, živ petao se na tanjiru dâ gazdi. Žetvena večera zove se petao žetve, petao strnjike itd., a glavno jestivo na toj večeri je, bar u nekim mestima, petao. Ako se kola u kojima je žetva preture, onda se za onoga ko ih tera kaže da je "prosuo petla" i on izgubi petla, to jest žetvenu večeru. Žetvena kola, sa figurom petla na njima, teraju se oko kuće pre nego što se zaustave pred ambarom. Zatim se petao zakuje iznad kućnih vrata, ili na sleme, gde ostane do iduće žetve. U istočnoj Friziji, lice koje poslednje udari mlarilom zovu kvočka, i bace žito pred njega kao da je kokoš.

Duh žita se takođe ubija i u obliku petla. U nekim krajevima Nemačke, Mađarske, Poljske i Pikardije, žeteoci stave živog petla u žito koje će se poslednje žnjeti i jure ga preko polja, ili ga do vrata zakopaju u zemlju; posle mu odrube glavu kosom ili srpom. U mnogim delovima Vestfalije, kad žeteoci donesu drvenog petla gazdi, on im da život petla koga ubiju bičevima ili štapovima, ili mu odseku glavu kakvom starom sabljom, ili ga bace u ambar devojkama, ili daju domaćici da ga skuva. Ako žetveni petao nije "prosut" – to jest, ako se kola ne preture – žeteoci imaju pravo da ubiju majurskog petla kamenjem ili da mu odseku glavu. Onde gde je ovaj običaj izašao iz upotrebe, domaćica obično napravi za žeteoce pileću čorbu sa prazilukom, i pokaže im glavu petla zaklanog za čorbu. U okolini Klauzenburga, u Transilvaniji, petao se zakopa na žetvenom polju tako da mu se vidi samo glava. Onda jedan mladić uzme kosu i odrubi mu glavu jednim zamahom. Ako ne uspe, zovu ga "crveni petao" cele godine, i svet strahuje da će iduća žetva biti rđava. Blizu Udvarhele, u Transilvaniji, živog petla uviju u poslednji snop i ubiju ga ražnjem, a zatim ga oderu. Meso se baci, a koža i perje čuvaju do iduće godine; u proleće, pred obdelavanje, žito od poslednjeg snopa pomeša se sa petlovim perjem i razbaca po polju. Ništa ne bi moglo jasnije izraziti identifikovanje petla sa duhom žita. Time što uviju petla u poslednji snop i što ga ubiju, oni ga izjednačuju sa žitom, a način njegove smrti predstavlja žnjevenje žita. Identičnost petla sa duhom žita takođe je naglašena time što se njegovo perje čuva do proleća, a zatim pomeša sa semenom uzetim iz snopa u koji je petao bio stavljen i rasturi po polju zajedno sa semenom. To u isto vreme na najjasniji način ukazuje na njegovu životvornu i oplodnu moć kao ovaploćenja duha žita. Tako se duh žita u obliku petla ubija o žetvi, ali u proleće opet oživi i otpočne svoju akciju. Istovetnost petla sa žitom izražena je, gotovo isto

tako jasno, običajem zakopavanja ptice u zemlju i odrubljivanja njene glave (kao žitno klasje) kosom.

DUH ŽITA KAO ZEC

Drugo jedno vrlo rasprostranjeno ovaploćenje duha žita jeste zec. U Galoveju se žnjevenje poslednjeg žita zove "žnjevenje zeca". To žnjevenje se vrši ovako. Kad se sve ostalo žito požnje, ostavi se jedna rukovet koja predstavlja zeca. Ona se podeli u tri dela i uplete, a klasovi se uvežu u čvor. Žeteoci se onda povuku nekoliko koraka i svi po redu bacaju srpove na zeca da bi ga posekli. On se mora preseći ispod čvora; žeteoci bacaju srpove na njega, jedan po jedan, dok jedan od njih ne uspe da preseče stabljike ispod čvora. Zatim se zec odnese kući i dâ pomoćnici kuvarice koja ga stavi iznad vrata u kujni. Ponekad se zec tu čuva do iduće žetve. U parohiji Minigaf, kad se "žnjeo zec", mladići i devojke trčali su kući što su brže mogli, jer ko prvi stigne prvi će se venčati. U Nemačkoj je jedno od imena za poslednji snop takođe zec. Tako u nekim delovima Anhalta, kad se žito žanje pa ostane još samo nekoliko stabljika, žeteoci kažu: "Zec će uskoro doći", ili doviknu jedan drugom: "Gle kako zec dolazi skačući". U istočnoj Pruskoj kažu da zec sedi u poslednjem klasju u polju i da ga poslednji žetelac mora isterati. Svaki žetelac žuri s poslom da ne bi morao da "isteruje zeca", jer onome koji to čini, to jest koji požnje poslednje žito, ostali se mnogo podsmevaju. U Aurihu, kao što smo videli, izraz za žnjevenje poslednjeg žita je "sečenje zečijeg repa". U Nemačkoj, Švedskoj, Holandiji, Francuskoj i Italiji kaže se za čoveka koji žanje poslednje žito: "On ubija zeca". U Norveškoj čovek koji "ubija zeca" mora da dâ svojim drugovima "zečije krvi" u obliku rakije. Na Lezbosu, kad žeteoci žanju u dva susedna polja, obe grupe trude se da prve završe da bi oterale zeca u susedno polje; žeteoci koji uspeju to da urade veruju da će iduće godine žetva biti bolja. Zatim se napravi mali snop od žita i drži pored ikone do iduće žetve.

DUH ŽITA KAO MAČKA

Duh žita ponekad uzima oblik mačke. U okolini Kila opominju decu da ne idu u žitno polje jer "tamo sedi mačka". U Ajzenaškom gorju kažu deci: "Mačka žita doći će i uhvatiće vas". "Mačka žita ide u žito". U nekim delovima Šlezije pri žnjevenju poslednjeg žita kažu: "Mačka je uhvaćena", a pri vršidbi se onaj ko zada poslednji udarac zove mačka. U okolini Liona se i poslednji snop i žetvena večera zovu mačka. Kad se oko Vesula žanje poslednje žito, onda se kaže: "Uhvatili smo mačku za rep". U Briansonu, u Fofineu, pri početku žnjevenja okite mačku pantljikama, cvećem i žitnim klasjem, i tako okićenu mačku zovu: *le chat de peau de balle.* Ako se žetelac rani pri radu, oni nateraju mačku da mu liže ranu. Po završetku žnjevenja opet okite mačku pantljikama i žitnim klasjem; zatim igraju i vesele se. Kad se igranka završi, devojke svečano skinu s mačke svu njenu opremu. U Grinbergu, u Šleziji, žetelac koji požnje poslednje žito zove se mačak. Uviju ga u stabljike raži i zeleno vrbovo pruće i privežu mu dugačak pleten rep. On ponekad ima za druga slično obučenog čoveka koga zovu mačka. Njihova dužnost je da trče za svakim koga vide i da ga udaraju dugačkim štapom. Blizu Amijena, izraz za završavanje žetve je: "Oni ubijaju mačku", a kad se požnje poslednje žito ubije se mačka u majurskom dvorištu. U nekim delovima Francuske pri vršidbi sta-

ve živu mačku ispod poslednjeg svežnja žita koje treba da se ovrše i ubiju je mlatilima. Zatim je u nedelju ispeku i pojedu kao praznično jestivo. U Vogezima, kraj kosidbe ili žetve zove se "hvatanje mačke", ili "ubijanje psa" ili, ređe, "hvatanje zeca". Prema tome da li je žetva dobra ili rđava, kaže se da su pas, mačka ili zec debeli ili mršavi. Za čoveka koji pokosi poslednju rukovet trave ili požnje poslednju rukovet pšenice kaže se da je uhvatio mačku ili zeca ili da je ubio psa.

DUH ŽITA KAO KOZA

Duh žita se takođe često pojavljuje u obliku koze. U nekim delovima Pruske, kad se žito talasa na vetru, kažu: "Koze jure jedna drugu", "vetar tera koze kroz žito", "koze brste žito" i očekuju vrlo dobru žetvu. Takođe kažu: "Koza zobi sedi u zobištu", "koza žita sedi u ražištu". Decu opominju da ne idu u žitna polja da beru različak niti u pasulj da beru mahune, jer koza raži, koza žita, koza zobi ili koza pasulja sedi ili leži tamo, pa će ih odneti ili ubiti.

Kada se žetelac razboli ili zaostane u radu iza ostalih, žeteoci kažu: "Gurnula ga je koza žetve", "gurnula ga je koza žita". U okolini Braunsberga (istočna Pruska), svaki žetelac se žuri pri vezivanju zobi "da ga ne bi gurnula koza žita". U Ofotenu, u Norveškoj, svaki žetelac mora da požnje određen komad njive. Kad žetelac u sredini ne završi svoj deo, a njegovi susedi su završili posao, oni kažu za njega: "On ostaje na ostrvu". Ako je skanjeralo muškarac, dozivaju ga kao što dozivaju jarca, a ako je žensko, dozivaju je kao što dozivaju kozu. Blizu Štraubinga, u Donjoj Bavarskoj, za čoveka koji požnje poslednje žito kaže se, prema usevu, da "on ima kozu žita, ili kozu pšenice, ili kozu zobi". Osim toga, na poslednju gomilu žita se stave dva roga i ona se zove "rogata koza". U Krojcburgu, u istočnoj Pruskoj, dovikuju ženi koja vezuje poslednji snop: "Koza sedi u snopu". U Gablingenu, u Švabiji, kad se žanje poslednja zob nekog majura, žeteoci naprave kozu od drveta, stave klasove zobi u njene nozdrve i usta i okite ju vencima od cveća; zatim je stave na njivu i zovu koza zobi. Kad se žnjevenje približava kraju, svaki se žetelac žuri da prvi završi svoje parče: onaj koji poslednji završi dobije kozu zobi. Poslednji snop takođe zovu koza. Tako u dolini Visentu, u Bavarskoj, poslednji snop vezan na njivi zovu koza i imaju izreku: "Polje mora nositi kozu". U Špahbrikenu, u Hesenu, poslednju rukovet žita zovu koza i mnogo se podsmevaju onome ko je požnje. U Direnbahigu i oko Mosbaha u Badenu, poslednji snop se takođe zove koza. Ponekad poslednji snop naprave u obliku koze i kažu: "Koza sedi u njemu". Lice koje žanje ili veže poslednji snop takođe se zove koza. Tako u nekim delovima Meklenburga dovikuju ženi koja vezuje poslednji snop: "Ti si žetvena koza". Blizu Ulcena, u Hanoveru, žetvena svetkovina počinje "donošenjem žetvene koze"; to jest, ženu koja je vezala poslednji snop uviju u slamu, krunišu žetvenim vencem i donesu na kolicima u selo gde otpočne kolo. U okolini Linburga, ženu koja veže poslednji snop okite krunom od žitnog klasja i zovu je koza žita. U Minceshajmu, Baden, žetelac koji požnje poslednju rukovet žita ili zobi zove se koza žita ili koza zobi. U kantonu St. Gal u Švajcarskoj, lice koje požnje poslednju rukovet žita u polju ili tera poslednji tovar u ambar zove se koza žita ili koza raži, ili prosto koza. U kantonu Turgau ono se zove koza žita; slično kozi, ono ima zvonce oko vrata; vodaju ga svečano i polivaju pićem. U nekim delovima Štajerske se čovek koji požnje poslednje žito zove koza žita, koza zobi i slično. Čovek koji tako dobije ime koza žita obično ga nosi cele godine, sve do iduće žetve.

Prema jednom gledištu, duh žita koji je uhvaćen u obliku koze ili u nekom drugom obliku živi u majurskoj kući ili ambaru preko zime. Tako svaki majur ima svoje sopstveno ovaploćenje duha žita. Ali prema drugom gledištu, duh žita je genije ili božanstvo, ne samo žita jednog majura, nego sveg žita. Stoga kad se sve žito jednog majura požnje, duh žita pobegne u drugi majur gde još ima nepožnjevenog žita. Ova ideja je izražena u žetvenom običaju koji je nekad postojao na Skaju. Seljak koji prvi završi sa žnjevenjem slao bi čoveka ili ženu sa snopom svome susedu koji još nije završio, ovaj je, opet, kad završi slao taj snop svome susedu koji je još žnjeo, i tako je snop obilazio majure dok se ne požnje sve žito. Snop se zvao *goabbir bhacagh*, to jest ćopava koza. Izgleda da taj običaj još nije izumro, jer smo čuli da je pre nekoliko godina primenjivan na Skaju. Duh žita je verovatno predstavljen kao ćopav jer se mislilo da ga žeteoci osakate žanjući žito. Ponekad baba koja donese poslednji snop mora da ćopa na jednu nogu.

Ponekad se veruje da se duh žita, u obliku koze, ubija na žetvenom polju srpom ili kosom. Tako u okolini Bernkastela, na Mozeli, žeteoci kockom odrede red i po redu idu jedan za drugim. Prvi se zove žetelac-prednjak, a poslednji reponosac. Ako žetelac pretekne druga ispred sebe, on ga prođe žanjući u krivoj liniji, tako da ostavi sporijeg žeteoca samog u jednom parčetu žita. Ovo parče zovu koza, a čoveku za koga je na taj način "ostavljena koza" drugovi se celog dana smeju i rugaju. Kad reponosac žanje poslednje žitno klasje, kažu da "on seče koziji vrat". U okolini Grenobla, pred kraj žetve okite živu kozu cvećem i pantljikama i puste je da trči po polju. Žeteoci je jure i pokušavaju da je uhvate. Kad je uhvate, gazdarica je drži čvrsto dok joj gazda ne odseče glavu. Kozije meso se upotrebi za žetvenu večeru. Jedno parče mesa se usoli i čuva do iduće žetve, kad se zakolje druga koza. Tada svi žeteoci jedu od tog mesa. Istog dana se od kozije kože napravi ogrtač; taj ogrtač gazda koji radi sa svojim ljudima mora uvek nositi o žetvi ako nastupi kiša ili rđavo vreme. Ali ako neki žetelac oseti bolove u leđima, gazda mu dâ da nosi koziju kožu. Razlog tome, izgleda, leži u verovanju da, pošto je bolove u leđima zadao duh žita, to ih on može i izlečiti. Na drugim mestima smo videli da, kad se žetelac rani pri žnjevenju, nate-

KOZA OD SLAME

Tevtonski simbol koji je i danas popularan u Švedskoj, a potiče iz drevnog doba žetvenih svečanosti, kada se u zemljama severne i srednje Evrope verovalo da se duh žita u obliku koze krije u požnjevenom žitu u ambaru, pa se zato poslednji snop zvao "koza žita".

raju mačku, kao predstavnika duha žita da liže ranu. Estonski žeteoci na ostrvu Monu misle da će čovek koji žanje prvo žitno klasje dobiti bolove u leđima, verovatno zato što se veruje da se duh žita naročito ozlojedi na prvu ranu; da bi izbegli bolove u leđima, saksonski žeteoci u Transilvaniji opašu se prvom rukoveti klasja koje požnju. Ovde se, takođe, duh žita upotrebljava radi lečenja ili zaštite, ali u njegovom prvobitnom biljnom obliku, a ne u obliku koze ili mačke.

U mnogim krajevima misli se da se duh žita u obliku koze krije u požnjevenom žitu u ambaru, dok se mlatilom ne otera odatle. Tako se u Badenu poslednji snop koji mora da se vrše zove, prema vrsti useva, koza žita, koza pira ili koza zobi. U okolini Marktla, u Gornjoj Bavarskoj, snopovi se zovu koze slame ili prosto koze. Stave ih u veliku gomilu na otvorenom polju i vršu ih dva reda ljudi koji stoje jedan prema drugom, udaraju mlatilima i pevaju pesmu u kojoj kažu da vide kozu slame među žitnim stabljikama. Poslednju kozu, to jest poslednji snop, okite vencem ljubičica i drugog cveća i na konac nanizanim kolačićima, pa je stave u sredinu gomile. Neki od vršalaca jurnu na nju i izvuku iz nje najbolje klasje; drugi je, pak, udaraju mlatilima tako bezobzirno da ponekad ima i razbijenih glava. U Oberintalu, u Tirolu, poslednji vršilac zove se koza. U Haselbergu, u zapadnoj Češkoj, čovek koji poslednji udari mlatilom pri vršanju zobi zove se koza zobi. U Tetnangu, u Virtembergu, vršalac koji poslednji udari poslednji svežanj žita pre nego što se svežanj okrene na drugu stranu zove se jarac, i kaže se: "On je oterao jarca". Lice koje udari poslednje, pošto se svežanj okrene, zove se koza. U ovom običaju podrazumeva se da u žitu stanuje par duhova žita, to jest ženski i muški duh.

Duh žita, uhvaćen pri vršidbi u obliku koze, pošalje se susedu koji još nije gotov sa vršanjem. U Franš-Konteu, čim se vršidba završi, mladež odnese slamnu figuru koze u dvorište suseda koji još vrše. On im zato mora dati vina ili novaca. U Elvangenu, u Virtenbergu, pri vršidbi se napravi kip koze od poslednjeg svežnja žita; četiri štapa služe kao noge, a dva kao rogovi. Čovek koji poslednji udari mlatilom mora odneti kozu u ambar suseda koji još vrše i baciti je na pod; ako ga uhvate na delu, vežu mu kozu na leđa. Sličan običaj postoji u Indersdorfu, u Gornjoj Bavarskoj; čovek koji baci kozu od slame u susedov ambar imitira vrečanje koze; ako ga uhvate, lice mu oboje crnim i vežu mu kozu na leđa. U Savernu, u Alzasu, kad seljak nedelju ili više dana zaostane u vršanju, stave mu pred vrata ispunjenu kozu ili lisicu.

Ponekad se veruje da se duh žita u obliku koze ubija pri vršidbi. U okolini Traunštajna, u Gornjoj Bavarskoj, misli se da je koza zobi u poslednjem snopu zobi. Da bi je predstavili, uzmu stare grabulje, usprave ih i stave im stari lonac na vrh, umesto glave. Zatim kažu deci da ubiju kozu zobi.

DUH ŽITA KAO BIK, KRAVA ILI VO

Duh žita često uzima oblik bika, krave ili vola. Kad vetar prede preko žita, u Konicu, u zapadnoj Pruskoj, kaže se: "June trči kroz žito"; kad je žito gusto i jako na nekom mestu, ljudi u nekim delovima istočne Pruske kažu: "Bik leži u žitu". Kad se žetelac premori i oćopavi, u oblasti Graudene u zapadnoj Pruskoj se veli: "Bik ga je gurnuo", a u Lorenu: "On ima bika". Oba izraza znače da je on nehotice naišao na božanski duh žita koji je kaznio profanog uljeza time što je postao ćopav. Tako je u blizini Šamberija, kad se žetelac rani srpom, običaj da se kaže kako je "dobio ranu od vola". U oblasti

Bunclau (Šlezija) poslednji snop se ponekad napravi u obliku rogatog vola, ispuni kučinama i uvije u žitno klasje. Ova figura se zove starac. U nekim delovima Češke, poslednjem snopu se da ljudski oblik i nazove bivolče. Ovi slučajevi pokazuju mešanje ljudskog sa životinjskim oblikom duha žita. Ova zbrka je slična onoj u kojoj se ubija ovan pod imenom vuka. U svim krajevima Švabije se poslednji svežanj žita u polju zove krava; čovek koji požnje poslednje klasje "ima kravu", a i sam se zove, prema usevu, krava ječma ili krava zobi; pri žetvenoj večeri on dobije kitu cveća, žitnog klasja i veću količinu pića od ostalih. Ali kako ga drugi zadirkuju i podsmevaju mu se, to niko ne voli da bude krava. Kravu je ponekad predstavljala ženska figura napravljena od žitnog klasja i poljskog cveća. Nju je nosio u majursku kuću čovek koji je požnjeo poslednju rukovet žita. Deca su trčala za njim i susedi su izlazili da mu se smeju, dok posednik ne uzme kravu od njega. Ovde je zbrka između ljudskog i životinjskog oblika žita takođe očevidna. U raznim delovima Švajcarske žetelac koji požnje poslednje žitno klasje zove se krava pšenice, krava žita, krava zobi ili june žita i služi kao predmet mnogih šala. U oblasti Rozenhajma, u Gornjoj Bavarskoj, kad neki seljak zaostane za svojim susedima u pribiranju žetve, oni nameste na njegovom imanju bika od slame. To je ogromna figura bika napravljena od slame na jednom drvenom okviru i okićena cvećem i lišćem. Na njoj je prikačena cedulja na kojoj su napisani rogobatni stihovi kao podsmeh čoveku na čijem je imanju postavljen slamni bik.

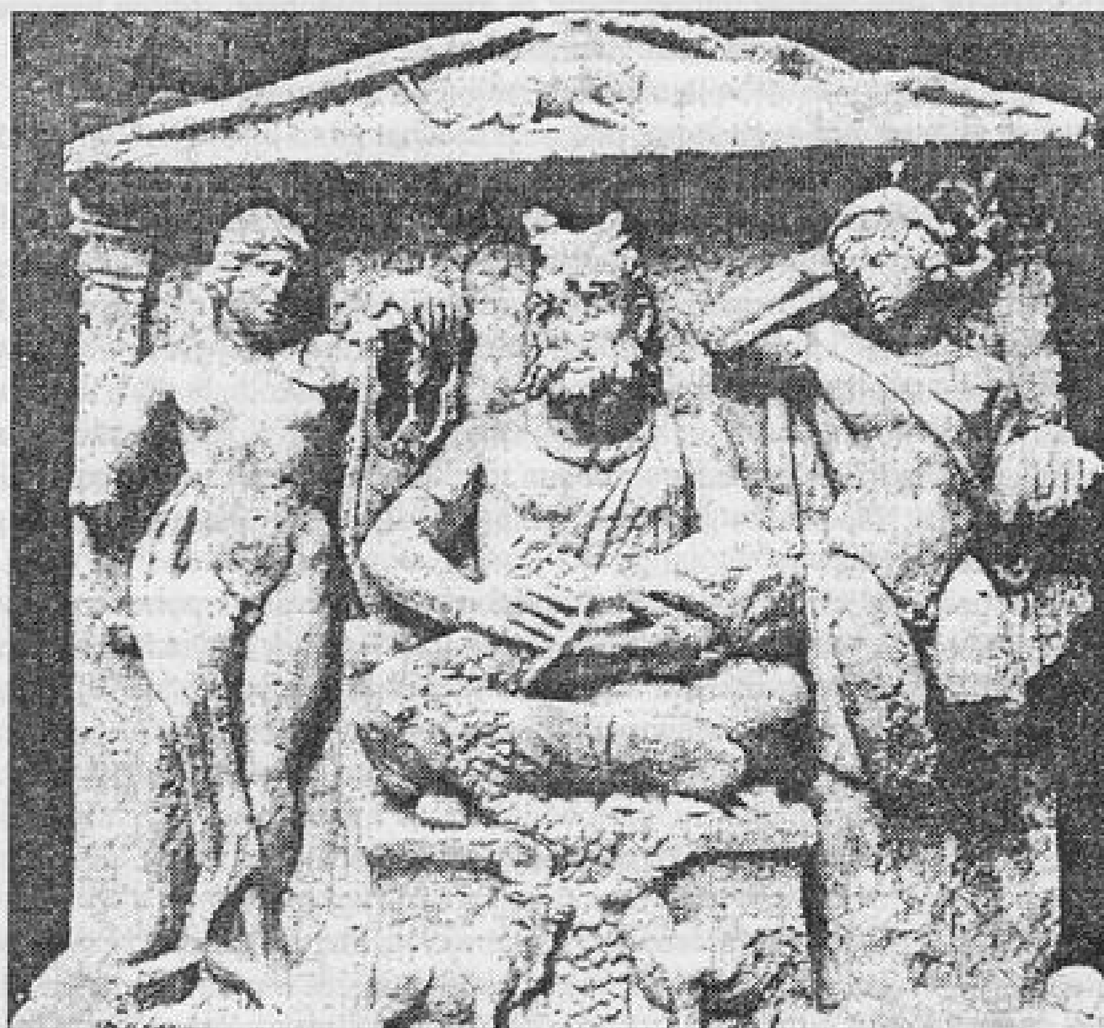
Duh žita u obliku bika ili vola takođe se ubija na žetvenom polju pri kraju žetve. U Puiju, blizu Dižona, pre nego što se požnje poslednje žitno klasje, vo okićen pantljikama, cvećem i žitnim klasjem voda se tamo-ovamo po polju, a za njim idu svi žeteoci i igraju. Onda jedan čovek, prerušen kao đavo, požnje poslednje klasje i odmah ubije vola. Jedan deo mesa pojede se o žetvenoj večeri, a drugi se usoli i drži do prvog dana prolećne setve. U Pont-a-Musonu i na drugim mestima, poslednjeg dana žnjevenja uveče, tele okićeno cvećem i žitnim klasjem vode triput oko majurskog dvorišta, mame ga mamcem, ljudi ga teraju štapovima, ili ga domaćinova žena vodi za ular. Za ovu ceremoniju bira se tele koje se prvo otelilo u proleće te godine. Svi žeteoci idu za njim sa svojim alatkama. Zatim ga puste da slobodno trči; žeteoci ga jure i onaj koji ga uhvati zove se kralj teleta. Naposletku ga svečano ubiju. U Lunevilu ulogu kasapina igra Jevrejin, seoski dućandžija.

Ponekad, pak, duh žita se krije u požnjevenom žitu u ambaru i ponovo pojavljuje o vršidbi u obliku bika ili krave. Tako u Vurmlingenu, u Tiringiji, čoveka koji pri vršidbi poslednji udari mlatilom zovu krava ili, prema usevu, krava ječma, krava zobi, krava graška itd. Potpuno ga uviju u slamu; nad glavom mu strče dva štapa kao rogovi, a dva mladića vode ga za ular na izvor da pije vode. On usput mora mukati kao krava, i dugo posle toga ostane mu ime krava. U Obermedlingenu, u Švabiji, kad je vršidba pri kraju, svako pazi da njegov udarac ne bude poslednji. Onaj ko poslednji udari "dobije kravu", to jest figuru od slame obučenu u staru, poderanu donju suknju, kapuljaču i čarape. Privežu mu je na leđa slamnim uzetom, lice mu oboje crnim, stave ga na kolica, privežu za nju slamnim uzetom i tako voze kroz selo. I ovde se susrećemo sa onom zbrkom ljudskog i životinjskog oblika duha žita koju smo primetili kod nekih drugih običaja. U kantonu Šafhauzena, čovek koji ovrše poslednje žito zove se krava; u kantonu Turgau, bik žita, u kantonu Ciriha, krava vršidbe. U ovoj poslednjoj oblasti uviju ga u slamu i vežu za drvo u voćnjaku. U Aradu, u Mađarskoj, čoveka koji poslednji udari mlatilom pri vršidbi uviju u slamu i kravlju kožu i stave mu rogove. U Pesnicu, u oblasti Drezdena,

čoveka koji poslednji udari mlatilom zovu bik. On mora da napravi čoveka od slame i da ga stvari pored susedovog prozora. Ovde, kao i u mnogim drugim slučajevima, duh žita se odnese susedu koji nije završio vršidbu. Tako u Herbrehtingenu, u Tiringiji, kip dronjave starice ubaci se u ambar seljaka koji ostane poslednji sa vršanjem. Čovek koji ga ubaci kaže: "Eto ti krave". Ako ga vršaoci uhvate, zadrže ga preko cele noći i kazne time što mu ne daju da učestvuje u žetvenoj večeri. U ovim poslednjim običajima takođe nailazimo na zbrku između ljudskog i životinjskog oblika duha žita.

Ponekad se veruje da se duh žita u obliku bika ubija pri vršidbi. U Okseru, kad se vrše poslednji snop, vršaoci viču dvanaest puta: "Ubijamo bika". U okolini Bordoa, gde kasapin ubije vola na polju odmah po završetku žnjevenja, za čoveka koji poslednji udari mlatilom kaže se da je "ubio bika". U Šamberiju se poslednji snop zove junac, i svi se žeteoci trkaju do njega. Pri poslednjem udarcu kod vršidbe kažu "junac je ubijen", i odmah zatim žetelac koji je požnjeo poslednje žito zakolje pravog vola, a vršaoci jedu meso tog vola o večeri.

Videli smo da se ponekad veruje da se duh mladog žita, čiji je zadatak da podstakne rastenje žita sledeće godine, rađa na žetvenom polju kao dete žita. Slično tome, u

CERNUNOS SA APOLONOM I MERKUROM
(Galsko-rimska stela, nađena u Remsu, Francuska)
Keltski bog Cernunos prosipa zrnevlje žita ili novac pred bika i jelena.

Beriju se veruje da se duh žita rodi u polju u obliku teleta, jer kad vezač nema dovoljno užeta da uveže sve žito u snopove, on stavi na stranu preostalu pšenicu i imitira mukanje krave. Značenje ovoga je da je "snop otelio tele". U Pij-d-Domu, kad vezač (ili vezačica) zaostaje za žeteocem koga prati, kaže se: "On (ili ona) porađa tele". U nekim delovima Pruske, žeteoci u sličnim okolnostima viču ženi "eto bika", i imitiraju riku bika. U ovim slučajevima žena je shvaćena kao krava žita ili duh starog žita, dok je zamišljeno tele – tele žita ili duh mladog žita. U nekim krajevima Austrije veruje se da se jedno mitsko tele (*Muhkälbchen*) pojavljuje s proleća u izniklom žitu i da ono gura decu; kad se žito talasa na vetru oni kažu, "ide tele". Jasno je, kao što i Manhart kaže, da je ovo prolećno tele ona ista životinja za koju se veruje da je ubijaju o žetvi.

DUH ŽITA KAO KONJ ILI KOBILA

Ponekad se duh žita javlja u obliku konja ili kobile. U predelu između Kalva i Štutgarta, kad se žito talasa na vetru, kažu: "Eno trči konj". U Bolingenu, blizu Radolfcela u Badenu, poslednji snop zobi zove se ždrebe zobi. U engleskoj pokrajini Hertfordširu je posle žnjevenja postojao običaj, a možda i sad postoji, koji se zvao "oplakivanje kobile". Poslednju rukovet nepožnjevenog žita vežu zajedno i zovu je kobila. Žeteoci stanu malo podalje od nje i gađaju je srpovima: onaj koji je na taj način požnje "dobije nagradu uz opšti aplauz". Pošto je požnjevena, žeteoci triput glasno viknu: "Imam je!" Ostali triput pitaju: "Šta imate?" "Kobilu! Kobilu! Kobilu!" Zatim se triput pita "čija je?" na šta se odgovori toga i toga, triput imenujući sopstvenika polja. "Kome ćete je poslati?" Na ovo žeteoci odgovore tome i tome, imenujući nekog suseda koji još nije požnjeo sve svoje žito. U ovom običaju duh žita u obliku kobile pošalje se sa imanja na kome je sve žito požnjeveno na neko drugo mesto gde ono još stoji nepožnjeveno, i gde se prema tome nalazi njegovo prirodno obitavalište. Sličan je običaj u Štropširu, u Engleskoj. Za seljaka koji je poslednji gotov sa žnjevenjem i koji stoga nema kome drugom da pošalje kobilu, kaže se da je "drži preko cele zime". Na podrugljivo nuđenje kobile zaostali sused ponekad podrugljivo odgovori da prima njenu pomoć. Jedan starac pričao je nekom istraživaču: "Za vreme večere došao je jedan čovek da je odvede". U jednom mestu bio je običaj da šalju pravu kobilu, ali s čovekom koji je jahao na njoj postupali su surovo na majuru kome je on činio neželjenu posetu.

U susedstvu Lila sačuvano je verovanje o duhu žita koji se javlja u konjskom obliku. Kada se žetelac umori pri radu, kaže se: "Dobio je konjski umor". Prvi snop, nazvan "krst konja", stavi se na krst šimširovine i ostavi u ambaru, pa se dovede najmlađi konj na majuru da stane na njega. Žeteoci igraju oko poslednjih stabljika žita i viču: "Pogledaj ostatke konja". Snop napravljen od ovih poslednjih stabljika da se najmlađem konju u selu da ga pojede. Ovaj najmlađi konj u selu jasno predstavlja, kao što Manhart kaže, duh žita sledeće godine, ždrebe žita koje apsorbuje duh konja starog žita jedući poslednje požnjeveno žito, jer, kao i obično, duhu starog žita poslednji snop služi kao poslednje pribežište. Za vršaoca poslednjeg snopa kaže se da "bije konja".

DUH ŽITA KAO SVINJA (VEPAR ILI KRMAČA)

Poslednje životinjske ovaploćenje duha žita o kome ćemo govoriti jeste svinja (vepar ili krmača). U Tiringiji, kad vetar zatalasa mlado žito, ponekad kažu: "Vepar juri

kroz žito". Estonci na ostrvu Ezelu zovu poslednji snop žita vepar raži, a čoveka koji ga dobije pozdravljaju sa: "Eto ti vepra raži na leđima!" U odgovor na to on zapeva pesmu kojom se moli da nastane obilje. U Kolervinklu, blizu Augsburga, žeteoci pri kraju žetve žanju poslednji komad žita jedan po jedan, stabljiku po stabljiku. Onaj koji požnje poslednju stabljiku "dobije krmaču" i svi mu se podsmevaju. I u drugim švapskim selima čovek koji požnje poslednje žito "ima krmaču", ili "ima krmaču raži". U Bolingenu, blizu Radolfcela u Badenu, poslednji snop zove se, prema usevu, krmača raži ili krmača pšenice, a u Rorenbahu u Badenu lice koje donese poslednji svežanj za poslednji snop zove se krmača žita ili krmača zobi. U Fridingenu, u Švabiji, vršalac koji poslednji udari mlatilom zove se krmača ili, prema usevu, krmača ječma, krmača žita itd. U Onstmetingenu, čovek koji pri vršidbi poslednji udari mlatilom "ima krmaču"; takvog čoveka često uvežu u snop i vuku užetom po zemlji. Gotovo u svim krajevima Švabije čoveka koji poslednji udari mlatilom zovu krmača. On se, međutim, može osloboditi ovog nezavidnog položaja ako da susedu slamno uže; to uže služi kao oznaka njegovog položaja kao krmače. On ode do susedove kuće i ubaci slamno uže u nju, vičući: "Evo, doneo sam ti krmaču". Svi ukućani pojure za njim; ako ga uhvate tuku ga, zatvore nekoliko sati u svinjac i nateraju ga da uzme krmaču natrag. U raznim krajevima Gornje Bavarske čovek koji poslednji udari mlatilom mora "da nosi svinju – to jest, lutku od slame u obliku svinje, ili prosto svežanj slamnih užeta". On to odnese na obližnji majur gde vršanje još nije završeno i baci ga u ambar. Ako ga vršaoci uhvate postupaju surovo sa njim, tuku ga, nagarave mu lice ili ga namažu blatom, obore ga u blato, vežu mu krmaču na leđa itd.; ako je nosilac krmače žena odseku joj kosu. O žetvenoj večeri čovek koji je "nosio svinjče" dobije jedan ili više kolačića napravljenih u obliku svinjčeta. Kad mu sluškinja donese te kolačiće, svi koji sede za stolom poviču "pajs, pajs, pajs!" kao da vabe svinje. Ponekad, posle večere, oboje crnim lice čoveka koji je "nosio svinjče", stave ga na kola koja njegovi drugovi vuku kroz selo, a za njima ide gomila i viče, "pajs, pajs, pajs!" Ponekad ga, pošto ga provozaju kroz celo, bace na đubrište.

Duh žita u obliku svinjčeta igra izvesnu ulogu kako o žetvi tako i o setvi. U Nojaucu, u Kurlandu, kad se ječam seje prvi put u godini, gazdarica skuva jedan deo hrptenjače praseta zajedno sa repom i odnese to sejaču u polje. On jede od toga, a rep odseče i zabode u zemlju; veruje se da će tada žitno klasje biti dugačko kao rep. U ovom primeru prase je duh žita, i veruje se da oplodna moć leži poglavito u njegovom repu. O setvi se on stavlja u zemlju kao prase, a o žetvi se opet pojavljuje kao prase u zrelom žitu. Kod susednih Estonaca, kao što smo videli, poslednji snop se zove vepar raži. Slični običaji postoje i u Nemačkoj. U oblasti Salci, blizu Majningena, izvesna svinjska kost zove se "Jevrejin na rešetu". Meso s te koske kuva se na Pokladni utorak, a koska se stavi u pepeo koji susedi razmene kao poklone na Petrovdan (dvadeset drugog februara), pa ga onda pomešaju sa žitnim semenom. U celom Hesenu, Majningenu i nekim drugim oblastima, jede se na Pepeljavu sredu ili na Sretenje supa od graška sa suvim svinjskim rebrima. Rebra se posle skupe i obese u sobi, gde ostanu do setve, a tada se zakopaju u posejano polje ili stave u torbu za sejanje u kojoj je laneno seme. To se smatra sigurnim sredstvom protiv buhača i krtice, i veruje se da čini da lan dobro naraste.

Ali ideja o duhu žita ovaploćenom u obliku svinje nije nigde jasnije izražena nego u skandinavskom običaju božićnog vepra. U Švedskoj i Danskoj običaj je da se o Božiću ispeče hleb u obliku svinje. Taj hleb se zove božićni vepar. Za mešenje ovog hleba

često se upotrebljava brašno od žita iz poslednjeg snopa. Za sve vreme Božića božićni vepar stoji na stolu. On se često čuva sve do setve u proleće, kad se jedan deo pomeša sa semenom za usev, a drugi da oraču i njegovim konjima i volovima da bi letina bila dobra. U ovom običaju duh žita, bitan u poslednjem snopu, pojavljuje se sredinom zime u obliku vepra napravljenog od brašna žita iz poslednjeg snopa; vera u njegov životvorni uticaj na žito izražena je u običaju da se jedan deo božićnjeg vepra pomeša sa semenom za usev, a drugi da se dâ oraču i stoci da ga pojedu. Videli smo da se i vuk žita takođe pojavljuje sredinom zime, to jest u vreme kad se godina počinje okretati prema proleću. Nekada se o Božiću žrtvovao pravi vepar, a izgleda i čovek u svojstvu božićnjeg vepra. Ovo se bar može zaključiti iz jednog božićnog običaja koji još uvek postoji u Švedskoj. Čovek se uvije u kožu i drži slamke u ustima; slamke vire iz usta tako da liče na svinjske čekinje. Donese se nož, i jedna baba, lica obojenog u crno, pretvara se da ga žrtvuje.

U nekim krajevima estonskog ostrva Ezela, uoči Božića ispeku duguljast kolač čija su oba kraja okrenuta naviše. On se zove božićni vepar i stoji na stolu do Nove godine, a toga dana razdeli se stoci. U drugim krajevima ostrva božićni vepar nije kolač već malo prase koje se oprasilo u martu i koje domaćica krišom gaji, često bez znanja ostalih članova porodice. Uoči Božića to prase se krišom zakolje, ispeče u peći, stavi na sto tako da stoji na njemu na sve četiri noge, i ostane u tom položaju nekoliko dana. U nekim drugim krajevima ostrva pak, mada božićni kolač nema ni ime ni oblik vepra, drže ga do Nove godine; tada se polovina podeli na sve članove porodice i sve četvoronožne životinje u kući, a druga polovina kolača drži se do setve, kad se na sličan način razdeli ljudskim bićima i stoci. U drugim delovima Estonije, božićni vepar se mesi od brašna prve požnjevene raži; on je u obliku kupe i na njemu se pomoću svinjske koske ili ključa napravi otisak krsta, ili se kopčom ili parčetom drvenog uglja naprave tri udubljenja. On stoji na stolu, a pored njega se drži svetiljka za sve vreme praznika. Na Novu godinu i Bogojavljenje, pre sunčevog izlaska, jedno parče kolača izmrvi se, pomeša sa solju i da stoci. Ostatak se drži do dana kad se stoka tera na pašu prvi put u proleće. On se onda stavi u čobaninovu torbu i uveče podeli stoci, jer je to štiti od vračanja i svakog drugog zla. U nekim mestima božićni vepar se da poljskim radnicima i stoci u vreme sejanja ječma kako bi plod bio što teži.

O ŽIVOTINJSKIM OVAPLOĆENJIMA DUHA ŽITA

Toliko o životinjskim ovaploćenjima duha žita koja se mogu naći u današnjim narodnim običajima severne Evrope. Ovi običaji jasno izražavaju sveti karakter žetvene večere. Smatra se da je duh žita ovaploćen u izvesnoj životinji; ta božanska životinja se zakolje i njeno meso i krv jedu žeteoci. Tako žeteoci sakramentalno jedu petla, zeca, mačku, kozu i vola, a orači sakramentalno jedu svinjče u proleće. U zamenu, pak, za pravo meso božanskog bića, hleb i kolači prave se po njegovom obličju i jedu sakramentalno; tako žeteoci jedu kolače u obliku svinje, a hlebove napravljene u obliku vepra (božićni vepar) jedu u proleće orač i njegova stoka.

Čitalac je verovatno zapazio potpunu paralelu između shvatanja duha žita u ljudskom i životinjskom obliku. Ovde ćemo ukratko izneti tu paralelu. Kad se žito talasa na vetru kaže se da majka žita ili vuk žita itd., prolazi kroz žito. Deca se opominju da ne idu u žitna polja jer je tamo majka žita ili vuk žita, itd. Pretpostavlja se da je ili maj-

ka žita ili vuk žita u poslednjem požnjevenom žitu ili u snopu koji je poslednji ovršen. I sam poslednji snop zove se ili majka žita ili vuk žita itd., i pravi se u obliku žene ili vuka itd. Lice koje žanje, veže ili vrše poslednji snop zove se baba ili vuk itd., već prema imenu koje se daje snopu. Kao što se u nekim mestima snop napravljen u ljudskom obliku i nazvan devojka, majka kukuruza itd., čuva od jedne žetve do druge da bi se osigurao kontinuitet blagoslova duha žita, tako se u nekim mestima petao žetve, a u drugim meso koze, čuvaju u istom cilju od žetve do žetve. Kao što se u nekim mestima zrnevlje uzeto iz majke žita meša sa semenom za usev u proleće da bi letina bila obilna, tako se u nekim mestima petlovo perje, a u Švedskoj božični vepar, drže do proleća i u istom cilju mešaju sa semenom za usev. Kao što se deo majke žita ili devojke žita daje stoci o Božiću ili konjima pri prvom oranju, tako se deo božičnog vepra daje u proleće oraćim konjima ili volovima. Naposletku, smrt duha žita predstavljena je ubijanjem ili tobožnjim ubijanjem njegovog ljudskog ili životinjskog predstavnika, i vernici sakramentalno uzimaju telo i krv predstavnika božanstva, ili hleb napravljen po njegovom obličju.

Ostali životinjski oblici koje duh žita uzima na sebe jesu lisica, jelen, srna, ovca, medved, magarac, miš, prepelica, roda, labud i jastreb. Na pitanje zašto se mislilo da se duh žita pojavljuje u životinjskom obliku i to u obliku tolikih životinja, možemo odgovoriti da je sama pojava životinje ili ptice u žitu dovoljna da nagovesti primitivnom čoveku tajanstvenu vezu između njih i žita. U davna vremena, pre nego što su se polja zagrađivala, sve životinje su mogle slobodno lutati po njima, te se stoga ne treba čuditi što je duh žita bio izjednačavan čak i sa velikim životinjama kao što su konj i krava, koji se sada ne bi mogli videti, izuzev u retkim slučajevima, kako lutaju po nekom žitnom polju u Engleskoj. Ovo objašnjenje naročito važi za vrlo rasprostranjeno verovanje da se životinjsko ovaploćenje duha žita nalazi u poslednjim nepožnjevenim stabljikama. Jer divlje životinje, kao zečevi, kunići i jarebice, koje su pri žnjevenju saterane u poslednje parče nepožnjevenog žita, beže iz njega kad žeteoci počnu da ga žanju. To se dešava tako često da žeteoci obično stanu oko poslednjeg parčeta žita naoružani štapovima ili puškama kojima ubiju životinje u momentu njihovog pokušaja da pobegnu iz svog poslednjeg skrivališta među stabljikama. Primitivnom čoveku koji veruje u magijske promene oblika izgleda sasvim prirodno da duh žita, isteran iz svog obitavališta u zrelom žitu, pokušava da pobegne u obliku životinje iz poslednjeg dela nepožnjevenog žita koje pada pod srpom žeteoca. Prema tome, poistovećivanje duha žita sa životinjom slično je njegovom izjednačavanju sa nepoznatim prolaznikom. Kao što je iznenadna pojava nepoznatog čoveka blizu žetvenog polja ili gumna dovoljna da ga primitivna svest izjednači sa duhom koji beži iz požnjevenog ili ovršanog žita, tako je i iznenadna pojava životinje koja juri iz požnjevenog žita dovoljna da je poistoveti sa duhom žita koji beži iz svog porušenog obitavališta. Ove dve identifikacije tako su analogne da se pri pokušaju da se objasne teško mogu odvojiti jedna od druge. Oni koji za objašnjenje ove druge identifikacije traže neki drugi princip od onoga koji smo ovde izneli moraju pokazati da njihova teorija objašnjava takođe i prvu identifikaciju.

XLIX

STARA BOŽANSTVA BILJA KAO ŽIVOTINJE

DIONIS, JARAC I BIK

Činjenica je da je u narodnim običajima duh žita obično shvaćen i predstavljen u životinjskom obliku, ma kako inače mi tumačili tu činjenicu. Ne bi li ona mogla objasniti odnos u kome su izvesne životinje stajale prema starim božanstvima bilja, Dionisu, Demetri, Adonisu, Atisu i Ozirisu?

Da počnemo sa Dionisom. Videli smo da je on predstavljen ponekad kao jarac, a ponekad kao bik. Kao jarac, on se teško može odvojiti od nižih božanstava, panova, satira i silena, koji su svi blisko vezani s njim i koji su više ili manje predstavljeni u obliku jarca. Pan je u vajarstvu i slikarstvu redovno predstavljan sa licem i nogama jarca. Satiri su predstavljeni sa šiljatim ušima jarca i, ponekad, malim rogovima i kratkim repovima. Ponekad su jednostavno nazivani jarcima; u dramama su njihove uloge igrali ljudi obučeni u jareće kože. Silen se u umetnosti predstavlja obučen u jareću kožu. Dalje, fauni, italijanski dvojnici grčkih panova i satira, opisani su kao polujarci, sa jarećim nogama i rogovima. Sva su ova niža božanstva u jarećem obliku više ili manje izrazito šumska božanstva. Pana su Arkađani zvali bog šume. Sileni su se družili sa šumskim nimfama. Za faune se izričito kaže da su šumska božanstva; to njihovo svojstvo još više je naglašeno njihovom vezom, pa čak i poistovećavanjem, sa silenima i silvanima koji su, kao što im ime kazuje, duhovi šuma. Naposletku, veza satira sa silenima, faunima i silvanima dokazuje da su i satiri takođe bili šumska božanstva. Ovi duhovi šuma u obliku jarca imaju svoje dvojnike u folkloru severne Evrope. Tako se za ruske šumske duhove, koji se zovu *lješi* ("šuma"), veruje da se pojavljuju delimično u ljudskom obliku, ali sa jarećim rogovima, ušima i nogama. *Lješ* može da menja svoju veličinu kako god hoće; kad ide kroz šumu visok je kao drveće, kad ide kroz livade nije viši od trave. Neki *lješi* su duhovi ne samo šuma nego i žita; pre žetve visoki su kao stabljike, a posle nje smanje se na visinu strnjike. To potcrtava još ranije uočenu blisku vezu između duhova drveća i duhova žita, i pokazuje kako se lako prvi mogu pretvoriti u druge. Slično tome verovalo se da fauni, mada su šumski duhovi, podstiču rastenje useva. Već smo videli kako je duh žita u narodnim običajima često predstavljen kao jarac. Prema tome, izgleda da su panovi, satiri i fauni, kao što dokazuje Manhart, rasprostranjena katego-

DIONIS JAŠE JARCA
(Statueta od terakote, Britanski muzej)

Bog vegetacije je ponekad predstavljen kao jarac, a ponekad kao bik, ali je u stvari bio bog bilja. Kao jarac, on se teško može odvojiti od nižih božanstava – panova, satira i silena koji su blisko povezani sa njim, a najčešće i sami predstavljeni u obliku jarca. Predstavljanje Dionisa kao jarca deo je njegovog karaktera kao boga drveća i rastinja.

rija šumskih duhova shvaćenih u obliku jarca. Sklonost koza da lutaju po šumama i da glođu koru drveća kome nanose mnogo štete očigledan je i možda dovoljan razlog zbog koga se tako često pretpostavlja da šumski duhovi uzimaju na sebe oblik jarca. Nedoslednost zamisli da bog bilja živi od onog bilja koje sam oličava ne pada u oči primitivnom čoveku. Takve nedoslednosti nastaju kad božanstvo, prestavši da bude bitno u bilju, postane njegov sopstvenik ili bog, jer ideja o posedovanju bilja prirodno vodi ideji o življenju od njega. Ponekad se duh žita, prvobitno shvaćen kao bitan u žitu, kasnije smatra njegovim sopstvenikom koji živi od njega i koji padne u siromaštvo i oskudicu kad mu se ono oduzme. Stoga se on često zove "siromašan čovek" ili "siromašna žena". Ponekad se poslednji snop ostavi u polju za "siromašnu babu" ili za "siromašnu babu raži".

Izgleda da je predstavljanje šumskih duhova u obliku jarca rasprostranjeno i, po primitivnom shvatanju, prirodno. Stoga kad nađemo, kao što smo već učinili, da je Dionis – bog drveća – ponekad predstavljen u obliku jarca, teško možemo izbeći zaključak da je ovo predstavljanje prosto deo njegovog karaktera kao boga drveća i da se ne može objasniti spajanjem dvaju različitih i nezavisnih kultova; u jednom od tih kultova on se prvobitno pojavio kao bog drveća, a u drugom kao jarac.

Kao što smo videli, Dionis je takođe predstavljan u obliku bika. Na osnovu onoga što je prethodilo, mi naravno pretpostavljamo da je i njegov oblik bika bio samo drugi izraz njegovog karaktera kao božanstva bilja, naročito zato što je bik uobičajeno

ovaploćenje duha žita u severnoj Evropi. Bliska veza Dionisa sa Demetrom i Persefonom u Eleuzinskim misterijama pokazuje da je on bar bio u bliskom odnosu sa poljoprivredom.

Verovatnost ovog gledišta biće donekle uvećana ako se bude moglo pokazati da su i u drugim obredima, a ne samo u Dionisovim, stari narodi klali vola kao predstavnika duha bilja. Atinjani su to smatrali žrtvom koja se zvala "ubistvo vola" (*bouphonia*), a prinosila se krajem juna ili početkom jula, to jest u vreme kad je u Atici vršidba bila pri kraju. Predanje kaže da je ova žrtva ustanovljena da bi prestale suša i oskudica koje su morile zemlju. Ritual je bio ovakav. Ječam pomešan sa pšenicom, ili kolači napravljeni od njih, stavljani su na bronzani oltar Zevsa Polieusa na Akropolju. Volovi su terani oko oltara, a žrtvovan je onaj vo koji ode oltaru i jede od prinesenih darova. Sekiru i nož kojima ubiju vola prethodno okvase vodom koju su donese device zvane "vodonoše", zatim ih naoštre i daju kasapima od kojih jedan obori vola sekirom, a drugi mu nožem preseče grkljan. Čim obori vola, prvi kasapin baci sekiru i pobegne; onaj koji preseče životinji grkljan izgleda sledi njegov primer. Zatim se vo odere i svi prisutni jedu njegovo meso. Posle toga koža se ispuni slamom i ušije, pa se napunjena životinja uspravi na noge i ujarmi u plug kao da ore. Onda se pod predsedništvom kralja (kako su ga zvali) držalo suđenje u jednoj staroj sudnici da bi se pronašlo ko je ubio vola. Devojke koje su donele vodu okrivljavale su ljude koji su naoštrili sekiru i nož; ljudi koji su naoštrili sekiru i nož krivili su ljude koji su dali to oruđe kasapima; ljudi koji su dali oruđe kasapima bacali su krivicu na kasape, a kasapi su krivili sekiru i nož koji se prema tome proglase krivim, osude i bace u more.

Ime ove žrtve – *"ubistvo vola"* – trud sa kojim svako lice koje je učestvovalo u klanju pokušava da baci krivicu na nekog drugog, zajedno sa formalnim suđenjem i kažnjavanjem sekire ili noža ili oba predmeta, pokazuju da se na vola u ovom slučaju gledalo ne samo kao na žrtvu prinesenu bogu, već kao na jedno sveto stvorenje, čije je ubistvo predstavljalo obesvećenje ili zločin. Sa ovim se slaže Varovo tvrđenje da se ubijanje vola nekada u Atici smatralo kapitalnim zločinom. Način biranja žrtve navodi na misao da se na vola koji okusi žito gledalo kao na božanstvo žita koje uzima ono što je njegovo. Sledeći običaj potvrđuje ovo tumačenje. U Bosu, u oblasti Orlean, dvadeset četvrtog ili dvadeset petog aprila naprave čoveka od slame koga zovu *"veliki mondard"*, jer kažu da je stari *mondard* umro pa treba napraviti novog. Tog čoveka od slame pronesu kroz selo u svečanoj povorci i ostave ga na najstarijem jabukovom drvetu. On tu ostane dok se jabuke ne oberu, a tada ga skinu s drveta i bace u vodu, ili ga spale i njegov pepeo bace u vodu. Onaj ko obere prvi plod s drveta nasledi titulu "velikog *mandarda*". Figura od slame "veliki *mandard*", koju u proleće stave na najstarije jabukovo drvo, predstavlja duh drveta koji, mrtav zimi, oživi kad se cvet jabuke pojavi na granama. Prema tome, lice koje obere prvi plod i tako dobije ime "veliki *mandard*" mora se smatrati predstavnikom duha drveta. Primitivan svet obično nerado jede prve godišnje plodove dok se ne izvrši neka ceremonija posle koje nije opasno ni nepobožno da se to radi. Razlog ovom oklevanju verovatno leži u verovanju da prvi plodovi ili pripadaju božanstvu ili ga sadrže. Stoga kad vide nekog čoveka ili životinju da smelo jede svete prve plodove, oni ga naravno smatraju božanstvom u ljudskom ili životinjskom obliku koje uzima ono što je njegovo. Vreme atinske žrtve, koje je padalo krajem vršidbe, navodi na misao da su pšenica i ječam koji su stavljani na oltar bili žetvena žrtva. Sveti karakter obeda koji je sledovao i pri kome su svi jeli meso božanske životinje stavlja

ga u isti red sa žetvenim večerama moderne Evrope na kojima, kao što smo videli, žeteoci jedu meso životinje koja predstavlja duh žita. Predanje koje kaže da je ta žrtva ustanovljena da bi prestale suša i glad ide u prilog pretpostavci da je ona bila žetvena svetkovina. Uskrsnuće duha žita, predstavljeno uspravljanjem i ujarmljivanjem ispunjenog vola, može se uporediti sa uskrsnućem duha drveta u licu njegovog predstavnika, divljeg čoveka.

Vo se pojavljuje kao predstavnik duha žita i u drugim delovima sveta. U Velikom Basamu, u Gvineji, svake godine se ubiju dva vola da bi žetva bila dobra. Da bi žrtva bila uspešna potrebno je da volovi plaču. Sve žene iz sela sednu ispred životinja i pevaju: "Vo će plakati; da, on će plakati!" S vremena na vreme jedna žena ide oko životinja i baca im u oči prah od maniokinog korena i palmovo vino. Kad volovima poteknu suze, narod igra i peva: "Vo plače! Vo plače!" Zatim dva čoveka ščepaju repove životinja i odseku ih jednim zamahom. Veruje se da će se neka velika nesreća desiti u toku godine ako se repovi ne odseku jednim zamahom. Posle toga volovi se ubiju, a njihovo meso pojedu poglavice. Suze volova, kao i suze ljudskih žrtava kod Konda i Acteka, verovatno su čini za kišu. Već smo ranije videli kako se katkad pretpostavlja da se moć duha žita ovaploćenog u ljudskom obliku nalazi u repu, i da se ponekad na poslednju rukovet žita gleda kao na rep duha žita. U mitraizmu je ovo shvatanje grafički predstavljeno u nekim od mnogobrojnih skulptura koje predstavljaju Mitru kako, klečeći na leđima bika, zariva životinji nož u slabinu; na nekim od ovih spomenika rep bika se završava sa tri žitne stabljike, a na jednom iz rane zadane nožem umesto krvi izlaze žitne stabljike. Ovakvi spomenici jasno pokazuju da je bik, čije je žrtvovanje izgleda sačinjavalo glavnu crtu Mitrinog rituala, bar u jednom od svojih vidova bio shvaćen kao ovaploćenje duha žita.

Još jasnije se vo pojavljuje kao oličenje duha žita u ceremoniji dočeka proleća koja se održava u svim krajevima Kine. Prvog dana proleća, obično trećeg ili četvrtog februara, koji je u isto vreme početak kineske Nove godine, guverner ili upravnik grada ode sa povorkom do istočne gradske kapije i prinese žrtvu božanskom rataru koji je predstavljen kao čovek sa glavom bika. Za tu priliku napravi se veliki kip vola, krave ili bivola i ostavi da stoji izvan istočne kapije, a pored njega se stave poljoprivredne alatke. Kip se pravi od raznobojne hartije koja se po uputstvima vrača zalepi na jednu drvenu konstrukciju, ili se pusti da to uradi neki slepac. Boje papira predskazuju kakva će biti godina; ako preovlađuje crveno, biće mnogo požara, ako belo, biće poplave i kiša, itd. Mandarini idu polako oko vola i pri svakom koraku snažno ga udaraju prutovima raznih boja. Vo je napunjen sa pet vrsta žita; žito se prospe kad se kip iscepa udarcima prutova. Onda se papir zapali i nastane gužva oko zapaljenih komadića, jer svet veruje da će svako ko ugrabi parče papira biti cele godine srećan. Zatim se zakolje jedan bivo i njegovo meso podeli mandarinima. Prema jednom izveštaju, kip vola se napravi od ilovače i, pošto ga guverner izudara, narod ga kamenuje i tako razbije u parčiće; "oni veruju da to donosi obilnu letinu". Ovde je duh žita predstavljen volom ispunjenim žitom, a veruje se da njegovi delovi donose veću plodnost.

Možda se može zaključiti da je Dionis i kao jarac i kao bik bio u suštini bog bilja. Kineski i evropski običaji koje sam naveo možda mogu baciti svetlost na običaj rastrzanja živog bika ili jarca pri Dionisovim obredima. Životinja je rastrzana u komade (kao što je kondska žrtva sečena na parčiće) da bi svaki vernik došao do delića životvorne i oplodne moći boga. Meso se jelo sirovo kao sakrament i možemo pretpostaviti da je

jedan deo mesa nošen kućama da se zakopa u poljima ili upotrebi na neki drugi način da bi se na plodove zemlje preneo životvorni uticaj boga bilja. Dionisovo uskrsnuće, o kome se govori u njegovom mitu, možda je u njegovim obredima predstavljano time što se koža ubijenog vola punila i uspravljala da stoji, kao što je činjeno o atinskoj žrtvi zvanoj *bouphonia*.

DEMETRA, SVINJA I KONJ

Kako je u evropskom folkloru svinja često ovaploćenje duha žita to se, prelazeći sada na boginju žita Demetru, možemo pitati da li je svinja, tako blisko vezana sa Demetrom, prvobitno bila ta boginja u životinjskom obliku? Svinja je bila njena sveta životinja. Umetnost predstavlja Demetru sa svinjom u naručju ili pored nje. Svinja je redovno žrtvovana pri njenim tajnim obredima, sa obrazloženjem da ona nanosi štetu žita i da je stoga neprijatelj boginje. Ali pošto se životinja shvati kao bog, ili bog kao životinja, ponekad se desi, kao što smo videli, da bog odbaci svoj životinjski oblik i postane sasvim antropomorfan i da onda na životinju koja je prvobitno ubijana u svojstvu boga počne da se gleda kao na žrtvu koja se prinosi bogu zbog njenog neprijateljstva prema njemu. Kratko rečeno, bog se žrtvuje samom sebi zbog pretpostavke da je on sam sebi neprijatelj. To se desilo sa Dionisom, a verovatno se isto desilo i sa Demetrom. Obredi jedne od njenih svetkovina, Tesmoforije, pokazuju da je svinja prvobitno bila ovaploćenje boginje žita, ili Demetre ili njene kćerke i dvojnika – Persefone. Atičke Tesmoforije bile su jesenja proslava koju su u oktobru svetkovale samo žene; o toj proslavi držane su posmrtne svečanosti zbog silaska Persefone (ili Demetre) u donji svet, a zatim se radosno proslavljao njen povratak iz mrtvih. Stoga je prvi dan proslave nazivan Silazak ili Uzlazak, a treći – *Kaligeneia*. Bio je običaj da se o Tesmoforijama bacaju svinje, kolači od testa i jelove grane u "ponore Demetre i Persefone" koji su izgleda bili svete pećine ili svodovi. Govorilo se da se u tim pećinama ili svodovima nalaze zmije koje čuvaju pećine i jedu svinjsko meso i kolače od testa što se bace unutra. Kasnije – verovatno o idućoj godišnjoj proslavi – istrulele ostatke svinja, kolača i jelovih grana donesu žene zvane "izvlakačice" koje, pošto se prvo podvrgnu trodnevnom obrednom čišćenju, siđu u pećine, poplaše zmije pljeskajući rukama, iznesu ostatke i stave ih na oltar. Verovalo se da će svako ko dobije parče istrulelog mesa ili kolača i poseje ga u svoju njivu zajedno sa semenom za usev sigurno imati dobru žetvu.

Da bi se objasnio sirovi i drevni ritual Tesmoforija stvorena je sledeća legenda. U trenutku kad je Pluton odneo Persefonu, jedan svinjar, po imenu Eubulej, bio je skupio svoje svinje baš na tom mestu, te je i njegov čopor iščezao u ponor u koji je Pluton otišao sa Persefonom. Stoga su o Tesmoforijama svinje bacane svake godine u pećine u spomen nestanka Eubulejevih svinja. Iz ovog proizlazi da je bacanje svinja u pećine o Tesmoforijama sačinjavalo jedan deo dramskog predstavljanja Persefoninog silaska u donji svet; kako pri tome nikakav Persefonin kip nije bacan u pećinu, možemo zaključiti da silazak svinja nije pratio njen silazak već je, tačnije rečeno, on bio njen silazak; ukratko, svinje su bile Persefona. Kad je Persefona ili Demetra (one su ekvivalentne) kasnije uzela na sebe ljudski oblik, morao se naći razlog za bacanje svinja u pećine o njenoj svetkovini; otuda potiče priča da je nekoliko svinja paslo u blizini kad je Pluton odneo Persefonu i da su one iščezle zajedno s njom. Ova priča je očevidno usiljen i nevešt pokušaj da se premosti jaz između starog shvatanja duha žita kao svinje i novog

shvatanja duha žita kao antropomorfne boginje. Trag starijeg shvatanja sačuvan je u legendi o tragu Demetre: kad je tužna majka tražila tragove stopa nestale Persefone, njen trag je bio izbrisan tragom svinje. Može se pretpostaviti da je trag svinje bio trag Persefone, pa i same Demetre. Verovanje u blisku vezu između svinje i žita proizlazi iz legende da je svinjar Eubulej bio brat Triptolema, kome je Demetra prvo saopštila tajnu žita. Prema jednoj verziji i Eubulej je, zajedno sa svojim bratom Triptolemom, dobio žito od Demetre kao nagradu što joj je otkrio sudbinu Persefone. Takođe treba zapaziti da su o Tesmoforijama žene izgleda jele svinjetinu. Taj obed je, ako sam u pravu, morao biti svečani obed ili pričešće, pri kome su vernici jeli telo svog boga.

Tako objašnjene, Tesmoforije imaju svoje paralele u već opisanim narodnim običajima severne Evrope. Kao što se o Tesmoforijama – jesenjoj svetkovini u čast boginje

SVINJA
(Mozaik, kopija originalne slike iz III veka p.n.e. Muzej Borgeze, Rim)

Tri čoveka u neobičnoj odeći drže svinju i tuku je štapovima, dok se u pozadini vidi lik Marsa.

žita – jedan deo svinjetine jeo, a drugi ostavljao u pećine do iduće godine i tada zajedno sa semenom bacao po njivi prilikom setve, tako se u okolini Grenobla jedan deo koze zaklane na žetvenom polju pojede o žetvenoj večeri, a drugi usoli i čuva do iduće žetve. Isto tako u Puiju jedan deo vola zaklanog na žetvenom polju pojedu žeteoci, a drugi se usoli i drži do prvog dana setve u proleće, kad se verovatno pomeša sa semenom ili da oračima da ga pojedu, ili i jedno i drugo; u Udvarheli se perje petla ubijenog u poslednjem snopu žetve čuva do proleća, kad se poseje zajedno sa semenom. U Hesenu i Majningenu prasetina se jede na Pepeljavu sredu ili o Sretenju, a kosti se čuvaju do setve, kad se zakopaju u posejanu njivu ili pomešaju sa semenom. Žito od poslednjeg snopa čuva se do Božića; tada se od njegovog brašna napravi božični vepar koji se o prolećnoj setvi izdrobi i pomeša sa semenom za usev. Tako se, da se opštije izrazimo, duh žita ubija u životinjskom obliku u jesen; jedan deo njegovog mesa vernici pojedu kao sakrament, a drugi se čuva do iduće setve ili žetve kao zaloga i jemstvo za produženje ili obnovu energije duha žita.

Ako bi se našao neko sa prefinjenim ukusom ko bi tvrdio kako nije moguće da su Grci zamišljali Demetru i Persefonu kao ovaploćenja u obliku svinja, treba mu reći da je u Figalijskoj pećini u Arkadiji Crna Demetra bila predstavljena u obliku žene sa konjskom glavom i grivom. U pogledu varvarizma ima malo razlike između boginje predstavljene kao svinje i boginje predstavljene sa konjskom glavom. Legenda o Figalijskoj Demetri pokazuje da je konj bio jedan od životinjskih oblika koje je duh žita uzimao na sebe u staroj Grčkoj kao i u modernoj Evropi. Pričalo se da je Demetra tražeći svoju kćerku uzela na sebe oblik kobile da bi izbegla Posejdonovo udvaranje i da se, uvređena i razljućena njegovom nametljivošću, povukla u jednu pećinu nedaleko od Figalije, u pobrđu zapadne Arkadije. Tamo je, obučena u crno, ostala tako dugo da su plodovi zemlje počeli da propadaju i celo bi čovečanstvo umrlo od gladi da Pan nije umirio razljućenu boginju i nagovorio je da napusti pećinu. U spomen na taj događaj, Figalijanci naprave u toj pećini kip Crne Demetre; taj kip predstavlja ženu u dugačkoj haljini, sa konjskom glavom i grivom. Crna Demetra, u čijem odsustvu plodovi zemlje propadaju, očevidno je mitski izraz gole, hladne zemlje, lišene svog zelenog letnjeg ogrtača.

ATIS, ADONIS I SVINJA

Prelazeći sada na Atisa i Adonisa, zapazićemo nekoliko činjenica koje, izgleda, pokazuju da su i ova božanstva bilja, slično ostalim božanstvima iste klase, imala svoja životinjska ovaploćenja. Atisovi vernici uzdržavali su se od toga da jedu svinjetinu. Ovo, izgleda, ukazuje na to da se svinja smatrala ovaploćenjem Atisa. Legenda da je Atisa ubio vepar vodi istom zaključku. Imajući u vidu primere jarca Dionisa i svinje Demetre, možemo gotovo uzeti za pravilo da je životinja za koju se kaže da je povredila boga prvobitno bila taj bog. Možda uzvik Atisovih vernika "Hyes Attes! Hyes Attes!", nije bio ništa drugo do "Svinja Atis! Svinja Atis", – jer je moguće da je *hyes* bio frigijski oblik grčke reči *hys*, "svinja".

Što se tiče Adonisa, njegova veza sa veprom ne objašnjava se uvek pričom da je on poginuo od te životinje. Prema drugoj priči, vepar je svojim očnjakom procepio koru drveta u kome je Adonis bio rođen. U jednoj priči se kaže da ga je, dok je bio u lovu na divlje svinje na brdu Libanu, ubio Hefest. Ove varijacije legende pokazuju da, iako je veza između vepra i Adonisa bila izvesna, razlog te veze nije bio shvaćen, te su stoga

izmišljene razne priče da bi se ona objasnila. Izvesno je da su Sirijci smatrali svinju svetom životinjom. U velikoj verskoj prestonici Hijerapolisu, na reci Eufratu, svinje se nisu ni žrtvovale ni jele, i ko god bi dodirnuo svinju postajao je nečist za ceo taj dan. Neki su govorili da je to zato što su svinje bile nečiste; drugi su pak, mislili da je to zato što su svinje svete. Ova razlika u mišljenju otkriva maglovito stanje verske misli u kome se pojmovi svetosti i nečistoće ne razlikuju jasno već su spojeni u tabuu. Ovo se sasvim slaže s tim da se svinja smatrala ovaploćenjem božanskog Adonisa, a slični slučajevi Dionisa i Demetre navode nas da mislimo da priča o neprijateljstvu životinje prema bogu predstavlja samo kasnije pogrešno razumevanje starog shvatanja boga ovaploćenog u svinji. Pravilo da Atisovi, a verovatno i Adonisovi vernici, ne žrtvuju i ne jedu svinje, ne isključuje mogućnost da je pri tim obredima svinja ubijana u svečanim prilikama kao predstavnik boga i da su je vernici jeli sakramentalno. Sakramentalno ubijanje i jedenje životinje podrazumeva da je ona sveta i da su je kao takvu retko ubijali.

Stav Jevreja prema svinji bio je isto toliko dvosmislen kao i stav neznabožačkih Sirijaca. Grci nisu bili sigurni da li Jevreji obožavaju svinju ili je preziru. Nisu smeli jesti svinju, a opet, bilo im je zabranjeno da je ubijaju. Prvo pravilo, ukazuje na nečistoću, dok drugo još jasnije ukazuje na svetost te životinje. Jer dok se oba pravila mogu, a jedno i mora, objasniti pretpostavkom da je svinja sveta, nijedno se ne mora, a jedno i ne može, objasniti pretpostavkom da je svinja nečista. Stoga, ako smo naklonjeniji prvoj pretpostavci, moramo zaključiti da su Izraelci, bar prvobitno, svinju više poštovali nego prezirali. Ovo mišljenje potvrđuje činjenica da su se neki od Jevreja sve do vremena Isaije tajno sastajali u vrtovima i jeli meso svinja i miševa, smatrajući taj obed verskim obredom. To je bez sumnje bila vrlo stara ceremonija koja je poticala iz vremena kad su svinja i miš smatrani božanskim i kad se u retkim i svečanim prilikama njihovo meso sakramentalno jelo kao telo i krv bogova. Uopšte se može reći da su takozvane nečiste životinje bile prvobitno svete; njihovo se meso nije jelo zato što su smatrane božanskim.

OZIRIS, SVINJA I BIK

U starom Egiptu je u istorijsko doba o svinji postojalo isto dvojako mišljenje kao i u Siriji i Palestini, mada je na prvi pogled njena nečistoća istaknutija od njene svetosti. Grčki pisci kažu da su se Egipćani obično gnušali svinje kao prljave i mrske životinje.

Kad bi čovek samo dodirnuo svinju u prolazu, odmah bi onako u odelu ušao u reku da opere prljavštinu sa sebe. Verovalo se da onaj ko pije svinjsko mleko dobija gubu. Svinjari su bili jedini Egipćani kojima je bilo zabranjeno da ulaze u hramove. Niko nije hteo dati svoju kćerku za svinjara, niti se iko hteo oženiti svinjarevom kćerkom; svinjari su se ženili iz svinjarskih porodica. Pa ipak, jednom godišnje, Egipćani su žrtvovali svinje Mesecu i Ozirisu, i ne samo što su ih žrtvovali, nego su jeli i njihovo meso, mada ih ni na jedan drugi dan ne bi ni žrtvovali ni okusili. Oni koji su bili isuviše siromašni da bi mogli prineti na žrtvu svinju, pekli su kolače od testa i njih prinosili. To bi se teško moglo objasniti bez pretpostavke da je svinja bila sveta životinja koju su njeni vernici jeli sakramentalno jedanput godišnje.

Gledište da je svinja u Egiptu smatrana svetom potvrđeno je upravo onim cinjenicama koje bi ljudima današnjice delovale kao dokaz za suprotno. Kao što smo već pomenuli, Egipćani su mislili da pijenje svinjskog mleka proizvodi gubu. Divljaci imaju

potpuno slično gledište o životinjama i biljkama koje smatraju svetim. Tako na ostrvu Vetru (između Nove Gvineje i Celebesa) ljudi veruju da potiču od divljih svinja, zmija, krokodila, kornjača, pasa i jegulja; čovek ne sme jesti životinju od čije vrste potiče; ako to uradi, postaće gubavac ili će poludeti. Kod Omaha-Indijanaca severne Amerike, ljudi čiji je totem los veruju da bi, ako bi jeli meso mužjaka te životinje, dobili čireve i bele pege po telu. Ljudi istog plemena čiji je totem crveni kukuruz misle da bi, ako bi jeli crveni kukuruz, dobili gnojave rane oko usta. Bušmani iz Surinama, koji praktikuju totemizam, veruju da će ako jedu *kapiai* (životinja koja liči na svinju) dobiti gubu; možda je *kapiai* jedan od njihovih totema. Sirijci su u antičko doba smatrali ribu svetom i mislili da bi, ako je jedu, dobili čireve po telu i da bi im se nadule noge i stomak. Čase u Orisi verovali su da će dobiti gubu i da će im loza izumreti ako povrede svoju totemsku životinju. Ovi primeri dokazuju da se često verovalo kako jedenje svetih životinja prouzrokuje gubu i druge kožne bolesti; stoga oni potvrđuju gledište da je svinja u Egiptu smatrana svetom, jer se verovalo da pijenje njenog mleka proizvodi gubu.

Pravilo da čovek, pošto dodirne svinju, mora oprati sebe i svoje odelo takođe ide u prilog verovanju u svetost svinje. Opšte je verovanje da se efekat dodira sa svetim predmetom mora otkloniti pranjem ili na neki drugi način, pre nego što se čovek sastane sa svojim drugovima. Tako Jevreji peru ruke posle čitanja svetih spisa. Kad izađe iz hrama posle prinošenja žrtve za umilostivljavanje, prvosveštenik se morao oprati i skinuti odelo koje je nosio u hramu. U grčkom ritualu važilo je pravilo da onaj ko daje žrtvu-pokajnicu ne sme dodirnuti žrtvu, a posle žrtvovanja mora se oprati u reci ili izvoru, pre nego što uđe u varoš ili u svoju kuću. Polinežani su osećali jaku potrebu da se očiste od svete zaraze, ako je možemo tako nazvati, koju su primili dodirivanjem svetih predmeta. Vršene su razne ceremonije za otklanjanje te zaraze. Videli smo, na primer, da je u Tongi čovek koji slučajno dodirne svetog poglavicu, ili ma šta što mu pripada, morao da obavi izvesnu ceremoniju pre nego što bi počeo jesti rukama; inače se verovalo da će oteknuti ili umreti, ili da će u najmanju ruku dobiti škrofule ili neku drugu bolest. Videli smo kakve fatalne posledice očekuju stanovnici Novog Zelanda od dodira sa svetim predmetom; do tih posledica ponekad stvarno i dođe. Kratko rečeno, primitivan čovek veruje da je ono što je sveto opasno; da je prožeto svetošću koja, slično elektricitetu, zadaje udar svakom ko je dodirne, čak i ako ga ne ubije. Stoga divljak ne voli da dodirne, pa čak ni da vidi, ono što smatra naročito svetim. Tako Bečuanci krokodilskog klana smatraju za "mrsko i nesrećno" sresti se sa krokodilom ili ga videti; veruju da onaj ko ga vidi dobije zapaljenje očiju. Pa ipak, krokodil je za njih najsvetiji predmet; oni ga zovu svojim ocem, kunu se njime i proslavljaju ga u svojim svetkovinama. Koza je najsvetija životinja madenasanskih Bušmana, pa ipak "onaj ko je ugleda postane za neko vreme nečist i oseti neki neodređen strah". Klan losa kod Omaha-Indijanaca veruje da onaj ko samo dodirne losa-mužjaka dobije čireve i bele pege po telu. Članovi klana gmizavca istog plemena misle da će onome ko dodirne ili pomiriše zmiju pobeleti kosa. Na Samoi, stanovnici čiji je bog bio leptir verovali su da leptir odmah ubije onoga ko ga uhvati. Na Samoi se, isto tako, crveno suvo lišće banane obično upotrebljavalo kao tanjir za hranu, ali ako bi neki član klana divljeg goluba upotrebio lišće banane u tu svrhu, pretpostavljalo se da bi dobio reumatične otoke ili ospe po celom telu. Maorski klan Bilsa u srednjoj Indiji obožava pauna kao svoj totem i prinosi mu zrnevlje na žrtvu; pa ipak, članovi klana veruju da bi, kad bi samo stali nogom na paunov trag, kasnije patili od neke bolesti, a ako žena vidi pauna ona mora pokriti lice velom i gledati u stranu.

Primitivna svest izgleda shvata svetost kao neku vrstu opasnog otrova koji obazriv čovek izbegava koliko god može i od koga se, ako se desi da se zarazi njime, pažljivo dezinfikuje nekom vrstom obrednog čišćenja.

U svetlosti ovih paralela, verovanja i običaje Egipćana u pogledu svinja treba objasniti pre velikom svetošću nego velikom nečistoćom životinje; ili, da se tačnije izrazimo, ta verovanja i običaji podrazumevaju da se na svinju nije gledalo kao na prljavog stvora, već kao na biće obdareno visokim natprirodnim moćima, i da se na nju kao takvu gledalo sa onim primitivnim osećanjem verskog strahopoštovanja u kome su osećanja obožavanja i gnušanja gotovo podjednako spojena. Izgleda da su i sami antički pisci bili svesni da je postojala i druga strana užasa kojim je svinja ispunjavala Egipćane. Tako je grčki astronom i matematičar Eudoks, koji je petnaest meseci živeo u Egiptu i razgovarao sa sveštenicima, bio mišljenja da Egipćani nisu štedeli svinju zbog gnušanja, već iz obzira prema njenoj korisnosti u poljoprivredi; jer, kaže on, kad Nil opadne, puštali su svinje da idu po poljima da bi utabale seme u vlažnu zemlju. Kad je jedno biće predmet tako pomešanih i uzajamno protivrečnih osećanja, može se reći da ono zauzima položaj nestalne ravnoteže. Vremenom jedno od protivrečnih osećanja preovlada nad drugim, i prema tome koje osećanje konačno preovlada, obožavanje ili gnušanje, biće na koje se ta osećanja odnose postaje bog ili đavo. Uopšte uzevši, ovo drugo je bilo sudbina svinje u Egiptu. U istorijsko doba su strah i užasavanje od svinje izgleda preovladali nad obožavanjem i poštovanjem čiji je predmet ona nekad bila, a kojima se nije izgubio trag čak ni u doba njenog pada. Na nju se tokom vremena počelo gledati kao na ovaploćenje Seta ili Tifona, egipatskog đavola i Ozirisovog neprijatelja. Jer Tifon je, u obliku crne svinje, povredio oko boga Hora; ovaj spali svinju i ustanovi njeno žrtvovanje, pošto je bog-Sunce Ra objavio da je ta životinja za preziranje. Priča da je Tifon lovio vepra i tom prilikom pronašao i izmrcvario Ozirisovo telo i da je to bio razlog što su svinje žrtvovane jedanput godišnje, očito je modernizovana verzija starije priče da je Ozirisa, kao Adonisa i Atisa, ubio ili izmrcvario vepar, ili Tifon u obliku vepra. Prema tome, žrtvovanje svinje Ozirisu moglo se, sasvim prirodno, tumačiti kao osveta rđavoj životinji koja je ubila ili izmrcvarila boga. Ali, na prvom mestu, kad se jedna životinja tako ubija kao svečana žrtva samo jednom u godini, to obično ili uvek znači da je ta životinja božanska, da se ona štedi i poštuje kao bog ostali deo godine, a kad se ubija, da se ubija takođe u svojstvu boga. Na drugom mestu, primeri Dionisa i Demetre, ako ne i Atisa i Adonisa, pokazali su nam da je životinja koja se žrtvuje bogu zato što je božiji neprijatelj, prvobitno mogla biti, a verovatno je i bila, taj bog. Prema tome, godišnje žrtvovanje svinje Ozirisu, spojeno sa pretpostavljenim neprijateljstvom životinje prema bogu, izgleda da pokazuje: prvo, da je svinja prvobitno bila bog, i drugo, da je ona bila Oziris. U kasnije doba, kad je Oziris postao sličan čoveku i kad se zaboravio njegov prvobitni odnos prema svinji, životinju su prvo počeli razlikovati od njega, a zatim su je mitolozi suprotstavljali njemu kao neprijatelja, jer nisu mogli da zamisle nikakav drugi razlog za ubijanje životinje u vezi sa kultom boga izuzev da je životinja bila božiji neprijatelj; ili, kao što to izražava Plutarh, nije podesno za žrtvu ono što je milo bogovima, već ono što im nije po volji. Na ovom kasnijem stupnju pustoš koju divlji vepar čini u žitu pruža jasan razlog za mišljenje da je on neprijatelj duha žita, mada je prvobitno, ako sam u pravu, sloboda sa kojom je vepar išao kroz žito navela svet da ga identifikuje sa duhom žita, kome je on tek kasnije suprotstavljen kao neprijatelj.

Gledište koje identifikuje svinju sa Ozirisom oslanja se dosta na činjenicu da se svinje žrtvuju Ozirisu baš na onaj dan kada je on po predanju bio ubijen, jer je prema tome ubijanje svinje bilo godišnje predstavljanje ubijanja Ozirisa, kao što je bacanje svinja u pećine o Tesmoforijama bilo godišnje predstavljanje Persefoninog silaska u donji svet; oba običaja su paralelna evropskoj praksi ubijanja jarca, petla itd., kao predstavnika duha žita.

Teorija da je svinja koja je prvobitno bila sam Oziris kasnije smatrana ovaploćenjem njegovog neprijatelja Tifona, potvrđena je sličnim odnosom crvenokosih ljudi i crvenih volova prema Tifonu. Što se tiče crvenokosih ljudi koji su spaljivani i čiji je pepeo rasipan vejalicama, našli smo opravdane razloge za verovanje da su oni prvobitno, slično crvenokosim kučićima ubijanim u proleće u Rimu, bili predstavnici samog duha žita, to jest Ozirisa, i da su ubijani sa izričitim ciljem da žito bude crveno ili zlatno. Pa ipak, u kasnije doba objašnjavalo se da ovi ljudi nisu predstavnici Ozirisa, već njegovog neprijatelja Tifona, i njihovo ubijanje smatralo se osvetom uperenom protiv božijih neprijatelja. Slično tome, govorilo se da su crveni volovi koje su Egipćani prinosili na žrtvu žrtvovani zato što su ličili na Tifona, mada je verovatnije da su oni prvobitno ubijani zato što su ličili na Ozirisa, duha žita. Videli smo da je vo uobičajeni predstavnik duha žita i da je kao takav ubijan na žetvenom polju.

Oziris je redovno identifikovan sa bikom Apisom u Memfisu i bikom Mnevisom u Heliopolisu. Ali teško je reći da li su ti bikovi bili ovaploćenja Ozirisa kao duha žita, kao što su izgleda bili crveni volovi, ili su oni po svom poreklu bili sasvim različita božanstva, kasnije spojena sa Ozirisom. Rasprostranjenost kultova ova dva bika stavlja ih izvan običnih svetih životinja čiji su kultovi bili čisto lokalni. Ali ma kakav da je bio prvobitni odnos Apisa prema Ozirisu, postoji činjenica o ovom prvom preko koje ne treba preći u izlaganju o običaju ubijanja boga. Mada je bik Apis sa velikom pompom i dubokim poštovanjem obožavan kao bog, nije mu bilo dozvoljeno da živi duže od izvesnog vremena koje su odredile svete knjige; po isteku tog roka davili su ga u svetom izvoru. Taj rok, prema Plutarhu, bio je dvadeset pet godina, ali on nije uvek bio isti, jer su pronađene grobnice Apisa čiji natpisi kažu da su za vreme dvadeset druge dinastije dva sveta bika živela duže od dvadeset šest godina.

VIRBIJE I KONJ

Sada smo u stanju da iznesemo pretpostavku o značenju tradicije po kojoj su konji ubili Virbija, prvog od božanskih kraljeva šume u Ariciji, u svojstvu Hipolita. Pošto smo videli, prvo, da su duhovi žita često predstavljeni u obliku konja i, drugo, da je životinja za koju kasnije legende kažu da je povredila boga ponekad prvobitno bila sam taj bog, možemo pretpostaviti da su konji za koje se priča da su ubili Virbija ili Hipolita u stvari bili ovaploćenje Virbija kao božanstva bilja. Mit da su ga ubili konji verovatno je izmišljen kako bi se objasnile izvesne crte njegovog kulta, a među ostalima i običaj isključivanja konja iz svetog gaja. Mit se menja, dok običaj ostaje stalan; ljudi nastavljaju da rade ono što su njihovi očevi radili pre njih, mada su zaboravili razloge zbog kojih su to njihovi očevi radili. Istorija religije jeste dug pokušaj da se stari običaj izmiri sa novim shvatanjem, da se nađe razumna teorija za besmislenu praksu. U slučaju koji je pred nama možemo biti sigurni da je mit moderniji od običaja i da on nikako ne predstavlja prvobitni razlog za isključenje konja iz gaja. Na osnovu njihovog isključe-

nja moglo bi se zaključiti da konji nisu mogli biti svete životinje boga gaja niti njegova ovaploćenja. Ali takav zaključak bio bi neoprezan. Koza je jedno vreme bila sveta životinja ili ovaploćenje Atine, kao što se može zaključiti iz prakse da se boginja predstavlja obučena u koziju kožu (*aegis*). Pa ipak, nije postojalo pravilo da joj se žrtvuje koza, niti je kozama bilo dopušteno da uđu u njeno veliko svetilište Akropolj u Atini. Tobožnji razlog za ovo bio je što je koza povredila maslinu, Atinino sveto drvo. Utoliko je, prema tome, odnos koze prema Atini paralelan odnosu konja prema Virbiju, jer su obe životinje isključene iz svetilišta zbog toga što su nanele štete božanstvu. Varo nas uči da je postojao jedan izuzetak od pravila o isključenju koza iz Akropolja. Jedanput godišnje, kaže on, koza je dovođena u Akropolj radi žrtvovanja. Kao što smo već zapazili, kad se jedna životinja žrtvuje samo jedanput godišnje, verovatno je da se ona ne ubija kao žrtva koja se prinosi bogu, već kao predstavnik samog boga. Prema tome, ako je koza žrtvovana na Akropolju samo jedanput godišnje, to znači da je ona žrtvovana u svojstvu same Atine; može se pretpostaviti da je koža žrtvovane životinje stavljana na kip boginje i da je predstavljala *aegis* koji je na taj način obnavljan svake godine. Slično tome, u Tebi, u Egiptu, ovnovi su smatrani svetim i nisu prinošeni na žrtvu. Ali izvesnog dana u godini ovan je ubijan i njegova koža stavljana na kip boga Amona. Kad bismo bolje poznavali ritual Aricijskog gaja, možda bismo našli da je od pravila o isključenju konja iz njega, slično pravilu o isključenju koza iz Akropolja u Atini, postojao jedan godišnji izuzetak, i da je jedanput godišnje konj dovođen u gaj i žrtvovan kao ovaploćenje boga Virbija. Vremenom bi se, usled uobičajenog pogrešnog tumačenja, na tako ubijanog konja počelo gledati kao na neprijatelja koji se prinosi na žrtvu bogu koga je ranio, kao što je slučaj sa svinjom žrtvovanom Demetri i Ozirisu, ili sa kozom žrtvovanom Dionisu i možda Atini. Lako se desi da pisac zabeleži pravilo, a da ne primeti izuzetak, te se ne treba čuditi što je pravilo Aricijskog gaja zabeleženo bez ikakvog pomena o izuzetku za koji pretpostavljam da je postojao. Kad bismo imali samo spise Ateneusa i Plinija, znali bismo jedino za pravilo koje zabranjuje žrtvovanje koza u Atini i njihovo isključenje iz Akropolja, a ne bismo uopšte znali za značajan izuzetak o kome nam govori srećno sačuvano Varovo delo.

Pretpostavka da je konj jedanput godišnje žrtvovan u Aricijskom gaju kao predstavnik božanstva gaja nalazi podršku u činjenici da je slično žrtvovanje konja vršeno jedanput godišnje u Rimu. Petnaestog oktobra svake godine držana je trka dvokolica na Marsovom polju. Posle trke, desni konj pobedničke zaprege ubije se kopljem i žrtvuje Marsu da bi usevi dobro rodili, a glava mu se odseče i ukrasi niskom hlebova. Zatim su se stanovnici dvaju gradskih krajeva – Svetog Puta i Subure – borili da dobiju glavu. Ako je dobiju stanovnici Svetog Puta, oni je obese o zid kraljeve kuće, a ako je dobiju stanovnici Subure, obese je na Mamilijansku kulu. Rep konja se odseče i odnese kraljevoj kući tako brzo da krv kaplje na kraljevo ognjište. Izgleda da je krv konja hvatana i čuvana do dvadeset prvog aprila, kad su je Vestalke mešale sa krvlju neoteljene teladi žrtvovane šest dana pre toga. Ova mešavina se delila čobanima, a oni su je upotrebljavali za kađenje svojih stada.

U ovom obredu, ukrašavanje konjske glave niskom hlebova i izraženi cilj žrtve, naime da žetva bude dobra, izgleda pokazuju da je konj bio ubijan kao jedan od onih brojnih životinjskih predstavnika duha žita koje smo već pomenuli. Običaj odsecanja konjskog repa sličan je afričkom običaju odsecanja volovskih repova da bi se žrtvovali radi dobre žetve. I u rimskom i u afričkom običaju životinja predstavlja duh žita i veru-

KONJSKA GLAVA IZ GRUPE DIOSKURA
(Mermer sa Rimskog foruma)

je se da se njena oplodna moć poglavito nalazi u repu. Ova poslednja ideja, kao što smo videli, pojavljuje se i u evropskom folkloru. Praksa kađenja stoke konjskom krvlju u proleće može se uporediti sa praksom davanja "starice", "devojke" ili "*kliaksnopa*" da ih pojedu konji u proleće ili goveda o Božiću, a i sa običajem davanja božičnog vepra da ga u proleće pojedu orači volovi ili konji. Svi ovi običaji imaju za cilj da donesu blagodeti duha žita majuru i njegovim ukućanima i da ga sačuvaju za iduću godinu.

Rimska žrtva oktobarskog konja, kako se svetkovina zvala, vodi nas natrag onim ranim danima kad je Subura, koja je kasnije postala siromašan i prljav kraj velike metropole, još bila odvojeno selo čiji su se stanovnici prijateljski takmičili na žetvenom polju sa svojim susedima iz Rima koji je tada bio mala palanka. Marsovo polje na kome je obavljan obred ležalo je pored Tibra i sačinjavalo deo kraljevog poseda sve do pada monarhije. Jer predanje kaže da je, kad je poslednji kralj izgnan iz Rima, na njegovom imanju pored reke žito bilo zrelo, ali niko nije hteo jesti prokleto zrnevlje, te je žito bačeno u reku u tolikim količinama da je, kako je voda bila opala usled letnje žege, obrazovalo jedno ostrvo. Žrtvovanje konja bilo je, dakle, stari jesenji običaj vršen na kraljevom imanju krajem žetve. Rep i krv konja, kao glavni delovi predstavnika duha

žita, nošeni su kraljevoj kući i tamo čuvani, kao što se u Nemačkoj žetveni petao zakuje na zabatu ili nad kućnim vratima, i kao što se u Škotskom pobrđu poslednji snop (u obliku devojke) nosi kući i drži nad ognjištem. Tako je blagoslov duha žita donošen kraljevoj kući i ognjištu i preko njih zajednici kojom je kralj vladao. Slično tome, pri prolećnim i jesenjim običajima severne Evrope, majski stub se ponekad postavi pred predsednikovom kućom, i poslednji snop žetve donese se njemu kao poglavici sela. Ali dok su rep i krv pripadali kralju, susedno selo Subura, koje je bez sumnje ranije imalo sličan obred za sebe, zadovoljavalo se time što mu je bilo dozvoljeno da se takmiči za konjsku glavu. Mamilijanska kula, na koju su Suburani zakivali konjsku glavu kad god su uspevali da je dobiju, izgleda da je bila dom i tvrđavica stare velikaške mamilijanske porodice. Po obredu obavljanom na kraljevim poljima i u njegovoj kući, u ime cele varoši i susednog sela, vidi se da je postojalo vreme kad je svako od tih mesta imalo odvojen obred na svojim poljima. U unutrašnjosti Lacija sela su se možda svako, na svom ataru, i dalje pridržavala običaja, i onda kad su Rim i Subura spojili svoju žetvenu svetkovinu u zajedničku ceremoniju na kraljevom imanju. Ne postoji nikakva unutrašnja neverovatnost u pretpostavci da je sveti Aricijski gaj, slično Marsovom polju u Rimu, bio poprište jedne zajedničke žetvene svetkovine, pri kojoj su susedna sela žrtvovala konja uz iste grube obrede. Ako je tako, onda je konj u ovom slučaju predstavljao oplodni duh i drveća i žita, jer se ove dve ideje slivaju jedna u drugu, kao što smo videli u običajima žetvenog maja.

L

JEDENJE BOGA

SAKRAMENT PRVIH PLODOVA

SADA SMO VIDELI DA JE DUH žita ponekad predstavljen u ljudskom a ponekad u životinjskom obliku, i da se on u oba slučaja ubija u licu svog predstavnika i sakramentalno jede. Da bismo našli primere ubijanja ljudskog predstavnika duha žita mi smo, naravno, morali ići primitivnim rasama. Međutim, i žetvene večere našeg evropskog seljaštva pružaju nam očigledne primere sakramentalnog jedenja životinja kao predstavnika duha žita. Štaviše, kao što se moglo i očekivati, i samo novo žito jede se sakramentalno, to jest kao telo duha žita. U Vermlandu, u Švedskoj, domaćica napravi od zrnevlja poslednjeg snopa hleb u obliku devojčice; ovaj hleb se razdeli na sve ukućane i oni ga pojedu. Ovde hleb predstavlja duh žita shvaćenog kao devojka; slično tome, u Škotskoj je duh žita predstavljen poslednjim snopom koji se napravi u obliku žene i da mu se ime devojka. I, kao i obično, veruje se da duh žita stanuje u poslednjem snopu; jedenje hleba od poslednjeg snopa prema tome znači jedenje samog duha žita. U La Palis, u Francuskoj, čoveka napravljenog od testa obese o jelovo drvo koje natovare na poslednja kola sa žetvenog polja. Drvo i čovek od testa odnesu se predsednikovoj kući i tamo se drže dok ne prođe žetva. Završetak žetve proslavlja se gozbom tokom koje predsednik izlomi čoveka od testa u parčiće i da ih narodu da ih pojede.

U svim ovim primerima duh žita se predstavlja i jede u ljudskom obliku. U drugim slučajevima, mada se od novog žita ne prave hlebovi u ljudskom obliku, ipak svečanost pri kojoj se ono jede pokazuje da se to čini sakramentalno, to jest da se jede kao telo duha žita. Na primer, litvanski seljaci ranije su održavali sledeće obrede kad jedu novo žito. Pred jesenju setvu, pošto se skupi sve žito i počne vršidba, svaki sopstvenik salaša održi svetkovinu zvanu Sabarios, to jest "mešanje ili bacanje zajedno". On uzme devet dobrih pregršti od svake vrste useva – pšenice, ječma, zobi, lana, pasulja, leća i ostalih – i svaku pregršt podeli u tri dela. Zatim se dvadeset devet delova od svakog useva bace na gomilu i pomešaju. Upotrebljava se ono zrnevlje koje je prvo ovršeno, ovejano i ostavljeno u stranu naročito za tu svrhu. Jedan deo tako pomešanog zrnevlja upotrebi se za mešanje hlepčića – po jedan hleb za svakog ukućanina – a ostalom se još doda ječma ili zobi, pa se od njega napravi pivo. Prvo pivo napravljeno od te mešavine jeste za sopstvenika salaša, njegovu ženu i decu, a drugo za sluge. Kad pivo bude gotovo, sopstvenik izabere veče kad ne očekuje nikakve posetioca. Klekne pred buretom piva, napuni

vrč pivom i sipa ga na čep od bureta, govoreći: "O, plodna zemljo, učini da uspevaju raž, ječam i sve vrste žita". Zatim odnese vrč u sobu gde ga očekuju žena i deca. Na podu sobe leže vezani crn i beo ili šaren (ne crven) petao i kokoška iste boje i iste pasmine koji su se izlegli te godine. Zatim domaćin sa vrčem u ruci klekne i zahvali bogu za žetvu i moli mu se da letina bude dobra iduće godine. Onda svi podignu ruke i kažu: "O bože, i ti, o zemljo, dajemo vam ovoga petla i kokošku na dar". Domaćin ubije petla i kokošku udarajući ih drvenom kašikom, jer im ne sme odseći glave. Posle ove molitve i pošto ubije obe životinje, odaspe trećinu piva. Njegova žena skuva živinu u novom loncu koji nije ranije upotrebljavan. Zatim se na pod stavi merica sa dnom okrenutim gore i na nju pomenuti hlepčići i kuvana živina. Donese se još piva, kutlača i tri čaše od kojih nijedna ranije nije upotrebljavana. Pošto domaćin naspe kutlačom pivo u čaše, porodica klekne oko merice. Otac onda izgovori molitvu i ispije sve tri čaše piva. Ostali slede njegov primer. Zatim jedu hlepčiće i kuvanu živinu i piju pivo, dok svako ne ispije devet puta svaku od tri čaša. Ništa od hrane ne treba da ostane, ali ako se desi da nešto ipak ostane, pojede se idućeg jutra uz istu ceremoniju. Kosti se daju psu da ih pojede; ako ne pojede sve, ostaci se zakopaju u đubre u štali. Ovaj obred je održavan početkom decembra. Tog dana koga on počne nije se smela izgovoriti nijedna rđava reč.

Takav je običaj bio pre dvesta godina ili još ranije. Danas u Litvaniji, kad jedu nove krompire ili hleb od novog žita, svi koji su za trpezom vuku jedan drugog za kosu. Nije jasno šta znači ovaj običaj, ali sličan su imali i neznabožački Litvanci pri svečanom prinošenju žrtava. Mnogi Estonci na ostrvu Ezelu ne jedu hleb od novog žita dok prvo ne zagrizu parče gvožđa. Jasno je da ovde gvožđe predstavlja čini, čija je svrha da učine bezopasnim duh koji je u žitu. U Sadarlandširu, kad se iskopaju novi krompiri, sva članovi porodice moraju da ih okuse jer bi se inače "duhovi koji su u njima (krompirima) našli uvređeni i krompiri se ne bi dugo održali". U jednom delu Jorkšira još postoji običaj da sveštenik žanje prvo žito; onaj ko mi je to pričao veruje da se tako požnjeveno žito upotrebljava za pravljenje hleba za pričešće. Ako je to tačno (a slični primeri govore u prilog tome) onda taj običaj pokazuje da je hrišćansko pričešće primilo u sebe sveti obred koji je bez sumnje mnogo stariji od hrišćanstva.

Priča se da Ainoi u Japanu razlikuju razne vrste prosa kao muško i žensko, i ove vrste, uzete zajedno, zovu se "božanski muž i žena žita" (*Umurek haru kamui*). "Stoga se, ipre nego što se proso istuca i od njega umese kolači za opštu upotrebu, prvo ispeče nekoliko kolača za starce i oni te kolače obožavaju. Kad ih ispeku, starci im se vrlo ozbiljno mole i kažu: 'O ti, žitno božanstvo, mi te obožavamo. Ti si naraslo vrlo dobro ove godine, i tvoj će ukus biti sladak. Ti si dobro. Boginja vatre će se radovati, a i mi ćemo se mnogo veseliti. O ti, bože, o ti, božansko žito, hrani narod. Sada ću okusiti od tebe. Obožavam te i blagodarim ti'. Posle ove molitve starci uzmu kolače i jedu ih, a posle toga svako može jesti nov proso. I tako se uz molitve i mnoge gestove obožavanja ova vrsta hrane posveti dobru i napretku Aiona. Na žitnu žrtvu se bez sumnje gleda kao na počast bogu, ali taj bog nije niko drugi do samo seme; ono je bog samo utoliko ukoliko je korisno ljudskom telu".

Na indijskom ostrvu Buru se posle pirinčane žetve svaki klan skupi na zajednički sveti obed, za koji svaki član mora dati malo novog pirinča. Ovaj obed se zove "jedenje pirinčane duše"; ime jasno ističe sveti karakter gozbe. Jedan deo pirinča odvoji se u stranu kao dar duhovima. Kod Algura iz Minahase, na Celebesu, sveštenik seje prvo prinčano seme i bere prvi zreo pirinač u svakom polju. On taj pirinač ispeče, samelje i

da pomalo svakoj kući. Pred žetvu pirinča u Bolang-Mongondu, drugom jednom kraju Celebesa, žrtvuju prase ili kokošku. Zatim sveštenik nabere malo pirinča, prvo u svom polju pa onda u poljima svojih suseda. Sav taj pirinač on osuši zajedno sa svojim, pa ga onda vrati sopstvenicima koji ga samelju i skuvaju. Pošto se skuva, žene ga vrate svešteniku zajedno sa jednim jajetom; ovaj prinese jaje na žrtvu, a pirinač vrati ženama. Svaki član porodice, i najmlađe dete, mora okusiti od tog pirinča. Posle ove ceremonije svako može brati svoj pirinač.

Kod Burgera ili Badaga, jednog plemena na planinama Nilgeri u južnoj Indiji, prvu pregršt semena seje i prvi snop žanje Kurumbar, čovek drugog plemena čije članove Burgeri smatraju vračima. Zrnevlje prvog snopa "samelje se istog dana i od njega se naprave kolači; pošto se prinese kao prvi plod, onda ga zajedno sa ostatkom žrtvovane životinje Burger i cela njegova porodica jedu kao meso zajedničkog dara i žrtve". Indusi južne Indije jedu nov pirinač o porodičnoj svetkovini zvanoj Pongol. Nov pirinač se skuva u novom loncu na vatri koja se zapali u podne onog dana kad, prema induskim astrolozima, Sunce uđe u znak Jarca. Na ključanje lonca pazi brižno cela porodica, jer kako mleko bude ključalo takva će biti i iduća godina. Ako mleko ključa brzo, godina će biti berićetna, a ako sporo, biće oskudna. Jedan deo novog skuvanog pirinča prinese se Ganesovom kipu; zatim svako okusi malo od njega. U nekim delovima severne Indije svetkovina nove letine zove se *Navan*, to jest "novo zrnevlje". Kad usev sazri, sopstvenik ispita znamenja, ode u polje, uzbere pet do šest klasova ječma i jedan klas prosa. Donese ih kući, osuši i pomeša sa krupnim šećerom, puterom i kiselim mlekom. Nešto od toga se baci na vatru za seoske bogove i preminule pretke, a ostalo pojede porodica.

Obred jedenja novog jama u Oniču, na Nigeru, ovako je opisan: "Svaki poglavica iznese šest jamova, naseče zelenih palmovih grančica i stavi ih pred svoju kapiju, ispeče tri jama i spremi nekoliko kola-oraha i ribe. Pošto se jam ispeče, *libija* ili seoski vidar uzme jam, istruže ga u neku vrstu brašna i podeli na dve polovine, zatim stavi malo brašna na usne lica koje želi da jede nov jam; ovo lice oduva paru sa toplog jama, stavi jam u usta i kaže: 'Zahvaljujem bogu što mi je dozvoljeno da jedem nov jam', a zatim ga halapljivo jede zajedno sa ribom".

Kod Nanda u britanskoj istočnoj Africi, kad žito sazri u jesen, svaka žena koja ima žitno polje ode u njega sa svojim kćerkama i sve one naberu malo zrelog žita. Svaka od njih naniže po jedno zrno na svoju ogrlicu a drugo žvaće; zatim se njim trlja po čelu, grlu i grudima. One ne daju od sebe nikakav znak radosti, već tužno požnju jednu korpu novog žita, odnesu ga kući i stave na tavan da se osuši. Kako je tavanica od pletenog pruća, dosta zrnevlja propadne kroz rupe i padne u vatru gde eksplodira uz prasak. Niko i ne pokušava da spreči ovu štetu, jer se smatra da je puckaranje zrnevlja u vatri znak da ga jedu duše preminulih. Nekoliko dana kasnije napravi se kaša od novog zrnevlja i jede s mlekom o večeri. Svi članovi porodice uzmu malo kaše i bace je na zidove i krovove koliba; takođe stave malo kaše u usta i ispljuju je prema istoku i spolja na kolibe. Zatim, držeći nešto zrnevlja u podignutoj ruci, starešina porodice se moli bogu za zdravlje i snagu, a takođe i za mleko, a prisutni ponavljaju za njim reči molitve.

Kod Kafra u Natalu i Zululandu niko ne sme jesti nove plodove pre svetkovine koja obeležava početak kafrijske godine i pada krajem decembra ili početkom januara. Sav se narod okupi na kraljevom salašu gde se gosti i igra. Pre nego što se raziđe, izvrši se "posvećenje naroda". Razni zemaljski plodovi, kao žita i bundeve, pomešani sa mesom žrtvovane životinje i "medicinom", skuvaju se u velikim loncima, i od ove hrane

kralj lično stavi pomalo u usta svakom čoveku. Pošto tako jede od osvećenih plodova, i sam čovek postane osvećen za celu godinu i može odmah pristupiti sabiranju svoje letine. Veruje se da bi svaki čovek umro ako bi jeo od novih plodova pre svetkovine, a ako bi ga uhvatili na delu, ubijali su ga ili mu oduzimali stoku. Svetost novih plodova jasno je izražena pravilom da se oni moraju kuvati u naročitom loncu koji se upotrebljava samo za tu svrhu, i na novoj vatri koju vrač zapali trenjem dva štapa zvana "muž i žena".

SAKRAMENT PRVIH PLODOVA (Grobnica Nakht, Teba)

Spojen je u nekim svetkovinama sa žrtvovanjem plodova bogovima koje, vremenom, baca u zasenak sam sakrament, pa se čin prinošenja prvih plodova smatra dovoljnom pripremom za jedenje novog žita ili voća: više sile su dobile svoj deo i čovek može da raspolaže ostatkom. Novi plodovi više nisu prožeti božanskim životom, već su samo dar bogova čoveku koji izražava svoju zahvalnost vraćajući im deo njihovog dara.

Kod Bečuanaca je pravilo da se moraju očistiti pre nego što jedu nove plodove. Čišćenje se vrši u početku nove godine jednog dana u januaru koji odredi poglavica. Ono počne u velikom ograđenom selu plemena, gde se skupe svi odrasli muškarci. Svaki od njih uzme u ruku lišće tikve koju urođenici zovu *leroce* (neka vrsta biljke između bundeve i tikvice); to lišće stisne i istisnutim sokom namaže palčeve na nogama i pupak. Mnogi namažu sokom sve zglobove tela; ali bolje obavešteni kažu da je to neznalačko odstupanje od prastarog običaja. Posle ovog obreda u velikom selu, svaki od njih ode na svoje imanje, gde skupi sve članove svoje porodice, muškarce, žene i decu i namaže ih *lerocinim* sokom. Nešto lišća se istuca, pomeša sa mlekom u drvenoj zdeli i da psima da ga poločų. Zatim se tanjir za kašu svakog člana porodice istrlja *lerocinim* lišćem. Tek pošto se završi čišćenje svet može slobodno jesti nove plodove.

Indijanci Borori u Braziliji misle da jesti nov kukuruz pre nego što ga je blagoslovio vidar znači sigurnu smrt. To blagosiljanje vrši se ovako. Poluzrela ljuska se opere i stavi pred vidara koji višečasovnim igranjem i pevanjem i neprestanim pušenjem dovede sebe u stanje ekstaze; onda, dršćući celim telom i puštajući s vremena na vreme piskave zvuke, grize ljusku. Sličan obred se vrši kad god se ubije kakva velika životinja ili velika riba. Indijanci Borori čvrsto veruju da bi, ako bi ma koji čovek dodirnuo neosvećeno žito ili meso pre nego što se obred završi, umro i on i celo njegovo pleme.

Kod Krik-Indijanaca severne Amerike, *busk* ili svetkovina prvih plodova bila je glavna ceremonija u godini. Držana je u julu ili avgustu, kad sazre žito, i obeležavala je kraj stare i početak nove godine. Pre te svetkovine nijedan Indijanac ne jede niti dodiruje novu letinu. Ponekad svaka varoš ima svoj *busk*, a ponekad se nekoliko varoši udruže i drže zajedničku svetkovinu. Pre proslavljanja *buska*, svi se snabdeju novim odelom i novim kućnim stvarima i nameštajem; skupe staro odelo i starudije zajedno sa svim preostalim žitom i ostalim starim namirnicama, bace sve na jednu gomilu i spale. U pripremi za ceremoniju pogase se sve vatre u selu i sav pepeo se očisti. Naročito se prekopa ognjište ili oltar hrama i odnese pepeo. Onda prvo sveštenik stavi nekoliko korena od zmijske biljke, nekoliko zelenih duvanskih listova i nekoliko novih plodova na dno ognjišta, pa naredi da se sve to pokrije belom ilovačom i polije čistom vodom. Zatim se nad oltarom napravi gust hladnjak od zelenog granja mladog drveća. U međuvremenu žene očiste svoje kuće, obnove stara ognjišta i izribaju sve kuhinjsko posuđe kako bi sve bilo gotovo da primi novu vatru i nove plodove. Javni ili sveti trg pažljivo se očisti, počiste se i najmanje mrvice od prošlih gozbi, "da se ne bi oskrnavio dar prvih plodova". Svaki sud u kome je stajala hrana u toku minule godine iznese se iz hrama pre sunčevog zalaska. Zatim vikač pozove sve ljude za koje se ne zna da su u toku godine prekršili zakon o daru prvih plodova i zakon braka da kroče na sveti trg i otpočnu svečani post. Ženama (izuzev šest starica), deci i svima onima koji nisu dostigli rang ratnika bilo je zabranjeno da dođu na trg. Na uglovima trga postave se stražari da ne puštaju unutra nikoga ko se smatra nečistim i nikakve životinje. Zatim otpočne strog post koji traje dve noći i jedan dan; vernici piju gorak napitak od zmijske biljke "da bi povratili i očistili svoja grešna tela". Da bi se i narod izvan trga mogao očistiti, jedan od staraca ostavi izvesnu količinu zelenog duvana na jednom uglu trga; jedna starica odnese taj duvan i razdeli ga onima izvan trga koji ga žvaću i gutaju "da bi zadali bol svojim dušama". Za vreme ovog opšteg posta, ženama, deci i muškarcima slabog sastava dozvoljeno je da jedu kad prođe podne, ali ne pre toga. Ujutru, kad se završi post, žene donesu do ivice svetog trga pred ostale izvesnu količinu hrane iz stare godine. Ove namirnice

se onda prenesu unutra na trg i daju izgladneloj gomili, ali svi tragovi te hrane morali su se odneti pre nego što dođe podne. Kad sunce počne da naginje zapadu, vikač svima objavi naredbu da ostanu u kućama, da ne čine nikakvo rđavo delo i da ne zaborave da ugase i bace svaku iskru stare vatre. Tada zavlada opšte ćutanje. Prvosveštenik napravi novu vatru trenjem dva parčeta drveta jedno o drugo i stavi je na oltar pod zelenim hladnjakom. Verovalo se da ova nova vatra skida sve prošle grehove izuzev ubistva. Zatim se donese korpa novog voća; prvosveštenik uzme po malo od svake vrste, pomeša ga sa medvedom mašću i prinese, zajedno sa nešto mesa, "dobrom svetom duhu vatre, kao dar prvih plodova, kao žrtvu radi oproštenja greha". On takođe osveti sveta sredstva za povraćanje (vodicu od zmijske biljke i "kasinu" ili crni napitak) sipanjem male količine istih u vatru. Lica koja su ostala izvan sada priđu bliže svetom trgu, mada ne stupaju na njega; prvosveštenik održi govor u kome poziva narod da se drži starih obreda i običaja, objavi da je nova vatra zbrisala grehove iz minule godine i ozbiljno opomene žene, ako neke od njih nisu ugasile staru vatru ili su nanele na sebe neku nečistoću, da se moraju odmah udaljiti "kako božanska vatra ne bi upropastila i njih i narod". Zatim se nešto svete vatre stavi izvan svetog trga; žene je radosno odnesu kućama i stave na svoja neoskrnavljena ognjišta. (Kad se više varoši udruže da proslave ovu svetkovinu, nova vatra se nosi na daljinu od više kilometara.) Posle toga novi plodovi se skuvaju na novoj vatri i jedu sa medvedom mašću koja se smatra neophodnom. U toku svetkovine muškarci trljaju novo žito između dlanova pa onda njime istrljaju lice i grudi. Posle toga ratnici u ratnoj opremi, sa belim paperjem na glavi i perjem u ruci, igraju oko svetog hladnjaka pod kojim gori nova vatra. Obredi su trajali osam dana, i za to vreme vladala je najstrožija polna uzdržljivost. Pri kraju skvetkovine ratnici biju prividnu bitku; zatim muškarci i žene, zajedno, u tri kruga, igraju oko svete vatre. Naposletku se svi namažu belom ilovačom i okupaju u tekućoj vodi. Iz vode izađu uvereni da im se sada ne može desiti nikakvo zlo zbog njihovih prestupa u prošlosti. Tada se raziđu u radosti i miru.

Preostali Seminol-Indijanci u Floridi, narod istog stabla kao i Krik-Indijanci, i danas održavaju godišnje čišćenje i svetkovinu koja se zove igra zelenog žita i o kojoj se jede novo žito. Uoči prvog dana svetkovine oni piju velike količine otužnog "crnog napitka", kako ga zovu, koji deluje i kao sredstvo za povraćanje i kao sredstvo za čišćenje; veruju da je za onog ko ne pije od ove tečnosti opasno da jede novo žito i da će se razboleti u toku godine. Dok se pije ovaj napitak, otpočne igranka u kojoj učestvuju i vidari. Idućeg dana jedu zeleno žito; sutradan ne jedu ništa, verovatno da ne bi oskrnavili svetu hranu u stomaku dodirom sa običnom hranom, ali trećeg dana drže veliku gozbu.

Čak i plemena koja ne obrađuju zemlju ponekad održavaju slične obrede kad beru prve divlje plodove ili kopaju prvo korenje sezone. Tako kod Aališ i Tine-Indijanaca u severozapadnoj Americi, "pre nego što mladež jede prve bobice ili prvo korenje sezone, ona uvek moli plod ili biljku za naklonost i pomoć. Kod nekih plemena održavaju se svake godine redovne svetkovine prvih plodova u vreme berbe divljih plodova ili skupljanja korenja, a kod plemena koja se hrane lososima kad otpočne sezona lova na losose. Ove ceremonije nisu bile toliko blagodarenja koliko obredi sa svrhom da osiguraju obilan rod ili veliku količinu željenog predmeta, jer ako se ne vrše pobožno i kako treba, postojala je opasnost da se duhovi tih predmeta uvrede i da nastane oskudica u tim namirnicama". Ovi Indijanci, na primer, vole mlade izdanke ili mladice divljih malina, i održavaju svečani obred kad jedu prve mladice sezone. Izdanci se skuvaju u no-

vom loncu; narod se skupi i stane u krug zatvorivši oči, dok poglavica ili vidar priziva duh biljke, moleći ga da im bude naklonjen i da im dâ veliku količinu mladica. Pošto se završi ovaj deo ceremonije, kuvani izdanci donesu se u novonapravljenoj zdeli onome ko je činodejstvovao; po jedan delić razdeli se svim prisutnim licima koja ga pobožno i svečano pojedu.

Tomson-Indijanci Britanske Kolumbije kuvaju i jedu koren biljke *Balsamorrhiza sagittata*, ali misle da je ona neko tajanstveno biće i pridržavaju se raznih tabua u vezi s njom; na primer, žene koje su kopale ili kuvale taj koren morale su se polno uzdržavati, a nijedan muškarac nije smeo prići peći u kojoj su žene pekle taj koren. Kad mladež jede prve bobice, korenje ili kakve druge proizvode sezone, ona uputi ovu molitvu korenu pomenute biljke: "Izveštavam te da nameravam da te jedem. Molim te pomaži mi uvek da se uzdignem, da uvek budem u stanju da se uspnem na vrhove planina i da nikad ne budem trapav! To molim tebe, korene! Ti si najveća od svih misterija". Onaj ko jede ove plodove, a izostavi ovu molitvu, biće lenj i spavaće dugo ujutru.

Ovi običaji Tomsona i ostalih indijanskih plemena severozapadne Amerike interesantni su, jer jasno pokazuju motiv, ili bar jedan od motiva obreda koji se održavaju pri jedenju prvih plodova sezone. Taj motiv u slučaju ovih Indijanaca je prosto verovanje da biljku oživljava svestan i više ili manje moćan duh koji se mora umilostiviti pre nego što narod može bez opasnosti jesti plodove ili korenje za koje se pretpostavlja da su deo njegovog tela. Ako je ovo istina što se tiče divljih plodova i korenja, možemo sa izvesnom verovatnoćom zaključiti da to takođe važi i za kultivisane plodove i korenje, kao na primer za jamove, i da naročito važi za žitarice – pšenicu, ječam, zob, pirinač i kukuruz. U svim ovim slučajevima izgleda da skrupule koje primitivni ljudi pokazuju pri jedenju prvih plodova i obredi kojih se drže da bi se oslobodili tih skrupula, potiču poglavito iz ideje da biljku oživljava duh ili čak i božanstvo čija se dozvola mora dobiti ili čija se naklonost mora tražiti, pre nego što se nov plod može jesti bez opasnosti. Ovo je sasvim jasno kod Aino-Indijanaca koji proso zovu "božanske žito", "žitno božanstvo", mole mu se i obožavaju ga pre nego što jedu kolače napravljene od novog prosa. Pa čak i tamo gde verovanje u bitno božanstvo prvih plodova nije izričito izraženo, njega podrazumevaju svečane pripreme koje se čine za jedenje tih plodova i mišljenje da oni koji se usude da ih jedu bez vršenja propisanih obreda dovode sebe u opasnost. Prema tome, u svim takvim slučajevima, možemo ne bez razloga obeležiti jedenje novog voća kao sveti obed ili opštenje sa božanstvom, ili bar sa nekim moćnim duhom.

Među postupcima koji vode ovom zaključku jeste i običaj da se za držanje novih plodova upotrebe novi ili naročito rezervisani sudovi, a i običaj čišćenja lica pre stupanja u svečan čin opštenja sa božanstvom. Od svih načina čišćenja koji se primenjuju u ovim prilikama možda nijedan ne pokazuje tako jasno sveti karakter obreda kao krička i seminolska praksa uzimanja sredstava za čišćenje pre jedenja novog žita. Cilj toga je da se spreči da se sveta hrana ne oskrnavi u stomaku dodirom sa običnom hranom. Iz istog razloga katolici je jedu pred pričešće. Kod Masaija, pastirskog i ratničkog naroda istočne Afrike, mladi ratnici koji žive isključivo od mesa i mleka ne smeju se hraniti ničim sem mlekom određen broj dana, a zatim samo mesom isto toliko dana, a pre nego što pređu s jedne hrane na drugu moraju biti sigurni da ništa od stare hrane nije ostalo u njihovim stomacima; da bi to postigli gutaju jedno vrlo jako sredstvo za povraćanje i čišćenje.

Kod nekih svetkovina koje smo ispitali, sakrament prvih plodova spojen je sa žrtvovanjem ili prinošenjem plodova bogovima ili duhovima, ali žrtvovanje prvih plodo-

va vremenom teži da baci sakrament u zasenak, ako ne i da ga istisne. Tada se sam čin prinošenja prvih plodova bogovima ili duhovima smatra kao dovoljna priprema za jedenje novog žita; više sile su dobile svoj deo i čovek je slobodan da raspolaže ostatkom. Ovaj način gledanja na novo voće podrazumeva da se ono više ne smatra prožetim božanskim životom, već samo darom bogova čoveku koji je obavezan da izrazi zahvalnost i vernost svojim božanskim dobročiniteljima time što im vraća jedan deo njihovog dobra.

JEDENJE BOGA KOD ACTEKA

Acteci su imali običaj da sakramentalno jedu hleb kao telo boga pre nego što su Španci pronašli i osvojili Meksiko. Dvaput godišnje, u maju i decembru, obožavaoci velikog meksikanskog boga Huicilopohtla ili Vicilipuctla pravili su božiji kip od testa, lomili ga u komade i svečano jeli. Istoričar Akosta ovako opisuje majski obred: "Meksikanci su držali u mesecu maju glavnu gozbu u čast svog boga Vicilipuctla. Dva dana pre gozbe, device o kojima sam govorio (koje su bile izdvojene i zatvorene u istom hramu i bile tako reći svete žene) pomešaju izvesnu količinu semena šećerne repe sa pečenim kukuruzom, pa to umese s medom i od tog testa naprave idola velikog kao onaj od drveta; umesto očiju stave mu komadiće zelenog, plavog ili belog stakla, umesto zuba zrnevlje od kukuruza udešeno i ukrašeno kao što sam već opisao. Kad se ovo uradi, svi plemići dođu i donesu divnu, raskošnu odeždu, sličnu onoj na drvenom idolu, i obuku ga. Pošto ga tako obuku i opreme, stave ga na jednu kao nebo plavu stolicu koju stave na nosila i nose na ramenima. Na dan gozbe, jedan sat pre svanuća, sve devojke izađu obučene u belo i ukrašene novim nakitom. Tog dana one se zovu sestre boga Vicilipuctla; dođu krunisane vencima kukuruza, koji ispečen i iskokan liči na "azahar" ili narandžin cvet, a oko vrata nose velike lance od kokanog kukuruza koji su, slično remenicima, bili provučeni ispod leve ruke. Obrazi su im obojeni cinoberom, a ruke ukrašene od lakata do zglavaka perjem crvenog papagaja". Mladići, obučeni u crvene odežde i krunisani kukuruzom kao device, odnesu idol u nosiljci do podnožja velikog hrama u obliku piramide. Uz strme i uske stepenice hrama izvuku ga uz muziku frula, truba, rogova i doboša. "Dok izvlače idola, sav narod stoji oko hrama ispunjen pobožnošću i strahom. Pošto ga izvuku na vrh i stave u ranije napravljenu kolibicu od ruža, dođu mladići i raznovrsnim cvećem okite hram iznutra i spolja. Posle toga sve device izađu iz svog samostana i nose komade testa napravljenog od šećerne repe i pečenog kukuruza; to je isto testo od koga je napravljen i njihov idol. Ovi komadi imali su oblik velikih kostiju. One ih predaju mladićima, a ovi ih odnesu gore i stave pred noge idola. Te komade testa zvali su meso i krv Vicilipuctla. Zatim dođu svi duhovnici hrama, sveštenici, leviti i ostali dostojanstvenici, jedan za drugim, prema svom položaju i dostojanstvu (u ovome su imali strogu hijerarhiju), sa velovima raznih boja i šara koje su odgovarale dostojanstvu i činu nosioca, sa vencima na glavi i oko vrata; posle njih dolaze njihovi bogovi i boginje različitog izgleda, ali u istim odeždama. Duhovnici se zatim poređaju po utvrđenom redu oko onih komada testa i održe izvesne obrede uz pesmu i igru. Ovim obredima blagosiljaju testo i pretvaraju ga u meso i kosti idola. Pošto se završe obred i blagosiljanje (posle čega se ti komadi testa smatraju hlebom i kostima idola), oni obožavaju ove komade na isti način kao i boga. Svi meštani prisustvuju ovom svečanom prizoru, a postojala je naredba (koje se strogo pridržavala cela zemlja) da se na dan svetkovine idola Vicilipuctla ne sme jesti ništa drugo sem medom zaslađeno testo od koga

je idol napravljen. Ovo je trebalo jesti u zoru, i do posle podne se nije smela piti voda, niti bilo šta drugo. Raditi drukčije smatralo se za rđav znak, pa čak i za skrnavljenje; ali kad se obred završi bilo je slobodno da jede šta ko hoće. Dok je trajala ta ceremonija, stariji su krili vodu od male dece i opominjali sve razumnije da ne piju vodu, jer bi se božiji gnev izlio na njih ako bi to uradili i oni bi umrli. Pošto završe sa obredom, igrom i žrtvovanjem, odu da se presvuku, a sveštenici i starešine hrama uzmu idola od testa, skinu sve ukrase s njega, pa idola i komade koje su osvetili izlome u parčiće i daju ih narodu na pričest. Počevši sa većim, pa sve do poslednjeg, razdele ih muškarcima, ženama i maloj deci. Bilo je divno videti kako ih oni primaju sa suzama u očima i strahopoštovanjem na licu, govoreći da su ispunjeni žalošću jer jedu meso i kosti boga. Oni koji su imali bolesnike uzimali su parčiće i za njih i odnosili ih sa velikim poštovanjem i pobožnošću.

Iz ovog interesantnog pasusa vidimo da su stari Meksikanci, čak i pre dolaska hrišćanskih misionara, bili potpuno upoznati sa doktrinom pretvaranja hleba u božije telo i da su je primenjivali pri svečanim obredima svoje religije. Verovali su da su njihovi sveštenici mogli osvećenjem pretvoriti hleb u telo boga, i da svi koji okuse osvećeni hleb stupaju u mističnu vezu sa božanstvom, primajući u sebe jedan deo njegove božanske supstance. Doktrina trans-supstancijacije, ili magijsko pretvaranje hleba u meso, bila je takođe poznata arijevcima stare Indije dugo pre širenja, pa čak i pojave hrišćanstva. Bramani su učili da su kolači od pirinča koji se prinose kao žrtva u stvari zamena za ljudska bića i da ih sveštenik rukujući njima pretvara u prava tela ljudi. Čitamo

ZAPOTEČKI BOG ŽITA
(Uz ukras na grudima vise klipovi kukuruza)

Stari Meksikanci su pre španskog osvajanja sakramentalno jeli hleb kao telo boga. Doktrina trans-supstancije (magijsko pretvaranje hleba u božije telo) bila im je poznata znatno pre dolaska hrišćanskih misionara – verovali su da svako ko okusi osvećeni hleb stupa u mističnu vezu sa božanstvom.

da, "dok je on (kolač od pirinča) još u obliku pirinčanog brašna, on je kosa. Kad sveštenik sipa vodu na njega, on postane koža. Kad ga meša, postane meso, jer postane čvrst, a i meso je takođe čvrsto. Kad se peče, postane kost, jer je onda tvrd, a i kost je tvrda. A kad ga skine (s vatre) i poprska buterom on ga pretvori u moždinu. To je potpuno pretvaranje koje oni zovu petostrukim poštovanjem i pobožnošću".

Sad možemo potpuno razumeti zašto Meksikanci na dan svog svečanog opštenja s božanstvom nisu jeli nikakvu drugu hranu sem osvećeni hleb koji su obožavali kao istinsko meso i kosti svog boga, i zašto sve do podne nisu pili ništa, čak ni vodu. Oni su se bez sumnje plašili da dodirom sa običnim stvarima ne oskrnave deo boga koji je bio u njihovom stomaku. Sličan pobožni strah naveo je Indijance Krik i Seminol da, kao što smo videli, upotrebljavaju izvesno jako sredstvo za čišćenje pre nego što su se usuđivali da jedu sakrament prvih plodova.

O svetkovini kratkodnevice u decembru, Acteci prvo ubiju svog boga Huicilophtla u vidu kipa, pa ga zatim pojedu. Kao priprema za ovu svečanu ceremoniju napravi se, u vidu čoveka, kip božanstva od raznovrsnog semena koje se pomoću dečije krvi zamesi kao testo. Božije kosti naprave se od akacijinog drveta. Ovaj kip se stavi na glavni oltar hrama, i na dan svetkovine kralj ga okadi tamjanom. Idućeg jutra skinu ga sa oltara i nameste da stoji u jednoj velikoj dvorani. Zatim sveštenik koji je nosio ime i igrao ulogu boga Kvetcalkoatla uzme kaplje sa vrhom od kremena i isprobada njime grudi kipa od testa. To su zvali "ubijanje boga Huicilopohtla da bi se njegovo telo moglo jesti". Jedan od sveštenika iseče srce kipa i da ga kralju da ga pojede. Kip se podeli u deliće i svaki muškarac, pa čak i muško dete u kolevci, dobije da pojede po jedan komadić. Ali nijedna žena nije smela uzeti ni zalogaja. Ovaj obred zvao se *teokvalo*, to jest "bog je pojeden".

O drugoj jednoj svetkovini Meksikanci su pravili male kipove u ljudskom obliku koji su predstavljali planine čiji su vrhovi pokriveni oblacima. Ovi kipovi pravljeni su od testa od raznog semenja i oblačeni u papirnu odeću. Neki su pravili pet, neki deset, a neki čak i petnaest kipova. Pošto ih naprave, stave ih u kapelicu u svakoj kući i obožavaju ih. U toku noći četiri puta im se u malim sudovima donesu darovi u hrani; narod peva i svira u frule pred njima sve vreme dok traje mrak. U svitanje, sveštenici tkačkim alatkama probodu kipove, poseku im glave i iščupaju im srca, stave ih u zelenu činiju i daju domaćinu. Tela

DRŽAVNI GRB MEKSIKA, čija simbolika potiče iz actečke legende.

kipova zatim jede cela porodica, a naročito sluge, "da bi se time spasli od izvesnih bolesti za koje se mislilo da snalaze ona lica koja zanemare obožavanje tih božanstava".

MNOGI MANII U ARICIJI

Sada smo u mogućnosti da predložimo jedno objašnjenje izreke "ima mnogo mania u Ariciji". Izvesne hlebove napravljene u ljudskom obliku Rimljani su zvali *maniae*, a izgleda da je ova vrsta hleba naročito pravljena u Ariciji. Mania, ime jednog od ovih hlebova, takođe je bilo i ime majke ili babe duhova preminulih kojima su posvećivane vunene lutke muškaraca i žena prilikom praznika Kompitilija. Ove lutke vešane su o vrata svih kuća u Rimu; po jedna lutka vešana je za svakog roba. To se radilo zbog verovanja da tog dana duhovi preminulih idu unaokolo, pa se svet nadao da će oni iz dobrote ili prosto iz nepažnje odneti lutke sa vrata umesto živih lica iz kuće. Predanje kaže da su ove vunene lutke zamenile nekadašnji običaj žrtvovanja ljudskih bića. Iz tako fragmentarnih i nesigurnih podataka nemoguće je sa sigurnošću izvlačiti zaključke, ali ipak izgleda vredno pretpostaviti da su hlebovi u ljudskom obliku, koje su izgleda pekli u Ariciji, bili sakramentalni i da su u davna vremena, kad je božanski kralj šume ubijan svake godine, pravljeni hlebovi u njegovom obličju, slično figurama bogova od testa u Meksiku, i da su ih njegovi obožavaoci sakramentalno jeli. Meksikanski sveti obredi u čast Huicilopohtla takođe su praćeni žrtvovanjem ljudskih bića. Predanje da je osnivač svetog gaja u Ariciji bio čovek po imenu Manius od koga su potekli mnogi *manii* bilo bi, prema tome, etimološki mit izmišljen da bi se objasnila primena imena *maniae* na ove sakramentalne hlebove. Nejasno sećanje na prvobitnu vezu hlebova sa ljudskim žrtvama sačuvano je, izgleda, u priči da su lutke posvećene Manii o Kompitalijama zamenile ljudske žrtve. Sama je priča, međutim, bez ikakvog osnova, jer nije retka praksa postavljanja slamnih i drugih figura da bi se odvratila pažnja duhova preminulih ili demona od živog sveta.

Tibetanci se, na primer, boje mnogih zemaljskih demona koji su svi pod vlašću staramajke Kon-me. Ova boginja, koja se može uporediti sa rimskom Maniom, majkom ili babom duhova preminulih, nosi zlatnožuto odelo, drži zlatnu omču u ruci i jaše na ovnu. Da bi se zlim duhovima čija je gospodarica staramajka Kon-ma sprečio ulazak u kuće, pričvrsti se spolja iznad kućnih vrata jedna komplikovana tvorevina donekle slična polileju. Ona sadrži lobanju ovna i razne dragocene predmete, kao zlato u listu, srebro i tirkiz, nešto suve hrane (kao pirinča, pšenice i mahunastih plodova) i figure muškarca, žene i kuće. "Cilj ovih figura muškarca, žene i kuće jeste da se zli duhovi, u slučaju da dođu uprkos ponuda koje su im iznesene, obmanu i da pomisle da su ti likovi ukućani, pa iskale svoju srdžbu na tim parčićima drveta umesto na ljudskim bićima". Kad je sve gotovo, sveštenik se moli staramajci Kon-mi da blagoizvoli primiti ove krasne ponude i da zatvori otvorena vrata zemlje, kako zli duhovi ne bi izašli i došli da čine zlo ukućanima.

Lutke se takođe često upotrebljavaju kao sredstvo za lečenje i sprečavanje bolesti; demoni bolesti se ili prevare pa misle da su lutke živa ljudska bića, ili se mogu nagovoriti ili prisiliti da uđu u njih ostavljajući prave ljude i žene zdrave i čitave. Tako Alfuri u oblasti Minahasi na Celebesu prenesu bolesnog čoveka u drugu kuću, a na njegov krevet stave lutku u prirodnoj veličini napravljenu od jastuka i odela. Oni veruju da se demon onda prevari i smatra tu lutku za bolesnika, pa bolesnik blagodareći tome ozdravi.

Izgleda da je lečenje ili sprečavanje bolesti na taj način naročito rasprostranjeno kod urođenika na Borneu. Kad kod njih zavlada epidemija, Dajaci iz predela oko reke Katenguve stave drvene kipove pred vrata u nadi da će se demoni kuge prevariti i odneti kipove umesto ljudi. Kad misle da bolesnik pati od napada vampira, Oloh Ngadji na Borneu naprave lutke od testa ili pirinčanog brašna i bace ih ispod kuće kao zamenu za bolesnika, smatrajući da ga tako oslobađaju od vampira. U zapadnim predelima Bornea, kad čovek iznenada teško oboli, vidar, koji je u ovom delu sveta obično kakva starica, napravi drveni kip i njime dodirne sedam puta bolesnikovu glavu, govoreći u isto vreme: "Ovaj kip je namenjen da uzme bolesnikovo mesto; bolesti, pređi u kip". Zatim se bolesnikov zamenik, zajedno sa malo pirinča, soli i duvana odnese u korpici na mesto gde se misli da je zli duh ušao u čoveka. Tamo se uspravi na zemlji, pošto vidar prvo prizove duh na sledeći način: "O đavole, ovde je jedan kip koji zamenjuje bolesnika. Oslobodi bolesnikovu dušu i muči kip, jer je on lepši i bolji od njega". Batački vrači mogu da oteraju demona bolesti iz bolesnikovog tela u kip napravljen od bananinog drveta koji ima ljudsko lice i uvijen je u čarobne trave; posle toga kip se brzo odnese i baci ili zakopa izvan granica sela. Ponekad se kip, obučen kao muškarac ili žena, u zavisnosti od pola bolesnika, ostavi na raskrsnici ili putu, u nadi da će neki prolaznik kad ga vidi ustuknuti i uzviknuti: "Gle, taj i taj je mrtav"; misli se da takav uzvik prevari demona bolesti i on poveruje da je izvršio svoju groznu nameru, te ode i ostavi bolesnika, a ovaj ozdravi. Maj Darati, jedno sakajsko pleme na Malajskom poluostrvu, pripisuje raznovrsne bolesti delanju duhova koje zove *njani*, ali vrač srećom može da natera ova zla bića da izađu iz bolesnika i nastane se u grubim figurama od trave koje se obese spolja na kućama u malim škrinjama koje imaju oblik zvona, a okićene su oljuštenim grančicama. Kad nastupi epidemija velikih boginja, Eve-Crnci ponekad očiste jedno mesto izvan varoši i tu naprave izvestan broj gomilica od zemlje i pokriju ih sa onoliko figurica od ilovače koliko ima stanovnika u njihovom mestu. Takođe ostave tu lonce sa hranom i vodom za duh velikih boginja, nadajući se da će on uzeti figure od ilovače i poštedeti živ narod; da bi bili što sigurniji od njega, oni mu zabarikadiraju put u varoš.

S pogledom na ove primere možemo pretpostaviti da vunene lutke koje su se o Kompitalijama mogle videti kako vise o vratima svih kuća u starom Rimu nisu bile zamena za ljudske žrtve koje su ranije prinošene u to godišnje doba, već pre darovi prineti majci ili babi duhova, u nadi da će ih ona prilikom svojih poseta kroz grad, greškom ili dobrovoljno, uzeti umesto ukućana i tako im još godinu dana poštedeti život. Moguće je da su isto značenje prvobitno imale i lutke napravljene od site; njih su svake godine u maju sveštenici i Vestalke bacali u Tibar sa starog Sublicijanskog mosta u Rimu; to jest, moguće je da je njihova namena bila da očiste varoš od demonskih uticaja skretanjem pažnje demona sa ljudskih bića na lutke i bacanjem cele proklete gomile u reku koja ih je brzo odnosila u more. Na sasvim isti način urođenici Starog Kalabara periodično su oslobađali svoju varoš od demona koji se nakupe u njoj tako što bi namamili neoprezne demone da uđu u strašila za ptice koja bi posle bacili u reku. Izlaganje Plutarha koji taj obred zove "najveće čišćenje" donekle potvrđuje ovakvo tumačenje rimskog običaja.

LI

HOMEOPATSKA MAGIJA MESNE HRANE

IZLOŽILI SMO PRAKSU UBIJANJA BOGA kod naroda koji su dostigli poljoprivredni stupanj razvitka. Videli smo da je duh žita ili drugih kulturnih biljaka obično predstavljen ili u ljudskom ili u životinjskom obliku, i da je u nekim mestima postojao običaj da se svake godine ubije ili ljudski ili životinjski predstavnik boga. Jedan od razloga za to ubijanje duha žita u licu njegovog predstavnika već je dat u jednom ranijem delu ove knjige. Opravdano je pretpostaviti da je cilj bio da se on ili ona (duh žita je često žensko) sačuva od slabljenja usled starosti prenošenjem duha, dok je još zdrav i srčan, na mladog i snažnog naslednika. Nezavisno od želje da se obnove njegove božanske moći, smrt duha žita možda je izgledala neizbežna pod srpovima ili noževima žetelaca, te su se verovatno njegovi vernici osećali prinuđenim da se pomire sa žalosnom neminovnošću. Ali naišli smo i na rasprostranjen običaj sakramentalnog jedenja boga, ili u obliku čoveka ili životinje koja predstavlja boga, ili u obliku hleba napravljenog u ljudskom ili životinjskom obliku. Razlozi za ovo jedenje božijeg tela su, sa primitivnog gledišta, sasvim prosti. Primitivan čovek obično veruje da jedenjem mesa neke životinje ili čoveka dobija ne samo fizičke, već čak i moralne i intelektualne osobine svojstvene toj životinji ili čoveku, pa kad se taj stvor smatra božanstvenim, naivni primitivac, prirodno, očekuje da zajedno sa njegovom materijalnom supstancom primi u sebe i jedan deo njegovog božanstva. Ilustrovaćemo primerima ovo rasprostranjeno verovanje da se razne vrline i poroci dobijaju od životinjske hrane, čak i kad se uopšte ne misli da je to meso telo ili krv boga. Ova doktrina sačinjava jedan deo vrlo razgranatog sistema simpatičke ili homeopatske magije.

Tako, na primer, Krik-Indijanci, Čiroki i srodna plemena severnoameričkih Indijanaca "veruju da priroda ima svojstvo da prenese na ljude i životinje osobine hrane koju oni upotrebljavaju, ili predmeta koji su u oblasti zapažanja njihovih čula. Onaj ko se hrani mesom jelena jeste, prema njihovom fizičkom sistemu, brži i oštroumniji od čoveka koji živi od mesa nezgrapnog medveda, bespomoćne živine sa bunjišta, spore pitome stoke, ili teške svinje koja se valja po blatu. To je razlog što mnogi njihovi starci pričaju kao pouku da su se ranije njihove glavne poglavice strogo držale pravila o dijeti i retko jele meso od nezgrapnih životinja koje se teško kreću, jer su smatrale da bi im usled toga ceo organizam postao trom i da bi ih to onesposobilo da sa potrebnom ži-

vošću vrše svoje ratničke, građanske i verske dužnosti". Zapari-Indijanci u Ekvadoru "ne jedu, izuzev u nuždi, nikakvo teško meso, kao na primer tapira i bizamsko svinjče, već se ograničavaju na ptice, majmune, jelene, ribe itd., uglavnom zato što smatraju da ih teže meso čini teškim i neokretnim kao što su i životinje čije je meso, i da ih onesposobljavaju za lov". Slično tome, brazilijanski Indijanci ne jedu nikakvu životinju, pticu ili ribu koja sporo trči, leti ili pliva, da ne bi jedenjem tog mesa izgubili svoju okretnost i postali nesposobni da pobegnu od neprijatelja. Karibi su se uzdržavali da jedu svinjetinu kako ne bi imali male oči kao svinje; nisu jeli kornjače jer su se bojali da bi postali teški i glupi kao te životinje. Iz sličnog razloga, kod Fana u zapadnoj Africi ljudi u najboljim godinama nikad ne jedu kornjače; oni misle da bi, kad bi to radili, izgubili svoju snagu i brzinu nogu. Ali starci mogu jesti kornjače slobodno pošto su već izgubili moć trčanja, pa im ne može škoditi meso te spore životinje.

Dok se mnogi primitivni ljudi plaše da jedu meso sporih životinja kako ne bi i sami postali spori, Bušmani u južnoj Africi namerno su jeli meso takvih stvorova; njihov razlog za to pokazuje čudnu prefinjenost divljačke filozofije. Oni su mislili da na divljač koju love simpatički utiče hrana u lovčevom telu, te ako je lovac jeo meso brze životinje, divljač će takođe biti brza i pobeći će od njega, a ako je jeo meso spore životinje i divljač će biti spora, te će on moći da je stigne i ubije. Zbog toga su lovci na antilope naročito izbegavali da jedu meso brze i okretne gazele; čak je nisu hteli ni dodirnuti rukama, jer su verovali da je gazela vrlo živ stvor koji ne spava noću, pa su mislili da, ako jedu gazelu, ni antilopa koju su lovili neće ići da spava, čak ni noću. A kako bi je onda mogli uhvatiti?

Namakvi ne jedu zečetinu jer misle da bi onda postali plašljivi kao zečevi, ali jedu lavlje meso i piju krv leoparda i lava kako bi dobili hrabrost i snagu tih životinja. Bušmani ne daju svojoj deci da jedu šakalovo srce da ne bi postala plašljiva kao šakal, ali im daju da jedu leopardovo srce, da bi bila hrabra kao leopard. Kad Vagogo u istočnoj Africi ubije lava, on mu pojede srce da bi bio hrabar kao lav, a smatra da bi postao bojažljiv kad bi jeo kokošije srce. Kad se pojavi ozbiljna bolest u naselju Zulua, vidar uzme kost starog psa ili kost stare krave, bika ili neke druge stare životinje, i dâ je kako bolesnima tako i zdravima da je glođu, kako bi doživeli duboku starost životinje čija je kost. Tako je veštica Medea, da bi povratila mladost ostarelom Jasonu, ubrizgala u njegove vene tečnost napravljenu od džigerice jelena koji je dugo živeo i od glave vrane koja je preživela devet pokoljenja.

Kod Dajaka severozapadnog Bornea, mladićima i ratnicima nije dozvoljeno da jedu meso jelena, jer bi time postali plašljivi kao jelen; žene i starci ga mogu jesti koliko hoće. Kajani tog kraja imaju isto gledište o rđavim posledicama jedenja jelenskog mesa, ali kod njih i muškarci jedu tu opasnu hranu ako je skuvana napolju, jer misle da onda plašljivi duh životinje odmah pobegne u džunglu i tako ne uđe u onoga ko jede to meso. Aini veruju da je srce vodenog kosa neobično mudro i da je ta ptica vrlo rečita. Stoga, kad god se ubije vodeni kos, treba ga odmah rasporiti, iščupati mu srce i progutati ga pre nego što se ohladi ili mu se nanese neka povreda. Onaj ko ga tako proguta postaće rečit i mudar i biće u stanju da ubedi sve svoje protivnike. U severnoj Indiji narod veruje da ćete, ako pojedete očne jabučice sove, biti u stanju da vidite u mraku kao sova.

Pre nego što bi pošli u rat, Kanzas-Indijanci su pravili gozbu u poglavičinoj kolibi, a glavno jelo bilo im je pseće meso, jer su mislili da im životinja koja brani svog gospodara do poslednje kapi krvi mora uliti hrabrost. Stanovnici indijskih ostrva Buru i Aru

jedu pseće meso da bi bili hrabri i okretni u ratu. Kod Papuanaca u Moresbiju i Motumotu, na Novoj Gvineji, mladići jedu jako svinjče, kengura i krupnu ribu da bi dobili snagu tih životinja. Neki urođenici severne Australije veruju da će, ako jedu meso kengura ili noja, moći da trče ili skaču brže nego ranije. Mirisi u Asamu mnogo cene tigrovo meso kao hranu za muškarce; ono im daje snagu i hrabrost, ali ono nije za žene, jer ih čini isuviše odlučnim. U Koreji se kao sredstvo za ulivanje hrabrosti prodaju tigrove kosti po višoj ceni nego leopardove. Jedan Kinez u Seulu kupio je i pojeo celog tigra da bi postao hrabar i divlji. Prema jednoj skandinavskoj legendi, Ingiald, sin kralja Aununda, bio je strašljiv u mladosti, ali pošto je pojeo vučije srce postao je vrlo neustrašiv; Hialto je postao jak i hrabar pošto je pojeo srce medveda i popio njegovu krv.

U Maroku, onima koji pate od bolesti spavanja daju da gutaju mrave; strašljivcima daju da jedu lavlje meso da bi postali hrabri, ali se uzdržavaju da jedu srce pernate živine da ne bi postali strašljivi. Kad dete kasnije počne govoriti, Turci u srednjoj Aziji daju mu da jede jezike izvesnih ptica. Jedan severnoamerički Indijanac mislio je da se

ŽRTVENIK ZA ŽRTVOVANJE HRANE
(Ostrvo Palau, Mikronezija)

Primitivni narodi verovali su da se mnoge vrline i poroci stiču od životinjske hrane, čak i kad ne postoji uverenje da je izvesno meso u stvari telo boga. Ta doktrina činila je deo razgranatog sistema simpatičke ili homeopatske magije.

rakija pravi od srca i jezika, "jer", rekao je, "pošto je pijem ne plašim se ničega i govorim divno". Na Javi postoji majušna glista koja povremeno pušta od sebe piskav zvuk, sličan zvonjenju malog budilnika. Stoga kad profesionalna igračica promukne, vođa trupe da joj da pojede nekoliko tih glista verujući da će ona onda povratiti glas i da će opet moći glasno i piskavo da podvriskuje. Narod u Darfuru, u centralnoj Africi, misli da je jetra sedište duše i da čovek može povećati svoju dušu ako jede jetru kakve životinje. "Kad god ubiju neku životinju, oni izvade i pojedu njenu jetru, ali svi paze da je ne dodirnu rukama, jer je smatraju svetom; iseku je u parčiće i jedu sirovu; parčiće prinose ustima na vrhu noža ili zašiljenog štapa. Svakome ko je slučajno dodirne zabranjeno je da ju jede, a ova zabrana smatra se kao velika nesreća za onoga na koga se odnosi". Ženama nije dozvoljeno da jedu jetru, jer one nemaju dušu.

Meso i krv mrtvih ljudi obično se jede i pije da bi se dobile hrabrost, mudrost ili kakve druge osobine kojima su se mrtvi za života odlikovali, ili koje tobože imaju svoje specijalno sedište u nekom naročitom delu tela. Tako kod brdskih plemena jugoistočne Afrike postoje obredi pri kojima se mladići podele u gilde ili lože, a među obredima inicijacije, to jest uvođenja dečaka u društvo odraslih muškaraca, postoji i jedan čija je svrha da novajlijama da hrabrost, razum i ostale dobre osobine. Kad god se ubije neki neprijatelj koji je pokazao znatnu hrabrost, njegova jetra (koja se smatra sedištem hrabrosti), uši (sedište inteligencije), koža sa čela (sedište istrajnosti), mošnice (sedište snage) i ostali delovi koji se smatraju sedištem drugih vrlina, odseku se sa njegovog tela i peku dok se ne pretvore u pepeo. Pepeo se pažljivo čuva u bikovom rogu i za vreme obreda obrezivanja pomeša sa nekim sastojcima i zamesi kao testo koje plemenski sveštenik da mladićima da jedu. Veruje se da im se na taj način daju snaga, hrabrost, inteligencija i druge vrline dotičnog ubijenog čoveka. Kad brdski Basuti ubiju vrlo hrabrog neprijatelja, odmah mu izvade srce i pojedu ga, jer veruju da će onda biti hrabri i snažni u boju. Priča se da su poglavice ašantske vojske, kad su Ašanti ubili ser Čarlsa Makartija 1824. godine, pojele njegovo srce jer su mislile da će na taj način postati hrabre kao on. Radi istog cilja osušili su njegovo meso i razdelili ga nižim oficirima, a njegove kosti dugo su čuvane u Kumasi kao nacionalni fetiši. Naura-Indijanci Nove Granade jeli su srca Španaca kad god su imali prilike, jer su mislili da će tako postati neustrašivi kao kastiljanska konjica koja im je zadavala strah i trepet. Sijuks-Indijanci pretvarali su u prah srce hrabrog neprijatelja i jeli taj prah u nadi da će tako prisvojiti hrabrost pogubljenoga.

Mada je običaj jedenja ljudskog srca da bi se dobile osobine onog kome je pripadalo vrlo rasprostranjen, srce nije, kao što smo već videli, jedini deo tela koji se jede u tom cilju. Ratnici Tedora i Ngarigo plemena jugoistočne Australije jeli su ruke i noge pogubljenih neprijatelja i verovali da će na taj način dobiti nešto od osobina i hrabrosti pogubljenih. Kamilaroi u Novom Južnom Velsu jeli su kako srce tako i jetru hrabrog čoveka da bi dobili njegovu hrabrost. U Tonkinu je takođe rasprostranjeno verovanje da jetra hrabrog čoveka čini hrabrim svakog onog ko je jede. U sličnom cilju Kinezi gutaju žuč čuvenih bandita nad kojima je izvršena smrtna presuda. Dajaci na Saravaku jeli su dlanove i meso sa kolena pogubljenih da bi im ruke bile sigurnije i kolena jača. Tolalaci iz unutrašnjosti Celebesa, zloglasni lovci ljudskih glava, piju krv i jedu mozgove svojih žrtava da bi postali hrabri. Italoni na Filipinskim ostrvima piju krv pogubljenih neprijatelja i jedu sirove delove njihovog potiljka i creva da bi dobili njihovu hrabrost. Iz istog razloga Efugai, jedno pleme na Filipinskim ostrvima, isisaju mozgove svojih

neprijatelja. Na sličan način Kaji na Nemačkoj Novoj Gvineji jedu mozgove pogubljenih neprijatelja kako bi dobili njihovu snagu. Kod Kimbundija u zapadnoj Africi, kad kralj stupi na presto, ubije se jedan hrabar zarobljenik, pa kralj i plemići pojedu njegovo meso da bi dobili njegovu snagu i hrabrost. Zloglasni zuluanski poglavica Matuana popio je žuč trideset poglavica čiji je narod uništio, u nadi da će ga to učiniti jakim. Zului misle da će, ako pojedu sredinu čela i obrvu nekog neprijatelja, biti u stanju da gledaju u neprijatelja neustrašivo i netremice. Pre svakog ratnog pohoda ljudi iz Minahase na Celebesu umakali su pramenove kose pogubljenog neprijatelja u ključalu vodu da bi iz njih izvukli hrabrost, a zatim su ratnici pili taj ekstrakt hrabrosti. Na Novom Zelandu "poglavica je bio *atua* (bog), ali je bilo moćnih i nemoćnih bogova, pa je svaki, naravno, želeo da bude jedan od onih prvih. Stoga je svaki ciljao da spoji duhove ostalih sa svojim; kad ratnik ubije kakvog poglavicu, on mu odmah izvadi oči i proguta ih, jer se verovalo da *atua tonga*, ili božanstvo, stanuje u tom čulu; on je ne samo ubijao telo, već i prisvajao sebi dušu svog neprijatelja; prema tome, što više poglavica ubije, utoliko veće postane njegovo božanstvo".

Sad nam je lako razumeti zašto primitivan čovek želi da jede meso životinje ili čoveka koga smatra božanskim. Jedenjem božijeg tela on dobija jedan deo božijih svojstava i moći. Kad je u pitanju bog žita, žito je njegovo pravo telo, kad je on bog vinove loze, sok grožđa je njegova krv; kad jedu hleb i piju vino, vernici jedu stvarno telo i piju stvarnu krv svog boga. Pijenje vina pri obredima boga vinove loze kao što je Dionis nije čin razuzdanog veselja, već svečan sveti obed. Pa ipak, dođe vreme kad razumnim ljudima izgleda neshvatljivo da iko ko je pri svesti može verovati da jedenjem hleba ili pijenjem vina uzima u sebe telo i krv božanstva. "Kad žito zovemo Cerera, a vino Bah", kaže Ciceron, "mi upotrebljavamo uobičajeni način govora; ali mislite li vi da je iko lud da veruje da je stvar kojom se hrani – bog?"

LII
UBIJANJE BOŽANSKE ŽIVOTINJE

UBIJANJE SVETOG MIŠARA

U PRETHODNIM GLAVAMA VIDELI SMO da su mnoge zajednice, koje su toliko napredovale da su uglavnom živele od poljoprivrede, imale običaj da ubijaju i jedu svoja žitna božanstva ili u njihovom pravom obliku žita, pirinča itd., ili u pozajmljenim oblicima životinja i ljudi. Ostaje da pokažemo da su kako poljoprivredni narodi, tako i plemena koja su živela od lova i stočarstva, imali običaj da ubijaju bića koja su obožavali. Među obožavana bića ili bogove – ako oni zaista zaslužuju da se tako zovu – koje lovci i čobani obožavaju i ubijaju, spadaju obične životinje, a ne životinje koje se smatraju ovaploćenjima drugih natprirodnih bića. Prvi primer uzećemo od Indijanaca u Kaliforniji koji se, mada žive u plodnoj zemlji, pod blagim i umerenim podnebljem, ipak nalaze gotovo na najnižem stupnju razvitka. Pleme Akaghemem obožavalo je velikog mišara i jednom godišnje održavalo u njegovu čast veliku svetkovinu zvanu *Panes* ili ptičija proslava. Dan izabran za proslavu objavi se narodu uoči same proslave i odmah se preduzmu koraci za podizanje naročitog hrama (*vanquech*); hram se, izgleda, sastojao od kružnog ili ovalnog mesta zagrađenog koljem u kome se uspravi lesa, a na njoj stoji ispunjena koža kojota ili prerijskog vuka koja predstavlja boga Činigčiniha. Kad podignu hram, oni u svečanoj povorci odnesu unutra pticu i stave je na oltar postavljen za tu svrhu. Zatim sve mlade žene, udate i neudate, trče tamo-ovamo, neke u jednom pravcu, a neke u drugom, kao da su pomahnitale, dok stariji muškarci i žene ćutke posmatraju taj prizor, a poglavice, našarane i okićene perjem, igraju oko svoje obožavane ptice. Po završetku ovih ceremonija uzmu pticu i nose je u glavni hram; svi učestvuju u ovoj veličanstvenoj povorci, na čelu koje igraju i pevaju poglavice. Kad stignu u hram, ubiju pticu pazeći da ne izgube nijednu kap njene krvi. Kožu oderu i zajedno sa perjem čuvaju kao mošti ili kasnije od nje naprave svečanu odeždu ili *paelt*. Telo sahrane u jednu rupu u hramu. Starice se skupe oko groba, gde plaču i nariču, bacajući na njega raznovrsno semenje i komadiće hrane i kukajući: "Zašto si pobegao? Zar ti ne bi bilo bolje kod nas? Ti si pravio *pinole* (neka vrsta žitne kaše) kao što mi činimo, i da nisi pobegao ti ne bi postao *Panes*", itd. Kad se ova ceremonija završi, nastavi se igranje koje traje tri dana i tri noći. Govorili su da je *Panes* žena koja je pobegla u planinu gde ju je bog Činigčinih pretvorio u pticu. Verovali su da se ptica, mada su je ubijali svake godine, povrati u život i ode svojoj kući u planinama. Štaviše, mislili

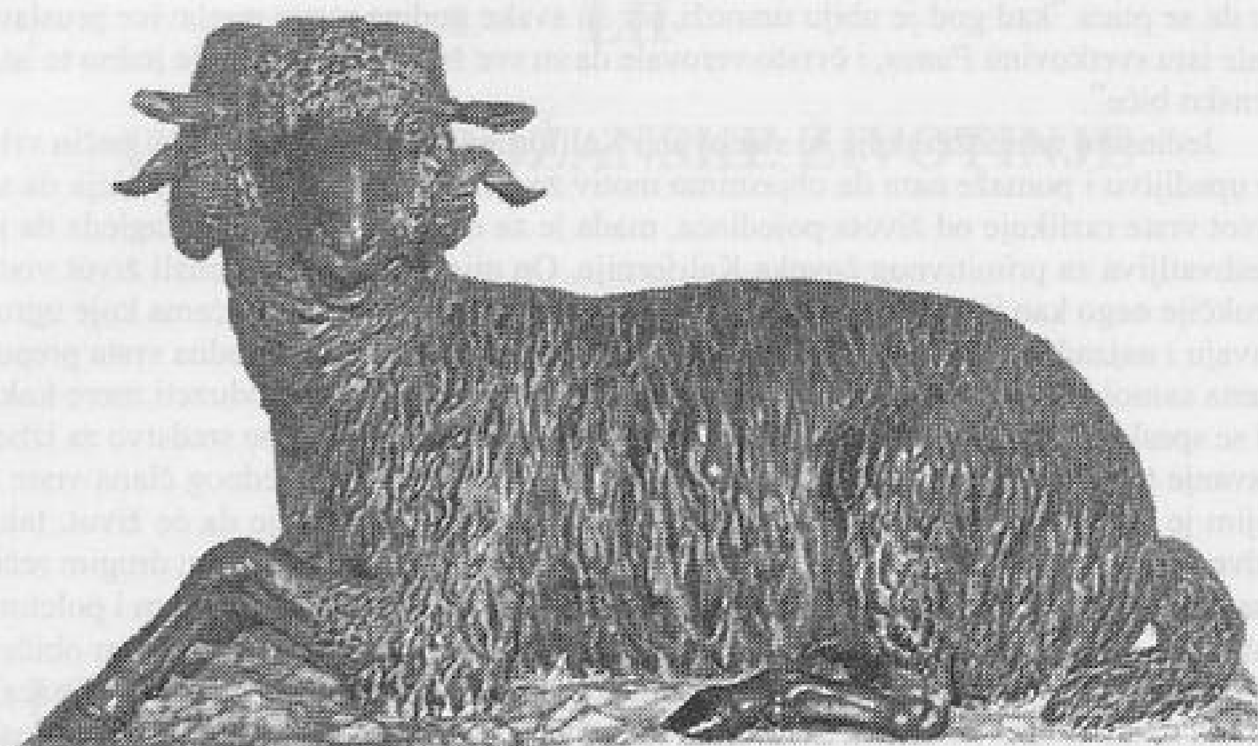
su da se ptica "kad god je ubiju umnoži, jer su svake godine razne poglavice proslavljale istu svetkovinu *Panes*, i čvrsto verovale da su sve žrtvovane ptice bile jedno te isto žensko biće".

Jedinstvo u množini koje su stanovnici Kalifornije pretpostavili na ovaj način vrlo je upadljivo i pomaže nam da objasnimo motiv za ubijanje božanske ptice. Ideja da se život vrste razlikuje od života pojedinca, mada je za nas laka i očevidna, izgleda da je neshvatljiva za primitivnog čoveka Kalifornije. On nije u stanju da zamisli život vrste drukčije nego kao individualni život, izložen istim opasnostima i nedaćama koje ugrožavaju i najzad unište život pojedinca. On, izgleda, uobražava da će jedna vrsta prepuštena samoj sebi ostariti i umreti kao pojedinac, i da stoga treba preduzeti mere kako bi se spasla od smrti posebna vrsta koju on smatra božanskom. Jedino sredstvo za izbegavanje te katastrofe koje je on u stanju da zamisli jeste da ubije jednog člana vrste u čijim je venama plima života još snažna i još neustajala. On veruje da će život, tako odvraćen od jednog kanala, teći još snažnije i slobodnije u novom kanalu; drugim rečima, ubijena životinja oživeće i ući će u nov period života sa svom energijom i poletom mladosti. Za nas je takvo rezonovanje očevidno besmisleno, a isto tako i sam običaj. Domorocima ostrvlja Samoa takođe nije bila jasna razlika između života pojedinaca i života vrste. Svaka porodica imala je za svog boga posebnu životinjsku vrstu, pa ipak smrt jedne od tih životinja, na primer sove, nije bila smrt boga; "pretpostavlja se da on ostaje u životu i da je ovaploćen u svim postojećim sovama".

UBIJANJE SVETOG OVNA

Sirovi kalifornijski obred koji smo maločas razmotrili ima blisku paralelu u religiji starog Egipta. Tebanci i svi ostali Egipćani koji su obožavali tebanskog boga Amona smatrali su ovnove svetim i nisu ih prinosili na žrtvu. Ali oni ipak jedanput godišnje, o proslavi Amona, ubiju ovna, oderu ga i obuku božiji kip u njegovu kožu. Zatim ga ožale i sahrane u svetu grobnicu. Ovaj običaj objašnjavan je pričom da se Zevs jednom javio Herkulu obučem u runo i sa ovnovom glavom. Ovan je u ovom slučaju naravno bio tebanska životinja-bog, kao što je bik bio životinja-bog Likopolisa, a jarac životinja-bog Mendete. Drugim rečima, ovan je bio sam Amon. Istina, Amon je na spomenicima predstavljen u poluljudskom obliku, sa čovečijim telom i ovnovskom glavom. To samo pokazuje da je on bio na uobičajenom stupnju iščaurivanja kroz koji redovno prolaze sve životinje-bogovi pre nego što se pojave kao potpuno antropomorfni bogovi. Prema tome, ovan nije ubijan kao žrtva Amonu, već kao sam Amon, čija je identičnost sa životinjom jasno izražena običajem oblačenja njegovog kipa u kožu zaklanog ovna. Razlog za ovo ubijanje ovna-boga jedanput godišnje mogao je biti onaj koji sam naveo za ubijanje boga uopšte i za kalifornijsko ubijanje božanskog mišara posebno. Primenjeno na Egipat, ovo objašnjenje nalazi potvrdu u analogiji sa bikom-bogom Apisom kome nije dopušteno da živi duže od izvesnog broja godina. Cilj ovog ograničavanja roka života ljudskog boga bio je kao što sam tvrdio, da se on sačuva od slabosti i trošne starosti. Isto rezonovanje moglo bi objasniti i običaj – verovatno još stariji – ubijanja životinje-boga jedanput godišnje, kao što je bio slučaj sa tebanskim ovnom.

Jedan momenat u tebanskom ritualu – stavljanje kože na božiji kip – zaslužuje naročitu pažnju. Ako je bog u početku bio živ ovan, onda je predstavljanje boga kipom moralo biti kasnijeg porekla. A kako je ono nastalo? Jedan odgovor na ovo pitanje pru-

OVAN (Bronza, III vek p.n.e. Sirakuza)

Egipćani su ovnove smatrali svetim i po pravilu ih nisu prinosili na žrtvu, izuzev jedanput godišnje, o proslavi Amona. Ovan nije ubijan kao žrtva Amonu, već kao sâm Amon. Cilj ograničavanja trajanja života ljudskog boga bio je da se on sačuva od slabosti i propasti.

ža nam, možda, praksa čuvanja kože životinje ubijene kao božanske. Kao što smo videli, žitelji Kalifornije su čuvali mišarovu kožu; i koža koze koja je kao predstavnik duha žita ubijana na žetvenom polju čuvana je za razne sujeverne svrhe. Koža je u stvari čuvana kao simbol ili spomen boga, ili pre kao nešto što sadrži u sebi jedan deo božanskog života, i ona je samo trebalo da se ispuni ili razapne na ramu pa da postane njegovo pravo obličje. U početku je kip ove vrste obnavljan svake godine; za nov kip je služila koža ubijene životinje. Ali prelaz od godišnjih na stalne kipove sasvim je lak. Videli smo da je stariji običaj sečenja svežeg majskog drveta svake godine kasnije zamenjen praksom držanja stalnog majskog stuba koji je ipak svake godine kićen svežim lišćem i cvećem, pa mu je čak svake godine za vrh pričvršćivano sveže mlado drvo. Slično tome, kad je ispunjena koža, kao predstavnik boga, zamenjena njegovim stalnim kipom od drveta, kamena ili metala, stalni kip je svake godine oblačen u svežu kožu ubijene životinje. Pošto je dostignut ovaj stupanj, običaj ubijanja ovna tumačen je, sasvim prirodno, kao žrtva koja se prinosi kipu, i bio je objašnjen pričom sličnom onoj o Amonu i Herkulu.

UBIJANJE SVETE ZMIJE

Zapadna Afrika pruža nam još jedan primer godišnjeg ubijanja svete životinje i čuvanja njene kože. Crnci u Isapu, na ostrvu Fernandu Pou, smatraju naočarku svojim

zaštitnim božanstvom koje im može činiti dobro ili zlo, darovati bogatstvo ili poslati bolest ili smrt. Koža jednog od ovih gmizavaca obesi se, s repom naniže, o granu najvišeg drveta na javnom trgu; to vešanje o drvo je redovni godišnji obred. Čim se obred završi, sva deca rođena prethodne godine iznesu se da bi svojim ručicama dotakla zmijin rep. Očigledna svrha ovog običaja je da se deca stave pod zaštitu plemenskog boga. Slično tome, u Senegambiji veruju da piton (zmijski car) poseti svako dete pitonovog klana u toku prvih osam dana posle rođenja; Psili, klan zmije u drevnoj Africi, izlagali su svoju novorođenčad zmijama verujući da zmije neće naškoditi deci koja su zaista deca klana.

UBIJANJE SVETIH KORNJAČA

U Kaliforniji, Egiptu i Fernandu Pou običaji obožavanja životinja izgleda nemaju nikakve veze sa poljoprivredom; stoga se može zaključiti da oni datiraju od lovačkog ili stočarskog stupnja društva. Isto se može reći i za sledeći običaj Zima – jednog indijanskog plemena u Novom Meksiku – koji se još uvek praktikuje mada Zuni sada žive u zagrađenim naseljima naročitog tipa i bave se poljoprivredom, grnčarstvom i tkanjem. Ovaj zunski običaj ima izvesne crte koje ga, izgleda, stavljaju u donekle drukčiju kategoriju od prethodnih slučajeva. Stoga je potrebno da ga detaljno opišemo rečima jednog očevica:

"Sredinom leta vrućina je bila nesnosna. Moj brat (to jest pobratim, Indijanac) i ja sedeli smo iz dana u dan u hladnim podzemnim sobama naše kuće. On je u svojoj čudnoj kovačnici, radeći primitivnim alatkama, pravio od meksičkog novca grivne, pojaseve, minđuše i ostali nakit. Mada su njegove alatke bile vrlo primitivne, ipak je blagodareći svom strpljenju i veštini pravio izvanredno lepe stvari. Jednog dana, dok sam sedeo i posmatrao ga, povorka od pedeset ljudi spustila se brzo niz brdo i otišla preko ravnice u pravcu zapada. Njih je svečano predvodio njihov sveštenik, išaran raznim bojama i iskićen školjkama, a odmah za njim išao je Šu-lu-vi-ci, ili bog vatre, koji je nosio buktinju. Pošto su iščezli, pitao sam brata šta sve to znači.

'Oni idu', rekao je, 'u grad Ka-ka, kući naših ostalih'.

Četiri dana kasnije, pred sunčev zalazak, obučeni i prerušeni u svečanu opremu Ka-kok-šia ili 'dobre igre', oni su se idući jedan za drugim vraćali istom stazom. Svaki od njih nosio je u rukama korpu punu živih kornjača koje su se migoljile i nežno ih gledao prigrlivši ih kao majka dete. Neki od ovih nesrećnih gmizavaca bili su pažljivo uvijeni u mekanu ćebad iz koje su im virile glave i prednje noge; nošeni na leđima perjem okićenih hodočasnika izgledali su kao smešne, pa ipak svečane karikature male dece u istom položaju. Te večeri, dok sam večerao na spratu, stigao je guvernerov šurak. Porodica ga je dočekala kao nebeskog glasnika, Nosio je u drhtavim rukama jednu od zlostavljanih i buntovnih kornjača. Još uvek je bilo boje na njegovim rukama i bosim nogama, i po tome sam zaključio da je i on učestvovao u svetom izaslanstvu.

'Dakle i vi ste išli u Ka-nu-el-lon, zar ne?' pitao sam.

'Da', odgovori čovek, glasom promuklim usled dugog pevanja, i mrtav umoran sede na zamotuljak koža koji je bio namešten za njega, nežno stavivši kornjaču na pod. Čim se kornjača osetila slobodnom počela je bežati najvećom brzinom kojom su je njene krive noge mogle nositi. Odjednom su svi ostavili sve što su imali u ruci, šolju, kašiku ili čašu, i zgrabivši pune pregršti brašna iz svete zdele za brašno jurili su za kor-

njačom po sobi, po mračnim uglovima, oko testija, iza buradi za brašno, pa opet po sredini sobe, moleći se i prosipajući brašno na kornjačina leđa. Začudo, ona najzad priđe umornom čoveku koji ju je doneo.

'Ha!' uzviknu ovaj uzbuđeno: 'Gle, ona se vraća meni; o, kakve mi velike milosti očevi svih pružaju ovog dana'. I pošto je nežno prešao rukom preko leđa životinje, udisao je iz svog dlana duboko i dugo, prizivajući u isto vreme milost bogova. Zatim je naslonio bradu na ruku i raširenim, začuđenim očima posmatrao svog ružnog zarobljenika koji je išao unaokolo, žmirkao očima punim brašna i grebao glatki pod. U tom trenutku usudio sam se da ga zapitam:

'Zašto je ne pustite, ili joj ne date vode?'

On polako podiže oči prema meni; lice mu je izražavalo čudnu mešavinu bola, ljutnje i sažaljenja, a pobožna porodica me je posmatrala sa svetim užasom.

'Jadni mlađi brate!' reče on najzad, 'Zar ne znaš kako je ona dragocena? Ona da umre? Ona neće umreti; kažem ti, ona ne može umreti'.

'Ali ona će umreti ako je ne hraniš i ne daš joj vode'.

'Kažem ti, ona ne može umreti; ona će sutra samo promeniti kuću i vratiti se postojbini svoje braće. Pa da! Otkuda bi ti to i mogao znati', prisetio se on. Zatim reče okrećući se kornjači: 'Ah! Moje drago izgubljeno dete ili roditelju, ili si ti možda imala da budeš moja sestra ili moj brat. Ko zna ko? Možda si ti moj praded ili majka!' Rekavši ovo počeo je da plače bolno, pokrio je lice rukama i drhtao od jecanja; žene i deca takođe su jecali. Ispunjen sažaljenjem zbog njegove žalosti, ma kako pogrešna bila, podigao sam kornjaču, prineo je usnama i poljubio njenu hladnu ljušturu; zatim sam je stavio na pod i brzo ostavio ožalošćenu porodicu njenom velikom bolu. Idućeg dana, uz molitve, nežna preklinjanja i prinošenje darova, sirota kornjača je ubijena, a njeno meso i kosti odneti su i zakopani u potok kako bi se mogla 'još jednom vratiti večnom životu, među svoje drugove, u tamne vode ostrva mrtvih'. Od ljušture, pažljivo očišćene i osušene, napravljena je neka vrsta kastanjeta koje, presvučene parčetom jelenske kože, još uvek vise o jednoj čađavoj gredi u kući mog brata. Jednom je neki Navaho-Indijanac pokušao da ih kupi da bi od njih napravio kutlaču, ali je uz prezrive prekore isteran iz kuće. Kad bi neko izrazio mišljenje da kornjača više nije živa, to bi prouzrokovalo čitav potok suza, a oni bi mu odgovorili da je ona samo 'promenila kuću i otišla da zauvek živi u postojbini naših ostalih izgubljenih'".

U ovom običaju nalazimo sasvim jasno izraženo verovanje u transmigraciju ljudskih duša u tela kornjača. U teoriju transmigracije veruje i indijansko pleme Mokvi, koje pripada istoj rasi kao i Zuni. Mokvi su podeljeni u totemske klanove – klan medveda, klan jelena, klan vuka, klan zeca itd. Oni veruju da su preci klanova bili medvedi, jeleni, vukovi, zečevi itd., i da članovi svakog klana posle smrti postanu medvedi, jeleni itd., prema klanu kome pripadaju. Zuni su takođe podeljeni u klanove čiji su totemi vrlo slični totemima Mokva; jedan od njihovih totema je kornjača. Prema tome, njihovo verovanje u transmigraciju u kornjaču verovatno je jedna od uobičajenih dogmi njihove totemske vere. Šta onda znači ubijanje kornjače u kojoj se, prema njihovom verovanju, nalazi duša nekog njihovog sabrata? Očevidno je da je svrha tog ubijanja održavanje veze sa drugim svetom, u kome su, prema njihovom verovanju, duše preminulih skupljene u kornjači. Verovanje da se duše mrtvih ponekad vraćaju svojim starim kućama vrlo je rasprostranjeno; nevidljive goste, razume se, živi dočekaju i ugoste, pa ih onda puste da idu svojim putem. U obredu koji postoji kod Zuna, mrtvi se donesu kući u

obliku kornjača, a ubijanje ovih kornjača predstavlja način da se duše pošalju natrag u zemlju duhova. Prema tome, gore izloženo opšte objašnjenje običaja ubijanja boga izgleda da se ne može primeniti na zimski običaj, čije je pravo značenje donekle nejasno. Ovu nejasnost ne otklanja sasvim ni kasniji, potpuniji opis tog obreda iz koga saznajemo da je on bio deo složenog rituala koji su ovi Indijanci držali o dugodnevici kako bi osigurali obilnu kišu za useve. Pošalju se izaslanici da donesu "njihovo drugo ja, kornjače", iz svetog jezera Kotluvalave u kome se, prema verovanju, nalaze duše preminulih. Pošto se kornjače svečano donesu, stave su u zdelu s vodom, a oko njih igraju prerušeni ljudi koji predstavljaju bogove i boginje. "Posle ovog obreda oni koji su doneli kornjače odnesu ih svojim kućama i obese o kućne grede, gde vise do ujutru; tada ih bace u lonac ključale vode. Kornjačina jaja smatraju se velikom poslasticom, ali meso se retko kad uzima, izuzev kao lek protiv kožnih bolesti. Jedan deo mesa stavi se u reku zajedno sa *kohakvama* (zrncima bisera) i perlama od tirkiza kao dar veću bogova". Ovaj izveštaj jasno potvrđuje zaključak da se pretpostavljalo kako su kornjače ponovna ovaploćenja preminulih ljudskih bića, jer se zovu "drugo ja" Zuna; šta bi drugo one i mogle biti nego duše preminulih u telima kornjača pošto ove dolaze iz jezera duša preminulih? Kako je, izgleda, glavna svrha molitava i igara koje sačinjavaju jedan deo obreda o dugodnevici da se dobije kiša za useve, to je moguće da Zuni donose kornjače i igraju oko njih kako bi na taj način umolili duhove svojih predaka, ovaploćenih u životinjama, da upotrebe svoju moć nad nebeskim vodama u korist svojih živih potomaka.

UBIJANJE SVETOG MEDVEDA

Na prvi pogled takođe izgleda nejasno značenje žrtvovanja medveda koje praktikuju Ainoi ili Ainui, primitivan narod koji živi na japanskom ostrvu Jezou (ili Jesou), na Sahalimu i na južnim Kurilskim ostrvima. Nije tako lako definisati stav Ainua prema medvedu. Oni ga zovu *kamui* ili bog, ali kako to isto ime primenjuju i na strance, ono možda samo znači biće obdareno natprirodnim ili bar neobičnim moćima. Takođe se kaže: "Medved je njihovo glavno božanstvo"; "u religiji Ainua medved igra glavnu ulogu"; "od svih životinja medvedu. ukazuju najveće idolopokloničko obožavanje"; "oni ga obožavaju na sveti način"; "nema sumnje da ova divlja životinja pobuđuje kod njih veće osećanje pobožnosti nego što to čine mrtve sile prirode, stoga se Ainui mogu smatrati obožavaocima medveda". Pa ipak, oni ubijaju medveda kad god mogu; "u minulim godinama Ainui su smatrali da je lovljenje medveda najdostojniji i najkorisniji posao kojim se čovek može baviti"; "ljudi provode jesen, zimu i proleće u lovu na jelena i medveda. Oni plaćaju jedan deo danka ili poreza u kožama, i hrane se poglavito suvim mesom". Medveđe meso je stvarno njihova glavna hrana; jedu ga sveže i usoljeno, a od medveđe kože prave sebi odeću. U stvari, izgleda da se obožavanje o kome pisci o ovom predmetu govore uglavnom ukazuje mrtvom medvedu. Mada ubijaju medveda kad god mogu, "pri sečenju ubijene životinje trude se da složenim metanisanjima i molitvama umilostive božanstvo čijeg su predstavnika ubili"; "kad ubiju medveda, Ainui posedaju oko njega i dive mu se, metanišu, obožavaju ga i prinose mu *inao* kao dar"; "kad uhvate medveda u klopku ili ga rane strelom, lovci održe obred u kome izražavaju kajanje i mole za oproštaj". Lobanje ubijenih medveda stave na počasno mesto u svojim kolibama ili ih nataknu na svete stubove ispred koliba i ukazuju im veliko pošto-

vanje. Prinose im žrtveni napitak koji se sastoji od piva od prosa i *sakea*, jedne vrste alkoholnog pića, obraćajući im se kao "božanstvenim hraniteljima" ili "dragocenim božanstvima". Osim toga, o svete stubove izvan koliba obese se lisičije lobanje; narod ih smatra činima protiv zlih duhova i obraća im se kao proročištima. Pa ipak, izričito se kaže: "Živu lisicu poštuju malo kao i medveda; čak je izbegavaju koliko god mogu, jer je smatraju prepredenom životinjom". Prema tome, teško da se medved može smatrati svetom životinjom Ainua ili njihovim totemom, jer se Ainui ne nazivaju medvedima, pa slobodno ubijaju i jedu medvede. Ali kod njih postoji jedna legenda o ženi koja je dobila sina sa medvedom; mnogi Ainui koji žive u planinama hvale se da potiču od medveda. Oni se zovu "potomci medveda" (*kimun kamui sanikiri*), i poneki od njih s velikom gordošću kaže: "Što se mene tiče, ja sam dete boga planina, ja sam potomak božanstva koje vlada u planinama", a pod "bogom planina" misli na medveda. Stoga je sasvim verovatno mišljenje našeg glavnog autoriteta, prečasnog J. Bačelora, da je medved bio totem jednog klana Ainua, ali čak i ako je bilo tako, to ne objašnjava poštovanje koje ceo narod Ainua ukazuje medvedu.

Nas ovde poglavito interesuje svetkovina medveda kod Ainua. Pred kraj zime uhvati se meče i donese u selo. Ono je vrlo malo pa ga hrane iz ruke ili usta ako ne može da se nađe nijedna žena da ga doji. Ono se danju igra s decom oko kolibe i s njim se postupa sa velikom ljubavlju. Kad mladunče toliko poraste da pričinjava bol onome koga zagrli ili ogrebe, zatvore ga u jak drveni kavez u kome ga obično drže dve do tri godine i hrane ribom i kašom od prosa, dok ne dođe vreme da ga ubiju i pojedu. "Naročito pada u oči da mladog medveda ne drže samo zato da bi došli do dobrog mesa, već ga obožavaju kao fetiš ili čak kao neku vrstu višeg bića". U Jezou se svetkovina obično proslavlja u septembru ili oktobru. Pred njen početak Ainui se izvinjavaju svojim bogovima, govoreći da su sa medvedom postupali ljubazno dokle god su mogli, ali sada više nisu u stanju da ga hrane, te su prinuđeni da ga ubiju. Čovek koji daje medveđu gozbu pozove srodnike i prijatelje; u malom selu gotovo svi učestvuju u gozbi; čak se pozovu i gosti iz udaljenih sela koji obično dođu, jer ih privlači pomisao da će moći da se opiju a da ih to ništa ne košta. Poziv obično glasi: "Ja, taj i taj, nameravam da žrtvujem milog, malog, božanskog stvora koji obitava u planinama. Moji prijatelji i gospodari, dođite na gozbu; svi ćemo zajedno uživati u ispraćaju boga. Dođite". Kad se sav svet skupi ispred kaveza, jedan besednik, naročito izabran za tu svrhu, govori medvedu i kaže mu da će ga oni sada poslati njegovim precima. On moli medveda da im oprosti za ono što će sad da mu učine, nada se da se on neće ljutiti i teši ga obećanjem da će mu spremiti dosta svetih štapova (*inao*), dosta kolača i vina da mu se nađu na njegovom dugom putu. Jedan od govora ove vrste koje je Bačelor čuo bio je i sledeći: "O ti, božanstveni, ti si poslat u svet da bismo te mi lovili. O ti, dragoceno malo božanstvo, mi te obožavamo, molimo te da saslušaš našu molitvu. Hranili smo te i odgajali sa mnogo truda i muke; a sve zato što te toliko volimo. A sad, pošto si porastao, poslaćemo te tvome ocu i majci. Kad stigneš njima, molimo te da govoriš lepo o nama; kaži im koliko smo bili ljubazni; molimo te, dođi nam opet i mi ćemo te žrtvovati". Pošto uvežu medveda užetima, izvedu ga iz kaveza i gađaju čitavim rojem tupih strela da bi ga doveli do besnila. Kad medved malakše u uzaludnoj borbi, vežu ga za stub i udave na taj način što mu stave vrat između dve grede koje naglo pritisnu jednu uz drugu. Sav narod radosno pomaže u ovom davljenju životinje. Kakav dobar strelac takođe rani strelom životinju u srce, ali tako da se ne prolije krv, jer misle da bi se desila neka nesreća

ako bi krv kanula na zemlju. Ipak, muškarci ponekad piju toplu medveđu krv "da bi hrabrost i ostale vrline medveda prešle na njih", a ponekad namažu telo i odelo njegovom krvlju kako bi imali uspeha u lovu. Pošto udave životinju, oni je oderu, odseku joj glavu i stave je u istočni prozor kuće, gde joj jedno parče njenog sopstvenog mesa stave pod njušku zajedno sa zdelom njenog sopstvenog kuvanog mesa, nekoliko kolača od prosa i suvom ribom. Zatim upućuju molitve mrtvoj životinji; između ostalog, ponekad je pozovu da se, pošto obiđe svog oca i majku, opet vrati na svet kako bi mogli ponovo da je odgaje za žrtvu. Kad misle da je medved svršio i pojeo sopstveno meso, čovek koji predsedava gozbi uzme zdelu s kuvanim mesom, pozdravi je i razdeli meso svim prisutnima; svi ga moraju okusiti, i staro i mlado. Zdela se zove "žrtvena zdela" jer je u njoj bilo prineto meso mrtvom medvedu. Kad se ostalo meso skuva i ono se takođe podeli među sve prisutne; svako uzme bar po jedan zalogaj; ne okusiti od ovog mesa bilo bi ravno anatemi, i takvo lice bilo bi isključeno iz zajednice Ainua. Ranije se svaki delić medveda, izuzev kostiju, morao pojesti na toj gozbi, ali sada se to pravilo ne primenjuje tako strogo. Pošto oderu glavu, nabiju je na dugačak kolac pored svetih štapića (*inao*) izvan kuće, gde stoji dok od nje ne ostane samo gola bela lobanja. Tako nameštene lobanje obožavaju se ne samo za vreme svetkovine, već često dokle god traju. Ainui su uveravali Bačelora da oni zaista veruju kako duhovi obožavanih životinja obitavaju u lobanjama, i da im se oni zato obraćaju kao "božanskim hraniteljima" i "dragocenim božanstvima".

Ceremoniju ubijanja medveda posmatrao je dr B. Šojb desetog avgusta u Kunuji, jednom selu u Vulkanskom zalivu ostrva Jezoa. Kako njegov opis obreda sadrži izvesne interesantne pojedinosti koje se ne pominju u gornjem izveštaju, to ćemo ga ovde ukratko navesti.

Ušavši u kolibu zatekao je oko trideset Ainua, muškaraca, žena i dece, obučenih u najbolje odelo. Starešina kuće je prvi prineo žrtveno piće na ognjištu bogu vatre, a gosti su sledili njegov primer. Zatim je prineto žrtveno piće kućnom bogu u njegovom svetom uglu u kolibi. Za to vreme je domaćica koja je odgajala medveda sedela sama, nema i tužna, i s vremena na vreme gušila se u suzama. Njena tuga bila je neizveštačena, i tokom proslave postajala je sve dublja. Zatim su starešina kuće i neki od njegovih gostiju izašli iz kolibe i prineli žrtveno piće ispred medvedovog kaveza. Nekoliko kapi doturili su medvedu u jednoj zdeli koju je on odmah prevrnuo. Onda su žene i devojke igrale oko kaveza, licem okrenute prema medvedu; povijenih kolena, dizale su se i skakale na prstima, Dok su igrale pljeskale su rukama i pevale neku monotonu pesmu. Domaćica i nekoliko starica, koje su verovatno odgajile mnoge medvede, igrale su i plakale, pružale ruke prema medvedu i tepale mu. Mladež nije bila tako tužna, već je igrala i pevala. Uznemiren larmom, medved je počeo da juri tamo-ovamo po kavezu i da žalosno urliče. Zatim su prineli žrtveno piće kod svetih prutova *(inao* ili *inabos)* koji stoje pred kolibom Ainua. Ovi prutovi su visoki oko dve stope, a na vrhu isečeni u spiralice. Pet novih prutova na kojima je bilo privezano bambusovo lišće bili su namešteni za svetkovinu. To se uvek radi kad se ubija medved; lišće znači da će životinja opet oživeti. Onda su pustili medveda iz kaveza, vezali mu uže oko vrata i počeli da ga vodaju tamo-ovamo pored kolibe. Dok su ovo radili, muškarci su predvođeni poglavicom gađali medveda strelama na čijim su vrhovima bila drvena dugmeta; i dr Šojb je morao to da radi. Zatim su odveli medveda kod svetog pruća, stavili mu jedan štap u usta, a devet ljudi su kleknuli na njega i pritisnuli mu vrat na jednu gredu. U roku od pet mi-

nuta životinja je izdahnula ne pustivši ni glasa od sebe. U međuvremenu, žene i devojke skupile su se iza ljudi; one su igrale, naricale i udarale ljude koji su ubili medveda. Zatim je medvede telo stavljeno na asuru pored svetog pruća; oko vrata su mu onda obesili sablju i tobolac, napravljene od svetog pruća. Pošto je to bila medvedica, ukrasili su je ogrlicom i minđušama. Kao hranu i piće prineli su joj čorbu od prosa, kolače od prosa i lonac *sakea*. Zatim su muškarci seli na asure pored mrtvog medveda, prinosili mu žrtveno piće i ispijali velike količine. Dok su žene i devojke veselo igrale ne pokazujući nikakvu tugu, niko nije bio veseliji od starica. Kad je veselje dostiglo vrhunac, dva mlada Ainua koji su pustili medveda iz kaveza popeli su se na krov kolibe i odatle bacali kolače od prosa dole među društvo, a svi su se otimali o njih, i staro i mlado. Zatim su odrali medveda, izvadili mu utrobu i odvojili trup od glave na kojoj su ostavili kožu da visi. Muškarci su žudno pili krv uhvaćenu u zdele. Niko od žena i dece nije je pio, mada im običaj nije zabranjivao da to rade. Džigericu su isekli na parčiće i pojeli je presnu, ali posoljenu; po jedno parče džigerice dobili su i žene i deca. Meso i ostale glavne delove tela odneli su u kuću gde su imali da ih drže dva dana, pa da ih onda razdele licima koja su bila na gozbi. Malo krvi i džigerice ponudili su i dr Šojbu. Dok su vadili utrobu medvedu, žene i devojke igrale su istu igru koju su igrale i u početku – samo sada ne oko kaveza, već ispred svetog pruća. Za vreme ove igre, maločas vesele starice opet su lile suze. Pošto su izvadili mozak iz glave medveda, posolili su ga i pojeli; lobanju sa koje su odrali kožu obesili su o stub pored svetog pruća. Štap kojim su ugušili medveda, kao i sablju i tobolac koji su visili o medvedovom vratu, pričvrstili su uz stub. Sablju i tobolac su skinuli posle jednog sata, a ostalo ostavili. Celo društvo, i muškarci i žene, igralo je uz veliku huku i buku pored stuba; zatim su završili svetkovinu još jednom pijankom u kojoj su učestvovale i žene.

Prvi štampan izveštaj o medveđoj gozbi Ainua možda je onaj koji je dao jedan japanski pisac 1652. godine. Preveden na francuski, on glasi ovako: "Kad nađu mladog medveda, donesu ga kući i žena ga doji. Kad odraste hrane ga ribom i pernatom živinom, a ubiju ga zimi zbog njegove jetre koju smatraju lekom protiv otrova, glista, grčeva u stomaku i drugih stomačnih poremećaja. Ona je vrlo gorka i nije ni za šta ako se medved ubije u leto. Ubijanje počinje u prvom japanskom mesecu, a obavlja se na sledeći način. Glavu životinje stave između dve duge grede koje jednu prema drugoj potiskuje pedeset do šezdeset lica; u tome učestvuju i muškarci i žene. Pošto ubiju medveda, pojedu njegovo meso, jetru čuvaju kao lek, a kožu prodaju; koža je crna i obično duga šest stopa, a ponekad i svih dvanaest. Oni ga oderu, lica koja su ga hranila počnu da ga oplakuju; posle naprave kolačiće da bi okrepili svoje pomagače".

Ainui na Sahalinu odgaje meče i ubiju ga uz slične obrede. Izvešteni smo da oni ne gledaju na medveda kao na boga, već samo kao na vesnika koga radi raznih poslova šalju bogu šume. Životinju drže u kavezu otprilike dve godine, a onda je ubiju o svetkovini koja se uvek drži zimi i to noću. Dan pre žrtvovanja posvećen je žaljenju; starice su smenjivale jedna drugu u dužnosti plakanja i ridanja pred medvedovim kavezom. Zatim oko pola noći ili rano u zoru, jedan besednik održi dugačak govor medvedu i podseti ga kako su pazili na njega, dobro ga hranili, kupali u reci i starali se da mu bude toplo i udobno. "A sada ćemo", završi besednik, "održati jednu veliku svečanost u tvoju čast. Ne plaši se. Nećemo ti učiniti ništa nažao. Samo ćemo te ubiti i poslati bogu šume koji te voli. Daćemo ti dobar ručak, najbolji koji si ikad jeo kod nas, i svi ćemo zajedno plakati za tobom. Onaj koji će te ubiti najbolji je strelac među nama. Eno

ga tamo, plače i moli te za oproštaj; nećeš gotovo ništa osetili, to će se uraditi vrlo brzo. Ne možemo te uvek hraniti, to i sam znaš. Dovoljno smo učinili za tebe; sad je red na tebe da se žrtvuješ za nas. Umolićeš boga da nam pošalje za zimu dosta vidri i samura, a za leto obilje morskih pasa i ribe. Ne zaboravi da to uradiš, mi te mnogo volimo, i naša te deca neće nikad zaboraviti". Kad medved završi svoj poslednji obed uz opšte uzbuđenje prisutnih – uz plakanje starica i prigušeno ridanje muškaraca – vežu ga, ne bez teškoća i opasnosti, vode ga ili vuku za uže (već prema njegovoj ćudi) triput oko kaveza, zatim oko kuće njegovog gazde i najzad oko besednikove kuće. Zatim ga vežu za drvo okićeno svetim izreckanim štapićima (*inao*). Besednik mu opet održi dug govor koji ponekad traje do svanuća. "Seti se", viče on, "seti se celog svog života, ja te podsećam na usluge koje smo ti činili. Sada je vreme da ti učiniš svoju dužnost. Nemoj da zaboraviš ono što sam tražio od tebe. Reći ćeš bogovima da nam daju bogatstvo, da učine da se naši lovci vraćaju iz šume natovareni retkim krznima i životinjama dobrim za jelo; da naši ribari nađu mnoštvo morskih pasa na obali i u moru, i da njihove mreže pucaju pod težinom ribe. Mi se samo u tebe uzdamo. Zli duhovi nam se smeju, često su isuviše neljubazni i zlobni prema nama, ali oni će se pokloniti pred tobom. Dali smo ti hranu, radost i zdravlje, a sada te ubijamo da bi ti, u naknadu za to, poslao bogatstvo nama i našoj deci". Sve mrgodniji i uzbuđeniji, medved bez ubeđenja sluša ovaj govor; on ide oko drveta i žalosno mumla dok ga, baš u trenutku kad prvi sunčevi zraci obasjaju taj prizor, jedan strelac ne pogodi strelom u srce. Čim to uradi, strelac baci luk i padne na zemlju, a starci i starice urade to isto, plačući i jecajući. Zatim ponude mrtvoj životinji pirinča i divljih krompira; izraze mu sažaljenje i zahvale mu za sve što je učinio i pretrpeo, pa mu onda odseku glavu i šape i čuvaju ih kao svete stvari. Zatim sleduje gozba na kojoj jedu njegovo meso i piju njegovu krv. Žene su ranije isključivane, ali sada i one učestvuju u gozbi zajedno s ljudima. Svi prisutni piju krv dok je vruća; meso se skuva, jer običaj zabranjuje da se peče. Kako se ostaci medveda ne smeju uneti u kuću na vrata i kako ainuske kuće na Sahalinu nemaju prozora, to se jedan čovek popne na krov i ubaci meso, glavu i kožu kroz otvor za dim. Zatim se divlji krompir i pirinač prinesu glavi i pored nje se ljubazno stave lula, duvan i palidrvca. Običaj nalaže da gosti pojedu celu životinju pre nego što se raziđu; zabranjena je upotreba soli i bibera pri obedu, a nijedan zalogaj mesa ne sme se dati psima. Posle gozbe, glava se odnese duboko u šumu i ostavi na gomili medveđih lobanja, na raspalim i istrulelim ostacima sličnih svetkovina iz prošlosti.

Giljaci, tunguski narod u istočnom Sibiru, drže jedanput godišnje u januaru sličnu svetkovinu medveda. "Medved je predmet najbrižljivijeg staranja celog sela i igra glavnu ulogu u njihovim verskim obredima". Ubija se jedna stara medvedica, a njeno mladunče se gaji u selu, ali se ne doji. Kad medved dovoljno poraste, izvedu ga iz kaveza i vode kroz selo, ali ga prvo odvedu na obalu reke, jer se veruje da će to doneti obilje ribe svakoj porodici. Zatim ga uvedu u svaku kuću u selu, gde mu ponude ribu, rakiju itd. Neki padnu ničice pred životinjom. Smatra se da njen ulazak u kuću donosi sreću, a ako njuška hranu koja joj se ponudi to donosi sreću. Pa ipak, oni stalno zadirkuju, draže, bockaju i golicaju životinju, te se ona razjari i hoće da ujede. Pošto tako odvedu medveda u svaku kuću, zavežu ga za kolac i ubiju strelama. Zatim mu odseku glavu, pokriju je strugotinom i stave na gozbeni sto. Tu ga mole za oproštaj i obožavaju ga. Njegovo meso ispeku, pa ga onda jedu iz naročitih, lepo izrađenih drvenih zdela. Oni ne jedu presno meso niti piju krv, kao što to čine Ainui. Mozak i creva pojedu napo-

sletku, a lobanju, još pokrivenu strugotinom, stave na neko drvo blizu kuće. Zatim svi pevaju, i muško i žensko, i igraju u redovima kao medvedi.

Jednu od ovih svetkovina medveda posmatrao je ruski putnik L. fon Šrenk sa svojim drugovima u giljačkom selu Tebahu, u januaru 1856. godine. U njegovom podrobnom izveštaju o toj ceremoniji naći ćemo izvesne pojedinosti koje se ne zapažaju u kraćim opisima koje sam ukratko izložio. Medved, kaže on, igra veliku ulogu u životu svih naroda koji žive u predelima od Amura i Sibira pa sve do Kamčatke, ali ni kod jednog od njih nije njegova važnost tako velika kao kod Giljaka. Ogromna veličina koju medved dostigne u dolini Amura, njegova divljina pojačana glađu i njegovo često pojavljivanje, sve to zajedno čini ga najstrašnijom zveri u zemlji. Stoga se ne treba čuditi što je mašta Giljaka hipnotisana njime i što ga ona dok je on u životu, a i posle, okružuje oreolom sujevernog straha. Tako, na primer, misle da se, ako neki Giljak padne u borbi sa medvedom, njegova duša preseli u telo životinje. Pa ipak, njegovo meso neodoljivo privlači Giljakov apetit, naročito ako se medved drži izvesno vreme u ropstvu i goji ribom koja, po mišljenju Giljaka, daje njegovom mesu naročito prijatan ukus. Ali da bi mogli nekažnjeno uživati u ovoj poslastici, oni smatraju za potrebno da izvrše čitav niz obreda čija je svrha da obmanu živog medveda ukazivanjem poštovanja i ublaže gnev mrtve životinje izrazima vernosti njegovom duhu koji je otišao. Ukazivanje poštovanja počne čim se medved uhvati. Dovedu ga trijumfalno i zatvore u kavez gde ga po redu hrane svi seljani. Mada ga je uhvatio ili kupio jedan čovek, on u izvesnom smislu pripada celom selu. Njegovo meso će se upotrebiti za opštu gozbu, stoga ga svi moraju hraniti. Koliko se dugo medved drži u ropstvu zavisi od njegove starosti. Stari medvedi drže se samo nekoliko meseci; mladunci se drže dok sasvim ne porastu. Debeo sloj sala na zarobljenom medvedu služi kao znak da svetkovina može da počne; ona se uvek održava zimi, obično u decembru, a ponekad u januaru ili februaru. O svetkovini koju su posmatrali ruski putnici, i koja je tragala više dana, ubijena su i pojedena tri medveda. Nekoliko puta vodali su životinje unaokolo u povorci i naterali ih da uđu u svaku kuću u selu, gde su ih hranili u znak počasti i dobrodošlice. Ali pre nego što su vodili životinje u ove posete, Giljaci su se takmičili u preskakanju konopca u njihovom prisustvu i verovatno u njihovu čast, kao što misli L. fon Šrenk. Poslednje noći, pre nego što su ih ubili, odveli su sva tri medveda po mesečini daleko na zaleđenu reku. Te noći niko u selu nije smeo spavati. Idućeg dana, pošto su opet odveli životinje niz strmu obalu na reku i triput ih vodili oko rupe u ledu iz koje žene zahvataju vodu, odveli su ih na određeno mesto nedaleko od sela i ubili strelama. Mesto žrtvovanja bilo je obeleženo kao sveto time što je bilo okruženo svetim prutovima, sa čijih je vrhova visila strugotina u uvojcima. Kod Giljaka, kao i kod Ainoia, ti prutovi služe kao simboli pri svim verskim obredima.

Kad se kuća spremi i ukrasi za njihov prijem, u kuću se unesu medveđe kože zajedno sa glavama, ali ne kroz vrata već kroz prozor, pa se obese o neku vrstu skele prema ognjištu na kome će se kuvati meso. Kod Giljaka medveđe meso kuvaju najstariji ljudi; to je njihova visoko cenjena privilegija; u tome ne mogu učestvovati žene i deca, mladići i dečaci. Oni ovaj zadatak vrše polako, ozbiljno i uz izvesne ceremonije. U slučaju koji opisuju ruski putnici, prvo su stavili debeo venac od strugotine oko kazana, a zatim ga napunili snegom, jer je za kuvanje medveđeg mesa zabranjeno upotrebljavati vodu. U međuvremenu, stavili su ispod medveđih njuški veliki drveni valov, bogato ukrašen arabeskama i raznovrsnom rezbarijom; na jednoj strani valova u

reljefu je bio izrezan medved, a na drugoj krastava žaba. Kad su sekli mrtve životinje, stavljali su svaku odsečenu nogu pred medvede, kao da su ih pitali za dozvolu da ih stave u kazan; kuvano meso vadili su iz kazana gvozdenom kukom i stavljali ga u valov pred medvede da bi oni prvi okusili od svog sopstvenog mesa. Čim su isekli salo na kaiševe i njih su obesili ispred medveda, a posle su ih stavili u mali drveni valov na zemlji pored njih. Naposletku su isekli unutrašnje organe životinja i stavili ih u male sudove. U isto vreme žene su pravile zavoje od raznobojnih krpa i posle sunčevog zalaska zavezale su ih oko medveđih njuški, ispod samih očiju, "da bi se osušile suze koje liju iz očiju".

Čim je bila završena ceremonija brisanja suza sirotih medveda, sakupljeni Giljaci orno su pristupili jedenju medvedeg mesa. Supu od tog mesa već su bili pojeli. Drveni sudovi i kašike koje Giljaci upotrebljavaju kad jedu u ovim prilikama, prave se posebno, samo za tu svetkovinu; oni su ukrašeni duborezom sa medveđim figurama i raznim crtežima koji se odnose na medveda ili svetkovinu; narod se iz sujevernih razloga nerado rastaje od tih sudova. Pošto pojedu sve meso, kosti stave natrag u kazan u kome su kuvali meso. Posle svečanog obeda jedan starac stane na vrata kuće sa jelovom grančicom u ruci i tom grančicom, dok narod izlazi, lako udara svakog ko je jeo medvede meso ili salo; to možda predstavlja kaznu za njihovo postupanje sa obožavanom životinjom. Posle podne žene odigraju jednu čudnu igru. One igraju jedna po jedna, vršeći najčudnije pokrete gornjim delom svog tela, dok u rukama drže jelovu grančicu ili neku vrstu drvenih kastanjeta. Dok jedna igra, ostale daju takt udarajući tojagama po kućnim gredama. Pošto se medvede meso pojede, najstariji ljudi, kako kaže fon Šrenk, svečano odnesu kosti i lobanju na jedno mesto u šumi nedaleko od sela. Tamo se zakopaju sve kosti izuzev lobanje. Posle toga odseče se mlado drvo tako da se ostavi panj visok nekoliko stopa; zatim se procepi panj i lobanja ugura u procep. Kad trava izraste na tom mestu, lobanja se ne vidi i medved više ne postoji.

Drugi opis giljačkih svetkovina medveda imamo iz pera Lea Šternberga. On se uglavnom slaže sa prethodnim izveštajima, ali sadrži nekoliko pojedinosti koje treba zapaziti. Prema Šternbergu, ova svetkovina se obično održava u čast preminulog srodnika. Najbliži srodnik kupi ili uhvati meče i hrani ga dve do tri godine dok ne postane podesno za žrtvovanje. Samo izvesni ugledni gosti (*narhen*) imaju čast da jedu meso ovog medveda, a domaćin i članovi njegovog klana jedu čorbu od tog mesa; tom prilikom se spremi i pojede velika količina čorbe. Ugledni gosti (*narhen*) moraju pripadati klanu u koji su udate domaćinove kćerke i druge devojke iz njegovog klana. Jednom od tih gostiju, obično domaćinovom zetu, poveri se dužnost da ustreli medveda. Koža, glava i meso ubijenog medveda unesu se u kuću, i to ne kroz vrata već kroz dimnjak; pod glavu medveda stavi se tobolac pun strela, a pored nje se ostavi duvana, šećera i ostalih namirnica. Pretpostavlja se da duša medveda odnosi te stvari sa sobom na svoj daleki put. Za kuvanje medvedeg mesa upotrebljava se naročit sud, a vatra se mora zapaliti svetom spravom od kremena i čelika koja pripada klanu, ide s kolena na koleno i nikad se ne upotrebljava za paljenje vatre izuzev u ovim svečanim prilikama. Od svih jela koja se zgotove za okupljeni svet, jedan deo se stavi u naročit sud i stavi pred medveđu glavu; to se zove "hranjenje glave". Pošto se medved ubije, žrtvuju se psi u parovima. Pre nego što ih zadave, nahrane ih i pozovu da idu svom bogu na najvišoj planini, da promene kožu i da se iduće godine vrate u obliku medveda. Duša mrtvog medveda ide istom bogu koji je takođe i bog prašume. Ona ode natovarena darovima

koji su joj prineti, praćena dušama pasa, a takođe i dušama svetih izreckanih prutova koji igraju vidnu ulogu pri svetkovini.

Goldi, susedi Giljaka, postupaju sa medvedom gotovo na isti način. Oni ga love i ubijaju; kad ponekad uhvate živog medveda, onda ga drže u kavezu, dobro hrane i zovu sinom i bratom. Zatim ga o velikoj svečanosti izvedu iz kaveza, šetaju s njim ukazujući mu veliko poštovanje i naposletku ga ubiju i pojedu. "Lobanju, vilice i uši obese o drvo kao sredstvo protiv zlih duhova, a meso pojedu sa velikim uživanjem, jer veruju da svi koji ga jedu dobiju želju za lovom i postaju hrabri".

Oroči, drugi jedan tunguski narod u oblasti Amura, drže slične svetkovine medveda. Svako ko uhvati meče smatra za dužnost da ga gaji u kavezu tri godine, da bi ga na kraju tog vremena javno ubio i njegovo meso pojeo sa svojim prijateljima. Kako su ove gozbe zajedničke, mada ih organizuju pojedinci, narod se stara da se svake godine po redu održi jedna svetkovina u svakom oročkom selu. Kad izvedu medveda iz kaveza, vode ga vezanog za uže od kolibe do kolibe, a za njim ide gomila naoružana kopljima, lukovima i strelama. U svakoj kolibi medveda i njegove vode časte hranom i pićem. To traje nekoliko dana, dok se ne posete sve kolibe, i to ne samo u tom selu nego i u susednom. Ti dani posvećuju se sportu i bučnom veselju. Zatim se medved veže za drvo ili drveni stub i gomila ga ubije strelama; njegovo meso ispeku i pojedu. Kod Oroča oko reke Tunde žene takođe učestvuju u gozbi, dok kod Oroča oko reke Vie žene neće čak ni da dodirnu medvede meso.

Kod ovih plemena, u postupanju sa uhvaćenim medvedom postoje izvesne crte koje se teško mogu razlikovati od obožavanja: molitve koje se upućuju živom i mrtvom medvedu; darovi u hrani, uključujući i delove mesa same životinje, koji se stavljaju pred njenu lobanju, i giljački običaj da se živi medved vodi na reku kako bi bilo dosta ribe, kao i da se voda od kuće do kuće kako bi svaka porodica primila njegov blagoslov, kao što se u Evropi majsko drvo ili ljudski predstavnik duha drveta nosi odnosno vodi s proleća od vrata do vrata, kako bi se na svakog i sve prenela nova energija oživljene prirode. Svečano uzimanje medvedeg mesa i krvi, a naročito ainuski običaj deljenja jela iz zdele osvećene time što je stavljena pred mrtvu životinju, jako podsećaju na sveti obed. Ova sličnost je još veća kod Giljaka; to se meso drži u naročitim sudovima i kuva na vatri zapaljenoj svetom spravom koja se upotrebljava samo pri ovim verskim svečanostima. Štaviše, naš glavni autoritet za ainusku religiju, prečasni Džon Bačelor, izričito naziva verskim obožavanjem ceremonijalno poštovanje koje Ainui ukazuju medvedu, i tvrdi da je ta životinja nesumnjivo jedan od njihovih bogova. Istina je da Ainui primenjuju svoje ime za boga (*kamui*) i na medveda, ali kao što i sam Bačelor kaže, ta reč se upotrebljava u mnogim, različitim značenjima i primenjuje na veliki broj raznolikih predmeta, te prema tome ne možemo zaključiti samo na osnovu njene primene na medveda da se ta životinja stvarno smatra božanstvom. U stvari, rečeno nam je sasvim izričito da Ainui na Sahalinu ne smatraju medveda bogom već samo vesnikom bogova; to potvrđuju poruke koje oni poveravaju životinji pred njenu smrt. Izgleda da i Giljaci takođe gledaju na medveda kao na izaslanika koji se šalje sa darovima gospodu planine od koga zavisi dobro naroda. U isto vreme, oni postupaju prema životinji kao prema biću višem od čoveka, u stvari kao prema nižem božanstvu čije prisustvo u selu, dokle god ga drže i hrane, širi blagoslov i naročito sprečava prilaz zlim duhovima koji stalno u jatima vrebaju ljude, kradu njihove stvari i uništavaju im tela raznim bolestima. I Giljaci i Ainui i Goldi misle da uzimanjem medvedeg mesa, krvi ili čorbe stiču neka svojstva

medveda, naročito hrabrost i snagu. Stoga nije čudo što se oni prema tako velikom dobrotvoru ponašaju sa najvećim poštovanjem i ljubavlju.

Izvesna svetlost može se baciti na dvosmisleni stav Ainua prema medvedima poređenjem sa sličnim postupcima prema drugim životinjama. Na primer, oni gledaju na sovuljagu kao na dobro božanstvo koje svojim kreštanjem opominje ljude na opasnost koja im preti i brani ih od nje; stoga je vole, veruju joj i odano je obožavaju kao božanskog posrednika između ljudi i stvoritelja. Razna imena kojima je oni zovu označavaju njeno božanstvo i njeno posredništvo. Kad god se ukaže prilika, oni hvataju ovu božansku pticu i drže je u kavezu, gde je pozdravljaju nazivima "ljubljeni bože" ili "drago malo božanstvo". Pa ipak, dođe vreme kad zadave to drago malo božanstvo i pošalju ga u svojstvu posrednika da odnese njihovu poruku višim bogovima ili čak i samom tvorcu. Pre nego što žrtvuju sovuljagu oni joj se mole na sledeći način: "Ljubljeno božanstvo, odgajili smo te zato što smo te voleli, a sada ćemo te poslati tvome ocu. Evo ti nudimo hranu, *inao*, vino i kolače; odnesi ih svome ocu i on će biti vrlo zadovoljan. Kad stigneš njemu reci mu: 'Živela sam dugo kod Ainua, odgajili su me jedan ainusiki otac i jedna ainuska majka. Sada sam došla tebi. Donela sam raznih dobrih stvari. Dok sam živela u zemlji Ainua videla sam mnoge nevolje. Videla sam da su u mnoge ljude ušli zli duhovi, da su neke ranile divlje životinje, da su drugi nastradali usled klizanja zemljanih slojeva, neki su pretrpeli brodolom i mnogi su patili od bolesti. Oče moj, čuj me, požuri se da pogledaš na Ainue i da im pomogneš. Ako mu to kažeš, tvoj otac će nas pomoći'".

Ainui takođe drže orlove u kavezima, obožavaju ih kao božanstva i mole ih da brane narod od zla. Pa ipak, oni prinose orla na žrtvu, a pre nego što će to uraditi mole mu se: "O dragoceno božanstvo, o božanska ptico, molim te, čuj moje reči. Ti ne pripadaš ovom svetu, jer tvoj je dom kod tvorca i njegovih zlatnih orlova. Zato ti poklanjam ovaj *inao*, kolače i druge dragocene stvari. Uzjaši na *inao* i uspni se u svoju domovinu na sjajnim nebesima. Kad stigneš tamo, skupi božanstva tvoga roda i zahvali im u naše ime za njihovo upravljanje svetom. Molim te da opet dođeš i da vladaš nama. O mili moj, idi mirno". Ainui takođe obožavaju sokole, drže ih u kavezima i prinose ih na žrtvu. Pre nego što se ubije jedan od njih, treba mu uputiti sledeću molitvu: "O božanski sokole, ti si vešt lovac, molim te učini da se tvoja veština spusti na mene". Ako se sa sokolom dobro postupa dok je u ropstvu i ako mu se uputi ovakva molitva pre nego što se ubije, onda će on sigurno poslati pomoć lovcu.

Ainu se, dakle, nada da će izvući razne koristi od ubijanja životinja koje ipak smatra božanskim. On očekuje od njih da odnesu njegove poruke svojim srodnicima ili bogovima u gornjem svetu; nada se da će primiti neka njihova svojstva gutanjem delova njihovih tela ili na drugi način, i očigledno očekuje njihovo telesno uskrsnuće na ovom svetu, što će omogućiti da ih opet uhvati i ubije i opet požnje sve koristi koje je već jednom imao od ubijanja istih. U molitvama upućenim obožavanom medvedu i obožavanom orlu pre nego što ih ubije, on poziva te životinje da se opet vrate, što jasno ukazuje na verovanje u njihovo buduće uskrsnuće. Svaku sumnju u postojanje tog verovanja razbija Bačelorov izveštaj koji kaže o Ainuima: "Oni su duboko uvereni da se duhovi ptica i životinja koje ubijaju u lovu ili prinose na žrtvu vraćaju i žive ponovo na zemlji u telesnom obliku; dalje, oni veruju da se ti duhovi javljaju u obliku životinja specijalno radi dobra ljudi, naročito radi dobra ainuskih lovaca". "Ainu", piše Bačelor, "priznaje da ubija i jede životinju kako bi druga mogla doći na njeno mesto, a i sa njom će postupiti na sličan način: pred žrtvovanje tih životinja upućuju im se molitve da opet dođu

i snabdeju hranom drugu gozbu, kao da je to zadovoljstvo i čast za njih da budu ubijene i pojedene. Narod stvarno misli da je tako". Ova poslednja zapažanja odnose se, kao što se vidi iz teksta, naročito na žrtvovanje medveda.

Među koristima koje Ainu očekuje od ubijanja obožavanih životinja najvažnija je ta što će se najesti njihovog mesa i krvi, i to ne samo u datom momentu, već i posle toga, u mnogim sličnim prilikama, a ta lepa nada "potiče iz njegove čvrste vere u duhovnu besmrtnost i telesno uskrsnuće mrtvih životinja. Slično verovanje postoji kod primitivnih lovaca u mnogim delovima sveta i ono je prouzrokovalo mnoge čudne i raznovrsne običaje od kojih ćemo neke opisati. U međuvremenu, nije bez važnosti zapaziti da svetkovine o kojima Ainui, Giljaci i druga plemena ubijaju uz znake poštovanja i žalosti pitome medvede odgajene u kavezima, nisu verovatno ništa drugo do proširenje ili veličanje sličnih obreda koje lovac vrši nad ma kojim divljim medvedom koga ubije u šumi. Što se tiče Giljaka, izričito nam je rečeno da je zaista tako. "Da bi razumeli značenje giljačkog rituala", kaže Šternberg, "moramo pre svega imati na umu da se svetkovina medveda ne proslavlja, kao što se obično pogrešno pretpostavlja, samo kad se ubija domaći medved, već svakom prilikom kad god neki Giljak uspe da ubije medve-

SILEN SA ZMIJOM
(Bronza, 350. godina p.n.e., Armentum)

da u lovu. Istina, u takvim slučajevima svetkovina je manjih razmera, ali u svojoj suštini ona ostaje ista. Kad se glava i koža medveda ubijenog u šumi donesu u selo, priredi se trijumfalan doček sa muzikom i svečanim ceremonijalom. Glava se stavi na osvećenu skelu, prinesu joj se hrana i darovi, isto kao što se radi i pri ubijanju domaćeg medveda, a takođe se skupe i počasni gosti (*narhen*). Isto tako se žrtvuju i psi. Kosti medveda se čuvaju na istom mestu na kome i kosti domaćeg medveda i ukazuje im se isto poštovanje. Prema tome, velika zimska svečanost samo je proširenje obreda koji se održava pri ubijanju svakog medveda".

Prema tome, nedoslednost u praksi ovih plemena koja obožavaju i gotovo uvršćuju u bogove životinje koje obično love, ubijaju i jedu, nije tako velika kao što na prvi pogled izgleda. Postoje praktični razlozi za takvo postupanje. Divljak nije tako nelogičan i nepraktičan kao što to površnom posmatraču izgleda; on duboko razmišlja o pitanjima koja ga se neposredno tiču i rezonuje o njima; mada se njegovi zaključci često razlikuju od naših, ipak ne možemo poreći da je on strpljivo i dugo razmišljao o nekim od osnovnih problema ljudskog života. Iako on u slučaju o kome je reč postupa sa medvedima uopšte kao sa stvorenjima koja su potpuno potčinjena ljudskim potrebama, a ipak izdvaja izvesne pripadnike vrste, poštuje ih i gotovo svrstava u bogove, ne treba da ga odmah obeležimo kao nerazumnog i nedoslednog, već treba da se trudimo da se stavimo na njegovu tačku gledišta, da posmatramo stvari kao što ih on posmatra i da se oslobodimo predrasuda koje tako duboko utiču na naše poglede na svet. Ako to učinimo, pronaći ćemo da divljak, ma koliko nam besmisleno izgledalo njegovo ponašanje, obično postupa saglasno zaključcima za koje mu se čini da su u skladu sa činjenicama njegovog ograničenog iskustva. Ovo ću potpunije izložiti u sledećoj glavi, gde ću pokušati da pokažem kako je svečani ceremonijal pri svetkovini medveda kod Ainua i drugih plemena severoistočne Azije samo jedan naročito upadljiv primer poštovanja koje, prema principima svoje primitivne filozofije, primitivan čovek obično ukazuje životinjama koje ubija i jede.

LIII

UMILOSTIVLJAVANJE DIVLJIH ŽIVOTINJA OD STRANE LOVACA

Objašnjenje života teorijom o trajno usađenoj i besmrtnoj duši primitivni čovek ne ograničava samo na ljudska bića, već ga proširuje i na sva živa stvorenja. U tome je on darežljiviji, a možda i logičniji, od civilizovanog čoveka koji obično odriče životinjama privilegiju besmrtnosti, smatrajući je isključivo svojom. Primitivan čovek nije tako ohol; on obično veruje da životinje imaju inteligenciju i osećanja slična ljudskim, i da i njihove duše, slično ljudskim, žive i posle smrti svojih tela i lutaju kao bestelesni duhovi ili se ponovo rađaju u životinjskom obliku.

Prema tome, u očima primitivnog čoveka koji smatra da su sva živa stvorenja gotovo na ravnoj nozi sa čovekom, čin ubijanja i jedenja životinje mora imati sasvim drukčije značenje od onog koje taj čin ima za nas koji smatramo da je inteligencija životinja daleko niža od naše i da one nemaju besmrtnu dušu. Shodno principima svoje sirove filozofije, primitivni lovac kad ubije neku životinju smatra da se izložio osveti ili od strane njenog duha ili od strane svih ostalih životinja iste vrste za koje misli da su, slično ljudima, spojene srodničkim vezama i obavezama krvne osvete, i da stoga moraju mrzeti svakog onog ko pričini kakvo zlo jednoj od njih. Stoga kod primitivnog čoveka važi pravilo da se poštedi život onim životinjama koje ne moraju da se ubiju iz velike nužde, ili bar divljim i opasnim životinjama za koje je verovatno da će se krvavo osvetiti za ubistvo jedne od njih. Krokodili su životinje te vrste. Oni žive samo u toplim zemljama, gde obično ima hrane u izobilju, te stoga primitivni čovek ima malo razloga da ih ubija da bi došao do njihovog tvrdog i neukusnog mesa. Stoga je kod mnogih domorodaca običaj da ne ubijaju krokodile ili da ih ubijaju samo u slučaju krvne osvete, to jest kad krokodili ubiju ljude.

Na primer, Dajaci na Borneu ubijaju krokodila tek ako on najpre ubije čoveka. "Jer zašto bi", kažu oni, "napadali krokodila kad su on i njegov rod u stanju da nam se tako lako osvete. Ali ako krokodil uzme ljudski život, osveta postaje sveta dužnost živih srodnika koji onda vrebaju ljudoždera kao policajci koji tragaju za zločincem. Ostali se, čak i tada, ustručavaju da stupe u borbu koja se njih ne tiče. Veruju da krokodila koji je pojeo čoveka goni pravedna Nemeza, i kad god uhvate nekog krokodila oni su duboko ubeđeni da to mora biti ili krivac ili njegov saučesnik".

Slično Dajacima, urođenici na Madagaskaru nikad ne ubijaju krokodila "izuzev da osvete nekog prijatelja koga je krokodil ubio. Oni veruju da bezrazložnom ubijanju je-

dnog od tih reptila sledi, prema principu krvne osvete (*lex talionis*), gubitak jednog ljudskog života". Narod koji živi u blizini jezera Itasija na Madagaskaru svake godine izda proklamaciju krokodilima u kojoj izjavi da će osvetiti smrt svojih prijatelja ubijanjem po jednog krokodila za svakog svog prijatelja, i opomene sve dobronamerne krokodile da se drže po strani, jer narod nema ništa protiv njih, već samo protiv njihovih zlih srodnika koji su uzeli ljudski život. Razna plemena Madagaskara veruju da potiču od krokodila, te prema tome gledaju na ovog gmizavca kao na čoveka i brata. Ako se jedna od tih životinja toliko zaboravi da proguta jednog od svojih ljudskih srodnika, poglavica plemena, ili ako je on odsutan jedan od starijih ljudi vičan plemenskim običajima, ode praćen narodom na obalu i pozove prestupnikovu porodicu da ga preda u ruke pravde. Zatim se stavi mamac na udicu koja se baci u reku, odnosno jezero. Idućeg dana, grešnog brata ili jednog od njegove porodice izvuku na obalu, i pošto strogim ispitivanjem dokažu njegovu krivicu, osude ga na smrt i ubiju. Pošto se tako zahtevi pravde i zakona potpuno zadovolje, oni ožale ubijenog krokodila i sahrane ga kao srodnika; podignu humku nad njegovim telom, a kamenom obeleže mesto gde mu je glava.

Tigar je takođe jedna od onih životinja koje primitivan čovek radije ostavlja na miru, da ne bi ubijajući jednu izazvao neprijateljstvo ostalih. Nikakvi obziri ne mogu naterati žitelja Sumatre da uhvati ili rani tigra izuzev u samoodbrani ili u slučaju da mu tigar ubije prijatelja ili srodnika. Kad je jedan Evropljanin namestio zamke za tigrove, ljudi iz te okoline išli su noću na to mesto i objašnjavali tigrovima da oni nisu postavili te zamke, već da je to učinjeno bez njihovog pristanka. Stanovnici brda blizu Radžamahala, u Bengalu, protivni su ubijanju tigra, izuzev kad tigar odnese nekog njihovog srodnika. U tom slučaju oni odu s namerom da ulove i ubiju tigra; kad uspeju u tome, onda stave svoje lukove i strele na leš i prizivaju boga, izjavljujući da su ubili tigra iz osvete zbog gubitka svog srodnika. Posle te osvete zakunu se da neće napadati nijednog drugog tigra izuzev u slučaju sličnog izazivanja.

Indijanci u Karolini nisu napadali zmije kad naiđu na njih, već su prelazili na drugu stranu staze, jer su verovali da bi, kad bi ubili zmiju, njeni srodnici u odmazdu za to ubili nekog od njihove braće, prijatelja ili srodnika. Seminol-Indijanci izbegavali su da ubiju zvečarku, jer su se plašili da bi duša ubijene zvečarke nagovorila svoje srodnik-zmije na osvetu. Čiroki-Indijanci smatraju zvečarku poglavicom zmijskog plemena i shodno tome poštuju je i plaše je se. Malo je Čirokija koji bi se usudili da ubiju zvečarku; oni to rade samo kad je prilika neizbežna, pa čak i tada moraju okajati svoj zločin moleći, prema jednoj određenoj formuli, duh za oproštaj. Ova molba se vrši ili lično ili preko sveštenika. Ako se to ne učini, srodnici ubijene zmije poslaće jednu od njih kao osvetnicu krvi; ona će pronaći ubicu i ujesti ga tako da on umre od njenog ujeda. Nijedan običan Čiroki-Indijanac ne ubija vuka ako iole može to da izbegne, jer veruje da bi srodnici ubijene životinje neizostavno osvetili njegovu smrt; takođe veruje da se oružje kojim je to delo izvršeno ne bi više moglo upotrebljavati ako ga vidar ne očisti i ne obaje. Izvesna lica koja znaju obrede oproštenja za takav zločin ipak mogu ubijati vukove kad god hoće; narod čiju stoku i ribu u mrežama napadaju vukovi ponekad najmi ta lica da ubiju vukove. U Džebel-Nubi, jednoj oblasti istočnog Sudana, zabranjeno je dirati gnezda ili uzimati ptiće neke crne ptice koja liči na našeg kosa, jer narod veruje da bi se ptičiji roditelji osvetili time što bi prouzrokovali oluju koja bi uništila žrtvu.

Primitivnom čoveku je, naravno, nemoguće da izbegne ubijanje nekih životinja. On mora ili jesti neke od njih ili gladovati, a kad nastupi situacija da mora umreti ili on ili

životinja, prinuđen je da pređe preko svojih sujevernih skrupula i da ubije životinju. On ipak čini sve što može da bi ublažio gnev svojih žrtava i njihovih srodnika, pa im čak i pri samom ubijanju ukazuje poštovanje, trudi se da opravda ili čak prikrije svoj udeo u njihovoj smrti i obećava da će postupiti kako treba sa njihovim poštovanim ostacima. Umanjujući na taj način užase smrti, on se nada da će time učiniti da se njegove žrtve pomire sa svojom sudbinom i da će navesti njihove srodnike da i oni dođu i budu ubijeni. Kod žitelja Kamčatke, na primer, bilo je pravilo da nikad ne ubiju suvozemnu ili morsku životinju dok joj se prvo ne izvine i ne zamole je da im to ne uzme za zlo. Nudili su joj kedrove orahe kako bi mislila da nije žrtva već gost doveden na gozbu. Verovali su da to utiče i na ostale životinje iste vrste da ne budu isuviše oprezne. Na primer, pošto ubiju medveda i počaste se njegovim mesom, domaćin obično iznese pred goste medveđu glavu uvijenu travom i pokloni joj razne stvarčice. Zatim, okrivi Ruse za smrt medveda i kaže mu da na njima iskali svoj gnev. Takođe kaže medvedu da izvesti ostale medvede kako se s njim dobro postupalo, da bi i oni došli bez straha. Žitelji Kamčatke su postupali sa istim ceremonijalnim poštovanjem i prema morskim psima, morskim lavovima i ostalim životinjama. Stavljali su grančice jedne biljke slične medveđoj u čeljusti ubijenih životinja, pa su onda molili iskežene lobanje da se ne plaše već da odu svojim drugovima, kako bi i oni došli i bili uhvaćeni i kako bi se narod koristio ovim darežljivim gostoprimstvom. Kad Ostijaci ulove i ubiju medveda, odseku mu glavu i obese je o drvo, pa se onda okupe u krug i odaju joj božanske počasti. Zatim trče ka trupu, kukaju i govore: "Ko te je ubio? Rusi. Ko ti je odsekao glavu? Ruska sekira. Ko te je odrao? Nož koji su Rusi napravili". Oni takođe objasne da je pero koje je ubrzalo strelu u letu uzeto od krila jedne čudne ptice, i da oni nisu uradili ništa drugo osim što su pustili strelu da leti. Oni rade sve ovo jer veruju da bi ih lutajući duh ubijene životinje prvom prilikom napao kad ga ne bi umirili na taj način; ili napune senom kožu ubijenog medveda i, pošto proslave svoju pobedu uz podrugljive i uvredljive pesme, pljuju je, ćuškaju nogama i najzad usprave na stražnje noge, "a onda joj podu že ukazuju počasti kao bogu zaštitniku". Kad grupa Korjaka ubije medveda ili vuka, ona odere životinju čiju kožu obuče jedan iz grupe. Onda igraju oko čoveka obučenog u kožu i govore da oni nisu ubili medveda, već neko drugi, obično Rus. Kad ubiju lisicu, oni je oderu, uviju joj telo u travu i kažu joj da ide i poruči svojim drugovima da je gostoprimljivo dočekana i da je dobila nov ogrtač umesto starog. Opširniji izveštaj o korjačkim ceremonijama pruža nam jedan kasniji pisac. On kaže da, kad se medved donosi kući, žene izađu da ga sretnu, igrajući i noseći biljke. Medveđa koža se odere ali se ne odvaja od glave; jedna od žena obuče tu kožu, igra u njoj i moli medveda da se ne ljuti, već da bude ljubazan prema narodu. U isto vreme prinesu ubijenoj životinji meso u jednoj drvenoj zdeli, rekavši: "Jedi, prijatelju". Kasnije održe svetkovinu da bi ubijenog medveda, ili tačnije njegov duh, poslali natrag njegovom domu. Snabdeju ga hranom za put – pudingom ili irvasovim mesom koje stave u vreću od trave. Njegovu kožu ispune travom i nose je oko kuće; veruju da posle toga medvedov duh ode u pravcu jutarnjeg sunca. Svrha ovih ceremonija je da se narod zaštiti od gneva ubijene životinje i njenih srodnika i da se tako osigura uspeh u budućem lovu na medvede. Finci su pokušavali da ubede ubijenog medveda da ga oni nisu ubili, već da je pao s drveta, ili da je poginuo na neki drugi način. Čak su u njegovu čast držali pogrebnu svetkovinu; na kraju svetkovine pevači su veličali poštovanje i gostoprimstvo koje mu je ukazano i nagovarali ga da izvesti ostale medvede o velikoj pažnji sa kojom se s njim postupalo, da

bi oni sledeći njegov primer došli i bili ubijeni. Laponci, kad im pođe za rukom da nekažnjeno ubiju medveda, zahvaljuju zveri što ih nije povredila, moleći je da im se ne sveti slanjem bure ili na neki drugi način. Zatim je meso medveda služeno na gozbi.

Duž celog severnog dela "starog sveta", od Beringovog moreuza do Laplanda, nailazimo na poštovanje medveda kod lovaca koji ih redovno ubijaju i jedu. Ono se pojavljuje u sličnim oblicima i u Americi. Za američke Indijance lov na medveda bio je važan događaj za koji su se spremali dugim postovima i čišćenjima. Pre nego što pođu u lov, prinosili su žrtvu da umilostive duše medveda ubijenih prilikom ranijeg lova i molili ih da budu naklonjeni lovcima. Kad ubije medveda, lovac zapali lulu, stavi čibuk u medveda usta, duva u lulu i napuni usta životinje dimom. Zatim moli medveda da se ne ljuti što je ubijen i da mu ne smeta u daljem lovu. Ubijenu životinju su pekli celu i jeli; nije se smeo ostaviti nijedan zalogaj mesa. Glavu su bojadisali crveno i plavo; besednici su držali govore obasipajući hvalama mrtvu životinju. Kad ljudi klana medveda iz plemena Otave ubiju medveda, oni mu spreme gozbu od njegovog sopstvenog mesa i govore mu: "Nemoj biti kivan na nas zato što smo te ubili. Ti si pametan; ti vidiš da su nam deca gladna. Ona te vole i žele da te uzmu. Zar nije slavno što će te pojesti poglavičina deca?" Kad Nutka-Indijanci u Britanskoj Kolumbiji ubiju medveda, donesu ga i nameste da sedi uspravno pred poglavicom; stave mu na glavu poglavičinu kapu ukrašenu šarama, a krzno mu pospu perjem. Zatim pred njega stave poslužavnik sa jestivom i onda ga rečima i gestovima nude da jede. Posle toga ga oderu, skuvaju i pojedu.

Slično poštovanje lovci ukazuju i ostalim opasnim životinjama koje redovno hvataju u zamke i ubijaju. Kafrijski lovci, pre nego što bace koplja na slona, poviču: "Nemoj nas ubiti, veliki kapetane! Ne udaraj na nas i ne gazi nas, moćni poglavico!" Kad ga ubiju, izvinjavaju mu se i pretvaraju se da je njegova smrt prouzrokovana nesrećnim slučajem. U znak poštovanja, oni vrlo svečano sahrane njegovu surlu govoreći: "Slon je veliki gospodar; njegova surla je njegova ruka". Pre nego što napadnu slona, Amaksoza-Kafri mu se izvinjavaju za ubistvo koje nameravaju da izvrše, izjavljuju mu svoju veliku pokornost i jasno mu objasne da su im njegovi zubi potrebni da bi mogli nabaviti đinđuve i zadovoljiti neke druge potrebe. Pošto ga ubiju, sahrane ga zajedno sa vrhom surle i sa nekoliko stvari dobijenih za slonovaču, nadajući se da će na taj način izbeći nesreću koja bi ih inače zadesila. Kad lovci nekih plemena istočne Afrike ubiju lava, oni ga donesu pred kralja koji mu ukaže svoje veliko poštovanje time što padne ničice na zemlju i što trlja lice o njušku životinje. U nekim delovima zapadne Afrike, kad crnac ubije leoparda, on bude vezan i izveden pred poglavice zato što je ubio njima ravnog stvora. Čovek se brani izgovorom da je leopard poglavica šume i prema tome stranac. Poglavice ga onda puste na slobodu i nagrade, a ubijeni leopard, ukrašen poglavičinom kapom, stavi se da stoji nasred sela, gde se u njegovu čast održe noćne igranke. Bagande se mnogo boje duhova bivola koje su ubili i zato se uvek staraju da umire te opasne duhove. Ni u kom slučaju ne donose glavu ubijenog bivola u selo niti u vrt sa bananama; meso sa glave uvek pojedu na otvorenom polju izvan sela. Posle toga ostave lobanju u jednu malu kolibu napravljenu za tu svrhu; tu prospu pivo kao žrtveno piće i mole se duhu da ostane gde je i da im ne čini nikakvo zlo.

Druga opasna životinja koju primitivni lovac ubija sa radošću, ali i sa strahom i drhtanjem, jeste kit. Pošto ubiju kita, primorski Korjaci severoistočnog Sibira održe zajedničku svetkovinu čiji se bitan deo zasniva na shvatanju da ubijeni kit dolazi selu u posetu; da tu ostaje izvesno vreme, za koje se s njim postupa sa velikim poštovanjem;

da se zatim vraća u more kako bi opet došao u posetu iduće godine, i da će pričati svojim srodnicima o prijemu na koji je naišao i tako ih nagovoriti da i oni dođu s njim. Prema korjačkim idejama, kitovi kao i sve ostale životinje sačinjavaju jedno pleme, ili tačnije porodicu pojedinaca koji su rod jedan drugom i koji žive u naseljima, slično Korjacima. Oni se svete za smrt ma koga od njih i zahvalni su za svaku ljubaznost koja im se učini. Stanovnici ostrva St. Meri, severno od Madagaskara, kad idu u lov na kitove naročito traže mlade kitove i "ponizno mole njihovu majku za oproštaj; opišu joj nuždu koja ih goni da ubiju njen porod i mole je da zaroni u dubinu dok oni to rade, kako se njena materinska osećanja ne bi ozlojedila gledajući ono što bi je moralo mnogo uznemiriti". Jedan lovac Aumba, pošto je ubio ženku vodenog konja na jezeru Acingu u zapadnoj Africi, odsekao joj je glavu i udove i izvadio utrobu, zavukao se ispod rebara ubijene životinje, kleknuo u krvavu baru i oprao svoje telo krvlju i ekskretima životinje, moleći se njenoj duši da ne bude kivna na njega što ju je ubio i tako srušio njene nade u budući porod; takođe je molio duha da ne nagovara ostale vodene konje da mu iz osvete za njenu smrt prevrnu čamac.

Indijanci u Brazilu mnogo se plaše jaguara zbog njegove svireposti. Kad uhvate jednog u zamku, ubiju ga i odnesu u selo. Tamo ga žene okite raznobojnim perjem, stave mu grivne na noge, plaču nad njim i kažu: "Molim te, nemoj se svetiti našoj deci zato što si uhvaćen i ubijen usled svog sopstvenog neznanja. Nismo te mi prevarili, sam si se prevario. Naši muževi namestili su zamku samo za životinje koje su dobre za jelo; oni nisu nameravali da uhvate tebe. Zato tvoja duša ne treba da savetuje tvojim drugovima da tvoju smrt osvete na našoj deci!" Kad Indijanac iz plemena Crna Noga uhvati orlove zamkom i ubije ih, on ih odnese u jednu

UMILOSTIVLJAVANJE RIBA

Pleme Iatmul sa Nove Gvineje koristi veliku drvenu kuku za vešanje ribarskih mreža, verujući da drvena rezbarija prenosi magiju na mreže i da će se ribe zato radije hvatati u njih.

naročitu kolibu zvanu orlova koliba, koja je napravljena za njih izvan logora. Tu stavi ptice na zemlju u jedan red, glave im izdigne na štap i stavi im parče suvog mesa u kljun da bi duhovi ubijenih orlova otišli i kazali ostalim orlovima kako Indijanci dobro postupaju s njima. Indijanski lovci u Orinoku, kad ubiju neku životinju, otvore joj usta i sipaju u njih nekoliko kapi pića koje obično nose sa sobom, da bi duša ubijene zveri izvestila svoje drugove o ukazanom prijemu, kako bi i oni, očekujući istu dobrodošlicu, žurno došli da budu ubijeni. Kad Teton-Indijanac putuje pa se sretne sa sivim paukom ili sa žutonogim paukom, on ga ubije, jer bi mu se inače desila neka nesreća, ali pazi da pauk ne primeti da ga on ubija, jer kad bi to pauk znao, njegova bi duša otišla i izvestila o tome ostale pauke, i jedan od njih bi neizostavno osvetio smrt svog srodnika. Stoga kad hoće da zgazi tog insekta, Indijanac kaže: "O deda pauče, gromovnici te ubijaju". On ga odmah zgnječi i pauk veruje ono što mu je rečeno; njegova duša verovatno otrči i kaže ostalim paucima da su ga ubili gromovnici, ali se nikakvo zlo ne desi zbog toga. Jer šta mogu sivi ili žutonogi pauci gromovnicima?

Opasni stvorovi nisu jedini sa kojima primitivni čovek želi da bude u dobrim odnosima. Istina, poštovanje koje on ukazuje divljim životinjama odgovara do izvesnog stepena njihovoj snazi i ljutini. Tako divlji Stieni u Kambodži, verujući da sve životinje imaju dušu koja luta unaokolo posle njihove smrti, mole životinju za oproštaj kad je ubiju, da njena duša ne bi došla i mučila ih. Takođe joj prinose žrtve, ali ove žrtve odgovaraju veličini i jačini životinje. Obredi koje drže posle ubijanja slona vrše se uz velike svečanosti i traju sedam dana. Slične razlike prave i severnoamerički Indijanci. "Medved, bivo i dabar su *manidos* (božanstva) koja daju hranu. Medved je opasan i dobar za jelo. Oni vrše obrede u njegovu čast, moleći ga da dozvoli da bude pojeden, mada znaju da on ne mari za to. Mi ćemo te ubiti, ali to te neće uništiti. Njegova glava i šape su predmet velikog poštovanja. Sa ostalim životinjama-*manidosima* koje nisu opasne postupa se s prezrenjem, na primer, sa barskom kornjačom, lasicom, tvorom itd.". Ova razlika je interesantna. Sa životinjama koje su opasne ili dobre za jelo, ili i jedno i drugo, postupa se sa ceremonijalnim poštovanjem, a one koje nisu ni opasne ni dobre za jelo preziru se. Naveli smo primere poštovanja životinja koje su opasne i dobre za jelo. Ostaje da dokažemo da se slično poštovanje ukazuje i životinjama koje ne ulivaju strah, ali se ili jedu ili cene zbog svog krzna.

Kad sibirski lovci na samura uhvate ovu životinju, nikome ne dozvoljavaju da je vidi, pošto veruju da više nijedan samur ne bi bio uhvaćen kad bi se dobro ili rđavo govorilo o već ulovljenom. Jedan lovac izrazio je mišljenje da su samuri u stanju da čuju šta se govori o njima čak i u Moskvi. Po njegovom mišljenju, glavni razlog što lov na samure sada nije tako uspešan jeste taj što su neki živi samuri poslati u Moskvu. Tamo ih je narod posmatrao sa iznenađenjem, kao čudne životinje, a samuri to ne trpe. Drugi razlog što se sada lovi manje samura, mada manje važan, leži po njegovom mišljenju u tome što je sada svet mnogo gori nego ranije, tako da lovac ponekad sakrije samura koga je ulovio umesto da ga skloni u zajedničku ostavu. To takođe samuri ne trpe, smatra on. Lovci na Aljasci čuvaju godinu dana kosti samura i dabrova izvan domašaja pasa, a onda ih pažljivo zakopaju "da ne bi duše koje se staraju o dabrovima i samurima smatrale da se na njih gleda s prezrenjem, jer onda više ne bi mogli nijednog ubiti niti uhvatiti u zamku". Kanadski Indijanci takođe su pazili da ne puste svoje pse da glođu kosti, a kad se dabar uhvati u mrežu bacali su ih u reku. Nekom jezuiti koji je dokazivao da je nemoguće da dabrovi znaju šta se dešava sa njihovim kostima, Indijanci su

odgovorili: "Ti ne znaš ništa o hvatanju dabrova, pa ipak brbljaš o tome. Pre nego što je dabar sasvim mrtav, njegova duša dođe za kratko vreme u kolibu čoveka koji ga je ubio i pažljivo posmatra šta se radi sa njegovim kostima. Ako se kosti daju psima, ostali dabrovi se izveste o tome i ne dozvoljavaju da budu uhvaćeni. Ako se njihove kosti bace u vatru ili reku, oni su sasvim zadovoljni, što se vidi po velikom broju onih koji se uhvate u mrežu". Pre nego što su išli u lov na dabrove, upućivali su svečanu molitvu Velikom Dabru i prinosili mu duvan na dar, a posle lova besednik je držao posmrtni govor nad mrtvim dabrovima. Hvalio je njihov duh i njihovu mudrost. "Vi više nećete čuti", govorio im je, "glas poglavica koje su vam zapovedale i koje ste vi izabrali između svih dabrova ratnika da vam daju zakone. Vaš govor, koji vidar savršeno razume, više se neće čuti na dnu jezera. Više nećete voditi bitke sa vidrama, vašim svirepim neprijateljima. Ne, dabrovi! Ali vaše će kože poslužiti da se kupi oružje; vaše osušene butove odnećemo našoj deci; nećemo dati psima da glođu vaše kosti koje su tako tvrde".

Američki Indijanci postupali su sa antilopom, jelenom i losom sa istom pažnjom i iz istog razloga. Njihove kosti se nisu smele davati psima niti bacati u vatru, niti je njihova mast smela kanuti na vatru, jer se verovalo da će duše ubijenih životinja videti šta se čini sa njihovim telima i da će izvestiti o tome ostale životinje, žive i mrtve. Ako se sa njihovim telima rđavo postupa, životinje te vrste neće dopustiti da budu uhvaćene ni na ovom ni na onom svetu. Kod Čikita u Paragvaju, vidar pita bolesnika da nije bacio neki deo jelenskog ili kornjačinog mesa; ako ovaj odgovori da jeste, vidar mu kaže: "To je ono što te ubija. Duša jelena ili kornjače ušla je u tvoje telo da bi se osvetila za zlo koje si joj naneo". Kanadski Indijanci ne jedu embrione losa, izuzev pri kraju sezone lova, jer bi inače losovi-majke bili plašljivi i ne bi se dali uhvatiti.

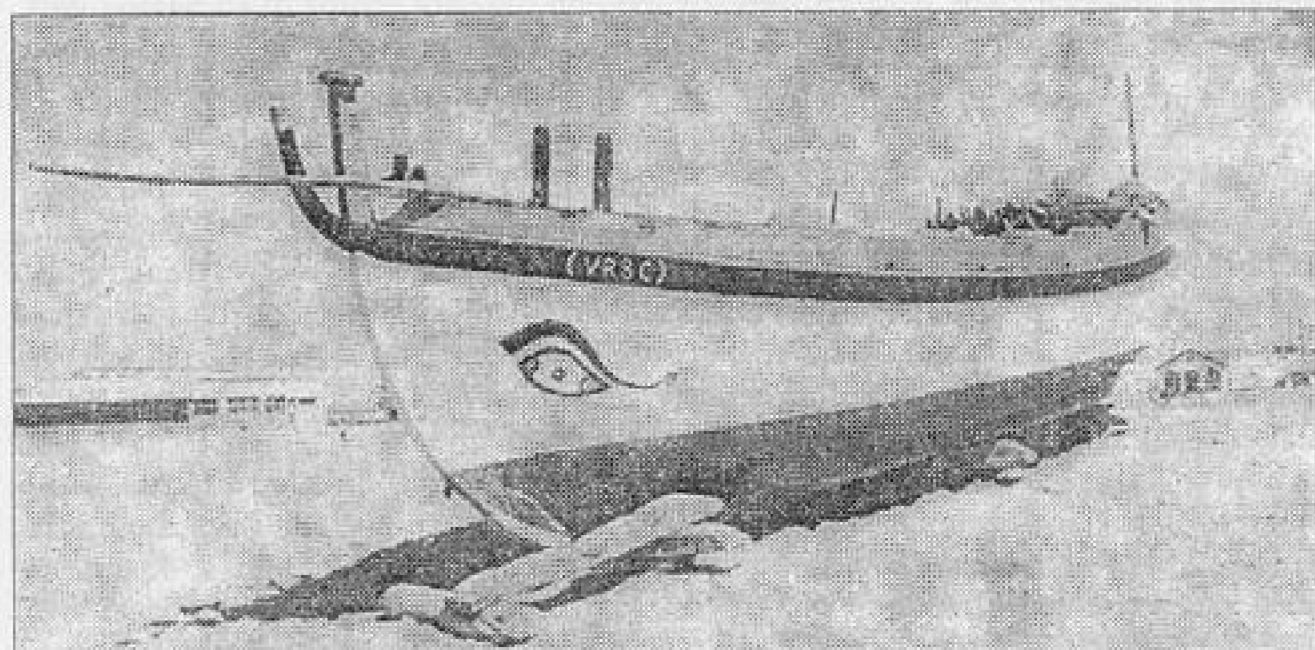
Na Timorlautskim ostrvima Indijskog arhipelaga lobanje svih kornjača koje ribar ulovi obese se ispod njegove kuće. Pre nego što ode da uhvati još jednu, on se obrati lobanji poslednje kornjače koju je ubio i, pošto joj stavi malo betela među vilice, moli duh ubijene životinje da namami njene srodnike da dođu u more kako bi bili uhvaćeni. U Posou, jednoj oblasti centralnog Celebesa, lovci čuvaju vilice jelena i divljih svinja koje su ubili i obese ih pored ognjišta u kućama. Zatim kažu vilicama: "Vičite za vašim drugovima, da vaši dedovi, rodaci ili deca ne odu". Oni misle da duše mrtvih jelena i svinja ostaju u blizini svojih vilica i privlače duše živih jelena i svinja koji tako budu namamljeni u lovčeve zamke. Tako lukavi primitivni čovek upotrebljava mrtve životinje kao mamce za hvatanje živih životinja.

Lengua-Indijanci Gran Čaka rado love noja. Kad ubiju jednu od tih ptica i donesu je kući u selo, preduzmu korake da nadmudre osvetnički duh njihove žrtve. Oni veruju da se noj, pošto prođe prvi prirodni udar smrti, pribere i pojuri za svojim telom. Mudro računajući s tom činjenicom, Indijanci čupaju perje sa ptičijih grudi i bacaju ga tamo-ovamo duž staze. Pored svake gomile perja duh zastane i pita se: "Da li je ovo celo moje telo ili samo jedan njegov deo?" Ova sumnja ga zaustavi, i dok on to pitanje rešava pored svake gomile i dok uz to straći dosta vremena trčeći u cik-cak od jedne gomile do druge, lovci srećno stignu kući, a prevareni duh onda uzalud tumara oko sela u koje se plaši da uđe.

Eskimi oko Beringovog moreuza veruju da duše mrtvih morskih životinja – morskih pasa, morskih konja i kitova – ostaju pričvršćene za svoje mehure, i da se vraćanjem mehura u more može učiniti da se duše ponovo ovaplote u novim telima i da se tako umnoži (lovina) koju lovci hvataju i ubijaju. Shodno ovom verovanju, svaki lovac pa-

žljivo odvoji i sačuva mehure svih morskih životinja koje ubije. O svečanoj proslavi koja se drži jedanput godišnje u zimu, ove mehure koji sadrže duše svih morskih životinja ubijenih u toku godine, počastvuju u zajedničkoj zbornici igrankom i ponudama u hrani, a zatim ih odnesu na led i kroz rupe na ledu bace u vodu. Naivni Eskim misli da će se duše životinja, dobro raspoložene zbog ljubaznog postupanja na koje su naišle, ponovo roditi kao morski psi, morski konji i kitovi, i da će se u tom vidu dragovoljno skupljati da ih lovci ponovo ubiju kopljima, da ih harpuniraju ili da im dođu glave na neki drugi način.

Iz sličnih razloga, pleme koje pretežno ili delimično živi od ribolova stara se da postupa s ribama sa svim znacima poštovanja i počasti. Indijanci u Peruu obožavali su ribe koje su hvatali u naročito velikim količinama, jer su mislili da je prva riba koja je stvorena u gornjem svetu (tako oni zovu nebo) porodila sve ostale ribe te vrste, i postarala se da pošalje veliki broj svoje dece da bi se njihovo pleme moglo ishraniti. Zbog toga su poštovali sardine u predelu u kome su hvatali više sardina nego bilo koje druge ribe; u nekim predelima poštovali su kamenice, u nekim ajkule, u nekim zlatne karaše zbog njihove lepote, u nekim raroge, u nekim pak rakove zato što su oskudevali u većim bogovima, ili što nije bilo ribe, ili što nisu umeli da je hvataju i ubijaju. Kratko rečeno, imali su za svoje bogove one ribe koje su im bile najkorisnije. Kvakiutl-Indijanci u Britanskoj Kolumbiji misle da se duša ubijenog lososa vraća u zemlju lososa, pa zato paze da kosti i otpatke bace u more, kako bi ih duša oživela pri vaskrsnuću lososa. Ako bi izgoreli kosti, duša bi bila izgubljena, te bi tako bilo sasvim nemoguće za tog lososa da ustane iz mrtvih. Otava-Indijanci u Kanadi veruju da duše mrtvih riba prelaze u druga riblja tela, te nikad ne spaljuju riblje kosti da ne bi naljutili duše riba koje onda više ne bi dolazile u mreže. Huroni su takođe izbegavali da bacaju riblje kosti u vatru, kako duše riba ne bi otišle i kazale ostalim ribama da ne dozvole da budu uhvaćene, jer će

OKO POMAŽE RIBARIMA

Portugalski čamac ukrašen je očima naslikanim na pramcu. "Oči" omogućavaju ribarima da se sigurnije drže pravca, da se zaštite od opasnosti koje im prete na debelom moru i da lakše dođu do plena.

im inače Huroni spaliti kosti. Oni su imali ljude koji su propovedali ribama i nagovarali ih da dođu i budu uhvaćene. Dobar propovednik mnogo je tražen, jer se mislilo da propovedi veštog čoveka imaju moć da privuku veliki broj riba u mreže. U jednom huronskom ribarskom selu, gde je neko vreme boravio francuski misionar Sagar, neki čovek koji je propovedao ribama mnogo se ponosio svojom suviše kitnjastom rečitošću. Svako veče posle večere, pošto vidi da su svi na svojim mestima i da vlada stroga tišina, propovedao je ribama. Njegova tema je bila da Huroni nisu spaljivali riblje kosti. "Proširujući svoju temu u čudnom zanosu, on je naređivao i zaklinjao, pozivao i molio ribe da dođu, da budu uhvaćene, da budu hrabre i da se ne plaše ničega, jer je sve to imalo da služi njihovim prijateljima koji su ih poštovali i nisu im spaljivali kosti". Domoroci ostrva vojvode od Jorka svake godine okite čamac cvećem i paprati, natovare ga (ili se bar pretpostavlja da ga natovare) novcem od školjki i puste ga da otplovi kao naknada ribama za njihove uhvaćene i pojedene drugarice. Naročito je važno da se sa ribama koje se prve uhvate postupa što bolje kako bi se umirile ostale, na čije ponašanje treba da utiče prijem pružen onim članovima njihove vrste koji su prvi uhvaćeni. Zbog toga Maori uvek vrate u more prvu ribu koju uhvate, "moleći je da ona navede i ostale ribe da dođu i budu uhvaćene".

Još se veće predostrožnosti preduzimaju u vezi sa ribama koje se prve uhvate u početku sezone. Na rekama u kojima žive lososi, kad ribe u proleće počnu da idu uz reku, dočekaju ih sa velikim poštovanjem plemena koja se, kao na primer Indijanci na severnoameričkoj obali Tihog okeana, poglavito hrane ribom. U Britanskoj Kolumbiji Indijanci su išli da susretnu prve ribe dok one dolaze uz reku. "Oni su im laskali i govorili: 'Vi ribe, vi ribe, sve ste vi poglavice; sve ste vi poglavice'". "Tlingiti na Aljasci pažljivo postupaju sa prvom pljoskom u sezoni, zovu je poglavicom i održe svetkovinu u njenu čast, posle koje produže lov na ribe. U proleće, kad duvaju blagi južni vetrovi i lososi počnu da dolaze uz reku Klamat, Karoci u Kaliforniji igraju u čast lososa, kako bi osigurali dobar lov za sebe. Jedan od Indijanaca, koga zovu Kareja ili bog-čovek, povuče se u planine i posti deset dana. Kad se vrati, narod se razbeži, a on ode na reku, uzme prvog uhvaćenog lososa, jede malo od njega, a ostatkom zapali svetu vatru u kući za znojenje. Nijedan Indijanac ne sme jesti lososa pre nego što se održi ova igranka, ni deset dana posle nje, čak i ako mu porodica gladuje". Karoci takođe veruju da ribar neće uloviti nijednog lososa ako se kolje za pravljenje njegove privremene kolibe stavi na obalu tako da ga lososi mogu videti. Ovo kolje mora se doneti sa vrha najviše planine. Ribarski trud takođe će biti uzaludan ako se isto kolje upotrebi i druge godine za privremeno skrovište ili ribaricu, "jer su mladi lososi čuli o njemu od starih lososa". Najomiljenija riba Ainua pojavljuje se u njihovim rekama u maju ili junu. Oni se pripremaju za lov na taj način što se podvrgavaju pravilima obrednog čišćenja, a kad odu u lov, žene kod kuće moraju stalno ćutati, jer će ih inače ribe čuti i iščeznuti. Kad se uhvati prva riba, ona se donese i ubaci kroz mali otvor na kraju kolibe; ne sme se uneti kroz vrata, jer bi je u tom slučaju "ostale ribe neizostavno videle i pobegle". To možda delimično objašnjava običaj ostalih divljaka da u izvesnim slučajevima ne unose lovinu u kolibe na vrata, već kroz prozor, otvor za dim ili naročit otvor na zadnjoj strani kolibe.

Kod nekih primitivnih ljudi specijalan razlog za poštovanje kostiju ulovljene divljači, i uopšte životinja koje oni jedu, potiče iz verovanja da će kosti, ako se sačuvaju, biti vremenom ponovo obavijene mesom i da će se tako životinja ponovo vratiti u život.

Prema tome, jasno je da je u interesu lovca da ostavi kosti nedirnute, jer bi uništiti ih značilo smanjiti buduću količinu divljači. Mnogi Minetari-Indijanci "veruju da kosti onih bizona koje su ubili i čije su meso pojeli ponovo ožive obučene u novo meso, ugoje se i budu spremne za klanje idućeg juna". Otuda se po zapadnim predelima Amerike mogu videti lobanje bizona poređane u krugove i simetrične gomile, kao da čekaju svoje uskrsnuće. Dakote, pošto pojedu psa, pažljivo skupe kosti, ostružu ih, operu i sahrane, "delimično, kao što kažu, da bi pokazali psećoj vrsti da oni niukoliko ne omalovažavaju samu vrstu time što pojedu jednog od njenih članova, a delimično i zbog verovanja da će kosti životinje uskrsnuti i proizvesti novog psa". Pri žrtvovanju kakve životinje Laponci uvek ostave u stranu kosti, oči, uši, srce, pluća, polne organe (ako je životinja muškog roda) i po zalogaj mesa od svakog uda. Zatim, pošto pojedu ostalo meso, ostave kosti i ostale delove po anatomskom redu u mrtvački sanduk i sahrane ih uz uobičajene obrede, u nadi da će bog kome su žrtvovali životinju ponovo obući kosti u meso i povratiti životinju u život u Jabme-Ajmou, podzemnom svetu mrtvih. Ponekad, kao posle jedenja medveda, izgleda da su se zadovoljavali samo sahranom kostiju. Laponci su, verovali da ubijena životinja uskrsne u drugom svetu; slično tome, žitelji Kamčatke su verovali da će svaki stvor, pa i najmanja mušica, ustati iz mrtvih i živeti u podzemlju, dok su, međutim, severnoamerički Indijanci očekivali uskrsnuće životinja na ovom svetu. Običaj, naročito rasprostranjen kod mongolskih naroda, da se koža žrtvovane životinje ispuni ili razapne, pre ukazuje na verovanje u ovu drugu vrstu uskrsnuća. Nesklonost primitivnih naroda da lome kosti životinja koje su pojeli ili žrtvovali verovatno potiče ili iz vere u uskrsnuće životinja, ili iz straha da bi to poplašilo ostale životinje iste vrste i uvredilo duhove obijenih životinja. Severnoamerički Indijanci i Eskimi ne daju psima da glođu kosti životinja, verovatno zato što ne žele da se kosti lome.

Vaskrsavanje mrtve divljači može imati i svojih nezgoda; stoga neki lovci preduzmu korake da to spreče time što preseku životinji Ahilovu žilu i tako nju ili njenog duha onesposobe da ustane i ode. Ovaj motiv se pripisuje praksi kuiskih lovaca u Laosu; oni misle da bajalice koje izgovaraju za vreme lova mogu da izgube svoje magijsko svojstvo i da u tom slučaju ubijena životinja može ponovo da oživi i pobegne. Da bi sprečili tu katastrofu, oni preseku životinji Ahilovu žilu čim je zakolju. Kad Eskim na Aljasci ubije lisicu, on joj pažljivo preseče sve žile na nogama kako bi sprečio da duh oživi telo i ode s njim. Presecanje žila ubijenoj životinji nije jedina mera koju preduzimljiv primitivni čovek primenjuje da bi onesposobio duh svoje žrtve. U staro vreme, kad bi Ainui išli u lov i najpre ubili lisicu, čvrsto su joj vezivali njušku kako bi sprečili njen dah da izađe iz nje i izvesti drugove o dolasku lovaca. Giljaci oko reke Amura iskopaju oči morskim psima koje ubiju, da duhovi ubijenih životinja ne bi upamtili svoje ubice i osvetili se za svoju smrt time što bi lov na morske pse učinili bezuspešnim.

Pored životinja kojih se primitivan čovek plaši zbog njihove snage i ljutine i onih koje poštuje zbog koristi koje očekuje od njih, postoji još jedna vrsta stvorova za koje on ponekad smatra da ih je potrebno umilostiviti obožavanjem i prinošenjem žrtvi. To su insekti koji škode usevima i stoci. Da bi se oslobodio ovog opasnog neprijatelja, farmer pribegava mnogim sujevernim merama, od kojih neke imaju za cilj da uništе ili zaplaše štetočine, a neke da ih umilostive i nagovore lepim načinom da poštede plodove zemlje i stoku.

Estonski seljaci na ostrvu Ezelu mnogo se plaše žiška, jednog insekta koji je veliki štetočina za žito. Oni žišku daju lepo ime, i kad dete hoće da ga ubije, kažu mu:

"Nemoj to da radiš; ukoliko mu mi više škodimo, utoliko će i on nama više škoditi". Ako nađu žiška, zakopaju ga u zemlju umesto da ga ubiju. Neki ga čak stave pod kamen u polju i donesu mu žita. Oni misle da ga na taj način umilostive te čini manje štete. Kod Saksonaca u Transilvaniji, kad sejač otpočne sejanje on baci prvu pregršt semena natrag preko glave da vrapci ne bi kljucali žito i kaže: "To je za vas, vrapci". Da bi sačuvao usev od lisnih vaši, on zatvori oči i razbaca tri pregršti zobi u raznim pravcima. Pošto učini ovu žrtvu za lisne vaši, siguran je da će one poštedeti usev.

Transilvanijski način osiguravanja useva protiv svih ptica, životinja i insekata je ovaj: sejač, pošto završi setvu, ide još jednom s kraja na kraj polja i praznom rukom čini pokrete kao da seje. Radeći to, on govori: "Ovo sejem za životinje; sejem ovo za sve što leti i gmiže, što ide i stoji, što peva i skače, u ime Boga Oca", itd. Nemsi, pak, ovako oslobađaju vrt od gusenica. Posle sunčevog zalaska ili oko ponoći, domaćica ili neko drugo žensko čeljade porodice ide oko bašte vukući metlu za sobom. Ona se ne sme osvrtati i mora stalno mrmljati: "Dobro veče, majko gusenico, ti ćeš ići sa svojim mužem u crkvu". Kapija od vrta ostavi se otvorena do idućeg jutra.

U postupanju sa insektima farmer se ponekad trudi da pogodi srednji put između prevelike strogosti i prevelike popustljivosti; ljubazan ali čvrst, on ublažava strogost milošću. Jedan stari grčki spis o poljoprivredi preporučuje seljaku koji želi da očisti svoje imanje od miševa da postupi ovako: "Uzmi parče papira i na njemu napiši: 'Ja vas zaklinjem, vas miševe koji ste ovde, da mi ne nanosite štete i da ne dozvolite ni drugim miševima da to čine. Ja vam dajem ono tamo polje (ovde naznači koje polje); ali ako vas ikad opet zateknem ovde, tako mi majke bogova rastrgnuću vas u sedam komada'. Napiši to i prilepi papir na jedan neotesan kamen u polju pre sunčevog izlaska, samo pazi da ispisana strana bude gore".

Na Ardenima kažu da, ako hoćete da se oslobodite pacova, treba da izgovorite sledeće reči: *"Erat verbum, apud Deum vestrum"*. Muški pacovi i ženski pacovi, zaklinjem vas velikim bogom, idite iz moje kuće i iz svih mojih zgrada, idite na to i to mesto i tamo završite svoj život. *"Decretis, reversis et desembarassis virgo potens, clemens, justitiae"*. Zatim napišite iste reči na listićima papira, savite ih i stavite jedan ispod vrata na koja pacovi treba da izađu, a drugi na put kojim treba da odu. Ovo isterivanje treba izvršiti o sunčevom izlasku. Priča se da je pre nekoliko godina jedan američki farmer napisao učtivo pismo pacovima, u kome im kaže da njegovi usevi nisu dobro rodili i da stoga ne može da ih drži preko zime; da je on bio vrlo ljubazan prema njima, ali da bi radi njihovog sopstvenog dobra bilo bolje da ga napuste i odu nekom od njegovih suseda koji ima više žita. Ovaj dokument zakucao je o direk u svom ambaru da ga pacovi pročitaju.

Neki misle da željeni cilj mogu postići postupajući sa naročitim poštovanjem prema jednom ili dvojici izabranih članova omrznute vrste, dok ostale neumitno gone. Na istočnoindijskom ostrvu Baliju, miševe koji pustoše pririnčana polja pohvataju u velikom broju i spale ih na isti način na koji spaljuju mrtvace. Dva uhvaćena miša puste da žive i daruju im paketić rublja. Zatim se narod klanja pred njima kao pred bogovima i onda ih pusti da odu.

Kad njive primorskih Dajaka ili Ibana u Saravaku stradaju od ptica i insekata, oni uhvate po jednu od svake vrste štetočina (jednog vrapca, jednog skakavca itd.), stave ih u majušni čamac napravljen od kore kakvog drveta, dobro ga snabdeju hranom i puste da otplovi niz reku sa omrznutim putnicima. Ako to ne otera štetočine, Dajaci pri-

begnu jednom po njihovom mišljenju efikasnijem sredstvu za postizanje istog cilja. Od ilovače naprave krokodila u prirodnoj veličini i stave ga u polje gde mu donesu hrane, pića od pirinča i komad čoje, i prinesu mu na žrtvu kokošku i prase. Dirnuta tom pažnjom, ova opasna životinja brzo proždere sve stvorove koji pustoše polja.

U Albaniji, ako polja i vinograde pustoše skakavci ili tvrdokrilci, skupi se nekoliko žena koje raspuste kosu, uhvate nekoliko insekata i nose ih kao da su u pogrebnoj povorci do izvora ili potoka, gde ih podave. Zatim jedna od žena peva: "O, skakavci i tvrdokrilci koji ste nas ostavili ucveljene", a ovu tužbalicu prihvate i ponove sve žene zajedno. One se nadaju da će sahranjivanjem nekoliko skakavaca i tvrdokrilaca poslati u smrt i sve ostale. Kad su gusenice napale jedan vinograd ili polje u Siriji, skupile su se devojke, uzele jednu gusenicu i proglasile jednu devojku za njenu majku. Zatim su ožalile tu gusenicu i sahranile je. Posle toga odvele su "majku" na mesto gde su bile gusenice i glasno je tešile da bi sve gusenice to čule i napustile vinograd.

LIV
VRSTE ŽIVOTINJSKOG SAKRAMENTA

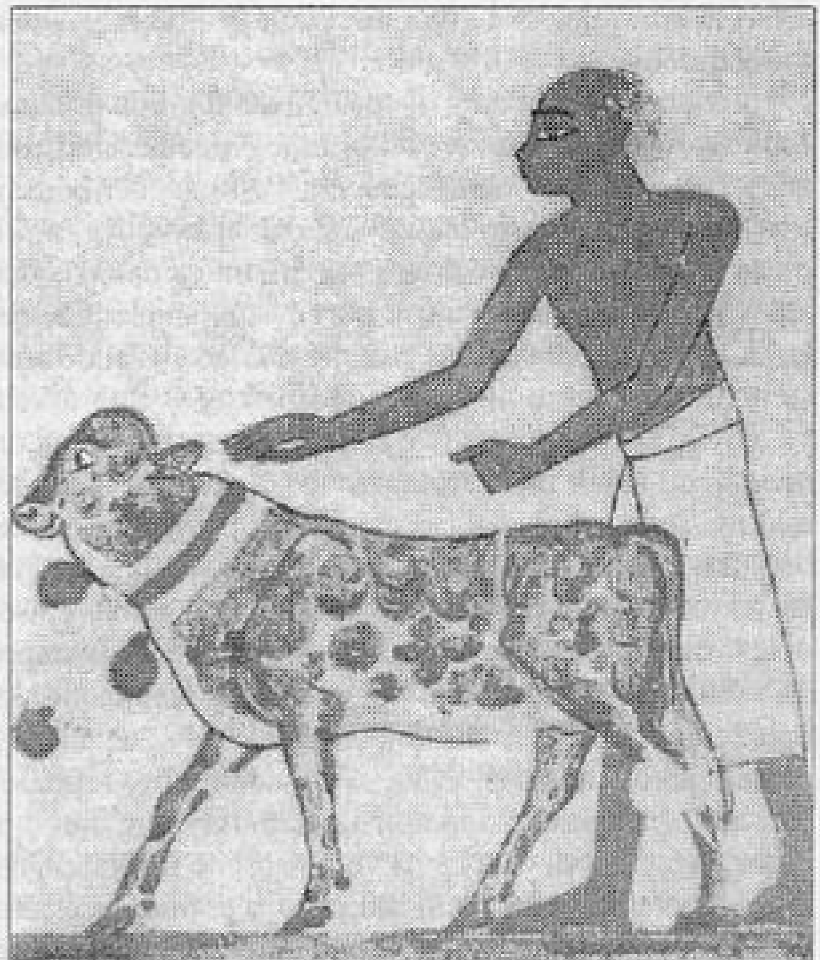
EGIPATSKE I AINUSKE VRSTE SAKRAMENTA

Sada smo možda u položaju da razumemo dvosmisleno ponašanje Ainua i Giljaka prema medvedu. Pokazali smo da jasna granična linija koju mi povlačimo između ljudskog roda i nižih životinja ne postoji za primitivnog čoveka. On mnoge životinje smatra sebi ravnim, pa čak i višim od sebe, i to ne samo po fizičkoj snazi nego i po inteligenciji; kad ga sopstveni izbor ili nužda navede da im oduzme život, on se iz obzira prema sopstvenoj bezbednosti oseća obaveznim da to izvrši na način koji je što je moguće manje uvredljiv ne samo za živu životinju, već i za njen duh posle smrti i za sve ostale životinje iste vrste koje bi se za uvredu nanetu jednoj od njih osvetile kao što se pleme primitivnih ljudi sveti za uvredu ili povredu nanetu nekom svom članu. Videli smo da je naročito uvažavanje nekoliko izabranih članova vrste jedno od mnogih sredstava kojima primitivan čovek nastoji da popravi zlo koje je učinio svojim životinjskim žrtvama. Izgleda da se smatra da ga takvo ponašanje ovlašćuje da bezobzirno tamani sve ostale članove vrste koji mu padnu pod ruku. Ovaj princip možda objašnjava stav Ainua prema medvedu, stav koji na prvi pogled izgleda nerazumljiv i protivrečan. Medvede meso i koža redovno ih snabdevaju hranom i odelom, ali kako je medved inteligentna i moćna životinja, potrebno je da se medveđoj vrsti pruži izvesno zadovoljenje za gubitak tolikih njenih članova. Ovo zadovoljenje ili kajanje sastoji se u tome što se mladi medvedi pažljivo odgaje, što se s njima postupa s poštovanjem dokle god su živi i što se ubijaju uz osobite znake žalosti i odanosti. Na taj način pruži se zadovoljenje ostalim medvedima, te se oni ne trude da osvete ubijanje članova svoje vrste napadanjem ubica ili napuštanjem zemlje, što bi Ainue lišilo važnog sredstva za život.

Prema tome, postoje dve vrste primitivnog obožavanja životinja, u izvesnom pogledu suprotne jedna drugoj. U jednom slučaju životinje se obožavaju i stoga se ne ubijaju niti jedu. U drugom slučaju, životinje se obožavaju zato što se redovno ubijaju i jedu. Kod oba tipa obožavanja životinja se poštuje zbog neke koristi, pozitivne ili negativne, koju primitivan čovek očekuje od nje. Kod prvog obožavanja korist dolazi ili u pozitivnom vidu zaštite, saveta i pomoći koje životinja pruža čoveku, ili u negativnom vidu uzdržavanja životinje od toga da čoveku nanese zlo koje je u stanju da mu učini. Kod drugog obožavanja korist je materijalna, jer se od životinje dobijaju meso i koža. Ova dva tipa obožavanja su u izvesnoj meri suprotna jedan drugom; kod prvog, životinja se

ne jede zato što se obožava; kod drugog, ona se obožava zato što se jede. Oba tipa mogu postojati kod istog naroda, kao što smo videli u slučaju severnoameričkih Indijanaca koji, mada očevidno poštuju i štede svoje totemske životinje, takođe poštuju i životinje i ribe kojima se hrane. Totemizam urođenika u Australiji jeste u najprimitivnijem obliku koji znamo, ali nema jasnih dokaza da oni, kao severnoamerički Indijanci, umilostivljavaju životinje koje ubijaju i jedu. Sredstva koja Australijanci upotrebljavaju da bi osigurali obilnu količinu divljači izgleda nisu prvenstveno zasnovana na umilostivljavanju, već na simpatičkoj magiji, na principu kome i severnoamerički Indijanci pribegavaju u istom cilju. Kako Australijanci nesumnjivo predstavljaju primitivniji i raniji stupanj razvitka nego američki Indijanci, to izgleda da lovci, pre nego što dođu na ideju da obožavaju divljač kako bi osigurali obilnu količinu lovine, pokušavaju da postignu isti cilj pomoću simpatičke magije. Ova činjenica ide u prilog mišljenju koje i inače izgleda dovoljno osnovano, da je simpatička magija jedno od najranijih sredstava pomoću kojih se čovek trudio da prilagodi sile prirode svojim potrebama.

U skladu sa ova dva različita tipa obožavanja životinja, postoje dva različita tipa običaja ubijanja životinje-boga. U slučajevima kad se obožavana životinja obično ostavlja na miru, ona se ipak ubija – i ponekad jede – u retkim i svečanim prilikama. Već smo naveli primere ovog običaja i izložili naše objašnjenje. S druge strane, kad se obožavana životinja obično ubija, ubijanje ma kog člana vrste obuhvata ubijanje boga, i ono se okaje na licu mesta pravdanjem i prinošenjem žrtava, naročito kad je ubijena životinja moćna i opasna; pored ovog običnog i svakidašnjeg okajanja postoji i specijalno godišnje okajanje, pri kome se izabrani član vrste ubija uz osobite znake poštovanja i odanosti. Naravno, ova dva tipa sakramentalnog ubijanja – koje možemo nazvati egipatskim i ainuskim – posmatrač može lako da pobrka jedan s drugim; pre nego što možemo reći kom tipu pripada ma koji poseban primer, potrebno je izvideti da li sakramentalno ubijena životinja pripada vrsti koju pleme obično ne ubija, ili vrsti koju

ŽRTVOVANJE UKRAŠENOG TELETA
(Grobnica Mene, Teba)

Egipatski tip svetog obreda, pri kojem sakramentalno ubijena životinja-bog pripada vrsti koja se obično ne ubija, razlikuje se od ainuskog tipa obreda, pri kojem životinja spada u vrstu koja se inače ubija, dakle ne samo prilikom žrtvovanja.

ono obično ubija. U prvom slučaju primer pripada egipatskom, a u drugom ainuskom tipu svetog obeda.

Praksa pastirskih plemena pruža primere za oba tipa sakramenta. "Pastirska plemena", kaže Adolf Bastijan, "kad su ponekad prinuđena da prodaju svoja stada strancima koji bi mogli da rukuju bez poštovanja sa kostima životinja, trude se da izbegnu opasnost koju bi tako obesvećenje moglo doneti, na taj način što osvete jednu od životinja iz krda kao predmet obožavanja i jedu je sakramentalno u porodičnom krugu, iza zatvorenih vrata, a posle sa kostima postupaju sa svim ceremonijalnim poštovanjem koje bi, strogo govoreći, trebalo ukazati svakom govečetu, ali za koje se smatra da je ukazano svima samim tim što je ukazano izabranoj životinji. Ovakvi porodični obedi postoje kod raznih naroda, a naročito kod onih na Kavkazu. Kad kod Abčasa pastiri u proleće učestvuju u svom zajedničkom obedu potpasani i držeći štapove u ruci, to se može smatrati i kao sveti obed i kao zakletva na zajedničku pomoć. Jer najjača od svih zakletvi je ona koja je praćena jedenjem svete supstance, pošto krivokletnik ne može nikako izbeći osvetničkog boga koga je uzeo u svoje telo i asimilirao". Ova vrsta svetog obeda je ainuskog ili pokajničkog tipa, jer je njen cilj da pruži zadovoljenje vrsti za eventualno rđavo postupanje sa njenim članovima. Žrtvu za umilostivljavanje, sličnu u principu ali različitu u pojedinostima, Kalmuci prinose ovcama čije je meso njihova glavna hrana. Bogati Kalmuci imaju običaj da posvete belog ovna pod imenom "ovan neba" ili "ovan duha". On se nikad ne šiša niti prodaje; ali kad ostari, pa njegov sopstvenik želi da posveti novog ovna, stari ovan se mora zaklati i pojesti na gozbi na koju se pozovu susedi. Jednog srećnog dana, obično s jeseni, kad su ovce debele, vrač zakolje starog ovna pošto ga prvo poškropi mlekom. Njegovo meso pojedu; kostur, sa jednim delom loja, spale na onom delu ledine koja služi kao žrtvenik, a kožu sa glavom i nogama obese.

Jedan primer svetog obeda egipatskog tipa pružaju nam Todi, pastirski narod južne Indije koji poglavito živi od bivoljeg mleka. Kod njih "se bivo smatra svetim do izvesnog stepena", i "narod postupa s njim sa velikom ljubaznošću, pa čak i sa izvesnim obožavanjem". Oni nikad ne jedu meso bivolice, a pridržavaju se i pravila da ne jedu meso mužjaka. Ali ovo drugo pravilo ima jedan izuzetak. Jedanput godišnje, svi odrasli muškarci u selu učestvuju u obredu ubijanja i jedenja vrlo mladog muškog bivolčeta koje, izgleda, nije staro ni pun mesec dana. Oni odvedu bivolče u mračne uvale seoske šume, gde ga ubiju tojagom od todijskog svetog drveta (*Millingtonia*). Trenjem štapova zapale vatru koju nalože samo izvesnim vrstama drveta i na njoj ispeku bivolče; to meso jedu samo muškarci, a žene su potpuno isključene iz skupa. To je jedina prilika u kojoj Todi jedu bivolje meso. Madi ili Morui, pleme u srednjoj Africi čije je glavno bogatstvo stoka mada se bave i zemljoradnjom, u izvesnim svečanim prilikama izgleda sakramentalno ubijaju jagnje. Dr Felkin ovako opisuje taj običaj: "Jedan interesantan običaj održava se u određeno vreme – mislim jedanput godišnje. Nije mi bilo moguće da tačno utvrdim značenje koje mu se pripisuje, ali izgleda da on odagna sumorno raspoloženje naroda, jer pre toga su ljudi vrlo žalosni, a pošto se obred obavi kako treba postaju jako radosni. Evo šta se događa: i staro i mlado skupi se u velikom broju i poseda oko jednog kruga od kamenja napravljenog pored puta (koji je ustvari uzana staza). Zatim jedan dečak četiri puta vodi naročito izabrano jagnje oko sakupljenog naroda. Dok ono ide unaokolo, prisutni mu čupaju pramenčiće runa i stavljaju ih sebi u kosu ili na neki drugi deo tela. Jagnje se onda odvede na kamenje i tu ga ubije čovek koji pripada

nekoj vrsti svešteničkog reda; on uzme malo jagnjeće krvi i četiri puta poškropi njome narod. Zatim poškropi svakog posebno. Deci napravi krst od krvi preko donjeg dela grudne kosti, ženama i devojkama stavi znak iznad grudi, ljudima dodirne oba ramena. Posle toga objasni ceremoniju i savetuje narodu da bude ljubazan. Posle ove propovedi koja je ponekad vrlo duga, ljudi ustanu i svaki od njih stavi po list na krug od kamenja ili pored njega, i odlazi pokazujući znake velike radosti. Jagnjeća koža se obesi o drvo blizu kamenja, a meso pojede sirotinja. Ova ceremonija održava se u manjem obimu i u drugim prilikama. Ako je porodica u kakvoj velikoj nevolji, usled bolesti ili smrtnog slučaja, skupe se njeni prijatelji i susedi i ubije se jagnje; misli se da to otklanja svako dalje zlo. Isti običaj se održava i na grobu preminulih prijatelja, a takođe i u radosnim prilikama, kao na primer prilikom sinovljevog povratka kući posle dugog odsustvovanja". Žalost koju narod pokazuje pri godišnjem klanju jagnjeta izgleda znači da je ubijeno jagnje sveta ili božanska životinja čiju smrt oplakuju njegovi obožavaoci, isto kao što su žitelji Kalifornije oplakivali smrt svetog mišara, a Egipćani smrt tebanskog ovna. Mazanje obožavalaca krvlju jagnjeta jeste oblik opštenja sa božanstvom; nosilac božanskog života stavlja se na telo umesto da se uzme u telo, kao u slučajevima kad se krv pije i meso jede.

POVORKE SA SVETIM ŽIVOTINJAMA

Oblik opštenja pri kome se sveta životinja vodi od kuće do kuće da bi njeno božansko dejstvo delovalo na svakog, ilustrovali smo običajem Giljaka da vodaju medveda kroz selo pre nego što ga ubiju. Sličan oblik opštenja sa svetom zmijom praktikuje zmijsko pleme u Pendžabu. Jedanput godišnje, septembra meseca, sve kaste i religije obožavaju zmiju devet dana. Krajem avgusta Mirazani, naročito oni koji pripadaju zmijskom plemenu, naprave zmiju od testa, oboje je u crno i crveno i stave na kotaricu od vejalice. Ovu kotaricu nose po selu i kad god uđu u neku kuću kažu: "Neka bog bude s vama svima! Neka je svako zlo daleko! Neka uspeva reč našeg zaštitnika (Guge)!" Zatim pruže kotaricu sa zmijom i kažu: "Mali kolač od brašna, malo maslaca; ako slušate zmiju, vi i vaši imaćete uspeha!" Strogo govoreći, ukućani treba da daju kolač i maslac, ali se to retko čini. Ipak svako da ponešto, obično nešto testa ili pregršt žita. U kući gde je nova mlada ili iz koje se devojka nedavno udala, ili gde se rodio sin, običaj je da se dâ rupija i četvrt, ili parče sukna. Ponekad donosioci zmije pevaju:

Dajte zmiji parče sukna, a ona će vama lepu mladu!

Kad tako posete sve kuće, sahrane zmiju od testa i podignu malu humku nad njom. Tu žene dolaze na devetodnevno poklonjenje u septembru. One donesu čanak kiselog mleka; malo mleka stave na zmijin grob, kleknu i dodirnu zemlju čelom. Zatim se vrate kući i podele deci ostatak mleka. Jasno je da u ovom slučaju zmija od testa služi kao zamena za pravu zmiju. U krajevima koji obiluju zmijama ne ide se na grob zmije od testa, već u džunglu, tamo gde se zna da se nalaze zmije. Pored ovog godišnjeg obožavanja u kome učestvuje sav narod, članovi zmijskog plemena održavaju sličnu pobožnu svečanost svakog jutra posle mladog meseca. Zmijsko pleme je prilično rasprostranjeno u Pendžabu. Njegovi članovi ne ubijaju zmiju i tvrde da im njen ujed ne škodi. Ako nađu mrtvu zmiju, oni je obuku i propisno sahrane.

Obredi vrlo slični ovom indijskom obožavanju zmije održali su se u Evropi sve do naših vremena, i bez sumnje potiču od vrlo primitivnog neznaboštva. Najpoznatiji je primer "lovljenja carića". Mnogi evropski narodi – Grci, Rimljani, Italijani, Španci, Francuzi, Nemci, Holanđani, Danci, Šveđani, Englezi i Velšani – nazvali su carića kraljem, malim kraljem, kraljem ptica, kraljem žbunja itd., i uvrstili ga u ptice čije ubijanje donosi nesreću. U Engleskoj se misli da će onaj ko ubije carića ili opljačka njegovo gnezdo neizostavno slomiti kakvu kost, ili da će mu se desiti neka strašna nesreća u toku godine; u nekim krajevima se misli da će usled toga kravlje mleko biti krvavo. U Škotskoj se carić zove "kokoš nebeske gospode", a dečaci pevaju:

Prokletstva, prokletstva, više od deset,
Koja teraju kokoš nebeske gospode!

U Sen Donanu, u Bretanji, veruje se da će deca stradati od vatre sv. Lorenca ako diraju mlade cariće u gnezdu, to jest da će dobiti bubuljice po licu, nogama itd. U drugim krajevima Francuske misli se da će onome ko ubije carića ili opljačka njegovo gnezdo grom udariti u kuću, ili da će mu se prsti kojima je to učinio zgrčiti i otpasti ili bar biti osakaćeni, ili da će mu stoka patiti od bolesti nogu.

Uprkos takvim verovanjima, običaj ubijanja carića svake godine vrlo je rasprostranjen i u Engleskoj i u Francuskoj. Na ostrvu Manu je sve do osamnaestog veka ovaj običaj održavan na Badnje veče, ili ujutru na Božić. Dvadeset četvrtog decembra predveče, sve sluge prestanu sa radom; ne spavaju celu noć, već lutaju unaokolo dok sva crkvena zvona ne zazvone. Posle molitve odu u lov na cariće; kad uhvate carića, ubiju ga i privežu za vrh dugačke motke da mu krila budu raširena. Zatim ga nose od kuće do kuće, pevajući:

Lovili smo carića za Robina Bobina,
Lovili smo carića za Džeka Kantu,
Lovili smo carića za Robina Bobina,
Lovili smo carića za svakoga.

Kad obiđu sve kuće i skupe onoliko novaca koliko mogu, stave carića na nosila i u povorci ga odnesu u crkveno dvorište, gde iskopaju grob i sahrane ga sa "najvećom svečanošću, uz pevanje tužbalica nad njim na Mankovom jeziku. To pevanje oni nazivaju pogrebnim zvonjenjem carića. Posle toga počinje božični praznik". Posle pogreba svi koji su se skupili izvan crkvenog dvorišta igraju kolo uz muziku.

Neki pisac iz osamnaestog veka kaže da u Irskoj carića "još love i ubijaju seljaci na prvi dan Božića, a na drugi dan (Stevanjdan) nose ga unaokolo obešenog za nogu u sredini dva obruča koji se presecaju pod pravim uglom. U svakom selu obrazuje se povorka od ljudi, žena i dece koji pevaju irsku pesmu u kojoj se kaže da je on kralj svih ptica". "Lovljenje carića" još se održava u nekim krajevima Lajnstera i Konota. Na prvi ili drugi dan Božića dečaci ulove i ubiju carića, privežu ga za vrh metle koju uviju zelenikom i bršljanom, pa o sv. Stevanu idu s tim od kuće do kuće i pevaju:

Carić, carić, kralj svih ptica
Na Stevanjdan uhvaćen je u žutilovci;

Mada je mali, njegova porodica je velika,
Molim te, dobra domaćice, počasti nas.

Domaćica im daje novac ili hranu (hleb, maslac, jaja itd.), što oni iste večeri upotrebe za gozbu.

U prvoj polovini devetnaestog veka slični običaji još su postojali u raznim krajevima južne Francuske. Tako je u Karkasonu svake godine, prve nedelje u decembru, mladež iz ulice Sen Žan odlazila izvan varoši naoružana štapovima kojima je udarala po žbunju tražeći carića. Prvog koji ubije jednu od tih ptica proglase kraljem. Zatim se vrate u varoš u povorci na čijem čelu je kralj; on nosi carića na motki. Uoči Nove godine kralj i svi učesnici u lovu na cariće marširaju kroz varoške ulice osvetljene buktinjama; pred njima orkestar duva u pištaljke i udara u doboše. Oni zastanu pred vratima svake kuće i jedan od njih napiše kredom na vratima *vive le roi* (živeo kralj) sa brojem Nove godine. Na Bogojavljenje ujutru, kralj sa krunom na glavi, ogrnut plavim ogrtačem i noseći skiptar u ruci, opet maršira u svečanoj povorci. Pred njim nose carića pričvršćenog na vrhu motke ukrašene zelenim vencem od maslinovog ili hrastovog lišća, a ponekad i vencem od imele koja je rasla na hrastu. Okružen svojim oficirima i gardistima, kralj prisustvuje misi u parohijskoj crkvi Sv. Vinsenta, zatim poseti episkopa, predsednika opštine, sudije i najuglednije građane, skupljajući novac za pokriće troškova oko kraljevskog banketa koji se održava te večeri i završava igrankom.

Paralela između običaja "lovljenja carića" i nekih običaja koje smo već razmotrili, naročito giljačke povorke sa medvedom i indijske povorke sa zmijom, isuviše je bliska da bismo mogli sumnjati da svi oni pripadaju istom krugu ideja. Obožavana životinja ubija se uz naročite svečanosti jedanput godišnje; pre ili odmah posle ubijanja, ljudi idu s njom od vrata do vrata kako bi svaki od njenih obožavalaca dobio deo božanskih svojstava za koja se veruje da zrače iz mrtvog ili umirućeg boga. Verske povorke ove vrste morale su zauzimati važno mesto u ritualu evropskih naroda u preistorijsko doba, ako je suditi po mnogim njihovim tragovima koji su se održali u narodnim običajima. Na primer, poslednjeg dana u godini, ili o Hogmaneju, kako su ga zvali, u Škotskom pobrđu je bio običaj da se jedan čovek obuče u kravlju kožu i ide od kuće do kuće praćen mladićima od kojih je svaki nosio palicu za koju je bilo privezano parče sirove kože. Čovek obučen u kravlju kožu optrči triput oko svake kuće u pravcu sunčevog puta, a ostali ga gone udarajući kožu palicama i praveći time larmu kao da udaraju po dobošima. Za vreme ove trke udarali su palicama i po zidu kuće. Pošto im otvore vrata, jedan od njih stane na prag i blagosilja porodicu ovim rečima: "Neka Bog blagoslovi ovaj dom i sve što mu pripada, stoku, kamenje i drvo! Neka ovaj dom uvek obiluje mesom, odećom, prostirkama i zdravljem!" Zatim svaki od njih osmudi na vatri parče kože privezane na njegovoj palici, pa ga onda prinese nosu svakog ukućanina i svake domaće životinje koja pripada tom domaćinstvu. Mislilo se da će ih to cele godine čuvati od bolesti i drugih nesreća, naročito od vradžbina. Cela ceremonija zvala se *kaluin* zbog velike larme koju su pravili udaranjem po koži. Ona je održavana na Hebridima, uključujući sv. Kildu, bar sve do druge polovine osamnaestog veka, a izgleda da je ovde-onde održavana i u devetnaestom veku.

LV

PRENOŠENJE ZLA

PRENOŠENJE NA MRTVE PREDMETE

RAZMOTRILI SMO PRAKSU ubijanja boga kod naroda na lovačkom, pastirskom i poljoprivrednom stupnju društvenog razvitka, i pokušali smo da objasnimo pobude koje su navele ljude da ustanove takav čudan običaj. Taj običaj ima još jednu karakteristiku koju treba zapaziti. Nagomilane nedaće i grehovi celog naroda ponekad se prenose na boga koji umire i pretpostavlja se da ih on zauvek odnosi, pa tako narod ostaje bezgrešan i srećan. Ideja da se naše krivice i patnje mogu preneti na neko drugo biće koje će ih nositi umesto nas vrlo je rasprostranjena u primitivnim sredinama. Ona potiče iz očigledne zbrke između fizičkog i duhovnog, između materijalnog i nematerijalnog. Zato što je moguće preneti tovar drva, kamenja ili ma čega drugog sa naših leđa na leđa nekog drugog, primitivan čovek uobražava da mu je tako isto moguće da prenese breme svojih patnji i nedaća na drugog koji će ih trpeti umesto njega. Njegovo postupanje u skladu sa ovom idejom proizvelo je bezbroj nemilih ujdurmi čija je svrha da čovek prenese na drugog nezgode koje ne želi sam da snosi. Jednom reči, u princip prenošenja patnje na drugog veruju i praktikuju ga rase koje stoje na niskom stupnju društvene i intelektualne kulture. Na sledećim stranama izložiću tu teoriju i praksu onakve kakve su kod primitivnog čoveka, izložiću ih u svoj njihovoj goloj prostoti, neprerušenoj iznijansiranošću metafizike i suptilnošću teologije.

Raznovrsne su ujdurme kojima lukavi i sebični primitivac pribegava da bi olakšao sebi na štetu svog bližnjeg; iz te množine navešćemo samo nekoliko tipičnih primera. Treba odmah u početku zapaziti da se zlo od koga čovek pokušava da se oslobodi ne mora preneti na ljudsko biće; ono se sa istom lakoćom može preneti i na životinju ili neku stvar, mada u ovom poslednjem slučaju stvar samo služi kao sredstvo za prenošenje nezgode na prvo lice koje je dodirne. Na nekim istočnoindijskim ostrvima misli se da se epilepsija leči udaranjem bolesnikovog lica lišćem izvesnog drveća; to lišće se posle baci. Smatra se da je bolest prešla na lišće i da je bačena zajedno s njim. Da bi izlečili zubobolju, neki australijski urođenici dodirnu obraz zagrejanim kopljem. Zatim se koplje baci, a s njim ode i zubobolja u vidu jednog crnog kamena zvanog *karrič*. Kamenje ove vrste nalazi se po starim humkama i po peščanim bregovima. Urođenici ga pažljivo skupljaju i bacaju u pravcu neprijatelja da bi zubobolja prešla na njih. Bahime, jedan pastirski narod u Ugandi, često pate od duboko usađenih čireva: "njihov lek pro-

tiv toga je da prenesu bolest na neko drugo lice, zato nabave od vidara lekovite trave, istrljaju njima oteklo mesto i zakopaju ih na putu gde narod stalno prolazi; prvo lice koje prekorači zakopane trave dobija tu bolest, a prvobitni bolesnik ozdravi".

Ponekad se u slučaju oboljenja bolest prvo prenese na kip kako bi odatle prešla na ljudsko biće. Tako kod Baganda vidar ponekad napravi od ilovače model bolesnika; zatim neki bolesnikov srodnik trlja bolesnikovo telo modelom koji posle ili zakopa na putu, ili ga sakrije u travu pored puta. Prvo lice koje prekorači kip ili prođe pored njega dobija bolest. Ponekad prave figuru od cveta jedne vrste drveta sličnog banani koji tako uvežu da liči na ljudsko biće; upotrebljavaju ga isto kao i figuru od ilovače. Upotreba kipova i figura za ovu zlu svrhu povlačila je smrtnu kaznu; svako ko bi se uhvatio na delu dok zakopava kip na javnom drumu bio bi neizostavno kažnjen smrtnom kaznom.

U zapadnim krajevima ostrva Timora, kad su ljudi i žene na dugom i napornom putu, oni se hlade lisnatim grančicama koje posle bace na naročito mesto gde su ih njihovi preci bacali pre njih. Oni pretpostavljaju da je umor koji su osećali na taj način prenesen na lišće i bačen. Neki pak upotrebljavaju kamenje umesto lišća. Slično tome se u predelima Babarskog arhipelaga onaj ko je umoran udara kamenjem, jer veruje da na taj način prenosi na kamenje umor koji oseća u telu. Zatim baci kamenje na mesta naročito određena za tu svrhu. Zbog sličnog verovanja i prakse, u mnogim dalekim krajevima sveta postoje gomile kamenja, štapića ili lišća na koje putnici često nailaze pored staza, a kojima svaki urođenik pri prolazu doda svoj prilog u obliku kamena, štapića ili lista. Tako na Solomonovim i Banksovim ostrvima urođenici bacaju na gomilu štapove, kamenje ili lišće na mestu gde počinje strmi uspon ili uzana i teška staza, govoreći: "Tamo ide moj umor". Ovaj način nije nikakav verski obred, jer stvar bačena na gomilu nije dar koji se prinosi duhovnim silama, a reči koje ga prate nisu molitva. On je samo magijski obred za oslobođenje od umora, za koji divljak uobražava da ga može preneti na štap, list ili kamen i tako ga se osloboditi.

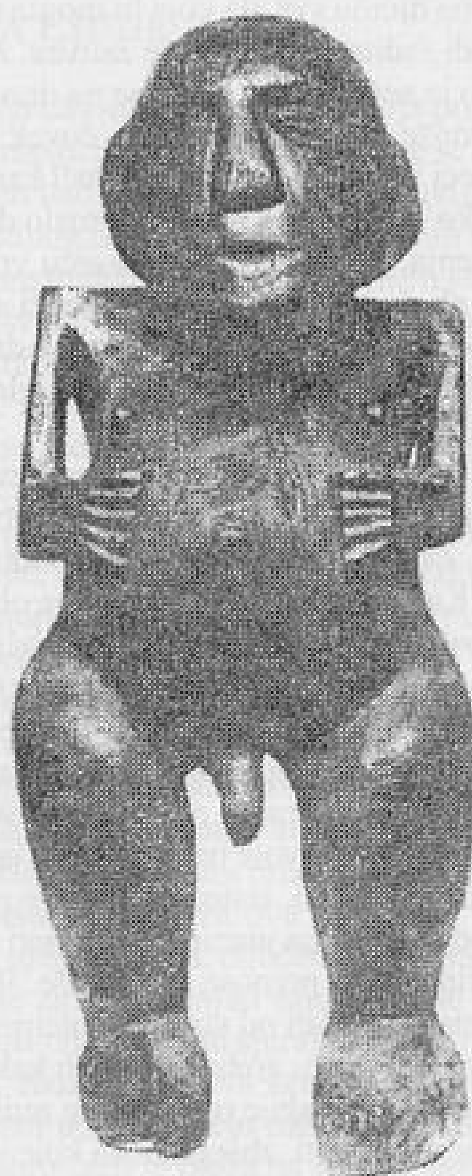

FIGURA SA TAHITIJA

Izrezbarena obličja poput ovog nisu predstavljala bogove, već su ih vrači koristili za prenošenje bolesti i sličnih zala, najpre na kip, a zatim na drugo ljudsko biće.

PRENOŠENJE NA ŽIVOTINJE

Životinje se često upotrebljavaju kao sredstvo za odnošenje ili prenošenje zla. Kad Mavar ima glavobolju, on ponekad tuče kozu ili jagnje dok životinja ne padne, jer veruje da će glavobolja tako preći na životinju. U Maroku, bogati Mavari drže divljeg vepra u štalama da ne bi džin i zli duhovi ušli u konja već u divljeg vepra. Kod Kafra u južnoj Africi, kad ostali lekovi ne pomognu, "urođenici ponekad odvedu bolesniku kozu i pred njom ispovede grehove sela. Ponekad puste da nekoliko kapi bolesnikove krvi kane na glavu koze, a onda je oteraju u nenaseljen predeo. Pretpostavlja se da je bolest preneta na životinju i da se s njom gubi u pustinji". Kad u Arabiji besni kuga, ljudi ponekad vode kamilu kroz sve krajeve varoši kako bi životinja preuzela kugu na sebe. Zatim je udave u svetilištu i veruju da su se tako odjednom oslobodili i kamile i kuge. Priča se da domoroci Formoze kad besni kuga oteraju demona bolesti u krmaču, zatim joj odseku uši i spale ili nju ili uši, verujući da se na taj način oslobađaju kuge.

Kod Madagaskaraca se sredstvo za odnošenje zala zove *faditra*. "Faditra je ma koji predmet koji izabere *sikidi* (savet vrača) radi odašiljanja ma kog zla ili bolesti koji bi mogli škoditi sreći, miru ili napretku pojedinca. Faditra može biti pepeo, izreckan novac, ovca, bundeva ili ma šta drugo što sikidi preporuči. Pošto se odredi predmet sveštenik izbroji na njemu sva zla koja bi mogla naškoditi licu za koje je predmet određen, i onda zapovedi faditri da ih odnese zauvek. Ako je faditra pepeo, duva se da bi ga odneo vetar. Ako je sečen novac, baci se na dno duboke vode ili na neko drugo mesto gde ga niko ne može naći. Ako je ovca, čovek je odnese daleko noseći je na ramenima; on to čini trčeći iz sve snage i mrmljajući kao da je ogorčen na faditru zbog zala koja ona odnosi. Ako je bundeva, odnese je malo dalje na ramenu i lupi o zemlju uz sve znake besa i ogorčenja. Jednom Madagaskarcu vrač je kazao da mu je suđeno da umre krvavom smrću, ali da bi možda mogao izbeći svoju sudbinu ako izvrši izvestan obred. Noseći mali sud pun krvi na glavi, morao je da uzjaše junca i da onda, dok se nalazi na njegovim leđima, prospe krv na njegovu glavu i zatim otera životinju u pustinju, odakle se ona neće nikad vratiti.

Bataci na Sumatri imaju obred zvani "primoravanje kletve da odleti". Kad žena nema dece, bogovima se prinesu na žrtvu tri skakavca koji predstavljaju goveče, bivola i konja. Zatim se lasta pusti na slobodu sa molitvom da kletva padne na pticu i odleti s njom. "Kad životinja koja obično ne obitava s čovekom uđe u kuću, Malajci to smatraju predznakom neke nesreće. Ako divlja ptica uleti u kuću, ona se mora pažljivo uhvatiti i namazati zejtinom, pa onda pustiti da odleti, uz izricanje formule u kojoj joj se nalaže da odleti sa svim nedaćama i nesrećama domaćina". U antičko doba Grkinje su, izgleda, činile isto sa lastama koje uhvate u kući: sipale su zejtin na njih i puštale ih da odlete kako bi odvratile nesreću od svog doma. Huzuli na Karpatima uobražavaju da mogu da prenesu svoje pege na prvu lastu koju vide u proleće ako operu lice u tekućoj vodi i kažu: "Lasto, lasto, uzmi moje pege i daj mi rumene obraze".

Kod Badaga na planinama Nilgeri u južnoj Indiji, kad se desi smrtni slučaj, grehovi preminulog se prenose na bivolče. Radi ovoga skupe se oko mrtvog tela i iznesu ga izvan sela. Tu jedan od starešina plemena, stojeći pored glave preminulog, izdeklamuje ili otpeva dugu listu grehova, takvih kakve bi ma koji Badaga mogao učiniti, a narod ponovi za njim poslednje reči svakog reda. Ovo ređanje grehova ponavlja se triput. "Prema uobičajenoj listi, zbir grehova koje jedan čovek može da učini iznosi trinaest stotina.

Pretpostavljajući da ih je preminuli sve učinio, starešina viče: 'Ne zaustavljaj njihov let božijim čistim nogama!' Kad on završi, ceo skup glasno peva: 'Ne zaustavljaj njihov let!' Starešina opet glasno reda pojedinosti: 'Ubio je zmiju koja gmiže! To je greh!' Sav narod prihvati poslednje reči i viče: 'To je greh!' Dok oni viču, starešina stavi ruku na bivolče. Taj greh se prenese na bivolče. Tako na ovaj impresivan način prenesu na životinju čitav katalog grehova. Ali to nije dovoljno. Kad se utiša i poslednji uzvik 'neka sve bude dobro', starešina ustupi mesto drugome. Opet se ispovedaju grehovi i svi prisutni viču: 'To je greh!' To se uradi i po treći put. Zatim se, u svečanoj tišini, bivolče pusti da ode. Slično jevrejskom jarcu greha, ono se posle toga ne može upotrebljavati u svetovne svrhe". Na jednom badagaskom pogrebu kome je prisustvovao prečasni A. C. Klejton, bivolče je triput vođeno oko mrtvačke nosiljke, a zatim mu je na glavu stavljena mrtvačeva ruka. "Verovalo se da ovim činom bivolče prima na sebe sve grehove preminulog. Zatim su ga oterali daleko da ne bi nikoga okužilo; kazali su mi da se ono neće nikad prodati, već da će se na njega gledati kao na posvećenu svetu životinju. Osnovna misao ovog obreda je da grehovi preminulog uđu u bivolče, ili da se bivolčetu stavi u zadatak da ga oslobodi grehova. Oni kažu da bivolče ubrzo iščezne i da se o njemu više nikad ništa ne čuje".

PRENOŠENJE NA LJUDE

Ljudi takođe ponekad igraju ulogu jarca greha navlačeći na sebe zla koja prete drugima. Kad se Singalez opasno razboli i lekari ne mogu ništa da urade, pozove se đavolji igrač koji prinese darove đavolima i igra prerušen kao maska koja ih predstavlja, te na taj način istera iz bolesnikovog tela jednog po jednog demona bolesti i utera ih u svoje telo. Pošto tako uspešno iskoreni uzrok boljke, prepredeni igrač legne na mrtvačku nosiljku i pretvara se da je mrtav; pa ga iznesu na otvoren prostor izvan sela. Tu ga ostave samog, ali on uskoro oživi i požuri natrag da traži svoju nagradu. Godine 1590. jedna škotska veštica po imenu Agnes Samson bila je osuđena zato što je izlečila izvesnog Roberta Kersa od neke bolesti "koju mu je zadao jedan veštac sa zapada kad je bio u Damfrisu; ona je tu bolest uzela na sebe i mučeći se i stenjući držala je do zore, a tada se čula velika larma u kući". Tu larmu pravila je veštica trudeći se da pomoću odela prenese bolest sa sebe na mačku ili psa. Na nesreću, ovaj pokušaj nije uspeo kako treba. Bolest je promašila životinju i pogodila Aleksandra Daglasa iz Dalkita, koji počne da se suši i najzad umre, a prvobitni bolesnik, Robert Kers, ozdravi.

"U jednom kraju Novog Zelanda smatralo se da je nastala potreba za pokajanjem greha; održali su nad jednim čovekom službu koja je, po njihovom mišljenju, prenela na njega sve grehe plemena. Prethodno su za njega bili vezali stabljiku paprati, on je sa njom skočio u reku, tu je odvezao i pustio da otplovi u more zajedno sa njihovim grehovima". U doba velikih nevolja, grehovi radže od Manipura prenošeni su na nekog drugog, obično na nekog zločinca kome je opraštana kazna za ovo ispaštanje umesto drugog. Da bi se izvršilo ovo prenošenje, radža i njegova žena, obučeni u svečano ruho, kupali su se na skeli podignutoj u bazaru, dok je zločinac stajao zguren ispod nje. Sa vodom koja je s njih curila na njega i njihovi gresi takođe su se spirali i padali na ovog ljudskog jarca greha. Da bi prenos bio potpun, radža i njegova žena davali su svoje svečano ruho svom zameniku, a oni su se obučeni u novo odelo mešali sa narodom u čijoj su sredini ostajali sve do uveče. U Travankoru, kad je radža na samrti, dođe sveti

KELTSKA OPSEDNUTOST LJUDSKOM GLAVOM
(Kameni dovratak sa trofejnim lobanjama, Rokpertiz, Francuska, II-III vek)

Lobanje u dovracima galskih hramova predstavljale su duhovne čuvare boga rata, ali i zaštitu od natprirodnih sila, pa i način prenošenja zla na protivnika.

braman koji pristane da uzme na sebe grehe samrtnika za sumu od deset hiljada rupija. Pošto svetac pristane da se žrtvuje na oltaru dužnosti, uvedu ga u samrtnikovu odaju, on zagrli samrtnika i kaže mu: "O kralju, ja preuzimam na sebe sve vaše grehe i bolesti. Neka Vaše Veličanstvo dugo živi i srećno vlada". Pošto tako uzme na sebe bolesnikove grehe, pošalju ga izvan zemlje i on se u nju više ne sme nikad vratiti. U Uč Kurganu, u Turkestanu, Šajler je video jednog starca za koga su mu rekli da živi od toga što uzima na sebe grehe preminulih i provodi život u molitvama za njihove duše.

U Ugandi, kad se vojska vraća iz rata, pa bogovi kažu kralju preko svojih proročišta da su vojnici okuženi nekim zlom, bio je običaj da se uzme jedna zarobljenica i zajedno sa kravom, kozom, kokoškom i psom koji pripadaju ratnom plenu, pod jakom pratnjom pošalje natrag na granicu zemlje odakle je došla. Tu se svima slomiju udovi i ostave ih da umru, jer su isuviše osakaćeni da bi mogli dopuziti natrag u Ugandu. Da bi se zlo prenelo na ove zamenike, istrljaju narod i stoku rukovetima trave koje posle privežu za žrtve. Posle toga se proglasi da je vojska čista i dozvoli joj se da uđe u prestonicu. Takođe je bio običaj da novi kralj Ugande pri stupanju na presto rani jednog čoveka i da ga pošalje kao jarca greha u Banioro da tamo odnese svu nečistoću koja je mogla biti na kralju i kraljici.

PRENOŠENJE ZLA U EVROPI

Primeri prenošenja zla koje smo naveli uzeti su uglavnom iz običaja primitivnih naroda, ali slični pokušaji prenošenja bolesti, nesreće i greha sa sebe na neko drugo lice ili na životinju ili stvar takođe su bili rasprostranjeni kod civilizovanih naroda Evrope, kako u antičko tako i u novo doba. Kod Rimljana se lek protiv groznice sastojao u tome da se odseku bolesnikovi nokti, pa da se odsečci voskom prilepe na susedova vrata pre sunčevog izlaska; groznica onda pređe sa bolesnika na njegovog suseda. Mora biti da

su i Grci pribegavali sličnim izumima, jer Platon pri određivanju zakona za svoju idealnu državu pretpostavlja da bi bilo isuviše tražiti da ljudi ostanu spokojni kad nađu izvesne voštane figure prilepljene na svojim vratima ili na nadgrobnim pločama svojih roditelja, ili kad ih nađu na raskrsnicama. U četvrtom veku naše ere, Marsel iz Bordoa propisao je lek protiv bradavica koji još uvek naveliko upotrebljavaju sujeverna lica u raznim delovima Evrope: "Dodirnite vaše bradavice sa onoliko kamenčića koliko imate bradavica, pa onda uvite kamenčiće u bršljanov list i bacite ih na put. Ko ih uzme dobiće bradavice, a vi ćete se osloboditi svojih." Stanovnici Orknijskih ostrva ponekad operu bolesnika pa prospu vodu pred kapiju, verujući da će bolest ostaviti bolesnika i preći na prvo lice koje prođe kroz kapiju. Jedan bavarski lek od groznice nalaže da se na parčetu papira napiše: "Groznico, ostani gde si, nisam kod kuće", pa da se taj papir stavi nekome u džep; groznica tada pređe na njega, a prvobitni bolesnik ozdravi. Češki recept za istu bolest je ovaj: uzmite prazan lonac, odnesite ga na raskrsnicu, bacite i pobegnite. Prvo lice koje udari nogom u lonac primiće vašu groznicu, a vi ćete biti izlečeni.

U Evropi se, kao i kod primitivnih naroda, često čini pokušaj da se bol ili bolest prenese na životinju. Ozbiljni antički pisci preporučivali su čoveku koga ujede škorpija da sedne na magarca licem okrenut repu, ili da mu šapne na uvo: "Ujela me škorpija"; oni su pretpostavljali da se i u jednom i u drugom slučaju bol prenosi sa čoveka na magarca. Marsel preporučuje mnoge lekove ove vrste. On nam, na primer, preporučuje sledeći lek protiv zubobolje: "Stanite obuveni na zemlju u otvorenom polju, uhvatite žabu za glavu, pljunite joj u usta, recite joj da odnese vaš bol i pustite je da ode. To se mora uraditi u srećan čas i dan." U engleskoj pokrajini Češiru se sa ustoboljom ili gušoboljom kod dece obično postupa gotovo na isti način. Uzme se mlada žaba, pa se njena glava stavi nekoliko trenutaka u usta obolelog deteta; veruje se da na taj način bolest prelazi na žabu i napušta dete. "Uveravam vas", rekla je jedna starica koja se često bavila takvim lečenjem, "da smo danima posle toga slušali sirotu žabu kako teško dahće i kašlje; rastužili biste se da ste čuli sirotu životinju kako kašlje idući po bašti". U Nortemtonširu, Devonširu i Velsu lek protiv kašlja sastoji se u tome da se jedna dlaka iz bolesnikove kose stavi između dve kriščice hleba namazane maslacem, pa se taj sendvič da psu. Pas će onda dobiti kašalj, a bolesnik će ga se osloboditi. Ponekad se bolest prenosi na životinju time što se hrana deli s njom. Tako u Oldenburgu, kad se čovek razboli od groznice, on stavi činiju mleka pred psa i kaže: "Nek ti je sa srećom, pseto, budi ti bolesno a ja zdrav!" Pošto pas poloče jedan deo mleka, bolesnik popije dobar gutljaj iz činije; onda pas opet loče, pa čovek opet uzme jedan gutljaj; pošto se ovako triput izređaju, groznica pređe na psa i ostavi bolesnika.

U Češkoj, bolesnik leči groznicu na taj način što ode u šumu pre sunčevog izlaska i traži šljukino gnezdo. Kad ga nađe, izvadi jedno ptiče i drži ga tri dana kod sebe. Zatim ode opet u šumu i pusti mladunče na slobodu. Groznica ga odmah napusti jer je mladunče odnese. U doba Veda, stari Indusi su davali tuberkulozu plavoj kreji da je odnese i govorili su: "O sušice, leti, leti daleko sa plavom krejom! Iščezni sa vihorom i olujom!" U selu Hlandegli, u Velsu, postoji crkva posvećena devici-mučenici sv. Tekli; tu se padavica leči, ili se bar lečila, prenošenjem na kokošku. Bolesnik prvo opere svoje udove u obližnjem svetom izvoru, baci četiri novčića u njega kao svoj dar, obiđe triput oko izvora i triput očita Očenaš. Zatim se kokoška ili petao, prema tome da li je bolesnik muškarac ili žena, stavi u korpu i nosi najpre oko izvora, a posle oko crkve. Onda bolesnik uđe u crkvu i legne ispod časne trpeze gde ostane do svanuća. Posle toga pri-

loži stoparac i ode, a petla ostavi u crkvi. Ako petao ugine, pretpostavljalo se da je na njega preneta bolest sa žene ili muškarca koji su se oslobodili bolesti. Crkvenjak se dobro seća da je još 1855. godine viđao kokoške kako posrću unaokolo jer je padavica preneta na njih.

Bolesnik često pokušava da prenese svoju bolest ili nesreću na neki mrtav predmet. U Atini postoji mala kapela sv. Jovana Krstitelja podignuta pored jednog antičkog stuba. Lica koja boluju od groznice dođu tu, prilepe voštani konac na unutrašnju stranu stuba i uobražavaju da na taj način prenose groznicu sa sebe na stub. U Brandenburškoj Marki kažu onome koji pati od nesvestice da se skine go i da posle sunčevog zalaska trči triput oko polja zasađenog lanom; na taj način lan će dobiti nesvesticu, a on će se osloboditi boljke.

U Evropi se najviše upotrebljava drvo ili žbun da se na njega prenesu razne vrste bolesti i nevolje. Jedan bugarski lek protiv groznice nalaže da se triput trči oko vrbe za vreme sunčevog izlaska i da se govori: "Groznica će tresti tebe, a sunce će ugrejati mene". Na grčkom ostrvu Kaipatosu, sveštenik veže bolesniku crven konac ako vrata. Idućeg jutra prijatelji obolelog skinu konac i odu na brdo gde vežu konac za drvo, uvereni da su tako preneli bolest na drvo. Italijani leče groznicu na sličan način, to jest vezujući je za drvo. Bolesnik noću veže konac oko zglavka na levoj ruci, a idućeg jutra obesi konac o drvo. Groznica je na taj način privezana za drvo i bolesnik ozdravi, ali mora paziti da ne prođe opet pored tog drveta jer će se groznica osloboditi svojih veza i ponovo ga napasti. Flamanski lek protiv groznice je da odete rano ujutru do stare vrbe, zavežete tri čvora na jednoj njenoj grani i kažete: "Dobro jutro, stara, dajem ti nazeb, dobro jutro, stara", pa se onda okrenete i pobegnete bez osvrtanja. U Sonenbergu, ako čovek želi da se oprosti od kostobolje, onda treba da ode do mladog jelovog drveta, veže čvor na jednoj grani i kaže: "Nek te bog pozdravi, plemenita jelo. Donosim ti moju kostobolju. Ovde ću napraviti čvor i zavezati moju kostobolju u ime" itd.

Drugi jedan način prenošenja kostobolje sa čoveka na drvo je ovaj. Podrežite nokte bolesniku i iščupajte nekoliko dlaka sa njegovih nogu. Izbušite rupu u hrastu, gurnite odsečke noktiju i dlake u rupu, zapušite rupu i namažite to mesto balegom. Ako bolesnik posle toga ne pati od kostobolje tri meseca, možete biti sigurni da je ona prešla na hrast. U Češiru, ako čovek želi da se oslobodi bradavica, on treba samo da ih protrlja komadom slanine, da na jednom mestu raseče koru na jasenu i da ugura slaninu pod koru. Bradavice ubrzo iščeznu sa njegovih ruku i pojave se u obliku rapavih izraslina ili čvorova na jasenovoj kori. U Berkhamstedu, u Hertfordširu, postojali su izvesni hrastovi koji su dugo bili na glasu po svojoj lekovitosti protiv drhtavice. Prenošenje bolesti na drvo bilo je prosto ali bolno. Pramen bolesnikove kose pričvrsti se klinom za hrast, zatim bolesnik jednim jakim trzajem ostavi za sobom na drvetu svoju kosu, a sa njom i drhtavicu.

LVI

JAVNO ISTERIVANJE ZLA

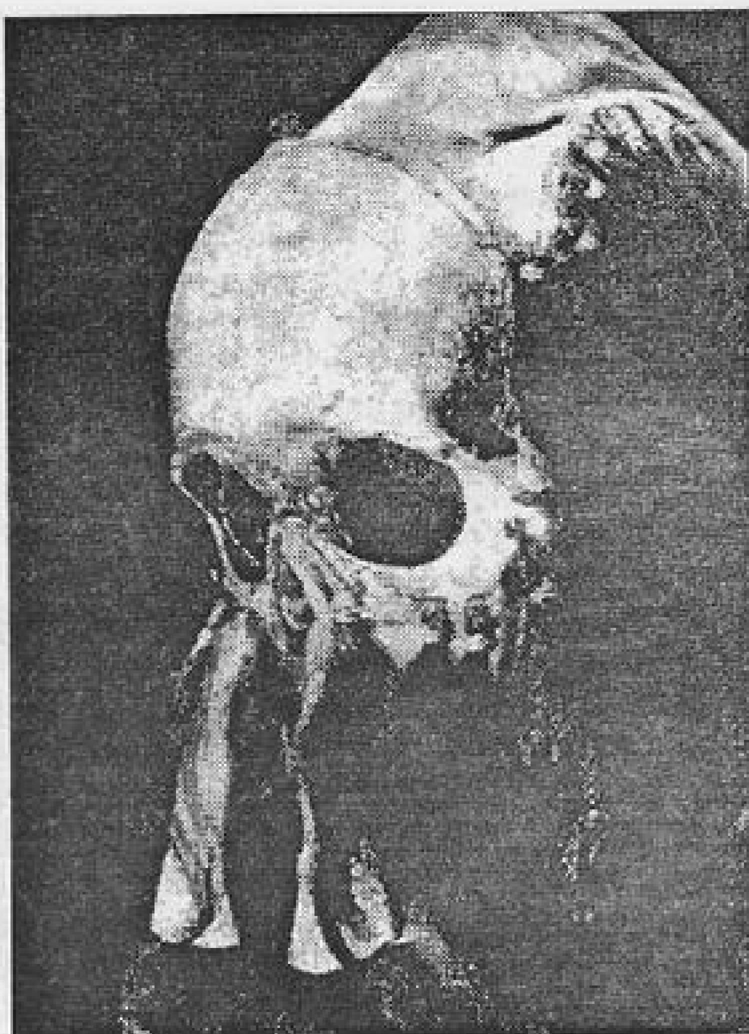
SVEPRISUTNOST DEMONA

U PRETHODNOJ GLAVI OBJASNILI SMO i ilustrovali primitivni princip prenošenja zala na drugo lice, životinju ili stvar. Ali slična sredstva su upotrebljavana i za oslobadanje cele zajednice od raznih zala koja je muče. Pokušaji da se narod odjednom otarasi svih nagomilanih nedaća nisu retki niti izuzetni; naprotiv, oni su činjeni u mnogim zemljama. Oni su u početku samo povremeni, a kasnije obično postanu redovni i godišnji.

Potreban je izvestan napor s naše strane da bismo razumeli duhovno stanje iz koga proističu takvi pokušaji. Odgajeni filozofijom koja odriče ličnost prirodi i svodi je na nepoznat uzrok dobro uređenog niza impresija na naša čula, mi teško uspevamo da se stavimo na mesto primitivnog čoveka koji te impresije smatra manifestacijom duhova ili njihovom rukotvorinom. Vekovima se vojska duhova, nekada tako blizu, sve dalje i dalje povlačila od nas, izgnana čarobnim štapićem nauke sa ognjišta i iz kuće, iz porušene ćelije i bršljanom obrasle kule, sa tajanstvenog proplanka, iz usamljenog jezera, iz mračnog oblaka koji šalje munju i iz onih lepših oblaka koji okružuju srebrni Mesec ili krase večernje nebo rumenim šarama. Duhovi su iščezli čak i iz svoje poslednje tvrđave na nebu, na čiji plavi svod još samo deca gledaju kao na veo koji od smrtnih očiju skriva božanstvene prizore nebeskog sveta. Samo se u snovima pesnika i uzbuđenim uzletima besedništva može nazreti poslednje lepršanje zastava te vojske u povlačenju i čuti udaranje njihovih nevidljivih krila, odjek njihovog podsmeha ili zvuk anđeoske muzike koja odumire u daljini. Ali stvar stoji sasvim drukčije sa primitivnim čovekom. Njegovoj mašti se čini da je svet preplavljen tim raznolikim bićima koje je trezvenija filozofija odbacila. Vile i vilenjaci, vampiri i demoni još uvek lebde oko njega i kad je budan i kad spava. Oni ga prate u korak, zasenjuju njegova čula, ulaze u njega, dosađuju mu, obmanjuju ga i muče na hiljadu ćudljivih i zlobnih načina. Nezgode koje ga zadese, gubitke koje pretrpi, bolove koje mora da snosi – on obično pripisuje ako ne magiji svojih neprijatelja, onda prkosu, gnevu ili ćudljivosti duhova. Njihovo stalno prisustvo zamara ga, njihova uvek budna zlobnost razjaruje ga; on sa neizrecivom željom žudi da ih se sasvim oslobodi, a s vremena na vreme, priteran u tesnac i izgubivši svako strpljenje, on se pomamno okrene na svoje gonitelje i čini očajan napor da otera ceo njihov čopor iz zemlje, da očisti vazduh od njihovih mnogobrojnih rojeva, da bi mogao disati slobodnije i mirno ići svojim putem, bar za izvesno vreme. Otuda dolazi da pokušaj

"MASKA SMRTI"
INDIJANSKOG ŠAMANA
(Indijanci Houpvel, Ohajo, SAD)

Mašta primitivnog čoveka preplavljena je vilenjacima i demonima koji ga prate u korak i kojima on često pripisuje povod za nezgode koje ga zadese. On nastoji da se oslobodi tog pritiska pomoću isterivanja duhova ili đavola.

primitivnog naroda da se oslobodi svih svojih nevolja uzima oblik velikog gonjenja i isterivanja đavola ili duhova. Primitivni čovek misli da bi, kad bi mu samo moglo poći za rukom da se otrese svojih prokletih mučitelja, otpočeo nov život, srećan i čudan; da bi priče o raju i staro poetsko doba opet postali stvarnost.

POVREMENO ISTERIVANJE ZALA

Otuda možemo razumeti zašto ovo opšte čišćenje zla, koje primitivan čovek preduzima s vremena na vreme, obično uzima oblik nasilnog isterivanja đavola. U tim zlim duhovima primitivan čovek vidi uzrok mnogih, ako ne i svih svojih nevolja, i uobražava da će mu život biti bolji ako samo uspe da ih se oslobodi. Javni pokušaji da se isteraju nagomilana zla cele zajednice mogu se podeliti u dve kategorije: prema tome da li su isterana zla nematerijalna i nevidljiva, ili se nalaze u materijalnom prenosiocu ili jarcu greha. Prva kategorija bi se mogla nazvati direktnim ili neposrednim isterivanjem zala, a druga indirektnim ili posrednim isterivanjem, ili isterivanjem pomoću jarca greha. Počećemo sa primerima prve vrste.

Na ostrvu Ruku, između Nove Gvineje i Nove Britanije, kad se dogodi kakva nevolja, sav narod trči u grupi, vrišti, psuje, urla i udara vazduh štapovima da bi oterao đavola, za koga se misli da je prouzrokovač nesreće. Sa mesta na kome se nesreća dogodila teraju ga korak po korak do mora, a kad stignu do obale oni udvostruče viku i udarce kako bi ga oterali sa ostrva. On se obično povuče na more ili na ostrvo Lotin. Urođenici Nove Britanije pripisuju bolest, sušu, nerodicu i sve ostale nesreće uticaju zlih duhova. U doba kad se mnogi porazboljevaju i umiru, na primer u početku kišne sezone, svi stanovnici jednog kraja, naoružani granama i tojagama, odu po mesečini u polja, gde sve do jutra udaraju po zemlji i lupaju nogama uz divlje urlanje, verujući da

to tera đavole; u istom cilju oni jure kroz selo sa bakljama. Kažu da urođenici Nove Kaledonije veruju da jedan moćan i zao duh stvara sve zlo; da bi ga se oslobodili, oni zato s vremena na vreme iskopaju veliku rupu oko koje se skupi celo pleme. Pošto prokunu demona, napune rupu zemljom i tabaju odozgo uz glasne uzvike, što nazivaju sahranjivanjem zlog duha. Kad u plemenu Dijeri u centralnoj Australiji izbije ozbiljna bolest, vidari teraju *kučija* (đavola) udarajući ispunjenim kengurovim repom po zemlji u logoru i oko njega, dok ga ne oteraju na izvesnu daljinu izvan logora.

Kad selo snađu razne nevolje ili zavlada neka opasna zaraza, stanovnici Minhase na Celebesu pripisuju krivicu đavolima koji su zaposeli selo i koje treba isterati. Zato jednog dana, rano ujutru, svi muškarci, žene i deca napuste svoje kuće, uzmu domaće stvari sa sobom i privremeno se nastane u kolibama sagrađenim izvan sela. Tu provedu nekoliko dana u prinošenju žrtava i pripremanju za završnu ceremoniju. Naposletku se ljudi, neki sa maskama a neki sa licem obojenim crno itd., ali svi naoružani sabljama, puškama, kopljima i metlama, tiho i oprezno prikradu natrag napuštenom selu pa onda na sveštenikov signal pomamno jure gore-dole po sokacima, kroz kuće i ispod njih (njihove kuće su sojenice), vičući i udarajući po zidovima, vratima i prozorima da bi oterali đavole. Zatim sveštenici i sav ostali narod dođu sa svetom vatrom i obiđu devet puta oko svake kuće i triput oko lestvica koje vode u kuću. Onda unesu vatru u kujnu gde mora tri dana neprestano goreti. Đavoli su tako isterani i nastaje veliko, opšte veselje.

Alfuri u Halmaheri pripisuju epidemije đavolu koji je došao iz drugog sela da ih odnese. Da bi oslobodio selo od bolesti, vrač otera đavola. Stanovnici sela daju vraču jednu skupocenu odeždu koju on stavi preko četiri suda, odnese u šumu i ostavi na mestu na kome se – kako se veruje – nalazi đavo. Zatim podrugljivim rečima moli đavola da napusti mesto. Na Kejskim ostrvima, jugozapadno od Nove Gvineje, zli duhovi, sasvim različiti od duša preminulih, sačinjavaju moćnu vojsku. Gotovo svako drvo i svaka pećina služe kao obitavalište jednog od tih zlih duhova koji su vrlo razdražljivi i naljute se i na najmanju sitnicu (uvredu). Oni pokazuju svoje nezadovoljstvo time što šalju bolesti i druge nesreće. Stoga u doba opšte nesreće, kao na primer kad zavlada epidemija i kad ništa drugo ne pomogne, čitavo stanovništvo, predvođeno sveštenikom, ode na neko mesto podalje od sela. Tu o sunčevom zalasku pobodu dva direka i na njih stave poprečnu gredu o koju obese vreće pirinča, drvene modele topova, doboše, grivne itd. Zatim, pošto se svi približe direcima i nastane grobna tišina, sveštenik podigne glas i obrati se duhovima njihovim jezikom: "Ho, ho, ho, vi zli duhovi koji stanujete u drveću, vi zli duhovi koji živite u pećinama, vi zli duhovi koji obitavate u zemlji, mi vam dajemo ove topove, ove doboše, itd. Neka bolest prestane i neka toliki narod ne umire od nje". Zatim svi otrče kući što brže mogu.

Na ostrvu Nijasu, kad se čovek ozbiljno razboli i kad mu ne pomaže nijedan drugi lek, vrač nastoji da istera đavola koji prouzrokuje bolest. Postavi se direk pred kućom, pa se sa vrha direka baci uže od palmovog lišća na krov kuće. Zatim se vrač popne na krov sa prasetom koje zakolje i pusti ga da sklizne niz krov na zemlju. Đavo, u želji da dođe do praseta, spusti se brzo s krova niz uže od palmovog lišća, a dobri duh koga je vrač prizvao spreči đavola da se ponovo popne. Ako i ovo ne uspe, smatra se da se još neki đavoli kriju u kući, pa nastane opšta hajka za njima, pozatvaraju se sva vrata i prozori na kući izuzev badže. Ljudi, zatvoreni u kući, seku i mašu sabljama desno i levo uz udaranje doboša i bubnjeva. Uplašeni ovim napadom, đavoli izađu kroz badžu, spuste se niz uže od palmovog lišća i pobegnu. Kako su sva vrata i prozori zatvoreni, izu-

zev badže, đavoli ne mogu ponovo da uđu u kuću. U slučaju epidemije postupa se na sličan način. Sve seoske kapije se zatvore izuzev jedne; svi viču, svaki bubanj bubnja, svaki doboš dobuje, svaka sablja maše. Tako se đavoli isteraju i kapija se zatvara za njima. Selo je osam dana posle toga u opsadnom stanju i nikome nije dozvoljeno da uđe u njega.

Kad se u nekom burmanskom selu pojavi kolera, svi sposobni ljudi popnu se na krovove i udaraju oko sebe bambusovim trskama i cepanicama, dok ostalo stanovništvo, staro i mlado, stoji dole i udara u bubnjeve, duva u trube, viče, vrišti, udara po podovima, zidovima, tepsijama, radi sve moguće samo da napravi što veću larmu. Misli se da je ova larma, koja se ponavlja tri noći uzastopce, vrlo efikasan način u isterivanju demona kolere. Kad su se male boginje prvi put pojavile kod Kumisa u jugoistočnoj Indiji, oni su mislili da se radi o đavolu koji je došao iz Arakana. U selima je bilo proglašeno opsadno stanje; niko nije mogao izaći iz njih niti ući u njih. Tada su ubili majmuna tresnuvši ga o zemlju i njegovo telo obesili o seosku kapiju. Njegovom krvlju, pomešanom sa sitnim rečnim šljunkom, poprskali su kuće, prag svake kuće počistili majmunovim repom i naredili demonu da ide odatle.

Kad na Zlatnoj obali zapadne Afrike besni epidemija, narod se ponekad skupi naoružan tojagama i buktinjama da otera zle duhove. Na dati signal čitavo stanovništvo uz strahovitu viku udara po svim uglovima kuća; zatim kao sumanuto istrči na sokake mašući buktinjama i pomamno udarajući po vazduhu. Ova galama traje dok neko ne javi da su zastrašeni i užasnuti demoni pobegli kroz varošku odnosno seosku kapiju; narod pojuri za njima i otera ih daleko u šumu, zapretivši im da se više nikad ne vrate. Isterivanju đavola sledi opšte klanje svih petlova u selu odnosno varoši, da oni ne bi svojim nepromišljenim kukurikanjem otkrili oteranim demonima koji pravac da uzmu kako bi se vratili svojim starim obitavalištima. Kad bi bolest zavladala u nekom huronskom selu, pa se sva ostala sredstva pokažu uzaludnim, Indijanci su pribegavali ceremoniji zvanoj *lonouyrova* "koja je, kako oni kažu, najvažniji izum i najbolje sredstvo da se iz varoši ili sela isteraju đavoli i zli duhovi koji prouzrokuju i donose sve telesne i duševne bolesti od kojih narod pati". Stoga jedne večeri ljudi počnu da jure po selu kao da su poludeli, razbijajući i obarajući sve na šta naiđu u kolibama. Bacaju vatru i žive ugarke po sokacima i gotovo svu noć trče urlajući i pevajući bez prestanka. Zatim svi sanjaju nešto, nož, psa, kožu ili nešto drugo i ujutru idu od kolibe do kolibe tražeći da im se daju pokloni. Poklone bi primali ćutke, dok im se ne da stvar koju su sanjali, a kad nju dobiju radosno uzviknu i istrče iz kolibe uz čestitanje svih prisutnih. Mislilo se da je zdravlje onih koji dobiju ono što su sanjali sasvim osigurano, a smatralo se da je sudbina onih koji ne dobiju ono što su sanjali zapečaćena.

Ponekad, umesto da oteraju demona bolesti iz svojih kuća, domoroci ga ostave gde je, a sami se daju u bekstvo, starajući se da ga spreče da i on ne pođe za njima. Tako su, na primer, Patagonci kad se kod njih pojave boginje, koje oni inače pripisuju mahinacijama zlog duha, napuštali bolesnike sekući vazduh oružjem i prosipajući vodu unaokolo da bi zaustavili užasnog gonitelja. Kad posle putovanja od nekoliko dana stignu u mesto za koje su se nadali da će biti izvan njegovog domašaja, oni bi iz predostrožnosti pobadali u zemlju sve svoje oštro oružje sa oštricama okrenutim prema strani sa koje su došli, kao da su odbijali napad neprijateljske konjice. Slično tome, kad kod njih zavlada epidemija, Lul i Tonokot Indijanci oko Gran Čaka uvek su pokušavali da je izbegnu bekstvom, ali pri tome su uvek išli krivudavim a nikad pravim putem, jer su mislili

da će se bolest kad jurne za njima toliko umoriti zbog mnogobrojnih okuka i zavijutaka, da neće moći da ih sustigne. Kad bi Indijance u Novom Meksiku desetkovale boginje ili kakve druge zarazne bolesti, oni su svakog dana menjali mesto stanovanja, povlačili se u najskrivenije delove planina i birali najtrnovitije šumarke koje su mogli naći, u nadi da ih boginje neće goniti iz straha da se ne izgrebu na trnju. Kad je kod nekih Čina koji su išli u Rangun izbila kolera, oni su povadili sablje da bi uplašili demona kolere i proveli ceo dan krijući se u žbunju da ih on ne bi našao.

PERIODIČNO ISTERIVANJE ZALA

Povremeno isterivanje zala teži da postane periodično. Postepeno se dođe na misao da je korisno preduzimati mere za opšte oslobođenje od zlih duhova u određeno vreme, obično jedanput godišnje, da bi narod, oslobodivši se svih zlih uticaja koji su se dugo nagomilavali oko njega, mogao početi nov život. Neki australijski Crnci isterivali su svake godine duhove preminulih iz svoje oblasti. Prečasni B. Ridlej prisustvovao je jednoj od njihovih ceremonija na obalama reke Barvana. "Hor od dvadeset starih i mladih lica pevao je i bumeranzima davao takt. Iznenada, ispod pokrivača od kore iskočio je jedan čovek; telo mu je bilo nabeljeno zemljom od koje se prave lule, glava i lice išarani crvenim i žutim prugama, a na glavi je imao ćubu od perja visoku dve stope i pričvršćenu za vrh od štapa. Dvadeset minuta stajao je potpuno nepomičan i gledao gore. Jedan od urođenika koji je stajao pored njega rekao mi je da on traži duhove preminulih. Najzad je počeo da se kreće vrlo polako, zatim je sve brže i brže jurio tamo-ovamo mašući granom kao da juri neke za nas nevidljive neprijatelje. Kad sam pomislio da se ova pantomima približila kraju, još desetorica njih, slično prerušenih, iznenada su se pojavili iza drveća i cela grupa stupila je u oštru borbu sa tajanstvenim napadačima. Naposletku su se, posle nekoliko vrlo brzih obrta za koje su upotrebili svu svoju snagu, odmarali od uzbudljivih napora koje su činili svu noć i nekoliko sati posle sunčevog izlaska; bili su zadovoljni jer su verovali da su za dvanaest meseci oterali duhove. Ista ceremonija održana je na svakoj stanici pored reke; rečeno mi je da se taj običaj obavlja jedanput godišnje".

Izgleda da su izvesna godišnja doba naročito podesna za opšte isterivanje đavola. Takav jedan momenat je kraj arktičke zime, kad se sunce ponovo pojavi na horizontu posle odsustva od nekoliko nedelja ili meseci. Na rtu Barou, najsevernijem delu Aljaske, a gotovo i Amerike, Eskimi su izabrali momenat sunčevog ponovnog pojavljivanja da bi iz svake kuće isterali zlog duha Tunu. Ovu ceremoniju posmatrali su članovi američke polarne ekspedicije koji su prezimili na rtu Barou. Eskimi su naložili vatru pred većnicom i postavili po jedinu staricu na ulazu svake kuće. Ljudi su se skupljali oko većnice, dok su mlade žene i devojke isterivale duh iz svake kuće, nemilosrdno udarajući noževima ispod postelja i jelenskih koža, i naređujući Tuni da ide. Kad su mislile da su ga isterale iz svake rupe i ugla, bacile su ga kroz rupu na podu i gonile ga napolje uz uzvike i gnevne pokrete. U međuvremenu, starica na ulazu kuće mahala je dugačkim nožem kroz vazduh kako bi sprečila duha da se vrati. Sve su terale duha ka vatri i pozivale ga da uđe u nju. Kad su sve stigle u polukrug pored vatre, nekoliko istaknutijih ljudi okrivili su duha za pojedinačne krivice; svaki od njih je posle svog govora žustro brisao odelo i pozivao duha da ga ostavi i ode u vatru. Tada su dva čoveka istupila napred sa puškama napunjenim ćorcima, dok je treći doneo sud sa mokraćom i bacio

ga u vatru. U isto vreme jedan od one dvojice ispalio je ćorak u vatru; kad se podigao oblak pare, u njega je ispaljen i drugi ćorak i tako je, po njihovom verovanju, za neko vreme bilo završeno sa Tunom.

U poznu jesen, kad bura besni nad kopnom i lomi ledene okove koji se još samo labavo drže na zamrznutom moru, kad oslobođene ledene sante udaraju jedna u drugu i hučno se lome i kad se komadi leda gomilaju jedan na drugi u divljem neredu, Eskimi u Bafinlandu uobražavaju da svuda čuju glasove zlih duhova. Tada duhovi preminulih pomamno kucaju na vrata koliba u koje nisu u stanju da uđu, i teško nesrećniku koga uhvate; taj se uskoro razboli i umre. Tada avet ogromnog psa bez dlake goni prave pse koji izdahnu u grčevima i trzajima čim je ugledaju. Svi bezbrojni duhovi zla izađu i trude se da donesu Eskimima bolest, smrt, rđavo vreme i neuspeh u lovu. Najstrašniji od svih posetilaca iz donjeg sveta jesu Sedna, gospodarica donjeg sveta, i njen otac; njima dvoma pripadaju umrli Eskimi. Dok ostali duhovi ispunjavaju vazduh i vodu, ona izlazi iz zemlje. U to vreme vrači imaju pune ruke posla. Možete ih čuti u svakoj kući kako pevaju i kako se mole dok kunu duhove, sedeći u tajanstvenoj pomrčini duboko u unutrašnjosti kolibe, nejasno osvetljene slabom lampom. Najteže je od svega oterati Sednu, pa se to ostavlja najmoćnijem vraču. Najpre se uvije uže na podu kakve velike kolibe i to tako da se ostavi mali otvor na vrhu; otvor predstavlja rupu kroz koju diše foka. Dva vrača stoje pored nje; jedan od njih drži koplje kao da gleda rupu za foke koja se zimi buši u ledu, a drugi drži harpun. Treći vrač sedi u pozadini kolibe i peva bajalicu kako bi namamio Sednu da dođe na to mesto. Ona se uskoro čuje kako, teško dišući, dolazi ispod poda kolibe; sad se pojavljuje na rupi, sad je pogođena harpunom i vraća se dole u gnevnoj žurbi, vukući harpun sa sobom, dok dva vrača vuku svom snagom uže harpuna. Borba je teška, ali se Sedna najzad očajnim trzajem oslobodi i vrati svom obitavalištu u Adlivunu. Kad se harpun izvuče iz rupe vidi se da je poprskan krvlju, a vrači to ponosno pokazuju kao dokaz svoje moći. Tako se Sedna i ostali zli duhovi najzad oteraju, a idućeg dana u čast tog događaja i staro i mlado proslavlja veliku svetkovinu. Ali još moraju biti na oprezu, jer je ranjena Sedna srdita i ščepaće svakog koga nađe izvan njegove kolibe; stoga svi nose amajlije na vrhu svoje kapuljače da bi se zaštitili od nje. Ove amajlije su napravljene od parčića prve odeće koju su nosili posle rođenja.

Irokezi su otpočinjali novu godinu u januaru, februaru ili martu, kako kad, "proslavom snova". Ova proslava je bila slična onoj koju su Huroni svetkovali u izuzetnim prilikama. Trajala je nekoliko dana, pa čak i nekoliko nedelja, a bila je neka vrsta saturnalija. Žene i muškarci, raznovrsno prerušeni, išli su od kolibe do kolibe razbijajući i bacajući sve što im padne pod ruku. To je bilo vreme opšte razuzdanosti; smatralo se da ljudi nisu pri sebi i da stoga niko nije odgovoran za ono što čini. Mnogi su iskorišćavali ovu priliku da se svete, batinali su omrznuta lica, polivali ih hladnom vodom, posipali ih nečistoćom ili vrućim pepelom. Drugi su uzimali žive ugarke ili žiške i bacali ih na glavu prvog koga sretnu. Jedini način da se izbegnu ovi gonitelji bio je da se pogodi šta su sanjali. Jedan dan za vreme proslave posvećivan je održavanju obreda za isterivanje zlih duhova iz sela. Ljudi obučeni u kože divljih životinja, sa ružnim maskama na licu, držeći ruke u kornjačinom oklopu, išli su od kolibe do kolibe praveći strahovitu galamu; u svakoj kolibi uzimali su gorivo sa vatre i rukama rasturali žiške i pepeo po podu. Opšta ispovest grehova koja je prethodila proslavi verovatno je bila priprema za javno isterivanje zlih duhova; na taj način se sa naroda skidao moralni teret, kako bi se mogao skupiti i baciti.

U septembru, Inke u Peruu proslavljale su svetkovinu zvanu *Situa*, čija je svrha bila da se iz prestonice i okoline izagna svaka bolest i nevolja. Svetkovina se držala u septembru jer u to vreme počinju kiše, a prve kiše obično su donosile mnoge bolesti. Narod se pripremao za svetkovinu na taj način što je gladovao prvog dana Mesečevog meseca posle jesenje ravnodnevice. Uveče su, pošto su gladovali ceo dan, pekli testo od kukuruza. Pravili su dve vrste testa. Jedno je mešano sa krvlju dece od pet do deset godina starosti, a krv su dobijali tako što su je puštali deci između obrva. Ove dve vrste testa pekli su odvojeno, jer su bile za različite svrhe. Svaka se porodica okupi da proslavi svetkovinu u kući najstarijeg brata, a oni koji nisu imali starijeg brata išli su kući najbližeg starijeg srodnika. Iste noći, svi koji su gladovali za vreme dana operu celo telo, uzmu malo testa umešanog sa krvlju i istrljaju njime glavu, lice, grudi, ramena, ruke i noge. To su radili da bi testo skinulo sa njih sve njihove slabosti. Posle toga starešina

ISTERIVANJE ZLA OBOŽAVANJEM SUNCA (Bonampak, Meksiko)

Inke u Peruu proslavljale su svetkovinu zvanu Situa čiji je cilj bio da se izagnaju sve bolesti i nevolje. Kao vesnik Sunca, Inka kraljevske krvi i sa kopljem u ruci igrao je glavnu ulogu u isterivanju zla, pri čemu su štafetni trkači nosili koplje do mesta preko koga zlo više ne sme da pređe.

porodice namaže prag istim testom i ostavi ga tu kao znak da su se ukućani oprali i očistili. U međuvremenu, prvosveštenik vrši iste ceremonije u hramu Sunca. Čim Sunce izađe, sav narod ga obožava i moli da otera sva zla iz varoši; onda prekinu gladovanje i jedu testo umešeno bez krvi. Pošto završe molitvu i prekinu gladovanje – ovo su radili u određen čas da bi svi u isto vreme i odjednom mogli obožavati Sunce – jedan Inka kraljevske krvi izađe iz tvrđave kao vesnik Sunca, bogato odeven, ogrnut ogrtačem i s kopljem u ruci. Koplje je bilo iskićeno raznobojnim perjem i učvršćeno za dršku zlatnim prstenovima. On je trčao nizbrdo od tvrđave i mahao kopljem dok nije stigao do sredine velikog trga na kome je stajala zlatna urna nalik na česmu, koja se upotrebljavala za žrtvovanje prevrelog kukuruznog soka. Tu su ga čekale četiri druge Inke kraljevske krvi, svaki sa kopljem u ruci i ogrtačem podešenim za trčanje. Vesnik dodirne njihova četiri koplja svojim kopljem i kaže im da im je Sunce zapovedilo, kao svojim vesnicima, da oteraju zlo iz varoši. Ova četvorica odvoje se i trče niz četiri kraljevska druma koja su vodila iz varoši na četiri strane sveta. Dok oni trče, sav narod, i veliko i malo, izađe na vrata svojih kuća i sa uzvicima radosti i veselja trese odelo kao da otresa prašinu sa njega, i viče: "Neka zla odu. Kako smo dugo želeli ovu svetkovinu. O stvoritelju svih stvari, dozvoli nam da živimo još jednu godinu, kako bismo mogli videti još jednu svetkovinu kao ovu". Pošto istresu odelo, pređu rukama preko glave, lica, ruku i nogu kao da se peru. Sve su ovo radili da bi isterali zlo iz svojih kuća kako bi ga vesnici Sunca mogli prognati iz varoši. To je činjeno ne samo po ulicama kroz koje su Inke trčale, već obično i u svim drugim delovima varoši. Osim toga, svi su igrali, pa i sam Inka među njima, i kupali se u rekama i izvorima, govoreći da će njihove bolesti izaći iz njih. Zatim su uzimali velike buktinje od slame, uvijene užadima, palili ih, predavali jedan drugom, i udarajući njima jedan drugog govorili: "Neka ode svako zlo." U međuvremenu, trkači otrče za jednu četvrtinu morske milje izvan varoši gde nađu četiri druge Inke koje ih čekaju, prime koplja iz njihovih ruku i otrče dalje. Tako su štafetni trkači nosili koplja na daljinu od pet do šest morskih milja. Na određenoj daljini trkači operu sebe i svoje oružje u rekama i pobodu svoja koplja da bi označili granicu preko koje izgnana zla ne smeju preći.

Crnci u Gvineji svake godine u određeno vreme i uz velike svečanosti isteraju đavola iz svih svojih varoši. U Aksimu, na Zlatnoj obali, ovom godišnjem isterivanju prethodi svetkovina od osam dana, ispunjena veselošću, cupkanjem, igranjem i pevanjem; "dozvoljeno je slobodno ismevati svakoga i rugati se svakome, te oni bezobzirno pevaju o svim greškama, nevaljalstvima i podvalama njihovih viših i nižih, a niko ih ne kažnjava niti im to zabranjuje". Osmog dana otpočnu hajku na đavola uz žalosne uzvike, trče za njim i udaraju ga štapovima, kamenjem i svim što im dođe do ruku. Kad ga oteraju daleko izvan varoši, svi se vrate. Na ovaj način on je isteran iz preko stotinu gradova u isto vreme. Da bi osigurali da se on više ne vrati njihovim kućama, žene operu i izribaju sve svoje drvene i zemljane sudove "kako bi ih očistile od svake nečistoće i od đavola".

U Kejp Koust Kastlu, na Zlatnoj obali, jedan Englez posmatrao je tu ceremoniju oktobra 1844. godine i ovako je opisao: "Noćas je održan godišnji običaj isterivanja zlog duha Abonsama iz varoši. Čim je u 8 sati ispaljen top na tvrđavi, ljudi su počeli pucati iz pušaka u svojim kućama, iznositi nameštaj, udarati štapovima po svim uglovima u kući itd., i vikati što su glasnije mogli da bi uplašili đavola. Pošto su ga, kako oni uobražavaju, isterali iz kuća, jurnuli su na ulice, bacali unaokolo zapaljene buktinje, vi-

kali, cikali, udarali štapove jedan o drugi, lupali starim tiganjima, – praveći strahovitu galamu, samo da bi ga isterali iz varoši i nagnali u more. Ovom običaju prethode četiri nedelje grobne tišine; puške se ne smeju ispaljivati, ne sme se lupati u doboše, između čoveka i čoveka ne sme biti nikakvih dugih razgovora. Ako bi se za vreme tih nedelja dva crnca sporečkala i pravila galamu u varoši, odmah su izvođeni pred kralja i strogo kažnjavani novčano. Ako se pas, svinjče, ovca i koza nađu na ulici, svako ih može ubiti ili uzeti jer njihov sopstvenik ne sme tražiti nikakvu naknadu. Cilj ove tišine je da se Abonsam obmane i postane nesmotren, tako da se ne nada napadu koji će doći iznenada i poplašiti ga. Ako neko umre za vreme tog perioda tišine, njegovim srodnicima nije dozvoljeno da plaču i nariču dok ne prođu te četiri nedelje".

Ponekad se datum godišnjeg isterivanja đavola određuje prema poljoprivrednim sezonama. Tako se kod Hosa u Togolandu, u zapadnoj Africi, isterivanje vrši svake godine pre nego što narod jede nove jamove. Poglavice pozovu sveštenike i vrače i saopšte im da narod može jesti nove jamove i veseliti se, ali da moraju prvo očistiti varoš i oterati zla. Zli duhovi, veštice i sva zla koja muče narod sateraju se onda u svežnjeve lišća i puzavica, pričvršćenih za stubove koji se odnesu i pobodu u zemlju na raznim putevima izvan varoši. Sledeće noći ne sme se ložiti nikakva vatra niti se sme išta jesti. Idu-

MLADI VRAČI IZ TOGOLANDA

Kod Hosa u Togolandu, isterivanje đavola obavlja se jedanput godišnje, a datum se određuje prema poljoprivrednim radovima, to jest u doba pre nego što narod počne da jede nove jamove. Da bi stekli pravo na neometanu ishranu, ljudi najpre moraju da očiste varoš od zla.

ćeg jutra žene očiste ognjišta i kuće i stave sve što su pomele na razbijene drvene tanjire. Zatim narod čita molitve i govori: "Sve vi bolesti koje ste u našim telima i mučite nas, došli smo danas da vas izbacimo". Posle toga trče što brže mogu u pravcu brega Adaklua, udaraju se po ustima i viču: "Napolje danas! Napolje danas! To što ubija svakoga, napolje danas! Vi zli duhovi, napolje danas! I sve što nam zadaje glavobolju, napolje danas! Anlo i Adaklu su mesta gde će sva zla otići!" Kad dođu do izvesnog drveta na bregu Adaklu, oni sve pobacaju i vrate se kućama.

U Kirivini, u jugoistočnoj Novoj Gvineji, pošto se sakupi novi jam, narod se gosti i igra nekoliko dana, a veliki deo imovine u obliku grivni, novca itd., izlaže se vidno na platformi podignutoj za tu svrhu. Pošto prođe svetkovina, sav narod se skupi i istera duhove iz sela vikanjem, udaranjem po kućnim direcima i preturanjem svega onoga ispod čega se mogao sakriti nevaljali, lukavi duh. Objašnjenje koje je narod dao jednom misionaru bilo je da su oni ugostili i zabavili duhove i da su ih snabdeli blagom, te da je sada vreme da ti duhovi odu. Nisu li oni videli igre, čuli pesme, najeli se jamovih duša i prisvojili sebi duše novca i svih ostalih lepih stvari izloženih na platformi? Šta bi duhovi još hteli? Oni moraju otići odatle.

Kod Hosa u severoistočnoj Indiji, najveća svetkovina u godini je proslava završetka žetve koja se drži u januaru, kad su ambari puni žita, a ljudi, da upotrebimo njihov izraz, puni đavolstva. "Oni imaju čudnu ideju da su u ovo doba ljudi i žene toliko ispunjeni poročnim sklonostima da im je apsolutno potrebno da otvore sve ventile i daju oduška svojim strastima". Obredi počinju žrtvovanjem jednog petla i dveju kokoši seoskom bogu – jedno od njih mora biti crno. Zajedno s njima prinose se cvetovi palmovog drveta (*Butea frondosa*), pirinčani hleb i susamovo seme. Ove darove prinosi seoski sveštenik koji se moli da u toku nove godine seljaci i njihova deca budu zaštićeni od svake nesreće i bolesti, i da imaju dovoljno kiše i dobru letinu. U nekim mestima drži se i molepstvije za duše pokojnika. Veruje se da u ovo doba godine uvek dolazi jedan zao duh u selo. Da bi ga se otarasili, muškarci, žene i deca obilaze u povorci sve krajeve sela sa štapovima u ruci i, kao da isteruju divljač, pevaju neku divlju pesmu i viču iz sveg glasa, sve dok ne steknu uverenje da je zao duh morao pobeći. Zatim se odaju gozbi i piju pirinčano pivo, dok ne dođu u stanje podesno za divlji razvrat koji sledi. Sada se svetkovina "pretvara u saturnalije, za vreme kojih sluge zaborave svoje dužnosti prema gospodarima, deca poštovanje prema roditeljima, muškarci poštovanje prema ženama, a žene svaku ideju o skromnosti, pristojnosti i nežnosti; svi se pretvore u pomahnitale bestidnike i bestidnice". Hosi su obično mirni i povučeni, a prema ženama pristojni i nežni, ali za vreme ove svetkovine "njihova priroda kao da se privremeno promeni. Sinovi i kćerke nazivaju svoje roditelje najpogrdnijim imenima, a isto tako i roditelji svoju decu; žene i muškarci ponašaju se gotovo kao životinje u zadovoljavanju svojih seksualnih prohteva". Mundari, susedi Hosa koji pripadaju istom plemenu kao i Hosi, proslavljaju ovu svetkovinu gotovo na isti način. "Sličnost sa saturnalijama je potpuna, jer na ovoj svetkovini gospodari za vreme gozbe služe svoje poljske radnike kojima je tada dozvoljeno da se sasvim slobodno ophode s njima. To je proslava svršetka žetve; završetka jednogodišnjeg napornog rada, i mali odmor pre nego što rad opet počne".

Kod nekih induskih plemena Kuš, kao i kod Hosa i Mundara, isterivanje đavola vrši se posle žetve. Kad se unese poslednji jesenji usev, smatra se za potrebno da se zli duhovi oteraju iz ambara. Jede se neka vrsta kaše od brašna, a starešina porodice uzme svoju fitiljaču i ispali je u pod. Zatim ode napolje i puni i ispaljuje pušku dok ne ispra-

zni rog za barut; u isto vreme i njegovi susedi rade to isto. Idući dan je dan opšteg veselja. U Čitralu se ova svetkovina zove "gonjenje đavola". Kondi u Indiji, međutim, isteruju đavole o setvi, a ne o žetvi. U to vreme oni obožavaju *Piteri Penua*, boga obilja i dobitka u svakom pogledu. Prvog dana svetkovine naprave se primitivna kola od korpe stavljene na nekoliko štapova i postave na bambusove valjke umesto na točkove. Sveštenik ide s tim kolima prvo naslednom poglavici, kome se daje prvenstvo u svim obredima u vezi sa poljoprivredom. Tu dobija malo semena od svake vrste i nešto perja. Zatim kolima obiđe sve ostale kuće u selu od kojih svaka dâ iste stvari. Naposletku se kola odvuku u polje izvan sela; svi mladi ljudi prate kola, udaraju jedan drugog i dugačkim štapovima pomamno tuku po vazduhu. Seme koje se na taj način odnese u kolima zove se deo koji pripada "zlim duhovima, kvariocima semena". "Smatra se da su oni oterani kolima; i kad im se ostave kola sa tovarom, veruje se da duhovi posle toga ne treba da imaju nikakva posla sa ostalim semenom".

Stanovnici Balija, ostrva istočno od Jave, periodično i naveliko isteruju đavole. Obično se za isterivanje đavola uzme dan "mračnog Meseca" u devetom mesecu. Kad bi đavoli bili dugo ostavljeni na miru, govorilo se da je zemlja postala "topla" i sveštenik je izdavao naredbu da se oni silom isteraju, jer bi inače celo ostrvo postalo nenastanjivo. Određenog dana narod iz jednog sela, ili iz čitavog kraja okupi se u glavnom hramu. Na obližnjoj raskrsnici ostave se pokloni za đavole. Pošto sveštenici otpevaju molitve, duvanjem u rog pozovu se đavoli da pristupe obedu spremljenom za njih. U isto vreme jedna grupa ljudi istupi napred i zapali buktinje na svetoj lampi koja gori pred prvosveštenikom. Odmah zatim se ti ljudi praćeni gledaocima raziđu na sve strane i marširaju kroz sokake i sokačiće vičući: "Odlazite, idite!" Gde god naiđu, narod koji je ostao po kućama požuri da zaglušujućim lupanjem po vratima, gredama itd., doprinese svoj deo u isterivanju đavola. Isterani na taj način iz kuća, đavoli pobegnu na banket spremljen za njih, ali tu ih sveštenik dočeka kletvama i njima ih konačno istera iz tog kraja. Kad ode i poslednji đavo, posle huke i buke nastane mrtva tišina koja traje i idućeg dana. Smatra se da đavoli žele da se vrate svojim starim obitavalištima, pa da bi mislili kako Bali u stvari nije Bali već neko pusto ostrvo, niko od stanovnika ne izlazi dvadeset i četiri časa iz kuće. Čak prestaje i svaki posao li domaćinstvu, uključujući kuvanje. Po sokacima se mogu pojavljivati samo stražari. Venci od trnja i lišća obese se na sve ulaze kao znak strancima da ne ulaze. Ovo opsadno stanje ukida se tek trećeg dana, ali je čak i tada zabranjeno raditi u pirinčanim poljima i kupovati ili prodavati na trgu. Većina naroda i tog dana ostaje u kući, prekraćujući vreme kartanjem i bacanjem kockica.

U Tonkinu se *tekido*, ili opšte isterivanje zlih duhova, obično održava jedanput godišnje, naročito ako nastane velika smrtnost kod ljudi, lipsavanje slonova ili konja u generalovoj štali ili stoke u zemlji. "Oni misle da su uzrok tome zlobne duše ljudi ubijenih zbog izdajstva, pobune ili zavere protiv kralja, generala ili prinčeva, koji su iz osvete za smrtnu kaznu spremni sve da unište i izvrše strašna nasilja. Da bi se to sprečilo, njihovo sujeverje sugerisalo im je da ustanove *tekido* kao najpodesnije sredstvo za isterivanje đavola i čišćenje zemlje od zlih duhova". Dan određen za ceremoniju obično je bio dvadeset peti februar, to jest mesec dana posle početka nove godine koja je počinjala dvadeset petog januara. Mesec koji je prethodio svetkovini bio je sezona gošćenja, raznovrsnog zabavljanja i opšte razuzdanosti. Celog tog meseca državni pečat bio je zatvoren u kutiji, okrenut natraške, i zakon je takoreći spavao. Svi sudovi su bili zatvoreni; dužnicima se nije moglo ništa naplatiti; mali prestupi, kao što su sitne krađe, tuče

i pretnje, prolazili su bez kazne; vodilo se računa samo o izdajstvu i ubistvu, pa su zločinci zadržavani dok državni pečat ponovo ne stupi u dejstvo. Na kraju saturnalija isteruju se zli duhovi. Koncentrišu se artiljerija i mnoge ratne trupe u punoj ratnoj opremi sa razvijenim barjacima; "onda general počne da nudi hranu kriminalnim đavolima i zloćudnim duhovima (kod njih je običaj da pre izvršenja smrtne presude osuđenom nude hranu i piće), pozivajući ih da jedu i piju. Malo kasnije on ih čudnim jezikom znakova i figura okrivi za mnoge prestupe i zločine koje su učinili, kao na primer da su uznemirili zemlju, ubijali njegove slonove i konje itd., i kaže da su zbog svega toga zaslužili da budu kažnjeni i isterani iz zemlje. Na to se ispale tri velika topa kao poslednji signal, a zatim se ispale svi topovi i puške, kako bi njihova strahovita pucnjava oterala đavole. Oni su toliko zaslepljeni da veruju kako su ih stvarno naterali u bekstvo".

U Kambodži se isterivanje zlih duhova vrši u martu. Parčići razbijenih kipova i kamenje smatraju se obitavalištem demona, pa se pokupe i donesu u prestonicu. Takođe se dotera mnoštvo slonova. Uveče o uštapu ispale se plotuni i slonovi pomamno jurišaju da bi se đavoli naterali u bekstvo. Ova ceremonija obavljana je tri dana uzastopce. U Sijamu se isterivanje đavola vrši svake godine i to poslednjeg dana u godini. Prvo se ispali jedan top kod dvorca; odgovori mu top sa iduće stanice, i tako od stanice do stanice, dok pucnjava ne stigne do spoljne varoške kapije. Tako se demoni isteraju iz grada, korak po korak. Čim se ovo uradi, stavi se jedan osvećen konopac oko varoških zidina da bi se sprečilo da se prognani đavoli vrate. Konopac se pravi od žilave pirevine i oboji naizmeničnim crvenim, žutim i plavim prugama.

Godišnje isterivanje đavola, veštica i drugih zlih sila izgleda da je bilo rasprostranjeno kod mnogobožaca u Evropi, ako se može suditi po ostacima tih običaja kod njihovih današnjih potomaka. Tako se kod neznabožačkih Votjaka, jednog finskog plemena u istočnoj Rusiji, sve mlade devojke u selu okupe poslednjeg dana u godini ili na sam dan Nove godine, naoružane štapovima čiji su vrhovi rascepljeni na devet mesta. One udaraju njima po svim kutovima kuće i dvorišta i govore: "Mi isterujemo satanu iz sela". Posle toga štapovi se bace u reku koja teče pored sela; dok oni plove niz vodu i satana ide s njima do idućeg sela, odakle ga takođe moraju isterati. U nekim selima se ovo isterivanje vrši drukčije. Neženjeni ljudi dobijaju od svake kuće u selu prekrupe, mesa i rakije, i jedu hranu koju su doneli, pošto prvo izgovore reči: "Idi u pustinju, ne dolazi u kuću". Zatim se vrate u selo i uđu u svaku kuću gde ima mladih žena, ščepaju mlade žene i bace ih u sneg, govoreći: "Neka te ostave duhovi bolesti". Ostaci prekrupe i ostale hrane raspodele se onda na sve kuće, u srazmeri sa količinom koju je svaka kuća priložila i svaka porodica pojede svoj deo. Prema jednom Votjaku iz Malmijske oblasti, mladi ljudi bacaju u sneg koga god nađu u kući, i to se zove "isterivanje satane"; jedan deo prekrupe baci se u vatru uz reči: "O bože, nemoj nas mučiti boleštinama i kugom, nemoj nas davati kao plen šumskim duhovima". Najstariji oblik obreda nalazimo kod Votjaka Kasanske gubernije. Prvo se oko podne prinese žrtva đavolu, pa se onda ljudi na konjima iskupe u sredini sela i reše od koje kuće da počnu. Pošto reše to pitanje koje je često povod žustrih prepirki, zavežu konje za ogradu i naoružaju se bičevima, budžama od lipovine i svežnjima zapaljenog granja. Veruje se da zapaljeno granje zadaje satani najveći strah. Tako naoružani, oni uz strahovitu viku počnu da udaraju po svim kutovima u kući i dvorištu, zatim zatvore vrata i pljuju na izbačenog đavola. Tako idu od kuće do kuće, dok ne isteraju đavola iz svake kuće. Zatim uzjašu na konje i odjure izvan sela, pomamno vičući i mašući budžama u svim pravcima. Izvan sela bace budže

KULERVO
(Slika finskog umetnika A. Galena-Kalele)

Jedan od glavnih likova finskog nacionalnog epa "Kalevala" Kulervo je bio neka vrsta demona koji je svoju silnu snagu koristio na podmukao i zloban način, pa je upotrebljavao čini da bi se osvetio ženi koja je izazvala njegov gnev.

i još jednom ispljuju đavola. Čeremisi, jedno drugo finsko pleme u istočnoj Rusiji, teraju đavola iz svojih kuća udarajući tojagama od lipovine po zidovima. U istom cilju pucaju iz topova, bodu zemlju noževima i stavljaju zapaljeno iverje u pukotine. Takođe skaču preko poljskih vatri i pri tome istresaju svoje odelo. U nekim krajevima duvaju u trube od lipove kore da bi poplašili đavola. Pošto đavo pobegne u šumu, gađaju drveće pogačama od sira i jajima preostalim od gozbe.

U hrišćanskoj Evropi se i do danas održao stari neznabožački običaj isterivanja zlih sila u izvesno doba godine. Tako se u nekim selima Kalabrije početkom marta isteruju veštice. To se radi noću; uz zvonjavu crkvenih zvona, narod trči po ulicama i viče: "Mart je došao!" Žitelji Kalabrije kažu da veštice svuda lutaju u martu. Ta ceremonija ponavlja se svakog petka u mesecu martu. Često se, kao što bi se moglo i očekivati, stari paganski običaj spoji sa crkvenim svetkovinama. U Albaniji, uoči Uskrsa, mladež zapali buktinje od smolastog drveta, ide u povorci kroz selo i maše buktinjama. Mladi na kraju bace buktinje u reku i kažu: "O, Kore! Bacamo te u reku, kao ove buktinje, da se više nikad ne vratiš". Šleski seljaci veruju da veštice na Veliki petak idu svuda i mogu da učine mnogo zla. Stoga se u okolini Oelsa, blizu Štrelica, narod tog dana naoruža metlama i istera veštice iz kuća, dvorišta i štala, praveći pri tom veliku galamu i buku.

Najomiljenije vreme za isterivanje veštica u srednjoj Evropi jeste, ili je bila, Valpurgijska noć, to jest noć uoči Prvog maja, kad se mislilo da su štetni uticaji tih zlih bića dostizali vrhunac. U Tirolu, na primer, kao i u drugim mestima, isterivanje sila zla se u to vreme zove "spaljivanje veštica". Ono se vrši Prvog maja, ali narod se danima sprema za to. U četvrtak, u ponoć, naprave se svežnjevi od smolastih cepljika, crno i crveno poprskane kukute, mlečike, ruzmarina i trnovih grančica. Oni se čuvaju, a Prvog maja ih zapale ljudi koji najpre moraju dobiti potpuno oproštenje grehova od crkve. Poslednja tri dana u aprilu sve kuće se očiste i okade plodom od borovnice i rutom. Prvog maja, pošto zvone večernja zvona i nastane suton, počinje ceremonija "spaljivanja veštica". Ljudi i dečaci prave galamu udarajući bičevima, loncima, zvonima i tiganjima; žene nose kadionice; psi se puste s lanca i trče unaokolo, laju i kevću. Čim crkvena zvona zazvone, zapale se svežnjevi grančica pričvršćenih na motkama, a zapali se i tamjan. Onda zazvone sva kućna zvona, lonci i tiganji udaraju se jedan o drugi, psi laju, svi prave galamu i u toj buci viču iz glasa:

Veštice beži, beži odavde, ili ćeš zlo proći.

Zatim sedam puta trče oko kuća, dvorišta i sela. Tako se veštice dimom isteraju iz svojih skrivališta i oteraju. Običaj isterivanja veštica tokom Valpurgijske noći održava se, ili je do skora održavan, u mnogim delovima Bavarske, a i u nemačkim krajevima Češke. Tako se u planinama Češke šume svi mladići iz sela okupe posle sunčevog zalaska na nekoj uzvišici, naročito tamo gde ima raskrsnica, i svom snagom i u isti mah pucaju bičevima. To otera veštice; dokle dopire zvuk pucanja bičeva, dotle ta zlurada bića ne mogu činiti nikakva zla. U nekim mestima, dok mladići pucaju bičevima, pastiri duvaju u rogove, i njihovi zvuci koji se u tihoj noći nadaleko čuju vrlo su moćni u teranju veštica.

Drugo vreme veštica je period od dvanaest dana između Božića i Bogojavljenja. U nekim delovima Šlezije narod pali jelovu smolu po celu noć između Božića i Nove godine da bi tim oštrim dimom oterao veštice i zle duhove daleko od kuće i dvorišta; na Badnje veče, uoči Nove godine, ispaljuju metke preko polja i livada u žbunje i drveće, i slamom uvijaju stabla voćaka da im duhovi ne naškode. Uoči Nove godine u Češkoj, mladići naoružani puškama stanu u krug i triput pucaju u vazduh. To se zove "gađanje veštica" i misli se da ih to poplaši. Poslednji dan od dvanaest mističnih dana jeste Bogojavljenje ili Dvanaesta noć; on se u mnogim delovima Evrope smatra podesnim vremenom za isterivanje sila zla. Tako dečaci u Brunenu, na Lucernskom jezeru, Dvanaeste noći idu u povorci noseći buktinje i praveći veliku galamu sa rogovima, zvonima, bičevima itd., kako bi poplašili ženske šumske duhove Štrudelu i Štratelu. Narod misli da će biti malo voća te godine ako se ne pravi dovoljno velika galama. U Labrigijeru, jednom kantonu u južnoj Francuskoj, uoči Bogojavljenja narod trči kroz ulice, zvoni zvoncima, lupa po bakračima i radi sve što može da bi proizveo neskladnu buku. Zatim pri svetlosti buktinja i razbuktalog granja podigne veliku graju i zaglušujuću galamu, u nadi da će na taj način oterati iz varoši sve lutajuće duhove i đavole.

LVII

JAVNO ŽRTVENO JAGNJE

ISTERIVANJE OVAPLOĆENIH ZALA

Dosada smo razmatrali onu vrstu isterivanja zala koju sam nazvao direktnom ili neposrednom. Zla ove vrste su nevidljiva, bar za obične oči, a način oslobađanja od njih uglavnom se sastoji iz udaranja po praznom vazduhu i dizanja velike huke i buke da bi se zli duhovi poplašili i pobegli. Ostaje nam da navedemo primere za drugu vrstu isterivanja, u kojoj su zli uticaji ovaploćeni u vidljivom obliku ili se bar predstavlja da su natovareni na materijalni medijum koji ih odnosi i oslobađa narod, sela i varoši.

Pamosi u Kaliforniji proslavljaju isterivanje đavola svake sedme godine; tom prilikom đavole predstavljaju prerušeni ljudi. "Dvadeset do trideset ljudi obuku se u odeću harlekina, išaraju varvarskim šarama i stave na glavu sudove sa smolom; zatim krišom odu u susedne planine. Oni treba da oličavaju đavole. Jedan glasnik popne se na vrh zbornice i održi govor narodu. Uveče, na određeni signal, maske dođu iz planina; na glavi su im sudovi sa smolom koja plamti, a njihovi kostimi, pokreti i užasna dreka podešeni su tako da potpuno odgovaraju predstavi o đavolima koju ima primitivan čovek. Uplašene žene i deca beže; muškarci sateraju đavole u krug i, prema principu da se protiv đavola treba boriti vatrom, mašu zapaljenim buktinjama kroz vazduh, viču, urlaju i besno se bacaju na gramzive i krvoločne đavole, stvarajući tako strahovit prizor: stotine sakupljenih žena ciče ispunjene strahom, padaju u nesvest i drže se za svoje hrabre zaštitnike. Đavoli najzad uspeju da prodru u zbornicu, a najhrabriji muškarci uđu i pregovaraju s njima. Cela se komedija završi time što se ljudi priberu, isteraju đavole iz zbornice i uz strahovitu huku i buku prividne borbe oteraju ih u planine." U proleće, čim vrbe olistaju na obalama reka, Mandan-Indijanci proslavljali su svoju veliku godišnju svetkovinu i tom prilikom isterivali đavole. Da bi predstavljao đavola, čovek namazan crnom bojom dolazio je u selo iz prerije, jurio i plašio žene i igrao ulogu mladog bivola u bivoljoj igri; cilj igre je bio da se osigura da te godine bude dosta bivola. Najzad ga isteraju iz sela. Žene jure za njim, podsmevaju mu se i rugaju, udarajući ga štapovima i gađajući raznim đubretom.

Neka domorodačka plemena centralnog Kvinslanda veruju u jedno opasno biće koje se zove Molonga; ako se ne obave izvesni obredi, ovo nevidljivo biće se prikrada te ubija muškarce i siluje žene. Ti obredi traju pet noći i sastoje se od igranki u kojima učestvuju samo muškarci, fantastično obojeni i opremljeni. Pete noći sam Molonga, ko-

ŽRTVENO JAGNJE (Meka)

Muslimanski hodočasnici još uvek se pridržavaju tradicije prinošenja žrtvenog jagnjeta u doslovnom, a ne samo u prenosnom smislu reči.

ga oličava čovek namazan okerom i okićen perjem i koji nosi dugačko koplje s perom na vrhu, jurne iz mraka na gledaoce i čini pokrete kao da hoće da ih probode. Nastane velika uzbuna, čuju se uzvici i vrisak, ali posle još jednog prividnog napada demon iščezne u tami. Poslednje noći u godini dvor kraljeva Kambodže očisti se od đavola. Slonovi gone kroz dvorište palate ljude obojene u crno kao đavoli. Pošto ih isteraju, osvećen pamučni konac veže se oko dvora da ih spreči da uđu. U Munecrabadu, jednom kraju u Misoreu, u južnoj Indiji, kad u selu izbiju kolera ili boginje, stanovnici se skupe i nateraju demona bolesti da uđe u drveni kip koji obično oko ponoći odnesu u susedno selo. Stanovnici tog sela na sličan način pošalju kip dalje svojim susedima, i tako isteraju demona iz jednog po jednog sela, a kad naposletku dospe do obale reke bace ga u nju.

Isterani demon često uopšte nije ničim predstavljen, već se podrazumeva da je on nevidljivo prisutan u nekom materijalnom i vidljivom predmetu koji ga odnosi. I u ovom slučaju razlikovaćemo povremeno i periodično isterivanje. Počećemo sa prvim.

POVREMENO ODAŠILJANJE ZALA VOZILIMA

Vozila koja odnose demone mogu biti raznovrsna, ali se najviše upotrebljava mala jedrilica ili čamac. Tako se u južnom kraju ostrva Cerama, kad celo selo pati od bolesti, napravi mali brod i napuni pirinčem, duvanom, jajima itd. U davanju ovih stvari uče-

stvuje celo selo. Na brodu se podigne malo jedro. Kad sve bude gotovo, jedan čovek poviče iz sveg glasa: "O sve vi bolesti, vi boginje, groznice, ospe itd., koje ste tako dugo ostale kod nas i opustošile nas, ali koje sada prestajete da nas mučite, spremili smo ovaj brod za vas i snabdeli vas sa dovoljno hrane za put. Nećete oskudevati u hrani, ni u betelovom listu, ni u orasima arečke palme, ni u duvanu. Ostavite nas i otplovite odmah; nikad nam se više nemojte približiti; idite u zemlju koja je daleko odavde. Neka vas svi talasi i vetrovi brzo nose i odnesu tamo, da bi mi odsad živeli zdravi i veseli i da nikad ne vidimo da vas sunce opet greje!" Zatim deset do dvanaest ljudi odnesu brod na obalu i puste ga da ode s vetrom koji duva od obale, duboko uvereni da su se oslobodili bolesti zauvek, ili bar do iduće prilike. Ako se bolest opet pojavi, oni su sigurni da to nije ista bolest nego neka druga, koju otprave na isti način. Kad barka natovarena demonima iščezne sa vidika, nosioci se vrate u selo i tada jedan čovek poviče: "Bolesti su sada otišle, iščezle, oterali smo ih, otplovile su!" Na to sav narod istrči iz kuća, radosno širi vest, udara u metalne doboše i instrumente koji zveče.

Slični običaji postojali su i na drugim istočnoindijskim ostrvima. Tako na Timor-Lautu, da bi zaveli demone koji su prouzrokovali bolest, stanovnici stave u malu jedrilicu kip čoveka i dovoljno namirnica za dugo putovanje, pa je puste da otplovi s vetrom. Dok je spuštaju u more narod viče: "O bolesti, idi odavde! Okreni se od nas! Šta ćeš ovde u ovoj siromašnoj zemlji?!" Tri dana posle ovog obreda zakolje se prase i jedan deo mesa prinese Dudilu koji živi na Suncu. Jedan od najstarijih ljudi kaže: "Stari gospodaru, molim te daj zdravlje unučićima, deci, ženama i muškarcima da bi mogli da jedemo svinjetinu i pirinač i da pijemo palmovo vino. Ja ću održati svoje obećanje. Jedi svoj deo i daj zdravlje svima u selu". Ako se jedrilica nasuče na obalu ma kog naseljenog mesta, bolest će se pojaviti tamo. Stoga nasukana jedrilica izaziva veliku uzbunu kod obalskog stanovništva i oni je odmah spale, jer demoni beže od vatre. Na ostrvu Buru, čun koji odnosi demone bolesti dug je oko dvadeset stopa, snabdeven jedrima, veslima, sidrom itd., i s dovoljno namirnica. Ceo dan i celu noć narod udara u bubnjeve i metalne doboše i juri unaokolo da bi poplašio demona. Idućeg jutra deset snažnih mladića udaraju svakog grančicama, prethodno umočenim u zemljani lonac s vodom. Čim to urade, otrče na obalu, stave grančice u čun, što brže mogu spuste u more još jedan čun i odvuku čun natovaren bolestima daleko na more. Tamo ga ostave i jedan od njih vikne: "Dedo boginje, idi – idi dragovoljno – idi poseti drugu zemlju; mi smo ti spremili hranu za put, više nemamo ništa da ti damo". Kad se iskrcaju, sav se narod zajedno okupa u moru. Jasno je zašto pri ovom obredu mladići udaraju svakog grančicama; oni to rade da bi stanovništvo oslobodili demona bolesti, jer misle da se bolesti tako prenose na grančice. Zbog toga se grane žurno nose u čun i odvuku daleko na more. Tako u unutrašnjosti Cerama, kad zavladaju boginje ili neka druga bolest, sveštenik udari svaku kuću osvećenim grančicama koje se onda bace u reku da ih odnese more; Votjaci u Rusiji isto tako bacaju u reku štapove koje su upotrebili za isterivanje đavola iz sela, da bi voda odnela tu prokletu napast. Nije retko da se u čamac stave i lutke koje predstavljaju bolesnike, kako bi namamile demone da odu za njima. Na primer, većina plemena na obali Bornea trudi se da na taj način otera epidemiju. Naprave jedan ili više grubih ljudskih kipova od srži sago-palme i stave ih zajedno sa pirinčem i ostalim namirnicama na mali splav ili čamac ili na potpuno opremljenu jedrilicu. Okite čamac cvetom arečke palme i trakama od njenog lišća; puste ga tako opremljenog da otplovi sa osekom, i veruju da on sobom odnosi i bolest.

Često se za odnošenje nagomilanih demona ili zala cele zajednice upotrebljava životinja ili žrtveno jagnje. U centralnim pokrajinama Indije, kad u selu izbije kolera, svi se povuku u svoje kuće posle sunčevog zalaska. Onda sveštenici idu ulicama, uzimajući sa krova svake kuće po jednu slamku koju spale, zajedno sa prinetim pirinčem, maslom i kurkumom, na nekom žrtveniku istočno od sela. Kokoške namazane cinoberom oteraju se u pravcu u kome ide dim i veruje se da one sa sobom odnose bolest. Ako one ne uspeju, onda se upotrebe koze i naposletku prasad. Bari, Malani i Kurmisi u Indiji, kad kolera zavlada kod njih, uzmu kozu ili bivolicu – obe moraju biti što crnje – zavežu u žuto platno malo žita, garofana i crvenog olova, stave zavežljaj životinji na leđa i oteraju je iz sela. Oteraju je izvan seoskog atara i ne daju joj da se vrati. Ponekad obeleže bivolicu crvenom bojom i oteraju je u susedno selo gde ona odnese koleru.

Kod Dinki, pastirskog naroda oko Belog Nila, svaka porodica ima jednu svetu kravu. Kad je zemlja ugrožena ratom, gladu ili nekom drugom opštom nesrećom, poglavice sela zahtevaju od izvesne porodice da dâ svoju svetu kravu da posluži kao žrtveno jagnje. Zatim žene oteraju tu životinju do reke i preko nje na drugu obalu, da tamo luta po pustinji i postane plen divljih zveri. Žene se onda ćutke vrate, ne osvrćući se, jer ako bi pogledale natrag, po njihovom verovanju sve to ne bi imalo nikakvog dejstva. Indijanci Ajmare u Boliviji i Peruu bolovali su 1857. godine od kuge; natovarili su na crnu lamu odelo obolelih od kuge, posuli ga rakijom i oterali životinju u planine, u nadi da će ona odneti kugu sa sobom.

Ponekad je žrtveno jagnje – čovek. Na primer, s vremena na vreme bogovi su opominjali kralja Ugande da njegovi neprijatelji Baniori bacaju čini da bi on i njegov narod poumirali od bolesti. Da bi izbegao tu katastrofu, kralj je slao žrtveno jagnje na granicu neprijateljske zemlje Baniora. Žrtveno jagnje su bili ili muškarac i dečak ili žena i njeno dete, a biralo se po nekoj telesnoj mani ili belezi koju bogovi naznače da bi se žrtve pronašle po njima. Sa ovim ljudskim žrtvama šalju se krava, koza, kokoška i pseto; jaka straža sprovodi ih do zemlje koju je bog naznačio. Tamo se žrtvama polome udovi i ostave se da umru laganom smrću u zemlji neprijatelja, jer su isuviše osakaćene i nesposobne da se vrate u Ugandu. Mislilo se da se na taj način bolest ili kuga prenosi na žrtve i da je one odnose natrag u zemlju odakle je i došla.

Neka plemena u Kini, radi zaštite od kuge, izaberu čoveka velike telesne snage da igra ulogu žrtvenog jagnjeta. Pošto oboji lice, on izvodi razne čudne gestove da bi sve kužne i štetne uticaje privukao na sebe. U tome mu pomaže sveštenik. Najzad ga ljudi i žene gone u stopu udarajući u bubnjeve i metalne doboše dok ga u trku ne isteraju iz sela ili grada. U Pendžabu se lek protiv stočne zaraze sastoji u sledećem: najmi se čovek čamarske kaste, okrenu ga leđima prema selu, oprlje užarenim srpom i puste da ode u prašumu i odnese stočnu zarazu sa sobom. On se pri tom ne sme osvrtati.

PERIODIČNO ODAŠILJANJE ZALA VOZILIMA

Posredno isterivanje zala pomoću žrtvenog jagnjeta ili kakvog drugog vidljivog sredstva, slično neposrednom isterivanju zala u nevidljivom obliku, često postaje periodično, i to iz istog razloga. Tako svake godine, obično u martu, stanovnici Lerija, Moa i Lakora, ostrva Indijskog arhipelaga, šalju sve bolesti preko mora. Oni naprave jedrilicu dugačku oko šest stopa, snabdeju je jedrima, veslima, krmom i ostalom opremom, i svaka porodica stavi u nju nešto pirinča, voća, jednu kokoš, dva jajeta, insekte koji

pustoše polja itd. Zatim je puste da otplovi morem, govoreći: "Odnesi odavde sve bolesti, odnesi ih na druga ostrva, u druge zemlje, rasporedi ih po mestima na istoku, gde izlazi sunce". Biađe na Borneu svake godine pošalju na more malu barku natovarenu grehovima i nedaćama naroda. Posada ma koje lađe koja naiđe na zlokobnu barku na moru trpeće sve nevolje kojima je ova natovarena. Sličan običaj održavaju svake godine Dusuni u Tuaranskoj oblasti na britanskom severnom Borneu. Taj običaj je najvažniji obred u godini. Njen cilj je da donese selu sreću za iduću godinu svečanim isterivanjem svih zlih duhova koji su se poslednjih dvanaest meseci nakupili u kućama i oko njih. Posao oko istrebljenja i isterivanja demona uglavnom pada na žene. Obučene u najlepšu opremu, one idu u povorci kroz selo. Jedna od njih nosi na leđima u kotarici prase-sisanče, a ostale nose prutove kojima povremeno šibaju prase; cika praseta pomaže da se privuku duhovi koji lutaju. Žene pred svakom kućom igraju i pevaju uz pratnju kastanjeta i cimbala i zvone mesinganim zvončićima. Pošto se to uradi pred svakom kućom u selu, povorka ode na reku i svi zli duhovi isterani iz kuća dođu sa njom do ivice vode. Tu se već nalazi spremljen splav koji je priteran uz obalu, a na njemu namirnice, odelo, lonci za kuvanje i sablje; paluba je pretrpana malim figurama muškaraca, žena, životinja i ptica, napravljenim od lišća sago-palme. Zli duhovi se sada ukrcaju na splav, a kad su već svi na njemu, on se odgurne i pusti da otplovi niz vodu i odnese demone sa sobom. Ako bi se splav nasukao na obalu blizu sela, odgurnu ga što brže mogu kako nevidljivi putnici ne bi iskoristili priliku da se iskrcaju i vrate u selo. Patnje praseta, čija je cika namamila demone da izađu iz svojih skrivališta, najzad se završe smrću jer ga ubiju i bace.

Svake godine, u početku suve sezone, nikobarski ostrvljani nose model lađe kroz selo. Đavoli se isteraju iz koliba i nateraju u lađu koja se onda pusti u more da otplovi niz vetar. Ovaj obred opisao je jedan veroučitelj koji ga je posmatrao u Karo-Nikobaru jula 1897. godine. Tri dana narod je spremao dva vrlo velika plovila, koja su po svom obliku ličila na čamce i imala jedra; ona su bila natovarena lišćem koje je imalo dragoceno svojstvo da isteruje đavole. Dok je mladež bila zaposlena oko spremanja tih plovila, isterivači zlih duhova i starešine sedeli su u jednoj kući i po redu pevali pesme, jedan po jedan; oni su često izlazili napolje, išli po obali naoružani štapovima i zabranjivali đavolu da uđe u selo. Četvrti dan svetkovine zvao se imenom koje je značilo "odašiljanje đavola jedrima". Uveče se skupilo celo selo, žene su donele kotarice napunjene pepelom i lišćem za isterivanje đavola. Lišće su dale svakome, i starom i mladom. Kad je sve bilo gotovo, jedna grupa snažnih ljudi, praćena gardom koja se sastojala od isterivača zlih duhova, odvukla je jedno od pomenutih plovila na more, desno od seoskog groblja, i pustila ga da otplovi. Čim se grupa vratila, druga grupa ljudi odvukla je drugo plovilo do obale, levo od groblja, i pustila ga da otplovi. Zatim su žene bacale pepeo sa obale, i ceo skup je vikao: "Odleti đavole, odleti, i nikad se nemoj vratiti". Kako je vetar bio povoljan, plovila su brzo otplovila; te noći sav se narod radosno gostio, jer je đavo otišao u pravcu Čovre. Slično isterivanje đavola vrši se jedanput godišnje i u drugim nikobarskim selima, ali se taj obred u raznim mestima drži u različito vreme.

Mnoga starosedelačka plemena Kine proslavljaju veliku svetkovinu trećeg meseca svake godine. O toj svetkovini sav narod veseli se potpunom uništenju svih zala nagomilanih za poslednjih dvanaest meseci. To uništenje vrši se na sledeći način. Jedan veliki zemljani sud napuni se barutom, kamenjem i parčićima gvožđa i zakopa u zemlju, pa se fitilj, koji je u vezi s loncem, zapali, te se lonac i sve što je u njemu baci u vazduh.

Kamenje i parčad gvožđa predstavljaju zla i nedaće minule godine; veruje se da njihovo rasturanje eksplozijom uništi i sama zla i nedaće. Ova svetkovina obavlja se uz veliko veselje i pijanku.

U Starom Kalabaru, na obali Gvineje, đavoli i duhovi se javno isteruju, ili su isterivani, svake druge godine. Među duhovima koji se tada isteruju iz njihovih posetilišta jesu i duše svih onih koji su preminuli posle poslednjeg čišćenja varoši. Tri nedelje ili mesec dana pre isterivanja, koje se po jednom iskazu vrši u novembru, opletu se od pruća ili naprave od drveta prosti kipovi ljudi i životinja, na primer krokodila, leoparda, slonova, volova i ptica, okite se raznim drangulijama i stave pred vrata svake kuće. Oko tri sata ujutru na dan određen za obred, sve stanovništvo izađe na ulice i u najvećem uzbuđenju, uz zaglušujuću buku pristupi teranju đavola i duhova u kipove, da bi ih zajedno s njima izbacilo iz svog mesta. U tom cilju grupe naroda idu ulicama i lupaju u vrata, pucaju iz pušaka, udaraju u doboše, duvaju u rogove, zvone zvonima, udaraju lonce i tiganje jedne o druge i viču iz sveg glasa, ukratko, trude se da naprave što veću galamu. Ova buka traje do svanuća, pa onda postepeno opada dok sasvim ne prestane o sunčevom izlasku. Dotle su već sve kuće dobro počišćene i misli se da su se svi uplašeni duhovi već sklonili u kipove. Pepeo od jučerašnjih vatri i sve đubre počišćeno iz kuća takođe se stavi u ove kipove od pletenog pruća. Zatim se ovi kipovi ispunjeni demonima brzo uzmu, u bučnoj povorci odnesu na obalu i uz udaranje bubnja bace u reku. Oseka ih odnese u more i tako se varoš očisti od duhova i đavola za iduće dve godine.

Slična godišnja isterivanja ovaploćenih zala nisu nepoznata u Evropi. Uoči uskršnje nedelje, Cigani u južnoj Evropi uzmu mericu i stave u nju razno lekovito bilje i trave, a takođe osušeno telo zmije ili guštera, koje svi prisutni moraju prvo dodirnuti prstima. Zatim se merica uvije u belu i crvenu vunu, pa je najstariji čovek nosi od šatora do šatora i najzad baci u tekuću vodu, pošto najpre svi članovi grupe pljunu u nju po jedanput i vračara izgovori neke bajalice nad njom. Oni veruju da vršenjem ovog obreda oteraju sve bolesti koje bi ih inače mučile u toku godine. Takođe veruju da će, ako neko nađe mericu i otvori je iz radoznalosti, na njega i njegove preći sve bolesti koje su drugi izbegli.

Žrtveno jagnje pomoću koga se u toku cele godine javno isteruju nakupljena zla ponekad je životinja. Na primer, kod Garosa iz Asama, "pored prinošenja žrtve u slučajevima oboljenja pojedinca, postoje izvesni obredi koje jedanput godišnje vrši cela zajednica ili selo; njihov cilj je da se članovi zajednice za narednih dvanaest meseci zaštite od opasnosti koje prete iz šume, od bolesti i drugih nedaća. Najglavniji od njih je obred Asongtata. Blizu, granice atara svakog velikog sela može se videti izvestan broj kamenova zabodenih u zemlju, očevidno bez ikakvog reda i metoda. Ti kamenovi zovu se *asong* i na njima se prinosi žrtva koju zahteva Asongtata. Prvo se žrtvuje koza, a zatim, mesec dana kasnije, langur, dugorepi majmun (*Entellus*) ili bambusov pacov. Životinji izabranoj za žrtvovanje vežu uže oko vrata, pa je dva čoveka vode između sebe svakoj kući u selu. Uvode je u svaku kuću po redu, a okupljeni seljaci udaraju spolja u zidove da bi poplašili i isterali sve zle duhove nastanjene unutra. Pošto tako obiđu sve kuće u selu, odvedu majmuna ili pacova na granicu seoskog atara, ubiju ga jednim udarcem *dao*-a tako da mu raspore trbuh, pa ga onda razapnu na bambusove štapove zabodene u zemlju. Oko razapete životinje pobiju dugo, šiljato bambusovo kolje koje obrazuje *chevaux de frise*. To podseća na dane kad su takve odbrambene ograde podi-

zane oko sela da bi se ova zaštitila od neprijatelja, a sada je to kolje samo simbol pomoću koga se izbegavaju bolesti i smrtonosni napadi divljih životinja. Dugorepi majmun potreban za žrtvovanje lovi se nekoliko dana ranije, ali ako ne uspeju da ulove jednog takvog majmuna može se upotrebiti i mrki majmun; *"hulock"* se nije mogao upotrebiti za tu svrhu. U ovom slučaju raspeti majmun ili pacov je javno žrtveno jagnje koje svojim stradanjem i smrću oslobađa narod od bolesti i drugih nedaća u idućoj godini.

Određenog dana u godini, Botaje u Jaharu, na zapadnim Himalajima, opiju psa pićem i hašišom, nahrane ga slatkišima, vodaju po selu i najzad puste s lanca. Zatim ga jure i ubiju štapovima i kamenjem, verujući da posle toga nikakva bolest niti nedaće neće zadesiti selo u toku te godine. U nekim krajevima Bredalbejna nekada je bio običaj da se na Novu godinu dovede pas pred kućna vrata, da mu se da parče hleba i da se otera rečima: "Idi pseto! Ma koji smrtni slučaj u porodici ili gubitak stoke da zadesi ovu kuću do kraja godine, neka se sve to sruči na tvoju glavu!" Na dan pokajanja, koji je padao desetog dana u sedmom mesecu, jevrejski prvosveštenik stavljao je ruke na glavu živog jarca, ispovedao nad njim sve krivice dece Izraela, i pošto bi tako preneo grehove naroda na životinju, oterao bi je u pustinju.

Žrtveno jagnje na koje se periodično svaljuju svi gresi naroda može biti i ljudsko biće. U Oniči, na reci Nigeru, svake godine žrtvovana su dva ljudska bića da bi se sa zemlje skinuli gresi. Žrtve su kupovane novcem skupljenim od naroda. Sva lica koja su prethodne godine okaljana velikim gresima, kao što su paljevina, krađa, preljuba, vračanje itd., morala su da plate 28 njuga. Novcem dobijenim na taj način kupovana su u unutrašnjosti zemlje dva bolešljiva lica "da bi bila prineta na žrtvu za sve te gnusne zločine – jedno za zemlju i jedno za reku". Čovek iz susedne varoši bio je najmljen da ih ubije. Sveštenik Dž. C. Tejlor prisustvovao je 27. februara 1858. godine žrtvovanju jedne od ovih žrtava. Nesrećna žrtva bila je žena od devetnaest ili dvadeset godina. Vukli su je živu po zemlji, licem okrenutim prema dole, od kraljeve kuće do reke – rastojanje od tri kilometra – a gomila ju je pratila vičući: "Grešnost! Grešnost!" Sve je to činjeno da bi se skinuli gresi sa zemlje. Telo je vučeno nemilosrdno, kao da je predstavljalo teret svih njihovih grehova. Kažu da se mnoga plemena na delti reke Nigera još uvek pridržavaju sličnih običaja, uprkos nastojanja britanske vlade da ih ukine. Kod Joruba-Crnaca zapadne Afrike, "ljudska žrtva (koja je mogla biti slobodan čovek ili rob, lice plemićkog, bogatog ili niskog roda) dobija ime *Oluvo* pošto je izabrana i određena za žrtvovanje. Za sve vreme dok je Oluvo u pritvoru dobro ga hrane i čine mu sve što zaželi. Kad dođe vreme da bude žrtvovan, vodaju ga unaokolo i šetaju kroz ulice grada koji pripada suverenu; suveren će ga žrtvovati radi dobra svoje uprave i svih porodica i pojedinaca koji su pod njegovom vlašću, da bi Oluvo odneo greh, krivicu, nesreću i smrt svih bez izuzetka. Da se sakrije identitet žrtve, upotrebljavaju se pepeo i kreda; pepelom joj pospu glavu, a kredom išaraju lice. Za vreme prolaska povorke pojedinci istrčavaju iz kuća i stavljaju ruke na žrtvu da bi na taj način preneli na nju svoj greh, krivicu, nevolju i smrt". Posle parade odvedu je u hram i odseku joj glavu. Njene poslednje reči ili njen samrtni ropac su znak za izliv radosti naroda okupljenog oko hrama, koji veruje da je žrtva primljena i da je božanski gnev umilostivljen.

U Sijamu je bio običaj da se izvesnog dana u godini uzme žena iznurena razvratnim životom i uz muziku bubnjeva i oboe nosi na nosiljci kroz sve ulice. Gomila ju je vređala i gađala nečistoćom; pošto je pronesu kroz ceo grad, bace je na đubrište ili na ogradu od trnja izvan varoških zidina, i zabrane joj da se ikad vrati u varoš. Verovalo

se da žena na taj način privlači na sebe sve zle duhove i sva zla iz vazduha. Bataci na Sumatri prinesu na žrtvu crvenog konja ili bivola da bi očistili zemlju i zadobili naklonost bogova. Priča se da su nekada vezivali čoveka uz isti stub uz koji i bivola i da su, pošto ubiju životinju, proterivali tog čoveka. Takvog čoveka niko nije smeo primiti niti razgovarati s njim, niti mu davati hranu. Bez sumnje se pretpostavljalo da on odnosi sa sobom grehe i nedaće naroda.

Ponekad je žrtveno jagnje božanska životinja. Narod Malabara obožava kravu isto kao Indusi; ubiti je i jesti "oni smatraju zločinom ravnim ubistvu". Pa ipak, "bramani prenose grehe naroda na jednu ili više krava koje se onda odvuku zajedno sa gresima na mesto koje odredi braman. Kad su stari Egipćani žrtvovali bika, oni su prizivali sva zla koja bi inače pala na njih i na zemlju da padnu na njegovu glavu i zatim su prodavali glavu bika Grcima ili su je bacali u reku. Ne može se tvrditi da su u istorijsko doba Egipćani obožavali bikove uopšte, jer izgleda da su ih obično ubijali i jeli, ali mnoge okolnosti vode zaključku da su u preistorijskim vremenima smatrali svetim sva goveda, kako bikove tako i krave. Ne samo što su smatrali krave svetim i što ih nisu žrtvovali, već nisu žrtvovali ni bikove izuzev one koji su imali izvesne prirodne belege; sveštenik je pregledao svakog bika pre nego što su ga žrtvovali; ako je imao propisne belege, on je stavljao na njega svoj pečat kao znak da se mogao žrtvovati, a ako bi neko žrtvovao nežigosanog bika, osuđivan je na smrt. Osim toga, obožavanje crnih bikova Apisa i

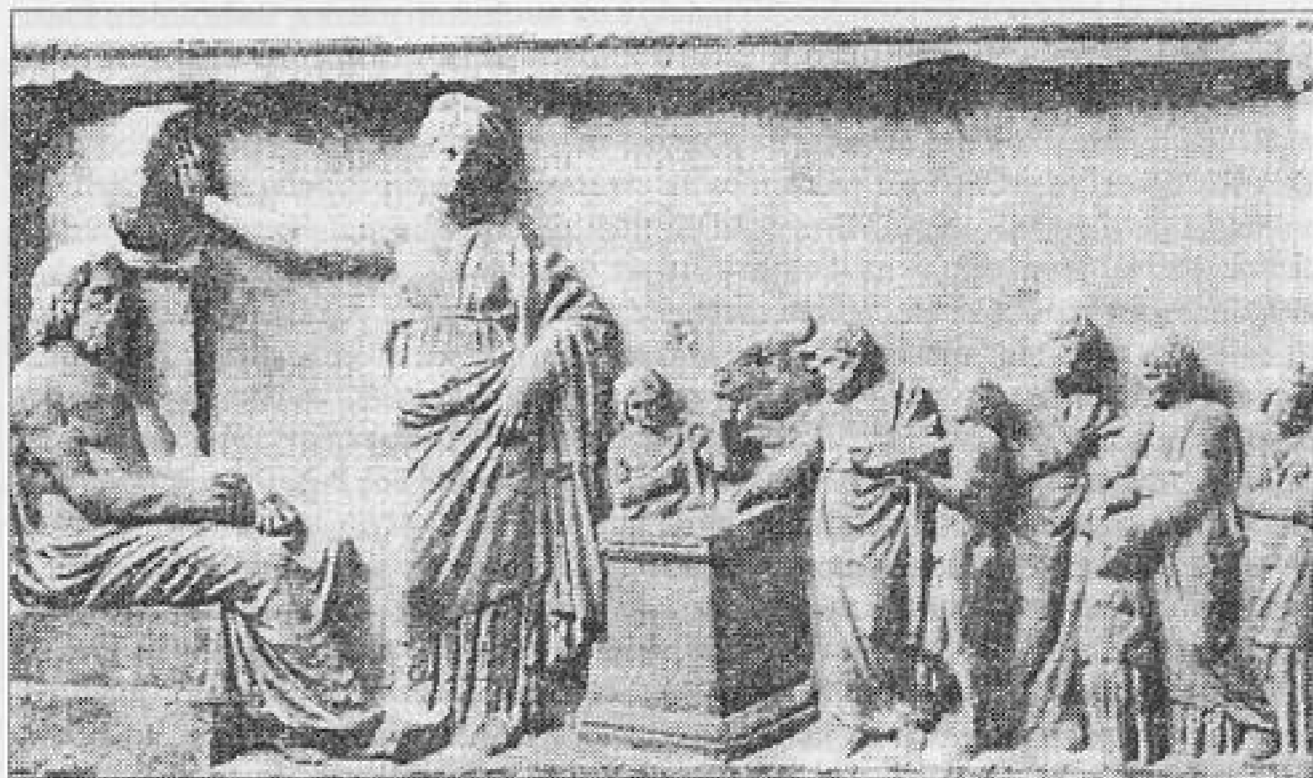

ŽRTVENO JAGNJE KAO BOŽANSKA ŽIVOTINJA
(Andra Pradeš, Indija)

Pripadnica Gonda (oko 3 miliona stanovnika brdovitih predela indijskih država Madija Pradeš i Andra Pradeš) klanja se pred kravom koja će biti žrtvovana pri obredu. Iako kravu smatraju svetinjom, Gondi na nju povremeno prenose grehove naroda i ubijaju je da bi se od njih očistili.

Mnevisa, naročito prvog, igralo je važnu ulogu u egipatskoj religiji; svi bikovi koji uginu prirodnom smrću pažljivo su sahranjivani u predgradima, a njihove kosti su kasnije skupljane iz svih krajeva Egipta i sahranjivane na jednom mestu. Prilikom žrtvovanja bika za vreme velikih svetih obreda Izide svi su se obožavaoci udarali u grudi i naricali. Prema tome, možda je opravdano zaključiti da su Egipćani bikove prvobitno smatrali svetim (kao što su krave uvek) i da je ubijeni bik na čiju su glavu stavljali nedaće naroda nekad bio božanske žrtveno jagnje. Izgleda verovatno da je jagnje koje su Madiji u srednjoj Africi žrtvovali svake godine bilo božansko žrtveno jagnje, a ista pretpostavka delimično objašnjava i žrtvovanje kornjače kod Zunija.

Naposletku i božanski čovek može biti žrtveno jagnje. Gondi u Indiji proslavljaju u novembru Ganšama Deja, zaštitnika useva; oni veruju da za vreme svetkovine taj bog silazi na glavu jednog od vernika koji iznenada dobija neku vrstu napada, počine da posrće, zatim odjuri u džunglu gde bi, kako se veruje, poludeo kad bi bio prepušten sam sebi. Dovedu ga natrag, ali on dan-dva ne može da se povrati. Narod misli da je on na taj način obeležen kao otkupna žrtva za grehe svih ostalih seljana. U hramu Meseca, Albanci istočnog Kavkaza držali su izvestan broj svetih robova od kojih su mnogi bili nadahnuti i mogli da proriču. Kad jedan od ovih ljudi pokaže jače znake nadahnuća ili ludila i luta usamljen kroz šume, slično Gondu u džungli, prvosveštenik naredi da ga vežu svetim lancem i da mu godinu dana daju svega u izobilju. Na kraju godine namažu ga uljem

ESKULAP I HIGIJA
(Reljef)

Grčki bog zdravlja sedi (levo), dok njegova kćerka Higija stoji pred njim. Na desnoj strani se vidi porodica koja privodi žrtvenog bika oltaru. Za razliku od starih Egipćana, Grci su bogovima često žrtvovali bikove.

i odvedu na žrtvovanje. Čovek čiji je posao bio da ubija ove ljudske žrtve i koji je dugom praksom postao vešt u tome, izdvoji se iz gomile, priđe žrtvi i zabode joj sveto koplje u srce. Po tome kako ubijeni padne tumače se znaci o blagostanju zajednice. Zatim se telo odnese na izvesno mesto na kome svi, jedan po jedan, stanu na njega da bi se očistili od grehova. Ovaj poslednji čin jasno pokazuje da su gresi naroda prenošeni na žrtvu kao što je jevrejski sveštenik prenosio grehe naroda na žrtveno jagnje stavljajući mu ruku na glavu; pošto se verovalo da se u žrtvovanog čoveka bio uselio božanski duh, ovo je jasan primer ubijanja čoveka-boga da bi on odneo grehe i nesreće naroda.

Na Tibetu, ritual prinošenja žrtve radi oproštenja grehova ima neke čudne karakteristike. Tibetanska nova godina počinje sa novim mesecom koji se pojavljuje oko petnaestog februara. Za dvadeset tri dana posle toga, uprava u prestonici Lasi nije u rukama redovnih upravljača, već prelazi u ruke onog kaluđera Debanškog manastira koji ponudi najveću sumu za tu privilegiju. Uspešni licitant zove se *Jalno*; on lično objavi svoj dolazak na vlast idući ulicama Lase sa srebrnim štapom u ruci. Kaluđeri iz svih susednih manastira i hramova okupe se da mu odaju počast. Jalno upravlja samovoljno i to u svoju ličnu korist, jer sve novčane kazne koje izrekne pripadaju njemu pošto ih je on kupio. On zaradi oko deset puta više od sume koju je platio. Njegovi ljudi idu ulicama da bi pronašli ma šta u ponašanju stanovnika čemu bi se moglo zameriti. Oporezuje se svaka kuća u Lasi, a najmanji prestup neštedimice se kažnjava novčanom kaznom. Ova Jalnova strogost otera sve radnike iz grada dok ne prođu ta dvadeset i tri dana. Iako laici odlaze, dolazi sveštenstvo. Svi okolni budistički manastiri otvore širom svoja vrata na koja povrve monasi. Svi putevi koji sa okolnih planina vode dole u Lasu preplavljeni su kaluđerima. Oni žure u prestonicu, neki peške, neki na konju, neki na magarcima, a neki na volovima koji riču; svi kaluđeri nose molitvenike i kuhinjsko posuđe. Oni dolaze u tolikim masama da potpuno zakrče ulice i skverove prestonice, a od njihovih crvenih ogrtača cela prestonica se crveni kao da je polivena krvlju. Nered i pometnja ne mogu se opisati. Grupe svetih ljudi prolaze ulicama pevajući molitve ili dižući paklenu graju ispunjenu divljim kricima. Susreću se, guraju, svađaju, tuku; okrvavljeni nosevi, modrice oko očiju i razbijene glave vide se na sve strane. Celog dana, od rane zore do mrklog mraka, ovi kaluđeri u crvenim ogrtačima služe službu u tamnom, tamjanom ispunjenom ambijentu velikog hrama Mahindranata, katedrale prestonice Lase i tamo idu u gomilama triput dnevno da prime svoje sledovanje u čaju, supi i novcu. Ova katedrala je ogromna zgrada u središni varoši, opkoljena bazarima i dućanima. Idoli u njoj bogato su ukrašeni zlatom i dragim kamenjem.

Dvadeset četvrtog dana od prestanka svoje vlasti, Jalno ponovo dolazi na vlast i deset dana upravlja isto onako samovoljno kao i ranije. Prvog od tih deset dana sveštenici se opet skupe u katedrali, mole se bogovima da spreče bolesti i druga zla kod naroda "i u znak blagodarnosti žrtvuju jednog čoveka. Oni ga ne ubijaju namerno, ali obred kroz koji taj čovek prolazi često je fatalan po njega. Bacaju mu žito na glavu, a lice mu oboje pola belo a pola crno". Tako čudno prerušen, sa kaputom od kože preko ruke, nazvan *kraljem godina*, on svakodnevno sedi na trgu gde jede sve što mu se dopadne i ide unaokolo mašući crnim jakovskim repom iznad ljudi koji tako prenose svoju nesreću na njega. Desetog dana, sve trupe u Lasi marširaju do velikog hrama i stanu u jedan red ispred njega. Kralj godina izvede se iz hrama i primi male darove od okupljenog sveta. Zatim se ruga Jalnu, govoreći mu: "Nije iluzija ono što opažamo pomoću pet čula. Sve što ti učiniš lažno je", i tome slično. Jalno, koji za to vreme predstavlja Dalaj

Lamu, pobija ova jeretička mišljenja; spor se zaoštrava i naposletku se obojica slože da reše sporna pitanja bacanjem kocke, a Jalno pristaje da promeni mesto sa žrtvenim jagnjetom ako se kocka okrene protiv njega. Ako dobije kralj godina, predskazuju se mnoga zla, ali ako dobije Jalno, nastaje veliko veselje, jer to dokazuje da su njegovog protivnika bogovi primili kao žrtvu koja nosi sve grehove naroda u Lasi. Sreća je, međutim, uvek na Jalnovoj strani, on stalno dobija šestice, a njegov protivnik samo jedinice. To nije tako čudno kao što na prvi pogled izgleda, jer je Jalnova kocka obeležena samo šesticama, a kocka njegovog protivnika samo jedinicama. Kad vidi da je prst providenja tako jasno uperen protiv njega, kralj godina se uplaši i beži na belom konju, sa belim psom, belom pticom, solju itd.; svim ovim snabdela ga je sama vlada. Njegovo lice je još obojeno pola belo a pola crno, i još nosi kožni kaput. Sav narod ga goni, vičući, vrišteći i ispaljujući plotune ćoraka za njim. Pošto je tako isteran iz varoši, zadrže ga sedam dana u velikoj sobi užasa u Samijaskom manastiru, gde je okružen strahovitim likovima đavola i kožama ogromnih zmija i divljih zveri. Odatle odlazi u planine Četang u kojima ostaje kao izgnanik nekoliko meseci ili godinu dana u jednoj uzanoj pećini. Ako umre pre isteka tog vremena, narod kaže da je to dobar znak; a ako ostane u životu, može se vratiti u Lasu i iduće godine opet igrati ulogu žrtvenog jagnjeta.

Ovaj čudni obred koji se još održava svake godine u prestonici budizma – nekoj vrsti Rima Azije – interesantan je jer u jasno obeleženim religijskim stupnjevima otkriva niz božanskih spasitelja koji su se oslobodili svog spasiteljskog zadatka, niz otkupnih žrtava koje su se i same otkupile pomoću zamenika, niz bogova koji su postali fosili, i mada su zadržali privilegije božanstva, oslobodili se bolova i stradanja božanstva. U Jalnu možemo bez velikog napora nazreti naslednika onih privremenih kraljeva, onih smrtnih bogova koji su dolazili do kratkoročne moći i slave po cenu svog života. Jasno je da je Jalno privremeni zamenik Dalaj Lame, a da je nekad morao da igra ulogu otkupne žrtve za narod vidi se po njegovoj ponudi da promeni uloge sa pravom otkupnom žrtvom – kraljem godina – ako presuda kocke bude protiv njega. Istina, uslovi pod kojima se sada to pitanje stavlja na kocku sveli su tu ponudu na praznu formalnost, ali te formalnosti nisu kao pečurke iznikle same od sebe preko noći. Mada su one sada mrtve formalnosti, prazne ljuske bez značaja, sigurno je da su nekad imale života i značenja; mada su sada ćorsokaci koji nikuda ne vode, sigurno je da su u prošlosti bile staze koje su nekuda vodile, iako samo u smrt. Mnoge činjenice potvrđuju pretpostavku da je smrt bila krajnja meta kojoj je u starim vremenima odlazilo tibetsko žrtveno jagnje posle kratkog perioda razuzdane slobode i vlasti na trgu. Analogija ukazuje na nju; ćorci ispaljeni za njim, tvrdnja da obred često biva fatalan, verovanje da je njegova smrt dobar predznak, sve potvrđuje tu pretpostavku. Stoga se ne treba čuditi što Jalno, koji je tako skupo plaćao da nekoliko nedelja igra ulogu božijeg zamenika, više voli da umre preko zamenika nego da sam umre kad mu istekne vreme. Bolna ali neophodna dužnost prenošena je prema tome na nekog sirotog nesrećnika, nekog društvenog izgnanika, nekog mučenika kome je život bio težak, koji je rado pristajao da izgubi život kad istekne nekoliko dana, ako bi tih nekoliko dana mogao da radi sve što mu srce zaželi. Jer treba zapaziti da je – dok je vreme određeno pravom zameniku, Jalnu, mereno nedeljama – vreme određeno zamenikovom zameniku svedeno je na dane, deset dana prema jednom izvoru, sedam dana prema drugom. Bez sumnje se smatralo da je tako kratak jedek dovoljno dugačko uže za tako crnu i kužnu ovcu; tako malo peska u peščaniku koji se presipao tako brzo bilo je dovoljno za onoga koji je straćio toliko dragocenih godina. Stoga

u lakrdijašu koji sada paradira išaranog lica po trgu u Lasi, odnoseći nesreću pomoću crnog jakovskog repa, možemo jasno videti zamenikovog zamenika, namesnikovog namesnika, punomoćnika na čija je leđa stavljen teški teret kad je bio skinut sa plemenitijih ramena. Trag se, ako smo ga tačno pratili, ne zaustavlja kod Jalna, nego vodi pravo samom Dalaj Lami, tibetskom papi; Jalno je samo njegov privremeni zastupnik. Analogija mnogih običaja u mnogim zemljama vodi zaključku da se ovo ljudsko božanstvo spustilo da privremeno preda svoju duhovnu vlast u ruke zamenika jedino zato da bi zamenik mogao umreti umesto njega. Tako nam se kroz maglu vekova, neobasjanu lampom istorije, tragični lik pape budizma – božijeg namesnika na zemlji za Aziju – ocrtava kao lik tamnog i žalosnog čoveka-boga koji je nekada nosio jade svog naroda, kao lik dobrog pastira koji je dao svoj život za svoje stado.

O ŽRTVENOM JAGNJETU UOPŠTE

Gornji pregled običaja javnog isterivanja nagomilanih zala u selu, varoši ili zemlje navodi nas na nekoliko opštih zapažanja.

Prvo, niko neće osporiti da su neposredna i posredna isterivanja zala istovetna po svom cilju. Drugim rečima, za glavni cilj ceremonije koji se jednostavno sastoji u tome da se postigne potpuno čišćenje od svih zala koja su mučila narod, sasvim je sporedno da li su zla shvaćena kao nevidljiva ili kao ovaploćena u materijalnom obliku. Kad bi za povezivanje ove dve vrste isterivanja bila potrebna neka karika, našli bismo je u praksi odašiljanja zala u nosiljci ili čamcu, jer tu su zla nevidljiva i neopipljiva, dok je sredstvo kojim se ona odnose vidljivo i opipljivo. Žrtveno jagnje nije ništa više do takvo jedno prenosno sredstvo.

Drugo, kad se opšte isterivanje zala vrši periodično, interval između proslavljanja ceremonije obično je jedna godina, a doba godine u koje se obred vrši obično se podudara sa nekom upadljivom promenom sezone, kao što su početak ili kraj zime u arktičkim i umerenim zonama i početak ili kraj kišne sezone u tropskim predelima. Povećanu smrtnost koju takve klimatske promene obično prouzrokuju, naročito kod oskudno hranjenih i rđavo odevenih divljaka čije su kuće vrlo rđava skloništa, primitivan čovek obično pripisuje aktivnosti demona i oni se moraju isterati. Stoga, u tropskim predelima Nove Britanije i Perua, đavoli se isteruju ili su bili isterivani u početku kišne sezone, a na pustim obalama Bafinlanda proteruju se pred početak oštre arktičke zime. Kad se pleme oda zemljoradnji, vreme za opšte isterivanje đavola slaže se, naravno, sa jednom od velikih sezona poljoprivredne godine, kao što je setva ili žetva; ali kako se i same ove epohe podudaraju sa promenama godišta, to prelaz sa lovačkog i pastirskog stupnja na poljoprivredni ne prouzrokuje nikakvu promenu u datumu proslavljanja ovog velikog godišnjeg obreda. Neke od poljoprivrednih zajednica u Indiji i Hindukušu, kao što smo videli, vrše opšte isterivanje demona o žetvi, a neke o setvi. Bez obzira na to u koje doba godine se vrši isterivanje đavola, ono obično označava početak Nove godine. Jer, pre nego što uđe u Novu godinu, narod želi da se oslobodi nedaća koje su ga mučile u prošlosti; otuda mnoge zajednice otpočinju Novu godinu svečanim i javnim isterivanjem zlih duhova.

Treće, treba zapaziti da ovom javnom i periodičnom isterivanju đavola obično prethodi ili sleduje period opšte razuzdanosti, za vreme koga ne važe uobičajena društvena ograničenja, i svi prestupi, izuzev najozbiljnijih, prolaze nekažnjeno. U Gvineji i Tonki-

nu period razuzdanosti prethodi javnom isterivanju demona, a privremeno ukidanje uobičajene uprave u Lasi pred proterivanje žrtvenog jagnjeta možda je ostatak sličnog perioda opšte razuzdanosti. Kod Hosa u Indiji isterivanje đavola prethodi periodu razuzdanosti. Kod Irokeza je teško znati da li je on prethodio ili sledio isterivanju zala. U svakom slučaju, izuzetno labavljenje svih uobičajenih pravila ponašanja u takvim prilikama može se bez sumnje objasniti opštim isterivanjem zala koje mu prethodi ili ga prati. S jedne strane, kad ima izgleda za opšte oslobođenje od zala i opšte oproštenje grehova, ljudi se ohrabre i puste uzde svojim strastima, uzdajući se da će nedaleki obred zbrisati račune koje oni tako brzo prave. S druge strane, kad je obred tek prošao, ljudski duhovi se oslobode mučne misli (koja ih obično pritiskuje) da je atmosfera prepuna đavola, i u prvom naletu radosti prekorače uobičajena ograničenja običaja i morala. Kad se obred vrši o žetvi, onda je stanje egzaltacije do koga on dovodi podstaknuto i stanjem fizičkog zdravlja i bujnosti koje potiču od obilne ishrane.

Četvrto, treba naročito zapaziti upotrebljavanje božanskog čoveka ili životinje kao žrtvenog jagnjeta. Ovde nas interesuje običaj isterivanja zala samo utoliko ukoliko se veruje da se ta zla prenose na boga koga posle ubiju. Može se pretpostaviti da je običaj upotrebljavanja božanskog čoveka ili životinje kao javnog žrtvenog jagnjeta mnogo rasprostranjeniji nego što bi se dalo zaključiti na osnovu navedenih primera. Kao što smo već pomenuli, običaj ubijanja boga potiče iz tako ranog perioda ljudske istorije da se on u kasnije doba, čak i kad se još praktikuje, obično pogrešno tumači. Božanski karakter životinje ili čoveka zaboravi se i oni se smatraju običnim žrtvama. To je naročito često slučaj pri ubijanju božanskog čoveka. Kad neka nacija postane civilizovana, ako potpuno i ne napusti žrtvovanje ljudskih bića, ona bar izabere za žrtve takve nesrećnike koji bi i inače bili osuđeni na smrt. Tako se ubijanje boga ponekad brka sa pogubljenjem zločinaca.

Ako se upitamo zašto se bog koji umire birao da uzme na sebe i odnese grehe i patnje naroda, možemo pomenuti da u praksi upotrebljavanja božanstva kao žrtvenog jagnjeta vidimo spajanje dva običaja koji su u jedno vreme bili različiti i nezavisni. S jedne strane, videli smo da je bilo uobičajeno da se ljudski ili životinjski bog ubije kako bi se njegov božanski život sačuvao od uticaja starenja. S druge strane, videli smo kako je bilo uobičajeno da se opšte isterivanje zala i greha vrši jedanput godišnje. Kad neki narod dođe na misao da spoji ta dva običaja, rezultat toga je upotrebljavanje boga koji umire kao žrtveno jagnje. On prvobitno nije ubijan da bi odneo greh, već da bi božanski život bio sačuvan od degeneracija starosti; ali kako je on u svakom slučaju morao biti ubijen, narod je mogao doći na misao da iskoristi priliku i prenese na njega breme svojih patnji i grehova, kako bi ih on odneo sa sobom u nepoznati zagrobni život.

Upotreba božanstva kao žrtvenog jagnjeta rasvetljava dvosmislenost koja, kao što smo videli, izgleda postoji u evropskom narodnom običaju "iznošenja smrti". Izneli smo razloge za verovanje da je u tom obredu takozvana smrt prvobitno bila duh bilja koji je ubijan u proleće svake godine da bi opet oživeo u potpunoj snazi mladosti. Ali, kao što sam već pomenuo, taj obred ima izvesne karakteristike koje se ne mogu objasniti samo tom hipotezom. Te karakteristike su znaci radosti sa kojima je kip smrti iznošen da bude sahranjen ili spaljen, a takođe i strah ili gnušanje koje su nosioci osećali prema kipu. Ove karakteristike odmah postaju razumljive ako pretpostavimo da smrt nije bila samo bog bilja na samrti, već takođe i javno žrtveno jagnje na koga su natovarena sva zla koja su mučila narod u toku prošle godine. Radost u takvoj prilici je prirodna i na

svom mestu, a što je bog koji umire predmet onog straha i gnušanja koji stvarno ne nastaju zbog njega, već zbog greha i nedaće kojima je natovaren, to prosto potiče iz činjenice da se ne pravi razlika između nosioca i bremena. Ako je breme kobnog karaktera, primitivan svet se plaši nosioca i kloni ga se kao da je on prožet opasnim svojstvima i kao da nije samo prenosilac. Slično tome, istočno-indijski narodi, kao što smo videli, boje se i klone čamaca natovarenih bolestima i gresima. Gledište da je u ovim narodnim običajima smrt ne samo predstavnik božanskog duha bilja, već i žrtveno jagnje, poduprto je donekle okolnošću da se njeno isterivanje uvek proslavlja u proleće i to poglavito kod slovenskih naroda. Godina je kod Slovena počinjala u proleće, pa je tako u jednom od svojih vidova ceremonija "iznošenja smrti" primer rasprostranjenog običaja isterivanja nagomilanih zala iz stare godine pre nego što se uđe u novu.

LVIII

LJUDSKO BIĆE KAO ŽRTVENO JAGNJE U ANTIČKO DOBA

LJUDSKO BIĆE KAO ŽRTVENO JAGNJE U STAROM RIMU

SADA SMO U MOGUĆNOSTI da razmotrimo upotrebu ljudskog bića kao žrtvenog jagnjeta u antičko doba. Četrnaestog marta svake godine, čovek obučen u kožu vođen je u povorci kroz ulice Rima; tukli su ga dugim belim štapovima i terali iz grada. On se zvao Mamurije Veturije, to jest "stari Mars", i kako je ceremonija držana onog dana koji je prethodio prvom punom mesecu stare rimske godine (koja je počinjala prvog marta), mora biti da je čovek obučen u kožu predstavljao Marsa prošle godine, pa su ga sada terali u početku nove godine. Mars prvobitno nije bio bog rata već bilja, jer se rimski zemljoposednik molio Marsu za napredak žita i grožđa, voćaka i šuma. Sveštenička kolegija Arvalske braće, čiji je posao bio da prinosi žrtve

BOG RATA, MARS
(Rimski mermer)

"Najrimskiji" od svih bogova, drugi po značaju među božanstvima (odmah posle Jupitera), Mars je prvobitno bio bog bilja, ali se njegov karakter menjao sa promenama u načinu života Rimljana, pa je postao bog rata osvajačkog i ratobornog naroda, dok su njegova poljoprivredna obeležja postepeno preneta na manja božanstva.

radi rastenja useva, upućivala je svoje molitve gotovo isključivo Marsu. Svakog oktobra, kao što smo videli, Marsu je žrtvovan konj da bi žetva bila obilna. Seljaci su prinosili žrtve za napredak stoke Marsu, koji je imao titulu "Mars šuma" (*Mars Silvanus*). Već smo videli kako se obično predstavlja da je stoka pod naročitom zaštitom bogova drveća. Posvećenje prolećnog meseca marta Marsu izgleda da ga označava kao božanstvo mladog bilja. Prema tome, rimski običaj isterivanja starog Marsa u proleće početkom nove godine, identičan je sa slovenskim običajem "iznošenja smrti", ako je naše gledište o ovom drugom običaju tačno. Sličnost rimskih i slovenskih običaja već su zapazili istraživači koji su smatrali da su Mamurije Veturije i odgovarajuće figure u slovenskim obredima pre predstavnici stare godine nego starog boga bilja. Moguće je da su ceremonije ove vrste u kasnije doba tako tumačili čak i narodi koji su ih praktikovali. Ali oličavanje jednog perioda vremena isuviše je apstraktna ideja da bi mogla biti primitivna. U rimskom, kao i u slovenskom obredu, izgleda da se sa predstavnikom boga ipak postupalo ne samo kao sa bogom bilja već i kao sa žrtvenim jagnjetom. O tome nam svedoči i njegovo isterivanje, jer nema razloga zašto bi bog bilja kao takav bio isterivan iz varoši. Ali stvar drukčije stoji ako je on i žrtveno jagnje; onda postaje potrebno da se on otera izvan granica, da bi svoje nesrećno breme odneo u druge zemlje. U stvari, izgleda da je Mamurije Veturije teran u zemlju Oskanaca, neprijatelja Rima.

LJUDSKO BIĆE KAO ŽRTVENO JAGNJE U GRČKOJ

Grci su takođe znali za običaj upotrebljavanja ljudskog bića kao žrtvenog jagnjeta. U Plutarhovom rodnom mestu Heroneji, obred ove vrste obavljao je vrhovni sudija u opštinskoj sudnici, a i svaki domaćin u svojoj kući. Taj obred se zvao "isterivanje gladi". Prutovima od drveta zvanog *agnus castus* udarali su roba i terali ga napolje sa rečima: "Napolje sa glađu, a unutra sa bogatstvom i zdravljem". Kad je Plutarh bio vrhovni sudija u svom rodnom mestu, on je obavio tu ceremoniju u opštinskoj sudnici i zabeležio je diskusiju koja se posle povela o tom običaju.

Ali u civilizovanoj Grčkoj je običaj upotrebe žrtvenog jagnjeta imao mračnije strane nego nevini obred kome je predsedavao ljubazni i pobožni Plutarh. Kad god je Masilija, jedna od najbogatijih i najslavnijih grčkih kolonija, bila pustošena kugom, čovek iz siromašnijih klasa ponudio bi se da bude žrtveno jagnje. Celu godinu dana hranjen je o opštinskom trošku; davana mu je najbolja i najčistija hrana. Po isteku godine oblačen je u svete odežde, kićen svetim grančicama i vođen kroz celu varoš uz molitve da sva zla naroda padnu na njegovu glavu. Zatim je izbacivan iz varoši ili bi ga narod kamenovao izvan varoških zidina. Atinjani su redovno izdržavali o gradskom trošku izvestan broj propalih i beskorisnih bića, i kad god neka nesreća, kao što je kuga, suša ili glad, zadesi grad, oni su žrtvovali dva od tih prezrenih bića. Jedno su žrtvovali za muškarce a drugo za žene. Prvo je nosilo oko vrata nisku crnih, a drugo nisku belih smokava. Ponekad je, izgleda, žrtva prinesena radi žena i sama bila žena. Žrtve su vodili kroz varoš, a zatim ih žrtvovali, i to najverovatnije kamenovanjem izvan grada. Takva žrtvovanja nisu bila ograničena na izuzetne prilike opštih nedaća. Izgleda da su svake godine, u maju, o Targelijama iz Atine izvođene i kamenovane dve žrtve, jedna za muškarce a druga za žene. Grad Abdera u Trakiji javno je čišćen jedanput godišnje, a jedan od građana, određen za tu svrhu, kamenovan je kao žrtveno jagnje ili otkupna žrtva

radi života svih ostalih. Šest dana pre pogubljenja isključivan je iz verske zajednice, "da bi on sam snosio grehe celog naroda".

Sa Stene Zaljubljenih, jednog belog grebena na južnom kraju njihovog ostrva, Leukadani su svake godine bacali jednog zločinca u more kao žrtveno jagnje. Da bi mu olakšali pad, vezivali su za njega žive ptice i perje, a flotila malih čamaca čekala je dole da ga uhvati i odnese izvan granice. Ove čovečne predostrožnosti verovatno predstavljaju ublaženje ranijeg običaja bacanja žrtvenog jagnjeta u more da se udavi. Leukađani su ovaj obred održavali u vreme prinošenja žrtve Apolonu koji je na tom mesu imao hram ili svetilište. U drugim mestima bio je običaj da se svake godine baci mlad čovek u more uz reči: "Budi ti naše smeće". Pretpostavljalo se da ovaj obred oslobađa narod od zala koja ga muče; ili, prema nešto drukčijem tumačenju, narod se pomoću njega iskupljuje od greha jer tako plaća dug bogu mora. Kod Grka u Maloj Aziji je u šestom veku pre nove ere postojao ovakav običaj. Kad varoš pati od kuge, gladi ili neke druge opšte nesreće, izaberu jedno ružno i nakazno lice da uzme na sebe sva zla koja muče zajednicu. Dovedu ga na podesno mesto gde mu stave u ruke suve smokve, ječmeni hleb i sir, što ono pojede. Zaim ga udare sedam puta po polnom udu morskim lukom i grančicama divlje smokve i drugog divljeg drveća, dok frule sviraju naročitu ariju. Posle toga spale ga na lomači napravljenoj od šumskog drveća, a njegov pepeo bace u more. Azijski Grci su izgleda održavali sličan običaj prilikom žrtvenih svetkovina Targelija.

Ritual koji smo opisali, šibanje žrtve morskim lukom, granama divlje smokve itd., nije mogao imati za cilj povećavanje patnji žrtve, jer bi u tom slučaju mogao dobro da posluži svaki štap. Pravo značenje ovog dela obreda objasnio je V. Manhart. On ukazuje na to da su ljudi u antičko doba pripisivali morskom luku magijsku moć da otklanja zle uticaje, i da su ga stoga vešali iznad vrata svojih kuća i upotrebljavali pri obredima čišćenja. Prema tome, arkadski običaj šibanja Panovog kipa o svetkovini, ili kad god se lovci vrate praznih šaka, morao je imati za cilj ne da kazni boga, već da ga očisti od štetnih uticaja koji su ga sputavali u vršenju njegovih božanskih funkcija kao boga koji treba da snabde lovca sa divljači. Slično tome, cilj šibanja žrtvenog jagnjeta po polnom udu morskim lukom itd., mora biti da je bio u tome da se njegove oplodne moći oslobode svake smetnje ili čini koje je na njih mogao baciti đavo ili neka druga zla sila; i kako su Targelije o kojima je on svake godine žrtvovan bile jedna stara žetvena svetkovina proslavljana u maju, to u njemu moramo gledati predstavnika stvaralačkog i oplodnog boga bilja. Kao što sam već izneo, predstavnik boga ubijan je svake godine da bi se božanski život održao u večitoj snazi, neokužen slabošću starosti; pre no što je bio ubijen, bilo je prirodno podstaći njegove oplodne moći da bi se mogle preneti u punoj aktivnosti na njegovog naslednika, novog boga ili novo ovaploćenje starog boga, od koga se bez sumnje očekivalo da odmah preuzme mesto ubijenoga. Slično rezonovanje odvelo bi sličnom postupanju sa žrtvenim jagnjetom u posebnim prilikama, kao što su suša i glad. Ako usevi ne bi ispunili očekivanja seljaka, to bi se pripisalo nekoj mani oplodnih moći boga čija je funkcija bila da proizvodi plodove zemlje. Mislilo bi se da je on opčinjen ili da je postao star i slab. Prema tome, on je ubijan u licu svog predstavnika, uz sav ceremonijal koji smo već opisali, da bi rođen ponovo mlad mogao uliti svoju mladalačku krepost u oslabelu energiju prirode. Pomoću istog principa možemo razumeti zašto je Mamurije Veturije šiban prutovima, zašto je rob udaran u heronskoj svetkovini *agnus castus*-om (drvetom kome su pripisivali magijska svojstva), zašto se kip smrti u nekim delovima Evrope udara štapovima i kamenjem i zašto su u

Vavilonu zločinca koji je glumio boga šibali pre nego što bi ga raspeli. Cilj šibanja nije bio da se pojača agonija božanskog stradalnika, već naprotiv, da se otera svaki zao uticaj koji bi ga mogao mučiti u poslednjem trenutku.

U gornjem izlaganju pretpostavili smo da su ljudske žrtve o Targelijama predstavljale duhove bilja uopšte, ali V. R. Pejton sasvim pravilno zapaža da su ti nesrećnici posebno smatrani duhovima smokvinog drveća. On ističe da se proces kaprifikacije, to jest veštačkog oplođavanja pitomog smokvinog drveta vešanjem nizova divljih smokvi među grane, obavlja u Grčkoj i Maloj Aziji u junu, otprilike mesec dana posle Targelija. On je mišljenja da je vešanje crnih i belih smokava o vratove dveju ljudskih žrtava od kojih je jedna predstavljala muškarce a druga žene, moglo biti neposredno imitiranje procesa kaprifikacije čija je svrha da, po principu imitativne magije, pomogne oplođenje smokvinog drveta. I kako je kaprifikacija ustvari venčanje muškog smokvinog drveta sa ženskim smokvinim drvetom, Pejton dalje pretpostavlja da su ljubavne veze drveća možda, po istom principu imitativne magije, podsticane prividnim ili čak i pravim brakom između dve ljudske žrtve od kojih je jedna izgleda ponekad bila žena. Prema ovom gledištu, praksa šibanja ljudskih žrtava grančicama divlje smokve i morskim lukom po njihovim polnim organima predstavljala je čini čija je svrha bila da podstaknu oplodne moći muškarca i žene koji su za to vreme oličavali muško i žensko smokvino drvo, i za koje se pretpostavljalo da stupanjem u brak, prividan ili stvaran, pomažu drveću da rodi plodom.

Izloženo tumačenje običaja udaranja ljudskog žrtvenog jagnjeta izvesnim biljkama poduprto je mnogim sličnim slučajevima. Tako kod Kaja na bivšoj nemačkoj Novoj Gvineji, kad čovek želi da mu mlade banane brzo rode, on ih udara štapom odsečenim sa bananinog drveta koje je već donosilo plod. Jasno je da se ovde veruje da plodnost leži u štapu odsečenom sa plodnog drveta i da se dodirom prenosi na mladice. Slično tome, na Novoj Kaledoniji čovek granom lako udara svoje taro-biljke, govoreći u isto vreme: "Udaram ovaj taro da poraste"; posle toga zabode granu u zemlju na kraju polja. Kod Indijanaca sa ušća Amazona, u Brazilu, kad čovek želi da poveća svoj polni ud, on ga udara plodom jedne vodene biljke zvane *aninga*, koja raste bujno po rečnim obalama. Taj plod, koji se ne jede, liči na bananu; očito je da se upotrebljava za tu svrhu zbog svog oblika. Obred se vrši tri dana pre i tri dana posle novog meseca. U grofoviji Bekes, u Mađarskoj, da bi neplodne žene bile oplođene, udaraju ih štapom koji je prvo upotrebljen da se odvoje psi koji se pare. Jasno je da se ovde pretpostavlja da oplodno svojstvo leži u štapu i da se dodirom prenosi na žene. Torađe u središtu Celebesa misle da biljka *Draceana terminalis* ima snažnu dušu jer brzo ponovo poraste kad se odseče. Stoga, kad se neki čovek razboli, njegovi prijatelji udaraju ga poneki put po temenu lišćem *Draceana*-e da bi njegovu slabu dušu ojačali snažnom dušom te biljke.

Ovi analogni slučajevi idu u prilog objašnjenja koje sam, sledeći svoje prethodnike V. Manharta i V. R. Pejtona, dao o udaranju ljudskih žrtava o grčkim žetvenim svetkovinama Tergelijama. Pošto se to udaranje polnih udova žrtava vrši svežim zelenim biljkama i grančicama, najprirodnije je objasniti ga kao čini za povećanje oplodnih moći muškaraca i žena, prenoseći na njih plodnost bilja i grančica ili oslobađajući ih od rđavih uticaja. Ovo tumačenje potvrđeno je zapažanjem da su dve žrtve predstavljale dva pola; jedna od njih bila je za ljude uopšte, a druga za žene. Doba godine kad je obred vršen, naime doba žetve, slaže se sa teorijom da je taj obred bio od poljoprivrednog značaja. Dalje, da je svrha obreda iznad svega bila oplođenje smokvinog drveća jasno

se vidi po tome što su niske crnih i belih smokava vešane o vratove žrtvi i što su njihovi polni udovi udarani grančicama divljeg smokvinog drveća, jer je ova procedura vrlo slična proceduri koju su grčki seljaci u antičko doba redovno upotrebljavali, a upotrebljavaju je i danas, da bi oplodili svoje smokvino drveće. Kad imamo u vidu kakvu je važnu ulogu u staro vreme igralo veštačko oplođavanje urminog drveta, ne samo u voćarstvu već i u religiji Mesopotamije, onda izgleda nema nikakvog razloga za sumnju da je veštačko oplođavanje smokvinog drveta na sličan način osvojilo za sebe mesto i u svečanom ritualu grčke religije.

Ako su ova rasuđivanja tačna, onda, rekao bih, moramo zaključiti da su ljudske žrtve o Tergelijama – mada izgleda sasvim izvesno da su u kasnijim klasičnim vremenima smatrane poglavito žrtvenom jagnjadi koja je sa sobom odnosila grehe, nesreće i patnje celog naroda – ipak u doba pre tih vremena mogle biti smatrane ovaploćenjem bilja, možda žita, naročito smokvinog drveća, i da su udaranje po njima i njihova smrt prvenstveno služili podsticanju i osvežavanju moći bilja koje je tada počinjalo da se sparušava i vene od žarke toplote grčkog leta.

Gledište koje smo ovde zastupali o grčkom žrtvenom jagnjetu, ako je tačno, otklanja primedbu koja bi se inače mogla učiniti glavnom argumentu ove knjige. Naime, teoriji da je sveštenik u Ariciji ubijan kao predstavnik duha gaja moglo se zameriti da za takav običaj ne postoji paralela u klasičnom dobu. Ali maločas smo izneli razloge za verovanje da se sa ljudskim bićem, koje su azijski grci redovno ili povremeno ubijali, redovno postupalo kao sa ovaploćenjem božanstva bilja. Verovatno se i sa licima koja su Atinjani čuvali za žrtvovanje postupalo kao sa božanskim bićima. Ništa nije menjalo stvar što su oni smatrani parijama. Prema primitivnom gledištu čovek se ne bira da bude ovaploćenje ili vesnik boga na osnovu svojih visokih moralnih osobina ili svog društvenog položaja. Božansko nadahnuće spušta se podjednako i na dobrog i na rđavog, i na uzvišenog i na niskog. Ako su, dakle, civilizovani Grci Azije i Atine obično žrtvovali ljude koje su smatrali ovaploćenim bogovima, onda ne može biti nikakve unutrašnje neverovatnosti u pretpostavci da su u osvitu istorije poluvarvarski Latini održavali sličan običaj u Aricijskom gaju.

Da bismo sasvim potvrdili ovaj argumenat, potrebno je dokazati da je običaj ubijanja ljudskog predstavnika boga bio poznat i da je postojao i u drugim krajevima antičke Italije osim Aricijskog gaja. Sada ću pristupiti izlaganju tog dokaza.

RIMSKE SATURNALIJE

Videli smo da je kod mnogih naroda bio običaj da se jedanput godišnje u određeno vreme odaju razuzdanostima; tada prestaju uobičajena ograničenja zakona i morala, čitavo stanovništvo se preda raskalašnom veselju i mračnije strasti nađu sebi oduška koji im se ne bi nikad dozvolio u ozbiljnijem i trezvenijem svakidašnjem životu. Do takvih izliva potisnutih sila ljudske prirode, koji se često pretvaraju u divlje orgije požude i zločina, najčešće dolazi krajem godine. One su često u vezi, kao što sam imao prilike da pomenem, sa poljoprivrednim sezonama, naročito sa sezonom setve ili žetve. Od svih tih perioda razuzdanosti najpoznatije su saturnalije; ovim imenom se u mnogim današnjim jezicima zovu i svi ostali periodi razuzdanosti. Ova slavna svetkovina padala je u decembru, poslednjem mesecu rimske godine. Obično se pretpostavljalo da predstavlja proslavu u spomen vesele vladavine Saturna, boga setve i zemljoradnje uop-

šte, koji je pre mnogo godina živeo na zemlji kao pravedan i dobar kralj Italije, koncentrisao surove i razbacane planinske stanovnike, naučio ih da obdelavaju zemlju, dao im zakone i vladao njima u miru. On je vladao u mitsko zlatno doba. Zemlja je obilno radala. Ni zvuk ratne trube ni nesloga nisu uznemiravali srećni svet. Otrov opasne i štetne gramzivosti nije postojao u krvi vrednog i zadovoljnog seljaštva. Nije se znalo ni za ropstvo ni za privatnu svojinu; sva imovina bila je zajednička. Jednog dana dobri bog, ljubazni kralj, iznenada je iščezao, ali je uspomena na njega ostala kroz mnoge vekove; hramovi su podizani u njegovu čast i mnoga brda i brdska mesta u Italiji dobila su njegovo ime. Ali preko svetle tradicije njegove vladavine prešla je mračna senka; priča se

BOKSER
(Rimska bronzana statua iz I veka pre nove ere; Nacionalni muzej, Rim)

Rimske saturnalije, to jest razuzdane svetkovine posvećene veseloj vladavini Saturna, boga setve i zemljoradnje uopšte, behu poznate po potpunoj slobodi koja je dozvoljavana robovima. Gospodari su menjali uloge sa robovima, a prividni kralj koji je predsedavao pirovima predstavljao je prvobitno samog Saturna.

da su njegovi oltari bili umrljani krvlju ljudskih žrtava koje je kasnije, čovečnije doba zamenilo kipovima. O ovoj tamnoj strani religije tog boga ima malo ili nimalo traga u opisima saturnalija koje su nam ostavili antički pisci. Gozbe, veselja i pomahnitala jurnjava za uživanjima jesu crte koje su izgleda naročito označavale ovaj karneval antičkog doba, koji je po ulicama, trgovima i kućama starog Rima trajao sedam dana, od sedamnaestog do dvadeset trećeg decembra.

Nijedna crta ove svetkovine nije značajnija i nijedna nije više impresionirala i same antičke pisce od razuzdane slobode koja je tom prilikom dozvoljavana robovima. Razlika između slobodnih ljudi i robova privremeno je ukidana. Rob je mogao grditi gospodara, mogao se opiti kao i njegove starešine, sedeti s njima za stolom, a nijedna reč prekora nije mu upućivana za ponašanje zbog kojeg bi u ma koje drugo vreme mogao biti kažnjen batinama, zatvorom ili smrću. Štaviše, gospodari su menjali uloge sa robovima i služili ih dok su robovi sedeli za stolom; i tek pošto rob završi sa jedenjem i pijenjem trpeza je čišćena i postavljana za njegovog gospodara. Tako se daleko išlo sa ovom promenom položaja, da je svaka kuća za izvesno vreme ličila na republiku u kojoj su visokim državnim poslovima upravljali robovi, koji su izdavali zapovesti i propisivali zakone kao da su imali svu vlast i dostojanstvo konzulstva, pretorstva i sudstva. Ovoj bledoj senci vlasti koja je davana robovima o saturnalijama bilo je slično prividno kraljevstvo za koje su slobodni ljudi bacali kocku u istoj prilici. Lice na koje padne kocka dobijalo je titulu kralja i izdavalo smešne i šaljive naredbe svojim privremenim podanicima. Jednom od njih moglo je narediti da meša vino, drugom da pije, trećem da peva, četvrtom da igra, petom da kudi samog sebe, šestom da na svojim leđima nosi oko kuće sviračicu sa frulom itd.

Kako se pretpostavljalo da je sloboda, dozvoljavana robovima u to svečano doba, bila imitacija društvenog stanja Saturnovog vremena, i kako su saturnalije uopšte smatrane kao obnova ili ponavljanje vlade tog veselog monarha, to možemo da pretpostavimo da je prividni kralj koji je predsedavao pirovanjima prvobitno predstavljao samog Saturna. Ova pretpostavka je snažno poduprta, ako ne i dokazana, vrlo čudnim i interesantnim opisom proslave saturnalija koju su priredili rimski vojnici koji su logorovali na Dunavu za vlade Maksimilijana i Dioklecijana. Ovaj opis sačuvan je u jednom grčkom rukopisu o stradanju sv. Dasija, a našao ga je profesor Franc Kumont iz Genta u Pariškoj biblioteci i publikovao. Dva kraća opisa tog događaja i običaja nalaze se u rukopisima u Milanu i Berlinu; jedan od njih već je bio ugledao svet u jednoj neznatnoj knjizi, štampanoj u Urbinu 1727. godine, ali njegova važnost za istoriju rimske religije, kako antičke tako i moderne, izgleda da je ostala nezapažena sve dok profesor Kumont nije privukao pažnju naučnika na sva tri opisa time što ih je pre nekoliko godina štampao zajedno. Prema ovim rukopisima, koji imaju sve znake autentičnosti i od kojih se najduži verovatno zasniva na zvaničnim dokumentima, rimski vojnici u Durostoru, u Donjoj Meziji, proslavljali su saturnalije iz godine u godinu na sledeći način. Na trideset dana pre svetkovine, kockom su birali između sebe jednog mladog i lepog čoveka koga su zatim oblačili u kraljevsko odelo da bi ličio na Saturna. Tako opremljen i praćen mnoštvom vojnika, on je išao kroz narod potpuno slobodan da zadovolji svoje strasti i da okusi od svakog zadovoljstva, ma kako nisko i sramno ono bilo. Mada vesela, njegova vladavina bila je kratka i završavala se tragično; kad prođe trideset dana i otpočne Saturnova svetkovina on bi sam sebi prerezao grkljan na oltaru boga koga je oličavao. Godine 303. nove ere kocka je pala na Dasija, ali on je odbio da igra ulogu mnogobo-

žačkog boga i da razvratom uprlja svoje poslednje dane. Pretnje i dokazivanja njegovog starešine, oficira Basa, nisu uspele da ga pokolebaju, te mu, kao što jedan pisac iznosi sa podrobnom tačnošću, vojnik Džon odseče glavu u Durostoru u petak dvadesetog novembra, to jest dvadeset četvrtog dana Mesečevog meseca, u četiri sata.

Pošto je profesor Kumont objavio ovaj izveštaj, njegov istorijski karakter u koji se sumnjalo ili koji je poričan blagodareći jednom interesantnom otkriću dobio je jaku potvrdu. U kripti katedrale koja se nalazi na rtu Ankoni sačuvan je, među ostalim značajnim starinama, jedan beli mermerni sarkofag sa grčkim natpisom, ispisanim slovima iz Justinijanovog doba, koji glasi: "Ovde leži sveti mučenik Dasije donet iz Durostora". Sarkofag je 1848. godine prenesen u kriptu katedrale iz crkve San Pelegrina pod čijim oltarom, kao što se vidi iz latinskog natpisa u zidu, mučenikove kosti još uvek počivaju sa moštima dva druga sveca. Ne znamo koliko je sarkofag ležao u crkvi San Pelegrina, ali je zabeleženo da je tamo bio 1650. godine. Može se pretpostaviti da su svečeve mošti prenete u Ankonu radi sigurnosti u doba nemira koji su nastali posle njegovog mučenja, kad su Meziju zauzimale i jedna za drugom pustošile razne horde varvara. I povesnica mučenika i spomenici dokazuju da Dasije nije bio mitski svetac, već da je stvarno postojao i da je zbog svoje vere umro mučeničkom smrću u Durostoru, u samom početku hrišćanskog doba. Pošto je tako glavna činjenica u izveštaju anonimnog životopisca dokazana, naime mučenička smrt sv. Dasija, to možemo prihvatiti i ono što on kaže o načinu i uzroku tog mučenja, utoliko pre što je njegov izveštaj precizan, podroban i lišen priča o čudima. Stoga zaključujem da je njegov izveštaj o svetkovanju saturnalija kod rimskih vojnika verodostojan.

Ovaj izveštaj baca novu i strašnu svetlost na zvanje kralja saturnalija, antičkog gospodara bezvlašća koji je predsedavao zimskim pirovanjima u Rimu u doba Horacija i Tacita. On, izgleda, dokazuje da njegov zadatak nije uvek bio samo posao komedijaša ili budalastog šaljivdžije čija je jedina briga bila da veselje bude što življe i pomamnije, dok je vatra puckarala i plamtela na ognjištu, dok su ulicama išle vesele gomile i dok je kroz proziran zamrznut vazduh, daleko na severu, Sorakt pokazivao svoju snežnu krunu. Ako uporedimo ovog komičnog monarha vesele, civilizovane metropole sa njegovim mračnim dvojnikom u surovom logoru na Dunavu, i ako imamo u vidu dugi niz sličnih, smešnih, pa ipak tragičnih figura koje su u drugim zemljama, sa lažnom krunom i ogrnute kraljevskim plaštom, igrale male komedije za nekoliko kratkih časova ili dana, i zatim odlazile u prevremenu nasilnu smrt, onda teško da možemo sumnjati da u kralju saturnalija u Rimu, onakvom kakvim su ga opisali klasični pisci, imamo samo bledu, ublaženu sliku originala čije je jake crte srećom sačuvao za nas neznani pisac *Mučenja sv. Dasija*. Drugim rečima, životopis mučenika koji pisac daje govoreći o saturnalijama toliko se slaže sa opisima sličnih obreda u drugim zemljama, za koje on uopšte nije mogao znati, da možemo smatrati da je njegov opis u suštini sasvim tačan. Dalje, kako običaj ubijanja prividnog kralja kao predstavnika boga nije mogao ponići iz njegovog predsedavanja prazničnim veseljima, dok se obrnuto moglo sasvim lako desiti, može se s razlogom pretpostaviti da je u ranije i primitivnije doba u staroj Italiji postojala opšta praksa (gde god je postojalo obožavanje Saturna) da se izabere jedan čovek koji je za neko vreme igrao ulogu Saturna i uživao u svim njegovim tradicionalnim privilegijama, a zatim umirao, bilo od svoje ili tuđe ruke, bilo od noža, vatre ili vešala, u svojstvu dobrog boga koji je dao svoj život za čovečanstvo. U samom Rimu, a i u drugim velikim varošima, razvitak civilizacije verovatno je ublažio ovaj svirep obi-

čaj još pre Avgustovog doba i preobrazio ga u nevini oblik u kome je on predstavljen u spisima nekolicine klasičnih pisaca koji uzgred pominju kralja saturnalija. Starija, svirepija praksa verovatno se mnogo duže zadržala u daljim i nepristupačnijim predelima. Iako je posle ujedinjenja Italije rimska vlada ugušila tu praksu, sećanje na nju seljaci su verovatno prenosili s kolena na koleno i ona je s vremena na vreme težila da se obnovi, kao što se još uvek dešava kod Engleza kod kojih postoje najniži oblici sujeverja, naročito kod surovih vojnika na granicama carstva nad kojima je gvozdena ruka Rima počela da popušta.

Sličnost između saturnalija stare Italije i karnevala moderne Italije često je zapažena, ali u svetlosti svih izloženih činjenica možemo se s pravom pitati da li je ta sličnost ravna identičnosti. Videli smo da je u Italiji, Španiji i Francuskoj, to jest u zemljama u kojima je uticaj Rima bio najdublji i najtrajniji, značajno obeležje karnevala jedna smešna figura koja oličava prazničnu sezonu, koju posle kratke slave i uživanja javno ubijaju, spaljuju ili uništavaju na neki drugi način, uz pritvornu žalost ili iskrenu radost gomile. Ako je naše tumačenje karnevala tačno, onda je ova komična figura direktan naslednik starog kralja saturnalija, gospodara pirova i veselja, čoveka koji je oličavao Saturna i koji je, pošto prođu zabave i veselja, umirao u svojstvu Saturna. Kralj pasulja u Dvanaestoj noći posle Božića i srednjovekovni episkop budala, opat bezumlja, ili gospodar nereda jesu figure iste vrste i možda sličnog porekla. Bilo tako ili ne, možemo sa dovoljno verovatnoće zaključiti da je kralj šume u Ariciji, ako je živeo i umirao kao ovaploćenje šumskog božanstva, u staro doba imao paralelu u Rimu u ljudima koji su, iz godine u godinu, ubijani u svojstvu kralja Saturna, boga posejanog i izniklog semena.

LIX
UBIJANJE BOGA U MEKSIKU

Ni kod jednog naroda nije običaj žrtvovanja ljudskog predstavnika boga bio tako rasprostranjen niti se tako svečano proslavljao kao kod Acteka u starom Meksiku. Ritual ovog značajnog žrtvovanja dobro nam je poznat, jer su ga iscrpno opisali Španci koji su osvojili Meksiko u šesnaestom veku; njihovu radoznalost pobudilo je u ovom dalekom kraju, sasvim prirodno, otkriće varvarske i svirepe religije koja je pokazivala mnoge neobične sličnosti sa doktrinom i ritualom njihove sopstvene crkve. "Oni su uzimali zarobljenika", kaže jezuit Akosta, "koga su smatrali dobrim i, pre nego što bi ga žrtvovali svojim idolima, davali su mu ime idola kome će ga žrtvovati, ukrašavali ga istim ukrasima kao i tog idola, govoreći da on predstavlja njega. Dok ga je predstavljao (što je u nekim svetkovinama trajalo i godinu dana, u nekim šest meseci, u nekim manje) oni su ga poštovali i obožavali na isti način kao i samog idola; u međuvremenu, on je jeo, pio i veselio se. Kad je išao ulicama narod je izlazio da ga obožava; svi su mu donosili poklone i dovodili decu i bolesnike da ih blagoslovi i izleči; puštali su ga da radi što god hoće, ali ga je pratilo deset-dvanaest ljudi da ne bi pobegao. On je ponekad svirao u malu frulu kako bi se svet spremio da ga obožava kad naiđe. Kad dođe dan svetkovine, on je već ugojen i oni ga ubiju, raspore i pojedu, svečano ga žrtvujući".

Posle ovog opšteg opisa običaja iznećemo nekoliko pojedinačnih primera. Tako se o svetkovini zvanoj Tokskatl, najvećoj godišnjoj svetkovini u Meksiku, žrtvuje mladić u svojstvu Teskatlipoka, "boga bogova", pošto je celu godinu dana čuvan i obožavan kao da je on to veliko božanstvo. Po starom franciskanskom kaluđeru Sahagunu, našem najboljem autoritetu za actečku religiju, žrtvovanje bogočoveka padalo je na Uskrs ili nekoliko dana kasnije; ako je to tačno, ovo žrtvovanje bi se podudaralo, kako po karakteru tako i po datumu, sa hrišćanskim praznikom smrti i vaskrsenja Spasitelja. On nam još tačnije kaže da je žrtvovanje padalo na prvi dan petog actečkog meseca, koji je prema njemu počinjao dvadeset trećeg ili dvadeset sedmog aprila.

Prilikom te svetkovine, veliki bog je umirao u licu jednog ljudskog predstavnika i vraćao se opet u život u licu drugog, određenog da uživa fatalne počasti božanstva jednu godinu i da po njenom isteku pogine kao i svi njegovi prethodnici. Mladić izdvojen za ovo visoko dostojanstvo biran je po ličnoj lepoti među zarobljenicima. Telo mu je moralo biti bez mane, morao je biti tanak kao trska, prav kao stub, ni suviše visok, ni sviše nizak. Ako bi se zbog udobnog života ugojio, morao je da pije slanu vodu da bi omršavio. Da bi se na svom uzvišenom položaju ponašao otmeno i dostojanstveno

pažljivo je vežbao da se ponaša kao pravi gospodin, da govori pravilno i tečno, da svira u frulu, da puši tompus i da miriše cveće kao pravi gizdavac. On je stanovao u hramu u kome su ga plemići dvorili i odavali mu poštu, donoseći mu hranu i služeći ga kao princa. Sam kralj se starao da on bude obučen u divno, raskošno odelo, "jer ga je već uvažavao kao boga". Orlovo paperje bilo mu je prilepljeno oko glave, a perje belog petla zadenuto u kosu koja mu je dopirala do pojasa. Venac cveća kao iskokani kukuruz

UBIJANJE BOGA U MEKSIKU
(Žrtvovanje ljudskog predstavnika boga Huicilopohtlu, bogu Sunca)

Ubijanje boga u licu njegovog ljudskog predstavnika je običaj koji nigde nije bio tako rasprostranjen niti tako svečano proslavljen kao kod Acteka. Najveća godišnja svetkovina bila je Tokskatl, u slavu boga bogova, Teskatlipoka.

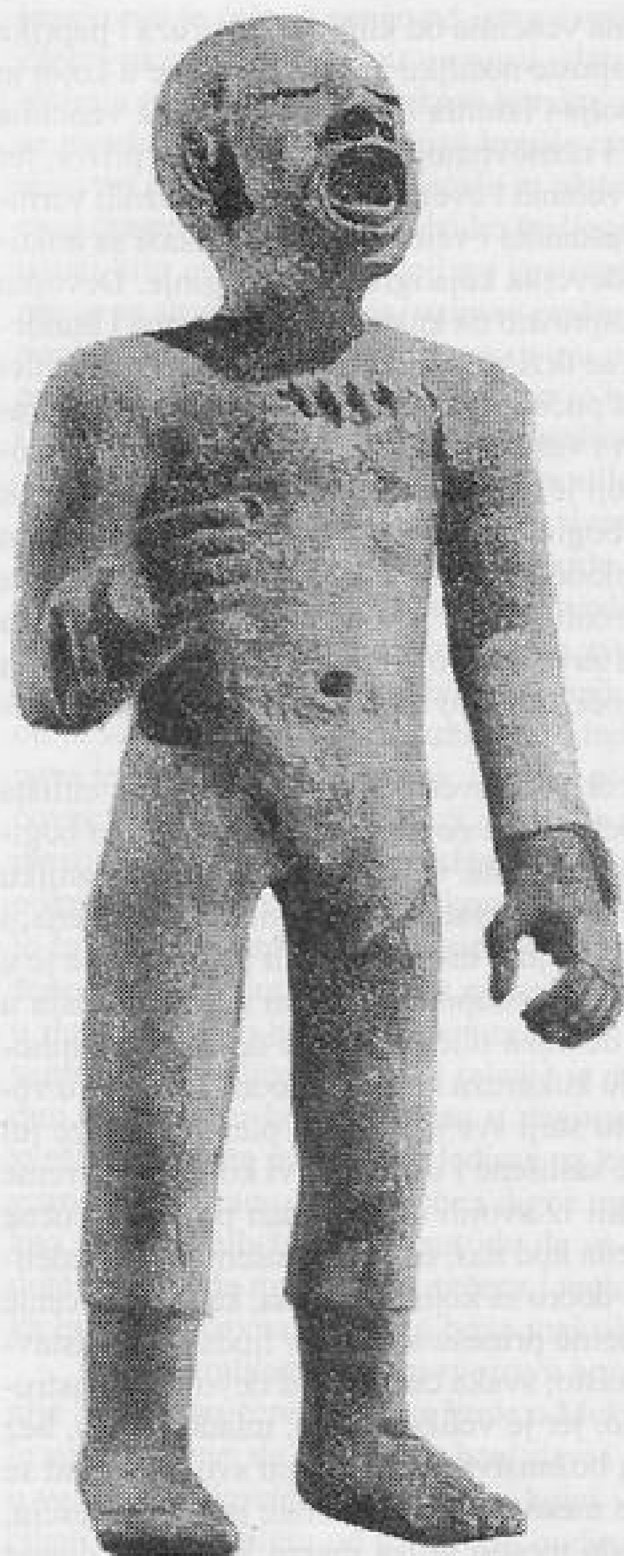
krasio mu je čelo, a venac od istog cveća prelazio mu je preko ramena i ispod pazuha. Zlatni ukrasi visili su mu na nosu, zlatne grivne ukrašavale mu ruke, zlatna zvoncad zvonila na nogama pri svakom koraku, minđuše od plavog dragog kamena njihale mu se na ušima, grivne od tirkiza krasile mu ručne zglobove, ogrlice od školjki obavijale mu vrat i padale na grudi; nosio je pleteni ogrtač i oko struka raskošan prsluk. Kad je ovaj draguljima okićen gizdavko švrljao ulicama svirajući u frulu, pušeći tompuse i mirišući kitu cveća, narod koji ga je susretao bacao mu se pred noge na zemlju i molio mu se sa suzama u očima, uzimao prašinu u ruke i stavljao je u usta kao znak najdublje poniznosti i potčinjenosti. Žene su mu prilazile s decom u naručju i pokazivale mu ih, pozdravljajući ga kao boga, jer "on je bio naš Gospod Bog, narod ga je priznavao za Gospoda". On je ozbiljno i učtivo pozdravljao sve koji su ga tako obožavali dok je prolazio. Da ne bi pobegao, svuda ga je pratila garda od osam paževa obučenih u kraljevsku livreju, četvorica obrijane kose kao dvorski robovi, a četvorica duge kose kao ratnici; ako bi uspeo da pobegne, kapetan garde morao je zauzeti njegovo mesto kao predstavnik boga i umreti umesto njega. Na dvadeset dana pred smrt dobije drugo odelo, a četiri lepo odnegovane devojke koje su se zvale, po imenima četiri boginje, boginja cveta, boginja mladog kukuruza, boginja-majka voda i boginja soli, davane su mu za žene i on je stupao s njima u supružanske odnose. Poslednjih pet dana određena žrtva obasipana je božanskim počastima. Kralj je ostajao u svom dvorcu dok su svi dvorjani pratili čoveka-boga. Svečani banketi i igranke nizale su se određenim redom i na određenim mestima. Poslednjeg dana mladić se, praćen svojim ženama i paževima, ukrca u čun pokriven kraljevskim katafalkom i odveze preko jezera ka mestu na kome se jedno malo brdo strmo uzdiže iznad vode. Ono je nazivano Brdom Rastanka, jer se tu njegove žene poslednji put opraštaju s njim. Praćen samo svojim paževima, mladić zatim odlazi u mali usamljen hram pored puta. Kao i svi ostali meksikanski hramovi, i ovaj je bio sagrađen u obliku piramide i mladić je dok se peo uz stepenice lomio na svakoj po jednu od flauta u koje je svirao u danima svoje slave. Kad stigne na vrh dočepaju ga sveštenici i drže pritisnutog leđima uz kameni zid dok mu jedan od njih raspori grudi, gurne ruku u ranu, iščupa srce i digne uvis kao žrtvu Suncu. Telu mrtvog boga nije se, kao telu običnih žrtava, dopuštalo da se otkotrlja niz stepenice hrama, nego je nošeno dole do tla, gde mu je glava sečena i naticana na kolac. Takav je redovno bio kraj čoveka koji je oličavao najvećeg boga meksikanskog Panteona.

Počast kratkog života u svojstvu boga i umiranja nasilnom smrću u istom svojstvu nije bila ograničena samo na ljude u Meksiku; ženama je bilo dozvoljeno, ili tačnije bile su prinuđene, da sudeluju u istoj slavi i istom udesu kao predstavnice boginja. Tako su o velikoj svetkovini u septembru, kojoj je prethodio strog post od sedam dana, posvećivali mladu robinju od trinaestak godina, najlepšu koju su mogli naći, da predstavlja Čikomecohuatlu, boginju kukuruza. Oni su je kitili ukrasima te boginje, stavljali joj mitru na glavu, klipove kukuruza oko vrata i u ruke, i vezivali joj na glavu zeleno pero koje je trebalo da imitira kukuruznu lisku. To su radili, kažu kako bi označili da je kukuruz bio gotovo zreo u doba svetkovine, ali zato što je zrno bilo još mekano birali su mladu devojku da igra ulogu boginje kukuruza. Ceo dugi dan vodali su sirotu devojčicu u njenoj lepoj opremi, sa zelenim perom koje se klatilo na glavi, od kuće do kuće; morala je igrati veselo da bi razveselila svet posle jednolikosti i oskudice za vreme posta.

Uveče se sav narod skupljao u hramu čija su predvorja bila osvetljena mnoštvom fenjera i sveća. Tamo su provodili besanu noć i u ponoć, dok su trube, frule i rogovi

svečano svirali, donošena je nosiljka pokrivena vencima od klipova kukuruza i paprike i napunjena raznovrsnim semenom. Nosioci spuste nosiljku pred vrata odaje u kojoj je stajao drveni kip boginje. Ta odaja bila je spolja i iznutra ukrašena i okićena vencima od klipova kukuruza, paprika, bundeva, ruža i raznovrsnog semenja – divan prizor, jer je ceo pod bio pokriven debelim slojem ovih zelenih i cvetnih poklona pobožnih vernika. Kad prestane muzika, svečana povorka sveštenika i velikodostojnika izlazi sa buktinjama i kadionicama, a u sredini povorke je devojka koja igra ulogu boginje. Devojku zatim podignu na nosiljku na kojoj ona stoji uspravno na kukuruzu, paprikama i bundevama kojima je pokrivena nosiljka, a rukama se drži za naslon da ne bi pala. Sveštenici onda mašu kadionicama oko nje; muzika opet počinje, i dok svira, velikodostojnik hrama iznenada prilazi devojci sa brijačem u ruci i vešto joj odseca zeleno pero koje je nosila na glavi, zajedno sa pramenom kose za koji je bilo pričvršćeno, odsecajući čuperak do korena. Pero i kosu daruje drvenom kipu boginje sa velikom svečanošću i mnogim ceremonijama, plačući i zahvaljujući joj za plodove zemlje i obilnu letinu koje je ona te godine darovala narodu; i dok on plače i moli se, sav narod, stojeći u predvorjima hrama, plače i moli se s njim. Kad se taj obred završi, devojka siđe sa nosiljke i u pratnji ode na mesto gde treba da provede ostatak noći, dok ceo narod sve do zore bdi u predvorjima hrama pri svetlosti buktinja.

Jutro osvane, a predvorja hrama su još uvek puna sveta koji bi napuštanje svetilišta te noći smatrao obesvećenjem. Sveštenici opet izvedu devojku obučenu u odelo boginje, sa mitrom na glavi i klipovima kukuruza oko vrata. Ona se opet penje na nosiljku i stoji na njoj držeći se rukama za naslon. Starešine hrama dižu nosiljku na ramena, i dok neki mašu užarenim kadionicama a neki sviraju u instrumente ili pevaju, nose je u povorci kroz veliko dvorište do dvorane boga Huicilopohtla i zatim natrag u odaju u kojoj stoji drveni kip boginje kukuruza koju devojka oličava. Tamo devojka po njihovoj zapovesti siđe sa nosiljke i stane na gomilu kukuruza i biljnih plodova rasutih u velikoj količini po podu svete odaje. Dok ona tu stoji sve starešine i plemići prilaze joj po redu, jedan za drugim, noseći zdelice pune sasušene i usirene krvi koju su za vreme sedmodnevnog posta u znak pokajanja iscedili iz svojih ušiju. Jedan po jedan čučne pred devojkom, što odgovara padanju na kolena kod nas, ostruže osušenu krv sa zdelice i baci je dole pred nju kao dar u naknadu za dobro sa kojim ih je ona, kao ovaploćenje boginje žita, blagoslovila. Pošto muškarci smerno prinesu svoju krv ljudskoj predstavnici boginje, žene obrazujući dug red učine to isto; svaka čučne pred devojkom i ostruže svoju krv sa zdelice. Ovaj obred traje dugo, jer je veliko i malo, mlado i staro, bez izuzetka moralo da prođe pored ovaploćenog božanstva i prinese mu svoj dar. Kad se to završi, svet se radosno vraća kući gde jede meso i jela svake vrste isto tako veselo, kažu nam, kao što dobri hrišćani na Uskrs jedu meso i druga masna jela posle dugog posta. Kad se najedu, napiju i odmore posle noćnog bdenja, oni se sasvim osveženi vrate hramu da vide završetak svetkovine koji izgleda ovako. Pošto se svet iskupi, sveštenici svečano okade devojku koja oličava boginju, zatim je bace na leđa na gomilu žita i semenja, odseku joj glavu, uhvate u vedro krv koja šiklja i poškrope njom drveni kip boginje, zidove odaje, prineseno žito, paprike, bundeve, semenje i bilje koje pokriva pod. Zatim ogule obezglavljeno telo i jedan od sveštenika pokuša da se uvuče u krvavu kožu. Pošto uspe u tome, obuku ga u sve haljine koje su bile na devojci; stave mu mitru na glavu, ogrlicu od zlatnih klipova kukuruza oko vrata, klipove kukuruza od perja i zlato u ruke. Tako okićenog izvedu ga pred narod; svi igraju uz udaranje bubnja, a on

SVEŠTENIK U KOŽI MLADE ŽRTVE

Vrhunac obreda žrtvovanja ljudske predstavnice boginji kukuruza, Čikomecohuatli, bila je grozna ceremonija u okviru koje bi sveštenik odsekao glavu mladoj devojci, odrao kožu mrtve "boginje kukuruza" i uvukao se u nju, a zatim igrao pred okupljenim narodom. Svrha obreda bila je da božanskoj smrti odmah usledi božansko vaskrsenje.

ih predvodi skačući i izvijajući se što življe može, što mu, uostalom, nije naročito lako u tesnoj i lepljivoj devojčinoj koži i njenom odelu koje je moralo biti isuviše malo za odraslog čoveka.

Izgleda da je u ovom običaju poistovećivanje mlade devojke i boginje kukuruza potpuno. Zlatni klipovi kukuruza koje je nosila oko vrata, veštački klipovi kukuruza koje je držala u rukama, zeleno pero zabodeno u njenu kosu koje je (kako nam je rečeno) imitiralo kukuruzovo zeleno pero, sve ju je to prikazivalo kao oličenje duha žita; izričito se tvrdi da je naročito birana vrlo mlada devojka da bi predstavljala mlado žito koje u vreme te svetkovine nije bilo sasvim zrelo. Dalje, njena identifikacija sa žitom i boginjom žita jasno je naznačena time što je morala da stoji na gomili kukuruza i tu prima izraze (poštovanja i krv koju joj je ceo narod prinosio kao svoju žrtvu, izražavajući joj na taj način blagodarnost za sve dobrote koje je ona kako se pretpostavljalo, u svojstvu božanstva, izlila na njih. Uz to, običaj da joj odseku glavu dok leži na gomili žita i semenja i da njenom krvlju poškrope ne samo kip boginje žita, nego i gomile kukuruza, paprike, bundeva, semenja i bilja, očito nije mogao imati drugi cilj do da ubrizgavanjem krvi same boginje žita u uzorke useva ubrza i samo njihovo rastenje i jačanje. Analogija ove meksikanske žrtve, čije značenje izgleda neosporno, podupire moje tumačenje drugih ljudskih žrtava prinetih radi plodnosti useva. Ako je meksikanska devojka, čijom su krvlju škropili kukuruz, zaista oličavala boginju kukuruza, onda je sasvim verovatno da je devojka, čijom su krvlju Pauni na sličan način prskali seme, na sličan na-

čin oličavala ženski duh žita. Isti je slučaj i sa ljudskim žrtvama kod drugih rasa, koje su prinošene da bi se unapredilo rastenje useva.

Najzad, poslednji čin ove svete drame, u kome je telo mrtve boginje kukuruza oderao, njenu kožu navukao i sva njena sveta odličja stavio na sebe čovek koji je igrao pred narodom u toj groznoj opremi, može se izgleda najbolje objasniti pretpostavkom da mu je svrha bila da učini da za božanskom smrću odmah dođe božanske vaskrsenje. Ako je tako, onda sa dosta verovatnoće možemo zaključiti da se praksa ubijanja ljudskog predstavnika božanstva obično, možda uvek, prosto smatrala sredstvom produžavanja božanske energije u punoj mladalačkoj snazi, neoštećene trošnom i iznemoglom starošću od koje bi ona morala patiti ako bi se dopustilo da božanstvo umre prirodnom smrću.

Ovi meksikanski obredi dovoljni su da se dokaže da je ljudske žrtve, one vrste koja je po mojoj pretpostavci postojala u Ariciji, doista redovno prinosio narod čiji stupanj kulture verovatno nije bio niži, ako uistinu nije bio mnogo viši, od stupnja na kome je bila latinska rasa u rano doba u kome se mora tražiti poreklo aricijskog sveštenstva. Pozitivan i nesumnjiv dokaz postojanja takvih žrtava u jednom delu sveta opravdava pretpostavku da su one postojale i u mestima za koja dokazni materijal nije potpun i neosporan. Uzevši sve u obzir, činjenice koje smo razmotrili izgleda pokazuju da je običaj ubijanja ljudi koje njihovi obožavaoci smatraju božanskim postojao u mnogim delovima sveta.

LX

IZMEĐU NEBA I ZEMLJE

NE DODIRIVATI ZEMLJU

U POČETKU OVE KNJIGE postavili smo dva pitanja na koja se moralo odgovoriti: zašto je aricijski sveštenik morao da ubije svog prethodnika i zašto je, pre nego što to uradi, morao da otkine zlatnu granu? Na prvo od ova dva pitanja sada smo odgovorili. Aricijski sveštenik, ako se ne varam, bio je jedan od onih svetih kraljeva ili ljudskih božanstava za koje se verovalo da od njihovog života zavisi blagostanje zajednice, pa čak i tok prirode uopšte. Izgleda da podanici ili vernici takvog duhovnog samodršca nisu imali nikakvu jasnu ideju o odnosu u kome su stajali prema njemu; njihove ideje o tome bile su neodređene i promenljive i mi bismo lutali ako bismo pokušali da taj odnos definišemo sa logičnom tačnošću. Sve što ljudi znaju, ili tačnije uobražavaju, to je da su oni, njihova stoka i njihovi usevi tajanstveno vezani sa svojim božanskim kraljem; kad je on zdrav ili bolestan i zajednica je zdrava ili bolesna, stada napreduju ili umiru od bolesti i polja donose obilnu ili oskudnu žetvu. Najgore zlo koje mogu zamisliti jeste prirodna smrt njihovog vladara, bilo da on umre od bolesti ili starosti, jer bi po mišljenju njegovih sledbenika takva smrt dovela do najstrašnijih posledica po njih i njihovu imovinu; fatalne epidemije uništile bi čoveka i životinju; zemlja ne bi radala, čak bi se i sam sklop prirode mogao srušiti. Da bi se sačuvali od ovih katastrofa potrebno je ubiti kralja dok je još u punom cvetu božanske moći, da bi njegov sveti život, prenesen sa nesmanjenom snagom na njegovog naslednika, mogao obnoviti svoju mladost i tako neprekidnim nizom snažnih ovaploćenja ostao uvek svež i mlad, bio jemstvo da će i ljudi i životinje na sličan način obnoviti svoju mladost neprekidnim nizom pokolenja i da setva i žetva, leto i zima, kiša i sunce neće nikad izneveriti. Zbog toga je, ako je moja pretpostavka tačna, aricijski sveštenik, kralj šume u Nemiju, uvek ginuo od sablje svog naslednika.

Ali još uvek nam ostaje pitanje: šta je bila zlatna grana? I zašto je svaki kandidat za aricijsko sveštenstvo morao da je odlomi pre nego što je mogao ubiti sveštenika? Pokušaću da odgovorim na ta pitanja.

Bilo bi dobro da se prisetimo dva pravila ili tabua kojima je, kao što smo videli, bio regulisan život božanskih kraljeva ili sveštenika. Prvo pravilo na koje želim da obratim pažnju čitaoca jeste pravilo da božansko lice ne sme dodirnuti zemlju nogom. Po ovom pravilu vladao se prvosveštenik Zapoteka u Meksiku; on bi obesvetio svoju sve-

tost ako bi dodirnuo zemlju nogom. Montezuma, car Meksika, nikad nije stavljao nogu na zemlju; uvek je nošen na ramenima plemića, a pre nego što bi sišao s njihovih ramena, prostirali su bogate ćilime da bi išao po njima. Dodirnuti zemlju nogom bilo je sramna degradacija za mikada u Japanu; u šesnaestom veku to je bilo dovoljno da ga liši njegovog položaja. Izvan njegovog dvora pratioci su ga nosili na ramenima, a u dvoru je išao po divnim asurama. Kralj i kraljica Tahitija nisu smeli dodirnuti zemlju nigde izuzev na svom naslednom imanju, jer je zemljište na koje bi stali postajalo sveto. Kad su putovali od mesta do mesta nosili su ih na ramenima sveti ljudi. Uvek ih je pratilo nekoliko parova ovih svetih pratilaca, i kad god je bilo potrebno da promene nosače, kralj i kraljica prelazili su na ramena novih nosača tako da im noge ne dodirnu zemlju. Smatralo se za koban znak kad kralj Dosume dodirne zemlju, te se posle toga morao potčiniti jednom pokajnom obredu. Kralj Persije je u svom dvoru išao po ćilimima na koje niko drugi nije smeo stati, a izvan dvora nije nikad išao peške, već samo u kolima ili na konju. U staro doba kralj Sijama nikad nije stavljao nogu na zemlju, već su ga od mesta do mesta nosili na zlatnom prestolu. Ranije ni kraljevi Ugande, ni njihove majke, ni njihove žene nisu mogli ići peške izvan ograđenog zemljišta na kome su živeli. Kad god su išli na put nosili su ih na ramenima ljudi klana bivola; više njih je pratilo svaku od tih kraljevskih ličnosti kad su putovale, a pri nošenju su se menjali. Kralj je jahao na nosiočevom vratu sa nogama prebačenim preko njegovih ramena. Kad se jedan od tih nosilaca umori, on stavi kralja na ramena drugog čoveka, pazeći da kraljeve noge ne dodirnu zemlju. Na taj način su, kad je kralj putovao, išli brzo i za jedan dan savladavali veliku udaljenost. Ti nosači imali su naročitu kolibu u ograđenom kraljevom posedu da bi bili pri ruci čim budu potrebni. Kod Bakuba, ili tačnije Bušonga, jednog naroda u južnom delu Konga, licima kraljevske krvi je sve do pre nekoliko godina bilo zabranjeno da dodirnu zemlju; oni su morali sedeti na životinjskoj koži, stolici ili leđima roba koji je puzio. Kad su putovali

PLEMENITI HAVAJAC
(Portret Dž. Vebera, Britanski muzej)

Život božanskih kraljeva ili sveštenika bio je regulisan raznim tabuima, od kojih je jedan bilo pravilo da božansko lice nikako ne sme dodirnuti zemlju, izuzev sopstvenu, jer je tlo na koje bi kročilo postajalo sveto, dakle neupotrebljivo.

ljudi su ih nosili na leđima; ali kralj je putovao u nosiljci koja je imala nogare. Kod Iba oko Avke, u južnoj Nigeriji, sveštenik Zemlje morao se vladati po mnogim tabuima; na primer, nije smeo videti mrtvaca, a ako bi sreo sprovod na putu morao je pokriti oči grivnom. Morao se uzdržavati od razne hrane, kao jaja, raznovrsnih ptica, jagnjetine, psećeg mesa, mesa šumske antilope itd. Nije smeo ni nositi ni dotaći masku i nijedan maskiran čovek nije mu smeo ući u kuću. Ako pas uđe u njegovu kuću, ubiju ga i izbace napolje. Kao sveštenik Zemlje nije smeo sedeti na goloj zemlji, niti jesti stvari koje su pale na zemlju, niti se zemlja mogla bacati na njega. Prema starom bramanskom ritualu, kralj pri svom krunisanju stane na tigrovu kožu i zlatan tanjir; nosio je obuću od kože divljeg vepra, a nikad u životu nije smeo stati golom nogom na zemlju.

Ali osim lica koja su stalno sveta ili tabuisana i kojima je stoga stalno zabranjeno da dodirnu zemlju nogama, ima i drugih kojima svetost ili tabu pripada samo u izvesnim prilikama, pa prema tome za njih pomenuta zabrana važi samo u određenim periodima u kojima oni odišu dahom svetosti. Tako kod Kajana ili Bahua na centralnom Borneu, sveštenice koje su zauzete vršenjem izvesnih obreda ne smeju stati na zemlju, već se postave daske da one idu po njima. Ratnici u ratnom pohodu okruženi su atmosferom tabua; stoga neki Indijanci u Severnoj Americi ne smeju sedeti na zemlji dok su u ratnom pohodu. U Laosu lov na slonove pruža priliku za mnoge tabue; jedan od njih je da glavni lovac ne sme dotaći zemlju nogom. Kad sjaši sa svog slona, ostali prostru ćilim od lišća da stane na njega.

Svetost, magijsku moć, tabu ili ma kako inače zvali ono tajanstveno svojstvo za koje se veruje da prožima sveta ili tabuisana lica, primitivni filozof očevidno shvata kao fizičku supstancu ili fluid kojim je sveti čovek ispunjen kao što je lajdenska boca ispunjena elektricitetom; i kao što se elektricitet može isprazniti iz boce dodirom sa dobrim električnim provodnikom, tako se i svetost ili magijska moć može izvući iz čoveka dodirom sa zemljom, koja je po ovoj teoriji odličan provodnik magijskog fluida. Da se svojstvo svete ili tabuisane ličnosti ne bi izgubilo, mora se budno paziti da ona ne dodirne zemlju ili, da se izrazimo jezikom nauke o elektricitetu: ona se mora izolovati da iz nje ne bi izašla dragocena supstanca kojom je ispunjena do vrha kao epruveta. Očito je da se u mnogim slučajevima izolovanje tabuisanog lica preporučuje kao mera predostrožnosti, i to ne samo radi njega već i radi ostalih; kako je svojstvo svetosti ili tabua, da se tako izrazimo, jedan moćan eksploziv koji može eksplodirati pri najmanjem dodiru, potrebno je da se on u interesu opšte bezbednosti drži u uskim granicama, da svojim rasprskavanjem ne bi srušio, ubio i uništio sve sa čim dođe u dodir.

NE GLEDATI U SUNCE

Drugo pravilo koje ovde treba zapaziti jeste da sunce ne sme sijati na božansku osobu. Ovog pravila pridržavali su se i mikado i prvosveštenik Zapoteka. Na ovog drugog "gledalo se kao na boga koga zemlja nije bila dostojna da drži, niti sunce da obasjava". Japanci nisu dozvoljavali da mikado izlaže svoju svetu ličnost svežem vazduhu i mislili su da sunce nije dostojno da obasjava njegovu glavu. Indijanci u Granadi, u Južnoj Americi, "držali su nekoliko godina pod ključem one koji je trebalo da postanu starešine ili zapovednici kad odrastu; neke od njih držali su pod ključem sedam godina i to tako da nikako ne vide sunce, jer ako bi se desilo da ga vide izgubili bi svoje gospodstvo; davali su im samo određenu vrstu hrane. Čuvari su s vremena na vreme

išli u njihovo skrovište ili zatvor i žestoko ih šibali". Tako, na primer, naslednik prestola Bogote (danas glavni grad Kolumbije), koji nije bio kraljev sin već sin njegove sestre, podvrgavan je strogom vaspitanju još od ranog detinjstva; živeo je potpuno povučeno u hramu, nije smeo videti sunce, ni okusiti so, ni razgovarati sa ženama. Bio je opkoljen čuvarima koji su posmatrali svaki njegov postupak i pokret. Ako bi prekršio jedno jedino od propisanih pravila, smatran je nedostojnim i gubio pravo na presto. Prestolonaslednik u kraljevini Sogomasu, pre nego što se kruniše, morao je postiti sedam godina u hramu, zatvoren u mraku, bez tračka sunčeve svetlosti. Princ koji je trebalo da postane vladar Perua postio je mesec dana u potpunom mraku.

ODVAJANJE DEVOJAKA U DOBA PUBERTETA

Značajno je da jedno od gore pomenutih pravila ili oba zajedno – ne dodirivati zemlju i ne gledati sunce – važe u mnogim zemljama za devojke u doba puberteta. Kod crnaca u Loangu, devojke u doba puberteta zatvore u odvojene kolibe; one ne smeju dodirnuti zemlju nijednim golim delom svog tela. Kod Zulua i sličnih plemena na jugu Afrike, kad se pojave prvi znaci puberteta dok je devojka na putu, dok skuplja drva ili radi u polju, ona otrči do reke, sakrije se u šiblje i tu ostane do mraka da je ne bi videli muškarci. Pažljivo pokrije glavu ćebetom da je sunce ne bi obasjavalo i pretvorilo u suv kostur, a to bi se sigurno desilo kad bi se izložila sunčevim zracima. Posto padne mrak ona se vrati svojima i oni je za izvesno vreme izdvoje u jednu kolibu. Kod Avankonda, jednog plemena na severnom delu jezera Njase, pravilo je da se devojka posle prvog mesečnog pranja mora držati u jednoj zamračenoj kolibi zajedno sa nekoliko drugarica. Pod se pokrije suvim lišćem od banane. U toj kolibi, koja se zove "dom avasungu" (to jest "dom devojaka bez srca"), ne sme se paliti vatra.

U Novoj Irskoj devojke se drže zatvorene četiri do pet godina u mračnim kavezima i nije im dozvoljeno da stanu nogom na zemlju. Jedan očevidac ovako opisuje taj događaj. "Čuo sam od učitelja o jednom čudnom običaju u vezi sa ovdašnjim mladim devojkama, te sam zamolio poglavicu da me odvede do kuće u kojoj su one bile. Ta kuća bila je oko dvadeset pet stopa dugačka, nalazila se u jednom zagrađenom šibljaku od trske i bambusa, a iznad ulaza visio je svežanj suve trave u znak da je to mesto bilo strogo tabuisano. Unutra, u kući, nalazila su se tri kupasta kaveza visoka sedam do osam stopa, a deset do dvanaest stopa široka pri dnu i uzdignuta oko četiri stope iznad poda. Ovi kavezi bili su napravljeni od širokog lišća pandanovog drveta, ušivenog tako da svetlost nije mogla ući u njih, a i vazduh je jedva dopirao unutra. Na svakom kavezu bio je po jedan otvor koji se zatvarao duplim vratima ispletenim od grančica kokosovog drveta i pandanovog lišća. Oko tri stope nad zemljom stajala je lesa od bambusovine koja je služila kao pod. Rečeno nam je da je u svakom od tih kaveza bila zatvorena po jedna mlada žena; svaka je morala ostati tu bar četiri do pet godina i nikako nije smela da izlazi iz kuće. Kad su mi to ispričali, jedva sam im mogao verovati; cela stvar mi se činila suviše užasnom da bi mogla biti istinita. Govorio sam sa poglavicom i rekao mu da želim da vidim unutrašnjost kaveza, a takođe i devojke, kako bih mogao da im dam nekoliko dinduva. On mi je rekao da je to *tabu*, naime da je zabranjeno da ih vidi ijedan čovek izuzev njihovih srodnika, ali su ga, izgleda, obećane dinđuve dovele u iskušenje, te naredi da se dovede starica pod čijim su nadzorom one bile i koja je jedina imala pravo da otvara vrata na kavezu. Dok smo čekali, čuli smo kako devojke govo-

MASKA INDIJANKE ČIMŠIJAN
(Severozapadna obala SAD)

Ograničenja koja primitivni narodi obično nameću devojkama u doba puberteta motivisana su duboko usađenim strahom od menstrualne krvi, naročito prilikom njenog prvog izliva.

re poglavici glasom koji je izražavao ili strah ili negodovanje. Starica je najzad stigla. Nije ostavljala utisak ljubaznog čuvara zatvora; izgleda da joj se poglavičin predlog da nas pusti da vidimo devojke nije nimalo dopao i gledala nas je mrkim pogledom. Ipak je otvorila vrata kad joj je poglavica naredio da to uradi. Devojke su izvirile i posmatrale nas i po naredbi poglavice pružile ruke da prime đinduve. Namerno sam bio seo malo podalje pokazujući im đinduve da bi one izašle, jer sam želeo da razgledam unutrašnjost kaveza. Ova moja želja dovela je do druge teškoće, jer devojke nisu smele stati na zemlju dokle god su bile zatvorene. Devojke su želele da dobiju đinduve, te je starica morala da izađe i donese naramak drva i bambusove trske; rasporedila je cepanice i trske po zemlji i zatim pomogla jednoj od devojaka da siđe, držeći je za ruku dok je ona koračala s jednog parčeta drveta na drugo, sve dok mi nije dovoljno (prišla da bi mogla da uzme đinduve. Ja sam onda otišao da razgledam unutrašnjost kaveza iz koga je ona izašla, ali sam jedva mogao provesti neko vreme u njemu jer je vazduh bio suviše topao i zagušljiv. Kavez je bio čist i u njemu nije bilo ničega osim nekoliko kratkih bambusovih trski za držanje vode. Bilo je samo toliko mesta koliko da devojka može da sedne ili, ako se skupi, legne na bambusov pod; kad se zatvore vrata unutra je moralo biti gotovo sasvim ili potpuno mračno. Devojke su smele izaći samo jedanput dnevno da bi se okupale u karlici koja se nalazila pored svakog kaveza. Kazale su mi da se mnogo znoje. Dovode ih u ove zagušljive kaveze sasvim mlade i tu moraju ostati sve dok ne postanu mlade žene, a tada se izvedu i za svaku od njih priredi se velika svadbena gozba. Jedna od njih imala je četrnaest do petnaest godina; poglavica mi je rekao da je ona tu provela pet godina i da će uskoro biti odvedena. Od drugih dveju, jedna je imala osam, a druga deset godina, a morale su tu da ostanu još nekoliko godina".

U Kabadi, jednom predelu Britanske Nove Gvineje, "kćerke poglavica, kad navrše dvanaestu ili trinaestu godinu, drže se zatvorene u kućama dve ili tri godine; za to vreme ne dozvoljava im se da izlaze iz kuća ni pod kakvim izgovorom, a kuća je tako zaklonjena da sunce ne obasjava devojke". Kod Jabima i Bukaua, dva susedna i srodna plemena na obali severne Nove Gvineje, devojka u doba puberteta izdvoji se pet ili šest

nedelja u jedan unutrašnji deo kuće. Ona ne sme sedeti na podu da njena nečistoća ne bi prešla na tlo, pa se stoga namesti jedna klada da devojka sedi na njoj. Ona ne sme dodirnuti zemlju nogama; kad mora da izađe iz kuće za kratko vreme, uviju je u asure, a hoda u ljuskama od kokosovog oraha koje se pričvrste puzavicama kao sandale. Kod Ot Danoma na Borneu, devojke od osme do desete godine zatvore se u sobičak ili ćeliju u kući i dugo ne opšte sa svetom. Ćelija je, kao i ostali deo kuće, podignuta na kolju; ima samo jedan mali prozor, tako da je devojka u gotovo potpunom mraku. Ona ne sme izlaziti iz sobe ni pod ikakvim izgovorom, čak ni za najnužnije svrhe. Niko je iz porodice ne sme videti sve vreme dok je zatvorena, ali se odredi jedna robinja da je služi. Za vreme svog usamljenog pritvora, koji često traje sedam godina, devojka se bavi tkanjem asura ili nekim drugim ručnim radom. Usled dugog nekretanja zakržlja, a kada je izvedu napolje, pošto postane odrasla devojka, njeno lice je bledo kao vosak. Tada joj pokažu sunce, zemlju, vodu, drveće i cveće kao da je tek rođena. Zatim se priredi velika gozba; ubije se jedan rob i devojka se namaže njegovom krvlju. Na Ceramu su devojke u doba puberteta nekada zatvarali u jednu mračnu kolibu. Na Japu, jednom od Karolininih ostrva, ako devojku prvo mesečno pranje zadesi na drumu, ona ne sme sesti na zemlju, već mora moliti za kokosovu ljusku da bi je stavila ispod sebe. Zatvore je nekoliko dana u jednu malu kolibu prilično udaljenu od kuće njenih roditelja, a posle toga mora sto dana ići na spavanje u jednu od kuća naročito određenih za menstrualne žene.

Na ostrvu Mabujagu u Toresovom moreuzu, kad se kod devojke pojave znaci puberteta, jedan mračan kut kuće ogradi se granjem. Devojka, ukrašena naramenicama i grivnama oko nogu i ruku, sa vencem na glavi i ukrasima od školjke u ušima, na grudima i leđima, sedi iza granja koje je tako visoko naslagano da joj se vidi samo glava. U toj usamljenosti ona mora da provede tri meseca. Za sve to vreme sunce je ne sme obasjavati, ali noću može da izađe i onda joj se promeni granje. Ne sme se sama hraniti niti dodirivati hranu rukom, već je hrane jedna ili dve tetke po majci, naročito određene da se staraju o njoj. Jedna od tih žena kuva u šumi hranu na specijalnoj vatri. Devojci je zabranjeno da jede kornjačino meso i jaja u doba kad se kornjače pare, ali joj se ne zabranjuje nikakva biljna hrana. Nijedan čovek, pa čak ni devojčin otac, ne može ući u kuću dok traje njena usamljenost, jer ako bi je otac video za to vreme, on bi sigurno imao rđavu sreću u ribolovu i verovatno bi mu se razbio čun kad prvi put posle toga otplovi u njemu. Na kraju trećeg meseca tetke je nose na reku; ona se drži za njihova ramena tako da joj noge ne dodiruju zemlju, a ostale žene plemena okruže je i tako prate do obale. Pošto stignu na obalu, skinu joj sve ukrase; njeni nosioci uđu u vodu s njom i zagnjure je, a sve ostale žene prskaju vodom i nju i njene nosioce. Kad izađu iz vode, jedna od čuvarki načupa gomilu trave za svoju štićenicu da sedne na nju, a druga ode i uhvati jednog malog raka, otkine mu štipaljke i brzo ih donese. U međuvremenu, vatra je već spremljena i štipaljke se ispeku na njoj. Zatim čuvarke daju devojci da pojede štipaljke. Posle toga ponovo joj stave sve ukrase i cela se grupa, svi u jednom redu, vrati natrag u selo. Devojka ide u sredini između svoje dve tetke koje je drže za ruke. Muževi njenih tetaka dočekuju je i vode u kuću jednog od njih gde svi učestvuju u gozbi, pa se i devojci dozvoli da se hrani na isti način kao i svi ostali. Zatim nastane igranka u kojoj devojka igra vidnu ulogu. Ona igra između muževa svojih tetaka koje su je čuvale za vreme povučenosti.

Priča se da kod Jarajkana na poluostrvu Jorku, u severnom Kvinslandu (Australija), devojka u doba puberteta živi sama mesec dana ili šest nedelja. Za to vreme je nijedan

muškarac ne sme videti, mada je ženama to dozvoljeno. Ona živi u kolibi ili krovinjari naročito napravljenoj za nju, gde leži na leđima na podu. Ne sme videti sunce, a pred sunčev zalazak mora držati oči zatvorene dok sunce ne zađe, jer se misli da bi joj inače nos oboleo. Ne sme jesti ništa što živi u slanoj vodi, pošto se veruje da bi je u protivnom ujela zmija. Jedna starica je služi i snabdeva korenjem, jamovima i vodom. Neka australijska plemena zakopaju devojke u doba puberteta dublje ili pliće u zemlju, verovatno zato da bi ih sakrila od sunčeve svetlosti.

Indijanci u Kaliforniji smatrali su da devojka pri svojoj prvoj menstruaciji "ima izvesnu natprirodnu moć koja se nije uvek smatrala sasvim nečistom i zlokobnom". Ali ipak, često se mislilo da je to njeno stanje prožeto zlom silom. Ne samo što je ona odvajana od svoje porodice i zajednice, već je činjen pokušaj da se odvoji i od ostalog sveta. Najstrožije joj je naređivano da ne gleda oko sebe. Držala je glavu pognutu i bilo joj je zabranjeno da gleda svet i sunce. Kod nekih plemena pokrivana je ćebetom. Mnogi običaji u vezi s tim stanjem vrlo su ličili na običaje na severnoj obali Tihog okeana, kao na primer zabranjivanje devojci da dodirne ili počeše glavu sopstvenom rukom; za tu svrhu snabdevali su je naročitom alatkom. U nekim slučajevima mogla je jesti samo kad je drugi hrani, a u drugim je morala sasvim gladovati.

Kod Činuk-Indijanaca koji su živeli na obali države Vašington, kad poglavičina kćerka prvi put dobije mesečno pranje, sakriju je za vreme od pet dana da je svet ne bi video. Ona nije smela gledati ljudska bića ni nebo, niti je smela brati bobice. Verovalo se da će se vreme pokvariti ako ona pogleda u nebo, da će padati kiša ako bere bobice i da će se jelovo drvo odmah osušiti ako o njega obesi svoj peškir od kedrove kore. Iz kuće je izlazila na naročita vrata i išla da se kupa daleko od sela. Gladovala je nekoliko dana, a zatim dugo nije smela jesti svežu hranu.

Kod Indijanaca Ahta ili Nutka, na ostrvu Vankuveru, kad devojke uđu u doba puberteta, stave ih na neku vrstu galerije u kući "i tu ih potpuno ograde asurama, tako da ne mogu da vide sunce niti ikakvu vatru. U tom kavezu one ostanu nekoliko dana. Daje im se voda, ali im se ne daje nikakva hrana. Što duže devojka ostane tu, to je veća čast za njene roditelje, ali se osramoti za ceo život ako se dozna da je videla vatru ili sunce dok je izdržavala tu probu posvećenja". Slike mitske ptice groma naslikane su na pregradama iza kojih se ona krije. Za sve vreme izdvojenosti nije se smela ni kretati ni ležati, već je morala sedeti u čučećem položaju. Nije smela dodirivati svoju kosu rukom, ali joj je bilo dozvoljeno da češe glavu češljem ili parčetom koske ostavljenim za tu svrhu. Bilo joj je zabranjeno da se češe po telu, jer se verovalo da bi svaka ogrebotina ostavila ožiljak. Osam meseci pošto dostigne polnu zrelost nije smela jesti nikakvu svežu hranu, a naročito losose; morala je jesti sama, i to samo iz svoje šolje i zdele.

Kod plemena Cecaut u Britanskoj Kolumbiji, devojka u doba puberteta nosi veliki kožni šešir koji joj zaklanja lice od sunca. Veruje se da bi pala kiša ako bi ona izložila lice suncu ili nebu. Šešir joj takođe štiti lice od vatre koja joj ne sme opaliti kožu; da bi zaštitila ruke, ona nosi rukavice. Da joj zubi ne bi postali šuplji, drži u ustima jedan životinjski zub. Godinu dana ne sme videti krv sem ako joj je lice obojeno u crno, jer bi oslepela. Dve godine nosi šešir i živi sama u kolibi, mada joj je dozvoljeno da vida svet. Kad se navrše dve godine, jedan čovek skine joj šešir i baci ga. Kod Bilkvila ili Bela Hola, jednog plemena Britanske Kolumbije, devojka koja uđe u doba puberteta stanuje u naročitoj pregradi koja joj služi kao spavaća soba i u kojoj ima ognjište za sebe. Nije joj dozvoljeno da ulazi u glavni deo kuće i ne sme sedeti pored porodičnog ognjišta. Će-

tiri dana mora nepomično da sedi. Gladuje preko dana, a pred zoru joj se dozvoli da uzme malo hrane i pića. Posle četvorodnevne usamljenosti može da napusti svoju sobu, ali samo kroz naročit otvor prosečen u podu (njihove kuće su na kolju), iako još uvek ne sme da ulazi u glavnu sobu. Kad izlazi iz kuće nosi širok šešir koji joj štiti lice od sunca. Veruje se da bi njenim očima škodilo ako bi joj sunce sijalo na lice. Može brati bobice po brdima, ali celu godinu dana ne sme dolaziti blizu reke ili mora. Ako bi jela svežeg lososa izgubila bi razum ili bi joj se usta pretvorila u dugačak kljun.

Kod Tlingit ili Kološ-Indijanaca na Aljasci, devojku kod koje se pokažu znaci polne zrelosti zatvore u malu kolibu ili kavez, koji su potpuno zatvorili ostavljajući samo mali otvor za vazduh. U tom mračnom i prljavom obitavalištu morala je ostati godinu dana bez vatre, društva i kretanja. Hrana joj je dodavana kroz mali otvor; morala je piti iz krilne kosti beloglavog orla. Kasnije je taj period usamljenosti smanjen u nekim mestima na šest ili tri meseca, pa čak i na manje. Morala je nositi šešir sa širokim obodom, da joj pogled ne bi uprljao nebo; smatralo se da je nedostojna da je sunce obasjava, a uobražavalo se da bi njen pogled uništio lovčevu, ribarevu i kockarevu sreću, da bi pretvorio stvari u kamen i počinio druge nesreće. Na kraju pritvora spale se njene stare haljine i naprave joj se nove, priredi se gozba za vreme koje joj se napravi zasek na donjoj usni i u njega stavi parče drveta ili školjka da se ne bi zatvorio. Kod Konjaga, jednog eskimskog plemena na Aljasci, devojku u doba puberteta stavljali su u malu kolibu u kojoj je morala da ostane šest meseci u puzećem stavu; zatim bi kolibu malo proširili tako da je mogla malo da ispravi leđa i u ovom položaju morala je takođe da ostane još šest meseci. Sve ovo vreme smatrana je za nečisto biće sa kojim se nije smelo dolaziti u dodir.

Kad se znaci puberteta prvi put pojave kod devojke, Gvarani u južnom Brazilu, na granici Paragvaja, imali su običaj da je ušiju u njenu viseću postelju, ostavljajući samo mali otvor za disanje. U tom položaju, uvijena kao mrtvac, devojka ostane dva-tri dana ili dokle god traju simptomi; za sve to vreme nije smela ništa jesti. Zatim je predaju matroni koja je ošiša i naredi joj da ne jede nikakvo meso dokle god joj kosa ne poraste toliko da joj pokrije uši. U sličnim slučajevima Cirigvani u jugoistočnoj Boliviji imali su običaj da dignu devojku u njenoj visećoj postelji do krova, gde je ostajala mesec dana; drugog meseca spuste viseću postelju na pola visine od krova, a trećeg meseca stare žene, naoružane štapovima, uđu u kolibu i trče unaokolo udarajući po svemu na šta naiđu, govoreći da gone zmiju koja je ranila devojku.

Kod Mataka odnosno Matagvaja, indijanskog plemena u Gran Čaku, devojka u doba puberteta mora provesti izvesno vreme u usamljenosti. Ona leži u uglu kolibe pokrivena granjem ili nečim drugim, ne vidi nikoga i ne govori ni s kim, i celo vreme ne sme jesti ni meso ni ribu. Za to vreme jedan čovek pred kućom udara u doboš. Kod Jurakara, jednog indijanskog plemena u istočnoj Boliviji, kad se kod devojke primete znaci puberteta, njen otac napravi blizu kuće malu kolibu od palmovog lišća i u nju zatvori svoju kćerku tako da ova ne može da vidi svetlost; ona tu provede četiri dana u najstrožijem postu.

Kod Makusija na Britanskoj Gvineji, devojku kod koje se pojave prvi znaci puberteta obese u visećoj postelji o najviše mesto kolibe. Prvih nekoliko dana ona danju ne sme da napušta postelju, ali noću mora da siđe, zapali vatru i provede noć pored nje, jer bi inače dobila rane po vratu i ostalim delovima tela. Dokle god su simptomi u jeku, ona mora najstrožije postiti. Kad simptomi popuste može sići dole i nastaniti se u malom

odeljenju napravljenom za nju u najmračnijem uglu kolibe. Ujutru može kuvati sebi jelo, ali samo na odvojenoj vatri i u sudu koji je određen samo za nju. Posle desetak dana vrač dođe i skine čini mrmljanjem bajalica i duvanjem u devojku i skupocenije stvari sa kojima je ona došla u dodir. Lonci i ostali sudovi koje je upotrebljavala razbiju se i zakopaju. Posle svog prvog kupanja devojka mora dopustiti da je majka išiba tankim prutovima i pri tome ne sme pustiti glasa od sebe. Na kraju druge menstruacije majka je opet išiba tankim prutovima, ali je kasnije ne šiba. Ona je tada "čista" i može se družiti sa svetom. Drugi Indijanci Gvineje, pošto su mesec dana držali devojku u visećoj postelji blizu krova kolibe, puste na nju velike mrave čiji je ujed vrlo bolan. Ponekad, pored toga što je mravi izujedaju, patnica mora da gladuje i dan i noć, dokle god je obešena gore u postelji, pa je kad siđe sama "kost i koža".

Kad devojka u Indiji dostigne polnu zrelost, drže je u mračnoj sobi četiri dana i zabrane joj da vidi sunce. Smatraju je nečistom; niko je ne sme dodirnuti. Njenu hranu svedu na kuvan pirinač, mleko, šećer, grudu i tamarind bez soli. Petog dana ujutru ona ode do obližnjeg vodenog rezervoara u pratnji pet žena čiji su muževi živi. Sve se namažu vodicom od kukurme, okupaju, vrate kući i bace asuru i ostale stvari koje su bile u sobi. Bramaini Rari u Bengalu primoraju devojku u doba puberteta da živi sama i ne dozvoljavaju joj da vidi lice nijednog muškarca. Tri dana ona ostane zatvorena u mračnoj sobi i mora da se podvrgne izvesnom pokajanju. Zabranjeno joj je da jede ribu, meso i slatkiše, pa je prinuđena da živi o pirinču i puteru. Tijani u Malabaru smatraju da je devojka nečista četiri dana posle prve menstruacije. Za to vreme ona mora obitavati u severnom delu kuće, gde spava na jednoj asuri od trave naročite vrste, u sobi ukrašenoj vencima od lišća mladog kokosovog drveta. Jedna druga devojka pravi joj društvo i spava s njom, ali ona ne sme dodirnuti nijedno drugo lice, drvo ili biljku. Ne sme videti nebo, a teško njoj ako ugleda vranu ili mačku. Njena hrana mora biti strogo vegeterijanska, bez soli, tamarinda i paprika. Protiv zlih duhova naoružana je nožem koji je stavljen na asuru ili ga ona drži pri sebi.

U Kambodži se devojka u doba puberteta stavi u postelju i pokrije mrežom protiv komaraca; ona tu treba da ostane sto dana, ali se obično misli da je dovoljno ako ostane četiri, pet, deset ili dvadeset dana, pa i to nije lako izdržati pod gustom mrežom tamo gde je topla klima. Prema jednom drugom izveštaju, za kambodžansku devojku u doba puberteta se kaže da je "ušla u senku", Za vreme usamljenosti, koja prema rangu i položaju njene porodice može trajati od nekoliko dana do nekoliko godina, ona se mora pridržavati izvesnih pravila, na primer da je ne vidi nijedan nepoznat čovek, da ne jede meso niti ribu itd. Ona nikud ne ide, čak ni u pagodu. Ova usamljenost se prekida za vreme pomračenja nebeskih tela; tada ona izađe i oda počast čudovištu koje, misli se, prouzrokuje pomračenje time što svojim zubima obuhvata nebeska tela. Dozvola da prekine svoju usamljenost i izađe za vreme pomračenja izgleda pokazuje koliko se bukvalno shvatalo pravilo da devojka koja polno sazreva ne sme gledati Sunce.

Moglo bi se očekivati da je ovako rasprostranjeno sujeverje ostavilo traga u legendama i narodnim pričama. To je stvarno i slučaj. Stara grčka priča o Danaji, koju je njen otac zatvorio u podzemnu odaju ili gvozdenu kulu, ali koja ipak zatrudni od Zevsa koji dopre do nje u obliku zlatne kiše, verovatno pripada ovoj vrsti priča. Ona ima svog dvojnika u legendi Kirgiza u Sibiru o njihovim precima. Neki kan imao je lepu kćerku koju je držao u mračnoj, gvozdenoj kući, kako je nijedan čovek ne bi video. Gajila ju je jedna baba; kad je devojčica postala devojka, ona zapita babu: "Kuda ideš tako često?"

"Dete moje", odgovori starica, "postoji svetao svet. U tom svetlom svetu žive tvoj otac i majka i razni drugi ljudi. Tamo idem". Devojka reče: "Dobra majko, pokaži mi taj svetli svet, neću nikom kazati". Baba izvede devojku iz gvozdene kuće, ali kad je devojka ugledala svetli svet, ona se zanese i padne u nesvest; božije oko pogleda je i ona zatrudni. Naljućeni otac stavi je u zlatan kovčeg i pusti da otplovi morem (u čarobnoj zemlji čarobno zlato može da plovi). Zlatna kiša u grčkoj priči i božije oko u kirgijskoj legendi verovatno predstavljaju sunčevu svetlost i sunce. Ideja da žene mogu da zatrudne od Sunca nije neobična u legendama, pa je čak ostavila traga i u svadbenim običajima.

OTAC BOGOVA I LJUDI
(Grčka skulptura iz IV veka p.n.e.)

Vrhovni bog starih Grka, čuvar zakona i morala, Kronov sin Zevs, bio je u mitologiji iznad i izvan normi koje je sam branio – izrodio je bezbrojnu decu sa raznim smrtnicama, između ostalih i sa Danajom, do koje je dopro u obliku zlatne kiše.

RAZLOZI ZA ODVAJANJE DEVOJAKA U DOBA PUBERTETA

Motiv za ograničenja koja se obično nameću devojci u doba puberteta potiče iz duboko usađenog straha primitivnog čoveka od menstrualne krvi. On se nje uvek plaši, a naročito pri njenoj prvoj pojavi; otuda su i ograničenja kojima se žene podvrgavaju za vreme prve menstruacije obično mnogo strožija od onih koja važe za kasnije tajanstvene izlive. U prethodnom delu ove knjige naveli smo izvestan broj primera ovog straha i običaja zasnovanih na njemu, ali kako je užas koji ta pojava periodično izaziva kod primitivnih ljudi duboko uticao na njihov život i ustanove, to ćemo ovaj predmet ilustrovati sa još nekoliko primera.

Kod jednog plemena koje živi oko zaliva Enkaunter, u južnoj Australiji, postoji, ili je postojalo, "sujeverje koje prinudava ženu da se povuče iz logora za vreme menstruacije; ako joj se u to vreme približi kakav mladić ili dečak, ona mu vikne da je zaobiđe. Ako žena to ne uradi, njen muž ili najbliži srodnik izgrdi je, a ponekad i ozbiljno izuda-

ra, jer se veruje da će dečaci ako vide menstrualnu krv prerano osedeti i izgubiti svoju snagu". Dijeri centralne Australije veruju da će sva riba pocrkati i reke presušiti ako žene u vreme menstruacije jedu ribu ili se kupaju u reci. Arunte koji žive u istom predelu zabranjuju menstrualnim ženama da beru glavice *irriakura* koje predstavljaju osnovnu hranu za muškarce i žene. Oni misle da *irriakura* ne bi rodila ako bi žene prekršile to pravilo.

Kod nekih drugih australijskih plemena, odvajanje menstrualnih žena bilo je još strožije, a prestupi su kažnjavani kaznama težim od grdnje i batinjanja. Tako, na primer, "u plemenu Vakelbura postoji logorski propis koji zabranjuje ženama da ulaze u logor istom stazom kojom i muškarci. U velikim logorima je svaki prekršaj ovog pravila kažnjavan smrću. Razlog za to je strah sa kojim oni gledaju na menstruaciju. Za vreme mesečnog pranja žena se drži bar pola milje daleko od logora. Žena u takvom stanju nosi oko bedara grančice izvesnog drveta svog totema; nju stalno posmatraju i čuvaju, jer se misli da bi umro svaki muškarac koji bi bio toliko malerozan da vidi ženu u tom stanju. Ako bi je ipak video njenom krivicom, ona bi verovatno bila kažnjena smrću. Posle menstruacije ženu oboje u crveno i belo, stave joj perje na glavu i ona se vrati u logor".

Na Muralugu, jednom od ostrva u Toresovom moreuzu, menstrualna žena ne sme jesti ništa što živi u moru, jer urođenici veruju da bi ribolov bio slab. Na Galeli, zapadno od Nove Gvineje, žene za vreme menstruacije ne smeju zalaziti u duvansko polje jer bi se duvan pokvario. Minankabaueri na Sumatri su uvereni da bi žetva propala kad bi se žena u tom nečistom stanju približila pirinčanom polju.

Bušmani u južnoj Africi misle da pogled devojčinog oka, u vreme kad ona treba da bude u strogoj povučenosti, zaustavlja muškarce na mestu na kome na njih padne i pretvara ih u drveće koje govori. Pripadnici stočarskih plemena južne Afrike veruju da bi im stoka lipsala ako bi menstrualna žena pila mleko i strahuju da bi se dogodila ista nesreća ako bi kap njene krvi kanula na zemlju i volovi prešli preko nje. Da bi se sprečila ta nesreća, ne samo menstrualnim, već i ženama uopšte je zabranjeno da dolaze na ispašu gde se nalazi stoka; osim toga, one ne smeju upotrebljavati redovne staze ulazeći u selo ili kad idu od jedne do druge kolibe. One moraju da idu zaobilaznim putanjama iza koliba da bi izbegle zemljište u sredini sela gde stoji ili leži stoka. Ove ženske putanje mogu se videti u svakom kafrijskom selu. Kod Baganda, menstrualna žena ne sme piti mleko niti dodirnuti ijedan sud za mleko; ona ne sme dotaći ništa što pripada njenom mužu, niti sedeti na njegovoj asuri, niti mu kuvati hranu. Ako bi u to vreme dodirnula ma šta što mu pripada, to je bilo isto kao da mu želi smrt ili baje da on pogine. Ako bi rukovala ma čim što njemu pripada, on bi se sigurno razboleo; ako bi dodirnula njegovo oružje, on bi neizostavno poginuo u idućoj bici. Bagande ne dozvoljavaju menstrualnoj ženi da dolazi na izvor; oni veruju da bi izvor presušio kad bi to uradila i da bi se ona razbolela i umrla ako ne bi priznala svoju grešku i ako vidar-vrač ne bi izvršio za nju obred pokajanja. Kod Akikuja britanske istočne Afrike, ako se sagradi nova koliba u selu, pa se desi da supruga ima menstruaciju onog dana kad zapali prvu vatru u njoj, koliba se idućeg dana mora porušiti. Žena ne sme prenoćiti drugu noć u njoj, jer bi nanela prokletstvo i na sebe i na kolibu.

Po Talmudu (jevrejsko versko učenje koje se sastoji od rabinske doktrine – Mišne, i komentara o njoj – Gemare), ako žena u početku menstruacije prođe između dva čoveka, ona time ubija jednog od njih. Seljaci u Libanu misle da su menstrualne žene uzrok mnogim nesrećama; njihova senka čini da cveće uvene i drveće ugine; one čak zaus-

tavljaju kretanje zmija. Ako jedna od takvih žena uzjaše konja, on će lipsati ili bar za dugo biti onesposobljen.

Gvajkiri u Orinoku veruju da sve na šta menstrualna žena stane ugine i da noge čoveka koji stane na mesto gde je ona prošla odmah oteknu. Kod Bri-Bri-Indijanaca u Kostariki, udata žena kad ima menstruaciju upotrebljava samo bananino lišće kao tanjire koje, kad završi sa obedom, baci na neko zabačeno mesto, jer bi se krava, ako bi ih našla i jela, osušila i lipsala. Takva žena takođe pije samo iz naročitog suda; ukoliko bi ma ko drugi pio iz istog suda – osušio bi se i umro.

Kod većine plemena severnoameričkih Indijanaca bio je običaj da se žene za vreme menstruacije povuku iz logora ili sela i žive za vreme svoje nečistoće u naročitim kolibama ili zaklonima koji su služili samo za njihovu upotrebu. Tamo su stanovale, jele i spavale same, grejale se pored sopstvenih vatri i pažljivo izbegavale svako opštenje s muškarcima koji su ih se čuvali kao da su obolele od kuge.

Krik-Indijanci u Sjedinjenim Državama primoravali su menstrualne žene da žive u odvojenim kolibama nedaleko od sela. Žene su morale tu stanovati, iako su se izlagale opasnosti da ih neprijatelj iznenadi, opkoli i odseče od sela. Smatralo se "užasnim i opasnim kaljanjem" otići blizu žena u to vreme; i neprijatelji su se čuvali te opasnosti pa su zato – kad ubiju menstrualne žene – morali da se očiste od kaljan ja izvesnim travama i korenjem. Scili-Indijanci u Britanskoj Kolumbiji mislili su da, ako menstrualna žena prekorači snop strela, one postaju neupotrebljive i mogu prouzrokovati čak i smrti sopstvenika. Takođe su mislili da puška neće više nikad dobro pogoditi ako žena prođe ispred lovca koji nosi pušku. Kod Čipever i drugih Indijanaca oko zaliva Hadson, menstrualne žene se isključe iz logora i nastane u kolibama od granja. One nose duge kapuljače koje im skrivaju glavu i grudi. Ne smeju dodirivati kućni nameštaj niti ikakve predmete koje upotrebljavaju muškarci, jer ih njihov dodir "tako uprlja da oni, ako se posle toga upotrebe, donesu neku nezgodu ili nesreću", kao bolest ili smrt. One moraju piti iz labudove kosti. Ne smeju ići po uobičajenim stazama niti preći preko staza kojima se teraju životinje. "Ne smeju nikad ići po zaleđenim rekama i jezerima, ne smeju se približiti mestu na kome lovci love dabra ili na kome je postavljena ribarska mreža, jer lovci ne bi imali uspeha. Takođe im je zabranjeno da za vreme menstruacije jedu glavu ma koje životinje, kao i da prelaze put ili idu onim putem kojim je na saonicama ili leđima nedavno preneta glava jelena, losa, dabra i mnogih drugih životinja. Ogrešiti se o taj običaj smatra se vrlo ozbiljnim prestupom, jer se veruje da onda lovčev idući lov ne bi bio tako uspešan". Laponci zabranjuju menstrualnim ženama da idu onim delom obale na kome ribari obično izlažu svoju robu, a Eskimi oko Beringovog moreuza veruju da lovci neće uloviti ništa ako se približe menstrualnim ženama. Iz sličnog razloga Kerijer-Indijanci ne dozvoljavaju da menstrualna žena pređe preko životinjskih tragova; ako je potrebno prenesu je preko njih. Kerijeri misle da bi riba uginula ako bi menstrualna žena gazila po potoku ili jezeru.

Kod civilizovanih evropskih naroda, sujeverje koje se odnosi na ovaj tajanstven vid ženske prirode nije ništa manje fantastično od onog koje postoji kod primitivnih ljudi. U najstarijoj postojećoj enciklopediji – u Plinijevoj *Prirodnoj istoriji* – lista opasnosti od menstruacije je duža nego ijedna koju nam pružaju prosti divljaci. Po Pliniju, dodir menstrualne žene pretvori vino u sirće, uništi useve, ubije sadnice, upropasti bašte, skine plodove s drveća, potamni ogledalo, otupi brijače, rđa gvožđe i mesing (naročito kad mesec opada), ubije pčele ili ih otera iz košnice, učini da kobile pobace itd. Slično to-

me, u raznim delovima Evrope još uvek se veruje da će se pivo, ukiseliti ako menstrualna žena uđe u pivaru; ako dodirne pivo, vino, sirće, ili mleko – ono će se ukvariti; ako pravi pekmez, ukvariće se, ako uzjaše kobilu, životinja će pobaciti, ako dodirne pupoljke, uvenuće, ako se popne na trešnju, to drvo će se osušiti. U Braunšvajgu, ako menstrualna žena pomaže pri klanju svinje, misli se da će se svinjetina ukvariti. Na grčkom ostrvu Kalimnosu menstrualna žena ne sme ići na izvor da donese vode, niti sme preći preko potoka, niti ući u more. Kažu da njeno prisustvo u čamcu izaziva buru.

Prema tome, cilj odvajanja menstrualne žene je da se neutrališu opasni uticaji za koje se pretpostavlja da u to vreme zrače iz nje. Da se zaista veruje kako je ta opasnost naročito velika prilikom prve menstruacije vidi se po tome što se preduzimaju naročite mere predostrožnosti da se devojke izoluju za vreme te krize. Dve od ovih mera predostrožnosti već smo prikazali, naime pravilo da devojka ne sme dodirnuti zemlju niti videti sunce. Opšti rezultat ovih pravila je da se devojka drži, tako reći, između neba i zemlje. Bilo da je uvijena u svoju viseću postelju i uzdignuta pod krov, kao u Južnoj Americi, ili da je uzdignuta iznad zemlje u mračnom i uskom kavezu, kao u Novoj Irskoj, može se smatrati da je ona izvan mogućnosti da čini zlo, jer odvojena od zemlje i sunca ne može otrovati nijedan od ovih velikih izvora života svojom fatalnom zarazom. Ukratko, ona je učinjena bezopasnom time što je, da se izrazimo jezikom elektriciteta, izolovana. Mere da se ona izoluje preduzimaju se kako radi bezbednosti ostalih, tako i radi njene lične bezbednosti, jer se veruje da bi i ona sama patila kad bi zanemarila propisana pravila. Kao što smo videli, pripadnice plemena Zulu veruju da bi postale kost i koža ako bi ih sunce obasjalo dok imaju menstruaciju, a Makusi uobražavaju da bi mlada žena, ako bi prekršila pravila, dobila rane po raznim delovima tela. Ukratko, smatra se da je devojka ispunjena jednom moćnom silom koja, ako

MASKA ZAPADNO-AFRIČKOG PLEMENA IBO
(Predstavlja ženski duh)

se ne drži u svojim granicama, može uništiti i devojku i sve s kojima ona dođe u dodir. Cilj je tabua o kojima je reč da radi bezbednosti svih zainteresovanih drže tu silu u njenim granicama.

Isto objašnjenje važi i za primenu istih pravila na božanske kraljeve i sveštenike. "Nečistoća" devojaka u doba puberteta i svetost svetih ljudi u očima primitivnog čoveka ne razlikuju se bitno jedna od druge. One su samo različite manifestacije iste tajanstvene energije koja, kao i energija uopšte, nije sama po sebi ni dobra ni rđava, već postaje korisna ili štetna u zavisnosti od načina na koji se primenjuje. Dakle, ako božanske ličnosti, slično devojkama u doba puberteta ne smeju dodirnuti zemlju niti videti sunce, to s jedne strane potiče od straha da se njihovo božanstvo, u dodiru sa zemljom ili nebom, ne izlije sa fatalnom i rušilačkom snagom na oboje; a s druge strane od strahovanja da će božanske biće, ako je na taj način izgubilo svoje eterično svojstvo, time biti onesposobljeno da ubuduće vrši svoje magijske funkcije, od čijeg pravilnog izvršenja, veruje se, zavisi bezbednost naroda pa čak i sveta. Prema tome, pravila o kojima je reč potpadaju pod poglavlje o tabuima koje smo ispitali u jednom ranijem delu ove knjige; njihova svrha je da sačuvaju život božanskog bića, a sa njim i život njegovih podanika i obožavalaca. Misli se da njegov dragoceni a opasni život nigde ne može biti tako siguran i tako bezopasan kao kad nije ni na nebu ni na zemlji, već se, ukoliko je moguće, nalazi između tog dvoga.

LXI

MIT O BALDERU

Božanstvo za čiji se život može reći da u izvesnom smislu nije bio ni na nebu ni na zemlji već između tog dvoga bio je *Nase Balder* (*Nase* je inače germanski jezik kojim se u srednjem veku govorilo u Norveškoj i na Islandu), ili nordijski Balder, dobri i lepi bog, sin velikog Odina, najmudriji, najblaži i najomiljeniji od svih besmrtnika. Njegova smrt ovako je opisana u novijoj ili proznoj *Edi*, (*Edda* je zbirka staroislandskih mitova). Jednom Balder usni teške snove koji su predskazivali njegovu smrt. Bogovi se onda posavetuju i reše da ga osiguraju od svake opasnosti. Boginja Frig zakune vatru i vodu, gvožđe i sve metale, kamenje i zemlju, drveće, bolesti i otrove i sve četvoronožne životinje, ptice i puzeća stvorenja da ne naškode Balderu. Posle toga se smatralo da Baldera ne može niko raniti, te su se bogovi zabavljali time što su ga stavljali u sredinu između sebe, pa su neki pucali na njega, drugi ga sekli, a treći kamenovali. Ali ma šta da su radili, ništa mu nije moglo naškoditi i svi su se tome radovali. Samo je Loki, vinovnik nesreće i zla, bio nezadovoljan, te u vidu babe ode Frigi, koja mu objasni da oružje bogova ne može raniti Baldera jer je ona naterala oružje da se zakune da mu neće nauditi. Loki je onda zapita: "Da li su se sve stvari zaklele da neće naškoditi Balderu?" Ona odgovori: "Istočno od Valhale raste jedna biljka zvana imela; izgledala mi je suviše mlada da se zakune". Loki ode, iščupa imelu i donese je na skup bogova. Tamo nađe slepog boga Hotera gde stoji izvan kruga. Loki ga upita: "Zašto ne gađaš Baldera?" Hoter odgovori: "Jer ne vidim gde stoji, a nemam ni oružja". Onda mu Loki kaže: "Radi kao i ostali i ukazi počast Balderu kao što svi čine. Pokazaću ti gde stoji, pa ga gađaj ovom grančicom". Hoter uzme imelu i baci je na Baldera, kao što mu je Loki kazao. Imela pogodi Baldera, probode ga skroz i on padne mrtav. To je bila najveća nesreća koja se ikad desila bogovima i ljudima. Nekoliko trenutaka bogovi su stajali nemi, a zatim su gorko plakali i jadikovali. Uzeli su Balderovo telo i odneli ga na morsku obalu. Tu je stajala Balderova lađa koja se zvala Ringhorn; to je bila najveća od svih lađa. Bogovi su hteli da spuste lađu u more i spale Balderovo telo na njoj, ali se lađa nije micala. Onda oni pošalju po džin-ženu zvanu Hirokina. Ona dođe jašući na vuku i gurne lađu tako snažno da vatra sukne iz valjaka i sva se zemlja zatrese. Zatim uzmu Balderovo telo i stave ga na lomaču na njegovoj lađi. Kad njegova žena Nana to vidi, srce joj prepukne od žalosti i ona umre, pa je stave pored njenog muža na lomaču i zapale vatru. Balderovog konja sa svom opremom takođe spale na lomači.

BALDEROVA SMRT
(Rad slikara Ekersberga, Narodni muzej u Kopenhagenu)

Nordijski bog svetlosti Balder je bio sin velikog boga Odina, najmudriji, najblaži i najomiljeniji od svih besmrtnika u skandinavskoj mitologiji. Bio je neranjiv i jedino mu je mogla naškoditi imela. Vinovnik zla, Loki, donese imelu na skup bogova i da je slepom bogu Hoteru da njome gađa Baldera. Grančica imele probode Baldera i on padne mrtav, na opštu žalost svih bogova i smrtnika. Legenda o Balderu pripada onoj vrsti mitova koji su dramatizovani u ritualu.

Bilo da je Balder bio stvarna ili izmišljena ličnost, činjenica je da je bio obožavan u Norveškoj. Veliko Balderovo svetilište nalazilo se u jednom od zaliva Sogne fjorda koji prodire daleko u dubinu veličanstvenih norveških planina, sa tamnim jelovim šumama i visokim kaskadama koje se rasprskavaju u prah pre nego što padnu dole u vodu, u mračne dubine fjorda. To svetilište se zvalo Balderov gaj. Sveto mesto bilo je ograđeno palisadom, a u njegovoj sredini stajao je prostran hram sa kipovima mnogih bogova, ali nijedan od njih nije obožavan sa takvom odanošću kao Balder. Mnogobošci su osećali toliko strahopoštovanje prema ovom mestu da tu nijedan čovek nije smeo povrediti drugog, niti krasti stoku, niti se uprljati snošajem sa ženama. Žene su se starale o kipovima bogova u hramu, grejale ih pored vatre, mazale uljem i brisale.

Ma šta se mislilo o istorijskoj jezgri koja se nalazi ispod mitske ljuske u legendi o Balderu, pojedinosti priče navode na misao da legenda pripada onoj vrsti mitova koji su dramatizovani u ritual ili, da se drukčije izrazimo, koji su vršeni kao magijske cere-

monije radi izazivanja prirodnih posledica koje oni figurativno opisuju. Mit nikad nije tako plastičan i precizan u svojim detaljima kao kad je on, tako reći, knjiga reči koje izgovaraju i glume izvršitelji svetih obreda. Da je nordijska priča o Balderu bila mit ove vrste postaće verovatno ako dokažemo da su obrede koji liče na događaje u toj priči vršili Nordijci i ostali evropski narodi. Dva su glavna događaja u priči – prvo, čupanje imele i drugo, smrt i spaljivanje boga, a moguće je da su oba imala svoje dvojnike u godišnjim obredima koje su, zajedno ili odvojeno, vršili narodi u raznim delovima Evrope. Ove obrede opisaćemo i razmotriti u sledećim glavama. Počećemo sa godišnjim svetkovinama s vatrom, a zatim ćemo razmotriti čupanje imele.

LXII
SVETKOVINE S VATROM U EVROPI

SVETKOVINE S VATROM UOPŠTE

U celoj Evropi seljaci su još od nezapamćenih vremena imali običaj da pale vatre-radosnice o izvesnim danima u godini i da igraju oko njih ili da ih preskaču. Istorijske činjenice pokazuju da su ti običaji postojali još u srednjem veku, a njihova sličnost sa običajima antičkog doba pokazuje da se njihovo poreklo mora tražiti u davno doba, mnogo pre širenja hrišćanstva. Najraniji dokaz za njihovo postojanje u severnoj Evropi pružaju nam pokušaji hrišćanskih sinoda u osmom veku da ih obeleže kao mnogobožačke obrede. Često su se na tim vatrama spaljivali kipovi, a ponekad tobože i živa osoba; postoje razlozi za verovanje da su u prastaro doba ljudska bića zaista spaljivana u takvim prilikama. Kratak pregled ovih običaja pokazaće tragove ljudskih žrtava i u isto vreme poslužiti da baci svetlost na njihovo značenje.

Proleće i leto su godišta kad se ove vatre-radosnice najviše pale; u nekim mestima one se pale krajem jeseni ili u toku zime, naročito uoči Svih svetih (31. oktobra), o Božiću i uoči Sveta tri kralja. Ne možemo opširno da opisujemo sve ove svetkovine, ali nekoliko karakterističnih primera biće dovoljno da pokažu njihov opšti karakter. Počećemo sa prolećnim svetkovinama s vatrom koje obično padaju na dan prve nedelje Velikog posta (*Quadragesima* ili *Invocavit*), uoči Uskrsa i Prvog maja.

VATRE ZA VREME VELIKOG POSTA

Običaj paljenja vatri-radosnica na dan prve nedelje Velikog posta rasprostranjen je u Belgiji, severnoj Francuskoj i mnogim delovima Nemačke. Tako u belgijskim Ardenima, nedelju ili dve pre "dana velike vatre", deca idu od majura do majura i skupljaju gorivo. U Grand Haleu, svakog onog ko odbije da im da gorivo deca sutradan jure i pokušavaju da mu nagarave lice ugljenom.

Kad dođe dan svetkovine, naseče se šiblje, naročito smrekovina i žutilovka, pa uveče velike vatre-radosnice plamte na svim visovima. Obično se kaže da treba da se vidi sedam vatri-radosnica da bi selo bilo obezbeđeno od požara. Ako se desi da je reka Meza u to vreme zaleđena, zapale se vatre-radosnice i na ledu. U Grand Haleu pobodu stub koji se zove *makrae* ili "veštica" usred gomile goriva, a vatru zapali čovek koji se poslednji oženio u selu. U okolini Morlanvelca se u vatri spali čovek od slame. Mladež i

deca igraju i pevaju oko vatre i preskaču je da bi osigurali dobru žetvu ili srećno venčanje u toku te godine, ili da bi se sačuvali od kolike. U Brabantu, iste nedelje, sve do početka devetnaestog veka, žene i muškarci prerušeni u žensko odelo išli su sa zapaljenim buktinjama u polja, gde su igrali i pevali komične pesme da bi, kao što su govorili, oterali "zlog sejača" koji se pominje u Jevanđelju za taj dan. U Patiražu, u oblasti Henotu, običaj je (otprilike sve do 1840. godine) održavan pod imenom *Escouvion* ili *Scouvion*. Svake godine na dan prve nedelje Velikog posta, koja se zvala dan Malog Skuviona, mladež i deca trčali su sa zapaljenim buktinjama kroz bašte i voćnjake. Trčeći, vikali su iz sveg glasa: "Nosi jabuke, nosi kruške i trešnje sasvim crne Skuvionu!" Uz ove reči zavitlaju zapaljene buktinje i bace ih na grane jabukovog, kruškovog i trešnjevog drveta. Iduća nedelja zvala se Prvi dan Velikog Skuviona. Tog dana posle podne otpočinjala je ista trka kroz voćnjake sa zapaljenim buktinjama i trajala sve do mraka.

U francuskom delu Ardena celo selo je igralo i pevalo oko vatri-radosnica koje su paljene na dan prve nedelje Velikog posta. I ovde je vatru palilo lice koje se poslednje venčalo, nekad muškarac a nekad žena. Taj se običaj još uvek održava u mnogim mestima ovog predela. Nekad su mačke pekli u vatri ili ih žive spaljivali nad vatrom, i dok su one spaljivane čobani su terali svoja stada kroz dim i plamen, jer je to sigurno sredstvo da se ona sačuvaju od bolesti i vradžbina. U nekim opštinama verovalo se da će, ukoliko je igranka oko vatre življa, utoliko i usevi biti bolji te godine.

U francuskoj pokrajini Franš-Konte, zapadno od planine Jure, prva nedelja Velikog posta zove se Nedelja buktinja (*Brandons*), zbog vatri koje se obično pale tog dana. U subotu ili nedelju, seoski mladići upregnu se u kola i vuku ih kroz sokake, zaustavljajući se pred kućama u kojima ima devojaka i moleći da im se da granja. Kad dobiju dovoljno granja odvuku ga na jedno mesto nedaleko od sela, naslažu ga na gomilu i zapale. Svi parohijani dođu da vide vatru-radosnicu. U nekim selima, kad zvona zazvone molitvu Bogorodici, dâ se signal za početak rečima: "Vatri! Vatri!" Mladići, devojke i deca igraju oko plamena; kad se plamen smanji, oni se utrkuju u preskakanju užarenih ugaraka. Ko to uradi, a ne osmudi odelo – venčaće

PRESKAKANJE VATRE

Običaj paljenja i preskakanja vatri-radosnica uoči Velikog posta i danas je rasprostranjen u Belgiji, severnoj Francuskoj i Nemačkoj.

se u toku iste godine. Mladež takođe nosi zapaljene buktinje kroz ulice ili polja, a kad prođe pored voćnjaka viče: "Više voća nego lišća!" Sve do skoro, u Lavironu, u oblasti Dub, mladi parovi venčani te godine starali su se o vatrama-radosnicama. U sredini vatre pobode se stub sa drvenom figurom petla pričvršćenom na vrhu. Zatim se održavaju trke i pobednik dobije petla kao nagradu.

U Overnju se na dan prve nedelje Velikog posta uveče svuda pale vatre. Svako selo, svako seoce, pa čak i zaselak i usamljen majur, imaju svoju vatru-radosnicu ili *figo* kako je oni zovu, koja se rasplamti kad počne da pada noć. Vatre se vide na visovima i u ravnicama; narod igra i peva oko njih i skače kroz plamen. Zatim se pristupi obredu *Grannas-mias; grannomio* je buktinja od slame pričvršćena za vrh stuba. Kad vatra upola izgori, posmatrači zapale svoje buktinje na njoj i nose ih u obližnje voćnjake, polja i bašte, gde god ima voćki. Idući, oni pevaju iz sve snage: "Grano, moj prijatelju; Grano, moj oče; Grano, moja majko!" Zatim prođu sa zapaljenim buktinjama ispod grana svakog drveta, pevajući:

Brando, brandounci tsaque brantso, in plan panei,

što znači: "Ugarče, gori; svaka grana – puna korpa!" U nekim selima narod trči preko zasejanih polja i trese pepeo buktinja na zemlju, takođe se stavlja nešto pepela u kokošija gnezda da bi kokoške nosile dosta jaja preko cele godine. Pošto se završe svi ovi obredi, svi odu kućama gde ih čeka bogata gozba; osobita jela te večeri su uštipci i palačinke. Ovde upotreba vatre u vezi s voćkama, zasejanim poljima i kokošijim gnezdima predstavlja čini za plodnost, a Grano koga prizivaju i čijim imenom zovu buktinje, kao što dr Pomerol kaže, verovatno nije niko drugi do stari keltski bog Gran koga su Rimljani izjednačavali sa Apolonom i o čijem kultu svedoče natpisi nađeni ne samo u Francuskoj, već i u Škotskoj i na Dunavu. Izgleda da je običaj nošenja zapaljenih buktinja od slame (*brandons*) na dan prve nedelje Velikog posta kroz voćnjake i polja da bi bili plodni bio rasprostranjen u Francuskoj, mada nije svuda praćen paljenjem vatri-radosnica. Tako je u Pikardiji "prve nedelje Velikog posta narod nosio buktinje kroz polja, isterujući poljske miševe, vrat i sneg. Uobražavali su da one čine dobro baštama i da utiču da luk dobro naraste. Deca trče kroz polja sa buktinjom u ruci da bi zemlja bila plodnija". U Veržu, selu između Jure i Komb d'Ena, u ovo vreme su paljene buktinje na vrhu planine; nosioci buktinja išli su svakoj kući u selu, tražili pečen grašak i terali sve parove venčane te godine da igraju. U Bernu, kraju u srednjoj Francuskoj, izgleda da se vatre-radosnice ne pale toga dana, ali kad sunce zađe sve stanovništvo sela, naoružano zapaljenim slamnim buktinjama, rasturi se po celom kraju i pretražuje polja, vinograde i voćnjake. Gledano iz daleka, mnoštvo pokretnih svetiljki koje svetlucaju u mraku izgleda kao svici koji se jure preko ravnica, duž bregova i niz doline. Dok ljudi mašu buktinjama oko grana voćaka, žene i deca vezuju pojaseve od pšenične slame oko stabala. Pretpostavlja se da ova ceremonija otklanja razne bolesti kojima su skloni plodovi zemlje, a veruje se da pojasevi od slame vezani oko stabala čine drveće plodnim.

U Nemačkoj, Austriji i Švajcarskoj održavani su isti običaji u isto vreme. U planinama Ajfel, Pruska, na dan prve nedelje Velikog posta mladež je išla od kuće do kuće, skupljala slamu i granje, nosila ih na uzvišicu i slagala oko visokog, tankog brezovog drveta uz koje je bilo privezano parče drveta pod pravim uglom tako da se napravi krst. Cela ova gomila se zvala "koliba" ili "zamak". Pošto je zapale, gologlava mladež mar-

šira oko zapaljenog "zamka"; svi nose zapaljene buktinje i glasno se mole. Ponekad se u "kolibi" spali slamni čovek. Narod je posmatrao u kom pravcu ide dim iz vatre. Ako ide prema žitnim poljima, to je znak da će žetva biti obilna. Istog dana, u nekim krajevima Ajfela je pravljen veliki točak od slame i tri konja vukla su ga do vrha brda. Seoski mladići odmarširaju tamo u suton, zapale točak i puste ga da se otkotrlja niz brdo. U Oberštatfeldu je slamni točak morao dati čovek koji se poslednji oženio. Oko Ehternaha, u Luksemburgu, isti obred se zove "spaljivanje veštica". U Foralbergu, u Tirolu, prve nedelje Velikog posta, tanko mlado jelovo drvo okruže gomilom slame i drvima za gorivo. Na vrh drveta se stavi ljudska figura zvana "veštica", napravljena od starog odela i napunjena barutom. Kad padne noć sve se to zapali i mladići i devojke igraju oko vatre, mašu buktinjama i pevaju stihove u kojima se mogu razaznati reči "žito u vejalici, plug u zemlji". U Švabiji se prve nedelje Velikog posta napravi od odela figura zvana "veštica", ili "stara supruga" ili "zimina baba" i pričvrsti za stub poboden u sredini gomile drva koja se zapale. Dok "veštica" gori, mladež baca zapaljene koture u vazduh. Koturi su od tanke, okrugle parčadi drveta, nekoliko santimetara u prečniku, sa izreckanom ivicom da bi ličili na zrake sunca ili zvezda, a u sredini imaju rupu u koju se uglavi vrh pruta. Kotur zapale pre nego što ga bace, prutom se zamahne nekoliko puta i svom snagom udari o nagnutu dasku. Zapaljeni kotur se tako odbaci i ode uvis, praveći dugu plamenu krivulju pre nego što padne na zemlju. Ugljevlje izgorele "veštice" i koturi odnesu se kući i iste noći zakopaju u lanište, u nadi da će oni čuvati polja od gamadi. Na planini Ren, koja se nalazi na granici između Hesena i Bavarske, prve nedelje Velikog posta narod je marširao do vrha kakvog brda ili uzvišice. Deca i mladići nosili su buktinje, metle namazane katranom i motke uvijene slamom. Točak uvijen zapaljivim gorivom zapali se i pusti da se otkotrlja niz brdo; mladež je trčala kroz polja sa zapaljenim buktinjama i metlama i najzad ih bacala na gomilu, pa stojeći oko nje pevala neku crkvenu ili narodnu pesmu. Cilj trčanja kroz polja sa zapaljenim buktinjama bio je "da se otera zli sejač", ili se to radilo u čast Bogorodice, da bi čuvala plodove zemlje cele godine i blagoslovila ih. U susednim selima Hesena, između planine Ren i Fogelzberga, veruje se da su polja obezbeđena od grada i oluje gde god se kotrlja zapaljeni točak.

U Švajcarskoj je takođe običaj, ili je bio, da se uveče, prve nedelje velikog posta, pale vatre na uzvišicama; taj dan je nazivan Nedelja varnica. Ovaj običaj je bio rasprostranjen u Lucernskom kantonu. Dečaci su išli od kuće do kuće i molili za drva i slamu; zatim su ih, na nekoj planini ili brdu, slagali oko stuba na kome je bila slamna figura zvana "veštica". Kad padne noć, gomila se zapali i mladež pomamno igra oko nje; neki pucaju bičevima ili zvone zvonima, a kad se vatra dovoljno smanji skaču preko nje. To se zvalo "spaljivanje veštice". U nekim krajevima kantona uvijali su stare točkove u slamu i trnje, palili ih i puštali da se otkotrljaju u plamenu niz brdo. Ukoliko je broj vatri viđenih da svetlucaju i plamte u pomrčini bio veći, utoliko se rodnija godina očekivala, ukoliko su igrači više skakali pored ili preko vatre utoliko će, verovalo se, lan biti viši. U nekim krajevima su vatru morali paliti muškarac ili žena koji su poslednji venčani.

Izgleda jedva moguće odvojiti ove vatre-radosnice, paljene prve nedelje Velikog posta, od vatri u kojima je, otprilike u isto vreme, figura zvana "smrt" spaljivana kao deo obreda "iznošenja smrti". Videli smo da se u Špahendorfu, u austrijskoj Šleziji, ujutru na Rupertov dan (Pokladni utorak?), slamni čovek obučen u krzneni kaput i krznenu kapu stavi u rupu izvan sela i spali, i da dok on gori svako pokušava da zgrabi parče njegovog odela koje pričvrsti za granu najvišeg drveta u svom voćnjaku ili ga zakopa

u svoje polje, verujući da će to učiniti da usevi bolje rastu. Ova ceremonija se zove "sahranjivanje smrti". Čak i kad se slamni čovek ne zove smrt, značenje ovog običaja je verovatno isto, jer ime smrt, kao što sam se trudio da pokažem, ne izražava prvobitnu nameru ceremonije. U Kobernu, na planini Ajfel, mladići prave slamnog čoveka na Pokladni utorak. Figura se optuži da je izvršila sve krađe koje su se desile u okolini u toku godine. Pošto se slamni čovek osudi na smrt, vode ga kroz selo, ubiju iz puške i spale na lomači. Oni igraju oko zapaljene lomače, a poslednja mlada mora da je preskoči. U Oldenburgu, uveče na Pokladni utorak, narod je pravio dugačke svežnjeve od slame koje je palio, a zatim trčao po poljima mašući njima, vrišteći i pevajući divlje pesme. Naposletku su spaljivali slamnog čoveka u polju. U okolini Diseldorfa, slamni čovek spaljivan na Pokladni utorak pravljen je od neovršenog snopa žita. Prvog ponedeljka posle prolećne ravnodnevice, dečaci u Cirihu vuku slamnog čoveka na malim kolima kroz ulice, dok u isto vreme devojke nose majsko drvo. Slamni čovek se spali kad zazvoni za večernje. U okolini Ahena, na Pepeljavu sredu, uvijali su čoveka u slamu od graška i nosili ga na određeno mesto. Tu se on krišom izvuče iz svog slamnog okvira koji se onda spali, a deca misle da se to spaljuje čovek. U Val di Ledru (Tirol) se poslednjeg dana karnevala napravi figura od slame i granja i onda spali. Ta figura se zove "starica", a sam obred "spaljivanje starice".

USKRŠNJE VATRE

Druga prilika u kojoj se održavaju ove svetkovine s vatrom je veče uoči uskršnje nedelje. U katoličkim zemljama bio je običaj da se na Veliku subotu pogase sve svetlosti u crkvama, pa da se onda zapali nova vatra, ponekad pomoću kremena i čelika, a ponekad pomoću lupe. Na ovoj vatri se upali velika uskršnja sveća kojom se onda zapale sve pogašene svetlosti u crkvi. U mnogim krajevima Nemačke takođe se pale vatre-radosnice novom vatrom, na nekom otvorenom prostoru blizu crkve. Ona se osveti i narod donese hrastovo, orahovo i brezovo granje, stavi ga na vatru, a pošto se ugljeniše, odnese ga kući. Jedan deo tog ugljenisanog granja stavi se kod kuće na novozapaljenu vatru, uz molitvu da bog čuva kuću od vatre, groma i grada. Tako svaka kuća dobije "novu vatru". Da kuću ne bi udario grom, malo ugljevlja čuva se preko cele godine i stavlja pomalo u vatru na ognjištu za vreme velike grmljavine, ili se uvuče u krov sa istom namerom. Nešto ugljevlja ostavi se i u polju, bašti i livadi, uz molitvu da ih bog čuva od mraza i grada. Misli se da takva polja i bašte bolje uspevaju od ostalih; žita i biljke koje rastu u njima ne tuče grad, niti ih jedu miševi, gamad i bube; nijedna im veštica ne škodi, a klasje je mnogobrojno i puno. Ugljevlje se takođe stavlja na plug. Pepeo od uskršnje vatre-radosnice, zajedno sa pepelom osvećenih palmovih grančica, pomeša se sa semenom o setvi. Drvena figura zvana "Juda" ponekad se spali na osvećenoj vatri; čak i tamo gde je ovaj običaj ukinut, sama vatra se ponekad zove "spaljivanje Jude".

Bitno paganski karakter uskršnjeg praznika vatre jasno je izražen kako u načinu na koji ga seljaci proslavljaju, tako i u sujeverjima sa kojima ga asociraju. Širom cele severne i srednje Nemačke (od Altmarka i Anhalta na istoku, preko Braunšvajga, Hanovera, Oldenburga, Harca i Hesena, do Vestfalije) uskršnje vatre-radosnice još uvek plamte istovremeno na vrhovima bregova. Ponekad se sa jednog mesta mogu videti njih četrdeset. Dugo pre Uskrsa mladež revnosno skuplja drva za gorivo; svaki domaćin da po-

nešto; burad od katrana i benzina povećava gomilu. Susedna sela se takmiče koje će imati najveći plamen. Iz godine u godinu, vatre se uvek pale na istom brdu, koje se prema tome često zove Uskršnje brdo. Divan je prizor posmatrati sa neke uzvišice vatre-radosnice kako plamte jedna za drugom na okolnim visovima. Dokle god njihova svetlost dopire, dotle će, po verovanju seljaka, polja biti plodna, a kuće koje one obasjavaju biće obezbeđene od požara i bolesti. U Folkmarsenu i ostalim mestima u Hesenu narod je posmatrao u kom pravcu je vetar terao plamen, pa je na njivama koje se nalaze u tom istom pravcu sadio seme lana, uveren da će dobro porasti. Ugarci uzeti iz vatri-radosnica čuvaju kuće da ih ne udari grom; pepeo povećava plodnost polja i štiti ih od miševa, a pomešan sa pijaćom vodom za stoku čini da životinje dobro napreduju i štiti ih od kuge. Kad se plamen smanji, mlado i staro skače preko njega, a i stoka se ponekad tera da pređe preko ugaraka koji se još puše. U nekim mestima burad za katran ili točkovi uvijeni u slamu paljeni su i puštani da se otkotrljaju niz brdo; u drugim, dečaci zapale na vatri-radosnici buktinje i rukoveti slame, pa jure unaokolo i mašu njima.

U Minsterlandu se ove uskršnje vatre uvek pale na određenim brdima koja se otuda zovu uskršnja brda. Sve stanovništvo okupi se oko vatre. Mladići i devojke pevaju uskršnje crkvene pesme i idu oko vatre dok se plamen ne ugasi. Zatim devojke preskaču vatru jedna za drugom; svaku pridržavaju dva mladića, držeći je za ruku i trčeći pored nje. U suton dečaci sa zapaljenim svežnjićima slame trče preko polja da bi ih učinili plodnim. U Delmenhorstu, u Oldenburgu, bio je običaj da se poseku dva drveta, da se pobodu u zemlju jedno pored drugog i da se pored svakog namesti dvanaest buradi za katran. Zatim se naslaže granje oko ta dva drveta, a uoči Uskrsa dečaci zapale celu gomilu, pošto najpre projure unaokolo sa zapaljenim pritkama za pasulj. Na kraju obreda dečaci pokušaju da nagarave jedan drugog, a takođe i odelo odraslih. U Altmarku se veruje da će na celom prostoru sa kojeg može da se vidi plamen uskršnje vatre-radosnice žito rasti dobro cele godine i da neće izbiti požar. U Braunredu, u Harcu, bio je običaj da se u uskršnjim vatrama-radosnicama spaljuju veverice. U Altmarku su u njima spaljivane kosti.

U okolini Forhajma, u Gornjoj Franačkoj, slamni čovek zvani Juda spaljivan je u crkvenom dvorištu na Veliku subotu. Sve selo je davalo drva za lomaču na kojoj je on spaljivan, a ugarci su posle čuvani i zabadani u polja na Valpurgijski dan (Prvog maja) da bi se pšenica sačuvala od mraza i medljike. Otprilike pre sto godina, ili još ranije, postojao je sledeći običaj u Altenbergu u Gornjoj Bavarskoj. Posle podne na Veliku subotu, mladići nakupe drva, stave ih u žitnom polju na gomilu, a u sredini gomile pobodu visok drveni krst sav uvijen u slamu. Posle večernje zapale svoje fenjere na osvećenoj sveći u crkvi i sa njima što brže mogu trče lomači; svaki se trudi da stigne prvi. Onaj ko stigne prvi zapali gomilu. Žene i devojke nisu se smele približiti vatri, ali su je mogle posmatrati iz daljine. Kad se plamen podigne, ljudi i mladići se vesele i viču: "Spaljujemo Judu!" Čoveka koji prvi stigne do gomile i zapali je žene nagrade prvog dana Uskrsa dajući mu obojena jaja pred crkvenim vratima. Cilj čitavog ovog obreda bio je da se izbegne grad. U drugim selima Gornje Bavarske se obred, držan između devet i deset časova uveče na Veliku subotu, zvao "spaljivanje uskršnjeg čoveka". Na visu udaljenom oko jednu milju od sela mladići postave visok krst uvijen u slamu, tako da liči na čoveka sa raširenim rukama. To je bio "uskršnji čovek". Nijedan mladić ispod osamnaest godina nije mogao učestvovati u obredu. Jedan od mladića stane pored uskršnjeg čoveka, držeći u ruci osvećenu sveću koju je doneo iz crkve i zapalio. Ostali

stanu na podjednakim razmacima, obrazujući veliki krug oko krsta. Na prvi dati znak trče triput oko krsta, a na drugi znak trče pravo krstu i momku koji sa zapaljenom svećom stoji pored njega; onaj ko prvi stigne ima pravo da zapali uskršnjeg čoveka. Dok čovek gori nastaje veliko veselje. Pošto on izgori u plamenu, izaberu se tri mladića i svaki od njih triput crta štapom krug oko pepela. Zatim se svi raziđu. Na drugi dan Uskrsa seljaci pokupe pepeo i razbacaju ga po poljima; takođe pobodu u polja palmove grane osvećene na Cveti i štapove ugljenisane i osvećene na Veliki petak; sve ovo rade da bi zaštitili polja od grada. U nekim delovima Švabije uskršnje vatre nisu paljene gvožđem, ni čelikom ni kremenom, već samo trenjem drveta.

Izgleda da je običaj uskršnjih vatri bio rasprostranjen u celoj srednjoj i zapadnoj Nemačkoj, od severa do juga. Isti je slučaj i sa Holandijom, gde su vatre paljene na najvišim visovima, a narod igrao oko njih, skakao kroz plamen ili ga preskakao. Ovde je, kao često i u Nemačkoj, gorivo za vatru-radosnicu skupljala mladež od vrata do vrata. U mnogim krajevima Švedske, uoči Uskrsa, puca se iz pušaka u svim pravcima, a ogromne vatre-radosnice pale se po bregovima i uzvišicama. Neki misle da je cilj toga da se odbiju Trol i ostali zli duhovi koji su naročito aktivni u to doba godine.

MAJSKE VATRE

U srednjem pobrđu Škotske, vatre-radosnice zvane belteinske vatre nekad su se palile, uz velike svečanosti, Prvog maja. Tragovi davne prakse prinošenja ljudskih žrtava mogli su se videti sasvim jasno u tim svetkovinama s vatrom. Običaj paljenja vatri-radosnica održao se u raznim mestima sve do druge polovine osamnaestog veka, a opisi pisaca tog perioda pružaju tako čudnu i interesantnu sliku starog mnogoboštva koje se održalo u našoj zemlji da ću ih ovde izneti rečima njihovih autora. Najopširniji opis ostavio nam je Džon Ramzej, lord od Ohtertajera blizu Krifa, zaštitnik pesnika Roberta Bernsa i prijatelj Valtera Skota. On kaže: "Najznačajnija od druidskih svetkovina je Beltein, ili Prvi maj, koji je doskora održavan u nekim delovima pobrđa uz čudne obrede. Kao i ostala javna bogosluženja Druida, i ta je svetkovina izgleda vršena na brdima i uzvišicama. Mislili su da je poniženje pretpostaviti da bi onaj čiji je hram vasiona, obitavao u ma kojoj kući napravljenoj ljudskom rukom. Njihove žrtve su stoga prinošene pod otvorenim nebom, često na vrhovima bregova, odakle su imali najveličanstveniji vidik i bili najbliže izvoru toplote i reda. Predanje nam kaže da je i u pobrđu ova svetkovina proslavljana na taj način za poslednjih sto godina. Ali pošto se sujeverje gubilo, narod svakog seoceta proslavljao ju je na nekom brdu ili uzvišici oko koje je pasla njegova stoka. Tamo mladi odu ujutru, iskopaju šanac po čijim ivicama nameste sedišta od zelenog busenja, a u sredinu stave gomilu drva ili drugog goriva koje su još od starina palili sa *tein-eigin*, to jest živom vatrom. Mada se već odavno zadovoljavaju običnom vatrom, ipak ćemo opisati ovaj proces jer se, kao što ćemo videti, u slučajevima naročite nužde još uvek pribegava živoj vatri".

"Uoči toga dana sve vatre u zemlji pažljivo se pogase, a idućeg jutra pripremi se materijal za ove svete vatre. Najprimitivniji metod izgleda da je onaj koji se upotrebljavao na ostrvima Skaj, Mal i Tajri. Nabavi se sasvim suva hrastova daska u čijoj se sredini probuši rupa. Zatim se uzme vrtka od istog drveta i njen vrh se stavi u rupu, ali je u nekim krajevima u unutrašnjosti mehanizam bio drukčiji. Upotrebljavali su četvrtast ram od zelenog drveta u čijoj se sredini nalazila drvena osovina. U nekim mestima je

bilo potrebno triput po tri čoveka, a u nekim triput po devet, da bi na smenu okretali ovu osovinu ili vrtku. Ako je neki od njih izvršio ubistvo, preljubu, krađu ili neki drugi gnusan zločin, mislilo se da se vatra neće zapaliti, ili da neće imati uobičajena svojstva. Čim se pojave prve iskre usled snažnog trenja, oni im prinesu neku vrstu truda koji raste na starim brezama i lako je zapaljiv. Ova vatra bila je na izgled dobijena neposredno s neba i pripisivana su joj mnoga svojstva. Smatrali su je sredstvom koje čuva od vradžbina i najboljim lekom protiv ljudskih i životinjskih bolesti; mislilo se da ona slabi dejstvo čak i najjačih otrova".

"Pošto zapale vatru *tein-eiginom*, oni spreme svoju hranu. Odmah posle obeda zabavljaju se neko vreme pevajući i igrajući oko vatre. Pri kraju zabave, lice koje je vršilo ulogu domaćina iznese veliki kolač, umešen sa jajima i izreckan po ivici, koji su zvali *am bonnach bealtine*, to jest belteinski kolač. Izlome ga u komade i svečano razdele među sobom. Jedan komad kolača specijalno označe; onog ko ga dobije zvali su *cailleach bealtine*, to jest belteinski *carline*, što je izraz za veliki prekor. Pošto se dozna ko je dobio to parče, neki iz grupe ščepaju ga i prave se da hoće da ga stave u vatru, ali većina se umeša i spase ga. U nekim mestima pak obore ga na zemlju i pretvaraju se da hoće da ga raščereče. Posle ga gađaju ljuskama od jaja, a mrski nadimak ostane mu za celu godinu. Dok je obred još u svežem sećanju, narod se trudio da govori o *cailleach bealtin*-u kao da je umro".

U parohiji Kalander, jednom lepom mestu u zapadnom Pertširu, belteinski običaj bio je još u modi krajem osamnaestog veka. Ovako ga je opisao jedan parohijski sveštenik tog vremena: "Prvog maja, koji se zove *Beltan* ili *Beltein*, svi mladići jedne varoši ili sela sastanu se u pustari; tu naprave okrugao sto od zelene ledine na taj način što iskopaju kružni šanac dovoljno veliki da u njega stane celo društvo. Zapale vatru i spreme jelo od jaja i mleka. Umese kolač od ovsenog brašna i ispeku ga u pepelu na jednom kamenu. Pošto pojedu jelo od jaja i mleka, podele kolač na onoliko delova koliko je prisutnih lica, gledajući da delovi budu isti po veličini i obliku. Jedan od tih delova sasvim ocrne drvenim ugljem. Sve komade kolača stave u kapu, pa svaki, zavezanih očiju, izvuče jedan komad. Lice koje drži kapu dobije poslednje parče. Onaj ko izvuče crni komad je 'posvećeno' lice koje se mora žrtvovati Baalu koga će oni moliti da godina bude plodna ljudskom i stočnom hranom. Teško se može sumnjati da su nekada ove nečovečne žrtve prinošene u Velikoj Britaniji, a takođe i na Istoku, mada se sada žrtvovanje izostavlja i 'posvećeno' lice samo natera da triput skoči kroz plamen, čime se obred i završava".

Tomas Penant, koji je 1869. godine putovao po Pertširu, kaže da Prvog maja čobani svakog sela održavaju svoj Beltein. Oni iskopaju četvrtast jarak, ostavljajući ledinu u sredini; na njoj nalože vatru i skuvaju čorbu od jaja, putera, ovsa i mleka; osim ovih stvari za čorbu, takođe donesu i dosta piva i rakije od žita; svaki donese ponešto. Pre nego što počnu obed, prospu jedan deo čorbe na zemlju kao žrtveno piće; zatim svako uzme jedan ovseni kolač na kome ima devet četvrtastih ispupčenja, od kojih je svako posvećeno nekom posebnom biću, zamišljenom zaštitniku njihovih stada i krda ili nekoj životinji koja im tamani stada. Svako se okrene licem vatri, odlomi jedno ispupčeno parče, baci ga preko ramena i kaže: "Ovo dajem tebi, štiti moje konje; ovo tebi, štiti moje ovce; itd.". Posle toga ponove isti obred u vezi sa štetnim životinjama: "Ovo dajem tebi, o lisice, poštedi moju jagnjad; ovo tebi, o ćubasta vrano, ovo tebi, o orle!" Kad se obred završi jedu čorbu; posle obeda, ono što ostane od jela sakriju dva lica naročito određena za tu svrhu, ali se iduće nedelje ponovo sastanu i pojedu ostatke sa prve gozbe.

Jedan drugi pisac osamnaestog veka opisao je proslavljanje Belteina u parohiji Logirejt u Pertširu. On kaže: "Prvog maja, po starom kalendaru, svetkovina zvana *Beltan* drži se ovde svake godine. Nju uglavnom proslavljaju kravari koji se u gomilama sastanu u poljima i zgotove za sebe obed od kuvanog mleka i jaja. Ova jela jedu sa nekom vrstom kolača spremljenih za tu priliku; ti kolači imaju preko cele površine grumenčiće u obliku prsnih bradavica". U ovom poslednjem opisu ne pominju se vatre, ali one su verovatno paljene, jer jedan savremeni pisac kaže da u parohiji Kirkmajkl, koja se nalazi istočno od parohije Logirejt, običaj paljenja vatre u poljima i pečenje osvećenog kolača Prvog maja nije bio sasvim izumro u njegovo vreme. Možemo pretpostaviti da je kolač sa ispupčenjima ranije upotrebljavan da bi se odredilo ko da bude *Beltane carline* ili žrtva namenjena plamenu. Trag ovog običaja možda se održao u pečenju naročitih ovsenih kolača Prvog maja i u puštanju istih da se otkotrljaju nizbrdo, jer se mislilo da će onaj čiji se kolač izlomi dok se kotrlja umreti ili biti nesrećan te godine. Ovi kolači, ili banoci kako ih zovu u Škotskoj, pečeni su na običan način, ali su premazani žitkim testom od razmućenih jaja, mleka ili kajmaka i ovsenog brašna. Izgleda da je ovaj običaj bio rasprostranjen u Kingusi ili njenoj okolini u Invernesširu.

U severoistočnoj Škotskoj, belteinske vatre još su paljene u drugoj polovini osamnaestog veka. Čobani sa nekoliko majura skupe suvih drva, zapale ih i triput igraju oko vatre "u pravcu juga". Ali u ovom predelu, prema jednom kasnijem piscu, belteinske vatre nisu paljene Prvog već drugog maja, po starom kalendaru. Zvale su se vatre-radosnice. Narod je verovao da te večeri i te noći izlaze sve veštice, bacaju čini na stoku i kradu kravlje mleko. Da bi se osujetila njihova nedela, grane jarebike i orlovih nokata, naročito jarebike, stave se iznad vrata na štalama u kojima su krave i svaki seljak i kućevlasnik zapalili vatru. Stara krovna slama, slama, žutilovka ili metlovina naslaže se na gomilu i zapali posle sunčevog zalaska. Dok neki gledaoci rastresaju goruću masu, drugi nabodu jedan deo na vile ili motke i trče tamo-ovamo, podižući ih što više mogu. Mladež igra oko vatre ili trči kroz dim i viče: "Vatro, rasplamti se i sagori veštice; vatro! vatro! sagori veštice". U nekim krajevima preko pepela kotrljaju veliki okrugao kolač od ovsenog ili ječmenog brašna. Kad sve gorivo sagori, ljudi razbacaju pepeo na sve strane i dok se sasvim ne smrači trče kroz dim i viču: "Vatro! sagori veštice".

Na Hebridima je "belteinski banok manji od onoga koji se pravi o Miholjdanu, ali se pravi na isti način; ne mese ga više u Uistu, ali se izvesni sveštenik po imenu Alen seća da je gledao kad ga je njegova baba mesila, pre otprilike dvadeset pet godina. Prvog maja je obično pravljen i sir koji se čuvao do idućeg Belteina kao neko sredstvo za skidanje čini sa mleka. Belteinski običaji su izgleda bili isti kao i na drugim mestima. Pogase se vatre, pa se onda zapali vatra na vrhu brega i stoka tera oko nje u pravcu sunca (*dessil*) da te godine ne bude marvene kuge. Svaki čovek odnese malo vatre kući da zapali svoju vatru".

U Velsu je takođe postojao običaj da se početkom maja pale belteinske vatre, ali vreme paljenja je variralo od noći uoči Prvog maja do trećeg maja. Plamen se ponekad dobijao trenjem dva hrastova štapa, kao što se vidi iz sledećeg opisa. "Vatra je pravljena na sledeći način. Devet muškaraca izvrnu džepove i uvere se da u njima nema nijednog novčića i ničeg metalnog. Zatim odu u najbližu šumu, nakupe štapove od devet različitih vrsta drveta i odvuku ih na mesto na kome treba da se naloži vatra. Tu useku krug u ledini i naslažu štapove unakrst. Narod stoji oko kruga i posmatra. Jedan od ljudi uzme dva parčeta hrastovine i tare ih jedan o drugi dok se ne pojavi plamen. Sa njim

zapali štapove i uskoro se razbukti velika vatra. Ponekad se nameste dve vatre jedna pored druge. Ove vatre, bile dve ili jedna, zvali su *coelcerth* ili vatra-radosnica. Okrugli kolači od ovsenog i crnog pšeničnog brašna prelome se na četiri dela i stave u vreću za brašno; svi prisutni morali su izvlačiti po jedan deo. Poslednji komad u vreći ostane onome ko drži vreću. Svako lice koje izvuče parče kolača od crnog brašna moralo je triput preskočiti plamen ili triput protrčati između dve vatre; narod je mislio da će to učiniti da žetva bude obilna. Vika i vriska onih koji su se podvrgavali toj maziji čule su se nadaleko, a oni kojima se dogodilo da izvuku parčad od ovsenog brašna pevaju, igraju i pljeskaju onima koji su izvukli crne komade i koji triput preskaču plamen ili triput protrče između vatri".

Verovanje da se preskakanjem (triput) preko vatri-radosnica ili trčanjem (triput) između njih učini da žetva bude obilna vredno je pažnje. Način na koji se mislilo da se ovaj rezultat postiže opisao je jedan drugi pisac velškog folklora, koji kaže kako se ranije verovalo da "vatre-radosnice zapaljene u maju ili sredinom leta čuvaju zemlju od vračanja, te bude dobra žetva. Takođe su smatrali da i pepeo predstavlja korisne čini". Iz ovoga proizlazi da se mislilo kako toplota vatre oplodi polja, ne direktno oživljavanjem semena u zemlji, već indirektno, sprečavanjem štetnog uticaja vračanja ili možda sagorevanjem veštica.

Izgleda da su belteinske vatre takođe paljene u Irskoj, jer Kormak "ili neko drugi u ime njega, kaže da se *belltaine*, Prvi maj, tako zvao zbog 'srećne vatre' ili 'dveju vatri' koje su Druidi u Erinu palili tog dana uz svečano bajanje; on dodaje da je stoka dovođena tim vatrama, ili da je terana između njih, što je služilo kao predohrana od bolesti u toku godine". Stari ljudi u Irskoj još i sada pamte običaj teranja stoke kroz vatru ili između vatri Prvog maja ili uoči Prvog maja.

Prvi maj je veliki narodni praznik u srednjoj i južnoj Švedskoj. Uoči praznika ogromne vatre, koje se po pravilu pale udaranjem kremena o kremen, plamte na svim brdima i brežuljcima. Svako veliko selo ima svoju vatru oko koje mladež igra kolo. Stariji gledaju da li plamen naginje severu ili jugu. U prvom slučaju proleće će biti hladno i pozno, u drugom blago i prijatno. U Češkoj, uoči Prvog maja, mladež pali vatre na bregovima, uzvišicama, raskrsnicama i ispašama i igra oko njih, skačući preko užarenih ugaraka ili preskačući plamen. Ovaj obred se zove "spaljivanje veštica". U nekim mestima su ranije u vatri spaljivali kip koji predstavlja vešticu. Ne treba zaboraviti da je noć uoči Prvog maja čuvena Valpurgijska noć, kada nevidljive veštice sa svih strana jure kroz vazduh da bi sprovele u delo svoje paklene namere. Ove noći veštica, deca u Foiktlandu takođe pale vatre-radosnice na brdima i skaču preko njih, a osim toga mašu zapaljenim brezovim metlama ili ih bacaju uvis. Dokle god dopire svetlost vatre-radosnice, dotle će se širiti blagoslov nad poljima. Paljenje vatri u Valpurgijskoj noći zove se "isterivanje veštica". Običaj paljenja vatri uoči Prvog maja (Valpurgijske noći) radi spaljivanja veštica rasprostranjen je, ili je to bar bio, u Tirolu, Moravskoj, Saksoniji i Šleziji.

DUGODNEVIČKE VATRE

Vreme u koje su ove svetkovine s vatrom najviše držane širom cele Evrope je letnja solsticija, to jest veče uoči dugodnevice (dvadeset treći juni) ili veče dugodnevice (dvadeset četvrti juni). Hrišćanstvo je tim svetkovinama dalo nešto malo svoje boje nazivajući dugodnevicu po sv. Jovanu Krstitelju, ali nema nikakve sumnje da te proslave

datiraju mnogo pre početka hrišćanstva. Letnja solsticija, ili dugodnevica, predstavlja važnu prekretnicu u Sunčevom putovanju. Tada, pošto se svakim danom pelo sve više na nebu, Sunce stane, i od toga dana počinje suncovrat, to jest sunce svakog dana kulminira sve niže. Takav momenat morao je ispunjavati brigom primitivnog čoveka čim je počeo da posmatra putovanje velikih svetiljki preko nebeskog svoda i da razmišlja o njima, a kako još nije bio uvideo svoju nemoć da utiče na ogromne periodične promene prirode, uobražavao je da je u stanju da pomogne Suncu – da učini da ono ne kulminira sve niže i da se njegova toplota ne smanjuje. Moguće je da su iz misli sličnih ovima ponikle dugodnevičke svetkovine evropskog seljaštva. Ma kakvo da je "njihovo poreklo, one su bile rasprostranjene širom ove četvrtine sveta, od Irske na zapadu do Rusije na istoku, i od Norveške i Švedske na severu do Španije i Grčke na jugu. Prema jednom srednjovekovnom piscu, tri glavna obeležja dugodnevičke svetkovine bila su vatre-radosnice, bakljade kroz polja i običaj kotrljanja točka. On nam kaže da su mladići spaljivali kosti i raznu prljavštinu da bi proizveli nepodnošljiv dim, i da je taj dim terao štetne zmajeve koji su se u to vreme, nadraženi letnjom toplotom, sparivali u vazduhu i trovali izvore i reke puštajući da njihovo seme pada u njih. On objašnjava da običaj kotrljanja točka znači da Sunce, pošto je dostiglo najvišu tačku u ekliptici, počinje da se spušta.

Glavne crte dugodnevičkih svetkovina s vatrom liče na one koje karakterišu prolećne svetkovine s vatrom. Sličnost ovih dveju grupa svetkovina jasno će se videti iz sledećih primera.

Jedan pisac iz prve polovine šesnaestog veka izveštava nas da su gotovo u svakom selu i varoši u Nemačkoj paljene javne vatre-radosnice uoči Ivanjdana, i da su se i mladi i stari oba pola skupljali oko njih i provodili vreme u igranju i pevanju. U tim prilikama nosili su vence od komonike i ljutovnice i gledali u vatru kroz ariševinu koju su držali u rukama, verujući da će im onda oči biti zdrave cele godine. Pre nego što ode, svako baci komoniku i ljutovnicu u vatru i kaže: "Neka sva moja nesreća ode i bude spaljena sa ovim". U Donjem Koncu, jednom selu na brdu pored reke Mozele, ovako je proslavljana letnja svetkovina. Velika količina slame odnese se na vrh strmog brda Stromberga. Svaki stanovnik, ili bar svaki kućevlasnik, morao je dati malo slame za opštu gomilu. U suton se čitavo muško stanovništvo, muškarci i dečaci, skupi na vrh brda; ženama i devojkama nije bilo dozvoljeno da idu s njima, već je njihovo mesto bilo pored jednog izvora na pola puta uz brdo. Na vrhu brda stajao je ogroman točak potpuno uvijen u jedan deo slame koju su svi zajednički dali; od preostale slame bile su napravljene buktinje. Osovina točka bila je oko šest stopa dugačka, po tri stope sa svake strane, a služila je kao ručica za mladiće koji su morali da usmere točak pri njegovom kotrljanju. Predsednik susedne varoši Sirka, kome se u toj prilici uvek da kotarica trešanja, da signal; zapaljena buktinja prinese se točku; kad on bukne, dva snažna i brza mladića dohvate ručice i počnu da trče s točkom nizbrdo. Svi gromoglasno kliču, mašu zapaljenim buktinjama kroz vazduh i staraju se da im one gore dokle god se točak kotrlja nizbrdo. Glavni cilj mladića koji su upravljali točkom bio je da ga dok je u plamenu sjure u Mozelu, ali su u tome retko uspevali, jer su im smetali vinogradi koji su zauzimali veći deo nizbrdice, te se često dešavalo da točak izgori pre nego što dođe do reke. Kad točak prođe pored žena i devojaka koje se nalaze pored izvora, one radosno kliču, a muškarci im uzvraćaju s vrha brda; klicanje prihvataju stanovnici susednih sela koji posmatraju prizor sa svojih brežuljaka na suprotnoj obali Mozele. Ako se plameni to-

čak uspešno dovede do obale reke i ugasi u reci, narod je očekivao obilnu berbu te godine, a stanovnici Konca imali su pravo na jedan kolski tovar belog grožđa iz susednih vinograda. Verovali su da bi stoka patila od vrtoglavice i grčeva i da bi igrala po štalama kad se ovaj obred ne bi obavio.

Otprilike sve do sredine devetnaestog veka, letnje vatre plamtele su širom cele Gornje Bavarske. Paljene su naročito na planinama, ali takođe i u ravnicama i dolinama; pričaju da su u noćnoj tmini i tišini grupe u pokretu, osvetljene treperavim sjajem plamena, delovale vrlo upečatljivo. Stoka je terana kroz vatru da bi se ona koja je bolesna izlečila, a zdrava sačuvala preko godine od kuge i svakog drugog zla. Toga dana mnogi kućevlasnik ugasi vatru na svom ognjištu i posle je zapali vatrom uzetom od dugodnevičke vatre-radosnice. Narod je procenjivao visinu do koje će lan porasti te godine po visini koju dostigne plamen vatre-radosnice, i ko god preskoči zapaljenu gomilu bio je siguran da neće patiti od bolova u leđima kad bude žnjeo. U mnogim krajevima Bavarske verovalo se da će lan narasti onoliko visoko koliko mladež skoči preko vatre. U izvesnim krajevima stariji ljudi pobodu u polje tri ugarka iz vatre-radosnice, verujući da to čini da lan visoko naraste. U nekim krajevima ugašen ugarak stave u krov kuće da je čuva od požara. U varošima u okolini Vircburga, vatre-radosnice paljene su na trgovima, a mladež koja je skakala preko njih nosila je vence od cveća, naročito od komonike i ljutovnice i držala ariševinu u rukama. Mislili su da oni koji pogledaju u vatru držeći ariševinu ispred lica neće dobiti nikakvu očnu bolest u toku godine. U šesnaestom veku, u Vircburgu je bio običaj da vladičini pratioci bacaju zapaljene drvene koture u vazduh sa planine koja se uzdiže iznad varoši. Koturi su bacani pomoću elastičnih prutova, i u svom letu kroz mrak izgledali su kao plameni zmajevi.

Slično tome, u Švabiji su mladići i devojke, držeći se za ruke, skakali preko dugodnevičke vatre-radosnice, moleći se da konoplja naraste tri aršina; palili su slamne točkove i puštali ih da se kotrljaju nizbrdo. Ponekad su skačući preko letnje vatre vikali: "Konoplja! Konoplja! Neka konoplja ove godine naraste sedam aršina!" U Rotenburgu, figuru u ljudskom obliku zvanu "anđeoski čovek" dečaci su uvijali u cveće i spaljivali u letnjoj vatri koju su zatim preskakali.

U Badenu su deca išla od kuće do kuće i skupljala gorivo za ivanjsku vatru, preko koje su mladići i devojke skakali u parovima. Ovde, kao i drugde, smatralo se da postoji bliska veza između vatre i žetve. U nekim mestima mislilo se da oni koji skaču preko tih vatri neće patiti od bolova u leđima pri žnjevenju. Ponegde, mladež kad skoči preko vatre viče: "Rasti, neka konoplja poraste tri aršina!" Izgleda da je u Badenu bila rasprostranjena ideja da će konoplja ili žito biti onoliko visoki koliko je visok plamen ili koliko narod skoči preko vatre. Mislilo se da će roditelji onih koji najviše skoče imati najbogatiju žetvu; a ako neki čovek ne da ništa za vatru-radosnicu, verovalo se da neće biti blagoslova nad njegovim usevima i da njegova konoplja neće izrasti. U Ederslebenu, blizu Sangerhauzena, bio je običaj da se pobode u zemlju visok stub i da se o njega obesi bure za katran lancem koji se spuštao do zemlje, pa da se onda bure zapali i okreće oko stuba uz opšte klicanje.

U Danskoj i Norveškoj, takođe, dugodnevičke vatre paljene su uoči Ivanjdana po putevima, otvorenim mestima i brdima. U Norveškoj su verovali da te vatre oteraju bolest od stoke. Kažu da se čak i sada vatre pale svuda u Norveškoj uoči Ivanjdana. One se pale da bi se vešticama sprečio pristup, pošto se smatra da veštice te noći lete iz svih krajeva ka Bloksbergu, gde živi velika veštica. U Švedskoj je noć uoči Ivanjdana (sv.

Hans) najveselija u godini. U mnogim delovima zemlje, naročito u Bohusu i Skaniji i u krajevima blizu Norveške, ona se proslavlja čestim pucanjem iz pušaka i ogromnim vatrama-radosnicama, nekad zvanim Balderove lomače (*Balders Baler*), koje se pale u suton na bregovima i uzvišicama i osvetljavaju veliki deo okoline. Narod igra oko vatri i skače preko njih ili kroz njih. U nekim delovima Norlanda se uoči Ivanjdana pale vatre-radosnice po raskrsnicama. Gorivo se sastoji od devet različitih vrsta drveta; gledaoci bacaju u plamen neku vrstu otrovne gljive (*Bäran*) da bi suzbili moć Trola i drugih zlih duhova, za koje se veruje da su svi izašli te noći, jer se u to tajanstveno vreme otvore planine i iz njihovih podzemnih pećina pokulja paklena gomila da izvesno vreme igra i zabavlja se. Seljaci veruju da se Trolovi pokažu ako se nalaze u blizini; ako se desi da vide neku životinju, na primer jarca ili kozu, blizu gomile koja plamti i pucketa, seljaci tvrdo veruju da to nije niko drugi do sam nečastivi. Takođe treba zapaziti da je u Švedskoj noć uoči Ivanjdana svetkovina kako vatre tako i vode, jer se pretpostavlja da tada izvesni izvori imaju čudotvornu, lekovitu moć, pa mnoštvo bolesnog naroda dolazi tada na njih da bi se izlečilo od svojih bolesti.

U Austriji su ivanjski običaji i sujeverja slični onima u Nemačkoj. Tako se u nekim krajevima Tirola pale vatre-radosnice i zapaljeni koturi bacaju se u vazduh. U donjoj dolini reke Ina, figuru koja predstavlja propalog odrpanca vuku o Ivanjdanu u kolima kroz selo i zatim je spale. Odrpanko se zvao *Lotter*, ali se to ime vremenom izvitoperilo u Luter. U Ambrasu, jednom od sela gde se Martin Luter tako spaljuje u figuri, kažu da ćete, ako idete kroz selo između jedanaest i dvanaest časova ivanjdanske noći i umijete se na tri izvora, videti sve koji će umreti u toku te godine. U Gracu je uoči Ivanjdana (dvadeset treći juni) narod pravio lutka zvanog *Taterman*, vukao ga do prališta i gađao zapaljenim metlama dok se ne zapali. U Rajtu, u Tirolu, stanovnici su verovali da će konoplja narasti onoliko visoko koliko oni skoče iznad ivanjske vatre, pa su uzimali ugarke iz te vatre i pobadali ih iste noći u svoja konopljišta, gde su ih ostavljali dokle god lan ne sazri i ne unesu ga u kuću. U donjoj Austriji, vatre-radosnice se pale na visovima i dečaci se okupljaju oko njih i mašu zapaljenim buktinjama namazanim smolom. Ko triput preskoči preko vatre neće patiti od groznice u toku te godine. Kolski točkovi često se namažu smolom, zapale i puste da se kotrljaju i plamte nizbrdo.

U celoj Češkoj vatre-radosnice još uvek gore uoči Ivanjdana. Posle podne dečaci idu sa ručnim kolicima od kuće do kuće, skupljaju gorivo i prete rđavim posledicama tvrdicama koje im ga ne daju. Ponekad mladići poseku u šumi visoko, pravo jelovo drvo i pobodu ga na visu, gde ga devojke ukrase kitama cveća, vencima od lišća i crvenim pantljikama. Zatim se oko njega naslaže granje, pa se u suton sve zapali. Kad plamen počne da izbija, mladići se popnu uz drvo i skinu vence koje su devojke ostavile na njemu. Posle toga momci i devojke stanu na suprotne strane vatre i gledaju se kroz vence da vide da li će biti verni jedno drugom i da li će se venčati u toku te godine. Devojke zatim preko vatre dobacuju vence momcima, i teško nespretnjakoviću koji ne uhvati venac koji mu je bacila dragana. Kad se plamen smanji, svaki par se uzme za ruku i skoči preko vatre. Oni koji to urade neće patiti od groznice cele te godine, i konoplja će narasti onoliko visoko koliko mladež skoči. Devojka koja uoči Ivanjdana vidi devet vatri, udaće se pre isteka godine. Osmuđeni venci odnesu se kući i pažljivo čuvaju cele godine. Za vreme grmljavine, uz molitvu se na ognjištu spali parče venca; jedan deo venca da se kravama koje su bolesne ili se tele, a jednim delom se okadi kuća i štale da bi ljudi i životinje bili zdravi i veseli. Ponekad se stari kolski točak namaže smolom,

zapali i pusti da se otkotrlja nizbrdo. Dečaci često skupe sve stare metle koje mogu da nađu, umoče ih u smolu, zapale i mašu njima, bacaju ih uvis, ili trče nizbrdo u grupama, mašući zapaljenim metlama i vičući. Drške metli i ugljevlje vatre čuvaju se i zabadaju u kupusište da bi ga branile od gusenica i komaraca. Neki zabodu ugarke i ugljevlje dugodnevičke vatre u svoje njive i livade, bašte i kućne krovove, kao amajlije protiv groma i rđavog vremena; neki pak uobražavaju da ugljevlje stavljeno u krov čuva kuću od požara. U nekim krajevima se ljudi krunišu ili opašu komonikom dok gori ivanjska vatra, jer pretpostavljaju da ih to štiti od vampira, veštica i bolesti; smatra se da je to sigurna predohrana protiv zapaljenja očiju. Ponekad devojke gledaju u vatru kroz vence od divljeg cveća, moleći vatru da im pojača oči i kapke. Ona koja to triput učini neće imati zapaljenje očiju te godine. U nekim krajevima Češke terali su stoku kroz dugodnevičku vatru da bi je sačuvali od vradžbina.

U slovenskim zemljama, takođe, dugodnevička svetkovina s vatrom proslavlja se uz slične obrede. Već smo videli da u Rusiji, uoči Ivanjdana, mladići i devojke skaču preko vatre-radosnice u parovima, noseći slamnu figuru Kupale na rukama. U nekim krajevima Rusije figuru Kupale spale ili bace u potok na Ivanjdan uveče. U nekim krajevima Rusije mladi nose vence od cveća i pojaseve od svetih trava kad skaču kroz dim ili plamen; ponekad teraju i stoku kroz plamen da bi je sačuvali od čarobnjaka i veštica koji su u to vreme naročito pohlepni na mleko. U Malorusiji, na Ivanjdan uveče, pobodu u zemlju kolac uvijen u slamu i zapale ga. Kad se plamen razbukti, seljanke bacaju brezove grane u njega i govore: "Neka moja konoplja bude visoka kao ova grana!" U Galiciji se vatre-radosnice pale plamenom dobijenim od trenja dva drveta. Dok su stariji zaposleni paljenjem vatre na ovaj način, ostali stoje i posmatraju u pobožnom ćutanju, ali svi radosno kliču kad plamen izbije iz drveta. Čim se zapali vatra-radosnica, mladež se pohvata za ruke i u parovima skače kroz dim ili plamen; posle toga se kroz vatru tera stoka.

U mnogim krajevima Pruske i Litvanije pale se velike vatre uoči dugodnevice. Svi su visovi u plamenu, dokle god oko može da dopre. Pretpostavlja se da su vatre zaštita od vradžbina, groma, grada i stočnih bolesti, naročito ako se idućeg jutra stoka natera da pređe preko mesta na kome je gorela vatra. Iznad svega, vatre-radosnice osiguraju seljaka od veštica, koje pokušavaju da ukradu mleko od krava pomoću čini i bajanja. Zbog toga idućeg jutra možete videti mladiće koji su zapalili vatru-radosnicu kako idu od kuće do kuće i dobijaju pune ibrike mleka. Iz istog razloga stavljaju čičak i komoniku na kapiju kroz koju krave idu na pašu, jer se misli da ih to čuva od vradžbina. U Mazurskoj, oblasti istočne Pruske u kojoj su nastanjeni pripadnici poljske nacije, običaj je da se uoči Ivanjdana pogase sve vatre u selu, pa se onda pobode u zemlju hrastov kolac i na njega natakne točak kao na osovinu. Seljaci zatim, radeći na smenu, okreću točak velikom brzinom dok trenje ne izazove vatru. Svaki uzme po jedan zapaljen ugarak iz nove vatre i njime zapali vatru na kućnom ognjištu. U Srbiji čobani uoči Ivanjdana pale baklje od brezove kore i idu oko ovčijih torova i staja za stoku; zatim se popnu na brda i puste da im baklje tamo izgore.

Kod Mađara dugodnevička svetkovina s vatrom ima ona ista obeležja koja nalazimo u mnogim krajevima Evrope. Uoči dugodnevice je običaj da se pale vatre-radosnice na visovima i da se preskaču; po tome kako izvesno lice skoči gledaoci proriču da li će se ono uskoro venčati. Istog dana mnogi mađarski svinjari proizvode vatru obrtanjem točka oko drvene osovine uvijene u konoplju, i kroz tako napravljenu vatru teraju svinje da bi ih sačuvali od bolesti.

Estonci, koji kao i Mađari pripadaju velikoj turanskoj rasi, takođe proslavljaju dugodnevicu na uobičajeni način. Oni misle da ivanjska vatra štiti stoku od veštica i kažu da će onome ko ne dođe na svetkovinu ječam biti pun čička, a ovas pun korova. Na estonskom ostrvu Ezelu, dok bacaju gorivo u ivanjsku vatru, viču: "Korov u vatru, lan u polje", ili bace tri cepanice u plamen, govoreći: "Lane, rasti visoko!" Zatim odnesu kući ugarke iz vatre-radosnice i čuvaju ih da bi stoka napredovala. U nekim delovima tog ostrva naslažu granje i druge zapaljive materije oko drveta na čijem se vrhu vije zastava. Onaj ko uspe da obori zastavu motkom pre nego što se ona zapali biće dobre sreće. Ranije je svetkovina trajala do zore i završavala se razvratnim scenama koje su delovale odvratno u svetlosti letnje zore.

Kad pređemo iz istočne u zapadnu Evropu, takođe ćemo naći da se letnja solsticija proslavlja uz obrede istog opšteg karaktera. Sve do sredine devetnaestog veka, običaj paljenja vatri o dugodnevici bio je toliko rasprostranjen u Francuskoj da je jedva postojala varoš ili selo u kome one nisu paljene. Narod je igrao oko njih, preskakao ih i nosio ugarke kući da bi je zaštitio od groma, požara i čini.

U Bretanji se običaj dugodnevičke vatre održava i sada. Kad se plamen smanji, ceo skup klekne oko vatre-radosnice i jedan starac se glasno moli. Zatim svi ustanu i triput idu oko vatre; pri trećem obilaženju svako uzme po jedan kamičak i baci ga u vatru. Posle toga se raziđu. U Bretanji i Beriu se veruje da će se devojka koja igra oko devet ivanjskih vatri udati u toku godine. U dolini Orna bio je običaj da se vatra-radosnica zapali baš u trenutku kad zalazi sunce; seljaci su terali stoku kroz vatru da bi je zaštitili od vradžbina, naročito od bajanja veštica i vračara koje su pokušavale da ukradu mleko i maslac. U Žimježu, u Normandiji, sve do prve polovine devetnaestog veka, ivanjska svetkovina imala je izvesna neobična obeležja koja su nosila na sebi pečat prastarih vremena. Svake godine, dvadeset trećeg juna, uoči Ivanjdana, bratstvo zelenog vuka biralo je novog poglavicu ili gospodara koji se uvek uzimao iz seoceta Konihu. Posle izbora, novi poglavica dobije titulu zelenog vuka i obuče čudno odelo koje se sastoji od dugačkog, zelenog ogrtača i vrlo visokog, zelenog, kupastog šešira bez oboda. Tako opremljen paradirao je svečano na čelu bratstva; svi pevaju tropar sv. Jovana i idu, predvođeni krstom i svetim barjakom, u mesto zvano Šuke. Ovde sveštenik, horovođa i hor dočekaju povorku i odvedu bratstvo u parohijsku crkvu. Pošto čuje misu, društvo ode kući zelenog vuka u kojoj dobije skroman obed. Uveče jedan mlad čovek i jedna mlada žena, okićeni cvećem, zapale vatru-radosnicu uz zvuke ručnih zvona. Zatim zeleni vuk i njegova braća, sa kapuljačama natučenim do ramena i držeći jedan drugog za ruku, trče oko vatre za čovekom koji je izabran da bude zeleni vuk iduće godine. Mada su samo prvi i poslednji čovek u lancu imali po jednu ruku slobodnu, njihov zadatak je bio da opkole i triput uhvate budućeg zelenog vuka koji je, da bi im umakao, tukao braću dugačkim štapom. Kad najzad uspeju da ga uhvate, odnesu ga do vatre i pretvaraju se da hoće da ga bace u nju. Posle ovog obreda vrate se kući zelenog vuka, gde ih čeka mršava večera. Sve do ponoći vlada atmosfera ozbiljne verske svečanosti, ali sve se promeni čim otkuca dvanaest. Pobožno uzdržavanje ustupi mesto razuzdanosti; bahanalske pesme zamene pobožne pesme i piskavi, drhtavi zvuci seoske violine jedva se čuju od vike veselog bratstva zelenog vuka. Idući dan, dvadeset četvrti juni ili Ivanjdan, proslavljala su ista lica uz istu bučnu veselost. Jedan od obreda bio je nošenje unaokolo, uz pucnjavu pušaka, jednog ogromnog osvećenog hleba koji se završavao piramidom od zelenila okićenom pantljikama. Posle toga sveta ručna zvonca, koja su

stajala na pragu oltara, predavana su kao znaci zvanja čoveku koji je trebalo da bude zeleni vuk iduće godine.

U Šato-Tieriju, u oblasti En, običaj paljenja vatri-radosnica i igranja oko njih o ivanjskoj svetkovini održavan je sve do blizu 1850. godine. Vatre-radosnice su naročito paljene kad se dogodi da juni bude kišovit, jer je narod mislio da paljenje tih vatri zaustavlja kišu. U Vogezima je još uvek običaj da se uoči dugodnevice pale vatre-radosnice na visovima; narod veruje da vatre pomažu da se plodovi održe i da žetva bude dobra.

Vatre-radosnice paljene su uoči Ivanjdana u gotovo svim selima u Poatu. Narod je triput išao oko njih noseći u rukama orahove grane. Čobanice i deca mahali su preko plamena grančicama divizme (*verbascum*) i orahovog drveta; verovalo se da orasi leče od zubobolje, a da divizma štiti stoku od bolesti i vradžbina. Kad se vatra utiša, narod odnese nešto pepela svojim kućama i čuva ga kao zaštitu od groma ili ga razbaca po poljima da bi uništio kukolj i vrat. U Poatu je takođe bio običaj da se točak, zapaljen i uvijen u slamu, kotrlja uoči Ivanjdana preko polja da bi bila plodna.

U planinskom delu Kominža, jedne pokrajine u južnoj Francuskoj, ivanjska vatra se proizvodi na taj način što se procepi stablo visokog drveta, pa se procep napuni strugotinom i sve se zapali. Venac od cveća stavi se na vrh tog drveta, i čim se vatra zapali čovek koji se poslednji oženio mora da se popne uz lestvice i skine venac. U ravnicama iste pokrajine ivanjske vatre lože se gorivom naslaganim na uobičajeni način, ali ga moraju slagati ljudi koji su se oženili posle zadnje ivanjske svetkovine, a svaki od tih srećnika mora staviti venac od cveća na vrh gomile.

U Provansi su dugodnevičke vatre još uvek popularne. Deca idu od vrata do vrata i mole za gorivo, i retko ih gde vrate praznih ruku. Ranije su sveštenik, predsednik opštine i odbornici išli u povorci do mesta na kome se pali vatra-radosnica, pa čak nisu smatrali da je ispod njihovog dostojanstva i da je zapale, a zatim je ceo skup išao triput oko zapaljene gomile. U Eksu je nominalni kralj, biran između mladića a izabran zbog svoje veštine u gađanju u nišan, predsedavao svetkovini o dugodnevici. On je sam birao svoje dostojnike i praćen sjajnom svitom išao do vatre-radosnice, palio je i prvi igrao oko nje. Idućeg dana delio je darove svojim pratiocima. Njegova vlada trajala je godinu dana; za to vreme je imao izvesne privilegije. Bilo mu je dozvoljeno da prisustvuje misi koju su o Ivanjdanu (o rođenju sv. Prateće Jovana) proslavljali vitezovi sv. Jovana; imao je pravo da lovi i vojnici se nisu mogli nastaniti u njegovoj kući. U Marselju je tog dana jedan od esnafa birao kralja duple sekire (*badache*); ali izgleda da on nije palio vatru-radosnicu, već su to, kažu, uz velike ceremonije radili župan i druge vlasti.

U Belgiji je običaj paljenja vatri o dugodnevici odavno iščezao u velikim gradovima, ali se održao u selima i varošicama. U toj zemlji Petrovdansko veče (dvadeset deveti juni) proslavljalo se vatrama-radosnicama i igranjem sličnim onima kojima se drugde proslavlja Ivanjdansko veče. Neki kažu da se petrovske vatre, slično ivanjskim, pale da bi se oterali zmajevi. U Flandriji je sve do 1789. godine slamna figura koja je predstavljala čoveka redovno paljena u ivanjskoj vatri, a figura žene u petrovskoj vatri (dvadeset devetog juna). U Belgiji narod skače preko vatri-radosnica da ne bi dobio koliku i čuva pepeo kod kuće da bi sprečio požar.

Običaj paljenja vatri o dugodnevici održavan je u mnogim delovima Velike Britanije; kao i drugde, narod je igrao oko njih i preskakao ih. U Velsu se smatralo da je potrebno tri ili devet različitih vrsta drveta i ugaraka, pažljivo sačuvanih od poslednje ivanjske vatre, da bi se napravila vatra-radosnica koja je obično paljena na visovima. U dolini

Glamorgana, kolski točak uvijen u slamu paljen je i puštan da se kotrlja nizbrdo. Ako se ne ugasi dok se kotrlja i ako dugo gori, očekivala se obilna žetva. Uoči Ivanjdana, stanovnici ostrva Man imali su običaj da pale vatre na onoj strani polja sa koje duva vetar, da bi im dim išao preko žita; saterivali su goveda zajedno i nekoliko puta oko njih nosili zapaljenu štipavicu ili žutilovku. U Irskoj su terali stoku, naročito jalovu, kroz ivanjske vatre, a pepeo su rasipali po poljima da bi bila plodna, ili su odnosili žiške u polja da bi sprečili mraz. U Škotskoj ima malo tragova vatri paljenih o dugodnevici; ali u to vreme u pobrdima Pertšira kravari su sa zapaljenim buktinjama išli triput oko svojih torova u pravcu sunca. To su činili da bi očistili stada i krda i sačuvali ih od oboljenja.

Običaj paljenja vatri uoči dugodnevice i igranja oko njih ili skakanja preko njih rasprostranjen je, ili je doskora bio, u celoj Španiji i u nekim delovima Italije i Sicilije. Na Malti su paljene velike vatre po ulicama i trgovima gradova i sela uoči Ivanjdana; ranije je veliki majstor reda sv. Jovana palio te večeri ispred svete bolnice gomilu buradi za smolu. Kažu da je i u Grčkoj još uvek rasprostranjen običaj paljenja ivanjskih vatri i skakanja preko njih. Razlog za ovaj običaj pripisuje se želji da se izbegnu buve. Prema jednom drugom izveštaju, žene kad skaču preko vatre viču: "Ostavljam svoje grehove za sobom". Na ostrvu Lezbosu ivanjske vatre obično pale po trojica, ljudi skaču triput preko njih i svaki nosi kamen na glavi, govoreći: "Preskačem zečiju vatru, moja glava kamen!" Na ostrvu Kalimnosu se pretpostavlja da ivanjska vatra osigurava obilnost žetve i oslobađanje od buva. Narod igra oko vatri pevajući i noseći kamenje na glavi, a zatim skače preko plamenova ili žiški. Kad se vatra utiša, bacaju kamenje u nju, a pre nego što se sasvim ugasi svako napravi krst na svojim nogama i ode pa se okupa u moru.

Običaj paljenja vatri o dugodnevici ili uoči dugodnevice rasprostranjen je kod muslimana severne Afrike, naročito u Maroku i Alžiru;

PERSIJSKA MINIJATURA
(1600. godina)

Prikazuje vernike pred svetilištem, kod oltara posvećenog vatri. Kao i kod evropskih naroda, muhamedanska svetkovina o dugodnevici potpuno je nezavisna od savremene religije i predstavlja ostatak mnogobožačke verske svesti.

to je opšti običaj kod Berbera i mnogih Arapa i plemena koja govore arapskim jezikom. U tim zemljama se dugodnevica (dvadeset četvrti juni, po starom kalendaru) zove *l'ánsara*. Vatre se pale u dvorištima, na raskrsnicama, poljima, a ponekad i na gumnima. Biljke koje pri gorenju daju gust dim i prijatan miris predstavljaju mnogo traženo gorivo u tim prilikama; među biljkama koje se upotrebljavaju za tu svrhu jesu džinovska mirođija, majčina dušica, rutvica, seme od krbuljice, jarmen, zdravac i metvica. Narod izlaže dimu sebe, a naročito svoju decu i tera dim da ide ka voćnjacima i poljima. Takođe se skače preko vatre; u nekim mestima svako treba sedam puta da preskoči vatru. Uzimaju zapaljene ugarke iz vatri i njima kade kuću. Proturaju stvari kroz vatru, dovode bolesne u dodir s njom i čitaju molitve za njihovo ozdravljenje. Kaže se da i pepeo vatri-radosnica ima izvesna korisna svojstva; stoga u nekim mestima narod trlja njime kosu ili telo. U nekim mestima misli se da se skakanjem preko vatri čovek oslobađa svih nedaća i da parovi bez dece na taj način dobijaju decu. Berberi u pokrajini Rifu, u severnom Maroku, iskorišćavaju vatre o dugodnevici kako za svoje dobro tako i za dobro svoje stoke i svojih voćnjaka. Oni preskaču vatre-radosnice u uverenju da će im to sačuvati dobro zdravlje, i pale vatre ispod voćaka da voće ne opadne pre vremena. Uobražavaju da im kosa neće opadati ako je namažu pastom načinjenom od pepela. Kažu da se u svim ovim marokanskim običajima korisno dejstvo pripisuje isključivo dimu, za koji se misli da sadrži magijsko svojstvo koje otklanja nedaće od ljudi, životinja, voćaka i useva.

Proslavljanje dugodnevičke svetkovine kod muslimana naročito je značajno, jer kako je muhamedanski kalendar čisto Mesečev i bez ikakve interkalacije, to on ne uzima u obzir praznike koji imaju određen datum u Sunčevoj godini; svi čisto muhamedanski praznici, pošto su vezani za Mesec, postepeno se pomeraju za Mesecom kroz ceo period Zemljinog obilaženja oko Sunca. Izgleda da ova činjenica sama po sebi dokazuje da je kod muslimanskih naroda u severnoj Africi, kao kod hrišćanskih naroda u Evropi, svetkovina o dugodnevici sasvim nezavisna od religije koju narod javno ispoveda i da je ona ostatak mnogo starijeg mnogoboštva.

VATRE UOČI SVIH SVETIH

Iz prethodnog pregleda možemo zaključiti da je kod neznabožačkih predaka evropskih naroda najomiljenija i najrasprostranjenija godišnja svetkovina s vatrom bila ona uoči dugodnevice ili uveče na dugodnevicu. Podudaranje te svetkovine sa letnjom solsticijom teško da je slučajno. Naprotiv, moramo pretpostaviti da su naši neznabožački preci naročito podesili da se proslava vatre na Zemlji podudara sa vremenom kad je Sunce na najvišem vrhu svoje putanje. Ako je zaista bilo tako, onda sledi da su stari osnivači dugodnevičkih obreda posmatrali solsticije ili prekretnice Sunčeve prividne putanje na nebu, i da su prema tome svoj praznički kalendar do izvesnog stepena regulisali po astronomskim zapažanjima.

Ali mada se može smatrati da je sasvim verovatno da je tako bilo kod starosedelaca velikog dela kontinenta, izgleda da to nije bio slučaj sa keltskim narodima koji su naseljavali krajnje delove Evrope, ostrva i rtove što se pružaju severozapadno u Atlantski okean. Izgleda da je vreme glavnih keltskih svetkovina s vatrom koje su održavane sve do modernih vremena (pa čak i do današnjeg dana, mada na suženoj teritoriji i sa smanjenom pompom) određivano bez obzira na položaj Sunca na nebu. Njihove dve glavne

VESTICA I VEŠTAC
(Ofenburg, Švarcvald, Nemačka)

Paljenje svečarskih vatri je u mnogim zemljama bilo povezano sa isterivanjem veštica koje na metlama tumaraju vazduhom da bi činile zlodela.

svetkovine s vatrom padale su u razmacima od šest meseci; jedna je proslavljana uoči Prvog maja, a druga uoči Svih Svetih, trideset prvog oktobra. Ovi datumi se ne podudaraju ni sa jednom od četiri velike prekretnice Sunčeve godine, to jest sa ekvinocijskim i solsticijskim tačkama, niti se slažu sa glavnim sezonama poljoprivredne godine, sa setvom u proleće i žetvom u jesen. Kad dođe Prvi maj, seme je već odavno posejano, a kad počne novembar, žito je već odavno požnjeveno i skupljeno u ambare; polja leže gola, voćke su obrane i žuto lišće naglo opada. Pa ipak, Prvi maj i prvi novembar označavaju prekretnice godine u Evropi; maj donosi toplotu i bujno rastinje leta, a novembar nagoveštava, ako već ne donosi, hladnoću i ogolelost zime. Ova doba godine, kao što je zapazio jedan učen i oštrouman pisac, mada su od relativno male važnosti za evropskog zemljoradnika, duboko se tiču evropskog stočara, jer pred dolazak leta on tera stoku na sveže ispaše, a pred dolazak zime vraća je da je skloni u štale i torove. Prema tome, ne izgleda neverovatno da keltska podela godine u dve polovine, od početka maja do početka novembra i od početka novembra do početka maja, datira iz vremena kad

su Kelti bili poglavito pastirski narod a njihova ishrana zavisila od stoke i kada su, prema tome, velike epohe godine za njih bili dani ranog leta kada je stoka terana sa majura na ispaše i vraćana na majur početkom zime. Čak i u srednjoj Evropi, daleko od predela u kome Kelti sada žive, slična podela godine na dve polovine jasno se vidi u velikoj popularnosti Prvog maja ili večeri uoči Prvog maja (Valpurgijska noć) i praznika Svih svetih početkom novembra, koji pod tankim hrišćanskim velom krije antičku pagansku svetkovinu u čast mrtvih. Prema tome možemo pretpostaviti da je svuda u Evropi nebeskoj podeli godine prema solsticijama prethodila podela godine – da je tako nazovemo – prema početku leta i početku zime.

Bilo tako ili ne, dve velike keltske svetkovine Prvog maja i prvog novembra, ili tačnije svetkovine uoči ova dva dana, mnogo liče jedna na drugu po načinu njihovog proslavljanja i po praznovericama asociranim s njima, a žig drevnosti kojim su obe obeležene otkriva da su dalekog i čisto paganskog porekla. Već smo opisali svetkovinu Prvog maja ili, kako je Kelti nazivaju, Belteina, koja je donosila leto; ostaje da opišemo odgovarajuću svetkovinu uoči Svih svetih koja je najavljivala dolazak zime.

Od ovih dveju proslava, svetkovina uoči Svih svetih možda je nekad bila važnija, jer izgleda da su Kelti računali početak godine od nje a ne od Belteina. Na ostrvu Manu, jednoj od tvrđava u kojima su se keltski jezik i folklor najduže odupirli navali saksonskih osvajača, prvi novembar, po starom kalendaru, smatran je prvim danom nove godine sve do skorih vremena. Stanovnici ostrva Mana išli su unaokolo prerušeni uoči Svih svetih (po starom kalendaru) i pevali na svom keltskom narečju neku vrstu novogodišnje pesme koja je počinjala rečima: "Došlo je veče uoči Nove godine. *Hogunnaa*!" U staroj Irskoj paljena je nova vatra uoči Svih svetih ili uoči Samhaina, i sa tog svetog plamena paljene su sve vatre u Irskoj. Takav običaj gotovo jasno pokazuje da je Samhain ili dan Svih svetih (prvi novembar) bio dan Nove godine, jer je najprirodnije da se godišnje paljenje nove vatre vrši u početku godine, kako bi blagosloveni uticaj te vatre dejstvovao kroz ceo period od dvanaest meseci. Jednu drugu potvrdu gledišta da su Kelti datirali svoju godinu od prvog novembra pružaju nam raznovrsni načini predskazivanja koje su keltski narodi obično upotrebljavali uoči Svih svetih da bi doznali svoju sudbinu, naročito svoju sreću za iduću godinu; zar postoji zgodnije vreme od početka Nove godine za ispitivanje budućnosti? Kao doba predznaka i predskazanja, izgleda da je veče uoči Svih svetih u mašti Kelta daleko nadmašilo Beltein; na osnovu toga sa izvesnom verovatnoćom možemo zaključiti da su oni svoju godinu računali od Svih svetih, a ne od Belteina. Jedna druga vrlo važna okolnost koja vodi istom zaključku jeste asocijacija mrtvih sa večeri uoči Svih svetih. Izgleda da je ne samo među Keltima već i u celoj Evropi noć uoči Svih svetih, koja obeležava prelaz iz jeseni u zimu, još od davnina bila ono vreme godine kada se mislilo da duše preminulih ponovo posećuju svoje stare domove da bi se ogrejale pored vatre i počastile jelom i pićem koje je njihova mila rodbina ostavila za njih u kujni ili gostinskoj sobi. Možda je bila sasvim prirodna misao da približavanje zime tera sirote, ozeble, gladne duhove iz golih polja i ogolelih šuma pod okrilje kuće i kućnog ognjišta. Zar se nije stoka vraćala sa letnjih ispaša po šumama i brdima da bi bila hranjena i čuvana u stajama, dok tužni vetar fijuče kroz grane i snežni nanosi ispunjavaju uvale? Pa zar bi dobar suprug i dobra supruga odbili duhovima svojih preminulih dobrodošlicu koju daju kravama?

Ali duše preminulih nisu jedine za koje se misli da lebde nevidljive tog dana "kada jesen predaje zimi bledu godinu". Tada i veštice pojure da čine zla dela; neke jure kroz

vazduh na metlama, druge galopiraju putevima na mačkama koje se za to veče pretvore u konje vrance. Vile su takođe tada u poslu, a razni zli duhovi slobodno tumaraju unaokolo.

Pa ipak, mada je u svesti keltskog seljaštva noć uoči Svih svetih uvek bila okružena tajanstvenošću i strahopoštovanjem, narodno proslavljanje te svetkovine, bar u moderno doba, nije uopšte bilo tužnog i mračnog karaktera; naprotiv, ono je bilo praćeno slikovitim momentima i veselim zabavama, tako da je to bila najveselija noć u celoj godini. Ono što je između ostalog doprinosilo da se ta svetkovina u pobrđu Škotske okruži romantičnom lepotom bile su vatre koje su plamtele po visovima. "Poslednjeg jesenjeg dana deca skupe paprat, burad za katran, dugačke tanke stabljike zvane *gainisg*, i ostale stvari podesne za vatru. Sve se to stavi na gomilu na nekoj uzvišici blizu kuće i uveče zapali. Vatre su zvane *Samhnagan*. Palila se po jedna za svaku kuću; svaka kuća se trudila da njena vatra bude najveća. Vatre su osvetljavale čitave krajeve; njihov odsjaj preko planinskog jezera i sa mnogih visova pružao je neobično lep prizor". Kao i belteinske vatre Prvog maja, i vatre uoči Svih svetih izgleda da su najviše paljene u Pertširskom pobrđu. U parohiji Kalander one su plamtele sve do kraja osamnaestog veka. Pošto se vatra utiša, pepeo je pažljivo skupljan u obliku kruga, a unutra je stavljen po jedan kamen, blizu obima kruga, za svako lice onih porodica koje su se interesovale za tu vatru. Idućeg jutra, ako bi neki od tih kamenova bio pomeren ili okrnjen, narod je bio uveren da je licu koje taj kamen predstavlja zapečaćena sudbina i da ono neće živeti ni dvanaest meseci posle tog dana. U Balkvideru, čak i u drugoj polovini devetnaestog veka, svaka kuća palila je svoju vatru-radosnicu uoči Svih svetih, ali su ovaj običaj upražnjavala većinom deca. Vatre su paljene na ma kom brežuljku blizu kuće, ali se nije igralo oko njih. Vatre uoči Svih svetih takođe su paljene u nekim krajevima severoistočne Škotske, kao u Buhanu. I seljaci i veliki posednici morali su imati svoju vatru. U selima su dečaci išli od kuće do kuće i molili za parče treseta od svake kuće, obično rečima: "Dajte nam treseta da spalimo veštice". Kad nakupe dovoljno treseta, naslažu ga na gomilu zajedno sa slamom, štipavicom i drugim zapaljivim stvarima, pa sve zapale. Zatim svi mladići jedan za drugim legnu na zemlju što bliže vatri, pazeći da se ne opeku i puste da dim ide preko njih. Ostali trče kroz dim i preskaču druga koji leži na zemlji. Kad gomila izgori, rasture pepeo, takmičeći se ko će rasuti najviše.

U severnom Velsu bio je običaj da svaka porodica uoči Svih svetih napravi veliku vatru-radosnicu zvanu *Coel Coeth*. Vatra je paljena na najupadljivijem mestu u blizini kuće; pre nego što se sasvim ugasi, svaki ukućanin baci u pepeo po jedan beli kamen koji najpre obeleži. Zatim odu da spavaju pošto očitaju svoje molitve oko vatre. Idućeg jutra, čim ustanu, dođu da traže kamenje, i ako se neki kamen ne nađe, verovali su da onaj ko ga je bacio neće doživeti da vidi iduću svetkovinu uoči Svih svetih. Prema ser Džonu Risu, običaj paljenja vatri na brdima uoči Svih svetih možda još nije izumro u Veslu; stariji ljudi pamte kako je narod koji je učestvovao u pravljenju vatre-radosnice čekao da se poslednja iskra ugasi pa onda odmah bežao, vičući iz sveg glasa: "Rovašena crna krmačo, uhvati poslednjeg!" Ova izreka, kao što Džon Ris pravilno primećuje, podrazumeva da je prvobitno jedan iz grupe zaista postajao žrtva. Ova izreka još i sada se upotrebljava u Karnavonširu, gde se još uvek prave aluzije na rovašenu crnu krmaču da bi se deca uplašila. Sada možemo razumeti zašto u donjoj Bretanji svako lice baca kamičak u ivanjsku vatru. Bez sumnje su tamo, kao u Velsu i pobrđu Škotske, nekada izricana predskazanja o životu i smrti prema položaju i stanju kamičaka nađenih

ujutru na dan Svih svetih. Ovaj običaj, za koji smo našli da je postojao kod tri odvojene grane keltske rase, verovatno potiče iz doba pre nego što su se ove tri grane odvojile, ili pre nego što ih je rastavila neka tuđinska rasa.

Na ostrvu Manu, jednoj drugoj keltskoj zemlji, veče uoči Svih svetih proslavljano je sve do modernog doba paljenjem vatri uz sve uobičajene obrede čija je svrha da spreče štetan uticaj vila i veštica.

KRATKODNEVIČKE VATRE

Ako su neznabošci stare Evrope proslavljali, kao što imamo razloga da verujemo, vreme dugodnevice velikom svetkovinom s vatrom čiji su se tragovi u mnogim mestima održali sve do našeg vremena, prirodno je pretpostaviti da su svetkovali uz slične obrede i odgovarajuće vreme zimske kratkodnevice; ili, da se stručnije izrazimo, letnja solsticija i zimska solsticija su dve velike prekretnice u prividnoj putanji Sunca preko neba, a sa gledišta primitivnog čoveka ništa nije moglo biti podesnije nego da se na Zemlji pale vatre u ova dva trenutka kada vatra i toplota velike svetlosti na nebu počinju da opadaju ili rastu.

Izgleda da se kod današnjeg hrišćanskog sveta prastara svetkovina s vatrom o kratkodnevici zadržala u starom običaju badnjaka. Običaj je bio rasprostranjen u Evropi, ali je izgleda najviše upražnjavan u Engleskoj, Francuskoj i kod južnih Slovena, ili bar iz ovih krajeva imamo najpotpunije izveštaje o tom običaju. Da je badnjak bio samo zimski dvojnik dugodnevičke vatre, paljen unutra umesto napolju zbog hladnog i ružnog vremena u to doba, istakao je već odavno engleski istraživač starina Džon Brand. Ovo gledište nalazi podršku u mnogim čudnim praznovericama u vezi s badnjakom, praznoverica koje izgleda nemaju nikakve veze s hrišćanstvom, već nose na sebi jasan žig svog mnogobožačkog porekla. Mada su obe ove solsticijske proslave bile svetkovine vatre, zimska svetkovina, usled toga što se morala držati unutra, dobila je karakter privatne ili domaće svetkovine koja jako odudara od javnosti letnje svetkovine o kojoj se narod skupljao na nekom otvorenom mestu ili upadljivoj uzvišici gde je zajednički palio ogromnu vatru i oko nje igrao i veselio se.

Sve otprilike do sredine devetnaestog veka, stari običaj u vezi s badnjakom održavan je u nekim delovima srednje Nemačke. Tako je u dolinama Zika i Lana badnjak, jedna teška hrastova klada, uglavljivan u pod ognjišta; mada bi se užario ispod vatre, on se za godinu dana jedva pretvarao u pepeo. Kada se iduće godine stavi nova klada, ostaci stare isitne se u prah koji se između Božića i Bogojavljenja pospe po poljima; pretpostavljalo se da to podstiče rastenje useva. U nekim selima Vestfalije bio je običaj da se badnjak (*Christband*) izvadi iz vatre čim malo nagori; zatim je pažljivo čuvan i stavljan u vatru kad god počne da grmi, jer je narod verovao da grom neće udariti u kuću u kojoj se dimi badnjak. U drugim selima Vestfalije stari običaj je bio da se badnjak uveže u poslednji snop.

U nekim pokrajinama Francuske, naročito u Provansi, dugo je upražnjavan običaj u vezi s badnjakom (zvanim *tréfoir* u mnogim mestima). Jedan francuski pisac sedamnaestog veka žigoše kao sujeverje "verovanje da klada zvana *tréfoir* ili badnjak koju stavite u vatru prvi put na Badnje veče i produžite da stavljate u vatru pomalo svakog dana do Sveta tri kralja, može, ako se drži pod krevetom, štititi kuću cele godine od vatre i groma, i da može da učini da ukućanima ne promrznu pete zimi; da može da izleči

stoku od mnogih bolesti; da može, ako se parče umoči u vodu koju krave piju, pomoći kravama da se otele; i naposletku da može, ako se pepeo od klade pospe po poljima, spasti pšenicu od medljike".

U nekim delovima Flandrije i Francuske ostaci badnjaka redovno su držani u kući ispod kreveta kao zaštita od groma i munje; kad se u Beriu čuje grmljavina, jedan od članova porodice uzme parče badnjaka i baci ga na vatru; verovalo se da to štiti od groma. U Perigordu se ugljevlje i pepeo pažljivo pokupe i čuvaju za lečenje žlezda; deo stabla koji nije izgoreo u vatri orači upotrebe da naprave gredelj, jer kažu da to čini da seme bolje klija; žene čuvaju parčad od njega do Sveta tri kralja radi svojih kokošaka. Neki uobražavaju da će imati onoliko kokošaka koliko iskri izađe iz zapaljenih badnjakovih ugaraka kad ih džaraju; drugi pak stave ugašene ugarke pod krevet da bi oterali gamad. U raznim krajevima Francuske misli se da nagorela klada štiti kuću kako od groma tako i od vradžbina.

U Engleskoj su postojali slični običaji i verovanja u vezi sa badnjakom. Na Badnje veče, kaže istraživač starina Džon Brand, "naši preci imali su običaj da pale neobično velike sveće, zvane božićne, i stavljaju jednu kladu na vatru, zvanu badnjak, da osvetle kuću i da, takoreći, pretvore noć u dan". Stari običaj je bio da se badnjak upali sa ostatkom badnjaka od prošle godine koji je cele godine čuvan za tu svrhu; gde je on držan đavo nije mogao činiti nikakvo zlo. Takođe se mislilo da ostaci badnjaka čuvaju kuću od požara i groma.

Običaj donošenja badnjaka uz velike svečanosti održavaju Južni Sloveni, naročito Srbi, čak i danas. Badnjak je obično od hrastovog, a gdegde od maslinovog ili brezovog drveta. Oni izgleda veruju da će imati onoliko teladi, jagnjadi, svinja i jarića koliko is-

LJUBLJENJE BADNJAKA NA OGNJIŠTU (Stragari, 1937)

Prastara svetkovina s vatrom o kratkodnevici bila je rasprostranjena u Evropi, naročito kod Južnih Slovena. Badnjak je, najčešće od hrastovog drveta, bio zimski dvojnik dugodnevičke vatre, paljen pod krovom umesto napolju zbog hladnog vremena. Srbi su verovali da će imati onoliko teladi, jagnjadi i prasića, koliko iskri isteraju džaranjem zapaljenog badnjaka.

kri isteraju iz zapaljenog badnjaka kad džaraju vatru. Neki odnesu parče badnjaka u polja da ih zaštiti od grada. U Albaniji je sve doskora bio raširen običaj da badnjak gori o Božiću i da se pepeo te vatre rasipa po poljima da bi bila plodna. Huzuli, jedno slovensko pleme na Karpatima, pale vatru trenjem dva drveta na Badnje veče (po starom kalendaru, peti januar) i održavaju je da se ne ugasi sve do Sveta tri kralja.

Pada jako u oči kako je rasprostranjeno bilo verovanje da ostaci badnjaka, ako se drže preko cele godine, imaju moć da štite kuću od vatre a naročito od groma. Kako je badnjak obično bio od hrastovog drveta, izgleda moguće da je ovo verovanje ostatak stare arijevske vere koja je asocirala hrastovo drvo sa bogom groma. Da li su i lekovita i oplodna svojstva koja se pripisuju pepelu badnjaka, to jest da leči kako ljude tako i stoku, da osposobljava krave da se otele i da podstiče plodnost zemlje, takođe proistekla iz istog prastarog izvora – pitanje je koje zaslužuje pažnju.

VATRA IZ NUŽDE

Sve svetkovine s vatrom koje smo dosad opisali proslavljaju se periodično u određeno doba godine. Osim ovih ustaljenih periodičnih svetkovina, seljaci su u mnogim krajevima Evrope od vajkada pribegavali obredu vatre u ma koje doba, u časovima nužde i opasnosti, a naročito kad se kod stoke pojavi kakva epidemija. Nijedan opis narodnih evropskih svetkovina s vatrom ne bi bio potpun bez pregleda ovih značajnih obreda koji utoliko više zaslužuju našu pažnju što se možda mogu smatrati izvorom svih ostalih svetkovina s vatrom; sasvim je izvesno da oni potiču iz vrlo daleke prošlosti. Opšte ime pod kojim su poznati kod tevtonskih naroda je "vatra iz nužde". Ponekad se takva vatra zvala "divlja vatra", za razliku od pitome vatre proizvedene običnijim metodama. Kod slovenskih naroda ona se zove "živa vatra".

Istorija ovog običaja može se pratiti sasvim jasno od početka srednjeg veka, kada ga je crkva žigosala kao neznabožačko sujeverje, pa sve do prve polovine devetnaestog veka, kada je on još uvek praktikovan u raznim delovima Nemačke, Engleske, Škotske i Irske. Izgleda da je kod slovenskih naroda ostao u životu čak i duže. Taj obred se najčešće vršio u slučajevima kad izbije kuga ili stočna bolest, za koje je živa vatra trebalo da bude siguran lek. Životinje koje su podvrgavane obredu bile su krave, svinje, konji i ponekad guske. Paljenju žive vatre prethodilo je gašenje svih ostalih vatri i svetlosti u susedstvu, tako da ne ostane nijedna žiška, jer se mislilo da se živa vatra ne može zapaliti dokle god gori čak i jedna jedina svetiljka u kući. Ponekad se smatralo dovoljnim da se pogase sve vatre u selu, ali ponekad su vatre gašene i u susednim selima. U nekim krajevima Škotskog pobrđa bilo je pravilo da svi kućevlasnici koji stanuju između dva potoka ugase svoje svetlosti i vatre u zakazani dan. Živa vatra obično je proizvedena na otvorenom prostoru, ali u nekim krajevima Srbije paljena je u mračnoj sobi. Ponekad se to radilo na mestu gde se putevi ukrštaju ili u ulegnuću na putu. U Škotskom pobrđu ovaj obred se vršio na brežuljcima ili rečnim ostrvcima.

Uobičajeni metod proizvođenja žive vatre bio je trenje dva parčeta drveta; ona se nije smela paliti kremenom ni čelikom. Sasvim izuzetno, kod nekih Južnih Slovena, čitali smo o praksi paljenja žive vatre udaranjem parčetom gvožđa po nakovnju. Gde god se pominje upotreba nekog drveta, obično se kaže da to treba da bude hrastovina, ali na Donjoj Rajni vatra je paljena trenjem hrastovine ili jelovine. Izvešteni smo da se u slovenskim zemljama za tu svrhu upotrebljava topolovo, kruškovo i drenovo drvo. Če-

sto se materijal pominje samo kao dva parčeta suvog drveta. Ponekad se smatralo da je potrebno devet različitih vrsta drveta, ali ovde se možda pre misli na gorenje drveta u vatri nego na trenje drveta radi paljenja žive vatre. Pojedini načini paljenja žive vatre razlikovali su se u raznim krajevima; jedan vrlo rasprostranjen metod bio je ovaj. Dva koca se pobodu u zemlju, oko stopu i po jedan od drugog. Svaki kolac je na strani okrenutoj onom drugom imao jednu rupu u koju se uglavi poprečno drvo ili valjak. Rupe su bile napunjene platnom, a oba kraja valjka čvrsto se uglave u rupe. Da bi se vatra lakše zapalila, valjak je mazan katranom. Zatim se oko valjka omota uže, a krajeve užeta s obe strane uzmu dva ili više lica koja vuku uže tamo-ovamo i tako brzo obrću valjak dok se platno u rupama ne zapali usled trenja. Iskre se odmah prenesu na kučinu ili uže kojima se maše u krug dok iskre ne buknu u blještavi plamen, kome se prinese slama i sa zapaljenom slamom zapali se gorivo namešteno za vatru-radosnicu. Često je točak, ponekad kolski točak, pa čak i kolovrat, sačinjavao jedan deo mehanizma; u Aberdinširu su ga zvali "veliki točak". Na ostrvu Mulu točak je okretan od istoka prema zapadu na devet hrastovih vretena. Ponekad se samo kaže da su dve drvene daske trljane jedna o drugu. Ponegde se propisuje da kolski točak upotrebljen za proizvođenje vatre i osovina na kojoj se okreće treba da budu novi. Slično tome, trebalo je da bude novo i uže koje je okretalo valjak; po mogućnosti ono treba da bude napravljeno od strukova uzetih iz užeta sa vešala, ali to nije bila preka potreba već samo dobar savet.

Takođe su postojala pravila o tome koja su lica mogla ili smela da pale živu vatru. Negde se smatralo da dva lica koja vuku uže obavijeno oko valjka treba da budu braća ili da bar imaju isto kršteno ime, a ponegde se smatralo dovoljnim ako su oba bili čedni mladi ljudi. U nekim selima u Braunšvajgu, narod je mislio da će mu trud biti uzaludan, ako svi koji pomažu u paljenju žive vatre nemaju isto kršteno ime. U Šleziji su drvo koje se upotrebljava za proizvođenje žive vatre sekla dva blizanca. Na zapadnim ostrvima Škotske vatru je proizvodio osamdeset i jedan ženjen čovek; ovi ljudi su trli dve velike daske jednu o drugu, radeći u smenama od po devet ljudi; na Uistu, devet puta devet ljudi koji su proizvodili živu vatru bili su svi prvorođeni sinovi, ali se ne kaže da li su bili ženjeni ili ne. Kod Srba su živu vatru ponekad palili dečak i devojčica između jedanaest i četrnaest godina starosti, koji su radili potpuno goli u mračnoj sobi; ponekad su je proizvodili starac i starica, takođe u mraku. U Bugarskoj, takođe, oni koji pale živu vatru skinu odelo sa sebe; u Kaitnesu skinu sa sebe sve što je metalno. Ako se posle dugog trenja ne izazove vatra, oni zaključe da u selu još negde mora da gori neka vatra, te zađu da je traže od kuće do kuće, i ako je nađu ugase je, a nemarni kućevlasnik bude kažnjen ili prekoren, a ponekad i vrlo strogo kažnjen.

Kad živa vatra najzad plane, njom se zapali poljska vatra; čim se plamen malo utiša ljudi teraju bolesne životinje da prelaze preko vatre, ponekad po redu određenom prema njihovoj važnosti, prvo svinje, zatim krave i naposletku konji. Katkad su terane dvaput ili triput kroz dim i plamen, tako da se neke od njih ponekad smrtno opeku. Čim prođu sve životinje, mladež jurne na pepeo i ugljevlje, posipajući i garaveći jedno drugo; najviše nagaravljeni trijumfalno su marširali za stokom i nisu se dugo prali. Sa vatre je narod nosio žive ugarke kući i njima palio vatru na ognjištu. Ove ugarke, pošto ih ugase u vodi, ponekad su stavljali u jasla iz kojih se stoka hranila i držali ih tamo neko vreme. Pepeo žive vatre seljaci su posipali po poljima da bi zaštitili useve od gamadi; ponekad su ga nosili kući da bi ga upotrebili kao lek u bolesti; posipali su ga na oboleli deo ili mešali s vodom pa davali bolesniku da pije. U zapadnoj Škotskoj i na susednim ostrvi-

ma, čim se vatra na ognjištu zapali živom vatrom, stavljan je na nju lonac pun vode; tako ugrejanom vodom prskana su kasnije lica zaražena kugom i stoka koja pati od kakve stočne bolesti. Naročito svojstvo pripisivano je dimu žive vatre; u Švedskoj su njime kađene voćke i mreže da bi voćke rodile a mreže hvatale ribu. U Škotskom pobrđu živa vatra se smatrala najboljim sredstvom za vradžbine. Na ostrvu Mulu, kad se vatra zapali kao lek za stočnu zarazu, držan je nekad obred praćen žrtvovanjem jedne bolesne junice koju iseku na komade i spale. Slavonski i bugarski seljaci zamišljaju stočnu kugu kao zlog đavola ili vampira koji se može držati na razdaljini pomoću vatre kao brane između njega i krda. Slično shvatanje možda je prvobitno postojalo svuda kod upotrebe žive vatre kao leka protiv stočne zaraze. Izgleda da u nekim delovima Nemačke narod nije čekao pojavljivanje stočne kuge, već je svake godine palio živu vatru da bi unapred sprečio tu nesreću. Slično tome, kažu, seljaci u Poljskoj pale vatre po seoskim sokacima svake godine na dan sv. Roka i teraju stoku triput kroz njih da bi je zaštitili od zaraze. Videli smo da je na Hebridima, na sličan način i u istom cilju, stoka svake godine terana oko belteinske vatre. U nekim kantonima u Švajcarskoj deca još uvek pale živu vatru trenjem drveta da bi rasterala maglu.

LXIII
OBJAŠNJENJE SVETKOVINA S VATROM

O SVETKOVINAMA S VATROM

PRETHODAN PREGLED NARODNIH SVETKOVINA s vatrom u Evropi navodi nas na neke opšte opaske. Na prvom mestu pada u oči sličnost obreda i to bez obzira na to u koje vreme godine i u kom delu Evrope se održavaju. Običaj paljenja velikih vatri-radosnica, skakanje preko njih i teranje stoke kroz ili oko njih izgleda da je bio rasprostranjen širom cele Evrope, a isto se može reći i za povorke ili trke sa zapaljenim buktinjama oko polja, voćnjaka, ispaša ili stočnih staja. Manje rasprostranjeni su običaji bacanja zapaljenih koturova u vazduh i kotrljanja zapaljenog točka nizbrdo. Običaj u vezi s badnjakom razlikuje se od ostalih svetkovina s vatrom utoliko što se obavlja povučeno, u domaćem krugu, ali je ova razlika verovatno prouzrokovana samo lošim zimskim vremenom koje ne samo što može učiniti skupljanje naroda pod vedrim nebom neugodnim, već može pljuskom ili snegom ugasiti vatru i tako potpuno onemogućiti ostvarenje cilja. Izuzev ovih mesnih ili sezonskih razlika, opšta sličnost svetkovina s vatrom svih doba godine i u svim mestima prilično je velika. Kao što su sami obredi slični jedan drugom, tako su slične i koristi koje narod očekuje od njih. Bilo da je primenjena u obliku vatri-radosnica koje plamte na određenim mestima, ili u obliku buktinja koje se nose unaokolo od mesta do mesta, ili ugarka i pepela uzetog sa gomile goriva koje tinja, veruje se da vatra pomaže rastenju useva i napretku čoveka i životinja; ona to čini ili neposredno, podstičući ih direktno, ili posredno, otklanjajući opasnosti i nesreće koje im prete (kao što su grom i munja, požar, plamenjača, mraz, medljika, gamad, neplodnost i vradžbine) koje nisu smatrane za zlo manje od ostalih.

Prirodno je da se pitamo kako je došlo do toga da čovek veruje da se tako velike i raznovrsne koristi mogu postići tako prostim sredstvima? Kako su ljudi mogli misliti da će dobiti tolika dobra i izbeći tolika zla primenom vatre i dima, ugljevlja i pepela? Moderni istraživači dali su dva različita objašnjenja svetkovina s vatrom. S jedne strane smatralo se da su one sunčane čini ili magijski obredi čija je svrha, prema principu imitativne magije, da osiguraju dovoljno sunca za ljude, životinje i biljke paljenjem vatri koje na zemlji imitiraju veliki izvor svetlosti i toplote na nebu. To je bilo gledište Viljema Manharta koje se može nazvati solarnom teorijom. S druge strane se tvrdilo da ceremonijalne vatre nisu u vezi sa Suncem, već je njihova svrha jedino čistilačka jer imaju zadatak da spale i unište sve štetne uticaje, bilo da su oni shvaćeni u ličnom obliku kao

veštice, demoni i čudovišta, ili u bezličnom obliku kao neka vrsta kužnosti ili zatrovanosti vazduha. To je gledište dr Edvarda Vestermarka i profesora Evgena Mogka koje možemo nazvati čistilačkom teorijom. Očigledno je da te dve teorije zastupaju dva vrlo različita shvatanja vatre koja igra glavnu ulogu u ovim obredima. Po jednom gledištu vatra je, slično sunčevoj svetlosti na našoj geografskoj širini, prijateljska, stvaralačka sila koja pomaže rastenju bilja i razvitku svega onoga što služi zdravlju i sreći; po drugom gledištu, vatra je strašna rušilačka sila koja spaljuje i uništava sve štetne elemente, kako duhovne tako i fizičke, koji ugrožavaju život ljudi, životinja i bilja. Prema jednoj teoriji vatra je sredstvo za podsticanje, prema drugoj ona je sredstvo za dezinfekciju; prema prvom gledištu njeno svojstvo je pozitivno, prema drugom negativno.

Pa ipak, ova dva objašnjenja, mada pripisuju različit karakter vatri, nisu možda sasvim nesaglasna. Ako pretpostavimo da je namena vatri paljenih o ovim svetkovinama prvobitno bila da imitiraju sunčevu svetlost i toplotu, zar ne bismo mogli smatrati čistilačka i dezinfekciona svojstva koja im je javno mnjenje pripisivalo atributima koji su neposredno izvedeni iz čistilačkih i dezinfekcionih osobina Sunca? U tom slučaju mogli biste zaključiti da je, dok je imitiranje sunčeve svetlosti pri ovim svetkovinama bilo primarno i originalno, moć čišćenja pripisivana ovim vatrama bila sekundarna i izvedena. Takav zaključak koji zauzima posrednički položaj između ove dve suprotne teorije i priznaje da postoji elemenat istine u obema, bio sam usvojio u ranijim izdanjima ovog dela; ali u međuvremenu je dr Vestermark odlučno istupio u prilog samo čistilačke teorije. Moram priznati da su njegovi argumenti veoma ubedljivi i da posle potpunijeg pregleda činjenica izgleda da dokazni materijal odlučujuće preteže na njegovu stranu. Ali ipak, stvar nije tako jasna da bi bilo opravdano odbaciti solarnu teoriju bez diskusije, te ću stoga izneti obzire koji joj idu u prilog, pre nego što pristupim onima koji su protiv nje. Teorija koju je zastupao tako učen i oštrouman istraživač kao što je V. Manhart zaslužuje da bude saslušana s poštovanjem.

SOLARNA TEORIJA O SVETKOVINAMA S VATROM

U jednom ranijem delu ove knjige videli smo da primitivni narodi pribegavaju činima da bi imali sunčevu svetlost, te stoga ne bi bilo nikakvo čudo ako je i primitivni čovek u Evropi radio to isto. U stvari, kad uzmemo u obzir hladno i oblačno vreme u Evropi većim delom godine, izgledaće nam prirodno ako su sunčane čini igrale mnogo vidniju ulogu u sujevernoj praksi evropskih naroda nego kod onih primitivnih ljudi koji žive bliže ekvatoru i koji obično dobijaju više sunca nego što im treba. Ovo gledište o tim svetkovinama može se poduprеti raznim argumentima zasnovanim delimično na njihovim datumima, delimično na karakteru samih obreda i delimično na mišljenju o dejstvu koje one treba da vrše na vremenske promene i bilje.

Prvo, u pogledu datuma svetkovina nije običan slučaj što se dve najvažnije i najrasprostranjenije svetkovine vremenski podudaraju, više ili manje tačno, sa letnjom i zimskom solsticijom, to jest sa dve prekretnice u Sunčevoj prividnoj putanji preko neba na kojima ono dostiže svoju najvišu odnosno najnižu tačku u podne. Što se tiče božične svetkovine o kratkodnevici, tu nemamo o čemu da nagađamo; antički pisci izričito kažu da je ona ustanovljena da bi istisla staru mnogobožačku svetkovinu rođenja Sunca (za koje se očito mislilo da se ponovo rađalo najkraćeg dana u godini) posle koga je zapaženo da njegova svetlost i toplota rastu dok ne dostignu punu zrelost o dugodnevici.

Stoga ne treba mnogo truda da se dođe na ideju da je namena badnjaka, koji igra tako vidnu ulogu u narodnom svetkovanju Božića, prvobitno bila da pomogne iznemoglom kratkodnevičkom Suncu da ponovo razbukti svoju svetlost koja je izgledala kao da se gasi.

Ne samo datum nekih svetkovina, već i način njihovog proslavljanja navode nas da u tome vidimo svesno imitiranje Sunca. Običaj kotrljanja zapaljenog točka nizbrdo, koji se često upražnjava prilikom ovih svetkovina, može se lako tumačiti kao imitiranje Sunčeve putanje na nebu; ovo imitiranje izgleda naročito podesno o dugodnevici, posle koje počinje Sunčevo godišnje opadanje. Štaviše, tako su ga protumačili i neki od onih koji su ga opisali. Ne manje plastično deluje imitiranje njegovog prividnog okretanja okretanjem zapaljenog bureta za katran oko stuba. Takođe je moguće da je jedan primer imitativne magije i rasprostranjena praksa bacanja zapaljenih kotura za koje se ponekad izričito kaže da imaju oblik Sunca. U ovim, kao i u tolikim drugim slučajevima, može se pretpostaviti da magijska sila stupa u dejstvo kroz imitaciju ili simpatiju; imitiranjem željenog rezultata vi ga stvarno i proizvodite; imitirajući Sunčevu putanju preko neba, vi stvarno pomognete tom svetlu da obavi svoje nebeško putovanje tačno i uspešno. Ime "nebeska vatra" kojim narod ponekad naziva dugodnevičku vatru, jasno podrazumeva vezu između zemaljskog i nebeskog plamena.

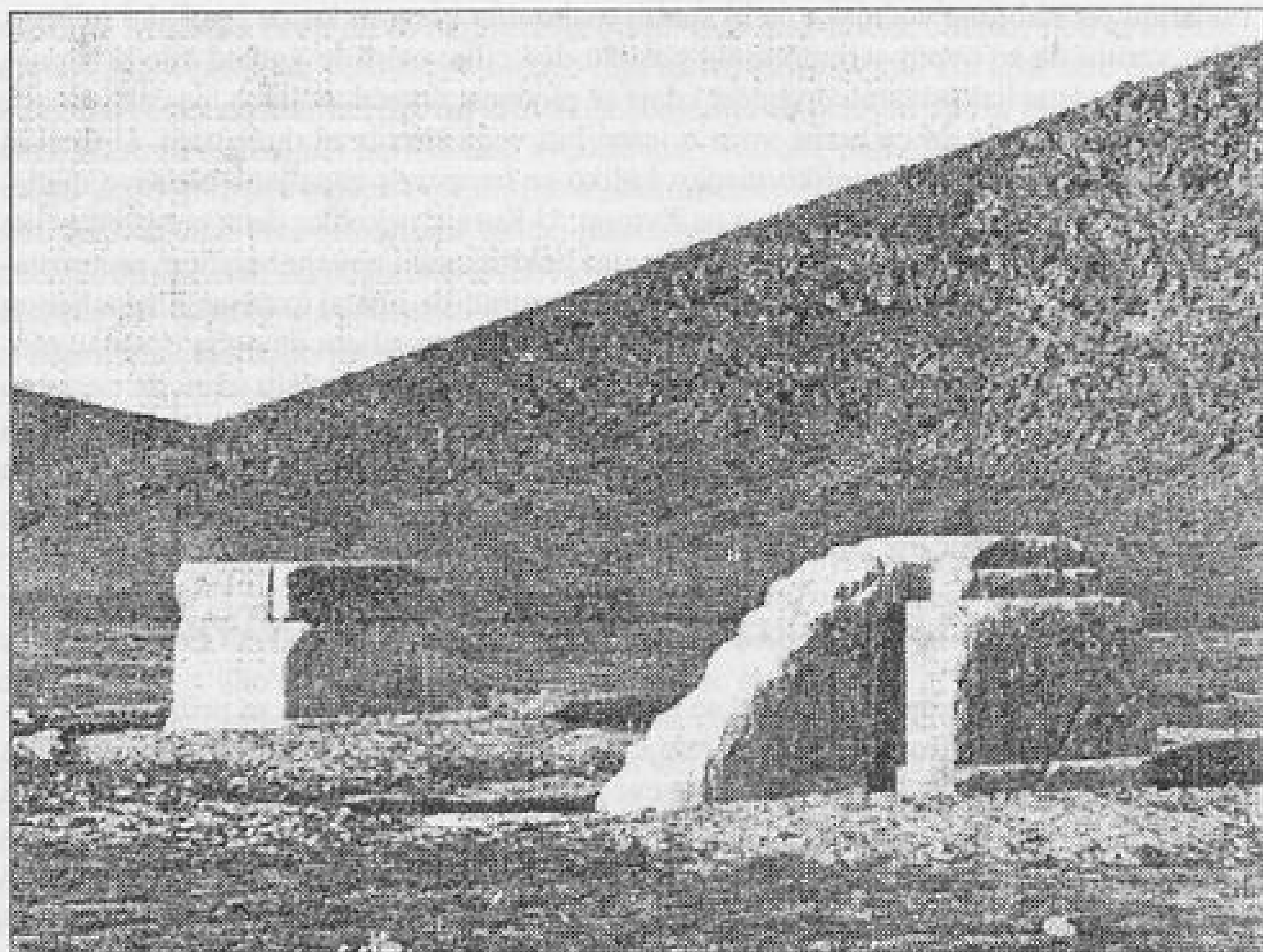
Način na koji je ova vatra, izgleda, prvobitno paljena naveden je u prilog gledištu da je ona bila imitacija Sunca. Kao što su neki naučnici zapazili, vrlo je verovatno da je prilikom periodičnih svetkovina u davno doba vatra svuda izazivana trenjem dva parčeta drveta. Ona se još uvek tako pali u nekim mestima o uskršnjim i ivanjskim svetkovinama, a izričito se kaže da je ranije tako proizvođena o belteinskoj svetkovini u Škotskoj i Velsu. Ali ono što gotovo izvesno ukazuje na to da je ovo nekada bio sveopšti način paljenja vatre o ovim periodičnim svetkovinama jeste sličnost sa živom vatrom, koja je gotovo uvek izazivana trenjem drveta i ponekad okretanjem točka. Sasvim je prirodna pretpostavka da je točak upotrebljen za tu svrhu predstavljao Sunce; ako su vatre o redovnim periodičnim svetkovinama nekada proizvedene na isti način, to bi se moglo smatrati kao potvrda gledišta da su one prvobitno bile čini za sunce. Kao što je izneo Kun, doista postoje izvesne činjenice koje pokazuju da je dugodnevička vatra prvobitno tako i paljena. Videli smo da mnogi mađarski svinjari uoči dugodnevice proizvode vatru obrtanjem točka oko drvene osovine uvijene u kučine, i da kroz tako izazvanu vatru teraju svinje. U Obermedlingenu, u Švabiji, takozvana "nebeska vatra" proizvedena je na Vidovdan (petnaesti juni) paljenjem kolskog točka koji je, namazan katranom i upleten slamom, bio nataknut na kolac visok dvanaest stopa; vrh koca bio je uglavljen u glavčinu točka. Ova vatra paljena je na vrhu planine; kad izbije plamen, narod je izgovarao određenu formulu sa očima i rukama uzdignutim prema nebu. Naticanje točka na kolac i paljenje točka navode nas na misao da je ova vatra prvobitno proizvođena, kao i u slučaju žive vatre, obrtanjem točka. Dan na koji se svetkovina obavlja (petnaesti juni) nije daleko od dugodnevice; videli smo da se u Mazurenu vatra proizvodi, ili je proizvođena, baš na dugodnevicu, brzim okretanjem točka oko hrastovog stuba, mada nije rečeno da li je novom vatrom dobijenom na taj način paljena i vatra-radosnica. Ali, ipak, moramo imati na umu da se u svim tim slučajevima točak upotrebljava samo kao mehanička sprava za olakšanje proizvođenja vatre povećanjem trenja; on ne mora imati nikakvo simbolično značenje.

Uticaj za koji se pretpostavlja da ga ove vatre, bilo periodične ili povremene, vrše na vreme i bilje može se navesti u prilog gledištu da su one čini za sunce, jer dejstva

koja im se pripisuju liče na rezultate koje proizvodi sunčeva svetlost. Izgleda da francusko verovanje da u kišovitom junu paljenje dugodnevičkih vatri učini da kiša prestane pretpostavlja kako vatre mogu da rasteraju mračne oblake i učine da sunce grane u svom sjaju, sušeći vlažnu zemlju i okvašeno drveće. Paljenje žive vatre koje vrše deca u Švajcarskoj za vreme maglovitih dana da bi oterala maglu, može se takođe sasvim prirodno protumačiti kao čini za sunce. U Vogezima narod veru je da dugodnevičke vatre pomažu da se sačuvaju plodovi zemlje i da se osiguraju dobri usevi. U Švedskoj se ocenjuje da li će biti toplo ili hladno vreme po pravcu u kome ide plamen majske vatre-radosnice; ako ide prema jugu, biće toplo, ako liže prema severu biće hladno. Sada se, bez sumnje, pravac plamena smatra samo kao predskazanje vremena, a ne kao način na koji vatra utiče na vreme, ali možemo biti sasvim sigurni da je to jedan od slučajeva u kojima se magija pretvorila u predskazivanje. U Ajfelu se, kad dim duva prema žitnim poljima, to smatra predznakom obilne žetve. Ranije gledište možda nije bilo da dim i plamen predskazuju, već da stvarno donose obilnu žetvu i da toplota plamena dejstvuje na žito kao sunčeva svetlost. Možda je u tom cilju narod na ostrvu Manu palio vatre s one strane polja s koje vetar duva da bi dim išao preko njih. Tako u južnoj Africi, oko meseca aprila, Metabeli pale ogromne vatre s one strane bašte s koje duva vetar, "jer je njihova ideja bila da dim prelazeći preko useva pomaže njihovom sazrevanju". Kod Zulua, takođe, "lekovito bilje pali se na vatri naloženoj s one strane bašte s koje vetar duva, jer se tako biljke nadime, a smatra se da to poboljšava useve". Ideja našeg evropskog seljaštva da će usevi rasti dobro svuda na prostoru sa kojeg se vidi plamen vatre-radosnice, može se takođe objasniti kao ostatak verovanja u životodavnu i oplodnu moć vatri-radosnica. Takođe se može smatrati da se isto verovanje pojavljuje i u mišljenju da ugljevlje uzeto iz vatri-radosnica i pobodeno u polja podstiče rastenje useva, kao i u običaju sejanja i lanenog semena u pravcu u kome ide plamen, rasipanja pepela po polju da bi ga oplodili i u umetanju badnjaka u plug da bi seme napredovalo. Mišljenje da će lan narasti onoliko visoko koliko se digne plamen ili koliko narod skoči preko njega, očito pripada istoj vrsti ideja. U Koncu, na obalama Mozela, ako zapaljeni točak koji su kotrljali nizbrdo stigne do reke pre nego što se ugasi, to se pozdravljalo kao dokaz da će berba grožđa biti obilna. U to se tako tvrdo verovalo da je uspešno izvršenje ove ceremonije davalo pravo seljanima da nametnu danak sopstvenicima susednih vinograda. Ovde se može pretpostaviti da neugašen točak predstavlja sunce nezaklonjeno oblacima, što opet nagoveštava bogatu berbu grožđa. Tovar belog grožđa koje seljani primaju od sopstvenika okolnih vinograda može se smatrati kao plata za sunčevu svetlost koju su im oni osigurali za grožđe. Slično tome, u dolini Glamorgana je točak u plamenu kotrljan nizbrdo o dugodnevici, i ako se vatra ugasi pre nego što točak stigne do podnožja brda narod je očekivao rđavu žetvu; a kad točak gori sve vreme dok se kotrlja nizbrdo i produži da plamti još dugo, seljaci su očekivali dobru žetvu te godine. I u ovom slučaju je prirodno pretpostavljati da je svest seljaka smatrala kako postoji neposredna veza između vatre točka i vatre sunca od koje su zavisili usevi.

U narodnom verovanju, životodavni i oplodni uticaj vatri-radosnica nije ograničen na biljni svet, već se proširuje i na životinje. To se jasno vidi u irskom običaju teranja jalove stoke da prođe kroz dugodnevičke vatre; u francuskom verovanju da badnjak nakvašen u vodi pomaže kravama da se otele; u francuskom i srpskom uverenju da će biti onoliko kokoški, teladi, jaganjaca i jarića koliko se iskri istera pri džaranju badnjaka; u francuskom običaju stavljanja pepela vatri-radosnica u kokošija gnezda da bi ko-

koške nosile jaja; i u nemačkoj praksi mešanja pepela od vatri-radosnica sa vodom za stoku da bi životinje napredovale. Dalje, postoje jasni znaci kako se pretpostavljalo da prijateljska toplota ovih vatri povećava čak i ljudsku plodnost. U Maroku se misli da će parovi bez dece dobiti porod ako preskoče vatru-radosnicu. U Irskoj postoji verovanje da će se devojka koja triput skoči preko dugodnevičke vatre uskoro udati i i da će izroditi mnogo dece; u Flandriji žene preskaču dugodnevičku vatru da bi imale lak porođaj; u raznim krajevima Francuske misli se da će se devojka koja devet puta igra oko vatre sigurno udati u toku godine, a u Češkoj veruju da će joj se to desiti ako samo vidi devet vatri-radosnica. S druge strane, u Lehrenu narod kaže da, ako se mlad par skačući preko vatre ne ogaravi, mlada neće imati dete za idućih dvanaest meseci; plamen je nije dodirnuo i oplodio. U nekim delovima Švajcarske i Francuske badnjak se pali uz molitvu da žene rađaju, da se koze jare i ovce jagnje. Izgleda da pravilo koje se upražnjava u nekim mestima da vatru-radosnicu zapali lice koje se poslednje venčalo pripada istoj vrsti ideja, bilo da se pretpostavlja da to lice prima od vatre, ili prenosi na nju moć rađanja i oplođavanja. Uobičajena praksa ljubavnika da skaču preko vatri držeći se ruku za ruku mogla je lako poteći iz ideje da će to blagosloviti njihov brak porodom; isti mo-

KULT VATRE (Oltari u svetilištu kod Pasargade, Iran)

Prema solarnim teorijama o svetkovinama s vatrom, paljenje buktinja predstavljalo je način prenošenja blagotvornog uticaja sunčeve svetlosti nadaleko i naširoko.

tiv objasnio bi običaj koji od parova venčanih u toku minule godine iziskuje da igraju uz svetlost buktinja. Prizori razvrata koji su izgleda karakterisali dugodnevičku proslavu kod Estonaca, kao što su nekada karakterisali proslavu Prvog maja kod nas, možda nisu potekli iz proste praznične razuzdanosti, već iz nejasne ideje da takve orgije opravdava, ako ne i iziskuje, neka tajanstvena veza koja spaja život čoveka sa putanjama nebeskih tela na ovoj važnoj prekretnici godine.

Kod svetkovina koje ovde razmatramo, običaj paljenja vatri obično je združen sa običajem nošenja zapaljenih buktinja oko polja, voćnjaka, ispaša, stada i krda; teško da možemo sumnjati da su ova dva običaja samo dva različita načina za postizanje istog cilja, naime koristi za koju se veruje da dolazi od vatre, bila ona pokretna ili nepokretna. Prema tome, ako usvojimo solarnu teoriju o vatrama-radosnicama, onda smo izgleda primuđeni da je primenimo i na buktinje; onda moramo pretpostaviti da je praksa marširanja ili trčanja kroz polja sa zapaljenim buktinjama samo način za prenošenje, nadaleko i naširoko, blagotvornog uticaja sunčeve svetlosti koju ovaj treperavi plamen bledo imitira. U prilog ovog gledišta može se reći da se buktinje ponekad nose kroz polja sa izričitim ciljem da se ona oplode, a u istom cilju se žiške iz vatre-radosnice ponekad ostave u poljima da bi se sprečio sneg. U Normandiji, uoči Sveta tri kralja, ljudi, žene i deca pomamno trče kroz polja i voćnjake sa zapaljenim buktinjama, mašu njima oko grana i udaraju po stablima voćnjaka da bi spalili mahovinu i oterali krtice i poljske miševe. "Oni veruju da se ovom ceremonijom postižu dva cilja: otera se gamad čije bi umnožavanje predstavljalo stvarnu opasnost i daje se plodnost drveću, poljima, pa čak i stoci"; takođe uobražavaju da će berba voća u jesen biti veća što obred duže traje. U Češkoj kažu da će usevi narasti onoliko visoko koliko se bace uvis zapaljene brezove metle. Ova shvatanja nisu ograničena samo na Evropu. U Koreji, nekoliko dana pre svetkovine Nove godine, dvorski evnusi mašu zapaljenim buktinjama i pevaju bajalice; pretpostavlja se da to osigurava obilnu žetvu. Može se smatrati da običaj kotrljanja zapaljenog točka preko polja, koji je upražnjavan u Poatu sa izričitim ciljem da polja postanu plodna, izražava istu ideju na još plastičniji način, jer se u ovom slučaju učini da ne samo sunčeva svetlost i toplota, već i tobožnje sunce stvarno prede preko zemljišta koje treba da primi njegov životodavni i blagotvorni uticaj. Običaj nošenja zapaljenih ugaraka oko stoke predstavlja isto što i teranje životinja kroz vatru-radosnicu; ako vatra-radosnica predstavlja sunčane čini, to isto mora biti slučaj i sa buktinjama.

ČISTILAČKA TEORIJA O SVETKOVINAMA S VATROM

Do sada smo razmatrali ono što se može reći u prilog teoriji da se prilikom evropskih svetkovina s vatrom vatre pale kao čini koje treba da osiguraju obilnu količinu sunčeve svetlosti za čoveka, životinju, useve i voćke. Ostaje da vidimo šta se može reći protiv ove teorije, a u prilog gledištu da u ovim običajima vatra nije upotrebljavana kao stvaralački već kao čistilački elemenat koji čisti ljude, životinje i bilje spaljivanjem i uništavanjem štetnih elemenata (bilo fizičkih ili duhovnih) koji svim živim stvarima prete bolešću i smrću.

Na prvom mestu, treba zapaziti da oni koji upražnjavaju običaje s vatrom izgleda nikad ne upotrebljavaju solarnu teoriju da bi ih objasnili, ali često i uporno ističu čistilačku teoriju. To je jak argumenat u prilog čistilačke a protiv solarne teorije, jer narodno objašnjenje narodnog običaja ne treba nikad odbaciti bez vrlo ozbiljnog razloga. U

sadašnjem slučaju izgleda i nema dovoljnog razloga za njegovo odbacivanje. Shvatanje vatre kao rušilačkog elementa koji se može upotrebiti za uništavanje zlih stvari, tako je prosto i očevidno, da verovatno nije moglo promaći čak ni mislima primitivnog seljaštva kod koga su se ove svetkovine prvi put pojavile. S druge strane, shvatanje vatre kao emanacije sunca, ili bar kao nečega vezanog s njim sponom fizičke simpatije, daleko je manje prosto i očigledno; i mada se, izgleda, ne može sporiti da je vatra upotrebljavana kao čini za proizvođenje sunčeve svetlosti, ipak pri pokušaju da objasnimo narodne običaje ne treba nikad da pribegavamo nejasnijoj ideji kad imamo pri ruci prostiju ideju poduprtu izričitim tvrdnjama samog naroda. U slučaju svetkovina s vatrom, narod stalno pominje rušilačko svojstvo vatre, i vrlo je značajno to što je vračanje glavno zlo protiv koga je vatra upravljena. Stalno nam se govori da je svrha vatre da se veštice spale ili odbiju; ova svrha je ponekad plastično dočarana spaljivanjem kipa ili figure veštice u vatri. Kad imamo na umu veliki uticaj koji je strah od vradžbina uvek vršio na evropsku narodnu misao u svim vekovima, možemo smatrati da je prvenstvena svrha svih tih svetkovina s vatrom prosto bila da se unište ili bar oteraju veštice koje su smatrane uzrokom gotovo svih nedaća i nesreća koje su se dešavale ljudima, njihovoj stoci i usevima.

Ovu pretpostavku potvrđuje ispitivanje zala protiv kojih su upotrebljavane vatre i buktinje. Možemo uzeti da su najglavnija od tih zala bile stočne bolesti; i od svih zala pripisivanih vešticama verovatno nijedno nije toliko isticano kao zlo koje one čine krdima, naročito kradom mleka od krava. Značajno je da se živa vatra, koja se možda može smatrati roditeljem periodičnih svetkovina s vatrom, pali prvenstveno kao lek za stočnu kugu ili druge stočne bolesti; i ova okolnost navodi nas na pretpostavku, koju i opšti razlozi čine verovatnom, da običaj paljenja žive vatre potiče iz vremena kada su preci evropskih naroda poglavito živeli od proizvoda svojih krda i stada i kada je poljoprivreda još uvek igrala sporednu ulogu u njihovom životu. Veštice i vuci su dva velika neprijatelja od kojih još uvek strahuje stočar u mnogim krajevima Evrope, te se nije čuditi što on pribegava vatri kao moćnom sredstvu za teranje i jednih i drugih. Kod slovenskih naroda, neprijatelji koje živa vatra treba da suzbije nisu toliko žive veštice koliko vampiri i drugi zli duhovi, a cilj obreda je pre da odbije ova štetna bića nego da ih sagori u plamenu. Međutim, za naše izlaganje ove razlike nisu važne. Važna stvar koju treba zapaziti jeste da kod Slovena živa vatra, koja je verovatno prauzor svih obrednih vatri koje sada razmatramo, ne predstavlja čini za sunce, već je očito samo sredstvo za zaštitu čoveka i životinje od napada zlih stvorova; seljak misli da ih spaljuje ili plaši toplotom vatre, kao što bi spaljivao ili plašio divlje životinje.

Takođe se često pretpostavlja da vatre-radosnice štite polja od grada i kuće od groma i munje. Ali mnogi misle da veštice prouzrokuju grad i grmljavinu, stoga vatra koja tera veštice neminovno služi i kao amajlija protiv grada, groma i munje. Dalje, ugarci uzeti iz vatri-radosnica obično se drže u kućama da bi ih čuvali od požara; i mada se to možda radi na osnovu principa homeopatske magije, po kome jedna vatra treba da protivdejstvuje drugoj, takođe je moguće da je svrha ovog običaja da se veštice-palikuće drže na razdaljini. Narod preskače vatre-radosnice da bi sprečio koliku i gleda u plamen netremice da bi mu oči bile zdrave; i kolika i očne bolesti pripisuju se u Nemačkoj, a verovatno i drugde, mahinacijama veštica. Misli se da preskakanje ili obilaženje dugodnevičkih vatri sprečava bolove u leđima pri žnjevenju; u Nemačkoj se takvi bolovi zovu "veštičiji probadi" i pripisuju se vradžbinama.

Ali ako vatre-radosnice i buktinje o svetkovinama s vatrom treba smatrati prvenstveno oruđem protiv veštica i vrača, onda je verovatno da isto objašnjenje važi ne samo za plamteće koture koji se bacaju u vazduh, već takođe i za zapaljene točkove koji se u tim prilikama kotrljaju nizbrdo; možemo pretpostaviti da su i koturi i točkovi namenjeni spaljivanju nevidljivih veštica koje lebde u vazduhu ili neprimećeno posećuju polja, i vinograde po brežuljcima. Za veštice se veruje da stalno jašu kroz vazduh na brezovim metlama ili na nekim drugim podjednako ugodnim vozilima; a pošto one to rade, zar bi im se moglo bolje doskočiti nego da se zapaljene stvari (koturi, buktinje ili metle) bacaju na njih dok one proleću kroz tminu? Seljak u južnoj Slavoniji veruje da veštice jašu u mrkim oblacima punim grada, te gađa u oblake da bi oborio veštice i u isto vreme ih kune, govoreći: "Prokleta, prokleta Herodijo, tvoja majka je neznaboška koju je bog prokleo i Spasiteljeva krv okovala". On osim toga iznese lonac u kome je zapaljeno drveno ugljevlje koje je posuo svetim uljem i pokrio lovorovim lišćem i pelenom da bi napravio dim. Pretpostavlja se da se dim digne u oblake i ošamuti veštice, tako da one padnu na zemlju. I da ne bi pale na mekano, već da bi se što više povredile, seljak brzo iznese stolicu i prevrne je natraške da bi veštica pri padu slomila noge o nogare stolice. Još gore od toga, on svirepo stavi kose, sekire i drugo strašno oruđe sa oštricom naviše da bi se sirote nesrećnice isekle i izranjavile kad pravo iz oblaka padnu na njih.

Po ovom gledištu, ne zamišlja se da plodnost za koju se pretpostavlja da dolazi posle upotrebe vatre u obliku vatri-radosnica, buktinja, kotura, točkova, itd., neposredno proističe iz povećanja sunčeve toplote koja je magijski proizvedena vatrom; ta plodnost je samo posredan rezultat postignut oslobođenjem umnožilačke moći bilja i životinja od fatalnog sputavanja koje dolazi od vradžbina, a ono što važi za množenje biljaka i životinja može takođe važiti i za plodnost ljudskih polova. Pretpostavlja se da vatre-radosnice podstiču sklapanje braka i daju porod parovima bez dece. Ovaj srećni rezultat ne mora proizlaziti neposredno iz neke životodavne ili oplodne energije vatre; on može nastati posredno, od moći vatre da uništi one prepreke koje, kao što je dobro poznato, čini veštica i vrača stavljaju na put sjedinjenju muškarca i žene.

Prema tome, izgleda da je teorija o čistilačkom svojstvu obrednih vatri verovatnija i u većem skladu sa dokaznim materijalom od suprotne teorije o njihovoj vezi sa Suncem.

LXIV
SPALJIVANJE LJUDSKIH BIĆA

SPALJIVANJE FIGURA

JOŠ UVEK OSTAJE NEREŠENO pitanje šta znači spaljivanje figura prilikom ovih svetkovina. Posle prethodnog ispitivanja, odgovor na ovo pitanje izgleda sasvim očevidan. Kako se za vatre često tvrdi da se pale da bi se u njima spalile veštice, i kako se figura koja se u njima spaljuje ponekad zove "veštica", to bi bilo prirodno zaključiti da sve figure spaljene u plamenu u ovim prilikama predstavljaju veštice ili vrače, a da je običaj spaljivanja figura samo zamena za spaljivanje zlih ljudi i žena, jer se prema principu homeopatske ili imitativne magije veštica stvarno pogubi, ukoliko se uništi njena figura. Uopšte uzevši, ovakvo objašnjenje spaljivanja slamnih figura u ljudskom obliku o svetkovinama možda je najverovatnije.

Pa ipak, moguće je da to objašnjenje ne važi za sve slučajeve i da se neki od njih mogu, pa čak i moraju drukčije objasniti. Figure koje se tako spaljuju, kao što sam već pomenuo, teško se mogu odvojiti od figura smrti koje se u proleće spaljuju ili uništavaju na neki drugi način; već smo izneli razloge zbog kojih takozvane figure smrti treba smatrati predstavnicima duha drveća ili duha bilja. Mogu li se i druge figure koje se spaljuju u prolećnim i letnjim vatrama objasniti na isti način? Izgleda da mogu. Jer kao što se ostaci takozvane smrti stavljaju u polja da bi usevi rasli, tako se ugljevlje figure spaljene u prolećnoj vatri ponekad stavlja u polja u nadi da će ono čuvati useve od gamadi. Opet, pravilo da poslednja udata mlada mora preskočiti vatru u kojoj se na Pokladni utorak spaljuje slamni čovek, verovatno ima za cilj da je učini plodnom. Ali kao što smo videli, moć blagosiljanja žena porodom je specijalno svojstvo duhova drveća; stoga je pojmljiva pretpostavka da je figura koja gori i preko koje mlada mora da skoči predstavnik oplodnog duha drveća ili duha bilja. Svojstvo figure kao predstavnika duha bilja je gotovo neosporno kad je figura napravljena od neovršenog snopa žita ili kad je od glave do pete pokrivena cvećem. Takođe treba zapaziti da se u prolećnim i letnjim vatrama-radosnicama umesto lutke ponekad spaljuje drveće, živo ili posečeno. Pošto je duh drveta vrlo često predstavljen u ljudskom obliku, neće biti neoprezno ako pretpostavimo da se, pošto se na ovim vatrama spaljuje ponekad drvo a ponekad figura, figura i drvo smatraju međusobno ekvivalentnim, jer su i jedno i drugo predstavnici duha drveta. To potvrđuje zapažanje, prvo, da se figura koja treba da se spali ponekad nosi unaokolo istovremeno sa majskim drvetom; figuru nose mladići, a majsko drvo devoj-

ke; i drugo, da se kip ponekad vezuje za živo drvo i spaljuje zajedno s njim. U ovim slučajevima nema razloga za sumnju da je duh drveta predstavljen, kao što smo i ranije nalazili, u duplikatu, to jest i drvetom i figurom. Ne treba se čuditi što se pravi karakter figure kao predstavnika dobrotvornog duha bilja ponekad zaboravlja, jer je običaj spaljivanja dobrotvornog boga suviše stran kasnijem načinu mišljenja da bi izbegao pogrešno tumačenje. Sasvim je prirodno što je narod koji je produžio da spaljuje njegovu figuru počeo vremenom da je identifikuje sa figurom lica koja je iz raznih razloga mrzeo, kao što su Juda Iskariot, Luter i veštica.

Opšti razlozi za ubijanje boga ili njegovog predstavnika ispitani su u jednoj od prethodnih glava. Kad se dogodi da je bog božanstvo bilja, onda postoje i naročiti razlozi zašto on treba da umre od vatre. Svetlost i toplota su potrebni rastenju bilja i, prema principu simpatičke magije, podvrgavanjem ličnog predstavnika bilja njihovom uticaju obezbeđuje se dovoljna količina ovih potreba za drveće i useve. Drugim rečima, spaljivanjem duha bilja u vatri koja predstavlja Sunce postiže se to da bilje dobija dovoljno sunca bar za izvesno vreme. Ako je cilj samo da se stvori dovoljno sunca za bilje, moglo bi se prigovoriti da bi se to prema principu simpatičke magije bolje postiglo kad bi se predstavnik bilja jednostavno preneo preko vatre umesto da se spaljuje. To se zaista ponekad i radi. U Rusiji, kao što smo videli, slamna figura Kupale ne spaljuje se u dugodnevičkoj vatri, već se samo nosi napred i natrag preko nje. Iz razloga koje smo već izneli, potrebno je da bog umre, te idućeg dana skinu sa Kupale njene ukrase i bace je u reku. U ovom ruskom običaju prenošenje figure kroz vatru, ako nije čišćenje, možda predstavlja čini za sunce; ubijanje božanstva je odvojeno delo, a način ubijanja – davljenje – verovatno predstavlja čini za kišu. Narod obično ne smatra za potrebno da povlači ovu tananu razliku; iz raznih razloga koje smo već izneli, ljudi smatraju za korisno da izlože boga bilja velikoj toploti, a takođe smatraju da je korisno da ga ubiju, pa spaljivanjem božanstva brzo spoje te dve koristi.

SPALJIVANJE LJUDI I ŽIVOTINJA

U narodnim običajima koji su u vezi sa svetkovinama s vatrom u Evropi postoje izvesne karakteristike koje izgleda ukazuju na raniju praksu prinošenja ljudskih žrtava. Videli smo da postoje razlozi za verovanje da su u Evropi živa bića često igrala ulogu predstavnika duha drveta i duha žita i da su ubijana u tom svojstvu. Stoga nema razloga zašto ona ne bi bila spaljivana, ako su se od njihovog pogubljenja na taj način očekivale ma kakve koristi. Obziri prema ljudskim patnjama ne ulaze u računicu primitivnog čoveka. Kod svetkovina s vatrom o kojima je reč, pretvaranje da se ljudska bića spaljuju ponekad ide tako daleko da izgleda opravdano smatrati ga ublaženim zaostatkom starijeg običaja stvarnog spaljivanja ljudskih bića. Tako u Ahenu, kao što smo videli, čovek uvijen u mehune, vreže i lišće od graška vrši svoju ulogu tako vešto, da deca zaista veruju da je spaljen. U Žimježu, u Normandiji, čoveka obučenog u zelenilo, koji nosi titulu zeleni vuk, jure njegovi drugovi, a kad ga uhvate pretvaraju se da ga bacaju u dugodnevičku vatru. Slično tome, o belteinskim vatrama u Škotskoj ščepaju tobožnju žrtvu i pretvaraju se da je bacaju u plamen, a izvesno vreme posle toga narod govori o njoj kao da je mrtva. Kod vatri paljenih uoči Svih svetih, u severoistočnoj Škotskoj, možda se može otkriti slično pretvaranje u običaju da mladić legne što je moguće bliže vatri i pusti da ga drugi mladići preskaču. Titularni kralj u Eksu, koji je vladao godinu dana i

igrao glavnu ulogu o dugodnevičkoj vatri, možda je u prastaro doba imao manje prijatnu dužnost da služi kao gorivo za vatru koju je kasnije samo palio. Manhart verovatno ima pravo kad tvrdi da se kod sledećih običaja primećuju tragovi starog običaja spaljivanja predstavnika duha bilja obučenog u lišće. O dugodnevici u Volfeku, u Austriji, dečak obučen samo u zelene jelove grane ide od kuće do kuće praćen bučnom gomilom i skuplja drva za vatru-radosnicu. Kad dobije drvo on peva:

Šumsko drveće meni treba,
Nikakvo kiselo mleko za mene,
Već pivo i vino,
Pa će šumski čovek biti radostan i veseo.

U nekim krajevima Bavarske, dečaci koji idu od kuće do kuće skupljajući gorivo za dugodnevičku vatru uviju jednog od svojih drugova od glave do pete u zelene jelove grane i vode ga za uže kroz celo selo. U Mušajmu, u Virtembergu, proslava ivanjske vatre obično je trajala četrnaest dana i završavala se u drugu nedelju posle dugodnevice. Vatra-radosnica je poslednjeg dana prepuštana deci; stariji su odlazili u šumu, igde su oblačili jednog mladića u lišće i grančice, a ovaj se tako prerušen vraćao vatri, rasturao je i gazio. Svi prisutni su bežali čim ga ugledaju.

Izgleda da je moguće ići dalje od ovoga. Najjasniji tragovi prinošenja ljudskih žrtava u ovim prilikama su, kao što smo videli, oni koji su pre sto godina još uvek životarili u belteinskim vatrama u Škotskom pobrđu, to jest kod keltskog naroda koji je, naseljen u dalekom kraju Evrope i gotovo potpuno odvojen od stranog uticaja, sačuvao sve do tada svoje staro mnogoboštvo, i to možda bolje nego ijedan drugi narod u zapadnoj Evropi. Važno je što se na osnovu neospornih činjenica zna da su Kelti sistematski praktikovali spaljivanje ljudskih žrtava. Najraniji opis ovih žrtava ostavio nam je Julije Cezar. Kao osvajač dotada nezavisnih Kelta u Galiji, Cezar je imao dosta prilika da posmatra nacionalnu keltsku religiju i običaje, dok su ovi još bili sveži i čisti proizvodi domorodačke kovnice, još nepomešani u topionici rimske civilizacije. Cezar je, izgleda, u svoje beleške uneo i zapažanja grčkog istraživača Posidonija, koji je putovao po Galiji oko pedeset godina pre nego što je Cezar doveo rimske legije na La Manš. Grčki geograf Strabo i istoričar Diodor takođe su, izgleda, crpli materijal za svoje opise keltskih žrtava iz Posidonijevog dela, ali nezavisno jedan od drugog i od Cezara, jer svaki od ova tri izvedena izveštaja sadrži izvesne pojedinosti koje se ne nalaze ni kod jednog drugog od njih. Stoga je, spajajući ih, moguće sa izvesnom verovatnoćom rekonstruisati Posidoniijev izveštaj i tako dobiti sliku žrtava koje su Kelti u Galiji prinosili krajem drugog veka pre nove ere. Glavne karakteristike ovog običaja su izgleda bile sledeće. Kelti su čuvali osuđene zločince da bi ih žrtvovali o velikoj svetkovini održanoj jedanput svake pete godine. Verovalo se da će plodnost zemlje biti veća što je više takvih žrtava. Ako nije bilo dovoljno zločinaca za žrtvovanje uzimani su i ratni zarobljenici. Kad dođe vreme, druidi ili sveštenici ih prinesu na žrtvu. Neke su ubijali strelama, neke nabijali na kolje, a neke žive spaljivali. Pravili su ogromne kipove od prepleta ili od drveta i trave, i punili ih živim ljudima, stokom i raznim životinjama; zatim bi zapalili i izgoreli kipove zajedno sa živim bićima koja su bila u njima.

Takve su bile velike svetkovine držane jedanput svake pete godine. Osim ovih petogodišnjih svetkovina, proslavljanih u tako velikom obimu i sa tako velikim ljudskim

FIGURE OD PLETENOG PRUĆA
(Slika iz filma "Čovek od pruća", u režiji Robina Hardija, 1973)

Poput nekih drugih drevnih naroda, Kelti (tačnije njihovi sveštenici Druidi) su spaljivali žive ljude. Julije Cezar piše da su žrtve spaljivane u džinovskim kipovima od prepleta. Smatralo se da je to magijski obred čija je svrha bila da se za useve osigura potrebna količina sunčeve svetlosti, ali je verovatnije da su spaljivani ljudi ginuli u svojstvu veštaca.

gubicima, izgleda razložno pretpostaviti da su svetkovine iste vrste, samo u manjem obimu, držane svake godine, i da su od ovih godišnjih svetkovina bar neke neposredno potekle od svetkovina s vatrom koje se, sa tragovima žrtvovanja ljudskih bića, još uvek proslavljaju iz godine u godinu u mnogim delovima Evrope. Gigantski kipovi napravljeni od vrbovog pruća ili pokriveni travom u koje su Druidi zatvarali svoje žrtve podsećaju nas na lisnati koš u koji se ljudski predstavnik duha drveta još često uvlači. Stoga je, kako se očito pretpostavljalo da plodnost zemlje zavisi od propisanog prinošenja ovih žrtava, Manhart zauzeo gledište da su keltske žrtve, zatvarane u koševe od vrbovog pruća i trave, predstavnici duha drveta ili duha bilja.

Ovi pleteni džinovi druida su izgleda doskora imali, ako nemaju još i sada, svoje predstavnike na prolećnim i letnjim svetkovinama u modernoj Evropi. U Duaji je sve do početka devetnaestog veka narod išao u povorci svake godine u nedelju najbližu sedmom julu. Osnovno obeležje povorke bila je ogromna figura zvana "džin" koju su ljudi zatvoreni u njoj kretali kroz ulice pomoću valjaka i užadi. Poput kakvog viteza, figura je bila naoružana kopljem, sabljom, šlemom i štitom. Iza "džina" je išla njegova porodica – žena i troje dece koji su svi takođe bili napravljeni od pletenog vrbovog pruća, ali manji od njega. U Denkerku je povorka džinova održavana o dugodnevici, dvadeset četvrtog juna. Ova svetkovina, zvana "ludorija Denkerka", privlačila je mnoštvo gledalaca. Džin je bio ogromna figura od pletenog pruća, ponekad čak i četrdeset stopa visoka, obučena u dugačku plavu odeždu sa zlatnim prugama koja je dosezala do njenih

stopala i sakrivala tuce ili više ljudi koji su pokretali figuru da igra i klima glavom gledaocima. Ova ogromna figura zvala se "ćaća Reus", a u svom džepu je držala jedno kršno odojče ogromne veličine. Za džinom je išla njegova kćerka napravljena kao i otac, od pletenog pruća, velika kao on ili nešto manja. Većina gradova pa čak i sela u Brabantu i Flandriji imaju, ili su imali, slične pletene džinove koji su jedanput godišnje vođeni unaokolo, na veliku radost stanovništva koje je volelo ove groteskne figure, govorilo o njima sa patriotskim oduševljenjem i nikad ih se nije moglo dovoljno nagledati. U Antverpenu, džin je bio tako veliki da nije mogao proći ni kroz jednu gradsku kapiju, te stoga nije mogao posetiti svoju braću džinove u susednim varošima, kao što su drugi belgijski džinovi obično činili u svečanim prilikama.

U Engleskoj su veštački džinovi izgleda bili stalno obeležje dugodnevičke svetkovine. Jedan pisac iz šesnaestog veka govori o "dugodnevičkim priredbama u Londonu tokom kojih su, da bi se narod zadivio, pravljeni ogromni, ružni džinovi koji su marširali kao da su živi. Ti džinovi bili su dobro naoružani, ali su iznutra bili ispunjeni mrkom hartijom i kučinom koje bi lukavi dečaci uspeli da otkriju i podvrgnu podsmehu". U Česteru su se na godišnjoj svetkovini uoči dugodnevice pojavljivale figure četiri džina, opkoljene životinjama, drvenim konjima i drugim figurama. U Koventriju je pored džina izgleda bila i njegova žena. U Barfordu, u Oksfordširu, veče uoči dugodnevice proslavljano je uz veliko veselje nošenjem džina i zmaja gore-dole po varoši. Poslednji od ovih pokretnih engleskih džinova nađen je u Solsberiju, gde ga je oko 1884. godine jedan istraživač starina našao poluistrulelog u napuštenoj zbornici krojačkog društva. Njegovo telo bilo je napravljeno od motki i obruča, slično okviru koji je zeleni Džek nosio Prvog maja.

U ovim slučajevima džinovi su igrali ulogu samo u povorkama, ali su ponekad spaljivani u letnjim vatrama-radosnicama. Stanovnici Ri o Urs u Parizu su svake godine pravili veliku figuru od pletenog pruća, oblačili je kao vojnika, paradirali s njom nekoliko dana ulicama i svečano je spaljivali trećeg jula, dok je gomila gledalaca pevala *Salve Regina*. Jedno lice koje je nosilo titulu kralja predsedavalo je obredu sa zapaljenom buktinjom u ruci. Zapaljeni komadi figure bacani su među narod koji se žustro grabio za njih. Običaj je ukinut 1743. godine. U Briu, Il d Frans, džin od pletenog pruća visok osamnaest stopa spaljivan je svake godine uoči dugodnevice.

Druidski običaj spaljivanja živih životinja zatvorenih u opletene korpe ima svog dvojnika u prolećnim i letnjim svetkovinama. U Luhonu, na Pirinejima, uoči dugodnevice se "šupalj stub od jakog pletenog pruća, visok oko osamdeset stopa, podigne u centru glavnog predgrađa i uplete zelenilom sve do vrha, a oko podnožja se ukusno poređa u grupama najlepše cveće i žbunje koje se može naći, da bi obrazovalo neku vrstu pozadine celoj sceni. Zatim se stub napuni zapaljivim materijalom. U određen čas – oko 8 uveče – velika povorka, sastavljena od sveštenika za kojima idu mladići i devojke u prazničnom ruhu, pojavi se iz varoši pevajući crkvene pesme i poređa se oko stuba. U međuvremenu se zapale vatre-radosnice na okolnim brdima, što ostavlja vrlo lep utisak. Onda se sve žive zmije koje su se mogle skupiti bace u stub, a stub se u podnožju zapali buktinjama; oko pedeset mladića i ljudi sa buktinjama u ruci igraju oko stuba praveći divlje pokrete. Da bi izbegle plamen, zmije izmile na vrh, odakle izbijaju sa strane dok najzad ne padnu dole; njihova borba za život izaziva ushićenje gledalaca. To je omiljena godišnja svetkovina za stanovnike Luhona i okoline; lokalno predanje kaže da je ona mnogobožačkog porekla".

Na dugodnevičkim vatrama paljenim nekada na Plas d Grevu u Parizu bio je običaj da se spali korpa, bure ili džak pun živih mačaka, koji je vešan o visoku katarku u sredini vatre-radosnice; ponekad je spaljivana lisica. Narod je skupljao ugljevlje i pepeo i nosio ih kući, jer je verovao da to donosi sreću. Francuski kraljevi često su posmatrali ove prizore, pa čak i lično palili vatre-radosnice. Godine 1648, Luj XIV je krunisan vencem od ruža i sa buketom ruža u ruci zapalio vatru, igrao oko nje i posle prisustvovao banketu u gradskoj većnici. To je bila poslednja prilika kada je monarh predsedavao svečanosti dugodnevičke vatre u Parizu. U Mecu, dugodnevičke vatre paljene su sa velikim sjajem na gradskom polju, a u njima je spaljivano tuce živih mačaka zatvorenih u kaveze od pruća, na opštu radost naroda. Slično tome, u Gapu, u oblasti visokih Alpa, spaljivane su nekad mačke na dugodnevičkoj vatri. U Rusiji je ponekad na dugodnevičkoj vatri spaljivan beli petao; u Majsenu ili Tiringiji u vatru je bacana konjska glava. Ponekad su životinje spaljivane u prolećnim vatrama. U Vogezima su mačke spaljivane na Pokladni utorak; u Alzasu su bacane u uskršnju vatru. U oblasti Ardena mačke su bacane u vatre zapaljene u prvu nedelju Velikog posta; ponekad su, još svirepije, vešane nad vatrom o vrh stuba i žive spaljivane. "Bilo kakvo stradanje bilo je nedovoljno za mačku kao predstavnika đavola". Dok su životinje ginule u plamenu, čobani su čuvali svoja stada i terali ih da skaču preko vatre jer su smatrali da će ih to neizostavno sačuvati od bolesti i vradžbina. Videli smo da su i veverice ponekad spaljivane na uskršnjim vatrama.

Tako izgleda da se tragovi žrtvenih obreda Kelta u staroj Galiji vide u narodnim svetkovinama moderne Evrope. Sasvim je prirodno što su u Francuskoj, ili tačnije u široj oblasti koja je nekad sačinjavala staru Galiju, ti obredi ostavili najjasniji trag u običajima spaljivanja džinova od pletenog pruća i životinja zatvorenih u opletene koševe ili korpe. Ovi običaji obično su održavani oko dugodnevice. Iz toga možemo zaključiti da su prvobitni obredi, kao i ovi njihovi degenerisani naslednici, održavani o dugodnevici. Ova pretpostavka slaže se sa zaključkom do koga nas dovodi opšti pregled evropskih narodnih običaja, to jest da je dugodnevička svetkovina morala biti najrasprostranjenija i najsvečanija od svih godišnjih svetkovina koje su proslavljali primitivni arijevci u Evropi. U isto vreme, ne smemo zaboraviti da su kod britanskih Kelta glavne godišnje svetkovine s vatrom održavane o Belteinu (Prvi maj) i uoči Svih svetih (poslednji dan u oktobru), a to nas navodi na pomisao da su možda i Kelti u Galiji takođe održavali svoje glavne obrede s vatrom, uključujući i spaljivanje ljudi i životinja, početkom maja ili novembra, pre nego o dugodnevici.

Još nam je ostalo da se upitamo u čemu je značenje takvih žrtava? Zašto su ljudi i životinje spaljivani prilikom ovih svetkovina? Ako smo u pravu što moderne evropske svetkovine s vatrom tumačimo kao pokušaj da se moć vračanja suzbije spaljivanjem ili teranjem veštica i vrača, onda izgleda da iz toga proizlazi da na isti način moramo objasniti i ljudske žrtve kod Kelta; to jest, moramo pretpostaviti da su ljudi koje su druidi spaljivali u figurama od pletenog pruća osuđivani na smrt zato što su bili vešci ili vrači i da je smrtna presuda izvršavana spaljivanjem jer se smatralo da je najsigurniji način oslobađanja od tih štetnih i opasnih bića u tome da se ona spale živa. Isto objašnjenje moglo bi se primeniti i na stoku i mnogobrojne divlje životinje koje su Kelti spaljivali zajedno s ljudima. Verovatno se i za njih pretpostavljalo da su ili pod uticajem vradžbina ili da su vrači i veštice koji su se preobrazili u životinje da bi ostvarili svoje paklene planove protiv dobra ostalih ljudi. Ovu pretpostavku potvrđuje zapažanje da su žrtve

koje su najčešće spaljivane u modernim vatrama-radosnicama bile mačke, a da su mačke baš one životinje (izuzev možda zečeva) u koje se, po narodnom verovanju, veštice najčešće i pretvaraju. Takođe smo videli da se i zmije i lisice ponekad spaljuju u dugodnevičkim vatrama, a priča se da velške i nemačke veštice uzimaju na sebe oblik lisice ili zmije. Kad imamo na umu mnogobrojnost životinja čije oblike veštice mogu uzeti na sebe kad god hoće, onda na osnovu ove hipoteze izgleda lako objasniti raznovrsnost živih stvorova spaljivanih o svetkovinama kako u staroj Galiji tako i u modernoj Evropi; možemo pretpostaviti da sve ove životinje nisu predavane plamenu zato što su bile životinje, već zato što se verovalo da su one veštice koje su na sebe uzele oblik životinja radi svojih nevaljalih ciljeva. Jedno preimućstvo ovakvog objašnjenja starih keltskih žrtava je da ono unosi skladnost i doslednost u način postupanja sa vešticama kod evropskih naroda od najranijih vremena pa sve, otprilike, do pre dva veka, kada je sve veći uticaj racionalizma poljuljao verovanje u veštice i zaustavio običaj spaljivanja veštica. Bilo tako ili ne, sada možda možemo razumeti zašto su drugi verovali da će, ukoliko više lica osude na smrt, utoliko veća biti plodnost zemlje. Za modernog čitaoca veza između aktivnosti dželata i produktivnosti zemlje nije na prvi pogled očita. Ali malo razmišljanja ubediće ga da, kad su zločinci koji stradaju na lomači ili vešalima veštice koje uživaju da mrazom unište useve ili da ih upropaste gradom, njihovo uništavanje u stvari ima za cilj da osigura obilnu žetvu otklanjanjem jednog od glavnih uzroka koji slabi i uništava nade poljoprivrednika.

Druidske žrtve koje smo sada razmotrili V. Manhart je objasnio na drugi način. On je pretpostavio da su ljudi koje su drugi spaljivali u figurama od pletenog pruća predstavljali duhove bilja, i da je prema tome običaj spaljivanja ljudi bio magijski obred čija je svrha bila da osigura potrebnu količinu sunca za useve. Slično tome, izgleda da je on bio sklon gledištu da su životinje spaljivane u vatrama predstavljale duh žita za koji se, kao što smo videli u prethodnom delu ove knjige, često pretpostavljalo da uzima na sebe oblik životinje. Nema sumnje da se ova teorija može braniti i Manhartov veliki autoritet čini je zaslužnom ozbiljne pažnje. Ja sam je bio usvojio u ranijim izdanjima ove knjige, ali mi ona posle ponovnog razmatranja izgleda uglavnom manje verovatna od teorije da su ljudi i životinje spaljivani u vatrama ginuli u svojstvu veštica. Ovo drugo gledište naišlo je na jaku podršku kod samog naroda koji proslavlja svetkovine s vatrom, jer narodno ime za običaj paljenja vatri je "spaljivanje veštica", figure veštica ponekad spaljuju u plamenu a za vatre, njihovo ugljevlje ili pepeo pretpostavlja se da štite od vradžbina. S druge strane, ima malo čega što bi pokazalo da je narod smatrao figure i životinje spaljivane u vatrama predstavnicima duha bilja i da su vatre-radosnice čini za sunce. Što se tiče zmija koje su spaljivane na dugodnevičkoj vatri u Luhonu, ne znam ni za jedan siguran dokaz da su zmije u Evropi smatrane ovaploćenjima duha drveta ili duha žita, mada ne izgleda da je u drugim delovima sveta to shvatanje nepoznato, dok je s druge strane narodno verovanje u preobražavanje veštica u životinje tako opšte i tako duboko ukorenjeno, a strah od tih čudnih bića tako veliki, da izgleda sigurnije pretpostaviti da su mačke i ostale životinje koje su spaljivane u vatri umirale kao ovaploćenja veštica nego da su ginule kao predstavnici duhova bilja.

LXV
BALDER I IMELA

Čitalac će se setiti da nas je na prethodni opis narodnih svetkovina s vatrom u Evropi naveo mit o nordijskom bogu Balderu, za koga se kaže da je ubijen granom imele i spaljen na velikoj vatri. Sada ćemo ispitati koliko običaji koje smo razmotrili pomažu da se rasvetli taj mit. U ovom ispitivanju bilo bi zgodno da počnemo sa imelom, orudem Balderove smrti.

Imela je još od pamtiveka bila predmet sujevernog obožavanja u Evropi. Obožavali su je druidi, kao što saznajemo iz čuvenog Plinijevog pasusa. Posle nabrajanja različitih vrsta imele, on kaže: "Govoreći o ovom predmetu, ne treba propustiti da se pomene obožavanje sa kojim se u celoj Galiji gledalo na imelu. Druidi, jer tako oni nazivaju svoje vrače, ne smatraju ništa tako svetim kao imelu i drvo na kome ona raste, ali samo ako je to drvo hrast. Osim toga, oni biraju hrastove šume za svoje svete gajeve i ne vrše nikakav sveti obred bez hrastovog lišća; tako se i samo ime druidi može smatrati nazivom koji su im dali Grci zbog njihovog obožavanja hrasta. Jer oni veruju da je sve što raste na hrastovom drveću poslato s neba, i da je to znak da je to drvo sam bog izabrao. Retko se nailazi na imelu; ali kad je nađu, beru je uz svečani obred. To najčešće rade šestog dana Mesečevog meseca, po kome datiraju početke svojih meseca, svojih godina i svojih tridesetogodišnjih ciklusa, jer šestog dana Mesec ima dosta snage i još nije prešao polovinu svoje putanje. Pošto obave sve pripreme za žrtvovanje i gozbu pod drvetom, oni pozdrave imelu kao sveopšteg iscelitelja i dovedu na to mesto dva bela bika čiji rogovi nikad ranije nisu vezivani. Sveštenik obučen u belu odeždu popne se na drvo i zlatnim srpom odseče imelu koju uhvate u parče belog platna. Zatim prinesu žrtve, moleći boga da njegov dar usreći one kojima ga je on dao. Veruju da napitak napravljen od imele učini da jalove životinje postanu plodne i da je ta biljka lek protiv svakog otrova."

U jednom drugom pasusu Plinije nam kaže da je u medicini imela koja raste na hrastu smatrana najuspešnijim lekom; neki sujeverni ljudi smatraju njeno dejstvo uvećanim ako je biljka ubrana, bez upotrebe gvožđa, prvog dana Mesečevog meseca i ako se pri branju pazilo da ona ne dodirne zemlju. Hrastova imela dobijena na taj način smatrana je lekom protiv epilepsije; ako su je žene nosile pri sebi pomagala im je da zatrudne; najuspešnije je lečila čireve, ako bolesnik samo ižvaće parče biljke i stavi jedno drugo parče na čir. Pored toga, kaže Plinije, verovali su da je imela, kao sirće i jaje, odlično sredstvo za gašenje vatre.

Ako u ovim poslednjim pasusima Plinije misli – kao što očito izgleda – na postojeća verovanja kod svojih savremenika u Italiji, onda iz toga sledi da su se druidi i Latini do izvesnog stepena slagali u pogledu vrednosti svojstava imele koja raste na hrastu; i jedni i drugi pripisivali su joj oplodnu moć; druidi su verovali da napitak spravljen od imele može da oplodi jalovu stoku, a Latini su smatrali da će ženi koja nosi stručak imele sa sobom to pomoći da zatrudni. Dalje, oba naroda su mislila da se biljka mora brati na izvestan način i u određeno vreme kako bi njena medicinska svojstva imala dejstva. Nije se smela seći gvoždem, pa su je druidi sekli zlatom; nije smela dodirnuti zemlju, zato su je druidi pri branju hvatali u parče belog platna. Pri određivanju vremena za branje biljke, oba naroda su se rukovodila posmatranjem Meseca, samo su se razlikovali u pitanju Mesečevog dana, jer su Latini uzimali prvi, a druidi šesti dan.

Sa ovim verovanjima starih Gala i Latina u čudna medicinska svojstva imele možemo uporediti slična verovanja današnjih Aina u Japanu. Čitamo da oni "kao i mnogi drugi severni narodi naročito obožavaju imelu. Oni gledaju na nju kao na medicinu, dobru za gotovo sve bolesti; ponekad je uzimaju u hrani a ponekad kao napitak. Lišće se radije upotrebljava od bobica, jer su one suviše lepljive za opštu upotrebu. Ali mnogi takođe pretpostavljaju da ova biljka ima moć da učini da bašte obilno rode. Kad se upotrebljava za ovu svrhu, lišće se isecka sitno i, pošto se nad njim očita molitva, poseje se sa prosom i drugim semenom, a jedan deo se pojede sa hranom. Nerotkinje jedu imelu da bi zatrudnele. Veruje se da najjače dejstvo ima imela koja raste na vrbi. To potiče otuda što oni vrbu smatraju naročito svetim drvetom".

Aini se, dakle, slažu sa druidima u mišljenju da je imela lek za gotovo svaku bolest, a istog su mišljenja kao i Latini, to jest veruju da ona pomaže ženama da rađaju decu. Dalje, druidska ideja da je imela "sveisceliteIj" ili čudotvorni lek može se uporediti sa idejom Valoa u Senegambiji. Ovaj narod "duboko obožava jednu vrstu imele, koju zove *tob*; kad idu u rat, oni nose na sebi lišće te biljke, kao čuvara od rana, kao da je to lišće prava amajlija (*gris-gris*)". Francuski pisac koji piše o ovoj praksi dodaje: "Zar nije čudno što je imela u ovom delu Afrike ono što je bila u sujeverju Gala? Ova predrasuda, zajednička obema zemljama, možda ima isto poreklo; crnci i beli ljudi bez sumnje su videli, svaki za sebe, nešto natprirodno u biljci koja raste i razvija se iako nema korena u zemlji. Nisu li oni u stvari verovali da je to biljka koja je pala s neba, dar božanstva?"

Ova pretpostavka o poreklu te praznoverice snažno je poduprta druidskim verovanjem, o kome piše Plinije, da je sve što raste na hrastu poslato s neba i da je znak da je sam bog izabrao to drvo. Takvo verovanje objašnjava zašto su druidi sekli imelu zlatnim srpom, a ne običnim nožem, i zašto nisu puštali da dodirne zemlju pošto je poseku; verovatno su mislili da bi dodirom sa zemljom nebeska biljka bila obesvećena i njeno čudno svojstvo izgubljeno. Sa ritualom druida pri sečenju imele možemo uporediti ritual koji se u sličnom slučaju propisuje u Kambodži. Tamo se kaže da treba da se, kad vidite orhideju da raste kao parazit na tamarindi, obučete u belo, uzmete nov zemljani lonac i popnete se u podne na drvo, odlomite biljku, stavite je u lonac, pa ćete tako dobiti napitak koji štiti ljude od ranjavanja. Kao što se u Africi smatra da lišće jedne parazitske biljke štiti nosioca tog lišća od svake povrede oružjem, tako se u Kambodži smatra da napitak spravljen od jedne druge parazitske biljke čini istu uslugu onome koga pije ili se njim pere. Možemo pretpostaviti da je u oba dela sveta ideja zaštite od

oružja sugerirana položajem same biljke koja, zauzimajući mesto relativne sigurnosti nad zemljom, izgleda da obećava svom srećnom pritežaocu sličnu sigurnost od nekih zala koja ugrožavaju čovečiji život na zemlji. Već smo nailazili na primere koji pokazuju kako primitivan čovek visoko ceni takva preimućstva.

Ma kakvi da su poreklo ovih verovanja i praksa u vezi sa imelom, izvesno je da neki od njih imaju svoje paralele u folkloru današnjeg evropskog seljaštva. Na primer, u raznim krajevima Evrope postoji pravilo da se imela ne sme seći na običan način, već se mora oboriti sa drveta strelom ili kamenjem. Tako u švajcarskom kantonu Argoviji "seoski svet u izvesnom smislu smatra svetim sve parazitske biljke, a naročito imelu koja raste na hrastu. Pripisuje joj veliku moć, ali se usteže da je seče na uobičajeni način, pa umesto toga ovako dolazi do nje. Kad je Sunce u sazvežđu Strelac i Mesec u opadanju, prvog, trećeg ili četvrtog dana pre novog meseca, treba strelom pogoditi imelu na hrastu i uhvatiti je levom rukom kad pada. Takva imela je lek protiv svake dečije bolesti". Švajcarski seljaci, kao i stari druidi, pripisuju naročito svojstvo imeli koja raste na hrastu; ona se ne sme seći na običan način; mora se uhvatiti pre nego što padne na zemlju i smatra se opštim lekom za sve bolesti, bar dečije. U Švedskoj je takođe rasprostranjena praznoverica da se imela, da ne bi izgubila svoje naročito svojstvo, mora oboriti s hrasta kamenom ili strelom. Slično tome, "sve do početka devetnaestog veka, narod u Velsu verovao je da se imela, da bi imala nekog dejstva, mora oboriti s drveta na kome raste strelom ili kamenom".

U pogledu lekovitosti imele, mišljenje današnjih seljaka, pa čak i nekadašnjih učenih ljudi, slaže se do izvesnog stepena sa mišljenjem naroda starog veka. Druidi su izgleda zvali tu biljku, ili možda hrast na kome je rasla, "sveiscelitelj", a kažu da je "sveiscelitelj" još uvek ime imele u sadašnjem keltskom jeziku u Bretanji, Velsu, Irskoj i Škotskoj. Ujutru na Ivanjdan (dugodnevičko jutro), seljaci Pijemonta i Lombardije idu da pretraže hrastovo lišće da bi spravili "ulje sv. Jovana" za koje se misli da leči sve rane zadate sečivom. Verovatno je da je prvobitno "ulje sv. Jovana" bilo obična imela ili esencija napravljena od nje. U Holštajnu se imela, naročito hrastova imela, još uvek smatra čudotvornim lekom za otvorene rane i kao sigurne čini koje donose uspeh u lovu; i Lakomi, u južnoj Francuskoj, staro druidsko verovanje u imelu kao lek protiv svih otrova još uvek živi kod seljaka; oni je stave na trbuh otrovanog lica ili mu daju da prije napitak napravljen od nje. Verovanje starog veka da je imela lek za epilepsiju održalo se i u modernim vremenima ne samo kod neprosvećenih nego i kod prosvećenih. Tako u Švedskoj epileptičari misle da će izbeći epileptične napade ako nose sa sobom nož čija je drška od hrastove imele; u Nemačkoj su radi istog cilja grančice imele vešane deci oko vrata. U francuskoj pokrajini Burbonu uobičajeni lek za epilepsiju je grančica imele uzete sa hrasta na Ivanjdan i skuvane sa ražanim brašnom. Tako se i u Botsfordu, u engleskoj pokrajini Linkolnširu, napitak od imele smatra lekom koji ublažava ovu strašnu bolest. Imelu su preporučivali kao lek od padavice veliki medicinski autoriteti u Engleskoj i Holandiji sve do osamnaestog veka.

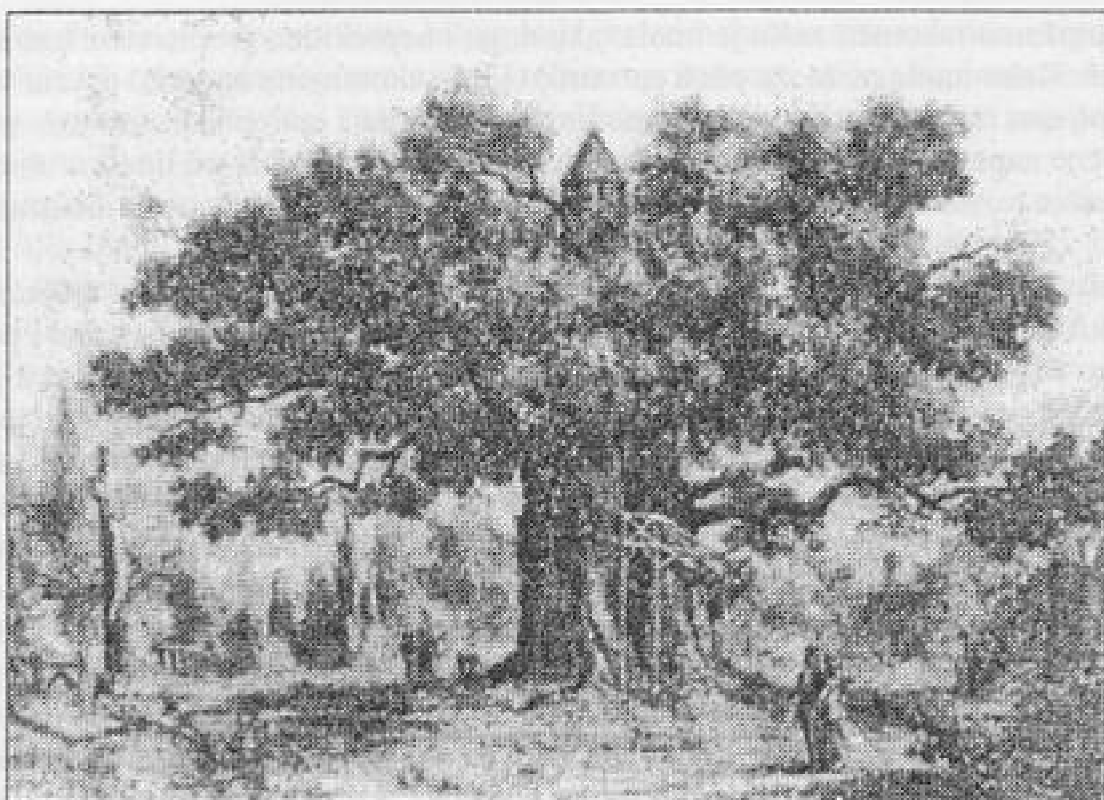
Ali mišljenje lekara o lekovitosti imele izmenilo se iz osnova. Dok su druidi verovali da imela leči sve, moderni lekari izgleda misle da ona ne leči ništa. Ako su u pravu, onda moramo zaključiti da je staro, rasprostranjeno verovanje u lekovitost imele čista praznoverica zasnovana na fantastičnim zaključcima koje je neznanje izvelo iz parazitske prirode te biljke; izgledalo je da je njen visok položaj u granama drveta štiti od opasnosti kojima su biljke i životinje izložene na površini zemlje. Sa ove tačke gledišta

možda možemo razumeti zašto je imela tako dugo i neprekidno propisivana kao lek od padavice. Kako imela ne može pasti na zemlju jer je ukorenjena na grani drveta visoko nad zemljom, izgleda da iz toga neminovno proizlazi da i epileptičar ne može pasti u epileptične napade dokle god nosi parče imele u džepu ili napitak od imele u stomaku. Takav način rezonovanja verovatno bi čak i sada veliki deo ljudskog roda smatrao ubedljivim.

Staro latinsko mišljenje da imela gasi vatru izgleda da dele švedski seljaci, koji vešaju kitice hrastove imele o tavanice svojih soba kao zaštitu od zla uopšte i požara posebno. Jednu sugestiju o načinu na koji je imela dospela do ovog svojstva pruža nam naziv "gromova metla" koji narod u švajcarskom kantonu Argoviji pridaje toj biljci. Gromova metla je čupava žbunasta izraslina na granama drveća, za koju se obično veruje da se stvara bleskom munje; otuda u Češkoj gromova metla stavljena da gori u vatri štiti kuću od groma. Pošto je i sama proizvod munje, ona prema homeopatskim principima služi kao zaštita od munje, u stvari kao neka vrsta sprovodnika munje. Otuda vatra koju imela u Švedskoj treba naročito da otkloni od kuća jeste vatra koju pali munja, mada je ova biljka bez sumnje podjednako uspešna i protiv požara uopšte.

Imela ne služi samo kao sprovodnik munje, već i kao glavni ključ, jer se kaže da ona otvara sve brave. Možda najdragocenije od svih svojstava imele je to što pruža sigurnu zaštitu od magije i vradžbina. To je, bez sumnje, razlog što se u Austriji grančica imele stavlja na prag kao sredstvo protiv more, a to je možda i razlog što u severnoj Engleskoj kažu da, ako želite da vam mlekarstvo uspeva, morate dati kitu imele kravi koja se prva oteli posle Nove godine, jer je dobro poznato da ništa nije tako fatalno po mleko i puter kao vradžbine. Slično tome, u Velsu je narod, da bi mu mlekarstvo polazilo za rukom, davao granu imele prvoj kravi koja se otelila posle prvog časa Nove godine; u seoskim krajevima Velsa, gde imele ima u izobilju, uvek je bilo dosta imele u majurskim kućama. Kad nastane oskudica u imeli, velški seljaci su govorili "nema imele, nema sreće", a kad je bilo dosta imele po majurskim kućama očekivali su dobru žetvu. U Švedskoj se imela marljivo traži uoči Ivanjdana, jer narod "veruje da je ona puna tajanstvenih svojstava; i ako se grančica imele obesi o tavanicu u kući, konjušnici, ili o kravlja jasla, Trol će onda biti nemoćan da naškodi čoveku ili životinji".

Što se tiče vremena kad treba brati imelu, postojala su različita mišljenja. Druidi su je najviše brali šestog dana Mesečevog meseca, a Latini, izgleda, prvog dana Mesečevog meseca. U novije doba neki su to radili o punom Mesecu u martu, a drugi kad Mesec opada u zimu i kad je Sunce u znaku Strelca. Najomiljenije vreme je izgleda bilo veče uoči dugodnevice ili sama dugodnevica. Videli smo da se u Francuskoj i Švedskoj naročita svojstva pripisuju imeli ubranoj o dugodnevici. U Švedskoj je pravilo da se "imela mora seći uoči dugodnevice, kad i Sunce i Mesec stoje u znaku svoje moći". U Velsu se verovalo da grančice imele ubrane uoči Ivanjdana (uoči dugodnevice), ili u ma koje vreme pre nego što se pojave bobice, daju i dobre i rđave proročke snove ako se stave pod jastuk spavača. Prema tome, imela je jedna od mnogih biljaka za čija se magijska ili medicinska svojstva veruje da kulminiraju sa kulminacijom Sunca u najdužem danu godine. Stoga izgleda razložno pretpostaviti da je i u očima druida, koji su tako duboko obožavali tu biljku, sveta imela udvostručavala svoja mistična svojstva o solsticiji u junu, i da su je oni prema tome redovno sekli uz svečani obred uoči dugodnevice.

HRAST KAO PREDMET OBOŽAVANJA
(Sveti hrast u Aluvilu, Normandija, Francuska; crtež Markija, 1824)

Hrast su obožavali svi žitelji Evrope pre nego što su se raselili. Otuda se može zaključiti da je njihova prvobitna postojbina bila u zemlji pokrivenoj gustom hrastovom šumom.

Bilo tako ili ne, sasvim je izvesno da je imela, orude Balderove smrti, zbog svojih tajanstvenih osobina redovno brana uoči dugodnevice u Skandinaviji, Balderovoj postojbini. Ova biljka obično raste na kruškovom, hrastovom i drugom drveću u gustim vlažnim šumama umerenijih zona Švedske. Jedan od dva važna događaja u Balderovom mitu ponovi se o velikoj dugodnevičkoj svetkovini Skandinavije, a drugi glavni događaj mita, spaljivanje Balderovog tela na lomači, takođe ima svoju paralelu u vatrama-radosnicama koje još uvek plamte, ili su bar doskora plamtele, uoči dugodnevice u Danskoj, Norveškoj i Švedskoj. Istina, ne izgleda da se ikakva figura spaljuje u tim vatrama; ali spaljivanje figure je obeležje koje je lako moglo otpasti pošto se zaboravilo njegovo značenje. Ime Balderove lomače (*Balders Balar*) pod kojim su ove dugodnevičke vatre ranije bile poznate u Švedskoj, stavlja njihovu vezu sa Balderom izvan sumnje, i čini verovatnim da je u ranije doba u njima svake godine spaljivan ili Balderov predstavnik ili njegova figura. Dugodnevnica je bila vreme posvećeno Balderu i švedski pesnik Tegner je, pri datiranju spaljivanja Baldera o dugodnevici, verovatno sledio staro predanje da je letnja solsticija bila vreme kad je dobri bog prevremeno završio svoj život.

Pokazali smo, dakle, da glavni događaji Balderovog mita imaju paralele u onim svetkovinama s vatrom našeg evropskog seljaštva koje nesumnjivo potiču iz davnog vremena, pre uvođenja hrišćanstva. Tobožnje bacanje kockom izabrane žrtve u belteinsku

vatru ili slično postupanje sa čovekom, budućim zelenim vukom, o dugodnevičkoj vatri u Normandiji, mogu se objasniti kao tragovi starijeg običaja stvarnog spaljivanja ljudskih bića u tim prilikama; i zeleno odelo zelenog vuka, zajedno sa lisnatim okvirom mladića koji je gazio dugodnevičku vatru u Mušajmu, izgleda da pokazuje da su lica koja su ginula prilikom tih svetkovina činila to u svojstvu duhova drveća ili božanstava bilja. Iz svega ovoga možemo opravdano zaključiti da u Balderovom mitu s jedne, i u svetkovinama s vatrom i običaju branja imele s druge strane, nalazimo tako reći dve razbijene i odvojene polovine jedne prvobitne celine. Drugim rečima, možemo pretpostaviti sa izvesnim stepenom verovatnoće da mit o Balderovoj smrti nije bio samo mit, to jest opis fizičke pojave u slikama pozajmljenim iz ljudskog života, već da je on u isto vreme bio i priča koju je narod pričao da bi objasnio zašto je svake godine spaljivao ljudskog predstavnika boga i brao imelu uz svečani obred. Ako sam u pravu, priča o tragičnom Balderovom svršetku predstavljala je, da se tako izrazim, tekst svete drame odigravane iz godine u godinu kao magijski obred koji je imao da učini da sunce sija, drveće raste, usev napreduje, i da čuva čoveka i životinju od zlokobnih lukavstava vila i Trolova, veštica i vrača. Kratko rečeno, priča je pripadala onoj vrsti mitova koji se dopunjavaju ritualom; u ovom, kao i u mnogim drugim slučajevima, mit je stajao prema magiji u odnosu teorije prema praksi.

Ali ako su žrtve – ljudski Balderi – koje su spaljivane bilo u proleće ili o dugodnevici slate u smrt kao živa ovaploćenja duhova drveća ili božanstva bilja, onda izgleda da je i sam Balder morao biti duh drveta ili božanstvo bilja. Stoga je od važnosti otkriti, ako je moguće, vrstu drveta ili drveća čiji je lični predstavnik spaljivan prilikom svetkovina s vatrom. Jer možemo biti sasvim sigurni da žrtva nije ubijana kao predstavnik bilja uopšte. Ideja o bilju uopšte suviše je opšta da bi bila primitivna. Najverovatnije je da je žrtva u početku predstavljala neku vrstu svetog drveta. Od svih evropskih drveta hrast ima najveće pravo da se smatra svetim drvetom arijevaca. Dokazano je da su ga obožavale sve velike grane arijevske rase u Evropi; stoga možemo zaključiti da su hrast obožavali svi arijevci zajedno pre nego što su se razišli, i da je njihova prvobitna postojbina morala biti u zemlji pokrivenoj gustom hrastovom šumom.

Uzevši u obzir primitivni karakter i veliku sličnost svetkovina s vatrom kod svih grana arijevske rase u Evropi, možemo zaključiti da ove svetkovine predstavljaju deo opšteg jezgra verskih ceremonija koje su razni narodi poneli sa sobom kad su napustili svoju staru postojbinu. Ali, ako sam u pravu, bitno obeležje ovih primitivnih svetkovina s vatrom bilo je spaljivanje čoveka koji je predstavljao duh drveta. S obzirom na mesto koje je hrast zauzimao u religiji arijevaca, mora se pretpostaviti da je drvo koje je tako predstavljeno na svetkovinama s vatrom prvobitno bilo hrast. Što se tiče Kelta i Litvanaca, ovaj zaključak verovatno niko neće mi osporavati. I za njih i za Nemce potvrđuje ga jedan značajan primer religioznog konzervativizma. Najprimitivniji poznat način proizvođenja vatre je trenjem dva parčeta drveta jedno o drugo dok se ne zapale; videli smo da se ovaj metod još uvek upotrebljava u Evropi za paljenje svetih vatri, kao na primer žive vatre, i da je najverovatnije ranije upotrebljavan prilikom svih svetkovina s vatrom o kojima je reč. Ponekad se traži da se živa vatra, ili kakva druga sveta vatra, proizvede trenjem izvesne vrste drveta, a kad je vrsta drveta propisana (bilo kod Kelta, Germana ili Slovena) to drvo je obično hrast. Ako se sveta vatra obično palila trenjem hrastovog drveta, onda možemo zaključiti da je prvobitno i vatra ložena istim

drvima. Izgleda da je večita vatra Veste u Rimu ložena hrastovim drvetom, i da je hrastovo drvo upotrebljavano za gorivo u večitoj vatri koja je gorela pod svetim hrastom u velikom litvanskom svetilištu u Romovu. Da je hrastovo drvo služilo kao gorivo za dugodnevičke vatre možda se može zaključiti iz običaja za koji se kaže da ga još i sada upražnjavaju seljaci u mnogim planinskim krajevima Nemačke, naime da se o dugodnevici za vatre u kolibama upotrebljavaju velike hrastove klade. Klada se tako namesti da polako tinja i ne izgori pre isteka godine. Zatim se iduće dugodnevice ugljenisani ostaci stare klade sklone da bi se napravilo mesto za novu i pomešaju sa semenom za sejanje ili se razbacaju po bašti. Veruje se da to hranu kuvanu na ognjištu čuva od vradžbina, da čuva kućnu sreću, podstiče rastenje useva i štiti ih od smeta i gamadi. Prema tome, ovaj običaj je sasvim paralelan običaju u vezi sa badnjakom koji je u nekim delovima Nemačke, Francuske, Engleske i Srbije i drugih slovenskih zemalja obično bio od hrastovog drveta. Opšti zaključak je da je prilikom ovih periodičnih i povremenih svetkovina starih arijevaca vatra paljena i ložena svetom hrastovinom.

Ali ako su tokom ovih svečanih obreda vatre redovno ložene hrastovinom, onda sledi da ljudi spaljivani u njima kao oličenje duha drveta nisu mogli predstavljati nijedno drugo drvo do hrast. Sveti hrast je, prema tome, spaljivan u duplikatu: hrastovina je gorela u vatri, a zajedno s njom i živ čovek kao oličenje duha hrasta. Ovaj zaključak, izveden u pogledu evropskih arijevaca uopšte, potvrđen je što se tiče njegove posebne primene na Skandinavce odnosom u kome je kod njih imela stajala prema spaljivanju žrtve na dugodnevičkoj vatri. Videli smo da je kod Skandinavaca bio običaj da o dugodnevici beru imelu. Na prvi pogled izgleda da u ovom običaju nema ničega što bi ga vezivalo sa dugodnevičkim vatrama u kojima su spaljivane ljudske žrtve ili njihove figure. Iako je vatra, kao što izgleda verovatno, prvobitno uvek paljena hrastovinom, zašto bi bilo potrebno da se bere imela? Poslednju kariku između dugodnevičkih običaja branja imele i paljenja vatri pruža nam Balderov mit, koji bi se teško mogao odvojiti od običaja o kojima je reč. Mit pokazuje kako je moguće da se nekada verovalo da postoji bitna veza između imele i ljudskog predstavnika hrasta koji je spaljivan na vatri. Po mitu, Balder nije mogao biti ničim ubijen, ni na nebu ni na zemlji, izuzev imelom; i dokle god je imela stajala na hrastu, on ne samo što je bio besmrtan, već nije mogao biti ni ranjen. Ako pak pretpostavimo da je Balder bio hrast, poreklo mita postaje razumljivo. Na imelu se gledalo kao na sedište hrastovog života; dokle god je ona bila nepovređena, ništa nije moglo ubiti hrast, pa čak ni raniti ga. Do shvatanja imele kao sedišta života hrasta primitivan svet je prirodno došao zapažanjem da je, dok se hrastovo lišće suši i opada svake godine, imela koja na njemu raste uvek zelena. Zimi su njeno sveže lišće među ogolelim hrastovim granama obožavaoci drveta verovatno pozdravljali kao znak da je božanski život koji je prestao da oživljava grane još živeo u imeli, kao što spavačevo srce još uvek kuca dok je njegovo telo nepokretno. Stoga je kad se bog morao ubiti – kad se sveto drvo moralo spaliti – bilo potrebno da se prvo odlomi imela. Dokle god je imela ostala netaknuta, hrast je (tako je narod mogao misliti) bio zaštićen od svake povrede; svi udarci njihovih noževa i sekira odbili bi se od njegove površine. Ali ako se od hrasta jednom otcepi njegovo sveto srce – imela – i drvo je gotovo da padne. Kad se u kasnije doba dospelo do ideje da živ čovek predstavlja duh hrasta, bilo je logički nužno pretpostaviti da on, kao ni drvo koje je oličavao, nije mogao biti ni ubijen ni ranjen dokle god imela ostaje nepovređena. Čupanje imele bilo je, prema tome, u isto vreme i znak i uzrok njegove smrti.

Prema ovom gledištu, nepovredivi Balder nije ni više ni manje do oličenje hrasta na kome raste imela. Takvo tumačenje potvrđeno je verovanjem koje je, izgleda, pripadalo starim Latinima, da se imela ne može uništiti ni vatrom ni vodom; jer ako se smatra da se parazit ne može uništiti, lako se može pretpostaviti da on tu svoju osobinu prenosi i na drvo na kome raste, dokle god je u vezi s njim. Ili, kad bismo istu ideju izrazili u mitskom obliku, rekli bismo da je dobri bog hrasta smestio svoj život na sigurno mesto, u nepovredivu i sigurnu imelu koja raste među granama i da je prema tome, dokle god se imela nalazi tamo, i samo božanstvo bilo zaštićeno od povreda; ali naposletku je lukavi neprijatelj, doznavši tajnu božije nepovredivosti, iščupao imelu sa hrasta i tako ubio boga hrasta, spalivši njegovo telo kasnije na vatri koja mu ranije nije mogla nimalo naškoditi, dokle god je nesagorivi parazit bio među granama.

Ali kako ideja o biću čiji se život u izvesnom smislu nalazi izvan njega mora izgledati čudna mnogim čitaocima, i kako njen uticaj na primitivno sujeverje još nije potpuno shvaćen, vredi da je izložimo u primerima uzetim iz priča i običaja. Kao rezultat toga videće se da je ideja, kojom ja objašnjavam Balderov odnos prema imeli, princip koji je duboko usađen u svest primitivnog čoveka.

LXVI
SPOLJNA DUŠA U NARODNIM PRIČAMA

U PRETHODNOM DELU KNJIGE videli smo da, po mišljenju primitivnih ljudi, duša može privremeno napustiti telo a da pri tom ne prouzrokuje smrt. Često se veruje da su takve privremene odsutnosti duše vrlo opasne, jer je odlutala duša izložena raznim nedaćama u rukama neprijatelja itd. Postoji i jedna druga strana ove moći odvajanja duše od tela. Ako se samo bezbednost duše može osigurati za vreme njene odsutnosti, nema razloga zašto duša ne bi produžila da bude odsutna na neodređeno vreme; stvarno, čovek može prosto iz razloga lične sigurnosti želeti da se njegova duša nikad ne vrati njegovom telu. Nesposoban da shvati život apstraktno kao "stalnu mogućnost osećanja" ili kao "neprekidno prilagođavanje unutrašnjih uređenja spoljnim odnosima", primitivan čovek ga zamišlja kao konkretnu materijalnu stvar određene veličine, koja se može videti i opipati, držati u kutiji ili krčagu, izudarati, slomiti ili razbiti u parčiće. Nije nužno da život, tako shvaćen, bude u čoveku; on može biti izvan njegovog tela, a ipak produžiti da ga oživljava pomoću neke vrste simpatije ili akcije na razdaljini. Dokle god objekt koji on naziva svojim životom ili dušom ostaje nepovređen, čovek je zdrav; ako se on povredi i čovek pati; ako se on uništi, čovek umre. Ili, drukčije rečeno, kad je čovek bolestan ili kad umre, to se objašnjava time što je materijalni predmet koji se zove njegov život ili duša, bio on u njegovom telu ili izvan njega, zadobio neku povredu ili bio uništen. Ima slučajeva u kojima su život ili duša, ako ostanu u čoveku, više izloženi povredi nego ako su sklonjeni na neko sigurno i tajno mesto. Stoga primitivan čovek u takvim slučajevima izvadi dušu iz svog tela i radi bezbednosti je ostavi na neko zgodno mesto sa namerom da je uzme i vrati u svoje telo pošto prođe opasnost. Ukoliko nađe neko apsolutno sigurno mesto, on je može ostaviti da tamo bude stalno. Preimućstvo ovoga je u tome što je i sam čovek besmrtan dokle god njegova duša ostaje nepovređena u mestu na kome ju je ostavio; ništa ne može ubiti njegovo telo, jer njegov život nije u njemu.

Dokaze za ovo primitivno verovanje pruža nam jedna vrsta narodnih priča od kojih je možda najpoznatija nordijska priča o "džinu koji nije imao srce u svom telu". Priče ove vrste rasprostranjene su širom sveta, i po njihovom broju i raznolikosti događaja i pojedinosti u kojima je izražena glavna ideja možemo zaključiti da je shvatanje spoljne duše imalo ogroman uticaj na ljudske duhove u ranoj istoriji. Narodne priče su verno

ogledalo sveta kako ga je shvatao primitivni um, te možemo biti sigurni da je svaka ideja koja se često nalazi u tim pričama (ma kako nam se inače besmislenom činila) morala nekad biti deo njegove vere. Ovu tvrdnju, ukoliko se ona odnosi na pretpostavljenu moć odvajanja duše od tela za duže ili kraće vreme, obilno potvrđuje poređenje narodnih priča o kojima je reč sa stvarnim verovanjem i postupcima divljaka. Ovome ćemo se vratiti pošto izložimo nekoliko karakterističnih primera ovih priča. Primere ćemo izabrati tako da pokažemo i karakteristična obeležja i veliku rasprostranjenost ove vrste priča.

Priča o spoljnoj duši postoji, u raznim oblicima, kod svih arijevskih naroda od Hindustana do Hebrida. Jedan vrlo rasprostranjen oblik je sledeći: čarobnjak, džin ili neko drugo biće iz zemlje bajki je nepovrediv i besmrtan jer je sakrio svoju dušu na nekom dalekom, tajnom mestu, ali lepa princeza koju on drži zarobljenu u svom čarobnom zamku izmami mu tajnu i saopšti je junaku priče, koji nađe čarobnjakovu dušu, srce, život ili smrt (šta bude bilo) i uništavajući to istovremeno ubije i čarobnjaka. Tako jedna induska priča kaže kako je vrač po imenu Pančkin dvanaest godina držao jednu kraljicu u ropstvu i hteo se oženiti njom, ali ga ona nije htela. Naposletku kraljičin sin dođe da je spase i njih dvoje se dogovore da ubiju Pančkina. Onda kraljica počne da se umiljava oko vrača i da se pretvara kao da je najzad odlučila da se uda za njega. "Pa kaži mi", zapita ona, "jesi li sasvim besmrtan? Zar te smrt ne može nikad dodirnuti? Jesi li ti suviše veliki vrač da bi ikad osetio ljudski bol?" "Istina je", odgovori on, "da nisam kao drugi. Daleko, vrlo daleko, stotinama hiljada milja odavde, nalazi se pusta zemlja pokrivena gustom prašumom. U sredini prašume rastu palme, obrazujući krug, u sredini kruga nalaze se šest sudova punih vode i stavljenih jedan na drugi, ispod šest sudova je mali kavez sa malim zelenim papagajem; od papagajevog života zavisi moj život, ako papagaj ugine i ja moram umreti". "Ali", dodao je on, "nemoguće je da se papagaju nanese ikakva povreda, kako zbog nepristupačnosti zemlje, tako i zbog toga što, po mojoj naredbi, hiljade duhova okružuju palme i ubiju svakoga ko se približi tom mestu". Ali kraljičin mladi sin uspe da prebrodi sve teškoće i uhvati papagaja, donese ga pred vrata vračevog dvorca i počne da se igra s njim. Pančkin ga ugleda, izađe i pokuša da nagovori mladića da mu da papagaja. "Daj mi mog papagaja!" viknu Pančkin. Ali mladić uzme papagaja i odlomi mu jedno krilo, a vračeva desna ruka otpadne. Pančkin onda pruži svoju levu ruku, moleći: "Daj mi mog papagaja!" Princ otkine drugo papagajevo krilo, i Pančkinova leva ruka otpadne. "Daj mi mog papagaja!" molio je vrač kleknuvši. Princ otkine papagajevu desnu nogu i vračeva desna noga otpadne; princ otkine papagajevu levu nogu i leva Pančkinova noga otpadne. Ništa nije ostalo od njega izuzev trupa i glave, ali je još uvek kolutao očima i vikao: "Daj mi mog papagaja!" "Pa evo ti ga", povika mladić, zavrnu vrat ptici i baci je vraču, ali čim je to uradio Pančkinova glava se zavrnu i on umre uz strašan krik. U jednoj drugoj induskoj priči, jednog ljudoždera upita njegova kćerka: "Tata, gde držiš svoju dušu?" "Šesnaest milja od ovog mesta", odgovori on, "nalazi se jedno drvo. Oko drveta su tigrovi, medvedi, škorpije i zmije; na vrhu drveta je jedna vrlo velika debela zmija; na njenoj glavi je mali kavez, u kavezu ptica; moja je duša u toj ptici". Kraj ljudoždera je sličan vračevom u prošloj priči. Kako su ptičija krila i noge otkidane, tako su otpadale ljudožderove ruke i noge, a kad je ptici zavrnut vrat i on je pao mrtav. U jednoj bengalskoj priči kaže se da svi ljudožderi žive na Cejlonu, i da su svi njihovi životi u jednom limunu. Jedan dečak isekao je limun u parčiće i svi su ljudožderi poumirali.

RAVANA OKUPLJA DEMONE PROTIV RAME (XVI vek)

Kralj Cejlona, Ravana, bio je nepovrediv u boju zato što je dušu ostavljao kod kuće, u maloj kutiji. Zahvaljujući jednom savezniku, Rama je uspeo da ga pobedi pomoću lukavstva.

U jednoj sijamskoj ili kambodžanskoj priči, koja verovatno potiče iz Indije, kaže se da je Toskan ili Ravana, kralj Cejlona, bio u stanju da pomoću magije izvadi svoju dušu iz tela i da je ostavi kod kuće u jednoj kutiji kad pođe u rat, pa je tako bio nepovrediv u boju. Kad se spremao za bitku sa Ramom, on ostavi svoju dušu kod jednog pustinjaka po imenu Vatreno Oko, koji je trebalo da je čuva za njega. Za vreme boja Rama se začudi kad primeti da njegove strele pogađaju kralja ali ga ne ranjavaju. Jedan od Raminih saveznika, koji je znao tajnu kraljeve nepovredivosti, pomoću magije uzme na sebe kraljev oblik, ode kod pustinjaka i tobože zatraži svoju dušu. Kad je dobije, podigne se u vazduh i odleti Rami, mašući kutijom i stiskajući je tako jako da je sav dah izašao iz tela cejlonskog kralja i on umre. U jednoj bengalskoj priči neki princ, kad je pošao u daleku zemlju, posadi svojom rukom drvo u dvorištu dvorca svog oca i objasni roditeljima: "Ovo drvo je moj život. Kad vidite da je zeleno i sveže, onda znajte da mi je dobro; kad vidite da se delimično suši, onda znajte da mi je rđavo, a kad vidite da se celo drvo osušilo, onda znajte da je sa mnom svršeno i da sam umro". U jednoj drugoj induskoj priči, princ kad pođe na put ostavi biljku ječma i naredi da je pažljivo gaje i čuvaju; jer ako ona uspeva, on će biti živ i zdrav, a ako ona klone, dogodiće mu se neka nesreća. Tako je i bilo. Princu su odsekli glavu i, dok mu se glava kotrljala, biljka ječma prebije se na dvoje i klas padne na zemlju.

U starim i novim grčkim pričama ideja o spoljnoj duši nije neobična. Kad je Meleageru bilo sedam dana, Suđaje se jave njegovoj majci i kažu joj da će Meleager umreti kad izgori cepanica koja je tada gorela na ognjištu. Njegova majka brzo izvadi cepanicu iz vatre, ugasi je i stavi u jedan kovčeg. Kasnije, gnevna što je njen sin ubio njenu braću, izgori cepanicu u vatri i Meleager izdahne u strašnim mukama, kao da mu je telo

bilo u plamenu. Nis, kralj Megare, imao je purpurnu ili zlatnu dlaku na sredini glave, i bilo je suđeno da umre kad mu se iščupa ta dlaka. Kad su Krićani opkolili Megaru, kraljeva kćerka Skila zaljubi se u njihovog kralja Minosa i iščupa fatalnu dlaku iz očeve glave te on umre. U modernoj grčkoj narodnoj priči, čovečija snaga leži u trima zlatnim dlakama na glavi. Kad ih njegova majka iščupa, on postane nejak i plašljiv, te ga neprijatelji pogube. U jednoj drugoj modernoj grčkoj priči život čarobnjaka zavisi od tri goluba koji su u želucu divljeg vepra. Kad je ubijen prvi golub, čarobnjak oboli; kad je ubijen drugi, on se opasno razboli, a kad je ubijen treći, on umre. U jednoj drugoj grčkoj priči iste vrste ljudožderova snaga je u trima pticama-pevačicama koje se nalaze u divljem vepru. Junak ubije dve od tih ptica, i kad dođe ljudožderovoj kući zatekne ga kako se na podu previja od bolova. On pokaže treću pticu ljudožderu koji ga zamoli da je ili pusti da odleti ili mu je dâ da je pojede. Junak zavrne ptici vrat i ljudožder odmah umre.

U modernoj rimskoj verziji "Aladina i čudotvorne lampe", mađioničar kaže princezi, koju je zarobio i koju drži u jednoj steni koja plovi po moru, da on neće nikad umreti. Princeza izvesti o tome princa, svog muža, koji je došao da je spase. Princ odgovori: "Mora da postoji neka stvar koja je kobna za njega; pitaj ga koja je ta smrtonosna stvar". Princeza zapita mađioničara i on joj kaže da se u šumi nalazi sedmoglava aždaja, u srednjoj glavi aždaje je zec, u zečijoj glavi ptica, u ptičijoj glavi dragi kamen, a da bi on umro ako bi taj dragi kamen bio stavljen pod njegov jastuk. Princ dođe do tog kamena i princeza ga stavi pod mađioničarev jastuk. Čim je stavio glavu na jastuk, mađioničar je triput strašno jauknuo, okrenuo se triput u postelji i umro.

Priča iste vrste ima i kod slovenskih naroda. Tako ruska priča kaže kako je mađioničar Koščej Besmrtni odneo jednu princezu i držao je zarobljenu u svom zlatnom zamku. Ali jednog dana, dok je princeza sama i tužna šetala u vrtu oko zamka, priđe joj neki princ i ona, u nadi da će uspeti da pobegne, ode mađioničaru, počne da mu se umiljava lažnim i laskavim rečima i upita ga: "Moj najmiliji prijatelju, kaži mi, molim te, da li je tačno da ti nećeš nikad umreti?" "Zaista neću", odgovori on. "Pa", upita ona, "gde je tvoja smrt? Je li ona u tvom zamku?" "Dabome", odgovori on, "ona je u brezovoj metli ispod praga". Princeza uzme metlu i baci je u vatru, ali iako je metla izgorela, Koščej Besmrtni je ostao živ, čak mu se nije osmudila nijedna dlaka. Osujećena princeza se napući i reče: "Ti me ne voliš istinski, jer mi nisi kazao gde je tvoja smrt; ali ja se ipak nisam naljutila i volim te svim srcem". Ovim laskavim rečima molila je mađioničara da joj kaže gde je njegova smrt. Mađioničar se nasmeje i reče: "Zašto želiš da znaš? Pa dobro, reći ću ti to iz ljubavi. U jednom polju stoje tri zelena hrasta, ispod najvećeg hrasta je jedan crv, ako se ikad taj crv nađe i zgazi, tog trenutka ću umreti". Kad princeza čuje ove reči, odmah ode svom draganu i sve mu ispriča; ovaj ode i nađe hrastove, izvadi crva i zgazi ga. Zatim se požuri mađioničarevom zamku, ali tamo dozna od princeze da je mađinoničar još živ. Onda ona još jednom počne da obleće oko Koščeja i da mu laska; obmanut njenim lukavstvom, on joj otvori svoje srce i kaže joj istinu. "Moja smrt", reče on, "daleko je odavde i teško ju je naći, ona je na širokom moru. U tom moru je ostrvo, na ostrvu raste zelen hrast, ispod hrasta je jedan gvozdeni sanduk, u sanduku mala kotarica, u kotarici zec, u zecu patka, u patki jaje; onaj ko nađe jaje i razbije ga, ubiće i mene u isto vreme". Princ nađe sudbonosno jaje i s njim u ruci dođe pred mađioničara. Mađioničar htede da ga ubije, ali princ počne da steže jaje. Na to mađioničar počne da jauče od bola, i okrenuvši se nevernoj princezi koja je tu stajala i

BOGATIR VOLGA

Stari heroj u ruskoj mitologiji, obdaren moći da poprima različita životinjska obličja.

smeškala se, reče joj: "Zar ti nisam iz velike ljubavi kazao gde je moja smrt? Je li ovo tvoja zahvalnost?" Onda pojuri da uzme sablju koja je visila o klinu na zidu; ali pre nego što ju je dohvatio, princ razbije jaje i besmrtni madioničar istog trenutka umre. "U jednom od opisa Koščejeve smrti se kaže da je on ubijen udarom u čelo tajanstvenim jajetom – tom poslednjom karikom u magijskom lancu kojim je njegov život bio čudno vezan. U jednoj drugoj verziji iste priče koja se priča o zmiji, smrtonosni udarac zadat je malim kamenom nađenim u žumancetu jajeta koje je bilo u patki, a patka je bila u zecu, zec u kamenu, a ovaj na ostrvu".

Ni narodi tevtonske rase ne oskudevaju u pričama o spoljnoj duši. U jednoj priči Saksonaca u Transilvaniji kaže se kako je jedan mladić nekoliko puta pucao u vešticu. Meci su joj prolazili kroz telo ali joj ništa nisu mogli, i ona se samo smejala i rugala mu se. "Ludi zemni crve", reče ona, "pucaj koliko hoćeš, to mi ne može naškoditi. Znaj da moj život nije u meni, već daleko, daleko odavde. Na jednoj planini ima jezero, na jezeru pliva patka, u patki je jaje, u jajetu gori svetlost – ta svetlost je moj život. Kad bi mogao da ugasiš tu svetlost, svršeno bi bilo sa mojim životom. Ali to nikad ne može biti, nikad!" Ali mladić dođe do tog jajeta, razbije ga, ugasi svetlost, a s njim se ugasi i veštičin život. U jednoj nemačkoj priči, ljudožder po imenu Telo Bez Duše ili Bezdušni drži svoju dušu u kutiji, koja stoji na steni u sredini Crvenog mora. Jedan vojnik uzme tu kutiju i ode s njom Bezdušnom, koji zamoli vojnika da mu da njegovu dušu, ali vojnik otvori kutiju, izvadi dušu i baci je natraške preko glave. Istog trenutka ljudožder padne mrtav na zemlju.

U drugoj nemačkoj priči neki stari veštac živi sam sa jednom devojkom usred ogromne i tamne šume. Ona se boji da će on, pošto je star, umreti i ostaviti je samu u šumi, ali on je hrabri: "Drago dete, ja ne mogu umreti, moje srce nije u mojim grudima". Ona ga je molila da joj kaže gde mu je srce, te joj on reče: "Daleko, daleko odavde, u jednoj nepoznatoj i usamljenoj zemlji postoji velika crkva. Crkva je dobro osigurana gvozdenim vratima, a oko nje teče voda u širokom i dubokom šancu; u crkvi leti ptica i u ptici je moje srce. Dokle god ta ptica živi i ja živim. Ona ne može umreti sama od sebe i niko je ne može uhvatiti; stoga ni ja ne mogu umreti, te zato nema po-

trebe da se plašiš". Mladić, za koga bi se devojka udala da je veštac nije oteo, uspe da nađe tu crkvu i uhvati pticu. On je odnese devojci koja ga zajedno s pticom sakrije ispod kreveta vešca. Uskoro zatim dođe veštac. Nije mu bilo dobro i on to saopšti devojci. Devojka zaplače i kaže: "Teško meni, čika je na samrti, njegovo srce je ipak u njegovim grudima". "Dete", odgovori veštac, "ćuti. Ja ne mogu umreti. Ovo će brzo proći". Na to mladić ispod kreveta malo jače stegne pticu i veštac padne onesvešćen sa stolice. "Stegni ga da umre", poviče devojka. Njen dragan to uradi, ptica crkne, a i veštac istovremeno umre na podu.

U nordijskoj priči o "džinu koji nije imao srce u svom telu", džin kaže zarobljenoj princezi: "Daleko, daleko odavde, usred jednog jezera stoji ostrvo, na tom ostrvu je crkva, u crkvi je izvor, u izvoru pliva patka, u patki je jaje, u tom jajetu leži moje srce". Junak priče, uz pomoć nekih životinja prema kojima je bio ljubazan, dođe do tog jajeta i stegne ga; na to džin bolno zajauče i počne da moli za život, ali junak razbije jaje i džin odmah pukne. U jednoj drugoj nordijskoj priči, planinski ljudožder kaže zarobljenoj princezi da se ona nikad neće vratiti kući ako ne nađe zrno peska koje leži ispod devetog jezika u devetoj glavi jednog zmaja; ali ako bi to zrno palo preko stene u kojoj žive ljudožderi, oni bi svi pukli "i stena bi se pretvorila u pozlaćeni dvorac, a jezero u zelene livade". Junak nađe zrno peska i odnese ga na vrh stene u kojoj žive ljudožderi. Svi ljudožderi puknu i sve se dogodi kao što je planinski ljudožder predskazao.

U jednoj keltskoj priči zabeleženoj u zapadnom pobrđu Škotske, zarobljena kraljica pita džina gde drži svoju dušu. Naposletku, pošto ju je prevario nekoliko puta, on joj poveri fatalnu tajnu: "Ispod praga leži velika kamena ploča. Ispod kamene ploče je ovan. U ovnovom želucu je patka, u patkinom želucu jaje, u tom jajetu je moja duša". Sutradan, kad je džin otišao, kraljica uspe da dođe do jajeta i razbije ga svojim rukama; kako ona to uradi, džin koji se u suton vraćao kući padne mrtav. U jednoj drugoj keltskoj priči, morsko čudovište odnese kraljevu kćerku; jedan stari kovač izjavi da se čudovište može ubiti samo na jedan način. "Na ostrvu u sredini jezera nalazi se *Eillid Chaisfhion* – belonoga kuja, najtanjih nogu i najbržeg koraka, i ako bude uhvaćena iz nje će iskočiti pepeljava vrana; ako i pepeljava vrana bude uhvaćena, iz nje će iskočiti pastrmka; u ustima pastrmke je jaje, duša čudovišta je u jajetu i ako se to jaje razbije čudovište će umreti." Kao i u drugim pričama, jaje se razbije i čudovište umre.

U jednoj irskoj priči čitamo kako je neki džin zarobio lepu devojku i držao je u svom zamku na vrhu brda koje je bilo belo od kostiju vitezova koji su uzaludno pokušavali da oslobode lepu zarobljenicu. Heroj priče, pošto je bez ikakvog uspeha sekao i probadao džina sabljom, otkrije da je jedini način da se džin ubije da se mladež na desnoj strani njegovih grudi trlja naročitim jajetom koje se nalazi u patki, a patka u sanduku koji je zaključan i zavezan ležao na dnu mora. Uz pomoć nekih prijateljskih životinja, heroj dobavi dragoceno jaje i ubije džina tako što samo udari jajetom u mladež na desnoj strani njegovih grudi. U jednoj bretanjskoj priči govori se o džinu kome ne mogu da naškode ni vatra, ni voda, ni čelik. On reče svojoj sedmoj ženi, kojom se beše tek oženio, pošto je ubio sve njene prethodnice: "Ja sam besmrtan i niko mi ne može naškoditi ako ne razbije o moje grudi jaje koje je u golubu, a golub u želucu zeca, taj zec je u želucu vuka, a vuk u želucu mog brata koji živi hiljadu morskih milja odavde. Ne moram da brinem o tome". Jedan vojnik dobavi jaje, razbije ga o džinove grudi i ovaj odmah umre. U drugoj bretanjskoj priči, život džina je u jednom starom šimširovom drvetu koje raste u bašti njegovog zamka; da bi ga ubili, potrebno je da se glavni koren

drveta preseče jednim udarcem sekire, a da se ne povredi nijedna druga žila. Kao i u drugim pričama, junak uspešno izvrši zadatak i džin istog trenutka padne mrtav.

Ideju o spoljnoj duši pratili smo kroz narodne priče arijevskih naroda od Indije do Irske. Treba još da pokažemo kako se ista ideja obično nalazi u pričama naroda koji ne pripadaju arijevskoj rasi. U staroj egipatskoj priči "Dva brata", koja je zapisana za vlade Ramzesa II, oko 1300. godine pre nove ere, čitamo kako je jedan od braće omađijao svoje srce u jednu akaciju i kako je, kada je po nagovoru njegove žene cvet odsečen, on odmah pao mrtav, ali je oživeo kad je njegov brat našao izgubljeno srce u bobici akacije i stavio ga u pehar sveže vode.

U priči o Seif el Muluku, u *Hiljadu i jednoj noći*, duh kaže zarobljenoj kćerci kralja Indije: "Kad sam rođen, astrolozi su izjavili da će moja duša poginuti od ruke jednog od sinova ljudskih kraljeva. Stoga sam uzeo svoju dušu i stavio je u gušu jednog vrapca, vrapca sam zatvorio u malu kutiju, a nju stavio u drugu malu kutiju, ovu opet u sedam drugih malih kutija, ove pak u sedam sanduka, sanduke u kovčeg od mermera, a kovčeg sam ostavio na obali mora koje nas okružuje; ovaj predeo je udaljen od ljudskih zemalja i niko od ljudi ne može doći do njega". Seif el Muluk uhvati tog vrapca i udari ga, a duh padne na zemlju u vidu gomile crnog pepela. U jednoj kabilskoj priči neki ljudožder izjavi da je njegova sudbina u jajetu koje je u golubu, golub u kamili, a kamila u moru. Heroj dobavi to jaje, smrvi ga svojim rukama i ljudožder umre. U jednoj mađarskoj narodnoj priči, stara veštica zatvori mladog princa Ambroza u zemljinu utrobu. Naposletku mu poveri da drži divljeg vepra na svilenoj livadi; ako bi on bio ubijen, našli bi u njemu zeca, u zecu goluba, u golubu malu kutiju, u kutiji jednu crnu i jednu sjajnu bubu; u sjajnoj bubi bio je njen život, a u crnoj njena moć; ako bi ove bube uginule, bilo bi svršeno i s njenim životom. Kad stara veštica izađe, Ambroz ubije divljeg vepra i izvadi zeca, iz zeca izvadi goluba, iz goluba kutiju, iz kutije dve bube, ubije crnu bubu, a sjajnu ostavi u životu. Vešticu odmah napusti njena moć. Kad se vratila kući morala je odmah leći u krevet. Ambroz, pošto je od nje doznao kako da izađe iz svog zatvora na gornji svet, ubije sjajnu bubu i stara veštica odmah izdahne. U jednoj kalmučkoj priči čitamo kako je neki kan čikao mudraca da pokaže svoju veštinu time što će ukrasti dragi kamen od koga zavisi kanov život. Mudrac uspe da ukrade amajliju dok su kan i njegovi stražari spavali. Da bi pružio još jedan dokaz svoje veštine, dok je vladar spavao mudrac mu stavi mehur na glavu. To je bilo suviše za kana. Idućeg jutra on kaže mudracu da bi mu sve drugo oprostio, ali da ne može da otrpi sramotu koju mu je mudrac naneo stavivši mu mehur na glavu, te naredi da se njegov smeli prijatelj odmah ubije. Ova vladareva nezahvalnost toliko je zabolela mudraca da on baci na zemlju amajliju koju je još držao u ruci; istog trenutka krv udari kanu na nos i on izdahne.

U jednoj tatarskoj pesmi, dva heroja, Ak Molot i Bulat, stupe u borbu na život i smrt. Ak Molot probode svog protivnika strelom, uhvati se s njim u koštac i udari ga o zemlju, ali sve je bilo uzalud. Bulat ostane u životu. Naposletku, pošto je borba trajala čitave tri godine, jedan Ak Molotov prijatelj spazi zlatnu kotaricu koja je visila s neba o belom koncu, pomisli da je možda u toj kotarici Bulatova duša, te preseče beli konac strelom i kotarica padne dole. Otvori je, a ono u kotarici leže deset belih ptica, a u jednoj od njih bila je Bulatova duša. Bulat zaplače kad vidi da mu je duša nađena u kotarici. Ptice su ubijane jedna po jedna, i onda je Ak Molot lako pogubio svog protivnika. U jednoj drugoj tatarskoj pesmi, dva brata, pre nego što odu da se bore protiv druga dva brata, izvade svoje duše i sakriju ih u obliku bele biljke sa šest stabljika u duboku

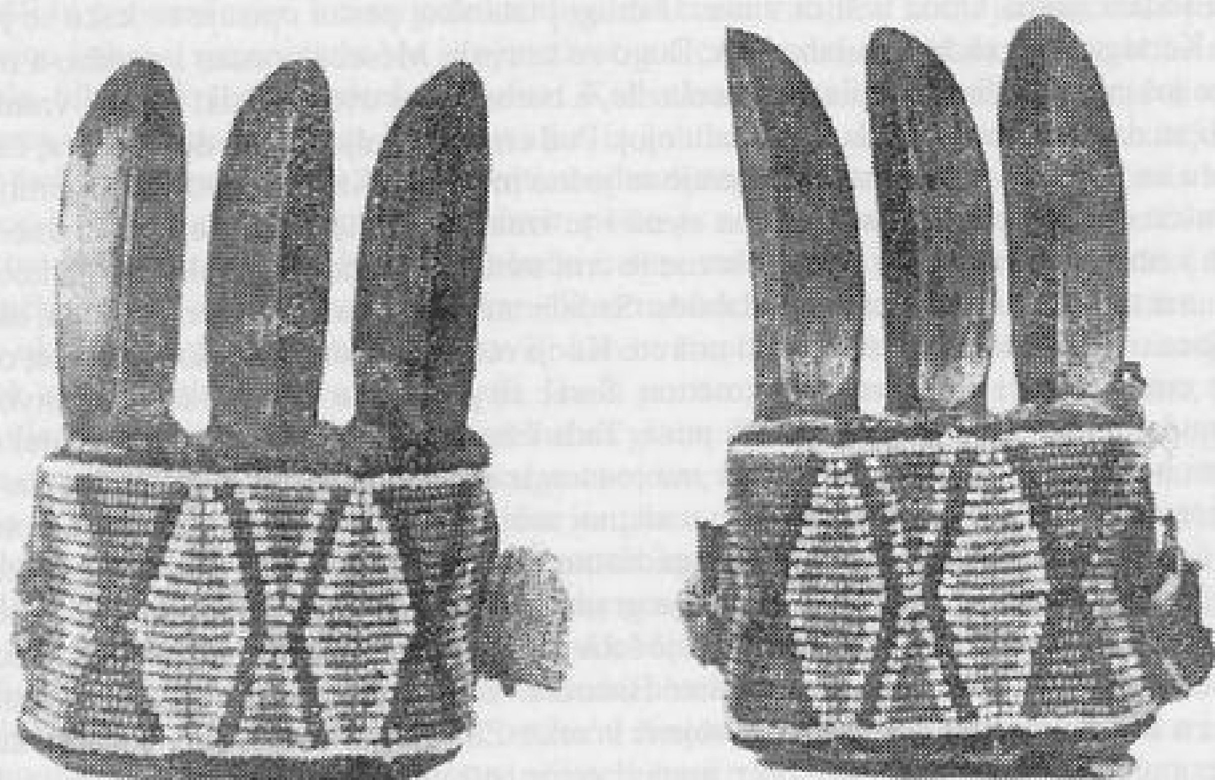
jamu. Ali jedan od njihovih neprijatelja vidi ih kad su to radili, uzme njihove duše i stavi ih u zlatan ovnujski rog, a rog u svoj tobolac. Kad dva ratnika uvide da su im duše ukradene, znali su da ne mogu pobediti, te se pomire sa neprijateljima. U drugoj tatarskoj pesmi je neki strašan demon prkosio svim bogovima i herojima. Najzad jedan hrabar mladić stupi u borbu sa demonom, veže ga i počne ga seći sabljom, ali nikako nije mogao da ga pogubi. Onda mladić zapita demona: "Kaži mi, gde je sakrivena tvoja duša? Da je tvoja duša sakrivena u tvom telu, ti bi odavno bio mrtav". Demon odgovori: "Na sedlu moga konja je jedna vreća. U vreći je zmija sa dvanaest glava. U toj zmiji je moja duša. Kad ubiješ tu zmiju, ubićeš i mene". Mladić onda skine sedlo sa konja, ubije dvanaestoglavu zmiju i demon izdahne. U još jednoj tatarskoj pesmi, junak Kok Čan dâ devojci zlatan prsten u kome je pola njegove snage. Kasnije, kada se Kok Čan dugo rvao sa jednim herojem i nije ga mogao ubiti, devojka mu stavi u usta prsten u kome je bila polovina njegove snage. Ojačan novom snagom, on pogubi svog neprijatelja.

U jednoj mongolskoj priči heroj Joro doskoči svom neprijatelju lami Čoridongu na sledeći način. Lama, koji je bio vrač, pošalje svoju dušu u vidu ose da ubode Torove oči, ali Joro uhvati osu u šaku i naizmeničnim otvaranjem i zatvaranjem šake učini da lama naizmenično gubi i povraća svest. U jednoj tatarskoj pesmi dva mladića raspore neku staru vešticu i izvade joj utrobu, ali uzalud, ona ostane u životu. Kad su je upitali gde joj je duša, odgovori im da je ona u sredini dona njene cipele u obliku sedmoglave, pegave zmije. Jedan od mladića raseče don sabljom, izvadi pegavu zmiju i odseče joj svih sedam glava. Onda veštica umre. U drugoj tatarskoj pesmi opisuje se kako se junak Kartaga rvao sa ženom-labudom. Dugo su se rvali; Mesec je rastao i opadao a oni su se još rvali; godine su dolazile i prolazile, a borba je još uvek trajala. Šarac i vranac znali su da duša žene-labuda nije bila u njoj. Pod crnom zemljom teku devet mora; i na mestu na kome se mora sastaju obrazuje se jedno more koje izbija na površinu zemlje. Na ušću devet mora diže se bakarna stena i to iznad zemljine površine, uvis, između neba i zemlje. U podnožju bakarne stene je crni sanduk, u crnom sanduku zlatna kotarica, a u zlatnoj kotarici duša žene-labuda. Sedam malih ptica su duša žene-labuda; ako se ptice ubiju, žena-labud će odmah umreti. Konji otrče do podnožja bakarne stene, otvore crni sanduk i donesu zlatnu kotaricu. Šarac se pretvori u ćelavog čoveka, otvori zlatnu kotaricu i odrubi glave sedam ptica. Tada i žena-labud umre. U drugoj tatarskoj pesmi heroj koji goni svoju sestru jer mu je oterala stoku dobije opomenu da se okane gonjenja, jer mu je sestra odnela dušu u zlatnoj sablji i zlatnoj streli, pa ako je on goni, ona će ga ubiti time što će baciti na njega zlatnu sablju ili ga pogoditi zlatnom strelom.

Jedna malajska pesma kaže kako je u gradu Indrapuri živeo trgovac koji je bio bogat ali nije imao dece. Jednog dana, dok je šetao sa ženom pored reke, nađe lepo žensko odojče. Oni usvoje dete i nadenu mu ime Bidasara. Trgovac naredi da se napravi zlatna riba i u tu ribu prenese dušu svoje usvojene kćerke. Zatim stavi zlatnu ribu u zlatnu kutiju punu vode i sakrije je u ribnjak u sredini svoje bašte. Vremenom devojčica postane lepa devojka. Kralj Indrapure imao je lepu mladu kraljicu koja je strahovala da kralj ne uzme sebi još jednu ženu. Kad je saznala za draži Bidasare, kraljica reši da je ukloni. Ona domami devojku u dvorac i stavi je na strašne muke, ali Bidasara nije mogla umreti, jer njena duša nije bila u njoj. Kako više nije mogla da trpi mučenje, ona reče kraljici: "Ako želiš da umrem, moraš doneti kutiju koja je u ribnjaku u bašti mog oca". Kutija bude doneta i otvorena, a u njoj je bila zlatna riba u vodi. Devojka objasni: "Moja duša

je u toj ribi. Ujutru moraš izvaditi ribu iz vode, a uveče je moraš ponovo staviti u vodu. Nemoj ostaviti ribu gde bilo, već je veži sebi oko vrata. Ako to uradiš, uskoro ću umreti". Kraljica izvadi ribu iz kutije i veže je sebi oko vrata; čim je to uradila, Bidasara padne u nesvest. Ali uveče, kad je riba vraćena u vodu, Bidasara se osvesti. Videći da tako ima devojku u svojoj moći, kraljica je pošalje kući roditeljima. Da bi je spasli daljeg mučenja, roditelji reše da sklone svoju kćerku iz grada. Podignu kuću na usamljenom i pustom mestu i tu dovedu Bidasaru. Tamo je živela sama i bila u onom stanju zdravlja koje je odgovaralo stanju u kome je bila zlatna riba, to jest njena duša. Celog dana, dok je riba bila izvan vode, ona je bila u nesvesti; uveče, kad je riba bila u vodi, ona je dolazila sebi. Jednog dana kralj ode u lov, dođe u kuću u kojoj je Bidasara ležala onesvešćena i zanese ga njena lepota. Pokušao je da je probudi, ali uzalud. Idućeg dana, pred veče, on opet dođe, ali ona je još uvek bila onesvešćena. Kad je pao mrak, ona dođe k sebi i kaže kralju tajnu svog života. Kralj se onda vrati u dvorac, uzme ribu od kraljice i stavi je u vodu. Bidasara odmah dođe sebi i kralj je uzme za ženu.

Jedna druga priča o spoljnoj duši priča se na Nijasu, ostrvu zapadno od Sumatre. Nekog poglavicu zarobe njegovi neprijatelji i pokušaju da ga ubiju, ali bez uspeha. Voda ga nije davila, ni vatra pekla, niti čelik probadao. Njegova žena najzad otkrije tajnu. Na glavi je imao dlaku tvrdu kao bakarna žica; njegov život bio je spojen sa tom dlakom. Iščupaju mu tu dlaku, a s njom ode i njegova duša.

UKRASI OD ZUBA KROKODILA (Srebro sa obojenim niskama, Madagaskar)

Verovanje u besmrtnost duše i njeno preobraženje u telima raznih životinja zajedničko je mnogim afričkim narodima. Tako stanovnici Madagaskara smatraju da duše predaka posreduju između bogova i ljudi.

Jedna zapadnoafrička priča, iz južne Nigerije, govori o kralju koji je držao svoju dušu u maloj mrkoj ptici koja je stajala na vrlo visokom drvetu pored ulaza u dvorac. Kraljev život bio je tako vezan sa ptičijim da bi onaj ko ubije pticu istovremeno ubio i kralja i tako postao kralj. Ovu tajnu kraljica oda svom ljubavniku koji ustreli pticu, time ubije i kralja i popne se na upražnjeni presto. Ba-Ronge u južnoj Africi imaju priču o tome kako su se životi cele jedne porodice nalazili u mački. Kad se devojka iz te porodice, po imenu Titišan, udala, molila je roditelje da joj dozvole da u novi dom ponese sa sobom dragocenu mačku, ali oni odbiju i kažu joj: "Ti znaš da naši životi zavise od nje" i ponude joj da umesto mačke uzme jednu antilopu ili čak slona. Međutim, ona se nije htela ničim zadovoljiti osim mačkom. Naposletku odnese mačku sa sobom i zatvori je na mesto na kome je niko nije video; čak i njen muž nije znao ništa o tome. Jednoga dana, kad je ona otišla u polje da radi, mačka izađe iz skrovišta, uđe u kolibu, obuče se u muževljevu ratnu opremu i počne da igra i peva. Privučena larmom, neka deca zateknu mačku kako igra i peva, a kad su izrazili svoje iznenađenje mačka još više počne da skače i još ih i uvredi. Deca odu sopstveniku i kažu mu: "Neko igra u tvojoj kući i uvredio nas je". "Jezik za zube", rekao je on, "brzo ću ja zaustaviti vaše laži". On ode, prikrade se do vrata, proviri unutra i tamo zaista spazi mačku kako skače i mauče. On ispali pušku na nju i životinja padne mrtva. Istog trenutka njegova žena padne u polju u kome je radila i kaže: "Ubijena sam kod kuće". Ostalo joj je bilo još dovoljno snage da kaže svom mužu da ode s njom u selo njenih roditelja i ponese mrtvu mačku uvijenu u asuru. Svi se njeni srodnici okupe i počnu je gorko prekorevati što je zahtevala da odnese mačku sa sobom u selo svog muža. Čim je asura odvijena i čim su videli mrtvu mačku, svi su popadali mrtvi. Tako je uništeno bratstvo mačke; ožalošćeni muž zatvori granom seosku kapiju, vrati se kući i ispriča svojim prijateljima kako je ubivši mačku ubio celo bratstvo, jer je život članova bratstva zavisio od mačke.

Ideje iste vrste nalazimo i u pričama severnoameričkih Indijanaca. Tako Navahoi pričaju o izvesnom mitskom biću, zvanom "devojka koja se pretvara u medveda", koje je naučilo veštinu da se iz prerijskog vuka pretvori u medveda. Ona je bila veliki ratnik i sasvim nepovrediva jer je polazeći u rat vadila svoje glavne organe i sakrivala ih da je niko ne bi mogao ubiti; kad je dolazila iz rata opet je stavljala svoje organe na mesto. Kvakiutl-Indijanci u Britanskoj Kolumbiji pričaju o nekoj ženi-ljudožderu koja nije mogla biti ubijena jer je njen život bio u grani kukute. Jedan hrabar mladić sretne je u šumi, razbije joj glavu kamenom, razbaca joj mozak, izlomi joj kosti i baci ih u vodu. Zatim, misleći da je svršio sa ljudožderkom, ode njenoj kući. Tamo vidi jednu ženu okovanu za patos koja mu reče: "Nemoj ostajati dugo. Znam da si pokušao da ubiješ ljudožderku. To je već četvrti put da neko pokušava da je ubije, ali ona nikad ne umire, ona je i sad opet došla k sebi. Tamo, u toj pokrivenoj grani kukute je njen život. Idi tamo i čim je vidiš da ulazi gađaj u njen život. Tek onda će ona poginuti". Tek što je to rekla, ljudožderka se zaista vrati pevajući, ali mladić ustreli njen život i ona padne mrtva.

LXVII

SPOLJNA DUŠA U NARODNIM OBIČAJIMA

SPOLJNA DUŠA U MRTVIM PREDMETIMA

Tako se ideja da se duša može ostaviti za duže ili kraće vreme na neko sigurno mesto izvan tela, ili bar u kosi, nalazi u narodnim pričama mnogih rasa. Preostaje da pokažemo kako ta ideja nije prosta izmišljotina stvorena da bi se ulepšala priča, već deo primitivne vere iz koga je potekao čitav niz odgovarajućih običaja.

Videli smo da heroj u pričama, pripremajući se za bitku, ponekad izvadi svoju dušu iz tela da bi mu telo bilo zaštićeno od povreda i besmrtno u boju. U istom cilju divljak vadi svoju dušu iz tela u raznim prilikama stvarne ili uobražene opasnosti. Kod naroda u Minahasi, na Celebesu, kad se kakva porodica seli u novu kuću, sveštenik skupi duše cele porodice u vreću i posle ih vrati njihovim sopstvenicima, jer se pretpostavlja da je momenat ulaženja u novu kuću pun natprirodnih opasnosti. Na južnom Celebesu, kad je žena pred porođajem, glasnik koji ode po vidara ili babicu uvek ponese sa sobom neki predmet napravljen od gvožđa, na primer nož i preda ga vidaru. Vidar mora držati tu stvar u svojoj kući dokle god je žena u babinjama, a posle je vrati natrag i dobije uobičajenu platu. Nož, ili ma šta drugo, predstavlja ženinu dušu za koju se misli da je u to kritično vreme sigurnija izvan tela nego u njemu. Stoga vidar mora pažljivo čuvati taj predmet, jer se veruje da bi se sigurno i ženina duša izgubila s njim ako bi se on izgubio.

Kod Dajaka u Pinochu, jednoj oblasti jugozapadnog Bornea, kad se dete rodi zovnu vidara koji primami odojčetovu dušu u polutku kokosovog oraha, pa nju onda pokrije parčetom platna i stavi na četvrtast poslužavnik ili dasku obešenu užetom o krov. On ponavlja ovaj obred cele godine, o svakom novom Mesecu. Pisac koji opisuje ovaj obred ne objašnjava njegovu svrhu, ali možemo pretpostaviti da se ona sastoji u tome da se duša odojčeta stavi na sigurnije mesto nego što je njegovo slabačko malo telo. Ova pretpostavka je potvrđena razlogom pripisanim sličnom običaju koji se upražnjava u nekim drugim mestima Indijskog arhipelaga. Na ostrvima Kej, kad se novorođenče nalazi u kući, jedan prazan kokosov orah, rasečen i ponovo sastavljen, može se ponekad videti kako visi pored prostog drvenog kipa kakvog pretka. Veruje se da je duša novorođenčeta privremeno sklonjena u kokosov orah da bi bila sigurna od napada zlih du-

hova, ali da se duša, pošto dete poraste i ojača, stalno nastani u svom telu. Slično tome, kad se kod Eskima na Aljasci razboli dete, vidar mu ponekad izvadi dušu iz tela i radi sigurnosti stavi je u amajliju koju radi još veće sigurnosti stavi u torbu za lekove. Izgleda verovatno da su mnoge amajlije takođe smatrane kutijama za duše, to jest sefovima u kojima su držane duše sopstvenika radi veće sigurnosti. Jedna stara Manganjka u oblasti Vest Šir, u britanskoj centralnoj Africi, nosila je oko vrata ukras od slonovače koji je bio šupalj i dug oko tri santimetra; ona ga je zvala svojim životom ili svojom dušom. Naravno, nije se htela rastati od njega; jedan naseljenik pokušao je da ga kupi od nje, ali uzalud. Kada je Džejms Makdonald jednog dana sedeo u kući poglavice Hlubija i čekao da se pojavi taj veliki čovek koji je bio zauzet nastojanjem da se što bolje nagizda, jedan urođenik pokazao je rukom par veličanstvenih volovskih rogova i rekao: "Ntame drži svoju dušu u tim rogovima". Rogovi su pripadali jednom volu koji je bio prinesen na žrtvu i smatrani su svetim. Vrač ih je učvrstio za krov da bi zaštitio kuću i ukućane od groma. "Ova ideja", dodaje Makdonald, "nije nimalo strana južnoafričkoj misli. Tamo čovečija duša može stanovati u krovu kuće, u drvetu, pored izvora ili na planinskoj steni". Kod urođenika Gazelskog poluostrva u Novoj Britaniji postoji tajno društvo koje se zove Ingnit ili Ingit. Pri stupanju u njega svaki čovek dobije kamen u obliku ljudskog bića ili životinje, i veruje se da je otada njegova duša u izvesnom smislu združena s tim kamenom. Ako se kamen razbije, to je rđav znak za njega; onda kažu da je grom udario u kamen i da će njegov sopstvenik uskoro umreti. Ako on produži da živi i posle kamena svoje duše, onda kažu da to nije bio pravi dušin kamen i on dobija nov. Imperatoru Romanu Lekapenu jedan astronom je kazao da je život Simeuna, kneza Bugarske, spojen sa izvesnim stubom u Carigradu, tako da će Simeun odmah umreti čim se skine kapitol stuba. Imperator postupi po datom migu i skine kapitol; istog časa, kako je imperator kasnije saznao, Simeun je umro u Bugarskoj od srčane bolesti.

Videli smo da se u narodnim pričama ponekad tvrdi da je čovečija duša ili snaga spojena sa njegovom kosom, i da on umre ili oslabi kad mu se kosa ošiša. Urođenici na Ambojni mislili su da im je snaga u kosi i da bi je izgubili ako bi se ošišali. Pred holandskim sudom na tom ostrvu jedan zločinac je uprkos mučenju odricao krivicu sve dok ga nisu ošišali, a onda je odmah priznao. Neki čovek kome se sudilo za ubistvo izdržao je bez trzaja i najgore muke kojima su ga podvrgli njegovi mučitelji dok nije video vidara koji je držao makaze. Zapitao je čemu služe te makaze i kad mu je rečeno da nameravaju da ga ošišaju molio je da to ne rade i sve je priznao. Posle toga, kad god ne bi uspele mučenjem da iznude priznanje od uhapšenika, holandske vlasti pribegavale su šišanju okrivljenog.

U Evropi se nekad mislilo da zle moći veštica i čarobnjaka leže u njihovoj kosi i da se na njih ne može uticati dokle god im se kosa ne ošiša. Stoga je u Francuskoj bio običaj da se celo telo čoveka okrivljenog za vračanje obrije pre nego što bude predat mučitelju. Mileus je u Tuluzu posmatrao mučenje izvesnih lica od kojih se nije moglo dobiti nikakvo priznanje dok ih nisu skinuli gole i ošišali, posle čega su odmah priznali istinitost optužbe. Jedna žena, koja je na izgled živela pobožnim životom, osumnjičena za vračanje i stavljena na muke, postojano je snosila sva mučenja, dok je potpuno šišanje kose i dlaka nije nagnalo da prizna krivicu. Čuveni inkvizitor Sprenger zadovoljavao se samo brijanjem glave lica okrivljenih za vračanje, ali njegov revnosniji kolega Kuman obrijao je čitavo telo četrdeset sedam žena pre nego što ih je predao plamenu. Njegova revnost bila je opravdana, jer je satana lično, u propovedi koju je održao sa propove-

daonice u crkvi u Nord Beriku, tešio svoje mnogobrojne sluge uveravajući ih da im ništa ne može naškoditi "dokle god im kosa ostane na glavi, te ne treba da puste nijednu suzu iz oka". Slično tome u Bastaru, jednoj pokrajini u Indiji, "kad se čovek oglasi krivim za vračanje, puste gomilu da ga tuče i obriju mu kosu jer se pretpostavlja da je u njoj njegova zla moć, pa mu izbiju prednje zube da bi mu, kako kažu, onemogućili da šapuće bajalice. Žene osumnjičene za vračanje podvrgavaju se istom procesu; ako se zaključi da su krive, kažnjavaju ih istom kaznom i, pošto ih obriju, njihovu kosu stave na drvo na nekom javnom mestu". Tako kod Bila u Indiji, kad kakva žena bude osuđena zbog vračanja pošto su je najpre podvrgli raznim oblicima mučenja (kao što su vešanje o drvo sa glavom okrenutom dole i bacanje bibera u oči), odseku joj pramen kose i zakopaju ga u zemlju "da bi se prekinula i poslednja karika između nje i njene pređašnje moći da čini zlo". Na sličan način kod Acteka u Meksiku, kad su čarobnjaci i veštice "izvršili zla dela i kad dođe vreme da se učini kraj njihovom odvratnom životu, odseku im kosu, to im oduzme svu moć vračanja i mađijanja, a zatim ih ubiju".

SPOLJNA DUŠA U BILJKAMA

Pokazali smo da je u narodnim pričama život osoba ponekad tako vezan sa životom biljke da odumiranje biljke prati umiranje te osobe ili mu prethodi. Kod plemena Mbenga u zapadnoj Africi, oko Gabona, kad se dva deteta rode istog dana, narod posadi dva drveta iste vrste i igra oko njih. Veruje se da je život dece povezan sa po jednim od ta dva drveta; ako drvo ugine ili ga poseku, smatra se da će i dete sigurno umreti. U Kamerunu se takođe veruje da je život osobe simpatički spojen sa životom drveta. Poglavica Old Tauna u Kalabaru držao je svoju dušu u jednom svetom gaju blizu izvora. Kad su neki Evropljani, iz neznanja ili u šali, posekli jedan deo gaja, kralj priča da je duh bio vrlo gnevan i da im je pretio raznim nevoljama.

Neki Papuanci simpatički spajaju život novorođenčeta sa životom drveta i to stavljanjem kamička pod koru drveta. Pretpostavlja se da im to daje potpunu vlast nad detinjim životom; ako se drvo poseče dete će umreti. Pošto se dete rodi, Maori su zakopavali pupčanu vrpcu u sveto mesto i sadili mladicu nad njom. Ako je drvo raslo, ono je bilo *tohu oranga*, ili znak života za dete; ako ono uspeva i dete će napredovati; ako se ono osuši i ugine, roditelji su predviđali najgore za svoje dete. U nekim krajevima Fidžija, pupčana vrpca muškog deteta posadi se zajedno sa kokosom ili sa mladicom hlebnog drveta i pretpostavlja se da je detinji život blisko vezan sa životom drveta. Kod Dajaka u Landaku i Tajanu, oblastima holandskog Bornea (danas Indonezija), običaj je da se posadi hlebno drvo za novorođenče i opšte je uverenje da je sudbina deteta otada vezana sa sudbinom drveta; ako drvo raste brzo, detetu će biti dobro; ali ako drvo zakržlja ili se osuši, onda se za dete može očekivati samo nesreća.

Kažu da i sada ima porodica u Rusiji, Nemačkoj, Engleskoj, Francuskoj i Italiji koje sade drvo kad se rodi dete. Nadaju se da će drvo rasti s detetom i gaje ga s naročitom pažnjom. Ovaj običaj još uvek je dosta rasprostranjen u kantonu Argoviji u Švajcarskoj; tu sade jabukovo drvo za dečaka a kruškovo za devojčicu i misle da će dete napredovati ili slabiti, u zavisnosti od napredovanja ili slabljenja drveta. U Meklenburgu bace posteljicu ispod mladog drveta i veruju da će dete rasti kako raste to drvo. Blizu zamka Dalhausa, nedaleko od Edinburga, raste jedno hrastovo drvo. Narod veruje da između ovog drveta i sudbine porodice postoji neka tajanstvena veza, jer se priča da jedna gra-

na otpadne sa drveta kad god neki član porodice umre ili se nalazi na samrti. Stari šumar, kad je video da je velika grana otpala s drveta jednog inače mirnog julskog dana 1874. godine, uzviknuo je: "I gospodar je umro!" Uskoro zatim stigla je vest da je umro Foks Mol, jedanaesti grof Dalhausa.

U Engleskoj ponekad proture decu kroz napukli jasen da ne bi patila od kilavosti ili rahitisa, i veruju da otada postoji simpatička veza između dece i drveta. Jedan jasen koji je upotrebljavan za tu svrhu rastao je na ivici pustare Širli, na putu od Hokli Hausa za Birmingem. "Tomas Čilingvort, sin sopstvenika susednog majura, kome je sada oko trideset i četiri godine, proturen je kad je imao godinu dana kroz slično drvo, koje je sada sasvim zdravo i koje on čuva tako pažljivo da ne dozvoljava da mu se dodirne ijedna grana, jer se veruje da život bolesnika zavisi od života drveta i čim se ono poseče bolesniku će se, ma koliko daleko bio, povratiti kilavost za kojom će slediti obamrlost, a ova će se završiti smrću, kao što je slučaj sa čovekom koji je terao teretna kola baš ovim putem". "Ipak, često se dešava", dodaje pisac, "da ljudi nadžive sečenje drveta za izvesno vreme". Uobičajeni metod lečenja je da se jasenova mladica preseče uzduž nekoliko stopa, pa da se o sunčevom izlasku golo dete triput ili devet puta proturi kroz prosek. U zapadnoj Engleskoj kažu da ovo proturanje treba da bude "u pravcu sunca". Čim se ova ceremonija završi, drvo se čvrsto uveže, a prosečena mesta oblepe blatom ili ilovačom. Veruje se da se, kao što se zatvara prosek u drvetu, tako izleči i detinja kilavost; ali ako prosek u drvetu ostane otvoren i kilavost će ostati kod deteta, a ako drvo ugine i dete će sigurno umreti.

Sličan način lečenja raznih bolesti, naročito kilavosti i rahitisa, obično je praktikovan i u ostalim delovima Evrope, kao na primer u Nemačkoj, Francuskoj, Danskoj i Švedskoj, ali u ovim zemljama drvo upotrebljeno za tu svrhu obično nije jasen već hrast; ponekad se dozvoljava, pa čak i propisuje, vrbovo drvo umesto hrastovog. U Meklenburgu se veruje, kao i u Engleskoj, da je simpatički odnos stvoren na taj način između drveta i deteta tako blizak da dete umre ako se drvo poseče.

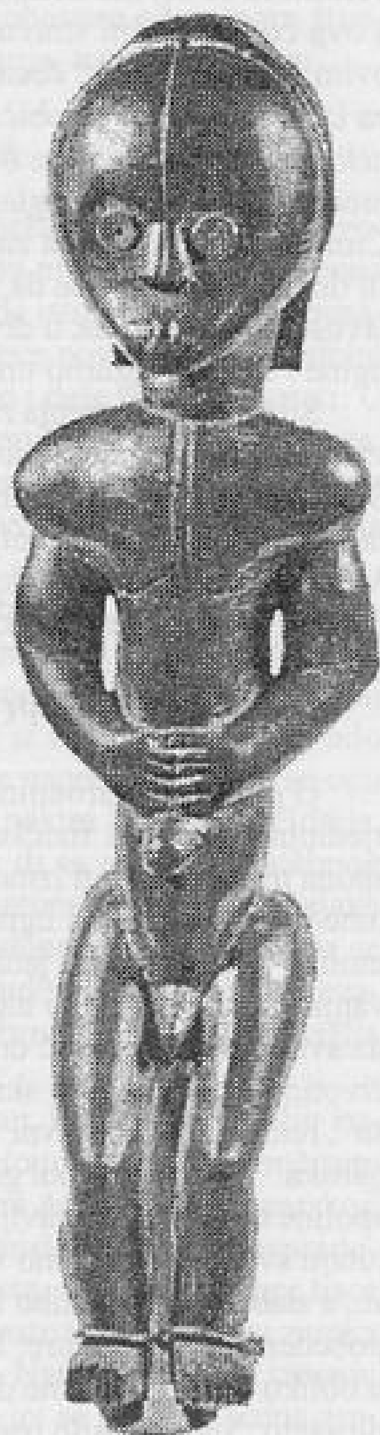
SPOLJNA DUŠA U ŽIVOTINJAMA

U praksi i u narodnim pričama, ljudsko biće se po verovanju primitivnog sveta ne sjedinjuje sponom fizičke simpatije samo sa mrtvim predmetima. Veruje se da ista spona može postojati između čoveka i životinje, tako da sudbina jednoga zavisi od sudbine drugoga, pa kad ugine životinja umre i čovek. Sličnost između običaja i priča je utoliko veća što je i u jednim i u drugim moć uklanjanja duše iz tela i njenog prebacivanja u životinju često naročita privilegija vrača i veštica. Tako Jakuti u Sibiru veruju da svaki šaman ili vrač drži svoju dušu, ili jednu od svojih duša, ovaploćenu u kakvoj životinji koja je dobro skrivena od celog sveta. "Niko ne može naći moju spoljnu dušu", rekao je jedan slavni vrač. "Ona leži daleko odavde, u stenovitim planinama Edžiganska". Samo jedanput godišnje, kad se otopi poslednji sneg i zemlja postane crna, ove spoljne duše vrača pojavljuju se u obliku životinja u mestima nastanjenim ljudima. One lutaju svuda, ali ih samo vrači mogu videti. Jake duše podignu huku i buku kad prolaze, a slabe se šunjaju tiho i plašljivo. Često se međusobno bore i vrač čija je spoljna duša pobeđena oboli ili umre. Najslabiji i najplašljiviji vrači su oni čije su duše ovaploćene u obliku pasa, jer pas ne daje mira svom ljudskom dvojniku, već mu nagriza srce i razdire telo. Spoljne duše najmoćnijih vrača imaju oblik ždrebaca, jelena, mrkih medveda,

orlova ili divljih veprova. Samojedi u Turukinskoj pokrajini veruju da svaki šaman ima jednog potčinjenog duha u obliku divljeg vepra koga vodi pomoću magičnog pojasa. Kad vepar lipše i šaman umre. Pričaju se priče o bitkama između vrača koji šalju svoje duše da se bore pre nego što lično stupe u borbu jedan protiv drugog. Malajci veruju da "duša čoveka može preći u drugog čoveka ili životinju ili, tačnije, da između dva bića može postojati takva tajanstvena veza da život jednoga potpuno zavisi od života drugoga".

Kod Melanežana na Moti (jednom od ostrva Novih Hebrida u Koralnom moru, istočno od Australije) verovanje u spoljnu dušu primenjuje se na svakidašnji život. U motskom jeziku reč *tamaniu* označava "nešto živo ili mrtvo za čiju egzistenciju čovek veruje da je blisko povezana sa njegovom. Nije svaki čovek na Moti imao svoj *tamaniu*; samo su neki ljudi uobražavali da su oni u tom odnosu prema gušteru, zmiji, ili kamenu; ponekad su tražili da pronađu tog stvora ili stvar i nalazili ih na taj način što su pili vruću vodicu od izvesnog lišća, a talog ostavljali na gomilu; *tamaniu* je bio ma koji živi stvor koji je prvi viđen u toj gomili ili na njoj. Čuvali su ga ali ga nisu hranili niti obožavali; urođenici su verovali da on dolazi kad god bude pozvan i da je život čoveka vezan sa životom njegovog *tamaniu* ako je on živ stvor, a ako nije onda sa njegovom bezbednošću; ako *tamaniu* lipše, ili ako on nije živ stvor već stvar koja se razbije ili izgubi, umre i čovek. Stoga u slučaju bolesti oni pošalju nekoga da vidi da li je *tamaniu* zdrav i van opasnosti".

Izgleda da je teorija o spoljnoj duši ostavljenoj u nekoj životinji vrlo rasprostranjena u zapadnoj Africi, naročito u Nigeriji, Kamerunu i Gabonu. Kod Fana u Gabonu veruje se da svaki vrač pri obredu svog posvećenja sjedinjuje život sa životom neke divlje životinje tim obredom krvnog bratstva; on uzme krvi iz životinjskog uha i svoje ruke, pa životinji ubrizga svoju krv, a sebi životinjsku. Od tada između njih postoji tako bliska spona da smrt jednog povlači za sobom smrt drugog bića. Misli se da ova spona daje čarobnjaku ili vraču veliku moć koju on može iskoristiti na razne načine. Na prvom mestu, slično vešcu u bajkama koji izvadi iz sebe svoj život i ostavi ga na nekom sigurnom mestu, i fanski čarobnjak otada smatra sebe nepovredivim. Osim toga, životinja sa kojom je izmenio krv postaje njegov potčinjeni duh koji izvršava sve zapovesti

OBLIČJE PRETKA (Izrezbarena figura, Gabon)

Fani u Gabonu veruju da njihovi preci žive i posle smrti, a da svaki vrač pri obredu posvećenja sjedinjuje svoj život sa životom neke divlje zveri.

koje mu on izda; on je upotrebljava da rani ili ubije svoje neprijatelje. Radi toga stvor sa kojim on ustanovi odnos krvnog srodstva nikad nije pitoma ili domaća životinja, već uvek opasna i ljuta divlja životinja, kao na primer leopard, crna zmija, krokodil, nilski konj, divlji vepar ili orao. Od svih ovih stvorova leopard je najčešće potčinjeni duh fanskih madioničara, a posle njega crna zmija; orao je najređe. Kako vrači tako i veštice imaju svoje potčinjene duhove, ali životinje sa kojima su spojeni životi žena obično se razlikuju od onih kojima muškarci poveravaju svoje duše. Veštica nikad nema pantera za svog potčinjenog duha, ali često ima zmiju-otrovnicu, ponekad šarku s roščićem, ponekad crnu zmiju, ponekad zelenu zmiju koja živi u drvetu banane, orla, sovu ili neku drugu noćnu pticu. U svakom slučaju, četvoronožna životinja, gmizavac ili ptica sa kojima veštica ili vrač zaključuju ovaj tajanstveni savez jeste pojedinac, nikad vrsta, a kad individualna životinja lipše savez naravno prestaje, jer se pretpostavlja da smrt životinje povlači za sobom i smrt čoveka.

Slična verovanja postoje i kod urođenika u dolini reke Kros u Kamerunu. Grupe ljudi, obično stanovnici jednog sela, izaberu razne životinje sa kojima veruju da su u bliskom prijateljstvu ili srodstvu. Među takvim životinjama su nilski konji, slonovi, leopardi, krokodili, gorile, ribe i zmije; stvorovi koji su ili vrlo snažni ili mogu lako da se sakriju u vodi ili čestaru. Kažu da je ova moć skrivanja neophodan uslov za izbor potčinjene životinje, jer se od životinje-prijatelja ili pomagača očekuje da krišom naškodi neprijatelju svog sopstvenika; na primer, ako je životinja nilski konj, on će iznenada izroniti iz vode i potopiti neprijateljev čamac. Pretpostavlja se da između životinja i njihovih ljudskih prijatelja ili srodnika postoji takav simpatički odnos da čim životinja lipše, umre i čovek, a isto tako čim umre čovek, lipše i životinja. Iz toga proizlazi da se životinjski srodnici ne smeju nikad ubijati niti zlostavljati iz straha da se ne povrede ili ubiju lica čiji su životi skopčani sa životima životinja. To ne sprečava stanovnike sela čiji su životinjski prijatelji slonovi da love slonove, jer oni ne poštuju celu vrstu, već samo njene određene pripadnike koji su u bliskom odnosu sa pojedinim ljudima i ženama; oni uobražavaju da mogu uvek da razlikuju ovu braću-slonove od običnih krda slonova koji su samo slonovi i ništa više. Čak se kaže da je ovo poznavanje uzajamno. Kad lovac, koji ima slona za prijatelja, sretne "ljudskog slona" – da ga tako nazovemo – plemenita životinja digne šapu kao da kaže "ne pucaj". Ako bi lovac bio toliko nečovečan da ipak puca na takvog slona i da ga rani, obolelo bi lice čiji je život spojen sa slonovim.

Balonge u Kamerunu misle da svaki čovek ima dve duše, jednu u svom telu, a drugu u nekoj životinji, na primer u slonu, divljoj svinji, leopardu itd. Kad čovek dođe kući bolestan, kaže "uskoro ću umreti" i zaista umre, narod tvrdi da je jedna od njegovih duša ubijena u divljem vepru ili leopardu, i da je smrt njegove spoljne duše prouzrokovala smrt duše u njegovom telu. Slično verovanje u spoljne duše živih lica postoji i kod Iboa, jednog važnog plemena u delti reke Nigera. Oni misle da čovečiji duh može da napusti telo za neko vreme i da se nastani u životinji. Čovek koji želi da stekne tu moć nabavi izvesnu lekariju od mudraca i pomeša je sa svojom hranom. Posle toga njegova duša izađe i uđe u životinju. Ako se desi da životinju neko ubije dok je čovečija duša nastanjena u njoj, čovek takođe umre; ako životinju rane, po čovečijem telu odmah izbiju čirevi. Ovo verovanje daje povod za mnoga mračna dela, jer prepredeni nevaljalac ponekad krišom stavi čarobnu drogu u hranu svog neprijatelja i, pošto tako prokrijumčari neprijateljevu dušu u neku životinju, on tu životinju ubije a time i čoveka čija je

duša nastanjena u njoj. Crnci u Kalabaru, na ušću Nigera, veru ju da svako lice ima četiri duše, od kojih jedna uvek živi izvan, u šumi, u obliku divlje životinje. Ova spoljna ili šumska duša, kako je zove gospodica Kingsli, može biti gotovo ma koja životinja, na primer, leopard, riba ili kornjača, ali ona nikad nije domaća životinja niti biljka. Ako nije vidovit, čovek ne može videti svoju šumsku dušu, ali vrač mu može reći u kojoj je vrsti stvorova njegova šumska duša; posle toga čovek pazi da ne ubije nijednu životinju te vrste i protiv toga je da i ma ko drugi ubija te životinje. Otac i sinovi obično imaju istu vrstu životinja za svoje šumske duše; isti je slučaj i sa majkom i kćerkama. Ponekad se sva deca iste porodice upravljaju prema šumskoj duši svog oca; na primer, ako je njegova spoljna duša leopard, svi sinovi i kćerke imaju leoparde za svoje spoljne duše. U nekim drugim slučajevima, svi se upravljaju prema majci; na primer, ako je njena spoljna duša kornjača, sve spoljne duše njenih sinova i kćerki takođe su kornjače. Život čoveka je tako blisko spojen sa životom životinje koju on smatra svojom spoljnom ili šumskom dušom, da smrt ili povreda te životinje neminovno znači smrt ili povredu čoveka. I obratno, kad umre čovek, njegova šumska duša ne može nikako da se smiri, već poludi i juri u vatru ili napada ljude koji je udare po glavi i to joj je kraj.

Blizu Eketa u severnom Kalabaru nalazi se sveto jezero čije se ribe pažljivo čuvaju, jer ljudi veruju da su njihove duše nastanjene u tim ribama i da bi se sa svakom ubijenom ribom ugasio po jedan ljudski život. U reci Kalabaru je, ne tako davno, živeo ogroman stari krokodil za koga se verovalo da sadrži spoljnu dušu poglavice koji je živeo u Djuk Taunu. Vicekonzuli, ljubitelji sporta, išli su povremeno u lov na njega i nekom oficiru pođe za rukom da ga pogodi. Odmah zatim poglavica je stavljen u krevet sa ranom na nozi. Izjavio je da ga je ujeo pas, ali su mudri ljudi vrteli glavom i nisu verovali u to providno izvinjenje. Kod mnogih plemena na obalama Nigera, između Lokoje i same delte, rasprostranjeno je "verovanje u mogućnost da čovek ima svoj *alter ego* (svoje drugo ja) u obliku neke životinje, krokodila ili nilskog konja. Veruje se da je život takvog lica toliko vezan sa životom životinje, da što god se desi jednome dogodi se i drugome; ako jedan ugine i drugom će se to uskoro desiti. Nedavno je neki Englez ubio nilskog konja u blizini jednog urođeničkog sela; prijatelji žene koja je iste noći umrla u selu zahtevali su i konačno dobili pet funti sterlinga kao naknadu za ubistvo te žene".

Kod Zapoteka u centralnoj Americi, kad žena hoće da rodi, njena rodbina se okupi u kolibi i crta na podu figure raznih životinja; čim nacrtaju jednu figuru, odmah je izbrišu. To se radi sve do porođaja, a figura koja tada ostane nacrtana na podu zove se detinja *tona* ili drugo ja. "Kad dete dovoljno poraste, ono nabavi životinju koja ga predstavlja i čuva je, jer se verovalo da su njegovo zdravlje i život skopčani sa zdravljem i životom životinje, i da će se smrt obadvoga desiti istovremeno", ili tačnije da će čovek umreti kad životinja ugine. Kod Indijanaca Gvatemale i Hondurasa, *nagual* ili *naual* je "onaj živi ili mrtvi predmet, obično životinja, koji je u paralelnom odnosu sa izvesnim čovekom, tako da dobro ili zlo tog čoveka zavise od sudbine *naguala*". Prema jednom starom piscu, mnoge Indijance Gvatemale "đavo je zaveo da veruju da njihov život zavisi od života određene životinje (koju smatraju svojim potčinjenim duhom), i misle da i oni moraju umreti kad ta životinja ugine; kad nju gone, njihova srca jako lupaju; kad se ona onesvesti, oni se onesveste; đavo ih je toliko zaveo da veruju da se pojavljuju u obliku te životinje (koja je obično po njihovom izboru jarac, srndać, lav, tigar, pas ili orao) i da u tom obliku oni budu ubijeni ili ranjeni". Indijanci su bili uvereni da smrt njihovog *naguala* povlači za sobom i njihovu sopstvenu smrt. Legenda priča da su se

u prvim bitkama sa Špancima na platou Kvecaltenangu *naguali* indijanskih poglavica borili u obliku zmaja. *Nagual* najvišeg poglavice naročito je padao u oči, jer je imao oblik velike ptice, sjajnog, zelenog perja. Španski general Pedro de Alvarado ubije pticu kopljem i istog trenutka indijanski poglavica padne mrtav na zemlju.

Kod mnogih plemena jugoistočne Australije, svaki od polova gledao je na izvesnu životinjsku vrstu na isti način na koji je Indijanac centralne Amerike gledao na svoga *naguala*, ali sa ovom razlikom: dok je Indijanac izgleda znao individualnu životinju sa kojom je njegov život bio vezan, Australijanci su samo znali da je život svakog od njih bio skopčan sa nekom od životinja izvesne vrste, ali nisu znali sa kojom. Prirodna posledica toga je bila da je svaki muškarac štedeo i čuvao sve životinje one vrste sa kojom su životi muškaraca te grupe bili vezani, a svaka žena je štedela i čuvala sve životinje vrste sa kojom su bili vezani životi žena, jer niko nije znao da li bi smrću ma koje životinje određene vrste navukao smrt na sebe, kao što ubijanju zelene ptice odmah sledi smrt indijanskog poglavice, a ubijanju papagaja smrt Pančkina pomenutog u bajci. Tako su, na primer, Votjobaluci, jedno pleme u jugoistočnoj Australiji, "smatrali da je život *Ngunungunuta* (slepog miša) život muškaraca, a život *Yartatgurka* (koze-muzare) život žene, i verovali da se život nekog muškarca ili neke žene skraćuje kad god se ubije jedan od ovih stvorova. U tom slučaju su se svaki muškarac i svaka žena u naselju plašili da će biti žrtve; to je dovodilo do velikih tuča među pripadnicima plemena. Rečeno mi je da u tim tučama muškaraca s jedne i žena s druge strane nije bilo nimalo sigurno koja će strana pobediti, jer ponekad žene ozbiljno izudaraju muškarce svojim štapovima, a ponekad žene zadobiju rane ili budu ubijene kopljima". Jedan Votjobaluk je rekao da je slepi miš čovekov "brat", a koza-muzara njegova "žena". Životinjske vrste sa kojima su, kako se verovalo, bili povezani životi muških i ženskih lica, bile su različite kod raznih plemena. Dok je, na primer, kod Votjobaluka slepi miš bio životinja muškaraca, u Ganbau Kriku, na donjem Mareju, slepi miš je izgleda bio životinja žena, jer ga urođenici nisu ubijali zato što bi "ako bi ga ubili, jedna od njihovih lubra (žena) sigurno umrla zbog toga". Ma koja da je vrsta životinje sa kojom su, po verovanju primitivnih ljudi, životi muškaraca i žena bili vezani, to verovanje i tuče koje je ono prouzrokovalo bili su rasprostranjeni širom velikog dela jugoistočne Australije, a verovatno i mnogo dalje. Ovo verovanje je bilo vrlo ozbiljno, a takođe i tuče koje su poticale iz njega. Kod nekih plemena u Viktoriji "običan slepi miš pripada muškarcima koji ga štite od povreda i pri tome idu tako daleko da su čak gotovi da na mrtvo ime prebiju svoje žene zbog njega. Sovuljaga, ili velika koza-muzara, pripada ženama i mada je sovuljaga ptica-zloslutnica koja zadaje strah svojim noćnim kreštanjem, žene je ljubomorno štite. Ako muškarac ubije sovuljagu, žene su toliko besne kao da im je ubio dete i udaraju ga svojim dugačkim motkama".

Zaštita koju Australijanci i Australijanke pružaju slepim miševima, odnosno sovuljagama (slepi miševi i sovuljage su izgleda najčešće podeljeni između dva pola) ne počiva samo na sebičnim obzirima, jer svaki muškarac veruje da ne samo njegov život, već i životi njegovog oca, braće, sinova itd., zavise od života pojedinih slepih miševa, i da stoga štićenjem cele vrste slepih miševa štiti kako svoj život tako i živote svih svojih muških srodnika. Slično tome, svaka žena veruje da su kako njen život tako i životi njene majke, sestara, kćerki itd., vezani sa životima pojedinih sovuljaga i da štićenjem cele vrste sovuljaga štiti kako svoj život tako i živote svih svojih srodnica. Kad se pretpostavlja da se ljudski životi nalaze u izvesnim životinjama, očevidno je da se živo-

SOVA KAO TOTEM
(Kutija za nakit; crni i zlatni lak;
Rangun, Burma)

Kad primitivan čovek sebe zove imenom životinje i neće da je ubije, onda je ona njegov totem. Sova je bila totem muškog i ženskog pola plemena jugoistočne Australije. Znatno rasprostranjeniji od totema pola je inače totem klana, koji je nasledan u muškoj ili ženskoj liniji srodstva.

tinje teško mogu razlikovati od ljudi, ili ljudi od životinja. Ako je život moga brata Jovana u slepom mišu, onda je slepi miš moj brat isto kao Jovan, a Jovan je u izvesnom smislu slepi miš, jer je njegov život u slepom mišu. Ako je život moje sestre Marije u sovuljagi, onda je sovuljaga moja sestra, a Marija je sovuljaga. To je sasvim prirodan zaključak i Australijanci nisu propustili da ga izvedu. Kad je slepi miš muškarčeva životinja zvali su ga njegovim bratom, a kad je sovuljaga ženina životinja zvali su je njenom sestrom. I obratno, muškarac naziva ženu sovuljagom, a ona njega slepim mišem. Tako je i sa drugim životinjama koje su pripadale muškim i ženskim licima kod drugih plemena. Na primer, kod Kurnaja su sve emu-ptice bile "braća" muškarcima i svi muškarci bili su emui; sve najbolje ptice-pevačice bile su "sestre" žena, i sve žene bile su najbolje ptice-pevačice.

Kad primitivan čovek sebe zove imenom životinje, naziva je svojim bratom i neće da je ubija, onda se kaže da je ona njegov totem. Prema tome, kod plemena jugoistočne Australije o kojima smo govorili, slepi miš i sovuljaga, emu i ptica-pevačica mogu se pravilno opisati kao totemi muškog i ženskog pola. Pripisivanje totema polu relativno je retko i dosada nije ustanovljeno nigde osim u Australiji. Mnogo rasprostranjeniji od totema pola je totem klana, a nasledan je ili u muškoj ili u ženskoj liniji. Odnos pojedinca prema totemu klana ne razlikuje se od odnosa prema totemu pola; on ga ne ubija, naziva ga svojim bratom i zove se njegovim imenom. Pošto su odnosi slični, objašnjenje koje važi za jednog treba da važi i za drugog. Stoga je razlog zbog koga jedan klan poštuje posebnu vrstu životinja ili biljaka (jer totem klana može biti i biljka) i zove se po njoj izgleda verovanje da je život svakog pojedinca klana vezan sa nekom životinjom ili biljkom određene vrste i da je njegova smrt sledila ubijanje te životinje ili uništenje te biljke. To objašnjenje totemizma podudara se sa definicijom totema ili *kobonga* u zapadnoj Australiji koju je postavio Džordž Grej. On kaže: "Izvesna tajanstvena veza postoji između porodice i njenog *kobonga*, tako da član porodice nikad ne ubija životinju vrste kojoj pripada njegov *kobong* dok ona spava; uopšte je nikad rado ne ubija i uvek joj pruža mogućnost da pobegne. To potiče iz porodičnog verovanja da je pripadnik vrste najbliži prijatelj porodice, čije bi ubijanje bilo veliki zločin koji se morao

pažljivo izbegavati. Urođenik čiji je *kobong* biljka ne sme ga brati pod izvesnim okolnostima i u izvesno doba godine". Treba zapaziti da, mada svaki čovek pošteđuje sve životinje ili biljke izvesne vrste, one mu nisu sve podjednako dragocene; daleko od toga, u celoj vrsti samo mu je jedna naročito mila, ali kako on ne zna koja, prinuđen je da ih sve poštedi iz straha da ne povredi baš nju. Ovo objašnjenje totema klana u skladu je sa pretpostavljenom posledicom ubijanja jednog od totema. "Jednog dana je neki crnac ubio vranu. Tri ili četiri dana posle toga umro je jedan Burtva (vrana, to jest čovek iz klana vrane) po imenu Lari. Bio je bolestan već nekoliko dana, a ubijanje njegovog *wingong*-a (totema) je ubrzalo njegovu smrt". U ovom slučaju ubijanje vrane prouzrokovalo je smrt čoveka iz bratstva vrane isto kao što, u slučaju totema pola, ubijanje slepog miša prouzrokuje smrt muškarca – slepog miša, ili kao što ubijanje sovuljage prouzrokuje smrt žene-sovuljage. Slično tome, smrt Indijanca centralne Amerike prouzrokuje ubijanje njegovog *naguala*, smrt crnca u Kalabaru prouzrokuje ubijanje njegove šumske duše, ubijanje njegovog *tamaniua* prouzrokuje smrt žitelja ostrva Banks, a ubijanje životinje u kojoj je sklonjen njegov život prouzrokuje smrt džina ili vešca u bajci.

Prema tome, izgleda da nam priča o "džinu koji nije imao srce u svom telu" pruža ključ odnosa za koji se pretpostavlja da postoji između čoveka i njegovog totema. Totem je, po ovoj teoriji, samo sud u kome čovek drži svoj život, kao što je Pančkin držao život u papagaju, a Bidasara dušu u zlatnoj ribi. Neosnovana je zamerka teoriji da život divljaka koji ima i totem pola i totem klana mora biti vezan za dve različite životinje, te da smrt ma koje od njih povlači za sobom i njegovu smrt. Ako ljudsko biće ima više od jednog životnog centra u svom telu, zašto onda, mogao bi pomisliti primitivan čovek, ono ne bi imalo više od jednog životnog centra i izvan tela? Ako ono može da smesti svoj život izvan sebe, zašto ne bi prenelo jedan deo svog života na jednu životinju, a drugi na drugu? Deljivost života ili, da se drukčije izrazimo, pluralitet duša, ideja je koju sugeriraju mnoge poznate činjenice i nju su zastupali ne samo primitivni ljudi, već i filozofi, na primer Platon. Tek pošto pojam o duši od polunaučne hipoteze postane teološka dogma, njeno jedinstvo i nedeljivost smatraju se bitnim. Primitivan čovek, nesputan dogmom, slobodan je da objašnjava činjenice života pretpostavkom da postoji onoliko duša koliko on nalazi za potrebno. Karibi su pretpostavljali da je postojala jedna duša u glavi, a druga u srcu i da se po jedna duša nalazila u svakom mestu na kome se mogao osetiti puls arterije. Neki Hidaca-Indijanci objašnjavaju pojavu postepenog umiranja (pri kome izgleda da ekstremiteti najpre umru) pretpostavkom da čovek ima četiri duše i da one ne napuštaju telo istovremeno, već jedna za drugom, tako da je smrt potpuna tek pošto sve četiri odu. Neki Dajaci na Borneu, a takođe i Malajci na poluostrvu, veruju da svaki čovek ima sedam duša. Alfuri u Posu na Celebesu mišljenja su da čovek ima tri duše. Urođenici u Laosu pretpostavljaju da je telo sedište trideset duhova koji stanuju u rukama, nogama, ustima, očima itd. Prema tome, sa primitivne tačke gledišta, sasvim je moguće da čovek ima jednu dušu u totemu svog pola, a drugu u totemu svog klana. Ali, kao što sam već primetio, totemi muškog i ženskog pola nisu nađeni nigde izuzev u Australiji, tako da primitivan čovek koji praktikuje totemizam obično ne mora imati više od jedne duše izvan svog tela.

Ako je tačno ovo objašnjenje totema kao suda u kome čovek drži svoju dušu ili jednu od svojih duša, onda bismo očekivali da nađemo neki totemski narod za koji se izričito kaže da svaki od njegovih ljudi drži bar jednu dušu stalno izvan svog tela, a da uništenje te spoljne duše povlači sa sobom i smrt sopstvenika. Takav narod su Bataci

na Sumatri. Bataci su podeljeni na egzogame klanove (*margas*) u kojima se poreklo vodi po muškoj lozi; svakom rodu je zabranjeno da jede meso izvesne životinje. Jedan rod ne sme jesti meso tigra, jedan majmuna, jedan krokodila, jedan psa, jedan mačke, jedan goluba, jedan belog bivola, a jedan skakavca. Članovi roda iznose kao razlog što ne jedu meso izvesne životinje ili to što oni potiču od životinje te vrste i što se njihove duše posle smrti mogu preseliti u te životinje, ili što oni ili njihovi preci imaju izvesnu obavezu prema tim životinjama. Ponekad, mada ne uvek, klan nosi ime životinje. Kod Bataka, dakle, postoji potpun totemizam. Sem toga, svaki Batak veruje da ima sedam ili, po skromnijem računu, tri duše. Jedna od ovih duša je uvek izvan tela, ali čim ona umre, ma koliko udaljena bila u to vreme, umre i čovek. Pisac koji pominje ovo verovanje ne kaže ništa o batačkim totemima, ali sudeći po sličnom verovanju Australijanaca, Amerikanaca centralne Amerike i Afrikanaca, možemo zaključiti da je spoljna duša čija smrt znači i smrt čoveka nastanjena u totemskoj životinji ili biljci.

Teško da bi se moglo smatrati kako protiv ovog gledišta govori činjenica da Batak ne tvrdi izričito da je njegova spoljna duša u njegovom totemu, već navodi druge razloge za poštovanje svetih životinja ili biljaka svog roda. Ako primitivan čovek ozbiljno veruje da je njegov život vezan za jedan spoljni predmet, sasvim je neverovatno da će on tu tajnu poveriti ma kom strancu. U svemu onome što se tiče njegovog unutrašnjeg života i verovanja, divljak je vrlo nepoverljiv i rezervisan; dešavalo se da Evropljani godinama žive među divljacima, a da ne doznaju glavne članove njihove vere, ili da ih otkriju sasvim slučajno. Primitivan čovek živi u stalnom strahu od ubistva pomoću magije. On uobražava da najneznatnije otpatke njegove osobe – odsečke noktiju i kose, pljuvačku, ostatke njegove hrane, pa i samo njegovo ime – vrač može upotrebiti da ga uništi, pa ih stoga on brižno krije i uništava. Ali ako je on tako nepoverljiv i plašljiv u stvarima kao što su ove, koje su samo predstraže i spoljna utvrđenja njegovog života, kako tek skriveno i nepristupačno mora biti mesto u kome on drži unutrašnju kulu i tvrđavu svog bića! Kad princeza u bajci pita džina gde drži svoju dušu, on često daje pogrešne ili nejasne odgovore i ona tek posle dugog nagovaranja i laskanja uspeva da dozna tajnu. U svojoj smotrenosti, džin liči na plašljivog i nepoverljivog primitivnog čoveka, ali dok kritični položaj u priči zahteva da džin najzad otkrije svoju tajnu, primitivan čovek nije ni pod kakvom sličnom obavezom i nikakav ga mamac ne može navesti da dovede u opasnost svoju dušu otkrivanjem njenog skrivališta strancu. Stoga se ne treba čuditi što je centralna misterija života primitivnog čoveka tako dugo ostala tajna i što nam je ostalo da je ponovo rekonstruišemo iz razbacanih nagoveštaja i odlomaka i iz sećanja na nju koja su se održala u bajkama.

OBRED SMRTI I USKRSNUĆA

Ovo gledište o totemizmu rasvetljava jednu vrstu verskih obreda koji, koliko je meni poznato, dosada nisu dovoljno objašnjeni. Kod mnogih primitivnih plemena, naročito onih za koja se zna da praktikuju totemizam, običaj je da se mladići u doba puberteta podvrgnu izvesnim obredima posvećenja od kojih je jedan od najopštijih tobožnje ubijanje i povraćanje mladića u život. Takvi obredi postaju razumljivi ako pretpostavimo da se njihova suština sastoji u vađenju duše mladića da bi se duša prenela u njegov totem. Prirodno je što primitivan čovek pretpostavlja da vađenje mladićeve duše ubije mladića ili ga bar baca u zanos sličan smrti koji primitivan čovek teško razlikuje od pra-

ve smrti. Mladićevo oporavljanje verovatno se pripisuje ili postepenom oporavljanju njegovog organizma od jakog potresa koji mu je zadat ili, još verovatnije, priticanju novog života u njega iz totema. Prema tome, suština obreda posvećenja, ukoliko se oni sastoje u simuliranju smrti i uskrsnuća, verovatno je razmena života i duše između čoveka i njegovog totema. Primitivno verovanje u mogućnost takve razmene duša jasno je izraženo u priči nekog baskijskog lovca koji je tvrdio da ga je ubio medved; pošto ga je ubio medved, udahnuo mu je svoju dušu, tako da je medvedovo telo sada mrtvo, a on sam je sad medved jer mu medvedova duša daje život. Ovo oživljavanje mrtvog lovca sasvim odgovara onome što se, prema teoriji koju ovde iznosimo, dešava pri obredu ubijanja mladića u doba puberteta i povraćanja istog u život. Mladić umre kao čovek i vrati se ponovo u život kao životinja; u njemu je sada duša životinje, a njegova ljudska duša je u životinji. Stoga se on s punim pravom naziva medved, vuk itd., prema svom totemu i s punim pravom postupa sa medvedima ili vukovima itd. kao sa svojom braćom, jer su u tim životinjama nastanjene njegova duša i duše njegovih srodnika.

Navešćemo nekoliko primera tobožnjeg umiranja i uskrsnuća koja se dešavaju pri uvođenju mladića među odrasle muškarce. Kod Vongi ili Vongibona u Novom Južnom Velsu (Australija), odrasli mladići se podvrgavaju tajnoj svečanosti posvećenja kojoj ne sme prisustvovati niko osim već posvećenih muškaraca. Deo postupka sastoji se u izbijanju jednog zuba i davanju novog imena novajliji, u znak prelaza iz mladićkog u

GLAVA MAORIJA (Novi Zeland)

Po tradiciji Maora, duša posle smrti sreće groznu babuskeru koja joj veli: "Pređi iz Maure, zemlje živih, u Bouro, zemlju umrlih!"

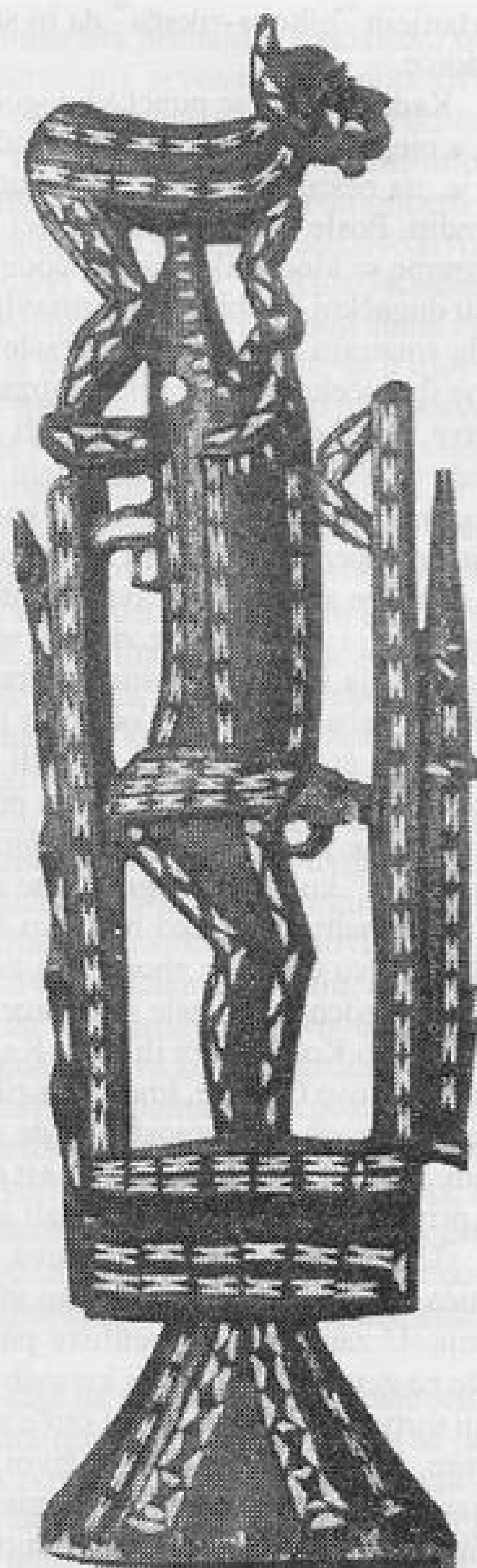
muževno doba. Dok se zubi izbijaju, da bi proizveli glasno zujanje obrću jedan instrument (poznat pod imenom "bik-rikač") koji se sastoji od pljosnatog parčeta drveta sa izreckanim ivicama, vezanog za kraj kanapa. Neposvećenima nije dozvoljeno da vide ovaj instrument. Ženama je pod pratnjom smrti zabranjeno da posmatraju ove ceremonije. Tvrdi se da mladiće jednog po jednog sretne mitsko biće zvano *Turemlin* (bolje poznato pod imenom *Daramulun*), koje svakog odnese na udaljeno mesto, ubije ga i u nekim slučajevima iseče na komade, pa ga zatim povrati u život i izbije mu zub. Priča se da je njihova vera u Turemlinovu moć neograničena.

Ualaroji u gornjem slivu reke Darlinga mislili su da mladić pri obredu posvećenja sretne duha koji ga prvo ubije, a zatim povrati u život kao mladog čoveka. Kod urođenika u donjem slivu reka Lahlana i Mareja mislilo se da Turemlin (Daramulun) ubije i oživi novajlije. Kod Unmatjera, jednog plemena u srednjoj Australiji, žene i deca veruju da duh zvan Tvanjirika ubije mladića i posle ga povrati u život za vreme obreda posvećenja. Obredi kod ovog plemena, kao i kod ostalih plemena u srednjoj Australiji, sadrže operacije obrezivanja i podrezivanja; čim se na mladiću izvrši ova druga operacija, on dobije od svog oca sveti štap (*čuringa*) sa kojim je, kažu mu, njegov duh bio udružen u najdaljoj prošlosti. Dok se u šipražju povraća od svojih rana, on mora obrtati "bika-rikača", jer bi se inače jedno biće koje živi na nebu spustilo na njega i odnelo ga. Kod Bibinga, jednog plemena na zapadnoj obali zaliva Karpentarije, žene i deca veruju da larmu "bika-rikača" pri obredu posvećenja pravi duh po imenu Katajalina koji živi u mravinjaku iz koga izađe i pojede dečaka, a posle ga povrati u život. Slično tome, kod njihovih suseda Anula, žene uobražavaju da brujanje "bika-rikača" proizvodi duh Gnabaja, koji proguta mladiće pri obredu posvećenja, a zatim ih izbljuje u obliku odraslih ljudi.

Kod plemena nastanjenih na južnoj obali Novog Južnog Velsa, od kojih se primorski Murinzi mogu smatrati tipičnim, drama uskrsnuća iz mrtvih je na plastičan način prikazivana novajlijama za vreme obreda posvećenja. Jedan očevidac opisao je ovaj obred. Čovek, prerušen u končasta vlakna kore drveta, ležao je u grobu lako pokriven štapovima i zemljom. U ruci je držao mali žbun koji je izgledao kao da raste iz zemlje; radi boljeg efekta, u zemlju je bilo pobodeno još nekoliko žbunića. Zatim su dovedene novajlije i poređane pored groba. Posle toga približavala im se povorka ljudi prerušenih u končasta vlakna kore. Oni su predstavljali grupu vidara, predvođenu dvojicom uglednih staraca koji su kao hodočasnici došli na grob brata-vidara koji je tu bio sahranjen. Kad je mala povorka, pevajući pesmu za prizivanje Daramuluna, izašla iz šume na otvoreno polje, svi su stali pored groba, na suprotnu stranu od novajlija, a dva starca stala su iza igrača. Izvesno vreme produžilo se sa igrankom i pesmom dok drvo koje je izgledalo kao da raste iz zemlje nije počelo da se drma. "Gle!" govorili su ljudi novajlijama, pokazujući na lišće koje je treperilo. Dok su oni gledali, drvo se sve više i više treslo i najzad palo na zemlju; usred pomamnog igranja igrača i pevanja hora, tobožnji mrtvac bacio je sa sebe granje i lišće, skočio na noge i igrao svoju magijsku igru u samom grobu, a u ustima je pokazivao magijske supstance za koje se pretpostavljalo da mu ih je dao lično Daramulun.

Neka plemena severne Nove Gvineje – Jabimi, Bukaue, Kaji i Tami – kao i mnoga australijska plemena, traže da svaki muški član plemena bude obrezan pre nego što se uvrsti u odrasle ljude; i ova, kao i mnoga australijska plemena, zamišljaju uvođenje u odrasle ljude kao proces koji se sastoji u tome što mitsko čudovište (čiji se glas čuje u zujanju "bika-rikača") proguta mladiće pa ih zatim izbljuje. Plemena Nove Gvineje ne

samo što ulivaju verovanje u svest žena i dece, već ga predstavljaju u dramskom obliku pri obredima posvećenja kojima ne sme prisustvovati nijedna žena i nijedno neposvećeno lice. U tu svrhu podigne se oko sto stopa dugačka koliba u selu ili u nekom usamljenom delu šume. Ona se sagradi u obliku mitskog čudovišta; kraj kolibe koji predstavlja njegovu glavu je visok, a odatle se koliba postepeno spušta i sužava ka drugom kraju. Arečka palma, izvađena sa korenom, predstavlja kičmu čudovišta, a njena mnoga vlakna njegovu kosu; da bi se sličnost upotpunila, urođenički umetnik ukrasi širi kraj zgrade sa dva buljava oka i razjapljenim ustima. Kada se – posle suznog rastanka sa svojim majkama i ostalim ženskinjem koje veruje ili se pretvara da veruje da čudovište zaista guta njihove mile – uplašene novajlije dovedu licem u lice sa ovom impozantnom zgradom, ogromni stvor gnevno zamumla; to mumlanje u stvari nije ništa drugo do zujanje "bikova-rikača" koje obrću ljudi sakriveni u trbuhu čudovišta. Sam proces gutanja različito se predstavlja. Tami ga predstavljaju tako što narede kandidatima da defiluju pored jednog reda ljudi koji drže "bikove-rikače" iznad njihovih glava; Kaji ga predstavljaju slikovitije na taj način što narede da kandidati prođu ispod skele na kojoj stoji čovek koji pravi grimase kao da guta i stvarno proguta gutljaj vode kad god novajlija prolazi ispod njega. Poklonjeno prase, koje se na vreme prinese radi oslobađanja mladića, umilostivi čudovište te ono izbaci svoju žrtvu; čovek koji predstavlja čudovište primi poklon umesto njega; čuje se grgotanje i maločas progutana voda izlije se u mlazu na novajliju. To označava da je mladić pušten iz trbuha čudovišta, ali sada mora da se podvrgne bolnoj i opasnoj operaciji obrezivanja. Ona odmah sledi, a zasek učinjen nožem operatora kasnije se objasni kao ujed ili ogrebotina koju je čudovište zadalo novajliji kad ga je izbacilo iz svog ogromnog trbuha. Dok se vrši operacija pravi se velika galama

ČOVEK SA GLAVOM MORSKOG PSA
(Pramčani ukras na čamcu, Solomonska ostrva)

Stanovnici Solomonskih ostrva verovali su da se duše ljudi, a naročito veštih ribara, reinkarniraju u morskim psima.

obrtanjem "bikova-rikača" da bi se predstavilo rikanje strašnog bića koje tada guta mladiće.

Kada, kao što se ponekad dogodi, mladić umre od operacije, sahrane ga tajno u šumi, a njegovoj ožalošćenoj majci kaže se da životinja ima i ljudski i životinjski želudac i da je, na nesreću, njen sin skliznuo u pogrešan želudac iz koga ga je bilo nemoguće izvaditi. Posle obrezivanja mladići se odvoje nekoliko meseci od ostale zajednice i za to vreme se klone bilo kakvog dodira sa ženama, pa čak izbegavaju i da ih vide. Oni žive u dugačkoj kolibi koja predstavlja želudac čudovišta. Kad se najzad mladići, koji se sada smatraju uvršćenim u odrasle ljude, dovedu natrag u selo uz velike ceremonije, žene ih dočekaju sa jecajima i suzama-radosnicama, kao da su grobovi povratili svoje mrtve. Mladići u početku drže oči zatvorene, a ponekad su im oči zapečaćene slojem krede i deluju kao da ne razumeju zapovesti koje im izriče jedan od starešina. Međutim, oni postepeno dolaze k sebi kao da se bude iz dubokog zanosa, a idućeg dana okupaju se i speru sa sebe sloj krede kojom su bili namazani.

Vrlo je značajno što sva ova plemena Nove Gvineje upotrebljavaju istu reč za "bika-rikača" i za čudovište za koje se pretpostavlja da guta novajlije za vreme njihovog obrezivanja i čija je strašna rika predstavljena zujanjem bezopasnih drvenih naprava. Takođe treba zapaziti da, od četiri jezika, u tri ista reč koja se upotrebljava za "bika-rikača" i za čudovište znači i sen ili dušu preminulog, dok u četvrtom jeziku (kajskom) ona znači "ded". Iz ovog izgleda proizlazi da se veruje kako je biće koje guta i izbacuje novajlije pri njihovom uvođenju u odrasle ljude moćan duh ili duh pretka, a da je "bik-rikač" koji nosi njegovo ime njegov materijalni predstavnik. To objašnjava zašto se sveti instrument tako brižljivo krije od žena. Kad nisu u upotrebi, "bikovi-rikači" sklonjeni su u muške zbornice u koje ne sme ući nijedna žena; nijedna žena i nijedno lice neuvedeno u odrasle muškarce ne sme videti "bika-rikača", a kazna za to može da bude smrt. Kod Tugera ili Kaja-Kaja, velikog papuanskog plemena na južnoj obali holandske Nove Gvineje, ime "bika-rikača", koga oni zovu *sosom*, dato je jednom mitskom džinu za koga se pretpostavlja da se pojavljuje svake godine sa jugoistočnim monsunom. Kad on dođe, u njegovu čast se drži svetkovina i obrću se "bikovi-rikači". Dečaci se privedu džinu i on ih ubije, ali ih posle ipak ljubazno vrati u život.

U nekim krajevima Viti Leva, najvećeg iz grupe ostrva Fidži, drama smrti i uskrsnuća odigravana je sa velikom svečanošću pred mladićima za vreme obreda posvećenja. U zagrađenom svetilištu pokažu im niz mrtvih, ili na izgled mrtvih, ljudi koji leže na zemlji rasporenih i krvavih tela i ispalih creva. Na poklič prvosveštenika, tobožnji mrtvaci skoče na noge i otrče na reku da se očiste od krvi i svinjskih creva. Uskoro zatim, kao da su se vratili u život, čisti, sveži i okićeni vencima, krećući se po taktu muzike jedne svečane himne, umarširaju u zagrađeno svetilište i zauzmu mesta ispred novajlija. Takva je bila drama smrti i uskrsnuća.

Stanovnici Ruka, ostrva između Nove Gvineje i Nove Britanije, drže svetkovine na kojima jedan ili dva prerušena čoveka, sa glavama pokrivenim drvenim maskama, idu kroz selo igrajući, a za njima idu svi ostali ljudi. Oni zahtevaju da im se predaju obrezani mladići koje Marsaba (đavo) još nije progutao. Predaju im se mladići koji drhte i deru se. Pošto mladići puzeći prođu između nogu prerušenih ljudi, povorka ponovo kreće kroz selo i objavi da je Marsaba pojeo mladiće i da ih neće izbaciti dokle god ne dobije na poklon svinje, taro itd. Onda svi stanovnici sela, prema svojim mogućnostima daju darove u namirnicama koje se i pojedu u ime Marsabe.

U zapadnom delu Cerama mladići se u doba puberteta primaju u Kakiansko udruženje. Moderni pisci obično smatraju da je ovo udruženje prvenstveno politička liga stvorena radi otpora stranom zavojevaču. U stvari, njegovi ciljevi su čisto verski i društveni, mada je moguće da su sveštenici ponekad iskorišćavali njegov moćni uticaj u političke svrhe. To udruženje je u stvari samo jedno od mnogih, rasprostranjenih primitivnih ustanova, čija je glavna svrha uvođenje mladića u odrasle ljude. Nedavno je pravi karakter tog udruženja zapazio ugledni holandski etnolog, J. G. Ridel. Kakianski dom je duguljasta drvena koliba podignuta pod najvećim drvećem u dubini šume i tako sagrađena da u nju prodire vrlo malo svetlosti, pa je nemoguće videti šta se u njoj zbiva. Svako selo ima jednu takvu kuću. Dečake koji treba da prođu kroz obred posvećenja odvedu tamo zavezanih očiju, u pratnji roditelja i srodnika. Svakog dečaka vode za ruke dva čoveka koji igraju ulogu njegovih zaštitnika ili tutora i paze na njega za vreme obreda. Kad se svi skupe pred kolibom, prvosveštenik glasno prizove đavole. Odmah se iz kolibe začuje velika huka i buka; duvajući u bambusove trube, nju proizvode ljudi koji su tajno uvedeni u zgradu na zadnja vrata, ali žene i deca misle da to čine đavoli, pa se mnogo uplaše. Zatim sveštenici uđu u kolibu; za njima uđu dečaci, jedan po jedan. Posle svakog dečaka koji uđe čuje se tup zvuk sečenja, razlegne se strahovit jauk i sablja ili koplje sa koga kaplje krv proturi se kroz krov kolibe. To je znak da je dečakova glava odsečena i da ga je đavo odneo u drugi svet, gde će ga oživeti i preobraziti. Kad ugledaju krvavu sablju, majke plaču i nariču, govoreći da je đavo ubio njihovu decu. Priča se da u nekim mestima dečake gurnu kroz otvor napravljen u obliku krokodilskih čeljusti ili kauzarovog kljuna, i onda se kaže da ih je đavo progutao. Dečaci ostaju u kolibi pet do šest dana, sedeći u mraku i slušajući zvuk bambusovih truba, a s vremena na vreme i pucnje pušaka i zveku sablji. Svakog dana se kupaju, a lica i tela su im namazana žutom bojom da bi izgledali kao da ih je progutao đavo. Svakom dečaku dok je u kakianskom domu tetoviraju trnom jedan ili dva krsta na grudima ili ruci. Kad ne spavaju, dečaci se moraju zgrčiti i sedeti sasvim nepomični, ne pokrećući nijedan mišić. Dok sede u redu, prekrštenih nogu i ispruženih ruku, poglavica uzme trubu i stavljajući pisak trube na ruke svakog dečaka, govori kroz nju čudnim tonovima, imitirajući glas duhova. On pod pretnjom smrti opomene mladiće da se ponašaju prema pravilima Kakianskog društva, i da nikad ne otkriju šta se desilo u kakianskom domu. Sveštenici upute novajlije da se dobro ponašaju prema krvnim srodnicima, uče ih tradicijama i plemenskim tajnama.

U međuvremenu, majke i sestre mladića odu kući da plaču i nariču. Posle jednog ili dva dana, ljudi koji vrše ulogu zaštitnika ili tutora novajlija vrate se u selo sa radosnom vešću da je đavo, na posredovanje sveštenika, povratio mladiće u život. Ljudi koji donesu tu vest dođu poluonesvešćeni i poprskani blatom, kao vesnici koji su stigli pravo iz donjeg sveta. Pre nego što napusti Kakianski dom, svaki mladić dobije od sveštenika štap ukrašen na oba kraja petlovim ili kauzarovim perjem. Pretpostavlja se da je đavo dao štapove mladićima u trenutku kad ih je povratio u život; oni služe kao znak da su mladići bili u zemlji duhova. Mladići se vrate kućama posrćući i uđu natraške u kuću, kao da su zaboravili kako se ide, ili uđu u kuću na zadnja vrata. Ako im se pruži tanjir s hranom, izvrnu ga. Nikako ne govore, već izražavaju svoje želje samo znacima. Sve to treba da pokaže kako su oni još uvek pod uticajem đavola ili duhova. Njihovi tutori moraju da ih uče svim običnim životnim radnjama, kao da su novorođenčad. Dalje, pre nego što napuste Kakianski dom, mladićima se strogo zabrani da jedu iz-

vesne plodove sve do posle idućeg obreda posvećenja. Njihove majke i sestre ne smeju im češljati kosu dvadeset do trideset dana. Na kraju tog perioda, prvosveštenik ih odvede na jedno usamljeno mesto u šumu i svakom od njih odseče pramen kose s temena. Posle ovih obreda mladići se smatraju muškarcima i mogu se oženiti; bio bi skandal ako bi se neko od njih oženio pre toga.

U predelu Donjeg Konga, simuliranje smrti i uskrsnuća praktikuju, ili tačnije praktikovali su članovi tajnog udruženja zvanog Ndembo. "Delatnost Ndemba sastoji se u tome što vidari koji činodejstvuju u obredima posvećenja kažu nekome da padne u tobožnji epileptičan napad i u tom stanju odnesu ga na zagrađeno mesto izvan naseobine. To se zove "umirući Ndembo". Zatim i drugi rade to isto, obično mladići i devojke, ali često i mladi muškarci i žene. Za njih se pretpostavlja da su umrli, ali roditelji i prijatelji ih ipak snabdeju namirnicama i posle perioda koji varira od tri meseca do tri godine, u zavisnosti od običaja, udesi se da ih vidar povrati u život. Pošto se vidaru isplati račun i uštedi novaca (robe) za gozbu, ndembijski građani se povrate u život. Oni se u početku pretvaraju da ne poznaju nikoga i da ne znaju ništa; čak ne znaju ni kako da žvaću hranu, te prijatelji moraju da rade to za njih. Traže da im se da sve lepo što vide kod neposvećenih, a ukoliko im se ne da, oni tuku sopstvenike ili ih čak dave i ubijaju. Niko im ništa ne čini zbog toga, jer se smatra da ne znaju šta rade. Ponekad govore besmislice i ponašaju se kao da su se vratili iz sveta duhova. Posle toga su poznati pod drugim imenom, svojstveno onima koji su "umrli ndembo". Čuli smo da ovaj običaj postoji duž većeg dela gornjeg toka reke, a takođe i u predelu rečnog brzaka".

Kod nekih Indijanskih plemena Severne Amerike postoje izvesna verska udruženja u koja se za članove primaju samo oni koji su bili podvrgnuti prividnoj smrti i uskrsnuću. Godine 1766. ili 1767, kapetan Džonatan Karver prisustvovao je primanju kandidata u jedno udruženje zvano "Prijateljsko društvo duha" (*Wakon-Kitchewah*) kod Naudovesija, jednog plemena Sijuks ili Dakota-Indijanaca u predelu velikih jezera. Kandidat je kleknuo pred poglavicu koji mu je saopštio da "njega sada uznemirava onaj duh kome će ga on kroz nekoliko trenutaka predati; taj duh će ga ubiti, ali on će odmah biti povraćen u život; zatim je dodao da je prenošenje duha, iako strašno, potrebno da bi on stekao preimućstva koja pripadaju zajednici u koju će sada biti primljen. Dok je to govorio, izgledao je vrlo uznemiren; najzad je njegovo uzbuđenje postalo tako jako da mu se celo lice iskrivilo i celo telo mu je drhtalo. Tada je na mladog čoveka bacio nešto što je po obliku i boji ličilo na zrno pasulja; to je, izgleda, palo u kandidatova usta i on je odmah, ukočen kao da je pogođen kuršumom, pao na zemlju". Mladić je neko vreme ležao kao mrtav, ali je pod pljuskom udaraca pokazao znake svesti i najzad se povratio u život izbacujući zrno iz usta. Kod drugih plemena, na primer kod Odžebveja, Vinebagoa i Dakota ili Sijuksa, sredstvo kojim se kandidat tobože ubija je vreća za lekove. Vreća je napravljena od kože kakve životinje (vidre, divlje mačke, zmije, medveda, rakuna, vuka, sove ili lasice) čiji oblik ona uglavnom zadržava. Svaki član društva ima jednu od tih vreća u kojoj drži razne stvari koje sačinjavaju njegove "lekove" ili čini. "Oni veruju da iz raznih stvari što se nalaze u trbuhu kožne vreće ili životinje izlazi duh ili dah, koji ima moć ne samo da obori i ubije čoveka, već takođe da ga podigne i povrati u život". Način ubijanja čoveka jednom od ovih vreća za lekove jeste da se čovek njome udari; on onda padne kao mrtav, ali drugi udarac vreće povrati ga u život.

Obred koji je posmatrao Džon R. Džuit za vreme zarobljeništva kod Indijanaca oko moreuza Nutke, bez sumnje pripada ovoj vrsti običaja. Indijanski kralj ili pogla-

vica "ispali pištolj pored uha svog sina koji odmah padne kao da je ubijen; na to sve žene u kući počnu da ridaju, čupajući kose i vičući da je princ mrtav. U isto vreme veliki broj stanovnika jurne u kuću naoružan kamama, puškama-kremenjačama itd., i pita šta je uzrok tom kukanju. Odmah za njima dođu dva čoveka obučena u vučije kože sa maskama na licu koje predstavljaju vučije glave. Ova dvojica ulaze četveronoške, imitirajući hod vuka, uzmu princa i odnesu ga na svojim leđima, izlazeći iz kuće na isti način na koji su i ušli". Na jednom drugom mestu Džuit pominje da je mladi princ – dečak od oko jedanaest godina – nosio masku koja je predstavljala vučiju glavu. Kako su Indijanci u ovom delu Amerike podeljeni u totemske klanove od kojih je klan vuka jedan od najglavnijih i kako su članovi svakog klana imali običaj da nose na sebi neki deo totemske životinje, princ je verovatno pripadao klanu vuka, a obred koji je Džuit opisao predstavljao je ubijanje tog dečaka da bi se on mogao ponovo roditi kao vuk, slično baskijskom lovcu koji je verovao da je bio ubijen i da se ponovo povratio u život kao medved.

Ovakvo objašnjenje obreda kasnije je unekoliko potvrđeno istraživanjima koja je vršio dr Franc Boa među ovim Indijancima, mada izgleda da zajednica u koju je poglavičin sin na taj način uveden nije bila totemski klan, već tajno društvo zvano Tlokoala, čiji su članovi imitirali vukove. Svaki novi član društva mora biti posvećen od strane vukova. Kad padne noć, pojavi se čopor vukova, predstavljen Indijancima obučenim u vučije kože i maskiranim vučijim maskama, zgrabi novajliju i odnese ga u šumu. Kad se vuci koji dolaze da odnesu novajlije čuju u blizini sela, svi članovi društva namažu lice crnom bojom i pevaju: "U svim plemenima vlada velika uzrujanost, jer ja sam Tlokoala". Idućeg dana vuci donesu novajliju natrag mrtvog i članovi društva moraju da ga ožive. Pretpostavlja se da su vuci stavili u njegovo telo magijski kamen koji se mora izvaditi pre nego što se on može povratiti u život. Dok se to ne uradi, tobožnji mrtvac ostavi se da leži izvan kuće. Dva vrača odu i izvade kamen (izgleda kvarc) i onda se novajlija povrati u život. Kod Nisko-Indijanaca u Britanskoj Kolumbiji koji su podeljeni na četiri glavna klana, a totemi su im gavran, vuk, orao i medved, novajliju za vreme obreda posvećenja uvek odnese natrag veštačka totemska životinja. Tako su, kada je jedan čovek uvođen u tajno društvo zvano Olala, njegovi prijatelji izvadili noževe i pretvarali se da ga ubijaju, a u stvari su ga pustili da pobegne, dok su oni sekli glavu slamnom čoveku koji je vešto podmetnut umesto njega. Zatim su bezglavog slamnog čoveka položili na zemlju i pokrili ga; žene su ridale i oplakivale ga. Njegovi rođaci dali su daću i svečano spalili slamnu figuru. Kratko rečeno, oni su obavili pogreb sa uobičajenom ceremonijom. Novajlija je bio odsutan čitavu jednu godinu i niko ga nije viđao izuzev članova tajnog društva. Po isteku perioda on se vratio živ i nošen veštačkom životinjom koja predstavlja njegov totem.

Izgleda da je u ovim ceremonijama suština obreda ubijanje novajlije u svojstvu muškarca i njegovo vraćanje u život u obliku životinje koja otada mora da bude, ako već ne njegov duh-čuvar, a ono bar spojena s njim u osobenom, bliskom odnosu. Treba se setiti da se mislilo da Indijanci u Gvatemali, čiji je život bio skopčan sa jednom životinjom, imaju moć da se pojave u obliku stvora sa kojim su bili simpatički sjedinjeni. Stoga ne izgleda neopravdano pretpostaviti da i Indijanci Britanske Kolumbije možda uobražavaju kako njihov život zavisi od života nekog iz te vrste stvorova koje oni imitiraju svojim kostimom. Ako to već i nije sastavni deo veze sadašnjih kolumbijskih Indijanaca, to je vrlo lako mogao biti slučaj sa njihovim precima u prošlosti; on je

tako mogao doprineti uobličavanju obreda kako totemskih klanova, tako i tajnih društava. Mada se ove dve vrste zajednica razlikuju u pogledu načina uvođenja u članstvo – čovek samim rođenjem ulazi u svoje totemsko bratstvo, a u tajno društvo se prima kasnije – teško da bi se moglo sumnjati da su one vrlo bliske i da im je koren u istom načinu mišljenja. Ako sam u pravu, to mišljenje jeste verovanje u mogućnost uspostavljanja simpatičkog odnosa sa životinjom, duhom ili nekim drugim moćnim bićem kome čovek radi sigurnosti predaje na čuvanje svoju dušu, ili deo nje, i od koga za to dobija magijsku moć.

Prema izloženoj teoriji, gde god se nalazi totemizam i gde god postoji praksa prividnog ubijanja i povraćanja novajlije u život za vreme obreda posvećenja, tu verovatno postoji, ili je postojala, ne samo vera u mogućnost stalnog sklanjanja duše u neki spoljni predmet – životinju, biljku ili ma šta drugo – već i stvarna namera da se to uradi. Ako se postavi pitanje zašto ljudi žele da sklone svoj život izvan svog tela, jedini odgovor može biti da oni, slično džinu u bajci, smatraju da je sigurnije da to učine nego da ih nose sa sobom, isto kao što ljudi ostavljaju novac kod bankara radije nego da ga nose sa sobom. Videli smo da se u kritičnim trenucima život ili duša ponekad privremeno sklone na neko sigurno mesto dok ne prođe opasnost. Ali ustanove kao što je totemizam ne upotrebljavaju se samo u momentima opasnosti; one su sistemi u koje se svako lice, ili bar svaki muškarac, mora uvesti u izvesno doba svog života. Doba života kad se ovo uvođenje vrši uvek je doba puberteta. Ova činjenica navodi na misao da se pretpostavljalo da se specifična opasnost koju treba da otklone totemizam i slični sistemi ne pojavljuje dok se ne dostigne polna zrelost; da se, u stvari, veruje da opasnost od koje se strahuje dolazi sa odnosom polova jednog prema drugom. Moglo bi se dugim nizom činjenica lako dokazati da je seksualni odnos u primitivnoj svesti asociran sa mnogim ozbiljnim opasnostima, ali prava priroda opasnosti od koje se strahuje još uvek nam je nejasna. Možemo se nadati da će tačnije poznavanje primitivnih načina mišljenja vremenom otkriti ovu središnu misteriju primitivnog društva i time nam pružiti ključ ne samo za totemizam, već i za poreklo braka.

ZMIJA GRIZE SOPSTVENI REP
(Narukvica iz Dahomeja)

LXVIII

ZLATNA GRANA

Mišljenje da je Balderov život u imeli sasvim je, dakle, u skladu sa primitivnim načinom razmišljanja. Može izgledati protivrečno što je on, iako je njegov život u imeli, ubijen udarcem te biljke. Kad se, međutim, pretpostavi da je život nekog lica ovaploćen u jednom posebnom predmetu, sa čijom je egzistencijom nerazdvojno vezan i čije uništenje povlači za sobom i njegovo, taj predmet se može smatrati kako njegovim životom tako i njegovom smrću, kao što se dešava u bajkama. Ako je smrt jednog čoveka u nekom predmetu, sasvim je prirodno da on bude ubijen udarcem tog predmeta. U bajkama, Koščej Besmrtni ubijen je udarcem jajeta ili kamena u kome su skriveni njegov život ili njegova smrt; ljudožderi se raspuknu kad se izvesno zrno peska – koje bez sumnje sadrži njihov život ili njihovu smrt – prenese iznad njihovih glava; vrač umre kada se kamen u kome je njegov život ili njegova smrt stavi ispod njegovog jastuka, a tatarski heroj dobija opomenu da može biti ubijen zlatnom strelom ili zlatnom sabljom u kojoj se nalazi njegova duša.

Ideju da je život hrasta u imeli verovatno je sugeriralo, kao što sam već rekao, zapažanje da imela koja raste na hrastu ostaje zimi zelena, dok sa samog hrasta lišće opada. Ovu ideju je mogla potvrditi i činjenica da ta biljka ne raste iz zemlje, već iz stabla ili grana drveta. Primitivan čovek mogao je misliti da je hrast, kao i on, tražio da skloni svoj život na neko sigurno mesto, i da je za tu svrhu izabrao imelu za koju se, pošto je u izvesnom smislu ni na zemlji ni na nebu, moglo pretpostaviti da je gotovo izvan opasnosti. U jednoj prethodnoj glavi videli smo da se primitivan čovek trudi da sačuva život svojih ljudskih božanstava držeći ih u lebdećem položaju između zemlje i neba, jer je smatrao da je takav položaj najmanje izložen opasnostima koje okružuju život čoveka na zemlji. Stoga možemo razumeti pravilo i antičkog i modernog nadrilekarstva da se ne sme pustiti da imela dodirne zemlju; kad bi dodirnula zemlju, njeno lekovito svojstvo bi iščezlo.

To je verovatno zaostatak starog sujeverja da se biljka u kojoj je usredsređen život svetog drveta ne sme izložiti opasnosti koja dolazi od dodira sa zemljom. U jednoj indijskoj legenda koja predstavlja paralelu Balderovom mitu, Indra se zakune demonu Namuciju da ga neće ubiti ni danju ni noću, ni štapom ni udarcem, ni dlanom ni pesnicom, ni mokrim ni suvim. Ubio ga je u praskozorje poprskavši ga morskom penom. Morska pena je jedan od onih objekata koje bi divljak izabrao da u njih skloni svoju dušu, jer ona zauzima onu vrstu srednjeg ili neodređenog položaja između zemlje i neba, ili mo-

ra i neba, u kome primitivan čovek vidi bezbednost. Stoga se ne treba čuditi što je rečna pena totem jednog klana u Indiji.

Gledište da imela duguje svoje tajanstveno svojstvo delimično tome što ne raste na zemlji takođe je potvrđeno paralelnim sujeverjem o oskoruši ili jarebiki. Na Jitlandu se jarebika koja raste na drugom drvetu smatra "neobično uspešnim sredstvom protiv vradžbina jer, kako ne raste na zemlji, veštice nemaju nikakvu moć nad njom; da bi ona u potpunosti dejstvovala, mora se poseći na Spasovdan". Zato se jarebika veša iznad vrata da bi se sprečio ulazak veštica. U Švedskoj i Norveškoj se takođe pripisuju magijska svojstva "letećoj jarebiki" (*flögrönn*), to jest jarebiki koja ne raste na uobičajeni način iz zemlje, već na drugom drvetu, na krovu ili iz pukotine u steni, gde je nikla iz semena koje su rasule ptice. Kaže se da čovek kad je sam u mraku treba da ima sa sobom "parče jarebike" da bi je žvakao, jer je inače izložen opasnosti da bude omadijan, pa neće moći da se makne s mesta. Kao što se u Skandinaviji parazitska jarebika smatra činima protiv vračanja, tako se u Nemačkoj parazitska imela još uvek smatra zaštitnim sredstvom od vradžbina. U Švedskoj se, kao što smo videli, imela uoči dugodnevice obesi o tavanicu u konjskoj štali ili nad kravljim jaslama, u uverenju da to Trola učini nemoćnim da naškodi čoveku ili životinji.

Gledište da imela nije bila samo sredstvo Balderove smrti, već da je sadržavala u sebi njegov život, podupire jedna škotska praznoverica. Predanje kaže da je sudbina Heja od Erola, jednog poljskog dobra u Pertširu, blizu Tejskog Ferta, bila vezana sa imelom koja je rasla na jednom velikom hrastu. Jedan član porodice Hej ovako je opisao to staro verovanje: "Kod porodica u ravničarskim predelima grbovi se sada gotovo nigde ne pamte, ali se po jednom starom rukopisu i po predanju koje se još održalo kod starih ljudi u Pertširu vidi da je grb Heja bio imela. U susedstvu Erola, nedaleko od Falkonstona, ranije je stajao jedan ogroman hrast za koji se nije znalo koliko je star, a na kome je obilno rasla imela. Mnoge čini i legende vezane su sa ovim drvetom, i govorilo se da je sudbina porodice Hej vezana za njegovo postojanje. Verovalo se da je grančica imele koju član porodice Hej odseče uoči Svih svetih novom kamom, pošto najpre triput obiđe drvo u pravcu sunčevog toka i izgovori izvesnu bajalicu, sigurno sredstvo protiv svih opsena i vradžbina i verna zaštita na dan bitke. Grančica uzabrana na isti način stavljana je u kolevku odojčadi, da ih vile ne bi pretvorile u decu-vilenjake. Ljudi su tvrdili da će, kad ugine koren hrasta, 'trava rasti na ognjištu Erola i gavran ležati u sokolovom gnezdu.' Dva najnesrećnija dela koja je lice sa imenom Hej moglo učiniti bila su da ubije belog sokola ili odseče jednu od glavnih grana hrasta u Erolu. Nisam nikako mogao doznati kad je to staro drvo bilo uništeno. Poljsko dobro je prodajom otišlo iz ruku porodice Hej i, naravno, priča se da je sudbonosni hrast posečen malo pre toga". Staro verovanje sačuvano je u stihovima koje predanje pripisuje Tomasu stihotvorcu:

Dokle god imela raste na Erolovom hrastu,
I dokle god taj hrast stoji čvrsto,
Heji će napredovati i njihov dobri sivi soko
Nikad neće uzmicati pred burom.

Ali kad hrastov koren istruli,
I imela uvene na njegovim mrtvim grudima,

Trava će porasti na Erolovom ognjištu,
I gavran će gakati u sokolovom gnezdu.

Mišljenje da je zlatna grana bila imela nije novo. Istina, Vergilije je ne izjednačava već je samo poredi sa imelama. To je možda samo poetski način da se ta beznačajna biljka okruži misticizmom. Još je verovatnije da se njegov opis zasniva na narodnom sujeverju da ponekad, u određeno vreme, imela plamti natprirodnim zlatnim sjajem. Vergilije priča kako su se dva goluba koja su odvela Eneja u tamnu dolinu u čijoj dubini raste zlatna grana spustila na jedno drvo "sa koga je zračio zlatan sjaj. Onako kako u šumama za vreme studene zime izgleda imela – koja ne raste na svom stablu – koja se zeleni zbog svog svežeg lišća i sa svojim žutim bobicama obavija oko stabla, tako je izgledalo lisnato zlato na hladovitom grmu, šušteći na nežnom povetarcu". Ovde Vergilije jasno kaže da zlatna grana raste na grmu i poredi je sa imelom. Gotovo je neminovan zaključak da zlatna grana nije bila ništa drugo do imela viđena kroz veo pesništva ili narodnog sujeverja.

VERGILIJE SA MUZAMA
(Mozaik iz Suse, Tunis)

U svom mitološki zasnovanom pevanju o postanku Rima, "Enejidi", Vergilije priča da su dva goluba odvela Eneja u tamnu dolinu u kojoj je, plamteći natprirodnim bljeskom, rasla zlatna grana.

Već smo izneli razloge za verovanje da je sveštenik Aricijskog gaja – kralj šume – oličavao drvo na kome je rasla zlatna grana. Prema tome, ako je to drvo bilo hrast, kralj šume morao je biti oličenje duha hrasta. Stoga je lako razumeti zašto je, da bi on mogao biti ubijen, bilo potrebno prvo odlomiti zlatnu granu. On je, kao duh hrasta, imao svoj život ili svoju smrt u imeli na hrastu i dokle god je imela ostala nedirnuta on, slično Balderu, nije mogao umreti. Zato je, da bi se on mogao ubiti, bilo potrebno odlomiti imelu i verovatno, kao i u slučaju Baldera, baciti je na njega. Da bi paralela bila potpuna, potrebno je samo pretpostaviti da je kralj šume nekada spaljivan, živ ili mrtav, na dugodnevičkoj svetkovini vatre koja je, kao što smo videli, svake godine proslavljana u Aricijskom gaju. Večita vatra koja je gorela u gaju, kao i večita vatra koja je gorela u Vestinom hramu u Rimu i ona pod hrastom u Romovu, verovatno je ložena svetom hrastovinom; prema tome, kralj šume je nekad umirao na velikoj hrastovoj vatri. U kasnije doba, kao što sam pretpostavio, njegov jednogodišnji rok produžen je ili skraćen, kako u kom slučaju, pravilom koje mu je dozvoljavalo da živi dokle god je u stanju da snažnom rukom dokaže svoje božanske pravo. On je samo izbegavao vatru da bi pao od sablje.

I tako izgleda da se u davno doba, u srcu Italije, pored divnog Nemijskog jezera, svake godine odigravala ista tragedija koju su latinski trgovci i vojnici kasnije posmatrali kod svojih surovih rođaka, Kelta u Galiji, i koju bi rimski orlovi, da su se ikad spustili na Norvešku, mogli naći (ne mnogo drukčiju) i kod varvarskih severnih arijevaca. Ovaj obred je verovatno bio bitno obeležje starog arijevskog obožavanja hrasta.

Ostaje samo pitanje zašto se imela zvala zlatna grana. Beložuta boja imelinih bobica nije dovoljna da objasni to ime, jer Vergilije kaže da je cela grana bila zlatna, zajedno sa lišćem. Možda je ime poteklo od zlatnožute boje koju grana imele dobije kad se odseče i drži nekoliko meseci; svetla boja nije ograničena samo na lišće, već se prostire i na stabljike, tako da cela grana zaista izgleda zlatna. Bretanjski seljaci obese velike kite imele iznad vrata svojih kuća; u mesecu junu, ove kite padaju u oči zbog svetlo-zelene boje svog lišća. U nekim krajevima Bretanje, naročito oko Morbihana, grane imele obese se iznad vrata štala da štite konje i goveda, verovatno od vradžbina.

Žuta boja uvenule grane možda delimično objašnjava zašto se nekad mislilo da imela ima svojstvo da otkrije blago u zemlji jer, prema principima homeopatske magije, postoji prirodno srodstvo između žute grane i žutog zlata. Ovu pretpostavku potvrđuje sličnost čudnih svojstava koja narod pripisuje mitskom semenu paprati, za koje se pretpostavlja da se uoči dugodnevice rascveta kao zlato ili vatra. U Češkoj se kaže da se "na Ivanjdan seme paprati rascveta u zlatne cvetove koji svetle kao vatra". Ovo mitsko seme paprati ima to svojstvo da, ko god ga ima ili ko god se uoči dugodnevice popne na planinu držeći ga u ruci, nađe žicu zlata ili vidi bogatstvo zemlje kako sjaji plavkastim plamenom. U Rusiji kažu da, ako uspete da dobavite čudni cvet paprati u ponoć uoči dugodnevice, treba samo da ga bacite u vazduh i on će pasti kao zvezda baš na mesto gde leži skriveno blago. U Bretanji, kopači blaga cara Radovana skupljaju seme paprati u ponoć uoči dugodnevice i čuvaju ga do Cveti iduće godine, pa ga onda pospu po zemlji tamo gde misle da se nalazi skriveno blago. Tirolski seljaci misle da se može videti kako sakriveno blago uoči dugodnevice svetli kao plamen i da seme paprati uzbrane u to mistično doba sa uobičajenim predostrožnostima pomaže da se zakopano blago iznese na površinu. U švajcarskom kantonu Frajburgu narod je ranije na ivanjsku noć bdio pored paprati u nadi da će dobiti blago koje mu je ponekad sam đavo

donosio. U Češkoj ljudi kažu da onaj ko u to vreme nabavi zlatan cvet paprati stiče ključ za sve skriveno blago; ako devojke raširе platno ispod tog cveta koji brzo vene, u njega će pasti crveno zlato. U Tirolu i Češkoj veruje se da, ako stavite seme paprati među novce, novca nikad neće biti manje, ma koliko ga trošili. Ponekad se veruje da se seme paprati rascveta noću na Božić; ko god dođe do njega postaće bogat. U Štajerskoj kažu da skupljanjem semena paprati na božićnu noć možete naterati đavola da vam donese vreću novca.

Tako se, prema principu slično pomoću sličnog, pretpostavlja da seme paprati otkriva zlato jer je i samo zlatno; iz sličnog razloga ono obogati svog sopstvenika velikom količinom zlata koja se ne smanjuje iako se troši. Za seme paprati se ne kaže samo da je zlatno, već i da je žarko i vatreno. Otuda smo, razmatrajući činjenicu da su dva velika momenta za branje čudnog semena veče uoči dugodnevice i Božić – to jest dve solsticije (jer Božić nije ništa drugo do stara neznabožačka proslava zimske solsticije) – skloni tome da vatreni vid semena paprati smatramo primarnim, a njegov zlatni izgled sekundarnim i izvedenim. Izgleda da je seme paprati u stvari emanacija Sunčeve vatre za vreme dveju prekretnica njegovog toka, letnje i zimske solsticije. Ovo gledište potvrđuje nemačka priča o lovcu koji je dobavio seme paprati pucajući u Sunce, u podne na dugodnevicu; tri kapi krvi pale su dole, a on ih je uhvatio u belo platno i ove kapi krvi bile su seme paprati. Jasno je da je krv ovde krv Sunca iz koga je na taj način neposredno dobijeno seme paprati. Prema tome, može se smatrati verovatnim da je seme paprati zlatno, jer se veruje da je ono emanacija Sunčeve zlatne vatre.

Slično semenu paprati, i imela se bere ili o dugodnevici ili o Božiću – to jest ili o letnjoj ili o zimskoj solsticiji – a, kao i za seme paprati, i za nju se pretpostavlja da ima moć da otkriva blago u zemlji. Uoči dugodnevice, narod u Švedskoj pravi čarobni prutić od imele, ili od četiri razne vrste drveta od kojih jedno mora biti imela. Onaj ko traži blago stavi posle Sunčevog zalaska čarobni prutić na zemlju i, ako ga je stavio pravo iznad blaga, prutić počne da se kreće kao da je živ. Ako imela otkriva zlato, mora biti da ona to čini u svom svojstvu zlatne grane, a kako se ona bere o solsticijama, zar onda zlatna grana nije emanacija sunčeve vatre, kao i zlatno seme paprati? Na ovo pitanje ne može se odgovoriti prostim potvrdnim odgovorom. Videli smo da su stari arijevci verovatno palili solsticijske i ostale svečane vatre delimično kao čini za Sunce, to jest sa ciljem da snabdeju Sunce svežom vatrom: kako su ove vatre obično dobijane trenjem ili paljenjem hrastovine, verovatno je da je stari arijevac mislio da se Sunce periodično obnavlja vatrom koja se nalazi u svetom hrastu. Drugim rečima, on je možda smatrao da je hrast prvobitno skladište ili rezervoar vatre koja je s vremena na vreme izvlačena da bi obnavljala Sunce. Ako se zamišljalo da je život hrasta u imeli, onda je po tome gledištu imela morala sadržati u sebi seme ili klicu vatre koja je izazivana trenjem hrastovine. Prema tome, umesto da se kaže da je imela bila emanacija Sunčeve vatre, možda je tačnije reći da se Sunčeva vatra smatrala emanacijom imele. Stoga nije nikakvo čudo što je imela sijala zlatnim sjajem i što se zvala zlatna grana. Ali, verovatno se mislilo da ona dobija svoj zlatan izgled samo u određenim trenucima, naročito o dugodnevici, kad je vatra uzimana iz hrasta da bi zapalila Sunce. U Pulverbaču, u engleskoj pokrajini Šropširu, ljudi još pamte kako se verovalo da hrast cveta uoči dugodnevice i da cvet uvene pre svanuća. Devojka koja želi da dozna ko će biti njen suđeni treba noću da raširi parče belog platna ispod hrastovog drveta i ujutru će naći malo prašine, što je sve što ostane od cveta. Ako onda stavi malo te prašine ispod jastuka, njen budući

muž pojaviće joj se u snu. Ovaj prolazni cvet hrasta, ako sam u pravu, verovatno je bio imela u svojstvu zlatne grane. Ova pretpostavka potvrđena je činjenicom da se u Velsu prava grančica imele uzbrane uoči dugodnevice takođe stavlja ispod jastuka da bi proizvela proročanske snove, a i način hvatanja imaginarnog hrastovog cveta u belo platno sasvim je isti kao i onaj koji su druidi upotrebljavali da bi uhvatili pravu imelu kad pada sa hrastove grane pošto se odseče zlatnim srpom. Kako se Šropšir graniči sa Velsom, možda je ova pokrajina primila iz Velsa verovanje da hrast cveta uoči dugodnevice, mada je to verovanje verovatno delić primitivne arijevske vere. U nekim krajevima Italije, kao što smo videli, seljaci još uvek ujutru, o dugodnevici, na hrastovima traže "ulje sv. Jovana" koje, kao i imela, leči sve rane i koje je možda samo imela u svom preobraženom vidu. Otuda je lako razumeti kako se došlo na to da se ime "zlatna grana", koje tako malo odgovara uobičajenom izgledu imele na hrastu, da naizgled beznačajnom parazitu. Možda sada razumemo zašto se u antičko doba verovalo da imela ima moć da gasi vatru i zašto se ona u Švedskoj još uvek drži u kućama kao zaštita od požara. Njena vatrena priroda čini je, prema homeopatskim principima, najboljim lekom ili preventivnom medicinom za povrede nanete vatrom.

Ovi obziri možda delimično objašnjavaju zašto Vergilije kaže da je Enej nosio sa sobom preobraženu granu imele kad je silazio u tamni podzemni svet. Pesnik opisuje kako se na samom ulazu u pakao prostirala ogromna i mračna šuma i kako je Enej, sledeći let dva goluba koji su ga mamili, lutao kroz dubine prašume dok kroz senke drveća nije u daljini nazreo svetlucanje zlatne grane koja je obasjavala isprepletane grane iznad njegove glave. Kako se smatralo da imela, kao uvela žuta grana u tužnim jesenjim šumama, sadrži u sebi seme vatre, zar je onda zalutali putnik u tmini podzemnog sveta mogao uzeti sa sobom boljeg saputnika od grane koja mu je služila i kao svetlost i kao štap u ruci? Naoružan njome, on se mogao hrabro suočiti sa užasnim priviđenjima na koja bi naišao na svom opasnom putovanju. Enej je, kad je izašao iz šume i stigao na obalu Stiksa koji tromo i krivudavo teče mo-

ENEJ I ANHIZ
(Sredina V veka pre nove ere,
Nacionalni muzej Rim)

Legenda o osnivanju Rima počinje Enejevim bekstvom iz Troje, zajedno sa ocem Anhizom. Po Vergiliju, Enej je, silazeći u podzemni svet, nosio zlatnu granu imele koju je ugledao lutajući mračnom šumom.

čvarnim zemljištem donjeg sveta i kad je natmureni vozar odbio da ga primi u čamac, trebalo samo da izvadi iz nedara zlatnu granu i da je pokaže vozaru, pa da se ovaj, čim ju je ugledao, uplaši i poslušno primi heroja u svoj čudni čun koji je utonuo duboko u vodu zbog neobične težine živog čoveka. Čak i u nedavno doba, kao što smo videli, imela je smatrana zaštitnim sredstvom protiv veštica i Trolova, te je sasvim moguće da su joj i u antičko doba pripisivali isto magijsko svojstvo. Ako ovaj parazit može, kao što veruju neki engleski seljaci, da otvori sve brave, zašto da onda nije mogao poslužiti kao "Sezame, otvori se" u rukama Eneja kojim je ovaj otključao vrata smrti?

Sad, takođe, možemo razumeti kako je Virbije u Nemiju mogao biti pobrkan sa Suncem. Ako je Virbije bio duh drveta, kao što sam se trudio da pokažem, on je morao biti duh hrasta na kome je rasla zlatna grana, jer ga predanje predstavlja kao prvog od kraljeva šume. Verovatno se pretpostavlja da on kao duh hrasta periodično pali Sunčevu vatru, te je stoga lako mogao biti pobrkan sa samim Suncem. Isto tako možemo objasniti zašto je Balder, jedan duh hrasta, bio opisan kao biće "tako lepog lica i tako sjajno da je svetlost zračila iz njega" i zašto se tako često pretpostavljalo da je on Sunce. Uopšte možemo reći da u primitivnom društvu, u kome je jedini poznat način paljenja vatre trenjem drveta o drvo, čovek neminovno mora shvatati vatru kao skriveno svojstvo, kao sok u drveću iz kojeg ga on može izvući samo trudom. Senel-Indijanci u Kaliforniji "veruju da je nekada cela zemlja bila kugla istopljene materije i da se odatle vatra popela kroz korenje stabla i granje, odakle je Indijanci mogu izvući pomoću svojih svrdala". Na Namolutku, jednom od Karolinških ostrva, kažu da su bogovi naučili ljude veštini pravljenja vatre. Olofaet, lukavi gospodar plamena, dao je vatru ptici *mui* i zapovedio joj da je odnese na zemlju u svom kljunu. Ptica je onda letela od drveta do drveta i ostavljala uspavanu snagu vatre u drveću iz koga je ljudi mogu dobiti trenjem. U starim verskim himnama Indije, o bogu vatre Agniju "govori se kao o rođenom u drvetu, kao i embrionu biljaka ili kao o rasutom u biljkama. Takođe se kaže da je on ušao u sve biljke ili da stremi njima. Kad se kaže da je on embrion drveća ili biljaka i drveća, moguće je da se misli i na vatru proizvedenu u šumama trenjem grana".

Drvo udareno vatrom primitivan čovek smatra ispunjenim dvostrukom ili trostrukom količinom vatre, jer nije li svojim očima video kako je moćna munja ušla u stablo? Time možda možemo objasniti neka od mnogih sujevernih verovanja o drveću udarenom gromom. Kad su Tomson-Indijanci Britanske Kolumbije želeli da zapale kuće svojih neprijatelja, gađali su ih strelama koje su ili bile pravljene od drveta udarenog gromom, ili su imale u sebi uglavljene cepljike od takvog drveta. Vendski seljaci u Saksoniji ne gore u svojim pećima drva od drveća udarenog gromom, jer veruju da bi im takvo gorivo zapalilo kuće. Slično tome, Tonge u južnoj Africi ne upotrebljavaju takvo drvo za gorivo, niti se greju na vatri koja je njime naložena. Suprotno tome, kad grom zapali drvo, Vinamvange u severnoj Rodeziji ugase sve vatre u selu i ponovo oblepe ognjišta, dok prvaci odnesu munjom zapaljenu vatru poglavici koji se moli nad njom. Poglavica onda pošalje nove vatre svim svojim seljanima, a stanovnici nagrade njegove momke za taj srećan dar. To pokazuje da oni poštuju vatru zapaljenu munjom, a to poštovanje je sasvim razumljivo, jer oni govore o gromu i munji kao o samom bogu koji silazi na Zemlju. Slično tome, Maidu-Indijanci u Kaliforniji veruju da je Veliki Čovek stvorio svet i sve njegove stanovnike i da munja nije ništa drugo do sam taj Veliki Čovek koji se brzo spusti s neba i rascepi drveće svojom plamenom rukom.

Sasvim je verovatna teorija da poštovanje koje su stari narodi Evrope ukazivali hrastu i veza za koju su mislili da postoji između tog drveta i njihovog boga neba, potiču iz činjenice da grom udara mnogo češće u hrast nego u ma koje drugo drvo naših evropskih šuma. Ova osobenost drveta je izgleda dokazana posmatranjima koja su nedavno vršili naučnici koji nisu morali da dokazuju nikakvu mitološku teoriju. Ma kako mi to objasnili, bilo time da je hrastovina bolji provodnik elektriciteta nego ostalo drveće, bilo na neki drugi način, sama činjenica verovatno je mogla lako privući na sebe pažnju naših surovih praotaca, koji su živeli u ogromnim šumama što su onda pokrivale veliki deo Evrope; oni su je verovatno tumačili na svoj prost religiozan način, pretpostavljajući da je veliki bog neba, koga su obožavali i čiji su strašni glas slušali u grmljavini groma, voleo hrast više od ostalog šumskog drveća i u sevanju munje često silazio u njega iz mrkog oblaka, ostavljajući u rascepljenom i pocrnelom stablu i opaljenom lišću znak svog prisustva ili svog prolaska. Takvo drvo bi otada bilo okruženo oreolom slave kao vidljivo sedište boga neba i groma. Sasvim je izvesno da su, kao i neki primitivni ljudi i Grci i Rimljani izjednačavali svog velikog boga neba i hrasta sa munjom koja je udarala u zemlju i da su redovno zagrađivali ta mesta i smatrali ih svetim. Nije neoprezno pretpostaviti da su preci Kelta i Germana koji su živeli u šumama srednje Evrope iz sličnih razloga ukazivali slično poštovanje oprljenom hrastu.

Ovo objašnjenje arijevskog poštovanja hrasta i združenja tog drveta sa velikim bogom groma i neba već je odavno pretpostavio ili podrazumevao Jakov Grim, a u novije vreme snažno

KUĆNI TOTEM
(Severozapadna obala Pacifika)

Gotovo sva indijanska plemena verovala su u postojanje ptice-groma (orao na vrhu totema) iz čijih očiju sevaju munje. Drvo udareno gromom smatrali su ispunjenim dvostrukom ili trostrukom količinom vatre.

ga je podupro V. Vard Fauler. Ono izgleda prostije i verovatnije od objašnjenja koje sam ranije ja zastupao, naime, da je hrast prvobitno obožavan zbog mnogih koristi koje su naši surovi preci imali od njega, naročito zbog vatre koju su dobijali trenjem njegovog drveta, i da je veza hrasta sa nebom kasnija misao zasnovana na verovanju da odsev munje nije ništa drugo do iskra koju je bog neba proizvodio trenjem dva parčeta hrastovog drveta jedno o drugo, kao što je njegov primitivni obožavalac na zemlji palio vatru u šumi. Po toj teoriji, bog groma i neba izveden je iz prvobitnog boga hrasta; po sadašnjoj teoriji, koja mi se više dopada, bog neba i groma bio je veliko prvobitno božanstvo naših arijevskih predaka, a njegovo združenje sa hrastom bilo je samo zaključak zasnovan na činjenici da grom često udara u hrast. Ako su arijevci, kao što neki misle, lutali prostranim stepama Rusije ili srednje Azije sa svojim stadima i krdima pre nego što su ušli u tamu evropskih šuma, moguće je da su oni obožavali boga plavog ili oblačnog neba i grom s munjom mnogo ranije nego što su došli na misao da ga asociraju sa oprljenim hrastovima u svojoj novoj postojbini.

Nova teorija možda ima još jedno preimućstvo koje baca svetlost na osobenu svetost pripisanu imeli koja raste na hrastu. Sama proređenost imelinog rastinja na hrastu teško da je dovoljna da objasni rasprostranjenost i ukorenjenost tog sujeverja. Nagoveštaj o njegovom pravom poreklu verovatno se nalazi u Plinijevoj tvrdnji da su druidi obožavali biljku zato što su verovali da je pala s neba i da je znak da je drvo na kome je rasla izabrao sam bog. Da li su mislili da je imela u munji pala na hrast? Ovu pretpostavku potvrđuje ime "gromov cvet" koje se daje imeli u švajcarskom kantonu Argoviji, jer taj epitet jasno podrazumeva blisku vezu između ove biljke-gotovanke i groma. "Gromov cvet" je u Nemačkoj, takođe, narodno ime za svako žbunasto rastinje na grani koje liči na gnezdo, jer neprosvećeni stvarno veruju da je takvo parazitsko rastinje proizvod munje. Ako ima iole istine u ovoj pretpostavci, pravi razlog zbog koga su druidi obožavali hrast na kome je rasla imela više od sveg ostalog drveća u šumi bio je verovanje da, ne samo što je svaki takav hrast bio pogođen munjom, već je na svojim granama nosio vidljivu emanaciju nebeske vatre, tako da su oni sečenjem imele uz mistične obrede osiguravali za sebe sva magijska svojstva groma i munje. Ako je bilo tako, onda izgleda moramo zaključiti da je imela pre smatrana emanacijom munje nego, kao što je dosada dokazivano, dugodnevičkog sunca. Možda zaista možemo spojiti ova dva na izgled različita gledišta pretpostavkom da se u staroj arijevskoj veri imela u munji spustila sa Sunca o dugodnevici. Ali takvo spajanje je veštačko i, koliko je meni poznato, nije poduprto nikakvim pozitivnim dokazima. Da li se na osnovu mitskih principa ova dva tumačenja mogu stvarno izmiriti jedno s drugim ili ne, ne usuđujem se da kažem; ali čak i ako se pokažu neskladnim, ta nedoslednost nije morala sprečiti naše surove pretke da prihvate oba, u isto vreme i sa podjednako žarkim ubeđenjem jer, slično velikoj većini čovečanstva, primitivan čovek nije sputan okovima cepidlačke logike. U pokušaju da pratimo njegovu krivudavu misao kroz prašumu neznanja i slepog straha, moramo uvek imati na umu da stupamo po omađijanom zemljištu i moramo paziti da ne prihvatimo kao čvrstu stvarnost maglovite oblike koji prelaze preko naše staze ili lebde i brbljaju nam nerazumljivim jezikom. Nikad se ne možemo potpuno staviti na gledište primitivnog čoveka i gledati stvari njegovim očima, niti naša srca mogu kucati sa osećanjima koja su pokretala njegovo srce. Stoga sve naše teorije o njemu i njegovom ponašanju moraju biti daleko od apsolutne izvesnosti; najviše na šta u takvim stvarima možemo ciljati jeste izvestan razuman stepen verovatnoće.

Zaključujući ova istraživanja možemo reći da bi se, ako je Balder zaista bio, kao što sam pretpostavio, oličenje hrasta na kome je rasla imela, njegova smrt od udara imelom po novoj teoriji mogla objasniti kao smrt od udara groma. Dokle god je imela u kojoj je ležao plamen munje bila ostavljena među granama, dotle se nikakvo zlo nije moglo dogoditi dobrom i ljubaznom bogu hrasta koji je svoj život radi sigurnosti sklonio u tajanstvenom parazitu između zemlje i neba; ali kad je jednom to sedište njegovog života ili njegove smrti ocepljeno sa grame i bačeno na deblo, drvo je palo – bog je umro pogođen gromom.

Ono što smo rekli o Balderu i hrastovim šumama Skandinavije možda se može, razume se sa svom potrebnom opreznošću koju iziskuje tako nejasno i neizvesno pitanje, primeniti i na Dijaninog sveštenika, kralja šume u Ariciji, u hrastovim šumama Italije. On je možda oličavao latinskog boga Jupitera koji je milostivo sišao s neba u munji da bi stanovao među ljudima u imeli – gromovom cvetu – *zlatnoj grani* – koja je rasla na svetom hrastu u dolinama Nemija. Ako je tako i bilo, onda ne treba da se čudimo što je sveštenik sa isukanom sabljom čuvao mističnu granu koja je u sebi sadržavala božiji i njegov život. Boginja koju je služio i kojom se ženio bila je, ako sam u pravu, kraljica neba, verna supruga boga neba. Jer i ona je volela usamljenost šuma i brda i, ploveći za vedrih noći preko neba u obliku srebrnog Meseca, sa zadovoljstvom gledala dole svoj lepi lik koji se ogledao u mirnom, glatkom jezeru, Dijaninom Ogledalu.

LXIX
RASTANAK SA NEMIJEM

Mi smo na kraju našeg istraživanja, ali kao što se često dešava u traganju za istinom, dok smo odgovarali na jedno pitanje pokrenuli smo mnoga druga; dok smo išli jednom stazom kući, morali smo da prođemo pored drugih koje se odvajaju od nje i vode, ili bar izgleda da vode, ishodištima udaljenim od svetog gaja u Nemiju. Išli smo malo i nekima od ovih staza, a drugima će, ako budemo imali sreće, pisac i čitalac jedinog dana poći zajedno. Za sada smo putovali zajedno dosta daleko, vreme je da se rastanemo. Ali pre nego što to učinimo, biće dobro da se upitamo da li postoji neki opštiji zaključak, neka pouka nade i ohrabrenja koja se može izvući iz setne istorije ljudskih grešaka i ludosti koja je zaokupljala našu pažnju u ovoj knjizi?

Ako s jedne strane razmotrimo bitnu sličnost osnovnih ljudskih potreba svuda i u svim vremenima, a s druge strane ogromnu razliku između sredstava koja je čovek upotrebio da bi ih zadovoljio u raznim vekovima, bićemo možda skloni da zaključimo da se viša misao, ukoliko nam je njen tok poznat, uglavnom kretala od magije kroz religiju ka nauci. U magiji se čovek oslanja na sopstvenu snagu kako bi se odupro teškoćama i opasnostima koje mu prete sa svih strana. On veruje u izvestan utvrđen red u prirodi na koji može sigurno da računa i kojim može da rukuje radi ostvarivanja svojih ciljeva. Kad otkrije svoju grešku, kad na žalost uvidi da su i red u prirodi koji je zamišljao i kontrola za koju je verovao da je ima nad tim redom čisto imaginarni, on prestaje da se oslanja na svoju inteligenciju i svoje bezuspešne napore, pa se ponizno predaje na milost i nemilost velikim nevidljivim bićima iza koprene prirode, pripisujući tim bićima sve one dalekosežne moći koje je nekad oholo pripisivao sebi. Tako kod oštrijih umova religija postepeno zamenjuje magiju, objašnjavajući tok prirodnih pojava tvrdnjom da njih reguliše volja, strast ili ćud duhovnih bića sličnih čoveku po vrsti, mada neuporedivo viših od njega po moći.

Vremenom se i ovo objašnjenje pokazuje kao nezadovoljavajuće, jer pretpostavlja da tok prirodnih događaja nije određen nepromenljivim zakonima, već je u izvesnoj meri promenljiv i neredovan, a tu pretpostavku ne potvrđuje bliže posmatranje. Naprotiv, što više ispitujemo taj tok, sve smo više impresionirani krutom jednolikošću, strogom preciznošću sa kojom se zbivaju prirodne pojave. Svaki veliki napredak u znanju proširio je oblast reda i utoliko suzio oblast prividnog nereda u svetu, tako da smo sada spremni da očekujemo da će čak i u oblastima u kojima izgleda da slučaj i zbrka još uvek vladaju, potpunije znanje svuda svesti prividni haos na kosmos. Tako oštriji umo-

vi u svom stremljenju ka potpunijim rešenjima tajni vasione najzad odbacuju versku teoriju prirode kao neodgovarajuću i vraćaju se u izvesnoj meri starijem gledištu magije, eksplicitno postulirajući ono što je magija samo implicitno podrazumevala, naime nepromenljivu redovnost u sledu prirodnih događaja koja nam, ako se pažljivo posmatra, omogućuje da predvidimo tok događaja i da postupamo shodno tome. Ukratko rečeno, religiju kao objašnjenje prirode zamenjuje nauka.

Mada nauka sa magijom ima zajedničko to što obe počivaju na veri u red kao osnovni princip svih stvari, čitaoce ovog dela nije potrebno podsećati da se red koji magija pretpostavlja mnogo razlikuje od onoga koji obrazuje osnovu nauke. Ta razlika prirodno proizlazi iz različitih načina kojima se došlo do ta dva reda. Dok je red na koji magija računa samo proširenje, i to pomoću lažne analogije, reda u kome se ideje pojavljuju u našoj svesti, red koji nalaže nauka potiče iz strpljivog i tačnog posmatranja samih pojava. Obilje, solidarnost i veličanstvenost rezultata koje je nauka već postigla dovoljni su da nam uliju vedro poverenje u pravilnost njenog metoda. Ovde je najzad, posle viševekovnog tapkanja u mraku, čovek naišao na konac koji ga vodi kroz lavirint, na zlatan ključić koji otvara mnoge brave u blagajni prirode. Verovatno nije preterano reći da je nada u budući napredak – kako materijalni, tako i moralni i intelektualni – skopčana sa sudbinom nauke i da je svaka prepreka koja se stavlja na put naučnog istraživanja greh prema čovečanstvu.

Ipak, istorija ljudske misli treba da nas upozori da ne zaključujemo da je naučna teorija, zato što je najbolja od onih koje su do sada izložene, potpuna i konačna. Moramo imati na umu da su naučna uopštavanja ili, kao što se to obično kaže, zakoni prirode u osnovi samo hipoteze stvarane zato da bi se objasnila večito promenljiva fantazmagorija misli koju mi veličamo zvučnim imenima sveta i vasione. U krajnjoj analizi, magija, religija i nauka nisu ništa drugo do teorije misli; i kao što je nauka istisnula svoje prethodnike, tako i ona sama može kasnije biti istisnuta nekom savršenijom hipotezom, možda nekim sasvim drukčijim načinom gledanja na pojave – registrovanja senki na zavesi – o kome mi u ovom pokolenju nemamo ni pojma. Napredak znanja je neprekidno približavanje cilju koji stalno izmiče. Ne treba ipak da negodujemo zbog beskrajnosti truda:

Fatti non foste a viver come bruti
Ma per seguir virtute e conoscenza.

Velike stvari će proizaći iz tog truda, mada mi nećemo doživeti da uživamo u njima. Sjajnije zvezde ukazaće se nekom putniku budućnosti – nekom velikom Odiseju u oblasti misli – od onih koje sijaju nama. Snovi magije mogu jednog dana postati nova stvarnost nauke. Ali mračna senka leži preko udaljenog kraja ovog lepog izgleda. Jer, ma kako da je ogromno povećanje znanja i moći koje budućnost čuva za čoveka, teško da se on može nadati da će zaustaviti tok onih velikih sila koje, izgleda, tiho ali neumitno streme uništenju cele ove zvezdane vasione u kojoj naša zemlja pliva kao trunka ili tačka. U doba koje će doći, čovek može biti u stanju da predvidi, pa možda i kontroliše, ćudljive tokove vetrova i oblaka, ali njegove majušne ruke teško da će imati snage da ponovo ubrzaju našu sve sporiju planetu na njenoj putanji ili da ponovo zapale vatru Sunca koje se gasi. Pa ipak, filozof koji drhti pred idejom o tim dalekim katastrofama može se utešiti pomišlju da su te mračne zebnje, kao i sama Zemlja i Sunce,

samo delovi tog nematerijalnog sveta koji je misao stvorila ni iz čega i da privide koje je lukava vračara danas stvorila ona može sutra otereti. I oni se mogu, kao mnogo štošta što običnom oku izgleda čvrsto i trajno, istopiti u vazduhu, u prozirnom vazduhu.

Ne zalazeći tako daleko u budućnost, možemo ilustrovati tok kojim je misao do sada tekla upoređujući ga sa tkanjem izatkanim od tri različita konca: crnog konca-magije, crvenog konca-religije i belog konca-nauke, ako u nauku možemo svrstati one proste istine izvedene iz posmatranja prirode koje su ljudi imali u svim vekovima. Ako bismo mogli posmatrati tkanje misli od početka, verovatno bismo opazili da je ono u početku bilo crno-bela šara, krpež sastavljen od istinitih i pogrešnih ideja, jedva malo obojen crvenim koncem religije. Ali pogledajte malo dalje duž tkanja i zapazićete da, iako crno-bela šara još uvek ide kroz njega, na srednjem delu, gde je religija ušla najdublje u tkanje, leži zagasita crvena mrlja koja neosetno prelazi u svetliju boju zahvaljujući belom koncu nauke koji sve više prodire u tkanje. Sa tako išaranim i umrljanim, tako različitim bojama izatkanim tkanjem koje postepeno menja boju što se više odvija, može se uporediti stanje moderne misli sa svim njenim različitim ciljevima i suprotnim pravcima. Da li će veliki pokret koji je vekovima postepeno menjao boju misli biti produžen u bliskoj budućnosti? Ili će nastati reakcija koja će zaustaviti napredak, pa čak i uništiti mnogo od onoga što je već učinjeno? Ili, da se poslužimo jezikom naše parabole, kakva će biti boja tkanja koje sudbina sada tka na njenom razboju vremena? Da li će biti bela ili crvena? Ne možemo reći. Slaba, treperava svetlost obasjava udaljeni deo tkanja. Oblaci i gusta pomrčina skrivaju njegov kraj.

Naš dug put otkrovenja je završen i naša barka je najzad spustila svoja umorna jedra u pristaništu. Još jednom idemo putem za Nemi. Veče je. Penjući se uz dug uspon apijskog puta ka Albijskim gorama, okrećemo se natrag i gledamo nebo u plamenu sunčevog zalaska; njegov zlatni sjaj leži nad Rimom kao oreol sveca koji umire i vatrenim vencem dodiruje kube crkve Sv. Petra. Jednom viđen, ovaj prizor se nikad ne može zaboraviti, ali mi se okrećemo od njega i produžavamo našom tamnom putanjom uz brdo, dok ne stignemo do Nemija, odakle gledamo kako dole, u svojoj dubokoj uvali, jezero sada već brzo iščezava u večernjim senkama. Mesto se samo malo promenilo otkako je Dijana primila u svetom gaju izjavu vernosti svojih obožavalaca. Istina, hram šumske boginje je iščezao i kralj šume više ne čuva stražu pored zlatne grane. Ali Nemijske šume još uvek su zelene i, dok svetlost sunčevog zalaska iščezava iznad njih na zapadu, do nas dopire, nošen na talasu vetra, zvuk crkvenih zvona Aricije koja zvone na molitvu. Ave Maria! Milo i svečano ona bruje iz daleke varoši i to brujanje se polako gubi preko široke Kampanske ravnice. *Le roi est mort, vive le roi! Ave Maria!*

BELEŠKA O PISCU

NAJVIŠE PODATAKA O FREJZERU sadrži psihološki usmerena studija koju su piscu *Zlatne grane* i njegovom delu posvetili A. Kardiner i E. Prebi u knjizi *Proučavaoci čoveka* ("They studied man"). Podaci koje će čitalac naći u ovoj belešci uglavnom potiču iz tog izvora.

Džejms Frejzer rođen je 1854. u Glazgovu. Roditelji su mu pripadali imućnim poslovnim krugovima škotske prestonice. Za razliku od svojih zemljaka, Darvina, Spensera i Tajlora, Frejzer je u svom školovanju išao redovnim putem. Najpre se školovao u Glazgovu, a 1873. godine upisao se na Triniti Koledž u Kembridžu. Tamo je, kasnije, kao profesor socijalne antropologije, ostao do kraja života.

U Kembridžu Frejzer je studirao klasičnu filologiju i filozofiju, a zatim i pravo. Za antropologiju se zainteresovao posle čitanja Tajlorovog dela *Primitivna kultura* ("Primitive Culture", 1871). Kasnije će napisati da je čitanje te knjige "predstavljalo datum" u njegovom životu. Međutim, da se bavi antropologijom počeo je pod uticajem Vilijama Robertsona Smita (William Robertson Smith), pastora koji je u Kembridžu predavao uporednu istoriju religija. U svojstvu jednog od redaktora Britanske enciklopedije, Smit je poverio Frejzeru pisanje dva članka iz antropologije – "Tabu" i "Totemizam". Ti članci pojavili su se u Britanskoj enciklopediji iz 1888, a već 1890. objavljeno je prvo izdanje *Zlatne grane* ("The Golden Bough"), u dve knjige. Posle deset godina došlo je drugo izdanje u tri knjige (1900), da bi se između 1911. i 1915. pojavili, jedan za drugim, čak dvanaest tomova trećeg i konačnog izdanja ovog monumentalnog dela.

Potku *Zlatne grane* čini mit o vladavini sveštenih kraljeva u šumi posvećenoj Dijani, na obali jezera Nemi, u albijskim brdima u Italiji. Da bi zauzeo mesto sveštenog kralja, kandidat je morao da sa vrha jednog drveta odlomi granu imele ("zlatnu granu") i da ubije svog prethodnika. Zbog toga je Dijanin sveštenik živeo u stalnom strahu od sledećeg pretendenta na njegov položaj i sa isukanim mačem čuvao drvo na kome je bila kobna grana imele. Frejzer je sebi postavio zadatak da odgovori na dva pitanja: "Najpre, zašto je Dijanin sveštenik sa obala Nemija, šumski kralj, morao da ubije svog prethodnika? Zatim, zašto je morao, pre no što će ga ubiti, da sa izvesnog drveta odlomi granu koju su stari poistovećivali sa Vergilijevom zlatnom granom?" Da bi odgovorio na ova, naizgled jednostavna pitanja, Frejzer je napisao jednu od najvećih studija o magiji i religiji.

Dvanaest tomova trećeg izdanja *Zlatne grane* podeljeno je na sedam delova. U prvom delu, pod naslovom *Umeće magije i nastanak kraljeva*, Frejzer izlaže i obrazlaže svoju teoriju o odnosu između magije i religije; drugi deo, *Tabu i opasnosti po dušu* go-

vori o zabranama čiji je cilj da sačuvaju život sveštenog kralja, i tu Frejzer preuzima Tajlorov "animizam", odnosno njegovu teoriju o primitivnoj duši; u trećem delu, *Bog na umoru*, autor razrešava protivurečnost između brige za život sveštenog kralja i običaja, o kome govori mit o Dijaninom svešteniku, da se on sa tog položaja uklanja ubistvom; četvrti deo, *Adonis, Atis, Oziris*, sadrži primere magije iz mitologije, folklora i religije naroda istočnog Sredozemlja, koji treba da potkrepe ideje izložene u prethodnim odeljcima; *Duhovi gustare i žita*, peti deo knjige, izlaže građu o drugim narodima i drugim religijama, s ciljem da se istakne sličnost religijskih običaja širom sveta, i da se potkrepi misao o jedinstvenosti ljudskog duha; u šestom delu, *Jarac izaslanik*, pisac se vraća temama iz trećeg odeljka, ali sada su u središtu pažnje obredi čiji je cilj prenošenje "zla" na pojedince, čija smrt donosi izbavljenje zajednici; u poslednjem, sedmom delu, *Balder veličanstveni*, Frejzer se, preko jedne skandinavske legende, vraća mitu o zlatnoj grani.

Drugo po značaju Frejzerovo delo je *Totemizam i egzogamija* ("Totemism and Exogamy"), knjiga objavljena 1910. u četiri toma, poznata i po tome što je podstakla Frojda da napiše *Totem i Tabu*. "Ostajemo i dalje obavezni za zadovoljstvo i pouku Dž. Dž. Frejzeru, autoru dela *Totemizam i egzogamija* – kaže Frojd u svojoj studiji – čak i ako psihoanalitička istraživanja dovode do rezultata koji daleko odstupaju od njegovih." Od savremenih antropologa, najpovoljniji sud o ovom Frejzerovom delu izrekao je Melvil Hersković (Melville Herskovits), stavljajući ga čak ispred *Zlatne grane*.

Bibliografija Frejzerovih antropoloških dela sadrži još knjigu *Zadatak Psihe* ("Psyche's Task", 1909. i 1928. prošireno izdanje pod naslovom *Advokat đavola*), dva trotomna dela: *Verovanje u besmrtnost i obožavanje mrtvih* ("The Belif in Immortality and the Worship of the Dead", 1913-1914) i *Folklor u Starom zavetu* ("The Folklore in the Old Testament", 1918), kao i studiju *Obožavanje prirode* ("The Worship of Nature", 1926).

Iako je najveći deo svog rada posvetio antropologiji, Frejzer nije zanemario ni klasičnu filologiju, čitavog života bavio se helenistikom i latinistikom. Najznačajnije njegovo delo iz ove oblasti svakako je *Pausanias* (1898), prevod i komentar Pausanijevog *Opisa Grčke*, u šest tomova. Njegovi omiljeni pesnici bili su Vergilije i Ovidije. Prema mišljenju Žana Poarijea (Jean Poirier, "Histoire de l'ethnologie", 64), nije reč o uzgrednoj, sekundarnoj Frejzerovoj delatnosti, jer njegovi radovi ove vrste sadrže mnoštvo etnoloških beležaka koje predstavljaju značajan doprinos i daju "premise za istraživanja koja će jednog dana biti potrebno obaviti u oblasti etnologije antičkih društava".

Svedočanstva osoba iz Frejzerove okoline i njegovih učenika i saradnika, među njima Malinovskog i Mareta (Marett) i Frejzerovog sekretara i biografa Angusa Davnija (Angus Downie), predstavljaju pisca *Zlatne grane* kao velikog radnika, povučenog čoveka koji je najveći deo vremena provodio u biblioteci, pretpostavljajući druženje sa knjigama o "primitivnom čoveku" društvu svojih kolega. Kako kaže Malinovski, on je "svojim divljacima poklanjao gotovo materinsku pažnju". U skladu sa takvom predstavom o Frejzeru su i pesme koje je on ponekad pisao. Jedna od njih, *Proleće u Kembridžu* počinje stihovima:

Još uvek listam prašnjave stranice
krčeći sebi put kroz goleme knjige,
dok kratko leto života prolazi...

Frejzer je još za života dobio najveća naučna priznanja u svojoj zemlji i u inostranstvu, ali je teško podnosio kritičke primedbe upućene na račun njegovih dela. Kada je antropolog Endrju Lang (Andrew Lang), pišući o *Zlatnoj grani*, njenog pisca svrstao u "povrtlarsku školu" ili Kovent Garden socijalne antropologije, čime je aludirao na značajno mesto koje u ovoj knjizi zauzimaju poljoprivredni kultovi i obožavanje drveća, Frejzera je to toliko pogodilo da nekoliko meseci nije mogao da radi. Posle toga, odlučio je da više ne čita nepovoljne kritike o svojim knjigama.

Frejzer je umro 1941. Imao je 87 godina.

SADRŽAJ